37
24 B
17

A. Zott.

Digitized by Google

27-24-3-17

BONA
S. R. E. CARD.
DE
REBUS LITURGICIS.

D. Ioannes Pedemont. Ex Ordine Cisterc.
S. R. E. Presbiter Cardinalis Bona, creat. die
XXIX Nouembris M.DC.LXIX.

RERUM
LITURGICARUM
LIBRI DUO

AUCTORE

JOANNE BONA,

S. R. E. Tit. S. Bernardi ad Thermas Preſbytero Cardinali, Ordinis Ciſtercienſis.

PARISIIS,
Apud LUDOVICUM BILLAINE, in Palatio Regio.

M. DC. LXXII.

Cum Privilegio Regis Chriſtianiſſimi.

37.24.B.17

JESU - CHRISTO

FILIO DEI,

SUMMO ET ÆTERNO SACERDOTI,

Joannes ejus miſeratione S. R. E. Presbyter Cardinalis.

ERUCTAVIT cor meum verbum bonum: Dico Tibi & conſecro opera mea, Pontifex ſempiterne, qui diſceſſurus de hoc mundo ad Patrem, factus Sacerdos tuæ victimæ, & victima Tui Sacerdotii, Corporis & Sanguinis Tui admirabile ſacrificium inſtituiſti. Offero, inquam, Tibi quod Tuum eſt; neque enim dare Tibi aliquid poſſum, quod Tuum non ſit: neque Tu acciperes, ſi quid dare vellem, quod à Te non accepiſſem. Ideò Te adoro, & gratias ago miſericordiæ Tuæ, quia omnia bona mea Tua ſunt; nihilque meum eſt, niſi peccatum & infirmitas & ignorantia, prævaricatoris Adæ miſeranda hæreditas, jugumque graviſſimum humanæ captivitatis, à quo ſolvi numquam

potero, niſi Tu à ſervitute me liberes, diſcuſſâ caligine & depulſa ægritudine, manu Tuâ omnipotenti. Tu dixiſti, Fiat lux, & facta eſt lux: cujus fulgore illuſtratus has Rerum Liturgicarum Diſquiſitiones aggreſſus ſum, priſcos Eccleſiæ Ritus perluſtrans, quantum Tu poſſe dediſti, de cujus plenitudine omnes accipiunt. Intravi ubi aperuiſti, aſſerendo & defendendo quæ certa ſunt, incerta verò & occulta ſollicitè inquirendo, donec Tu, qui hominem doces ſcientiam, latentem veritatem ſervis Tuis manifeſtes. Tuum nunc eſt, hunc qualemcumque laborem benigno favore proſequi, ut Fideles Tui, ad quorum manus pervenerit, tantum myſterium impenſius colant, & profectu accreſcente frequentent: reliqui verò, qui ſectis adhæſerunt, auſpice Te, reducantur in viam, à qua infeliciter aberrarunt. Hoc votum meum eſt in Te & per Te, Ieſu Chriſte Redemptor mundi, qui omnium deſideriorum meorum ſcopus & meta es, & merces mea magna nimis.

LECTORI

LECTORI

QUA OCCASIONE, QUOVE conſilio ſcriptus hic liber. Ejus argumentum, & difficultas.

PAUCIS me præfari oportet, & tibi, benigne Lector, ſuſcepti operis rationem reddere. Edideram Romæ ante aliquot annos Tractatum de Divina Pſalmodia, ejuſque cauſis, myſteriis, & diſciplina; deque variis ritibus omnium Eccleſiarum in pſallendis divinis officiis. Vidit eum aliquando & percurrere dignatus eſt Sfortia Pallavicinus Cardinalis ampliſſimus, de litteris & de Eccleſia optimè meritus, & ut erat mihi arctiſſima junctus amicitia ab eo tempore, quo in domo ſancti Andreæ Societatis Jeſu hiſtoriam Concilii Tridentini toti orbi notiſſimam ſcribebat, protinus urgere me atque compellere cohortatione, imperio, ac quotidiano penè convitio cœpit, ut de auguſtiſſimo noſtræ Religionis Sacrificio ſimile opus adornarem, amicè teſtatus me in hoc genere aliquid poſſe. Ego verò tametſi hominem tantæ dignitatis ſumma veneratione proſequerer, multoque difficilius exiſtimarem id negare quod præcipiebat, quàm efficere; conſcius tamen imbecillitatis meæ diu reluctatus ſum. Pondus enim graviſſimum, & vix tractabile perhorreſcebam, nec audebam opus aggredi longum, perple-

xum, ac plurimi otii, quo maximè indigebam. Cumque hoc ſæculum eruditiſſimum ſit, nimiæ audaciæ ac temeritatis notam incurrere verebar, ſi quidpiam in publicum proferrem; quod non eſſet elaboratum & omni ex parte perfectum. Terrori denique fuerunt inextricabiles difficultates in ſingulis ritibus divinæ Liturgiæ explicandis, ac è ruderibus antiquitatis in lucem proferendis, qui cum profundis tenebris ſepulti ſint, quædam dumtaxat tenuiſſima veſtigia apud priſcos ſcriptores reliquerunt. In his autem anguſtiis conſtitutum urgebat quotidie Pallavicinus, adhibitis etiam amicorum auxiliaribus copiis, & eorum interpoſita auctoritate, quorum præceptis refragari nefas erat; donec tandem timorem abjicere, onuſque ſuſcipere ſatius duxi, quàm deeſſe obedientiæ, quæ perfecta tunc eſſe cenſetur; cum nihil videt, nihil dijudicat.

Quicquid igitur obſtabat patientia ac ſtudii pertinacia vincere tentans, multa volumina evolvere, & ex iis diligenter excerpere cœpi quæcumque ad propoſitum argumentum ſpectare viſa ſunt: & aſpirante divina gratia tanta mihi ſenſim rerum cogeries parata eſt, qua exactoris deſiderio & expectationi aliqua ſaltem ex parte ſatisfacere poſſem. Jam ſeptimus annus elapſus eſt à prima operis delineatione, cui cum aſſiduè inſtarem, nullique parcens labori extremam manum imponere ſperarem, longa & moleſta correptus infirmitate & ſtudiis & libris repudium dicere coactus ſum. Priſtina verò valetudine reſtituta, aliiſque rebus peractis, quæ quia differri non poterant, me diu occupatum tenuerunt; cum pauliſper reſpirare, & ad intermiſſa ſtudia redire cœpiſſem, mox gravius impedimentum ſubortum eſt, quod non ſolùm ab opere perficiendo, ſed ferè per annum ab omni librorum commercio avocavit. Nam Beatiſſimus Pontifex Clemens IX. me nihil tale aut

merentem aut cogitantem à tranquillitate & pace quibus in Monaſterio perfruebar, repente abſtractum & avulſum ad faſtigium evexit maximæ in eccleſia dignitatis, cui cum impar omnino ſim; vereor ne vox illa Prophetæ ad me pertineat, *Elevans alliſiſti me*. Vixeram in Religione ab anno XV. ætatis meæ uſque ad LX. & agnoſcens in me aliquod ſignum divinæ miſericordiæ optabam mori in nidulo meo, nec diem hominis deſideravi, Deus ſcit. Nunc autem expulſus à jucunditate monaſticæ vitæ, rerum exteriorum tumultus patior, quibus aſſuetus non eram, & omiſſis genialibus ſtudiis ad curas ſæculi ejectus ſum, à quibus maximè abhorrebam. Ideò in longum protractum opus, ſeriùs quàm promiſeram, editum eſt.

Cæterùm in eo conſcribendo hiſtoriæ limites prætergreſſus non ſum. Ex conciliis & ſanctis Patribus, cæteriſque eccleſiaſticis atque eruditis Scriptoribus, & ex codicibus M. SS. ea dumtaxat delibavi, quæ ad Miſſæ inſtitutionem, ſacrorumque rituum originem ſpectant: quibus verbis, quo ritu, quo loco, qua hora, quo apparatu, qua lingua olim Miſſa celebraretur: idemne an diverſus omnium eccleſiarum mos fuerit: quando, quomodo, & à quibus addita quædam & immutata. In quibus explicandis ut certo ordine progrederer, quæcumque pertinent ad Liturgiam duobus libris complexus ſum. Primus ea continet, quæ de illa generatim prænoſci debent. Alter ſigillatim ediſſerit omnes ejuſdem partes ab acceſſu ſacerdotis ad altare uſque ad ejus receſſum, ut ex ſubjecto Capitum indice apparebit. In tanta autem conſuetudinum diverſitate, priſcarumque rerum denſa caligine nonnulla ex conjecturis deduxi, quædam verò me neſcire profeſſus ſum, Magni Caſſiodori conſilium ſequutus, qui lib. de Anima cap. 14. ait: *Melius eſſe in occultis cauſis confiteri ignorantiam, quàm periculoſam ſumere*

audaciam. Quæ cunctis nota ſunt, non niſi leviter tetigi, Lacedæmonios imitatus, quorum eſt apud Thucydidem lib. 4. illa, quæ ſemper mihi placuit, ſententia, *Non oportere multis verbis uti, ubi pauca ſufficiunt.* Quæ magis abſtruſa viſa ſunt, vel ipſe fuſiùs expoſui, vel fontes indicavi, è quibus poſſint curioſi explere ſitim.

Partem aſceticam opuſculo ſeorſum evulgato pridem expoſui. Symbolica explicatio à pluribus haberi poteſt, qui de illa copioſiſſimè ſcripſerunt. Scolaſticis diſputationibus plena ſunt ingentia Theologorum volumina. Polemica illis reliqui, qui Miſſam vindicant à calumniis hæreticorum. Alia fortaſſis erunt è profundiore ſapientia atque uberiori eruditione petenda, quæ me fugerunt carptim & per interſtitia ſcribentem. Norunt autem experti quàm ſit difficile ad hujuſmodi lucubrationes redire, poſtquam ab illis diſceſſum eſt. Multos quoque nodos vindice dignos ſupereſſe agnoſco, quos peritioribus ſolvendos relinquo. Omnium autem in quibus deliqui ab æquis rerum æſtimatoribus veniam facilè obtinebo, quia ut præclarè ſcribit Dionyſius Longinus, *In magnis labi generoſum peccatum eſt.*

MONITIO.

VIX emerſit è prælo hic Liber, cum ſtatim intellexi diſplicuiſſe nonnullis rem non ſatis intelligentibus, aut in ſenſum à meo alienum detorquentibus, quòd Lib. I. Cap. XXIII. aſſerui uſum fer-

mentati diu viguiſſe in Eccleſia Latina. Viſum igitur eſt mihi omnem ſcrupulum è mentibus illorum tollere,& ſtatum controverſiæ clariùs explicare. Tres ſunt ejus quæſtiones. Prima eſt, an Chriſtus, quando inſtituit Euchariſtiam, azymo uſus ſit, vel fermentato. Secunda, an in utroque valida ſit conſecratio. Tertia, in quo pane convenientiùs fiat. Hæc tria ſunt, quæ magno ardore inter Græcos, & Latinos agitata ſunt. Ego autem ad I. aſſerui cum omnibus Orthodoxis Chriſtum in ultima cœna azymum conſecraſſe. Ad II. quoque dixi validam eſſe conſecrationem tam in azymo, quàm in fermentato. Ad III. affirmo convenientius omnino eſſe in azymis conficere,& Chriſti exemplum ſequi. Dixi tamen ex facto Chriſti non concludi ita neceſſariò faciendum: nam Orientales fermentato utuntur, præcipientibus Apoſtolicis Conſtitutionibus, ut ſingulæ nationes ſuum ritum ſervent. An verò Eccleſia Latina aliquando fermentato uſa ſit, res facti eſt, nullo modo ad dogma pertinens, ſed ad ritum, qui mutationem & novitatem admittit, ut Lib. I. Cap. VI. §. 1. oſtendo. Cum itaque in hoc Libro propoſitum mihi fuerit hiſtoriam ſcribere, quæ ſoli auctoritati innititur, ea tradidi, quæ apud priſcos Scriptores inveni. Obſecro autem viros doctos, ut primò obſervent, me paſſim uti nominibus opinionis & conjecturæ: tum dixi, *Me paratum eſſe certiora docentibus ſtatim & ex animo conſentire*: & in fine Lib. II. Lectores precatus ſum, *ut ſi quid incautius ſcripſi, ignoſcant, corrigant, & emendent*. Rem ergo gratiſſimam facient, ſi prolatis ex antiquitate teſtibus amicè oſtenderint me erraſſe. Deinde obſervare debent, quod initio §. 7. dico Apoſtolos panem conſecraſſe, *qualem in domibus fidelium reperiebant*, non dico fermentatum, ſed qualem reperiebant, ſive azymum, ſive fermentatum; præſertim apud Hebræos, qui certis diebus azymis utebantur: qua in re Arcudio conſentio, qui *lib. 3. de ſacram. cap.* 3. ait veriſimile eſſe Apoſtolos pro varietate locorum, gentium, & temporum, modò azymo, modò fermentato uſos fuiſſe. Et §. 3. dixi quod ſæviente perſecutione *Azymum ſemper habere non poterant*: ergo pro certo pono aliquando habuiſſe. At inquiunt me multa congerere ad probandum, quod uſus fermentati per octo ſæcula perſtiterit in eccleſia Occidentali. Fateor, ſed non excludo uſum azymi: nam veterum Patrum, & Hiſtoricorum teſtimonia, quæ profero, non niſi pro ſuis Eccleſiis, & provinciis, & temporibus probant. Nec adeò Dialecticæ ſum ignarus, ut neſciam argumentum ab Inductione non concludere neceſſariò, niſi omnia ſingularia ſufficienter enumerentur, quod difficillimum eſt. Denique nunquam dixi Eccleſiam aliquo præcepto uſum fermentati univerſaliter decreviſſe: quod tamen aſſeveranter

dicunt Principes Theologorum, S. Thomas à me citatus §. 5. S. Bonaventura 4. *ſent. diſt.* 11. *art.* 2. *qu.* 1. Scotus *ibid. qu.* 6. Durandus *qu.* 4. & his antiquior Alenſis *p.* 4. *de ſacr. Euch. qu.* 10. *memb.* 4. *art.* 1. §. 3. narrantes hiſtoriam Ebionitarum, de cujus fide ago eodem §. 5. Et hunc uſum docent, donec, viguit illorum hæreſis, ubique permanſiſſe. Ergo uſus fermentati, ut iſti aſſerunt, eo tempore communis fuit, & ab eorum opinione ego non diſcrepo, niſi quod eundem uſum in quibuſdam locis ad plures annos extendo. Omitto plura, nam hominibus eruditis, & bonæ voluntatis iſta ſufficiunt: aliis nec integra volumina ſatisfacient. Hanc autem paginam claudo præclara Quintiliani ſententia, qua S. Hieronymus in caſu non diſſimili uſus eſt: *Felices artes, ſi de iis ſoli artifices judicarent.*

INDEX LIBRORUM
ET CAPITUM
LIBER PRIMUS.

De his quæ ad Miſſam generatim ſpectant.

CAP. I. *DE Miſſæ nomine, ejuſque origine. Non eſſe Hebraicum, Græcum, aut alterius idiomatis, ſed Latinum. Rejiciuntur quorumdam opiniones. Quædam obiter de Agapis veterum Chriſtianorum. A duplici miſſione Miſſæ nomen deductum,* Pag. 1

CAP. II. *De multiplici nominis Miſſæ ſignificatione. Olim pro Collectis & lectionibus, & pro divinis officiis uſurpatum. Quo ſenſu ad dies feſtos, & ad omnes populi conventus tranſlatum. Cur veteres plurali numero Miſſas dixerint. Quid ſit Miſſas tenere.* 7

CAP. III. *Miſſæ nomen antiquiſſimum. A quibus primò uſurpatum. Epiſtolis Decretalibus ab Iſidoro collectis quæ fides habenda. De variis Miſſæ nominibus. Dicta à Latinis Collecta, Dominicum, Agenda, Communio, Oblatio: à Græcis Liturgia, Myſtagogia, Synaxis, Telete, Anaphora, Proſphora, Oeconomia. Tertulliani de Miſſæ Sacrificio circumſcriptiones.* 12

CAP. IV. *Miſſæ ſacrificium à Chriſto inſtitutum, ab Apoſtolis frequentatum. Ethnicorum calumniæ adversùs*

Chriſtianos,& earum origo. Teſtimonia veterum Patrum de primitivæ Eccleſiæ ſacrificiis. 22

CAP. V. *Quo tempore, & quo loco prima Miſſa ab Apoſtolis celebrata ſit. Quis ex illis primus omnium celebraverit. Quo apparatu, quibus veſtibus, quibus verbis, qua lingua. Addita quædam de linguarum mutatione. Cur lingua vulgo ignota Eccleſiaſticæ functiones peragantur.* 27

CAP. VI. *Diverſas Eccleſiarum conſuetudines in Miſſæ celebratione olim fuiſſe, & nunc eſſe. Quæ ſit earum cauſa & origo. Sacrificium idem ubique quoad eſſentiam. Varios ritus Fidei unitatem non lædere. Quid peccatum in hoc genere.* 34

CAP. VII. *Actum in Conciliis de Rituum obſervantia, eorumque varietate tollenda. Quomodo Sectarii Miſſam perverterint. Romana Miſſa ſtudio Pontificum ab omnibus Occidentalibus recepta. Quorumdam in hoc renitentia, ejuſque cauſæ. Romanæ Eccleſiæ tradita Miſſa à Petro Apoſtolo, ab aliis aucta. Romæ olim diverſa officia. Quid in his immutatum à Fratribus Minoribus.* 39

CAP. VIII. *De Liturgiis Apoſtolorum. Exploditur à Lindano edita ſub nomine Petri. Dubiæ fidei eas eſſe, quæ Matthæo & Marco tribuuntur. Aſtruitur Liturgia Jacobi. Cujus ævi cenſeantur Conſtitutiones Apoſtolicæ, & in eis deſcripta Clementis Miſſa. De Liturgia à Dionyſio tradita. Anceps de eo judicium.* 49

CAP. IX. *De variis ritibus Eccleſiæ Orientalis. Cur nova Liturgia à Baſilio Magno compoſita. De Liturgia Chryſoſtomi. Quæ gentes lingua Illirica Miſ-* [illegible] *Mel-*

chitis,

chitis, Neſtorianis, Jacobitis, Coptis, Æthiopibus, Maronitis, eorumque Liturgiis. Hymnus S. Ephrem. Plurimas eſſe apud Orientales Liturgias. 55

CAP. X. *De Miſſa Ambroſiana. A quo fuerit inſtituta. Ordo ejus deſcribitur. Aliquot ritus peculiares Eccleſiæ Mediolanenſis.* 56

CAP. XI. *De Miſſa Mozarabum. Cur Hiſpani dicti Mozarabes. Hujus ritus inſtitutio. Hæreticorum fraude depravatur. Deſiit tandem Romanis ritibus ſubrogatis. Quo tempore hæc mutatio contigerit, & de turbis ob eam exortis. A Franciſco Ximenio reſtituitur. Deſcribitur Miſſa Mozarabica, ejuſque ritus.* 68

CAP. XII. *De Miſſà Gallicana ante tempora Pipini & Caroli Magni. Eorum cura ritus Romanos in Galliam introductos. Quæ ſit Miſſa ante annos centum edita ab Illirico. Eam veterem Gallicanam non eſſe. Ritus Gallicani veſtigia ex antiquis Scriptoribus. An idem fuerit Galliæ & Hiſpaniæ mos in divinis officiis. Conjecturæ & exempla veteris Miſſæ Gallicanæ.* 78

CAP. XIII. *De variis Miſſarum generibus. Quæ ſit Miſſa publica & ſolemnis. Eandem generalem & legitimam dictam eſſe. Miſſam ab initio ſic inſtitutam, ut ei populus adeſſet, offerret, & communicaret. Miſſæ publicæ cur vetitæ in Monaſteriis. Miſſæ privatæ & ſolitaria diſcrimen. Origo ſolitariæ à Monachis. A quibus & quando prohibita. An & quatenus nunc licita ſit.* 98

CAP. XIV. *Miſſæ privatæ perpetuus uſus Veterum teſtimonio & exemplis probatur ab initio Eccleſiæ & deinceps. Idem variis argumentis oſtenditur. In una*

eccleſia plura altaria, pluresque Miſſas olim fuiſſe. Miſſæ ſine communicantibus antiquiſſimæ. Diluitur objectio ex epiſtola S. Franciſci. 105

CAP. XV. *Alia quædam Miſſarum genera. Miſſarum de Tempore & de Sanctis ratio & antiquitas. Quæ ſint Miſſæ votivæ. Sacrificium pro defunctis ex Apoſtolica traditione offerri. De Miſſa Præſanctificatorum. Addita quædam de ea, quam* Siccam *vocant. Refertur quorumdam abuſus, qui plures Miſſas in unam congerebant.* 114

CAP. XVI. *Duplex Miſsa Catechumenorum & Fidelium. Vtriuſque ratio & origo. Miſsæ Catechumenorum quinam adeſsent. Veteris Eccleſiæ diſciplina erga Catechumenos. Altum de myſteriis ſilentium illis præſentibus. Quot fuerint eorum claſses. De tempore Catecheſi conſtituto. Eupulſio eorum ab eccleſia quo ſæculo deſierit. Expulſi cum illis etiam Pœnitentes, & Energumeni.* 120

CAP. XVII. *Quibuſdam olim peccatis negata venia, tum omnibus conceſsa. Pœnitentium quatuor claſses, Flentium, Audientium, Subſtratorum, & Conſiſtentium. De ſingulis claſſibus, earumque origine, ſtatione, & diſciplina. De mulierum pœnitentia. Qui fuerint Hiemantes. Pœnitentes & alii, qui Miſsæ Fidelium adeſse non poterant, quo ordine dimitterentur. De ſacramentali abſolutione.* 131

CA. XVIII. *Veteris Eccleſiæ mores ex præſentibus æſtimandos non eſse. Cur interdum mutati ritus. De diebus Aliturgicis. Feria quinta quare olim Miſsa caruerit. An quotidie veteres Monachi celebrarint. De diebus Liturgicis, & de quotidiana*

oblatione. Qui fuerint dies Polyliturgici. Ab uno ſacerdote plures quandoque Miſſas una die actas, & unam à pluribus. 137

CAP. XIX. *De Templis. Eorum uſus & neceſſitas. Origo ab Apoſtolis. Veterum Scriptorum de illis teſtimonia. Templi & eccleſiæ apud Antiquos diſcrimen. Miſſa aliquando extra eccleſiam, & ſine Altari peracta. Dicta quædam obiter de Cryptis ſubterraneis. Varia Templorum nomina. De Cemeteriis. Erecta olim Templa ſupra Martyrum Sepulturas. Reliquiæ Martyrum ſub Altari.* 153

CAP. XX. *Altarium uſus & origo. Ligneane fuerint, an lapidea. De Oratoriis privatis. Antimenſia apud Græcos quid ſint. De eccleſiarum conſecratione, ejuſque ritus antiquitate. Vetus Templorum ſtructura. Ad quid fontes vel putei in atrio. Sua ſingulis loca tributa. Diſcretæ mulieres à viris. De Sanctuario ſeu Presbyterio, & de ſede Epiſcopali.* 164

CAP. XXI. *Sacrificium non niſi à ſacerdote jejuno celebrandum. Aliquando tamen ſumpto cibo oblatum. Sublatus hic abuſus à Conciliis cum duplici exceptione. De Miſſis matutinis & veſpertinis. Quæ fuerint Miſſæ nocturnæ. Diverſæ olim horæ Miſſarum ſolemniis aſſignatæ pro dierum diverſitate. Cur diebus jejuniorum dilata quandoque Miſſa uſque ad veſperam. Quæ nunc horæ Miſſæ ſolemni & privatæ tributæ ſint.* 174

CAP. XXII. *Quo ſigno Fideles tempore perſecutionis ad ſynaxim convocarentur. Rejicitur quorumdam opinio. Reddita pace publica ſigna inſtituta & quæ. Lignorum uſus apud Græcos, quæ* Semanteria *di-*

cuntur. A quo inventæ Campanæ. An à Paulino Epiſcopo Nolano. De Veterum tintinnabulis. Campanæ nomen, ejuſque etymologia. Quando cœperit Eccleſia Campanis uti. Ad quem ſpectet Campanas pulſare. De Campanis Religioſorum. 188

CA.XXIII. *Qualis debeat eſſe panis qui offertur & conſecratur in Miſsa. Quæ gentes azymo, quæ fermentato utantur. Diſcutitur de hoc controverſia inter Græcos & Latinos. Quibus argumentis & conjecturis probari poſſit utramque eccleſiam per multa ſæcula in fermentato ſacrificaſſe. De more offerendi panem & vinum. Quid ſit fermentum quod olim Pontifices ad Eccleſias Urbis mittebant. Miſſam antiquitus Euchariſtiam, necnon & panem communem in ſignum communionis. De forma ſeu figura panis conſecrandi. Quo tempore & qua occaſione panis azymus introductus. Hoſtiarum quibus hodie utimur origo. Quo ſtudio olim factæ. Duplex panis & vini præparatio. Addita quædam de Eulogiis.* 198

CA.XXIV. *De ſacris indumentis Sacerdotum, Pontificum, & Miniſtrorum. Peculiares veſtes, eaſque pretioſas ſacrum agentibus in uſu ſemper fuiſſe. Quis olim earum color. Locus in quo condebantur, ejuſque nomina. Diaconicon, Scevophylacion, Paſtophorion, Veſtiarium, Salutatorium. De ſingulis veſtimentis ſeorſum agitur.* 222

De Amictu, ejuſque uſu & nominibus. Dictus olim Anaboladium. 225

De Alba & Cingulo. Albæ nomen unde. Dicta etiam Camiſia. Lineæ tunicæ uſus apud Ethnicos. 226

De Manipulo. Olim Mappula, Sudarium, Fanon. Ejus forma & uſus. 228
De Stola. Quid fuerit apud veteres Ethnicos, Judæos, Chriſtianos. Cur noſtræ hoc nomen tributum. De palla linoſtima. Stola olim Orarium. Quædam de hoc, ejuſque uſu ſacro & profano. 229
De Planeta. Penula Veterum quid fuerit. Quid Phenolium. Caſulæ ſeu Planetæ diverſæ ſignificationes. Ejus in ſacris origo, forma & uſus. 234
De veſtibus Pontificalibus, ac primum de caligis & ſandaliis, ſeu Compagis, eorumque vario uſu. 237
De Cruce pectorali. A Græcis Encolpion dicitur. Ejus uſus recentior. 238
De Tunica & Dalmatica epiſcopali, eorumque forma, colore, & uſu. 239
De Chirothecis, & earum uſu. 240
De Anulo, ejuſque antiquitate & uſu. Ibid.
De Mitra, ejuſque uſu ſacro & profano. Quando cœperit idem uſus in Eccleſia. Cur Græci ea non utantur. Quando & à quibus conceſſa Abbatibus. 241
De Baculo Paſtorali, ejuſque nominibus, figura, materia, & uſu. Quid Subcinctorium, Epigonatium, Orale, Gremiale. 244
De Pallio Archiepiſcopali. Quid ſit. Quædam de uſu ipſius. Quibus concedi ſoleat. Ejus origo. De Pallio Græcorum. 245
De veſtibus Miniſtrorum, ac primùm de Cappa ſive Pluviali. 249
De veſte Diaconorum. Olim Colobium, nunc Dalmatica. Ejus origo, forma, & uſus. 250
De veſtibus Subdiaconorum. Olim ſola Alba utebantur, poſteà Tunicam & Manipulum addiderunt. De Planetis, quæ antiquitus communes erant omnibus Ordinibus. 252
De habitu ſacro Clericorum. Quid & quale ſit Superpelliceum. 253

CA. XXV. *De Miſsæ apparatu in vaſis, ſupellectili, luminaribus, Incenſo, Miniſtris, Cantoribus, & aliis quæ infra ſeparatim indicantur.* 254

De Calice, ejuſque origine & materia. Ligneos quandoque fuiſſe, lapideos, & corneos; æneos item & ſtanneos. Actum fuſiùs de vitreis. Eccleſiam non niſi aureos & argenteos approbaſſe. Additæ his gemmæ & alia ornamenta. Quidam Calices cum anſis. Quidam majores & minores; miniſteriales, & baptiſmi. 254
De Patena, ejuſque forma & materia. Tangere vaſa ſacra quibus liceat. Ad quem olim ſpectaret illorum cuſtodia. 262
De aliis vaſis ſeu inſtrumentis ad ſacrificium ſpectantibus: ac primùm de fiſtula, qua ſanguis Domini à calice hauriebatur. Varia ejus nomina. Cur ſanguinis communioni confirmationis nomen tributum. Locus Ambroſii perperam correctus reſtituitur. De uſu fiſtulæ. 264
De Urceis, aliiſque vaſis ad infundendum calici vinum & aquam. De Colatorio & Aquamanili. 266
Recenſentur ſacra Græcorum inſtrumenta Latinis ignota. Ea ſunt Lancea, Aſteriſcus, Dicerion, Tricerion, Cochlear, & Flabella. Aſtruitur Flabellorum uſus in Eccleſia Latina. 268
De Candelabris, aliiſque vaſis ad uſum luminum. Ea in Eccleſia antiquiſſima eſſe. Solvitur objectio ex Lactantio, & ex concilio Illiberitano. 269
Cur ſine Cruce celebrari Miſſa non debeat. De hujus ritus antiquitate. 271
De Thuribulis & uſu Incenſi. Antiquiſſimum eum eſſe apud omnes nationes. 272
De libris Liturgicis, eorumque veneratione & ornamentis. Quid fuerit Cantatorium. 274
De palla linea, quæ Corporale dicitur. Olim longior & latior erat. De ſudariolo ſeu Purificatorio, quo tergitur calix. De velo quo tegitur. Addita quædam de aliis velis. 276
Olim Acolythos ſindonem & ſacculos ad Miſſam portaſſe, & cur. De alia ſindone pro recipiendis oblationibus. De velo offertorii. 279
Deſcribuntur Altaris & Eccleſiæ ornamenta. 280
De his qui altari inſerviunt, ac primùm de Diacono. Hujus Ordinis dignitas & origo, 283
De officiis & muneribus Diaconorum. Addita quædam

de Diaconiſſis. 285

De Subdiaconis. Quando cœperit Subdiaconatus inter ſacros ordines recenſeri. Quæ ſint officia Subdiaconi. 287

Minorum Ordinum antiquitas & origo. Afferuntur de ſingulis veterum Patrum teſtimonia. Apud Græcos ſoli Lectores ordinantur. 289

Quæ ſint officia ſingulorum Ordinum minorum. Diſcrimen inter Miniſtros Regionarios, Stationarios, Baſilicarios, & oblationarios. De Archipresbyteris & Archidiaconis. 292

Cantus Eccleſiaſtici origo. Quando cœperit Organorum uſus. Olim plebs fidelis in Eccleſia canebat: tum inſtituti Cantores. 293

Schola Cantorum Romæ & alibi inſtituta. Quale fuerit olim eccleſiaſtici Cantus ſtudium. De Cantorum ordinatione in Eccleſia Orientali. 295

LIBER SECUNDUS

QUO SINGULÆ MISSÆ PARTES AC ritus ſigillatim explicantur.

CAP. I. *Sacerdotis ad celebrandum præparatio in quo conſiſtat. Præmittenda peccatorum confeſſio. Quædam obiter de priſco uſu confeſſionis. Apologiæ, preces præparatoriæ, & pſalmi. Reconciliatio & pax cum omnibus. Puritas animi. Olim in uſu erat noctis antecedentis pervigilium. Jejunium neceſſarium, & carnis munditia. Lotio manuum, & nitor veſtium. Orationes recitandæ à ſacerdote, dum ſacris veſtibus induitur. Panis & vini proxima præparatio.* 300

CAP. II. *Sacerdotis ad altare duplex proceſſio. De ritu Confeſſionis ante Miſſam præmiſſo Pſalmo* Judica me Deus. *Confeſſio generalis omnium gentium more probatur. Variæ ejus formulæ. Sanctorum poſt eam commemoratio cum oſculo altaris.* 311

CAP. III. *De Introitu & ejus inſtitutione. Antiphona quid ſit. Hymnum* Gloria Patri. *Apoſtolicæ traditionis eſſe. Omnes Introitus ex Pſalmis, paucis exceptis. Tropi aliquando iis additi. Quædam illorum exempla. De veteri verſione Pſalmorum, quæ Italica dicitur, ejuſque uſu in Miſſa. Eam adhuc vigere apud nonnullos in divinis officiis. Græcorum duplex Introitus.* 323

CAP. IV. *Alterni cantus origo. De precatione* Kyrie eleïſon. *Eam ſemper & ubique in uſu fuiſſe. Cur à Latinis græce dicatur. Quo ritu cantari conſueverit. Ipſi addita aliquot verba. Prolixæ preces olim poſt* Kyrie eleïſon. *Hymnus* Gloria in excelſis, *à quibus compoſitus & auctus. Priſco more à ſolis Epiſcopis dicebatur. Inſerti eidem quidam verſiculi.* 333

CAP. V. *Origo & uſus Sacerdotalis ſalutationis* Dominus vobiſcum. *Græcorum ſalutatio* Pax omnibus. *Epiſcopi quoque pacem precantur. Quare præmitti ſoleat ante Collectam* Oremus, *& aliquando* Flectamus genua. *Collectæ nomen æquivocum. A quo primùm Collectæ ſive orationes inventæ, & quæ forma in iis ſervanda. Earum concluſio explicatur. Cur dum recitantur, manus & brachia extendantur. De Laudibus, quæ olim poſt Collectam dicebantur.* 344

CAP. VI. *Epiſtolæ nomen cur lectionibus Liturgicis tributum ſit. Earum uſus antiquiſſimus. Lectæ aliquando Pontificum epiſtolæ. Ordo Lectionum à quo primùm inſtitutus. Quo olim ritu & à quibus legerentur. De Graduali ſeu Reſponſorio, ejuſque origine & variis ritibus. Vox* Alleluia *quando primùm audita. Vſus ejus in Miſſa. Cur omittatur in Septuageſima. Tractus quid ſit. De Sequentiis & illarum auctoribus.* 360

CAP. VII. *Lectum Evangelium in Eccleſia à tempore Apoſtolorum. Non ſtatim hoc munus tributum Diaconis. Varii ritus legentium & audientium. Libro Evangeliorum habitus honor in Eccleſia, in Synodis, publicè & privatim. Vetus quidam Monachorum mos. Sermones, homiliæ, & monitiones ad populum poſt Evangelium. Quædam de ſolemni Pœnitentium abſolutione.* 371

CAP. VIII. *Incipit Miſſa fidelium. Symbolum ejus initium. Traditum ab Apoſtolis ſine ſcripto. Quotuplex ſit, & quando cœperit in Eccleſiis cantari. Offertorium, ejuſque ritus. Mos panem & vinum offerendi, antiquiſſimus. Alia quædam his addita. De Agno à Romanis oblato calumnia Photii. Diſcrimen inter munera & oblationes. Non omnium dona ab eccleſia recepta. Communio duplex. Non ſemper qui offerebant, communicabant. Offerentium nomina publicè olim recitabantur. Offerendi mos quando deſierit. Oblationum Chartæ poſitæ in altari.* 383

CAP. IX. *Ritus oblationum deſcribitur. An omnes offerentes accederent ad altare. Orationes quibus munera offeruntur diverſas eſſe in diverſis eccleſiis. Vi-*

num aqua miſceri ex Chriſti inſtitutione. Græci bis aquam miſcent. Quo apparatu dona ſacranda deferant è protheſi ad altare. Quo ſitu olim collocaretur hoſtia in altari. Thurificatio, & lotio manuum. Sacerdotis pro ſe ad populum deprecatio. Orationes ſecretæ. 398

CAP. X. *Præfatio Miſſæ, ejuſque ratio, nomina, & inſtitutio. Vſus ipſius in omnibus eccleſiis, ſed formulæ diverſæ. Tot erant olim Præfationes quot Miſſæ. Poſtea in Romana Eccleſia redactæ ad novem. Tributa perperam hæc reſtrictio Pelagio Papæ. Addita una communis, & altera de Beata Virgine. Clauditur Præfatio hymno Seraphico. Ejus ritus & origo. Duplex Triſagion. Quot ſint hymni Liturgici.* 411

CAP. XI. *Tranſitur ad Canonem. Ipſum interpolare illicitum. Varia ejus nomina. Origo & auctores inveſtigantur. Agitur de prima Canonis oratione: In ea mentio Papæ, Epiſcopi, & Regis fit. Orat ſacerdos generaliter pro cunctis fidelibus, tum ſpecialiter pro offerentibus. De nominum recitatione.* 420

CAP. XII. *Diptycha quid ſint, & quot eorum genera, qui uſus. Inſcripta eis nomina vivorum & defunctorum. De ſolis vivis hic agitur. Cur fiat in Canone quorumdam Sanctorum commemoratio. Quædam notatu digna de Coſma & Damiano. Diverſos fuiſſe mores eccleſiarum in hac Sanctorum commemoratione. De oratione* Hanc igitur oblationem, *ejuſque variis formulis apud Antiquos.* 428

CAP. XIII. *De Conſecratione, ejuſque forma & ritu. Olim ſi-*

deles poſt verba conſecrationis reſpondebant Amen. *Mos elevandi ſacramentum antiquiſſimus apud Græcos. Quando cœperit apud Latinos. Explicantur reliqua uſque ad commemorationem defunctorum. Error Græcorum ſchiſmaticorum perſtringitur. Latini ab eorum calumnia vendicantur.* 440

CAP. XIV. *Refertur & rejicitur quædam interpolatio. Memoria defunctorum recitatis eorum nominibus. Cur Dionyſius ſola Diptycha mortuorum commemoret. Specialis ritus Mozarabum. Quare cum mortuis nomina ſimul Sanctorum recenſeant. Qua ratione ſacrificium oblatum pro Sanctis. De oratione* Nobis quoque peccatoribus. *Olim poſt eam benedictiones frugum & aliarum rerum fieri ſolebant. Omnes ſacræ & Eccleſiaſticæ functiones intra Miſſarum ſolemnia. Finis Canonis.* 449

CAP. XV. *De priſco uſu Orationis Dominicæ in ſacrificio. Gregorii Magni hac de re ſententia expenditur. Ipſius orationis præfationes. Olim interdicta Catechumenis. Brevis ejus expoſitio. Addita Oratio* Libera nos, *quæ Emboliſmus nuncupatur. Hoſtiam frangi & particulam in calicem mitti mos eſt omnium eccleſiarum. Horum rituum antiquitas.* 457

CAP. XVI. *Benedictiones epiſcopales ante communionem, & priſcus earum uſus. De duplici benedictione in Miſſa. Olim preces indictæ poſt orationem Dominicam. Mos antiquus denuntiandi feſta, jejunia, aliaſque functiones poſt fractionem hoſtiæ. Ritus dicendi* Agnus Dei *quando & à quo inſti-*

tutus. Orationes ante communionem. Oſculum pacis. Quædam obiter de oſculo. 465

CAP. XVII. *Ritus & uſus Antiphonæ, quæ Communio nuncupatur. Orationes ſacerdotis ante communionem. Ejus dandæ & accipiendæ diverſa conſuetudo. Quotidiana Veterum communio. Ea ad Clerum, tum ad miniſtros altaris redacta. Olim Euchariſtia manu excepta, domi ſervata, ad abſentes miſſa. delata in itinere, cuſtodita in Eccleſiis, defunctis conſepulta. Hi mores an, & quando deſierint. Qui fuerint alicubi in communione abuſus. Modus, ordo, ſitus communicantium.* 477

CA. XVIII. *Communio olim ſub utraque ſpecie. Sub una tantùm nunquam vetita, imò multoties uſitata à primis Eccleſiæ ſæculis, & deinceps. Quando & qua occaſione fieri deſierit ſub utraque. Græcorum ritus in paranda Euchariſtia, quam pro infirmis conſervant. Mos eorum diſcutitur corpus Domini ſanguine intinctum communicantibus porrigendi. Viguit aliquando idem uſus in Occidente. Horribile exemplum damnationis hæreticorum calamo intincto in ſanguine Chriſti.* 499

CAP. XIX. *Communio puerorum. De ea quid ſenſerint antiqui Patres, & quæ veteris Eccleſiæ praxis fuerit. Communionis nomen æquivocum. Perceptionem Euchariſtiæ & mutuam Fidelium ſocietatem ſignificat. Quæ fuerit Communio laica, quæ eccleſiaſtica. Quibuſdam olim negatum Viaticum Euchariſtiæ in fine vitæ. Examinantur Doctorum ſententiæ de Communione peregrina. De Eulogiis, earumque uſu ac diſtributione.* 451;

CAP. XX. *Ablutio & gratiarum actio poſt Communionem. Orationes pro his qui communicarunt. Oratio ſuper populum. Dimiſſio aſtantium dicente Diacono* Ite Miſſa eſt. *Cur hæc dimiſſio certis diebus omittatur. Conſummatio Miſſę, & populi benedictio. Ejus origo & ritus diverſi. Evangelium poſt Miſſam. Vſus ipſius recentior. Receſſus ſacedotis ab altari. Hymnus trium puerorum Sacrarum veſtium depoſitio. Finis Librii* 211

APPENDIX;

IN QUA

I. *Miſſa Latina ante centum & amplius annos à Mathia Flacco Illirico Argentinæ edita.* 521

II. *Fragmentum Miſſæ hactenus ineditum ex Bibliotheca Cardin. Chiſii.* 558

Ejuſdem Eminentiſſimi Cardinalis.

Tractatus Aſceticus de Sacrificio Miſſæ. 12.
De Divina Pſalmodia Tractatus, Hiſtoricus, Symbolicus, Aſceticus. 4
Manuductio ad cælum. 12.
Via compendii ad Deum. 12.

Proſtant Pariſiis in officina LUDOVICI BILLAINE, *in Palatio Regio.*

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Magiſtro ſacri Palatii Apoſtolici.

J. de Angelis Archiepiſc. Urbini Vices-gerens.

RERUM Liturgicarum libros ab Eminentiſſimo & Reverendiſſimo D. Joanne Bona Cardinali compoſitos, honoris cauſa juſſus perlegi eximiæ pietatis, doctrinæ, & eruditionis refertos, & quos Religioſiſſimus quiſque inoffenſo decurrat pede, tum ob facundiam, perſpicuitatem, ordinem, elegantiamque digniſſimos qui diu multumque expectati, magno Eccleſiæ bono & Eminentiſſimi nominis ornamento proferantur in lucem. III. Kal. Decembris M. DC. LXX.

ALEXANDER POLLINUS.

IMPRIMATUR,

FR. HYACINTHUS LIBELLUS *ſacri Palatii Apoſtolici Magiſter.*

SVMMA PRIVILEGII
Chriſtianiſſimi Regis.

LUDOVICUS XIV. Galliarum & Navarræ Rex Chriſtianiſſimus, Diplomate ſuo ſanxit, ne quis per univerſos regnorum ſuorum fines *Eminentiſſimi S. R. E. Cardinalis Joannis Bona opus de Rebus Liturgicis*, intra quinque annos, præter voluntatem Ludovici Billaine ullo modo imprimat, aut alibi terrarum impreſſum in Gallici imperii ditiones importet, venaleve habeat. Qui ſecus faxit, confiſcatione Librorum & alia gravi pœna multabitur, uti latiùs patet in Litteris datis Lutetiæ Pariſiorum, VI. Januarii M. DC. LXXII.

Signat. DALENCÉ.

Inſcriptum Regeſto Bibliopolarum Pariſienſium juxta Decretum Senatus die 8. *Januarii, anno* 1672.

D. THIERRY, *Syndic.*

Editio præſens perfecta eſt die XX. Januarii M. DC. LXXII.

RERUM

RERUM LITURGICARUM

LIBER PRIMUS.

DE HIS QUÆ AD MISSAM GENERATIM ſpectant.

CAPUT PRIMUM.

De Miſſæ nomine, ejuſque origine. Non eſſe Hebraïcum, Græcum, aut alterius idiomatis, ſed Latinum. Rejiciuntur quorumdam opiniones. Quædam obiter de Agapis veterum Chriſtianorum. A duplici miſſione Miſſæ nomen deductum.

I. DE Miſſæ ſacrificio clarè & ſtrictim diſceptaturo prima ſtatim occurrit de nomine difficultas; ſunt enim nomina indicia rerum, & ut Epictetus apud Arianum, *lib.* 2. *cap.* 17. auctor eſt, principium eruditionis eſt intelligentia vocabulorum. Quidam Doctores Hebraicæ antiquitati nimiùm addicti Hebraïcum nomen eſſe putant ex Deuteronomij *cap.* 16. *verſ.* 10. ubi vox *Miſſah* reperitur, quæ oblationem ſignificat. Quam ſententiam mordicus ſuſtinent Joannes Reuchlinus *lib.* 2. *hebraïcarum Eruditionum*, Claudius de Sainctes in *præf. ad Liturgias Patrum*, Baronius *ann.* 34. *numer.* 59. Genebrardus de *Liturgia Apoſtolica cap.*

7. Antonius Demochares adverſus Miſoliturgos *tom.* 2. *cap.* 1. & alii iſtorum aſſeclæ, qui nullo ſuffulti veterum teſtimonio aſſerunt Apoſtolos ab Hebræis, Latinos à Petro Principe Apoſtolorum Miſſæ vocabulum accepiſſe, ac ſi nihil antiquum, nihil catholicum foret, niſi hebræo nomine inſignitum. Sed ut optimè Bellarminus obſervat, *lib.* 1. *de Miſſa cap.* 1. ſi vox iſta hebraïca in uſu Apoſtolis fuiſſet, eam certè retinuiſſent etiam Græci & Syri, atque aliæ nationes, ut retinuerunt alias ſimiles, ut *Amen*, *Alleluia*, *Sabbaoth*, *Oſanna*, *Sathan*, *Sabbatum*, *Paſcha*. Vocabula enim Hebraïca per Græcos ad nos devenerunt; cùm ipſi etiam Apoſtoli, & primi Eccleſiæ Doctores Græcè ſcripſerint. Porrò apud Græcos nulla eſt mentio hujus vocis, neque apud Patres Hebraïcæ linguæ peritos, Origenem, Epiphanium, Juſtinum, Hieronymum, quod certè admirandum videri poſſet, ſi ex Hebræis ad Chriſtianos illa vox emanaſſet.

II. Aliam hujus nominis originem proponit Genebrardus, *libri citati cap.* 3. ex Græca voce *Myeſis* à verbo *Myeo*, quod eſt doceo, inſtituo, & ſpiritualiter initio: & ſignificat propriè initiationem, ſeu myſticam doctrinam; quæ per divinam inſpirationem in abdito mentis percipitur ſine humano magiſterio; ut docet Corderius in Onomaſtico Dionyſii: hinc autem ait Genebrardus derivatum forſitan eſſe nomen Miſſæ mutatâ terminatione, quæ ſecundum diverſitatem linguarum variari ſolet. Nam Græci, inquit, hanc vocem ſic pronunciant *Myiſis*, unde mutata terminatione Miſſa à Latinis deduci potuit. At hæc leviſſima Genebrardi conjectura eſt, tanti viri doctrinâ & eruditione prorſus indigna. Neque obſtat quod apud quoſdam Græcos ſcriptores aliquando vox *Miſſa* legatur, ut apud Conſtantinum in Tacticis, quem Joannes Meurſius citat in gloſſario Græco-barbaro; hi enim recentiores ſunt poſt annum Chriſti Milleſimum, & hanc vocem, ſicut & alias, à Latinis acceperunt, & alio ſenſu uſurpant, præſertim ſcriptores Tactici, qui eâ paſſim utuntur pro precibus, quas in exercitu milites Chriſtiani mane & veſpere recitabant.

III. Tertia & ſingularis hac de re opinio eſt viri doctiſſimi Gabriëlis Albaſpinæi, qui *lib.* 2. *de Sacram. Euchar. cap.* 3. rejectis aliorum etymologiis Miſſam dici autumat à nomine *Meſſ*, quod apud gentes ſeptemtrionales ſignificat feſtum ſive congregationem. Quia verò populi, ut ſacrificio interſint, in unum adunantur, ideò Miſſæ nomen ipſi ſacrificio inditum arbitratur. Ut autem probet Miſſæ nomen pro feſto accipi, & pro populi adunatione, multa congerit ex Capitularibus & Conciliis Franciæ, ſed ex illis potius deducitur Miſſæ nomen ad feſtum & conventum populi denotandum tranſlatum fuiſſe, ut

ex his quæ Capite ſequenti num. v. dicemus, manifeſtè patebit. Nec veriſimile videtur quod à gentibus ſeptemtrionalibus Miſſæ nomen emanare potuerit, quia cùm ſeriùs ad eas Evangelii prædicatio pervenerit, illud potiùs ab illis acceperunt, à quibus fidei myſteriis imbuti ſunt. Joannes Lidius in Gloſſario Latino-barbaro vocum quæ reperiuntur in Epiſtolis Nicolai Clemangii, *Miſſa*, inquit, *Meſſ, mercatus, nundina*. Cur verò Miſſæ nomen nundinis tributum fuerit, commodiùs dicam capite ſequenti.

IV. His exploſis, quarta ſententia, eaque vera & indubitata ſtabilienda eſt, Miſſæ vocabulum Latinum eſſe à mittendo dictum. Eſt enim Miſſa idem ac miſſio, ſicut *remiſſam* pro remiſſione dicebant Antiqui. Tertullianus lib. 4. adverſus Marcionem cap. 18. *Diximus de remiſſa peccatorum*. Cyprianus de bono patientiæ: *Dominus baptizatur à ſervo, & remiſſam peccatorum daturus ipſe non dedignatur lavacro regenerationis corpus abluere*. Optatus Milevitanus, lib. 1. *Non potuit in remiſſam peccatorum tingi*. Victor Tunonenſis in Africa Epiſcopus lib. de Pœnitentia cap. vlt. *Merebimur remiſſam omnium peccatorum*. Hujus autem appellationis cauſam non omnes eamdem tradunt. Quidam volunt Miſſam dictam à mittendo, quòd olim fieret ex donis à populo miſſis, & in unum collatis, quæ expoſitio Sectariorum eſt, Miſſam cum *Agape*, ſeu convivio Chriſtianorum confundentium. Erat autem *Agape* convivium publicum, quod in Eccleſiâ poſt ſumptam Euchariſtiam fieri ſolebat ad mutuam charitatem fovendam, & ad pauperes refocillandos. Hieronymo adſcripta Commentaria in Epiſt. 1. ad Cor. cap. 11. *In Eccleſia convenientes oblationes ſuas ſeparatim offerebant, & poſt communionem quæcumque eis de ſacrificiis* (de his nimirum, quæ quiſque obtulerat) *ſuperfuiſſent, illic in Eccleſia communem cœnam comedentes, pariter conſumebant*. Et Chryſoſtomus in eamdem Epiſtolam hom. 27. *Statis diebus menſas faciebant communes, & peracta ſynaxi, poſt Sacramentorum communionem omnes commune inibant convivium, divitibus quidem cibos adferentibus, pauperibus autem & qui nihil habebant etiam vocatis, & omnibus communiter veſcentibus*. Oecumenius quoque in ipſam Pauli Epiſtolam, *Præcipuis diebus ſive feſtis, poſt ſacrorum Myſteriorum participationem, agebantur communes cœnæ, præparantibus illas divitibus, ac pauperes invitantibus*. His verò teſtimoniis diverſam fuiſſe Agapen à Sacrificiis evincitur: idque etiam probat Pamelius ex pluribus Tertulliani Textibus *ad cap.* 39. *Apologetici*, quo in loco magnus ille Africanus elegantiſſimè Agapen deſcribit. Quædam dumtaxat decerpo, quia parerga hæc ſunt. *Cœna noſtra de nomine rationem ſui oſtendit, Vocatur enim* Agape, *id*

quod dilectio penes Græcos eſt. Quantiſcumque ſumptibus conſtet, lucrum eſt pietatis nomine facere ſumptum, Siquidem inopes quoque refrigerio iſto juvamus. Non priùs diſcumbitur, quàm oratio ad Deum prægustetur. Editur, quantum eſurientes capiunt: bibitur, quantum pudicis eſt utile: ita ſaturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum ſibi Deum eſſe: ita fabulantur, ut qui ſciant Dominum audire. Æquè oratio convivium dirimit, inde diſceditur, non in catervas cæſionum, neque in claſſes diſcurſationum, nec in eruptiones laſciviarum; ſed ad eamdem curam modeſtiæ & pudicitiæ, ut qui non tam cœnam cœnaverint, quàm diſciplinam. Ad hæc eadem convivia reſpexiſſe puto Plinium Juniorem, cùm in Epiſtola ad Trajanum de Chriſtianorum cœtibus diſſerens ait: *Coëunt ad capiendum cibum, promiſcuum tamen & innoxium.* Triplex autem erat Agape, Natalitia, Funebris, & Connubialis, quas commemorat Nazianzenus in carmine de diverſis vitæ generibus hoc diſticho:

Non epulum natale *adiens cum pluribus, aut quod*
Funereum *eſt, vel quod* connubiale *petens.*

Solitas quoque exhiberi in dedicationibus Eccleſiarum Gregorius Magnus teſtatur, *lib.* 1. *epiſt.* 54. ad Petrum Subdiaconum, & *lib.* 9. *epiſt.* 71. ad Mellitum Abbatem. Agunt de iiſdem paſſim antiqui Patres, quos refert Jacobus Boſius, *lib.* 6. *Romæ ſubterraneæ cap.* 27. & Concilium Gangrenſe anathemate perſtringit illos, qui eas ſpernebant. Poſteà ob luxum, diſſenſiones, & alios abuſus, qui ſenſim irrepſerant, ſublatæ ſunt, ut ſcribit Auguſtinus *lib.* 6. *confeſſ. cap.* 2. & *epiſt.* 64. & ab Oriente quidem eas proſcripſit Synodus Laodicena, ab Africa verò tertia Cartaginenſis, à Gallia Aurelianenſis ſecunda, & Cabilonenſis.

V. Aliis placuit Miſſam dici quaſi *tranſmiſſam*, eò quòd populus per miniſterium Sacerdotis preces & oblationes ad Deum tranſmittat. Stephanus Eduenſis *lib. de Sacram. altaris cap.* 18. Hac ſalutatione, *nempe Ite Miſſa eſt*, monentur aſtantes recedere, quia miſſa eſt hoſtia: Propterea miniſterium Sacro-ſanctum Miſſa nuncupatur. Petrus Cluniacenſis *lib.* 2. *miracul. cap.* 28. Sacrificium offertur, quod ex uſu jam veteri tracto nomine, quia Deo mittitur, Miſſa vocatur. Rupertus Abbas *lib.* 2. *de div. off. cap.* 23. Sacro-ſanctum altaris miniſterium idcircò Miſſa dicitur, quia ad placationem inimicitiarum, quæ erant inter Deum & homines, ſola valens & idonea mittitur legatio. D. Thomas *tertiâ P. qu* 83. *art.* 4. *ad* 9. In fine Miſſæ Diaconus populum licentiat dicens: *Ite Miſſa eſt*, ſcilicet hoſtia ad Deum per Angelum, ut ſcilicet ſit Deo accepta. Alio ſenſu Magiſter ſententiarum *lib.* 4. *diſt.*

13. Miſſam à mittendo dictam aſſerit, quod Angelus à Deo mittatur, ut aſſiſtat Sacrificio. Nicolaus Beguinius Rhemenſis *lib.* 3. *de Paſchate cap.* 3. à mittendo derivatam ait eo ſenſu, quo Chriſtus à Patre miſſus dicitur: quia hæc hoſtia & à Deo Patre primum ad nos ſalutis noſtræ causâ miſſa eſt, & eamdem ejus quoque causâ ad eumdem rurſus mittimus. Alcuinus *lib. de div. officiis cap.* 40. aliam rationem commemorat, quia nos mittit ad Deum

VI. Alii denique, quorum non ambigimus veriſſimam eſſe ſententiam, à miſſione ſeu dimiſſione populi, Miſſæ nomen ortum eſſe aſſeverant, ita ut Miſſa idem ſit ac miſſio populi, & licentia diſcedendi. Audiendus primo loco Avitus Viennenſis Archiepiſcopus, qui circa finem quinti Seculi, & initio ſexti floruit. Is epiſt. 1. ad Gundobadum Burgundionum Regem, *non miſſum facitis*, inquit, *nihil eſt aliud quam non dimittitis. A cujus proprietate Sermonis in Eccleſiis, palatiiſque, ſive prætoriis* Miſſa *fieri pronuntiatur, cùm populus ab obſervatione dimittitur. Nam genus hoc nominis etiam in ſecularis auctoribus, niſi memoriam veſtram per occupationes lectio deſueta ſubterfugit, invenietis.* Hæc Avitus, qui non exprimit ſeculares auctores, apud quos nomen Miſſæ hoc ſenſu reperitur. Mihi verò occurrunt, Cicero, qui in fine Philipp. 5. placere dixit, *legiones bello confecto miſſas fieri :* & Suetonius in Caligula cap. 25. ubi agens de Lollia Paulina, quam in uxorem duxerat, *Brevi*, ait, *miſſam fecit*, hoc eſt, dimiſit. Porrò verbis Aviti nihil efficacius ad ſupra memoratos ſcriptores redarguendos, qui Miſſæ nomen exoticum fingunt, & aliunde derivant. Miſſio autem in veteri eccleſia duplex erat: una poſt Evangelium & Sermonem, quando Catechumeni, infideles, pœnitentes, & alii, quibus vetitum erat Sacramentorum participationi intereſſe, à Diacono dimittebantur hac voce, *ſi quis eſt Catechumenus, exeat foras :* vel ut dicit Gregorius lib. 2. Dialog. cap. 23. *Si quis non communicat, det locum* : & hæc dicebatur Miſſa ſeu miſſio Catechumenorum, de qua ex profeſſo agam infra Capite XVI. Altera erat Initiatorum, cùm re divina peracta eos Diaconus dimittebat dicens, *Ite Miſſa eſt :* & hæc Miſſa Fidelium vocabatur. Iſidorus *lib. 6. originum cap.* 19. Miſſa tempore ſacrificii eſt, quando Cathecumeni foras mittuntur, clamante Levita, ſi quis Catechumenus remanſit, exeat foras: & inde Miſſa. Subſcribit Iſidoro iiſdem verbis Rabanus Maurus *lib. de inſtit. Clericorum cap.* 32. Florus Magiſter, & Remigius Antiſiodoren. in fine expoſitionis Miſſæ, *Miſſa*, inquiunt, *nihil aliud intelligitur, quam dimiſſio, id eſt abſolutio, quam celebratis omnibus tunc Diaconus eſſe pronunciat, cùm populus à ſolemni obſervatione dimittitur :* quæ verba ab Alcuino tranſcripſerunt S. Gregorius in libro Sacramentorum feriâ ſex-

tâ Paraſceves: *Deinde communicat ipſe, & omnis clerus, & fiant Miſſa.* Ubi Pamelius ad marginem adnotavit, *ex poſtrema hac clauſula colligere eſt, cur Miſſa nuncupetur, nempe à dimittendo populo.* Menardus, & Ordo Romanus ibidem ſic legunt: *& communicant omnes ſub ſilentio, & expleta ſunt univerſa.* Caſſianus *lib.* 11. *Inſtitut. cap.* 15. vanitatem deſcribens cujuſdam ſolitarii, qui in cella ſua quaſi in Eccleſiâ Sacrum agebat, *tum,* inquit, *quaſi Diaconus Miſſam Catechumenis celebrabat.* Hugo Victorinus *lib.* 2. *de Eccleſ. officiis cap.* 41. *Dicit Diaconus,* Ite Miſſa eſt, *quaſi revertimini ad propria. Ab hac miſſione, id eſt dimiſſione Miſſam dicunt appellari.* Bernoldus Presbyter Conſtantienſis in expoſitione Ordinis Romani apud Caſſandrum *in Liturgicis cap.* 26. *Miſſam ideo appellari dicimus, quia lecto Evangelio foras mittuntur ex pronunciatione Diaconi, qui minimè offerendo vel communicando non poterant intereſſe ſacramentis divini Myſterii.* Caſſianus *lib.* 3. *Inſtit. cap.* 7. mores deſcribens veterum Monachorum ait, illum qui ad diurnam orationem non occurrebat, priuſquam primus pſalmus finiretur, non audere oratorium introire, ſed Congregationis Miſſam pro foribus præſtolari, hoc eſt dimiſſionem Monachorum peracto officio. Et ibidem *cap.* 11. ait die Dominico unam tantum Miſſam, hoc eſt dimiſſionem ante prandium celebrari: quia nimirum ſemel tantum conveniebant, & officia quæ ante prandium dici conſueverant, ſine intervallo & dimiſſione uno contextu ſimul cum ſolemni ſacrificio recitabant. Apud Goldaſtum tom. 2. rerum Alamannicarum extat Interpretatio vocabulorum barbaricorum Keronis Monachi S. Galli, qui ait; *Miſſa, quia mittitur populus.*

Poſſem paginas latè implere aliorum teſtimoniis, ſed ex allatis ſatis conſtat Miſſam à miſſione dici, & populi dimiſſionem ſignificare. Fruſtrà nititur Genebrardus hanc Miſſæ etymologiam convellere quaſi nimis frigidam, & modicæ reverentiæ erga tantum myſterium: cùm enim doceat Plato in Cratylo, nomina ex propria rei nota deducenda eſſe, inconveniens, inquit, foret Auguſtiſſimum Sacrificium à minima ſui parte vel accidente nuncupari. Sed Genebrardus nimis addictus fuit rebus Hebraicis, & fortaſſe non legit Aviti, & aliorum quos ſuprà citavimus teſtimonia, quæ ſi vidiſſet, eorum procul dubio auctoritati ceſſiſſet: neque enim credibile eſt viros ſapientiſſimos temerè, & ſine ratione tale nomen Divino Sacrificio impoſuiſſe; cùm præſertim nullum ſit, quo ipſum, utpote ineffabile exprimere valeamus. Facilè etiam diluitur quod objicit Albaſpinæus, tribus nimirum primis ſeculis Miſſæ nomen inauditum fuiſſe, cùm tamen eſſent dimiſſiones; nam primò non admittimus Miſſæ nomen poſt tertium Seculum cœpiſſe, de qua re

Capite III. agendum erit: deinde nomina poſteriora ſunt rebus, & illis jam exiſtentibus, vel ex ipſarum naturâ, vel ex circumſtantiis, vel ab aliquo eventu imponuntur.

CAPUT II.

De multiplici nominis Miſſæ ſignificatione. Olim pro Collectis & Lectionibus, & pro divinis officiis uſurpatum. Quo ſenſu ad dies feſtos, & ad omnes populi conventus tranſlatum. Cur veteres plurali numero Miſſas dixerint. Quid ſit Miſſas tenere.

I. PERIT rerum cognitio, ſi nomen ignoratur, à noſcendo enim dictum eſt nomen, quaſi notamen & index rei quam deſignat, ut docet Iſidorus *lib.* 1. *Orig. cap.* 7. Quia verò nonnunquam ad plures res ſignificandas idem nomen adhibemus, exactam rei notitiam habere non poſſumus, niſi prænoſcamus ad quid primitùs ipſum nomen conſtitutum vel excogitatum fuerit, & qua ratione ad ipſius participationem aliæ res admiſſæ ſint: nam ut præclarè Maximus Martyr ait diſputans adverſus Pyrrhum; *Dicere aliquid, nec ejus quod dicitur varias ſignificationes diſcernere, nihil aliud eſt quàm confundere.* Optimè quoque Ptolemæus *lib.* de judicandi facultate docuit, utiles eſſe diſſertationes, quæ dictionem explicant, non ſui ipſius causâ, ſed quia ad reddendum de re judicium conferunt. Quia igitur in Miſſæ nomine multiplex ſignificatio reperitur, de ſingulis aliquid dicendum eſt, ne quis nominis æquivocatione deceptus à vera rei, de qua agitur, intelligentiâ aberret.

Communi autem & primigeniâ ſignificatione accipitur primò pro miſſione, ut in Concilio Carthaginenſi quarto, can. 84. *Epiſcopus nullum prohibeat uſque ad Miſſam Catechumenorum,* id eſt uſque ad miſſionem, ſeu dimiſſionem, & expulſionem Catechumenorum, *neque Hæreticum, neque Judæum, neque Gentilem eccleſiam ingredi, & audire verbum Dei.* Eodem ſenſu Caſſianus caput 13. lib. 2. Inſtit. ſic inſcribit, *quare poſt Miſſam nocturnam*, videlicet poſt miſſionem Monachorum à nocturnis officiis, *dormire non oporteat:* & cap. 15. ſic, *qua lege modeſtia poſt Orationum Miſſam unuſquiſque ad ſuam cellulam redeat.* Sanctus quoque Benedictus in Regula cap. 17. *Poſt expletionem trium pſalmorum, recitetur lectio una, verſus, & Kyrie eleiſon, & Miſſæ ſint.* & in

fine. *Kyrie eleiſon, benedictio, & fiant Miſſæ.* Quam phraſim, ut patet, à Caſſiano mutuatus eſt, & ipſe ſuprà explicavit cap. 12. ubi agens de matutinis Laudibus, *Canticum*, inquit, *de Evangelio, Litania, & Completum eſt:* & in fine cap. 9. *ſupplicatio Litaniæ id eſt Kyrie eleiſon, & ſic finiantur vigiliæ nocturnæ.* Ita cùm Diaconus dicit, *Ite Miſſa eſt*, ſenſus eſt dimiſſionem eſſe congregationis, licere omnibus abire.

Secundò accipitur pro lectionibus, & precibus, quæ ab initio Liturgiæ uſque ad dimiſſionem Catechumenorum explentur: qua acceptione Concilium Valentinum c. 1. ſancivit, ut Sacroſancta Evangelia in Miſſa Catechumenorum poſt Apoſtolum legerentur.

Tertiò pro illa parte Liturgiæ, quæ eſt ab offertorio uſque ad finem, & dicitur *Miſſa Fidelium.* Hoc ſenſu Miſſæ nomine utitur Cæſarius Arelatenſis Hom. 12. his verbis: *ſi diligenter attenderitis, cognoſcetis quia non tunc fiant Miſſæ, quando divinæ lectiones in Eccleſia recitantur; Sed quando munera offeruntur, & corpus, vel ſanguis Domini conſecratur. Nam lectiones ſive Propheticas, ſive Apoſtolicas, ſive Evangelicas etiam in domibus veſtris aut ipſi legere, aut alios legentes audire poteſtis: Conſecrationem verò corporis, & ſanguinis Chriſti non alibi, niſi in domo Dei, audire vel videre poteritis.*

II. Quartò ſumitur Miſſa in Concilio ſecundo Milevitano cap. 12. pro collectis ſive orationibus, quæ in Miſſæ ſacrificio legi ſolent. *Placuit ut preces, vel orationes, ſeu Miſſæ, quæ probatæ fuerint in Concilio, ab omnibus celebrentur.* Eodem ſenſu Miſſæ nomen uſurpatum à S. Benedicto, Smaragdi Abbatis opinio eſt in expoſitione Regulæ S. Benedicti ad illa verba cap. 17. *& fiant Miſſæ, & Miſſæ ſint.* Miſſarum enim nomine Collectas intelligit ſive orationes, quæ in fine officii à Sacerdote dicuntur, quas ideo Miſſas dici putat, quia Deo mittuntur. Conſenſit Smaragdo vir doctiſſimus Hugo Menardus *in notis ad cap.* 23. *&* 24. *concordiæ Regularum*, qui huc trahit Caſſianum lib. 2. cap. 7. ubi eos reprehendit, qui necdum benè finito pſalmo in orationem procumbunt *ad celeritatem Miſſæ* properantes, hoc eſt ad finem officii, ut Alardus Gazæus Caſſiani Scholiaſtes bene interpretatur, non *ad celebritatem Miſſæ*, id eſt ad recitationem collectæ, quæ poſt Pſalmos recitatur, ut minùs probabiliter legit & explicat Menardus. Trahit huc etiam Iſidorum & Tetradium in ſuis Regulis, quos aliter intelligendos eſſe mox demonſtrabo. Quod verò attinet ad S. Benedictum, manifeſtum eſt ibi Miſſarum nomine dimiſſionem indicari, formulâ tunc temporis in divinis officiis uſitatâ. Quod ſi de oratione locutus fuiſſet, eam proculdubio expreſſiſſet, ſicut expreſſit *Kyrie eleiſon*, & orationem Dominicam. Porrò Collectæ S. Pater mentionem facit cap. 11. ſub nomine benedictionis

tionis, cùm ſtatuit lecto Evangelio, & data benedictione incipiendos eſſe Matutinos. Reliqua officia oratione Dominicâ concludi voluit, ut latius tradidi in tractatu de Divina Pſalmodia *cap.* 16. *§.* 17. *num.* 2.

III. Quintò S. Aurelianus Arelatenſis Epiſcopus in Regula Monaſterii, quod juſſu Childeberti Regis Arelate conſtructum fuit, modum pſallendi præſcribens ait: *Sexta feria poſt Nocturnos duæ Miſſæ fiant in æſtate, in hieme tres. Nam Dominica omni tempore, & in æſtate, & in hieme, poſt Nocturnos ſex Miſſæ fiant. Si verò evenerit, ut tardiùs ad vigilias ſurgatur, quantum Abbati viſum fuerit, tantum legatur. Quando ſignum fecerit, qui legit ſine morâ conſurgat, ut canonicus Miſſarum numerus poſſit impleri.* Et infrà. *Quotidie ad librum facite Miſſas tres. Unus Frater legat paginas tres, aut quatuor, & fiat oratio. Iterum legat tantum, fiat alia oratio. Tertio legat idem tantum, & ſurgite, dicite Antiphonam de Pſalmis in ordine, poſtea reſponſum, deindè Antiphonam. Iterum legat alius Frater, & ſic impletis tribus Miſſis dicite Matutinarios canonicos.* Et paulò poſt. *In Natali Domini, & in Epiphania dicite unum Nocturnum, & facite ſex Miſſas de Eſaia Propheta; iterum dicite ſecundum Nocturnum, & legantur aliæ ſex de Evangelio.* Et mox. *In Martyrum feſtivitatibus tres aut quatuor Miſſæ fiant: primam Miſſam de Evangelio legite, reliquas de paſſionibus Martyrum.* Hic luce clarius conſtat Miſſam accipi pro lectione; quo ſenſu quoque eadem voce utitur S. Cæſarius in ſua Regula dicens, *Omni Dominica ſex Miſſas facite, primâ Miſſâ ſemper Reſurrectio legatur: perfectis Miſſis dicite Matutinos.* Itemque in ſua Regula Tetradius, ubi ait, *Duos Nocturnos faciunt, & tres Miſſas*, quæ evidentiſſimè lectiones ſunt, non autem Collectæ, ut putat Menardus. Quarè autem ab iſtis Patribus Miſſæ nomen lectionibus tributum fuerit, non eſt facile explicare, niſi dixerimus ex eo deſumptam nomenclaturam, quia dum illæ leguntur, pſalmorum decantatio dimittitur: quæ expoſitio eſt Benedicti Haëfteni *Diſquiſ. Monaſtic. lib.* 7. *tract.* 8. *diſq.* 5. ita ut lectio ſit quædam dimiſſio, ſeù intermiſſio Pſalmorum. Obſcurior eſt Iſidori ſententia, qui cap. 7. ſuæ Regulæ ait: *In quotidianis officiis vigilarium primum tres pſalmi canonici recitandi ſunt: deinde tres Miſſæ Pſalmorum, quarta Canticorum, quinta matutinorum officiorum. In Dominicis verò diebus, vel feſtivitatibus Martyrum, ſolemnitatis causâ, ſingulæ ſuperaddantur Miſſæ.* Neque enim ſatis percipio de quibus Miſſis hic ſermo ſit: an videlicèt tres Miſſæ pſalmorum ſint tres orationes poſt ſingulos pſalmos, ut Menardus exponit: an tres lectiones tribus pſalmis correſpondentes, ut cenſet Haëftenus: an potiùs Miſſam Pſalmorum, deindè Canticorum, tum Matutinorum ille vocavit totum complexum ex pſalmis, & lectionibus, quæ nunc ſunt primum, ſecundum, & tertium Nocturnum, & Laudes. Niſi

fortè tres Miſſæ pſalmorum ſint totidem eorumdem, tum Canticorum, & Laudum ſub una concluſione modulationes, quæ ideò dicantur Miſſæ, quia poſt ſingulas fit quædam quaſi dimiſſio, & interruptio. Id ſanè non improbabile ex eo mihi videtur, quod in eodem capite diſertis verbis orationum, & lectionum meminit: in vigiliis autem Miſſas, ſive interruptiones proximas varietatis causâ ſtatutas, ex ipſo contextu non obſcurè colligimus: *Ut ſervorum Dei mentes diverſitatis oblectamento exerceantur, & ad laudem Dei ſine faſtidio excitentur.*

IV. Sextò ſolet Miſſa pro divino officio interdum accipi, ut in Concilio Agathenſi cap. 30. ubi ſtatuitur, quod in concluſione matutinarum, vel veſpertinarum Miſſarum poſt hymnos capitella de pſalmis dicantur, & plebs collecta oratione ad veſperam ab Epiſcopo cum benedictione dimittatur. Caſſianus loco ſupra citato, *Quare poſt Miſſam Nocturnam*, id eſt poſt nocturnum officium, *dormire non oporteat*: & rurſum, *Miſſa canonica celebrata*, id eſt Hora, ſive officio. Petrus Ciaconius in ſuis ad Caſſianum alphabeticis Annotationibus, Miſſa, inquit, pro quacumque ſynaxi, ſive congregatione, quam Monachi publicè orandi cauſa faciebant, apud Caſſianum ſumitur, nempè tertia, ſexta, nona, & aliis, ſi ve noctu fieret, ſive interdiu. Regula cujuſdam Patris cap. 30. *Duodecim pſalmi in nocturnis conventibus cantabuntur, præter illam Miſſam, quæ celebratur in ortu Solis:* id eſt præter officium Primæ.

V. Septimò, quia Miſſa actio præcipua eſt, quæ in die feſto peragitur, ideò nomen Miſſæ pro ipſa feſtivitate à mediæ ætatis ſcriptoribus paſſim uſurpatur, apud quos Miſſa S. Martini, vel S. Joannis idem eſt, ac feſtum S. Martini, vel S. Joannis. Ivo Carnotenſis in Decreto *p. 15. cap.* 190. Et ſi totam Quadrageſimam ante Miſſam S. Joannis implere non poteſt, poſt Miſſam impleat, id eſt poſt feſtum. & infra permittens in quibuſdam feſtivitatibus aliquam publicè pœnitentibus indulgentiam, inter cæteras numerat Miſſam S. Joannis Baptiſtæ, & S. Mariæ. In concilio Piſtenſi ſub Nicolao I. c. 3. communi placito conſtituimus, ut uſque ad Miſſam S. Remigii, *id eſt* Kalendas *Octobris*, ſpatium habeant. Heraldus Turonenſis Archiepiſcopus in ſuo Capitulari c. 61. agens de feſtivitatibus anni in quibus feriari oportet, Miſſam recenſet S. Joannis Baptiſtæ, Apoſtolorum Petri & Pauli, S. Martini, & S. Andreæ. Eginardus Abbas *epiſt.* 23. *Volumus circa Miſſam S. Martini ad palatium venire.* Frodoardus in Chronico an. 921. *Facta pactione uſque ad Miſſam S. Martini*, & an. 945. *Circa Miſſam S. Joannis Hugo Dux placitum cum Rege habuit.* Aimonius lib. 5. cap. 34. Refectiones commemorat in *Miſſa S. Germani.* Annales Bertiniani an. 877. *Richildis veniens ad Ludovicum in Miſſa S. Andreæ attulit ei præceptum.* Idem frequen-

tius reperitur in Capitularibus Caroli Magni, & Ludovici Pii, ut *lib. 2. cap. 18. Spatium uſque ad Miſſam S. Martini dare decrevimus*, & cap. 29. edicit, *ut pontes ad Miſſam S. Andreæ reſtaurati ſint*. In edicto quoque Piſtenſi in Capitulari Caroli Calvi *ſec. 31. §. 51. Qui lucrum de vineis in illis partibus promeruerit, octo dies poſt Miſſam S. Remigii ſibi provideat, & ſi neceſſe illi fuerit ad Miſſam S. Martini ad ſuum conductum redeat*. In Appendice tomi 2. Scriptorum hiſtoriæ Francorum Andreæ du Cheſne extat epiſtola cujuſdam Catuphi ad Carolum Magnum, in cujus fine eum hortatur, ut cum conſilio Synodi Francorum celebrari conſtituat in Regno ſuo *Miſſam* S. Michaëlis, & paſſionem S. Petri. Eamdem ob cauſam ad quemcumque populi cœtum, ſive congregationem indicandam Miſſæ nomen tranſlatum legimus, qua populi multitudo numquam frequentiùs ſolet in unum congregari, quam ut Miſſæ ſacrificio interſit. Hinc apud Baronium anno 519. in Indiculo, ſeu Relatione de ſcelere Theſſalonicenſium, ſtatuerunt Epiſcopi, ne quis Miſſas foras Civitatem teneret, ut multitudo eſſet futuræ ſeditioni congregata. Hinc etiam Germanis, teſte Kiliano in Dictionario, *Francfurter Miſſe, Strasburger Miſſe*, idem eſt, ac nundinæ Francfurti, & Argentorati; quæ nominatio, ut Joachimus Vadianus ait *lib. 1. de veteribus Germaniæ Monaſteriis*, inde nata videtur, quia multis in locis ſtatæ, & annuæ nundinæ feſtis diebus annectuntur, idque ob populi frequentiam ad Miſſas celebriores confluentis.

VI. Octavò tandem ſumitur Miſſa pro tota divini Sacrificii celebratione, quatenus utramque comprehendit Catechumenorum, & Fidelium: quæ acceptio adeò in ore omnium communis eſt, ut recentiores vix aliam agnoſcant hujus nominis ſignificationem. Hinc errandi occaſionem accepit magni nominis Theologus, qui ſolum noſtri temporis uſum attendens, quoties apud Caſſianum, & S. Benedictum Miſſæ nomen invenit, de Miſſæ ſacrificio intellexit: ex quo ſequeretur pluries in die, imò etiam poſt prandium ſacrificia olim à Monachis oblata; quia etiam poſt Veſperas, & poſt Completorium S. Pater Benedictus ſua illa phraſi utitur, *& Miſſæ ſint, & Miſſæ fiant*. Hoc autem errore nihil abſurdius. Porrò apud Antiquos Miſſæ, & Miſſarum ſolemnia plurali numero ſæpius quam ſingulari legentibus occurrunt; vel quia duplex erat Miſſa Catechumenorum, & Fidelium; vel quia Miſſæ nomine omnia divina officia, omnemque Sacramentorum adminiſtrationem intelligebant. Ideò S. Benedictus *in Regula cap.* 60. loquens de Sacerdotibus, qui in Monaſterio ad habitum, & profeſſionem recipiebantur, ait, *Concedatur ei poſt Abbatem ſtare, & benedicere, & Miſſas tenere*; id eſt ſacrum celebrare, & Sacramenta adminiſtrare. In

quibuſdam Editionibus legitur *Miſſas canere*, ſed vera lectio eſt, & phraſis in Eccleſia uſitata, *Miſſas tenere*. Conc. Agathenſe cap. 21. Si quis extra parochias Oratorium in agro habere voluerit, ut ibi *Miſſas teneat*, juſtâ ordinatione permittimus. Concilium Bracharenſe primum cap. 16. Si quis feria quinta, quæ vocatur cœna Domini, *Miſſas non tenet*, anathema ſit. Eſt autem *Miſſas tenere*, & eas celebrare, & eis intereſſe, ut in præcitato Concilio Agathenſi c. 47. *Miſſas* die Dominico ſecularibus totas *tenere* ſpeciali ordinatione præcipimus.

CAPUT III.

Miſſæ nomen antiquiſſimum. A quibus primò uſurpatum. Epiſtolis Decretalibus ab Iſidoro collectis, quæ fides habenda. De variis Miſſæ nominibus. Dicta à Latinis Collecta, Dominicum, Agenda, Communio, Oblatio; à Græcis Liturgia, Myſtagogia, Synaxis, Telete, Anaphora, Proſphora, Oeconomia. Tertulliani de Miſſæ Sacrificio circumſcriptiones.

I. HIs de nomine Miſſæ, ejuſque notatione prælibatis, ejuſdem nominis antiquitas diſquirenda eſt. Putat Baronius anno 34. n. 59. natam hanc vocem ſimul cum Eccleſia, & à primis ejus poſt Chriſtum Fundatoribus Petro, & Paulo ex Hebraïcis fontibus Romanis traditam: qua etiam uſum fuiſſe ait Jacobum fratrem Domini, & Epiſcopum Hieroſolymorum in ſua quam poſteris reliquit Liturgiâ. Sed pace tanti viri, utrumque, quo nititur, fundamentum falſum eſt. Nam Miſſa non eſt nomen Hebraicum, ut ſuprà diximus: & ut concedamus legitimam eſſe Jacobi Liturgiam, quod ſuo loco examinabitur, nomen Miſſæ non Jacobi, qui græcè ſcripſit, ſed latini interpretis eſt: nec uſquam Græci Scriptores, niſi poſt multa ſæcula ea voce uſi ſunt. Adſtipulantur Baronio Joſeph Vicecomes, & Joannes Baptiſta Scortia in ſuis tractatibus de ſacrificio Miſſæ, & Stephanus Durantus libro de Ritibus Eccleſiæ, atque alij recentiores, qui ut probent Miſſæ nomen Apoſtolicæ ætatis eſſe, & Chriſtianæ Religioni coævum, ex Romanis Pontificibus primi, & ſecundi ſæculi, teſtimonia nullus roboris coacervant: dudum enim ab Eruditis obſervatum eſt illorum Epiſtolas decretales uſque ad Siricium ſuppoſititias eſſe, à quodam Hiſpano ſub nomine Iſidori (quicumque

ille fuerit) ſub finem ſeptimi ſæculi pia fraude confictas, & ex ſententiis veterum Canonum, legum etiam civilium, & Sanctorum Patrum, qui quarto,& quinto ſæculo floruerunt,turpi anachroniſmo, eodemque ferè ſtylo, ac dicendi charactere, magna ex parte contextas, quas primum ex Hiſpania in Galliam detulit labente octavo ſæculo Riculfus Epiſcopus Moguntinus; & inde in alias regiones diſſeminatæ, ac communiter receptæ ſunt. Sed tandem impoſtura detecta eſt, & Baronius de his Epiſtolis diſſerens anno 865. earum falſitatem agnoſcit, & apertè fatetur, *ne quis*, inquit, *calumniari poſſit ab Eccleſia Romana aliquid hujuſmodi commentum eſſe*. Earum igitur teſtimoniis tamquam falſis, & inutilibus rejectis, certiora ex veris, & legitimis Pontificum, ac Patrum ſcriptis proferenda ſunt. Extat primo loco epiſtola Pii ad Juſtum Epiſcopum Viennenſem,(quam recipiunt Orthodoxi,nec audent omninò reprobare Sectarii) ſcripta, ut Baronio viſum eſt, anno Chriſti 166. Ejus initio ſic loquitur S. Pontifex: *Soror noſtra Euprepia, ſicut bene recordaris, titulum domus ſuæ pauperibus aſſignavit, ubi nunc commorantes Miſſas agimus.* Extat etiam alia Cornelii Papæ ad Lupicinum ejuſdem Viennenſis Eccleſiæ Epiſcopum, in qua ait non licuiſſe tunc Chriſtianis, neque in Cryptis notioribus publicè Miſſas agere propter acerrimam perſecutionem. Scripta eſt circa ann. 254.& inter pſeudepigraphas,nec quidem ab eterodoxis recenſetur. Quarto ſæculo vixit Ambroſius, qui ep. 13. ad Marcellinam ſororem; *Ego*, inquit, *manſi in munere, Miſſam facere cœpi*. & ſer. 34. *Moneo vos, ut qui juxta Eccleſiam eſt,& ſine gravi impedimento poteſt, quotidie audiat Miſſam.* In oratione item præparatoria ad Miſſam inter genuinos ejus partus agnita à Caſaubono; Anſelmo autem contra fidem veterum Codicum à nupero ſcriptore perperam tributa: *Concede mihi*, ait, *hodie, & ſemper Miſſarum ſolemnia puro corde, & pura mente celebrare.* Auguſtinus Ambroſio æqualis ſerm. 91. de temp. *In lectione quæ nobis ad Miſſas legenda eſt.* Item ſerm. de temp. 237. *Ecce poſt ſermonem fit Miſſa Catechumenis, manebunt Fideles.* Ruffinus Aquileienſis in latina interpretatione Clementis Romani Miſſæ nomine uſus eſt, cum in textu græco nomen Liturgiæ, ſive Sinaxis, invenit. Quinti ſeculi teſtis, & aſſertor eſt S. Leo cognomento Magnus, qui epiſt. 81. ad Dioſcorum Alexandrinum ſacrificium iterari jubens, cum una celebratio multitudini populi non ſufficit, *Neceſſe eſt*, inquit, *ut quædam pars populi ſua devotione privetur, ſi unius tantum Miſſæ more ſervato, ſacrificium offerre non poſſint, niſi qui prima diei parte convenerint*. Victor Africanus ejuſdem temporis ſcriptor initio lib. 2. Wandalicæ perſecutionis, *Liberum arbitrium habetis in Eccleſiis veſtris Miſſas agere*. Paulinus, non ille celebris Nolanus Epiſcopus, ſed, alius qui paucis poſt illum annis vixit, in *vita S. Martini lib.* 4. B iij

Præcedat Miſſam miſeratio, gratior hæc eſt
Hoſtia, mandatum faciens prius obtege nudum.

Porrò Ambroſius, Auguſtinus, & alii citati eo nomine uſi ſunt tanquam conſueto, & dudum Fidelibus uſitato, ut patet: qui uſus, poſt Auguſtini tempora adeò communis factus eſt, ut ſuperfluum ſit ſequentium ſæculorum teſtes proferre. Ætate verò Gregorii Magni eumdem uſum invaluiſſe ex epiſtolis, & ſermonibus ejus paſſim, & ex ſcriptoribus Synchronis manifeſtum eſt. Julianus Anteceſſor Cpolitanus, qui primus omnium Novellas Juſtiniani, paulò poſt ejus deceſſum, latinas fecit, Novellam 58. ſic transfert: *Si quis in domo ſua Oratorium habuerit, non audeat in eo ſacram facere Miſſam, niſi Clericos Catholicæ fidei habuerit deputatos ex juſſione religioſiſſimi Epiſcopi Civitatis, vel beatiſſimi Patriarchæ.* Hanc ſententiam ex tranſlatione Juliani refert Ivo *P.* 3. *Decreti cap.* 191. *& p.* 6. *cap.* 424. Communis ergò apud Antiquos non ſolum ſacros, ſed & profanos ſcriptores, Miſſæ acceptio pro Chriſtiano ſacrificio fuit; & quamvis nos lateat, quis primùm ea voce uſus ſit, liquet tamen antiquiſſimam eſſe, à Sanctis Pontificibus Pio, & Cornelio, quorum primus ſecundo, alter tertio ſeculo vixit, ac deinceps ubique ab omnibus Occidentalibus uſurpatam.

II. Quia verò nomina ad abditas rerum naturas, & proprietates, quantum fieri poteſt, exprimendas à Sapientibus inventa ſunt: res autem altiſſimæ, & ſupernaturales adeò humanum intellectum excedunt, ut non ſolum nominari, ſed nec concipi quidem poſſint; hinc factum arbitror, ut Sancti Patres ad explicandum hoc Myſterium plura vocabula excogitarint, de quibus nonnulla hîc adnotanda ſunt; quæ ad hanc tractationem illuſtrandam plurimum conferent.

Latinorum nominum primum, & uſitatiſſimum eſt *Collecta*, quia colligitur in unum populus, ut ſacrificio interſit: quo ſenſu etiam in veteri teſtamento *Levit.* 23. *& Deut.* 16. cœtus fidelium, dieſque ſolemnes *Collecta* dicebantur. Tertullianus in fine libri de fuga in perſecut. *Sed quomodo colligemus? Quomodo Dominica ſolemnia celebrabimus? Poſtremo ſi colligere interdiu non potes, habes noctem.* Optatus Milevit. lib. 2. *Non enim grex, aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter quadraginta, & quod excurrit, Baſilicas, locum ubi colligerent, non habebant.* Irenæus lib. 3. cap. 3. *Confundimus omnes eos, qui quoquo modo, præterquam oportet, colligunt.* Auguſtinus in Breviculo Collationum cum Donatiſtis in Collatione tertiæ diei: *Confitebantur ſe Collectam, & Dominicum egiſſe.* In Actis Sanctorum Martyrum Saturnini, & ſociorum apud Bollandum die 11. Februarii, oblati fuiſſe Proconſuli dicuntur, quia contra interdictum Imperatorum *Collectam*, ſive *Dominicum* celebraſſent. Sed quia

colligi in unum populus, & convenire ſolebat, non ſolum ad ſacrificium, ſed etiam ad alia divina officia peragenda, Veteres *Collectæ* nomine pro quovis ſolemni conventu utebantur. Hieronymus in Epitaphio Paulæ, *Poſt Alleluia cantatum, quo ſigno vocabantur ad Collectam.* In ſynodo S. Patricii tom. 1. Conciliorum Angliæ, *Quicumque negligentia cauſa ad Collectas manè, vel veſpere non occurrerit, alienus habeatur.* De aliis hujus nominis ſignificationibus agam commodiùs lib. 2. cum *de Collectis* ſermo erit.

Dicitur ſecundò *Dominicum*, ut ex locis modo citatis conſtat, quia nimirum maxima, & præcipua functio eſt, quæ ex Domini inſtitutione, & præcepto in Eccleſia peragitur. Clarè Cyprianus epiſt. 63. ad Cœcilium, *Numquid ergò Dominicum poſt cœnam celebrare debemus, ut ſic myſticum calicem frequentandis* Dominicis *offeramus?* & lib. de op. & eleemoſinis: *Locuples, & dives es, &* Dominicum *celebrare te credis, quæ corbonam omnino non reſpicis, quæ in Dominicum ſine ſacrificio venis, quæ panem de ſacrificio, quod pauper obtulit, ſumis.* Auguſtinus item ep. 86. verſus finem loquens de ſermone Pauli in Troade, *Per diem,* inquit; *hora* Dominici *fuerant congregati*, hora ſcilicet celebrandi ſacrificii. Hinc vox illa Chriſtianorum, quæ in actis proconſularibus S. Saturnini ſæpiùs legitur, *Chriſtiani ſumus, & ſine* Dominico *eſſe non poſſumus*: Dominicum *cum fratribus celebravi*: *Non poteſt intermitti* Dominicum. Et in Romano Martyrologio 8. Kal. Januarii multa millia Martyrum commemorantur, qui Nicomediæ, cum ad *Dominicum* in Chriſti Natali conveniſſent, juſſu Diocletiani in Eccleſia clauſi, incenſo igne conſumpti ſunt. Templum quoque, ſive locus, in quo ad ſacrum celebrandum Fideles conveniebant, Dominicum olim dicebatur, ut infra Cap. 19. explicabo.

Tertiò, in Concilio Cartaginenſi ſub Celeſtino Papa vocatur *Agenda* his verbis, *Numidius Epiſcopus Maſſylitanus dixit*: *In quibuſdam locis ſunt Presbyteri, qui aut ignorantes ſimpliciter, aut diſſimulantes audacter, præſente, & inconſulto Epiſcopo cumplurimis in domiciliis agant Agenda, quod diſciplinæ incongruum cognoſcit eſſe Sanctitas veſtra. Ab univerſis Epiſcopis dictum eſt: Quiſquis Presbyter inconſulto Epiſcopo Agenda in quolibet loco voluerit celebrare, ipſe honori ſuo contrarius exiſtit.* Eſt autem hic Canon inſertus Capitularibus Caroli Magni *lib.* 6. *cap.* 234. & diſtinctiùs *Additione* 4. *cap.* 50. Utrobique verò decernitur, ne quis Presbyter inconſulto Epiſcopo celebret *Agendam*: Agendam, inquam, in ſingulari, non *Agenda* in neutro plurali, ut malè legitur in ſynodo præcitata. Anaſtaſius Bibliothecarius in Leone II. *Ne Mauri Epiſcopi Agenda celebraretur.* Ritum quoque ſacrificii ordinem agendi vocat Auguſt. *ep.* 118. *cap.*

6. Agendam denique mortuorum paſſim legimus in Antiphonario S. Gregorii, & in antiquis Scriptoribus officiorum Eccleſiaſticorum. Sicut enim *facere* apud ſacros, & profanos ſcriptores ſignificat *ſacrificare*, ita ipſum ſacrificium Agenda nuncupatur. Levitici cap. 15. loquens Moyſes de duobus Turturibus in ſacrificium offerendis ait: *Faciet unum pro peccato, & alterum in holocauſtum.* & cap. 23. *Facietis Hircum pro peccato.* Judicum cap. 13. *Faciemus tibi hœdum.* Plautus in Aulularia act. 4. ſc. 2. *O Fides Mulſi congialem plenam faciam tibi fideliam.* Virgilius ecl. 3. *Cum faciam vitulâ pro frugibus, ipſe venito.* Cicero pro Muræna, *Juno ſoſpita cui omnes Conſules facere neceſſe eſt.* Porrò actio non tota Miſſa, ſed pars ejus præcipua dicitur, nempè Canon, ut ſuo loco videbimus.

Quartum nomen eſt *Communio*, quod non ſolum pro uſu Euchariſtiæ, ſed etiam pro ſacrificio quo conficitur, aliquando acceptum eſt: non quia neceſſe ſit plures in Miſſa communicare, ut oſtendam, cum de Miſſa privata agendum erit; ſed quia in ea fit conſecratio, & participatio corporis, & ſanguinis Chriſti, & ideò ſine communione eſſe non poteſt. Damaſcenus lib. 4. de fide orthod. cap. 14. inter alias hujus divini ſacrificii nuncupationes, & hanc recenſens ait, *Communio optimo jure appellatur; quia per illud cum Chriſto commercium habemus, ac carnem ipſius, & divinitatem percipimus; atque adeò nos inter nos communicamus, atque copulamur. Quia enim ex uno pane participamus, omnes unum Chriſti corpus & unus ſanguis, & alii aliorum membra efficimur, Chriſtique concorporei exiſtimus.* Quia igitur inſeparabilis eſt à Sacrificio ejuſdem participatio, & olim extra ipſum nemo communicabat, idcircò illi communionis nomen inditum fuit. Attingunt traditam à Damaſceno communionis notionem Nazianzenus Orat. 3. Iſidorus Peluſiota *lib. 1. ep.* 228, & Pachymeres ad *cap. 3. Hierarchiæ Eccleſiaſticæ.*

Quintò vocari ſolet *Oblatio*, quia in ea Chriſtus Agnus ſine macula offertur, & immolatur, quod vocabulum communiſſimum eſt, ut oſtendit Pamelius ad lib. Tertull. de cultu fœminarum cap. 11. ubi multas congerit ipſius Tertulliani, & aliorum Patrum auctoritates. Ennodius Ticinenſis ſub finem Apologetici Eccleſiam ſic loquentem inducit; *Me, quam Dei ſummi templa, repudiatis Fanorum cultibus, & novæ lucis nitore gaudentem fecerunt eſſe conſpicuam, quam à victimis liberavit Oblatio.* Ubi perſpicuè pro Sacrificio incruento oblatio accipitur, licet aliæ ſint ejus vocis ſignificationes. Ita offerendi verbum pro ſacrificii celebratione reperitur apud Auguſtinum ep. 118. *Alibi nullus dies omittitur, quo non offeratur, alibi Sabbato tantum, & Dominico.* Et apud Optatum lib. 1. *Erat altare loco ſuo, in quo Pacifici Epiſcopi ſuo tempore obtulerunt.* Poſſem & alia nomina afferre, quæ Miſſam apud Latinos ſignificant,

qualia

qualia ſunt *hoſtia*, *fractio panis*, *myſterium*, *latria*, *pignus*, *ſanctum*, *menſa*, *pretium*, *bonum*, *gratia*, & ſimilia: ſed de his legi poſſunt Joſeph Vicecomes *lib.* 1. *de ritibus Miſſæ*, Joan. Dartis *de conſec. diſt.* 2. *tract. de Euchar. cap.* 19. & diffuſiſſimè Theophilus Raynaudus in Onomaſtico Euchariſtico.

III. A Græcis Patribus vocatur primò *Liturgia*; quæ vox apud Grammaticos quodcumque publicum munus, ſeu miniſterium denotat. Utuntur eâ in hoc ſenſu Plato, Ariſtoteles, Demoſthenes, Xenophon, Iſocrates, & alii profani ſcriptores, quorum teſtimonia proferunt Lexicographi Græci. Eadem in Pandectis hac ipſa notione reperitur, *lib.* 50. *tit.* 6. *in reſcripto Marci Antonini, ac Lucii Veri*, qui Divi Fratres nuncupantur: paſſimque in Græcis legibus *Aliturgeſia* pro immunitate à publicis muneribus occurrit. Apud Chriſtianos autem ab ipſis naſcentis Eccleſiæ incunabulis conſuetudo invaluit, ut pro ſacrificio Corporis, & Sanguinis Domini accipiatur: nulla ſiquidem functio eſt, nullum miniſterium magis publicum, quam actio Sacerdotis Deo ſacrificium offerentis. Actuum 13. vox illa *Miniſtrantibus illis Domino* græcè eſt *Liturgunton*, quod quidem miniſterium nihil aliud fuiſſe creditur, quàm ſacrificium, atque ideò Textum illum ſic vertit Eraſmus, *cum illi Domino ſacrificarent*. Hinc tranſlatum Liturgiæ nomen ad ipſum contextum, & ordinem ſacrificii, cum dicimus Liturgiam Jacobi, Baſilii, Chryſoſtomi. Obſervat tamen vir eruditus Vincentius Riccardus in comment. ad Proclum de traditione Miſſæ, quod quando Patres vocem Liturgiæ pro ſacrificio uſurpant, ſemper Epitheton *ſacræ*, vel *myſticæ* adjungunt.

Secundò, à S. Dionyſio cap. 1. Eccleſ. hierarchiæ *Myſtagogia* appellatur, quæ idem eſt, ac ſecreta actio, divina participatio, introductio ad myſteria; undè Myſtagogicæ dictæ ſunt Catecheſes quinque Cyrilli Hieroſolymitani, in quibus diſſerit de hoc ſacrificio. Nazianzenus Orat. 17. ad Cives ſuos, alloquens Præfectum illis iratum, *Eodem*, inquit, *ore, quo hanc ad te deprecationem obeo, ſacroſanctum Myſterium perago in cælum nos tollens:* ubi græcè eſt *Myſtagogia*. Damaſcenus etiam Orat. de Defunctis, ait eos juvari Myſtagogiis, id eſt ſacrificiis.

Tertiò idem Dionyſius initio cap. 3. ejuſdem libri *Synaxim* nominat, hoc eſt collationem, quia nos in Chriſto ſimul adunat, & in iis qui eâdem menſa fruuntur, divinam efficit morum ſimilitudinem, animum colligens, & reducens in unum, ac Deo conjungens. Quamvis autem alii Patres hac voce uti ſoleant pro quacumque Fidelium congregatione, ſive ad Orationem, ſive ad Pſalmodiam, ſive ad audiendum verbum Dei, ut ex Caſſiano conſtat *lib.* 2. *cap.* 10. *&* *coll.* 2. *cap. vlt.* Dionyſius tamen

eam ſemper adhibet ad denotandam Liturgiam; imò Pachymeres in Paraphraſi cum vtramque notionem adducat, hanc ſolam probat, aliam rejiciens tanquam nimis humilem, & ingenio Dionyſii indignam. *Synaxis*, inquit, *minimè intelligenda populi congregatio, prout aliqui nunc temporis vocem illam accipiunt, ſed cum Deo conjunctio, communioque.*

Quartò ab eodem ibidem *Telete* nuncupatur. Eſt autem *Telete* Lexicographis initiatio, conſecratio, perfectio. Suidas ait eſſe ſacrificium myſteriorum plenum, maximum, & honoratiſſimum. Syneſius in fine ep. 58. de hoc Sacramento loquens *Arcanum myſterium* vocat, græcè *Teleten.* Plato in Phœdone *Teletas* vocat ceremonias, & 2. de Rep. *Expiationes.* Apuleius propè finem lib. 11. deſcribens ritum quo Sacerdotio, more Ethnicorum, initiatus fuit, *Mihi*, inquit, *prædicat quæ forent ad uſum* Teletæ *neceſſariò præparanda.* Et infrà, *Inopinatis, & uſquequaque mirificis imperiis rurſum interpellor, & cogor tertiam quoque* Teletam *ſuſcitare.* Lucianus Samoſatenus Chriſtum blaſphemans in Dialogo de morte Peregrini ait, ipſum cruci affixum fuiſſe ob inſtitutam novam *Teleten*, novum ſcilicet myſterium, novum Sacrificium, novam Religionem. Auguſtinus lib. 10. de Civitate Dei cap. 9. de Teletis agit, magicis nimirùm conſecrationibus, quibus impius Porphyrius docebat aptam fieri animam ſuſceptioni ſpirituum, & divinæ viſioni. Vera autem notio, ad quam reſpexit Dionyſius, cum hoc nomen ſacrificio tribuit, eſt perfectio, & conſummatio; quia in illo Chriſtus offertur fons totius perfectionis: vel quia functio perfectiſſima eſt Chriſtianæ Religionis, vim habens perfectricem, qua carent cætera Sacramenta, quibus proindè nomen *Teletæ* nullo modo convenire poteſt, niſi iſtud acceſſerit tanquam ultima perfectio, & conſummatio. Qua de cauſa conſuevit Eccleſia reliqua Sacramenta conficere, & adminiſtrare vel intra Miſſarum ſolemnia, vel ſaltem coram Euchariſtiâ, quæ idcircò *Omnium Teleton Telete* dicitur, quia omnibus myſteriis, & Sacramentis ſupremam veluti manum imponit, eiſque vim & ſanctitatem largitur.

Quintò dicitur *Anaphora*, elevatio, ſurſum elatio: ſive ut Heſychius Chriſtianus Lexicographus explicat, ſupplicatio, & invocatio. Hoc nomine inſcribitur ſancti Baſilii Liturgia ab Andrea Maſio è Syriaco idiomate in Latinum tranſlata. Dicitur autem Anaphora, quia ſacrificium ſurſum ad Deum fertur: vel quia Sacerdotis & aſſiſtentium corda ad eundem attollit. Nam ſi omnis oratio eſt aſcenſio mentis in Deum, multò potiori ratione hoc ſacrificio convenit, quod Actum habet nobiliſſimum latriæ, & genus orandi perfectiſſimum. Optimè hoc expreſ-

ſit Anaſtaſius Sinaita Orat. de Synaxi. *State obſecro cum reverentia, ſtate cum timore tremendâ illa elevationis hora. Quo enim affectu, & quo animo quiſque illo tempore aſſiſtit, ſic & ad Dominum ſurſum fertur. Anaphora enim dicitur, quia ſurſum ad Deum fertur.* In Liturgia Baſilii Diaconus dicit, *Stemus cum timore, attendamus ad ſanctam oblationem*, græce anaphoran, *in pace offerendam.* In fine item Pſalmi 50. *Tunc acceptabis ſacrificium justitiæ, oblationem*, græca verſio LXX. legit *Anaphoran.*

Sextò dicitur *Proſphora*, quæ vox latinè oblationem ſignificat, de qua ſupra actum eſt. Loca Sanctorum Patrum, à quibus Proſphora pro ſacrificio accipitur, multa congerit Riccardus in comment. ad Orat. 6. Procli pag. 242. Ego unum afferam Euſebii Cæſarienſis lib. 6. hiſt. Eccleſ. cap. 43. ubi agit de juramento, quod Novatus extorquebat à ſuis, ne redirent ad Cornelium. *Oblatione facta*, inquit (græcè habetur Proſphora) *portionem ſingulis dividens, dum eam tradit, miſeros homines benedictionis loco jurare cogit, manus ejus qui portionem accepit ambabus ſuis manibus comprehenſas retinens, nec priùs dimittens, quam jurati iſta dixerint; ipſis enim utar illius verbis: Jura mihi per corpus, & ſanguinem Domini noſtri Jeſu Chriſti, te nunquam meas partes deſerturum, nec ad Cornelium eſſe rediturum.*

Septimò Epiphanius Hær. 75. *Oeconomiæ* nomine utitur pro ſacrificio; idemque eſt apud illum facere œconomiam, ac ſacrificium offerre, ut ſcitè notat Billius in ſcholiis ad Jambicum XV. Nazianzeni n. 25. Scio quidem hanc vocem frequenter à Patribus uſurpari ad exprimendum Incarnationis myſterium, ut à Tertull. adv. Praxeam cap. 23. ab Athanaſio Orat. 3. à Clemente Alex. lib. 5. Strom. à Cyrillo ſæpè in libris de Incarnatione, ab Anaſtaſio Sinaita in Odego cap. 2. & ab aliis, ſed ob ſummam connexionem Incarnationis cum Euchariſtia, pro hoc quoque myſterio non incongruè accipitur, in quo teſte Damaſceno lib. 4. de Fide orth. cap. 14. omnis Dei charitas & ſuavitas exhibita nobis eſt, quæ ſplendet in Incarnatione. Ideò Euſebius lib. 8. Demonſtr. Evangel. dixit tradidiſſe Chriſtum diſcipulis ſuis *ſymbola divinæ Oeconomiæ.* Eſt autem Oeconomia provida rei adminiſtratio, ad aliorum commodum, & utilitatem ordinata, quæ tam in Incarnatione, quàm in Euchariſtiæ inſtitutione mirabiliter eluxit.

Alia à Græcis divinæ Liturgiæ tributa nomina (qualia ſunt *Hierurgia, Eulogia, Agathon, Myſterion, Latria, Dipnon, Telaion*, & ſimilia, quæ latinè ſunt *Actio ſacra, Benedictio, Bonum, Myſterium, Cultus, Cœna, Perfectio*) ſupracitati Auctores Vicecomes, Dartis, & Raynaudus ſuppeditabunt.

IV. Conſigno hoc caput variis appellationibus, quibus vetuſtiſſimus

Latinorum Tertullianus hoc ſacrificium, ſive Euchariſtiam circumſcribit, licet interdum obſcurè, ne arcana myſteria infidelibus,& indignis proderentur. Apologetici cap. 39. *Edam jam nunc ego ipſe negotia Chriſtianæ factionis. Corpus ſumus de conſcientia Religionis, & diſciplinæ unitate, & ſpei fœdere. Coimus ad Deum, coimus ad literarum divinarum commemorationem: ſummumque futuri judicii præjudicium eſt, ſi quis ita deliquerit, ut à communicatione orationis & conventus & omnis ſancti commercii relegetur.* Et infra, cœnam Chriſtianorum, ſive Agapen ſupra commemoratam eleganter deſcribit. Rectè autem hoc caput, ut notat Pamelius, ab omnibus penè inſcribitur, *De diſciplina Chriſtianorum*, in quo Miſſa deſcribitur, qualis tunc in Africa agebatur. Cœtus enim præcipuè cogebantur propter ſacrificium, cui lectio Scripturarum, & peccatorum, ac pœnitentium excluſio annexæ erant. Myſteria autem ante Agapen celebrata haud obſcurè indicat Apoſtolus ep. 1. ad Cor. cap. 11. in eodem Apologetico cap. 30. poſtquam dixit Chriſtianos orare pro Imperatoribus,atque ipſis precari quæcumque hominis vota ſunt, ait: *Hæc ab alio orare non poſſum, quam à quo ſcio me conſecuturum, quoniam & ipſe eſt, qui ſolus præſtat, & ego famulus ejus, qui eum ſolus obſervo qui ei offero opimam, & majorem hoſtiam* (majorem ſcilicet quàm Gentes offerrent) *quam ipſe mandavit.* Non ignoro hunc locum aliò detorqueri à Centuriatoribus, ſed lib. ad Scapulam cap. 2. diſertè meminit ſacrificii dicens, *Itaque & ſacrificamus pro ſalute Imperatoris, ſed Deo noſtro, & ipſius, ſed quo modo præcepit Deus, pura prece.* Addit autem puram precem, ſicut & in Apologetico addidit, *orationem de carne pudica*, non quod de ſolo precum ſacrificio loquatur: verum quia noſtrum ſacrificium Ethnico opponit, in quo *reprobi Bovis* ſanguis immolabatur; *non enim*, inquit, *eget Deus conditor univerſitatis odoris, aut ſanguinis alicujus: hæc enim dæmoniorum pabula ſunt.* Nos verò prece pura Deo ſacrificamus, quia noſtrum ſacrificium incruentum eſt, ſoliſque precibus, & invocationibus perficitur. lib. 2. ad uxorem cap. 4. agens de muliere fideli viro infideli nupta, ait: *Quis* uxorem ſuam *nocturnis convocationibus, ſi ita oportuerit, à latere ſuo adimi libenter feret? Quis ſolemnibus Paſchæ abnoctantem ſecurus ſuſtinebit? Quis ad convivium illud Dominicum, quod infamant, ſine ſua ſuſpicione dimittet?* Et infra cap. ult. felicitatem prædicat matrimonii Fidelis cum Fideli, *quod Eccleſia conciliat, & confirmat oblatio, & obſignat benedictio. Simul orant, ſimul jejunia tranſigunt; in Eccleſia Dei pariter utrique, pariter in convivio Dei: eleemoſynæ ſine tormento, ſacrificia ſine ſcrupulo.* lib. 2. de cultu fœminarum cap. 11. *Vobis*, ait, *nulla procedendi cauſa non tetrica. Aut imbecillus aliquis ex fratribus viſitatur, aut ſacrificium offertur, aut Dei ſermo adminiſtratur. Quidvis*

horum gravitatis, & ſanctitatis negotium eſt. Lib. de Anima cap. 17. adverſus Academicos diſputans non eſſe in dubium ſenſus devocandos docet, *ne & in Chriſto de fide eorum deliberetur: ne fortè dicatur, quod deceptus ſit, & alium poſteà ſenſerit vini ſaporem, quod in ſanguinis ſui memoriam conſecravit.* Quod autem hic obſcuriùs loquitur, clariùs explicat lib. 4. adv. Marcionem cap. 40. dicens: *Sanguinem ſuum in vino conſecravit.* Et paulò ante jam dixerat: *Acceptum panem, & diſtributum diſcipulis, corpus illum ſuum fecit, hoc eſt corpus meum dicendo, id eſt figura corporis mei.* Quomodo autem hæc verba Catholicum ſenſum habeant, ita ut in Sacramento ſit ſimul veritas, & figura corporis Chriſti; atque unum alteri non repugnet, oſtendunt Pamelius in Notis, & Bellarminus lib. 2. de Euchar. cap. 7. Eâdem phraſi uſus eſt Tertullianus lib. 3. contra eundem Marcionem cap. 19. Nam cum iſte impiè aſſereret corpus Chriſti phantaſticum fuiſſe, eum redarguit Tertullianus ex eo, quòd Chriſtus Euchariſtiam inſtituit tamquam figuram corporis ſui, corporis ſcilicet veri, & non phantaſtici in cruce poſteà immolandi. Eodem modo loquendi uſus eſt Apoſtolus in ep. ad Hebr. cap. 1. cum dixit filium Dei eſſe figuram ſubſtantiæ Patris, cum quo tamen ſtat eum eſſe Patri conſubſtantialem. Ipſe verò Tertullianus mentem ſuam clariùs explicat infra lib. 5. cap. 8. dicens: *Panis, & calicis Sacramento jam in Evangelio probavimus corporis, & ſanguinis Dominici veritatem adverſus phantaſma Marcionis.* Lib. de orat. cap. 6. *Chriſtus panis noſter eſt, quia vita Chriſtus, & vita panis. Tum quod & corpus ejus in pane cenſetur: Hoc eſt corpus meum.* Et propè finem expreſsè diſſerit de ritu orandi, de oſculo pacis, de orationibus ſacrificiorum, de Stationibus, & de ſacrificii participatione. Rurſum lib. de Anima cap. 9. falſas Priſcillæ revelationes commendans, poſtquam defecerat ad Montanum; *Eſt hodie*, inquit, *Soror apud nos revelationum chariſmata ſortita, quas in Eccleſia inter Dominica ſolemnia per ecſtaſin in ſpiritu patitur. Provt Scripturæ leguntur, aut pſalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur, ita inde materiæ viſionibus ſubminiſtrantur. Poſt tranſacta ſolemnia dimiſſâ plebe ſolet nobis renunciare quæ viderit.* Porrò hic exactam eorum omnium, quæ etiam nunc in Miſſarum celebratione aguntur, periphraſim habemus; lectionem ſcripturarum, cantum pſalmorum; adlocutiones, cum Sacerdos populum ſalutat, docet, hortatur; petitiones in Collectis, & aliis orationibus, ac demum in fine populi dimiſſionem. lib. de Reſurrect. carnis cap. 8. *Caro corpore, & ſanguine Chriſti veſcitur, ut & anima de Deo ſaginetur.* Et infrà ejuſdem myſterii meminit cap. 26. & 37. lib. de præſcript. cap. 36. nonnulla recenſens, quæ docebat Romana

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Eccleſia, inter cætera ait: *Legem, & Prophetas cum Evangelicis, & Apoſtolicis literis miſcet, & inde potat fidem: eam aqua ſignat, Sancto Spiritu veſtit, Euchariſtia paſcit.* lib. de Corona cap. 3. agens de traditionibus, quæ ſine ſcripto in Eccleſia ſervantur, *Euchariſtiæ*, inquit, *Sacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum à Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quam præſidentium ſumimus. Oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus. Calicis, aut panis etiam noſtri aliquid decuti in terram anxiè patimur.* Omitto alia, ut cùm lib. de Pudicitia cap. 9. nos veſci ait *opimitate Dominici corporis, ſcilicet Euchariſtia:* Et cum lib. de Idololatria cap. 7. ingemit Chriſtianum, *eas manus admovere corpori Domini, quæ Dæmoniis corpora conferunt:* & his ſimilia plura. Libuit autem ex hoc potiſſimum ſcriptore allegata teſtimonia ſumere, quod magni ponderis ejus auctoritas ſit ad probandas divinas, & apoſtolicas inſtitutiones.

CAPUT IV.

Miſſæ ſacrificium à Chriſto inſtitutum, ab Apoſtolis frequentatum. Ethnicorum calumniæ adverſus Chriſtianos, & earum origo. Teſtimonia veterum Patrum de primitivæ Eccleſiæ ſacrificiis.

I. CHRISTUS Redemptor noſter, *immutabile habens ſacerdotium*, ut ait Cyrillus Hieroſolymit. Cathec. 10. *neque factitio oleo unctus, ſed ante ſæcula à Patre*, ipſe per ſeipſum novæ legis, quam condidit, ſacrificium inſtituit, infinitæ ſuæ erga nos charitatis indicium: idque adeò evidenter aſtruunt Matthæus, Marcus, & Lucas Evangeliſtæ, ut nefas ſit viro Chriſtiano hoc Fidei dogma in dubium revocare. *Ipſe enim Dominus*, ut ſcitè Paulinus ſcribit epiſt. 5. ad Severum, *Hoſtia omnium Sacerdotum eſt, qui ſemetipſum pro omnium reconciliatione Patri libans, victima Sacerdotii ſui, & Sacerdos ſua victimæ fuit.* Cujus inſtitutionis rationem reddens B. Laurentius Juſtinianus ſerm. de Euchar. cap. 7. ait: *Ad roborandam fidelium credulitatem nullum præter ſe fieri voluit hujus Sacramenti inſtitutorem: Non Prophetam, non Patriarcham, non Juſtum, non Angelorum quempiam, ſive de inferioribus, ſive de mediis, ſive de ſuperioribus. Ipſe planè illud inſtituit, qui ſemetipſum tradidit, cujus eloquia veriſſima ſunt, cujus ſapientia falli nullatenus poteſt, cujuſve ſententia mutari nequit, ipſa perhibente qui ait:* Cælum,

& terra tranſibunt, verba autem mea non præteribunt. *Nulla igitur humanis mentibus ineſſe debet infidelitatis ambiguitas, quando Deus ſolus iſtud perficit myſterium.* Ideò Chriſtus *Teletarchus* Magni Dionyſii voce *cap.* 1. *cœl. hier.* nuncupatur, quia ab ipſo prima ratio initiandi, primuſque ritus celebrandi profluxit; cum in ultima cœna ſeipſum obtulit Deo Patri ſub ſpecie panis, & vini; idemque fieri juſſit ab Apoſtolis, eorumque ſucceſſoribus uſque ad mundi conſummationem, *Hoc facite*, inquit, *in mei commemorationem.*

II. Chriſti vero mandata non neglexerunt Apoſtoli, nam ut ſcribit in eorum Actis cap. 2. S. Lucas, *Erant perſeverantes in communicatione fractionis panis.* Et infrà cap. 20. *Una ſabbatorum cum conveniſſent ad frangendum panem*; ad Sacramenta ſcilicet, & myſteria celebranda, ut exponunt Auguſtinus epiſt. 88. ad Caſulanum, Beda in Commentariis citati capitis, & alii Patres paſſim. Paulus quoque 1. ad Cor. cap. 11. ſic ſcribit. *Convenientibus vobis in unum jam non eſt Dominicam cœnam manducare.* Et paucis interjectis, à Chriſto ſacrificium inſtitutum narrat dicens: *Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Jeſus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit*, Accipite, & manducate, *Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem.* Idem ad Timotheum epiſt. 1. cap. 2. *Obſecro fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones.* Quem locum ad ſacrificium Miſſæ aptiſſimè refert Auguſtinus epiſt. 59. ad Paulinum quæſt. 5. dicens: *Eligo in his verbis hoc intelligere, quod omnis, vel penè omnis frequentat Eccleſia, ut precationes accipiamus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud, quod eſt in Domini menſa, incipiat benedici: orationes, cum benedicitur, & ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur, quam totam petitionem ferè omnis Eccleſia Dominica oratione concludit. Interpellationes autem, ſive ut noſtri Codices habent, poſtulationes fiunt, cùm populus benedicitur. Tunc enim Antiſtites veluti Advocati ſuſceptos ſuos per manus impoſitionem miſericordiſſimæ offerunt pietati. Quibus peractis, & participato tanto Sacramento, gratiarum actio cuncta concludit.* Hæc Auguſtinus, ex cujus expoſitione evidentiſſimè colligitur talem ejus ævo fuiſſe ordinem Miſſæ, qualis nunc permanet in Eccleſia Romana, quæ cum Africanâ tunc conteſſeravit, ut loquitur Tertullianus, *de Præſcript. cap.* 36. Nam primo præmittuntur precationes uſque ad Canonem: ſequitur Canon, quem nomine orationis intelligit Auguſtinus, in cujus fine oratio Dominica recitatur. Tum meminit benedictionis Epiſcopalis, quæ olim communioni præmitti ſolebat. Demum poſt communionem gratiarum actione Miſſarum ſolemnia ter-

minantur. Omnes autem Apoſtolos ad modum, & ritum Sacri Miniſterii aliquid contuliſſe, teſtatur Epiphanius Hær. 79. *Petrus*, inquit, *& Andreas, Jacobus, & Joannes, Philippus, & Bartholomaus, Thomas, Thaddaus, & Jacobus Alphai, & Judas Jacobi; & Simon Cananaus, & Matthias in complementum duodecim electus, hi omnes electi ſunt Apoſtoli per orbem ſacram Evangelii functionem adminiſtrantes, una cum Paulo, & Barnaba, ac reliquis, & myſteriorum inſtitutores cum Jacobo fratre Domini, & primo Hieroſolymorum Epiſcopo.* Myſteriorum autem nomine ſacrificii celebrationem intelligi ſupervacuè hic probare conarer. Idem tradunt Nicolaus Methonenſis, *Tract. ad eos qui hæſitant*, & Cabaſila in *Expoſitione Liturgiæ cap.* 29.

III. Huc pertinent adverſus Chriſtianos Ethnicorum calumniæ ob cœtus antelucanos, & occulta conventicula, unde *natio latebroſa, & lucifugax* dicta apud Minutium Felicem. Et quia aliquid ſubobſcurè perceperant de Sacramento corporis, & ſanguinis Chriſti, accuſabant eos de cæde infantis, & epulis Thyeſteis. *Dicimur ſceleratiſſimi*, ait Tertullianus Apolog. cap. 7. *de Sacramento infanticidii, & pabulo, inde & poſt convivium inceſto.* Cœcilius apud Minutium: *Infantis ſanguinem ſitienter lambunt, hujus certatim membra diſpertiunt, hac fœderantur hoſtia.* Juſtinus Martyr in dialogo cum Tryphone: *An vos etiam de nobis creditis, homines nos vorare, & poſt epulum lucernis extinctis nefario concubitu promiſcuè involvi?* Athenagoras in Apologia pro Chriſtianis: *Trium flagitiorum infamis rumor de nobis ſpargitur, impietas quæ Deos tollat, epulæ Thyeſteæ, concubitus inceſti.* Idem objectum à Tyranno Martyribus Lugdunenſibus ex illorum Actis didicimus apud Euſebium initio lib. 5. Eccleſ. hiſtoriæ. Theophilus ad Autolycum lib. 3. *Iſtud præterea, & crudeliſſimum, & immaniſſimum eſt, quod nobis intendunt crimen, nos humanis carnibus veſci.* Quæ profectò calumnia ex eo eſt orta, quod Chriſtiani metu perſecutionis clam convenirent, ut Miſſæ intereſſent, & Chriſti corpore reficerentur. Promiſcui autem concubitus hinc fortè nata ſuſpicio, quod utriuſque ſexus Fideles *antelucanis coitionibus*, ut ait Minutius, congregarentur; quæ prima fuit Celſi Epicurei adverſus Chriſtianos criminario, teſte Origene lib. 1. adverſus eundem: vel quia per oſculum pacis ſe invicem ante communionem ſalutabant. Ideò Tertullianus *lib. 2. ad uxorem cap. 4.* non paſſurum ait maritum gentilem uxorem fidelem cum cæteris Fidelibus nocturnis convocationibus convenire *ad Convivium Dominicum, quod infamant*, ſuſpicionibus videlicet ſupra enarratis. Miratus ſum virum magnæ eruditionis, & dignitatis in Notis ad Tertullianum contrà communem ſententiam hunc locum de Agapis explicare;

cum

cum ipſimet Sectarii fateantur, non poſſe aliter exponi, quam de convivio Euchariſtico, niſi vis manifeſta textui inferatur. Prædictas verò criminationes quidam ad Gnoſticos, & Adamitas referunt, & ad eorum nefarios congreſſus, quod quamvis à veri ſimilitudine non abhorreat; verius tamen videtur Ethnicorum malitiæ adſcribendas eſſe, qui ex odio adverſus Chriſtianos, & ex eorum occultis, vt diximus, coitionibus occaſionem arripuerunt falſa illis crimina imponendi. Sed præſtat alia teſtimonia Patrum afferre, quæ nulla poſſunt interpretatione in alium ſenſum detorqueri.

IV. Ignatius Apoſtolorum diſcipulus conſuetudinem, quæ tunc vigebat, ſacrificium offerendi ſæpè commemorat in ſuis Epiſtolis, in ea præſertim, quam Smyrnenſibus ſcripſit, ex qua hæc verba recitat Theodoretus in impatibili dialogo 3. *Euchariſtias, & oblationes non admittunt, quod non confiteantur Euchariſtiam eſſe carnem Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti.* Presbyteri Achaiæ in Epiſtola quam de Martyrio S. Andreæ conſcripſerunt, ipſum Proconſuli dixiſſe referunt: *Ego omni die ſacrifico omnipotenti Deo* Irenæus Polycarpi diſcipulus lib. 4. cap. 32. *Dominus ſuis diſcipulis dans conſilium primitias Deo offerre ex ſuis creaturis non quaſi indigenti, ſed ut ipſi nec infructuoſi, nec ingrati ſint, eum qui ex creatura panis eſt accepit, & gratias egit dicens*: Hoc eſt corpus meum. *Et calicem ſimiliter, qui eſt ex ea creatura quæ eſt ſecundum nos, ſuum ſanguinem confeſſus eſt, & novi Teſtamenti novam docuit oblationem, quam Eccleſia ab Apoſtolis accipiens in univerſo mundo offert Deo.* S. Laurentius apud Ambroſium lib. 1. offic. cap. 41. dicebat Sixto: *Quo Sacerdos ſancte ſine Diacono properas? Nunquam ſacrificium ſine miniſtro offerre conſueveras.* Juſtinus Martyr, qui Apoſtolorum temporibus proximus fuit, circa finem Apologiæ 2. pro Chriſtianis ſic divinæ Liturgiæ ſeriem deſcribit. Nos preces, & ſupplicationes fundimus, *ut digni ideoneique ſimus, qui verita agnitate per opera etiam ipſa boni, atque officioſi rerum adminiſtratores, & datorum nobis mandatorum cuſtodes inveniamur, atque ut ſalute ſalvemur ſempiterna. Finitis verò precibus, mutuis nos invicem oſculis ſalutamus. Deinde ei qui fratribus præeſt, offertur panis, & poculum aquæ, & vini; quibus ille acceptis laudem, & gloriam rerum univerſarum Patri per nomen Filii, & Spiritus Sancti offert, & Euchariſtiam ſive gratiarum actionem pro eo quod nos donis ſuis hiſce dignatus ſit, prolixè exequitur. Atque ubi ille preces, & gratiarum actiones abſolvit, populus, qui adeſt omnis fauſta approbatione acclamat dicens*, Amen. *Amen autem voce hebreâ* Fiat *ſignificat. Præſidens verò poſtquam gratiarum actionem perfecit, & populus univerſus apprecatione læta eam comprobavit, qui apud nos vocantur Diaconi, atque Miniſtri diſtribuunt unicui-*

tum orbem terrarum in Chriſti Eccleſia videamus offerri. Poſſem hîc longum ſanctorum Patrum Catalogum texere, aſſerentium ſacrificium noſtrum à Chriſto ad Apoſtolos, ab iſtis ad nos profluxiſſe; ſed nolo in re clara & indubitata, nimiâ prolixitate gravare lectorem.

CAPUT V.

Quo tempore, & quo loco prima Miſſa ab Apoſtolis celebrata ſit. Quis ex illis primus omnium celebraverit. Quo apparatu, quibus veſtibus, quibus verbis, quâ linguâ. Addita quædam de linguarum mutatione. Cur linguâ vulgo ignotâ Eccleſiaſticæ functiones peragantur.

QUIA Chriſtus in ultima Cœna, quâ corporis & ſanguinis ſui tremendum ſacrificium inſtituit, omnes Apoſtolos Sacerdotio initiavit, tributâ eis conſecrandi poteſtate, ut unanimi conſenſu Sancti Patres & Theologi aſſeverant; hinc orta eſt controverſia quandonam cœperint tradita ſibi facultate uti, ſtatimne ac Dominus à morte redivivus ſurrexit, an poſt adventum Spiritus ſancti. Silent de hac re Scripturæ, ſilent antiqui Patres: vulgus autem Scriptorum in duas partes ſciſſum eſt. Quidam putant abſtinuiſſe Apoſtolos à celebratione in triduo Paſſionis, utpotè mœſtos de nece ſui Domini, & diſperſos ſicut oves abſque paſtore; depulsâ verò mœſtitiâ per gaudium Reſurrectionis nihil obſtitiſſe, quin illicò Sacrum peregerint, ut hunc ſupremum cultum redderent Deo, ſive in gratiarum actionem pro glorioſa Magiſtri à mortuis Reſurrectione, ſive in memoriam acerbiſſimæ mortis ejus, ſive pro ſua, aliorumque Fidelium conſolatione: idque fervidus eorum zelus, amorque ardentiſſimus, & aliæ quædam congruentiæ, quas affert Raynaudus *lib. de prima Miſſa, ſ.* 1. *c.* 2. perſuadere videntur. Alii exiſtimant nequaquam auſos fuiſſe tam ſublime miniſterium aggredi, donec ad illud diſponerentur divinæ gratiæ plenitudine, qua in adventu Spiritus Sancti imbuti ſunt. Et hæc quidem ſententia probabilior mihi videtur, cujus præcipuum momentum ex eo deduci puto, quod ut affirmant melioris notæ Theologi, adhuc lex antiqua uſque ad Pentecoſten vigebat, novâ nondum ſufficienter promulgatâ; nec decebat novum offerri ſacrificium, Sacerdotio nondum tranſlato. Favent Actus Apoſtolorum, in quibus *cap.* 2. legimus Apoſtolos accepto Spiritu Sancto hortatos eſſe populum ad pœnitentiam, continuoque ſubdunt, fuiſſe eos *perſeverantes in communicatione frac-*

tionis panis, & orationibus: cumque eadem verba ante deſcriptam miſſionem Spiritus Sancti Lucas *cap.* 1. dixiſſet, nullum facit mentionem fractionis panis, ſed *erant*, inquit, *perſeverantes unanimiter in oratione, & obſecratione*; quia nimirum ante Pentecoſten nondum erat uſus Sacrificii, & Communionis. Suffragatur huic ſententiæ Heſychius in *cap.* 9. *Levitici*, dicens Chriſti ſacrificium innoteſcere cœpiſſe, *ex quo Spiritus adveniens Parthos, & Medos, & Elamitas, & omnium gentium primitias ad Apoſtolorum Cænaculi ſuperiora collegit.* Conſentit quoque Paſchaſius *lib. de corp. & ſanguine Domini cap.* 21. *Ex quo*, inquit, *renovati ſunt ſancti Apoſtoli per adventum ſancti Spiritus de cœlis, & inebriati muſto Charitatis; ex eo ſanè credimus hunc calicem in Eccleſia conſecratum, quoniam ille ſpiritus veritatis, in quo renovati ſunt ex vetuſtate, induxerat eos in omnem veritatem, & confirmaverat in plenitudinem Doctrinæ.* Primum igitur Chriſtianæ Eccleſiæ ſacrificium Hieroſolymis peractum eſt, in ipſomet Cœnaculo, in quo Spiritum Sanctum acceperant, non à Jacobo Fratre Domini, ut *lib. de Apoſt. Liturgia* exiſtimat Genebrardus; ſed à Petro Principe Apoſtolorum, ut ſcribit Demochares, *Tomo* 2. *de Miſſa cap.* 5. Nemini enim convenientiùs hæc prærogativa tribui poteſt, quam Petro. *Quem*, ut verbis utar S. Leonis Magni Serm. 3. in ſua Aſſumpt. *omnibus Apoſtolis, cunctiſque Eccleſiæ Patribus Chriſtus præpoſuit, cui conſortium potentiæ ſuæ tribuit divina Dignatio.* Rectè Aſterius Amaſenus Hom. in Principes Apoſtolorum: *Sicut Petrus primus omnium, Gentibus ac Iſraëlitis tanquam Epiſcopus & Paſtor omnium prædicavit; ita credendum eum primum ſacrificium obtuliſſe.*

II. Quis verò qualiſve fuerit primi hujus ſacrificii apparatus, incertum eſt; vixque aliud dici poteſt, quàm omnia decentiſſimè compoſita, & ornata fuiſſe, quantum loci, temporis, perſonarumque conditio, atque aliæ circumſtantiæ permittebant. Succenſa lumina non defuiſſe credibile eſt, illorum enim uſus in Sacris apud Hebræos vigebat, quibus juſſerat Deus *Exodi* 25. *& Levitici* 24. aureum Candelabrum in templo fieri, & lucernas ſeptem. Adhibitam quoque veſtem à profana & communi diſtinctam, quamvis negent Hugo Victorinus *lib.* 2. *de officiis Eccleſ. c.* 11. & Walfridus Strabo *cap.* 24. conſentaneum videtur Apoſtolicæ pietati, & reverentiæ erga tantum myſterium, cùm præſertim ante oculos haberent Sacerdotum Legalium exemplum, imò & Gentilium, quibus in ſacrificiis veſtis erat peculiaris. Planetæ S. Petri ab Antiochia Pariſios delatæ, & in templo S. Genovefæ collocatæ meminit in vita S. Hugonis Cluniacenſis alter Hugo ejuſdem Monaſterii Monachus apud Surium die 29. Aprilis. Sacram item veſtem ſancti Joannis

Evangeliſtæ Gregorio Magno tranſmiſſam refert Joannes Diaconus in ejus vita *lib.* 3. cap. 59. Sunt & aliæ quædam hiſtoriæ de veſtibus Apoſtolorum, quibus in oblatione divini ſacrificii uſi fuiſſe dicuntur, quarum dubia eſt fides, tum propter antiquitatem, tum propter Veterum de illis ſilentium. De Penula Pauli Troade relicta, quam Planetam ſive Caſulam fuiſſe plerique exiſtimant, ſermo erit infra capite XXIV. Puto autem hic locum habere regulam traditam ab Auguſtino lib. 4. de Baptiſmo cap. 24. *Quod univerſa tenet Eccleſia, nec à Conciliis inſtitutum, ſed ſemper retentum eſt, non niſi auctoritate Apoſtolica traditum rectiſſimè creditur.* Audaciùs igitur quàm par eſſet Nicolaus Alemannius in *Diſſertatione de parietinis Lateranenſibus cap.* 9. ſacrarum veſtium uſum non ſolum Apoſtolis, ſed etiam Apoſtolicis viris abnegat; idque ait explodendum eſſe tanquam ridiculum, & ab omnibus viris doctis improbari. Nimia prorſus audacia. Nemo enim negabit viros doctos fuiſſe Valdenſem, Democharem, Baronium, Stapletonium, Sauſſayum, & alios contrariæ ſententiæ aſſertores. Fatemur quidem Chriſtum non aliis quàm propriis veſtibus indutum hoc Sacramentum inſtituiſſe: Apoſtolis verò, & Apoſtolicis viris ſacra indumenta auferre nemo poteſt, niſi ſimul oſtendat à quo primùm fuerint introducta, alioquin regulæ ab Auguſtino traditæ, & Concilio Tridentino adverſabitur, à quo *ſeſſ.* 22. *cap.* 5. inter cætera quæ pia Mater Eccleſia ſacrificio adhibet ex Apoſtolica diſciplina & traditione, veſtes recenſentur. Honorius in Gemma animæ cap. 89. Apoſtolos ait, & eorum ſucceſſores in quotidianis veſtibus Miſſas celebraſſe: mox ſubdit, *Sed Clemens tradente Petro Apoſtolo uſum ſacrarum veſtium ex lege ſumpſit; & Stephanus Papa in ſacris veſtibus Miſſas celebrari conſtituit.* At hæc quis non videt aſyſtata eſſe? Nam ſi tradente Petro uſus ſacrarum veſtium ſancitus eſt, quomodo Apoſtoli, & eorum ſucceſſores, Apoſtolorum Principis traditionem, ſeu præceptum neglexerunt in quotidianis veſtibus celebrantes? Stephanus autem id tantum decreviſſe dicitur, ne miniſtri veſtes ſacras ferrent extra Eccleſiam. Joſeph Vicecomes, ut probet Apoſtolos profanis indutos veſtibus ſacrificaſſe, naſcentem Eccleſiam ſumma rerum inopiâ laboraſſe, & pecunia caruiſſe ait, qua veſtes peculiares ad uſum ſacrificii compararet: tum inquit Gentiles id nequaquam permiſſuros, quorum perſecutioni ſe palam expoſuiſſent, ſi diverſa à communibus veſtimenta in Sacris adhibuiſſent. Sed iſtæ objectiones ſuo vitio cadunt. Ex Actibus ſiquidem Apoſtolorum conſtat, eos qui ad Chriſtum convertebantur prædia vendidiſſe, eorumque pretium Apoſtolis obtuliſſe, quo abundè poterant & egenorum neceſſitatibus providere, & veſtes ac reliqua emere, quæ ad ſacrificii uſum requirebantur. Nec illis

Chriſti diſcipulis, quos Evangelium divites, & potentes vocat, pietatem defuiſſe credimus ad emendas veſtes Apoſtolis incruentum Sacrificium offerentibus, qua priùs moti fuerant ad pretioſa aromata comparanda, quibus corpus Chriſti mortuum ungeretur. Quod verò de Gentilibus addit, inane eſt: non enim publicè Sacris operabantur Apoſtoli, ſed in locis ab infidelium notitia remotis, ſervata ab omnibus inviolabilis ſilentii fide, ſine teſtibus, ſine arbitris. Unde eſt illud Tertulliani in Apologetico cap. 7. *Si ſemper latemus, quando proditum eſt quod admittimus? Imò à quibus prodi potuit? Ab ipſis enim reis. Non utique, cum vel ex forma omnibus myſteriis ſilentii fides debeatur. Si ergò non ipſi proditores ſui, ſequitur ut extranei. Et unde extraneis notitia? Cum ſemper etiam piæ initiationes arceant profanos, & arbitris careant.* Nihil igitur obſtat, quin Apoſtoli ſacris veſtibus uti potuerint: quod verò uſi ſint, pietas eorum & erga auguſtiſſimum miniſterium reverentia evincit. Et ſi aliquando communibus indumentis uti inſtans neceſſitas coegit, non aliis ſanè quam illis, quæ tunc honeſtiora habebantur. Nec improbabile puto, quod quædam ex illis in ſacros uſus tranſlata, & quodammodo ſanctificata fuerint, quibus proptereà profani homines ad fidem converſi, uti deinceps, ob divini ſacrificii reverentiam, deſierint.

III. His præmiſſis de primæ Miſſæ apparatu, diſquirendum nunc eſt quibus verbis, ſive qua formula Apoſtoli Sacrum peregerint; de qua re duas invenio veterum Patrum ſententias inter ſe diſcrepantes. Nam Gregorius Magnus *lib. 7. ep. 63.* morem Apoſtolorum fuiſſe ſcribit, ſola oratione Dominica oblationis hoſtiam conſecrare; additis procul dubio verbis Conſecrationis. Honorius item in Gemma animæ cap. 86. *Miſſam,* inquit, *Dominus Jeſus inſtituit, quando ex pane & vino corpus & ſanguinem ſuum fecit, & memoriam ſui Suis celebrare præcepit. Hanc Apoſtoli auxerunt, dum ſuper panem & vinum verba quæ Dominus dixit, & Dominicam orationem dixerunt.* Clariùs idem expreſſit Walfridus Strabo cap. 22. de rebus Eccleſiaſticis. *Quod nunc agimus multiplici orationum, cantilenarum, & conſecrationum officio, totum hoc Apoſtoli & poſt ipſos proximi, ut creditur, orationibus & commemoratione paſſionis Dominicæ, ſicut ipſe præcepit, agebant ſimpliciter. Et relatio Majorum eſt, ita primis temporibus Miſſas fieri ſolitas, ſicut modo in Paraſceve Paſchæ, in quo die apud Romanos Miſſæ non aguntur, communionem facere ſolemus, id eſt præmiſſa oratione Dominica, & ſicut ipſe Dominus noſter præcepit commemoratione paſſionis ejus adhibita, eos Corpori Dominico communicaſſe & Sanguini, quos ratio permittebat.* E contrario Proclus Conſtantinopolitanus in libello de traditione divinæ Liturgiæ ſic loquitnr. *Salvatore noſtro in cælis aſſumpto, Apoſtoli antequam per omnem terrarum orbem diſpergerentur, conſpiranti-*

bus animis convenientes ad integram orandum diem convertebantur : & cum multam conſolationem in myſtico illo Dominici Corporis ſacrificio poſitam reperiſſent, fuſiſſimè longoque verborum ambitu Miſſam decantabant : id enim pariter ac docendi inſtitutum cæteris rebus omnibus, tanquam præſtantius anteponendum exiſtimabant. Maxima ſanè cum alacritate plurimoque gaudio huic divino Sacrificio tempus inſumentes inſtabant impensè, jugiter memores illorum verborum Domini dicentis, Hoc eſt corpus meum: *&* Hoc facite in meam commemorationem : *&* Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in eo. *Quocirca & contrito ſpiritu multas preces decantabant impensè divinum implorantes Numen.* Chryſoſtomus quoque Hom. 27. in primam ad Cor. idem affirmat. *Cum ſacras illas cœnas accipiebant Apoſtoli, quid tum faciebant? Nonne in preces convertebantur & hymnos? nonne in ſanctas vigilias? nonne in longam illam doctrinam & multæ philoſophiæ plenam?* Hæ ſunt in ſpeciem diſſidentes Patrum ſententiæ, quæ facile conciliari poſſunt, ſi dixerimus Apoſtolos utramque formulam & brevem & prolixam diverſis temporibus adhibuiſſe : brevem quidem cum temporis anguſtia, vel perſequentium metu premebantur; prolixam verò cum per tempus & occupationes licebat. Credo autem ab initio breviſſimum fuiſſe Liturgiæ ritum, ita exigente primæ Chriſtianitatis inter procellas adverſantium naſcentis conditione: poſtea verò creſcente Fidelium numero cœperunt Apoſtoli lectiones, preces, ceremonias adjicere, quibus & ſacrificii dignitas clariùs eluceſceret, & major ipſi veneratio conciliaretur, pietaſque Fidelium ac fervor magis accenderentur; exemplo nimirum veteris Teſtamenti, in quo plures à Deo ceremonias inſtitutas ſacræ Literæ nos docent.

IV. Supereſt nunc alia difficultas explananda, quâ linguâ Apoſtoli celebraverint. Joannes Echius *lib. 2. de ſacrif. Miſſæ cap.* 2. nullo adhibito teſte auſus eſt diffinire, Miſſam non niſi Hebraicè actam tam ab Apoſtolis quàm ab eorum Succeſſoribus uſque ad tempora Adriani Imperatoris: & tunc demum cœpiſſe Eccleſiam lingua Græca in Sacris uti. Sed hujus ſententiæ nullum reperio apud Veteres fulcimentum; multa autem habeo quæ ipſam convellant. Secundo enim labente ſæculo, quo vixit Adrianus, jam fides noſtra in varias regiones propagata erat, Apoſtoli autem donum linguarum à Spiritu ſancto acceperant; ut fidem, ejuſque myſteria ſingulis gentibus proprio cujuſque idiomate prædicarent & docerent, non exotico, & præſertim Hebraico, quod tunc temporis nec vulgo quidem Hebræorum notum erat. Deinde Jacobus Liturgiam ſuam græcè ſcripſit: hanc autem legitimum illius Apoſtoli fœtum eſſe ſuo loco oſtendemus. Paulus item de publicis Eccleſiæ preci-

bus ad Corinthios ſcribens, *Si benedixeris*, inquit, *Spiritu, qui ſupplet locum idiotæ quomodo dicet* Amen *ſuper tuam benedictionem, quoniam quid dicas neſcit?* Hæc autem verba S. Thomas & alii ita interpretantur, ut velint Apoſtolum loqui de ſacrificio Miſſæ, & nolle ipſum agi ſermone prorſus ignoto & peregrino; qualis tunc erat Hebraïcus Corinthiis & aliis nationibus. Aſſerendum itaque videtur Apoſtolos eorumque Succeſſores eo idiomate in ſingulis regionibus uſos, quod tunc illis commune & vernaculum erat: & ita Hieroſolymis Chaldaicè; Antiochiæ verò, Alexandriæ & in aliis Græcorum Civitatibus Græcè; Romæ autem & in toto Occidente latinè celebraſſe. Nititur hæc mea aſſertio antiquiſſimæ & immemorabili Eccleſiæ conſuetudini: in Occidente enim non inveniuntur antiquæ Liturgiæ, niſi Latinæ: In Oriente verò, quamvis multæ diverſarum linguarum nationes ſint, quæ Chriſtiana profeſſione cenſentur, veteres tamen Liturgias non habent, niſi Græcâ quâ Græci, & Melchitæ, & Chaldaicâ linguâ, qua Maronitæ, Neſtoriani, & Jacobitæ per varias provincias diſperſi utuntur. Hinc autem liquet vetuſtas offerendi formulas maximâ curâ & religioſiſſima ſollicitudine à Majoribus noſtris cuſtoditas fuiſſe, ut ſicut una eſt fides, ita una eſſet lingua communis, qua multæ nationes poſſent mutuò communicare. Miſſæ enim Chaldaïco, Græco, & Latino ſermone primum compoſitæ, eodem ſemper celebratæ ſunt, quamvis illæ linguæ deſierint eſſe vulgares. Gentes autem quæ in Occidente ſucceſſu temporis Chriſtianam Religionem amplexæ ſunt, Germani, Franci, Angli, Poloni, & alii Septemtrionales, latinâ linguâ, licet illis ignota eſſet, Sacrificium offerebant. In Africa etiam Latinæ linguæ uſus in Sacris ſemper viguit, licet eam populus non intelligeret, ut Auguſtinus teſtis eſt in Expoſitione inchoata Epiſtolæ ad Romanos. Idem accidit in Oriente quoad linguam Græcam & Chaldaïcam, nam iis utuntur in divinis officiis, quamvis Populis ignotæ ſint, qui vel Græcâ vulgari, vel Arabicâ communiter loquuntur. Fert hoc rerum humanarum viciſſitudo, ut linguæ vulgares mutationibus ſubjectæ ſint, vel quia corrumpuntur alterius Nationis commercio, vel quia Provinciæ in extraneorum Principum dominium tranſeunt, qui proprias leges, & mores, & linguam in eas introducunt. Vetus Gallorum lingua, qua uti ſolebant priuſquam Regnum illud in Provinciam à Romanis redigeretur, penitùs abolita eſt. Sic etiam Hiſpani proprium amiſerunt ſermonem, cum poteſtati Romanorum ſubditi fuerunt. Veteres Francos, qui Regnum in Galliis conſtituerunt, Germanicâ linguâ loquutos Beatus Rhenanus *lib. 2. rerum Germanicarum* oſtendit, ex antiquiſſimo Codice Evangeliorum, quem Friſingæ ſe vidiſſe ait in linguam Francicam tranſlatum, quæ eadem eſt ac Germanica. Regiones quoque

quoque Septemtrionales à Romanis ſubactæ latinè loqui didicerunt, donec ipſa latina lingua interiit, & ex ejus corruptione in Italiâ, Galliâ & Hiſpania vulgares hodiernæ exortæ ſunt. Eodem fato Græcâ, & Chaldaïcâ extinctis, Turcica, Arabica, & aliæ vulgates in pleriſque Regnis Orientalibus ſucceſſerunt. Ut autem Religio adverſus hujuſmodi mutationes inconcuſſa maneret, ſemper & ubique Orthodoxa Eccleſia vetus idioma in divinis officiis retinuit, id exigente Sacrarum rerum dignitate & majeſtate, ut nihil in iis immutetur, nihilque erroneum aut impurum in eas irrepat: quod facilè contingeret, ſi eas ab antiquo ſermone, quo ab Apoſtolis & Apoſtolicis viris traditæ ſunt, in alium recentiorem, vel à primævo diverſum transferre liceret. Quod ſi Græca, & Latina lingua conſervatæ olim non eſſent, & uſque ad nos propagatæ propter neceſſarium earum uſum in Sacris functionibus, jam inutiles nobis forent veterum Conciliorum Canones, Antiquorum Pontificum Conſtitutiones, Sanctorum Patrum & aliorum Lucubrationes Græco, vel Latino ſermone exaratæ, quia nec eas legere, nec intelligere poſſemus; ſicut non intelligimus priſcos Hiſpaniæ characteres, qui in nummis conſervati ſunt, nec ſcimus quid dicat Pœnulus apud Plautum, quia lingua Punica, qua ille loquitur, dudum interiit. Narrat Polybius *lib.* 3. *hiſt.* quod cum inita pax eſt poſt ſecundum bellum Punicum, pacta primæ pacis vix intelligebantur, adeò lingua tempore interjecto mutata erat. Idem nunc apparet in Italicâ noſtra, & in Gallicâ, multum enim diſcrepat hodierna ab antiqua. Cum ergò experientia docuerit ſingulis ferè ſæculis vulgare idioma mutari, ſi Miſſa ſermone vulgi celebraretur, iiſdem mutationibus ſubjecta foret, non ſine gravi diſpendio debitæ venerationis, & cum evidenti periculo depravationis. Tolleretur etiam neceſſaria ad Fidei unitatem Eccleſiarum communicatio, quæ hoc vinculo nectitur: nec poſſet Sacerdos Italus in Galliâ, aut in Germaniâ, nec Germanus aut Gallus in Italia ſacris operari. Quare ſapientiſſimè ab Eccleſia conſtitutum eſt, ut quo idiomate Miſſæ primùm inſtitutæ ſunt, eo ſemper celebrentur, licet populo ignotum ſit. Præceſſit exemplum hujus diſciplinæ in veteri Teſtamento, nam cum populus poſt captivitatem Chaldaïcè loqueretur, Pſalmos tamen & Scripturas Hebraïcè ſemper cantavit, & legit; quem morem Hebræi etiam hodie in Synagogis obſervant: nec enim voluit Deus mutari Scripturam, licet Populus linguam mutaſſet. Eadem Romanis cura fuit ſervandi in Sacris ſermonis antiquitatem, nam carmina Saliorum vix Sacerdotibus ſuis intellecta, ut ait Quintilianus *lib.* 1. *Inſtit. Orat. cap.* 6. numquam mutarunt, quia vetabat Religio, & conſecratis utendum erat. De aliis gentibus, quæ

E

linguâ peculiari ſacra myſteria celebrant, locus agendi erit cum de propriis cujuſque nationis Liturgiis tractabo.

CAPUT VI.

Diverſas Eccleſiarum conſuetudines in Miſſæ celebratione olim fuiſſe, & nunc eſſe. Quæ ſit earum cauſa & origo. Sacrificium idem ubique quoad eſſentiam. Varios ritus fidei unitatem non lædere. Quid peccatum in hoc genere.

I. MIſſæ inſtitutio ita ad Chriſtum referenda eſt, ut ipſum ejus Auctorem agnoſcamus quoad eſſentiam, quæ mutari non poteſt; cætera verò, quæ ad Preces, & Ritus, & Cetemonias pertinent; & quæ paraſcevaſtica, & acceſſoria, ac veluti parerga ſunt; ab Apoſtolis, eorumque Succeſſoribus conſtituta fateamur. Huc enim pertinent Apoſtoli verba ad Corinthios, *Cætera cum venero diſponam*, ut docet Auguſtinus hunc locum tractans ep. 118. ad Januarium: *Unde*, inquit, *intelligi datur, quia multum erat, ut in epiſtola totum illum agendi ordinem inſinuaret, quem univerſa per Orbem ſervat Eccleſia, ab ipſo ordinatum eſſe, quod nulla morum diverſitate variatur*. Sunt igitur quædam in omnibus Liturgiis, in quibus omnes Eccleſiæ conveniunt, utpotè ſine quibus Sacrificii ratio nullo modo ſubſiſteret; cujuſmodi ſunt Panis & Vini præparatio, Oblatio, Conſecratio, Conſummatio, & ipſius Sacramenti communicare volentibus diſtributio. Aliæ item præcipuæ partes ſunt, quæ licet ad Sacrificii integritatem non ſpectent; in omnibus tamen omnium gentium Liturgiis reperiuntur, Pſalmorum ſcilicet modulatio, lectio ſacræ Scripturæ, Miniſtrorum apparatus, thurificatio, Catechumorum & aliorum profanorum excluſio, Precatio pacis, Preces diverſæ, Gratiarum actio, & ſi quæ alia ſunt ejuſdem generis. Modus autem & ritus, quibus hæc omnia peraguntur, verba quibus preces concipiuntur, Ordo ceremoniarum, & reliqua minoris momenti diverſis Eccleſiis diverſa, & peculiaria ſunt: nec ita ab Apoſtolis & Apoſtolicis viris inſtituta fuerunt, ut perpetua forent & immutabilia. Ideò in illis varietates apparent, & mutationes, quæ unitatem Eccleſiæ non ſcindunt, nec Fideles offendunt. Narrat Auguſtinus Ep. 118. ſibi dubitanti de variis Eccleſiarum obſervationibus dixiſſe Ambroſium, *Ad quam fortè Eccleſiam veneris, ejus morem ſerva, ſi cuiquam non vis eſſe ſcandalo, nec quemquam tibi*. Idem Ep. 86.

In his rebus, de quibus nihil certi ſtatuit divina Scriptura, mos populi Dei vel inſtituta majorum pro lege tenenda ſunt: de quibus ſi diſputare voluerimus, & ex aliorum conſuetudine alios improbare, orietur interminata luctatio. Hieron. Ep. 28. ad Lucinium, *Illud te breviter admonendum puto, traditiones Eccleſiaſticas, præſertim quæ fidei non officiunt, ita obſervandas ut à majoribus tradita ſunt: nec aliorum conſuetudinem aliorum contrario more ſubverti.* Nicolaus I. Epiſt. 2. ad Photium, *De conſuetudinibus, quas nobis opponere viſi eſtis ſcribentes per diverſas Eccleſias diverſas eſſe conſuetudines, ſi illis canonica non obſiſtit auctoritas, pro qua obviare debeamus, nihil judicamus, vel eis reſiſtimus.* Fulbertus Carnotenſis Ep. 2. ad Finardum: *Plura ſunt in eccleſiaſticis officiis, in quibus Orientales Eccleſiæ & noſtra communi obſervatione ſibi reſpondent: ſunt verò alia, in quibus alias ab aliis cultu diſpari, & varia obſervatione audivimus diſſonare. Nec tamen nos offendit obſervantiæ diverſitas, ubi fidei non ſcinditur unitas.* Ernulfus Roffenſis Epiſcopus Epiſt. 2. Tomo 2. Spicilegii editâ, Chriſtum ait docuiſſe quæ facienda erant, ſed non præfixiſſe modum quo fieri deberent. Tum ſubdit. *Hinc eſſe videtur quod ait*, Hoc facite in meam commemorationem: *Non ait, hoc modo facite. Unde nonnulla Chriſtianæ Religionis inſtituta eum in Eccleſiæ naſcentis initio ſua modum originis accepere, quem in progreſſu ejuſdem credentis propter quaſdam rationabiles cauſas non diu tenuere.* Eodem tomo Spicilegii, quod vir eruditiſſimus Lucas Dacherius Monachus Benedictinus Congregationis S. Mauri de re literaria optimè meritus, ex veterum monumentis, è ſitu Bibliothecarum erutis ſumma cura & judicio in plures Tomos diſtinctum edidit; extat Tractatus Ratramni Monachi Corbeienſis contra Græcorum oppoſita, qui lib. 4. multa diffusè congerit, ut oſtendat mutari ſubinde ſalva Fide conſuetudines, eaſque in diverſis Eccleſiis diverſas eſſe. Gregorius Protoſyncellus adverſus Marcum Epheſinum apud Leonem Allatium de Synodo Photiana pag. 531. *In ritibus*, inquit, *Eccleſiaſticis conſuetudo eſt varia. Nam Conſtantinopolitana major Eccleſia in celebrandis officiis alio more utitur, alio verò majora Monaſteria, alio minora ad quietem accommodata, denique alia Sacerdotum ſæcularium Eccleſiæ. Quin Tabenneſiotæ in uno eodemque cœnobio varios jejunandi, pſallendique modos habebant, aliis per biduum jejunantibus, aliis per hebdomadam: & his quidem ad veſperam, illis verò de media nocte ſacros hymnos canentibus: quod fiebat etiam in Monaſterio Acœmetorum.* Alia de hac rituum diverſitate Græcorum teſtimonia idem Allatius affert in Hottingero convicto *cap.* 3. & *lib.* 3. *de perpetua conſenſione Eccleſiæ Occid. & Orient. cap.* 13. & 14. Aſſerit Sozomenus *lib.* 7. *c.* 19. neminem poſſe eaſdem traditiones per omnia ſimiles in omnibus Eccleſiis reperire, quamvis inter ſe conſen-

tiant. Cui Socrates ſuffragatur *lib.* 5.*cap.* 21. dicens cujuſque religionis varios eſſe ritus,licet in eadem fide conſentiant. Ut enim doctè Bernardus ait *Ep.* 77. ad Hugonem Victorinum, *Ibi unuſquiſque in ſuo ſenſu ſecurus abundat, ubi aut certæ rationi, aut non contemnendæ auctoritati quod ſentitur non obviat.* Tertullianus denique his omnibus antiquior initio libri de Velandis Virginibus, *Regula fidei*, inquit, *una omnino eſt, ſola immobilis & irreformabilis. Cætera jam diſciplinæ & converſationis admittunt novitatem.*

II. Cauſæ verò tantæ rituum varietatis in tanta Fidei unitate hæ fuiſſe videntur. Vel quia diſpares diverſarum Nationum mores & ingenia ſunt,quæ diverſos ritus & ceremonias ut in rebus politicis, ita etiam in Eccleſiaſticis exigunt: vel quia nullo extante de his Chriſti vel Apoſtolorum præcepto, libera facultas Epiſcopis relicta eſt id ſentiendi & decernendi, quod unicuique ſalva Fide magis expediens viſum fuit: vel quia ſæviente in Chriſtianos perſecutione, cœtus Epiſcoporum in unum cogi non potuit, in quo communibus ſuffragiis communis forma Sacrificii celebrandi ab omnibus cuſtodienda ſtabiliretur. Diviſis enim Provinciis inter Apoſtolos ad Evangelii prædicationem,credibile eſt unumquemque illorum gentibus, quas fide imbuerant, modum quoque Liturgiæ tradidiſſe ad eorum mores & conſuetudines, quibus ante ſuſceptam fidem vivebant, accommodatum. Quia verò diſſimiles apud varias Nationes mores ſemper fuerunt, hinc orta rituum diverſitas eſt. Eadem libertate alios item Antiſtites uſos fuiſſe, qui in variis regnis ſucceſſu temporis Evangelium diſſeminarunt, Eccleſiaſticæ hiſtoriæ Scriptores docent. Nota eſt Epiſtola Gregorii Magni ad Auguſtinum, quem in Angliam miſit, ut illas gentes ad Fidem converteret, Illi enim interroganti, *Cur una cum ſit fides, ſunt Eccleſiarum conſuetudines tam diverſæ? & altera conſuetudo Miſſarum eſt in Romana Eccleſia, atque altera in Galliarum Eccleſiis tenetur?* Sic reſpondet S. Pontifex. *Novit fraternitas tua Romanæ Eccleſiæ conſuetudinem, in qua ſe meminit enutritam. Sed mihi placet, ut ſive in ſancta Romana, ſive in Galliarum, ſive in qualibet Eccleſia aliquid inveniſti, quod plus omnipotenti Deo poſſit placere, ſollicitè eligas, & in Anglorum Eccleſia, quæ adhuc in fide nova eſt, inſtitutione præcipua, quæ de multis Eccleſiis colligere potuiſti, infundas. Non enim pro locis res, ſed pro bonis rebus loca nobis amanda ſunt.* Anſelmus quoque Cantuarienſis in Reſponſione ad querelas Valeranni cap. 1. eidem conquerenti de varietate rituum Eccleſiaſticorum, habere nos à Sanctis Patribus ait, quod ſi unitas ſervatur charitatis in fide Catholica, nihil officit conſuetudo diverſa. Natas autem varietates aſſerit ex humanorum ſenſuum diverſitate, qui quamvis in unitate non diſſentiant, in aptitudine tamen &

decentia adminiſtrationis non concordant: quia quod unus aptius eſſe judicat, alius ſæpe minùs aptum æſtimat. In Eccleſia Neocæſarienſi quædam ſuo tempore introducta refert Baſilius Magnus, *Epiſt.* 57. *ad Clerum ejuſdem Eccleſiæ*, quæ tempore Gregorii Thaumaturgi in uſu non erant. Andreas Maſius vir eruditus cum animadverteret breviorem eſſe apud Syros quam apud Græcos Baſilii Liturgiam, hanc hujus rei affert rationem Præf. in Liturgiam Syrorum: *Quippe is fuit perpetuus hominum in religione ſenſus, ut intra præſcriptas à Patribus ceremonias quantumvis ſanctiſſimas ſeſe continere pauci potuerint. Unde pro temporis tractu ad illas pro vario Antiſtitum pietatis affectu alia atque alia addita, multa etiam mutata videre eſt.* Solus Fidei Canon, ut ſuprà diximus, inconcuſſus, & immutabilis eſt, cætera quæ ad ritus, & diſciplinam pertinent, juſta interveniente cauſa, ſine reprehenſione mutari poſſunt. Hoc Pelagius II. Epiſtola ad Epiſcopos Iſtriæ, poſt Magnum Leonem & alios ſuos Prædeceſſores, profeſſus eſt, ſpecialem ſcilicet Synodalium Conciliorum cauſam fidem eſſe: quicquid verò præter fidem agitur, nihil obſtare, ſi ad judicium revocetur. Hoc idem aſſerit Auguſtinus lib. 2. de Baptiſmo contra Donatiſtas, dicens: *Ipſa Concilia, quæ per ſingulas regiones vel provincias fiunt, plenariorum Conciliorum auctoritati, quæ fiunt ex univerſo orbe Chriſtiano, ſine ullis ambagibus cedere: ipſaque plenaria ſæpe priora poſterioribus emendari, cum aliquo experimento rerum aperitur quod clauſum erat, & cognoſcitur quod latebat, ſine ullo typho ſacrilegæ ſuperbiæ, ſine ulla inflata cervice arrogantiæ, ſine ulla contentione lividæ invidiæ, cum ſancta humilitate, cum pace Catholica, cum charitate Chriſtiana.*

III. Atque utinam Eccleſiæ Antiſtites ab hac regula pacis & charitatis nullo unquam tempore receſſiſſent; in tanta enim conſuetudinum diverſitate nulla fuiſſet animorum diſſenſio, nullæ inter Chriſtianos ſciſſuræ, nulla ſcandala: nihilque ineptum, nihil reprehenſibile in Eccleſiaſticos ritus irrepſiſſet. Sed dum plerique poteſtate ſibi tradita abutuntur, dum nimium ſibi ſuiſque adinventionibus indulgent, dum veterum Patrum ſtatuta parvipendunt, in varios errores lapſi ſunt. Et primò quidem rituum varietas, qua Græci à Latinis, & utrique inter ſe olim diſcrepabant, ingens augmentum ſumpſit ex nimia libertate, quam ſibi temerè arrogarunt, quidlibet in hoc genere audendi, minorum etiam gentium Epiſcopi, & ipſi quoque Monaſteriorum Præfecti, adeò ut nonnulli Apoſtolicis inſtitutionibus neglectis, veterumque Patrum auctoritate poſthabita, multa prorſus inſulſa, & ab Eccleſiaſtica gravitate aliena Ritualibus libris inſeruerint, quæ in antiquatis Codicibus hodie legimus, & deteſtamur. Adverſus hanc licentiam juſta percitus in-

dignatione S. Innocentius Papa hujus nominis Primus ſic ad Decentium Epiſcopum Eugubinum ſcripſit. *Si inſtituta Eccleſiaſtica, ut ſunt ab Apoſtolis tradita, integra vellent ſervare Domini Sacerdotes, nulla diverſitas, nulla varietas in ipſis Ordinibus & Conſecrationibus haberetur. Sed dum unuſquiſque non quod traditum eſt, ſed quod ſibi viſum fuerit, hoc æſtimat eſſe tenendum, inde diverſa in diverſis locis vel Eccleſiis aut teneri aut celebrari videntur, ac fit ſcandalum populis, qui dum neſciunt traditiones antiquas humana præſumptione corruptas, putant ſibi aut Eccleſias non convenire, aut ab Apoſtolis vel ab Apoſtolicis viris contrarietatem inductam. Quis enim neſciat, aut non advertat, id quod à Principe Apoſtolorum Petro Romanæ Eccleſiæ traditum eſt, ac nunc uſque cuſtoditur, ab omnibus debere ſervari, nec ſuperinduci aut introduci aliquid, quod aut auctoritatem non habeat, aut aliunde accipere videatur exemplum? Præſertim cum ſit manifeſtum in omnem Italiam, Gallias, Hiſpanias, Africam, atque Siciliam, inſulaſque interjacentes nullum inſtituiſſe Eccleſias, niſi eos quos Venerabilis Apoſtolus Petrus, aut ejus Succeſſores conſtituerunt Sacerdotes. Aut legant ſi in iis Provinciis alius Apoſtolorum invenitur aut legitur docuiſſe. Quod ſi non legunt, quia nuſquam inveniunt, oportet eos hoc ſequi, quod Eccleſia Romana cuſtodit, à qua eos principium accepiſſe non eſt dubium, ne dum peregrinis aſſertionibus ſtudent, caput inſtitutionum videantur omittere. Sæpè Dilectionem tuam ad Urbem veniſſe, ac nobiſcum in Eccleſia conveniſſe, & quem morem vel in conſecrandis myſteriis, vel in cæteris agendis arcanis teneat, cognoviſſe, dubium non eſt: quod ſufficere ad informationem Eccleſiæ tuæ, vel reformationem, ſi Præceſſores tui minus aliquid aut aliter tenuerunt, ſatis certum haberem, niſi de aliquibus conſulendos nos eſſe duxiſſes.* Hæc fuſiùs ex Innocentio huc tranſcribenda putavi, ut ejus teſtimonio evincerem primarias Eccleſias proprios ritus à Fundatoribus accepiſſe; quoſdam verò ex ſucceſſoribus per licentiam, & poteſtatis abuſum ſæpè illos immutaſſe, & novitates introduxiſſe. Hoc primum in hoc genere peccatum fuit, quod dum alii evitare nimio ſtudio conati ſunt, ſtultorum more in contrarium inciderunt, ſemel enim ſuſceptis conſuetudinibus pertinaciùs adhærentes turbas in Eccleſia ſuſcitarunt, ut mox videbimus, cum Romani Pontifices, vel abuſus Epiſcoporum incuria introductos evellere, vel errores hæreticorum fraude inſertos expungere, vel aliquid in iis innovare juſtis de cauſis voluerunt. Alii denique nullum ſtatuentes diſcrimen inter capita fidei & diſciplinæ, ex varietate rituum, dogmatum quoque diverſitatem æſtimantes, mutuis inter ſe odiis & concertationibus exarſerunt, diſruptoque vinculo pacis & dilectionis, Schiſmati, & erroribus patentiſſimum oſtium apertum eſt. Quot & quam luctuoſæ tragœdiæ inter

Græcos & Latinos hac de cauſa exortæ ſint, notum eſt omnibus. A Photio illarum initium ſæculo nono, & nondum finis: adhuc enim in pleriſque Orientalibus ferox odium adverſus Latinos fervet, & fortè acrius, quam cum primum ab unitate, & obedientia Romanæ Eccleſiæ defecerunt. Superbia omnium malorum cauſa rebellionis origo fuit, tum acceſſerunt ex Rituum diverſitate vani prætextus: nec enim Orientalibus lis unquam de ritibus mota eſt à Romana Eccleſia, quæ ſedulò potius in hanc curam ſemper incubuit, ut illibati ſervarentur. Debet igitur unaquæque Eccleſia cuſtodire ritus ſuos, ſed receptos à Majoribus, longoque uſu præſcriptos, & legitima auctoritate approbatos. Si quid verò innovatum, ſi quid perperam immutatum, id expungendum, & corrigendum eſt.

CAPUT VII.

Actum in Conciliis de Rituum obſervantia, eorumque varietate tollenda. Quomodo Sectarii Miſſam perverterint. Romana Miſſa ſtudio Pontificum ab omnibus Occidentalibus recepta. Quorumdam in hoc renitentia, ejuſque cauſæ. Romanæ Eccleſiæ tradita Miſſa à Petro Apoſtolo, ab aliis aucta. Romæ olim diverſa officia. Quid in his immutatum à Fratribus Minoribus.

I. INitium cogendi Concilia in Actibus Apoſtolorum deſcribitur cap. 15. cum Chriſtianorum cauſa adverſus Judæos, qui Gentibus ad fidem converſis Circumciſionem & alia Moſaïcæ legis præcepta ad ſalutem neceſſaria eſſe docebant, diſcuſſa ac definita fuit. Nata igitur cum Eccleſiâ ſimile cum ipſa incrementum, & ſummam in ea auctoritatem habuerunt, ſemperque à Fidelibus cum ingenti veneratione ſuſcepta ſunt. *Aguntur*, inquit Tertullianus lib. de jeju. cap. 13. *certis in locis Concilia ex univerſis Eccleſiis, per quæ & altiora quæque in commune tractantur, & ipſa repræſentatio totius nominis Chriſtiani magna veneratione celebratur.* Altiora autem quæ in his tractantur, nemo eſt qui ignoret. Ad ea enim pertinet non ſolum de dogmatibus fidei agere, ſed ritus etiam in ſacris functionibus ſervandos præſcribere, ſuccreſcentibus malis remedia afferre, exortas controverſias componere, collapſam diſciplinam reparare. Ideò ſancitum fuit, ut frequen-

ter in unum Epiſcopi convenirent, ut ſi quid alienum à fide & ab Eccleſiaſticis obſervationibus diabolica fraude irrepſiſſet, communi conſenſu corrigeretur. Magna Synodus Nicœna *Can.* 5. ſtatuit bis in anno hæc concilia celebrari, ante Quadrageſimam, & circa tempus Autumni. Ad quem Canonem S. Leo reſpexit, cum ad Epiſcopos Siciliæ ſcripſit ſaluberrimè à Sanctis Patribus conſtitutum, ut bini debeant in annos ſingulos Epiſcoporum eſſe conventus. Hæc ſanctio innovata eſt in concilio Antiocheno ſub Julio I. Can. 20. & in Regienſi ſub Sixto III. c. 7. In primo autem Arauſicano ſub Leone Magno c. 29. in Agathenſi ſub Symmacho c. 71. in Emeritenſi ſub Vitaliano c. 7. in Aurelianenſi ſecundo & quarto ordinatum eſt ſingulis annis Epiſcopos congregari; quod idem præcepit Hilarius Papa Epiſt. 8. ad Galliæ Metropolitanos. Nicolaus I. Epiſt. 27. Ludovico & Carolo Regibus conqueritur Epiſcopos de ipſorum Regnis non fuiſſe Romam ad Synodum miſſos, ut novitatum mala, quæ multiplicata erant, faciliùs tolli poſſent. Romæ autem convocari Concilium ſolebat circa finem Septembris, ut ex præcitata Leonis Magni Epiſtola colligitur, ad quod ſingulis annis aliquot Epiſcopi ex qualibet Provincia ſpecialiter electi convenire debebant: ita enim decernit ibidem S. Pontifex his verbis: *Terni ſemper ex vobis ad diem tertium Kalendarum Octobrium Romam fraterno concilio ſociandi occurrant, & indiſſimulanter à vobis hac conſuetudo ſervetur. Quoniam adjuvante gratia Dei faciliùs poterit provideri, ut in Eccleſiis Chriſti nulla ſcandala, nulli naſcantur errores, cum coram Beatiſſimo Petro ſemper in communione tractatum fuerit, ut omnia inſtituta Canonumque Decreta apud omnes Domini Sacerdotes inviolata permaneant.* Quia verò diſcrepantia rituum, diſſenſionum fomenta præbebat, ſedulò huic tollendæ Sancti Epiſcopi Synodaliter congregati incubuerunt. Unde in Concilio Epaunenſi anno 509. c. 27. & in Gerundenſi anno 517. c. 1. ſtatutum eſt, ut idem Miſſæ ordo in univerſa Provincia ſervaretur, quem ſervabat Eccleſia Metropolitana; anno autem 563. Bracarenſe I. c. 22. conſtituit, ut eodem ordine Miſſæ ab omnibus celebrarentur, quem Profuturus ejus Eccleſiæ Archiepiſcopus à Sede Apoſtolica ſuſceperat. Et ſæculo ſequenti Bracarenſe II. C. 1. ſancivit: *Ut per ſingulas Eccleſias Epiſcopi per Diœceſes ambulantes primùm diſcutiant Clericos, quomodo Ordinem Baptiſmi teneant vel Miſſarum, & qualiter quæcumque officia in Eccleſia peragantur. Et ſi rectè quidem invenerint, Deo gratias agant; ſi autem minus, docere debeant ignaros.* Ulterius progreſſus Teodulphus Aurelianenſis in Epiſt. ad Clerum ſuum Cap. 4. decrevit deferri ad Synodum libros, veſtimenta & vaſa ſacra. *Quando*, inquit, *more ſolito ad Synodum convenitis, veſtimenta, & libros & vaſa ſacra, cum quibus veſtrum miniſterium &*

& injunctum officium peragitis, vobiſcum deferte: nec non duos aut tres Clericos, cum quibus Miſſarum Solemnia celebratis, vobiſcum adducite, ut probetur quam diligenter, & quam ſtudioſè Dei ſervitium peragatis. Idem in ſuo Capitulari præcepit Riculfus Epiſcopus Sueſſionenſis. Tanta ſollicitudine & zelo antiqui Patres ſatagebant, ne quis in ordine Sacrificii ſtatutos à majoribus terminos tranſiliret. Noverant enim quam facile foret in ſuperſtitiones & ineptias incidere, ſi omnibus permitteretur quidpiam vel minimum in ſacris Ritibus innovare.

II. Sectariorum hoc proprium fuit, ut cum à fide deficerent, libros quoque Rituales vel ſuis erroribus inficerent, vel privata auctoritate immutarent. Quid auſi ſint in hoc genere Gnoſtici, Adamitæ, Pepuziani, & alia hujuſmodi monſtra, turpe eſt enarrare. De Neſtorio, ſive de Theodoro Mopſueſteno ejus magiſtro ita Leontius Bizantinus ſcribit Lib. 3. adverſus eumdem Neſtorium. *Audet & aliud malum non ſecundum ad ſuperiora, aliam enim Miſſam effutivit, præter illam, quæ à Patribus tradita eſt Eccleſiis, neque reveritus illam Apoſtolorum, nec illam magni Baſilii in eodem ſpiritu conſcriptam. In qua Miſſa blaſphemiis, non precationibus, Euchariſtiæ myſterium opplevit.* Donatiſtæ ut calumniam Catholicis ſtruerent, ſparſerunt in vulgus, eos ſolitum Sacrificii ritum immutaſſe, ut patet ex Optato Milevitano in fine lib. 3. *Nihil*, inquit, *probavit aſpectus ex iis quibus perturbatus erat auditus. Viſa eſt puritas, & ritu ſolito ſolemnis conſuetudo perſpecta eſt. Cum viderent divinis Sacrificiis, nec mutatum quicquam, nec additum, nec oblatum, pax à Deo commendata volentibus eſt.* De iiſdem ſic ſcribit Auguſtinus Epiſt. 119. c. 18. *Donatiſtæ nos reprehendunt, quod ſobriè pſallimus in Eccleſiâ divina cantica Prophetarum, cum ipſi ebrietates ſuas ad canticum Pſalmorum humano ingenio compoſitorum quaſi tubas exhortationis inflamment.* Ipſorum autem tanta erat rabies, tam immane odium adverſus Catholicos, ut altaria frangerent tanquam polluta, in quibus celebraverant. Sacrificia enim Cæciliani, & eorum qui cum ipſo communicabant impura eſſe & Deo inviſa prædicabant. Jacobitas diverſas Miſſarum editiones habuiſſe contra traditiones Eccleſiaſticas, teſtatur auctor Anonymus editus à P. Combefis *Tract. de hæreſi Jacobitarum*, quem putat eſſe Demetrium Cyzicenum. De Pauli Samoſateni in hac re impietate legenda Epiſtola Synodi Antiochenæ apud Euſebium lib. 7. hiſt. cap. 30. De ſectatoribus Apollinarii refert Sozomenus lib. 6. hiſt. Eccleſ. cap. 25. quod ritibus utebantur alienis à catholicæ Eccleſiæ inſtitutis. Iſaac Catholicus Armeniorum Invect. 2. adverſus eoſdem, hæreſi 25. *Rem ſacram*, inquit, *contemnunt, neque ornamentum mutant, aut habent*

ſacrarum veſtium varietatem pro ſacro miniſterio, quas magnus Silveſter lege ſanxit. Eorum autem quilibet iis veſtibus indutus, quarum uſus communis eſt, quaſque nullo paſſim diſcrimine adhibere ſolemus, ita ad altare ingreditur. Nimis in longum irem, ſi cunctas Sectas percurrere vellem, & quid in ſacros ritus ſingulæ peccarint, enarrare. Poſtquam enim ab Eccleſia reſilierunt, minus ſe feciſſe putarunt, niſi id quod in ea excellentius & ſanctius eſt, Sacrificium videlicet, & Sacramentum Corporis & Sanguinis Chriſti, falſis & inter ſe contrariis opinationibus perverterent. Et ut veteres omittam, adeò multa nobis exempla recentiores Miſoliturgi ſuppeditant, ut omnium ſæculorum errores nedum exæquent, ſed excedant. Ipſum Miſſæ nomen ita pleriſque exoſum eſt, ut Miſſam odiſſe amoris inter ipſos, & fraternitatis ſymbolum ſit.

III. Et hæc quidem fuit hæreticorum perverſitas & audacia, quam Patres Orthodoxi ſedulò ſemper comprimere ſtuduerunt, eos ritus illibatos cuſtodientes, quos Eccleſiæ legitimè traditos agnoverunt. Et ne in re tanti momenti à veritatis ſemita aberrarent, omnes ferè Occidentales regiones Romanæ Eccleſiæ adhæſerunt: *In qua*, ut ait Auguſt. Epiſt. 162. *ſemper viguit Apoſtolicæ Cathedræ principatus.* Ita docuit in ſuis Præſcriptionibus cap. 36. Latinorum antiquiſſimus Tertullianus, percurrendas nimirum Apoſtolicas Eccleſias veritatem ſcire cupientibus, *Romanam præſertim, cui totam doctrinam Apoſtoli cum Sanguine ſuo profuderunt.* Et ejuſdem ſæculi ſcriptor Irenæus lib. 3. cap. 3. *Ad hanc*, ait, *Eccleſiam*, nempè Romanam, *propter principalitatem neceſſe eſt omnem convenire Eccleſiam, hoc eſt, eos qui ſunt undique Fideles, in qua ſemper ab his qui ſunt undique conſervata eſt ea, quæ ab Apoſtolis eſt traditio.* Hoc ſummorum Pontificum, hoc Epiſcoporum, piorumque Principum ſtudium, hæc cura fuit, vt omnes gentes, quæ in Occiduis partibus ſunt, traditiones & Ritus Romanæ Eccleſiæ in ordine Miſſæ ſequetentur; ex quo paulatim factum eſt, ut propriis, ſi quos habebant, uſibus abrogatis Romanos receperint, adeò ut in pleriſque Eccleſiis veterum conſuetudinum non ſolùm nulla remanſerint veſtigia, ſed ipſa etiam memoria evanuerit. Africanam Eccleſiam ut fide, ita & ritibus cum Romana conveniſſe, ex ſcriptis Tertulliani, Cypriani, Optati, & Auguſtini non obſcurè colligimus: quod ſi qua varietas fuit, ea, ut ſæpe dictum eſt, ad ſola accidentalia pertinebat, Sacrificii non ſolum ſubſtantia, quæ rituum diverſitate labefactari non poteſt, ſed forma etiam ac ſerie Pſalmodiæ, Lectionum, & Precum, ut ſupra oſtenſum eſt capite III. num. 4. inconcuſſa permanente. Marius Victorinus Afer Lib. 1. adv. Arium ſententiam citat ex Li-

turgia Africana, quæ in Ordine Romano non extat: *Sicut*, inquit, *& in oblatione dicitur, Munda tibi populum circumvitalem, æmulatorem bonorum operum, circa tuam ſubſtantiam venientem.* Fulgentius quoque Ruſpenſis in Fragmentis editis à Sirmondo cap. 14. in Epiſt. 1. ad Cor. quodam teſtimonio Liturgiæ Africanæ utitur, quod in Romana non reperitur. Ex quibus, & ex aliis quibuſdam conjecturis ſuſpicor ritum Africanum illi ſimilem tunc fuiſſe, qui in Hiſpania *Mozarabicus* dictus eſt. In Anglia prima fidei ſemina ſparſiſſe dicitur Joſeph ab Arimathia, ut Gildas Britannus ſcribit: & Tertullianus teſtis eſt *Lib. adv. Judæos cap.* 7. Britannorum inacceſſa Romanis loca, ipſo vivente Chriſto ſubdita fuiſſe; nam tempore Eleutherii Papæ ſub Lucio Rege Evangelium publicè ſuſceperunt, ut narrat Beda lib. 1. cap. 4. Hiſt. gentis Anglorum. Cum autem pulſis Britannis ab Anglis & Saxonibus idololatris Inſula occupata fuiſſet, Gregorius Magnus miſſo in eam Auguſtino, gentes illas ab idolorum cultu ad fidem Chriſti convertit. Nec ulli dubitare fas eſt, quin ab iiſdem Pontificibus Eleutherio & Gregorio Romanos ritus acceperint à quibus fidem ſuſceperunt: Licet Gregorius facultatem tribuerit Auguſtino ex aliarum Eccleſiarum, præſertim Gallicanæ, uſibus decerpendi quicquid magis ad Dei gloriam expedire judicaſſet. Poſtea verò juſſu Agathonis miſſi ſunt ex Urbe Cantores, qui populum illum cantum Romanum docerent, de qua miſſione prolixam hiſtoriam refert Beda *Lib. 4. cap.* 18. Hiſpaniam Jacobi Apoſtoli prædicatione ad fidem converſam, conſtans illarum partium traditio eſt: nec deſunt qui ſentiant Paulum quoque eas regiones peragraſſe, & illic prædicaſſe. Aſſerit Tertullianus ad Scapulam cap. 4. nomen Chriſtianum ibidem vexatum à Præſide Legionis, & Cyprianus Epiſt. 68. ſcripſit ad Clerum & plebes in Hiſpania conſiſtentes. Quo verò ritu tunc uterentur nos latet, niſi quod Concilium Bracarenſe I. refert, Profuturum Archiepiſcopum Ordinem Miſſæ ab Apoſtolica Sede accepiſſe. Sed hic Ordo qualis fuerit incertum eſt. Scimus autem quod omnes Hiſpaniarum & Galliæ Narbonenſis Eccleſiæ ritu Mozarabico, de quo agam cap. 11. diu uſæ ſunt uſque ad Gregorium VII. quo procurante Romanum ſuſceperunt. Germaniæ & Septentrionis plures nationes inter eas quæ ſuo tempore Chriſti legem amplexæ fuerant, enumerat Tertullianus Lib. adv. Judæos: cumque S. Bonifacius fundato Moguntino Epiſcopatu Evangelium plurimùm propagaſſet, Romanum etiam ritum ibidem conſtituit, de qua re extant Gregorii Secundi Literæ ad eundem Bonifacium. In Gallia ferè omnes civitates primos Epiſcopos ab Apoſtolis illuc miſſos venerantur, quorum Catalogum hic texere & examinare, non eſt mei inſtituti. Cum verò Franci Galliarum regnum in ſuam po-

teſtatem redegiſſent, gentes illæ, Clodovæo Rege baptizato, Chriſto initiatæ ſunt. Ritus ibidem varios fuiſſe fuſiùs oſtendam, cum de Miſſa Gallicana tractabo. Pipino autem & Carolo Magno regnantibus, propriis uſibus relictis, Romanis uti cœperunt.

IV. Hac uniformitate in omnes Eccleſias Occidentales, excepta Mediolanenſi, tandem introducta, factum eſt ut errores & abuſus tollerentur, quos experientia docuit in multa conſuetudinum diſcrepantia vix poſſe evitari. Non omnibus tamen Eccleſiis, quæ Latino ſermone ſacra perſolvunt, eadem facilitate potuerunt Pontifices perſuadere, ut proprios Ritus abrogarent, & Romanis uterentur. Exortæ ſunt enim turbæ & contentiones, pugnantibus quibuſdam pro patriis moribus tanquam pro aris ac focis, ac ſi ſalus in illis, & fidei fundamenta conſiſterent. Adhærent nimirum plerique mortalium conſuetudinibus, quas cum lacte imbiberunt, longo uſu aſſueti ea omnia reſpuere, quæ ab illis diverſa ſunt. Quod ſi robur accedat præjudicatę opinioni ex eorum ſanctitate, quos veluti authores Rituum ſuorum colunt, vix locus relinquitur contrariæ perſuaſioni, omnem inobedientiæ & pervicaciæ notam eluente prætextu pietatis & Religionis. Hanc reddit rationem Sozomenus *lib.* 7. *cap.* 19. cur plerique ſemel ſuſceptis ritibus pertinaciter inhæſerint, quia videlicet ob reverentiam vel eorum qui eos ab initio introduxerunt, vel eorum qui iſtis ſucceſſerunt, prævaricari ſibi nec licitum, nec tolerandum eſſe putabant. Sequitur Sozomenum Nicephorus lib. 12. cap. 34. *Tales*, inquit, *diſſenſiones in Eccleſiis invaluiſſe opinor, reverentia eorum qui eis ab initio præfuerunt, & qui illis deinde ſucceſſerunt. Nam ii tanquam leges quaſdam ab illis acceptas per manus poſteris tradiderunt; non ſatis pium, neque ferendum eſſe arbitrati, ſi traditiones in quibus educati eſſent non honorificè colerent, ſed contemptim rejicerent.* Accedit alia ratio ex ipſa vi & potentia conſuetudinis, quæ cum inveterata eſt, vix poteſt vinci. Ideò homines vindices eſſe ſolent & acerrimi propugnatores legum, & ceremoniarum, quas à Majoribus acceperunt, & cum his innutriti ſint, non facile poſſunt ab earum uſu divelli. Omnes denique in his quæ fidei non adverſantur, abundant in proprio ſenſu, adeò, ut nec Sancti viri ab hac communi mortalium affectione immunes fuerint. Cui dicto fidem præſtat Ambroſius lib. 3. de Sacram. cap. 1. *In omnibus*, ait, *cupio ſequi Eccleſiam Romanam, ſed tamen & nos homines ſenſum habemus, ideò quod alibi rectiùs ſervatur, & nos rectè cuſtodimus.* Hæc Ambroſius, ſi tamen ipſe horum librorum, qui de Sacramentis inſcribuntur, Auctor eſt. Teſtatur quidem Auguſtinus ſcripſiſſe Ambroſium libros de Sacramentis, ſive de Philoſophia adverſus Platonem, quorum meminit *lib.*

2. *Retract. cap.* 4. *& de doctrina Chriſtiana lib.* 2. *cap.* 28. eoſque petiit ſibi mitti à S. Paulino epiſt. 34. Sed illi vel perierunt, vel alicubi latent, longèque diverſi ſunt ab his qui nunc extant, ut patet ex ſententiis quas ex illis citat idem Auguſtinus lib. 2. primi operis adverſus Julianum cap. 5. & tribus ſequentibus. De his verò, quos hodie habemus, fecit primò ut dubitarem ſtyli diverſitas; cum enim Opera Ambroſii ante aliquot annos haud perfunctoriè percurrerem, cum ad hoc perveni, viſus ſum mihi alterius linguæ hominem ab Ambroſio prorſus diverſum loquentem audire. Tum animadverti loca Scripturæ in his citata non eſſe ejus verſionis, qua in aliis libris Ambroſius uti conſuevit. Quædam etiam in his reperi, quæ ſæculo Ambroſii minùs convenire viſa ſunt. Nihilominus à ſcriptoribus octavi & noni Sæculi laudantur ſæpius tanquam Ambroſii legitimus fœtus, quorum auctoritati cedens eos deinceps ſub ejus nomine, cujus eſt poſſeſſio, ſemper citabo. Meam autem ſuſpicionem ſeu conjecturam Doctioribus examinandam relinquo, & ad Miſſam Romanam redeo à qua digreſſus ſum. Hæc, ut dixi, ab omnibus in Occidente recepta eſt, cunctorum enim repugnantium & contradicentium pervicaciam vicit Pontificum poteſtas & induſtria, Regumque ac Principum erga Apoſtolicam Sedem reverentia.

V. Porrò hic de Miſſa Romana inquirendum neceſſariò videtur, à quo primùm inſtituta fuerit, & quibus incrementis ad eum ſtatum pervenerit, in quo nunc reperitur. Utrumque dubium egregiè diſſolvit Walfridus Abbas *lib. de reb. Eccl. cap.* 22. Nam poſtquam ſtatuit ex Majorum traditione conſtare Miſſam temporibus Apoſtolorum multò breviorem fuiſſe quam nunc ſit, proficiente deinde Religione à Succeſſoribus Apoſtolorum auctam, non quod illis fuerint ſcientia & pietate majores, ſed quia tempora ſic exigebant: tum ſubdit. *Et Romani quidem uſum obſervationum à B. Petro Principe Apoſtolorum accipientes, ſuis quique temporibus quæ congrua judicata ſunt addiderunt. Quorum morem ideò in ſacris rebus tam multæ gentes imitantur, quia & tanti magiſterii ex apice Apoſtolico primordiis clarent, & nulla per orbem Eccleſia æquè ut Romana ab omni face hæreſeon cunctis retrò temporibus pura permanſit.* Poſt hæc percurrens ordinem Miſſæ fuſiùs ediſſerit, à Celeſtino Papa *Introitum*, à Teleſphoro *Hymnum Angelicum*, ab aliis inſtituta, quæ à nobis Lib. II. cum de ſingulis Miſſæ partibus agemus, ſingillatim examinabuntur. Vigilius Papa epiſt. ad Eutherium, *Ordinem precum*, ait, *in celebritate Miſſarum nullo nos tempore, nulla feſtivitate ſignificamus habere diverſum, ſed ſemper eodem tenore oblata Deo munera conſecrare. Quapropter ipſius canonicæ precis textum direximus ſubter adjectum, quem Deo propitio ex Apoſtolica traditione ſuſcepimus.* Idem aſſerit Iſidorus lib. 1. de Eccl. Offic. cap. 15. *Ordo*

Miſſæ vel orationum, quibus oblata Deo Sacrificia conſecrantur, primùm à Sancto Petro eſt inſtitutus, cujus celebrationem uno eodemque modo univerſus peragit orbis. Legendus quoque Innocentius I. loco citato capite ſuperiori. Ex quo & aliis habemus antiquam, & immemorabilem traditionem eſſe, Miſſæ ordinem à Petro Apoſtolo traditum Romanæ Eccleſiæ, cui Succeſſores aliquot preces, & ceremonias addiderunt. Ita enim fert rerum omnium conditio, ut initium ſuum habeant, ſequatur incrementum, omnibus demum numeris perficiantur. Quod verò dixit Iſidorus Miſſæ celebrationem uno eodemque modo peragi ab univerſo Orbe, hoc de re & ſubſtantia, non de verborum tenore ac ceremoniis intelligendum eſt. Quod item aſſerui omnes Eccleſias Occidentales, Mediolanenſi exceptâ, Miſsâ Romana nunc uti, de illis etiam dictum volo, quæ Miſſale proprium habent, ſive Sæculares ſint, ſive Regulares. Omnes enim cum Romanis conveniunt in forma & diſpoſitione Miſſæ; idem prorſus apud omnes eſt Canon; idem ordo & eadem ſeries Confeſſionis, Introitus, Collectarum, Epiſtolæ, Gradualis, Verſus, vel Tractus, Evangelii, Symboli, Offertorii, Præfationis, Canonis, Communionis, gratiarum actionis, & finis. Quod autem aliqui omittant pſalmum ante Confeſſionem, quod formulam confeſſionis breviorem habeant, quod panem & vinum unica oblatione offerant, quod item oblatio aliis verbis concepta ſit: quod diverſas à Romanis Epiſtolas & Evangelia legant, quod non eaſdem feſtivitates Sanctorum celebrent, quod in modo procedendi, thus adolendi, & aliis huiuſmodi minutioribus ab uſu Romano diſcrepent, hæc proculdubio nec Ritus diverſitatem inducunt, nec Ritum peculiarem conſtituunt.

Scribit Joannes Langhecrucius *lib.* 2. *de Divinis officiis ritè peragendis*, relatus à Cornelio Schultingio tomo 1. Bibliothecæ Eccl. p. 1. cap. 45. Miſſalia particularia diverſarum Eccleſiarum poſt Concilium Aquiſgranenſe ſub Ludovico Pio introducta fuiſſe. Nam Carolus Magnus hortatu & juſſione ſummorum Pontificum Romanum in Gallia ſervari præcepit; varietas autem, & diverſitas à Romano in aliquibus Eccleſiis inde exorta videtur, quod ſinguli Epiſcopi pro ſuo arbitratu, vel pro loci conditione, aut patriæ moribus aliquid vel addiderunt, vel ſubtraxerunt, ſibique propria officia compoſuerunt; idemque fecerunt Ordinum religioſorum Præfecti, & dum unus unam, alius aliam partem mutat, à veſtigiis & inſtitutione primorum Auctorum deflexerunt. Hoc ipſum in Hiſpania contigiſſe arbitror poſt Gregorium VII. qui illic Romanum officium introduxit. Ordines autem Religioſi illum ritum ab initio ſuſceperunt, qui vigebat in ea Provincia, in quâ prima Ordinis cujuſque fundamenta jacta ſunt. Succeſſu verò

temporis tam generalia comitia, quam ſupremi Ordinum moderatores poteſtatem ſibi arrogarunt plura mutandi & innovandi, quod manifeſtum cuique erit, ſi antiqua, & nova, & medii temporis Ritualia inter ſe conferre voluerit. Hæc autem licentia quidlibet pro arbitrio audendi ſine certa lege & diſciplina adeò quandoque excrevit, ut in multis codicibus adhuc extent Officia, Miſſæ, Hymni, Orationes, quæ ſine riſu, vel potiùs indignatione legi non poſſunt. Olim in Concilo Milevitano, ſeu potius Carthaginenſi, ut citatur in Codice Eccleſiæ Africanæ cap. 103. ſancitum fuit, ne quid publicè in Eccleſia recitaretur, niſi prius in Synodo approbatum foret. Sciebant enim ſapientiſſimi Patres non omnium eſſe Eccleſiaſticam in his gravitatem & diſciplinam ſervare; magnamque futuram in rebus ſacris perturbationem, ſi ſapientibus & inſipientibus paſſim & ſine delectu licuiſſet proprias adinventiones, tanquam Spiritus Sancti dictata, Eccleſiæ obtrudere, & divinis altaribus admovere. Noviſſimè verò Apoſtolica Sedes ſacram Rituum Congregationem inſtituit, à qua non ſolum ſumma ſapientia & prudentia examinantur Officia, quæ particulares Eccleſiæ ſibi concedi petunt; ſed leges etiam ſancitæ ſunt, quibus per licentiam uſurpata poteſtas coërcetur, & abuſibus olim gliſcentibus via deinceps præcluſa eſt.

VII. Ipſam Romanam Eccleſiam ab aliqua varietate non fuiſſe immunem teſtatur Petrus Abaelardus Epiſtola Apologetica, quam vir turbulentus temerè ſcripſit adverſus S. Bernardum pag. 250. *Antiquam*, ait, *Romanæ Sedis conſuetudinem nec ipſa Civitas tenet; ſed ſola Eccleſia Lateranenſis, quæ mater eſt omnium, antiquum tenet officium, nulla filiarum ſuarum in hoc eam ſequente, nec ipſa etiam Romani Palatii Baſilica.* Quæ autem fuerit hæc diverſitas, & quando cœperint aliæ Eccleſiæ à Lateranenſi diſcrepare, nec Petrus dicit, nec alibi memini me legiſſe. Illud verò certiſſimum eſt, quod vir doctiſſimus, ſacrorumque rituum peritiſſimus Radulfus Tungrenſis docuit *lib. de canonum obſervantia*, duplicem in Urbe fuiſſe modum divini officii, unum breviorem quo Romana curia, ſive Capella Pontificia utebatur; alterum prolixiorem pro cæteris eccleſiis Urbis, qui propriè Ritus Romanus dicebatur. Atque hinc ortum eſt diſcrimen in antiquis codicibus ſæpè occurrens Officiorum ad uſum Curiæ, & ad uſum Eccleſiæ Romanæ. Officium Curiæ brevius erat & mutationibus obnoxium, ob varias & continuas occupationes ſummi Pontificis & Cardinalium, aliorumque Prælatorum, qui ei in Sacello, ſive ut loquitur Abaelardus, in Baſilica Palatii diu noctuque intereſſe ſolebant. Officium Eccleſiæ prolixius erat, manſitque multo tempore integrum abſque ulla mutatione. Quæ fuerit utriuſque differentia incertum eſt, niſi quod ex ipſo Radulfo & ex aliis Officiorum expoſi-

toribus liquet diſcrimen potius in Horis canonicis, quam in Miſſa fuiſſe: idque libri Miſſarum M. SS. evincunt, qui cum libro Sacramentorum, & Antiphonario S. Gregorii in forma & ſerie Miſſæ uniformiter conveniunt. Docet autem Radulfus in præcitato libro propoſit. 22. operâ Fratrum Minorum utrumque officium Curiæ & Eccleſiæ in unum coaluiſſe, ita ut prolixiori & proprio abrogato, omnes poſtea Eccleſiæ officio Curiæ uſæ ſint. Quomodo verò id acciderit, ipſe enarrat his verbis. *Hodie omnium credulitas & opinio divulgatur, quod nulla Eccleſiæ ſervent Ordinem S. Romanæ Eccleſiæ, niſi Fratres Minores: nec in aliquorum, niſi in ipſorum Breviariis & libris contineatur, ex eo quia B. Franciſcus in Regula præcipit, ut clerici faciant divinum officium ſecundum dictum Ordinem, ubi Breviaria habere poſſunt. Hujus autem rei Romæ contrariam didici veritatem. Nam olim quando Romani Pontifices apud Lateranum reſidebant, in eorum Capella ſervabatur divinum Officium non ita completè, ſicut in aliis Urbis eccleſiis collegiatis. Imò Clerici Capellares, ſive de mandato Papæ, ſive ex ſe officium Romanum ſemper breviabant, & ſæpe alterabant, prout Domino Papæ & Cardinalibus congruebat obſervandum. Et hujus officii Ordinarium vidi Romæ à tempore Innocentii III. recollectum; & iſtud officium breviatum ſecuti ſunt Fratres Minores. Inde eſt quod Breviaria eorum, & libros officii intitularunt ſecundum conſuetudinem Romanæ Curiæ: non autem curaverunt mores aliarum eccleſiarum urbis Romæ recipere & obſervare. Aliæ autem nationes Orbis Romani libros & officia ſua habent è directo ab ipſis Eccleſiis Romanis, & non à Capella Papæ, ſicut ex libris & tractatibus Amalarii, Valfridi, Micrologi, Gemmæ, & cæterorum de Officio divino ſcribentium colligitur evidenter.* Et multis interpoſitis, quibus oſtendit officium Fratrum Minorum nullo modo poſſe dici Romanum, quod ab ipſis immutatum & confuſum fuit, ſubdit. *Sciendum tamen quod Nicolaus Papa III. natione Romanus de gente Urſinorum, qui cœpit anno Domini M.CC.LXXVII. & palatium apud S. Petrum conſtruxit, fecit in Eccleſiis Urbis amoveri Antiphonarios, Gradualia, Miſſalia, & alios libros officii antiquos quinquaginta, & mandavit ut de cætero eccleſiæ Urbis uterentur libris & Breviariis Fratrum Minorum, unde hodie in Roma omnes libri ſunt novi & Franciſcani.* Hæc Radulfus, qui omnia quæ ſpectant ad Romanos ritus diligentiſſimè inveſtigavit, eorumque vindex acerrimus fuit.

CAP.

CAPVT VIII.

De Liturgiis Apoſtolorum. Exploditur à Lindano edita ſub nomine Petri. Dubiæ fidei eas eſſe, quæ Matthæo & Marco tribuuntur. Aſtruitur Liturgia Jacobi. Cujus ævi cenſeantur Conſtitutiones Apoſtolicæ, & in eis deſcripta Clementis Miſſa. De Liturgia à Dionyſio tradita. Anceps de eo judicium.

I. ECCLESIAS ab Apoſtolis inſtitutas formam aliquam & ritum offerendi Sacrificium ab iiſdem accepiſſe nemo opinor inficias ierit, cui nota ſit ſacrificii cum religione inſeparabilis & intrinſeca connexio. An verò Liturgiæ, quæ nomine quorumdam Apoſtolorum inſcriptæ circumferuntur, legitimæ ſint, diſquirendum nunc eſt. Et primò quidem occurrit illa, quam Petri Apoſtolorum Principis inſcriptione inſignitam circa finem ſuperioris ſæculi græcè, & latinè edidit ex Codice M. SS. Cardinalis Sirleti, & notis illuſtravit vir doctus Guilelmus Lindanus, addiditque pro ea Apologeticon multa eruditione refertum. Sed qui ipſum accuratè perlegerit, mecum fatebitur nihil aliud ex eo concludi, niſi quod Petrus ſeu voce, ſeu ſcripto, Eccleſiæ primum Antiochenæ, deinde Romanæ Liturgiam aliquam tradiderit. Quod verò iſta, quam Sirletum in Apulia repeŕiſſe ait, ea ipſa ſit, nec ille probat, nec ullus credet, qui noverit verum à falſo, & proprium ab alieno diſcernere. Si enim hæc Miſſa verè eſt Principis Apoſtolorum, quomodo Romana Eccleſia, quæ ejus lipſana & epiſtolas inter tot perſecutionum procellas uſque in præſentem diem ſollicitè conſervavit, hanc egregiam ſacrificandi formulam neglexit? Cur nullum ejus veſtigium extitit per mille quingentos & amplius annos apud Orthodoxos ſcriptores? Ubi tanto tempore delituit, & une emerſit? Nempe in Apulia, quæ olim magna Græcia, reperta eſt, *pulcherrima calographia deſcripta*, ut Lindanus ait cap. 9. Apologiæ, *ut impreſſam non pauci ſpectatores judicarint*. At ex hoc liquet iſtud exemplar recentiori manu ſcriptum fuiſſe, & fortaſſis idem qui ſcripſit, compoſuit, cum nulla præſertim fiat mentio antiqui Codicis, ex quo deſcriptum ſit. Detegit quoque impoſturam Canon Romanus, prout hodie in uſu eſt, eidem inſertus, quem à quodam Scholaſtico compoſitum, ut ait Gregorius Mag-

G

nus *lib. 7. Ep. 64.* & ab aliquot Pontificibus auctum ſuo loco demonſtrabimus. Sunt in ea quædam orationes ex libro Sacramentorum Gregorii, eſtque conſarcinata ex Miſſa latina, & ex Liturgiis Jacobi, Baſilii, & Chryſoſtomi. Quibus ritè perpenſis, ea mihi ſuſpicio in mentem venit, præterito ſæculo ſcriptam fuiſſe ab aliquo Sacerdote Italogræco, vel exercitii gratia, vel ut Græcam Liturgiam, de cujus nimia prolixitate ſæpe Romæ conqueſti ſunt, ad hanc breviorem formam redigeret. Nomen autem Petri ei præfixit, vel quia Canon Romanæ Eccleſiæ, cujus Petrus fundator fuit, præcipua ejus pars eſt: vel ut ei auctoritatem tanti nominis interpoſitione conciliaret. Narrat Lindanus breviſſimam Petri Liturgiam apud Franciſcum Turrianum extitiſſe, ſed ea nuſquam comparuit.

II. Extant etiam Matthæi & Marci Evangeliſtarum nominibus Liturgiæ, quas cum pleriſque, inter dubiæ fidei ſcripta recenſeo. Illa Æthiopum, hæc Alexandrinorum dicitur eſſe: Matthæum enim fidem in Æthiopia prædicaſſe aſſerit Romanum Martyrologium; Marcus verò Alexandrinæ Eccleſiæ primus Antiſtes fuit. Et illa quidem unde primùm prodierit, neſcio: hæc Sirleti manu obſtetricante educta eſt in lucem ex vetuſto Codice Monaſterii Roſſanenſis in Calabria Ordinis S. Baſilii, ex quo idem Sirletus eam deſcribi curavit, miſitque Pariſios Joanni à S. Andrea ejus eccleſiæ Canonico, atque ibidem græcè, & latinè edita fuit. De illa altiſſimum ubique ſilentium eſt: hanc commemorat & veluti Pſeudepigrapham rejicit ſæculi XII. Scriptor Theodorus Balſamon *Reſp. 1. ad Marcum Patriarcham, & ad Can. 32. Concilii Trullani.* Nicolaus Methonenſis in *libello ad eos qui hæſitant* ait, Marcum Liturgiam Eccleſiæ Alexandrinæ tradidiſſe, quod & alii aſſerunt, & nos ultrò fatemur: an verò iſta, quæ ad nos pervenit, ipſa ſit, quam Marcus ſcripſit, res in ambiguo eſt, deficientibus per multa ſæcula veterum Patrum atteſtationibus.

III. His ergo rejectis, vel in quæſtione relictis, de Liturgia Jacobi fratris Domini Hieroſolymorum Epiſcopi omnium celeberrima paulò fuſiùs diſſerendum eſt. Scripſit de illa eruditiſſimam epiſtolam ad Bartoldum Nihuſium Leo Allatius in ejus Symmictis editam pag. 176. qua eam ab hæreticorum oppoſitionibus vindicat, & prolatis Antiquorum teſtimoniis genuinum Jacobi fœtum eſſe demonſtrat. Magni autem ponderis ad ejus veritatem ſtabiliendam, in primis eſt perpetua Eccleſiæ Græcæ traditio, quæ illam ſemper ut legitimam agnovit. Conſentiunt Græcis Syri, qui teſte Abrahamo Ecchellenſi in notis ad Hebedieſu de Scriptoribus Chaldaicis pag. 135. aſſerunt S. Jacobum primum omnium Liturgiam ſcripſiſſe, & ad ejus normam cæ-

teras inſtitutas fuiſſe: idque confirmat Abraham, Joannis Maronis, qui intra ſextum & ſeptimum vivebat ſæculum, aliorumque Antiquiorum teſtimonio, qui in ejus Liturgiæ Commentariis affirmant hanc traditionem ad ipſos per manus deductam à tempore Apoſtolorum. Accedunt traditioni ejuſdem exemplaria in vetuſtiſſimis Codicibus exarata, & ex ea veterum Patrum excerptæ apud Allatium auctoritates ad Catholicæ fidei dogmata comprobanda. Synodus Trullana c. 32. ejus teſtimonio utitur, ut refellat eorum errorem, qui ſolam aquam in Sacrificio offerebant. Manuel Malaxus *in Nomocanone cap.* 220. eam in uſu fuiſſe ait uſque ad tempora Baſili Magni: ejuſque meminit Proclus *in Tract. de traditione Divina Liturgia*, & Cyrillus Hieroſolymitanus multa ex ea tranſtulit in quintam Catecheſim myſtagogicam. Varias adhibent machinas ad eam abolendam Sectarii, ſed omnem ipſorum conatum irritum eſſe facilè oſtendam. Aiunt reperiri in ea vocem *Homouſion* ante Concilium Nicænum ignotam: vocem quoque *Theotocos* in Concilio Epheſino repertam. Atqui id temerè & falsò ab illis dicitur. Nam Athanaſius *in libro de Decretis Concilii Nicani* auctores profert qui nomine *Homouſii* ante ipſum Concilium uſi ſunt. Theodoretus item *lib.* 1. *hiſt. Eccl. cap.* 13. eam vocem non eſſe novam ait, neque à Patribus Nicææ congregatis inventam, ſed à majoribus receptam. Et ut alios ſileam, ipſemet Euſebius Cæſarienſis Arianæ factionis propugnator hoc idem aſſerit apud Theodoretum ibidem, & apud Socratem *lib.* 1. *cap.* 5. Simili modo ante Concilium Epheſinum B. Virginem *Theotocon*, id eſt Dei Genitricem nuncupatam Evagrii teſtimonio evincitur, qui *lib.* 1. *hiſt. cap.* 2. Neſtorium reprehendit, quod hanc vocem à multis ſpectatiſque Patribus uſurpatam rejecerit: cui conſentit Theodoretus *lib.* 4. *hæret. fabul. cap.* 12. dicens, antiquiſſimos fidei Orthodoxæ Prædicatores juxta traditionem Apoſtolicam Matrem Domini *Deiparam* nominaſſe & credidiſſe. Aiunt inſuper *Triſagion* & *Doxologiam* recentioris ævi eſſe, atque inde concludunt perperam tribui Jacobo hanc Liturgiam, in qua iſta reperiuntur, ſed nugas agunt, nam *Hymnus ter Sanctus* Iſaiæ cap. 6. legitur; & Glorificatio Sanctiſſimæ Trinitatis ab Apoſtolis emanavit, qui cum credentes baptizarent in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, eos docuerunt Patri & Filio & Spiritui Sancto ſolemnem *Doxologiam* decantare. Aiunt denique alia quædam in ea eſſe, quæ recentiorum ſunt. Hoc probandum ipſis erat; aiunt enim illi, nos negamus. Sed ultro concedamus nonnulla addita à recentioribus, ut in ſimilibus fieri ſolet, an idcircò abjicienda omnia velut ſpuria, illa etiam quæ genuina ſunt? An ideò Pentateuchum Moyſi tribuendum non

erit, quia in fine Deuteronomii ipſius mors & ſepultura ab alio ſcriptore addita eſt? Non eſt hominis ſani ſic argumentari. Nihil igitur officiunt Jacobi Liturgiæ Novatorum objectiones. Eam ipſi temerè explodunt, nos veterum teſtimonio nixi amplectimur & approbamus.

IV. Duodecim Apoſtolorum nomine duas extare Liturgias apud Orientales ſcribit Abraham Ecchellenſis in notis præcitatis. Liturgiæ quoque S. Barnabæ meminit Alexander Monachus in ejus vita apud Metaphraſtem. Hæc autem perjiſſe creditur, illas non vidi. Recenſeri item poteſt inter Apoſtolicas ſancti Clementis Romani Liturgia in Libro Conſtitutionum deſcripta & ab Apoſtolis accepta, ut ille ait, à qua paucis me expediam. Teſtimonium de illa perhibet Proclus initio tract. *de traditione Miſſæ*, aſſerens B. Clementem Apoſtolis dictantibus eam edidiſſe: cujus ſententiæ adhærent Baronius anno 102. num. 23. Bellarminus *lib. de Scriptorib. Eccleſiaſticis*, & alii, qui eam legitimam eſſe putant, ſed auctam à ſucceſſoribus. Sicut enim formulam Symboli ab Apoſtolis traditam Patres deinde auxerunt, ut fidei myſteria clariùs exprimerent; ita Liturgiæ ab illis prout ferebant tempora contextæ, ab aliis poſtea amplificatæ fuerunt. Alij tamen non infimi ſubſellii ſcriptores, qui negant Clementem Apoſtolicarum Conſtitutionum auctorem eſſe, ab eo conſequenter Miſſam abjudicant, quæ pars illarum notabilis eſt. Photius Cod. 112. tria capita ipſis Conſtitutionibus opponi ait, ſed quæ facilè dilui poſſint. Epiphanius hæreſi 70. num. 10. citat librum Conſtitutionum Apoſtolicarum, tum ait: *Qui Liber tametſi dubiæ apud nonnullos fidei ſit, non eſt tamen improbandus; Nam in eo quæ ad Eccleſiæ diſciplinam attinent omnia comprehenduntur; neque quidquam aut in fide ac Catholica profeſſione depravatum, aut Eccleſiæ adminiſtrationi ac decretis contrarium continent.* Sed has Conſtitutiones quas Epiphanius citat, diverſas videri ab his quæ octo libris comprehenſæ circumferuntur, obſervat Petavius in ſuis Animadverſionibus: quædam enim illarum ſententiæ ab Epiphanio citatæ in vulgatis non extant. At hæc Petavii conjectura eſt, qua non obſtante haud improbabile exiſtimo eaſdem eſſe, ſed interpolatas, & aliquibus in locis vel librariorum incuria, vel hæreticorum fraude depravatas. Quidam putant ad eas alludere Dionyſium Alexandrinum in epiſtola quam refert Euſebius lib. 7. cap. 7. in qua nihil prorſus deprehendo, quod ad Clementem referri poſſit. Quicquid autem ſit de Auctore harum Conſtitutionum, certum apud omnes & exploratum nunc eſt, quod ſi ab Apoſtolis immediatè dictatæ non fuerunt, Concilio tamen Nicæno antiquiores ſunt, & in his continetur diſciplina Eccleſiaſtica, qua Orientalis Eccleſia ſub Ethnicis Imperatoribus ante Mag-

num Conſtantinum regebatur, ut vir eruditiſſimus Joannes Morinus docet *Parte* 2. *de ſacris Ordinat. pag.* 20. Cui adſtipulatur Joannes Fronto in prænotatis ad Kalendarium Romanum §. 5. Petrus item de Marca *lib.* 3. *Concordiæ cap.* 2. ejus libri Auctorem ſaltem ſæculo tertio floruiſſe ait, idque omnibus hodie perſuaſum eſſe. Eſt igitur Miſſa Clementis antiquiſſima, ejuſque teſtimonio ſæpius utar, ſi non præcisè ut ab Apoſtolis editæ, & à ſucceſſoribus auctæ, quod valde probabile eſt; ſaltem ut à Patribus ſecundi vel tertii ſæculi uſurpatæ.

V. Illam denique Apoſtolicam Liturgiam plerique exiſtimant, quam Dionyſius magnifico ſtylo deſcribit cap. 3. *Eccleſ. Hierarchiæ.* Si enim iſte Areopagita fuit, Athenarum Epiſcopus, & S. Pauli diſcipulus; Sacrificii ritum, & ceremonias ipſum ab eo accepiſſe, à quo fide imbutus fuerat, rationi conſentaneum videtur. At inſurgunt multi ex adverſo, & multa objiciunt, quibus probare conantur non eſſe Dionyſii Areopagitæ opera, quæ illi tribuuntur, ſed alterius recentioris. Aiunt ipſum nunquam ſe Areopagitam aut Epiſcopum nominare, cum tamen non defuerint illi occaſiones hos ſibi titulos tribuendi. Cap. 7. Eccl. Hier. Millenariorum hæreſim confutat, quæ circa annum Chriſti 120. exorta eſt. Cap. 6. ejuſdem libri Monachorum ſolemnem conſecrationem refert, aſſerens eos multò antiquiores fuiſſe, quam ipſe fuerit. *Hinc Sancti*, inquit, *Præceptores noſtri divinis eos appellationibus ſunt proſecuti.* De his tamen apud ſcriptores primi & ſecundi ſæculi nulla diſtincta mentio reperitur, ſed de ſolis Deo dicatis Virginibus: neque ſi fuerunt tunc Monachi, credibile videtur, illius ſæculi perſecutionibus & aliis circumſtantiis attentis, eos tot ceremoniis fuiſſe ab epiſcopis Deo dicatos. Cap. 7. cœl. Hierarch. & cap. 1. de Div. nominibus Deum *Triſhypoſtaton* vocat, ſuntque illi tres perſonæ *tres hypoſtaſes*, eâque voce vtitur tanquam ſuo tempore uſitata; cum tamen conſtet hoc nomine Græcos primùm uſos poſt Concilium Alexandrinum anno 362. celebratum, repugnantibus Latinis, ut ex Hieronymo conſtat epiſt. 57. Cap. ultimo eccleſ. Hier. de infantium baptiſmo, ejuſque circumſtantiis agens, quas Ethnici irridebant, ſe id ſcribere ait, quod divini Pontifices ab antiqua traditione edocti uſque ad ipſum produxerunt. Qui ſunt autem hi Pontifices, quæ antiqua traditio, ſi hic fuit Areopagita Pauli diſcipulus? Plura de his Morinus *lib. de ſacr. ordinat. Præf. in ritus Ordinationum traditos à Dionyſio.* Omitto magis vulgatas objectiones, ut quod de illo ſiluerint antiqui Patres, Euſebius præſertim & Hieronymus: quod à ſæculo Apoſtolorum ſtylus abhorreat, grandiloquus, inuſitatus, ac in rebus etiam facilibus dithyrambos ſupergrediens: quod ea ſcripta hominis videantur, qui in otio & pace ſenuerit;

quod nullum in illis veſtigium appareat perſecutionum & calamitatum, quibus primi ſæculi Eccleſia vexabatur: quod ſacrorum rituum pompa & apparatus, templorumque majeſtas, & magnificentia, ſicut ab eo deſcribuntur, naſcenti Eccleſiæ & Sacerdotibus, ſævientium tyrannorum metu, ſecretò celebrantibus non conveniant: & alia ejuſdem generis, quæ apud alios legi poſſunt. His verò oppoſitionibus, qui hæc opera Areopagitæ vindicant, acerrimis & prolixis diſſertationibus reſpondent; ſed quam plenè, & quam ſolidè, viderint doctiores: neque enim tanti me facio, ut quæſtionem inter viros doctos diu agitatam, & perplexis hinc inde difficultatibus intricatam dirimere, vel componere auſim. Mota hæc lis erat ante annos octingentos vivente Photio, qui cod. 1. ſuæ Bibliothecæ Theodori Presbyteri librum de hac controverſia à ſe lectum refert, ſed non exprimit tempus quo ille ſcripſit. Per me igitur cuique licebit, cui maluerit, parti adhærere, nam qui Apoſtolico ſæculo vixiſſe contendunt, propoſito noſtro magis favent; qui poſterioris ævi fuiſſe volunt, fateri tamen debent circa finem quarti ſæculi vixiſſe, ante annos ſcilicet mille trecentos, quod ad conciliandam Dionyſii ſcriptis venerationem & auctoritatem ſatis eſt. Uuus fortaſſis fuit ex profeſſoribus Platonicæ Philoſophiæ, qui in ſchola Alexandrina, circa finem quarti ſæculi vel initio quinti, ſapientiæ laude floruerunt, Chriſti verò fidem amplexus, doctrinam qua prius imbutus fuerat retinuit: nulla enim ejus pagina legi poteſt, in qua non appareant phraſes, axiomata, & idiotiſmi Platonicorum. Jacobus Billius *Sacrarum obſervationum lib.* 1. *cap.* 23. oſtendit apud Gregorium Nazianzenum quædam reperiri mutuata à Dionyſio, ſed vereor ne ex præjudicata opinione id quod ſibi probandum erat, tanquam certum poſuerit, Dionyſium ſcilicet, utpotè Pauli diſcipulum, Nazianzenum præceſſiſſe; dicent enim qui contrariæ ſunt ſententiæ, Dionyſium potius ea à Gregorio accepiſſe. Sermo quoque extat inter opera Joan. Chryſoſtomi de Pſeudoprophetis & falſis Doctoribus editus à Gerardo Voſſio, in quo hæc verba leguntur, *Ubi Dionyſius Areopagita volucris Cæli*? Sed plerique viri docti hunc ſermonem Pſeudepigraphum putant. His ergò omiſſis tanquam incertis, id breviter referam quod indubitatum & ab omnibus conceſſum eſt; primam ſcilicet mentionem Dionyſii Areopagitæ ejuſque operum, quæ ad noſtram notitiam pervenerit, factam fuiſſe in Collatione habita Conſtantinopoli in Palatio Juſtiniani Imperatoris anno 532. inter Catholicos & Severianos, ſive Acephalos, in Collatione ſecundæ diei: ſiquidem in eo congreſſu ab hæreticis citata, & ab Orthodoxis tanquam ſpuria repudiata fuerunt. Sed cum poſteà matura conſideratione agnoviſſent eorum li-

brorum in fide ſoliditatem, & admirabilem doctrinam, eos amplexi ſunt, & tributum Areopagitæ nomen auctori permanſit. Primi inter Græcos, qui Dionyſium Areopagitam cum laude citarunt, fuere Leontius *lib. de Sectis Act.* 3. *& lib.* 2. *contra Neſtorium & Eutichetem*: & Anaſtaſius Sinaita *lib.* 7. *Anagogic. contempl. in Hexaëmeron*, qui ambo Juſtiniano imperante vivebant. Inter Latinos primus fuit Gregorius Magnus hom. 34. quem plures deinde ſequuti ſunt. Lis autem de Auctore tunc nulla erat, poſtea à Criticis ſeptimi vel octavi ſæculi excitata fuit, quorum argumentis reſpondit Thodorus relatus à Photio Cod. 1. Atque utinam aut ille extaret, aut epitomen reſponſionum ejus Photius excerpſiſſet, forſitan enim ſolidas Dionyſii vindicias haberemus.

CAPUT IX.

De variis Ritibus Eccleſiæ Orientalis. Cur nova Liturgia à Baſilio Magno compoſita. De Liturgia Chryſoſtomi. Quæ gentes lingua Illyrica Miſſas agant. De Colchis, Iberis, Albanis, Melchitis, Neſtorianis, Jacobitis, Coptis, Æthiopibus, Maronitis, eorumque Liturgiis. Hymnus S. Ephræm. Plurimas eſſe apud Orientales Liturgias.

I. PLURIMÆ nationes, quæ Chriſti fidem profitentur, per Orientem diſperſæ ſunt, non tam locorum intervallo à nobis diſſitæ, quam lingua, moribus, & rituum diverſitate. De ſingulis ſtrictim agendum: licet enim multæ ab Eccleſiæ communione præciſæ ſint, omnes tamen nobiſcum unanimiter conveniunt in ſubſtantia Sacrificii, & in his omnibus quæ Fides Orthodoxa de tanto myſterio credenda proponit; in modo tantum & ritu offerendi diſcrepantes. A Græcis ordior, qui quondam per Orientem longè latèque dominati ſunt. Habent illi Jacobi Apoſtoli Liturgiam, qua diu uſi ſunt donec Baſilius Magnus divino edoctus magiſterio ſuam compoſuit. De illa actum eſt eſt ſupra. Hanc verò commendat Proclus in ſæpe laudato opuſculo *De traditione divinæ Miſſæ*, Trullana Synodus can. 32. Leontius *lib.* 3. *adv. Neſtorium*, & alii Patres Græci quàm plurimi. Cauſam verò, qua motus fuit Baſilius ad novum offerendi Sacrificii ordinem componendum,

hanc tradit Proclus, quia Miſſam à Jacobo editam, fidei fervore deficiente, homines terrenis negotiis immerſi nimiæ prolixitatis accuſabant, quare ſalubri uſus conſilio eam in compendium redegit. *Magnus*, inquit, *Baſilius hominum ſocordiam & in deterius prolapſionem conſpicatus, ac proinde longinquitate productæ Miſſæ pertæſos; non quod ipſe ſupervacaneum quidquam vel nimis longius productum in ea fore arbitraretur, ſed ut pariter tum ſimul orantium, tum audientium ignaviam ex longo illo temporis intervallo præcideret, breviorem recitandam tradidit.* Ipſa autem Baſilii Vita inter opera Amphilochii aliam profert cauſam his verbis. *Poſtulavit à Deo*, poſtquam Epiſcopus ordinatus fuit, *quò ſibi gratiam & ſapientiam & intellectum concederet, ut ſuis ipſe verbis incruentum Deo ſacrificium offerret, utque in ipſum Spiritus Sancti adventus fieret. Poſt ſex autem dies adſtans Dominus in viſione cum Apoſtolis, pane & vino in ſacro altari propoſitis, Baſilium excitavit dicens, Secundum petitionem tuam repleatur os tuum laude, ut tuis ipſe verbis incruentum ſacrificium offeras. At ille non ferens oculis viſionem ſurrexit tremebundus, accedenſque ad ſacrum Altare cœpit dicere, ita in charta ſcribens:* Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam Domine Deus noſter, qui nos creaſti, & duxiſti ad hanc vitam, *ac reliquas ſacræ Liturgiæ preces. Poſt precum verò finem elevavit panem, intensè orans & dicens*, Attende Domine Jeſu Chriſte Deus noſter de ſancto habitaculo tuo, & veni ad ſanctificandum nos: *& quæ ſequuntur.*

II. Jacobus Goar vir doctus, ſacrorumque rituum peritiſſimus, in Græcorum Euchologio pag. 185. ex gemino fine, quem ſibi Baſilium in edenda Liturgia præfixiſſe aſſerunt Proclus & Auctor vitæ, geminam quoque ab ipſo diverſis temporibus ſcriptam fuiſſe ſuſpicatur. Unam prolixiorem, quo diutius Deo vacaret, alteram breviorem, ne Populo & ipſis ſacris miniſtris tædium pareret: & hanc putat Goar poſteritati traditam, omniumque conſenſu approbatam. At quicquid ſit de hac conjectura, illud certiſſimum eſt duplicem extare Baſilii Liturgiam, unam è græco tranſlatam, quæ incipit, *Dominus Deus noſter, qui cæleſtem panem, univerſi mundi nutrimentum, Dominum noſtrum & Deum Jeſum Chriſtum Salvatorem & Redemptorem & Benefactorem nos benedicentem & ſanctificantem miſiſti, ipſe benedic hanc propoſitionem, & eam ſuſcipe in ſupercæleſti tuo altari:* Alteram ex Syriaco ſermone ab Andrea Maſio Latinè redditam, quæ *Anaphora* inſcribitur, & ſic incipit: *Æterne Deus, qui in principio homines creaſti ad immortalitatem*: & hæc à græca in multis diverſa eſt & multò brevior. His accedit tertia à prædictis etiam differens, quam Victorius Scialach

Maronita

Maronita ex vetuſto Codice linguâ Ægyptiacâ cum Arabicâ interpretatione ſcripto in Latinum tranſtulit, quæ Bibliothecæ Patrum inſerta eſt, & ab hac oratione exorditur: *Domine qui noſti corda omnium.* Ipſa quoque græca exemplaria diſſimilia eſſe agnoſcit Goar, adeò ut difficile ſit judicare quinam ſit purus & germanus Baſilii textus. Obſervavit hanc diverſitatem prædictus Scialach, ejuſque reddidit hanc rationem; quod ſicut Latini & Græci Antiſtites in ſuis Liturgiis, quas ab Apoſtolis acceperunt, multa vel addiderunt vel immutarunt; idem etiam ab Alexandrinis & Ægyptiis par eſt credere pro temporum opportunitate factitatum. Nemo ſe continuit intra terminos à Majoribus conſtitutos, ſed quiſque addidit quæ ſibi aptiora viſa ſunt ad excitandam in ſe & in aliis pietatem. Porrò Miſſa Baſilii certis dumtaxat diebus utuntur Græci, in Dominicis ſcilicet ſanctæ & magnæ Quadrageſimæ, dempta Dominica Palmarum; in ſancta & magna Feria quinta, in magno Sabbato, in Vigilia Nativitatis Chriſti & Epiphaniæ, & in die feſto ipſius Baſilii.

III. Reliquo anni tempore Liturgia Chryſoſtomi utuntur, qui novæ formulæ componendæ manum admovit eâdem qua Baſilius ratione impulſus, ut B. Proclus ejus diſcipulus, & in throno ſucceſſor affirmat, ſic in eodem opuſculo ſcribens. *Haud verò multò poſt* Baſilium, *Pater ille noſter aurea præditus lingua Joannes de ovium ſalute, ut paſtorem decet, ſtrenua cura ſollicitus, naturæ humanæ ſocordiam ignaviamque reſpiciens, fibras omnes ac radices ſathanici prætextus hujus prorſus voluit evellere. Et idcircò multa præcidit, & conciſiori preſſiorique oratione Sacrum conficiendum ſtatuit, ne ſenſim homines, qui libertatem quandam & inertiam, quam maximè complectuntur, fallacibus adverſarii rationibus decepti, ab ejuſmodi Apoſtolica hac & divina abſterriti traditione eam omitterent, quemadmodum hoc ipſum multis, variis ſæpe in locis, accidiſſe ad hunc uſque diem deprehendimus.* Hanc Chryſoſtomi Liturgiam edidit in ſuo Euchologio Jac. Goar, & cum pluribus tam impreſſis quàm M.SS. exemplaribus contulit, diſcuſſit, & notis illuſtravit adeò copiosè & eruditè, ut nihil ejus diligentiæ addi poſſit. Excerpſit quædam Chryſoſtomus ex Baſiliana, & in ſuam tranſtulit: plura deinde ab aliis addita, & pro cujuſque nutu inſerta ſunt, unde maxima exemplarium varietas emanavit.

IV. Aliæ nationes ſunt, quæ quamvis alterius linguæ ſint, Græcorum tamen ritibus adhærent: Roxolani in primis ſeu Moſcovitæ, qui cum Epiſcopi Græci & ſchiſmatici prædicatione à cultu idolorum ad Chriſti fidem converſi fuerint, ab eodem Græcorum ritus acceperunt & adhuc retinent, ſermone Illyrico. Hos panem hordeaceum in Miſſâ

offerre & conſecrare ſcribit, neſcio qua fide, Joannes Faber Vienneņſis Epiſcopus, *Tract. de eorum Religione*, Iidem ritus eâdem linguâ in uſu ſunt apud Chriſtianos Tartaros circa Tauricam Cherſoneſum, apud Circaſſos, & quaſdam Ponticas nationes: itemque in Servia, Myſia, Boſnia, Bulgaria, Ruſſia minori Regi Poloniæ ſubjecta, in Volhinia, Podolia, & parte quadam Lithuaniæ, & in aliis finitimis regionibus. In Iſtria verò, in Liburnia, & in Dalmatia littorali, Miſſa & alia Officia linguâ quoque Sclavonica celebrantur, ſed ritus Romanus eſt. Cœpit autem hæc lingua in ſacris Eccleſiæ functionibus audiri ſæculo nono, quo Moſcovitas Chriſtianæ religioni nomen dediſſe ſub imperio Baſilii Macedonis oſtendit Baronius in Appendice Tomi VII. *de Ruthenis à Sede Apoſtolica receptis*; licet alii id ſeriùs contigiſſe putent prope finem ſæculi decimi, imperantibus Baſilio juniore, & Conſtantino. Eodem ſæculo nono S. Methodius Moraviæ Apoſtolus vixit, qui literis Sclavonicis à Conſtantino quodam Philoſopho repertis eam gentem inſtruxit, Deique laudes decantare docuit: tum Joannes VIII. Romanus Pontifex *Epiſt.* 247. *ad Sſentopulchrum Moraviæ Comitem ſcripta anno* 880. Miſſas in ea provincia linguâ Sclavonica cantari permiſit, dummodo Evangelium prius Latinè, deinde Sclavonicè legeretur. Narrat Thomas Archidiaconus Spalatenſis in hiſtoria Epiſcoporum Salonitanorum editâ à Joanne Lucio cap. 16. tempore Alexandri II. à Legato Apoſtolicæ Sedis coactam Synodum omnium Prælatorum Dalmatiæ & Croatiæ, in qua ſtatutum eſt, ne quis de cætero in lingua Sclavonica præſumeret divina Myſteria celebrare, niſi tantum in Latina & Græca. Idem ſtatuit Gregorius VII. Alexandri Succeſſor *lib.* 7. *epiſt.* 11. ad Uratiſlaum Bohemiæ Ducem ſic ſcribens. *Quia Nobilitas Tua poſtulavit, quod ſecundum Sclavonicam linguam apud vos Divinum celebrari annueremus officium, ſcias nos huic petitioni tuæ nequaquam poſſe favere.* Et paulò poſt. *Unde ne id fiat auctoritate B. Petri inhibemus, Teque ad honorem omnipotentis Dei huic vanæ temeritati viribus totis reſiſtere præcipimus.* In provinciis tamen ſupra nominatis dudum recepta conſuetudo prævaluit.

V. Utuntur item Græcis ritibus Colchi & Iberi, inter mare Caſpium & Pontum Euxinum ſiti; nunc Mengrellenſes & Georgiani dicti, ſuo quiſque idiomate. Horum mores & hæreſes fusè deſcribit Clemens Galanus, qui eas regiones perluſtravit, *Parte* 1. *Conciliationis Eccleſiæ Armeniæ cum Romana cap.* 12. In eodem Iſthmo inter Iberiam & mare Caſpium ſita eſt Albania, quæ Armeniorum ſequitur ritus. Alia eſt Albania in Europa, quæ ad mare Ionicum vergit, & Illyrico ſive Dalmatiæ jungitur, atque etiam Epirum complectitur, habetque proprium

idioma ab Illyrico & Græco diverſum, quo gentes illæ ſacra peragunt ritu Græco. Inter Orientales multitudo numeroſa Chriſtianorum eſt, qui à quibuſdam *Græci-Arabes*, ab aliis communiter *Melchitæ* vocantur. Horum vulgaris ſermo Arabicus eſt, ſed in ſacris græco utuntur, græcæ enim opinionis & ritus ſunt; atque ideò *Melchitæ*, ſive Regii & Imperiales nuncupati fuerunt, quia edictis Imperatorum obedientes Chalcedonenſe Concilium receperunt, & in hoc differunt à Neſtorianis & Jacobitis. Ipſi verò Neſtoriani & Jacobitæ per Syriam, Aſſyriam, Perſidem, & Indiam, aliaſque finitimas Aſiæ regiones ingenti numero diſſeminati, proprias habent Liturgias ſermone Chaldaico, non multum à Græcis diſcrepantes, in quibus Neſtoriani Neſtorium & Theodorum Mopſueſtenum; Jacobitæ autem Dioſcorum & Eutychen tanquam Sanctos invocant & venerantur. Noti ſunt eorum errores, nec opus eſt in his recenſendis immorari. Alii ſunt Jacobitæ Ægyptii, quos Cophtos, ſeu Coptos incerta derivatione vocamus, forſitan à Copto non incelebri ſuperioris Ægypti civitate, cujus Strabo, Plinius, & Ptolemæus mentionem faciunt. Iſtis peculiaris eſt Liturgia linguâ Cophticâ, quam Athanaſius Kircherius in Prodromo Copto veterem Ægyptiacam eſſe docet, contradicente Joanne Gravio, qui in deſcriptione Pyramidum Ægyptiarum Græcam corruptam eſſe contendit.

VI. Copticæ ſimilem Miſſam habent Æthiopes ſive Abyſſini, utraque enim Eccleſia, Ægyptia & Æthiopica, à Patriarcha Alexandrino ritus Coptici olim adminiſtrata, & iiſdem ferè ceremoniis imbuta fuit. Officia divina linguâ Æthiopicâ celebrant, quæ tamen à populari diverſa eſt. In Lexico Æthiopico Jobi Ludolfi edito Londini poſt Epiſtolam præliminarem Jo. Michaëlis Wanſlebii extat indiculus librorum M. SS. Æthiopicorum, quorum primus eſt *Liber Liturgiarum*, in quo ſunt decem Liturgiæ ſic inſcriptæ. 1. Sancti Joannis Evangeliſtæ. 2. Trecentorum decem & octo Patrum Orthodoxorum. 3. Sancti Epiphanii Orthodoxi. 4. S. Jacobi Syracenſis. 5. Sancti Joannis Chryſoſtomi. 6. Cujuſdam innominati. 7. Sanctorum Apoſtolorum. 8. Sancti Cyriaci. 9. Sancti Gregorii. 10. Sancti Dioſcori Patriarchæ Alexandrini, impii ſcilicet illius, qui in Concilio Chalcedonenſi damnatus fuit, quem Æthiopes illius erroribus imbuti ut ſanctum colunt. Edita eſt ejuſdem Dioſcori Liturgia in fine hujus Codicis linguâ Æthiopica cum Latina interpretatione prædicti Wanſlebii. Sed non eſt integra, nam multæ orationes primis dumtaxat verbis initialibus indicantur, integræ verò reperiuntur in Liturgia Æthiopica editâ Romæ ſimul cum novo Teſtamento. Multa etiam deeſſe arbitror, nam breviſſima eſt, & non niſi fragmentum prolixioris Liturgie, quales eſſe ſo-

H ij

lent apud Orientales. Sic incipit, *A ſæculo & uſque in ſæculum eſt Dominus in regno ſuo, Dominus in Trinitate, Dominus in Divinitate ſua. Antequam aurora & diluculum, antequam dies & noctes eſſent, antequam crearentur Angeli, fuit Dominus in Regno ſuo. Antequam expanderentur Cœli, & antequam appareret facies Aridæ, & antequam germinarent herbæ, fuit Dominus in Regno ſuo. Ante Solem, & Lunam, & Stellas, & ante circuitus luminarium, fuit Dominus in regno ſuo. Antequam animalia quæ repunt, antequam aves quæ volant, & antequam belluæ maris eſſent, fuit Dominus in Regno ſuo. Antequam crearetur homo ad imaginem, & ſimilitudinem ejus, & antequam tranſgrederetur præceptum, fuit Dominus in Regno ſuo. Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto in ſæcula ſæculorum.* Dicit Diaconus, *Pro beato* &c. eſt oratio pro ſtatibus Eccleſiaſtico, Politico, Oeconomico, quæ hic deeſt, & habetur in ea quæ Romæ edita eſt. Sacerdos. *Audiat Cœlum & auſcultet Terra, & contremiſcant fundamenta Fortium. Beneplacito Patris ſui deſcendit ad* (monet hic interpres hiatum eſſe in M. S.) *Peregrinus fuit. In virginitate immaculata Deus natus eſt. In cavernam pecudum illatus eſt. Munera Regii ſui honoris accepit.* Et ſic breviter commemorat vitam Chriſti, & ſuo ordine ultimam cœnam, & prolatis verbis conſecrationis proſequitur Paſſionem, Mortem, Reſurrectionem, Aſcenſionem, & Miſſionem Spiritus Sancti. Poſtea ait. *Illum Spiritum tuum mitte ſuper hunc Panem, & ſuper hunc Calicem. Veniat Agnus & videamus illum in caſtris, ut mactemus illum, & lætemur in illo.* Sic enim orat, ac ſi nondum peracta eſſet conſecratio. Similis autem oratio reperitur in Liturgia Græca, quam explicabimus Lib. II. Cap. XIII. *Ne autem videatur cuiquam ex nobis, quaſi corpus hoc quod comedit, ſit corpus abſque ſanguine & ſpiritu: & dum bibit calicem hunc, quod ſit ſanguis tantum abſque corpore & ſpiritu; ſed corpus, ſanguis, & ſpiritus eſt. Prout eſt Deitas ejus, quæ cum humanitate unum eſt.* Ita Blaſphemus ille, qui unam dumtaxat in Chriſto naturam impiè aſſerebat. Demum indicantur aliquot orationes communes, & alia brevi ſuperaddita terminatur hoc Fragmentum.

VII. Armenia inter cæteras Aſiæ regiones multitudine populorum nulli ſecunda, S. Bartholomæi Apoſtoli, ac deinde S. Gregorii illuminatoris prædicatione ad Chriſti fidem converſa, eam diu illibatam conſervavit, donec tandem Græciæ erroribus inquinata ab unitate Eccleſiæ miſerabili & adhuc permanente diſſidio ſejuncta eſt. Multa de Armeniorum religione, & hæreſibus Clemens Galanus ſcripſit tomis tribus Romæ editis de illius eccleſiæ cum Romana conciliatione. Habent & ipſi ſpecialem Liturgiam proprio idiomate, quæ ab erroribus ipſorum expurgata Romæ excuſa eſt Armenicè & Latinè typis S. Congre-

gationis de propaganda Fide: ſed illis gentibus diſplicuit, quod in ea quædam mutata. Præter omnium Orientalium morem, Euchariſtiam in azymis conficiunt, & contra divinam atque Apoſtolicam traditionem aquam vino non miſcent. Inter ipſos & Græcos implacabiles ſemper diſſenſiones fuerunt, ſuoſque ritus invicem deteſtantur. Horum tamen Liturgia græcanicum ritum in pleriſque imitatur: adeò ut verba quædam græca in ea permanſerint. Extat ejus ſynopſis apud Caſſandrum in Liturgicis cap. 12. Aliam etiam vidi M. S. à quodam Sacerdote Armenio in latinum tranſlatam, quæ paucis exceptis ab impreſſa Romæ non differt, & illi prorſus convenit, quæ à Caſſandro deſcripta eſt. In Armenia majori Naſcivanenſis provincia ſita eſt, quæ ad veram & Catholicam fidem tempore Joannis XXII. à B. Bartholomæo Bononienſi Ordinis Prædicatorum converſa ab eodem Latinos ritus accepit, quibus omnes in ea degentes linguâ Armeniâ utuntur.

VIII. Hactenus recenſitis nationibus pauciores numero, ſed fide ac religione præſtantiores ſunt Maronitæ, Libani montis juga, & vicinas planities incolentes. Unde nomen acceperint, an à Maronia Syriæ civitate, an à S. Marone Abbate, vel potius à quodam Marone hæretico Monothelita, incertum eſt. Et ipſi quidem à Marone Abbate ſui nominis originem derivant: ſed probabilior videtur poſterior derivatio, de qua teſtimonium perhibet teſtis oculatus Guillel. Tyrius, qui *lib. 22. cap. 8. ſuæ hiſtoriæ* refert, eos ſuo tempore Maronis errores abjuraſſe, & deinceps Romanæ Eccleſiæ adhæſiſſe, in cujus fide uſque in hodiernum diem conſtantiſſimè perſeverant. De his plura Morinus *in præf. ad ipſorum ordinationes*, & ego etiam quædam breviter tetigi *lib. de div. Pſalmodia cap. 17. §. 16.* Arabicè loquuntur, ſed ſacras functiones peragunt linguâ Chaldaïca, ſive Syriaca. Cum Græcis conveniunt in quibuſdam conſuetudinibus, ab ipſis verò & à reliquis Orientalibus, exceptis Armeniis, diſcrepant, quod Euchariſtiam in azymis conficiunt. Liturgiam peculiarem habent, eamque prolixam, quam vidi M. S. & in latinum converſam in Romano ipſorum Collegio. Gabriel Sionita in Epiſtola ad Nihuſium de nonnullis ritibus Maronitarum, inter Symmicta Leonis Allatii, in eorum Liturgiis eadem ferè contineri ait, quæ in Miſſa Latina, diverſo tamen ordine, diverſiſque ceremoniis. Apparet autem hic conſenſus & uniformitas, ac veluti ex diverſis vocibus conſonantia, ſive diſcors concordia in omnibus Liturgiis: & inde palam fit ordinem ſacrificii ab Apoſtolis traditum eſſe, & in omnem terram diffuſum. Quamvis enim differant diverſarum gentium Liturgiæ in ſingularum partium collocatione, & in verbis, quibus Orationes concipiuntur,

iiſdem nihilominus membris coaleſcunt, quæ ſunt, peccatorum ante omnia confeſſio, tum introitus ſive quoddam quaſi proœmium, deinde Pſalmi, ac lectiones ſacræ Scripturæ, & potiſſimùm Evangelii; Symboli recitatio, lotio manuum, commemoratio & invocatio Sanctorum, preces pro omnibus vivis & defunctis, gratiarum actio & benedictio, præter ea quæ eſſentialia ſunt, oblationem ſcilicet, conſecrationem, & communionem. Porrò hæc conſtans & perpetua omnium gentium conſpiratio nonniſi à Spiritu Sancto eſſe poteſt, cujus influxu totum corpus Eccleſiæ in pace & unitate fovetur, & conſervatur. Id verò Maronitis peculiare eſt, quod dum Sacerdos celebrat, Chorus ſubinde concinit hymnos quoſdam S. Ephrem Syri, quos valde elegantes eſſe ejus linguæ periti teſtantur. Unum hic tranſcribo qui lectori non diſplicebit. Sunt autem omnes verſus in textu ſyriaco ſeptem ſyllabarum.

HYMNUS DUM SACERDOS incenſat.

Gloria Trinitati
Perpetuæ atque æternæ
Super incenſum hoc ſuavitatum,
Quod offerimus in honorem tuum.
Remittas in eo Domine debita noſtra,
Et dimittas in eo ſtultitias noſtras,
Et ſit in eo requies mortuis,
Ac ſpes & cuſtodia vivis.
Erigantur in eo Eccleſiæ,
Et cuſtodiantur in eo Monaſteria.
Multiplicetur in eo tranquillitas in terra;
Et in Regibus pax dominetur.
Mitte in eo Domine ſanitatem,
Et curationem omnibus languentibus,
Et ſurgant è lectulis
Corpora jacentia in anguſtiis.
Et ille qui fecit de labore ſuo
Indigentibus ac pauperibus
Opus gratiæ tuæ,
Habitare faciat in habitaculo ejus benedictiones.
Et illorum qui attulerunt oblationes
Et primitias ad templum ſanctum,

Oblationes acceptentur,
Ac peccata dimittantur.
Benedic fruges anni,
Ac ſemina & fructus cuſtodiantur,
Et à noxiis prohibeantur.
Et edant eſurientes,
Et gratias agant tibi.
Recordamur in oratione
Super incenſum hoc ſuavitatum
Annuntiationis tuæ Domine & conceptionis,
Nativitatis & nutritionis tuæ,
Et crucifixionis tuæ pro nobis,
Mortis & ſepulturæ tuæ,
Excitationis ac reſurrectionis tuæ,
Aſcenſionis tuæ in cœlum,
Ac ſeſſionis tuæ ad dexteram,
Et totius diſpenſationis tuæ,
Quam operata eſt apud nos voluntas tua.
Et parentum ac magiſtrorum noſtrorum,
Qui fatigati ſunt, & laboraverunt, & docuerunt nos,
Et oſtenderunt nobis viam vitæ,
Ut ambularemus in ea in domum Regni.
Et mortuorum ac defunctorum,
Qui induerunt te ex baptiſmo.
Et participes feciſti eos per pietatem tuam corpore tuo,
Et ſanguine tuo ſancto.
Et omnes qui dixerunt, Recordamini noſtri
In oratione propter Dominum noſtrum.
Viſita eos Domine pietate tua.
Et per miſerationem miſericordiæ tuæ
Sit à theſauro tuo,
Per orationem benedictæ Mariæ
Matris quæ genuit te,
Et per orationem Martyrum benedictorum,
Qui interfecti ſunt propter te,
Et Sanctorum ac Juſtorum
Qui placaverunt te odore incenſorum ſuorum,
Pater, & Fili, & Spiritus Sancte,
Unus Deus verus,

Tibi gloria, ac ſuper nos miſericordia tua,
In omni momento in ſæcula. Amen.

IX. Erunt fortaſſis & aliæ gentes peculiaribus & diverſis utentes conſuetudinibus, ſed ut verba uſurpem Nicephori Calliſti lib. 12. cap. 34. *Valde mihi laborioſum & difficile eſſet, variantes per urbes & regiones omnes Eccleſiarum conſuetudines enumerare & perſcribere: id enim omnino fieri nequit.* Abraham Ecchellenſis in notis ad Catalogum Hebedieſu pag. 134. numerari ait apud Orientis Chriſtianas gentes ſupra quinquaginta Liturgias partim communes, partim proprias ſingularum gentium; ex his autem extare penes ſe triginta & unam, quæ ſic ab eo recenſentur: Una S. Jacobi, duæ duodecim Apoſtolorum nomine, major ſcilicet ac minor; duæ S. Petri, una S. Joannis Evangeliſtæ, una S. Marci, præterea S. Dionyſii Areopagitæ, S. Sixti Papæ, Julii Romani Pontificis, S. Joannis Chryſoſtomi, S. Baſilii, S. Cyrilli Alexandrini, S. Jacobi Niſibenſis, S. Gregorii Theologi, D. Joannis Maronis Patriarchæ Antiocheni, alterius Joannis Patriarchæ Antiocheni, Euſtathii item Patriarchæ Antiocheni, Moſis Barcephæ, Jacobi Edeſſeni, Philoxeni, Eleazari Epiſcopi Babylonis, Marutæ Epiſcopi Tagritenſis, Thomæ Giarmachitæ, Matthæi Paſtoris, Joannis Barſuſan, Neſtorii, Theodoreti, Diodori, Narſis, Barſomæ. Gabriel quoque Sionita in epiſtola præcitata ſe habere codicem M. S. teſtatus eſt ſexdecim Anaphoras, ſeu Liturgias complectentem, quarum prima adſcribitur Xyſto Pontifici Romano, ſecunda Joanni Evangeliſtæ. 3. Petro Principi Apoſtolorum. 4. duodecim Apoſtolis. 5. Jacobo fratri Domini. 6. Sancto Marothæ. 7. Dionyſio, quem Barſelibæum nuncupant. 8. Joanni Chryſoſtomo. 9. Matthæo Paſtori. 10. Joanni Patriarchæ cognomento Barſuſan. 11. Euſtathio. 12. Marco Evangeliſtæ. 13. Proclo Epiſcopo Byzantino diſcipulo S. Joannis Chryſoſtomi. 14. Moſi Barcephæ. 15. Phillixino. 16. Julio Pontifici Romano. Duæ in Bibliotheca Patrum poſtremæ editionis reperiuntur, Gregorii Nazianzeni & Cyrilli Alexandrini nomine prænotatæ, quas Victorius Scialach ex textu Arabico Latinas fecit.

CAPUT X.

De Miſſa Ambroſiana. A quo fuerit inſtituta. Ordo ejus deſcribitur. Aliquot Ritus peculiares Eccleſiæ Mediolanenſis.

I. DE Ritibus Mediolanenſis Eccleſiæ multa ſcripſit Ambroſiani collegii Doctor Joſeph Vicecomes, *lib. 2. de Ritibus Miſſæ*, quæ nec approbare, nec refellere in animo eſt. Ait illos à S. Barnaba Apoſtolo inſtitutos, à S. Miroclete auctos, à S. Ambroſio illuſtratos, ideòque Ambroſianos poſt ejus deceſſum dici cœpiſſe: cumque de illis abolendis ageretur, miraculis approbatos fuiſſe. Ad hæc autem probanda, cum multa ſibi ſuppetere teſtimonia aſſerat, nullum tamen profert, præter Galvaneum & Beroldum, quos inquit in inſtructiſſima Bibliotheca Ambroſiana, & in tabulario eccleſiæ Metropolitanæ M. SS. aſſervari. Sed iſti ignoti ſcriptores ſunt, quorum auctoritas quanti ponderis ſit, aliis diſcutiendum relinquo. Neſcio enim qua ætate vixerint, & quo nixi fundamento ea ſcripſerint, quæ Vicecomes ex illis refert. Quod verò attinet ad Miſſæ Ambroſianæ inſtitutionem, de qua nobis ſermo eſt, Walfridus Strabo ante annos octingentos Ambroſio adſcribit *lib. de reb. Eccleſ. cap.* 22. his verbis. *Ambroſius Mediolanenſis Epiſcopus tam Miſſæ, quam cæterorum diſpoſitionem officiorum ſuæ eccleſiæ & aliis Liguribus ordinavit. Quæ & uſque hodie in Mediolanenſi tenentur Eccleſia.* Straboni autem ſuffragatur illius Eccleſiæ & totius Italiæ traditio, à qua ſine evidenti ratione recedendum non eſt. Sed ſive Ambroſius, ſive alius antiquior eos ritus inſtituerit, id pro certo habendum, non fuiſſe à mutationibus immunes, quas aliis contigiſſe ſupra oſtendimus. Fuerunt enim ab Archiepiſcopis aucti ſæpius, & aliqua ex parte innovati, ut perſpicuum erit antiqua Miſſalia cum recentioribus conferenti.

II. Ordo autem Miſſæ Ambroſianæ hic eſt. Sacerdos Miſſam celebraturus ſtans in infimo altaris gradu ſignat ſe ſigno crucis, tum Pſalmo *Judica me Deus* cum antiphona alternatim recitato, dicit Verſum *Confitemini Domino quoniam bonus*, reſpondentque Miniſtri, *Quoniam in ſæculum miſericordia ejus.* Et immediatè ſequitur confeſſio more Romano. Ea peracta dicit Verſus *Adjutorium noſtrum in nomine Domini, & Sit nomen Domini benedictum*, poſt quos ſecretò recitat hanc

orationem. *Rogo te altiſſime Deus Sabaoth, Pater Sancte, ut pro peccatis meis poſſim intercedere & aſtantibus veniam peccatorum promereri, ac pacificas ſingulorum hoſtias immolare.* Mox accedens ad altare dicit aliam orationem, *Oramus te Domine*, ut in Romano. Deinde in cornu Epiſtolæ legit *Ingreſſam*, quæ eſt veluti Introitus Romanus, ſed ſine Pſalmo, ſine *Gloria*, & ſine repetitione. Eâ finita dicit *Dominus vobiſcum* non ſe vertens ad populum, ſtatimque ſequitur *Gloria in Excelſis*, ſi dici debeat, poſtea ter *Kyrie eleiſon*, & iterum *Dominus vobiſcum*. Sequitur Oratio ſuper populum una vel plures, ut ordo officii poſtulat, & rurſus dicit *Dominus vobiſcum*. Legit deinde Epiſtolam, & poſt eam *Alleluia* & Verſum, vel cantum ſine *Alleluia* pro ratione temporis. Diebus verò Dominicis & aliis ſolemnioribus ante Epiſtolam legitur Lectio una ex veteri Teſtamento cum Pſalmello, ut vocant, inſtar Gradualis Romani. Poſt Epiſtolam præmiſſa oratione, *Munda cor meum*, dicit *Dominus vobiſcum*, ſeque ſignans in fronte, ore, & pectore ait, *Lectio S. Evangelii* &c. & dum reſpondetur *Gloria tibi Domine*, inclinans versùs Crucem petit benedictionem, quæ eſt ſimilis Romanæ: tum legit Evangelium. Eo lecto in medio altaris dicit *Dominus vobiſcum*, ter *Kyrie eleiſon*, atque iterum *Dominus vobiſcum*. Legit deinde Antiphonam poſt Evangelium, & tertiò repetit *Dominus vobiſcum*: tum ait *Pacem habete*, cui reſpondetur, *Ad te Domine*. Subjungit quartò *Dominus vobiſcum*, & orationem ſive Collectam unam vel plures, quas vocant ſuper ſindonem, clara voce. Mox accipit patenam cum hoſtia & eam offert, infuſoque vino & aqua in calicem, ipſum quoque offert: & ſuper oblata recitat aliquot orationes, poſt quas legit Offertorium, & poſt ipſum ait *Dominus vobiſcum*, & ſi *Credo* dicendum ſit, hoc loco dicitur. Poſtea præmiſſo *Dominus vobiſcum*, dicit clara voce unam vel plures orationes noſtris Secretis ſimiles. Sequitur Præfatio ſingulis feriis & feſtis propria: tum Canon idem cum Romano, paucis quibuſdam verbis exceptis, quæ infra ſuo loco notabuntur. Immediatè ante conſecrationem priuſquam dicat *Qui pridie*, accedit ad cornu Epiſtolæ, & ſummitates digitorum lavat & extergit nihil dicens. Canone autem perſoluto uſque ad orationem Dominicam excluſivè frangit hoſtiam, & particulâ in calicem miſſâ legit Confractorium, & eſt quædam Antiphona in ſingulis Miſſis diverſa: ſtatimque ſubdit, *Oremus. Præceptis ſalutaribus moniti*, cum oratione Dominica, & *Libera nos quæſumus Domine*, alta voce. His finitis ait, *Pax & communicatio Domini noſtri Jeſu Chriſti ſit ſemper vobiſcum:* cui reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo.* Dicit deinde, *Offerte vobis pacem*, & reſpondetur, *Deo gratias.* Tum recitat tres

orationes ante communionem, dictoque *Domine non ſum dignus*, communicat ſe corpore & ſanguine Domini: & facta purificatione dicit in cornu Epiſtolæ Tranſitorium, quod idem eſt ac Romanis Communio, *Dominus vobiſcum*, & unam vel plures orationes poſt communionem. Subdit iterum, *Dominus vobiſcum*, ter *Kyrie eleiſon*, & in medio altaris ſignat ſe dicens, *Benedicat & exaudiat nos Deus.* Reſpondetur, *Amen.* Sequitur *Procedamus in pace.* Reſpondetur, *In nomine Chriſti.* Mox ait, *Benedicamus Domino*, & reſponſo *Deo gratias*, dicit orationem *Placeat tibi*, benedicitque populum, & legit initium Evangelii ſecundum Joannem. Denique recedit dicens Canticum *Benedicite* more Romano. In Miſſis ſolemnibus altare, & oblata incenſant, ſicut Romani ſolent.

III. Cæterum Ambroſiani numquam dicunt *Agnus Dei* niſi in Miſſa pro Defunctis. Textus Scripturarum quas legunt in Miſſa non ſemper congruit cum editione vulgata: in his enim, & præſertim in Pſalmis utuntur peculiari verſione quæ antiqua & Italica nuncupatur, de qua agam Libro II. Cap. III. In Dominicis Quadrageſimæ dicto *Dominus vobiſcum* poſt Ingreſſam, preces recitant pro Eccleſia, pro Pontifice & omni Clero, pro Imperatore & Rege, pro omni ſtatu hominum, & pro diverſis neceſſitatibus, Choro vel Miniſtro ad ſingulas reſpondente *Domine miſerere*, vel *Kyrie eleiſon*. In die ſancto Reſurrectionis & per octavam in eccleſiis Collegiatis duas Miſſas cantant, unam pro baptizatis, alteram de Feſto. Per totam Quadrageſimam nullam habent Miſſam pro feriâ ſextâ, nec celebrant ea die: idque omnino prohibuit S. Carolus in tertia Synodo Diœceſana Decreto 20. etiam funeris, vel exequiarum, ſive alterius cujuſve rei occaſione. Et in Synodo XI. hujus antiquæ conſuetudinis hanc reddit rationem; quod illa dies plena mœroris ſit ob acerbiſſimam Chriſti paſſionem; ſacrificium verò ſpiritualem populi lætitiam præ ſe ferat. Tum ſtatuit ut illis diebus Crux in altari adoranda ſolemni ritu exponatur, & concio de paſſione Domini habeatur. In Eccleſia Metropolitana hoc inter cætera ſpecialiter obſervatur, quod celebrans cantata oratione ſuper ſindonem medius inter Diaconum & Subdiaconum, præcedentibus duobus Acolythis cum duobus vaſis argenteis, deſcendit ad ingreſſum Presbyterii, ubi recipit oblationes panis & vini more antiquo, quas duo ſenes de ſchola quam vocant S. Ambroſii, induti linteo albo, nigroque caputio cæteris ſenibus comitantibus offerunt, ſinguli videlicet tres hoſtias, & vaſculum argenteum vino albo plenum. Poſt hæc deſcendens ad ingreſſum chori inferioris recipit mulierum oblationem: quas duæ item ſeniores iiſdem ceremo-

niis offerunt. Sunt & alia multa, quæ ab illa inſigni & celeberrima Eccleſia ſpeciali ritu obſervantur, ſed pro meo inſtituto hæc pauca ſufficiunt.

CAPUT XI.

De Miſſa Mozarabum. *Cur Hiſpani dicti Mozarabes. Hujus ritus inſtitutio. Hæreticorum fraude depravatur. Deſiit tandem Romanis ritibus ſubrogatis. Quo tempore hæc mutatio contigerit, & de turbis ob eam exortis. A Franciſco Ximenio reſtituitur. Deſcribitur Miſſa* Mozarabica, *ejuſque ritus.*

I. Officium divinum, quo olim Hiſpania, & vicinæ gentes utebantur, Gothicum & Mozarabicum dictum eſt. Gothicum, quia originem habuit eo tempore, quo Reges Gothi ibidem dominabantur: Mozarabicum verò, quia cum Arabes Hiſpaniam penè omnem occupaſſent, Chriſtiani *Mixtarabes*, & corrupto vocabulo Mozarabes, ideſt mixti cum Arabibus dicti ſunt. Quidam à Muza Arabe, qui Toletum expugnavit, Chriſtianos qui in ea civitate remanſerant, Muzarabes dictos autumant, ſed prior etymologia præferenda, cui rerum Hiſpanicarum ſcriptores conſentiunt. A quibus & quo tempore hoc officium inſtitutum fuerit, incertum eſt. Baronius anno 633. ejus auctorem fuiſſe putat Iſidorum Hiſpalenſem. Cum enim Patres in Concilio quarto Toletano, cui præfuit Iſidorus, congregati decreviſſent Can. 2. per omnem Hiſpaniam & Galliciam unum & eumdem modum ſervari in Miſſarum ſolemnitatibus, & in matutinis, ac veſpertinis officiis, ipſi Iſidoro, qui cæteris doctrina & ſanctitate antecellebat, hoc munus ex Baronii conjectura demandatum fuit, ut eccleſiſtica officia componeret, quibus omnes Hiſpaniarum Eccleſiæ deinceps uterentur. Confirmat Baronii aſſertionem inſcriptio librorum, quibus hæc officia continentur. Sic enim inſcribi ſolent, *Officium Gothicum, ſive mixtum, ſecundum regulam S. Iſidori, dictum Mozarabes.* Mihi autem, ne huic ſententiæ ſtatim adhæream, quædam ſunt, quæ gravem ingerunt difficultatem. Nam primò in Miſſa S. Martini in oratione *poſt nomina* hæc verba leguntur; *Hunc virum, quem ætatis noſtræ tempora protulerunt, jubeas auxilium noſtris ferre tempori-*

bus: Martinus autem obiit anno Domini 402. & primus ex Confeſſoribus paulo poſt obitum publico cultu cœpit honorari, ergo multò antè Iſidorum hæc Miſſa ſcripta fuit. Deinde ſi Iſidorus hujus officii auctor fuit, cur nec Braulio Cæſarauguſtanus, nec Ildefonſus Toletanus viri ſancti & Iſidoro familiares, ille in elogio ipſius Iſidori, hic in libro de Scriptoribus Eccleſiaſticis, nullam operis adeò excellentis mentionem faciunt? His accedit quod Concilium quartum Toletanum aliquot hujus officii ritus *Can.* 11. *& ſequentibus* tanquam jam antea uſitatos commemorat: & tertium item Toletanum, annis 44. ante quartum, Can. 2. ſtatuit in ſingulis eccleſiis Symbolum recitari priuſquam dicatur oratio Dominicalis, qui eſt mos peculiaris Miſſæ Mozarabicæ. Ipſe quoque Iſidorus *lib. de Script. Eccleſ.* Leandri fratris ſui & in ſede Hiſpalenſi anteceſſoris ſcripta recenſens, teſtatur ipſum in Eccleſiaſticis officiis non parvo ſtudio laboraſſe, & in ſacrificii Laudibus atque Pſalmis multa dulciſonè compoſuiſſe. Joannes Mariana *lib. 6. de rebus Hiſpaniæ cap.* 5. uſum inquit obtinuiſſe, ut Iſidoro ritus Mozarabicus tribuatur, nonnulla tamen Leandrum inveniſſe. Quod ſi Leander dumtaxat invenit, crediderim hoc officium Concilio tertio Toletano, cui Leander interfuit, antiquius eſſe, & ſæculo quinto jam in uſu fuiſſe, ut ex Miſſa Sancti Martini modò oſtendimus; ſed de primo ejus Auctore non conſtare, ab ipſo tamen Leandro illuſtratum, ab Iſidoro auctum, ab aliis progreſſu temporis amplificatum, nominatim ab Ildefonſo, cujus opera Julianus Toletanus *in Appendice ad librum ejus de Scriptoribus Eccleſiaſticis* in quatuor partes diviſit, & tertiam fuiſſe ait Miſſarum, Hymnorum, atque Sermonum. Ipſe item Julianus, qui diem clauſit extremum Æra Hiſpanica 728. anno ſcilicet Chriſti 690. ſcripſiſſe dicitur, ut in eadem Appendice Felix Epiſcopus refert, *Librum Miſſarum de toto circulo anni in quatuor partes diviſum, in quibus aliqua vetuſtatis incuria vitiatas ac ſemiplenas emendavit, atque complevit, aliquas verò ex toto compoſuit. Item librum orationum de feſtivitatibus, quas Toletana Eccleſia per totum circulum anni eſt ſolita celebrare, partim ſtylo ſui ingenii depromptum, partim etiam inolita antiquitate vitiatum, ſtudioſè correctum in unum congeſſit, atque eccleſiæ Dei uſibus ob amorem reliquit ſanctæ Religionis.* Petrus quoque Ilerdenſis Epiſcopus orationes & Miſſas edidit eleganti ſermone, diverſis ſolemnitatibus congruentes. Et Salvus Abbas Albaildenſis Monaſterii, Miſſas etiam & orationes atque hymnos compoſuiſſe dicitur, plurimam cordis compunctionem legentibus & audientibus tribuentes.

II. Quamvis autem hoc officium à viris ſanctis, & Orthodoxis compoſitum fuerit, Hiſpania tamen ab Infidelibus devaſtata, ita erroribus

refertum eſt, ut Elipandus Toletanus Epiſcopus ex ipſis officiis depravatis plura acceperit teſtimonia ad ſuam hæreſim aſtruendam, ut conſtat ex Albino Flacco libro adverſus eumdem Elipandum. Diu viguit hic ritus in Hiſpania, in Gallia item Narbonenſi, & in aliis regionibus Gothorum regno ſubjectis, donec Gregorii VII. auctoritate in Romanum mutatus eſt. Extat de hac re ipſius Gregorii Epiſtola exhortatoria ad Alfonſum Caſtellæ & Sancium Aragoniæ Reges, & ad Epiſcopos in eorum ditione conſtitutos, in qua primò aſſerit Hiſpaniam in ordine divini officii cum Romana Urbe initio ſuſceptæ fidei habuiſſe concordiam; *Sed poſtquam*, inquit, *veſania Priſcillianiſtarum diu pollutum, & perfidia Arianorum depravatum, & à Romano ritu ſeparatum, irruentibus prius Gothis, ac demum invadentibus Saracenis, regnum Hiſpaniæ fuit; non ſolum religio eſt diminuta, verum etiam mundanæ ſunt opes labefactatæ.* Tum illos hortatur, ut Romanę Eccleſiæ ordinem & officium recipiant: *quod etiam*, ait, *Epiſcopi veſtri ad nos nuper venientes juxta conſtitutionem Concilii per ſcripta ſua facere promiſerunt, & in manu noſtra firmaverunt.* Hæc Gregorius epiſt. 64. lib. 1. qui etiam per legatum ſuum in Hiſpaniam miſſum ad hoc negotium perficiendum ipſos Reges ſollicitabat. Narrat Petrus de Marca in hiſtoria Bearnii lib. 2. cap. 9. Romanum officium Gothico exploſo receptum primò fuiſſe in Regno Aragoniæ anno milleſimo ſexageſimo octavo tempore Alexandri II. qui hac de cauſa Hugonem Candidum Cardinalem legatum ſuum miſit in Hiſpaniam. Idem ait in Catalonia obſervari curaſſe Comitem Raimundum Berengarium. Exploſum item à Regno Navarræ curante Sancio Rege Aragonum, poſtquam operâ & ope Gregorii VII. Navarræ Rex electus fuit. Et Sancium quidem primum omnium Pontifici obtemperaſſe teſtantur hiſtorici, quem propterea idem Greg. lib. 1. ep. 63. valde commendat. Alfonſus verò adhuc nutabat & obnitebatur ſuaſu cujuſdam Roberti Cluniacenſis, qui nefandiſſimus ſeductor & ab introitu eccleſiæ ſeparatus dicitur à Greg. lib. 8. ep. 3. Rem denique promovente Conſtantiâ Alfonſi uxore, quæ in Galliâ nata Romano officio à tempore Caroli Magni illic recepto, utpote illi aſſueta, favebat; conſenſit Rex ut Gothico officio abrogato Romanum reciperetur. Hac de cauſa ſic ipſum Regem laudat Greg. lib. 6. epiſt. 2. *Noverit Excellentia tua, Dilectiſſime, illud unum admodum nobis, imò clementiæ divinæ placere, quod in eccleſiis regni tui, matris omnium S. Romanæ Eccleſiæ ordinem recipi, & ex antiquo more celebrari feceris. Denique in illo quem hactenus tenuiſſe videmini, ſicut ſuggerentibus Religioſis viris didicimus, quadam contra Catholicam fidem inſerta eſſe patulò convincuntur. Quæ cum relinquere, & ad priſcam conſuetudinem, ſcilicet hujus Eccleſiæ, reverti deliberaſti, non*

dubiè te B. Petrum patronum optare, & ſubditorum tuorum ſalutem cæleſti gratia inſpirante, ſicut Regem decet, curare monſtraſti.

III. Acta ſunt iſta circa annum milleſimum octuageſimum, ſubditis pervicaciter contradicentibus, qui à veteri precandi ordine, & ab avitis ceremoniis ægerrimè diſcedebant. Placuit autem primoribus populi rem non ratione ſed ferro decerni, ac ſi omne jus in armis foret. Duo viri electi ſunt, quorum unus pro Romano, alter pro Gothico officio ſingulari certamine pugnarent. Aiunt viciſſe illum qui pro Gothico præliabatur. Sed urgente Regis præcepto, & adhuc populo tumultuante, litem igni dirimendam tradiderunt. Uterque Codex officiorum Romani & Gothici ſuccenſo rogo injectus eſt. Gothicus illæſus in igne permanſit, Romanus flammis conſumptus eſt. Utrumque eventum pugnæ & ignis Rodericus Archiepiſcopus Toletanus refert *lib. 6. de rebus Hiſpaniæ cap.* 26. teſtis unicus & ſingularis, qui illis non interfuit, nec potuit intereſſe. Nam Gregorius VII. quo præcipiente officium mutatum eſt, obiit anno 1085. Rodericus autem 1245. Alii recentiores ipſum Rodericum ſequuti ſunt, penes quem hujus fabulæ vel hiſtoriæ fides ſit. Tunc igitur in Hiſpania Romanus ritus Mozarabico abrogato receptus fuit; qui tamen in aliquibus Monaſteriis aliquanto tempore cuſtoditus eſt, ut aſſerit Rodericus, qui etiam teſtatur tranſlationem Pſalterii ritus Gothici propriam, adhuc ipſo vivente in plurimis Eccleſiis Cathedralibus, & in Monaſteriis recitatam fuiſſe. Adeò verum eſt ægrè divelli homines à conſuetudinibus, quas à majoribus receperunt. Ne autem tantæ antiquitatis ritus omnino interiret, viri celeberrimi Franciſci Ximenii Archiepiſcopi Toletani cura providit. E Gothicis enim tumulis ſuſcitatum novis characteribus recudi juſſit, inſtituto Sacerdotum collegio, à quibus quotidie divina officia & Miſſarum ſolemnia uſque in hodiernum diem hoc ritu celebrantur in ſacello, quod in majori Eccleſia Toletana ædificavit. Sunt etiam Toleti aliquot Parœciæ, in quibus Ordo iſte Mozarabicus adhuc ſervatur, idemque fit Salmanticæ in ſacello Doctoris Talabricenſis. De illius origine, duratione & inſtauratione diffusè & eleganter tractat Alvarus Gometius *lib. 2. de rebus geſtis Cardinalis Ximenii.*

IV. Porrò Miſſa Mozarabica hæc eſt. Poſtquam Sacerdos veſtes ſacras induit, dicit Reſponſorium: *Pater peccavi in cælum & coram te. Kyrie eleiſon. Pater noſter. Ab occultis meis.* cum oratione, *Deus qui de indignis dignos facis.* Deinde procedit ad altare, & præmiſſa Angelica ſalutatione ait: *In nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Amen. Spiritus Sancti adſit nobis gratia. Introibo ad altare Dei. Judica me Deus.* Finito Pſalmo

& repetita Antiphona dicit hos verſus: *Dignare Domine die iſto. Confitemini Domino quoniam bonus. Ora pro nobis ſancta Dei genitrix*, ſequiturque Confeſſio cum verſibus, & oratione, *Auſer à nobis.* Et ſtatim accedit ad altare, facitque crucem ſuper aram dicens: *In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti.* Et oſculato altari recitat Antiphonam de cruce: *Salve Crux pretioſa*, cum quatuor Collectis. Tum demiſſo capite dicit. *Per gloriam nominis tui Chriſte Fili Dei vivi, & per interceſſionem S. Mariæ Virginis, & B. Jacobi, & omnium Sanctorum tuorum auxiliare, & miſerere indignis ſervis tuis, & eſto in medio noſtri Deus noſter, qui vivis, & regnas in ſæcula ſæculorum.* Mox in dextro cornu altaris legit Introitum cum verſiculo Pſalmi, & glorificatione Sanctiſſimæ Trinitatis his verbis concepta: *Gloria & honor Patri & Filio & Spiritui ſancto in ſæcula ſæculorum. Amen.* Ultima pars Introitus repetitur poſt Pſalmum, & iterum poſt *Gloria.* Qua repetitione peracta dicit: *Per omnia ſæcula ſæculorum.* Reſpondetur, *Amen.* Sequitur immediatè *Gloria in excelſis*: & iterum, *Per omnia ſæcula ſæculorum*, & oratio, ante quam non dicitur *Oremus*, nec in fine, *Per Dominum noſtrum*: ſed tantum reſpondetur, *Amen.* Recitata oratione progreditur ad medium altaris dicens: *Per miſericordiam tuam Deus noſter, qui es benedictus & vivis & omnia regis in ſæcula ſæculorum.* Reſpondetur *Amen.* Poſtea ſtans in medio ait, *Dominus ſit ſemper vobiſcum.* Reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo.* Legitque Prophetiam: *Lectio Iſaiæ Prophetæ.* Reſpondetur *Deo gratias*, & in fine lectionis, *Amen.* Iterum Sacerdos dicit, *Dominus ſit ſemper vobiſcum.* Tum canitur Reſponſorium non diſſimile Graduali Romano. Quo decantato Sacerdos dicit, *Silentium facite*: & legit Epiſtolam, *Sequentia Epiſtolæ Pauli Apoſtoli ad Romanos.* Reſpondetur *Deo gratias*, & in fine *Amen.* Eâ lecta petit benedictionem, & præmiſſa ſalutatione *Dominus ſit ſemper vobiſcum*, legit Evangelium, *Lectio ſancti Evangelii ſecundum Joannem.* Reſpondetur *Gloria tibi Domine*, & in fine *Amen.* Tum iterum dicit, *Dominus ſit ſemper vobiſcum*, & cantatur laus, id eſt verſus cum *Alleluia* in principio & in fine. Offert deinde hoſtiam & calicem cum orationibus propriis, & thus adolet, ſi Miſſa ſolemnis ſit. Sequitur oratio, *In ſpiritu humilitatis*, ut in officio Romano. Tum ait: *Adjuvate me fratres in orationibus veſtris, & orate pro me ad Deum.* Reſpondetur. *Adjuvet te Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus.* Cantatur deinde *Sacrificium*, & eſt Antiphona cum quibuſdam verſiculis correſpondens Offertorio Romano: & lavat manus dicens: *Lavabo inter innocentes manus meas.* Et poſt lotionem benedicit oblata. Mox inclinatus ante altare dicit ſub ſilentio hanc orationem. *Accedam ad te*

in

in humilitate ſpiritus mei, loquar ad te, quia multam ſpem in fortitudine dediſti mihi. Tu ergo Fili David, qui revelato myſterio ad nos in carnem veniſti, clavo crucis tuæ ſecreta cordis mei adaperi, mittens unum de Seraphim, qui candenti carbone illo, qui de altari tuo ſublatus eſt, ſordentia labia mea emundet, mentem enubilet, docendique materiam ſubminiſtret, ut lingua quæ proximorum utilitati per charitatem ſervit, nec erroris inſonet caſum, ſed veritatis reſultet ſine fine præconium. Per te Deus meus, qui vivis & regnas in ſæcula ſæculorum. Amen.

V. Poſt hanc orationem ſic in Miſſali ſcriptum eſt: *Incipit Miſſa.* Fortè quia huc uſque adeſſe poterant Catechumeni. Dicit Sacerdos, *Dominus ſit ſemper vobiſcum*, & orationem diei convenientem, cui reſpondetur, *Amen.* Subdit, *Per miſericordiam tuam Deus noſter, qui es benedictus & vivis & omnia regis in ſæcula ſæculorum.* Et reſponſo *Amen*, elevat manus dicens, *Agios, Agios, Agios, Domine Deus æterne, tibi laudes & gratias. Eccleſiam ſanctam Catholicam in orationibus in mente habeamus, ut eam Dominus fide & ſpe, & charitate propitius ampliare dignetur. Omnes lapſos, captivos, infirmos, atque peregrinos in mente habeamus, ut eos Dominus propitius reſpicere, redimere, ſanare, & confortare dignetur.* Reſpondet chorus vel Miniſter, *Præſta æterne Omnipotens Deus.* Sequitur brevis ſermo ad Populum, qui inſcribitur *Miſſa*, in qua Sacerdos aſtantes hortatur, ut diei ſive feſtivitatis myſteria contemplentur. Formula hæc eſt ex die Aſcenſionis Domini.

Placeat, dilectiſſimi fratres, ſæcularium cogitationum faſce depoſito in ſublime mentibus ſubvolare, & impoſitam ætheris faſtigio aſſumpti hominis communionem ſequacibus cordis oculis contueri. Ad incomparabilem nobis claritatem attonitus vocandus aſpectus eſt. Jeſus Dominus noſter humilitatem nobis terrarum, cælorum dignitate commutat. Acutus neceſſe eſt viſus eſſe, reſpicere quo ſequamur. Hodie Salvator noſter poſt aſſumptionem carnis ſedem repetit Deitatis. Hodie hominem ſuum intulit Patri, quem obtulit paſſioni. Hunc exaltans in cælis, quem humiliaverat in infernis. Hic viſurus gloriam, qui viderat ſepulturam. Et qui adversùs mortem mortis ſuæ dedit beneficium, ad ſpem vitæ donavit reſurrectionis exemplum. Hodie rediit ad Patrem; cum tamen ſine Patris, qui ſibi æqualis eſt, poteſtate non venerit. Hodie aſcendit in cælum, qui obſequia cæleſtium, cum deſcenderet, non amiſit. Ita in Patris naturæ unitate conſiſtens, ut cum homo cælum novus intraret, novum tamen Deus hominem non haberet. Petamus igitur ab omnipotentia Patris per nomen Filii Salvatoris gratiæ ſpiritualis ingreſſum, æternæ beatitudinis donum, beatæ manſionis aſcenſum, catholicæ credulitatis augmentum, hæreticæ infidelitatis excidium. Audiet profectò in con-

ſeſſione, quos in perditione quæſivit. Adſiſtet ſuis, qui non deſtitit alienis. Aderit agnitus, qui non defuit agnoſcendus. Non patietur orphanos eſſe devotos, qui filios facere dignatus eſt inimicos. Dabit effectum ſupplicationis, qui promiſit ſpiritum ſanctitatis. Amen.

Hac lecta concione, quæ in ſingulis Miſſis diverſa & propria eſt, ſubſequitur oratio deſinens in hæc verba, *Per miſericordiam tuam Deus noſter, in cujus conſpectu ſanctorum Apoſtolorum, & Martyrum, Confeſſorum atque Virginum nomina recitantur. Amen. Offerunt Deo Domino oblationem Sacerdotes noſtri, Papa Romenſis & reliqui pro ſe, & pro omni Clero, & plebibus Eccleſiæ ſibimet conſignatis, vel pro univerſa fraternitate. Item offerunt univerſi Presbyteri, Diaconi, Clerici, ac Populi circumadſtantes in honorem Sanctorum pro ſe & ſuis.* Reſpondetur, *Offerunt pro ſe, & pro univerſa fraternitate.* Subdit Sacerdos: *Facientes commemorationem beatiſſimorum Apoſtolorum & Martyrum, glorioſæ ſanctæ Mariæ Virginis, Zachariæ, Joannis, Infantium: Petri, Pauli, Joannis, Jacobi, Andreæ, Philippi, Thomæ, Bartholomæi, Matthæi, Iacobi, Simonis, & Iudæ, Matthiæ, Marci, & Lucæ.* Reſpondet Chorus, *& omnium Martyrum.* Ait Sacerdos, *Item pro ſpiritibus pauſantium Hilarii, Athanaſii, Martini, Ambroſii, Auguſtini,* & recenſet quadraginta ſex nomina, quorum pleraque ſunt Epiſcoporum Toletanorum. Reſpondetur, *& omnium pauſantium.* Quomodo autem cum cæteris defunctis quorumdam quoque Sanctorum commemoratio hîc fiat, Lib. II. Cap. XIV, explicabo. Sequitur oratio quæ dicitur *Poſt nomina*, cui reſpondetur *Amen*, ſtatimque dicit Sacerdos: *Quia tu es vita vivorum, ſanitas infirmorum, ac requies omnium fidelium defunctorum in æterna ſæcula ſæculorum.* Tum legit aliam orationem, quæ vocatur *Ad pacem*, & ſic concluditur, *Quia tu es vera pax noſtra, & charitas indiſrupta, vivis tecum, & regnas cum Spiritu Sancto unus Deus in ſæcula ſæculorum. Amen.* Subjungit Sacerdos elevans manus, *Gratia Dei Patris Omnipotentis, pax ac dilectio Domini noſtri Ieſu Chriſti, & communicatio Spiritus Sancti ſit ſemper cum omnibus vobis.* Reſpondetur, *& cum hominibus bonæ voluntatis.* Deinde dicit, *Quomodo aſtatis pacem facite.* Reſpondet Chorus, *Pacem meam do vobis, pacem meam commendo vobis, non ſicut mundus dat, pacem do vobis.* Quibus cum verſiculo *Gloria & honor Patri* repetitis, ait Sacerdos, *Habete oſculum dilectionis & pacis, ut apti ſitis ſacroſanctis myſteriis Dei.* Et ſtatim dat pacem Diacono vel miniſtro, & ille populo. Poſt hæc junctis manibus inclinat ſe dicens: *Introibo ad altare Dei mei.* Reſpondetur, *Ad Deum qui lætificat juventutem meam.* Mox ait Sacerdos,

Aures ad Dominum. Reſpondet Miniſter, *Habemus ad Dominum.* Sacerdos, *Surſum corda.* Miniſter; *Levemus ad Dominum.* Sacerdos, *Deo ac Domino noſtro Ieſu Chriſto Filio Dei, qui eſt in cælis, dignas laudes, dignaſque gratias referamus.* Miniſter, *Dignum & juſtum eſt.* Tum dicit Sacerdos quam vocant *Illationem* propriam in ſingulis Miſſis, & ut plurimum valde prolixam ad inſtar Præfationis Romanæ: & poſt eam cantatur *Sanctus* more Romano, niſi quod in fine addunt græcè; *Agios, Agios, Agios, Kyrie Otheos.* Et protinus ſubjungit Sacerdos orationem, quæ dicitur *Poſt ſanctus*, & eſt veluti appendix Præfationis, *Verè Sanctus, verè benedictus Dominus noſter Ieſus Chriſtus Filius tuus, &c.* Quâ finita illico ſubmiſſa voce incipit Canonem his verbis.

Adeſto, adeſto, Ieſu bone Pontifex in medio noſtri, ſicut fuiſti in medio diſcipulorum tuorum & ſanctifica hanc oblationem, ut ſanctificata ſumamus per manus ſancti Angeli tui, ſancte Domine, & redemptor æterne. Quibus dictis ait, *Dominus noſter Ieſus Chriſtus in qua nocte tradebatur*, &c. Fitque conſecratio, & elevatio. Sequitur deinde oratio, quæ dicitur *Poſt pridie*, diverſa pro diverſitate Miſſarum, dum ait, *Te præſtante ſancte Domine, quia tu hæc omnia nobis indignis ſervis tuis valde bona creas, ſanctificas, vivificas, benedicis & præſtas nobis, ut ſint benedicta à te Deo noſtro in ſæcula ſæculorum. Amen.* Accipit deinde Corpus Domini de patena, & ponit ſuper calicem diſcoopertum, & ait; *Dominus ſit ſemper vobiſcum.* Reſpondet Chorus, *Et cum Spiritu tuo.* Ait Sacerdos, *Fidem quam corde credimus, ore autem dicamus*: ſtatimque elevat corpus Domini, ut videatur à populo, & dicunt omnes Symbolum, *Credimus in unum Deum Patrem Omnipotentem.* Interim Sacerdos frangit hoſtiam per medium in duas partes: & accepta una parte facit ex ea quinque particulas & ponit in patena in linea recta, habentque ſingulæ proprium nomen: nam prima vocatur *Corporatio*, hoc eſt incarnatio, 2. *Nativitas*, 3. *Circumciſio*, 4. *Apparitio*, 5. *Paſſio*. Accepta ſimiliter altera parte, facit ex ea quatuor particulas, quarum hæc ſunt nomina, 6. *Mors*, 7. *Reſurrectio*, 8. *Gloria*, 9. *Regnum*, & eas collocat in patena ordine hîc expreſſo.

Statimque digitos benè purgat, & cooperto calice orat ſecretò pro Fidelibus viventibus, ſive ut verbis Miſſalis utar, facit *Memento pro vivis.* Hæc autem omnia ferè complentur, dum Chorus cantat Symbolum. Tum recitat orationem Dominicam præmiſſa brevi præfatione, quæ in ſingulis Miſſis variatur. Ad ſingulas petitiones reſpondetur, *Amen*; hac excepta, *Panem noſtrum quotidianum*, cui reſpondetur, *Quia Deus es.* Sequitur immediatè oratio ſemper eadem, *Liberati à malo, confirmati ſemper in bono tibi ſervire mereamur Deo ac Domino noſtro. Pone Domine finem peccatis noſtris, da gaudium tribulatis, præbe redemptionem captivis, ſanitatem infirmis, requiemque defunctis. Concede pacem & ſecuritatem in omnibus diebus noſtris, frange audaciam inimicorum noſtrorum, & exaudi Deus orationes ſervorum tuorum omnium fidelium Chriſtianorum in hac die & in omni tempore. Per Dominum noſtrum.* Poſt hanc orationem accipit particulam, cui nomen *Regnum*, & mittit in calicem dicens ſubmiſſa voce, *Sancta Sanctis, & conjunctio corporis Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit ſumentibus & potantibus nobis ad veniam, & defunctis præſtetur ad requiem.* Tum dicit alta voce, *Humiliate vos ad*

benedictionem. Dominus ſit ſemper vobiſcum. Et benedictionem tribus diſtinctis petitionibus largitur, quibus ſingulis reſpondetur *Amen.* Qua impertita iterum ait, *Dominus ſit ſemper vobiſcum.* Et cantatur Reſponſorium, quod vocatur *Ad accedentes*, quo monentur fideles accedentes ad communionem, ut diligenter perpendant quem cibum ſint ſuſcepturi. Poſtea accipiens aliam particulam, cui nomen *Gloria*, tenet illam ſuper calicem, & facit *Memento pro defunctis*, eorumque commemoratione peracta, ac brevi præmiſſa oratione ſumit illam particulam quam habet in manu, cæteraſque per ordinem. Tum ſumit calicem, factaque ablutione legit hanc Antiphonam, *Refecti Chriſti corpore & ſanguine, te laudamus Domine. Alleluia, Alleluia, Alleluia.* Sequitur oratio Romanæ *Poſtcommunioni* ſimilis, & poſt eam *Dominus ſit ſemper vobiſcum*, finemque annuntiat dicens, *Solemnia completa ſunt in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, votum noſtrum ſit acceptum cum pace.* Reſpondetur *Deo gratias.* Recitat denique flexis genibus ante altare *Salve Regina* cum oratione, *Concede nos famulos tuos.* Et converſus ad populum dat ei benedictionem dicens, *In unitate Sancti Spiritus benedicat vos Pater & Filius, Amen.* Statimque diſcedit ab altari. Et notandum quod Sacerdos nunquam ſe vertit ad populum, niſi cum hanc poſtremam benedictionem largitur; & cum dicit, *Adjuvate me fratres in orationibus veſtris.* Confeſſionem more Romano, & alias orationes ante Introitum, ſicut & Antiphonam *Salve regina* in fine addidit officio Gothico Franciſcus Ximenius. Addidit etiam officia quædam Sanctorum & alia feſta recentioris ævi, atque ideò propter hæc quæ adjecit, Miſſale mixtum nuncupavit.

CAPUT XII.

De Miſſa Gallicana ante tempora Pipini & Caroli Magni. Eorum cura Ritus Romanos in Galliam introductos. Quæ ſit Miſſa ante annos centum edita ab Illyrico. Eam veterem Gallicanam non eſſe. Ritus Gallicani veſtigia ex antiquis Scriptoribus. An idem fuerit Galliæ, & Hiſpaniæ mos in Divinis officiis. Conjectura & exempla veteris Miſſæ Gallicanæ.

I. IMplicatum hærere me fateor in hac diſquiſitione, in qua ſuſcepti operis ratio exigit, ut de Miſſa ante Pipinum, & Carolum Magnum in Galliis uſitata, ejuſque ritibus agam: cum enim tot ſæculorum decurſu eorum memoria interierit, nemo non videt quam difficile futurum ſit è ruderibus antiquitatis veluti è tumulis ſepultos eruere, & ad lucem revocare. Conabor tamen, Dei gratia aſpirante, quæ & qualis ea Miſſa fuerit ex quibuſdam veſtigiis, quæ in veterum ſcriptorum monumentis ſuperſunt, indagare; & cum quorumdam hac de re conjecturas examinavero, meas proponam, liberumque judicium de utriſque lectori relinquam. Ut autem certa ab incertis ante omnia ſecernam, hoc tanquam exploratiſſimum ſuppono, veteres ritu in Gallicanis eccleſiis abrogatos, & Romanos introductos fuiſſe juſſu piiſſimorum Regum Pipini & Caroli Magni ante annos ferè nongentos. Cujus rei luculentum teſtimonium præbet idem Carolus in Tractatu de ſacris Imaginibus contra ſynodum Græcorum, quem à diverſis auctoribus compoſitum, ut docet Baronius anno 794. Religioſiſſimus Princeps Adriano Papæ examinandum miſit. Nam lib. 1. cap. 6. poſtquam dixit Eccleſiam Gallicanam nunquam à Romana receſſiſſe, ait: *Quæ dum à primis fidei temporibus, cum ea perſtaret in religionis ſacra unione, & ab ea paulò diſtaret, quod tamen contra fidem non eſt, in officiorum celebratione, veneranda memoriæ genitoris noſtri Illuſtriſſimi atque Excellentiſſimi viri Pipini Regis curâ & induſtriâ, ſive adventu in Gallias Reverendiſſimi & Sanctiſſimi viri Stephani Romanæ Urbis Antiſtitis, eſt ei etiam in pſallendi ordine copulata, ut non eſſet diſpar ordo pſallendi, quibus erat compar ardor credendi, & quæ unita erant unius ſanctæ legis ſacra lectione, eſſent etiam unita unius modulationis veneranda tradi-*

tione, nec ſejungeret officiorum varia celebratio, quas conjunxerat unica fidei pia devotio. Quod quidem & Nos collato nobis à Deo Italiæ regno fecimus, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ faſtigium ſublimare cupientes, & Reverendiſſimi Papæ Adriani ſalutaribus exhortationibus parere nitentes, ſcilicet ut plures illius partis eccleſiæ, quæ quondam Apoſtolicæ ſedis traditionem in pſallendo ſuſcipere recuſabant, nunc eam cum omni diligentia amplectantur; & cui adhæſerant fidei munere, adhæreant quoque pſallendi ordine. Quod non ſolum omnium Galliarum Provinciæ, & Germania, ſive Italia; ſed etiam Saxones & quædam Aquilonaris plagæ gentes per Nos, Deo annuente, ad vera fidei rudimenta converſa, facere noſcuntur. Idem Carolus in præfatione Homiliarum totius anni, quas ejus juſſu Alcuinus collegit, Pipinum ait genitorem ſuum totas Galliarum eccleſias Romanæ traditionis cantibus decoraſſe. Extant de hac cura Pipini & Caroli in propagandis Romanis ritibus aliquot epiſtolæ Summorum Pontificum inter eas, quas ipſe Carolus collegiſſe dicitur, ediditque Gretzerus, nempè 25. Pauli Papæ ad Pipinum, in qua ſcribit ſe ei miſiſſe Antiphonale & Reſponſale: & ex 43. ejuſdem Pauli conſtat, quanta ſollicitudine optimus Rex ſatageret, ut Religioſi ſui regni bene inſtructi eſſent in cantu Romano. Ibidem Epiſt. 82. Adrianus Papa Carolo ſcribit ſe illi miſiſſe Sacramentarium S. Gregorii, quod petierat. Et *lib. 5. Capitularium cap.* 219. ſancitum eſt, ut unuſquiſque Presbyter Miſſam celebret ordine Romano. Poſſem & alia ex hiſtoricis illorum temporum teſtimonia afferre, ſed illis in re aperta opus non eſt. His igitur prætermiſſis ad rem propoſitam accedendum eſt.

II. Matthias Flaccus Illyricus Centuriatorum Magdeburgenſium ac rigidorum Lutheranorum Princeps, Miſſam Latinam in antiquo codice M. S. repertam typis mandavit Argentinæ anno 1557. eique hunc titulum præfixit, *Miſſa Latina, quæ olim ante Romanam circa ſeptingenteſimum Domini annum in uſu fuit, bona fide ex vetuſto authenticoque Codice deſcripta.* Et in Epiſtola præliminari ad Principem Palatinum Rheni opinari ſe ait eam in uſu fuiſſe in Occidente, præſertim in Gallia, & in Germania, *antequam Romana* Miſſandi *ratio ubique recepta eſt.* Deſunt in ea Introitus, Collectæ, Epiſtola, Graduale, Evangelium, Offertorium, Præfatio, Poſtcommunio, & quædam alia, quæ generaliter tantùm ſine ulla ſpeciali aſſignatione nominantur; quia dierum feſtorumque varietas diverſos exigit Introitus, diverſas Orationes, Epiſtolas, & reliqua, quæ ſingulis Miſſis peculiaria ſunt. Ex quo deſtruitur falſa Illyrici opinatio exiſtimantis unicam olim fuiſſe Miſſæ celebrandæ rationem abſque ullo diſcrimine temporum & feſtivitatum. Hujus autem Miſſæ evulgatione credidit vir improbus ſe plurimum

detrimenti Catholicæ Eccleſiæ allaturum, ac ſi illa antiquos ſacrificii ritus perperam innovaſſet; ſed excœcavit illum malitia ſua, nam è contrario Orthodoxæ fidei dogmata, receptique Eccleſiæ ritus ex ea paſſim confirmantur, Sanctorum ſcilicet, & B. Virginis invocatio, realis præſentia Chriſti in Euchariſtia, confeſſio auricularis, oratio pro vivis & defunctis, & alia ejuſdem generis multa. Quod cum Lutheri aſſeclæ ſtatim animadvertiſſent, omnia edita exemplaria quotquot reperire potuerunt, in unum congeſta igne protinus concremarunt: & hinc factum eſt, ut codex ille rariſſimus ſit, quem nec Caſſander, nec Pamelius viderunt, licèt eo tempore vixerint, & in perquirendis libris ad ſacros ritus pertinentibus diligentiſſimi fuerint. Vidit tamen Menardus, qui eam Miſſam examinat, & cum alterâ ſimili à ſe edita confert in notis ad librum Sacramentorum S. Gregorii *pag.* 380. *& ſequentibus.* Vidit Guillelmus Duperatius, qui ejus ſynopſim refert in Tractatu de juribus & antiquitatibus capellæ Regis Galliarum *lib.* 2. *cap.* 13. *à pag.* 561. *& deinceps.* Hanc ego Romæ & alibi diu, ſed fruſtra, quæſitam reperi tandem Viennæ in inſtructiſſima Imperatoris Bibliotheca ſtudio ac diligentia Cantoris celeberrimi Caroli Veterani, qui eam tranſcripſit ex edito Codice, quem ipſi libentiſſimè communicavit V. Cl. ejuſdem Bibliothecæ præfectus Petrus Lambecius. Incidit poſtea in manus meas eruditum opus Annalium Eccleſiaſticorum Francorum auctore Carolo le Cointe, quibus inſerta eſt *Tomo* 2. *anno* 601. *num.* 20. cum variis notis & obſervationibus. Ne quid autem hîc deſit, quod ad Miſſæ Latinæ illuſtrationem pertineat, eam in calce hujus operis veluti appendicem recudi faciam, ſimul cum alterius ſimilis Miſſæ fragmento nondum edito.

III. Porrò Guillelmus præcitatus, & eum ſequutus Carolus, quamvis non ignorarent, quæ fides præſtari poſſet hæretico pervicaciſſimo; aliis tamen ſtudiis impediti ne rem accuratius perpenderent, ipſi aſſerenti ſine teſte, & ex mera ſuſpicione omni fundamento deſtituta, illam eſſe Miſſam in Gallicanis eccleſiis uſitatam, antequàm Romanam recepiſſent, facilè crediderunt, idque nonnullis conjecturis ſtabilire conati ſunt. Sed quam longè abſit hæc Miſſa à veteri Gallicana, & quam falſum de ipſa ac præpoſterum judicium tulerit Illyricus hîc primitus oſtendam; mox meas de vera Gallicana Miſſa conjecturas proponam, peritorumque ac eruditorum hominum, quibus Gallia abundat, cenſuræ ſubjiciam. Quæro autem primo loco, unde ſciat Illyricus Miſſam quam edidit, regnum Pipini anteceſſiſſe, aut quo teſte, quove argumento id probet. An Pythagoricum illud obtrudet, *Ipſe dixit*? At ego didici nulli mortalium credere, niſi dicti ſui ratio-

nem

nem reddat. Credo potiùs viro ſapientiſſimo Hugoni Menardo, qui loco citato haud contemnendis rationibus demonſtrat non tantæ eſſe antiquitatis, quantam illi ſectarius affinxit, ſed duobus aut tribus ſæculis poſteriorem. Quis etiam illum docuit Romanâ antiquiorem & ab ea diverſam eſſe? Clauſis enim vel in totum Homericis oculis liquet, ut phraſim Tertulliani uſurpem, eam meram ac puram Miſſam Romanam eſſe diverſis orationibus interpolatam. Notavit hoc Georgius Wicellius Lutheri primùm diſcipulus, poſtea catholicus in defenſione Liturgiæ Eccleſiaſticæ, ſtātim ac in eam oculos fixit. *Edidit*, inquit, *Illyricus repertam Miſſam Latinam, non triumphans tamen de theſauro tanto adverſus Catholicos, cum vel cæcutienti homini appareat totum illud quod edidit, contra Lutheri, Calvinique ſectas edidiſſe, ſed & nobis Catholicis rem longè gratiſſimam feciſſe. Quid enim ibi niſi Miſſam Latinam, quæ hodie in uſu generali eſt, inſciens imprudenſque defendit? Tantum abeſt, ut ſuo ſectaque more oppugnet. Locupletior eſt illa quidem, pluſque precum continet, ſed omnino tamen eadem eſt cum uſitata; cujus etiam dicta factaque omnia paſſim ſequitur, ut diverſam eſſe confirmare nemo audeat.* Hæc Wicellii verba refert & laudat Carolus le Cointe anno ſupra notato num. 21. Eidemque conſentit agnoſcens hanc eſſe puram-putam Miſſam Romanam, quæ hodie in uſu eſt, licet plures inſertæ ſint ei orationes. Ait nihilominus hanc Miſſam his precationibus auctam Gallicanam fuiſſe: ac ſi Gallicanæ eccleſiæ tunc relictis propriis ritibus ordinem Romanum juſſu Pipini ſuſcepiſſe cenſeantur, cum rejectis precationibus Miſſæ Illyrici adjunctis puram Miſſam Romanam frequentare cœperunt, quod ſanè abſurdum foret. Sicut enim homo nudus, & idem diverſis indutus veſtibus, unus & idem homo eſt: ita Miſſa Romana ſemper Romana eſt, etiamſi plures eidem orationes immiſceantur. Deinde Illyrici Miſſa nullam habet ſimilitudinem aut convenientiam cum his quæ de Miſſa veteri Gallicana mox citandi auctores tradiderunt. Aiunt enim in Gallicanis Miſſis Martyrum paſſiones deſcriptas fuiſſe, cujus rei in Miſſa Illyrici ne minimum quidem veſtigium extat. Aiunt antiquum ordinem Miſſarum diverſum prorſus fuiſſe ab uſu Romanæ Eccleſiæ, at Miſſa Illyrici à Romana non differt, imò eadem eſt, ſed interpolata. Denique obſervo nullam hujus Miſſæ Illyricianæ apud antiquos Patres & eccleſiaſticos ſcriptores mentionem reperiri; nullam ejus in Conciliis ſive in Decretis ſummorum Pontificum approbationem extare: ex quo conficitur privatâ alicujus Epiſcopi inſtitutione Miſſæ communi & Romanæ tot orationes ſuperadditas, ut iis recitandis Sacerdos occuparetur, cum Miſſam ſolemniter decantabat, eo præſertim

tempore, quo Introitum, Graduale, Symbolum, & cætera hujuſmodi Chorus modulatur. Idem prorſus dicendum de duabus ſimilibus Miſſis, quas ex antiquis codicibus Hugo Menardus edidit in Appendice ad librum Sacramentorum S. Gregorii, eas nimirum peculiari devotione ab aliquo Epiſcopo inſtitutas: Tantum abeſt ut olim toti Galliæ communes fuerint. Cumque in illis regionibus tot Concilia habita ſint, tot viri doctrina & eccleſiaſtica eruditione præſtantiſſimi floruerint, quorum etiam nunc ſcripta leguntur, nulla tamen harum Liturgicarum precationum vel tenuis umbra in illis apparet; quod certè magni momenti eſt ad Illyrici commentum explodendum de ipſius Miſſa communiter in Galliis uſurpata.

Accedit aliud argumentum ad falſam Illyrici perſuaſionem evertendam, quod alia quædam Miſſa eodem modo interpolata reperitur ad uſum alicujus eccleſiæ Romanæ Diœceſeos, quam opportunè mihi videre contigit, dum Illyricianam evolverem. Ea extat in Codice M. S. Bibliothecæ Eminentiſſimi Cardinalis Chiſii num. 1521. charactere Longobardico, cui deſunt quædam folia in principio, & multò plura in fine. Continet primò aſpirationes ad Deum ex pſalmis artificioſè contextas, & alias orationes ac Litanias: ſecundò ordinem Miſſæ uſque ad Evangelium dumtaxat, nam reliqua vel ab iniqua manu avulſa, vel hominum incuria deſunt, magno eccleſiaſticæ eruditionis detrimento. Hoc fragmentum hactenus ineditum, ne prorſus intereat, publici juris faciam in fine hujus Tractatus poſt Miſſam Illyrici, cui ferè in omnibus conſonat, quamvis orationes ſuperadditæ ſæpe diſſimiles ſint. Hæc autem nullo modo ſpectabat ad Galliam, nam utitur verſione Pſalmorum Italica, quæ diu in uſu fuit non ſolum in Urbe, ſed & in omnibus Eccleſiis ſuburbicariis, ac etiam in aliis regionibus, excepta Gallia quæ verſionem à S. Hieronymo emendatam ſtatim recepit, atque ideò Verſio Gallicana dicta eſt. Cum igitur Miſſa Romana multis ſuperadditis orationibus ad inſtar ejus quam Illyricus veterem Gallicanam fuiſſe dixit, in Italia quoque uſitata, atque aliis Eccleſiis communis fuerit, hinc ſatis perſpicuè infertur non fuiſſe eum ritum ſpecialem alicujus regni aut provinciæ; ſed uni tantùm vel aliquot Eccleſiis privatâ proprii Epiſcopi auctoritate abſque ulla Synodorum, vel Apoſtolicæ Sedis approbatione tributum. In Miſſali item M.S. Bibliothecæ Vaticanæ num. 3807. proponitur oratio *Summe Sacerdos* pro celebrantis arbitrio recitanda, dum in Choro *Kyrie* vel *Gloria* cantatur. Eadem præſcribitur in Miſſali Hiſpalenſis Eccleſiæ & ordinis Prædicatorum. Ex quibus omnibus & ex duabus Miſſis editis à Menardo id quoque deducitur, quod prædictæ interpolatio-

nes in ſolis Miſſis ſolemnibus locum habebant, ut tam Sacerdos quam Miniſtri, pſallente Choro, iis vel ex integro vel ex parte recitandis occuparentur. Ex ſilentio autem veterum ſcriptorum, qui nullam harum Miſſarum mentionem faciunt, & ex raritate codicum in quibus repertæ ſunt, non improbabiliter conjicio, vel ab eccleſiis, quibus traditæ erant, non fuiſſe receptas; vel ſtatim cum ſuis auctoribus interiiſſe. Abhorrent enim plerique à prolixitate; & qui religioſiores ſunt ægrè novitatibus conſentiunt; nec orationes in publicis eccleſiæ functionibus facilè admittunt, niſi fuerint juxta decretum Milevitani Concilii, aliaſque Eccleſiaſticas ſanctiones ſynodali vel Apoſtolica auctoritate approbatæ. Miſſas hujuſmodi cœpiſſe arbitror prope finem ſæculi decimi, ſive initio undecimi, ut de ſuis aſſerit Menardus, qui Illyricianam his antiquiorem non putat. Ejuſdem ævi, decimi nimirum ſæculi, eſt Codex Chiſius, nam characterem Longobardicum, quo ſcriptus eſt, in fine ejus ſæculi deſiiſſe viri periti à me conſulti aſſeverant. Idem colligitur ex Sanctis, qui prima parte libelli in Litaniis recenſentur, nam cum omnes ſancti Monachi ſingillatim invocentur, non tamen illi qui circa annum milleſimum & deinceps floruerunt. Notæ quoque muſicales, quibus in Ordine Miſſæ prænotantur *Gloria in excelſis*, & *Dominus vobiſcum*, illæ ſunt, quæ in uſu erant ante Guidonem Aretinum. Hæc omnia, ſi rite perpendantur, Illyrici commentum refellunt, qui ſine probabili teſtimonio auſus eſt Miſſam à ſe repertam veteris Gallicanæ nomine publicare.

V. Reſtat nunc pars diſquiſitionis obſcurior, quæ reverâ, & qualis fuerit in Galliis ſacrificii offerendi ratio ante Pipinum uſitata. Et quia non licet in re tam gravi aliquid proprio ingenio fingere, aut divinare; evolvenda Antiquorum monumenta ſunt, & ſolerter inveſtigandum, an ſaltem ejus veſtigia alicubi reperiantur, ut ex iis, quantum fieri poterit, de toto corpore, quod interiit, judicium ferre poſſimus. Occurrit autem hæc indaganti primus omnium Hilduinus, qui in epiſtola ad Ludovicum Pium, quam ſuis Areopagiticis præfixit, poſtquam de vitâ S. Dionyſii Scripta cujuſdam Viſbii commemoravit, alterum teſtem profert antiquum ordinem Miſſæ Gallicanæ his verbis. *Cui adſtipulari videntur antiquiſſimi, & nimia penè vetuſtate conſumpti Miſſales libri continentes Miſſæ ordinem more Gallico, qui ab initio receptæ fidei uſu in hac Occidentali plaga eſt habitus, uſquequò tenorem, quo nunc utitur, Romanum ſuſceperit. In quibus voluminibus habentur duæ Miſſæ, quæ ſic inter celebrandum ad provocandam divinæ miſerationis clementiam, & corda populi ad devotionis ſtudium excitanda, tormenta Martyris ſociorumque ejus ſuccinctè commemorant, ſicut & reliquæ Miſſæ ibidem ſcriptæ aliorum Apoſtolorum vel*

Martyrum, quorum paſſiones habentur, notiſſimè decantant. Hæc Hilduinus, ex quo habemus primam notam Miſſæ Gallicanæ, quod ejus ſcilicet orationes ſanctorum Martyrum paſſiones ſtrictim complecterentur. Alteram ſuppeditat Carolus Calvus Imperator ſic ſcribens in Epiſtola ad Clerum Ravennatem. *Uſque ad tempora abavi noſtri Pipini Gallicanæ eccleſiæ aliter quàm Romana vel Mediolanenſis eccleſia divina celebrabant officia, ſicut vidimus & audivimus ab eis, qui ex partibus Toletanæ eccleſiæ ad nos venientes ſecundum morem ipſius eccleſiæ coram nobis ſacra officia celebrarunt. Celebrata etiam ſunt coram nobis Miſſarum officia more Hieroſolymitano auctore Jacobo Apoſtolo, & more Conſtantinopolitano auctore Baſilio: ſed nos ſequendam ducimus Romanam Eccleſiam in Miſſarum celebratione.* Hæc altera nota eſt, quod Miſſa Gallicana eadem eſſet ac Toletana, quandoquidem Carolus, ut ejus diſcrimen à Romana oculis & auribus perciperet, more Toletano juſſit coram ſe celebrari. Huc etiam ſpectat Berno Augienſis Abbas, qui cap. 2. ait, *In noſtri Monaſterii Archivo habetur Miſſalis longè aliter ordinatus, quam Romana Eccleſia ſe habeat uſus.* Loquitur autem ibi de diverſitate veteris Miſſæ Gallorum & Hiſpanorum à Romana. Cum igitur ex teſtimonio Hilduini Abbatis hoc Miſſæ Gallicanæ peculiare fuerit, quod ejus orationibus Martyrum paſſiones inſertæ eſſent: cum Carolus Rex teſtetur ſe ab eccleſia Toletana adſciviſſe Presbyteros, qui priſco & dudum in Galliis abolito ritu coram ſe ſacrificium offerrent: hinc manifeſtè deducitur veterem Miſſam Gallicanam ei ſimilem fuiſſe, quæ Toleti & per univerſam Hiſpaniam atque etiam in Gallia Narbonenſi Gothorum regno ſubdita agebatur, eo ritu qui Mozarabicus nuncupatur, de quo Capite ſuperiori actum eſt; eo ſiquidem ritu ſanctorum geſta & paſſiones in præfationibus, & aliis liturgicis precibus commemorantur, eique ſoli convenit eſſe prorſus diverſum à Romano, ut de ſuo Miſſali aſſeruit Berno Abbas. Accedit huic ſententiæ, ſeu mavis conjecturæ, robur ex Gregorio Turonenſi, in cujus hiſtoria quædam Miſſæ Gothicæ veſtigia in eccleſiis Gallicanis eo vivente celebratæ mihi deprehendere viſus ſum. Nam *lib.* 4. *cap.* 16. lectam primò ad Miſſam ait Prophetiam, tum Lectionem ex Apoſtolo, demum Evangelium: agit autem de S. Tetrico Epiſcopo Lingonenſi. Et lib. 8. 7. *Adveniente,* inquit, *die Dominico Rex eccleſiam ad ſpectanda Miſſarum ſolemnia petit, fratres verò conſacerdoteſque qui aderant, locum Palladio Epiſcopo ad agenda feſta præbuerunt. Quo incipiente Prophetiam, Rex interrogat quis eſſet.* Libro item. 7. cap. 8. meminit ſilentii indicti in Miſſa, quod proprium eſt Miſſæ Mozarabicæ, ſicut & legere in ſingulis Miſſis Prophetiam ante Epiſtolam. Cæſarius quoque Arelatenſis hom. 12. Lectiones Propheticas, Apoſtolicas, &

Evangelicas recitatas in Miſſa commemorat. Poterunt & alia hujuſmodi veſtigia in rerum Gallicarum ſcriptoribus fortaſſis reperiri, ſi quis eos attentiùs evolvat; ſed mihi tantum otii non eſt.

VI. Cæterum non abſurdam neque incredibilem eſſe hanc ſententiam de utriuſque Miſſæ Gallicanæ & Hiſpanicæ ſimilitudine, præter ea quæ dicta ſunt, alia etiam perſuadent. Dum enim vetuſtos Codices ad propoſitum mihi ſcopum pertinentes in celebrioribus Bibliothecis perquiro, factum eſt Dei nutu ut duos antiquiſſimos repererim, quorum ſeriem, ſtylum, characterem, ſingulaſque Miſſas in eis contentas ſedulò conſideranti venit protinus in mentem, utrumque eſſe vetus Miſſale Gallicanum, quia & illis adamuſſim conveniunt, quæ Hilduinus tribuit Gallicis Miſſalibus à ſe viſis; & priſcis ritibus conſonant Eccleſiæ Toletanæ, ex qua Carolus Calvus ſacerdotes adſcivit, ut antiquum Galliæ morem ab ipſis celebrantibus diſceret. Utrumque autem cum ipſo Gothico, ſeu Mozarabico à Cardinali Ximenio edito conferens, inveni ordinem & methodum Miſſæ eumdem eſſe, orationes verò diverſas. Unus ex his codicibus extat in Bibliotheca Sereniſſimæ Suecorum Reginæ ante annos nongentos ſcriptus, ut periti cenſent, literis quadratis & majuſculis, ſignatus num. 626. quem olim fuiſſe aiunt ampliſſimi viri Petavii Senatoris Pariſienſis, emptum verò à Regina poſt ejus deceſſum. Deſunt ei aliquot folia in principio, & in fine. Initio præfixus hic titulus eſt manu recentiori, *Miſſale Gothicum*; & ex eo quædam liturgicæ precationes excerptæ ſnnt, & tomo VI. Bibliothecæ veterum Patrum editionis noviſſimæ Pariſienſis inſertæ pag. 155. Alter eſt Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ ejuſdem ferè antiquitatis, cui imperitus Antiquarius manu quoque recentiori Miſſæ Romanæ titulum inſcripſit, cum ab ea plurimum diſtet. In Codice Reginæ, quo diu uti licuit benignitate V. Cl. Benedicti Mellini ejus Bibliothecæ præfecti, eſt Miſſa propria ſancti Martini Turonenſis Epiſcopi, tributo ei nomine Patris noſtri; ex quo ſuſpicor hoc Miſſale vel Turonenſis, vel alterius Gallicanæ Eccleſiæ fuiſſe huic Sancto ſpecialiter dedicatæ; nam in Miſſali Mozarabico extat quidem de eo Miſſa propria, ſed ſine additione *Patris noſtri*. Ut autem appareat utriuſque Miſſæ diſcrimen, aliquot ejus orationes hîc tranſcribam; primùm quidem ex Codice Reginæ, quem Gallicanum vocabo, deinde ex Mozarabico.

Collecta de S. Martino ex Miſſali Gallicano.

SUmmi Sacerdotis tui Patris noſtri Martini Epiſcopi hodie depoſitionem celebrantibus tribue nobis Domine, ut ſicut commemorationem ejus devotiſſimè colimus, ita & opus fideliter imitemur.

Eadem ex Mozarabico.

JEsus Deus noſter & Domine, qui inluſtrem meritis Martinum Confeſſorem atque Pontificem ita feciſti ſapientiam cuſtodire, ut in gloria mereretur & jucunditate conſiſtere: da nobis veræ ſapientiæ intellectum, & ſanctæ operationis ſtudium, ut pauperibus prærogantes ſubſtantiam, facinorum noſtrorum evadamus vindictam.

Oratio poſt nomina ex Gallicano.

AUditis nominibus offerentium, Fratres Cariſſimi, omnipotentis Dei inenarrabilem miſericordiam ſupplices poſtulamus, ut nomina noſtra, qui in hunc celeberrimum diem in honorem ſancti Antiſtitis ſui Martini offerimus, benedicere & ſanctificare ipſo ſuffragante dignetur: & quod illi hodie collatum eſt ad gloriam, nobis quoque proficiat ad ſalutem.

Eadem ex Mozarabico.

DEus qui mirabilis es in ſanctis tuis, cujus cultui deputatur, quicquid amicis tuis honoris impenditur; intenta oratione te poſcimus, ut hunc diem quem ſancti, & incomparabilis viri Martini inluſtravit exceſſus, proſperum nobis & poſteris in rebus actionum propitiatus indulgeas. Tribuasque ut cujus veneratores ſumus, imitatores effici mereamur. Hunc etiam virum, quem Cœlicolis admirandum, Martyribus adgregatum ætatis noſtræ tempora protulerunt, jubeas auxilium noſtris ferre temporibus. Dubium enim non eſt, quod ſit Martyr in cœlo, qui fuit Confeſſor in ſæculo. Cum ſciatur non Martino martyrium, ſed martyrio defuiſſe Martinum. Oramus Domine, ut qui tantum potuit tuis æquari virtutibus, ut vitam mortuis redderet, dignetur etiam defunctorum ſpiritus conſolari, ac viventes in tribulatione defendere qui potens fuit mortuos ſuſcitare.

Oratio Ad pacem *ex Gallicano.*

INclina Domine aurem tuam ad preces familiæ tuæ, & da pacem, quam permanere jugiter præcepiſti. Illud etiam ſpecialiter præſtare digneris, ut parem charitatem teneamus, quam Pontifex tuus Martinus in hoc ſæculo, te opitulante, meruit obtinere.

Eadem ex Mozarabico.

MUltis coram te Deus Pater exultantes in laudibus, Confeſſoris tui Martini hodierna die obitus memoriam facimus, doctrinam recolimus, operum memoramur. Qui licet totum vitæ ſuæ curſum glorioſa decoraverit pace, finem tamen ineffabili charitatis bono reddidit & probabilem & inluſtrem. Cum vicinum ſui cernens terminum finis, pacem inter ſe diſcordantibus reſtituit Clericis. Quo ad æternam continuò vocatus hæreditatem, exemplo Domini tenendam ſuis pacem diſcipulis commendaret. Hujus ergo viri ſuffragiis pelle à nobis Deus quicquid dividit unitatem, & dona, ut eidem conſortes ſimus in præmio, cujus hîc dilectionis edocemur exemplo.

Inlatio, ſive Præfatio ex Gallicano.

DIgnum & juſtum eſt nos te Domine Deus noſter in laudibus ſancti Martini honorare, qui ſancti Spiritus tui dono ſuccenſus, ita in ipſo tyrocinio fidei perfectus, ut Chriſtum texiſſet in paupere, & veſtem quam egenus acceperat mundi Dominus induiſſet. O felix largitas, qua Divinitas operitur! O clamidis glorioſa diviſio, quæ militem texit & regem! Inæſtimabile donum eſt, quod veſtire Dominum meruerit Deitatis. Dignè huic confeſſioni tuæ præmium commiſiſti: dignè Arianorum non ſubjacuit feritati: dignè tanto amore Martinus perſecutoris tormenta non timuit, ſecurus quia tanta erat gloriatio paſſionis, ut per quantitatem veſtis exiguæ & veſtire Dominum meruit, & videre. O animi imitanda benignitas! O virtutum veneranda potentia! Sic egit ſuſcepti Pontificatus officium, ut per formam probabilis vitæ obſervantiam exegerit diſciplinæ. Sic Apoſtolica virtute ſperantibus contulit medicinam, ut alios ſupplicationibus, alios viſu ſalvaret. Hæc tua Domine veneranda potentia, cui cum lingua non ſupplet meritis exorare, operibus ſancti Martini te opitulante mereamur imitari. Per Chriſtum Dominum noſtrum.

Eadem ex Mozarabico.

DIgnum & juſtum eſt nos tibi gratias agere, Domine Sancte, Pater æterne, Omnipotens Deus, in depoſitione anniverſariæ commemorationis ſancti Martini Epiſcopi, & Confeſſoris tui. Quem pro pietate tua, & ſervitute ſua, tam beatum labore, quàm munere inter Sanctorum omnium florentiſſimas legiones, ac feliciſſimos Martyrum choros, & inluſtres eminentium Seniorum cathedras dextri ordinis locum tenere confidimus. Quia bona arbor bonos fructus facit, & bonus homo de bono theſauro cordis ſui bona profert. Cumque in eodem Evangelio ipſe docuerit, ex fructibus eorum cognoſcetis eos: hunc ergo inter juſtos juſtè numerandum teſtantur facta per ſæculum, ſigna poſt tranſitum, opera dum vixit, mirabilia poſt receſſum. Cum præſertim ad unum ſanctitatis culmen diverſus mittat aſcenſus, non una eſt virtutum via, quæ gloriæ tuæ ducit ad regnum. Quid enim minus eſt crucem ferre per tempora, quàm mortem ſubire per vulnera? Quid inferius eſt mundum vincere, quàm gladium non timere? Cum plus luctaminis habeat diuturnitas crucifixi, quam celeritas interempti. Quid ſupereminet affectus martyrii conſummatus, quam diutiùs cuſtoditus? Non diſtat propter te mortificatus à mortuo, cum in utroque ſit glorioſum & abuti velle quod placeat. Pugnam ſuſtinere ſine defectu, an coronam rapere ſine metu? Propoſitum non mutare ſub ſpatio, an implere deſiderium ſub momento? Par eſt ut credimus inlecebris non cedere per dolorem, ubi æqualis in dilectione animus. Percuſſor deeſt fidei, non confeſſor. Voluit triumphare dum militat, qui militare non deſtitit dum conſummat. Inter carnales pugnas & ſpiritales inſidias laboroſius eſt hoſtem occultum ſuperare, quàm publicum. Quia non ſit levius ſperare ſemper quem caveas, quàm non formidare quem videas. Jugiter in procinctu providere cautelam, quàm fortiter in congreſſu ſervare conſtantiam. Non intereſt in anguſtia vivere ſervitutis, aut in pœna devincere feriendum, Quotidie declinare quod decipiat, aut cum compendio ambire quod finiat. Poſtremò in agone Martyrum ad extruendam fidem, hoc ſemper proponitur quod horreat; hic etiam quod delectat. Ibi tormenta terrori, hîc etiam blandimenta diſcrimini. Ibi homo nititur expugnare per amara, hic diabolus inlaqueare per dulcia. Ibi mors ſecuritatem præſtat, hic ſecuritas mortem facit: ibi alienæ impietas, hic propriæ naturæ mobilitas inimica eſt. Sed in his omnibus nihil ſibi ſine adjutorio tuo arroget humana fragilitas. Tuis muneribus debet unuſquiſque deputare quod vicit,

vicit, qui tuis viribus portavit vterque quod pertulit. Horum tu verus arbitror Deus, quos propter nos ſupplices quæſumus, ut ſicut illi tibi accepti, ita nos illis mereamur eſſe ſuſcepti. De quibus hoc nobis ſufficit credere, quod una amoris tui cauſâ per diverſa merita, diſcreto vel fine vel tempore, feliciter afflicti, veraciter probati, potenter præditi, clementer aſſumpti, & æqualiter ſint beati. Cui meritò omnes Angeli & Archangeli non ceſſant clamare quotidie, ita dicentes: *Sanctus, Sanctus*, &c.

Ex his in exemplum adductis palam fit utramque Miſſam eodem, ut dixi, tenore procedere, licet orationes diverſæ ſint. Sunt autem in his quædam obſcura in quibus hæret ſenſus, vitio procul dubio ſcriptoris, ſed ego apographum fideliter expreſſi, venerandam reveritus antiquitatem. Ut verò magis appareat quis & qualis ſit tenor Miſſæ, quam Gallicanam puto, operæ pretium duxi ex eodem Miſſali M. S. Reginæ integram Miſſam S. Stephani Protomartyris hoc loco in publicum proferre, in qua deſunt Antiphonæ, Epiſtola, Euangelia, & alia hujuſmodi quæ in diſtincto Codice contineri ſolent. Deſunt quoque ea omnia, quæ omnibus Miſſis communia ſunt. Si quis eam conferat cum Mozarabice edita à Ximenio, inveniet orationes diverſas eſſe, ſicut vidimus ſupra in Miſſa ſancti Martini, ſed forma eadem eſt.

VII. Ordo Miſſæ in Natali S. Stephani Protomartyris.

PRÆFATIO.

Hac præfatione carent Miſſæ Mozarabicæ.

VEnerabilem atque ſublimem beatiſſimi Protomartyris Stephani paſſionem hodie celebrantes, Dominum Martyrum, Fratres cariſſimi deprecemur, ut ſicut illi contemplatione meritorum ſuorum coronam dare dignatus eſt, nobis quoque pleniſſimam miſericordiam ipſius precibus flexus in omnibus largiatur. Per Dominum noſtrum.

Collectio ſequitur.

DEus qui ſancto Stephano Martyri tuo & principatum in miniſterio, & principem in martyrio contuliſti, dum nobis ſancti diei hujus feſtivitatem pro ejus vel commemoratione vel paſſione donaſti; exaudi quæſumus ſupplices familiæ tuæ preces, nobis ejus peculiare

M

præſidium tribue, cujus pro inimicis ac peccatoribus preces piiſſimus acceptaſti. Tribue etiam ut pro nobis interceſſor exiſtat, qui pro ſuis perſecutoribus ſupplicavit. Per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum Filium tuum, qui tecum beatus vivit.

Collectio poſt nomina.

OMnipotens ſempiterne Deus, qui Sanctorum virtute multiplici Eccleſiæ tuæ ſacrum corpus exornans, primitias Martyrum glorioſi Levitæ tui Stephani ſanguine dedicaſti: da nobis diem natalis ejus honore præcipuo celebrare, quia non diffidimus eum fidelibus tuis poſſe ſuffragari, qui Dominicæ charitatis imitator, etiam pro ſuis perſecutoribus ſupplicavit. Tribue quæſumus per interventum ipſius, ut viventes ſalutem, defuncti requiem conſequantur æternam.

Collectio ad Pacem.

DEus charitatis indultor, Deus indulgentiæ munerator, qui S. Martyri tuo Stephano in paſſione largitus es, ut imbrem lapidum clementer exciperet, & pro lapidantibus ſupplicaret; pietatem tuam Domine ſubnixis precibus exoramus, ut dum Martyris tui paſſionem recolimus, per interceſſionem ipſius, pacis ſecuritatem, & peccatorum noſtrorum veniam conſequi mereamur.

Conteſtatio Miſſæ.

DIgnum & juſtum eſt, æquum & juſtum eſt, te laudare, teque benedicere, tibi gratias agere omnipotens ſempiterne Deus. Qui gloriaris in conventu ſanctorum tuorum, quos ante Mundi conſtitutionem prælectos ſpiritali in cœleſtibus benedictione ſignaſti: quoſque Unigenito tuo per aſſumptionem carnis & crucis redemptionem ſociaſti: in quibus Spiritum tuum ſanctum regnare feciſti, per quem ad felicis martyrii gloriam pietatis tuæ favore venerunt. Dignè igitur tibi Domine virtutum feſta ſolemnitas agitur, tibi hæc dies ſacrata celebratur, quam B. Stephani primi Martyris tui ſanguis in tuæ veritatis teſtimonium profuſus magnificum nominis tui honore ſignavit. Hic eſt enim illius nominis primus confeſſor, quod eſt ſupra omne nomen, in quo unicum ſalutis noſtræ præſidium, Pater æterne, poſuiſti. Hic in eccleſia tua quam ſplendidum ad cunctorum animos confirmandos unicæ laudis præceſſit exemplum. Hic poſt paſſionem Domini noſtri Jeſu Chriſti victo-

riæ palmam primus invaſit. Hic ut Levitico miniſterio per Spiritum ſanctum ab Apoſtolis conſecratus eſt, niveo candore confeſtim emicuit, martyrii cruore purpureus. O benedictum Abrahæ ſemen, Apoſtolicæ doctrinæ & dominicæ crucis prior omnium factus imitator & teſtis. Meritò cœlos apertos vidit, & Jeſum ſtantem ad dexteram Dei. Dignè igitur ac juſtè talem ſub tui nominis confeſſione laudamus, Omnipotens Deus, quem ad tantam gloriam vocare dignatus es: ſuffragia ejus nobis pro tua pietate concede. Talis pro hac plebe precetur, qualem illum poſt trophæa venientem exultans Chriſtus excepit. Illi pro nobis oculi ſublimentur, qui adhuc in hoc mortis corpore conſtituti ſtantem ad dexteram Patris Filium Dei in ipſa paſſionis hora viderunt. Ille pro nobis obtineat, qui pro perſecutoribus ſuis, dum lapidaretur, orabat ad te Sancte Deus, Pater omnipotens. Per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum Filium tuum, qui pro peccatis noſtris naſci carne per Virginem, & pati dignatus eſt mortem, ut Martyres ſuos ſuo pati doceret exemplo. Cui meritò omnes Angeli atque Archangeli ſine ceſſatione proclamant dicentes, *Sanctus, Sanctus*, &c.

Collectis poſt Sanctus.

VEre ſanctus, verè benedictus Dominus noſter Jeſus Chriſtus unigenitus tuus, qui Martyrem ſuum Stephanum cœleſtis aulæ Collegio numeravit, qui corporis noſtri infirmitatem ſuſcepit, priuſquam pium ſanguinem pro humana ſalute funderet, myſterium ſacræ ſolemnitatis inſtituit. Ipſe enim pridie quam pateretur, accepit panem, &c.

Hic ſequitur conſecratio.

Poſt Myſterium.

HOc ergo facimus Domine, hæc præcepta ſervamus; & ſacri corporis paſſionem ſacris ſolemnibus prædicamus. Quæſumus Omnipotens Deus, ut ſicut veritatem nunc ſacramenti cœleſtis exequimur, ipſi veritati Dominici Corporis & Sanguinis hæreamus. Per Dominum noſtrum.

Ante Orationem Dominicam.

GLorioſi Levitæ exemplis, & beatiſſimi Martyris Stephani magiſteriis inſtituti, æterno Regi & Patri Deo precem, Fratres cariſſi-

mi, cum omni humilitate fundamus, ut dato nobis fidei calore vel munere ad martyrii nos deſiderium amoris ſui igne ſuccendat, ejuſque imitatores efficiat, qui non ſolum pro ſui gloria, verùm etiam pro exemplis eruditionis noſtræ paſſionem ſuſtinuit. Et cui conferre dignatus eſt in paſſione virtutem, intercedendi pro nobis tribuat facultatem. Et orationem, quam præcipere dignatus eſt, dicere ſine cunctatione permittat. *Pater noſter.*

Poſt Orationem Dominicam.

LIbera nos à malo Omnipotens Deus, & tribue nobis ſupplicibus tuis tam promptum pro Chriſto tuo ad patiendum animum, ut probemur non nos martyrio, ſed nobis defuiſſe martyrium. Per eumdem Dominum noſtrum.

Benedictio populi.

DEus qui tuos martyres ita vinxiſti charitate, ut pro te etiam morì cuperent, ne perirent. Amen.

Et Beatum Stephanum in confeſſione ita ſuccendiſti fide, ut imbrem lapidum non timeret. Amen.

Exaudi precem familiæ tuæ, amatoris inter feſta plaudentem. Amen.

Accedat ad te vox illa intercedens pro populo, quæ pro inimicis orabat in ipſo martyrio. Amen.

Ut ſe obtinente, & te remunerante perveniat illuc plebs ad quæſita per gratiam, ubi te cœlis apertis ipſe vidit in gloria. Amen.

Quod ipſe præſtare digneris, qui vivis & omnia regis in ſæcula ſæculorum. Amen.

Collectio poſt Euchariſtiam.

DEus perennis ſalus, beatitudo inæſtimabilis, da quæſumus omnibus tuis, ut qui ſancta & beata ſumpſerunt, & ſancti jugiter ac beati eſſe mereantur. Quod ipſe præſtare digneris.

Conſummatio Miſſæ.

GRatias agimus tibi Domine multiplicatis circa nos miſerationibus tuis, qui & Filii tui nativitate nos ſalvas, & Martyris Stephani

deprecatione ſuſtentas. Per, &c. *Explicit Miſſa S. Stephani.*

VIII. Ut autem propoſita à nobis de Miſſa Gallicana opinio ſeu conjectura & clarior evadat, & firmiùs ſtabiliatur, non ingratum lectori vel injucundum fore exiſtimavi, ſi ex alio antiquiſſimo Codice M. S. nempe ex Palatino Bibliothecæ Vaticanæ ſupra momorato, aliam Miſſam adjicerem, quæ omnino conſonat eum ſuperiori. S. Stephani, eademque methodo ac eodem tenore procedit. Scriptus autem fuit Codex ab homine linguæ latinæ prorſus imperito, adeò enim miſerè depravatus eſt, ut vix ulla linea legatur ſine mendis. Verborum errores, ut *dilixi* pro *dilexi*, *anteſtes tuos* pro *antiſtes tuus*, *conſequeris* pro *conſequeretur*, & alios ejuſdem generis paſſim occurrentes facilè emendavi: ubi autem ſenſus nutat, nec verba cohærent, nihil mutare volui, ne fortè perperam divinando longiùs à ſcopo aberrarem. Lectoris peritioris erit fœdis vulneribus à rudi ſcriptore inflictis medicam manum adhibere. Porrò Miſſa de B. Germano eſt, cujus feſtivitas, quamvis in Miſſali Mozarabico deſcripta ſit, caret tamen Miſsâ propriâ, totumque officium in communi Confeſſorum Pontificum aſſignatur.

Miſſa S. Germani.

Præfatio.

VEnerabilem diem atque ſublimem, Fratres Cariſſimi, prompta devotione celebremus, miſericordiam Domini noſtri ſuppliciter exorantes, ut Beatiſſimi Germani Antiſtitis, & Confeſſoris ſui, cujus exempla miramur, etſi æquari factis ejus non poſſumus, ſaltem veſtigia ſequi, & fidem nobis contingat imitari.

Collectio.

GRatias tibi agimus Omnipotens Deus pro virtutibus Beatiſſimi Germani Antiſtitis tui, quas ei Pater omnipotens non immeritò tribuiſti, quia te Apoſtolica confeſſione rebus omnibus plus amavit; diſcuſſit à ſe divitias, ut paupertate ſpiritus cœlorum regna conſcenderet: manſuetudinem tenuit, ut terram ſui corporis ſpiritualiter poſſideret: lugere delectatus eſt in ſæculo, ut cœleſtem conſolationem ex muneris tui largitate perciperet: juſtitiam eſurivit atque ſiti-

vit, ut tuis ſaturaretur eloquiis: eleemoſinam jugiter fecit, ut indeſinenter non tantùm ſibi, ſed & cæteris pietatis tuæ miſericordiam obtineret: puritatem cordis habuit, ut te videret: fidem ſervavit, ut filiis tuis fraterna ſe participatione conjungeret. Per cujus interventum precamur.

Deſunt hic duæ lineæ abraſæ.

Poſt nomina.

AUditis nominibus offerentium indeficientem divinam clementiam deprecemur, ut has oblationes plebis, quas in honorem Beatiſſimi Germani Antiſtitis & Confeſſoris offerimus *(deeſt aliquid)* Signatum diem hodiernæ ſolemnitatis celebremus cum inconcuſſa fidei libertate, quam ille conſtanti mente defendit, ut robur patientiæ ejus --

Deſunt hic etiam duæ lineæ abraſæ.

Oremus etiam & pro ſpiritibus carorum noſtrorum, quorum idem Omnipotens Deus & numerum novit & nomina, ut omnium memoriam faciat, omnium peccata dimittat. Per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.

Collectio ad pacem.

DEus pro cujus ſacro nomine Beatus Germanus Antiſtes tuus deſideravit perſecutionem *pati* propter juſtitiam, ut etſi martyrium non perferret, fide tamen pertenderet: nec timeret odiis hominum & maledictionibus ſubjacere, dummodo mercedem copioſam conſequeretur in cœlo, & ad illas beatitudines evangelicas perveniret; te per hujus interventum precamur, ut pacem quam te jubente dilexit in ſæculo, perpetualiter Eccleſiæ poſſidendam tribuas in futuro. Per Dominum noſtrum.

Conteſtatio Miſſæ.

DIgnum & juſtum eſt: verè æquum & juſtum eſt, nos tibi gratias agere, & pietati tuæ in honorem ſummi Sacerdotis tui Germani Epiſcopi & Confeſſoris laudes canere, vota perſolvere, ejuſque enarrare virtutes, quas ei Domine Pater Omnipotens non immeritò tribuiſti, quia te Apoſtolica confeſſione rebus omnibus plus amavit, &c. *Repetit ea quæ habentur ſupra in prima Collecta, tum ſub-*

dit. Dilexit te Domine ex toto corde, & ex tota mente, & ex tota anima ſua, & proximum ſuum tanquam ſeipſum; ut ſecundum quod in his duobus mandatis univerſa lex & Prophetæ pendebant, ad eas quas diximus evangelicas beatitudines perveniret. Et quia tu Domine Jeſu Chriſte Apoſtolis tuis dixeras, ut euntes per univerſum mundum univerſæ creaturæ evangelium prædicarent, & virtutes efficerent, hæc tuus devotiſſimus Germanus Epiſcopus...... eorum veſtigia ſubſecutus per totas Gallias, Romæ, in Italia, in Britannia annis triginta corpore afflictus ······ jugiter in tuo nomine prædicavit, hæreſes abſtulit, adduxit populum ad plenam & integram fidem, ejecit dæmones, mortuos ſuſcitavit, ægris reddidit priſtinam ſanitatem, implevitque omnia ſigna, virtutes utique adeptus. Sic cœpit ut creſceret. Sic pugnavit ut vinceret. Sic conſummavit, ut mortis tenebras prætenrret, Martyriis ſe conjungeret ſtola, cum centeſimum fructum perceperit, & vita hac peracta regnum inhabitarit æternum. Quod credentes Deus Pater Omnipotens ſupplices exoramus, ut in ejus apud te patrociniis & interceſſionibus pietati tuæ commendati, nos in omnibus tuam miſericordiam conſequamur, Angelica te exultatione laudantes & dicentes. *Sanctus, Sanctus, Sanctus.*

Collectio poſt Sanctus.

BEnedictus planè qui venit in nomine Domini, benedictus Deus, Rex Iſraël; pax in terra, gloria in excelſis. Per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum Filium tuum, qui pridie quam pateretur.

Poſt Secreta.

DEſcendat, precamur Omnipotens Deus, ſuper hæc quæ tibi offerimus, Verbum tuum ſanctum: deſcendat inæſtimabilis gloriæ tuæ Spiritus: deſcendat antiquæ indulgentiæ tuæ donum, ut fiat oblatio noſtra hoſtia ſpiritalis in odorem ſuavitatis accepta. Etiam nos famulos tuos per ſanguinem Chriſti tua manus dextera invicta cuſtodiat.

Ante orationem Dominicam.

AGnoſce Domine verba quæ præcepiſti, ignoſce præſumptioni quam imperaſti: ignorantia eſt non noſſe meritum, contumacia

eſt non ſervare mandatum, quo dicere jubemur, *Pater noſter*, &c.

Poſt Orationem.

LIbera nos à malis omnibus, auctor bonorum Deus, ab omni tentatione, ab omni ſcandalo, ab omni opere tenebrarum, & conſtitue nos in omni bono, & da pacem in diebus noſtris, auctor pacis & charitatis. Per Dominum noſtrum.

Benedictio Populi deeſt.

Collectio poſt Euchariſtiam.

SUmpſimus ex ſacris altaribus Chriſti Domini ac Dei noſtri corpus & ſanguinem .... credentes unitatem beatæ Trinitatis. Oremus ut ſemper nobis fide plenis eſurire detur ac ſitire juſtitiam, ſicque opus ejus confortati ſalutaris eſcæ gratia faciamus, ut non in judicium, ſed in remedium, ſacramentum quod accepimus, habeamus. Per Dominum noſtrum.

Collectio in fine Miſſæ.

CHriſte Domine, qui & tuo veſci corpore, & tuum corpus effici vis Fideles, fac nobis in remiſſionem peccatorum eſſe quod ſumpſimus: atque ita ſe animæ noſtræ divina alimonia per benedictionem tuam facta permiſceat, ut caro ſpiritui ſubdita, & in conſenſum pacificum ſubjugata obtemperet, non repugnet, per Spiritum Sanctum, qui in unitate Patris & Filii coæternus vivit, & regnat in ſæcula ſæculorum. Amen.

IX. Hæ ſunt Miſſæ, quas veluti Gallicanas è M. SS. Codicibus nunc primùm produxi, breviores quidem quàm editæ in Mozarabico, ſed eodem ſtylo, eodemque tenore contextæ. Sicut autem Baſilius, & Chryſoſtomus, aliique Eccleſiæ Orientalis Antiſtites; quamvis haberent à ſenioribus ſuis ſibi traditas Liturgias, propriis tamen verbis ſacrificium offerre maluerunt: ita credendum ſanctos Epiſcopos, qui ritu in hoc & ſuperiori Capite deſcripto utebantur, eo retento in ordine ac veluti textura Miſſæ, mutaſſe nihilominus orationes, ut & ipſi propriis verbis Deum ad aram precarentur. A quibus primùm compoſitæ fuerint, ignoramus; non eſt tamen dubitandum quin à viris & vitæ ſanctimonia & fidei integritate conſpicuis editæ ſint, alioquin

non

non fuiſſent ab Eccleſia receptæ. Nec cuiquam ſcrupulum ingerere debet quod in Miſſa Sancti Germani in oratione quæ *Poſt ſecreta* inſcribitur, Sacerdos jam peracta conſecratione orat, ut deſcendat Verbum in oblata, nam hæc oratio nihil habet alienum à fide, ut *Lib. II. Cap. XIII.* explicabo. Joannes Morinus eccleſiaſticæ antiquitatis ſagaciſſimus indagator in Comment. de ſacris Ordinibus *parte* 2. *pag.* 261. antiquiſſimum Codicem ſe vidiſſe teſtatur ſcriptum in Gallia poſt annum 511. & ante annum 560. ad uſum, ut ipſe putat, Eccleſiæ Pictavienſis, continentem Ordinem Romanum, in quo ter Regni Francorum, & ſæpius ſancti Hilarii mentio fit: quæ, ſi vera ſunt, evidenter evincunt Romanos ritus initio ſæculi ſexti in Gallia receptos fuiſſe. Sed quàm firmum ſit Morini argumentum aliis examinandum relinquo: ego enim non dubito, quin leviſſimæ conjecturæ teſtimonium præferri debeat omni exceptione majus tum Caroli Magni & Caroli Calvi aſſerentium Ordinem Romanum curante Pipino in Gallicanis Eccleſiis introductum fuiſſe, cum antea proprio uterentur: tum Gregorii Magni, qui in epiſtola ad Auguſtinum Anglorum epiſcopum Gallicanos ritus à Romanis diſtinguit: tum aliorum Scriptorum, qui unanimi conſenſu eidem veritati adſtipulantur. Illum verò Codicem tantæ eſſe antiquitatis non credo, quantam illi Morinus tribuit. Nam nec ſatis intelligo, cur Regnum Francorum illis annis coarctet, qui à quingenteſimo undecimo uſque ad 560. elapſi ſunt: nec Hilarii memoriam ſolius Pictavienſis eccleſiæ, aut ſolius Galliæ finibus circumſcriptam fuiſſe arbitror, cum Romæ etiam & ubicumque Chriſtus colitur celeberrima fuerit. Verum hæc & reliqua omnia, quæ in hoc Capite pertractavi peritorum cenſuræ lubens ſubjicio, paratus de ſententia decedere, cum quis certiora protulerit.

CAPUT XIII.

De variis Miſſarum generibus. Quæ ſit Miſſa publica & ſolemnis. Eandem generalem & legitimam dictam eſſe. Miſſam ab initio ſic inſtitutam, ut ei populus adeſſet, offerret, & communicaret. Miſſæ publicæ cur vetitæ in Monaſteriis. Miſſæ privatæ & ſolitariæ diſcrimen. Origo ſolitariæ à Monachis. A quibus, & quando prohibita. An & quatenus nunc licita ſit.

I. PLura Miſſarum genera, ſicut & varios ritus ſupra recenſitos, in uſu olim fuiſſe, atque etiam nunc eſſe manifeſtum eſt. Sunt enim Miſſæ ſolemnes & quotidianæ, publicæ & privatæ, legitimæ & ſolitariæ, generales & peculiares, de tempore & de ſanctis, feriales & votivæ, pro vivis & pro defunctis. Eſt & Miſſa Præſanctificatorum, & alia quam ſiccam vocant, de quibus deinceps agendum erit.

Miſſa ſolemnis, quam hodie conventualem, canonicam, capitularem, præcipuam, & majorem vocamus, illa propriè dicitur, quæ cum cantu & ſolemni ceremoniarum apparatu, Miniſtris & Clero aſſiſtentibus, ſuorumque Ordinum munia exercentibus celebrari conſuevit; cui pompæ addebant Antiqui frequentiam populi offerentis & communicantis. Publicæ nomen inde ſortita eſt, quod publicè fiat in eccleſia, & privatæ opponatur; quo ſenſu ait Anaſtaſius in vita Agathonis Papæ Miſſam publicam latinè factam Conſtantinopoli: nonnulli tamen non obſcuri nominis ſcriptores hoc ſtatuunt inter ſolemnem & publicam diſcrimen, quod illa cum cantu & pompa, hæc verò ſine cantu & apparatu, ſed in Eccleſia coram Fidelium multitudine, peragatur. A Valfrido Strabone in fine cap. 22. legitima nuncupatur, quod hæc potiſſimum Eccleſiaſtica lege inſtituta & comprobata ſit. Ab Amalario generalis dicta eſt, qua denominatione interdum utuntur antiqua Monachorum Ritualia, quia totus cœtus ei ſolet intereſſe. Una igitur & eadem cenſeri debet, quæ à quibuſdam ſolemnis, ab aliis publica, legitima, & generalis nominatur, quibus vocibus indiſcriminatim utemur pro ea, quæ ſolemniter, in publico cœtu, præſcriptis ab eccleſia legitimis ritibus celebratur.

II. Et quidem ab initio ſic Sacrificium principaliter inſtitutum

fuiſſe, ut publicè ac ſolemniter fieret, clero, & populo aſtante, offerente, ac communicante, ipſe tenor Miſſæ, & veteris Eccleſiæ praxis evincunt. Omnes enim orationes, atque ipſa Canonis verba in plurali numero, tanquam plurium nomine proferuntur. Hinc Sacerdos populum invitat ad orationem dicens, *Oremus*: & cum eumdem ſalutat, ait, *Dominus vobiſcum.* Tum moniti fideles ut corda erigant ad Deum, reſpondent, *Habemus ad Dominum.* Hinc etiam in Canone collectæ plebis nomine ſemper orat, ut cum dicit, *Supplices rogamus & petimus*: *Hanc oblationem cunctæ familiæ tuæ offerimus præclaræ Majeſtati tuæ*: *Ut quotquot ex hac altaris participatione ſacroſanctum Filii tui corpus & ſanguinem ſumpſerimus*: *Nobis quoque peccatoribus*, & alia hujuſmodi multa, ex quibus liquet nihil aliud eſſe Miſſam, quam Sacerdotis & totius cœtus actionem, cui plures circumſtetiſſe indicant illa verba, *& omnium circumſtantium, quorum tibi fides cognita eſt & nota devotio*, quæ aliò detorqueri non poſſunt. Ad communionem verò aſtantium ea ſpectant; quibus Sacerdos Deum precatur, fieri corpus & ſanguinem Domini omnibus ſumentibus in vitam æternam. Et poſt communionem ait, *Quod ore ſumpſimus pura mente capiamus*: *ſatiaſti familiam tuam muneribus ſacris*: ſuntque ferè omnes ejuſdem tenoris orationes, quæ peractâ communione recitantur; quia nimirum illi dumtaxat intererant Miſſæ, qui poſſent offerre & de Sacramento participare. Hinc Cyprianus *Serm. de Lapſis*, & Leo Papa *Serm.* 4. *de Quadrag.* populi communicantis mentionem faciunt: & can. 10. Apoſtol. ac 2. Concilii Antiocheni ſub Julio I. decernitur ut omnes Fideles, qui ad eccleſiam conveniunt, communicent, recuſantes ab eccleſia ejiciantur & excommunicentur. *Sciendum eſt*, inquit Micrologus cap. 51. *quod ſoli communicantes divinis myſteriis intereſſe conſueverunt, unde & ante oblationem juxta canones jubebantur exire catechumeni & pœnitentes, videlicet qui nondum ſe paraverant ad communicandum. Hoc quoque ipſa Sacramentorum innuit confectio, in qua Sacerdos non pro ſola ſua oblatione & communicatione, ſed & aliorum, rogat, & maximè in Oratione poſt communionem pro ſolis communicantibus orare videtur. Nec propriè communio dici poteſt, niſi plures de eodem ſacrificio participent.* Hæc fuit conſuetudo primorum Fidelium, quam ſuo adhuc tempore Romæ viguiſſe S. Hieronymus *lib. adv. Jovinianum* teſtatur. Sed priſtino populi fervore poſtea refrigeſcente, retenta eſt communio Cleri, quæ deinde redacta eſt ad communionem dumtaxat Diaconi, & Subdiaconi, ut fuſiùs oſtendemus, cum de ipſa communione ſermo erit. De hac autem publica ſive ſolemni Liturgia pro temporum, ſeu regionum varietate varii quoque mores fuerunt. Juſ-

tinus *Apolog.* 2. ſolo die Dominico conventum tunc factum, & Sacramentum præſentibus diſtributum, abſentibus per Diaconos miſſum aſſerit. In Prato ſpirituali *cap.* 108. legimus ſanctum quemdam Presbyterum ab Angelo eductum è carcere, ut die Dominico ſacrificium offerret. Palladius in Vita Abbatis Arſiſii ſcribit Sabbato ſolùm & Dominico die conveniſſe in eccleſiam Monachos, qui erant in monte Nitriæ, ex more videlicet illius Provinciæ. Socrates item *lib.* 5. *cap.* 21. die Dominico Sabbatum additum ait ab omnibus Eccleſiis, excepta Romana & Alexandrina. Pachomio Abbati mandatum ab Angelo, ut primo, & ultimo die hebdomadæ Monachi ſub eo degentes ad divinorum myſteriorum communionem accederent, refert *lib.* 3. *cap.* 13. Sozomenus. Quotidie demum Miſſa ſolemnis peragi cœpit, quod non ubique, ſed alicubi ſuo tempore receptum teſtatur Auguſtinus *Epiſt.* 118. Plura de hac re infra Cap. XVIII.

III. Porrò hæc Miſſa publica dicta eſt, non à loco, quia olim in cryptis, abditiſque ac remotiſſimis locis agebatur, ſed à conventu populi circumſtantis, offerentis, & communicantis. Qua de cauſa Gregorius Magnus Caſtorio Ariminenſi Epiſcopo ſcribens *lib.* 4. *cap.* 43. Miſſas publicas fieri Monaſterio vetat, *ne* ſcilicet *in ſervorum Dei ſeceſſibus occaſio prabeatur popularibus conventibus, & ſimpliciores ex hoc animas plerumque, quod abſit, in ſcandalum trahat; frequentior quoque introitus mulieribus arceatur.* Et *lib.* 5. *ep.* 46. Felicem Piſauri Epiſcopum reprehendit, quod in templo Monaſterii à ſe conſtructi ſuam Cathedram collocaſſet, ibique publicas Miſſas egiſſet, iubetque Cathedram illicò auferre, nec deinceps ibidem Miſſas publicas celebrare. Idem *lib.* 7. *Indict.* 1. *ep.* 6. Epiſcopo Lunenſi, & *Indict.* 2. *ep.* 72. Epiſcopo Firmano; itemque *lib.* 8. *ep.* 3. Epiſcopo Neapolitano præcipit Oratorium Monaſterii abſque Miſſis publicis ab eis conſecrari. Vita enim Monachorum ex proprio inſtituto ab omni ſtrepitu aliena eſſe debet, ſolitudini dedita & contemplationi: atque ideo illorum eccleſiæ ſine titulo & ſtatione diu fuerunt, & quamvis ampliſſimè eſſent ac magnificentiſſimè extructæ, Oratoria potius ſive Capellæ vocabantur, ut ex titulo Decretalium de Capellis Monachorum conſtat, in quibus vetitum erat Sacramenta pœnitentiæ & Euchariſtiæ fidelibus adminiſtrare, publicoſque conventus, & publicas Miſſas celebrare: quam conſuetudinem uſque ad tempora S. Bernardi permanſiſſe teſtis eſt Philippus Abbas *lib. de Continentia Clericorum cap.* 83. Vetuit quoque Miſſas publicas in Monaſteriis Concilium Lateranenſe ſub Callixto II. *cap.* 17. his verbis. *Interdicimus Abbatibus & Monachis publicas pœnitentias dare, & infirmos viſitare, &*

unctiones facere, & Miſſas publicas cantare. Et Innocentius III. *lib.* 2. *Regeſti* 14. *epiſt.* 18. veterum veſtigiis inſiſtens prohibet ne Diœceſis Epiſcopus in Monaſterio Carroffenſi, cujus privilegia confirmat, publicas Miſſas agat. Non tamen ex his infertur, ut quidam perperam exiſtimant, vetitam olim fuiſſe in Monaſteriis Miſſam ſolemnem cum cantu, & Miniſtrorum aſſiſtentia; ſed ea dumtaxat prohibita eſt, ad quam Fideles promiſcuè admittebantur, & quæ ab Epiſcopis cum totius populi cœtu agebatur: ne ſæcularium concurſus Monachos diſtraheret, & ab interna mentis tranquillitate avocaret. Ipſis autem Monachis ſemper licuiſſe Miſſam ſolemniter decantare excluſis Sæcularibus, ſicut nunc etiam ſolent arctiſſimæ ſolitudinis cultores Carthuſiani, antiquiſſima Ritualia nos docent, quæ ritus & ceremonias Miſſæ ſolemnis exactiſſimè præſcribunt, ſervatis ad amuſſim omnibus, quæ ad Miſſæ apparatum & celebritatem ſpectant. Idem colligitur ex Regula ſancti Benedicti *cap.* 38. ubi de hebdomadario menſæ Lectore tractans præcipit eum die Dominico poſt Miſſas & communionem petere ab omnibus pro ſe orari, & ter repetito verſu *Domine labia mea aperies*, accipere in Eccleſia benedictionem, qui mos apud Monachos adhuc viget.

IV. Miſſis autem publicis ſive ſolemnibus & generalibus opponuntur privatæ & ſolitariæ, ſive peculiares, quæ privatim & peculiariter ſine cantu, uno dumtaxat Clerico miniſtrante; ſive in Eccleſia, ſive in privato Oratorio aguntur. Sunt qui velint hoc diſcrimen inter ſolitarias & privatas intercedere, quod ſolitariæ illæ ſint, in quibus ſolus Sacerdos communicat, etiamſi plures interſint: privatæ verò, quæ vel in privatis domibus, vel extra populi frequentiam, iis tamen qui adſunt communicantibus agi ſolent. Alii rectiùs, & conformius ad praxim aliquando in Eccleſia uſitatam, ſolitariam vocant, quæ à ſolo Sacerdote nemine præſente & reſpondente fiebat olim in Monaſteriis: privatam verò, quæ ſine diacono & ſubdiacono & cantoribus, uno cantùm miniſtrante celebratur; ſive aliqui Fideles ei interſint, ſive nullus adſit: ſive ſolus celebrans communicet, ſive ſint aliqui communicantes. Huic etiam quotidianæ nomen tributum fuit, quia ſingulis diebus à Sacerdotibus frequentari conſuevit. Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 56. *Caſſius*, inquit, *Narnienſis Epiſcopus quotidianum offerre conſueverat Deo ſacrificium, ſeque in lacrymis inter ipſa ſacrificiorum arcana mactabat.* Privatæ nomenclaturam accepit, ut à ſolemni, quæ publicè fit, diſcerneretur: alioquin omnes Miſſæ publicæ ſunt, quatenus publicum diſtinguitur à ſecreto & occulto. Nam ipſum ſacrificium munus publicum eſt, & publico totius Eccleſiæ nomine offertur, in commemora-

tionem mortis Chriſti quæ eſt publicum beneficium, geritque Sacerdos miniſtri publici officium, & pro omnibus orat; neminemque qui velit & dignus ſit, repellit à communione: neque vllæ ſunt Miſſæ occultæ & angulares, ut blaſphemat Lutherus. Odo Cameracenſis in expoſitione Canonis ad illa verba, *& omnium circumſtantium*; *Cum primitus*, inquit, *Miſſa ſine Collecta non fierent, poſtea mos inolevit Eccleſiæ ſolitarias, & maximè in Cœnobiis, fieri Miſſas. Et cum non habeant, quam pluraliter Collectam ſalutent, nec plurales mutare poſſint ſalutationes, convertunt ſe ad Eccleſiam, dicentes ſe Eccleſiam in Eccleſia ſalutare.* Et paucis interjectis, *Secundum quem ſenſum in hoc loco circumaſtantes accipiuntur omnes ubique Fideles, qui in unitate totius corporis & ſibi adhærent invicem & ſummo capiti.* Conſonat Stephanus Eduenſis ita ſcribens lib. de Sacram. altaris cap. 13. *Sciendum eſt quod ſi unus tantum ſit præſens, vel nulli ſint præſentes, ut in Miſſis ſolitariis: non ideo mutantur quæ pluraliter ſolent fieri orationes. Primò enim Miſſæ non ſolebant celebrari ſine collecta Fidelium multitudine. Poſtea mos inolevit, ſolitarios ſicut Monachos celebrare ſolitarias, quod eis conceſſum eſt ex indulgentia. Inde etiam Sæculares conſueverunt Miſſas cantare privatas. Tunc fiunt ſalutationes ad omnes Fideles, qui aſſiſtunt quaſi præſentes, fide, & charitate ſacramentis communicantes.* Ex quibus verbis palam fit actas aliquando in Monaſteriis Miſſas à ſolo Sacerdote nemine præſente & reſpondente, quæ idcircò ſolitariæ dictæ ſint: & inde ad alios Sacerdotes Miſſæ privatæ, qualem ſupra deſcripſimus, celebrationem emanaſſe. Verum Miſſas privatas non à Monachis, ſed à primæ Eccleſiæ Patribus originem traxiſſe Capite ſequenti oſtendam: Miſſas autem ſolitarias in cœnobiis actas ex indulgentia, ut loquitur Eduenſis, ſive ex privilegio; canonicæ ſanctiones demonſtrant, quæ ſublatis omnibus privilegiis, ne quis ſolus Miſſas ageret, diſtrictè prohibuerunt.

V. Concilium Moguntinum ſub Leone III. c. 43. ait, *Nullus Preſbyter, ut nobis videtur, ſolus Miſſam cantare valet rectè. Quomodo enim dicet* Dominus vobiſcum, *vel* ſurſum corda *admonebit habere, & alia multa his ſimilia, cum alius nemo cum eo ſit?* Quæ verba tranſtulit in Capitulare Regum Franciæ Benedictus Levita *lib.* 5. *cap.* 93. & Synodus Pariſienſis ſub Gregorio IV. lib. 1. cap. 48. *Irrepſit in pleriſque locis partim incuriâ partim avaritiâ reprehenſibilis uſus, & congrua emendatione dignus, eo quod nonnulli Presbyterorum ſine miniſtris Miſſarum ſolemnia frequentent. Unde conveniendus imò interrogandus nobis videtur hujuſmodi corporis & ſanguinis Domini ſolitarius conſecrator, quibus dicit* Dominus vobiſcum, *& à quo illi reſpondetur*, Et cum Spiritu tuo: *vel pro quibus ſupplicando Domino inter cætera*, Memento Domine, &

omnium circumſtantium, *cum nullus circumſtet dicit. Quæ conſuetudo quia Apoſtolicæ & Eccleſiaſticæ authoritati refragatur, & tanto myſterio quandam dehonorationem irrogare videtur, omnibus nobis in commune viſum eſt, ut deinceps hujuſcemodi uſus inhibeatur, provideatque unuſquiſque Epiſcoporum, ne in ſua parochia quiſquam Presbyterorum Miſſam ſolus celebrare præſumat.* Extat & decretum Concilii Nannetenſis idem vetans apud Ivonem, p. 3. c. 70. *Definivit ſanctum Concilium, ut nullus Presbyter ſolus præſumat Miſſam celebrare. Cui etenim dicit* Dominus vobiſcum, Surſum corda, *aut* Gratias agamus Domino Deo noſtro, *cum nullus ſit qui reſpondeat? aut in Canone*, & omnium circumſtantium, *cum nemo adſit? aut quem invitat ad orationem, cum dicit*, Oremus, *cum nullus ſit qui ſecum oret? Aut ergo iſta penitus reticenda ſunt, & non ſolum non erit perfectum ſacrificium, verum etiam incurret, quiſquis eſt ille, illam terribilem ſententiam:* ſi qui tulerit de hoc, tollat Deus partem ejus de libro vitæ: *aut ſi hæc muris & parietibus inſuſurraverit, ridiculoſum erit. Quapropter illa periculoſa ſuperſtitio, maximè à Monaſteriis Monachorum, exterminanda eſt. Provideant autem Prælati, ut Presbyteri in Cœnobiis & in aliis Eccleſiis cooperatores habeant in celebratione Miſſarum. Si quis hæc tranſgreſſus fuerit, ab officio ſuſpendatur.* Similiter Theodulfus Aurelianenſis Epiſcopus in ſuo Capitulari ad Clerum cap. 7. ait: *Sacerdos Miſſam ſolus nequaquam celebret. Eſſe enim debent, qui ei circumſtent, quos ille ſalutet, à quibus ei reſpondeatur, & ad memoriam illi reducendum eſt illud Dominicum*, Ubicumque fuerint duo vel tres in nomine meo congregati, & ego ſum in medio eorum. Ratherius item Veronenſis Epiſcopus editus à Luca Dacherio *tomo 2, Spicigelii* in epiſtola Synodica ad Presbyteros, *Nullus ſolus Miſſam cantet.* Porrò cantare Miſſam Priſcorum phraſi illi etiam dicebantur, qui ſine cantu & privatim celebrabant. Ita loquuntur Cluniacenſes in ſtatutis ante annos ſexcentos ſcriptis, quæ extant tomo 4. Spicilegii, lib. 2. cap. 30. *Sacerdotes poſſunt ſine licentia Miſſas privatas cantare.* Sic etiam loquitur liber uſuum Ord. Ciſtercien. ante annos quingentos conſcriptus cap. 59. *Per totum annum poſſunt fratres cantare Miſſas privatim tempore lectionis & poſt offerendam Miſſæ in conventu*, id eſt poſt offertorium Miſſæ conventualis. Et infrà, *Qui cantant privatas Miſſas, moderentur ita voces ſuas tam ipſi quàm adjutores eorum, ne alii impedimentum patiantur.* Rejectæ itaque & reprobatæ fuerunt Miſſæ ſolitariæ, quæ à ſolo ſacerdote nemine adſtante & reſpondente dicebantur, hac potiſſimum ratione, quia abſurdum viſum eſt, quod Sacerdos diceret, *Dominus vobiſcum, Surſum corda, Gratias agamus*, cum nullus reſponderet: aut invitaret ad orandum dicens *Oremus*, nemine

præſente qui ſecum oraret; & in canone memoriam faceret omnium circumſtantium, cum nemo adeſſet.

VI. Fuerunt etiam aliqui plus juſto ſcrupuloſi, qui ne mendaces inuenirentur, ſi ad unum ſolum præſentem plurales ſalutationes dirigerent; à ſacrificii oblatione abſtinebant, niſi præter Clericum miniſtrantem unus ſaltem præſens adeſſet, ut verè poſſet celebrans duobus aſtantibus dicere, *Dominus vobiſcum*, & *Orate Fratres*. Extat canon de hac re apud Gratianum de conſec. diſt. 1. c. 61. *Hoc quoque*, inquit *ſtatutum eſt, ut nullus Presbyterorum Miſſarum ſolemnia celebrare præſumat, niſi duobus præſentibus, ſibique reſpondentibus ipſe tertius habeatur: quia cum pluraliter ab eo dicitur* Dominus vobiſcum, *& illud in ſecretis* Orate pro me, *aptiſſimè convenit, ut ipſius reſpondeatur ſalutationi.* Idem ſancitum fuit in Concilio Colonienſi p. 2. c. 18. Et liber uſuum Ciſtercien. *Qui Miſſam*, ait, *cantare voluerit, duos teſtes habeat*. Refert autem Gratianus præcitatum canonem ex Soteris Papæ Conſtitutionibus: ab aliis tribuitur Anacleto, in cujus epiſt. 1. leguntur hæc verba: *Sacerdotes quando Domino ſacrificant, non ſoli hoc agere debent, ſed teſtes ſecum adhibeant, ut Domino perfectè in ſacratis Deo ſacrificare locis probentur.* Micrologus cap. 2. utrique adſcribit. At neutri convenire certiſſimum eſt; nihil enim magis alienum à praxi & ſpiritu illius ſeculi quam ſolitariæ Miſſæ celebratio, nec puto voluiſſe ſanctos illos Pontifices editâ lege abuſum tollere, qui nonniſi poſt aliquot ſæcula inter Monachos irrepſit. Nota eſt Laurentii Diaconi ad Sixtum vox, cum duceretur ad martyrium, *Tu nunquam ſine miniſtro ſacrificium offerre conſueveras*; ita enim ferebant illorum temporum recepti mores: & aliunde conſtat Anacleti epiſtolam ſuppoſititiam eſſe, & ex malè compactis recentiorum ſententiis conſarcinatam. An verò uſus ſacrum agendi ſine miniſtro nunc omnino ſublatus ſit, fateor me ignorare. Memini tamen me legiſſe quibuſdam Monachis, ſive Eremitis perpetuò incluſis indultum aliquando à Romano Pontifice, ut ſoli poſſent ſine reſpondente ſacrificium offerre: idque de incluſis confirmat gloſſa ad citatum canonem Gratiani. Nec alienum à ratione videri debet, quod quis ſolus dicat *Dominus vobiſcum*; nam his verbis ſalutatur Eccleſia, quæ eſt una in multis, & tota in ſingulis, ut doctè probat Petrus Damiani in opuſculo ad Leonem incluſum, qui hujus dubii ſolutionem ab eo petierat, an liceret Eremitis, cum ſingulares in cellula commorantur, dicere *Dominus vobiſcum*: cui lucubrationi titulum idcircò præfixit, *Dominus vobiſcum.* Multa congerit Petrus, ut hoc licitum eſſe oſtendat, quæ apud ipſum legi poſſunt. Quod ſi Sacerdos, cum ſolus recitat nocturnas & diurnas preces, omnia pluraliter profert,

fert, quæ plurali numero in divinis officiis digeſta ſunt; dicit enim *Venite adoremus*, *venite exultemus*, *Oremus*, *Benedicamus*, cum nemo illic ſit, qui ſecum adoret, exultet, oret, benedicat; cur id non liceat ſacrificium offerenti, cum id agat in perſona totius Eccleſiæ, cujus corpus unum eſt unius fidei ſoliditate ſubſiſtens, & vivificantis ſpiritus una virtute perfuſum? Nulla igitur abſurditas eſt in plurali ſalutatione, cum quis ſolus Miſſas agit, licet hodie fieri nequeat ſine ſpeciali Apoſtolicæ Sedis diſpenſatione, contrario uſu, qui olim vigebat, dudum antiquato, & Eccleſiaſticis legibus abrogato.

CAPUT XIV.

Miſſæ privatæ perpetuus uſus Veterum teſtimoniis & exemplis probatur ab initio Eccleſiæ & deinceps. Idem variis argumentis oſtenditur. In una Eccleſia plura altaria, pluresque Miſſas olim fuiſſe. Miſſæ ſine communicantibus antiquiſſimæ. Diluitur objectio ex Epiſtola S. Franciſci.

1. SEMPER viguit in Eccleſia privatæ Miſſæ, uno ſaltem præſente & miniſtrante, laudabilis conſuetudo, quam Hæretici Miſoliturgi aliquando prohibitam fuiſſe nunquam poterunt demonſtrare. Sive enim dicatur privata à loco, quia in privato aliquo Oratorio agitur: ſive à tempore, quia non feſtis, ſed privatis diebus fit: ſive ab aſſiſtentibus, quia vel unus dumtaxat, vel pauci ei interſunt: ſive ex eo quod ſolus Sacerdos in ea communicet: ſive alia quacumque ex cauſa: ſemper eam licitam, ſemperque in uſu fuiſſe, probatiſſimis veterum Patrum teſtimoniis & exemplis demonſtrabo. Nam primò Apoſtoli circa domos panem frangebant, Euchariſticum videlicet, ut illorum acta teſtantur. Viros deinde Apoſtolicos, qui eos proximè ſequuti ſunt, ſæpè privatim celebraſſe in domibus, in carceribus, in cryptis, in cœmeterijs, in tugurijs, ex his quæ hic & infra Cap. XIX. dicemus manifeſtum erit. Tertullianus lib. de fuga in perſecut. cap. 14. *Si colligere interdiu non potes, habes noctem. Non potes diſcurrere per ſingulos, ſit tibi & in tribus Eccleſia.* Ac ſi diceret, ſi die luceceſcente, atque omnibus congregatis celebrare non potes, noctu celebra & privatim, etiamſi vel tres ſoli præſentes ſint. Hoc autem ſenſu Miſſa privata *Collecta* ſive *Synaxis* dici non poteſt, & ideò Auguſtinus in Bre-

viculo Collationum diei tertiæ *Collectam à Dominico*, tanquam ſpeciem à genere diſtinguit. Scribit Euſebius in vita Conſtantini *lib.* 4. *cap.* 17. eum ſtatim poſt baptiſmum Oratorium in Palatio extruxiſſe, quin & ambulatoriam Eccleſiam ſive motorium templum habuiſſe, cum in caſtra proficiſcebatur, cujus exemplum nobiles Palatinos poſtea ſequutos eſſe narrat Sozomenus *lib.* 1. *cap.* 8. ne Miſſæ ſacrificio, etiam in caſtris, carerent. Idem Euſebius *ibid. cap.* 45. refert Epiſcopos, qui ex omnibus provinciis ad dedicationem Eccleſiæ Hieroſolymorum copioſa multitudine convenerant, incruenta ſæpius ſacrificia obtuliſſe. Marcellum Papam ſæpe in domo Lucinæ celebraſſe Acta ejus commemorant. Gregorius Nazianzenus orat. 19. in laudem Patris, eum in cubiculo ſuo Sacrum egiſſe aſſeverat: & in encomio ſororis ſuæ Gorgoniæ domeſticum ei altare fuiſſe teſtatur. Meminit etiam Oratorii privati Avitus Viennenſis *epiſt.* 6. *ad Victorium Epiſcopum.* Paulinus Nolanus ante lectulum ſuum parari ſibi altare juſſit, ibique Sacrificium obtulit, Uranio teſte in ejus vitâ, paucis horis antequam moreretur. De Ambroſio hoc refert Paulinus Presbyter qui geſta ejus conſcripſit: *Per idem tempus cum trans Tyberim apud quandam clariſſimam invitaretur, ut ſacrificium in domo offerret, quædam balneatrix, quæ paralytica in lecto jacebat, ſellulâ ad eandem domum portari ſe fecit*, & oſculatis ibidem ſancti viri veſtimentis ſanata eſt. Auguſtinus *lib.* 22. *de Civit. Dei cap.* 8. miſſum fuiſſe ait unum ex Presbyteris in domum cujuſdam Heſperii à malignis ſpirititibus vexatam, qui obtulit ibi ſacrificium Corporis Chriſti, & ceſſavit vexatio. Cabades Rex Perſarum, ut Theophanes ſcribit anno Chriſti 508. audiens ingentium pecuniarum & pretioſi lapidis congeriem in quodam caſtro repoſitam eſſe, ipſum occupare conabatur. Dæmones autem ipſum theſaurum cuſtodientes impedimento illi erant; quare adhibita Magorum & Judæorum arte, nec eo potitus, Epiſcopum Chriſtianum præcepit adduci, qui peracta Synaxi & particeps factus divinorum myſteriorum dæmones expulit, & nullo negotio caſtrum tradidit Regi, qui eo miraculo commotus poteſtatem fecit, ut quicumque vellet ad baptiſmum accederet. Iterum Auguſtinus *lib.* 3. *contra Creſconium Donatiſtam cap.* 29. Acta pubica refert, quibus Sylvanus convincebatur plures cujuſdam Eccleſiæ calices tradidiſſe, ex quo non leve indicium ſumitur plures Miſſas in ea privatim actas, neque enim tot calices neceſſarii fuiſſent, ſi ſola ſolemnis acta foret. Chryſoſtomus *homil.* 3. *in epiſt. ad Epheſios*, & 17. *ad Hebræos* quotidianam oblationem ſuo tempore fieri ſolitam affirmat: idemque Hieronymus aſſerit *in cap.* 1. *epiſt. ad Titum.* Concilium Agathenſe *c.* 21. privata Oratoria in agris permiſit, in quibus Miſſa haberi poſſet, etiam in feſtivi-

tatibus, exceptis diebus Paſchæ, Natalis Domini, Epiphaniæ, Aſcenſionis, Pentecoſtes, ſancti Joannis Baptiſtæ, & aliis, ſi quæ fuerint, majoribus ſolemnitatibus. Gregorius Magnus *lib.* 5. *epiſt.* 43. mandat Joanni Epiſcopo Syracuſano, ut Miſſas agi permittat in domo Venantii Patricii. *Et hom.* 37. *in Evang.* de Caſſio Narnienſi Epiſcopo ſermonem habens, morem illi fuiſſe ait, quotidianas Deo hoſtias offerre, ita ut penè nullus dies vitæ ejus abſcederet, quo non omnipotenti Deo hoſtiam placationis immolaret. Tum ait eumdem morti proximum in Epiſcopii Oratorio Miſſas feciſſe. Joannes Eleemoſynarius, ut Leontius narrat in ejus vita cap. 41. cum populum vidiſſet ab Eccleſia egredi poſt lectum Evangelium, & ipſe exiit, ſeditque cum turbâ dicens. Ego propter vos deſcendo in ſanctam Eccleſiam, nam Miſſas poteram mihimet facere in Epiſcopio. Barlaam Presbyter, ut ex Joannis Damaſceni narratione didicimus, in cubiculo Joſaphat, ipſo ſolo præſente, ſacrum peregit. Ven. Beda *lib.* 4. *hiſt. Anglorum cap.* 14. peſtiferam mortalitatem interceſſione Oſuvaldi Regis ſublatam deſcribens, Miſſas ait celebratas fuiſſe per cuncta Monaſterii Oratoria pro gratiarum actione. Plura autem Oratoria loco & ſitu ſeparata in Monaſteriis extruere uſus antiquiſſimus fuit, nam S. Benedictus, teſte Gregorio Magno *lib.* 2. *Dialog. cap.* 8. in montis Caſſini ſummitate duo ædificavit, unum S. Joannis Baptiſtæ, alterum S. Martini. Et Maurus ejus diſcipulus, teſte Fauſto in vitâ ipſius, quatuor in ſuo Monaſterio conſtruxit, in honorem ſanctorum Petri Apoſtoli, Martini, Severini, & Michaëlis Archangeli. Concilium Toletanum XVI. cap. 8. quotidie Miſſas peculiares pro Rege & filiis celebrari præcepit. Extat & Reſcriptum Zachariæ Papæ ad Pipinum Regem, mandans nullum Oratorium pro Miſſis privatis, niſi prius dotatum ab Epiſcopo conſecrari. Theodulfus Aurelianenſis in ſuo Capitulari *cap.* 45. decrevit ut Miſſæ quæ per dies Dominicos peculiares à Sacerdotibus fiunt, non ita in publico fiant, ut per eas populus à publicis Miſſarum ſolemnibus, quæ hora tertia canonicè fiunt abſtrahatur. In Chronico Centulenſi *Tomo* 4. *Spicilegii lib.* 2. *cap.* 11. tat conſtitutio Angelberti Abbatis, qua præcipit ſingulis diebus triginta ſaltem Miſſas in diverſis altaribus à Monachis agi, in quibus memoria haberetur Adriani Papæ & Caroli Magni, qui tunc vivebant. Grodegandus Metenſis Epiſcopus, qui tempore Pipini vixit, in regula Canonicorum *Tom.* 1. *Spicilegii editâ cap.* 42. meminit eleemoſynæ datæ Sacerdotibus pro Miſſis privatis. Apud Chriſtophorum Brouverum *lib.* 3. *Antiq. Fuldenſium cap.* 12. ſupplex libellus à Monachis porrectus legitur, in quo petunt inter cætera, ut poſſint Presbyteri Miſſas ſæpius celebrare, utque competens ad hoc ſpatium eis detur, ſicut à majori-

bus ſuis dabatur. Jonas Aurelianenſis *lib.* 1. *Inſtitut. Laicalium cap.* 11. *tomo* 1. *Spicil.* ait Sacerdotes tunc ſolitos fuiſſe ſacrificium Deo offerre in ædiculis extra templum ædificatis.

II. Nullus erit finis, ſi paginas implere voluero Scriptorum Eccleſiaſticorum teſtimoniis aſſerentium Miſſas privatas ſæculo nono, decimo, & ſequentibus in uſu fuiſſe; ſed & ſuperfluum eſt, nam ipſimet Sectarii hoc fatentur, qui privata ſacrificia ſine frequentia & communione veteri Eccleſiæ ignota fuiſſe procaciter affirmant, cœpiſſe autem dicunt octavo ſeu nono ſæculo Æræ Chriſtianæ. Horum pervicacia ut fortiùs reprimatur, alia quædam argumenta & indicia prætereire non poſſum, quibus privatæ Miſſæ antiquitas uberiùs confirmetur. Et primum quidem argumentum deſumitur ex Miſſis, quæ quotidie in honorem Sanctorum fieri conſueverunt: cujus moris Gregorius Papa teſtis irrefragabilis eſt *lib.* 7. *epiſt.* 29. *Indict.* 1. ad Eulogium Alexandrinum: *Nos*, inquit, *penè omnium Martyrum, diſtinctis per dies ſingulos paſſionibus, collecta in uno Codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione Miſſarum ſolemnia agimus.* Ideò antiquis Calendariis pauca Sanctorum nomina inſcripta legimus, illorum ſcilicet quorum dies Natalis feſtivo populi concurſu, & ſolemni ſacrificio colebatur, & hi olim exiguo numero continebantur. De cæteris Miſſæ privatæ diebus ſingulis agebantur, tametſi Calendario non eſſent adſcripti. Alterum indicium ſuppeditant Miſſæ pro defunctis, quæ particulariter & privatim quotidie agebantur. Nam Concilium Vaſionenſe II. actum anno 529. ut peritiores Chronologi oſtendunt, licet cum primo in vulgatis editionibus confundatur, Miſſas Defunctorum à Miſſis publicis diſtinguit, ſtatuens cap. 3. ut in Miſſis, quæ fiunt in Defunctorum commemorationibus, ſemper *Sanctus* dicatur, eo ordine quo dicitur ad Miſſas publicas. Et Amalarius *lib.* 4. *cap.* 42. loca quædam fuiſſe teſtatur, in quibus quotidie Miſſa pro defunctis celebrabatur. Tertium ex multitudine Sacerdotum deduci poteſt, qui quotidie ſacris operari ſolebant. Erant autem multi in eadem Eccleſia, & Cornelius Papa apud Euſebium *lib.* 6. *hiſt. cap.* 43. ſcribens ad Fabium Epiſcopum Antiochenum, quadraginta quatuor tunc Romæ fuiſſe aſſerit, quos ſpecialibus Eccleſiis addictos fuiſſe non conſtat; neque enim ſcimus an tot fuerint ſub Cornelio in Urbe tituli, ſive Baſilicæ. Quidam etiam, ſaltem ante Concilium Chalcedonenſe à quo id prohibitum eſt, ſacerdotio initiabantur, nec ulli certæ Eccleſiæ alligabantur, ſicut de ſe ipſo S. Paulinus ep. 6. ad Severum ſcribit, *Ea conditione in Barcinonenſi Eccleſia conſecrari adductus ſum, ut ipſi Eccleſiæ non alligarer, in ſacerdotium tantùm Domini, non etiam in locum Eccleſiæ dedicatus.* Eadem

libertate S. Hieronymus à Paulino Epiſcopo Antiocheno, ut ipſe inquit, *epiſt.* 61. *cap.* 16. Presbyter ordinatus fuit. Eodem modo Flavianus Macedonium Anachoretam ordinavit, quem laudat in hiſtoria Monaſtica *cap.* 13. Theodoretus. Et hos tamen ſæpius celebraſſe, nemo dubitabit; ſed privatim, quia titulo & Eccleſia carebant.

III. Non leve tandem indicium Miſſæ peculiariter actæ præbet altarium multitudo in eâdem Eccleſia, de quibus veterum Patrum teſtimonia non deſunt. Gregorius Magnus *lib.* 5. *epiſt.* 50. ad Palladium Santonenſem Epiſcopum: *Veniens*, inquit, *lator præſentium inſinuavit nobis Fraternitatem veſtram Eccleſiam conſtruxiſſe, atque illic tredecim altaria collocaſſe, ex quibus quatuor necdum dedicata comperimus remanſiſſe.* Loquitur autem de altaribus ad uſum ſacrificii, nam & reliquias Sanctorum ipſi Epiſcopo mittit in iis collocandas; atque eidem præcipit, ut provideat ne ibidem ſervientibus alimoniarum ſuffragia deſint. Acca Epiſcopus, ut refert Beda *lib.* 5. *hiſt. cap.* 21. acquiſitis undecumque reliquiis beatorum Apoſtolorum & Martyrum, in venerationem illorum altaria ædificavit diſtinctis porticibus intra muros eccleſiæ. Plura item altaria Romæ fuiſſe in Baſilica Principis Apoſtolorum, non ſolum ad Orientem juxta ritum Eccleſiæ, ſed & in alias partes diſtributa ſcribit Walfridus cap. 4. Apud Bedam Miſſas actas in cunctis Oratoriis Monaſterii: plura item Oratoria conſtructa à ſanctis Benedicto & Mauro, jam ſupra commemoravimus. Alia hujuſmodi occurrunt paſſim in Actis Sanctorum, & in chronicis ac Ritualibus Monachorum, ſive fuerint Oratoria à corpore eccleſiæ muro ſejuncta, ſive altaria ſub eodem tecto; quæ ſanè multiplicatio inutilis proculdubio fuiſſet, ſi non niſi ſemel in die ſacrificium offerre in eadem eccleſia licuiſſet. Græcorum alia eſt conſuetudo, unicum enim altare in ſingulis eccleſiis habent, nec fas eſſe putant intra ſepta ejuſdem templi ſacrum eâdem die iterare. Ideò Patres & Hiſtorici Græci unius tantum altaris in una Eccleſia mentionem faciunt; cujus unitatis analogiam inde accipi ferunt, quia unus eſt Chriſtus, una Eccleſia, unicum Sacrificium. Unigenam aram vocat Tyrius Orator in Panegyrico Encœniorum templi à Paulino Epiſcopo ædificati, quem libro X. ſuæ hiſtoriæ inſeruit Euſebius. An verò hic ritus ab Eccleſia Latina olim receptus fuerit, non liquet; niſi quod huc reſpexiſſe videtur Concilium Antiſiodorenſe anno 578. ut Sirmondus docet, celebratum, cum cap. 10. edicit non licere ſuper uno altario una die duas Miſſas dicere. Verum hæc ſynodus Oecumenica non fuit, & fortaſſis de Miſſis ſolemnibus intelligi debet: nam ſtatim ſubdit, non licere Presbytero ſacrum facere in altario, in quo illa die

Epiſcopus Miſſas dixerit: quod de quacumque Miſſa interpretor; ne eadem ſanctio bis inutiliter repetita cenſeatur. Porrò Græci tametſi unicum in Eccleſia altare habeant, plura tamen ipſi Eccleſiæ proxima', muroque diſiuncta conſtruunt Sacella ſive Oratoria, quæ *Parecclesiæ* ab illis vocantur, quaſi Eccleſiarum Appendices, in quibus profeſtis diebus, ut refert Goar in notis ad Euchologium pag. 16. Liturgias privatim agunt, feriâ ſecundâ de Angelis, tertiâ de B. Virgine, quartâ de S. Joanne Baptiſta, quintâ de Apoſtolis, ſextâ de cruce, Sabbato pro defunctis. Non omnes tamen Parecclesiæ templi muro adhærent, ſed quædam longè abſunt, & per ambitum Monaſterii diſperſæ ſunt, celebrantque in his Hebdomadarii per vices, ut notat Leo Allatius in epiſt. ad Joannem Morinum de Græcorum recentiorum templis. Et Græci quidem priſtinum morem conſtanter retinuerunt: Latini autem, quamvis antiquitus plura Oratoria loco diſſita in Monaſteriis habuerint, ea jam pridem in majorem eccleſiam, variis ædificatis altaribus, tranſtulerunt.

IV. Aiunt nonnulli, quorum ſententiæ non invitus accedo, creviſſe numerum altarium & Sacerdotum, poſtquam populus qui Miſſæ aderat, aderant autem omnes, deſiit communicare: nam cum omnes uni Miſſæ præſentes erant, & communicabant, pluries celebrare neceſſarium non erat. Quo verò tempore deſierint Fideles qui Miſſæ intererant Sacramenti participes fieri; & quando in una eccleſia plures Miſſæ dici cœperint, non eſt facile definire: utrumque tamen antiquiſſimum eſt. Leo Magnus in ep. ad Dioſcorum Alexandrinum mandat iterari ſacrificium, cum Fidelium multitudo tanta eſt, ut omnes ſimul Baſilica recipere non poſſit; ex hoc enim ſequeretur, quod una pars populi ſuâ devotione privaretur, ſi unius tantum Miſſæ mos ſervandus eſſet. Tum ait plenum pietatis ac rationis eſſe, ut quoties Baſilicam præſentia novæ plebis impleverit, toties ſacrificium ſubſequens offeratur. Hanc verò Sacrificii iterationem S. Pontifex præcepit ex more, qui tunc Romæ vigebat; *Ut in omnibus*, inquit, *obſervantia noſtra concordet*. Et infra. *Ut quod noſtra conſuetudini ex forma paterna traditionis inſedit, tua quoque cura non negligat*. De S. Pontifice Deuſdedit auctor Pontificalis ſic ſcribit: *Hic conſtituit ſecundam Miſſam in Clero*. Ad quæ verba Petrus Urbevetanus in ſcholiis ait: *Quia tunc forſitan ad inſtar Græcorum non cantabatur in Eccleſia niſi una Miſſa, quod magis ædificabat ſecundum antiquos*. At ex allato Leonis teſtimonio patet morem iterandi ſacrificium multò ante in Romanam Eccleſiam inductum fuiſſe. Proſper etiam *lib. de prædictionibus dimidii temporis cap.* 6. bis intra paucas horas ſacrum oblatum ſcribit

in eadem eccleſia. Huc item referenda ſunt, quæ de duplici Sacro eadem die celebrato Cap. XVIII. afferemus, cum de diebus polyliturgicis agendum erit.

V. Miſſas præterea nemine communicante antiquis Patribus cognitas fuiſſe, notiſſimum eſt. Chryſoſtomus Tom. 3. in ep. ad Epheſios, *Fruſtrà eſt*, inquit, *quotidianum ſacrificium, fruſtrà adſtamus altari, nemo eſt qui participet.* Idem repetit hom. 61. ad populum Antiochenum. Et hom. 5. in ep. 1. ad Timoth. poſtquam mala recenſuit indignè communicantium, in eorum perſona objicit ſibi, *Quomodo iſta perpetimur, cum ſemel tantùm per annum ea ſacramenta ſumamus?* In Mediolanenſi Eccleſia quotidie oblatum ſacrificium docet Ambroſius ſerm. 34. in quo populum adhortatur, ut qui non eſt legitimè impeditus ſingulis diebus interſit Miſſæ. Mox admonet ut in Quadrageſima, die ſaltem Dominico, offerant & communicent. Cum igitur populo ſuadeat quotidie Miſſam audire, in Quadrageſima verò ſaltem die Dominico communicare, ſatis evidenter oſtendit nullam tunc fuiſſe conſuetudinem in illa Eccleſia toties communicandi, quoties Miſſa audiretur. Gennadius Maſſilienſis *lib. de Eccl. dogm. cap.* 53. populum item hortatur ad communicandum omnibus Dominicis diebus, ſi tamen mens ſine affectu peccandi ſit. Concilium quoque Agathenſe præcipit Sæcularibus ut die Dominico Miſſam audiant: ad communiouem verò eos non adigit, niſi in die Nativitatis Domini, Paſchatis, & Pentecoſtes. Varios autem hac de re cujuſque eccleſiæ mores fuiſſe aſſerit Auguſtinus *ep.* 118. ubi ait alios quotidie, alios dumtaxat certis diebus communicaſſe: quam varietatem prolixè deſcribit Walfridus Strabo *cap.* 20. qui rurſum de eâdem differens *cap.* 22. hoc addit: *Eſſe quoſdam qui ſemel in die communicare, etiamſi pluribus interfuerint Miſſis, pro dignitate ſacramentorum ſufficere credant: eſſe verò alios, qui ſicut in una, ſic in omnibus quibus affuerint Miſſis in die communicare velint, quorum neutros culpandos exiſtimo.* Erant igitur vivente Strabone nonnulli Fideles adeò tenaces priſci moris communicandi in Miſſa cui aderant, ut communionem ſæpius ſumere eadem die non dubitarint ſi pluribus Miſſis intereſſent. Verum hujus moris an alii præter Strabonem teſtes proferri poſſint, haud ſcio. Uſus autem communicandi, quoties quis ſacris interreat, jampridem deſierat, ut modo oſtenſum eſt ex teſtimonio Chryſoſtomi, Ambroſii, & aliorum, in utraque Eccleſia Græca & Latina Primi & ſecundi poſt Chriſtum ſæculi felicitas hæc fuit, cum multitudo Credentium, quorum erat cor unum & anima una, ardentiſſimo

Dei amore ſuccenſa nihil impenſiùs deſiderabat, quàm ad hoc ſupercæleſte convivium accedere, in quo anima de Deo ſaginatur, ut loquitur Tertullianus. At propè finem tertii cœpit fervor ille langueſcere, & numerus communicantium imminui: quam tepiditatem ægrè ferentes Patres Concilii Illiberitani *cap.* 28. ſtatuerunt Epiſcopum non debere munera ab eo accipere qui non communicat. Patres item Concilii Antiocheni *can.* 2. omnes qui ingrediuntur Eccleſiam, & ſe à perceptione ſanctæ communionis avertunt, ab Eccleſia removeri decreverunt. Patres denique Concilii Toletani I. *c.* 13. eos abſtineri præceperunt, qui intrant Eccleſiam & non communicant. Ex quibus infertur hanc deſuetudinem, quæ ſanctis illis Epiſcopis multùm diſplicuit, eo tempore cœpiſſe quo Concilium Illiberitanum actum eſt, labente nimirum tertio ſæculo, ut probabilior ſententia fert, quam ſolidè probat Morinus *lib.* 9. *de pænitentia cap.* 19. & illi quidem infrequentiam communionis damnarunt, nunquam tamen dixerunt ideò à Miſſæ celebratione abſtinendum, quia nulli eſſent qui vellent communicare, alioquin deterior foret Sacerdotis quàm populi conditio, ſi tunc ſolùm celebrare poſſet, cum adſunt communicantes, his verò deficientibus non poſſet, ut ipſemet de corpore & ſanguine Domini participaret.

VI. Multa objiciunt Sectarii, ut Miſſam privatam abrogandam eſſe perſuadeant, quibus doctiſſimè ſatisfecerunt Bellarminus & alii, qui in hac palæſtra ſummâ cum laude deſudarunt. Nequeo tamen unum illorum argumentum omittere, quod ex epiſtola S. Franciſci ad Sacerdotes ſui Ordinis deſumunt, ſummoperè exultantes ac ſi per eam praxis privatim celebrandi radicitus evellatur. Epiſtolæ verba hæc ſunt. *Moneo præterea & exhortor in Domino, ut in locis in quibus morantur fratres una tantùm Miſſa celebretur in die, ſecundum formam Sanctæ Romanæ Eccleſiæ. Si verò in loco plures fuerint Sacerdotes, ſit per amorem charitatis alter contentus auditâ celebratione Sacerdotis alterius.* En, inquiunt, vir Dei unam dumtaxat in die Miſſam admittit, idque ſecundum formam Romanæ Eccleſiæ. Porrò Catholici vim hujus objectionis variis modis declinare nituntur. Lucas Waddingus longo commentario oſtendit eum loqui de Miſſa publica & conventuali, privatas autem cujuſque arbitrio reliquiſſe. Alii dicunt non determinari qualis ſit, vel eſſe debeat illa Miſſa, ſolemniſne an privata, & ſic contra ritum privatim offerendi nihil ex hoc teſtimonio concludi. Sunt etiam qui dicant agi ibidem de ſola quinta feria ante Paſcha, non de aliis diebus. At hæ ſolutiones parum ſolidæ mihi videntur,

dentur, nam vim afferunt textui, in quo manifeſtè hortatur, ut una tantum in die Miſſa dicatur, cui reliqui Secerdotes interſint eâ contenti. Ideò alii, ut ſe faciliùs à difficultate expediant, falſam eſſe aiunt & ſuppoſititiam epiſtolam, ſanctoque viro perperam tribui; dicit enim Romanæ Eccleſiæ tunc morem fuiſſe, ut una tantum Miſſa diceretur, quod procul à vero diſtat, nec fas eſt ſuſpicari virum ſanctum aut ſcienter mendacium ſcripſiſſe, aut Eccleſiæ Romanæ uſum, qui tunc vigebat, ignoraſſe. At ego admiſſâ epiſtola tanquam vera, & legitima, ſumptam ex ea objectionem nullo negotio dilui poſſe exiſtimo, ſi dixerimus Seraphicum Patrem, qua humilitate à Sacerdotii ſuſceptione ipſe abſtinuit, eâdem hortari ſuos ne quotidie celebrent. Quod verò ait *ſecundum formam Romanæ Eccleſiæ*, de ritu ſervando in ipſa celebratione exponi & intelligi debet; neque trahendum ad unicam celebrationem, ac ſi ea tunc foret Romanæ Eccleſiæ inſtitutio: Optimè enim noverat plures in die fieri oblationes; ſed ſicut in regula præcepit ut fratres officium recitarent ſecundum morem Romanæ Eccleſiæ; ita hic monet ut ſecundum formam ejuſdem Eccleſiæ agantur Miſſæ: tum humilitatis causâ, & ne Sacerdotes ex frequenti celebratione tepidiores fierent, hortatur, ut unica oblatione, cui omnes intereſſent, contenti; reliquis abſtinerent. Quia verò ſciebat id contra uſum communiter receptum eſſe, ſola exhortatione uſus eſt, non præcepto. Scio quidem Carthuſianos, & alios quoſdam Monachos unam tantum Miſſam, ad quam omnes conveniebant, ſolis diebus Dominicis & ſolemnioribus antiquitus egiſſe, ut oſtendam Capite XVIII. ſed in Romana Eccleſia nunquam legi hunc uſum fuiſſe. Si autem hæc ſolutio non placeat, reſpondendum erit, ſingularem unius quantumvis Sancti aſſertionem, ſeu opinionem non tanti eſſe, ut juſtè poſſit aliis innumerabilibus & omni exceptione majoribus, qui pro uſu privatæ Miſſæ teſtimonium perhibent, anteponi, eorumque vim ac auctoritatem infringere ac ſuperare.

CAPUT XV.

Alia quædam Miſſarum genera. Miſſarum de Tempore & de Sanctis ratio & antiquitas. Quæ ſint Miſſæ votivæ. Sacrificium pro defunctis ex Apoſtolica traditione offerri. De Miſſa Præſanctificatorum. Addita quædam de ea quam ſiccam *vocant. Refertur quorundam abuſus, qui plures Miſſas in unam congerebant.*

I. SIc ſtabilitâ tam publicæ quàm privatæ Miſſæ vera notione & antiquitate, ad alia earum genera explicanda procedendum eſt. Primò autem occurrunt quæ de Tempore dictæ ſunt: ſicut enim annus ſolaris quatuor temporum ſucceſſione dilabitur, hiemis ſcilicet, veris, æſtatis, & autumni; ita annus eccleſiaſticus ſuas habet temporum varietates, in quibus vitæ, paſſionis, & doctrinæ Chriſti myſteria, fideique noſtræ ſacramenta recoluntur. Anni verò ſolaris cum Eccleſiaſtico Analogiam diffusè explicat *lib. 6. ſui Rationalis* Guil. Durandus, ubi docet hiemem repræſentari à Septuageſima uſque ad Paſcha, ver ab Adventu uſque ad Septuageſimam, æſtatem à Paſchate uſque ad octavam Pentecoſtes, & ab hac uſque ad primam Dominicam Adventus autumnum. Quædam autem officia propria Miſſarum his temporibus aſſignata fuiſſe, vel ab Apoſtolis, vel ab eorum ſucceſſoribus, quæ ideò de tempore nuncupantur, antiqua traditio eſt. Feſta ſiquidem Nativitatis, Epiphaniæ, Reſurrectionis, & Aſcenſionis Chriſti, ac Pentecoſtes, & jejunia Paſchæ ſolemnitatem antecedentia, atque his diebus Synaxes Apoſtolica inſtitutione cœpiſſe, teſtes ſunt Conſtitutiones Apoſtolicæ, Tertullianus lib. de jejuniis, Theophilus Alexandrinus in Epiſtolis Paſchalibus, Irenæus apud Euſebium lib. 5. hiſtoriarum: & in his convenerunt omnes Eccleſiæ; licèt de die, quo Nativitas Domini, ejuſque Apparitio, ac Reſurrectio coli deberent, lites olim accerrimæ motæ ſint. De tempore Adventus ante Nativitatem mentio fit in Concilio Turtonenſi II. cap. 17. & in Matiſconenſi I. c. 9. quæ ante Gregorium Magnum acta ſunt. Officia verò & Liturgiæ tum his diebus, tum ſingulis Dominicis, certiſque feriis per annum agendæ, extant in antiquiſſimis ſacramentorum libris ſanctorum Pontificum Gelaſii & Gregorii, & in Lec-

tionario ſancti Hieronymi, atque in Ordine Romano.

II. Aliæ Miſſæ ſunt, quæ in honorem Sanctorum agi ſolent, cum illorum memoria annuâ ſolemnitate recolitur. Audiendus de his Cyprianus epiſt. 34. *Sacrificia pro eis*, pro eorum ſcilicet honore, *ſemper offerimus, quoties Martyrum paſſiones & dies anniverſariâ commemoratione celebramus.* Et epiſt. 37. ad Clerum ſuum, diligenter annotari mandat dies, quibus Martyres excedunt, ac ſibi ſignificari; *ut*, inquit, *celebrentur hic à nobis oblationes & ſacrificia ob commemorationes eorum:* quo teſtimonio nullum præſtantius. Ad idem reſpexit Cypriani Magiſter Tertullianus, cum libro de corona militis cap. 3. ait, *oblationes pro natalitiis annua die facimus*; quem locum malè detorquet Rhenanus ad cujuſque diem natalem more Ethnicorum, quod valde alienum eſt à ſpiritu Chriſtianorum illius ævi, & à ſeveritate Tertulliani. Confirmant ejuſdem ritus antiquitatem Eccleſiæ Smyrnenſis Fideles in epiſtola, qua Polycarpi martyrium deſcribunt apud Euſebium *lib. 4. hiſt. Eccl. cap.* 15. ejuſque oſſa ſe collegiſſe aiunt, & in loco decenti condidiſſe; & in eodem loco natalem ipſius hilari conventu, qui ſine ſacrificio non erat, quotannis celebraturos. Subſcribit Auguſtinus *lib. 8. de Civ. Dei cap.* 27. ubi docet non ſanctis Martyribus, ſed Deo ſacrificium offerri, cum Sacerdotes in honorem ipſorum ſacrum faciunt. *Quis*, inquit, *audivit aliquando ſtantem Sacerdotem ad altare, etiam ſuper ſanctum corpus Martyris ad Dei honorem cultumque conſtructum, dicere in precibus: offero tibi ſacrificium Petre, vel Paule, vel Cypriane, cum apud eorum memorias offeratur Deo, qui eos & homines, & Martyres fecit?* Idem fuſiùs proſequitur lib. 20. contra Fauſtum Manichæum hæc inter cætera ſcribens: *Populus Chriſtianus memorias Martyrum religioſa ſolemnitate concelebrat, & ad excitandam imitationem, & ut meritis eorum conſocietur, atque orationibus adjuvetur: ita tamen ut nulli Martyrum, ſed ipſi Deo Martyrum ſacrificemus, quamvis in memorias Martyrum conſtituamus altaria. Quis enim Antiſtitum in locis ſanctorum corporum aſſiſtens altari, aliquando dixit: Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo, qui Martyres coronavit, apud memorias eorum, quos coronavit.* Porrò citati Patres de ſolis Martyribus loquuntur, quia Confeſſorum feſtivitates ſeriùs in Eccleſia receptæ ſunt; & in Frontonis Calendario ante nongentos annos ſcripto non niſi quatuor adſcripti ſunt, Martinus ſcilicet Turonenſis, Gregorius Magnus, Leo Papa, & Sylveſter. Cum autem Martinus obierit anno Domini 402. ut Baronius computat, Temporis notam habemus, quo feſta ſanctorum Confeſſorum celebrari cœperunt, nam ipſi primùm hic honor delatus fuit,

in cujus poſtea memoriam S. Benedictus in monte Caſſino Oratorium conſtruxit.

III. Sunt & Miſſæ, quæ pro aliqua ſpeciali cauſa aut neceſſitate ſeu publica ſeu privata interdum celebrantur, quæ Votivæ dicuntur. Ad has ſpectant Miſſa quam ſcribit Auguſtinus *lib.* 22. *de Civit. Dei cap.* 8. actam in domo privata, ut liberaretur à ſpirituum vexatione: Miſſa quam Proſper *lib. de Prædict. dimidii temporis cap.* 9. narrat celebratam in gratiarum actionem ob puellæ à diabolo obſeſſæ liberationem: Miſſa pro Catechumenis Feriâ quartâ poſt quartam Dominicam Quadrageſimæ, cujus mentionem faciunt Amalarius *lib.* 1. *cap.* 8. & ordo Romanus: Miſſa ad prohibendum ab idolis, quæ olim Kalendis Januarii fieri ſolebat, de qua Menardus in notis ad librum ſacramentorum pag. 33. Quotquot denique pro aliqua, ut dixi, neceſſitate, vel in B. Virginis, ſive Sanctorum venerationem extra ſolemnes eorum feſtivitates, & antiquitus agebantur, & nunc quoque aguntur, inter votivas computandæ ſunt. Orabat autem & offerebat vetus Eccleſia non ſolùm pro omnibus in ea viventibus, ſed etiam pro infidelibus, ut eos Dominus ad fidem converteret, & pacem illis ac proſperitatem largiretur. Notiſſimum eſt illud Tertulliani ad Scapulam, *Chriſtianus nullius eſt hoſtis, nedum Imperatoris, quem ſciens à Deo ſuo conſtitui, neceſſe eſt ut & ipſum diligat, & revereatur, & honoret, & ſalvum velit cum toto Romano imperio. Itaque & ſacrificamus pro ſalute Imperatoris.* Et ante ipſum Apoſtolus *ep.* 1. *ad Timoth. cap.* 2. præcepit fieri obſecrationes pro Regibus, & omnibus qui in ſublimitate ſunt: & tamen Reges tunc Deum non colebant, ut Chryſoſtomus *hom.* 6. *in hanc epiſtolam* notat, ſed in infidelitate multis poſtea temporibus perſtiterunt. In libro ſacramentorum Reginæ Suecorum ante annos nongentos ſcripto plures leguntur Miſſæ votivæ, quarum refero inſcriptiones. Pro ſalute Fidelium vivorum, pro iter agentibus, in tribulatione, in natali Presbyteri qualiter ſibi Miſſas agat, tempore mortalitatis, pro mortalitate animalium, pro ſterilitate, ad poſtulandam pluviam, ad poſcendam ſerenitatem, poſt tempeſtatem & fulgura, pro his qui Agapen faciunt, Miſſa in Monaſterio, *ſive pro Monachis*; in natali genuino, *in die ſcilicet anniverſaria, qua quis natus eſt*; pro ſterilitate mulierum, in benedictione viduæ quæ caſtitatem profeſſa ſit, in conſecratione virginis, tempore belli, pro Regibus, contra Judices malè agentes, in contentione, contra obloquentes, pro irreligioſis ut convertantur, pro infirmo, pro reddita ſanitate, pro domus ſeu familiæ incolumnitate. Cornelius Schultingius *Tomo* 3. *Biblioth. Eccleſ.* P. 1. Miſſas votivas pro variis neceſſitatibus, & pro di-

verſis hominum ſtatibus centum & quindecim ex diverſarum eccleſiarum Miſſalibus collegit. Alias item habet P. 2.

IV. Apoſtolica quoque traditio eſt, ſacrificium pro defunctis offerre. Tertullianus de cor. mil. c. 3. *Oblationes pro defunctis annua die facimus.* Idem lib. de exhort. Caſtitatis cap. 11. loquens de uxore defuncta, *pro cujus*, inquit, *ſpiritu poſtulas, pro qua oblationes annuas reddis.* Et de monogamia cap. 10. *Offert annuis diebus dormitionis ejus.* Cyprianus epiſt. 66. ad Furnitanos, *Epiſcopi*, ait, *anteceſſores noſtri cenſuerunt, nequis frater excedens ad tutelam vel curam clericum nominaret, ac ſi quis hoc feciſſet, non offerretur pro eo, nec ſacrificium pro dormitione ejus celebraretur; neque enim apud altare Dei meretur nominari in Sacerdotum prece, qui ab altari Sacerdotes & Miniſtros voluit avocare.* Epiphanius *hær.* 75. inter errores Aëtii hunc enumerat, quòd negaret offerendum eſſe ſacrificium pro defunctis. Chryſoſtomus hom. 69. ad Populum Antiochenum, *Non temerè*, inquit, *ab Apoſtolis hæc ſancita fuerunt, ut in tremendis myſteriis defunctorum agatur commemoratio.* Iſidorus lib. de Officiis Eccl. cap. 18. *Sacrificium pro defunctorum fidelium requie offerri, vel pro eis orari, quia per totum hoc orbem cuſtoditur, credimus quod ab ipſis Apoſtolis traditum ſit.* Auguſtinus tum alibi ſæpe, tum præcipuè in libro de cura pro mortuis gerenda eidem veritati ſuffragatur. Ritum verò pro defunctis offerendi magnificè, ut ſolet, deſcribit Dionyſius in eccleſiaſtica hierarchia: & Damaſcenus Orat. pro mortuis Apoſtolicum hoc eſſe inſtitutum ſanctorum Patrum teſtimonio oſtendit. Sed pluribus teſtibus opus non eſt, nam in hunc morem tota conſpirat antiquitas. Nec Fideles dumtaxat, ſed etiam Ethnicos ſacrificii quodam genere Defunctos coluiſſe docet Scævola lib. 34. digeſtorum tit. 1. de alim. vel cib. legat. lib. 18. §. ult. *Cibaria & veſtiaria per fideicommiſſum* teſtator *dederat, & ita adjecerat; quos libertos meos, ubi corpus meum poſitum fuerit, ibi eos morari jubeo, ut per abſentiam filiarum mearum ad ſarcophagum meum memoriam meam quotannis celebrent.* Ad quam legem notat Gothofredus ea ſacra anniverſaria fuiſſe.

V. Eſt denique Miſſa Præſanctificatorum, quæ tamen æquivocè dicitur Miſſa, cum careat conſecratione corporis & ſanguinis Jeſu Chriſti. De ea ſcripſit Leo Allatius eruditiſſimam & omnibus numeris abſolutam diſſertationem ad Bartoldum Nihuſium editam in fine operis de Eccleſiæ occidentalis atque orientalis perpetua conſenſione, in qua curioſus lector quicquid ad eam pertinet reperiet. Baſilio & Chryſoſtomo antiquior eſt, ejuſque origo ad Synodum ſaltem Laodicenam referri debet, quam Baronius *anno* 314. Nicænam anteceſſiſſe oſtendit. Sancitum enim in ea fuit can. 49. *non oportere in Quadrageſima panem offer-*

re, niſi Sabbato & Dominicis tantùm. Quibus diebus fiat, oſtendit can. 52. Concilii Trullani. *In omnibus*, inquit, *ſanctæ Quadrageſimæ jejunii diebus, præterquam Sabbato & Dominica, & ſancto Annuntiationis die, fiat ſacrum Præſanctificatorum miniſterium.* Hunc morem adhuc ſervat Orientalis Eccleſia, Occidentalis autem eo numquam utitur, aut uſa eſt niſi feriâ ſextâ majoris hebdomadæ. Ritus ejus apud Græcos hic eſt. Die Dominica præter illius diei oblationem quinque alios panes conſecrant pro totidem ſequentibus feriis uſque ad Sabbatum. Tum ſingulis diebus ſub veſperam conveniunt in eccleſia, & in ipſo Veſpertinarum precum officio Sacramentum antea conſecratum proponunt & ſumunt, præmiſſis pſalmis gradualibus, & recitatis quibuſdam canticis, lectionibus, & orationibus, quæ legi poſſunt in Euchologio cum notis Goar *pag.* 187. *& ſequentibus.* Et quia panem antea conſecratum, & ſanctificatum ſumunt, vocant hoc officium Præſanctificatorum, ſive ante conſecratorum; quo in ſola Quadrageſima, non in aliis jejuniis utuntur, quia ut ait Theodorus Balſamon in notis ad prædictum canonem Trullanum, hoc jejunium præcipuum eſt, magiſque ſolemne, & à Domino inſtitutum.

VI. Confundunt nonnulli cum Præſanctificatis Miſſam quam *ſiccam*, ſive *nauticam* vocant; ſed turpiter hallucinantur: nam Miſſa Præſanctificatorum legitimâ auctoritate inſtituta eſt, & verè in ea Chriſti corpus adeſt & ſumitur, licèt antea conſecratum. At Miſſa ſicca ab indiſcreta & privata quorundam devotione duxit originem, cui nimium indulgentes fuerunt Sacerdotes. Larva eſt & ſimulatio quædam veræ Miſſæ, ſicca proculdubio & jejuna, utpotè carens non ſolum conſecratione, ſed etiam ſumptione corporis Chriſti, ſimilis cœnæ ligneæ & lapideæ, quam Lampridius & alii referunt ſæpe convivis ſuis Heliogabalum exhibuiſſe. Invaluit tamen adeò ut aliquando viris ſanctis & doctis non diſplicuerit. Guillelmus de Nangiaco Monachus in libro geſtorum S. Ludovici narrat Religioſiſſimum Regem, cum è tranſmarinis partibus rediret in Galliam, corpus Chriſti in navi decentiſſimè collocari, atque ibi officia divina & Miſſam excepto Canone quotidie celebrari feciſſe. Eandem commendat Genebrardus *lib. de Liturgia Apoſtolica cap.* 30. pro his qui mane integræ Miſſæ intereſſe non poſſunt, pro navigantibus, pro infirmis, & quando defuncti poſt meridiem ſepeliendi ſunt; pro qua re in uſu fuiſſe ſuis temporibus teſtatur, ſeque Taurini *anno* 1587. in exequiis viri nobilis, qui veſpere ſepeliebatur, hujuſmodi Miſſæ cum Diacono & Subdiacono cantatæ interfuiſſe. Modum eam celebrandi ſic deſcribit Durandus in Rationali lib. 4. cap. 1. Sacerdos *ſi ex devotione non ex ſuperſti-*

tione velit totum officium Miſſæ ſine ſacrificio dicere, accipiat omnes veſtes ſacerdotales, & Miſſam ſuo ordine celebret uſque ad finem offerendæ, dimittens Secreta quæ ad ſacrificium pertinent. Præfationem verò dicere poteſt, licèt in eâdem videantur Angeli invocari ad conſecrationem corporis & ſanguinis Chriſti. De canone verò nihil dicat, ſed orationem Dominicam non prætermittat, & quæ ibi ſequuntur ſub ſilentio dicenda, non dicat: calicem vel hoſtiam non habeat, nec de his quæ ſuper calicem ſeu Euchariſtiam dicuntur vel fiunt, aliquid dicat vel faciat. Poteſt etiam dicere: Pax Domini ſit ſemper vobiſcum: *& exinde Miſſæ officium ſuo ordine peragat. Melius eſt tamen alia omittere.* Hæc autem Miſſa nautica dicitur, ut ait Durantus *lib.* 2. *de Ritibus Eccleſiæ cap.* 4. ex libro Sacerdotali, quia in mari & fluminibus celebrari ſolebat, in quibus propter motum & agitationem fluctuum vix poteſt ſacrificium offerri ſine periculo effuſionis. Declamant acriter adversùs eam Guil. Eſtius *orat.* 13. *Theologica*, & Laur. Laudmeter. *lib.* 2. *de veteri Clerico & Monacho cap.* 84. qui ambo exiſtimant paulò ante Guidonem de monte Rocherii cœpiſſe, à quo laudatur & approbatur *tract.* 4. *cap.* 7. *Manipuli Curatorum* quem ſcripſit anno 1333. ſed errant; quia, vt vidimus, jam in uſu erat vivente S. Ludovico Rege, qui obiit anno 1270. eamque deſcribit Durandus qui eodem tempore vixit, & Petrus Cantor qui floruit anno 1200. ejuſdem meminit in Verbo abbreviato *cap.* 29. ubi ait Miſſam ſiccam eſſe ſine gratia & humore confectionis Euchariſtiæ, & nihil Fidelibus prodeſſe. Nunc providâ Epiſcoporum curâ ubique gentium, utputo, obliterata & abrogata eſt.

VII. Cæterum præter Miſſam ſiccam irrepſerat & alius deteſtabilis abuſus, quem Petrus Cantor loco citato acerrimè perſtringit. Solebant enim eo tempore nonnulli Sacerdotes plures Miſſas in unum congerere, celebrantes Miſſam diei, vel aliam præcipuam ſuo ordine uſque ad offertorium; tum aliam incipientes uſque ad eundem locum, deinde tertiam & quartam eodem modo. Poſtea tot ſecretas orationes dicebant, quot Miſſas incœperant: demum ſub uno canone ſacrum perficiebant, totidem additis in fine Collectis, quot initio recitaveranr. Originem hujus abuſus adſcribit Petrus Sacerdotum cupiditati, qui cum illicitum eſſe ſcirent pluries in die celebrare, has plurium Miſſarum inſitiones invenerunt, ut devotioni multorum petentium pro ſe offerri ſacrificium unica celebratione ſatisfacientes, plura pro uno ſacrificio ſtipendia acciperent. Has autem Miſſas barbaro vocabulo *Bifaciatas* & *trifaciatas* nuncupat, quia duplicem vel triplicem habebant faciem: quas veluti monſtruoſas & contrarias inſtitutioni & conſuetudini Eccleſiæ improbat, & deteſtatur.

CAPUT XVI.

Duplex Miſſa; Catechumenorum & Fidelium. Vtriuſque ratio & origo. Miſſæ Catechumenorum quinam adeſſent. Veteris Eccleſiæ erga Catechumenos diſciplina. Altum de myſteriis ſilentium illis præſentibus. Quot fuerint eorum claſſes. De tempore Catecheſi conſtituto. Expulſio eorum ab Eccleſia quo ſæculo deſierit. Expulſi cum illis etiam Pœnitentes, & Energumeni.

I. VIgente in Eccleſia ſeveriori diſciplina, anxiè admodum & ſollicitè cavebant antiqui Patres, ne ulla ſibi eſſet cum impiis, profanis, & impuris hominibus communicatio, quos non ſolùm à myſteriorum participatione, ſed ab ipſo etiam aſpectu arcere ſolebant. Ideò cancellis & velis Eccleſiarum ſanctuaria undique clauſa erant, ne quiſpiam in ea aut nondum Chriſtianâ fide imbutus, aut aliqua ſorde pollutus introſpiceret. Cumque inchoarentur eorumdem myſteriorum ſolemnia, omnes indigni à Diaconis ejiciebantur, donec prioris vitæ maculas præſcriptis purgationibus eluiſſent. Hinc orta duplicis Miſſæ diviſio à duplici miſſione, quarum una Catechumenorum, altera Fidelium dicebatur. Et illa quidem duobus vel tribus primis Eccleſiæ ſæculis, aliquot precibus & pſalmis conſtabat, quibus abſolutis voce Diaconi dimittebantur Catechumeni, & alii qui Miſſæ fidelium adeſſe non poterant. Sed cum poſtea ſancti Patres & Epiſcopi animadvertiſſent ſermones & Scripturarum expoſitiones ad infidelium converſionem, cæterorumque inſtructionem multum conferre, admiſſi ſunt omnes in Eccleſia donec lecto Evangelio fieret ſermo; quo habito, & illis excluſis, Miſſa Fidelium incipiebat. Ita ſancitum fuit in Concilio Carthaginenſ. 4. c. 84. *Ut Epiſcopus nullum prohibeat ingredi Eccleſiam, & audire verbum Dei, ſive gentilem, ſive hæreticum, ſive Judænm, uſque ad Miſſam Catechumenorum.* Hujus autem edicti rationem reddit Concilium Valentinum Hiſpaniæ cap. 1. dicens: *Hoc inter cætera cenſuimus obſeruandum, ut ſacroſancta Evangelia ante munerum illationem vel Miſſam catechumenorum in ordine lectionum poſt Apoſtolum legantur, quatenus ſalutaria præcepta Domini noſtri Ieſu Chriſti, vel ſermonem ſacerdotis non ſolùm Fideles, ſed etiam Catechumeni ac pœnitentes, & omnes* qui

qui ex diverſo ſunt audire licitum habeant. Sic enim Pontificum prædicatione audita nonnullos ad fidem attractos evidenter ſcimus. Ideò Auguſtinus & alii Patres, interdum gentiles, interdum hæreticos, ſæpè etiam Judæos in ſuis ſermonibus exagitant, quia ſimul cum fidelibus illis intereſſe conſueverant. Quamvis autem cum catechumenis etiam pœnitentes & energumeni dimitterentur, Miſſa tamen, ſive dimiſſio, à ſolis catechumenis nomen accepit, quia major tunc erat illorum numerus, & nonnunquam contingere poterat, ut nulli eſſent pœnitentes vel energumeni. Ven. Beda *lib. 2. comment. in Eſdram* ipſos Catechumenos novæ vitæ auditores appellat, quia vox græca *Catechumenus* idem eſt ac Latinè auditor. Et ante ipſum Iſidorus lib. 7. orig. cap. 14. *Catechumenus dictus pro eo qui adhuc doctrinam fidei audit, nec dum tamen baptiſmum percepit, nam Catechumenus græcè auditor eſt.* Tertullianus lib. de pœnit. cap. 6. *Nemo ſibi aduletur, quia inter Auditorum tyrocinia deputatur.* Et paulò poſt. *Itaque audientes optare intinctionem, non præſumere oportet.* Cyprianus epiſt. 13. *Audientibus, ſi qui fuerint periculo præventi & in exitu conſtituti, vigilantia veſtra non deſit.* Et epiſt. 24. *Optatum inter lectores doctorem Audientium conſtituimus*: Magiſtrum ſcilicet Catechumenorum, ſeu Catechiſtam; quo munere functi ſunt Alexandriæ viri celeberrimi Pantænus, Clemens, & Origenes. Erant autem Catechumeni Chriſtianæ fidei tyrones, de quibus ſic loquitur Tertullianus: *Quicquid mediocritas noſtra ad pœnitentiam ſemel capeſſendam & perpetuò continendam ſuggerere conata eſt, omnes quidem deditos Domino ſpectat, ſed præcipuè Novitiolis iſtis imminet, qui incipiunt divinis ſermonibus aures rigare.* Nemo enim admittebatur ad baptiſmum, niſi præmiſſo tyrocinio: & ſi quis infans baptizabatur, ſuſceptores ſe illos docturos ſpondebant, cum ad ætatem capacem perveniſſent.

II. Non omnia tamen Religionis noſtræ myſteria, nec ipſum quidem Symbolum fidei illis exponebant: ſed quædam reſervabant vel circa finem tyrocinii, vel poſt baptiſmum. Auctor eſt Iſidorus *lib. 2. de offic. Eccl. cap.* 21. Symbolum Catechumenis traditum non fuiſſe, niſi cum mox baptizandi erant, & dicebantur *Competentes.* Ambroſius ep. 33. ad Marcellinam ſororem, *Poſt lectiones*, inquit, *& tractatum dimiſſis Catechumenis, Symbolum aliquibus Competentibus in baptiſterii tradebam.* Sozomenus *lib. 1. cap.* 19. Concilii Nicæni hiſtoriam texens Symbolum omittit; *nam veriſimile eſt*, ait, *nonnullos qui non ſunt initiati myſteriis hunc librum perlecturos.* Modus verò, qui in traditione Symboli ſervabatur, accuratè deſcribitur in Ordine Romano in denuntiatione Scrutinii ad electos; præmiſſis enim exorciſmis, lectiſque initiis quatuor Evangeliorum, Symbolum ipſis recitabatur primum græ-

cè, deinde latinè, addita præfatione parænetica, & ſubjuncta appendice in ejuſdem Symboli commendationem. Orationem quoque Dominicam nefas erat Catechumenis diſcere, vel recitare, ſed eam audiebant poſt Symboli traditionem adjecta ſingulis petitionibus brevi, & ſolida expoſitione, quam dabimus infra lib. II. cap. XV. Ideò autem interdicta illis erat hæc oratio ante lavacrum, quia, ut ſcitè loquitur Cyprianus ep. 74. ad Pompeium, *Nativitas Chriſtianorum in baptiſmo fit*, nec poteſt Deum patrem habere, qui filius Eccleſiæ non eſt. Filii ergo Dei, & fratres fidelium non cenſebantur, niſi per aquam regenerati, ac propterea priuſquam renati eſſent, dicere non audebant, *Pater noſter qui es in cœlis.* Hac ipſa de cauſa cum Fidelibus orare nequibant, teſte Chryſoſtomo, qui *hom. 79. ad Pop. Antioch.* differens de vi, & potentia orationis factæ in Eccleſia ait, *Et Catechumenis quidem permiſſum hoc nondum eſt, quoniam nondum ad hanc pervenere fiduciam: vobis autem & pro terrarum orbe, & pro Eccleſia, & pro gubernantibus ipſam & præſidentibus jubetur orationes emittere.* Primi etiam Arauſicani Concilii canone 20. vetitum erat, ne cum Fidelibus benedictionem acciperent, ſed ſeorſim: nec licebat Epiſcopis, illis præſentibus, manus imponere ſuper ordinandos, ut ſtatuit Concilium Laodicenum c. 4. aut baptizare, ex decreto præcitati Arauſicani c. 19. adeò ut ab aſpectu ejus lavacri removerentur, quod tantoperè exoptabant. Innocentius I. ep. ad Decentium Eugubinum agens de ſacramento Confirmationis ejuſque formâ ait: *Verba dicere non poſſum, ne magis prodere videar, quam ad conſultationem reſpondere.* Et Cyrillus Alexandrinus lib. 7. adv. Julianum, *Dicerem*, inquit, *de his*, nempè de baptiſmi myſteriis, *niſi revererer aures non initiatorum.* Ambroſius item baptiſmatis myſteria expoſiturus initio libri de initiandis ait: *Nunc de myſteriis dicere tempus admonet, atque ipſam ſacramentorum rationem edere; quam ante baptiſmum ſi putaſſemus inſinuandam nondum initiatis, prodidiſſe potiùs, quàm edidiſſe æſtimaremur.* Ex hac autem diſciplina emanaſſe puto canonem 37. Concilii Illiberitani, quem Baronius ſuppoſititium ſuſpicatur: alii verò multùm ſe torquent, ut congruam ejus atque orthodoxam interpretationem inveniant. Verba canonis hæc ſunt. *Placuit picturas in Eccleſia eſſe non debere, ne quod colitur & adoratur in parietibus depingatur.* Quibus verbis fruſtrà abutuntur ſectarii, ut hujus Concilii auctoritate ſacrarum Imaginum uſum & cultum convellant. Alia enim fuit illorum Patrum mens, quæ ex more illius ſæculi ſollicitè caventis, ne Religionis noſtræ arcana infidelibus proderentur, æſtimanda eſt. Vetuerunt ergo, ne id quod colitur & adoratur, in parietibus pingeretur; id verò quod pingendum non erat, obſcurè explicarunt illis verbis,

quod colitur & adoratur, ut ſoli fideles intelligerent eo canone prohiberi imagines Dei, & Chriſti Salvatoris, ne à Gentilibus irruentibus ſæpe in Eccleſias contumelia afficerentur, & irriderentur Chriſtiani ac ſi hominem colerent tanquam Deum: nevè catechumeni Deum, quem incircumſcriptum, immenſum, & materiæ expertem prædicari audiebant, humana figura pictum videntes, aliquid alienum ab ejus majeſtate conciperent. Deinde obſervandum non prohibuiſſe in tabulis pingi, quia commodè auferri poterant, & obducto velamine à profanorum aſpectu ſubmoveri.

III. Nullum verò ſacramentum ſtudioſiùs celabant, quam Euchariſtiam, de qua propterea antiqui Patres & pauca ſcripſerunt, & obſcuriùs loquuti ſunt; quia vel aderant eorum ſermonibus non initiati, vel timebant ne libri ſive tractatus in manus illorum inciderent. Optimè Baſilius lib. de Spiritu Sancto ad Amphiloch. cap. 27. *Quæ nec intueri fas eſt non initiatis, non conveniebat eorum doctrinam ſcripto publicitus circumferre.* Et Gregorius Nazianzenus *Orat.* 42. Pleraque ait, myſteriorum noſtrorum ne enuntiari quidem iis poſſe, qui ſunt extra fidelium communionem. Ambroſius item lib. 1. offic. cap. 50. *Non omnes vident alta myſteriorum, quia operiuntur à Levitis, ne videant qui videre non debent.* Quod ſi aliquando de hoc myſterio mentio habenda foret, illud eâ periphraſi obvolvebant, *Norunt Fideles.* Auguſtinus in Pſal. 33. *Nondum erat ſacrificium quod fideles norunt.* Idem in Pſal. 39. *Sacrificium verum quod fideles norunt.* Et infrà. *Corpus quod noſtis, quod non omnes noſtis, quod utinam qui noſtis omnes, non ad judicium noveritis.* Et in Pſal. 109. ad illa verba. Tu es Sacerdos in æternum: *Fidelibus loquor. Si quid non intelligunt Catechumeni, auferant pigritiam, feſtinent ad notitiam.* Chryſoſtomus hom. 72. in Matth. *Euchariſtiæ myſterium quanta miſericordia plenum ſit, initiati ſolummodo noverunt.* Et hom. de proditione Judæ. *Norunt initiati quæ dicuntur.* Idem hom. 40. in 1. ad Cor. *Volo quidem apertè hoc dicere, non audeo tamen propter eos, qui non ſunt initiati.* Rurſum Auguſtinus lib. 10. de Civ. Dei cap. 6. *Hoc eſt ſacrificium Chriſtianorum, quod Sacramento altaris fidelibus noto frequentat Eccleſia.* Orthodoxus apud Theodoretum *Dialogo* 1. *&* 2. cum in Euchariſtiæ mentionem incidiſſet, obſcurè & ænigmaticè loquendum eſſe monet, quod fortè aliqui adeſſent non initiati. Hac autem circumſpectione uſi ſunt paſſim antiqui Patres, vel quia putabant myſteriorum majeſtatem quodammodo imminui, ſi apertè coram catechumenis, & profanis hominibus enuntiarentur: vel ut eorum deſiderium in corde initiandorum magis accenderent. Cyrillus Hieroſ. in præfat. Catecheſeon: *Cum catecheſis recitatur, ſi catechumenus ex te*

quæſierit, quid dicebant Doctores; *nihil dicas externo.* Et infrà, *Fueras & tu aliquando catechumenus, neque propoſita myſteria tibi enarrabantur. Quando autem ſublimitatem eorum, quæ nunc traduntur, experientia didiceris, tunc planè intelliges dignos non eſſe catechumenos, qui ea audiant.* Auguſtinus verò tract. 96. in Joannem teſtis eſt ſacramenta Fidelium ideò catechumenis non prodi, *ut ab eis tanto ardentiùs concupiſcantur, quanto honorabiliùs occultantur.* Hanc diſciplinam ſpernentes Marcioniſtæ ad omnia myſteria Catechumenos cum Fidelibus indiſcriminatim admittebant, ut Epiphanius *hær.* 42. & Hieronymus in *cap.* 6. *epiſt. ad Galatas* referunt. Eoſdem à Tertulliano perſtringi credo lib. de Præſcript. hæreticorum cap. 41. *Non omittam ipſius converſationis hæreticæ deſcriptionem, quàm futilis, quàm terrea, quàm humana ſit: ſine gravitate, ſine auctoritate, ſine diſciplina, ut fidei ſuæ congruens. Inprimis quis catechumenus, quis fidelis incertum eſt: pariter adeunt; pariter audiunt, pariter orant.* Catholici autem adeò religioſè Fidelium, & Catechumenorum diſtinctionem ſervabant, ut Athanaſius *Apolog.* 2. falſi convincat adverſarios, qui ſacræ menſæ tempore ſacrificii à Macario everſæ teſtes catechumenos producebant, hac illatione: *Si catechumeni intus erant, ergo non eſt celebrata oblatio.* Eodem argumento Theophanes Abbas & Confeſſor in Chronographia Conſtantinum Magnum Romæ à Sylveſtro, non autem Nicodemiæ ab Euſebio baptizatum fuiſſe evincit: *Nondum enim luſtratus*, ait, *ſi Nicenæ Synodo interfuiſſet, neque divinorum myſteriorum, neque precum à ſanctis Patribus factarum extitiſſet particeps: id verò dicere, ne dum ſentire iniquiſſimum eſt.* Palladius conſonat in vita Chryſoſtomi, ubi tanquam ſcelus graviſſimum exaggerat, quod in tumultu adversùs illum excitato, quidam non initiati irruptione facta in Eccleſiam ea aſpexerint, quæ nefas erat illis intueri. Gaudentius item Brixianus ſerm. 2. ad Neophytos regreſſos à fonte: *Ea ſolum*, inquit, *aperienda Neophytis, quæ præſentibus Catechumenis explanari non poſſunt.* Epiphanius denique, ut alios omittam, ſacramentum Euchariſtiæ expendens in Ancorato, Audientium & ipſe præſentiam reveritus formam ejus occultè refert hoc modo. *Videmus quod accepit Salvator noſter in manus, & ubi gratias egiſſet dixit: Hoc meum eſt hoc & hoc.* Quod ſi aliquis ex catechumenis ignoranter ſuſcepiſſet Euchariſtiam, ſtatim baptizabatur, ut ex Conſtitutionibus Apoſtolicis lib. 7. cap. 26. colligitur, & ex Timotheo Alexandrino, addita interpretatione Balſamonis. Etiam Eulogiæ ſive panis reliquiæ, quæ diſtribui ſolebant poſt Miſſam, negabantur Catechumenis, ut conſtat ex cap. 7. Theophili Alexandrini cum ejuſdem Balſamonis explicatione. Nam cum panis uſualis & communis aliquid in terram decuti anxiè, eo quod eſſet mate-

teria Euchariſtiæ, Fideles paterentur, ut loquitur Tertullianus; multo magis inconveniens exiſtimabant fruſta panis benedicti dare profanis & nondum initiatis. Illis tamen dabant ſal, non ſolùm in baptiſmate, ſed etiam in catechumenatu; ad quem ritum, non autem ad Eulogias, reſpexit Auguſt. *lib. 2. de pecc. mer. & remiſſ. cap.* 26. cum ait, *Quod accipiunt Catechumeni quamvis non ſit Corpus Chriſti, ſanctum eſt tamen, & ſanctius quàm cibi quibus alimur, quoniam ſacramentum eſt.* Et lib. 1. confeſſ. cap. 11. agens de ſuo catechumenatu, *Audieram ego*, inquit, *adhuc puer de vitâ æternâ nobis promiſſa per humilitatem filii tui Domini Dei noſtri; & ſignabar jam ſigno crucis, & condiebar ejus ſale.* Hoc unicum erat catechumenorum Sacramentum, de quo Concilium tertium Carthaginenſe can. 5. *Placuit ut etiam per ſolemniſſimos Paſchales dies ſacramentum catechumenis non detur, niſi ſolitum ſal.* Mos autem in hoc canone præſcriptus vigebat in Gallia tempore Caroli Magni, ejus enim Capitularia *lib. 7. cap.* 109. præcipiunt, ut in Paſchate Sacramentum catechumenis non detur, *ſed tantùm benedictum ſal à Sacerdotibus pro communione tribuatur.* Poſt baptiſmum verò egreſſi de lavacro mel & lac deguſtabant tanquam ſymbola myſticæ infantiæ: idque Tertullianus *lib. de corona cap.* 3. inter antiquas traditiones enumerat, *Inde ſuſcepti*, ait, id eſt ex fonte, *lactis & mellis concordiam prægustamus.* Cui conſonat Hieronymus adv. Luciferianos dicens, *Multa quæ per traditionem in Eccleſiis obſervantur, auctoritatem ſibi ſcriptæ legis uſurpaverunt: veluti in lavacro ter mergitare caput, deinde egreſſos lactis ac mellis guſtare concordiam ad infantiæ ſignificationem.* Rurſum Tertullianus lib. 1. contra Marcionem cap. 14. *Ille uſque nunc nec aquam reprobavit creatoris, qua ſuos abluit: nec oleum, quo ſuos ungit: nec mellis & lactis ſocietatem, qua ſuos infantat.* Hunc ipſum ritum ſancta virgo Agnes expreſſit, cum dixit: *Mel & lac ex ore ejus ſuſcepi.*

IV. Porrò Catechumenos in varias olim claſſes diſtinctos reperio. Nam primò infideles declarabant ſe Chriſti fidem amplecti velle: tum privatim in aliqua domo Paganiſmi falſitatem edocebantur: poſt hæc in eccleſia admittebantur ad conciones audiendas: deinde in eâdem eccleſia precum & orationum participes effecti poterant in genua procumbere: demum datis nominibus in albo eorum ſcribebantur, qui mox ſacro fonte abluendi erant. Singularum claſſium ordo & nomina can. 7. Concilii primi Conſtantinopolitani ſic exprimuntur. *Primo die ipſos Chriſtianos facimus, ſecundo catechumenos, deinde tertio exorcizamus ſive adjuramus ipſos, ter ſimul in faciem eorum & aures inſufflando; & ſic eos catechizamus ſive initiamus, & curamus, ut longo tempore verſentur in eccleſia, & audiant Scripturas, & tunc eos baptizamus.* Idem

ordo indicatur can. 95. Concilii Trullani. Alii aliis nominibus utuntur: ſed in latina eccleſia omnes claſſes ad quatuor redactæ ſunt, quæ in ſermonibus & tractatibus Latinorum Patrum paſſim occurrunt. Quidam enim ab infidelitate ad fidem converti deſiderantes audiebant in eccleſia verbum Dei, ſed nondum petebant baptiſmum, & ii dicebantur *Audientes*. Alii audito ſermone procumbebant in genua, & orationum eccleſiæ aliquo modo participes erant, & vocabantur *Subſtrati*, ſive *Genua flectentes*. Alii in fide rectè inſtituti baptiſmum petebant, & dicti ſunt *Competentes*. Qui verò ex iſtis in albo baptizandorum deſcripti erant, *Electi* nuncupari ſolebant. Auguſtinus *ſerm.* 116. *de tempore* Competentium nomen ex eo deducit, quod gratiam baptiſmi ſimul peterent. *Primùm*, inquit, *Competentes iſti, quare hoc nomine vocentur, agnoſcant. Competentes dicuntur ſimul petentes, quo modo conſedentes nihil aliud eſt niſi ſimul ſedentes, & colloquentes nihil aliud eſt niſi ſimul loquentes, concurrentes ſine dubio non intelliguntur, niſi ſimul currentes: ita & competentes non poſſunt aliud intelligi, niſi ſimul petentes.* Idem ſentit Iſidorus lib. 2. de eccl. off. cap. 21. *Competentes ſunt, qui jam poſt doctrinam fidei, poſt continentiam vitæ, ad gratiam Chriſti percipiendam feſtinant: ideoque appellantur competentes, id eſt, gratiam Chriſti petentes, nam catechumeni tantùm audiunt, necdum petunt.* Hæ duæ claſſes Catechumenorum & Competentium frequentiùs à ſanctis Patribus commemorantur: quia nomine catechumeni Audientes & Subſtratos intelligunt, & Electos à Competentibus ut plurimùm non diſtinguunt. In Codice M. S. Reginæ Suecorum *num.* 914. extat antiquiſſima collectio Canonum, & poſt eam ſermo ad Conjugatos ſine nomine Auctoris, in quo omnes compellans qui adeſſe concioni ſolebant fideles & pœnitentes ſine claſſium diſtinctione, catechumenos autem, & competentes diſtinctè nominat. *Audite*, inquit, *Cariſſimi, membra Chriſti, & matris Catholicæ filii. Quod dico Competentibus, audiant Fideles: quod dico Fidelibus, audiant Competentes: quod dico Competentibus & Fidelibus, audiant Pœnitentes: quod dico Fidelibus, & Competentibus, & Pœnitentibus, audiant Catechumeni. Audiant omnes, omnes timeant, nemo contemnat.*

V. In primordiis eccleſiæ, & cum neceſſitas exigebat, nullum tempus Catecheſi præfinitum erat ſed quoſcumque conſtabat de ſua ſalute ſollicitos eſſe, & in fide ſufficienter inſtructos, Apoſtoli, eorumque diſcipuli baptizabant. Poſtea viſum eſt Patribus, ut diu perſiſterent in ediſcendis fidei rudimentis, certo tempore inſtructioni præfixo, diverſo tamen pro regionum, & perſonarum varietate, atque exigentia. Concilium Illiberitanum Flaminibus triennium præſ.

cripſit c. 4. Fœminis, quæ maritum ſine cauſa reliquiſſent, quinquennium, c. 11. Reliquis biennium, c. 42. Judæos octo menſibus inter Catechumenos retinendos eſſe ſtatuit Concilium Agathenſe c. 34. Ipſos verò catechumenos lapſos tribus annis inter Audientes morari Nicæna Synodus ſancivit c. 14. Et cum ſæviente perſecutione hæc ſpatia contracta fuiſſent, hæc ipſa Synodus c. 2. vetuit, ne id deinceps fieret, ſed ſtatuta tempora ſervarentur. Demum poſt aliquot ſæcula redactum tempus eſt ad dies quadraginta, ad tempus ſcilicet Quadrageſimæ, in qua ſex ſcrutinia haberi ſolebant, & ſeptimum in vigilia Paſchæ, de quibus non eſt hic tractandi locus. Inquirebant autem Epiſcopi & Presbyteri qui mores eſſent, quæ vita, quæ fides Catechumenorum, & ſi qui diſcoli reperiebantur, ſeveriori diſciplina uſque ad ejectionem coërcebantur, ut patet ex can. 5. Concilii Neocæſarienſis. Præclarè Juſtinus Martyr Apolog. 2. *Quicumque perſuaſum habuerint & crediderint eſſe ea vera, quæ à nobis docentur & dicuntur; ac vivere ſe ita poſſe polliciti fuerint, docentur orare jejunantes, & à Deo anteriorum peccatorum veniam poſtulare, nobis unà cum illis orantibus & jejunantibus. Deinde eò à nobis ducuntur, ubi aqua eſt, & eodem regenerationis modo, quo ipſi regenerati ſumus, regenerantur.* Alludit ad hanc diſciplinam Arnobius lib. 2. adv. gentes, cum ait *feritate atque inhumanitate depoſitis reſumere animas ingenia mitiora, ut ad illud quod dabitur, poſſint eſſe paratæ*, ad baptiſmum ſcilicet & ad Euchariſtiam, de quibus Sacramentis obſcurè loquitur & timidè propter infideles. Priùs itaque docebantur, tum fidem profitebantur, deinde precibus ac jejuniis, aliiſque operibus pœnitentiæ incumbebant, feritatem atque inhumanitatem deponentes, ut Arnobius ait accommodatè ad profanorum myſteriorum inſtitutiones; Chriſtiana verò phraſi, priori vitæ renunciantes ac peccatorum veniam poſtulantes. Mox lavacro abluti ſynaxi aderant, & ad communionem Corporis Chriſti admittebantur. In his autem gradatim procedebant ſervato ordine ſupra deſcripto, donec lotis ſalutaribus undis omnia myſteria pandebantur. Ab impiis etiam ſectis hoc olim obſervatum, ut profani procul à ſacris arcerentur, Jamblichus docet lib. 2. de vita Pythagoræ cap. 12. *Cum externis & ut ſic dicam profanis, ſi quandoque uſus ferret congrediendum eſſe, nequaquam ſua ſacra enunciabant, ſed per ſymbola & arcanas teſſeras obſcurè & latenter ſibi mutuò ſenſa mentis velut ænigmatibus ſignificabant.* Et Plutarchus lib. de garrulitate, *Dicendi homines, tacendi Deos magiſtros habemus, in eorum ſacris & myſteriis unà nobiſcum accepto ſilentio.* Apuleius quoque *lib.* 11. *fabula Mileſiæ*, poſtquam narravit ſe à Sacerdote, ſemotis procul

profanis, ad ſacrarii penetralia deductum : *Quæras forſitan ſatis anxiè quid deinde dictum, quid factum? Dicerem, ſi dicere liceret: cognoſceres, ſi liceret audire. Sed parem noxam contraherent aures & lingua temerariæ curioſitatis.* Tum ænigmaticè ſubdit. *Accesſi confinium mortis, & calcato Proſerpinæ limine per omnia vectus elementa remeavi. Nocte media vidi ſolem candido coruſcantem lumine, Deos inferos, & Deos ſuperos. Acceſſi coram & adoravi de proximo. Ecce tibi retuli, quæ quamvis audita, ignores tamen neceſſe eſt.* Eodem modo à ſacris Cereris ſubmotos impios & ſceleratos voce præconis, eâque territum Neronem is adſtare auſum non eſſe, ſcribit Suetonius.

VI. Sed redeo ad Miſſam, è qua habito poſt Evangelium ſermone tam Catechumeni, quàm infideles, & alii immundi abire, ac è foribus templi egredi voce Diaconi jubebantur, ipſas fores cuſtodientibus Miniſtris, eaſque claudentibus poſtquam fuerant egreſſi. Erat olim hoc munus Diaconorum, ut notant Maximus & Pachymeres ad cap. 5. Eccleſiaſticæ Hierarchiæ. *Nota*, inquit Maximus, *quod Diaconi fores tunc cuſtodierint, nunc verò ſubdiaconi.* Clemens autem *lib. 8. Conſtitut.* ait Diaconos tunc ſtetiſſe ad portas per quas viri, Subdiaconos ad eas, per quas mulieres ingrediebantur. Concilium verò Laodicenum ſtatuit Miniſtrum, ideſt Subdiaconum, ut Zonaras, Balſamon, & alii interpretes explicant, non oportere fores relinquere. A Subdiaconis tandem ad Oſtiarios hoc officium pervenit, quia ut obſervat S. Thomas in *ſupplem. 3. p. qu. 37. art. 2.* antiquis temporibus ob paucitatem miniſtrorum omnia inferiora miniſteria Diaconis committebantur, ſed ampliatus eſt poſtea cultus divinus, & Eccleſia alios ordines ſibi inſtituit. At nunc abiit in deſuetudinem hic ritus, & à foribus templorum diſceſſerunt Oſtiarii, ſublatiſque repagulis omnes indiſcriminatim ad ipſum altare irrumpunt, ad quod nonniſi Sacerdotibus, eorumque miniſtris fas erat accedere. Qua ætate id fieri cœperit incertum eſt: ex his autem, quæ S. Thomas quæſtione præcitata ſcribit, colligunt nonnulli ante ipſius tempora hunc morem deſiiſſe; quæ conjectura certior redditur ex Joanne Zonara, qui in notis ad Concilium Laodicenum, ait ſuo tempore, centum ſcilicet & quinquaginta annis ante Thomam, à januæ cuſtodia miniſtros receſſiſſe. Mihi haud improbabile videtur eccleſiæ fores cunctis introire volentibus tunc patuiſſe, cum jam nulli erant infideles, nulli catechumeni & pœnitentes, qui à Synaxi arcerentur, & peracta concione dimitterentur. Id verò in Eccleſia Latina circa annum Chriſti ſeptingenteſimum contigiſſe, argumento eſſe multa poſſunt. Nam primò iſtius dimiſſionis nulla fit mentio in antiquis Miſſalibus & Ritualibus;

Ritualibus: nec ullum ejus veſtigium extat apud veteres officiorum expoſitores, Strabonem, Micrologum, Rabanum, Amalarium, Alcuinum: licet alios quoſcumque ritus minutiſſimè ſoleant explicare. Patres etiam & Concilia poſt annum 700. nihil prorſus de hac re agunt, quamvis nonnunquam de Miſſa Catechumenorum atque Fidelium ex priſco uſu ſermonem habeant. Neque obſtat Amalarius ita ſcribens lib. 1. cap. 36. *Conſuetudo noſtra eſt, ut Catechumenos repellamus ante Evangelium:* nam de alio ritu loquitur, qui à media Quadrageſima uſque ad Sabbatum ſanctum ſuo tempore vigebat, & aliquot poſt ipſum ſæculis in uſu fuit, ejus enim meminit Joannes Beleth, qui vivebat anno 1190. *lib. de div. offic. cap.* 34. quia cum nemo eſſet qui batiſmum peteret ex Ethniciſmo vel Judaiſmo converſus, ſed omnes baptizandi, filii Chriſtianorum & infantes eſſent, quidam ex illis ad ſolemne Paſchalis baptiſma reſervabantur. Et hi manebant in eccleſia donec legeretur Epiſtola, & cantato Graduali Diaconus elata voce dicebat; *Catechumeni recedant: ſi quis Catechumenus eſt, recedat: omnes Catechumeni recedant foras.* Et egrediebantur expectantes præ foribus eccleſiæ, uſque ad finem Miſſæ; ipſiſque egreſſis legebat Diaconus Evangelium. Hic mos erat primi & ſecundi ſcrutinii: in tertio verò quod apertionis aurium dicebatur, tradito Symbolo & explicata Dominica oratione, annuntiabat Diaconus ut diſcederent: & egrediebantur parentes cum infantibus, eiſque relictis ſub cuſtodia, donec Miſſarum ſolemnia perficerentur, regreſſi in eccleſiam tam ipſi parentes quàm ſuſceptores cum oblationibus, eas pro illis offerebant: quæ omnia fuſiùs in Ordine Romano deſcribuntur. De hac igitur dimiſſione Amalarius, & Beleth intelligendi ſunt; non de illa ſolemni & quotidiana, à qua Miſſa Catechumenorum nomen accepit, licet hæc ab illa promanarit. Auguſtinus ſerm. 237. de temp. *Ecce poſt ſermonem fit Miſſa Catechumenis, manebunt fideles, venietur ad locum orationis.*

VII. Græci priſtinum morem adhuc retinent, & quamvis in eorum eccleſiis nulli ſint Catechumeni, nulli pœnitentes, in ſingulis tamen Liturgiis ſolemni formula Diaconus ait, *Quotquot eſtis Catechumeni recedite. Ne quis Catechumenus ſuperſit. Quicumque fideles in pace Dominum oremus.* Sive ut habetur in Liturgia Jacobi, *Nullus Catechumenus, nullus eorum qui nondum initiati ſunt; nullus eorum, qui nobiſcum orare non poſſunt, interſit. Recognoſcite vos invicem. Fores obſervate. Omnes recti.* Diſtinctio tamen expreſſa in Liturgiam Catechumenorum & Fidelium apud Græcos non reperitur; tametſi ſemper eadem fuerit actio Miſſæ apud illos, & apud Latinos: eademque apud

R

utroſque circa Catechumenos & pœnitentes diſciplina. Dionyſius *cap. 3. Eccl. Hierarchiæ* magnificè hunc ritum & diffuſiſſimè deſcribit, ex quo præcipua quædam excerpam. Exinde, inquit, ſacrarum literarum lectio recitatur, qua finita ſacro ambitu arceantur Catechumeni, & cum iis energumeni ac pœnitentes, illis qui divinorum aſpectu & communione digni ſunt, remanentibus. Porrò Catechumenos & Energumenos, eoſque qui pœnitentia ducuntur, ſacroſanctæ Hierarchiæ mos patitur quidem audire ſacram Pſalmodiam, divinamque ſacrarum Scripturarum recitationem: verum ad ea quæ deinceps ſequuntur ſacrificia & ſpectacula nequaquam hos convocat, ſed perfectos perfectorum oculos. Ac poſtremus quidem ordo Catechumenis tributus eſt, quod exortes ſint & ignari omnis hierarchicæ perfectionis, nequedum per divinam nativitatem divinum ſtatum aſſecuti, paternis eloquiis foveantur, vivificiſque formis ad beatum illum, qui ex divina generatione proficiſcitur, vitæ, luciſque principem progreſſum efformentur. Porrò energumenorum turba immunda quidem & ipſa eſt, verumtamen ſecundum locum ſuperiorem à Catechumenorum extremitate obtinet. Cæterum opinor, imò verò compertum habeo, ſinceriſſimum ſacrorum Ordinum judicium cenſere, præ iſtis deteſtabiliſſima obſidione teneri eos, qui deformem vitam deferentes, ſententiis moribuſque perditis dæmonibus conſentiunt, dum ea quidem quæ & verè ſunt, & immortaliter poſſidentur, atque æternaliter delectant, per extremam ſibique pernicioſam dementiam averſantur, materialem verò pluribuſque perturbationibus obnoxiam immutationem, perditaſque ac corruptrices voluptates, & inſtabilem, eamque alienam, neque verè exiſtentem, ſed apparentem delectationem ambiunt & conſectantur. Hi ergò primi, & quidem magis propriè quam illi, ſegregativa miniſtri voce arceantur: neque fas ſit eis cujuſlibet alterius rei ſacræ participes evadere, præterquam eloquiorum Dei, quorum magiſterio ad meliorem frugem converti poſſint. Hæc Dionyſius, ex quo conſtat morem ejiciendi cum Catechumenis, Energumenos & Pœnitentes antiquiſſimum eſſe. Nomen autem Energumeni ad eos extendit Dionyſius, qui carnalibus immunditiis ſervientes perverſis moribus cum dæmonibus conſentiunt, quod alibi me legiſſe non memini: nec puto veterem Eccleſiam Energumeni appellatione carnales homines vitioſis paſſionibus agitatos, ſed eos dumtaxat, qui corporaliter à Diabolo obſeſſi & poſſeſſi erant, intellexiſſe. Agit de Energumenis, & de oratione ſuper illos effuſa in Eccleſia, antequam expellerentur, Chryſoſtomus *hom. 3. & 4. de Dei natura adverſus Anomæos.* Cæterum in

his omnibus dimittendis certus ordo ſervabatur, qui vix percipi aut explicari poterit, niſi de Pœnitentibus, eorumque gradibus & claſſibus quædam ex veteris Eccleſiæ diſciplina breviter præmittantur.

CAPUT XVII.

Quibuſdam olim peccatis negata venia: tum omnibus conceſſa. Pœnitentium quatuor claſſes, Flentium, Audientium, Subſtratorum, & Conſiſtentium. De ſingulis Claſſibus, earumque origine, ſtatione, & diſciplina. De mulierum pœnitentia. Qui fuerint hiemantes. Pœnitentes, & alii, qui Miſſæ Fidelium adeſſe non poterant, quo ordine dimitterentur. De Sacramentali abſolutione.

I. IN exordio Chriſtianæ Religionis tantum erat pietatis ſtudium, tantum odium improbitatis, ut quibuſdam ſceleribus, quæ atrociora viſa ſunt, omnis prorſus veniæ ſpes, omnis pœnitentia denegaretur; adeò ut qui ea commiſiſſet, quamvis à divina miſericordia eorum remiſſionem veræ contritionis ſubſidio obtineret, nunquam tamen poſſet cum Eccleſia reconciliari. Ea erant idololatria, homicidium, & adulterium. Conſtat ex Tertulliano *lib. de Pudicitia*, ubi jam factus Montani aſſecla acriter invehitur adversùs decretum Zephyrini Papæ, quo adulteros ad pœnitentiam admiti edixerat. Idem liquet ex Concilio Illiberitano, & ex epiſtola Innocentii Primi ad Exuperium *cap.* 2. in qua ait duriorem fuiſſe obſervationem tempore perſecutionum, ne communionis conceſſa facilitas, homines de reconciliatione ſecuros non revocaret à lapſu; reddita autem eccleſiis pace rigorem illum in miſericordiam commutatum eſſe. An verò priori, & ſeveriori vigente diſciplina prædictorum criminum reis in fine vitæ, ſive in periculo mortis conſtitutis reconciliatio conceſſa fuerit, dubiæ quæſtionis eſt. A Patribus enim Concilii Illiberitani ſancitum fuit, ut nec quidem in fine daretur eis communio; & ex nonnullis epiſtolis Cypriani patet hunc uſum tunc viguiſſe in eccleſia Africana: alii ex adverſo removere ab eccleſia etiam illius temporis hunc feralem rigorem ſatagunt, nec ullum unquam in fine vitæ verè pœnitentem excluſum fuiſſe aſſerunt à venia & reconcilia-

tione. Et quidem ſi veniæ nomine ſacramentalem dumtaxat à peccatis abſolutionem intelligant, non eſt hæc ſententia improbabilis: ſed plenam reconciliationem, quæ in publicarum precum participatione, & in jure offerendi munera in ſynaxi, ac percipiendæ Euchariſtiæ conſiſtebat, illis conceſſam nego; & hic ſaltem eſt ſenſus antiquorum canonum ſtatuentium, ut nec in fine eis communio concederetur. Quod ſi aliquis abſolutionem ſub mortem conſecutus convaluiſſet, intra cœtum Fidelium non admittebatur, niſi priùs peracta pœnitentia illorum conſortio dignus redderetur.

II. Poſtquam autem rigidioris diſciplinæ emollita duritie omnibus criminibus, etiam tribus ſupradictis, indulgentiæ, & miſericordiæ janua aperta eſt; non tamen facilè quibuſlibet petentibus facultas concedi ſolebat agendi in eccleſia pœnitentiam, niſi prius conſtaret admiſſa flagitia eos ſeriò deteſtari, & verè optare dignos facere pœnitentiæ fructus, ac mores emendare. Ideo in area ultra omne eccleſiæ tectum diu ante porticum permanebant, ubi ſacco induti, & cinere aſperſi omnium Fidelium eccleſiam ingredientium pedibus provoluti rogabant, ut pro ipſis apud Epiſcopum, & Presbyteros, ac univerſam fraternitatem intercederent, & jus agendæ pœnitentiæ impetrarent. Huc alludit Tertullianus lib. de Patientia cap. 12. *Hæc expectat, hæc exoptat, hæc exorat pœnitentiam quandoque inituris ſalutem.* Et de Pœnit. cap. 3. *Adſiſtit pro foribus, & de nota ſuæ exemplo cæteros admonet, & lacrymas fratrum ſibi quoque advocat, & redit plus utique negotiata, confeſſionem ſcilicet, quam communicationem. Nec amittit, ſed præparat fructum.* Cyprianus quoque lib. de lapſis, Caſti & Æmilii, qui tormentis vexati lapſi erant, pœnitentiam commemorans ait: *Sic Caſto & Æmilio aliquando Dominus ignovit: ſic in prima congreſſione devictos, victores in ſecundo prælio reddidit, ut fortiores ignibus fierent, qui ignibus ante ceſſiſſent, & unde ſuperati eſſent, inde ſuperarent. Deprecabantur illi non lacrimarum miſeratione, ſed vulnerum, nec ſola lamentabili voce, ſed laceratione corporis & dolore.* Euſebius item in fine *libri* 5. *Hiſtoriarum* petitam & obtentam à Natali confeſſore, qui ab hæreticis deceptus Epiſcopatum apud illos acceperat, pœnitentiam enarrat dicens, ad pedes Zephyrini Epiſcopi ſeſe cum lacrymis indutum ſacco & conſperſum cinere abjeciſſe; nec ſolum cleri, ſed & ſecularium veſtigiis advolutum, multiſque precibus uſum, oſtenſis etiam vibicibus plagarum, quas pro Chriſti confeſſione pertulerat, Eccleſiam tandem ſuis fletibus commoviſſe. Ipſa verò pœnitentiæ opera Tertullianus eleganter commemorat lib. de pœnit. cap. 9. *Exomologeſis proſternendi & humiliſicandi hominis diſciplina eſt, converſationem injungens miſericordiæ illicem, de ipſo quoque habitu at-*

quæ victu mandat, ſacco, & cineri incubare, corpus ſordibus obſcurare, animum mœroribus dejicere, illa, quæ peccavit triſti tractatione mutare: cæterum paſtum & potum pura noſſe, non ventris ſcilicet, ſed animæ causâ: plerumque verò jejuniis preces alere, ingemiſcere, lacrymari, & mugire dies noćteſque ad Dominum Deum ſuum, Presbyteris advolvi, & caris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis ſuæ injungere. Idem de pudicitia *cap.* 13. pœnitentem depingit conciliciatum & concineratum, cum de decore & horrore compoſitum, omnium lacinias invadentem, omnium veſtigia lambentem, omnium genua detinentem. Simili modo Cyprianus *lib. de Lapſis*, hæc eſſe ait pœnitentium exercitia, impenſiùs orare, diem luctu tranſigere, vigiliis ac fletibus noctem ducere, ſtratos ſolo cineri adhærere, in cilicio & ſordibus volutari. Sic Pacianus *Parenæſi de pœnit.* Dejicere mœroribus animum, ſacco corpus involvere, cinere perfundere, macerare jejunio, mœrore conficere, multorum precibus adjuvari.

III. Obſervant Eruditi, in ſcriptis Tertulliani, Cypriani, & aliorum Patrum qui ducentis & quinquaginta annis poſt Chriſtum floruerunt, nullam reperiri pœnitentium in varias claſſes diſtinctionem, ſive Epiſcoporum prudentiæ commiſſa tunc fuerit, ſive reverâ poſt Novati hæreſim incœperit, quod probabilius exiſtimo. Cum enim Novatiani perperam aſſererent non eſſe in Eccleſia poteſtatem peccata poſt baptiſmum dimittendi, in quo, teſte Paciano, eorum hæreſis ſita erat, non quod ſimpliciter negarent Lapſis pœnitentiam: viſum eſt Patribus modum & ordinem pœnitendi certis legibus ſtabilire; atque ideò quatuor pœnitentium gradus ſive ſtationes conſtituerunt, quarum prima dicebatur *Fletus*, ſecunda *Auditio*, tertia *Subſtratio*, quarta *Conſiſtentia*. Has Græci proprio idiomate vocant *Proclauſin*, *Acroaſin*, *Hypoptoſin*, & *Syſtaſin*.

IV. Primus itaque gradus, ſeu prima ſtatio flentium erat, qui admiſſi ad pœnitentiam in porticu extra Eccleſiam commorabantur peccata ſua publicè confitentes & deplorantes, cilicio & cinere ſordidati, & ad miſericordiam excitandam omni ex parte compoſiti. Nihil ad iſtos pertinebat Miſſa Catechumenorum, nullæ ſuper eos manuum impoſitiones erant, nullæ orationes recitabantur; ſed Fideles privatim Deum orabant, ut veram illis pœnitentiam largiretur. Hac veluti fibula, ut Pacianus *in paraneſi* ait, cum Eccleſia nectebantur: à templi enim veſtibulo excluſi ne prædicationem quidem audire poterant, pietatem dumtaxat ingredientium implorabant, ut pro ipſis apud Epiſcopum & Clerum intercederent. In hac ſtatione manebant quidam per

annum, alii per biennium, alii etiam per plures annos pro criminum varietate, & fervore pœnitentiæ.

Secundus gradus Auditio eſt. Stabant Audientes intra fores Eccleſiæ in propylæo, ſive intra portam in Narthece, ubi lectionem Scripturarum, earumque interpretationem, & ſermonem audiebant, ab illa lugubri & humili deprecatione abſoluti; ſed nullæ erant ſuper eos manuum impoſitiones, nullæ orationes, eo quod iſtarum expiationum nondum capaces æſtimarentur. Statio autem, ſeu locus auditionis, præter hos pœnitentes, quinque hominum genera complectebatur, Ethnicos, Judæos, Hæreticos, Schiſmaticos, & primi generis Catechumenos. Pro ratione autem contritionis & humiliationis citiùs vel tardiùs tranſitus ab hac claſſe ad tertiam concedebatur.

In tertio gradu erant Subſtrati manentes intra ambitum Eccleſiæ uſque ad Ambonem, ultra quem progredi nefas illis erat. Hi jejuniis, precibus, humicubationibus, aliiſque operibus laborioſis affligebantur, atque in ſingulis ſynaxibus preces ſuper illos in genua procumbentes cum mánuum impoſitione fundebantur; idque per longum tempus, & interdum per plures annos: atque interim in eorum mores diligens inquiſitio fiebat, an verè contriti eſſent, an ſincera eorum converſio. Stabant etiam in hac ſtatione Catechumeni ſecundi & tertii generis, & energumeni. Hi poſtremi licèt diſtincti eſſent à Pœnitentibus, impuri tamen æſtimabantur, nec poterant cum Fidelibus permiſceri, eo quod eſſent dæmonis habitaculum. Curabantur autem extra Miſſarum ſolemnia ab exorciſtis per Exorciſmos, intra Miſſam ab Epiſcopo ſive Presbytero per manuum impoſitionem, cui ſemper oratio adjungebatur.

Quartus gradus dicitur Conſiſtentia, in quo conſtituti pœnitentes Fidelium precibus & ſacrificio uſque ad finem aſſiſtebant, offerre tamen munera ad altare, & conſequenter communicare non poterant, quia jus offerendi juri communicandi annexum erat, atque his potiſſimum Fideles ab aliis diſcernebantur, Sedes conſiſtentium erat ab Ambone versùs Sanctuarium, ſive permixti fuerint cum fidelibus, ſive ab illis ſeparati, quæ res obſcura eſt: fuiſſe tamen ſejunctos probabili conjectura ex hoc deduco, quia alioquin potuiſſent cancellis appropinquare, quod illicitum erat non offerentibus & excluſis à communione. In hac quoque ſtatione illi ſæpius collocabantur, qui ob aliquam leviorem culpam communione aliquando privabantur, nullâ præter hanc pœnâ mulctati. Ita Concilium Illiberitanum c. 21. *Si quis in civitate poſitus tres Dominicas Eccleſiam non acceſſerit, pauco tempore abſtineat,*

ut correptus eſſe videatur. Et c. 50. *Si quis Clericus, ſive Fidelis cum Judæis cibum ſumpſerit, placuit eum à communione abſtinere.* Sunt & alii ejuſdem Concilii canones huc referendi, ex quibus conſtat ſic abſtentos ſola communione privatos in reliquis fidelium commercio non caruiſſe. Quidam addunt quintum gradum perfectionis, & malè: quia perfectio non gradus, ſed finis erat & fructus pœnitentiæ, cum ea plenè perfuncti, & à peccatis abſoluti id quod perfectum eſt, corpus ſcilicet & ſanguinem Jeſu Chriſti percipiebant.

V. Mulieribus numquam publica pœnitentia, ſaltem primis Eccleſiæ ſæculis imponi ſolebat; ſed privatim flebant, jejunabant, & alia pœnitentiæ opera exercebant. Id poſtea permiſſum Viduis, quia ceſſabat metus, ne à viris vexarentur. Exemplum habemus nobiliſſimæ matronæ Fabiolæ, quæ repudiato viro ob adulterium, alteri incauta nupſit, in ſe autem reverſa poſt obitum ſecundi, errorem publicè confeſſa eſt, *Et tota Urbe Romana ſpectante*, ut in ejus Epitaphio epiſt. 30. Hieronymus ſcribit, *ante diem Paſcha in Baſilica Laterani ſtetit in ordine Pœnitentium, Epiſcopo, Preſbyteris, & omni populo collacrymante, ſparſum crinem, ora lurida, ſqualidas manus, ſordida colla ſubmittens.* Erant & aliqui Pœnitentes, qui *Hyemantes* dicti ſunt. Nam Synodus Ancyrana cap. 17. leproſos, & eos qui cum brutis rem habuerunt, inter Hyemantes orare præcepit. At qui fuerint iſti, dubiæ quæſtionis eſt. Quidam putant fuiſſe *Arreptitios* quos S. Maximus *in Scholiis ad cap. 6. Eccleſ. Hier.* ita vocari arbitratur, quod veluti tempeſtatibus agitati in continua quaſi hyeme verſarentur. Horum vero ſententiam reprobat Zonaras in notis ad citatum canonem Ancyranum: *Sed qui ſint*, inquit, *haud facilè dixerim.* Alii collocant eos in primo ordine pœnitentium, nullumque agnoſcunt diſcrimen inter hyemantes & lugentes. Quibuſdam magis placet hyemantium nomine illos intelligi, qui ſub dio extra omne Eccleſiæ tectum manebant, cujuſmodi erant majori excommunicatione percuſſi, ab eccleſia prorſus præciſi: quo etiam in loco, procul ſcilicet à porticu, juſſi ſunt ſtare leproſi, ne cæteros inficerent; & qui cum brutis atque contra naturam luxuriabantur, quos monſtra, portenta, & furias nuncupabant. Horum autem conjecturam ideò cenſeo probabiliorem, quod illi favere videatur Tertullianus *lib. de Pudicitia*, apud quem aliud eſt limine Eccleſiæ, aliud toto tecto ſubmoveri. Fornicatores enim & adulteros ad limen ſeu fores Eccleſiæ inter Pœnitentes admiſſos ait *cap.* 3. quamvis fruſtra, ut benè notat Pamelius *num.* 30. ſi Eccleſia eis veniam dare non poterat, ut ipſe perperam aſſeruit: *Reliquas autem*, inquit cap. 4. *libidinum furias impias & in corpora & in ſexus ultra jura naturæ, non mo-*

dò limine, verùm omni eccleſiæ tecto ſubmovemus, quia non ſunt delicta, ſed monſtra. Hi ergo qui in area, & flentes qui in porticu morabantur, divini ſacrificii nullo modo conſortes erant: cæteri omnes qui Eccleſiam ingrediebantur, ſed Miſſæ fidelium intereſſe non poterant, hoc ordine, prævia Miniſtri juſſione è templo excedebant.

VI. Primi omnium voce Diaconi poſt Evangelium & ſermonem admoniti exibant Infideles, & poſt illos Catechumeni primi generis, & Pœnitentes ſecundi. His egreſſis monebat Diaconus populum, quid peteret à Deo pro Catechumenis ſecundæ claſſis, qui Subſtrati dicebantur, quibus etiam indicebat ut capita inclinarent orationibus Sacerdotum, quibus ſuper illos recitatis, & ipſi exibant. Idem ritus his egreſſis erga Energumenos ſervabatur: & his poſt preces dimiſſis, vocati aderant Competentes & Electi, & poſtquam iſti oratione item ſuper eos peracta receſſerant, idem Diaconus Pœnitentes tertiæ claſſis ad orationem advocabat, iiſque procumbentibus manus imponebantur ab Epiſcopo & Presbyteris, recitatis orationibus, quarum formulæ prolixæ & diſtinctæ ſuper omnes ab Eccleſia emittendos legi poſſunt lib. 8. Apoſtolicarum Conſtitutionum; ac demum his dimiſſis fores Eccleſiæ claudebantur, quas Miniſtri cuſtodiebant, ne quis à ſacris excluſus denuò ingrederetur, aut aliquis Fidelium abſcederet, ſtatimque Miſſa fidelium, quam Ivo Carnotenſis *epiſt.* 219. Miſſam Sacramentorum vocat, inchoabatur. Sancitus eſt hic ordo expulſionis, *can.* 19. Concilii Laodiceni, deque eo agit Theodorus Antiochenus ad *can.* 5. Concilii Neocæſarienſis. Pœnitentes verò quartæ claſſis uſque ad finem Miſſæ, ut ſupra diximus, cum fidelibus morabantur communionis expertes. Quod autem ſpectat ad Sacramentalem abſolutionem, an eam Epiſcopi ſeu Sacerdotes ſub finem conſiſtentiæ, an in fine ſubſtrationis impertirentur, cum ab ea ad conſiſtentiam tranſibant, diverſæ ſunt Eruditorum ſententiæ, quas non eſt hujus loci examinare. Quod ſi ſpecialiter ſermo ſit de conſuetudine Romanæ Eccleſiæ, ex Sozomeno *lib.* 7. *cap.* 16. & ex Nicephoro *lib.* 12. *cap.* 28. manifeſtè colligitur dilatam Romæ abſolutionem uſque ad finem quarti gradus. De hac enim Eccleſia tractantes, pœnitentes commemorant qui Miſſæ interrant, nec tamen Euchariſtiæ participes erant: & eos aiunt peractâ Miſsâ in terram cum fletu corruiſſe, quibus occurrens Pontifex ſimiliter cum lacrymis collabebatur, & eos erigens pro illis orabat, ac deinde dimittebat. Illi verò privatim jejuniis & aliis pœnis ſe affligebant, ac poſtea elapſo tempore ab Epiſcopo conſtituto à peccatis abſolvebantur. Non ergo Subſtratis, qui cum Catechumenis exibant, ſed Conſiſtentibus, qui uſque ad finem Miſſæ manebant in Eccleſia, abſolutio

dari

dari ſolebat. Eumdem morem ſervatum in Africa, ut intra Miſſarum ſolemnia abſolverentur pœnitentes proximè ante orationem Dominicam, non obſcurè docet Optatus Milevitanus lib. 2. *Etenim inter vicina momenta dum manus imponitis & delicta donatis, mox ad altare converſi Dominicam orationem prætermittere non poteſtis.* Manuum autem impoſitio ſuper Subſtratos, quædam tantum oratio & benedictio erat, quam in terram procumbentes à Sacerdotibus accipiebant. A qua proſtratione probabile eſt ortam adverſus Chriſtianos Paganorum calumniam, aſſerentium apud Minutium Felicem: *Eos Antiſtitis ac Sacerdotis colere genitalia, & quaſi parentis ſui adorare naturam*, eo quod Pœnitentes Presbyteris advolvi ſolerent, & charis Dei adgeniculari, ut loquitur Tertullianus.

CAPUT XVIII.

Veteris Eccleſiæ mores ex præſentibus æſtimandos non eſſe. Cur interdum mutati ritus. De diebus Aliturgicis. Feria Quinta quare olim Miſſa caruerit. An quotidie veteres Monachi celebrarint. De diebus Liturgicis, & de quotidiana oblatione. Qui fuerint dies Polyliturgici. Ab uno Sacerdote plures quandoque Miſſas una die actas, & unam à pluribus.

I. DE ſacris Eccleſiæ ritibus, eorumque veneranda antiquitate illi proculdubio malè merentur, qui priſcos mores præſentis temporis conſuetudine metientes, omnem veterem diſciplinam ad hujus ævi praxim expendunt, ea perſuaſione decepti, quod nihil unquam ab iis uſibus diverſum fuerit, quos à parentibus & præceptoribus didicerunt, & quibus ab infantia aſſueverunt. Quod ſi aliquando priſcorum Patrum monumenta evolvunt, quæ in illis obſcura ſunt obſcuriora reddunt, veterem Eccleſiam cum præſenti comparantes: & ſi fortè in aliquid incidunt, quod ab hodiernis ritibus diſcrepet, ſubſiſtunt & nutant, vel inconſultò reſpuentes, vel falſa interpretatione in alienum ſenſum detorquentes quicquid à ſuis præjudicatis opinionibus abhorret. Ex quo fit ut in maximos errores, inque rituum Eccleſiaſticorum confuſiſſimam perturbationem labantur, quia nimirum illorum cauſas, & fundamenta, ac ipſaſmet definitiones ignorant, quas bene percipere

nemo poteſt, niſi ideam & imaginem antiquæ diſciplinæ in mente habeat. Multa quidem vocabula nobis & priſcis Patribus communia retinemus, ſed ſenſu ab eo quem tunc habebant non minùs alieno, quàm noſtra tempora à primis poſt Chriſtum ſæculis remota ſunt, ut palam fiet cum de oblatione, de communione, deque aliis partibus divini Sacrificii Libro ſecundo diſſeremus. Poſſem multa proferre Eccleſiaſticæ diſciplinæ detrimenta, quæ mater errorum ignorantia peperit, ſed alienum hoc eſt à meo inſtituto, & quicquid in hoc genere peccatum eſt, naturæ lapſæ corruptioni ſemper in pejora ruentis malim adſcribi, quàm illorum negligentiæ qui ſuccreſcentibus malis non obſtitiſſe vel fomenta præbuiſſe cenſentur. Vetus mortalium querimonia eſt, à majorum pietate, fervore, & zelo nos receſſiſſe, Chriſtianæ probitatis vix remanſiſſe veſtigia: & quamvis fides una, perpetua, & invariabilis eſt, verè tamen credentium numerus adeò in dies decreſcit, ut Chriſtus Salvator noſter prænuntiarit, vix ſe fidem in hominibus inventurum, cum terrarum orbem judicaturus adveniet: *Cum venerit*, inquit, *Filius hominis, putas inveniet fidem in terra?* Moribus autem immutatis, ſacros quoque ritus variari conſequens fuit. Et multa quidem ſapientiſſimè ab Oecumenicis Conciliis & à ſummis Pontificibus, quorum eſt in populum Chriſtianum ſumma poteſtas, & irrefragabilis atque infallibilis auctoritas, innovata fuerunt, id exigente temporum conditione, quæ priſtinæ conſuetudinis diſtrictionem ſemper in eodem ſtatu manere non patitur: ſed & fatendum nihilominus eſt, non paucos abuſus ſenſim irrepſiſſe hominum vitio vel imperitiâ, quibus nunc adverſum ire & remedium afferre difficillimum eſt, cum in mores tranſierint quæ vitia fuerunt. Diſtinguendæ igitur ætates, diſquirenda mutationis ratio, & omnia ad ſua principia revocanda ſunt, ut certa rerum notitia habeatur. Tum illud ſolerter cavendum eſt, ne ea quæ juſtè & prudenter ſtatuta ſunt, cum abuſibus & corruptelis abſque legitima auctoritate introductis temerè confundantur. Optimè de hac re Hugo à S. Victore lib. 2. de ſacram. Fidei par. 11. in fine cap. 12. *Etiamſi aliis temporibus aliquando non ita fuiſſe, & nunc aliter eſſe quàm fuit, demonſtretur: non tamen cogitare debemus, quaſi levitate aliqua factum ſit, ut nunc aliter teneatur & aliter inſtitutum ſit, quàm fuit. Sed quod tunc oportebat & ita ſalubre fuit, ut ſic teneretur, & ſic juberetur: nunc autem alia eſſe tempora, & aliud eſſe congruum ſive neceſſarium ſaluti humanæ.* Hac monitione neceſſe fuit lectorem initio hujus Capituli præmunire, in eo ſi quidem & deinceps quædam tractanda ſunt ab uſu hodierno longè diverſa, quæ præcipiti ſententia damnare quidam ſcriptores auſi ſunt, vel pervicaciter ea olim facta negantes, quæ hodie non fiunt, vel ſuſque deque omnia

vertentes, ut eadem ad hodiernas conſuetudines accommodent. Sed jam tempus eſt vt de diebus Aliturgicis, Liturgicis, & Polyliturgicis, quorum occaſione hæc præmiſſa ſunt, tractationem aggrediamur.

II. Apud Græcos dies *Aliturgici* erant & hodie item ſunt omnes dies Quadrageſimæ, quibus Miſsâ Præſanctificatorum utuntur, exceptis Sabbato, Dominica, & die Annunciationis. Diem Sabbati Alexandriæ & Romæ liturgiâ olim caruiſſe teſtatur Socrates lib. 5. hiſt. Eccl. cap. 21. *De Synaxi*, inquit, *variæ conſuetudines ſunt: nam quamquam omnes ubique in orbe terrarum Eccleſiæ ſingulis ſeptimanis vertentibus die Sabbati myſteria celebrant, Alexandrini tamen & Romani ex antiqua traditione iſtud facere renuunt.* Addebant Sabbato Alexandrini feriam quartam & ſextam, ut idem aſſerit eodem loco. *Rurſus*, ait, *Alexandriæ quartâ feriâ & eâ quæ dicitur Paraſceve, & leguntur Scripturæ, & Doctores eas interpretantur, omniaque quæ ad ſynaxim pertinent adminiſtrantur, præter myſteriorum celebrationem.* Socrati adſtipulatur eiſdem ferè verbis Nicephorus Calliſtus *lib.* 12. *cap.* 34. Eccleſia Mediolanenſis ſextas quaſque ferias Quadrageſimæ ſine ſacrificio tranſigit, ut ſupra dictum eſt Cap. X. In eadem Quadrageſima officio Miſſæ caruit feria quinta, uſque ad Gregorium II. cujus vitam ſcribens Anaſtaſius ait: *Hic quadrageſimali tempore, ut in quinta feria jejunium, atque Miſſarum celebritas fieret in Eccleſiis, quod non agebatur, inſtituit.* Notat verò Durandus *lib.* 6. *Rationalis cap.* 36. *&* 43. hinc ortam eſſe varietatem Epiſtolarum & Evangeliorum, quæ huic feriæ aſſignantur. Cum enim ejus officium à Gregorio Magno inſtitutum non fuerit, diverſæ Epiſtolæ & diverſa Evangelia à diverſis Eccleſiis pro eo ordinata ſunt, vel quia ſeriùs ad eas pervenit Gregorii II. decretum, vel quia ejuſdem officium à quorumdam Eccleſiarum Epiſcopis pridem fuerat inſtitutum. De hac feria Walfridus Strabo cap. 20. hæc ſcribit. *Melchiades Romæ præſulatum agens ſtatuit ut nulla ratione Dominicâ aut quintâ feriâ jejunium quis fidelium ageret. Pagani enim his diebus quaſi jejunia frequentabant. Ideò B. Gregorius in diſpoſitione officiorum anni infra Quadrageſimam quintam feriam vacantem dimiſit, ut quia feſtiva erat veluti Dominica, etiam officio diei Dominicæ celebris haberetur. Quæ quinta feria, quoniam poſtmodum cœpit ut cæteræ jejuniis applicari, Gregorius junior ſtatuit eam Miſſis & orationibus eſſe ſolemnem, & undecumque colligens ejuſdem diei augmentavit officia.* At hæc Anaſtaſio adverſari videntur: ille enim ait Gregorium conſtituiſſe ut jejunium & Miſſarum celebritas hac die fieret, quod prius non agebatur: Strabo verò Miſſam propriam ab illo inſtitutam aſſerit, cum prius Miſſa diei Dominicæ ipsâ feriâ quintâ repeteretur. Melchiadis ſtatu-

tum à Strabone citatum refert Gratianus *de conſecr. diſt.* 3. *cap. Jejunium*, ex epiſtola ejus ſuppoſititia ad Epiſcopos Hiſpaniarum. Habetur quoque in libro de Romanis Pontificibus Damaſo Papæ perperam tributo his verbis. *Hic conſtituit, ne ulla ratione die Dominica, aut quinta feria jejunium quis fidelium ageret, quia eos dies Pagani quaſi ſacrum jejunium celebrabant.* Quicquid autem ſit de hoc Melchiadis Decreto, certum eſt in antiquis Sacramentorum libris, itemque in Lectionariis & Calendariis nullam inveniri Miſſam vel Evangelium tam in Quadrageſima, quàm extra ipſam per totum annum, feriæ quintæ aſſignatum, niſi poſt Gregorium II. in Quadrageſima tantùm, & in octavis Paſchæ. Cujus Eccleſiaſtici ritus ex Concilio Narbonenſi anno 589. celebrato rationem petendam putat Joannes Fronto in Prænotatis ad ſuum Calendarium §. 6. in quo ſtatutum eſt, ne ullo religioſo cultu hæc dies tranſigeretur. *Ad nos pervenit*, aiunt Patres illius Concilii, *quoſdam de populis Catholicæ fidei execrabili ritu quintam feriam, quæ & dicitur dies Jovis, multos excolere & operationem non facere. Quam rem pro Dei timore execrantes & blaſphemantes, quicumque ab hac die præter feſtivitates in eo die venientes, auſus vel auſa fuerit vacare & operam non facere, ſi ingenuus eſt aut ingenua, de Eccleſia repellendus, & ſub pœnitentia mittendus anno uno, & eleemoſyna & metu ſatisfaciat, ut eis Dominus ignoſcat: ſi ſervus aut ancilla fuerit, contenta flagella correcti Domino conſignantur, & ultra talia eos obſervare non permittant.* Declamat quoque adversùs eos qui feriam quintam colebant, Auguſtinus in fine ſermonis 215. de tempore, ubi inter cætera hæc habet. *Quia audivimus quòd aliquos viros vel mulieres ita diabolus circumveniat, ut quinta feria nec viri opera faciant, nec mulieres lanificium, coram Deo & ſanctis Angelis ejus conteſtamur, quia quicunque hoc obſervare voluerint, niſi per prolixam & duram pœnitentiam tale ſacrilegium emendaverint, ubi arſurus eſt diabolus, ibi & ipſi damnandi ſunt. Iſti enim infelices & miſeri, qui in honore Jovis in quinta feria opera non faciunt, non dubito quòd ipſa opera die Dominico facere nec erubeſcunt nec metuunt.* Nullo igitur honore feria quinta colebatur, nec ullus in ea cogebatur Fidelium conventus, donec Gregorius II. ſtatuit, ut in Quadrageſima jejunio & Miſſâ, ſicut & aliæ legitimæ feriæ, coleretur. Extra Quadrageſimam verò diu manſit ſine proprio & ſolemni Sacrificio, & ſi quis privatim ſacrificare voluiſſet, præcedentis Dominicæ Miſſâ utebatur. Sic Anaſtaſii & Strabonis ſententiæ conciliari commodè poſſunt, neque enim puto uni potius quam alteri credendum, cum ambo eodem tempore vixerint. Præcitata Strabonis verba Micrologus tranſcripſit c. 50. hæc de ſuo adjungens: *In hebdomada quoque Pentecoſtes quinta feria officio Dominicæ inoffi-*

ciatur. Sabbata etiam ante Quadrageſimam & ante Palmas Dominicarum ſuarum officia recipiunt, nec immeritò, cum quilibet dies privati de ſuis Dominicis ſoleant inofficiari. Cur autem hæc Sabbata carerent officio, ratio aſſignari poteſt ex libro Sacramentorum S. Gregorii apud Pamelium, quia D. Papa dabat eleemoſynam, cujus ritus mentionem faciunt Amalarius *lib.* 1. *cap.* 9. & alii officiorum expoſitores, nihil tamen quod ad hiſtoriam pertineat afferentes. *Sabbatum ante Palmas,* inquit Amalarius, *prætitulatur in Sacramentario noſtro, & in Antiphonario,* Sabbato vacat, *Dominus Papa eleemoſynam dat.* Deinde pias hujus rei expoſitiones comminiſcitur. Clariùs de hac re diſſerit Grimoldus Abbas in Præfatione libri Sacramentorum editi à Pamelio tomo 2. Liturgic. pag. 388. Agens enim de diebus, qui in Sacrament. Gregorii Magni carent officio, ait. *Sicut quorundam relatu didicimus, Dominus Apoſtolicus in eiſdem diebus à Stationibus penitus vacat, eo quod cæteris ſeptimanæ feriis ſtationibus vacando fatigatus, eiſdem requieſcat diebus, ob id ſcilicet ut tumultuatione populari carens & eleemoſynas pauperibus diſtribuere & negotia exteriora liberiùs valeat diſponere.* Erant igitur Romæ Aliturgici illi dies in quibus Pontifex, qui ſemper ſolebat Miſſarum ſolemniis aſſiſtere, quieſcebat; quem ritum ſervabant etiam omnes Eccleſiæ Romanis uſibus adhærentes.

III. Dies item Aliturgici olim erant feria ſextâ majoris hebdomadæ, quæ ſola hodie in Eccleſia Latina ſacrificio caret, & Sabbatum ſanctum qua die licet Miſſa nunc celebretur, ea tamen agi ſolebat in nocte Reſurrectionis, ad quam ſpectat. Et hoc quidem Sabbatum omni officio vacabat, feria autem ſexta habet Miſſam Præſanctificatorum, qua Græci ſemper in Quadrageſima utuntur modo ſupra explicato. Extat de hoc biduo teſtimonium S. Innocentii Papæ epiſt. ad Decentium, in qua docens oportere ſabbabo jejunare, hanc rationem affert, quia ſi *ſextâ feriâ propter Paſſionem Domini jejunamus, Sabbatum prætermittere non debemus, quod inter triſtitiam atque lætitiam temporis illius videtur incluſum. Nam utique conſtat Apoſtolos biduo iſto & in mærore fuiſſe, & propter metum Judæorum ſe occuluiſſe. Quod utique non dubium eſt in tantum eos jejunaſſe biduo memorato, ut traditio Eccleſiæ habeat iſto biduo ſacramenta penitus non celebrari.* Ait deinde hanc formam ſingulis hebdomadis eſſe tenendam, quod procul dubio de ſolo jejunio exponi debet, de quo præcipuè loquitur, non autem de omiſſione Miſſæ, quam obiter aſſumit ad jejunii convenientiam aſtruendam. Poſſent quoque inter Aliturgicas computari feria ſecunda & tertia, quibus extra Quadrageſimam nulla in antiquis Codicibus Miſſa annotatur. Epiphanius in expoſitione fidei *num.* 22. ſacros conventus & ſynaxes

quartâ, ſextâque feria, & Dominica ab Apoſtolis inſtitutas ait. An verò hæc inſtitutio de Liturgia intelligenda ſit, incertum eſt: nam cum varii Eccleſiarum mores eſſent, ſi Liturgiam illis tantùm diebus agi Apoſtoli præcepiſſent, omnes eam legem obſervaſſent. Crediderim Epiphanium de conſuetudine Alexandrinæ Eccleſiæ loquutum, quam Cypria ſequebatur. His diebus Baſilius Magnus *Ep. 289. ad Cæſariam Patriciam* addidit Sabbatum. *Singulis certè diebus*, inquit, *communicare & participare ſancti corporis & ſanguinis Chriſti bonum & fructuoſum eſt, cum dixerit ipſe perſpicuis verbis, Qui comederit carnem meam & biberit ſanguinem meum vitam habet æternam. Jam verò quis dubitat, quin vitæ frequentiùs participare, non ſit aliud omnino quam frequenter vivere? Quater igitur nos ſingulis ſeptimanis communicamus, Dominico die, feria quarta, in Paraſceve, & Sabbato: Sed & per dies etiam alios, ſi Martyris alicujus memoria celebretur.* Additum quoque eſt Sabbatum ab Occidentalibus, qui quartâ & ſextâ feriâ, ac Sabbato jejunabant, & celebrato ſacrificio jejunium ſolvebant. Tertullianus de jejuniis cap. 14. *Stationibus quartam & ſextam feriam dicamus, & jejuniis Paraſceven*, ideſt Sabbatum; utpote quod ſit Paraſceve Dominicæ, ut notat Pamelius. Olim etiam ad diem Sabbati remitti ſolebant Sanctorum feſtivitates in diebus Quadrageſimæ occurrentes ex ſtatuto Synodi Laodicenæ cap. 51. *Quod non oporteat in Quadrageſima Martyrum natales peragere, ſed eorum in Sabbato & Dominica tantùm memoriam fieri.* Idem clariùs exprimitur in Capitulis Martini Bracarenſis cap. 48. *Non liceat in Quadrageſima natales Martyrum celebrare, ſed tantùm Sabbato & Dominico die pro commemoratione eorum oblationes offerri.* In ſecundo Concilio Matiſconenſi c. 6. decernitur, ut reliquiæ ſacrificiorum feriâ quarta vel ſexta dentur infantibus vino permixtæ, quia nimirum hæ feriæ præ cæteris celebres erant. Nuſquam tamen reperio, quod ſecunda, & tertia omni prorſus ſacrificio carerent, unde non credo Aliturgicis accenſendas eſſe. Reſtat Dominica poſt ſabbatum quatuor Temporum, quæ propriâ Miſsâ caret, & vacare dicitur in priſcis ſacramentorum libris. Nam cum Sabbati hujus Miſſa & ei annexa Sacrorum Ordinum collatio Veſpere celebraretur, ſæpe contingebat ut jejunio uſque ad lucem producto Miſſa die ſabbati inchoata ſequenti Dominicâ perficeretur, ipſaque Dominica proprio officio careret, niſi propriam haberet celebritatem, ſicut Dominica Reſurrectionis. Tempore S. Auguſtini diverſæ erant diverſarum Eccleſiarum hac de re conſuetudines; ſicut ipſe teſtatur tract. 26. in Joannem: *Sacramentum corporis, & ſanguinis Chriſti alicubi quotidie, alicubi certis intervallis dierum in Dominicâ menſa præparatur, & de menſa Dominica ſumi-*

tur. Et ep. 118. ait, *Alibi nullus dies intermittitur, quo non offeratur: alibi Sabbato tantùm & Dominico, alibi tantùm Dominico.* In Monaſteriis antiquo ritu omnes dies Liturgiâ carebant excepta Dominica & ſolemnitatibus; idque ex regulis & hiſtoriis veterum Monachorum perſpicuum eſt. S. Benedictus Miſſæ mentionem bis facit in regula ſua; *cap.* 35. *&* 38. ex utroque autem loco colligitur Dominicis tantùm & feſtivis diebus ad Miſſæ ſacrificium Monachos conveniſſe. Ægyptios Monachos ſabbato dumtaxat & die Dominica ad divina myſteria celebranda & percipienda in unum congegari conſueviſſe narrat Caſſianus *lib.* 3. *Inſtitut. cap.* 2. Carthuſianos olim diebus tantùm Dominicis & feſtis Miſſas celebraſſe, referunt Petrus Cluniacenſis *lib.* 2. *Miracul. cap.* 28. Guibertus Abbas *lib.* 1. *de vita ſua cap.* 11. & Petrus Bleſenſis *Epiſt.* 86. quæ legenda cum notis viri eruditiſſimi Petri de Guſſanvilla. S. Fructuoſus Bracarenſis Epiſcopus in regula ſecunda Monachorum *cap.* 13. omni die Dominico congregari Monachos ad Collectam præcipit, & non pluſquam ſeptem dies interponere. Regula Magiſtri *cap.* 45. Miſſam agi mandat diebus Dominicis & in Natalitiis Sanctorum. Ejuſdem ritus occurrunt paſſim exempla in vitis Patrum Orientalium, quæ hîc referre ut nimis longum, ita & ſuperfluum foret: nuſquam enim ſolemnis conventus ibidem mentio fit, niſi feſtis diebus, qui ſoli publica Sacri oblatione colebantur.

IV. Venio nunc ad dies Liturgicos, quo nomine ſi privatam & quotidianam celebrationem complectimur, extra controverſiam eſt ſemper licuiſſe quacumque die Sacrificium offerre, paucis dumtaxat exceptis quibus id nominatim vetitum fuit, quales ſunt in Eccleſia Orientali dies Quadrageſimæ quibus Præſanctificatis utuntur, & in Eccleſia Romana feria ſexta & ſabbatum majoris hebdomadæ, in Eccleſia autem Mediolanenſi omnes feriæ ſextæ Quadrageſimæ. Teſtimonia veterum Patrum de uſu quotidiani Sacrificii quædam attuli ſupra Capite XIV. cum de Miſſis privatis agerem, quibus alia hîc ſuperaddam, ut privatæ oblationis laudabilis conſuetudo firmiùs ſtabiliatur. Tertullianus de jejun. cap. 14. *Nobis certè omnis dies etiam vulgata conſecratione celebratur.* Andreas Apoſtolus ſe quotidie hoſtiam incruentam immolaſſe teſtatus eſt, ut Acta ejus referunt à Presbyteris Achaiæ conſcripta. Cyprianus epiſt. 54. ad Cornelium, *Epiſcopatus noſtri honor grandis & gloria eſt pacem dediſſe Martyribus, ut Sacerdotes qui ſacrificia Dei quotidie celebramus, hoſtias Deo & victimas preparemus.* Baſilium Magnum quotidie ſacris operatum ſcribit Amphilochius in ejus vita: idemque Baronius de S. Ambroſio aſſeverat. Chryſoſtomus hom. 60. ad Pop. Antioch. Deum ait nobis ſua beneficia per ſingulos

dies quodammodo per hæc myſteria alligare, non annuatim ſicut olim Hebræis. Et hom. ſequenti Dominum per ſingulos dies venire inquit, ut videat in ſacra menſa diſcumbentes. Innocentius I. epiſt. ad Exuperium Epiſcopum Toloſanum, ideò à Sacerdotibus ſervandam pudicitiam docet, quia non præterit dies, qua à ſacrificiis divinis vacent. Petrus Chryſologus ſerm. 5. loquens de Chriſto, *Hic eſt vitulus*, ait, *qui in epulum noſtrum quotidie ac jugiter immolatur*. S. Bonifacium Archiepiſcopum Moguntinum quotidie Miſſam celebraſſe refert Serarius *lib. 3. rerum Mogunt. notat. 12. in ejus vitam* ex quodam fragmento S. Ludgeri. Gregorius Turonen. *lib. 1. de gl. confeſſ. cap.* 22. calicem & patenam vocat miniſterium quotidianum. In veteri Miſſa edita ab Illyrico, Sacerdos poſt communionem Deum orat, ne ad damnationem ſibi proveniat, quod corpus & ſanguinem Chriſti quotidie audet accipere. Ne verò deeſſent diebus ſingulis propriæ Miſſæ, Alcuinus Caroli Magni Magiſter rogatu S. Bonifacii Archiepiſcopi Miſſam compoſuit de Trinitate pro die Dominica, pro feria II. de Sapientia, pro feria III. de Spiritu Sancto, pro feria IV. de Charitate, pro feria V. de Angelis, pro feria VI. de Cruce, pro Sabbato de S. Maria. *Et hoc ideò*, teſte Micrologo cap. 60. *ut Prebyteri illius temporis nuper ad fidem converſi, nondum Eccleſiaſticis officiis inſtructi, nondum etiam librorum copia præditi vel aliquid haberent cum quo officium ſuum qualibet die poſſent explere. Unde & adhuc quidam eaſdem orationes quotidie, etiam cum proprio abundent officio, nolunt prætermittere. In ſingulis quoque hebdomadibus ſexta feria de Cruce, ſabbato de S. Maria penè uſquequàque ſervatur, non tam ex auctoritate, quàm ex devotione.* In antiquis Uſibus Monachorum feria II. notatur Miſſa pro Defunctis, feria III. de S. Benedicto, ſive de Sancto cujuſque congregationis inſtitutore; feria IV. pro familiaribus, feria V. de Spiritu Sancto, feria VI. de cruce vel de paſſione Domini, ſabbato de S. Maria. Miſſam de Trinitate olim Ciſtercienſes ſingulis diebus Dominicis cantabant poſt Primam. Nunc autem quæ Miſſæ ſingulis feriis proprio officio carentibus aſſignatæ ſint, ex Rubricis Miſſalis Romani conſtat, & ex praxi communiter recepta. Sunt & Miſſæ votivæ nulli diei addictæ, quæ quoties occaſio fert ad arbitrium Sacerdotis celebrantur. Extat de Miſſis quotidianis Concilii primi Toletani ſub Anaſtaſio Papa hoc decretum c. 5. *Presbyter, vel Diaconus, vel Subdiaconus, vel quilibet Eccleſiæ deputatus clericus, ſi intra civitatem, vel in loco in quo eccleſia eſt, aut caſtello, aut vico, aut villa, ad eccleſiam ad ſacrificium quotidianum non acceſſerit, clericus non habeatur.* At hic canon ad Miſſam ſolemnem pertinet, quandoquidem jubet omnes Eccleſiaſticos ordines ad eam convenire. Ex hoc autem infertur eam quotidie

in

in Eccleſia Toletana initio quinti ſæculi actam fuiſſe, quod teſte Auguſtino ſupra citato alicubi ipſo vivente ſervabatur. Cæterum de Miſſa ſolemni ſingulis diebus cantanda varias olim fuiſſe diverſarum Eccleſiarum conſuetudines ſuperiori paragrapho demonſtratum eſt, recenſitis diebus qui apud Antiquos Aliturgici erant. Quo verò tempore Sacrum quotidianum atque ſolemne ubique cœperit frequentari, non liquet: ex antiquis autem Sacramentorum libris, & ex Ritualibus Monachorum manifeſtum eſt octavo ſæculo hunc ritum in omni ferè regione receptum, ut non ſolùm diebus Dominicis, & feſtivis, ac in diebus Stationum, ſive in pervigilio majorum feſtivitatum ſolemnis Miſſa celebraretur, ſicut Apoſtolica traditio, primique & ſecundi ſæculi uſus ferebat; ſed ſingulis etiam diebus, ſola feria VI. ante Paſcha excepta: qui mos hodie in omnibus eccleſiis collegiatis & conventualibus exactiſſimè obſervatur.

V. Erant & alii dies in veteri Eccleſia, quos Polyliturgicos vocare libet, in quibus ab uno Sacerdote plures Miſſæ dicebantur, ſicut hodie fit in die Dominicæ Nativitatis. Quamvis enim Leo Magnus *Epiſt. ad Dioſcorum Alexandrinum* eâdem die iterari Miſſam prohibeat, niſi ob anguſtiam Eccleſiæ omnis populus intereſſe non poſſit: hoc tamen decretum vel ita intelligendum eſt, ut id paſſim non liceat, & quandocumque Sacerdoti libuerit; ſed certis tantùm diebus & ex aliqua cauſa: vel non uſu, aut contraria ſanctione à ſummis Pontificibus abrogatum fuit. Leonem III. ſeptem quandoque, imò & novem Miſſas celebraſſe ex Walfrido Strabone cap. 21. refert Baronius tom. 9. an. 816. Notabilia ſunt Strabonis verba, & ideò non omittenda. *Diverſitas quædam inter Sacerdotes oboriri ſolet, quia eſt talis qui ſemel tantùm in die Miſſam celebrare velit, nimirum credentes idem myſterium paſſionis Chriſti cunctarum neceſſitatum eſſe generale ſubſidium. Alius verò bis, ter, vel quoties libet, eadem myſteria in die iterare congruum putat, credentes tanto amplius Deum ad miſericordiam flecti, quanto crebriùs paſſio Chriſti commemoratur. Et fortaſſe conſuetudinem ſuam inde confirmandam exiſtimant, quia Romanorum uſus habet duas vel tres interdum unius ſolemnitatis facere Miſſas, ut in Nativitate Domini Salvatoris & aliquorum feſtis Sanctorum. Et reverâ non eſſe abſurdum crediderim, ſi dum plures in una die faciendæ ſunt Miſſæ, unus Sacerdos duas vel tres neceſſitate vel voluntate perſuadente celebret potius, quàm quaſdam dimittat. Ad hoc accedit, quod totius uſus Eccleſiæ habet ſæpius Miſſas agere pro vivis, pro defunctis, pro eleemoſynis; & aliis diverſis cauſis, quod etiam officia his attributa teſtantur. In diebus itaque publicâ celebritate conſpicuis aut illæ diverſarum rerum neceſſitates ſunt intermittendæ, aut concurrenti-*

bus ſibimet publica obſervatione & privata neceſſitate, utriuſque expletio ſuis eſt diſcernenda officiis, vel una oblatione diverſæ cauſæ ſunt explendæ. Hactenus Strabo, cui auctor Gemmæ animæ adſtipulatur lib. 1. cap. 114. *Semel in die debet Miſſa ab uno Sacerdote celebrari, ſicut & Chriſtus ſemel voluit immolari. Si autem neceſſitas cogit, id eſt ſi duæ feſtivitates ſimul occurrunt, duæ vel tres celebrari poterunt.* Sunt & Conciliorum decreta ad hunc ritum pertinentia. Nam Toletanum XII. habitum ann. 681. can. 5. ſic loquitur. *Relatum nobis eſt quoſdam de Sacerdotibus non tot vicibus communionis ſanctæ gratiam ſumere, quot ſacrificia in una die videntur offerre; ſed in uno die ſi plurima per ſe Deo offerant ſacrificia, in omnibus ſe oblationibus à communione ſuſpendunt, & in ſola tantùm extremi ſacrificii oblatione communionis ſanctæ gratiam ſumunt.* Vetat autem id fieri ſub pœna ſuſpenſionis. Et in Emeritenſi aliquot annis ante Toletanum habito ſub Vitaliano Papa c. 19. cautum eſt, ut Presbyter qui plures eccleſias ſub ſuo regimine habet, in ſingulis die Dominicâ Miſſas agat. At verò Salegunſtadienſe anno 1022. celebratum cap. 5. numerum præfixit decernens, ne quis præſumeret amplius quàm tres Miſſas in die celebrare. Nec deſunt Sanctorum exempla, qui pluries in die ſacrificium offerebant, nulla etiam urgente neceſſitate, quia nimirum ſic ferebat illorum temporum conſuetudo. De Leone III. diximus ſupra, quem Durantus *lib. 2. cap. 7.* falsò putat primum fuiſſe, cum Strabo dicat eum non longè à ſuis temporibus claruiſſe. S. Udalricum Epiſcopum Auguſtanum duas & tres Miſſas una die celebraſſe ſcribit in ejus vita Berno Augienſis. A S. Norberto duas quotidie actas, itemque à S. Aiberto Monacho legimus apud Surium. De S. Libentio Bremenſi Epiſcopo idem in ſua Metropoli narrat Krantzius *lib. 4. cap. 11.* In libello de Alamannicæ eccleſiæ Fraternitatibus, quem edidit Goldaſtus *tomo 2. Alaman. Antiquit.* occurrit Fraternitas more priſcorum Monachorum inita inter Monaſterium Augienſe & S. Galli tempore Caroli Magni, in qua conventum utrimque eſt, ut quandocumque aliquis frater obierit, eo die Presbyteri tres Miſſas, & cæteri fratres pro eo Pſalterium decantarent. Et hæc quidem univerſim evincunt licitam olim fuiſſe multiplicem eâdem die celebrationem, non ſolùm id aliqua cauſa exigente, ſed etiam liberè & ex ſola Sacerdotis devotione. In Eccleſia autem Romanâ antiqua viguit conſuetudo bis vel ter offerendi Sacrificium in certis quibuſdam feſtivitatibus, quas operæ pretium duxi hîc breviter recenſere.

VI. Prima fuit dies Kalendarum Januarii ex veteri Frontonis Kalendario ante annos nongentos conſcripto, in qua duæ Miſſæ canta-

ri ſolebant, una de octava Nativitatis, altera de S. Maria: quia ut ait Durandus in ſuo Rationali lib. 6. cap. 5. *hac die duo feſta concurrunt, ſcilicet parientis & partus; unde & duæ Miſſæ celebrantur, prima de pariente, ſcilicet de B. Virgine, in qua dicitur introitus*, Vultum tuum; *& Communio*, Simile eſt regnum cœlorum homini negotiatori: *ſecunda eſt de partu, ſcilicet de Filio, in qua dicitur introitus*, Puer natus eſt nobis; *vel in aliis eccleſiis*, Dum medium ſilentium. *Unde & in quibuſdam Gradualibus officium utrumque intitulatum invenitur.* Nunc verò utrumque feſtum in unum conflatum eſt, nam oratio in Miſſa eſt de S. Maria, Evangelium de Circumciſione, reliqua de octava: in officio autem major pars eſt de ipſa Virgine, additis nonnullis de Circumciſione, & de octava, à qua hæc dies in antiquis Sacramentorum libris, nulla facta mentione Circumciſionis, denominatur. In priſco Ordine Romano ipſis Kalendis Januarii alia Miſſa reperitur, *Ad prohibendum ab Idolis*, cujus prima oratio hæc eſt. *Omnipotens ſempiterne Deus, da nobis voluntatem tuam & fideli mente retinere, & pia converſatione depromere, ut Eccleſia tua à profanis vanitatibus expiata non aliud profiteatur verbis, aliud exerceat actione.* Meminit hujus Miſſæ Menardus in notis ad lib. Sacram. pag. 33. ubi optimè obſervat rationem hujus Miſſæ inſtituendæ fuiſſe, quia olim Pagani Kalendas Januarii multiplici ſuperſtitione polluebant.

Altera eſt dies Cœnæ Domini, in qua Epiſcopus tres Miſſas celebrabat, quæ teſte Menardo ibid. pag. 68. extant in antiquo Codice Remenſi, quarum prima erat pro reconciliatione Pœnitentium, ſecunda pro conficiendo Chriſmate, tertia ſerotina de ipſa diei ſolemnitate, cum oratione *Deus à quo & Judas*. Has item Miſſas reperi in libro Sacramentorum Petaviano, nunc Reginæ Sueciæ, omnium quos vidi antiquiſſimo. Olim quoque duas Miſſas hac die in quibuſdam Eccleſiis actas, unam mane, alteram ſerò, ſcribit Auguſtinus epiſt. 118. ad Januarium.

Tertia eſt vigilia Aſcenſionis Domini, in qua duplex Miſſa præſcribitur, una de Feria, ſive de Rogationibus; altera de ipſa vigilia, ut conſtat ex Kalendario Frontonis, & ex priſcis Miſſalibus. Ipſo quoque Aſcenſionis die in prædicto Codice Reginæ duæ Miſſæ notantur, & in ſingulis propria Præfatio.

Quarta tres dies jejuniorum hebdomadæ Pentecoſtes complectitur, in quibus aſſerit Micrologus cap. 58. duas Miſſas ab aliquibus ſuo tempore decantatas, unam de octava ſive de feſto Spiritus Sancti poſt Tertiam, alteram de jejunio quatuor Temporum poſt Sextam.

Quinta eſt dies Nativitatis Domini, in qua tres Miſſæ dicuntur: &

hæc ſola cæteris abrogatis in uſu permanſit. Addit Joannes Frontò in prænotatis ad ſuum Kalendarium §. 10. ſanctum diem Reſurrectionis, dicens : *In die Paſchatis ſunt tres Miſſæ, prima ſabbatina de nocte, ſecunda de die, tertia in conceſſione Ordinum, quæ non ad notatur, quia ſumitur de communi.* Erat enim Miſſa quædam ſpecialis, quæ ſemper dicebatur in Ordinum collatione. In præcitato Codice Reginæ, & in aliis antiquis extat etiam Miſſa de Paſcha annotino, quæ recurrente die anniverſaria baptiſmatis pro his celebrari ſolebat, qui præcedenti anno baptizati fuerant, non omiſſo diei officio, in qua leguntur iſtæ orationes: *Deus per cujus providentiam nec præteritorum momenta deficiunt, nec ulla ſupereſt expectatio futurorum, tribue permanentem peractæ quam recolimus ſolemnitatis effectum; ut quod recordatione percurrimus, ſemper in opere teneamus. Per.* Alia, *Deus qui renatis fonte baptiſmatis delictorum tribuis indulgentiam, præſta miſericors, ut recolentibus hujus Nativitatis inſignia, plenam adoptionis gratiam largiaris. Per Dominum.* In alio Codice Reginæ, quem ſupra Cap. XII. Gallicanum ritum continere dixi, ſingulis diebus octavarum Paſchatis duæ ſunt Miſſæ, una pro parvulis qui renati ſunt, altera de ipſa feſtivitate. Eadem Miſſa extat in Codice Palatino Bibliothecæ Vaticanæ ibidem laudato ſic inſcripta, *Miſſa Matutinalis per totam Paſcham pro parvulis qui renati ſunt maturè dicenda.* Ejus oratio hæc eſt. *Deus qui credentes in te populos gratiæ tuæ largitate multiplicas, reſpice proprius ad electionem tuam, ut qui ſacro baptiſmate ſunt renati, regni cæleſtis introitum mereantur. Per Dominum.* Græcos quoque in die Reſurrectionis Miſſam unam ante ſolis exortum celebraſſe ſcribit Gabriel Philadelphienſis relatus à Gretſero *lib.* 3. *comment. in Codinum cap.* 1.

VII. Multiplex item ſacrificium in natalitiis Sanctorum offerri conſueverat, cum duorum vel plurium eâdem die feſtivitas agebatur : qua de cauſa in vetuſtis Sacramentorum libris duæ Miſſæ certis diebus notantur, ut *die* 20. *Januarii* una de ſancto Sebaſtiano, altera de ſancto Fabiano : *die* 3. *Maii* de Inventione ſanctis Crucis, & de Sanctis Alexandro, Eventio, & Theodulo : *die* 28. *Junii* de ſancte Leone, & de vigilia Apoſtolorum. Et hac die in libro ſacramentorum ſancti Gregorii edito ab Hugone Menardo ante ſecundam Miſſam extat hæc nota. *Quando Apoſtolicus duas Miſſas celebrat una die, inter eas non lavat os, niſi poſt officium; ſed abſque intervallo finitâ priore incipitur alia:* nimirum ut jejunus celebret. In Codice Reginæ de ſanctis Apoſtolis Petro & Paulo *die* 30. *Junii* tres ſunt Miſſæ, una de S. Petro ſolo, altera de utroque ſimul, tertia de S. Paulo. *Die* 29.

Julii ex Sacramentali Pamelii duæ quoque ſunt, nempè de S. Felice, & de ſanctis Simplicio, Fauſtino, & Beatrice: *Die* 28. *Auguſti* de ſancto Hermete, & de S. Auguſtino: *Die ſequenti* de martyrio S. Joannis Baptiſtæ, & de S. Sabina. *Die* 8. *Septembris* de Nativitate S. Mariæ, & de S. Adriano: *Die* 14. de Exaltatione S. Crucis, & de ſanctis Cornelio & Cypriano: *Die* 16. de S. Euphemia, & de ſanctis Lucia & Geminiano: *Die* 11. *Novembris* de S. Menna & de S. Martino: *Die* 23. de S. Clemente, & de S. Felicitate: *Die* 29. de S. Saturnino, & de vigilia S. Andreæ. Nunc autem prædictæ feſtivitates una die occurrentes vel ſimul unico officio celebrantur, vel altera in alium diem transfertur, aut ipſa die ſola commemoratione expeditur.

Sunt & aliæ cauſæ multiplicationis Miſſarum de iiſdem Sanctis; nimirum cum eorum Reliquiæ in diverſis Eccleſiis conditæ erant. Sic feſto S. Felicitatis cum ſeptem filiis *die* 10. *Julii* tres Miſſæ aſſignantur in Kalendario Frontonis, quia in tribus diverſis locis ipſorum corpora ſepulta fuerunt, & ad ſingula concurrebat populus, & idem Sacerdos in ſingulis Sacris operabatur. Sic etiam Papa in die Apoſtolorum bis olim celebrabat, ſemel in Baſilica S. Petri, & iterum in Baſilica S. Pauli, ut Prudentius teſtatur hym. 12. de Coronis.

Aſpice per bifidas plebs Romula funditur plateas,
Lux in duobus fervet una feſtis.
Transtyberina prius ſolvit ſacra pervigil Sacerdos;
Mox huc recurrit, duplicatque vota.

Vel quando ejuſdem Sancti memoria in pluribus locis colebatur, utpote in Baſilica ipſi dedicata, & in loco ubi conditus fuit. Et hæc eſt cauſa trium Miſſarum, quæ in die S. Laurentii dicebantur, quarum prima erat vigiliæ, quæ ſerò fiebat propter jejunium, quando more Eccleſiaſtico dies feſtus incipiebat: altera ſummo mane, tertia poſt Tertiam. Tres quoque Miſſas ſingulari privilegio Nativitati S. Joannis Baptiſtæ tributas liquet ex libro Sacramentorum Pamelii, & ex aliis Codicibus quos laudat Menardus in notis ſui Sacram. pag. 169. vigiliarum ſcilicet, diluculi & diei. Harum mentionem faciunt Alcuinus cap. 30. Amalarius *lib.* 3. *cap.* 38. *& lib.* 4. *cap.* 40. Hugo Victorinus *lib.* 3. *de Offic. Eccleſiaſt. cap.* 6. & Baronius *in notis ad Martyrolog. die* 24. *Junii.* Berno quoque in vita S. Udalrici ſcribit eum in hoc feſto bis ſacrificaſſe, *ut eſt*, inquit, *ſtatutum.* Miſſæ verò eâdem die primo mane celebratæ poſt hymnum *Te Deum laudamus* in Matutinis decantatum, mentio fit in vita Roberti Regis Franciæ ſcripta ab Helgaldo Monacho Floriacenſi. Duæ item Miſſæ leguntur in libro Sacram. S. Gregorii, apud

Pamelium, & in Codice Ratoldi apud Menardum pag. 32. pro die S. Joannis Evangeliſtæ, primo mane, & in die, quarum meminit Amalarius *lib.* 4. *cap.* 40. eaſque negligendas non eſſe ait Radulfus in fine libri de Canonum obſervantia.

Poſtrema plurium Miſſarum celebrandarum cauſa fuit, ut ſupra ex Strabone notavimus, cum Miſſa votiva pro aliqua neceſſitate, aut Miſſa Defunctorum pro alicujus ſepultura, aut commemoratione agenda erat. Concilium Carthaginenſe relatum c. Sacramenta Altaris, *de conſec. diſt.* 1. imminente alicujus ſepultura, eam fieri ſolis orationibus præcepit, ſi jam pranſi Sacerdotes invenirentur. Ex quo infertur, quod ſi jejuni forent, poterant iterum Miſſas agere. Concilium Oxonienſe in Anglia tempore Honorii III. unam Miſſam in die dici mandat; exceptis die Nativitatis & Reſurrectionis, & exequiis ac ſepultura Defunctorum. In regno Valentiæ, & in aliis quibuſdam locis Hiſpaniæ, Sacerdotes bis vel ter celebrant in die commemorationis omnium Defunctorum, ſive ex privilegio, ſive ex conſuetudine, quæ fortaſſis ex eo profluxit, quod Alexander II. qui unam dumtaxat in die Miſſam agi præcepit, morem celebrandi unam de die, alteram pro defunctis refert, & non abrogat. Certum nihilominùs eſt hunc morem jam pridem deſueviſſe. Decretum Alexandri extat apud Gratianum *de conſec. diſt.* 1. *c. ſufficit*. Cui conſonat Innocentius III. c. conſuluiſti *de celebratione Miſſarum*, his verbis: *Reſpondemus quod excepto die Nativitatis Dominicæ, niſi cauſa neceſſitatis ſuadeat, ſufficit Sacerdoti ſemel in die unam Miſſam ſolummodo celebrare.* Addit Honorius III. ibidem c. *Te referente*, valdè felicem eſſe, qui celebrat dignè unam.

VIII. Hæc de multiplici ſacrificio ab uno Sacerdote una die peracto dum ſcribo, incidi in librum cujuſdam recentioris, qui ex præſenti tempore antiquum æſtimans audacter pronunciat non ab uno Sacerdote in ſupraſcriptis caſibus ſacrificatum, ſed à pluribus, quia nimirum hunc hodie uſum in Eccleſiis vidit, ut cum duæ Miſſæ eàdem die celebrandæ occurrunt, ſicut in Quadrageſima & in aliis vigiliis, una de feria, altera de feſto, hæc ab uno Sacerdote poſt Tertiam, illa ab altero poſt Nonam peragatur. Sed ſi antiquos ſacrorum rituum expoſitores, & libros rituales perlegiſſet, inveniſſet proculdubiò diverſos tunc fuiſſe Eccleſiæ mores: nam quoties duæ Miſſæ cantandæ erat, unus & idem ſive Presbyter, ſive Epiſcopus, ſive Pontifex Maximus, utramque cantabat, ut ex allatis veterum teſtimoniis evincitur. Sicut enim hodie in die Nativitatis Domini unus Sacerdos tres Miſſas celebrat, ita & tunc in aliis diebus polyliturgicis. Nam unus Sacerdos uni Eccleſiæ addictus erat, & cum plures eſſe cœperunt, ex his hebdomadarii conſtitueban-

tur, qui ut loquitur Cyprianus *Epiſt.* 5. *ad Clerum* ſinguli per ſingulas vices alternabant. Hebdomadarius autem quidquid publicè in Eccleſia cantandum erat, ipſe canebat, ſive una ſive plures pro more illius temporis Miſſæ occurrerent: eodemque munere in majoribus ſolemnitatibus qui dignior erat in clero fungebatur. Narrat Palladius in vita Abbatis Arſiſii in Eccleſia Montis Nitriæ octo fuiſſe Presbyteros, inter quos qui primus erat ſolus offerebat, & quamdiu ipſe vivebat, reliqui nec offerebant, nec judicabant, nec ſermonem habebant. Libuit hoc obiter adnotare, & ad alium veteris Eccleſiæ ritum enucleandum progredior.

IX. Solemne hoc fuit in utrâque Eccleſia, Græca & Latina, ut unum & idem ſacrificium à pluribus interdum Sacerdotibus celebraretur: Epiſcopo enim ſive Presbytero celebrante reliqui quotquot aderant Epiſcopi, ſeu Presbyteri ſimul celebrabant, ejuſdemque ſacrificii participes erant. Hic autem mos hactenus ſervatur à Græcis: apud nos verò in ſolis ordinationibus Presbyterorum, & Epiſcoporum permanſit. Hujus celebrationis modum & ritum latè deſcribit Joannes Morinus *lib. de ſacris ordinationibus parte* 1. *exercit.* 8. *cap.* 1. Res ipſa probatur antiquorum canonum & Patrum teſtimoniis. Conſtitutiones Apoſtolicæ lib. 8. Epiſcopum deſcribunt ſacris operantem cum Presbyteris circumſtantibus, ſimulque offerentibus & communicantibus. Eundem ritum ſupponunt canon 8. Apoſtolorum adverſus Presbyeros & Diaconos, qui oblationis factæ participes non fuerint: canon 5. Concilii primi Toletani præcipiens omnes Presbyteros, & Diaconos quotidiano Sacrificio adeſſe: canon 14. Concilii Arvernenſis mandans Presbyteros in præcipuis feſtivitatibus nullo loco divina celebrare myſteria, niſi cum Epiſcopo ſuo in civitate. In Concilio Chalcedonenſi Baſſianus ab Epiſcopatu Epheſino depoſitus de Stephano in ſedem ſuam intruſo ſermonem habens ait: *Stephanus Presbyter meus fuit. Quatuor annis Miſſas mecum celebrabat, mecum communicabat.* Domnus Antiochiæ Epiſcopus Simeonis Stylitæ vitam admiratus ſimul cum illo ſacrificium celebravit, eoque peracto alter alteri tradidit communionem, ut referunt in hiſtoria Eccleſiaſtica Evagrius *lib.* 1. *cap.* 13. & Nicephorus *lib.* 14. *cap.* 51. Ebbonem Remenſem Archiepiſcopum narrat Flodoardus ad Miſſæ celebrationem cum aliis Epiſcopis proceſſiſſe, cum ſedi ſuæ reſtitutus fuit. Joannes VIII. in fine octavæ Synodi ad Photium ſcribens ſuos Apocriſarios defendit, quod cum ipſo Photio ſimul ſacrificare noluerint. Athanaſius *Apolog.* 2. *pro fuga ſua* Iſchyriæ calumniatori ſuo exprobrat, quod numquam ſynaxim cum aliis Presbyteris fecerit. Vetus Pontificale Rothomagenſis Eccleſiæ apud Menardum in notis ad Sa-

crament. pag. 81. *Mos*, inquit, *eſt Romanæ Eccleſiæ, ut in confectione corporis & ſanguinis Domini adſint Presbyteri, & ſimul cum Pontifice verbis & manibus conficiant.* In alio antiquo Rituali ſive Rationali ceremoniarum apud Morinum loco cit. reperitur hic titulus, *De diverſis Sacerdotibus ſuper unam oblatam celebrantibus.* Ordo etiam Romanus hunc ritum exprimit, qui adhuc vigebat tempore Innocentii III. Nam lib. 4. de Myſteriis Miſſæ cap. 25. *Conſueverunt*, ait, *Presbyteri Cardinales Romanum circumſtare Pontificem, & cum eo pariter celebrare, cumque conſummatum eſt ſacrificium, de manu ejus communionem recipere.* Improbat audacter ac temerè hanc conſuetudinem Durandus *in 4. ſentent. diſt. 13. quæſt.* 3. quem multi è Scholaſticis ſequuti ſunt rem clariſſimam intricatiſſimis difficultatibus implicantes, quorum aliqui multa fingunt in eâ incommoda & pericula, alii negant unquam fuiſſe ab Eccleſia Romana uſurpatam, & quæ prolata ſunt priſcorum Patrum teſtimonia aliò detorquent: ac ſi in Eccleſia nihil umquam factum ſit, niſi quod fieri nunc vident. Illos nimirum in varia abſurda præcipites egit antiqui ritus deſuetudo, & ex deſuetudine ignorantia. Hic ego non diſputo, ſed conſtanter aſſero hunc fuiſſe Eccleſiæ morem per plura ſæcula, qui in Eccleſia Orientali adhuc viget. Hunc convellere ſcholaſticis ſubtilitatibus audax conſilium eſt. Deſiit fateor ille mos, non quia acumini diſputantium Eccleſia ceſſerit; ſed quia ritus ac ceremoniæ non in æternum permanent, tollique poſſunt ac mutari ſine fidei ac unitatis diſpendio. Cur autem deſierit, cauſa mihi videtur fuiſſe, primò quidem quod fundatis ordinibus Mendicantium, & longè latèque propagatis, multiplicata ſunt onera Miſſarum, atque ideò neceſſe fuit ſingulos Sacerdotes, ut iis ſatisfacerent, ſingulis diebus privatim celebrare. Deinde quia charitas multorum refrixit, ceſſavit etiam frequens acceſſus ad hoc ſacramentum, adeò ut hodie nec ipſi quidem Miniſtri in pleriſque Eccleſiis communicent, licet ſacrificio cooperentur. Olim verò hic ritus diebus feſtis & ſolemnioribus potiſſimùm ſervabatur: quia ſicut populus tunc ſacro adeſſe, & ſacra communione refici conſueverat; ita viri Eccleſiaſtici Miſſæ ſolemni miniſtrabant, & quiſque ſui ordinis miniſterio fungebatur, ac in unum propterea conueniebant, omneſque pariter ſacram ſynaxim peragebant, Chriſtique corpus & ſanguinem in fine percipiebant. Hæc autem verè & propriè communio Eccleſiaſtica dicebatur à ſanctis Patribus tantoperè commendata, qua Clerici delinquentes diverſimodè pro criminum varietate privabantur, & cum quis ab ea totaliter abſtentus erat, veluti redactus ad laicam conditionem inter laicos in Eccleſia locum habebat.

CAPUT

CAPUT XIX.

De Templis. Eorum uſus & neceſſitas. Origo ab Apoſtolis. Veterum Scriptorum de illis teſtimonia. Templi & Eccleſiæ apud Antiquos diſcrimen. Miſſa aliquando extra Eccleſiam, & ſine Altari peracta. Dicta quædam obiter de Cryptis ſubterraneis. Varia Templorum nomina. De Cœmeteriis. Erecta olim Templa ſuprà Martyrum ſepulturas. Reliquiæ Martyrum ſub Altari.

I. QUamvis Deus ubique ſit, & in omni loco ad eum liceat puras, & innocuas levare manus, ut Apoſtolus docet 1. *Tim.* 2. ſacrificium tamen, cum ſit publicus & maximus Dei cultus, neceſſariam habet cum altari & templo connexionem. Obeundum enim eſt per publicum miniſtrum ad hoc munus legitimè deputatum: nec decet ut tantum myſterium fortuitò peragatur, ubicunque Sacerdoti libitum fuerit, ſed locus ritè conſecratus requiritur, cujuſmodi eſt altare, cujus ſanctitati & venerationi ut proſpiceretur, & omnia profana ab eo arcerentur, additum eſt templum, tanquam domus Numini ſacra, ad quam omnes ſtatis horis convenirent, primò quidem ut ſacrificio intereſſent, deinde ut alias Religionis functiones ſanctiùs & congruentiùs in ea exercerent. Sicut autem extra templum Hieroſolymitanum nefas erat in veteri Lege victimas immolare; ita in Evangelicâ certa loca ab Apoſtolis eorumque Succeſſoribus delecta ſunt, extra quæ illicitum foret ſacrificium offerre; niſi neceſſitas, cui parent omnes leges, diſpenſationi in aliquo caſu locum eſſe ſuaderet. Hinc Cyrillus Alexandrinus lib. adverſus Antropomorphitas cap. 12. *Donum,* ait; *ſive oblatio, quam myſticè celebramus, in ſolis Orthodoxorum ſanctis Eccleſiis offerri debet, neque alibi omnino. Qui ſecus faciunt, apertè legem violant.* In eandem ſententiam loquitur Baſilius lib. de Baptiſmo cap. 8. *Nobis periculum eſt male obiti mandati, ſi loci rationem neglexerimus, maximè ſi Sacerdotii myſteria in locis profanis celebraverimus: propterea quod ea res indicium haberet contemptus in celebrante, offendiculum quoque generaret.* A temporibus igitur Apoſtolorum loca fuiſſe Deo dicata, quæ à quibuſdam Oratoria, ab aliis Eccleſiæ dicebantur, in quibus populus orare, verbum Dei audire, ſynaxim agere, & corpus Chriſti ſumere conſueverat,

Paulus Apoſtolus ad Corinthios ſcribens *ep.* 1. *cap.* 11. teſtis locupletiſſimus eſt. *Convenientibus*, inquit, *vobis in Eccleſiam audio ſciſſuras eſſe inter vos*. Et paucis interjectis; *Numquid domos non habetis ad manducandum & bibendum, aut Eccleſiam Dei contemnitis?* Etſi enim nomen Eccleſiæ pro Fidelium congregatione frequenter ſumatur; hic tamen ab Apoſtolo pro ipſo loco, in quem illi conveniebant, uſurpari evidens eſt. Quem locum exponens Baſilius in regulis brevioribus Interrog. 310. ait: *Quemadmodum ratio non permittit, ut vas ullum commune in ſancta introſeratur, eodem modo etiam vetat ſancta in domo communi celebrari.* Hoc ipſum confirmat Auguſtinus qu. 57. in Leviticum: *Eccleſia dicitur locus, quo Eccleſia congregatur. Nam Eccleſia homines ſunt, de quibus dicitur:* Ut exhiberet ſibi glorioſam Eccleſiam. *Hanc tamen vocari etiam ipſam domum orationum, idem Apoſtolus teſtis eſt ubi ait:* Numquid domos non habetis ad manducandum & bibendum, aut Eccleſiam Dei contemnitis? *Et hoc quotidianus loquendi uſus obtinuit, ut ad Eccleſiam prodire, aut ad Eccleſiam confugere non dicatur, niſi qui ad locum ipſum parieteſque prodierit, vel confugerit, quibus Eccleſiæ congregatio continetur.* Ejuſdem Apoſtolici temporis aliud teſtimonium ad Eccleſiarum noſtrarum originem comprobandam profert Nicephorus *lib.* 2. *cap.* 3. ex Evodio S. Petri in Antiochena Cathedra ſucceſſore, aſſerente in domo illa, in qua Chriſtus hoc ſacrificium inſtituit, & in qua Spiritus Sanctus advenit, tamquam in prima Chriſtianorum Eccleſia Jacobum primum Hieroſolymorum Epiſcopum conſecratum fuiſſe, & ſeptem Diaconos ordinatos. Romæ item ab Apoſtolis dedicatas Eccleſias eo ipſo tempore, que fidem ibi prædicare cœperunt, oſtendit Baronius *anno Chriſti* 57. *numer.* 100. Extat in Bibliotheca Reginæ Sueciæ Codex antiquiſſimus, in quo aliquot fragmenta ex diverſis Martyrologiis in unum compacta ſunt, ſimul cum fragmento Ordinis Romani de ritu Baptiſmi. In uno autem ex dictis fragmentis hæc leguntur, Kalendis Auguſti. *Romæ, dedicatio prima Eccleſiæ à Beato Petro conſtructæ & conſecratæ.* Eadem verba reperiuntur in vetuſtiſſimo Martyrologio S. Hieronymi nomine inſignito, & à Luca Dacherio *tom.* 4. *ſui Spicilegii* edito: itemque in alio nuper Lucæ evulgato à viro eruditiſſimo Franciſco Maria Florentino, cui alia conſonant ab eodem in notis indicata. Quæ autem fuerit Eccleſia prima præ omnibus in Urbe conſecrata, an ea quæ in Exquiliis titulus Eudoxiæ, ſive S. Petri ad Vincula poſtmodum dicta fuit: an titulus Paſtoris, nunc S. Pudentianæ in colle Viminali; an verò alia, idem diligenter exquirit Exercit. 11. ad diem primam Auguſti, in qua multa congerit de primi, ſecundi, & tertii ſæculi Eccleſiis. Eandem veritatem confirmant antiqui Patres. Tertullianus de Idololat. cap. 7. *Tota*

die ad hanc partem zelus fidei perorabit ingemens Chriſtianum ab idolis in Eccleſiam venire, de adverſarii officina in domum Dei. Idem de Virginib. velandis lib. 13. *Certè virginitatem ſuam in Eccleſia abſcondant, quam extra Eccleſiam celant. Timent extraneos, revereantur & fratres aut conſtanter audeant & in vicis virgines videri, ſicut audent in Eccleſiis.* Et de pudicitia cap. 4. nefarios quoſdam ſubmotos ait, *non modo limine, verùm omni Eccleſiæ tecto.* Irenæus & Origenes altaris & Eccleſiæ mīminerunt: ille *lib. 4. cap.* 20. *&* 34. hic *homilia* 11. *in Numeros.* Zeno Veronenſis, *ſerm. de Pſal.* 126. Conventus, inquit, Eccleſiarum, quos ad ſecretam Sacramentorum religionem ædificiorum ſepta concludunt, conſuetudo noſtra domum Dei ſolita eſt nuncupare. Optatus Milevitanus *lib.* 2. ait Donatiſtas inter quadraginta & quod excurrit Baſilicas non habuiſſe locum Romæ ubi colligerent, id eſt ſacrificium offerrent. Euſebius denique *lib.* 8. *Eccleſ. hiſt. cap.* 2. edicta Imperatorum promulgata fuiſſe ſcribit de evertendis Chriſtianorum Eccleſiis, ex quibus manifeſtè deducitur eas dudum extitiſſe. Facta eſt hæc everſio imperante Diocletiano. Sed & tempore Philippi Cæſaris quinquaginta & amplius annis ante Diocletianum Chriſtianos Eccleſias habuiſſe ex eo conſtat, quod idem Euſebius narrat *lib.* 6. *cap.* 34. Cum enim Philippus utpotè Chriſtianus in Vigilia Paſchæ Eccleſiam ingredi vellet, ab Eccleſiæ aditu ob ſceiera quæ commiſerat ab Epiſcopo excluſus, & non niſi peracta pœnitentia admiſſus fuit: ſive id Romæ contigerit ſub Fabiano Papa, ut putat Baronius *anno* 246. ſive Antiochiæ ſub S. Babyla, ut refert auctor Chronici Alexandrini ex narratione Leontii Epiſcopi Antiocheni; & confirmat Chryſoſtomus *in orat. de eodem S. Babyla contra gentes*, tacito tamen nomine Imperatoris. Nec deſunt teſtimonia ab his etiam qui foris ſunt. Nam Philo Judæus libro, quem inſcripſit de vita contemplativa, ſeu de virtutibus ſupplicum, vitam primorum Chriſtianorum deſcribens, ſi Euſebio credimus *lib.* 2. *hiſt. cap.* 17. & Hieronymo *lib. de Scriptoribus Eccleſiaſticis*, in ſingulis eorum domiciliis ſacellum quoddam fuiſſe ait, quod *Semneum* vocabant, in quo remotis arbitris ſanctioris vitæ myſteria peragebant. Lucianus quoque Ethnicus, qui Apoſtolorum temporibus vixit, res Chriſtianorum deridens in Philopatre Critiam quemdam introducit, qui cum ab aliquo Fidelium Chriſtianus fieri ſuaderetur, ab eo deductus eſt in locum, ubi conventus Chriſtianorum agebatur. *Pertranſivimus*, inquit, *ferreaſque portas & area limina, Multis autem ſuperatis ſcalis in domum aurato faſtigio inſignem aſcendimus, qualem Homerus Menelai fingit eſſe. Atque ipſe quidem omnia illa contemplabar, quæ inſularis ille adoleſcens. Video autem non Helenen meherclè, ſed viros in faciem incl'na-*

tos & palleſcentes. Scio in dubium revocari à quibuſdam Criticis an hic Dialogus à Luciano ſcriptus ſit; fatentur tamen auctoris eſſe ejuſdem temporis, qui Trajano Imperatori ob victoriam in Oriente partam hac compoſitione gratulari voluerit. Eſt & apud Lampridium de Eccleſiis Chriſtianorum luculentum teſtimonium, cum enim Chriſtiani locum quemdam, qui publicus fuerat, ut erigeretur in eo Eccleſia, occupaſſent, Popinarii autem dicerent eum ſibi deberi, Lampridius ait Alexandrum Imperatorem reſcripſiſſe, melius eſſe ut quomodocumque illic Deus coleretur, quàm dari Popinariis.

II. Quamvis autem ex communi uſu nullum ponatur diſcrimen inter Templum & Eccleſiam, primis tamen ſæculis Templi nomine non utebantur Chriſtiani, ſed Eccleſiæ. Templa enim tunc vocabantur ingentia ædificia, in quibus animalia idolis immolabantur. Hinc B. Hieronymus epiſt. ad Riparium adv. Vigilantium. *Mortuo cadaveri atque polluto præbebant excubias, ut poſt multa ſæcula Dormitantius ſomniaret, imò eructaret immundiſſimam crapulam, & cum Juliano perſecutore Sanctorum baſilicas aut deſtrueret, aut in templa converteret.* Hinc etiam Valerianus Imperaror, teſte Flavio Vopiſco, ad Senatum ſcripſit: *Miror vos, Patres ſancti, tandiu de aperiendis libris Sibyllinis dubitaſſe, perinde quaſi in Chriſtianorum Eccleſia, & non in templo omnium Deorum tractaretis.* Templi verò nomen primitivæ Eccleſiæ Patres idcircò non uſurpabant, ut non ſolùm à ritibus Ethnicorum, ſed etiam à vocabulis ſe abhorrere indicarent. Atque ideò Gentiles illud identidem inculcabant, nulla eſſe Chriſtianis Templa, ſectam eſſe irreligioſam, & quæ nullum coleret Deum, ut teſtantur illorum temporum ſcriptores, Arnobius *lib. 6. contra Gentes*, Minutius Felix *in Octavio*, Lactantius *lib. 6. divin. inſtit. cap. 2.* Clemens Alexandrinus *lib. 7. ſtrom,* Origenes *lib. 8. contra Celſum*: qui omnes reſpondebant, nulla Chriſtianis eſſe Templa, qualia apud nationes erant, ſublimibus elata faſtigiis, quibus putarent divinitatem concludi: nullas habere aras ad oſtentationem extructas: nullas immolare victimas, neque thus adolere: Deum iſtis non indigere, nec habitare in templis manufactis, ut Paulus dixit *Actuum* 17. diſputans cum Athenienſibus, impium eſſe Numinis Majeſtatem unius ædiculæ anguſtiis circumſcribere, cum homines latiùs habitant: in noſtra mente Templum illi dedicandum eſſe, in noſtro pectore conſecrandum. Sic loquitur Minutius Felix, ſic Origenes, ſic Lactantius. Hujus autem elegantiſſima verba hæc ſunt in fine libri de ira Dei. *Sit nobis Deus non in templis, ſed in corde noſtro conſecratus. Deſtructibilia ſunt omnia quæ manu fiunt. Mundemus hoc templum, quod non fumo, non pulvere, ſed malis cogitationibus*

ſordidatur: quod non cereis ardentibus, ſed claritate ac luce ſapientiæ illuminatur. Hæc ille contra Paganos, qui ſolam externam ſpeciem attendentes, in quo verus Dei cultus conſiſteret, ignorabant. Quod ſi nomine templi non ſacrilega Gentium delubra, non dæmonum fana, ſed loca Deo vero ſacrata intelligantur, in quibus Fideles congregari ſolebant, ut Deum precarentur, ſacra myſteria celebrarent, & alia religionis officia obirent, nemo inficias ibit, ſua ſemper Chriſtianis fuiſſe templa, ſive conventicula, qua voce Arnobius *lib.* 4. Ammianus Marcell. *l.* 27. & alii uſi ſunt, quocumque tandem nomine vocarentur.

III. Sæviente perſecutione, cum ab omni prorſus conventu Imperatorum edictis Chriſtiani excluderentur, quocumque loco poterant ad paragendam ſynaxim conveniebant. Teſtimonium de hoc perhibet Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium *lib.7.hiſt.* ubi *cap.* 11. conventus ſibi interdictos aſſerit, *& cap.*22. ſic loquitur: *Cumque ab omnibus fugaremur, atque opprimeremur, nihilominus tunc quoque feſtas egimus dies. Quivis locus, in quo varias ærumnas ſingillatim pertulimus, ager inquam, ſolitudo, navis, ſtabulum, carcer, inſtar templi ad ſacros conventus peragendos fuit.* In carceribus ſacrificium offerri conſueviſſe ex actis ſanctorum Proceſſi & Martiniani, Clementis Ancyrani, aliorumque Martyrum paſſim didicimus: & ex Cypriano, qui *epiſt.* 5. hortatur clerum ne glomeratim ad Martyres in carcere viſitandos concurrant, & ut Presbyteri qui illic apud Confeſſores offerunt, ſinguli cum ſingulis Diaconis per vices alternent. Legimus etiam apud Metaphraſten in vita S. Luciani Presbyteri & Martyris, quod in die Theophaniæ rogatus à diſcipulis in carcere celebravit. Sed cum deeſſet altare, nec metu perſecutorum poſſet inferri, S. Martyr dixit: Menſa vobis erit hoc pectus meum, non futura Deo minùs honeſta eâ quæ fit ex inanimi materia: Templum verò ſanctum vos mihi eritis me omni ex parte circundantes, *Sacro* igitur *cœtu eum in orbem circumſtante*, ut ſcribit Philoſtorgius lib. 2. hiſt. Eccleſ. cap. 14. *tanquam jam morientem, eccleſiæ ſpeciem ita ſimul & munimentum eo præbente, ne ea quæ à piis peragebantur, viderentur;* Sacrum egit, ſeque primum & alios myſteriorum participes effecit. Verba Philoſtorgii, tacito ejus nomine ut ſolet, exſcripſit Nicephorus *lib.* 8. *cap.* 31. Hunc autem Lucianum ſuæ ſectæ Martyrem Ariani prædicabant, ſed ab hac ſuſpicione liberat eum Baronius *anno* 311. *&* 318. *& in notis ad Martyrologium.* Apollonius Brixienſis Epiſcopus in Sindone cœlitus demiſſa Miſſam in carcere celebravit, ut refert ex Mombritio Bollandus *die* 15. *Februarii.* Romæ clam celebrandi locum præbebant ampli receſſus ſubterranei in Cryptis arenariis; à quibus tamen excludebantur, cum vehementior perſecutio

urgebat, ut docent literæ Cornelii Papæ ad Lupicinum Epiſcopum Viennenſem. Extant adhuc, & pars maxima mirabilium Urbis ſunt hujuſmodi Cryptæ variis cuniculis ac multiplicibus anfractibus effoſſæ, quarum ſtructuram, & longè latèque protenſa ſpatia in vicos diſtincta, cum diverſis manſionibus & cubiculis meritò admirantur quotquot eas ingrediuntur. Scripſit de his duo ingentia volumina Jacobus Boſius Italicè, à Paulo Aringo in latinum tranſlata præfixo titulo *Roma Subterranea.* Eaſdem Hieronymus ſic deſcribit initio libri 12. in Ezechielem. *Dum eſſem Romæ puer, & liberalibus ſtudiis erudirer, ſolebam cum cæteris ejuſdem ætatis & propoſiti, diebus Dominicis ſepulchra Apoſtolorum & Martyrum circuire, crebroque cryptas ingredi quæ in terrarum profunda defoſſæ ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora ſepultorum, & ita obſcura ſunt omnia, ut propemodum illud propheticum compleatur:* Deſcendant in infernum viventes: *& rarò deſuper lumen admiſſum horrorem temperet tenebrarum, ut non tam feneſtram, quam foramen dimiſſi luminis putes: rurſumque pedetentim acceditur, & cæca nocte circumdatis illud Virgilianum proponitur;*

Horror ubique animos, ſimul ipſa ſilentia terrent.

Quod autem Hieronymus ſoluta oratione, id ligata Prudentius expreſſit *Hym.* 11. *de Coronis,*

Haud procul extremo culta ad pomeria vallo
Merſa latebroſis crypta latet foveis.
Huius in occultum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.
Primas namque fores ſummo tenus intrat hiatu,
Illuſtratque dies limina veſtibuli.
Inde ubi progreſſu facili nigreſcere viſa eſt
Nox obſcura loci per ſpecus ambiguum,
Occurrunt celſis immiſſa foramina tectis,
Quæ jaciunt claros antra ſuper radios.
Quamlibet ancipites texant hinc inde receſſus
Arcta ſub umbroſis atria porticibus,
Attamen excíſi ſubter cava viſcera montis
Crebra terebrato fornice lux penetrat.
Sic datur abſentis per ſubterranea ſolis
Cernere fulgorem, luminibuſque frui.

In his cryptis ſepultum fuiſſe S. Hippolyti corpus ait Prudentius,

inde enim effoſſa arena ſepeliendis Martyribus ampli receſſus relicti ſunt. Nullibi verò frequentiùs quàm in hujuſmodi ſubterraneis cœmeteriis ſive areis, ut Latini vocabant, non ſolùm Romæ, ſed & alibi paſſim fideles congregabantur. Teſtes ſunt antiqui Patres. Tertullianus ad Scapulam cap. 3. *Sub Hilariano Præſide, cum de areis ſepulturarum noſtrarum ad clamaſſent, Areæ non ſint, areæ ipſorum non fuerunt.* Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium *lib. 7. hiſtor. cap.* 11. Æmilianum præfectum dixiſſe ait, *Nullatenus licebit vobis conventus agere, aut ea quæ vocantur cæmeteria adire.* In geſtis purgationis Cæciliani, *Cives in area Martyrum fuerunt incluſi.* Et in geſtis purgationis Felicis, *Tollat aliquis de veſtris in aream, ubi orationes facitis.* Pontius in paſſione S. Cypriani loquens de edicto Valeriani adverſus Chriſtianos, *Juſtum eſt ut nulla conciliabula faciant, neque cæmeteria ingrediantur.* S. Stephanus in ejuſdem Valeriani perſecutione Miſſam in crypta celebrans ſupervenientibus militibus ante altare decollatus eſt, ut acta ejus teſtantur, & ex his Romanum Martyrologium *die* 2. *Auguſti.* Euſebius iterum *lib.* 9. *cap.* 2. Maximinus *dum ad ſubruendam pacem nihil non molitur, primùm quidem noſtros à conventibus, qui in cæmeteriis fieri ſolebant, neſcio quo prætextu arcere aggreſſus eſt.* Hæ tunc erant Chriſtianorum Eccleſiæ. Ibi divina peragebant myſteria, ibi ſtationes celebrabant, ibi populum inſtruebant, ibi baptiſmum & reliqua ſacramenta adminiſtrabant. Nec ſolùm occaſione perſecutionis, ſed reddita etiam Eccleſiæ pace, ſi qua pietatis ſive neceſſitatis ratio urgeret, extra templum Deo conſecratum Miſſas agere ſancti & priſci Patres non dubitarunt. Narrat de ſe ipſo Theodoretus *hiſt. Religioſæ c.* 20. quod cum virum ſanctum & incluſum nomine Marim viſitaſſet, & ille myſtici ſacrificii videndi diuturno deſiderio teneretur, rogavit ut illic divini doni fieret oblatio. *Ego verò*, inquit, *libenter obtemperavi, & ſacra vaſa adferri juſſi, nec enim procul aberat locus, diaconorumque manibus utens pro altari, myſticum & divinum ac ſalutare ſacrificium obtuli.* S. Paulinus Epiſcopus Nolanus, ut Uranius refert in ejus vita, hora ſibi mortis imminente juſſit ſibi ante lectulum ſacra myſteria exhiberi, ut una cum Epiſcopis, qui præſentes aderant, oblato ſacrificio animam Deo commendaret. S. Vulfrannum Epiſcopum Senonenſem, cum in Friſiam navigaret, navi manente immobili, Miſſam in mari celebraſſe ſcribit Jonas Monachus Fontanellen. in ejus vita apud Bollandum *die* 20. *Martii.* Plura ſuppeditant hujuſmodi exempla veterum Patrum monumenta, ex quibus nonnulla ſupra attulimus Cap. XIV.

IV. Sed his omiſſis revertor ad templa, quæ ubi feliciora illuxe-

runt tempora, ad honorem veri Dei, tum à Conſtantino Imperatore, tum ab Helena ejus matre, tum ab aliis eorum exemplo ubique gentium extructa ſunt, ut Euſebius in hiſtoria & in vita Conſtantini, Nicephorus *lib.* 8. *cap.* 30. & alii paſſim eccleſiaſtici Scriptores recenſent. Tunc magnifica illis nomina à ſanctis Patribus tributa ſunt. Dicebantur enim evangelica auctoritate *Domus Dei*, & *Domus orationis*, tamquam locus ad colendum & orandum Deum ſpecialiter deputatus. A Græcis *Kyriaca*, à Latinis *Dominica* dicta ſunt: cujus nomenclaturæ rationem reddit Euſebius orat. de laudibus Conſtantini cap. 17. *In urbibus*, inquit, *ac pagis, in agris ac deſertis Barbarorum locis fana ac delubra in honorem unius omnium Regis ac Domini dedicavit, unde etiam Domini vocabulo honorata ſunt, non ab hominibus, ſed ab ipſo omnium Domino cognomentum ſortita. Ab eo quippè* Dominica *appellantur.* Antiochiæ nobiliſſimum Templum fuiſſe, quod *Dominicum aureum* vocabatur, tradit Hieronymus in Chronico. Cyprianus *lib. de opere & eleemoſ.* matronam divitem reprehendit, quæ in *Dominicum* ſine ſacrificio ibat. Factas cædes in *Dominico* & altare de *Dominico* ſublatum conqueruntur Marcellinus & Fauſtinus Presbyteri Luciferiani partis ſchiſmaticæ adversùs Damaſum in libello precum ad Imperatores. Regula S. Pachomii cap. 54. *Si neceſſitas impulerit, ut Monachus foris maneat, vel in* Dominico *manebit vel in Monaſterio ejuſdem fidei.* Auguſtinus *lib.* 22. *de Civit. Dei cap.* 10. Memorias appellat dicens, *Nos Martyribus noſtris non templa ſicut Diis, ſed* Memorias *ſicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt ſpiritus, fabricamus.* A Græcis *Martyria* nuncupantur, quæ in honorem Martyrum erecta ſunt. Euſebius *lib.* 3. *de vita Conſtantini cap.* 48. ſcribit Conſtantinopolim maximis ab eo *Martyriis* ornatam fuiſſe. In actis Concilii Chalcedonenſis ſæpe memoratur Martyrium *ſanctiſſimæ & pulchrè victricis Martyris Euphemiæ*, in quo illud celebratum eſt. Marcus Diaconus in vita S. Porphyrii, *Cum ei occurriſſem in gradibus* Martyrii. Et infra. *Ivimus in* Martyrium *glorioſi Martyris Timothei.* Agit de hac voce Baronius in notis ad Martyrologium *die* 6. *Iulii.* In eodem Martyrologio locus, in quo plura Martyrum corpora ſepulta ſunt, *Concilia Martyrum* nuncupatur *die* 23. *Iunii.* Synodus Laodicena *can.* 9. ſtatuit, ne fideles orationis cauſa eant in cœmeteria, aut quæ dicuntur Martyria Hæreticorum. Sic *Apoſtolia* dicebantur, quæ Apoſtolorum; & *Prophetea*, quæ Prophetarum memoriæ dicata erant. Sozomenus lib. 8. cap. 17. *Rufinus conſularis in ſuburbio Chalcedonis magnam eccleſiam in honorem Petri & Pauli extruxit, &* Apoſtolium *ab ipſis appellavit.* Theodorus Lector lib. 1. *Reliquiæ S. Samuelis in ejus*

Propheteo

Propheteo *ſunt poſita. Eucteria* quoque & *Proſeucteria* à Græcis, à Latinis *Oratoria* omnes eccleſiæ ſæpius vocantur: quæ verò ampliores & auguſtiores ſunt, uſus obtinuit, ut *Baſilicæ* nominentur: quamvis nonnulli quaſcumque eccleſias Baſilicas vocent. Occurrit paſſim hoc nomen apud Hieronymum, Auguſtinum, Paulinum, & alios; quod à gentilibus, ut alia multa, acceptum eſt. Erant enim Baſilicæ Regum habitacula vel publica ædificia, in quibus judicia exerceri, atque à mercatoribus & nummulariis negotia tractari ſolebant, quorum ſtructuram deſcribit Vitruvius *lib.* 5. demum ea vox eccleſiis Chriſtianorum tributa eſt, vel propter ædificii magnificentiam: vel quia ibi, ut ait Iſidorus *lib.* 15. *Origin. cap.* 4. Regi omnium Deo cultus & ſacrificia offeruntur: vel quia profanæ Baſilicæ in eccleſias Chriſti converſæ ſunt, ad quod alludere videtur Auſonius in gratiarum actione ad Gratianum Auguſtum pro ſuo conſulatu dicens, *Baſilica olim negotiis plena, nunc votis pro tua ſalute ſuſceptis. Tituli* denique dicuntur, ut apud Anaſtaſium in Marcello Papa, *Hic vigintiquinque titulos in Urbe Roma conſtituit propter Baptiſmum & Pœnitentiam, & propter Martyrum ſepulturas.* Prudentius hym. 12. de Coronis,

Parte alia titulum Pauli via ſervat Hoſtienſis.

Quæ autem fuerit origo Titulorum; qua de cauſa, ſive qua occaſione erecti fuerint: an idem initio fuerint titulus & eccleſia, ut plerique ſentiunt; an aliquod diſcrimen interceſſerit, ut mavult Florentinius exercit. 11. in vetuſtius Martyrologium, nimis operoſum foret hîc diligentiùs examinare. Plura de his curioſus lector inveniet apud eundem Florentinium ibidem, & apud illos qui de titulis & de eccleſiis Urbis ſcripſerunt.

V. Mos olim Chriſtianorum fuit, ut cum ab Ethnicis fidei causâ vexabantur, in areis & cœmeteriis, in quibus Martyrum corpora quieſcebant, ad ſynaxim peragendam convenirent, ut ſupra oſtendimus: poſtquam verò Dei nutu extinctis tyrannis & profligato Ethniciſmo, Romanum imperium crucis gloriam agnovit; cum jam liceret palam & ubique Chriſto Deo erigere templa, in iis præcipuè locis excitari cœperunt, in quibus paulò ante congregari, & clam myſteria celebrare conſueverant: atque inde originem traxiſſe mihi videtur celeberrimus & inviolabilis Eccleſiæ ritus, ut ſine Martyrum Reliquiis nullum templum nullumve altare ædificetur. Cœpit hic primùm in Eccleſia Romana obſervari, & ab ea ad alias dimanavit. De Felice I. ſummo Pontifice ſic ſcribit Anaſtaſius: *Hic conſtituit ſupra ſepulcra aut memorias Martyrum Miſſas celebrari*; quia fortaſſis de hoc legem edi-

dit, ne aliter fieri poſſet. Prudentius poſtquam locum deſcripſit, in quo repoſitum fuit S. Martyris Hippoliti corpus, ita canit:

Illa Sacramenti donatrix menſa, eademque
Cuſtos fida ſui Martyris appoſita,
Servat ad æterni ſpem judicis oſſa ſepulchro,
Paſcit item ſanctis Tybricolas dapibus.

Concinit Prudentio Paulinus Natali 9. S. Felicis.

Spectant de ſuperis altaria tota feneſtris,
Sub quibus intus habent Sanctorum corpora ſedem.
Namque & Apoſtolici cineres ſub cœlite menſa
Depoſiti, placitum Chriſto ſpirantis odorem
Pulveris inter ſancta ſacri libamina reddunt.

Idem *initio epiſtolæ* 11. *ad Severum* Reliquias ad Baſilicam dedicandam neceſſarias eſſe aſſerit, eique mittit ad hunc effectum particulam ligni ſanctæ Crucis. Ambroſius *epiſt.* 54. ad Marcellinam ſororem; *Cum Baſilicam*, inquit, *dedicare vellem, mihi tamquam uno ore interpellare cœperunt dicentes, ſicut in Romana, ſic Baſilicam dedices. Reſpondi, Faciam ſi Martyrum Reliquias invenero.* Invenit autem ſanctorum Gervaſii & Protaſii corpora, & Baſilicam Romano more dedicavit. Idem *initio libri de hortatione ad Virginitatem* de Reliquiis Sanctorum Vitalis & Agricolæ ſermonem habens ait, *Munera ſalutis accipite, quæ nunc ſub ſacris altaribus reconduntur.* Hieronymus adversùs Vigilantium, qui auſus eſt Martyrum cultum impiis ſcriptis convellere; *Malè ergo facit Romanus Epiſcopus, qui ſuper mortuorum hominum Petri & Pauli ſecundùm nos oſſa veneranda, ſecundùm te vilem pulviſculum, offert Domino ſacrificia, & tumulos eorum Chriſti arbitratur altaria.* Auguſtinus lib. 20. contra Fauſtum Manichæum cap. 21. *Populus Chriſtianus memorias Martyrum religioſa ſolemnitate concelebrat, & ad excitandam imitationem, & ut meritis eorum conſocietur, atque orationibus adjuvetur: ita tamen ut nulli Martyrum, ſed ipſi Deo Martyrum ſacrificemus, quamvis in memoriis Martyrum conſtituamus altaria.* Et ſerm. 113. de diverſis, qui eſt de S. Cypriano, eleganter oſtendit templum ibi conſtructum, in quo ſanguis Chriſti bibitur, ubi ille ſuum fudit. Gregorius Magnus *lib.* 5. *epiſt.* 45. Leontio Ariminenſi facultatem tribuit Eccleſiam dedicandi, *in qua*, inquit, *Reliquiarum ſanctuarium volumus collocari.* Et infra *epiſt.* 50. Epiſcopo Santonenſi Reliquias mit-

tit pro conſecrandis altaribus. Agit de eadem re *lib. 7. Indict.* 2. *ep.* 11. 12. 73. 74. 85. *lib.* 9. *ep.* 26. *lib.* 10. *ep.* 12. *& lib.* 1. *Dialog. cap.* 10. Gregorius Turonen. in vita S. Senoch Abbatis, *erecto altari, & loculo in eo ad recipiendas Sanctorum Reliquias præparato, ad benedicendum invitat Epiſcopum.* Apud Sozomenum *lib.* 5. *cap.* 8. Zeno Epiſcopus Gazæ eccleſiam ædificavit, altare in ea erexit, ibique repoſuit reliquias Martyrum. Theophanes in Juſtiniano facta refert apud Conſtantinopolim Encænia Apoſtolorum, & recondita lipſana Andreæ & Lucæ Apoſtolorum, quæ ſolemni pompa à Menna Epiſcopo in templum delata ſunt. Cum verò hic mos ab Iconomachis convelli & abrogari cœpiſſet, ſeptima Synodus can. 7. ſtatuit, ut quæcunque templa ſine Martyrum Reliquiis conſecrata erant, in iis Reliquiæ cum precibus conſuetis ponerentur: & ſi quis templum ſine Reliquiis conſecraret, deponeretur, tanquam tranſgreſſor eccleſiaſticarum traditionum. Hujus Chriſtianæ conſuetudinis teſtis eſt vel invitus vir impius & Chriſtiano nomini infenſiſſimus Eunapius Sardianus, qui *in Ædeſio* Fani Serapidis ruinam deplorans, ibi Monachos introductos, & Martyrum Reliquias collocatas rabioſiſſimè exaggerat. Quod ſi aliqua ſacella ſive Oratoria in villis erigebantur, Concilium Epaunenſe *can.* 25. prohibuit, ne Reliquiæ Sanctorum in illis collocarentur, niſi Clericos vicinæ Parochiæ adeſſe contingeret, qui ſacris cineribus pſallendi frequentia famularentur. Lego etiam apud Theodoretum & Sozomenum erecta quandoque templa ſuper tumulos Confeſſorum. Ille enim *in hiſt. religioſa cap.* 24. loculo Zebinæ Monachi maximum templum ĩnædificatum ſcribit. Hic *lib.* 8. *Eccl. hiſt. cap.* 19. de S. Nilamnone Monacho agens, qui mortem à Deo impetraverat, ne onus Epiſcopale ſubiret, ait: *Templum ſuper ejus ſepulchrum indigenæ conſtruxerunt.* Antiquiſſima tamen & ubique recepta conſuetudo fert, ut Martyrum Reliquiæ in Altarium conſecratione adhibeantur, quorum animas ſub altari Dei Joannes in cælis vidit cap. 6. Apocalypſis. Hæc autem Martyrum veneratio ex eo dogmate fidei orta eſt, qua Sanctorum communionem credimus & fatemur. Fideles etenim, ut hoc factis profiterenrur, in iis locis ad orationem & ad divina myſteria participanda conveniebant, in quibus Sanctorum lipſana poſita erant, ut ea ratione, quam ſtatus defunctorum permittit, cum illis communicarent. Per illa ſiquidem repræſentatur Eccleſia triumphans, quæ ſic aliquo modo cum militanti communicat, & ſacrificio noſtro intereſt. Nam licet ipſa lipſana & oſſa Sanctorum abſente anima ſenſu careant, reſpectum nihilominus dicunt ad animam quæ in cœlis eſt, & ipſis ineſt ſemen quoddam reſurrectionis, & æternita-

tis. Hac eadem de cauſa veteris Eccleſiæ Patres Epiſcopos Orthodoxos ſub altari ſepelire conſueverunt, ut cum ipſis ſacrificia & ordinationes fierent: quia ad ſervandam fidei unitatem, & ad legitimam ſucceſſionem indicandam communionem viventis Epiſcopi cum Anteceſſore defuncto neceſſariam exiſtimabant. Apparet hujus moris veſtigium in collatione Catholicorum cum Donatiſtis habita Carthagine tempore Innocentii I. *cognitione prima cap.* 204. nam ibi Donatus Epiſcopus Sitifenſis Orthodoxus dixit: *ſupra corpus Epiſcopi Catholici Presbyterum ordinavi, & Deo volente ordinabitur illic Epiſcopus.*

CAPUT XX.

Altarium uſus & origo. Ligneane fuerint, an lapidea. De Oratoriis privatis. Antimenſia apud Græcos quid ſint. De Eccleſiarum conſecratione, ejuſque ritus antiquitate. Vetus Templorum ſtructura. Ad quid fontes vel putei in atrio. Sua ſingulis loca tributa. Diſcretæ mulieres à viris. De Sanctuario ſeu Preſbyterio, & de ſede Epiſcopali.

I. ANNEXA templis ſunt altaria, quæ ſemper ad uſum ſacrificii extitiſſe in typum, & teſtimonium illorum, in quibus ſacrificium Miſſæ ex Chriſti inſtitutione offerendum erat, demonſtrat Demochares in prolixo opere de Miſſa adversùs Miſoliturgos *Tom.* 1. *cap.* 15. Ea primum ab Adamo erecta fuiſſe non dubitamus: nam primus omnium ſacrificium obtuliſſe creditur, ſuoſque filios docuiſſe frugum & animalium primitias offerre Deo; cujus verò ſtructuræ altaria illa fuerint, an ſub dio, an in loco clauſo & Deo ſpecialiter conſecrato, ut putat Jacobus Boulduc *lib.* 1. *de Eccleſia ante legem cap.* 1. cum de his Scriptura ſileat, non eſt facile definire. His igitur omiſſis, quæ ad noſtrum inſtitutum non pertinent, de altaribus novi teſtamenti agendum eſt, in quibus corporis & ſanguinis Chriſti ſacrificium incruentum immolatur. *Habemus altare*, inquit Apoſtolus ad Hebr. c. 13. *de quo edere non habent poteſtatem, qui tabernaculo deſerviunt*: altare ſcilicet, in quo conficitur & diſtribuitur Euchariſtia, ut explicant catholici Doctores. Tertullianus lib. de orat. cap. 14. *Nonne ſolemnior erit ſtatio tua, ſi & ad aram*

Dei ſteteris? Et lib. 1. ad uxorem cap. 7. *Aram Dei mundam proponi oportet.* Cyprianus epiſt. 66. *Neque enim apud altare Dei meretur nominari in Sacerdotum prece, qui ab altari Sacerdotes & miniſtros voluit avocare.* Optatus Milevitanus, quem Sectarii reprehendunt, quod tanti faciat altaria: *Quid eſt*, inquit, *altare, niſi ſedes Domini noſtri?* Et infra. *Altaria in quibus obtulerunt olim Cyprianus, Lucianus, & cæteri Martyres confregiſtis, unde à multis pignus ſalutis perpetuæ, tutela fidei, ſpes reſurrectionis æternæ accepta ſunt.* Tanta erat Donatiſtarum rabies adversùs Catholicos, tam immane odium, ut altaria fragerent tanquam polluta, in quibus celebraverant. Sacrificia enim Cæciliani, & eorum qui cum ipſo communicabant, impura eſſe & Deo exoſa prædicabant: quorum inſaniam poſt multa ſæcula Græci ſchiſmatici imitati ſunt, altaria veluti inquinata lavantes, in quibus Latini ſacrum obtulerant. Primis Eccleſiæ ſæculis an lignea fuerint, vel lapidea, non liquet. Utraque crediderim tempore perſecutionis uſitata, prout rerum locorumque opportunitas ferebat. Uſus autem ligneorum magis expeditus erat, quia faciliùs de loco in locum transferri poterant. Plerique Scriptores aſſerunt à S. Sylveſtro conſtitutum, ut altaria lapidea eſſent; ſed hujus decreti nulla mentio apud Antiquos reperitur. Concilium Epaunenſe anno 509. celebratum ſtatuit c. 26. ut altaria, niſi ſint lapidea, infuſione Chriſmatis non ſacrentur. Altaris quoque lapidei tanquam communiter tunc uſitati meminit Gregorius Nyſſenus, qui eodem ſæculo quo Sylveſter claruit, *Orat. in baptiſmum Chriſti* his verbis: *Nam & Altare hoc ſanctum cui adſiſtimus lapis eſt natura communis, nihil differens ab aliis cruſtis lapideis, ex quibus parietes noſtri extruuntur, & pavimenta exornantur: poſtquam verò Dei cultui conſecratum atque dedicatum eſt ac benedictionem accepit, menſa ſancta eſt, altare immaculatum, quod non amplius ab omnibus promiſcuè tangitur, ſed à ſolis Sacerdotibus, iiſque venerantibus contrectatur.* Hæc de altari lapideo Nyſſenus, ligneum verò eo ipſo ſæculo Athanaſius commemorat *ad Solitarios* dicens, *Cum rapuiſſent ſubſellia & Cathedram & menſam, erat enim lignea, & vela Eccleſiæ.* Ex quibus intelligimus promiſcuum tunc uſum in Oriente lignei & lapidei viguiſſe. Etiam in Africa erant eodem tempore lignea, ut ex Optato Milevitano manifeſtum eſt lib. 6. Refert enim fracta à Schiſmaticis altaria in iis locis, in quibus ligna abundabant: raſa autem, ubi lignorum inopia erat, ne fortè novis erigendis ligna deeſſent. Erant & altaria argentea, nam in libro Pontificali legimus Conſtantinum Magnum feciſſe in Baſilica Conſtantiniana altaria ſeptem ex argento puriſſimo, penſans ſingulum libras 260. Et Sixtus III. obtuliſſe dicitur Baſilicæ ſanctæ Mariæ altare argenteum puriſſimum penſans libras 300. Poſtea ſan-

civit Eccleſia, ut nemini liceat celebrare, niſi in altari lapideo conſecrato; ſed quis hoc primùm certa lege firmaverit, Sylveſterne an alius, adhuc incertum eſt. Erant autem olim diverſæ altarium ſtructuræ: nam aliquando uni tantùm columnæ menſa lapidea ſuperjacebat, quale deſcribitur *lib.* 20. *hiſtoriæ Miſcellæ* altare Deiparæ Virginis in Blachernis, qualia ſunt etiam hodie altaria quædam ſubterranea Romæ in Eccleſia S. Cæciliæ. Aliquando quatuor columnis eadem menſa ſuffulta erat, & de his altaribus loquitur Syneſius in fine Cataſtaſis, *Sacratas columnas amplectar, quæ puram & incontaminatam à terra menſam ſuſtinent.* Interdum duæ ſolæ columnæ ex utroque latere ipſum altare ſuſtinebant: ſuntque adhuc Romæ in cryptis & cœmeteriis quædam hujuſmodi altaria duabus vel pluribus innixa columnis, quibus Chriſtiani tempore perſecutionis ibidem latentes utebantur. Denique nonnulla quadro ſuperpoſita ædificio tumuli formam referebant, tamquam Martyrum ſepulcra; quæ propriè altaria quaſi altæ aræ dicebantur.

II. Et hæc quidem altaria fixa & immobilia loco adhærent, in quo conſtruuntur: ſunt autem & alia portatilia & motoria; quæ Epiſcopi iter agentes ſecum olim ferebant, ut in his poſſent extra Eccleſiam in locis ab ea remotis celebrare. Horum meminit Ven. Beda *lib.* 5. *hiſt. cap.* 11. & Hincmarus Remenſis in Capitulis editis anno XII. ſui Epiſcopatus, hoc de illis ſancivit: *Nemo Presbyterorum in Altario ab Epiſcopo non conſecrato cantare præſumat. Quapropter ſi neceſſitas popoſcerit, donec Eccleſia, vel altaria conſecrentur, & in Capellis etiam, quæ conſecrationem non merentur, tabulam quiſque Presbyter, cui neceſſarium fuerit, de marmore, vel nigra petra, aut litio honeſtiſſimo, ſecundùm ſuam poſſibilitatem, honeſtè affectatam habeat, & nobis ad conſecrandum afferat, quam ſecum cum expedierit deferat, in qua ſacra myſteria ſecundùm ritum Eccleſiaſticum agere valeat.* Ex hoc decreto palam fit, quinam veteri ritu altaris portatilis uſus ſit, nimirum cum in altaribus fixis nondum conſecratis, vel in Oratoriis privatis, quæ conſecrari nec ſolent nec debent, celebrandum eſt. Ipſa verò privata Oratoria in domibus Principum & nobilium virorum permittuntur, ut notiſſimum eſt: & de iis canonicæ ſanctiones inſertæ ſunt Capitularibus Caroli Magni *lib.* 6. *cap.* 101. *&* 205. *& lib.* 7. *cap.* 329. probibetur, ne Miſſæ celebrentur in locis non conſecratis & incongruentibus, niſi cauſa hoſtilitatis & longinqui itineris; & id in altaribus ab Epiſcopo conſecratis. Legitur idem ſtatutum in Concilio Pariſienſi ſub Ludovico Imperatore *lib.* 1. *c.* 47. & in Capitulari Theodulfi Aurelianenſis *cap.* 11. Græci altaria portatilia non habent, ſed eorum vice utuntur Antimenſiis, cujus nominis ratio hæc eſt, quod ea adhibeant loco menſæ ſive altaris. Extat horum conſecratio in Eucho-

logio Græcorum *pag.* 648. & ibi in notis Jacobus Goar longam & inſulſam affert Joannis Citri Epiſcopi diſputationem cœcutientis in hujus nominis aſſignanda etymologia. Quid ſint, explicat idem Goar ex Scriptoribus Græcis. Sunt videlicet quidam panni altarium ritu & vice conſecrati, quibus à multis ſæculis utitur Eccleſia Orientalis, cum Liturgiam celebrare contingit in altari non conſecrato. Theodorus Balſamon in expoſitione can. 31. Concilii Trullani. *Ideò*, inquit, *reperta ſunt Antimenſia, & fiunt à Pontificibus, quo tempore celebrant dedicationem Eccleſiæ, ut ponantur in ſacris Menſis, quando permiſſu Antiſtitis oblatio Liturgiæ fit in Oratorio.* Et Manuel Charitopulus *lib.* 3. *Juris Orientalis,* Antimenſia non in omnibus altaribus poni docet, ſed in his tantùm, de quibus neſcitur, an ſint conſecrata.

III. Templorum autem conſecratio è veteri teſtamento ad novum, ab Apoſtolis ad ſucceſſores emanavit; atque hunc ritum ſervavit Eccleſia totius Orientis & Occidentis conſenſu. Sunt qui Evariſto Papæ ejus originem adſcribunt, ſed multò certius eſt Apoſtolicum inſtitutum eſſe, niſi dicamus ab hoc Pontifice ſcripto promulgatum, quod ſola traditione ab Anteceſſoribus acceperat. Aut fortè addidit ad veteres ceremonias, ut ſine Miſſæ ſacrificio Baſilicæ non conſecrarentur, ut ex illo referunt Canonum collectores. Alii ex adverſo ſcribunt ante imperium Conſtantini Magni nullas fuiſſe Eccleſiarum dedicationes propter metum perſecutionis; in quorum ſententiam facilè ibo, ſi de publicis & ſolemnibus agant: ſi verò de privatis & clam peractis ſermo ſit, nullatenus illis conſentire poſſum, nam veterum Patrum teſtimonio jam ſupra evici ſemper Chriſtianos ſuas Eccleſias habuiſſe, quas ab Epiſcopis, Moſaicæ legis exemplo, & Apoſtolica inſtitutione edoctis divino cultui certis ceremoniis conſecratas, nemo certè negabit, cui perſpecta ſit in rebus etiam minoris momenti illorum temporum diſciplina. S. Cæciliam inducias à Deo petiiſſe legimus, ut domus ſua in eccleſiam conſecraretur, integro ſæculo ante Sylveſtrum. De aliis Eccleſiis Apoſtolicis temporibus Romæ dedicatis, diximus ſupra. Accedit huic aſſertioni robur ex eo quod ſcribit lib. 10. hiſtoriarum Euſebius Cæſarienſis: deſcribens enim lætum & tranquillum ſtatum Eccleſiæ, poſtquam Conſtantinus Chriſtianæ Religioni adſcriptus fuit, emicaſſe ait in omnium vultu divinam quamdam hilaritatem, cum templa viderent paulò ante deſtructa rurſus à ſolo in immenſam altitudinem erigi, & longè majori cultu ac ſplendore, quàm illa, quæ priùs demolita fuerant, niteſcere. Et initio cap. 3. ait: *Votivum nobis ac deſideratum ſpectaculum præbebatur, dedicationum ſcilicet feſtivitas per ſingulas urbes, & Oratoriorum recens ſtructorum conſecrationes.* Et poſt pauca,

Jam verò Antiſtitum abſolutiſſimæ ceremoniæ, & accuratæ ſacrificia Sacerdotum, & divini quidam auguſtique Eccleſiæ ritus hinc pſalmos canentium, & reliquas nobis divinitus traditas voces auſcultantium, illinc divina & arcana obeuntium miniſteria. Quibus verbis Euſebius lætitiam Chriſtianorum deſcribit, conſecrationes & ſacrificia, quæ prius occultè fiebant, jam publicè peragi ſpectantium, cum maxima majeſtate & ſolemnitate. Tantæ verò religionis hæc conſecratio fuit, ut impius ac penè ſacrilegus haberetur, ſi quis in eccleſia nondum conſecrata ſynaxim feciſſet. Nihil clarius ad hoc probandum, quàm S. Athanaſii Apologia ad Conſtantium, cujus potiſſima pars in eo verſatur, ut ſe purget apud Imperatorem, quod in eccleſia nondum abſoluta & conſecrata ſacrificium celebraſſet. Cur autem oleum in altaris conſecratione adhibeatur, ediſſerit grandiloquo ſermone Dionyſius *in fine cap.* 4. *Eccleſiaſticæ Hierarchiæ*, ex quo hujus moris antiquitas demonſtratur. Finis non erit, ſi in his immorari, & calamo indulgere voluero. Siſto igitur, & ad veterem templorum ſtructuram tranſeo, cujus notitia neceſſaria eſt, ut veteris Eccleſiæ ritus faciliùs percipi poſſint.

IV. Chriſtianorum templa ſic olim erant diſpoſita, ut veteris Templi Hieroſolymitani, quantum fieri poterat, ſimilitudinem quamdam præ ſe ferrent, & ad illius formam proximè accederent. Ea conſtabant variis membris & ædificiis, quæ ſi vellem ſingillatim deſcribere, nimis in longum hic liber protraheretur. Multæ enim occurrunt in eorum explicatione difficultates, quæ Eruditorum torquent ingenia, nec facilè expediri poſſunt. Prolixis igitur ac ferè inutilibus diſputationibus omiſſis, ea breviter attingam, quæ ad propoſitum mihi argumentum ſpectant. Quæ fuerit eccleſiarum forma ante Conſtantinum, incertum eſt; nam Euſebius, qui eas juſſu Diocletiani ſolo æquatas ſcripſit, earum formam non deſcripſit. Credibile tamen eſt piiſſimum Principem amplioribus quidem ſpatiis eas inſtauraſſe, ſed ex iis quæ deſtructæ fuerant, ædificii typum ſumpſiſſe, qui in veterum Scriptorum lucubrationibus uſque in hodiernum diem perſtat. Euſebius *lib.* 3. *de vita Conſtantini cap.* 34. *& ſequentibus*, Templum Hieroſolymis ab eo conſtructum graphicè pingit. Fuſiùs autem & accuratiùs *lib.* 10. *hiſtoriarum cap.* 4. aliud templum cum omnibus ſuis ædificiis deſcribit, quod in urbe Tyro magnificè erexit illius civitatis Epiſcopus Paulinus, cui idem Euſebius hoc mirabile eccleſiaſticæ hiſtoriæ opus dedicavit, ut ex initio hujus libri decimi apparet. Gregorius quoque Nazianzenus Eccleſiam, quam pater Nazianzi extruxerat, eleganter expreſſit oratione quam in funere ipſius patris recitavit. Paulinus item Nolanus exactam Baſilicæ delineationem nobis reliquit. *ep.* 12. *ad Severum*, &

Natali

Natali 9. *ac* 10. *S. Felicis.* Ex his & aliis Antiquorum monumentis apertè colligitur Græcorum & Latinorum templa ejuſdem olim ſchematis fuiſſe: & primò quidem, quod attinet ad ſitum, ita erant diſpoſita, ut ad ortum ſolis æquinoctialem verterentur. Tertullianus teſtis eſt in Apologetico cap. 16. *Inde ſuſpicio quod innotuerit nos ad Orientis regionem precari.* Et adv. Valentinianos cap. 3. alludens ad Chriſtianorum eccleſias, ut ipſimet Sectarii agnoſcunt, ait: *Noſtræ columbæ domus ſimplex, editis ſemper & apertis & ad lucem. Amat figura Spiritus Sancti Orientem.* Auctor libri Apoſtol. Conſtit. lib. 2. cap. 61. *Eccleſia ſit longa ad inſtar navis ad Orientem converſa.* Euſebius templum Paulini teſtatur ſeſe ad radios Solis orientis aperuiſſe. Iſidorus lib. 15. Origin. cap. 4. *Antiqui, quando templum conſtruebant, Orientem ſpectabant æquinoctialem, ut qui deprecaretur rectum aſpiceret Orientem.* Sed de hac re ejuſque cauſis fuſiùs egi in Tract. de divina Pſalmodia *cap.* 6. §.2. Hic autem mos adeò exactè à Monachis noſtris olim ſervabatur, ut non ſolùm majus altare, ſed & reliqua omnia ad Orientem verſa ſint. Paulinus tamen Nolanus *epiſt.* 12. aſſerit ſe in Baſilica quam ædificavit hunc morem neglexiſſe. *Proſpectus*, inquit, *Baſilicæ, non ut uſitatior mos eſt, Orientem ſpectat, ſed ad Domini mei B. Felicis Baſilicam pertinet, memoriam ejus aſpiciens.* Quod verò non omnia altaria, quæ in eâdem eccleſia ſunt, ad ortum reſpiciant, ſic excuſat Walfridus Strabo cap. 4. *Cognoſcimus non erraſſe illos vel errare, qui templis vel noviter Deo conſtructis, vel ab idolorum ſqualore mundatis propter aliquam locorum opportunitatem in diverſas plagas altaria ſtatuerunt, quia non eſt locus ubi non ſit Deus. Veriſſima enim relatione didicimus in Eccleſia, quam apud Æliam Conſtantinus Imperator cum Matre Helena ſuper ſepulchrum Domini miræ magnitudinis in rotunditate conſtituit: itemque Romæ in Templo, quod ab antiquis* Pautheon *dictum à B. Bonifacio Papa, permittente Phoca Imperatore, in honorem omnium Sanctorum conſecratum eſt: in eccleſia quoque B. Petri principis Apoſtolorum, altaria non tantùm ad Orientem, ſed etiam in alias partes eſſe diſtributa. Hæc cum ſecundùm voluntatem vel neceſſitatem fuerint ita diſpoſita, improbare non audemus. Sed tamen uſus frequentior & rationi vicinior habet in orientem orantes converti, & pluralitatem maximam Eccleſiarum eo tenore conſtitui.* Narrat Procopius *lib.* 1. *de bello Perſico cap.* 17. Dianæ & Iphigeniæ templa in urbe Comana Deo à Chriſtianis conſecrata fuiſſe, nihil immutata ſtructura: in quibus, aliiſque ſimilibus neceſſarium fuit ad veterem ſitum altaris conſtructionem accommodare.

V. Partes verò ſeu membra præcipua cujuſque templi quænam fuerint, præcitati auctores docuerunt. Prima pars Atrium ſeu veſtibulum

dicebatur, ſpatium ſcilicet clauſum, amplum, & quadratum, porticus habens columnis ſuffultas vel in omnibus lateribus, vel in tribus aut duobus, ſive in uno dumtaxat ante aditum Baſilicæ, & deſuper extructas cellas. Medium erat ſub dio poſitum patenti planitie, & ante fores aquæ ſalientes, ſeu putei & canthari ac conchæ, ne Chriſtiani illotis manibus templum adirent. Euſebius in deſcriptione templi à Paulino extructi: *Hic*, ait, *ſacrarum expiationum ſigna poſuit, fontes ſcilicet ex adverſo Eccleſiæ ſtructos, qui interius ſacrarium ingreſſuris copioſos latices ad abluendum miniſtrarent.* Eidem lotioni poſitum fontem in atrio Baſilicæ Vaticanæ Paulinus Nolanus commemorat epiſt. 33. ad Alethium, *ubi cantharum miniſtra manibus & oribus noſtris fluenta ructantem faſtigiatus ſolido ære tholus ornat, & inumbrat, non ſine myſtica ſpecie quatuor columnis ſalientes aquas ambiens.* Idem epiſt. 12. ad Severum,

Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
Cantharus, intrantumque manus lavat amne miniſtro.

Ita Leo Magnus fontem cum cantharo ante Baſilicam S. Pauli condidit addito hoc epigrammate.

Unda lavat carnis maculas, ſed crimina purgat,
Purificatque animas mundior amne fides.
Quiſque ſuis meritis veneranda ſacraria Pauli
Ingrederis, ſupplex ablue fonte manus.
Perdiderat laticum longæva incuria curſus,
Quos tibi nunc pleno cantharus ore vomit.
Provida Paſtoris per totum cura Leonis
Hæc ovibus Chriſti larga fluenta dedit.

Meminit etiam aquæ luſtralis in veſtibulo templi Syneſius Epiſcopus *epiſt.* 121. & ubi fontes, aut putei haberi non poterant, fodiebantur ciſternæ, ut Paulinus teſtis eſt *Natali* 9. *S. Felicis* in deſcriptione templi à ſe conſtructi.

Forſitan hæc inter cupidus ſpectacula quæras,
Unde replenda ſit hæc tot fontibus area dives,
Cum procul urbs, & ductus aquæ prope nullus ab urbe
Exiguam huc tenui demittat limite guttam.
Reſpondebo: nihil propria nos fidere dextra,

Nil ope terrena confidere: cuncta potenti
Depoſuiſſe Deo, & fontes præſumere cœlo.
Denique ciſternas adſtruximus undique tectis,
Capturi fundente Deo de nubibus amnes,
Unde fluant pariter plenis cava marmora labris.

Hodie in atriis Baſilicarum conchæ & labra ponuntur, & aquâ ſale conſperſâ, ac ſacerdotali benedictione ſanctificatâ replentur, qua fideles frontem aſpergunt, cum templum ingrediuntur. Hujus autem aquæ uſum ab Apoſtolica traditione emanatum, & Alexandri I. decreto ſtabilitum docet Baronius anno 132. Porrò in porticu ante fores eccleſiæ ſtabant Pœnitentes primi ordinis, de quibus ſupra actum eſt Cap. XVII. Erat & ibidem locus egenis ſtipem mendicantibus attributus: licet enim illis, ſicut & cæteris fidelibus, precum causâ templi fores paterent, non tamen intus ab orantibus eleemoſynam petere permittebantur, ne ſacra agentibus, Deumque precantibus moleſti eſſent. *Propterea*, ait Chryſoſtomus hom. 28. ad Populum Antioch. *ante eccleſias & Martyrum monumenta pro foribus pauperes ſedent, ut nos ex hujuſmodi ſpectaculo multum capiamus utilitatis*. Et Gregorius Nazianz. orat. De amore Pauperum, *Petitionum gemitus internis templi cantibus ex adverſo reſpondet, atque adversùs myſticas voces miſerabilis luctus excitatur.*

VI. Secunda pars ipſa aula Baſilicæ erat, ad quam patebat aditus per tres portas, quarum media magnitudine & ornamentis alias ſuperabat. Proximus januæ intra Eccleſiam occurrit Narthex, locus in quo primùm viciniores portæ infideles, tum Catechumeni, & Pœnitentes ſecundi ordinis commorabantur. Poſt Narthecem ſequitur Naon ſive ipſum templum cancellis vel tabulatis à Narthece ſeparatum, in quo ſtabant inferiorem partem occupantes Pœnitentes tertii generis: poſt quos manebant Fideles ſervatâ ſexus & ordinis diſtinctione; nam viri à mulieribus, virgines à nuptis, Monachi à Secularibus ſeparati erant. Pœnitentes quarti gradus orabant cum fidelibus, à ſacramentorum participatione abſtinentes, donec plenariam abſolutionem conſequerentur. His Eligius Noviomenſis in ſiniſtra parte templi ſtationem aſſignat hom. 8. ad Pœnitentes: *Cur ergo in ſiniſtra parte eccleſiæ poſiti eſtis? Non ſine cauſa uſus Eccleſiæ hoc obtinuit, ſed quia Dominus in judicio oves, hoc eſt juſtos, à dextris; hædos verò, id eſt peccatores, à ſiniſtris ponet*. Mulieres autem à viris vetuſtiſſima conſuetudine ſegregatas clariſſimè oſtendunt Philo *de vita Supplicum*, Conſtitutiones Apoſtolicæ *lib. 2. cap. 61.* Auguſtinus *de Civit. Dei lib. 22. cap. 8.* Cyrillus Hieroſolymit. *in Præfatione Catecheſeon*, Ordo Romanus, & alii quos in re

nemini ignota inutile eſt recenſere. Virgines quoque ſeorſum à nuptis ſtetiſſe Origenes docet tract. 26. in Matthæum: *Venit*, inquit, *ad nos traditio talis, quaſi ſit aliquis locus in templo, ubi virginibus quidem conſiſtere licet & orare Deum; expertæ autem thorum virilem non permittebantur in eo conſiſtere.* Conſentit Ambroſius ad Virginem lapſam cap. 6. *Quomodo tibi actu illo ignominioſo non veniebat in mentem habitus virginitatis, proceſſus in Eccleſiam inter virgineos choros?* Et paulò poſt. *Nonne vel illum locum tabulis ſeparatum, in quo in Eccleſia ſtabas, recordari debuiſti, ad quem religioſæ matronæ & nobiles certatim currebant tua oſcula petentes quaſi ſanctioris & dignioris?* Alicubi invenio datum locum mulieribus in ſublimi ſpecula propè teſtudinem clathris interpoſitis, ut à virorum conſortio, & colloquio ſubducerentur. Narrat Amphilochius præcepiſſe Baſilium, ut vela è ſpeculis ſuſpenderentur, & ſi quæ mulier deprehenſa eſſet caput emittere ad reſpiciendum, dum ſacra agebantur, extra communionem fieret. Dicitur quoque idem Baſilius apud Amphilochium, ſiue Chryſoſtomus, ut alii ſcribunt, Diaconum ſibi miniſtrantem ab altari ſubmoviſſe, eo quod mulierem ſurſum in tabulato manentem procaciter inſpexiſſet. Favet Gregorius Nianzenus *in ſomnio de templo Anaſtaſiæ* his verſibus de ſeipſo concionante.

Denique virginei cœtus, matronæ & honeſtæ
E tectis aures ad mea verba dabant.

Nec ſolùm dum ſtarent in Eccleſia, ſed etiam dum irent, hæc virorum & mulierum diſtinctio ſervabatur. *Conuſtunt populi ad Eccleſias*, ait Auguſtinus lib. 2. de Civit. Dei cap. 28. *caſta celebritate, honeſta utriuſque ſexus diſcretione.* Erat enim in illis, ut ſapienter ſcribit Tertullianus de præſcript. cap. 43. *gravitas honeſta, apparitio devota, & proceſſio modeſta.*

VII. Tertia pars Sanctuarium, ſive Sacrarium, vel Presbyterium complectebatur, quod erat ſub apſide cancellis vel parietibus concluſum. In eo altare majus eminebat, & aliud minus, quod Græci *Protheſim* vocant, in quo dona præparantur. Erant & Clericorum ac Presbyterorum ſubſellia pro cujuſque gradu & dignitate, & in loco editiori ſedes Epiſcopalis, quam Prudentius *Hymno de S. Hippolyto* ſublime tribunal vocat, & Nazianzenus *in ſæpe citato ſomnio* ſublimem thronum. Ideò autem altior erat, ut ex ea poſſet Antiſtes populum monere, circumſpicere, & cuſtodire. *Nunquid aliud*, ait Ambroſius lib. de dignit. Sacerdotali cap. 6. *interpretatur Epiſcopus, niſi ſuper inſpector? Maximè cum in ſolio in Eccleſia editiore ſedeat.* Hunc ipſum thronum in altiſſimo

loco poſitum à Paulino Tyrio aſſerit Euſebius, cum magnificum ejus templum deſcribit. Id verò ex Apoſtolica inſtitutione habet Eccleſia, nam idem Euſebius *lib. 7. hiſt. cap.* 19. thronum ſeu cathedram Jacobi Apoſtoli primi Hyeroſolymorum Epiſcopi adhuc ſuis temporibus extantem à fidelibus coli ſumma veneratione teſtatur. Quod ſi Patres Concilii Antiocheni apud Euſebium *lib* 7. *cap.* 30. Paulum Samoſatenum reprehenderunt, quod altum ſibi thronum in Eccleſia ſtatuiſſet: Si Severus Sulpitius *Dialogo* 2. celſa ſede reſidentes Epiſcopos arguit: illos tantum hæc objurgatio caſtigat, qui modum excedentes ac veluti in ſolio regali ſedentes tyrannicam ſibi in Clerum dominationem uſurpabant. In ipſum autem Presbyterium nefas olim fuit ſecularibus ingredi, ut Germanus Conſtantinopolitanus docet, hanc ſacratiorem templi partem latiſſimé explicans, in Theoria rerum Eccleſiaſticarum. Vetuit hoc Concilium Turonenſe II. *can.* 4. ſtatuens, ut pars illa, quæ à Cancellis versùs altare dividitur, choris tantum pſallentium Clericorum pateat. Ad orandum verò & communicandum Laicis & Fœminis, ſicut mos eſt, pateant Sancta Sanctorum. Quem canonem Capitulari ſuo inſeruit Carolus Magnus *lib.* 7. *cap.* 203. Hoc idem ſancivit Synodus Romana ſub Eugenio II. *c.* 33. *Ut nulli Laicorum liceat in eo loco, ubi Sacerdotes, reliquive Clerici conſiſtunt, quod Presbyterium nuncupatur, quando Miſſa celebratur conſiſtere, ut liberè ac honorificè poſſint ſacra officia exercere.* Repetit hoc Decretum in ſua Synodo Leo IV. & addit, ne ſeculares intra ſacros Cancellos tentent accedere, niſi Epiſcopo permittente. At Ambroſius Mediolanenſis ne Theodoſio quidem Imperatori hoc permittere voluit, ut narrat Theodoretus *lib.* 5. *cap.* 17. Sozomenus *lib.* 7. *cap.* 24. & Nicephorus *lib.* 12. *cap.* 41. Synodus Trullana *can.* 69. nemini licere edixit intra ſepta altaris ingredi, excepto Imperatore, cum dona ſua offerre vellet. Solius igitur oblationis causâ id permiſſum Imperatori, ſed creſcente licentia & diſciplina corruente, etiam thronum in ſacrario Imperator ſibi erexit Patriarchali ſublimorem. In Gallia negatum Laïcis oblationes ferre ad altare, ſed Sacerdos vel Miniſtri extra ſepta egrediebantur, ut eas ab illis acciperent: aliquando tamen id ſolis fœminis vetitum, non autem viris, ut docet Lupus in notis ad citatum canonem Trullanum. Plura de templis, eorumque ſtructura, & ædificiis ſcire cupienti abundè ſatisfacient, Leo Allatius in tractatu *de Narthece veteris eccleſiæ, & de templis recentiorum Græcorum*, itemque in diſſertatione *de Solea veteris eccleſiæ edita inter ejus Symmicta*, de qua etiam diffusè agit vir eruditiſſimus Petrus Poſſinus *in Gloſſario tom.* 1. *Georgii Pachymeris*: Julius Cæſar Bulengerus *Opuſc. de templo*;

Jacobus Goar *in notis ad Euchologium pag.* 13. *& ſequentibus:* Joannes Dartis *in Comment. Decreti de conſecr. diſt.* 1. *tract. de eccleſiis, earumque origine & forma.* Legendus quoque Procopius de ædificiis Juſtiniani, qui *lib.* 1. templum S. Sophiæ & S. Michaëlis in Anaplo deſcribit, & *lib.* 5. templum Deiparæ Hieroſolymis magnificentiſſimè conſtructum. Structuram verò S. Sophiæ fuſiùs exprimit Georgius Codinus *lib. de originibus Conſtantinopolitanis*; cujus etiam extat elegans deſcriptio verſibus exametris in Codice Græco M. S. Palatino Bibliothecæ Vaticanæ, quam nuper edidit, ac eruditiſſimis commentariis illuſtravit Carolus du Freſne. Nobis ad alia properantibus iſta ſufficiunt.

CAPUT XXI.

Sacrificium non niſi à Sacerdote jejuno celebrandum. Aliquando tamen ſumpto cibo oblatum. Sublatus hic abuſus à Conciliis cum duplici exceptione. De Miſſis matutinis & veſpertinis. Quæ fuerint Miſſæ nocturnæ. Diverſæ olim horæ Miſſarum ſolemniis aſſignatæ pro dierum diverſitate. Cur diebus jejuniorum dilata quandoque Miſſa uſque ad veſperam. Quæ nunc horæ Miſſæ ſolemni & privatæ tributæ ſint.

I. QUAMUIS Chriſtus de hoc mundo diſceſſurus ad Patrem poſt eſum Agni & communem cum diſcipulis cœnam, adimpletis legalibus ceremoniis, ac fine impoſito antiquis ſacrificiis, novum ſui corporis & ſanguinis ſacramentum inſtituerit; Eccleſia tamen ejuſdem magiſterio edocta præcepit, ut hoc myſterium nonniſi à Sacerdotibus jejunis celebraretur; nec à fidelibus, niſi ſint jejuni, perciperetur. Optimè Gregorius Nazianzenus *orat.* 40. docens non omnem Chriſti actionem à nobis imitandam eſſe, *Ille*, inquit, *Paſchatis myſterium diſcipulis in cœnaculo tradidit, & poſt cœnam: nos in templis & ante cœnam.* Jejuni ſcilicet, ut explicat Nicetas in Commentario. Cui conſonans Auguſtinus *epiſt.* 118. ait. *Liquidò apparet, quando primum acceperunt Diſcipuli corpus & ſanguinem Domini, non eos accepiſſe jejunos. Numquid tamen propterea calumniandum eſt univerſæ Eccleſiæ, quòd à jejunis ſemper accipitur? Et hoc enim placuit Spiritui Sancto, ut in honorem tanti Sacramenti in os Chriſtiani prius Dominicum corpus in-*

traret, quàm cæteri cibi. Nam ideò per univerſum orbem mos iſte ſervatur. Neque enim quia poſt cibos dedit Dominus, propterea pranſi aut cænati Fratres ad illud ſacramentum accipiendum convenire debent, aut ſicut faciebant quos Apoſtolus arguit & emendat, menſis ſuis iſta miſcere. Namque Salvator quo vehementiùs commendaret myſterii illius altitudinem, ultimum hoc voluit arctius infigere cordibus & memoria diſcipulorum, à quibus ad Paſſionem digreſſurus erat. Et ideo non præcepit, quo deinceps ordine ſumeretur, ut Apoſtolis, per quos eccleſias diſpoſiturus erat, ſervaret hunc locum. Nam ſi hoc ille monuiſſet, ut poſt cibos alios ſemper acciperetur, credo quod eum morem nemo variaſſet. Ejuſdem conſuetudinis teſtis eſt Tertullianus lib. 2. ad Uxorem cap. 5. *Non ſciet maritus quid ſecretò ante omnem cibum guſtes, & ſi ſciverit panem, non illum credit eſſe qui dicitur.* Cyprianus idipſum confirmat epiſt. 63. *Chriſtum offerre oportebat circa veſperam diei, ut hora ipſa ſacrificii* veteris Teſtamenti *oſtenderet occaſum, & veſperam mundi. Nos autem reſurrectionem Domini mane celebramus.* Conſentiunt paſſim antiqui Patres: Baſilius hom. 1. de jejunio. *Neque enim fieri poteſt, ut abſque jejunio quiſquam ſacris operari audeat.* Chryſoſtomus. hom. 27. in epiſt. 1. ad Cor. *Tu prius quàm communices, jejunas, ut quomodocumque communione dignus appareas.* Idem ſer. 9. ad Pop. Anthioch. hortatur non jejunos, qui quadam moti ſuperſtitione ad eccleſiam non accedebant, ut cum cæteris convenirent, non Dominici corporis, ſed divinorum eloquiorum participes futuri. Et epiſt. 125. ſcribens ab exilio Cyriaco Epiſcopo adversùs ſuos calumniatores, *Dixerunt*, inquit, *quod ad communionem non jejunos receperim. Et ſi quidem hoc feci, expungatur nomen meum ex albo Epiſcoporum, & non ſcribatur in libro fidei Orthodoxæ, quoniam ecce & ſi quid tale admiſi, abjiciet me etiam Chriſtus è regno ſuo.* Paſchaſius Radbertus lib. de ſanguine & corpore Domini cap. 20. *Sacramentum fuit, quod Dominus poſt Cænam Apoſtolis hoc tradidit. Sic enim illud oportebat impleri circa finem diei ad veſperam, ut hora ipſa ſacrificii oſtenderet jam finem ſæculi adveniſſe. Porrò Apoſtoli ideò jejuni jam non erant, quia neceſſe fuit, ut Paſcha illud typicum priùs compleretur, deinde ad verum Paſcha ſacramentum tranſirent. Cæterum univerſaliter in Eccleſia omnes cum ſumma religione jejuni communicare conſueverunt.*

II. Et hæc quidem vetus inſtitutio fuit, ſed non ſemper, nec ab omnibus cuſtodita. Mos enim quidam prævaluerat in Africa, qui vivente Auguſtino adhuc vigebat, ipſo teſtante *epiſt.* 118. ut in die anniverſaria qua cœna Domini recolitur, ſacramenta altaris veſpere ſumpto cibo celebrarentur. De qua re in codice canonum Eccleſiæ

Africanæ extat can. 41. ex Concilio Carthaginenſi celebrato anno Domini 397. his verbis: *Ut ſacramenta altaris nonniſi à jejunis hominibus celebrentur, excepto uno die anniverſario, quo cœna Dominica celebratur*. Hunc autem morem ſynodus Trullana abrogavit *can.* 29. dicens ſanctos Patres tunc fortaſſe propter aliquas in iis locis occaſiones eccleſiæ utiles ea diſpenſatione uſos fuiſſe: cæterum oportere deinceps Apoſtolicas & paternas traditiones ſequi. Idem ſancitum antea fuiſſe à ſynodo Laodicena c. 50. notant plerique; verum citatus canon adversùs illos editus eſt, qui feria quinta prædicta jejunium ſolvebant. Refert Socrates *lib.* 5. *hiſt. eccl. c.* 21. abuſum celebrandi ſumpto cibo in Ægyptum latius irrepſiſſe. *Ægyptii,* inquit, *qui Alexandrinis finitimi ſunt, & illi qui Thebaidem incolunt, ſabbato ſynaxin exequuntur illi quidem, ſed non ut mos fert Chriſtianorum myſteria participant. Nam ubi epulati ſunt, & variis cibariis ſe ſaturarunt, ſub veſperum oblatione facta myſteriis communicant.* Idem narrant Sozomenus *lib.* 7. *cap.* 19. & Nicephorus *lib.* 12. *cap.* 34. Ab eodem abuſu Galliam non fuiſſe immunem indicat can. 9. ſecundæ ſynodi Matiſconenſis decernens, *ut nullus Presbyter confertus cibo, aut crapulatus vino ſacrificia contrectare, aut Miſſas privatis feſtiſque diebus concelebrare præſumat. Injuſtum eſt enim, ut ſpirituali alimento corporale præponatur. Sed ſi quis hoc attentare curaverit, dignitatem amittat honoris. Jam enim de tali cauſa & in conciliis Africanis definitum eſt.* Confirmat deinde citatum canonem concilii Carthaginenſis cum exceptione diei cœnæ Dominicæ. In Hiſpania verò hanc ipſam corruptelam hæretici Priſcillianiſtæ introduxerunt, quæ in concilio Bracarenſi primo cap. 16. & in ſecundo *can.* 10. deſcribitur & damnatur. *Quod ſi illo die*, ut rectè Strabo argumentatur cap. 19. *poſt prandium communicare non licet, cui & exemplum Domini & quorundam aſſenſus ſuffragari videbatur; multo minùs aliis temporibus licet, quibus horum neutrum cognoſcitur attributum.* Alius item mos apud quoſdam Sacerdotes invaluerat, ut in exequiis defunctorum non jejuni & veſpere celebrarent, quia nimirum ſepulturæ non ſolebant inferri, niſi prius ſacrum pro ipſis præſente cadavere ageretur. Id vetuit citato canone ſynodus Carthaginenſis decernens ſolis orationibus defunctorum ſive Epiſcoporum, ſive cæterorum commendationem pomeridiano tempore fieri; ſi ſacerdotes jam pranſi inveniuntur. Idem ſtatuit Bracarenſe II. *can.* 10. Patres verò Concilii Nannetenſis ſive Agathenſis, ut refert Gratianus *cap. Presbyter, diſt.* 91. præceperunt Sacerdotem manere jejunum uſque ad ſtatutam horam, ut neceſſitatibus defunctorum ſuccurrere poſſet. Eadem jejunii lex miniſtris quoque altaris indicta fuit à Conc.

Antiſiodo-

Antiſiodorenſi an. 578. c. 19. *Non licet Presbytero, aut Diacono, aut Subdiacono poſt acceptum cibum vel poculum Miſſas tractare, aut in eccleſia, dum Miſſæ dicuntur, ſtare.* Cujus canonis ratio eſt, quia per id tempus nefas erat quemquam de clero ſacrificio inſervire vel adſtare, niſi ſimul cum ſacerdote communicaret. A regula autem non communicandi violato jejunio duo caſus excipiuntur. Primus eſt, cum imminente mortis periculo ſumendi Viatici neceſſitas urget. Alter, ſi ſacerdos celebrans repentina correptus infimitate deficiat, tunc enim ſi myſteria conſecrata ſunt, alius Sacerdos etiam non jejunus inchoatum ſacrificium perficere debet. Primum caſum comprobat praxis Eccleſiæ ubique recepta: de ſecundo ſic ſancivit Concilium VII. Toletanum c. 2. *Cenſuimus convenire, ut cum à Sacerdotibus Miſſarum tempore ſancta myſteria conſecrantur, ſi ægritudinis acciderit quilibet eventus, quo cæptum nequeat conſecrationis expleri myſterium, ſit liberum Epiſcopo, vel Presbytero alteri conſecrationem exequi officii cæpti.* Et poſt pauca. *Ne tamen quod naturæ languoris cauſâ conſulitur, in præſumptionis perniciem convertatur, nullus poſt cibum potumque quamlibet minimum ſumptum Miſſas facere; nullus abſque patentis proventu moleſtiæ miniſter, vel Sacerdos, cum cæperit, imperfecta officia præſumat omnino relinquere. Si quis hæc temerè præſumpſerit, excommunicationis ſententiam ſuſtinebit.* Concilium poſtea Toletanum XI. c. 14. ad præcavendos hujuſmodi caſus inſtituit, ut ubi temporis, vel loci, ſive Cleri copia ſuffragatur, habeat ſemper ſacrificans vicini ſolaminis adjutorem, qui ejus vices exequatur.

III. Vetus igitur & Apoſtolica traditio eſt, ne quis audeat ad divina myſteria non jejunus accedere. Contrarium abuſum concilia & Patres tanquam ſummum crimen ab Eccleſia ſuſtulerunt, graviſſimâ anathematis, & depoſitionis interpoſita pœna. Quod ſi legentibus antiquos Patres occurrant nonnunquam Miſſæ veſpertinæ ſive nocturnæ, nihil ex his inferre licet, quo præſcripta ſacrificantibus jejunii lex convelli queat. Certum eſt enim quod primis Eccleſiæ ſæculis aliquando bis in die Synaxes factæ ſunt, exemplo forſitan Synagogæ, quæ matutinum & veſpertinum ſacrificium offerebat: quamvis enim ea lex abrogata eſſet, non eſt tamen improbabile, quod ad novum teſtamentum in Eccleſiæ primordiis tranſlata aliquandiu fuerit; legalia ſiquidem paulatim extincta ſunt, nec ſtatim veterum rituum oblviſci potuerunt, qui erant ex Circumciſione fideles. Erant & aliæ Miſſæ veſpere, & noctu peractæ, quarum uſus, ut mox videbimus, per aliquot ſæcula in Eccleſia permanſit. Sed hinc deduci nullo modo poteſt, quod tunc Sacerdotes non jejuni offerrent: & ſi aliqui ſumpto

cibo ſacrificabant, hoc ad abuſus pertinet, qui ſenſim irrepſerant, vel ex ignorantia Eccleſiaſticæ legis & Apoſtolicæ traditionis, vel ex pravitate hæreticorum qui præſcriptos canones dedita opera violabant, vel arctatus ille mos ad ſolum diem Dominicæ cœnæ, aut reſpicit tempus perſecutionis, quo neceſſitas legem vincebat. Tertullianus *de corona militis cap.* 3. utrumque ſacrificium matutinum & veſpertinum commemorat his verbis. *Eucharistiæ ſacramentum & in tempore victus & omnibus mandatum à Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quàm præſidentium ſumimus.* Ac ſi diceret, *Tempore victus* id eſt cœnæ, qua hora Chriſtus hoc myſterium inſtituit, Euchariſtiam ſumimus; atque etiam *antelucanis cœtibus*, & conſequenter ante omnem cibum. Clariùs Cyprianus *ep.* 63. *ad Cæcilium* de utroque ſacrificio agit, redarguens Aquariorum errorem, qui ſemel mane, ſemel veſpere ſolebant offerre; ſed in ſacrificiis matutinis ſolam aquam, ne vinum redolerent: in veſpertinis, quia poſt cœnam, vinum mixtum aqua offerebant. Utrumque autem morem reprobat tanquam abſurdum, & Divinæ atque Apoſtolicæ traditioni contrarium. Similiter Auguſtinus *epiſt.* 118. reſpondens Januarii inquiſitionibus, morem hunc bis offerendi mane & veſpere viguiſſe docet in Africa in ſolo die anniverſario Dominicæ cœnæ: *Quæris*, inquit, *quid per quintam feriam ultimæ hebdomadis Quadrageſimæ fieri debeat, an offerendum ſit mane, & rurſum poſt cœnam: an jejunandum & poſt cœnam tantummodò offerendum: an etiam jejunandum & poſt oblationem, ſicut facere ſolemus, cœnandum.* Reſpondet autem, quod ſi divina Scriptura quid ſit faciendum præſcribit, ita procul dubio faciendum ut legimus: & ſi quid horum tota per orbem frequentat Eccleſia, quin ita faciendum ſit diſputare, inſolentiſſimæ inſaniæ eſſe. Tum ait caſum propoſitum nec definitum in Scriptura, nec univerſalis Eccleſiæ conſuetudine firmatum; ſed ex eorum genere eſſe, quæ per loca & regiones variantur. Quamvis enim Eccleſiæ more receptum eſſet, quod myſteria ſemper à jejunis celebrarentur, nonnullos tamen probabilis quædam ratio delectavit, ut eo die quo cœna Domini recolitur, poſt cibum offerri & accipi deceat corpus & ſanguinem Chriſti, tanquam in inſigniorem commemorationem myſterii ab ipſo poſt legalem cœnam inſtituti; quibus contradicere ſanctus Pater non audet. Cur verò ipſa die mane & veſpere oblatio fieret, ex eo putat inſtitutum, quod quidam eâdem die corpus lavabant & prandebant, & propter illos mane offerebatur, veſpere autem propter jejunantes. Miſſas quoque matutinas, & veſpertinas reperimus in Concilio Agathenſi c. 30. & in tertio Aurelianenſi c. 28. eo ſenſu quo nocturnam Miſſam apud Caſſianum, uſurpato no-

mine Miſſæ non pro Liturgia, ſed pro populi dimiſſione, quacumque hora & ad quamcumque eccleſiaſticam functionem conveniret, ut ſupra Cap. II. explicavimus. In quibuſdam eccleſiis uſus Miſſæ veſpertinæ permanſerat in vigiliis aliquarum feſtivitatum, ſolebant enim Miſſam nocturnam Nativitatis Domini, & matutinam quam nonnullæ eccleſiæ in diei Reſurrectionis aurora celebrabant, in vigiliis earundem feſtivitatum veſpere ſolemniter agere. Has autem & alias quaſcumque ejuſdem generis ſuſtulit Pius V. conſtitutione quarta revocatis omnibus privilegiis, & appoſita pœna ſuſpenſionis.

IV. Miſſas nocturnas plures olim fuiſſe veterum monumenta declarant: at ex his ea ſola permanſit, quæ in nocte Nativitatis Domini ubique celebratur. Tribuitur ejus inſtitutio Teleſphoro Romano Pontifici, qui martyrio coronatus eſt anno 154. cujus decretum refert Gratianus *c. Nocte ſancta, de conſecr. diſt.* 1. Sed epiſtola decretalis Teleſphori, è qua canonem Gratianus excerpſit, ſuppoſititia eſt, nam præter alia argumenta id evidenter ex eo concluditur, quod pervigilium, & pernoctatio, imò & ipſa feſtivitas Nativitatis multis annis poſt Teleſphorum ſtata die coli cœperunt, nempe ſub Julio I. ut Florentinius in notis ad ſuum Martyrologium diffusè probat *Exercit.* 2. Miſſæ autem nocturnæ hujus diei, ſicut & aliarum quæ diluculò, & hora tertia dicuntur, meminit Gregorius M. *in lib. Sacramentorum, & hom.* 8. *in Evangelia.* Quod verò Abnalhaſſatus Cophtita *cap.* 15. *conſtit. Ægyptiacarum*, citatus ab Abrahamo Ecchellenſi *in præfatione concilii Nicæni quam ex Arabico in Latinum tranſtulit, pag.* 62. à Patribus ejuſdem Concilii ſancitum fuiſſe ait, ut in die Nativitatis & Epiphaniæ Miſſa noctu ageretur, aliis examinandum relinquo. Hæc forſitan fuit Cophtorum traditio, poſtquam feſtum Nativitatis, quod die ſexta Januarii ſimul cum Epiphania in pleriſque regionibus agebatur, ab ipſa ſejunctum eſt. Eſt & alia quædam Miſſa nocturna, niſi quis velit eam potiùs matutinam nuncupare, in quibuſdam Provinciis, præſertim in Polonia, & Germania hodie uſitata, tribus vel quatuor horis ante lucem, quæ ab initio Introitus Miſſa *Rorate* nuncupatur, & in adventu Domini ad honorem B. Virginis cum ingenti ſolemnitate cantatur. Reliquæ Miſſæ nocturnæ abierunt in deſuetudinem, quarum præcipua erat Miſſa Sabbati ſancti pertinens ad diei ſequentis noctem, in qua Chriſtus creditur reſurrexiſſe. Hieronymus *in Matth. cap.* 25. traditionem Apoſtolicam fuiſſe ait, ut in die Vigiliarum Paſchæ ante noctis dimidium populos dimittere non liceat. Ejuſdem moris teſtis eſt Tertullianus lib. 2. ad uxorem cap. 4. *Quis ſolemnibus Paſchæ abnoctantem ſecurus ſuſtinebit? Antiqui*, ait Hugo Victorinus lib.

3. de ſpecialibus Miſſæ obſervat. cap. 21. *jam ferè tranſacto die Sabbati Officium hoc celebrarunt: Sed modernorum debilitas ad epulas feſtinans tempus prævenit deſtinatum.* Puto autem quod ritus paulò ante Hugonem alicubi cœperit immutari. Ipſe enim obiiſſe dicitur anno 1140. At Concilium Claromontanum anno 1095. *can.* 26. ſtatuit ut in Sabbato Sancto jejunium circa noctem protrahatur: & Guil. Durandus, qui vivebat anno 1280. *lib. 6. Rationalis cap.* 76. veterem ritum in quibuſdam Eccleſiis uſque ad ſua tempora permanſiſſe aſſeverat: idemque de ſuo tempore, poſt annum ſcilicet 1400. aſſerit Thomas Valdenſis *cap.* 25. *Tom.* 3. *Doctrinalis.* Theodorus Balſamon *in can.* 90. *Trullanum* ſcribit Chriſtianos religioſiores toto illo Sabbato in eccleſia manere ſolitos, & ſexta noctis hora, id eſt media nocte divinis Sacramentis communicare, & hora ſeptima ejuſdem noctis Pſalmodias matutinas audire. Idem ſtatuit Ordo Romanus, non dimittendum ſcilicet populum ante mediam noctem, & in ipſa nocte matutina luce erumpente redeundum eſſe in eccleſiam ad nocturnas vigilias Paſchæ celebrandas. In Monaſteriis verò ſigna pulſari jubet, cum prima ſtella in cœlo viſa fuerit, & tunc cantari Litaniam, ac poſtea ad Miſſam procedi. Quod autem præcipit Ordo Romanus, Eccleſia quoque Gallicana ſervabat, teſte Amalario lib. 4. cap. 20. *In ſabbato ſancto*, inquit, *expectant omnes jejuni uſque ad noctem, quando Miſſa celebratur Reſurrectionis Domini.* Et infra cap. 40. *In nocte ſancta Reſurrectionis Domini Miſſam celebramus propter eandem Reſurrectionem, quæ in ea completa eſt.* Nunc circa meridiem hanc Miſſam canimus, ſed quamvis hora anticipetur, non ſunt tamen mutatæ orationes, in quibus noctis mentio fit. Dicimus enim in Collecta, *Deus qui hanc ſacratiſſimam noctem gloria Dominicæ Reſurrectionis illuſtras.* Et in præfatione; *In hac potiſſimum nocte*: & infra actionem, *Communicantes & noctem ſacratiſſimam celebrantes.* Quater item in anno, in Sabbatis nimirum quatuor temporum Miſſa noctu celebrari conſuevit, ſicut Leo primus teſtatur epiſt. 81. ad Dioſcorum Alexandrinum; *Quod à Patribus noſtris propenſiore cura novimus eſſe ſervatum, à vobis quoque volumus cuſtodiri, ut non paſſim diebus omnibus ſacerdotalis vel levitica ordinatio celebretur, ſed poſt diem ſabbati ejus noctis, quæ in prima ſabbati luceſcit, exordia deligantur. Quod ejuſdem obſervantiæ erit, ſi mane ipſo Dominico die, continuato Sabbati jejunio, celebretur.* Ideò ut notat Micrologus cap. 29. *quatuor Dominicæ quæ hujuſmodi jejunia proximè ſubſequuntur, in libris Sacramentorum* vacantes *prætitulantur, eo quod propriis careant officiis. Hæ autem Dominicæ antiquitus ab officio vacabant, quia celebratio Ordinationum juxta*

decreta ſanctorum Patrum tam ſerò fiebat in Sabbato, ut potius Dominicæ, quam Sabbato adſcriberetur. Hinc etiam præcepit Ordo Romanus, ne ſabbato Quatuor Temporum in Quadrageſima oratio ſuper populum diceretur, qua reverâ carent antiqua Miſſalia, quia ad illam & capita & genua flectebant fideles, quod die Dominico nefas erat. Concilium Claromontanum *c.* 24. de his Sabbatis ita ſancivit: *ut protrahatur jejunium uſque ad veſperas, & ſi fieri poteſt uſque in craſtinum, ut magis appareat in die Dominico ordines fieri.* Alia Miſſa nocturna acta olim eſt in vigilia Pentecoſtes, in ipſa ſcilicet nocte quæ luceſcit in Dominica, ut notat Menardus ad lib. Sacrament. *pag.* 161. At ordo Romanus ſtatuit ſic officium in hac vigilia diſponi, ut hora octava diei ingrediantur ad vigilias vel Miſſarum ſolemnia, & hora nona expleta omnia conſumentur. Certum eſt etiam noctu ad Miſſas conveniſſe fideles cum Tyrannorum perſecutio vexabat Eccleſiam, de qua re notiſſima eſt Tertulliani ſententia lib. de fuga in perſecut. *Si colligere interdiu non potes, habes noctem.* Et ad uxorem l. cit. *Quis nocturnis convocationibus, ſi ita oportuerit à latere ſuo adimi libenter feret?* Eidem ſuffragatur Prudentius in hymno de S. Laurentio.

Hunc eſſe veſtris Orgiis
Moremque & artem proditum eſt,
Libent ut auro Antiſtites.
Argenteis ſcyphis ferunt
Fumare ſacrum Sanguinem,
Auroque nocturnis Sacris
Adſtare fixos cereos.

Subſcribit Auguſtinus epiſt. 86. ad Caſulanum, in qua diſſerens de his, quæ Lucas in Actibus Apoſtolorum narrat Paulo accidiſſe cum eſſet Troade, ait. *Poſt peractum diem ſabbati noctis initio fuerant congregati, quæ utique nox jam ad diem Dominicum, hoc eſt ad unam ſabbati pertinebat; & ita eâdem nocte fracturus panem, ſicut frangitur in ſacramento Corporis Chriſti, produxit ſermonem uſque ad medium noctis, ut poſt ſacramenta celebrata rurſus uſque ad diluculum alloquens congregatos, quoniam multum feſtinabat, ut luceſcente proficiſceretur Dominico die.* Huc etiam pertinent cœtus antelucani, propter quos natio Chriſtianorum latebroſa & lucifugax dicebatur, de quibus Plinius *lib.* 10. *ep.* 97. ad Trajanum ſcribit, *quod ſoliti eſſent ſtato die ante lucem convenire, carmenque Chriſto quaſi Deo dicere ſecum invicem.* In his autem conventibus

ſacramentorum celebrationem non defuiſſe ex moribus illius ſæculi manifeſtum eſt.

V. Reddita poſtmodum Eccleſiæ pace certa hora rei divinæ celebrationi tributa eſt, diverſa tamen pro dierum temporumque diverſitate. Scribit Anaſtaſius in vita Teleſphori ipſum conſtituiſſe, ne quis præſumeret ante curſum horæ tertiæ Miſſas celebrare, quod decretum referunt Amalarius *lib.* 3. *cap.* 42. & Strabo *cap.* 23. Sed hos decepit Pſeudo-Iſidorus, qui primorum Pontificum Epiſtolas decretales auſu temerario finxit, totique Eccleſiæ tanquam legitimas merces obtruſit. Quid enim magis alienum à conditione illius ſæculi, quo Chriſtiani furentium Imperatorum gladios declinantes ſummo ſtudio latitabant, quàm hujus legis editio, quæ nullo modo poterat obſervari? Noctu & in occultiſſimis locis conveniſſe fideles ad Synaxim ſupra citatus Tertullianus nos docet, qui aliquot annis poſt Teleſphorum florere cœpit imperante Severo: nec aliter ſanè poterant, ut & dignitati Sacrificii, & propriæ vitæ ſecuritati proſpicerent. Probabilis igitur ſententia eſt, magiſque congrua, quam refert Baronius *anno* 382. hanc tertiæ horæ præfixionem à S. Damaſo ſancitam fuiſſe, ex præſcripto, ut aiunt, canonis Nicœni, qui tamen non extat. Hanc autem horam quolibet die feſto ſervatam ſemper fuiſſe veterum Patrum pervincit auctoritas, quamvis Concilium Aurelianenſe tertium c. 14. refragari videatur, id ſervari præcipiens in præcipuis dumtaxat ſolemnitatibus, ob aliquam fortaſſis illarum partium ſpecialem rationem, vel conſuetudinem, quæ tunc temporis vigebat. Sidonius Apollinaris lib. 5. epiſt. 17. *Cultu peracto vigiliarum quas alternante mulcedine Monachi, Clericique Pſalmicines concelebraverant, quiſque in diverſa ſeceſſimus, non procul tamen, utpote ad tertiam praſtò futuri, cum ſacerdotibus res divina facienda.* Gregorius Turonenſis in vita S. Nicetii: *Hora tertia*, inquit, *cum Populus ad Miſſarum ſolemnia conveniret.* Gregorius Magnus *hom.* 37. *in Evang.* de Caſſio Narnienſi Epiſcopo ſermonem habens ait, *Oblaturus ſacrificium ad horam tertiam venerat.* Narrat Joannes Moſchus in Prato ſpirituali *cap.* 27. cujuſdam villæ habitatores Presbyterum ſuum apud Epiſcopum accuſaſſe, quod die Dominico nunc hora tertia, nunc hora nona Miſſam celebraret, non ſervans ſolemnem ac legitimum ordinem ſanctæ oblationis. Theodulphus Aurelianen. in ep. ad Clerum ſuum *cap.* 45. quod à Gratiano *de conſecrat. diſt.* 1. *c.* 52. ſub Auguſtini nomine perperam citatur, ſtatuit ut Miſſæ peculiares die Dominico non ita publicè fiant, ut per eas populus à publicis Miſſarum ſolemnibus, quæ hora tertia canonicè fiunt, abſtrahatur. In diebus autem je-

juniorum extra Quadrageſimam horam diei nonam ſacrificio offerendo deſtinarunt Antiqui. Teſtatur id Epiphanius *ſub finem lib.* 3. *adverſus hæreſes* diſſerens de moribus primitivæ Eccleſiæ, ubi ait feria quarta & ſexta per totum annum celebratam Liturgiam hora nona, quia nimirum fideles illis diebus jejunare ſolebant. Ambroſius in Pſalm. 118. in explicatione verſic. 62. *Indictum eſt jejunium, cave ne negligas. Et ſi te fames quotidianum cogit ad prandium, tamen cæleſti magis te ſervato convivio. Non epulæ paratæ extorqueant, vt cæleſtibus ſis vacuus ſacramentis. Differ aliquantulum, non longè eſt finis diei: imò plerique ſunt eiuſmodi dies, ut ſtatim meridianis horis adveniendum ſit in eccleſiam, canendi hymni, celebranda oblatio.* Ubi obſervandum quod ait pleroſque eſſe, non omnes dies jejunii, in quibus poſt meridiem itur in Eccleſiam, canuntur hymni, & circa horam nonam fit oblatio: quadrageſimalis enim jejunii alia ratio eſt, ut infra oſtendemus. Concinit Prudentius hymn. poſt jejunium, qui eſt 8. quotidianorum.

Nona ſubmiſſum rotat hora ſolem,
Partibus vix dum tribus evolutis,
Quarta devexo ſupereſt in axe
Portio lucis.
Non brevis voti dape vindicata
Solvimus feſtum, fruimurque menſis
Affatim plenis, quibus imbuatur
Prona voluptas.

Idem hymno 6. de Coronis.

Jejunamus ait, recuſo potum,
Nondum nona diem reſignat hora.

Hæc Prudentius docens fideles ſolitos jejunare uſque ad nonam. Ordo Romanus de jejunio Pentecoſtes ſic decernit. *Jejunium faciant IV. & VI. feria, & in ſabbato uſque ad horam nonam.* Deinde præſcribit quæ Lectiones ad Miſſam legi debeant. Concilium Moguntinum apud Ivonem Carnotenſem *p.* 4. *cap.* 35. loquens de jejunio Quatuor Temporum, *Quarta*, inquit, *& ſexta feria, & ſabbato veniant omnes ad Eccleſiam hora nona cum Litaniis ad Miſſarum ſolemnia.*

VI. At in jejuniis Quadrageſimalibus Miſſa tardiùs agi ſolebat, & hæc *Statio ſera* dicitur à Tertulliano lib. de jejuniis, *quæ ad veſperam jejunans pinguiorem orationem Deo immolat.* Fideles enim ad veſperam hoc

jejunium ſolvebant audito Sacro. Clarè explicat hunc ritum præcitatus Theodulphus cap. 39. *Solent plures, qui ſe jejunare putant*, loquitur autem de quadrageſimali obſervatione, *mox ut ſignum audiunt ad nonam manducare, qui nullatenus jejunare credendi ſunt, ſi ante manducaverint, quàm veſpertinum celebretur officium. Concurrendum eſt enim ad Miſſas, & auditis Miſſarum ſolemniis, ſive veſpertinis officiis, largitis prius eleemoſynis ad cibum accedendum eſt. Si verò aliquis neceſſitate conſtrictus fuerit, ut ad Miſſam venire non valeat, æſtimata veſpertina hora, & completa oratione ſua, jejunium ſolvere debet.* Refert hoc capitulum Gratianus *de conſecr. diſt.* 1. *c. ſolent*, ex Concilio Cabilonenſi; at vir eruditiſſimus Lucas Dacherius Amalario tribuit ex M. S. Cod. Abbatiæ Corbeienſis *Tomo* 7. *ſui Spicilegii pag.* 173. Cujuſcumque autem ſit, priſcum morem celebrandi hora veſpertina in diebus jejunii quadrageſimalis apertiſſimè confirmat. Idem ritus ſervabatur olim in vigilia Nativitatis Domini, ut ex Ordine Romano palam fit. *In vigilia*, inquit, *Nativitatis Domini hora nona canunt Miſſam ad ſanctam Mariam, qua expleta canunt veſpertinalem ſynaxim, dehinc vadunt ad cibum.* Paulinus quoque Nat. 7. S. Felicis eundem ritum viguiſſe canit in ipſius pervigilio.

Noctis eum morem, ut jejunare ſolemus
Ante diem, & ſerò libatis veſpere ſacris
Quiſque ſuas remeare domos. Tunc ergo ſolutis
Cœtibus à templo Domini, poſtquam data feſſis
Corporibus requies, ſumpta dape, cœpimus hymnis
Exultare Deo, & ſpalmis producere noctem.

Unde colligitur etiam in aliis jejuniis extra Quadrageſimam dilatum quandoque ſacrum uſque ad veſperam. Hujus autem moris hæc ratio aſſignari ſolet, quia rigor pœnitentiæ & jejunii mœſtitia gaudium illud & animi exultationem excludebat, quam Fideles ex ſacrificio & Euchariſtiæ communione percipiebant, quæ ſalutis noſtræ pignus eſt, & reſurrectionis fiducia. Ita docet Joannes Zonaras *in can.* 52. *Concilii Trullani*, nimirum jejunii tempus expiandis intimo dolore criminibus inſtitutum fuiſſe, ſacrificium verò feſtivam habere ſolemnitatem & lætitiam; quæ ſimul ſtare non poſſunt: neque enim in ſola ciborum abſtinentia conſiſtebat jejunium, ſed omnes ad eccleſiam diluculò confluebant inculto habitu ac cinere conſperſi, cumque luctu & lacrymis tabeſcerent dare locum Euchariſtiæ, mutuoque complexu & oſculo ſigna præbere hilaritatis, inter corporis ſqualorem & animi

animi triſtitiam, incongruum exiſtimabant: nam ſacrificii alacritas jejunii mœrorem turbaſſet, & jejunii luctus ſacrificii jucunditatem ademiſſet. Idem de baptiſmo aſſerit Tertullianus in fine libri, quem de illo conſcripſit; cum enim dixiſſet Chriſtum poſt baptiſmum quadraginta diebus jejuniis functum, ſubdit: *Ergo & nos, dicit aliquis, à lavacro potius jejunare oportet. Et quis enim prohibet, niſi neceſſitas gaudii, & gratulatio ſalutis?* Quod ſi gaudii neceſſitas cauſa erat, ne recèns baptizati jejunarent; tanto magis æquum fuit, ut fideles ab omni jejunio, eique annexo mœrore eximeret Euchariſtia, quæ totius hilaritatis fons eſt, & omnium gaudiorum plenitudo. Ideò Miſſa ad illud tempus differri ſolebat, quo jejunium ſolvi poterat, ut ſacræ menſæ participes effecti, & modeſta refectione refocillati animo & corpore lætarentur. Eamdem ob cauſam feſtivitates Martyrum in Quadrageſima peragi ſynodus Laodicena c. 51. prohibuit, quia veteris Eccleſiæ ritu feſtum agere & non jejunare connexa invicem erant, ac propterea Orientalis Eccleſia, quæ ſolam feſtivitatem Annunciationis in Quadrageſima celebrat, ea die non jejunat: & patres decimi concilii Toletani feſtum ipſum Annunciationis ad diem XVIII. Decembris tranſtulerunt, qua adhuc in Hiſpania ſolemniter agitur ſub nomine Expectationis partus B. Virginis, ea ratione permoti quod minimé deceret tantam ſolemnitatem in Quadrageſima celebrari, *ſicut*, inquiunt, *auctoritate regulari cautum eſt.* Et ne viderentur id ſine exemplo inſtituiſſe, addunt; *In multis namque Eccleſiis à nobis & ſpatio remotis & terris hic mos agnoſcitur retineri.* Et quis ſcit an hac de cauſa feſtum S. Patris Benedicti ad diem XI. Julii à Majoribus noſtris translatum primitus fuerit; ſed poſtea in Italia abrogatum ob excitatam inter Caſſinenſes & Floriacenſes Monachos controverſiam de tranſlatione Reliquiarum ejuſdem Sancti in Galliam? ſed hæc mea & mera ſuſpicio eſt, in qua hîc immorari extra opus foret. Eodem zelo diſciplinæ Eccleſiaſticæ imbuti, qui canones pœnitentiales ediderunt, diem Dominicum aliosque feſtivos eximunt à jejunio. Concilium Turonenſe II. *c.* 17. prandium Monachis concedit, quando Miſſæ id eſt feſtivitates Sanctorum ſunt. Sed regredior ad Quadrageſimam, à qua digreſſus ſum. In ea Latini circa finem diei, imminente, ut dixi, jejunii ſolvendi hora, quotidie ſacrificium offerre conſueverunt: Græci verò Miſſa utuntur Præſanctificatorum, de cujus inſtitutione & ritu egi ſupra Cap. XV. Irrito conatu Romanam Eccleſiam calumniatur Nicetas Pectoratus Hieromonachus Studita, ac ſi antiquos canones & jejunii legem transgrediatur, quotidie in Quadrageſima celebrans, idque hora tertia,

ut falsò ſupponit. Nam tempore Nicetæ anno circiter 1050. adhuc vigebat mos veſpere celebrandi, nec ullus extat legitimus canon, quo ſacrificium iis diebus prohibeatur. Trullanum ſiquidem, à quo Miſſa Præſanctificatorum præcipitur, ab Eccleſia reprobatum fuit: & Laodicenum, ad quod ejus originem nonnulli referunt, non fuit univerſale. Pluribus invehitur adversùs Nicetam Umbertus Silvæ Candidæ Epiſcopus, ſed nimis acriter, nec ſemper appoſitè. Porrò Nicetas violati jejunii Latinos ante horam nonam celebrantes accuſat, quia Græci falſa quadam perſuaſione, ne dicam ſuperſtitione decepti, Euchariſtiæ perceptione violari jejunium putabant: quo etiam errore quoſdam in Africa imbutos fuiſſe indicat Tertullianus in fine libri de oratione: *Stationum diebus non putant plerique ſacrificiorum orationibus interveniendum, quod ſtatio ſolvenda ſit accepto corpore Domini. Ergo devotum Deo obſequium Euchariſtia reſolvit an magis Deo obligat? Nonne ſolemnior erit ſtatio tua, ſi & ad aram Dei ſteteris? Accepto corpore Domini & reſervato, utrumque ſalvum eſt, & participatio ſacrificii & executio officii.* Cujus ſententiæ hic ſenſus eſt. Licet ſumptio Euchariſtiæ jejunio non obſit, ſi tamen hic te ſcrupulus angit, potes & jejunium ſervare, & ſacrificio intereſſe, accepto corpore Domini & non manducato, ſed reſervato. Tunc enim Euchariſtia manu accipi conſueverat, & domum deferri, ac ibidem ſumi, ut ſuo loco videbimus.

VII. Liquet ex dictis quæ horæ olim ſacrificio fuerint aſſignatæ, Tertia nimirum diebus feſtis, Nona diebus jejuniorum per annum, & in Quadrageſimâ Veſpertina. De diebus ferialibus nihil antiqui canones determinarunt, ut Marcellinus Francolinus obſervat *lib. de tempore horarum Canonicarum c.* 29. Uſus tamen obtinuit, ut illis hora ſexta non incongruè tribueretur; nam cum hora tertia diebus lætitiæ, nona diebus luctus & afflictionis præfixa ſit, rationi conſentaneum videtur, ut diebus communibus, qui nec lætitiæ nec luctus ſunt, ſed quodamodo medii, Miſſæ item officium hora ſexta, quæ inter tertiam & nonam media eſt, perſolvatur. Horæ autem de quibus loquimur illæ ſunt, quas Aſtronomi inæquales, planetarias, & naturales vocant, diviſa ſemper die in duodecim horas, æquales quidem inter ſe, ſed inæquales ſi cum aliis diebus comparentur. Nam dies æſtivi in XII. horas ſecti eas longiores habent, quam hiemales, quorum horæ item XII. breviores ſunt. Sic horam tertiam dicimus, cum quarta pars diei exacta eſt; ſextam, cum meridies eſt; nonam cum tres diei partes elapſæ ſunt. Veſpertinum verò tempus totum illud ſpatium complectitur, quod à nona uſque ad occaſum Solis reſiduum eſt. Fuſiùs de his tractavi lib. de divina Pſalmodia *cap.* 3. At hæc nunc horarum præſcriptio contra-

rio uſu abrogata eſt, aliquo dumtaxat antiquitatis veſtigio permanente in Miſſæ publicæ ſive ſolemnis celebratione. Sic enim decernunt Rubricæ Miſſalis §. 15. *Miſſa conventualis ſolemnis ſequenti ordine dici debet. In feſtis duplicibus & ſemiduplicibus, in Dominicis, & infra Octavas dicta in choro hora tertia. In feſtis ſimplicibus & feriis per annum dicta ſexta. In Adventu, Quadrageſima, quatuor temporibus, & vigiliis quæ jejunantur poſt nonam.* Ita factum eſt ut non prorſus veneranda vetuſtas interierit, dum ordo à ſanctis Patribus præſcriptus ſaltem in publica officiorum recitatione retinetur, quamvis legitimus horarum punctus nullo modo attendatur. Neque enim horæ nonæ officium tertia vel quarta poſt meridiem in vigiliis pſallimus, neque Veſperas in Quadrageſima circa Solis occaſum, ſed una vel duabus horis ante meridiem: quæ anticipatio, ut doctiſſimus Francolinus ſcribit cap. 34. *quædam eſt noſtri temporis calamitas, ne dicam abuſus.* Cœpit hæc horarum præventio poſt ſæculum duodecimum introduci, cum priſtina ſeveritate paulatim relaxata mollior diſciplina ſucceſſit, de qua ſatius eſt tacere quàm loqui. Miſſæ privatæ quacumque hora nunc dici poſſunt ab aurora uſque ad meridiem, de qua re Francolinus diſſerit *cap.* 39. Amalarius Fortunatus *lib.* 3. *cap.* 42. poſt laudatum Teleſphori Papæ ſupra à nobis reprobatum canonem, ne quis præſumeret ante horam tertiam Miſſam celebrare, non licere ait hanc regulam tranſgredi, niſi urgente neceſſitate: tum narrat ſe vidiſſe Leonem Papam, tertium ſcilicet, diluculò celebraſſe. *Vidi*, inquit, *Leonem Apoſtolicum diluculò intrare ad Miſſam, neſcio utrum cauſâ neceſſitatis intercedente hoc ageret, an ſola poteſtate.* Hanc verò temporis perverſionem non probat, *Fulget enim*, ait, *poteſtas ratione decorata.* Sed Amalarius de ſummo Pontifice vitæ ſanctitate conſpicuo benigniùs loqui potuiſſet; ex eius tamen zelo dignoſcimus legem ſive conſuetudinem non celebrandi, etiam privatim, ante horam tertiam eo tunc rigore ſervatam, ut ab illa nemo potuerit ſine aliorum admiratione & cenſura deviare.

CAPUT XXII.

Quo ſigno Fideles tempore perſecutionis ad Synaxim convocarentur. Rejicitur quorundam opinio. Reddita pace, publica ſigna inſtituta & quæ. Lignorum uſus apud Græcos, quæ ſemanteria *dicuntur. A quo inventæ campanæ. An à Paulino Epiſcopo Nolano. De veterum tintinnabulis. Campanæ nomen, ejuſque etymologia. Quando cœperit Eccleſia Campanis uti. Ad quem ſpectet campanas pulſare. De campanis Religioſorum.*

I. ORitur hæc diſquiſitio ex ſuperiori, eſtque ejus veluti appendix; quamvis enim ſacræ Synaxi certa fuerit hora deſtinata, quia tamen difficilè potuit credentium multitudo ætate, ſexu, conditione diverſa, & habitatione ac loco diſſidens, ſtatis horis in eccleſia adunari; credibile eſt aliquod ſignum anteceſſiſſe, quo omnes in unum cogerentur. Quale autem hoc fuerit, conjicere quidem poſſumus, ſed non certò definire. Amalarius *lib. 4. de div. off. cap.* 21. lignorum ſonitu Chriſtianum populum congregatum ait, quando latitabat per cryptas propter perſecutores. Non aſſentitur Amalario Baronius *an* 58. *num.* 108. & meritò: tum quia hujus rei nullum extat antiquum monumentum: tum etiam quia ratio ipſa non patitur ut eo tempore, quo abdita loca ad conveniendum ſtudioſiſſimè quærebant, eo lignorum ſtrepitu ſe proderent, & ad necem ſibi inferendam Gentiles provocarent. Veriſimilior videtur Strabonis conjectura *cap.* 5. *de rebus eccleſ.* quod nimirum ſola devotio aliquos cogeret ad ſtatutas horas concurrere; alii prænunciationibus publicis invitarentur, & in una ſolemnitate proximè futuras diſcerent. Sed hæc referre ad naſcentis eccleſiæ tempora difficillimum eſt, nam vexati fideles acerbiſſimis gentium perſecutionibus, locum ſæpe mutare, eumque abditiſſimum nec inventu facilem quærere cogebantur, unde nec ſolo religionis ſtudio convenire poterant, nec in uno conventu alterius præmoneri. Baronius *ibidem num.* 102. viros quoſdam delectos arbitratur, qui curſores dicerentur, quorum munus eſſet ſingulos fideles perquirere, & privatim monere, quando & quo loco convenire deberent. Ut autem probet hanc opinionem, nullum illorum temporum teſtimonium profert, præter Ignatii epiſtolam ad

Polycarpum ita ſcribentis. *Decet, Beatiſſime Polycarpe, concilium cogere ſacroſanctum, & eligere ſi quem vehementer dilectum habetis & impigrum, ut poſſit divinus appellari curſor, & hujuſmodi creare, ut in Syriam profectus laudibus celebret impigram charitatem veſtram ad gloriam Dei.* Hac ſola auctoritate fretus id aſtruit Baronius, cui ne aſſentiar ipſamet cogit epiſtola, quæ ſi attentè legatur, non de Curſore loquitur, qui Synaxim indiceret, ſed de Legato qui mittendus erat in Syriam ad Antiochenos: unde circa finem ait, *Saluto eum qui deſignandus eſt, ut mittatur in Syriam.* Addo quod hanc epiſtolam non genuinum Ignatii fœtum eſſe, ſed ſuppoſititium viri eruditi dudum obſervarunt, & ad id probandum multa afferunt non parvi ponderis argumenta. Quod ſi aliqua fides illi præſtanda ſit, potior apud me erit alia Baronii ſententia, juſſu nimirum Epiſcopi unumquemque ſecretò convocatum. Hoc verò colligit ex his verbis ejuſdem epiſtolæ: *Crebriùs celebrentur conventus, nominatim omnes inquire, ſervos & ancillas ne faſtidias.* At nutante fundamento firmum ædificium ſuperſtrui nequit. Fieri ſic potuit, & fortaſſis ſic factum eſt; ſed nullum producere teſtem poſſumus, qui id factum aſſeveret. Aliquam ſanè teſſeram ſive ſignum fuiſſe, quo Chriſtiani & ſe mutuò agnoſcerent, & loca ſcirent ac tempora ſynaxeos peragendæ, certæ fidei res eſt; ſed quale hoc ſignum fuerit, ignoramus. In actis S. Cæciliæ dicitur Valerianus S. Urbanum Pontificem reperiſſe, qui ad vitandas paganorum inſidias latebat, *ſigno quod acceperat*, quodque omnino neceſſarium erat, ut mutua inter fideles ſocietas, atque germanitas conſervaretur.

II. Converſo autem ad fidem Conſtantino, cum pace & tranquillitate potiri cœpit Eccleſia, ſumma pietas Imperatoris, & Chriſtianorum alacritas, quam deſcribit Euſebius teſtis oculatus initio *libri X. ſuæ hiſtoriæ*, nos dubitare non ſinit, quin publicis ſignis, quæ ab omnibus perciperentur, populus ad eccleſiam cœperit convocari. Ea diverſa fuiſſe veterum Scriptorum monumenta teſtantur. Pachomius Abbas tubæ ſonitu congregari Monachos præcipit, ſicut olim Moyſi imperavit Deus *Numer. cap.* 10. ut duas tubas argenteas faceret, quarum ſonitu ad movenda caſtra, ad feſta, ad ſacrificia multitudo convocaretur. *Cum audierit*, inquit Pachomius regulæ ſuæ cap. 3. *vocem tubæ ad Collectam vocantis, ſtatim egrediatur.* Climacus item ait *Gradu* 19. ſigno ſacræ tubæ canente coactos Fratrum cœtus. Alii malleo utebantur, quo ſingulorum cellæ pulſabantur. Hiſtoria Lauſiaca *cap.* 104. in vita Abbatis Adolii, *Excitatorio malleo*, inquit, *pulſabat cellas omnium eos congregans ad oratoria.* Caſſianus libro 4. Inſtitut. cap. 12. *Cum ſonitum pulſantis oſtium ac diverſorum cellulas percutientis audierint, ad*

orationem eos ſcilicet, ſeu ad opus aliquod invitantis, certatim è cubilibus ſuis unuſquiſque prorumpit. In Bethleemitico Monaſterio hac voce *Alleluia* convocatas Moniales ad Collectam ſcribit Hieronymus *epiſt.* 27. Uſi ſunt etiam Græci lignorum percuſſione, quorum uſum antiquiſſimum eſſe ex actis ſecundæ ſynodi Nicænæ conſtat. Ibi enim *Act.* 4. ex libro miraculorum S. Anaſtaſii Martyris legimus, quod cum ejus Reliquiæ Cæſareæ appropinquarent, cives omnes lætitia magna perfuſi ligna ſacra pulſantes obviam facti ſunt. Eorumdem frequens habetur mentio apud Græcos ſcriptores. Theodorus Petreorum Epiſcopus in vita S. Theodoſii Archimandritæ; *Monachi*, ait, *lignum pulſabant præter ſolitam propemodum horam.* Nicephorus Blemides in vita S. Pauli Latrenſis, *Imperat ut ante tempus lignum congregans Monachos pulſetur, & ſacra Myſtagogia peragatur.* Theodorus Studita in carminibus, *Veluti tuba percute lignum tempore ſuo ut opus eſt.* Auctor vitæ S. Niconis cognomento *Metanœitæ, Et ligni pulſatione omnes fratres convocat.* Et tubæ quidem ac mallei uſus ad ſola Monaſteria pertinuiſſe videtur, ligna autem ab omnibus eccleſiis Orientalibus uſurpata fuerunt, longoque ſpatio permanſit eorum conſuetudo, quia ut paulo poſt videbimus, campanas ſeriùs receperunt. Nunc quoque Græci & aliæ nationes ſub tyrannico Turcarum imperio iiſdem lignis utuntur, quæ à Græcis *Semanteria*, ſive Chiroſemantra, quod manibus teneantur atque pulſentur, nuncupantur. Ea ſic deſcribit Leo Allatius in diſſertatione de recentiorum Græcorum templis. *Sacerdotes Græci ligneo inſtrumento ad Græcos in eccleſiam convocandos utuntur. Id eſt lignum binarum decempedarum longitudine, duorum digitorum craſſitudine, latitudine quatuor, quamoptimè dedolatum, non fiſſum aut rimoſum, quod manu ſiniſtra medium tenens ſacerdos vel alius, dextra malleo ex eodem ligno curſim hinc inde tranſcurrens modo in unam partem, modò in alteram, propè vel eminus ab ipſa ſiniſtra, ita lignum diverberat, ut ictum nunc plenum, nunc gravem, nunc acutum, nunc crebrum, nunc extenſum edens, perfecta Muſices ſcientia auribus ſuaviſſimè moduletur.* Hæc Allatius, qui aliud Semanterion eſſe ait inſignis magnitudinis, adeò ut quandoque ſex palmos latitudo, unum craſſitudo, triginta longitudo exæquet, quod in turribus catenis ferreis appenditur, & malleo pulſatur. Campanas verò uſui Græcis eſſe cœpiſſe anno 865. refert Baronius ex hiſtoriæ Venetæ ſcriptoribus aſſerentibus Urſum Patritiacum Venetiarum Ducem primum omnium dono miſiſſe duodecim mirificæ artis & valdè ſonoras Michaëli Imperatori, qui eas in turri ad S. Sophiam extructa collocavit. Ad Orientalem igitur Eccleſiam delatæ ſunt ſæculo nono, cum jam dudum in Occidentali receptæ fuiſſent. Sed à quo

primum inventæ, cujuſque opera vel auctoritate in Eccleſiam introductæ ſint, incompertum eſt.

III. Polydorus Virgilius lib. de Inventoribus rerum id Sabiniano Pontifici adſcribit, qui Gregorio Magno ſucceſſit. De eodem Onuphrius Panuinius in epitome ſummorum Pontificum ſic ſcribit, *Hic Papa Campanarum uſum invenit, juſſitque ut ad horas canonicas, & Miſſarum ſacrificia pulſarentur in eccleſia.* Sed Anaſtaſius in ejus vita nihil de campanis ab eo inventis dicit, nec ſcio à quo hoc didicerint Panuinius, & Polydorus. Angelus Roccha *in comment. de campanis cap.* 1. à S. Hieronymo, qui ducentis circiter annis ante Sabinianum vixit, campanarum mentionem factam credidit cap. 33. & 39. regulæ Monacharum, ejuſdem regulæ perperam Hieronymo tributæ falſa inſcriptione deceptus. Tum ait S. Paulinum Epiſcopum in ſuam Nolanam eccleſiam primum omnium hunc uſum invexiſſe. Conſentiunt paſſim recentiores, quod attinet ad Paulinum: & alii quidem adinventas ab eo tradunt, alii verò earum uſum à gentilibus acceptum ad Eccleſiam ab eodem tranſlatum autumant, ſive minora dumtaxat tintinnabula, quæ jam ubique in uſu erant, eccleſiæ tradiderit; ſive ab his deſumptâ forma, majora confici curaverit. Nemo tamen veterum Patrum, qui res Paulini accuratiſſimè proſecuti ſunt, hanc memorabilem ejus inventionem laudat, vel attingit; unde fit ut huic aſſertioni ægrè aſſenſum præbeam, quæ nullo legitimo teſte munita eſt. Auget ſcrupulum ipſemet Paulinus, qui epiſt. 12. ad Severum conditam à ſe Baſilicam, & ſingulas ejus partes deſcribens, nullam tamen campanarum ſive turris campanariæ mentionem facit, cum alia nihilominus minora ædificia exactè commemoret. Agunt de campanis, earumque uſu in eccleſiis Alcuinus, Amalarius, Walfridus, Strabo, qui Caroli Magni & Ludovici Pii temporibus claruerunt, quarto ſæculo poſt Paulini deceſſum, ſed de Paulino ſilent, ſicut & alii ſequentium ſæculorum ſcriptores. Verba Strabonis omittenda non ſunt. Ita enim loquitur cap. 5. rerum Eccleſiaſticarum, *De vaſis fuſilibus vel etiam productilibus, quæ ſimpliciter ſigna vocantur, quia eorum ſonoritate quibuſdam pulſibus excitata, ſignificantur horæ, quibus in domo Dei ſtatuta celebrantur officia: de his inquam hic dicendum videtur, quod eorum uſus non adeò apud antiquos habitus proditur.* Eorum *uſum primò apud Italos affirmant inventum. Unde & à Campania, quæ eſt Italiæ Provincia, eadem vaſa majora quidem* campanæ *dicuntur: minora verò quæ & à ſono tintinnabula vocantur, nolas appellant à Nola ejuſdem civitate Campaniæ, ubi eadem vaſa primò ſunt commentata.* Fortaſſis ſciolus quiſpiam, cum hæc apud Strabonem legiſſet, de ſuo addidit Pau-

linum, qui Nolæ in Campania Epiſcopus fuit, campanas & nolas in eccleſiam induxiſſe, & hoc commento ſequioris ævi ſcriptoribus fucum fecit. Quiſquis autem fuerit, qui hoc Paulino primus adſcripſit, cautiùs proceſſiſſet, ſi campanæ, & nolæ vocabula Paulini ſæculo & aliquot ſequentibus inaudita fuiſſe conſideraſſet. Res ſanè vetus eſt, ſed vox recentior. Non me latet Quintilianum, qui ſub Domitiano vivebat, nolæ meminiſſe *lib.* 8. *inſtitut. cap. ult.* ubi inter ænigmata recenſet, quod Cæcilius dixit de quadam muliere, eam fuiſſe in triclinio Coam, in cubiculo Nolam: at hîc nola longè diverſa ſignificatione accipitur, confictа voce à nolendo ſenſu obſcœno, quem peritiores Grammatici explicant apud Voſſium *lib.* 4. *inſtit. Orator. cap.* 11. §. 5. rejecta falſa Cœlii Rhodigini & aliorum opinione, qui ex uſu ſui temporis hanc vocem interpretati ſunt.

IV. Porrò Veteres pelvis, lebetis, æris, æramenti, codonis, & tintinnabuli vocibus uſi ſunt, donec nolæ & campanæ vocabula adinventa & communi quodam latinè ſcribentium conſenſu approbata fuerunt. Tintinnabulum deſcribit Plautus in Trinummo *act.* 4. *ſc.* 2. his verſibus.

Nunquam ædepol temerè tinniit tintinnabulum,
Niſi quis illud tractat aut movet, mutum eſt, tacet.

Plutarchus *lib.* 4. *Sympoſiacon qu.* 5. Helluones & obſonatores eos dici notat, qui in foro piſcatorio verſantur, & tintinnabulum, quod græcè *codon* dicitur, celeriter exaudiunt. Eo enim ſonitu ſignum dabatur vendendi piſces: cujus rei jucundiſſimam narrat hiſtoriam Strabo Geographus *lib.* 14. cujuſdam Citharædi, qui cum artem ſuam in Jaſſo inſula oſtentaret, quamprimùm tintinnabulum increpuit, illicò omnes eo relicto ad piſces dilapſi ſunt, præter unum ſurdaſtrum, cui Citharædus gratias egit, quod cæteris audito tintinnabuli ſigno abeuntibus ſolus remanſiſſet: At ille, Numquid, ait, jam ſonuit tintinnabulum? & eo affirmante, ipſe item ſurgens protinus digreſſus eſt. Scribit etiam Porphyrius *lib.* 4. *de abſtin. animalium* Samnæos, genus quoddam Philoſophorum in India, ad codonis ſeu tintinnabuli ſonum ſolitos congregari ad preces & ad cibum. Uſos quoque tintinnabulis Sacerdotes Proſerpinæ refert Appollodorus *lib. de Diis*, idemque teſtatur de Sacerdotibus Syriæ Lucianus *in dialogo de eâdem.* Idem agens de viris mercede conductis ait in ditiorum ædibus familiam & mercenarios ad opera olim excitatos tintinnabulis, quorum ingens ſonus eſſet, ut ab omnibus poſſet audiri. Ab Auguſto poſita tintinnabula

in

in faſtigio ædis Jovis Capitolini, refert Suetonius. Tumulo quoque Porſenæ regis eadem appenſa aſſerit Plinius *lib.* 36. *cap.* 13. quæ vento agitata longè ſonitum referebant. Nota eſt Juvenalis invectiva in verboſam mulierem ſat. 6.

Verborum tanta cadit vis,
Tot pariter pelves, & tintinnabula dicas
Pulſari: jam nemo tubas atque æra fatiget,
Una laboranti poterit ſuccurrere Lunæ.

Notum eſt etiam Martialis diſtichon lib. 14.

Redde pilam, ſonat æs thermarum, ludere pergis?
Virgine vis ſola lotus abire domum.

Notus eſt denique uſus tintinnabulorum inveteri teſtamento: Exodi 28. *Ad pedes tunicæ quaſi mala punica facies, mixtis in medio tintinnabulis, ita ut tintinnabulum ſit aureum.* Et Eccleſiaſtici 45. *Cinxit illum tintinnabulis aureis plurimis in gyro, dare ſonitum in inceſſu ſuo.* Ex his & aliis teſtimoniis liquidò conſtat id quod ſupra diximus, campanæ & nolæ vocabulum recentius, rem ipſam antiquiſſimam eſſe. Unde autem campanæ nomen derivatum ſit, Grammatici inquirunt, & quaſdam afferunt notationes, quæ plus argutiarum, quàm veritatis habere noſcuntur. Plerique à Campaniæ regione deducunt, vel quia ibi grandiores fieri cœperunt, vel quia primùm in ea provincia repertæ ſunt: ſic vaſa fictilia ab Horatio lib. 1. ſat. 6. *campana ſupellex* dicuntur, quia in Campania ex luto & argillâ pulcherrima fingebantur. Quare idem lib. 2. ſat. 3. ait.

Qui Vejentanum feſtis potare diebus
Campana ſolitus trulla.

Et Iſidorus lib. 16. orig. cap. 24. *Campana*, inquit, *à regione Italiæ nomen accepit, ubi primùm ejus uſus repertus eſt.* Loquitur autem de trutina, quæ conſtat ſcapo notis diſtincto ad librarum diſcrimina indicanda; nam ſubdit, *Hæc duas lances non habet, ſed virga eſt ſignata libris, & unciis, & vago pondere menſurata.* Poteſt quoque campana ex ære campano deſumi, quod omnium præſtantiſſimum eſſe aſſerit Plinius lib. 34. cap. 8. *In reliquis palma Campano.* Licet enim ſupra *cap.* 2. Corinthium cæteris præferre videatur, illud tamen non erat purum æs, ſed com-

mixtio omnium metallorum, ut ex eodem Plinio notat Iſidorus *lib. 16. orig. cap.* 19. ubi etiam ait æs campanum utenſilibus, & vaſis omnibus probatiſſimum eſſe. Nec eſt improbabile campanæ nomen tunc tintinnabulis inditum cum ex ipſo ære majora fieri cœperunt: quo autem anno id contigerit, non liquet.

Hieronymus Magius cap. 2. libelli de Tintinnabulis, quem capta Cypro captivus & ſervus hominis Turcæ omnibus libris deſtitutus ex penu memoriæ in ergaſtulo ſcripſit, putat campanas tunc eccleſiarum turribus impoſitas, cum ethnicorum Principum odia adversùs Chriſtianos jam ſatis refrixiſſent. Ejuſdem ſententiæ Baronius eſt *an.* 58. licet fateatur incompertum eſſe annum, quo id primitus factum eſt. Mihi autem vero propius videtur, ſtatim ac reddita Chriſtianis eſt pax, ad convocandum populum tintinnabula adhibita, primùm minora, deinde grandiora: etenim ad idem munus cœtum congregandi paſſim apud Ethnicos in uſu erant: multoque aptior ad multitudinem coadunandam campanarum ſonitus eſt, quam ſtrepitus lignorum, aut clangor tubarum, quia & longiùs diffunditur, & faciliùs percipitur. Cum S. Benedictus circa annum 495. in ſpecu Sublacenſi monaſticæ profeſſionis fundamenta jaceret, Romanus monachus, à quo ſanctæ converſationis habitum ſuſceperat, panem ipſi portare certis diebus ſolebat, quem per funem in ſpeluncam ſubmittebat. *Reſti autem*, inquit Gregorius lib. 2. dialog. cap. 1. *parvum tintinnabulum inſeruit, ut ad ejus ſonum vir Dei cognoſceret, quando ſibi Romanus panem præberet.* Ex quo colligimus tintinnabuli uſum apud Monachos jam eo tempore percrebuiſſe: nec dubito quin de tintinnabulo idem Benedictus intelligi debeat, cum de ſignificanda hora operis Dei agens in regula cap. 43. ait: *Ad horam divini officii, mox ut auditum fuerit ſignum, relictis omnibus ſumma cum feſtinatione curratur.* Nam veteres ſigni nomine campanam metonymicè intelligebant, quia per eam datur ſignum divini officii. Gregorius Turonen. in vita S. Gregorii Lingonenſis, *commotoque ſigno Sanctus Dei ad officium dominicum conſurgebat.* Idem in Nicetio Lugdunenſi, *quod Presbyter audiens juſſit ſignum ad vigilias* commoveri. Et lib. 3. hiſtor. Franc. cap. 15. *Dum per plateam præterirent, ſignum ad matutinas motum eſt.* Eulogius Martyr in Apologetico, *per idem tempus graviter in nos præſidialis graſſabatur inſania, ita ut excelſa pinnaculorum proſterneret, quæ ſignorum geſtamina erant ad conventum canonicum quotidie Chriſticolis innuendum.* Quidam ex actis S. Lupi Senonenſis Epiſcopi nomen campanæ receptum credunt initio ſeptimi ſæculi, vel in fine ſexti. In his enim hoc factum narratur. *Clotharius Rex ubi comperit campanam S. Stephani ſonum ede-*

re gratiſſimum, juſſit eam Pariſios transferri, ut ejus tinnitu ſæpius delectaretur. Diſplicuit ea res beato Epiſcopo. Itaque mox ut ablata eſt à Senonibus, omnem ſoni gratiam amiſit. Id Rex intelligens ociùs jubet ſuo illam loco reſtitui. Ubi autem ad pontem Senonicum ventum eſt, rediit illi priſtinus ſonus, & ob ſancti viri merita ſeptimo milliario auditus eſt. Idem confirmari poteſt ex Audoeno Rothomagenſi in vita S. Eligii apud Surium *lib.* 2. *cap.* 21. his verbis. *Cum aliquando viſitaret diœceſim ſuam, ut ſolent Epiſcopi, quadam ex cauſa interdixit, ne curſus id eſt preces canonicæ & ſacrificium celebrarentur in Baſilica quadam; donec ipſe juberet. Erat illic Presbyter quidam ſibi malè conſcius, ob cujus culpam id fecerat beatus Epiſcopus. Is parvipendens ejus ſententiam, cum procul illum receſſiſſe arbitraretur, campanam horâ ſtatutâ uti moris erat pulſare cœpit. Sed ut ejus temeritas reprimeretur, campana rationis expers Beato viro obtemperans nullum ſonum reddidit. Perſtitit ille trahendo reſtim campanæ, ſed ſonum exprimere non potuit.*

Verum in his teſtimoniis ex actis ſanctorum Lupi & Eligii advertendum eſt in primis Scriptoribus nomen campanæ non reperiri, ſed à Laurentio Surio, qui priſcas loquendi formulas recentioribus commutavit, contra fidem veterum Codicum ſubſtitutum fuiſſe, non ſine gravi diſpendio ſacræ & profanæ eruditionis. Puram Eligii vitam, qualem ſcripſit Audoenus, edidit *tomo V. ſui Spicilegii* Lucas Dacherius, cujus in veterum ſcriptis ab interitu vindicandis ſummam diligentiam & acutiſſimum judicium omnis poſteritas collaudabit. Prænarratam igitur hiſtoriam ſic proprio ſermone ſcribit Audoenus. *Alio tempore cum Diœceſes ſuas, ut epiſcopis mos eſt, viſitaret; extitit quadam certa cauſa, ut in una Baſilica interdiceret curſum vel oblationem, quouſque ipſe juberet, celebrari. Erat autem illic Presbyter quidam mala conſcientia ſaucius, cujus videlicet ob culpam excommunicatio proceſſerat, qui Epiſcopi juſſis minùs obtemperandum credens, verbaque ejus leviter valdè ferens, cum longiùs eum à loco illo abiiſſe æſtimaret, mox ſignum Eccleſiæ ſtatuta hora, ſicut mos erat pulſare cœpit. Tunc ad confutandam humanam præſumptionem, magis inſenſibilis quam rationabilis creatutura verbis Epiſcopi parens, veluti ſibi interdicto ſilentio nullum ad pulſantis niſum ſignum reddidit ſonum. Deinde Presbyter diutiùs funem terebrans, cum cerneret tinnulum omnino permanere mutum, egreſſus protinus Baſilicam cauſam cunctis manifeſtat.* Tum illum refert pœnitentiam egiſſe, & loco ab Eligio reconciliato, *mox ſigno tacto ſonus priſtinus rediit in tintinnabulum.* In his autem apparet Audoenum ſigni & tintinnabuli vocabulo, non campanæ uſum eſſe. Beda tamen qui ſexaginta circiter annis poſt Audoenum floruit *lib.* 4. *hiſtor. cap.* 23,

deſcribens obitum Hildæ Abbatiſſæ auditum ait à quadam Moniali *notum campanæ ſonum, quo ad orationes excitari vel convocari ſolebant.* Eâdem voce utuntur paſſim octavi, noni, & ſequentium ſæculorum ſcriptores, ex quo conjicio nomen campanæ grandioribus tintinnabulis impoſitum circa finem ſeptimi ſæculi, & octavo, ac nono apud omnes diffuſum eſſe. Anaſtaſius in vita Leonis IV. *Fecit in Eccleſia S. Andreæ campanile, & poſuit campanam cum malleo æreo & cruce exaurato.* Monachus Sangallenſis *in lib. de eccleſiaſtica cura Caroli Magni cap.* 31. narrat tempore ejuſdem Caroli vixiſſe opificem in omni opere æris excellentiſſimum, qui optimam campanam, ſeu campanum, ut ille loquitur, conflavit, cujus ſonitum cum Imperator miraretur, promiſit artifex, ſe multo præſtantius conflaturum ſi pro ſtanno centum libras argenti illi daret. Accepto autem argento vir nequam ſtannum pro argento poſuit, & campanam brevi tempore perfecit, quæ cum Regi placuiſſet immiſſo ferro pulſatorio juſſit in campanario ſuſpendi. Cumque cuſtos eccleſiæ & reliqui Capellani eam movere ad ſonitum niterentur, nec poſſent, indignatus auctor operis apprehenſo fune pertraxit æramentum, & ecce ferrum elapſum in verticem ipſius decidit, & occîdit. Argentum verò repertum juſſit Carolus inter Palatinos egentes diſtribui. Alia ejuſdem temporis teſtimonia fruſtra congererem, nam poſt Carolum Magnum omnes ferè ſcriptores voce campanæ vel ſigni indiſcriminatim uſi ſunt. Sæculo item octavo barbara vox *Clocca* audiri cœpit. Ea vtitur S. Bonifacius epiſcopus Moguntinus & martyr *epiſt.* 9. rogans Huetbertum Abbatem, ut unam ſibi cloccam tranſmittat. Et Gutbertus ad Lullum epiſcopum *epiſt.* 89. inter reliquas ejuſdem Bonifacii, *Cloccam*, inquit, *qualem ad manum habui tuæ paternitati mittere curavimus.* Rudolphus quoque in vita S. Liobæ Abbatiſſæ, *Mater ejus*, ait, *vidit per ſomnium ſe quaſi ſignum eccleſiæ, quod vulgò cloccam vocant, in ſinu ſuo habere, idque immiſſa manu tinniens extrahere.*

VII. Signum verò ſive campanam pulſare pertinebat antiquitus ad Sacerdotes, & S. Benedictus *in regula cap.* 47. hoc munus Abbati imponit, ut ipſe horam operis Dei diu noctuque nuntiet, aut tali ſollicito fratri injungat hanc curam, ut omnia horis competentibus compleantur. Amalarius *lib.* 3. *cap.* 1. hoc officium non eſſe à Presbytero ſubterfugiendum ait: & in Capitul. Caroli Magni *lib.* 6. *cap.* 168. ſtatuitur, ut Sacerdotes ſigna tangant horis canonicis. Idcircò Ordo Romanus & antiqua Ritualia, itemque concilium quartum Carthaginenſe materiam Oſtiariatus in ſola clavium traditione conſtituunt, nulla habita mentione pulſationis campanæ, quia hoc ad ejus officium non per-

tinebat. Sic olim præcepit Deus, ut filii Aaron ſacerdotes tubis clangerent ad convocandam multitudinem: qui ritus ad novi Teſtamenti ſacerdotes tranſivit, & in Eccleſia diu permanſit. At hodie officium Oſtiarii eſt, quem decet ſuperpelliceo indutum eſſe, dum ſigna pulſat, quia munus ſui ordinis exercet. Nec ſine ratione Majores noſtri decreverunt à Deo ſacratis viris ſigna tangi, quia & ſacra res eſt fidelem populum ad diuinum officium, ad Miſſam, ad communionem; ad audiendum verbum Dei coadunare: & ipſæ campanæ epiſcopali benedictione, ſanctique olei unctione conſecratæ ſunt, & inter ſacra eccleſiæ vaſa connu merantur. Et uſum quidem benedicendi campanas ſcribit Baronius à Joanne XIII. traxiſſe originem, qui anno 968. campanam Lateranenſem miræ magnitudinis, antequam ſuper campanile elevaretur, ſacris ritibus Deo conſecravit, atque Joannis nomine nuncupavit, *qui ritus*, inquit, *in eccleſia perſeveravit*. Sed multo antiquiorem eſſe ex ritualibus libris integro ſæculo ante Joannem XII. conſcriptis palam fit, in quibus formula benedicendi & ungendi campanas reperitur, hoc præfixo titulo, *Ad ſignum Eccleſiæ benedicendum*, ut eruditiſſimus Menardus teſtatur in notis ad lib. Sacrament. pag. 207. ex Codice Rhemenſi tempore Caroli Magni exarato. In ipſa verò conſecratione nomine alicujus Sancti campana inſignitur, ſive ut à cæteris proprio veluti nomine diſtinguatur; ſive quia ad pietatem magis conducere arbitrati ſunt primi hujus ritus inſtitutores, ſi voce alicujus Sancti plebs ad Eccleſiam convocari diceretur. Quod autem ſpectat ad uſum campanarum, memini me legiſſe apud quoſdam Juris canonici Interpretes, non licere Religioſis plures campanas habere, ſed unam dumtaxat, ſicut Joannis XXII. in conſtitutione, quam vocant extravagantem, *cap. unico, de offic. Cuſtodis*. Atqui ea conſtitutio de ſolis Mendicantibus loquitur, eiſque mandat ne plures campanas habeant ſine licentia Apoſtolicæ ſedis, propter lites inter ipſos & cathedrales Eccleſias hac de cauſa exortas: at ubi plures ſine contradictione poſſidebant, illis deinceps liberè uti permiſit. De Monachis nihil decernit, imò Zacharias Papa, & Callixtus II. Caſſinenſibus conceſſerunt quandocumque vellent, etiam in civitatibus ſigna pulſare, ut patet ex eorum Bullario *conſtit.* 4. *&* 11. & hoc quoque pro Monachis Anglis ſtatuiſſe Callixtum narrat in ſuis Chronicis Gul. Thorne an. 1085. Favent priſca Monachorum Ritualia, quæ diebus feſtis omnia ſigna pulſari mandant, & hanc pulſationem *claſſicum* vocant. Templariis autem, Hoſpitalariis, & aliis habentibus in ſuis domibus oratoria, *C. patentibus, de privilegiis*, campanarum uſus à Celeſtino III. vetitus fuit.

CAPUT XXIII.

Qualis debeat eſſe panis qui offertur & conſecratur in Miſſa. Quæ gentes azymo, quæ fermentato utantur. Diſcutitur de hoc controverſia inter Græcos & Latinos. Quibus argumentis & conjecturis probari poſſit utramque Eccleſiam per multa ſæcula in fermentato ſacrificaſſe. De more offerendi panem & vinum. Quid ſit fermentum quod olim Pontifices ad Eccleſias Vrbis mittebant. Miſſam antiquitus Euchariſtiam, necnon & panem communem in ſignum communionis. De forma ſeu figura panis conſecrandi. Quo tempore & qua occaſione panis azymus introductus. Hoſtiarum quibus hodie utimur origo. Quo ſtudio olim factæ. Duplex panis & vini præparatio. Addita quædam de Eulogiis.

I. CUM Sacramentum Euchariſtiæ, quod ſingulari prærogativa & ſacramentum eſt & ſacrificium, ex pane & vino conſtet, nulla unquam de vino inter Catholicos quæſtio fuit; omnes enim vini nomine audito, illud ſtatim mente concipiunt, quod ab uvis exprimitur,& hominibus in potum exhibetur.De pane verò inter Orientales, & Occidentales acerrimæ motæ ſunt lites: nam Orientales fermentato utuntur, & hunc ſolum legitimam eſſe materiam hujus Sacramenti affirmant; Occidentales autem in azymis conficiunt, utentes tamen fermentato non damnant. Adhærent Latinis in uſu Azymorum Maronitæ & Armenii, ſed quo tempore his uti cœperint, præter morem cæterorum Orientalium, difficile eſt invenire. Aiunt Maronitæ antiquiſſimam eſſe in ſuis Eccleſiis hanc conſuetudinem, ſed ejus initium deſignare non poſſunt. Morinus in præfatione ordinationis Maronitarum *p.* 383. ad probandam hujus ritus antiquitatem ex Davide illarum gentium Archiepiſcopo, qui vivebat anno Domini 1053. teſtimonium affert excerptum ex notis Abrahami Ecchellenſis ad catalogum librorum Chaldaïcorum *pag.* 144. *editionis Romanæ*; ſed nihil ex eo concluditur, nam David ibi citatus hoc ſolum refert, Chriſ-

tum in pane azymo ſacramentum inſtituiſſe. De Armeniis diverſæ ſententiæ ſunt. Quidam enim aiunt Magnum Gregorium Illuminatorem primum Armeniæ Patriarcham una cum Tiridate Rege ad fidem converſo Romam profectum fuiſſe, ut cum S. Silveſtro Pontifice, & cum Imperatore Conſtantino, qui Chriſtianam Religionem nuper etiam amplexus fuerat, fœdus, & concordiam inirent, atque ibi ſanctum Patriarcham azymorum uſum didiciſſe, ſuæque Eccleſiæ tradidiſſe: ſed quicquid ſit de fide hujus narrationis, quam aliis examinandam relinquo, probandum his erat, non pro certo ponendum, quod Eccleſia Romana tunc azymis uteretur. Alii conjiciunt id moris eos uſurpare cœpiſſe, cum Eutychianis adhæſerunt, unam ſcilicet Chriſti naturam ea oblatione profitentes, ſicut panis azymus nulla eſt unione commixtus, ut Iſaac Catholicus Invectiva I. adversùs ipſos ait cap. 7. *Panem azymum*, inquit, *Judæorum more offerentes nulla unione commixtum, unius naturæ myſterium faciunt.* Demetriùs item Cyzicenus in tractatu de hæreſi Jacobitarum Chatzitzariorum, qui ſunt Armenii, editus à P. Combefis poſt hiſtoriam Monothelitarum ait: *Oblationem faciunt azymam, inque calicem communionis Jacobitarum more ſolum vinum infundunt, nec miſcent aqua. Ac juniores quidem ex cauſa irrationabili id ceremoniæ inductum negantur: veteres autem eorum doctores ſanctum à Deo afflatum ac Martyrem Gregorium Magnæ Armeniæ Epiſcopum oblationem ejuſmodi ſine fermento, ac calicem ſine aqua, eis ideò tradidiſſe calumniantur, quia inquiunt quem Chriſtus panem diſcipulis tribuit in cœna myſtica, azymus erat, ac calix ſine aqua: quos tamen Eccleſia Catholica Apoſtolicam ac Patrum traditionem legitimè ſervans non probat.* Extat & quædam Armeniorum hiſtoria ipſorum ſchiſma ac rituum mutationem Nierſi Patriarchæ adſcribens, qui ut rem gratam Regi Perſarum tunc Armeniæ dominanti faceret, conciliabulum in civitate Thevin ſexto ſæculo inchoante coëgit, in quo decretum fuit anathematizandam eſſe Synodum Chalcedonenſem, rituſque veteres ſacrificii innovandos, ut hoc religionis diſſidio omnino à Græcis ſepararentur. At Clemens Galanus qui omnes ferè Armeniorum libros perluſtravit, de impio Nierſe Patriarcha agens *lib.* 1. *conciliationis ejus Eccleſiæ cum Romana cap.* 10. conſentit quidem in reliquis prænarratæ hiſtoriæ, negat tamen aliquid ſpectans ad ſacrificium ſtatutum fuiſſe in conciliabulo Thevinenſi: inferius autem *c.* 17. ex hiſtoria Armenia ea quæ ſequuntur de Joanne Oznienſi Patriarcha recenſet. *Hic juſſu Homaris Saracenorum Ducis, & auxilio Caliphæ Babilonis ſynodum congregavit in urbe Manaſchierti in confinibus Harcanæ Provinciæ, ubi convenientibus cum Armenis ſex Aſſyriis Epiſcopis, definita fuit in Chriſto*

una natura, una voluntas, & una operatio; fueruntque à ſacris ablata myſteriis fermentum & aqua, canoneque ſtatutum eſt non eſſe amplius in ſacrificiis aquam vino miſcendam. Acta ſunt hæc circa tempora ſextæ Synodi generalis, dum Armenia ſub duriſſimo Saracenorum jugo pœnas lueret ſchiſmatis & impietatis: ex quibus ſatis conſtat azymum panem, & vinum ſine aqua ab Armeniis offerri cœpiſſe in ſignum diviſionis à Catholica Eccleſia, & in ſymbolum hæreſis Eutychianæ. Ideò Patres Trullani qui anno 692. canones ſub nomine ſextæ ſeu quiniſextæ ſynodi ediderunt, decimo circiter anno poſt impia decreta à Joanne Oznienſi promulgata, ipſos Armenios acriter reprehendunt, quod vinum ſolum ſine mixtione aquæ in ſacra menſa offerrent, Apoſtolicam traditionem deteſtabili errore ſubvertentes: *Ad noſtram*, inquit, *cognitionem pervenit, quod in Armeniorum regione vinum tantùm in ſacra menſa offerunt, aquam illi non miſcentes:* id verò prohibent ſub pœna depoſitionis. De panis autem mutatione ex fermentato in azymum ſilent, licèt eodem tempore & in eodem ſacrilego Oznienſis conciliabulo ſancita fuerit; nec eos accuſant quod fermentatum rejicere, & azymum introducere, nulla habita ratione veteris conſuetudinis, auſi ſint. An id fortaſſis ad eorum notitiam non venerat? vel potius de hac re ſiluerunt, quod indifferens exiſtimarent, ſive quis azymum, ſive fermentatum panem in ſacrificio offerret? Uterque enim verè eſt panis, nec ulla extat eccleſiaſtica regula, quæ alterutrum interdicat. Aquam verò vino miſcere, mos eſt univerſalis Eccleſiæ ex divina & apoſtolica traditione: atque ideò Armenii in crimen vocati ſunt, quia ſolum vinum ſine aqua offerebant; non autem propter uſum azymi panis, ſive hunc perperam ab illis uſurpatum neſcierint Trullani Antiſtites, ſive diſſimulandum cenſuerint.

II. Orta deinde eſt, quatuor ferè ſæculis poſt ſextam ſynodum, controverſia de azymo & fermentato, & diu agitata inter Græcos & Latinos, partium potius quam veritatis inveniendæ ſtudio, ut in ſimilibus fieri ſolet: atque hinc factum eſt, ut pertinaciter contenderint ſuam quiſque conſuetudinem à Chriſto & ab Apoſtolis ad noſtra uſque tempora derivare. Sed ſi omiſſis hac de re Scholaſticorum ſubtilitatibus & argumentis, quæ apud ipſos legi poſſunt, veritatem ſincerè & ſine affectu ad alterutram partem, ex veterum Patrum monumentis, & ex praxi eccleſiæ inveſtigare voluerimus, inveniemus proculdubio, quam parvi momenti ſint, in re quæ à facto pendet, doctorum ſpeculationes: tum perſpicuè cognoſcemus multùm intereſſe inter tempora quæ præceſſerunt, & quæ poſtea ſequuta ſunt; eoſque turpiter errare, qui ex præſenti rerum ſtatu omnem æſtimant antiquitatem. Inquirendum

igitur

igitur hîc eſt quo pane uſa ſit in ſacrificio vetus Eccleſia, azymo-ne, an fermentato, an utroque indiſcriminatim: ſpecialiter verò utrum apud Latinos ſemper in uſu fuerit azymus panis; vel potius antiquitus fermentatum adhibuerint, & poſtea azymum receperint, & quo tempore id factum ſit. Brevem, ſed luculentam de hac quæſtione diſquiſitionem ſcripſit rei antiquariæ peritiſſimus Jacobus Sirmondus; ex qua ut ingenuè fateor me profeciſſe, ita etiam agnoſcet benignus lector, quot argumenta, conjecturas, & teſtimonia adjecerim ad ejus ſententiam confirmandam. Putat Sirmondus uſum fermentati in Eccleſia Latina ab ipſo ſuſceptæ religionis exordio cœpiſſe, & multis exinde ſæculis perſtitiſſe. Et mihi quidem hoc valdè probabile viſum fuit, priuſquam illius tractatum vidiſſem, & in hac ſententia confirmatus ſum, cum rem ipſam intimiùs perluſtravi: non ita tamen illi adhæreo, quin paratus ſim certiora docentibus ſtatim & ex animo conſentire.

III. Quod igitur vetus Eccleſia fermentato pane in partibus quoque occidentalibus diu uſa ſit, probatur primo loco ex more offerendi, qui olim vigebat. Nam ut idem Sirmondus ſapienter advertit, vetus in Eccleſia Chriſtianorum mos fuit, ut qui ad Miſſas celebrandas conveniebant, ſuam unuſquiſque ſacrificii partem adferret. Cujus conſuetudinis apud priſcos Antiſtites tanta fuit religio, ut hanc etiam ſynodicis decretis, ne obſoleſceret, ſanciendam putarint, nec diſſimulandum ſi quis violaret. Ita enim decrevit Concilium Matiſconenſe II. c. 4. *Reſidentibus nobis in ſacro Concilio, cognovimus quoſdam Chriſtianos relicto fratrum cœtu à mandato Dei aliquibus locis deviaſſe; ita ut nullus eorum legitimo obſecundationis parere velit officio Deitatis, dum ſacris altaribus nullam admovent hoſtiam. Propterea decernimus, ut omnibus Dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris & mulieribus offeratur tam panis quàm vini, ut per has immolationes & peccatorum ſuorum faſcibus careant, & cum Abel vel cæteris juſtè offerentibus promereantur eſſe conſortes.* Ad hunc item morem reſpexit Concilium Nannetenſe c. 9. quo Presbytero mandat, ut de oblationibus quæ offeruntur à populo & conſecrationi ſuperſunt, partes inciſas habeat in vaſe nitido, quas poſt Miſſam illis diſtribuat, qui non communicarunt. Liber Sacramentorum ſancti Gregorii editus à Pamelio, poſtquam præcepit cantari Offertorium, ait: *& offeruntur à populo oblationes & vinum, è quibus in altari ponuntur, ut ſacrentur.* Conſonat Ordo Romanus his verbis: *Archidiaconus accipiens oblatas ponit tantas ſuper altare, quanta poſſunt populo ſufficere.* Ejuſdem oblationis factæ à fidelibus illuſtria habemus exempla in Theodoſio Imperatore, celebrante Ambroſio, & in Valente, celebrante Baſilio, ut narrat Theodoretus *lib. 4. eccleſ. hiſtor. cap. 17. & lib. 5. cap. item 17.* Adeò

autem initio Eccleſiæ mos iſte invaluerat; ut digni reprehenſione haberentur, qui nihil offerentes alienæ oblationis partem ſumebant. Quo nomine Cyprianus divitem fœminam increpans, lib. de opere & eleemoſynis; *Locuples*, inquit, *& dives es, & Dominicum celebrare te credis, quæ in Dominicum ſine ſacrificio venis, quæ partem de ſacrificio, quod pauper obtulit, ſumis?* Idem urget Auguſtinus, ſeu quiſquis eſt auctor ſermonis 215. de tempore dicens, *oblationes, quæ in altario conſecrentur, offerte. Erubeſcere debet homo idoneus, ſi de aliena oblatione communicaverit.* Et Eligius Noviomenſis tract. de rectitud. catholicæ converſat. to. 9. Auguſtini. *Ille bonus Chriſtianus eſt, qui ad Eccleſiam frequentiùs venit, & oblationem, quæ offeratur Deo, in altari exhibet.* Hoc idem confirmant verba ſacerdotis ſuum in Miſſæ precibus & populi ſacrificium atque hoſtias ſæpius commemorantis. *Orate*, ait, *fratres ut meum ac veſtrum ſacrificium acceptabile fiat apud Deum.* Et infrà. *Memento Domine omnium pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc ſacrificium.* Item. *Hanc igitur oblationem ſervitutis noſtræ, ſed & cunctæ familiæ tuæ quæſumus ut placatus accipias.* Et in orationibus quæ Secretæ dicuntur: *Suſcipe preces populi tui cum oblationibus hoſtiarum. Suſcipe munera populorum tuorum.* Et clariùs Dominica V. poſt Pentecoſten, *Propitiare Domine ſupplicationibus noſtris, & has oblationes famulorum famularumque tuarum benignus aſſume, ut quod ſinguli obtulerunt ad honorem nominis tui, cunctis proficiat ad ſalutem.* Sunt & alia ejuſdem generis multa, quæ priſcum illud tempus reſpiciunt, quo populi oblationes conſecrabantur. Quod ſi Sacerdos oblatum à fidelibus panem pro ſua & illorum communione conſecrabat, non alium ſanè quam communem & uſitatum ac de more fermentatum, qui ſingulis tam divitibus quam pauperibus ſemper in promptu eſſet: cum præſertim primis Eccleſiæ ſæculis propter metum perſecutorum ſæpe in cryptis & in carceribus ſacrum occultè, & ex occaſione celebrari oporteret, pane proculdubio communi, quia azymum nec ubique conficere, nec ſemper paratum habere poterant. Scio quidem virum doctiſſimum Albaſpinæum *lib.* 1. *obſerv.* 5. & ſequentibus ea quæ de oblationibus allata ſunt, aliter interpretari; ſed ſingularis ejus ſententia eſt, & contra communem Doctorum ſenſum. Ait ille has oblationes, de quibus Cyprianus & alii loquuntur, nihil ad Euchariſtiam pertinere; neque partem ex iis decerptam, ut conſecraretur; ſed referendas eſſe ad Eulogias, ſive ad panem in fine Miſſæ diſtribuendum. Nam panis, inquit, qui offerebatur, fermentatus erat, Euchariſtia verò ex pane ſine fermento conficiebatur: Quod genus argumenti quanti ſit ponderis, nemo non videt. Imò quia panis fer-

mentatus offerri ſolebat, conſequens eſt ut & idem conſecraretur. Nec ullo modo ad Eulogias trahi poteſt quod Cyprianus ſcribit arguens mulierem, quæ partem ſumebat de ſacrificio, quod pauper obtulerat. Unde enim probare poterit, quod nomen ſacrificii Eulogiis unquam tributum ſit? aut quod tempore Cypriani Eccleſia azymis uteretur? Id demonſtrandum erat, non tamquam indubitatum ſtatuendum. Adhuc mos perſeverat, ut in quibuſdam ſolemnitatibus integer panis atque is fermentatus ſimul cum vino ab his quorum intereſt offeratur, ut cum Epiſcopi conſecrantur, cum Reges coronantur, cum aliquis in numerum Sanctorum adſcribitur: ex quo veluti per rimulas antiqua panis fermentati offerendi conſuetudo perſpicitur, & olim quidem ipſemet panis, qui oblatus erat, conſecrari ſolebat: at nunc remanente ſola & nuda oblatione in his celebritatibus, quæ raro accidunt, in reliquis diſciplina mutata eſt. Sed pergo, & ſeriùs à Latinis recepta azyma aliis argumentis oſtendo.

IV. Sedente Nicolao I. Pontifice Maximo Græcorum ſchiſma adverſùs Latinos exortum eſt, curante Photio viro improbo & turbulento, qui S. Ignatio è ſede Patriarchali injuſtè depoſito, thronum Conſtantinopolitanum invaſerat. Hoc autem divortium ne temerè, & abſque conſilio feciſſe videretur, magno ardore Latinos inſectatus eſt, & illis tanquam graviſſima crimina objecit quæcumque in eorum ritibus & diſciplina à moribus Græcorum diſcrepabant. Eos itaque reprehendere cœpit quod Sabbatis jejunarent, quod uxores Presbyteris prohiberent, quod iiſdem Presbyteris non permitterent Chriſmate baptizatos linire, quod clerici barbas raderent, quod octo hebdomadas ante Paſcha non obſervarent, quod Agnum Judæorum ritu in altari offerrent & benedicerent, quamquam id falsò objiceret; & ſi quæ ſunt alia ejuſdem generis, quæ Michaël & Baſilius Imperatores ad Nicolaum Papam, hic ad Hincmarum & ad alios Galliæ Antiſtites miſit diſcutienda & refellenda: de qua re extat ejuſdem Hincmari Epiſtola ad Odonem Epiſcopum Bellovacenſem, *edita tomo ſecundo operum ejus pag.* 809. De azymis autem nec verbum quidem, quam certè objectionem non omiſiſſet, qui etiam falſa crimina de illis per calumniam finxit, & de multo levioribus litem movit. Ex quo ſilentio, ſi non evidenti, ſaltem probabili conſecutione deducitur azymi panis uſum circa annum Chriſti 860. nondum in Eccleſia Latina viguiſſe. Quod ſi quis contendat ex Photii ſilentio nihil concludi, cum ſit argumentum purè negativum: obſecro ut cauſam aſſignet motæ poſtea de azymis controverſiæ. Non enim video, cur de his tacuerit Photius, & poſt duo ſæcula Michaël Cerularius Photii ſucceſſor tam aſperè loquutus ſit; niſi quia vivente Photio non

erant in uſu, tempore autem Cerularii nuper recepta fuerant. De vi argumenti negativi nolo hic odioſam texere diſputationem, ſed neque neceſſarium eſt; noſtra ſiquidem aſſertio non ſoli ſilentio Photii innititur, ſed alia habet validiora firmamenta atque adminicula, quibus fulcitur & credibilis fit, ut ex progreſſu patebit. Precor etiam viros eruditos, ut me doceant, an poſt Chriſtum & deinceps per annos mille ulla unquam de azymis, eorumque uſu in ſacrificio mentio habita reperiatur, niſi occaſione Sectariorum, qui illis uſi ſunt, ut à conſuetudine Catholicæ Eccleſiæ ſe alienos oſtenderent, ſicut de Armeniis diximus ſupra, & de Ebionæis mox videbimus. Argumentum verò, quod plerique Scholaſtici tanquam inſolubile opponunt, Chriſtum ſcilicet prima die azymorum Euchariſtiam inſtituiſſe, ideòque Eccleſiam ejus exemplo azymis uſam eſſe, quanti roboris ſit, viderint ſapientiores Theologi & judicent. Nam Chriſtus illo pane in ultima cœna uſus eſt, qui apud Hebræos in illa ſolemnitate communis erat: nec ut ait Algerus lib. 2. de Sacram. corporis & ſanguinis Domini cap. 10. *Ideò Chriſtus azymum panem in ultima cœna conſecravit, quia res ſic exigeret; ſed quia illa cœna alium panem non exhibuit.* Et ſi poſt Reſurrectionem aliquando conſecravit, ut communiter aſſerunt ſancti Patres, panem communem & fermentatum adhibuiſſe credendus eſt, quo poſt dies azymorum omnes utebantur. Dato item & non conceſſo, quod ſemper azymis uſus eſſet, nihil tamen ex hoc pro azymis concludi poſſet: certiſſimum eſt enim, non omnem Chriſti actionem præceptum continere, alioquin celebranda à nobis forent hæc myſteria poſt cœnam, quia cœnâ peractâ ab ipſo ſunt inſtituta. Ex praxi quoque Eccleſiæ apparet, quanta ſit vis in hoc argumento, nam uſum fermentati ipſa approbavit. Deinde quis non videt Scholaſticos ad hanc rem pertractandam præoccupatis mentibus acceſſiſſe? Cum enim ab infantiâ ſola azyma offerri viderint, eaque ſola in ſcholis & in exedris prædicari audierint, ea ſola ſemper in uſu fuiſſe crediderunt; & hoc poſito, varias ſubinde convenientias, variaque argumenta excogitarunt, ut quod ſemel conceperant firmiùs ſtabilirent. Veræ autem ſapientiæ nihil magis adverſatur, quam à teneris annis certis quibuſdam principiis ſine delectu & examine mentem imbuiſſe. Unde jam olim notavit Ammonius Ariſtotelis commentator, eos qui falſis doctrinis innutriti erant, multa puerilia atque inepta adeò pertinaciter defendiſſe, ut nulla ratione potuerint ab iis divelli. *Quo ſemel eſt imbuta recens, ſervabit odorem Teſta diu*, inquit Horatius. Pari quoque ratione qui ex præſcripto propri inſtituti, ſive ex affectu erga præceptores, certis opinionibus adhærent, omnia ſecundum illas dijudicant quacumque auctori-

tate & demonſtratione poſthabita, ad eaſdem trahentes quicquid audiunt, quicquid legunt. Non enim ſervant traditum à Beato Hilario Pictavienſi Epiſcopo *lib.* 1. *de Trinitate* ſalutare documentum, ut eum Doctorum tractatus legunt, non præconceptas perſuaſiones illis inferre, ſed veritatem potiùs ab his referre conentur. *Optimus enim Lector eſt*, ait ille, *qui dictorum intelligentiam expectet ex dictis potiùs, quàm imponat; & retulerit magis, quàm attulerit: neque cogat id videri dictis contineri, quod ante lectionem præſumpſerit intelligendum.* Sed redeo ad Scholaſticos. Hi videntes uſum fermentati dudum apud Orientales invaluiſſe, ejuſque moris originem ignorantes, ne hanc difficultatem taciti declinaſſe viderentur, hanc hiſtoriam commenti ſunt.

V. Aiunt utramque Eccleſiam græcam & latinam abſque ulla controverſia poſt hujus ſacrificii inſtitutionem & deinceps azymis uſam fuiſſe exemplo Chriſti, qui in azymis conſecravit. Poſtmodum ſuperveniſſe hæreſim Ebionæorum, qui docebant legalia præcepta ſimul cum Evangelio ſervanda eſſe, ideòque in myſteriis azymo pane utebantur. In eorum verò deteſtationem univerſam eccleſiam orientalem & occidentalem rejectis azymis fermentatum panem ad menſam Domini adhibuiſſe, Demum illa hæreſi profligata, latinam Eccleſiam ad priſtinum morem azymorum rediiſſe, Græcis receptam ea occaſione fermentati conſuetudinem retinentibus. At unde prodierit hæc hiſtoria, incertum eſt. Refert eam S. Thomas *in* 4. *ſent. diſt.* 11. *qu.* 2. *art.* 2. *quæſt.* 3. eamque tribuit Leoni Papæ. Sed quis fuerit iſte Leo, nec ipſe dicit, nec ſe reperiſſe ait Franciſcus Suarez *To.* 3. *in* 3. *P. diſp.* 44. *ſec.* 3. Quis igitur huic narrationi fidem præſtet, cujus apud antiquos ſcriptores per mille ferè annos nullum apparet veſtigium? Agit diffuse de hæreſi Ebionis Epiphanius *hær.* 30. ſed quòd ejus occaſione fermentati uſus introductus fuerit, nullo modo teſtatur, nec verbum quidem de hac re in aliis extat, qui de Ebionæis ſcripſerunt. Quin potius idem Epiphanius inter cæteros illorum errores hunc recenſet, quòd myſteria quotannis celebrabant ad Eccleſiæ & Sanctorum imitationem, in quibus panes azymos, & ad alteram myſterii partem ſolam aquam adhibebant, notans illos quòd utramque materiam ſacramenti perverterent. Scio quoſdam ſcriptores hoc loco abuti ad probandum uſum azymorum temporibus Apoſtolorum, ac ſi dixent Epiphanius Ebionæos myſteria feciſſe in azymis ad imitationem Eccleſiæ, & Sanctorum. Sed niſi vim inferamus textui, imitatio Sanctorum ipſa tantùm myſteria reſpicit, non eorum materiam; alioquin dicendum foret eos aquam quoque adhibuiſſe ad imitationem Sanctorum. Eodem loquendi modo idem uſus hæreſ. 46. quæ

eſt Tatiani, dicens: *Myſteria quadam ad Eccleſia ſancta imitationem inſtituit, ſed ad ea tamen nihil prater aquam adhibuit.* Ubi patet Eccleſiæ imitationem, non rem oblatam, ſed ipſam oblationem reſpicere. Illud itidem conſiderandum, quod ſi tunc temporjs omnes Eccleſiæ azymis utebantur, cur reprehenſi ſunt Ebionæi, quod myſteria in azymis conficerent? aut quomodo Epiphanius notam eis erroris infert, ſi in hoc à præſcriptis ritibus non aberrabant? An quia illi dicebant legales ceremonias ſervandas eſſe, quarum una erat uſus azymorum; ideò Eccleſia azyma à ſacris abſtuliſſe credenda eſt? An propter paucorum abuſum æquum fuit morem deſerere, quem ipſi Scholaſtici à Chriſto, & ab Apoſtolis derivatum arbitrantur? Imò Ebionæi hac de cauſa rei habiti ſunt, quia à communi uſu fermentati recedentes azymum panem uſurparunt, ut eo veluti ſymbolo ab orthodoxis diſcernerentur, ſuumque dogma de legis Hebraicæ obſervantia ejuſdem azymi uſu confirmarent. Hoc igitur commentum de pane azymo, primò quidem omnium conſenſu uſitato, exinde in deteſtationem Ebionæorum exploſo, demum extincta ſecta à ſolis Latinis rurſum recepto, tanquam abſurdum & incredibile reſpuendum eſt.

V I. Eodem cum Scholaſticis præjudicio deceptus fuit Hugo Eterianus *lib. 2. de hareſib. quas in Latinos Graci devolvunt cap.* 17. dicens: *Latinorum ſancta eccleſia aternaliter azyma offert & immolat, ſecundum Chriſti traditionem.* Stephanus quoque Eduenſis *lib. de Sacram. altaris cap.* 17. Romanam Eccleſiam de azymo pane immolare ait, Græcos autem de fermento; quod, inquit; *non conſentit ſanctorum Patrum doctrina, quia in ſacro eloquio nunquam invenitur fermentum accipi in bonum.* Sed hi recentiores ſunt, & nihil probant: ſi enim ex Chriſti traditione azymus panis immolaretur, quis unquam auſus fuiſſet fermentatum adhibere? Nec verum eſt, ut luce clariùs conſtat, quod fermentato non conſentiat ſanctorum Patrum doctrina: non alio enim pane quam fermentato uſi ſunt Athanaſius, Baſilius, Nazianzenus, Chryſoſtomus, Cyrillus, & quotquot fuerunt ſanctitate & doctrina conſpicui Sacerdotes in eccleſiis orientalibus. Simili errore lapſus eſt Barlaamus Hieracenſis epiſcopus, qui ſe aſſerit vixiſſe quadringentis annis poſt ſchiſma, poſt annum ſcilicet 1300. Hic ad amicos ſuos in Græcia conſtitutos ſic ſcribit. *Eccleſia Romana ante inchoatum Schiſma pluribus quàm ſeptingentis annis per azyma conficiebat ſanctiſſimam Teletam. Alexander enim Romanus Pontifex, qui ſub Adriano glorioſo martyrio vitam finivit, hoſtiam de azymo eccleſia Romana ſtatuit.* Verum hic aliis contradicit aſſerentibus Romanam Eccleſiam ſemper

in azymis conſecraſſe ex Chriſti inſtitutione. Deinde in actis legitimis S. Alexandri Papæ nihil ab eo de azymis ſtatutum legimus: imò Romæ & in aliis occidentalibus eccleſiis longo poſt ipſum tempore fermentatum in ſacrificio adhibitum, multis argumentis probari poteſt. Occurrit primo loco mulier incredula, quæ ut narrat Joannes Diaconus in vita Gregorii Magni *lib.* 2. *cap.* 41. ſancto Pontifici celebranti ſolitas oblationes obtulerat: cui tempore communionis myſteria traditurus cum diceret, *Corpus Domini noſtri Jeſu Chriſti conſervet animam tuam*, riſit mulier. At ille dextram ab ejus ore convertens, partem illam Dominici corporis ſuper altare depoſuit. Expletis verò Miſſarum ſolemniis, matronam coram populo inquiſivit, quam ob rem corpus Dominicum ſumptura ridere præſumpſerit. At illa ait, quia panem, quem propriis manibus me feciſſe cognoveram, tu corpus Dominicum perhibebas. Tum Gregorius facta oratione pro mulieris incredulitate particulam panis in carnem, & ipſam carnem rurſus in panem convertit. Porrò hæc mulier panem communem & uſitatum obtulit, quem ipſa fecerat pro domo ſua: ſi enim azymum feciſſet & obtuliſſet, quo uti tunc in ſacrificio mos foret, non potuiſſet ignorare, cui fini panis ille inuſitatus deſtinatus eſſet, nec indicia ſive incredulitatis ſive ignorantiæ ridendo præbuiſſet. Credidit S. Thomas 3. *p. qu.* 74. *art.* 4. Eccleſiam Romanam hujus Gregorii tempore azymum panem tanquam diu uſitatum adhibuiſſe, ipſumque Gregorium in Regiſtro ejus conſuetudinis rationem reddidiſſe. At à viris eruditis dudum obſervatum fuit eam ſententiam ſuppoſititiam eſſe, nec in ſcriptis Gregorii reperiri. Quidpiam ſimile legitur in Regiſtro Gregorii VII. *lib.* 8. *epiſt.* 1. & hinc fortaſſis hallucinatio proceſſit, & primo Gregorio tributum quod ſeptimi eſt. De eodem pane communi Ambroſius loquitur lib. 4. de Sacram. c. 4. *Tu fortè dicis, Meus panis eſt uſitatus, ſed panis iſte panis eſt ante verba ſacramentorum, ubi acceſſerit conſecratio, de pane fit caro Chriſti.* Dum autem nominat panem uſitatum & in menſa communiter uſurpatum, certè de azymo explicari non poteſt. Illuſtre etiam de hac re teſtimonium perhibent Concilii XVI. Toletani Patres, quod æra Hiſpanica 731. anno ſcilicet Chriſti 693. actum fuit, c. 6. *Ad conventus noſtri agnitionem delatum eſt, quòd in quibuſdam Hiſpaniarum partibus quidam Sacerdotum partim neſcientia impliciti, partim temerario auſu provocati, non panes mundos & ſtudio præparatos ſupra menſam Domini in ſacrificio offerant, ſed paſſim quomodo unumquemque aut neceſſitas impulerit, aut voluntas coëgerit, de panibus ſuis uſibus præparatis cruſtulam in rotunditatem auferant, eamque ſuper altare cum vino & aqua pro ſacro libamine offerant.*

Quod factum nequaquam in ſacra auctoritatis hiſtoria uſpiam geſtum perpenditur. Et paucis interjectis, quibus ex evangelio oſtendunt Chriſtum non particulam panis, ſed integrum panem accepiſſe & conſecraſſe, atque ex eo particulas confregiſſe, quas particulatim diſcipulis tribuit, ſubdunt. *Unde temeritatis ejus, atque neſcientiæ cupientes terminum ponere, id unanimitatis noſtræ delegit conventus, ut non aliter panis in altari Domini ſacerdotali benedictione ſanctificandus proponatur, niſi integer & nitidus, qui ex ſtudio fuerit præparatus, neque grande aliquid, ſed modica tantùm oblata, ſecundùm quod eccleſiaſtica conſuetudo retentat: cujus reliquiæ, aut ad conſervandum modico loculo abſque aliqua injuria conſerventur, aut ſi ad conſumendum fuerit neceſſarium, non ventrem illius qui ſumpſerit gravi farciminis onere premat, ſed animam alimonia ſpirituali reficiat.* Quid clarius hoc canone ad id quod intendimus aſtruendum? Si enim debuiſſent illi ſacerdotes azymum panem conſecrare, de hoc ante omnia redarguti fuiſſent, quod non azymum, prout mos ferebat, ſed panem uſualem & communem, & conſequenter fermentatum conſecrarent: atqui de hoc ſynodus tacet, & eo tantùm nomine illos caſtigat, quod panes non erant nitidi, & ad illud miniſterium, ſicut par erat, peculiari ſtudio præparati, atque fortuitò & indecenter de communi menſa decerpti. Ad idem facere videtur Concilium Calchutenſe in Anglia anno 787. dum c. 10. præcipit oblationes fidelium tales fieri, ut panis ſit non cruſta. In Concilio quoque Nannetenſi ſupra citato conſtituunt Patres, *Ut de oblationibus quæ offeruntur à populo, & conſecrationi ſuperſunt, vel de panibus quos offerunt fideles ad Eccleſiam, vel certè de ſuis Presbyter convenienter partes inciſas habeat in vaſe nitido, ut poſt Miſſarum ſolemnia, qui communicare non fuerunt parati, Eulogias omni die Dominico & in diebus feſtis exinde accipiant.* Quod decretum iiſdem verbis extat inter capitula, quæ Hincmarus Remenſis dedit Presbyteris ſuis anno 852. *cap.* 7. & hinc liquet nullum fuiſſe tunc diſcrimen inter panem qui ſupererat conſecrationi, & alium communi uſui Presbyteri deſtinatum, quia vel ex illo vel ex iſto indiſcriminatim partes haberi pro Eulogiis illi Antiſtites decreverunt. Atque hinc etiam confirmatur, quod ſuperiùs dictum eſt, orto jam ſchiſmate Græcorum adhuc in Eccleſia Latina uſum fermentati permanſiſſe.

VII. Quod ſi veteres Patres percurrere, & omnem evolvere antiquitatem libeat, inveniemus proculdubio ſic à tempore Apoſtolorum & deinceps de pane euchariſtico omnes loqui, ut nonniſi de communi & fermentato commodè intelligi, & explicari queant. De Apoſtolis legimus in eorum actis *cap.* 2. & 20. quod ibant per do-

mos frangentes panem, & fideles erant perſeverantes in communicatione fractionis panis, & unâ ſabbati, id eſt die Dominica, conveniebant ad frangendum pànem, qualem ſcilicet in domibus fidelium reperiebant. Ibi autem agi de perceptione Euchariſtiæ, omnium interpretum concors ſententia eſt. Tertullianus ad uxorem lib. 2. cap. 5. *Non ſciet maritus quid ſecretò ante omnem cibum guſtes. Et ſi ſciverit panem, non illum credit eſſe qui dicitur.* Sciviſſet autem, ſi panis ille diverſus à communi fuiſſet. Auguſtinus *epiſt.* 59. loquens de pane Euchariſtico, *Benedicitur*, inquit, *ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur:* quia nimirum integer panis conſecrari, & ex eo particulæ communicantibus diſtribui ſolebant. Narrat Gregorius Turonenſis *lib.* 1. *de gloria Martyrum cap.* 87. Epachium Presbyterum, cum indignè celebrare præſumpſiſſet, ſumpto Sacramento in terram corruiſſe, & projeciſſe ab ore ſacri myſterii particulam, quam dentibus comminuere non potuit. Alia multa his ſimilia occurrunt paſſim in ſanctis Patribus & Conciliis, ſed nimis in longum irem, ſi vellem ſingula recenſere. Ruperto Abbati, & aliis recentioribus aſſerentibus Eccleſiam Romanam nunquam in ſacrificio fermentum admiſiſſe, quæ fides habenda ſit, ex dictis manifeſtum eſt. Nec unquam Humbertus Cardinalis, & reliqui ſcriptores qui primitus adversùs Græcos acerrimè pro azymis decertarunt, hanc perpetui moris præſcriptionem in ſuæ cauſæ defenſionem & robur afferre auſi ſunt, ſcientes nihil in ea præſidii fore, quod ſeriùs à Latinis recepta azyma non ignorarent. Petrus Cluniacenſis, qui integro ſæculo poſt Humbertum floruit, lib. 4. epiſt. 17. ad S. Bernardum, *Teſtes*, inquit, *ſumus & nos temporis noſtri* (noſtri ait, non antiqui) *qui Romanam Eccleſiam, & totam Latinam linguam offerre Deo ſalutare ſacrificium azymi panis videmus, cum Græca Eccleſia & maxima Orientis pars, ac barbaræ ſed Chriſtianæ gentes ſacrificare de fermentato dicantur.* Tum ait ob has uſuum diſſonantias tam antiquos, quàm modernos à mutua charitate non deſciviſſe, quia in his nihil quod fidem læderet invenerunt. Græcus etiam homo Demetrius Chomatenus Bulgariæ Archiepiſcopus, quem citat Sirmundus, cum animadvertiſſet nullos uſquam canones azymorum meminiſſe, rectè conjecit eorum morem ſeriùs & poſt Photii ſchiſma in Romanam Eccleſiam ſe inſinuaſſe. Hinc doctiores inter Græcos ſchiſmaticos controverſiam de azymo & fermentato malè excitatam fuiſſe fatentur, nec propter hanc diſcrepantiam, quæ ritus eſt, non dogmatis, diſſidium ab initio contigiſſe agnoſcunt, & teſtantur. Illorum verò teſtimonia legi poſſunt apud Leonem Allatium in diſſertatione de perpetuo conſenſu Eccleſiæ occidentalis atque orientalis ad Joannem

Dd

Chriſtianum de Boineburg edita cum ejuſdem tractatu de Purgatorio, & in Hottingero convicto *cap.* 9. Conſentit ex Latinis Hildebertus Turonenſis Archiepiſcopus, agens enim *epiſt.* 44. de quodam Sacerdote qui ex pane communi ſacrificium obtulerat, graviùs puniendum ait Eccleſiæ ſeu populi ſcandalum, qui ea novitate offenſus fuerat, quàm delictum, in ea enim conſuetudinem potius quàm fidem impugnatam fuiſſe. Non poſſum autem hoc loco omittere aut diſſimulare Rabani Mauri ſententiam, qui *lib.* 1. *de Inſtitutione clericorum* (quem ſe ſcripſiſſe teſtatur anno Domini 819. *cap.* 31. ait, *Panem inſermentatum & vinum aqua mixtum in ſacramentum corporis & ſanguinis ſanctificari oportet.* Quæ verba & alia, que ſequuntur ad comprobandum azymorum uſum, aſſertioni noſtræ proculdubio adverſari videntur. Sed dum attentiùs conſidero nullam vivente Rabano de azymo, & fermentato controverſiam extitiſſe; nec ab aliis illius ſæculi ſcriptoribus azymorum pro uſu ſacrificii mentionem fieri, ſuſpicatus ſum addita illa ab aliquo recentiore ex ritu ſui temporis. Ut igitur hac de re certior fierem, ad codices M. SS. confugiendum eſſe exiſtimavi, unumque reperi in Bibliotheca Vaticana *num.* 1149. ſic inſcriptum, *Rabani Mauri liber de officiis Eccleſiaſticis:* & ſic incipientem, *Qualiter ad divinum officium inſtrui oportet ſanctiſſimum Ordinem clericorum, inſtitutio Eccleſiaſtica narratione declarat multimoda.* Eſt autem lib. 3. citati operis *de inſtitutione Clericorum*, iſque in multis ab edito diverſus. Ex quo meam ſuſpicionem haud temerariam fuiſſe cognovi, librumque Rabani à recentioribus auctum, & interpolatum fuiſſe non inconſultè judicavi.

VIII. Ad eumdem fermentati uſum comprobandum præteriri non debent Melchiadis, Siricii, & Innocentii Romanorum Pontificum decreta. De Melchiade hæc in ejus vita leguntur. *Hic fecit ut oblationes conſecratæ per eccleſias ex conſecratu Epiſcopi dirigerentur; quod declaratur fermentum.* De Siricio hæc ſcripta ſunt. *Hic conſtituit ut nullus Presbyter Miſſas celebraret per omnem hebdomadam, niſi conſecratum Epiſcopi loci deſignati ſuſciperet declaratum, quod nominatur fermentum.* Innocentius verò epiſt. ad Decentium cap. 5. ſic ſcribit. *De fermento quod die Dominico per titulos mittimus, ſuperfluè nos conſulere voluiſti, cum omnes eccleſiæ noſtræ intra civitatem ſint conſtitutæ: quarum Presbyteri, quia die ipſa propter plebem ſibi creditam nobiſcum convenire non poſſunt, idcircò fermentum à nobis confectum per Acolythos accipiunt, ut ſe à noſtra communione maximè illa die non judicent ſeparatos. Quod per Parochias fieri debere non puto, quia non longè portanda ſunt Sacramenta, nec nos per cœmeteria diverſa conſtitutis Presbyteris deſtinamus, &*

Presbyteri eorum conficiendorum jus habent atque licentiam. Ad ſtatutum autem Melchiadis hæc in ſcholiis ſuis ineditis addit Petrus Epiſcopus Urbevetanus. *Diebus enim Dominicis mittebat Romanus Pontifex per titulos Urbis fermentum confectum ab ipſo per ſuos Acolythos, ut à communione ejus plebs non putaret ſe ſeparatam, quia recipiebat corpus Chriſti de fermento ab ipſo conſecrato. Ad Eccleſias autem cœmeteriorum extra Urbem poſitas non mittebatur, quia ſacramenta longè deferri non poſſunt*. Mos verò non deferendi in cœmeteria, de quo hîc mentio fit, poſtea abrogatus fuit. Nam in vitis Pontificum à Joanne III. conſtitutum lego, ut oblationes & amulæ, vel luminaria in cœmeteriis per omnes Dominicas de Lateranis miniſtrarentur. Et Gregorius III. diſpoſuiſſe dicitur, ut in cœmeteriis circumquaque poſitis luminaria ad vigilias faciendas, & oblationes de Patriarchio per oblationarium deportarentur ad celebrandas Miſſas. Mittebant itaque Pontifices ad eccleſias Urbis in ſignum mutuæ communionis panem, qui fermentum dicebatur, quo nomine ipſam Euchariſtiam intelligendam eſſe, non autem Eulogias, ut contendit Baronius, ex verbis Melchiadis & Siricii manifeſtè deducitur: illi enim de pane conſecrato loquuntur, non de Eulogiis, quibus nomen conſecrationis aptari non poteſt. Et Innocentius rationem reddens propter quam illud fermentum non mittebatur extra Urbem, *quia*, inquit, *non longè portanda ſunt ſacramenta*. De ſacramento igitur hic ſermo eſt, non de Eulogiis, quæ non ſunt ſacramentum. Nec puto hunc ritum non mittendi procul ſacramenta à Joanne & Gregorio tertiis abrogatum, cum in cœmeteria mitti oblationes è palatio Lateranenſi decreverunt, nullam enim conſecrationis mentionem faciunt, nomen autem oblationis pani oblato ad uſum ſacrificii tribui quoque ſolebat, antequam à Sacerdote conſecraretur. Sed videamus qua ratione motus Baronius nunquam potuit adduci ut crederet fermenti nomen tributum aliquando Euchariſtiæ; *quia*, inquit, *notiſſimum eſt Romanam ac ſimul Occidentalem omnem Eccleſiam non-niſi in azymo pane conſueviſſe Euchariſtiam conficere*. Ita ille anno 313. agens de rebus Melchiadis. At ego oſtendere hîc enitor uſum fermentati Romæ & in Occidentali Eccleſia diu viguiſſe: ideòque aſſero fermenti nomen à prædictis Pontificibus Euchariſtiæ tributum, quia in pane fermentato conficiebatur. Narrat ibidem Baronius viros eruditos in hac re elucidanda admodum laboraſſe, & inter alios Latinium, à cujus ſententia ait ſe diſſentire. Optavi ſanè, cum primùm hæc ſcriberem, Latinii de hoc fermento diſſertationem, ſi fortè extaret, videre; ſperabam enim me aliquid in ea reperturum, quo res obſcuriſſima utcumque poſſet elucidari. Cumque aliquando de hoc

colloquerer cum viro humaniſſimo, rerumque omnium, præſertim Eccleſiaſticarum, notitia maximè imbuto Franciſco Maria Brancatio S. R. E. Cardinali & Epiſcopo Viterbienſi, ſe prælo paratam habere dixit ſecundam partem Epiſtolarum ipſius Latinii ex ſuæ Eccleſiæ Bibliotheca mox edendam ſtudio Dominici Magri ejuſdem canonici & Theologi notæ eruditionis, inter quas erant Latinii & Antonii Auguſtini de fermento opiniones duabus epiſtolis alterius ad alterum expreſſæ, quas protinus ad me mitti curavit. Et Latinius quidem ad ipſum Auguſtinum tunc Epiſcopum Ilerdenſem ſcribens putat fermentum, de quo agitur, verum ſacramentum Euchariſtiæ omnino fuiſſe, quod cum legiſſem gaviſus ſum me in eam ſententiam veniſſe, quæ dudum homini doctiſſimo placuerat, eique propterea firmiùs adhæſi. Cur verò fermenti nomen ipſi ſacramento tributum ſit, expendens Latinius duas cauſas comminiſcitur, quæ pace tanti viri mihi prorſus abſurdæ, & à moribus illorum temporum ex toto alienæ viſæ ſunt. *Appellabatur autem fermentum*, inquit, *non quia aliquid haberet commune cum fermento quo utimur ad panem fermentandum, ſed ea fortaſſe ratione, vel quia velut maſſa & conſperſio eſſet utriuſque partis ſacramenti, corporis videlicet & ſanguinis, ita mixta, ut nullo modo ſeparari poſſet. Vel quia eadem ipſa maſſa propriè fermenti vicem obtineret in alia majori maſſa fermentanda, quæ ſatis eſſe poſſet ad populum cujuſque tituli communicandum.* Hanc verò mixtionem eo conſilio factam arbitratur, ut Manichæi, qui à vino abhorrebant, detegerentur: nam mittens Pontifex illud fermentum Presbyteris præcipiebat, ſi Latinio credimus; *ut per eoſdem Presbyteros plebi univerſæ aſtanti diligentiſſimè declararetur fermentum illud à ſummo Pontifice confectum & conſecratum cum admixtione utriuſque ſpeciei eo conſilio fuiſſe, ut qui cum Catholica Eccleſia ſentirent, & in ejus communione manere vellent, dum illud ſumerent profiterentur ſe ſub ſpecie panis & vini ſimul mixta Euchariſtiam accipere, & tam panis quàm vini creatorem Deum agnoſcere, & non Principem tenebrarum, ut de vino in creatoris omnium injuriam Manichæi blaſphemi aſſerebant.* At miſſum ex hoc motivo fermentum, nec ex Actis Melchiadis & Siricii, nec ex epiſtola Innocentii ulla ratione colligi poteſt. Nulla item aſſertæ mixtionis utriuſque ſpeciei apparet neceſſitas ad detegendos Manichæos; cum enim tunc ſub utrâque ſpecie fideles communicarent, multo faciliùs deprehendi poterant, ſi à ſanguinis poculo per Diaconum porrecto abſtinerent; quo indicio ſub Leone Magno eos proditos *ex ejus ſermone 4. de Quadrag.* conſtat. Nihil etiam legimus in ſcriptoribus illorum temporum, quo Latinii conjectu-

ra inniti queat. Deinde mixtio corporis & ſanguinis tunc inaudita fuit, & à moribus ac ritibus Eccleſiæ omnino per illa tempora diſſidebat, ut Lib. II. palam fiet, cum de communione intincta diſſeremus. Porrò ad Latinii epiſtolam breviter reſpondens vir ſolidæ doctrinæ & eruditionis Ant. Auguſtinus, ſuamque de hoc fermento opinionem exponens, miſſum à prædictis Pontificibus panem conſecratum aſſerit, cum negari non poſſit quod illi clariſſimè dicunt; ſed ex præconcepta ſententia de perpetuo azymorum uſu in Eccleſia Latina putat *fermenti appellationem non veram eſſe, ſed uſurpatam, & qua vulgus uteretur pro azymis illis ſinceritatis & veritatis; inde fortaſſe appellationis origine ſumpta, quod eâdem die, qua læti omnes participes fierent ſacræ menſæ poſt longam quadraginta dierum inediam, eadem verba de fermento audirent, & pro Græco azymorum verbo, Latino uterentur contrariæ ſignificationis.* At hinc videre licet magnos quoque viros errori obnoxios eſſe, cum alicui opinioni ab infantia adhærentes antiquos ritus ad illam expendunt & accommodant. Nam quid magis alienum à communi uſu loquendi, quàm quod nomen fermenti pro azymis accipiatur? Quia nimirum in die Paſchatis audiebant fideles, *epulamini non in fermento malitiæ & nequitiæ, ſed in azymis ſinceritatis, & veritatis*; idcircò Euchariſtiam contraria ſignificatione vocabant fermentum. Neminem futurum credo, cui hoc ſuaderi poſſit. Cæterum epiſtolæ Latinii & Auguſtini editæ jam ſunt *parte 2. epiſtolarum ipſius Latinii pag. 166 & ſequentibus.* Diverſa ab his eſt Sirmundi ſententia, qui Euchariſtiam ex eo fermentum à prædictis Pontificibus dictam exiſtimat, non quod ex pane fermentato eſſet, ſed quod ipſa, quocumque ex pane fieret, Eccleſiis ad quas mittebatur fermenti vicem præſtaret, eiſque unionis inter ſe vinculum eſſet, ſicut fermentum maſſæ cui commiſcetur. At nihil vetat quin utrumque verum ſit, & Euchariſtiam fermentum dictam, quia reverà ex fermento erat: & ſymbolicè etiam fermentum nuncupatam, quod ſignum ſit unitatis, & vinculum charitatis.

IX. Sic expedita videri poterat controverſia de fermento ad Eccleſias olim miſſo: ſed emergunt alii nodi, quorum difficilis valdeque perplexa ſolutio eſt: nec eos diſſimulavit in præcitata epiſtola Latinius, ſed proponit his verbis: *An autem titulares Presbyteri eodem die Dominico Miſſas integras celebrarent, ideſt an verè ipſi conſecrarent & offerrent; & an unà cum fermento à Pontifice miſſo propriam quoque oblationem peracta conſecratione ſumerent; an tantùm alteram, & an ſoli ipſi vel etiam populus ex altera, vel utraque communicarent, ut in re valdè obſcura nihil videtur temerè pronunciandum.* Hæc reverà obſ-

cura ſunt, nam cum ſupra dixerimus ſacrificium peractum ex oblationibus fidelium, quomodo hi Pontifices è Lateranenſi Patriarchio mitti oblationes decreverunt? & ſi panis, quem mittebant, erat conſecratus; certum eſt quòd ad Miſſam à Presbyteris titulorum celebrandam non pertinebat. An igitur à fidelibus ſolitas oblationes accipiebant in Miſſa conſecrandas, ex quibus & ex pane conſecrato, quem Pontifex miſerat, tam Sacerdos quàm aſtantes in ſignum mutuæ Pacis, dilectionis, atqe unitatis communicabant? Hoc planè veriſimile, imò certum mihi videtur: nam vinum miſiſſe Pontifices nuſquam apparet, Miſſæ autem Sacrificium ſine panis & vini oblatione & conſecratione agi non poterat; quare fideles more tunc uſitato utrumque offerebant, & ex ipſis muneribus ſacrum agebatur, ſine ullo reſpectu ad panem miſſum è Lateranenſi palatio, niſi quòd illum cum oblationibus recenter conſecratis communicaturis diſtributum putamus. Cohæret hic ritus cum aliis veteris Eccleſiæ conſuetudinibus. Mos enim fuit, ut qui ejuſdem fidei eſſent, ſibi mutuò mitterent Euchariſtiam in ſignum communionis, ſicut teſtantur Euſebius *lib.* 5. *hiſt. eccl. cap.* 24. Nicephorus *lib.* 4. *cap.* 39. & Joannes Moſchus *in Prato ſpiritali cap.* 29. idque ſalvo jure celebrandi, quod ſacrum illud munus non auferebat. Ita pari ratione miſſa per titulos Euchariſtia, nullum præſtabat impedimentum, quin poſſent & deberent eorum Presbyteri ſynaxim agere. Quia verò ſacramenta procul deferre vetitum erat, abſentibus & longè conſtitutis in ſymbolum fraternæ charitatis panis communis mitti ſolebat, cujus rei teſtes ſunt Auguſtinus *epiſt.* 34. & Paulinus *epiſt.* 41. 45. 46. quem morem diu permanſiſſe Flodoardus docet *lib.* 4. *hiſt. Remenſis cap.* 3. ſcribens Formoſum Papam Carolo Regi Francorum panem miſiſſe pro pignore pacis & unanimitatis. Sic imminuto fidelium fervore, uſui frequentiſſimo ac fere quotidiano communionis ſucceſſit uſus Eulogiarum, de quibus infrà. Aliam veterem conſuetudinem deſcribit Alcuinus *lib. de divinis off. cap.* 37. agens de ordinatione Epiſcopi in Romana Eccleſia, *Pontifex ad communicandum porrigit ei formatam, atque ſacram oblationem, quam accipiens communicat ſuper altare, cætera verò reſervat ſibi ad communicandum uſque ad dies quadraginta.* Idem habetur in ordine Romano, ubi eſt etiam exemplar *Formatæ*, quæ datur Epiſcopo noviter conſecrato. Ejuſdem panis conſecrati, quem acceptum ab Epiſcopo in die ſuæ ordinationis Presbyteri conſumere debent quadraginta diebus, quotidie ex eo particulam ſumentes, hiſtoriam narrat Fulbertus Carnotenſis Epiſcopus *epiſt. ad Finardum*, myſticam ejus ritus rationem reddens. Ex hac autem Fulberti epiſtola manifeſtum eſt, tunc Presbyteros per illos quadraginta dies quoti-

die celebraſſe, & tempore communionis particulam hoſtiæ de manu Epiſcopi ſuſceptæ, & eam quam ipſimet conſecrabant, comediſſe. *Sicut enim*, ait ille, *multæ Eccleſiæ ſunt per univerſum orbem terrarum propter diverſa loca, & tamen una eſt ſancta Catholica Eccleſia propter unam fidem: ſic & multa ſunt oblata propter vota offerentium, unus panis eſt propter unitatem Corporis Chriſti. Nam panis ab Epiſcopo conſecratus, & panis à Presbytero ſanctificatus in unum & idem corpus transfunditur, propter ſecretam unius operantis potentiæ virtutem.* Hinc autem ſuſpicor ſumendam originem & rationem duplicis panis, qui ab Epiſcopo in die ordinationis ſuæ offertur: olim enim uterque conſecrabatur, alter pro conſecrante & aliis Miſſæ aſſiſtentibus, alter pro prædicta quadraginta dierum Epiſcopi tunc promoti communione. Si ergo panis conſecratus, quem Pontifex Epiſcopis, Epiſcopus Presbyteris in Miſſa ordinationis præbebat, ut ex eo ſingulis diebus particulam ad communicandum decerperent, nullatenus impediebat quin quotidie ſacris operarentur; nemo certè abſurdum, aut à moribus Eccleſiæ, pro ut illa ferebant tempora, alienum exiſtimabit, quod Presbyteri Romani accepta à Pontifice Euchariſtia, quæ fermentum dicebatur; Miſſam nihilominus diebus Dominicis agerent, & alium panem oblatum de more à fidelibus conſecrarent, atque ex utroque ſe & alios communicarent. Hæc mea opinio eſt, quam precor ut expendant viri docti & periti, & ſi quid certius magiſque conſentaneum repererint, libentiſſimè amplectar.

X. Quæcunque verò de hac re hactenus ſcripta ſunt, ſi quis attento animo, & à præjudiciis opinionum libero percurrerit, fatebitur, ni fallor, azymorum uſum non ſemper extitiſſe in Eccleſia occidentali: tum etiam agnoſcet multa ab hodiernis ritibus prorſus diverſa olim viguiſſe, quæ nunc legitimâ poteſtate immutata & antiquata ſunt, ita exigente rerum, temporum, & hominum conditione. Quod ſi uſus azymorum perpetuus in Romano Patriarchatu non fuit, inquirendum conſequenter videtur, quo tempore & qua occaſione introductus ſit. Et quidem, quod ſpectat ad tempus, probabilis mihi ſemper viſa eſt Sirmondi conjectura, exiſtimantis tunc à Latinis recepta azyma, cum illis opponi tanquam grave crimen à Græcis ſchiſmaticis cœperunt. Hoc verò contigit ſub Pontificatu Leonis IX. vel paulò ante, thronum Conſtantinopolitanum occupante Michaële Cerulario, qui primus omnium Latinæ Eccleſiæ azymorum causâ bellum indixit, quem alii poſtea ſequuti Latinos per ludibrium *Azymitas* nuncupabant, eorumque ſacrificium hac de cauſa execrabantur. Quamvis autem annus præciſè aſſignari non poſſit, quo panis azymus ad uſum ſacrificii initium habuit, ſaltem à ſcopo non aberrabit, qui illud ad

tempus referendum cenſuerit, quod inter Photium & Cerularium, centum & ſeptuaginta circiter annorum decurſu, interceſſit. Occaſionem verò non ſine manifeſtis indiciis inde natam arbitror, quod cum paulatim Fidelium ſacro aſſiſtentium, imò & Clericorum communio deſierit; ſufficeretque modicus panis pro celebrantis & Miniſtrorum in Miſſis ſolemnibus communione; in privatis verò pro ſolo ſacerdote: cumque populus alicubi vel panem non offerret, vel minus aptum ad ſacrificium, ſenſim factum eſt, ut ad exiguam quantitatem idem panis redigeretur, ejuſque conficiendi cura ad Sacerdotes & Clericos pertineret: & quia azymus faciliùs parabatur, nec ullo canone vetitus erat, hic fermentato ſubſtitui cœpit, & per omnes Eccleſias paulatim propagari. Sed hæc clariora evadent, ſi altiùs perſcrutemur, quænam olim panis conſecrandi forma ſeu figura fuerit, & quomodo ad eam, qua nunc utimur deventum ſit. A primis autem Eccleſiæ ſæculis ſumpto principio, cum dira perſecutione per illa tempora vexaretur Eccleſia, integros ac ſolidos panes, quales vel præ manibus erant, vel à fidelibus offerebantur, cujuſcumque formæ ſeu figuræ forent, in altari poni & conſecrari, atque in partes comminui, & communicaturis diſtribui conſueviſſe, ex re ipſa exploratiſſimum eſt. Reddita verò pace ſervatam figuram rotundam ſive orbicularem inſinuant Patres Græci, & Latini. Epiphanius *in Ancorato num.* 57. loquens de pane qui in Corpus Chriſti convertitur, agnoſcit in eo rotunditatem. Cæſarius Nazianzeni frater *Dialogo* 3. *de fide Cathol. interrog.* 169. comparans Corpus Chriſti inter nos degentis cum eodem in ſacramento ſub ſpecie panis exiſtente, illud ait eſſe artubus compoſitum, hoc rotundum. Severus Alexandrinus in *ordine Miſſæ* hoſtiam circulum appellat. Eamdem rotunditatem aſtruunt Patres Concilii XVI. Toletani ſupra citati. Gregorius *lib.* 4. *Dialogor. cap.* 55. refert Presbyterum quemdam duas ſecum oblationum coronas detuliſſe. Oblationibus autem coronæ nomen inditum à rotunditate notat Petrus Urbevetanus in ſcholiis ad vitam Zephyrini Papæ, qui ibidem conſtituiſſe dicitur, ut coronam conſecratam de manu Epiſcopi acciperet Presbyter tradendam populo. Iſo Monachus de miraculis S. Othmari Abbatis cap. 3. rotulas panis vocat Oblatas, quæ in ejus ſepulchro mirabiliter repertæ ſunt. Hanc ipſam figuram confirmant picturæ quæ in antiquis codicibus M. S S. & in parietibus veterum Eccleſiarum non alia forma quàm circulari eaſdem Oblatas repræſentant. Cruce quoque ac nomine Jeſu Chriſti Salvatoris noſtri ſignatas fuiſſe teſtantur Goar *in notis ad Euchologium pag.* 117. Arcadius *lib.* 3. *de Sacram. cap.* 38. & Sirmundus *de azymo cap.* 4. earumque formas æri inciſas exhibent.

Diverſos

Diverſos verò fuiſſe in diverſis eccleſiis Oblatarum characteres, ex Concilio Arelatenſi V. diſcimus, quod anno 554. celebratum fuit: nam c. 1. ſtatuit: *Ut oblatæ, quæ in ſacro offeruntur altario, à Comprovincialibus Epiſcopis ad formam Arelatenſis offerantur Eccleſiæ:* non pro cujuſque arbitrio ſignatæ ſeu formatæ. At progreſſu temporis pro ſigno crucis & Jeſu nomine aliæ effigies inductæ ſunt, in azymis præſertim quibus hodie utimur, Chriſti ſcilicet crucifixi, vel ad columnam alligati, vel è ſepulchro emergentis & reſurgentis, quas ex diverſis partibus orbis ſibi tranſmiſſas Aloyſius Novarinus profert in Agno Euchariſtico *cap.* 69. Quo verò tempore cœperint hoſtiæ eâ formâ cudi, quæ nunc paſſim viget in omnibus Eccleſiis occidentalibus, ex ſcriptoribus qui poſt annum Chriſti milleſimum floruerunt, inveſtigandum eſt.

XI. Diſſerit de hac re, ſed parum diſtinctè, Honorius in Gemma animæ lib. 1. cap. 66. *Fertur quod olim Sacerdotes à ſingulis domibus & familiis farinam accipiebant, quod adhuc Græci ſervant, & inde Dominicum panem faciebant, quem pro populo offerebant, & hunc conſecratum eis diſtribuebant. Poſtquam autem Eccleſia numero quidem augebatur, ſed ſanctitate minuebatur; propter carnales ſtatutum eſt, ut qui poſſent ſingulis Dominicis, vel tertia Dominica, vel ſummis feſtivitatibus, vel ter in anno communicarent. Et quia populo non communicante, non erat neceſſe panem tam magnum fieri, ſtatutum eſt eum in modum denarii formari vel fieri; & ut populus pro oblatione farinæ denarios offerret, pro quibus traditum Dominum recognoſcerent, qui tamen denarii in uſum pauperum, qui membra ſunt Chriſti, cederent, vel in aliquid, quod ad hoc ſacrificium pertinet.* Et ſupra *cap.* 35. de eâdem forma panis per modum denarii ſcribens ait. *Ideò imago Domini cum litteris in hoc pane exprimitur, quia in denario imago & nomen Imperatoris ſcribitur.* Hæc Honorius qui vivebat anno 1130. Ernulfus item Roffenſis Epiſcopus, qui obiit anno 1124. *Epiſt. ad Lambertum tomo 2. ſæpius laudati Spicilegii*, poſtquam probavit aliquos Eccleſiæ ritus alio modo cœpiſſe, & alio modo per ejus incrementa cucurriſſe; *Patet*, inquit, *atteſtantibus ſcripturis, ſacramenta Altaris, quæ jejuni modò accipimus, Diſcipulos Domini cœnatos accepiſſe. Patet etiam quod ſumimus de menſa lapidea ac ſacrata; illos ſumpſiſſe de menſa lignea, non ſecundum morem Eccleſiæ ſacratæ, aut fortaſſe nulla. Illi panes quotidianos comederunt: nos in forma nummi panem accipimus.* In quibus verbis illud obiter notandum, quod ait Apoſtolos panes quotidianos comediſſe, hoc eſt communes & fermentatos. His verò antiquior Humbertus Cardinalis in Reſponſione ad Michaëlem Conſtantinopolitanum, & ad Leo-

Ee

nem Acridanum ſcripta anno 1054. *Ad magnam Chriſti menſam illum ſolum adhiberi panem ait, quem Diaconi cum ſubdiaconis, ſeu ipſi ſacerdotes ſacris amicti veſtibus cum melodia Pſalmorum conſperſum & in ferro paratum ex ſecretario proferunt.* Et paulò poſt. *Nos tenues oblatas ex ſimila præparatas integras & ſanas ſacris altaribus ſuperponimus, & ex ipſis poſt conſecrationem fractis cum populo communicamur.* Antiquæ item conſuetudines Cluniacenſes à S. Uldarico collectæ circa annum 1070. *tom.* 4. *Spicilegii pag.* 217. communionem moribundi deſcribentes, Sacerdotem ad eccleſiam accedere aiunt, Corpus Domini frangere, & partem quam allaturus eſt ſuper calicem tenere. Ex quibus teſtimoniis liquet, etiam poſt recepta azyma non adeò tenuem fuiſſe panem, quin frangi poſſet & dividi in partes, quæ pro adſtantium communione ſufficerent. Non ergo videntur fuiſſe Oblatæ viventibus Humberto, & Uldarico per modum denarii; ſed ad eam formam redactæ ſunt propè finem illius ſæculi; cujus rei teſtem habemus fide digniſſimum Bernoldum Presbyterum Conſtantienſem, quem Trithemius ait ad utilitatem eccleſiaſticæ Reipublicæ compoſuiſſe volumen, quod prænotavit Ordinem Romanum, claruiſſe autem anno 1060. Latet hic liber nondum typis editus, ſed ex eo nonnulla excerpſit & tranſtulit in ſua Liturgica tacito auctoris nomine Georgius Caſſander. Idem tamen *epiſt.* 114. ſic de illo ſcribit ad Jacobum Pamelium. *Eſt apud nos libellus quidam juſtæ magnitudinis, in cujus initio ponitur Ordo quidam Romanus, deinde ejus expoſitio, cujus Auctor ſcripſiſſe ſe teſtatur anno Domini* 1089. *quem ſuſpicor eſſe Bernoldum Presbyterum Conſtantienſem.* Et bene ſuſpicatus eſt, conteſtante Trithemio, & nota temporis non diſcrepante. Sed ſive Bernoldus fuerit, ſive alius, propoſito noſtro ſatis eſt, quod labente ſæculo undecimo ſcripſerit. Is igitur apud Caſſandrum in Liturgicis *cap.* 27. de forma panis ſic diſſerit: *Manifeſtum eſt cujus menſuræ vel formæ debeant eſſe ſacerdotum Oblatæ, quæ ex pugillo ſimilæ fieri jubentur, & ad ſpeciem coronæ, quod eſt tortam panis offerre. Menſura pugilli minima eſt omnium menſurarum, unde poſſit panis fieri, quæ ſcilicet menſura legitimo jure conſtituitur ſacerdotibus ad miniſterium altaris. Quod ſi minor menſura quam pugillus non invenitur in tota ſerie veteris & novi Teſtamenti, & ſi nihil omnino debet fieri intra vel extra templum Domini abſque menſura & ratione, videntur Oblatarum minutiæ ad Chriſtum & ad Eccleſiam nihil pertinere, quia ſunt abſque menſura & ratione.* Hæc & alia plura Auctor ille expoſitionis Ordinis Romani, quæ ſe omiſiſſe aſſerit Caſſander ibidem his verbis. *Plura ab eodem Auctore alioquin prudenti, pio, & Eccleſiaſticarum traditionum ſtudioſiſſimo in eam ſententiam dicuntur, quæ*

indigniſſimè tuliſſe videtur ætate ſua in quibuſdam eccléſiis Oblatas panis, quæ priſcâ Eccleſiæ conſuetudine ad uſum ſacrificii ad menſam Domini à populo fideli offerebantur, ad imaginem nummorum, & ad tenuiſſimam quandam & leviſſimam formam à veri panis ſpecie alienam fuiſſe redactas: quare per contemptum minutias nummulariarum oblatarum appellat, imaginariam & umbratilem levitatem illis tribuit, & indignas eſſe panis vocabulo pro ſua tenuitate; ac propter eas officium atque religionem Eccleſiaſtici officii multum per omnem modum confundi aſſerit, pluribuſque & acerbioribus dictis eas inſectatur, quæ omnia ut aſcribam expedire hoc loco non putavi. Et revera neceſſarium non fuit, ex ſupradictis enim, cumulatiùs quàm oporteret, habemus hujus ſcriptoris ætate cœpiſſe hoſtias, quibus nunc utimur, jam uſu azymorum introducto, quæ acrius à Græcis impugnata fuiſſent, ſi formam nummi ab initio accepiſſent. In hac autem re credibile eſt majores noſtros paulatim & per gradus proceſſiſſe: nam vivente Humberto & pro azymis ſcribente, panis, ut diximus, tantæ erat magnitudinis, ut ex eo conſecrato tot particulæ frangi poſſent, quot erant neceſſariæ ad populum communicandum. Poſtea interjectis quadraginta ferè annis, cum præcitata Ordinis Romani expoſitio ſcripta eſt, ad hanc minimam formam redactus eſt, quam utpote novam & tunc incipientem ſcriptor ille tanta acerbitate inſectatur. Quia verò novitates in Monaſteriis à frequentia hominum remotis ſeriùs innoteſcunt, non ſtatim à Monachis hujuſmodi oblatæ nummulariæ receptæ ſunt, ut ex earum forma in quibuſdam Ritualibus præſcripta evincitur: quod in aliis etiam eccleſiis contigiſſe evidens eſt; nam Petrus Abbas Cluniacenſis, qui doctrina & ſanctitate claruit anno 1150. *lib. 1. Miracul. cap. 5.* ſcribit hominem quemdam, qui Corpus Domini indignè ſuſceperat, nunquam illud trajicere potuiſſe, *ſed fruſta omnia*, inquit, *comminuti Corporis Chriſti cum vino, quod ſuſceperat, in vas quod ori ſuppoſitum fuerat, refundere coactus eſt.* Ex quo patet talem fuiſſe tunc panem, ut deglutiri non poſſet, niſi dentibus comminutus. Denique eodem tempore, quo nummulariæ Oblatæ introductæ fuerunt, præter oblatam majorem pro Sacerdote, aliæ item minores pro communione populi ſunt inſtitutæ, quæ licet integræ conſecrentur, & ſingulis integræ porrigantur, nomen tamen particularum ex antiqua conſuetudine retinuerunt.

XII. Simili modo in panis conſecrandi præparatione diverſi gradus pro temporum diverſitate ſervati ſunt. Primorum enim ſæculorum mos fuit panem communem & propriis uſibus paratum offerre & conſecrare. Pacato poſtmodum Eccleſiæ ſtatu placuit Patribus non vulgares panes, ſed ſtudio ad id paratos adhiberi. De S. Radegunde

Regina legimus, quod oblatas manibus ſuis factas locis ſacris diſpenſabat. Concilium Toletanum XVI. ſancivit, ut non aliter panis in altari ſanctificandus proponatur, niſi qui ſtudio fuerit præparatus. Theodulfus Aurelianenſis in ſuo Capitulari panes in ſacrificium offerendos nitidè & ſtudiosè fieri mandat; atque diligenter obſervari ſtatuit, ut tam panis quàm vinum & aqua mundiſſimè tractentur, nihilque vile, nihil non probatum in his inveniatur. S. Wenceſlaus Dux Bohemiæ in magno Belgii chronico laudatur, quod ſpinas propria manu colligeret, excuteret, & ex his panem ſacrandum formaret. Nullo autem loco ſtudioſiùs, quàm in Monaſteriis idem panis parabatur. Modum hîc breviter deſcribam ex ſtatutis Monachorum à B. Lanfranco Archiepiſcopo Cantuarienſi collectis *cap.* 6. & ex antiquis conſuetudinibus Cluniacienſium à Luca Dacherio editis *tom.* 4. *Spicilegii*, atque ex aliis Monachorum Ritualibus. Et primò quidem frumentum quantumvis purum granatim eligebant, lavabant, & in ſacculo mundo ad hoc ſolum opus deſtinato ponebant, honeſtoque famulo dabant, qui deferret ad molendinum. Tum hic lavabat molam, aliudque frumentum prius frangi curabat, ut ſine aliqua ſorde moleretur. Exinde reportabat farinam, quam Secretarius, ſive, ut nunc loquimur, Sacriſta indutus alba & amictu, cribro prius abluto & extenſa circum cortina cribrabat. Demum Sacerdotes ſeu Diaconi alba induti, lotiſque manibus, & pſalmos recitantes, farinam aqua conſperſam in vaſe nitidiſſimo coagitabant, igneque ſuccenſo lignis aridis ad hoc de induſtria præparatis hoſtias coquebant, ſumma cura caventes, ut nec proprius quidem flatus ad eas pertingeret. Tanta in illis erat erga panem conſecrandum reverentia; tam ſevera & anxia in eo conficiendo ſollicitudo. Venit hîc in mentem dictum Tertulliani ſæpius citatum lib. de corona militis cap. 3. *Calicis aut panis, etiam noſtri; aliquid decuti in terram anxiè patimur*. Etiam noſtri, inquit, id eſt communis & domeſtici, qui apud Chriſtianos in ſummo ſemper honore fuit, quod ex eo Euchariſtia conficiatur. Memini etiam me legiſſe peculiares olim vineas Eccleſiæ traditas, ut ex illis optimum vinum fieret in uſum ſacrificii. S. Remigius, teſte Flodoardo *lib.* 1. *hiſt. Remenſ. cap.* 18. vineam reliquit, ut inde vinum diebus Dominicis, & aliis feſtis ſacris altaribus offerretur. Ibas Edeſſenus in ſynodo Berytenſi accuſatus fuit quod vinum vile in uſum ſacrificii præberet. Qui verò ſint hodierni mores in panis & vini præparatione; nimis notum omnibus eſt, nec me oportet in his enarrandis inutiliter occupari. Cæterùm panis & vini duplex eſt præparatio: una remota, de qua hactenus actum eſt: altera proxima, cum ſacrificii inſtat celebratio. Hæc à Latinis

in ſacrario peragitur quod attinet ad panem, poſita hoſtia ſuper patena, additiſque particulis pro his, qui ſacræ communionis participes eſſe volunt. At vinum & aqua calici infunduntur cum oratione & benedictione immediatè * ante offertorium, qui ritus ſuo loco explicabitur. * f.Poſt: Græcos quoque eamdem præparationem quondam in Scevophylacio ſive ſacrario peregiſſe docet Goar in notis ad Liturgiam Chryſoſtomi *n.* 22. At ex Liturgiis quibus hodie utuntur, & ex communi eorum praxi conſtat manifeſtè, tam panem quàm vinum in Protheſi ab illis, ſive in minori altari, præparari; priuſquam Sacerdos & Miniſtri ad ſanctum Bema, quod eſt majus altare, ſacris veſtibus induti procedant. Olim cum panis fermentatus erat & juſtæ magnitudinis, diſſectis ex ipſo tot partibus, quot erant neceſſariæ ad ſacrificium & ad fidelium communionem; ipſius reſiduum in alias partes ſcindi, & his qui non communicaverant in fine Miſſæ diſtribui ſolebat, qui ritus adhuc permanet in Eccleſia Orientali. Eulogiam vocant Græci, ſive benedictionem; & Antidoron, quia datur loco doni, ſive Euchariſtiæ, quæ à ſanctis Patribus donum nuncupatur. Eulogiæ nomen pro ipſa Euchariſtia quandoque uſurpatum reperitur, ut à Cyrillo Alex. epiſt. ad Neſtorium: *Accedimus ad myſticas Eulogias & ſanctificamur, participes facti ſacræ carnis & pretioſi ſanguinis omnium noſtrum Salvatoris Chriſti:* & à Maximo martyre ad cap. 3. Eccl. hier. *Elevans Sacerdos ſacrum panem, oſtendebat Eulogiam dicens, Sancta Sanctis.* Frequentiùs tamen ab ea diſtinguitur, tamquam id quod ejus vices aliquo modo ſupplebat. Hoc concilium Nannetenſe indicat c. 9. decernens, ut Eulogiæ in fine Miſſæ iis, qui communicari parati non fuerint, diſtribuantur. Quod decretum quidam Canonum collectores S. Martyri & Pontifici Pio perperam tribuunt, non conſiderantes epiſtolam ejus, è qua ſumitur, eſſe ſuppoſititiam: nec advertentes ſecundo ſæculo, quo ille vixit, nondum fuiſſe Eulogias in Eccleſia, de quibus Tertullianus, Cyprianus, & alii æquales ſilent, quia quicumque tunc aderant ſacrificio communicare ſolebant; Eulogiæ autem inſtitutæ ſunt, ut his darentur qui myſteriorum participes fieri aut non poterant, aut nolebant. Earum meminit Nazianzenus *orat. in funere Patris.* Concilium quoque Laodicenum paulo ante Nicænum ſub S. Silveſtro celebratum c. 14. prohibuit ne ſancta inſtar Eulogiarum in feſto Paſchæ ad alienas parœcias mitterentur: ubi Balſamon in ſcholiis Latini ritus ignarus Latinos calumniatur, ac ſi panem conſecratum perinde ac communem diſtribuerent. Vera autem hujus canonis expoſitio ex veteris Eccleſiæ conſuetudine ſumenda eſt. Tanta enim erat mutuæ unionis & ſocietatis inter fideles religio & zelus, ut ſi omnes de uno & eodem pane ab eodem

Sacerdote conſecrato participare potuiſſent, id libentiſſimè in toto terrarum orbe feciſſent, quo ſic oſtenderent ſe omnes in Chriſto unum eſſe. Ideò non ſolum Romanæ, ſicut ſupra diximus, ſed aliarum etiam quarundam eccleſiarum uſus fuit, ut ab eccleſia primaria civitatis ipſa Euchariſtia ad ſingulas parœcias ab Epiſcopo mitteretur, quatenus ſcirent omnes, qui ab uno Epiſcopo regebantur, ſe cum illo unum corpus efficere. Id in Paſchali feſtivitate fieri vetuit ſynodus Laodicena, vel quia oporteret omnes Presbyteros ea die Epiſcopo celebranti cum plebe ſibi commiſſà adſtare, & ritu tunc uſitato cum eodem celebrare: vel alia de cauſa nobis ignota. Cætera, quæ de Eulogiis, earumque uſu ac diſtributione dicenda forent, pleniùs Lib. II. pertractabimus, cùm de Communione diſſeremus.

CAPUT XXIV.

De ſacris indumentis Sacerdotum, Pontificum, & Miniſtrorum. Peculiares veſtes eaſque pretioſas ſacrum agentibus in uſu ſemper fuiſſe. Quis olim earum color. Locus in quo condebantur, ejuſque nomina. Diaconicon, Scevophylacion, Paſtophorion, Veſtiarium, Salutatorium. De ſingulis veſtimentis ſeorſum agitur.

I. SAcerdotem ſacris operaturum non communi, & quotidiano habitu, ſed alio peculiari, & auguſtiore uti oportere, notiſſimum eſt: quem ritum catholica Eccleſia ab Apoſtolis acceptum uſque ad noſtram tranſmiſit ætatem, quamvis in veſtium numero & forma aliquid fuerit ſucceſſu temporis immutatum. Præceſſerat hujus rei typus in veteri teſtamento, nam Sacerdotibus & Levitis ſpecialia veſtimenta certis ritibus & ceremoniis conſecrata in uſu erant, cum legales Deo victimas immolabant; quorum antitypum in eccleſia reperiri congruum fuit, ut habeant legales umbræ aliquid ſibi reſpondens non ſolum in cœleſtibus exemplaribus, ad quæ juſſit Deus omnia fieri; ſed etiam in rebus noſtris, quæ ut ait Dionyſius in eccleſiaſtica Hierarchia, partim ſunt typi cœleſtium, partim Moſaicarum umbrarum corpora, teſtante Apoſtolo *ad Hebr.* 10. quod habuerit lex umbram futurorum. Imò etiam in lege naturæ propria fuiſſe ſacerdotibus indumenta, cum ſacrificia Deo offerrent, Auctores graves aſſeverant: & Rupertus Abbas *lib. de incendio oppidi Tuitienſis cap.* 16. poſtquam dixit jam pri-

mogeniti annexam fuiſſe ſacerdotii dignitatem, ad ipſum ſpectaſſe putat veſtes Eſau valde bonas, quibus Rebecca induit Jacob, cum ſimulans fratris perſonam benedictionem ei ſurripuit. Huc autem pertinet Penula à Paulo Troade relicta, quam fuiſſe veſtem ſacerdotalem ſuo loco indicabo. Huc lamina, ſeu mitra epiſcopalis, quam geſtaſſe Joannem evangeliſtam Polycrates Epheſi epiſcopus auctor eſt apud Euſebium *lib.* 3. *hiſt. cap.* 81. Huc infulæ, quarum meminit Tertullianus *lib. de Monogamia cap.* 12. Huc querelæ Optati Milevitani de profanatis à Donatiſtis Eccleſiæ ornamentis. Huc Stephani I. decretum, qui ut ait Anaſtaſius, ſacerdotes & Levitas veſtibus ſacratis in uſu quotidiano non uti, niſi tantùm in eccleſia, conſtituit. Huc tunica, qua Presbyter Nepotianus in miniſterio Chriſti utebatur, quam ſibi relictam Hieronymus ſcribit *in epiſt. de ejus morte ad Heliodorum.* Huc ejuſdem Hieronymi teſtimonium in cap. 44. Ezechielis, ubi ait: *Religio divina alterum habitum habet in miniſterio altaris, alterum in uſu vitâque communi.* Huc denique exempla divinæ ultionis referenda adversùs eos, qui ſacris veſtibus abuſi ſunt, qualia legimus *lib.* 1. *Vuandalicæ perſecutionis*, apud Victorem de Proculo, qui cum divina miniſteria, & eccleſiæ ornamenta profanaſſet, ſibi linguam fruſtatim comedens turpiſſima morte conſumptus eſt: & apud Theodoretum *lib.* 2. *hiſt. Eccl. cap.* 27. de Thymelico ſaltatore, qui veſtem ſacram in theatro geſtans expiravit. Serica autem, atque auro argentoque contexta hæc indumenta ut plurimùm fuiſſe, præſertim poſt Conſtantinum, ex vitis ſummorum Pontificum apud Anaſtaſium, qui eorum donaria recenſet, & ex aliis ſcriptoribus haud obſcurè colligimus: neque enim credimus aliquid vile aut indecorum divini ſacrificii uſibus adhibuiſſe fideles, qui omnia ad ipſum ſpectantia ſumma & incredibili veneratione proſequebantur. De colore nihil memini me legiſſe, niſi quod candidi in feſtis Paſchalibus mentio fit à Gregorio Turon. in vita S. Nicetii Lugdunenſis epiſcopi: & nigri à Theodoro lectore, qui *lib.* 1. *Collectan.* refert Acatium Conſtantinopolitanum ſeipſum, & ſedem, & altare nigro amictu operuiſſe in ſignum mœſtitiæ ob impium edictum adversùs ſynodum Chalcedonenſem à Baſiliſco Imperatore anno 476. promulgatum. Hieronymus quoque *lib.* 1. *adv. Pelagianos* candidæ veſtis uſum commemorat dicens, *Quæ ſunt rogo inimicitiæ contra Deum, ſi tunicam habuero mundiorem? Si Epiſcopus, Presbyter, Diaconus, & reliquus ordo Eccleſiaſticus in adminiſtratione ſacramentorum candida veſte proceſſerint?* Fidelium verò tanta fuit, ut dixi, erga ipſas veſtes & pallas altaris reverentia, ut mulieribus eas contingere vetitum ſit c. 37. concilii Antiſſiodorenſis, imo nec ingredi quidem in Secretarium, in quo illæ con-

ſervabantur, niſi ſoli miniſtri ſacrati poterant, ſicut præcipit canon 66. concilii Agathenſis. Et ne quis auderet in proprios uſus eas transferre, aut aliis vendere vel donare; idque ſub pœna excommunicationis prohibuit concilium III. Braccarenſe *can.* 2.

II. Locus, in quo indumenta & vaſa ſacra reconduntur, à Græcis *Diaconicon*, *Scevophylacion*, *Paſtophorion*; à Latinis *Veſtiarium*, *Secretarium*, *Sacrarium*, & barbara voce *Sacriſtia* nuncupatur. Diaconici nomen paſſim hoc ſenſu reperitur in Euchologio: & Simeon Theſſalonicenſis deſcribens Epiſcopi ſacris veſtibus induti comitatum uſque ad altare; *Educitur*, inquit, *è Diaconico, & Diacono ipſum præcedente, & deducentibus Presbyteris duobus per portam templi dexteram & ſoleam iter agit uſque ad ſanctum Bema*, id eſt altare. Scevophylacii & Scevophylacis, id eſt cuſtodis ſacræ ſupellectilis mentio eſt apud Balſamonem in Nomocanonem Photii *tit.* 2. *cap.* 2. apud eumdem Simeonem Theſſalonicenſem *lib. de templo*, & apud illos qui de dignitatibus Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ diſſerunt. At hodie Græci non in Diaconico, ſed in ipſo Bemate ſacris veſtibus ad peragenda divina officia induuntur: nec ullum habent Scevophylacion junctum eccleſiæ, quia ſacra vaſa & veſtimenta in propriis ædibus, vel in loco tutiori conſervant, ut Leo Allatius obſervat in diſſertatione *de Templis Græcorum recentiorum*. Paſtophorium legimus 1. *Machab. cap.* 4. & 3. *Eſdræ cap.* 8. Radevicus Friſingenſis lib. 4. de geſtis Friderici cap. 13. *Vulpes*, inquit, *& Lepores Paſtophoria eccleſiæ & officinas canonicorum ingreſſæ*. De Veſtiario hæc habentur in ritu antiquo Miſſæ apud Menardum pag. 273. *Sacerdos in veſtiario, cæterique Miniſtri ſanctis veſtibus juxta ordinem induantur*. Et in reſtitutione Ebbonis Remenſis ibidem in notis, *Ductus eſt Ebbo epiſcopus in veſtiarium, & indutus epiſcopalibus veſtimentis; ſimiliter & alii epiſcopi proceſſerunt cum eo ad celebrationem Miſſæ*. Secretarii vox paſſim occurrit in vitis Pontificum, ex quibus aliqui ſepulti dicuntur prope Secretarium. Fortunatus in vita S. Radegundis, *Intrans in Secretarium Monacha veſte induitur*. Sacrarium ſic definitur ab Ulpiano l. 1. Digeſtorum tit. 8. *Eſt locus in quo ſacra reponuntur*. Sumitur aliquando pro Presbyterio, quod ſolis olim Sacerdotibus, ſacriſque Ordinibus initiatis pervium, ſæcularibus inacceſſum erat. Appellatur & Receptorium à Sidonio Apollinari *lib.* 5. *epiſt.* 17. *Et nuntiatum eſt progredi epiſcopum de Receptorio*, ad ſacrum ſcilicet faciendum. In Concilio Matiſconenſi I. c. 2. Salutatorium vocatur. Et Gregorius Magnus *lib.* 4. *epiſt.* 54. uſum Pallii præſcribens Mariniano Ravennæ Archiepiſcopo, *Quo non aliter*, ait, *uti memineris, niſi in propria tuæ civitatis eccleſia, dimiſſis jam filiis procedens à Salutatorio ad*

ad ſacra Miſſarum ſolemnia celebranda: peractis verò Miſſis idem in Salutatorio curabis deponere. Ex eo autem quod dicit, *dimiſſis jam filiis*, illorum temporum conſuetudinem intelligimus. Solebant enim epiſcopi ante Miſſarum celebrationem in ipſo loco ſedere, & ſalutationes fidelium excipere, qui ſe illorum orationibus commendabant, aut aliquod negotium ipſis communicabant: quibus dimiſſis, ſacris veſtibus induti ad altare procedebant: atque hinc factum eſt ut idem locus Salutatorium diceretur. Hoc & Presbyteri faciebant, teſte Severo Sulpitio *lib. 2. Dialog. cap. 1.* ubi ait ſediſſe Presbyteros in Secretario, vel ſalutationibus vacantes, vel audiendis negotiis occupatos, dum interim S. Martinus eo munere fungi detrectans ſibi ſoli vacaret. Ejuſdem ſalutatorii meminit Gregorius Turonenſis *lib. 2. hiſt. Franc. cap. 21. & lib. 7. cap. 22.* in utroque loco indicans epiſcopos ac Presbyteros interdum in eo manſionem habuiſſe. Græci ſacerdotes, quoties rem divinam acturi ſacra ſumunt indumenta, ea ſolent benedicere & oſculari, ut ex ordine Liturgiæ S. Joannis Chryſoſtomi conſtat: nec in eorum Euchologio ulla extat oratio ad ipſa ſemel & univerſim cultui divino dedicanda. At verò Latini poſtquam ea præſcriptis verbis benedixerunt, benedictionem non repetunt; ſed amictum duntaxat; manipulum, & ſtolam in medio, ubi crux aſſuta vel texta eſt, oſculantur. In Miſſa tamen veteri, quam ex codice Ratoldi Abbatis Corbeienſis libro Sacramentorum S. Gregorii addidit Menardus, Epiſcopus ſacris operaturus ſingula indumenta benedicit, deferente ea miniſtro & ante ſingula rogante, ut ipſa benedicat, ſicut fert Græcorum mos. His præmiſſis ad omnia ſingillatim enucleanda tranſeundum eſt, eo ordine quo indui ſolent, à ſacerdotalibus ducto principio, quæ ſunt ſex, Amictus, Alba, Cingulum, Manipulus, Stola, & Planeta.

De Amictu, ejuſque uſu & nominibus. Dictus olim Anaboladium.

III. PRima veſtis, quam ſacerdos ſumit, eſt Amictus, qui primum capiti, deinde humeris injicitur. Antiquus ſcriptor de ritibus veteris Eccleſiæ ſub nomine Caroli Magni, *Poſt ſandalias in eccleſiæ veſtimentis ſequitur ſuperhumerale, quod fit ex lino puriſſimo.* Amalarius lib. 2. cap. 17. *Amictus eſt primum veſtimentum noſtrum, quo collum undique cingimus.* Rupertus Abbas lib. 1. de div. off. cap. 19. *Sacerdos in officio altaris Amictu caput ſuum obnubit.* Gemma animæ lib. 1. cap. 201. *Hinc humerale, quod in lege* Ephod; *apud nos Amictus dicitur, ſi-*

bi imponit, & illo caput & collum & humeros, unde & humerale dicitur, cooperit, & in pectore copulatum duabus vittis ad mammillas cingit. Sunt quidam qui Amictui ex holoſerico vel aurea textura plagulam aſſuunt colori & opificio caſulæ ſive ſtolæ conſimilem; ſed hujus aſſumenti nullum veſtigium reperio apud antiquos ſcriptores. Ambroſiani tertio loco Amictum ſumunt poſt Albam & Cingulum. Varia ei nomina tribuuntur, nam ſicut vidimus, Humerale vocatur, & per analogiam ad legalium ſacerdotum indumenta, *Ephod*; quia ut Hieronymus docet *epiſt.* 128. *ad Fabiolam*, ubicumque in Exodo ſeu Levitico Superhumerale legitur, apud Hebræos *Ephod* appellatur. An verò Amictus noſter idem prorſus ſit cum Ephod veteris legis, quæſtio anceps eſt, quam tractat Sauſſaius *Panopliæ Sacerdotalis parte* 1. *lib.* 1. *cap.* 2. In Ordine Romano *Ambolagium*, rectiùs autem Anabolagium, ſive *Anaboladium* nuncupatur: Anabole enim Græcè idem eſt ac Latinè Amictus. Iſidor. lib. 19. Orig. cap. 25. *Anaboladium*, inquit, *amictorium lineum fœminarum, quo humeri operiuntur.* Eadem voce utitur Ambroſius *lib. de benedictionibus Patriarcharum*, nam ubi nos legimus Gen. 49. *Lavabit in ſanguine uvæ pallium ſuum*, ipſe legit *Anaboladium ſuum*. S. Columba Virgo, cujus vita breviter recenſetur in Martyrologio Gallicano *die ultima Decembris*, ut à ſatellitibus ſpatium orandi ante Martyrium impetraret, dedit eis Anabolarium ſuum, quod pallii ſericei genus Sauſſaius interpretatur.

De Alba & Cingulo. Albæ nomen unde. Dicta etiam Camiſia. Lineæ tunicæ uſus apud Ethnicos.

Linea tunica talaris erat prima veſtis ſacerdotalis in veteri Teſtamento, quæ nobis ſecunda eſt. Græcè *poderis* dicitur, quia deſcendit uſque ad pedes, quos illi podas vocant. Paulinus Tyriorum epiſcopus orat. habitam in templi dedicatione apud Euſebium *lib.* 10. *cap.* 4. ſic exorditur. *Amici & ſacerdotes Dei, qui podere induti eſtis*, ſacra ſcilicet tunica talari, ut Latinus interpres loquitur. A ſcriptoribus eccleſiaſticis Alba à colore nuncupatur: cujus nominis mentio fit in concilio Carthaginenſi ſub Anaſtaſio I. *can.* 41. quo præcipitur ut Diaconus tempore tantùm oblationis vel lectionis Alba utatur. Et in Narbonenſi ſub Pelagio II. ubi decernitur, ne Diaconus aut ſubdiaconus vel lector, antequam Miſſa conſummetur, Alba ſe præſumat exuere. Legitur quoque in Ordine Romano, & in tractatu de ritibus Eccleſiæ, quem ſub nomine Caroli Magni edidit Wolfangus Lazius. Alii Camiſiam vocant. Amalarius lib. 2. cap. 18. *Poſtea Camiſiam induimus, quam Albam vocamus.* Iſidorus lib. 19. originum cap. 21. *Poderis eſt*

tunica ſacerdotalis linea corpori aſtricta uſque ad pedes deſcendens. Hæc vulgò Camiſia vocatur. Et cap. ſequenti, *Camiſias*, inquit, *vocamus, quod in his dormimus in Camis, id eſt in ſtratis noſtris.* Camiſiæ igitur nomen ei tributum, quia ſimilis eſt tunicæ lineæ interiori, qua utimur in camis, id eſt in lectulis noſtris. Camas enim dixerunt Græci ſtrata humilia, & terræ propiora. Anaſtaſius in vita Benedicti III. inter donaria, quæ Rex Saxonum miſit eccleſiæ S. Petri, enumerat *Camiſias albas ſigillatas holoſericas cum chryſoclavo.* Camiſias autem auro clavatas non ad ornatum templi, ut credidit Caſaubonus, ſed ad uſum Sacerdotum ſacrificantium comparatas obſervavit Ferrarius *lib. 3. de re veſtiaria cap. 5.* Neque enim hîc agitur de tunicis lineis interioribus; in quibus aurum mitti Alexander apud Lampridium dementiam judicabat propter auri rigorem & aſperitatem; ſed de Camiſiis, quæ ſuper alias veſtes injiciuntur, in quibus auri rigor & aſperitas geſtantibus non eſt incommoda. Ordo Romanus, ubi loquitur de epiſcopi conſecratione, *lineam* ſine addito vocat dicens, *Induunt eum lineam & cingulum.* Lineam verò tunicam etiam ab Ethnicis in ſacris adhibitam teſtatur Apuleius in Apologia, *Mundiſſima lini ſeges inter optimas fruges terra exorta, non modo indutui & amictui ſanctiſſimis Ægyptiorum ſacerdotibus, ſed opertui quoque in rebus ſacris uſurpatur.* Idem *fabula Mileſia lib. 2.* ſacerdotes deſcribit lineæ veſtis candore puro luminoſos. De ſacerdotibus Iſidis nota ſunt Ovidii carmina:

Nec tu linigeram fieri quid poſſit ad Iſim
Quæſieris.

Et alibi:

Nunc Dea linigerâ colitur celeberrima turbâ.

Pythagorici quoque lineis veſtibus utebantur, ut docet *Schefferus lib. de Italica Philoſophia cap.* 14. de cujus rei cauſa interrogatus Apollonius apud Philoſtratum *lib.* 8. reſpondit, *Quia me terra quæ alit, etiam veſtit.* Et paulò poſt. *Veſtem quam à morticinis plerique ferunt non puram eſſe ratus Pythagoras, linea veſte uſus eſt.* Porrò Alba ne defluat & greſſum impediat cingulo ſtringitur, quod in lege baltheus, à Græcis Zona dicitur. De ejus profano uſu multa congerunt Sauſſaius *lib. 3. citatæ Panopliæ*, & Ferrarius *lib. 1. de re veſtiaria.* Varias autem cingulorum formas deſcribit Iſidorus *lib. 19. Originum cap. 33.*

De Manipulo. Olim Mappula, Sudarium, Fanon. Ejus forma, & uſus.

V. Manipulus poſterioris ævi additamentum eſt, neque in antiquis Ritualibus commemoratur, nec à priſcis Patribus inter ſacras veſtes recenſetur. Erat autem lintea ſindon ſive mappula brachio ſiniſtro alligata, qua ſudor & ſordes abſtergebantur, ut illi paſſim teſtantur, qui de divinis officiis tractatus ediderunt. Alcuinus, *Mappula, quæ in ſiniſtra parte geſtatur, qua pituitam oculorum, & narium detergimus, præſentem vitam deſignat, in qua ſuperfluos humores patimur.* Amalarius lib. 2. cap. 24. *Sudarium ad hoc portamus, ut eo detergamus ſudorem. In manu ſiniſtra portatur, ut oſtendatur in temporali vita tædium nos pati ſuperflui humoris* Rabanus Maurus lib. 1. de Inſtit. Clericorum cap. 18. *Quartum Sacerdotis indumentum Mappula ſive mantile eſt, quod vulgo Fanonem vocant.* Eſt autem Fano vox Saxonica, quæ expanſum vel extenſum ſignificat, ut docet Voſſius *lib. 2. de vitiis ſerm. cap.* 7. In Ordine Romano qualiter Miſſa celebretur: *Deinde Subdiaconus regionarius ponit Mappulam in ſiniſtro brachio Pontificis ſuper planetam.* Tempore Gregorii Magni ſoli clerici Romanæ Eccleſiæ Mappulis utebantur: Sic enim ille loquitur *lib. 2. epiſt.* 54. ad Joannem Archiepiſcopum Ravennatem. *Illud autem quod pro utendis à clero veſtro Mappulis ſcripſiſtis, à noſtris eſt Clericis fortiter obviatum, dicentibus nulli hoc unquam alii cuilibet eccleſiæ conceſſum fuiſſe. Sed nos ſervantes honorem fraternitatis tuæ, licet contra voluntatem antedicti cleri noſtri, primis Diaconibus veſtris in obſequio dumtaxat tuo Mappulis uti permittimus: alio autem tempore, vel alias perſonas hoc agere vehementiſſimè prohibemus.* Duravit autem hic Mappulæ ſive ſudarii lintei uſus, donec in locum ejus Manipulus, non ad tergendas ſordes, ſed ad ornatum ſuffectus eſt; qui propterea ejus materiæ & texturæ eſt, ex qua ſtola & planeta fieri ſolent. Hanc verò murationem mappulæ in manipulum ſæculo decimo factam conjicio: nam Alcuinus & Amalarius, qui ſæculo nono vixerunt, mappulis uſum tunc viguiſſe oſtendunt. Manipuli autem mentio fit in veteri Miſſa ex codice Ratoldi Abbatis Corbeienſis apud Menardum, qui Ratoldus vixit anno 980. Olim ut apparet ex antiquis picturis, ejus forma longior erat & ſtrictior, vix duos pollices excedens, quemadmodum & ſtola, & linea utrimque æquali à ſummo ad imum limbum defluebat: nec erat extrema pars latior, ſicut nunc eſt. Quod verò Manipulus proprium ſubdiaconi indumentum, ut Scholaſtici exiſtimant,

veteri uſu non fuerit, argumento eſſe inter cætera poteſt, quod illo uterentur, qui nullo ordine initiati erant. Teſtis eſt Lanfrancus Cantuarienſis *epiſt.* 13. dicens: *In cœnobiis Monachorum etiam Laici cum Albis induuntur ex antiqua Patrum inſtitutione ſolent ferre Manipulum.* Verum hæc conſuetudo, ut in notis ad eandem epiſtolam vir eruditus Lucas Dacherius obſervat, abrogata poſtmodum fuit in concilio Pictavienſi ſub Paſchali. II. c. 5. *Ut nemo Monachorum deinceps Manipulis utatur, niſi fuerit ſubdiaconus.* Manipulo noſtro reſpondet apud Græcos *Epimanicion*, de quo agit Goar in notis ad Chryſoſtomi Liturgiam *num.* 12. Cum Planeta totum corpus ambiret, ut mox videbimus, ea ſuper brachia duplicata & triplicata, ut Gemma animæ ait *lib.* 1. *cap.* 207. *&* 208. Manipulus extremo loco brachio expedito imponebatur: qui ritus tunc omnibus Presbyteris communis, nunc in ſolis Epiſcopis remanſit, quibus peracta confeſſione à Miniſtris imponitur; quia priſco more poſt confeſſionem caſula elevari ſolebat.

De Stola. Quid fuerit apud veteres Ethnicos, Judæos, Chriſtianos. Cur noſtræ hoc nomen tributum. De palla linoſtima. Stola olim Orarium. Quædam de hoc, ejuſque uſu ſacro & profano.

VI. STolæ nomen apud profanos ſcriptores tam Græcos à quibus fluxit, quàm Latinos, muliebrem veſtem ſignificat ad talos uſque demiſſam. Unde Cicero mores effœminatos Marci Antonii redarguens *Philip.* 2. ait, *Sumpſiſti virilem togam, quam ſtatim muliebrem ſtolam reddidiſti.* Erat autem propriè matronarum veſtimentum, ut docet Ferrarius *de re veſtiaria lib.* 3. *cap.* 17. adeò ut impudicæ mulieris nota foret brevior tunica, & Tertullianus *lib. de Pallio cap.* 4. inter ſigna ejuratæ pudicitiæ recenſet matronam in publico ſine ſtola. Interdum tamen ſumptam legimus pro quolibet genere veſtimenti, Regum, Sacerdotum, & Privatorum. Nam *Geneſ.* 41. cum Pharao conſtituit Joſeph ſuper univerſam terram Ægypti, veſtivit eum ſtola byſſina: & ipſe Joſeph *Geneſ.* 45. ſingulis fratribus ſuis proferri juſſit binas ſtolas; Benjamin verò dedit quinque ſtolas optimas. In libro quoque Eſther *cap.* 6. cum dixiſſet Aman eum quem Rex honorare vellet, debere indui veſtibus regiis: tum ſequitur tuliſſe ſtolam, & induiſſe Mardochæum. Filium item prodigum ad ſe revertentem juſſit Pater indui ſtola prima, eximia ſcilicet, & omnium quæ domi erant pretioſiſſima. Zozimus *lib.* 4. ait Julianum conceſſiſſe Procopio, ut regiam

ſtolam haberet: & Diodorus Siculus *lib.* 2. narrat Arbacem, qui primus ex Medis Aſſyriorum imperium defuncto Sardanapalo occupavit, indutum regia ſtola Regem appellatum fuiſſe. De ſtola ſummi Sacerdotis in lege veteri agit Joſephus *lib.* 15. *Antiquit. cap.* 14. *& lib.* 18. *cap.*6. Sacerdotes item ſtantes ante altare cum ſtolis Sacerdotalibus commemorat lib. 2. Machabæorum cap. 3. Zozimus *lib.* 4. loquens de titulo Pontificis Maximi Imperatoribus olim tributo ait, *ſimul ac ſummum Imperium quiſque conſequebatur, ſtola Sacerdotalis ei offerebatur à Pontificibus, & continuò Pontificis Maximi titulus ei tribuebatur*: tum refert Gratianum eam ſtolam ſibi oblatam averſatum fuiſſe, quod illicitum exiſtimaret Chriſtianum eo habitu uti. Stolæ formam exprimit Xenophon *lib.* 8. *Cyripæd.* his verbis. *Elegit itaque ſtolam Medorum & ipſe ferre, & ut familiares ea induerentur perſuaſit. Hæc enim viſa eſt ei occultare ſi quis defectum aliquem haberet in corpore:* quia nimirum totum corpus tegebat præter caput & collum. Simili modo deſcribit ſtolam Sacerdotalem S. Germanus Conſtantinopolit. *in Theoria Liturgiæ*, quam eſſe ait ignicolorem, dimiſſam uſque ad pedes inſtar poderis Aaron. Nec dubito quin talis fuerit ſtola illa auro contexta, quam ſcribit Theodoretus *lib.* 2. *hiſt. cap.* 27. à Conſtantino Magno donatam Macario Epiſcopo Hieroſolymitano, ut ea indutus divini baptiſmatis miniſterium perficeret, à Cyrillo autem venditam, ut illi adverſarii objiciebant. Et hæc quidem erat ſtolæ forma apud veteres Ethnicos, Judæos, Chriſtianos: at nunc ſtola noſtra non veſtis, ſed veluti torques eſt à collo per humeros ad pectus pendens, & uſque ad genua protenſus. Quod ſanè ornamentum, quando cœperit à ſacerdotibus in ſacris adhiberi, & cur ei ſtolæ nomen tributum ſit, ſolerti indiget diſquiſitione. Quidam ævo Apoſtolorum cœpiſſe ſcribunt, eo quod legerint ſtolam S. Jacobi Apoſtoli miſſam fuiſſe à Theodoſio Hieroſolymorum Epiſcopo ad S. Ignatium Conſtantinopolitanum; & ſtolam ſancti Stephani Protomartyris à Macario item Hieroſolymitano datam Helenæ Auguſtæ, & ab ea Veſontionem tranſmiſſam. Sed hos ſcriptores vocis æquivocatione deceptos evidens eſt; ſtola enim illorum temporum, ut ex dictis conſtat, veſtis oblonga erat totum corpus ambiens, nihilque habet commune cum ſtola hodierna præter nomen. Durandus in Rationali *lib.* 3. *cap.* 5. ſtolæ initium ad illud tempus referr, quo Alba deferri cœpit. *Notandum,* inquit, *quod antiquitus ſtola erat veſtis candida pertingens uſque ad veſtigia, qua Patriarchæ utebantur ante legem: quam primogeniti, cum benedictionem Patris acciperent, induebant, & Domino victimas ut Pontifices offerebant. Sed poſtquam Alba cœpit portari, mutata eſt in torquem.* Hæc tamen levis conjectura eſt, & nos

certiora hujus rei indicia dabimus ex Conciliis mox referendis. Unde autem nomen ſtolæ huic ornamento? An quia ſucceſſit veteri ſtolæ, ut innuit Durandus? An potius deducta eſt nomenclatura à faſcia, quæ in limbo ejus veſtis aſſuta erat, quæ olim ſtola dicebatur, retento totius veſtis nomine in parte quadam illius? Ita conjicit, & mea quidem ſententia probabiliter, Vincentius Riccardus *in Commentariis ad orationem ſextam ſancti Procli.* In extrema namque parte antiquæ ſtolæ, ut obſervat Bayſius *de re veſtiaria cap.* 17. aſſuta erat faſciola ſeu limbus ipſam veſtem ambiens, cui cum ſit valde ſimilis hodierna ſtola, hinc fieri potuit, ut hoc illi nomen tributum ſit. In actis ſancti Silveſtri, quæ Damaſo adſcribuntur, ab eo conſtitutum legimus, ut Diaconi Dalmaticis in eccleſia uterentur, & pallâ linoſtimâ læva eorum tegeretur: Zoſimus item conſtitutum feciſſe dicitur, ut Diaconi lævas tectas haberent de pallis linoſtimis; ubi fortè legendum linoſtema, ideſt ex lino & lana contexta, quæ ut ait Iſidorus *lib.* 19. *Orig. cap.* 22. dicta eſt linoſtima, quia in ſtamine linum, in trama lanam habet. Nomine autem hujus pallæ nihil commodius intelligi poteſt, quam ſtola Diaconalis, quæ in humero ſiniſtro ab ipſis defertur ad differentiam ſacerdotalis à collo ante pectus pendentis. Stolæ item mentio fit ſub nomine Orarii, in concilio Laodiceno tempore ejuſdem Silveſtri habito *cap.* 22. *&* 23. quibus Subdiaconis & Lectoribus prohibetur ne Orariis utantur. Ex quo duplici teſtimonio infertur ante annos mille & trecentos uſum ſtolæ in eccleſia invaluiſſe.

Porrò nomine Orarii ſtolam, qua nunc utimur, intelligi, omnes eccleſiaſtici ſcriptores teſtificantur. Gemma animæ lib. 1. cap. 204. *Deinde circumdat collum ſuum ſtola, quæ & Orarium dicitur.* Rabanus Maurus lib. 1. cap. 19. *Quintum eſt quod Orarium dicitur, licèt hoc quidam ſtolam vocent.* Alcuinus de div. off. cap. 39. *ſequitur Orarium, id eſt ſtola.* Ordo Romanus, *ſubdiaconi regionarii accipiunt ad induendum Pontificem veſtimenta, alius Orarium, alius Planetam.* Anaſtaſius in vita Agathonis, *eâ hora S. Synodus unà cum Principe ejus Orarium auferri juſſerunt à collo ejus*, Macarii ſcilicet Antiocheni. Adſtipulantur veterum conciliorum Patres, à quibus multa de uſu Orarij ſancita ſunt, quæ ſatis ſuperque conſtat ad ſtolam pertinere. Concilium Laodicenum jam ſupra citatum tempore S. Silveſtri. Bracarenſe I. anno 563. c. 27. *Placuit, quia in aliquantis hujus provinciæ Eccleſiis Diacones abſconſis infra tunicam utuntur Orariis, ita ut nihil differre à Subdiacono videantur, ut de cætero ſuppoſito ſcapulæ, ſicut decet utantur Orario.* Toletanum quartum ſub Honorio c. 27. *Epiſcopus recipiat Orarium, annulum, & baculum: Presbyter Orarium & planetam: Diaconus Orarium & Albam.* Et cap. 39.

Orariis duobus nec Epiſcopo quidem licet nec Presbytero uti; quanto magis Diacono, qui miniſter eorum eſt? Unum igitur Orarium oportet Levitam geſtare in ſiniſtro humero, propter quod orat id eſt prædicat: dexteram autem partem oportet habere liberam, ut expeditus ad miniſterium ſacerdotale diſcurrat. Caveat igitur amodo Levita gemino uti orario, ſed uno tantum & puro, nec ullis coloribus, aut auro ornato. Bracarenſe III. ſub Adeodato c. 3. *Cum Sacerdos ad ſolemnia Miſſarum accedit aut pro ſe Deo ſacrificium oblaturus, aut ſacramentum corporis & ſanguinis Domini Jeſu Chriſti ſumpturus, non aliter accedat, quàm Orario utroque humero circumſeptus, ita ut de uno eodemque Orario cervicem pariter & utrumque humerum premens ſignum in ſuo pectore præferat crucis.* Moguntinum ſub Leone III. c. 28. *Presbyteri ſine intermiſſione utantur Orariis propter differentiam ſacerdotii dignitatis*, quando ſcilicet miniſteria ſui ordinis obeunt: niſi forte hoc loco præter ſolitum ſumatur Orarium improprie pro veſte talari, qua reverà ſine intermiſſione uti debent Sacerdotes. Quo item ſenſu interpretantur nonnulli canonem, quem Gratianus 17. *qu.* 4. *c.* 25. & Ivo *p.* 10. *c.* 139. tribuunt concilio Triburienſi: *Ut Presbyteri non vadant niſi ſtola vel orario induti. Et ſi in itinere ſpoliantur vel vulnerantur, aut occiduntur non ſtola veſtiti, ſimplici emendatione ſua ſolvantur; ſi autem cum ſtola, triplici.* Minor enim pœna infligitur illi, qui injuriam irrogat ſacerdoti ſine habitu incedenti, cum poſſit ſe ignorantiæ exceptione excuſare. Ex quo patet Orarium hîc accipi pro communi veſtimento, quod ita proprium Sacerdotis foret, ut eum diſcerneret à ſæculari. Quod ſi primam hujus vocis originem inſpiciamus, profana eſt; & ab eo ſenſu diverſa quo nunc uſurpatur. Antiquis enim ſcriptoribus tam Ethnicis, quam Chriſtianis Orarium nihil aliud eſt quàm ſudarium, ſtrophium, linteolum, quo facies abſtergitur. Flavius Vopiſcus in Aureliano, ipſum primum ait donaſſe oraria populo Romano, quibus uteretur populus ad favorem. Quia videlicet in altum ſublatis orariis favoris ſignum obtendere, & Regem venerari cenſebantur. Ambroſius orat. quam habuit in obitu Satyri fratris deſcribens tempeſtatem qua jactabatur, *Divinum*, inquit, *fidelium ſacramentum ligari fecit in orario, & orarium involvit collo, atque ita ſe dejecit in mare.* Quo loco orarium non ſtolam, ut quidam arbitrati ſunt, ſed vulgare linteum ſignificat; nam Satyrus Laicus erat, ad quem ſtola ſacra nullo pacto poterat pertinere. Ambroſius iterum *epiſt.* 54. de miraculis ſanctorum Gervaſii & Protaſii: *Quanta oraria jactitantur? & tactu ipſo medicabilia repoſcuntur?* Similiter Auguſtinus lib. 22. de civit. Dei cap. 8. *Oculum lapſum ligavit orario, nec niſi poſt ſeptem dies putavit eſſe ſolvendum.* Pontius in vita S. Cypriani, *Fratres*

Fratres linteamina & oraria ante eum ponebant, ne ſanctus cruor defluus abſorberetur à terra. Erat autem orarium magis longum quàm latum, inſtar faſciæ, ut ex loco citato Ambroſii de Satyro fratre oſtendit Caſaubonus in notis ad Vopiſcum. Favet Gregorius Turon. *lib. 3. hiſtor. c. 5.* ubi refert Sigiſmundum Burgundionum Regem filium ſuum dormientem juſſiſſe occidi. *Dormienti*, ait, *orarium ſub collo poſitum ac ſub mento ligatum, trahentibus ad ſe invicem duobus pueris, ſuffocatus eſt.* Ex hac autem orarii forma oblonga ſuſpicor tranſlatum hoc vocabulum in Eccleſiam, & ſacræ ſtolæ tributum: cui ſuſpicioni robur aliquod addit ſupra relatum Silveſtri decretum de palla linoſtima ex lino, ſicut & ſudarium, contexta. Ejus verò etymon ab ora deductum non adeò inveriſimile eſt, ut quidam ſcribunt, nam orâ veſtis facies tergi ſolebat, antequam linteola in uſu eſſent. Plautus in Mercatore act. 1. ſc. 2. *Sume laciniam*, partem ſcilicet extremam veſtimenti, *atque abſterge ſudorem tibi.* Ab ore tamen probabiliùs ſumitur, quia orario os tergitur, quam notationem ſequi videtur Prudentius *hymn. 1. de coronis*, hoc verſu:

Hic ſui dat pignus oris, ut ferunt, Orarium.

Alii ab orando derivant, eo quod ſacris prædicatoribus ſive oratoribus detur, ut aiunt Alcuinus & Rab. Maurus; quibus conſentit Beda in collectaneis de ſeptem Ordinibus: *Bene oratoribus convenit orarium, conveniens veſtimentum officio.* Sitne Græca an Latina vox ambiguum eſt: crederem tamen à Latinis ad Græcos deveniſſe, nam Suidas homo Græcus, & auctor veteris Etymologici, Latinum vocabulum eſſe teſtantur. Qui verò Græcum eſſe contendunt, triplicem ejus afferunt etymologiam. Balſamon *in can. cit. Concilii Laodiceni* & Matth. Blaſtares *in ſynopſi canonum* à verbo oro, quod Græcis idem eſt ac obſervo ſive cuſtodio, deducunt, eo quod diligenter obſervent in myſteriis quæ agenda ſunt, eaque orario ſignificent Diaconis, qui ſunt in Ambone. Simeon Theſſalonicen. derivat ab ora, quæ Heſichio eſt pulchritudo ſeu venuſtas, quia Diaconum gratiæ venuſtate ornat, & divino decore illuſtrem reddit. Arcudius *lib. 6. cap. 10.* ab hora ſive tempore, quia Diaconus accepta extremitate ſtolæ tribus digitis invitat populum ad orandum; cantores ad pſallendum, oſtenditque horas & tempus, quo aliquid eſt faciendum: quæ conſuetudo etiam hodie viget in Græcia. Quamvis autem orarium commune ſit Diaconis & Presbyteris, à Græcis tamen Diacono propriè tribuitur, ſtolam verò ſacerdotalem Epitrachelion vocant, quod latius eſt orario, nec ullis littera-

rum notis exaratum, ſicut orarium Diaconorum, cui ter inſcriptum eſt verbum *Agios*, id eſt *Sanctus*. Claudo hanc de orario tractationem Iſidori ſententiâ in regula Monachorum *cap.* 12. ubi ait non licere Monacho orario uti, quod ante ipſum vetuerat concilium Aurelianenſe primum cap. 21. Sed hic orarium juxta primam vocabuli originem pro linteo accipitur ad tergendam faciem; nam poſt pauca ait Iſidorus, non debere Monachum vultus curam gerere, ne laſciviæ & petulantiæ crimen incurrat.

De Planeta. Penula veterum quid fuerit. Quid Phænolium. Caſulæ ſeu Planetæ diverſæ ſignificationes. Ejus in ſacris origo, forma, & uſus.

VIII Poſtremum Sacerdotis ſacris operaturi indumentum quidam Penulam, alii Caſulam ſeu Planetam vocant, quæ voces à profana ſignificatione ad ſacram tranſlatæ ſunt. Penula quid fuerit apud veteres Græcos & Latinos, quæ ejus forma, quis uſus in communi veſtitu, latè proſequuntur Bulengerus *lib. de ſacris veſtibus cap.* 20. Ferrarius *de re veſtiaria lib.* 1. *cap.* 36. *& ſequentibus*, & Albertus Rubenius *lib. item* 1. *de re veſtiaria cap.* 6. An verò Penula, quam Paulus Apoſtolus 2. *ad Timoth. cap.* 4. ſe Troade apud Carpum reliquiſſe ſcribit, veſtis ſacra fuerit, an alia communis frigori ac imbribus depellendis, an verò ſcriniolum ſeu theca libris & membranis referta, diverſæ ſunt ſententiæ, quas illius epiſtolæ expoſitores, & Baronius *anno Chriſti* 58. *n.* 67. recenſent. *Fruſtra ſunt*, ait Gretſerus lib. 1. comment. in Codinum cap. 16. *qui Phænolium Latinè penulam vertunt, nulli penulæ inter veſtes ſacras locus eſt, tametſi non ignorem, quid de penula apud S. Paulum nonnulli philoſophentur.* Subſcripſit primùm huic ſententiæ Ferrarius in prima ſui tractatus editione, at in ſecunda *in fine cap.* 37. palinodiam cecinit his verbis. *Hac olim opinabamur, cum nondum penulæ figuram in antiquis monumentis videre contigiſſet, decepti etiam clarorum virorum auctoritate, qui penulam veſtimentum apertum eſſe docuerunt. Sed poſtquam non una penulæ imago in manus venit, mutare opinionem cogimur, veſtemque ſacrificantium cum Baronio penulam fuiſſe fatemur.* Agit idem de penulis toto lib. 2. partis ſecundæ, ubi ejus extat figura admodum ſimilis Planetæ ſacerdotali. Meminit Penulæ Pauli Tertullianus *lib. de oratione cap.* 12. Porrò Phænolium ſive Phælonium Græcorum indumentum planetæ noſtræ correſpondens à Latinis interpretibus penulam dici, nequidquam reclamante Gretſero, aliquot teſtimoniis

probat Baronius *loco citato num.* 69. Nam ut cætera omittam, Nicephorus Conſtantinopolitanus ſcribens & dona mittens Leoni III. ex antiqua tranſlatione ait, *Miſimus fraternæ veſtræ beatitudini encolpium aureum, tunicam candidam, & penulam caſtaneam.* Pro Penula autem in textu Græco Phælonium legitur. De caſula quoque ſive Planeta pro communi veſtitu olim à Latinis uſurpata veterum Scriptorum teſtimonia habemus. Acta S. Fulgentii apud Bollandum die 1. Januarii cap. 18. *Caſulam pretioſam vel ſuperbi coloris ipſe non habuit, nec Monachos ſuos habere voluit. Subtus caſulam nigello vel lactineo pallio circumdatus inceſſit.* Regula Macarii cap. 27. inducit Monachum contumacem dicentem: *Hic ego durare non poſſum, ſed accipiam caſulam meam, & ibo ubi voluerit Dominus.* Caſula autem hoc loco accipitur pro cuculla Monachali. Theodemarus Abbas in epiſt. ad Carolum Magnum, *Cucullam nos eſſe dicimus, quam alio nomine caſulam vocamus.* Auctor vitæ ſancti Cæſarii Arelatenſ. *Ambulans* Cæſarius *per plateam civitatis, vidit contra in foro hominem, qui à Dæmonio agebatur, in quem cum attendiſſet, habens manum ſub caſula, ut à ſuis non videretur, crucem contra eum fecit.* Joannes Diaconus in vita S. Gregorii *lib.* 2. *c.* 45. quemdam fuiſſe Monachum ait, qui à fratre ſuo ſeculari veſtem petiit dicens: *Caſulam non habeo, ſed fac charitatem, eme mihi.* Erat etiam caſula quotidianum Eccleſiaſticorum indumentum, nam in concilio habito apud Liptinas in pago Cameracenſi anno 743. c. 3. decretum fuit, ut Presbyteri vel Diaconi non ſagis laïcorum more, ſed caſulis uterentur ritu ſervorum Dei. Pro veſte ſervili accipitur caſula à Procopio lib. 2. de bello Vandalico cap. 26. *Areobindus*, inquit, *magiſter militiæ à Juſtiniano miſſus in Africam ad Gontharin acceſſit non prætoria nec militari veſte indutus, ſed famulo vel privato homini propria, quam Latinè caſulam vocant Romani.* Pro veſte item ſæculari Planetæ nomen acceptum ex vita S. Fulgentii cap. 29. colligimus, cujus auctor ſcribit, eo ambulante tempore imbris, viros nobiles planetis ſuis ſuper ipſum expanſis imbrem repuliſſe. Caſſianus deſcribens habitum Monachorum *lib.* 1. *inſtit. c.* 17. ait illos planeticarum & birrorum pretia declinaſſe. Iſidorus quoque in Regula Planetas Monachis interdixit. Cum ſit igitur æquivocum caſulæ & planetæ vocabulum, quo primum tempore à profano & promiſcuo uſu ad ſacrum tranſlatum ſit, non liquet. Legitur nihilominùs caſulæ nomen in antiquo Ordine Romano, in libris Alcuini, Amalarii, Rabani Mauri, & aliorum qui de ritibus ſacris ſcripſerunt: & concilium quartum Toletanum c. 27. *Presbytero*, ait, *in ſua ordinatione Planeta datur, quæ idem eſt ac caſula.* Fit etiam caſulæ mentio in teſtamento S. Remigii apud Flodoardum *lib.* 1. *c.* 18. Quod

verò ſacerdotes ante caſularum uſum Dalmaticis uterentur, quas poſtea Diaconis conceſſerint, cum caſulis uti cœpiſſent, aſſertio ſingularis eſt Walfridi Strabonis *cap.* 24. cui favent Acta S. Silveſtri edita à P. Combeſis, in quibus mentio fit Euphroſyni Pamphiliæ Epiſcopi, qui dum myſteria perageret colobium unum habebat, quod magni illius Apoſtoli ac fratris Domini Jacobi eſſe dicebat, quo indutus ſacram oblationem explebat. Hinc factum ut Romani hactenus ſacerdotes colobiis uſi ſint. Quod tamen brachiorum nuditas diſpliceret, Dalmaticas manicatas potius, quàm colobia placuit appellare. Hæc ille priſcus ſcriptor. Porrò caſula, teſte Iſidoro *lib.* 19. *origin. cap.* 24. per diminutionem à caſa dicitur, quod totum hominem tegat, quaſi minor caſa. Planetæ verò nomen ex eo deducitur, quia oris errantibus evagatur: & ut ait Gemma animæ *lib.* 1. *cap.* 207. limbus ejus errabundus utrimque in brachia ſublevatur. In vita S. Popponis Abbatis apud Bollandum *die* 25. *Januarii num.* 58. Caſubula nuncupatur, *In celebratione Miſſarum Caſubulam, qua induebatur, lacrymis humectabat.* In Eccleſia Orientali Phænolium, ſive caſula Pontificalis à Presbyterali in hoc differt, quod iſta ſimplex, illa multis crucibus inſignita eſt, & ideò *Polyſtaurion* dicitur, ac ſi Latinè *Multicrucium* diceremus. Olim caſulæ rotundæ prorſus erant, totum ambientes hominem à collo uſque ad pedes, unicam in medio aperturam habentes, per quam caput immittebatur: qua de cauſa neceſſarium erat, ut ſacerdos operari ac manibus liberè uti poſſet, eas ſuper brachia revolvere & complicare. Sic indutos Pontifices & ſacerdotes in priſcis eccleſiarum parietibus cernimus: ſuntque etiam hodie Græcorum caſulæ ejuſdem formæ. Latini verò ad vitandum incommodum ex amplitudine & protenſione totum corpus cum brachiis circumcludente proveniens, eas paulatim à lateribus ſcindere & decurtare cœperunt, donec ad formam, qua hodie utimur, redactæ ſunt. In opere muſivo, quod olim erat in Baſilica Lateranenſi, cujus Ectypon extat in Muſæo Barberino, poſtea typis cuſum à Cæſare Raſpono nunc S. R. E. Cardinali *lib.* 1. *de Baſilica Lateranen. cap.* 14. expreſſa eſt effigies Joannis XII. Papæ, quem miniſtri induunt planeta ex utroque latere aperta, & tam in parte anteriori quàm in poſteriori in acumen deſinente, & ultra cubitum protenſa; quam certè non erat neceſſarium in utroque brachio duplicare, aut triplicare, ut Gemma animæ ait. Factum autem fuit illud opus anno 960. Teſtatur Morinus *lib. de ſac. ordinat. p.* 2. *in notis ad Græcorum ordinationes* antiquæ formæ caſulas ducentos circiter annos præ ſe ferentes in multis Eccleſiis aſſervari: ex quo teſtimonio & ex pictura ſupra relata facilè conjici poteſt,

quo tempore hujuſmodi ſciſſio fieri cœperit, & quomodo ſenſim propagata fuerit; quam nullo Pontificum ſeu ſynodorum decreto ſtabilitam invenio. Quia verò planeta totum olim involvebat ſacerdotem, hinc ortus eſt uſus ut à miniſtro elevetur, cum ſacerdos hoſtiam & calicem elevat, quæ praxis antiquitus neceſſaria, ne pedibus obverſans flectenti genua impedimento eſſet, adhuc perſeverat; tametſi ceſſante causâ ſuperflua ſit. Hinc etiam permanſit uſus, quem pauci fortaſſis intelligunt, ut in Quadrageſima aliiſque diebus jejuniorum, quibus Miniſtri utuntur planetis, complicatæ ſint à parte anteriori, quod olim propter earum amplitudinem neceſſarium erat, ut expediti eſſent ad miniſtrandum: ſicque paulatim introductum eſt, ut Diaconus, cujus in Miſſa potiſſimum eſt miniſterium, planetam exuat, ejuſque loco ſtolam latiorem accipiat: quod ævi recentioris eſt, nam ordo Romanus non exui planetam, ſed elevari mandat: & *Diaconi*, inquit, *levant Planetas in ſcapulas.* Uſum verò duplicis ſtolæ, ut oſtendimus cum de ſtola ageremus, antiqui canones non permittebant.

De veſtibus Pontificalibus, ac primum de caligis, & ſandaliis ſeu compagis, eorumque vario uſu.

IX. ET hæc quidem ſunt indumenta, quæ ſingulis ſacerdotibus rem divinam facturis ſunt neceſſaria: epiſcopi autem, cum ſolemniter celebrant, alia ſupradictis adjiciunt, nempè ſandalia & caligas, crucem pectoralem, tunicellam, dalmaticam, chirothecas, annulum, mitram, baculum, & ſi ſit Archiepiſcopus pallium: de quibus diffusè agunt Sauſſaius *in Panoplia epiſcopali*, & Vicecomes *lib.* 3. *de Miſſæ apparatu.* Sandalia pedum ſunt tegumenta, caligæ verò hîc pro tibialibus uſurpantur, quamvis de caliga veterum diverſa ſit Eruditorum ſententia. Sandalia ab antiquis compaga ſive compagia, rectiùs compagi nuncupantur, qua voce pro calceo regio & ſenatorio uſi ſunt Trebellius Pollio, & Julius Capitolinus. In Ordine Romano accipiuntur compagi pro caligis, ait enim tit. de ordinatione epiſcopi, *Induunt electum campagos, ſandalia*, & reliqua. Eorum uſum conceſſum aliquando Diaconis à ſummis Pontificibus Gregorius Magnus docet *lib.* 7. *epiſt.* 28. *Indic.* 1. ad Joannem Syracuſanum ſcribens, Diaconos eccleſiæ Catanenſis calceatos compagis procedere præſumpſiſſe, quod ſolis Diaconis eccleſiæ Meſſanenſis à Prædeceſſoribus ſuis conceſſum fuerat. Alcuinus ait ſandalia eſſe genus calceamentorum, quo induuntur Miniſtri eccleſiæ. Extat etiam canon inſertus Capitularibus Caroli Magni *lib.* 5. *cap.* 219. Ut omnis presbyter Miſſam celebret ordine Romano cum

ſandaliis. Ex Amalario autem *lib. 2. cap. 25.* conſtat ſubdiaconos quoque ſandaliis uſos; nam diverſa fuiſſe ait epiſcoporum, ſacerdotnm, diaconorum, & ſubdiaconorum ſandalia, quorum myſticam rationem ediſſerit. Primi enim noſtræ religionis Antiſtites, cum ſemper ſtuduerint maximam divinis myſteriis reverentiam impendere, omnes eorum miniſtros ſplendidis veſtibus, tantoque miniſterio congruis ornari decreverunt, adeò ut nec quidem ſordidis & communibus calceis fas illis fuerit ad altare accedere, multò minus nudis pedibus, quod nec ipſis Acolythis licere Ordo Romanus *de tit. die Paraſceves* edixit. Varia ideò ſandaliorum genera pro varietate miniſtrorum conſtituerunt, quæ nunc abierunt in deſuetudinem, illis ſolis permanentibus, quibus utuntur epiſcopi ſolemniter celebrantes. Ordo Romanus ad Abbates ſandaliorum uſum extendit, agens enim de illorum ordinatione, *Epiſcopus*, inquit, *dat ei baculum & pedules.* Sunt autem pedules idem ac ſandalia, quæ Leo Nonus Abbatibus Caſſinenſibus conceſſit, teſte Leone Oſtienſi *lib. 2. Chronici*: idque aliis poſtea ab Apoſtolica ſede indultum fuit.

De cruce pectorali. A Græcis Encolpion dicitur. Ejus uſus recentior.

X. DE ſigno crucis, ejuſque veneratione & uſu, deque parvis crucibus, quæ collo appendere inſtar amuleti ab ipſis eccleſiæ incunabulis Fideles conſueverunt, à viris doctis ingentia volumina conſcripta ſunt: de cruce verò cum Sanctorum Reliquiis, quam nos pectoralem dicimus, quia ante pectus pendet, Græci *Encolpion* vocant, eo quod ſinu geratur, ſilent omnes rituum eccleſiaſticorum ſcriptores, Alcuinus, Amalarius, Strabo, & alii etiam recentiores. In Miſſa Illyrici & in iis quas edidit Menardus, cum omnia indumenta pontificalia numerentur, nihil tamen de cruce; ex quo fit, ut hunc ritum non admodum antiquum exiſtimem. Scio huc referri à nonnullis verſum Gregorii Nazianzeni carm. 21. *Namque crucem in membris, medioque in corpore geſto.* Sed ſi contextus rectè expendatur, nihil hìc de cruce pectori appenſa ab epiſcopo celebrante: nam crucem ſecum ferre, commune erat omnibus Chriſtianis etiam laïcis & mulieribus, quod latè probant qui de cruce commentaria ediderunt. Huc etiam refert Baronius *tom. 9. anno* 811. Encolpion aureum cum partibus ligni crucis Leoni III. miſſum à Nicephoro Conſtantinopolitano. Putat enim Encolpii nomine crucem pectoralem ſignificari, de qua ſermo nunc eſt; ſuæque opinioni confirmandæ octavæ Synodi œcumenicæ teſtimonium affert,

In qua *Act.* 5. Helias Vicarius ſedis Hieroſolymitanæ narrans adventum ſuum in regiam civitatem, & qualiter ab Imperatore ipſe cum ſociis receptus fuerit, *Impoſuit*, inquit, nempè Imperator, *ſuper colla noſtra Encolpium ſuum, & dixit. Ecce judicium eccleſia exigat Deus à cervicibus veſtris in die judicii.* Ego autem non video, quomodo hinc colligatur Encolpium fuiſſe inſigne epiſcoporum: nam qui illud impoſuit fuit Imperator, Helias verò Presbyter erat, non epiſcopus: neque hîc agitur de cruce, quam Pontifex ſacris operaturus pectori appendit, ut ex contextu manifeſtum eſt.

De Tunica & Dalmatica epiſcopali, earumque forma, colore, & uſu.

XI. DE Tunica & Dalmatica quatenus Subdiaconi & Diaconi ſunt indumenta, mox agam, cum de Miniſtrorum veſtibus incidet ſermo: nunc de illis agendum, quatenus inter ſacras Epiſcoporum veſtes recenſentur. Ordo Romanus utriuſque meminit, cum epiſcopalia enumerat indumenta, & unam quidem Dalmaticam minorem, alteram Dalmaticam majorem nuncupat. Tunicam Amalarius *lib.* 2. *cap.* 22. hyacinthini coloris fuiſſe ait, & ſubuculam nominari. In Miſſa Illyrici *ſubtilis* nomine indicatur, cui ſuffragatur Gemma animæ *lib.* 1. *cap.* 229. dicens, *Subdiacono ſupradicta veſtes conceduntur*, quæ ſcilicet ſunt miniſtrorum inferioris gradus, *inſuper dua alia, ideſt* ſubtile *& ſudarium adduntur. Subtile, quod & ſtricta tunica dicitur, portat ut ſe juſtitia quaſi lorica induat.* Olim tunica epiſcopalis coccinei coloris erat, ut vel ipſæ picturæ veteres oſtendunt; Dalmatica verò albi, purum referens & incontaminatum ſacerdotis ſtatum, ut ſcribit Simeon Theſſalonicenſis. Uſum ejus antiquiſſimum eſſe Auctor quæſtionum veteris & novi Teſtamenti evincit, cujus hæc ſunt verba quæſt. 46. *Quaſi non hodie Diaconi Dalmaticis induantur, ſicut epiſcopi.* Hic autem ſive ſit Hilarius Diaconus; ut plerique exiſtimant, ſive alius quiſpiam, ſe ſcripſiſſe teſtatur *quaſt.* 44. trecentis annis poſt Hieroſolymæ excidium, quæ urbs capta & deſtructa fuit anno Chriſti LXXI. Non omnes tamen epiſcopos paſſim Dalmaticis uſos credendum eſt: ſanctus enim Gregorius *lib.* 7. *epiſt.* 113. Aregio epiſcopo ſic ſcribit. *Communis filius Petrus Diaconus nobis innotuit, quod fraternitas veſtra, tempore quo hic fuit, popoſcerit ut ſibi & Archidiacono ſuo utendi Dalmaticis licentiam praberemus.* Et poſt pauca. *Hujus auctoritatis noſtra ſerie petita concedimus, atque te & Archidiaconum tuum Dalmaticarum uſu decorandos eſſe conceſſimus, eaſdemque Dalma-*

ticas filio noſtro Cyriaco Abbate deferente tranſmiſimus. Ex cujus conceſſionis tenore deducitur uſum Dalmaticarum Epiſcopis ab Apoſtolica ſede tributum fuiſſe. In Miſſa Ratoldi apud Menardum inter indumenta epiſcopalia unius dumtaxat tunicæ fit mentio, *Super hac*, ait, ideſt accepta ſtola, *miniſtretur ei tunica gyris in tintinnabulis mirificè refecta*, ad ſimilitudinem ſcilicet Aaron ſacerdotis. Ut enim obſervat Stephanus Eduenſis *lib. de Sacram. altaris cap.* 11. quidam Pontifices una, alii duabus tunicis utebantur; quod etiam notavit Durandus *lib.* 3. *cap.* 10. *ſui Rationalis.*

De Chirothecis, & earum uſu.

XII. CHirothecas Apoſtolicæ traditionis eſſe ſcripſit Honorius in Gemma animæ lib. 1. cap. 215. *Chirothecarum uſus*, inquit, *ab Apoſtolis eſt traditus*: *ab Apoſtolis* inquam, non *ab epiſtolis*, ut perperam in editis legitur. Sed hoc credibile non eſt, cum per aliquot ſæcula nullum earum monumentum reperiatur, nec illis unquam uſa ſit eccleſia orientalis. Porrò chirothecas latina voce manicas nuncupant antiqui ſcriptores, qua uſus eſt Plinius *lib.* 3. *epiſt.* 5. *ad Macrum*, quæ de ſtudiis & lucubrationibus Plinii ſenioris avunculi ſui eſt: *Manus*, ait, *hyeme manicis muniebantur, ut ne cœli quidem aſperitas ullum ſtudiis tempus eriperet.* Ordo Romanus agens de ordinatione epiſcopi hanc orationem dicendam præſcribit, quando electus induitur manicis. *Immenſam clementiam tuam rogamus omnipotens & piiſſime Deus, ut manus iſtius famuli tui fratris noſtri, ſicut exteriùs obducuntur manicis iſtis, ſic interiùs aſpergantur rore tuæ benedictionis.* In Miſſa Ratoldi apud Menardum manicæ etiam cum aliis Pontificalibus indumentis memorantur. Et in Miſſa Illyrici extat oratio ad induendas manus. Ex his autem colligitur quanta ſit earum vetuſtas. Uſum denique chirothecarum à Leone IX. conceſſum Abbatibus Caſſinenſibus Leo Oſtienſis ſupra relatus aſſerit: & eo antiquior Ordo Romanus in ordinatione Abbatis ex canone Theodori Archiepiſcopi Cantuarienſis, qui obiit anno 690. poſt datam ei ab epiſcopo Regulam ait, *Tunc tradat ei chirothecas & baculum.*

De Annulo, ejuſque antiquitate, & uſu.

XIII. NOn eſt hujus loci Annulorum originem inveſtigare, ſed & ſuperfluum eſt: nam *Gen.* 38. Judam legimus annulum & armillam geſtaſſe, nec ullus ferè liber eſt in veteri Teſtamento, in

quo

quo ejus mentio non fiat. Uſum autem ferendi annulum à Chriſtianis receptum fuiſſe, Clemens Alexandrinus *lib.* 3. *ſui Pædagogi cap.* 11. teſtis eſt. At verò epiſcopis inter reliqua ſui Ordinis inſignia traditos annulos, mille & amplius annorum teſtimonia habemus, tum in Ordine Romano & aliis ſacramentorum antiquiſſimis libris, tum apud Surium *die* 3. *Decembris* in Vita S. Birini Dorceſtrenſis epiſcopi, qui vixit anno 640. tum demum in quarto Concilio Toletano c. 27. quo ſancitur, ut epiſcopo injuſtè depoſito tamquam ſuæ dignitatis ſignum annulus reſtituatur, qui dudum recepto in eccleſia ritu in ſua ordinatione ipſi dari conſueverat. Neque obſtat Alcuini, Amalarii, & Rabani de annulo ſilentium: nam iſtis tacentibus loquuntur alii, qui eos ducentis & amplius annis anteceſſerunt, ut ex allatis teſtimoniis luculenter apparet: & fortaſſis diverſæ fuerunt diverſis locis & temporibus hac de re conſuetudines.

De Mitra, ejuſque uſu ſacro & profano. Quando cœperit idem uſus in Eccleſia. Cur Græci ea non utantur. Quando & à quibus conceſſa Abbatibus.

XIV. Mitra Pontificalis ex veteri Teſtamento ſumpta eſt, ut rectè ſcribit Honorius *lib.* 1. *Gemmæ cap.* 214. Ea enim utebantur ſacerdotes, ut ſacræ literæ indicant *Exodi* 29. *& Levitici* 8. Erat & profanum capitis ornamentum, quo primùm Ionios, deinde Ægyptios, Syros, & Lydos uſos fuiſſe ethnici ſcriptores tradiderunt. Olim etiam pro muliebri corona ſumebatur, ex qua faſciolæ pendebant, unde Virgilius *redimicula mitræ* commemorat. Deo quoque ſacratis Virginibus mitra in Africa imponi ſolebat, de qua Optatus Milevitanus lib. 2. *Felix*, inquit, *inter crimina ſua & facinora neſanda, ab eo comprehenſam puellam, cui mitram ipſe impoſuerat, à qua paulò ante Pater vocabatur, neſariè inceſtare minimè dubitavit.* Iſidorus lib. 19. orig. cap. 31. *Mitra eſt pileum Phrygium caput protegens, quale eſt ornamentum capitis devotarum. Sed pileum virorum eſt, mitra autem fœminarum.* Ab Alexandro II. conceſſum mitræ uſum Vratiſlao Duci Boëmiæ in ſignum intimæ dilectionis, Gregorius VII. teſtis eſt *epiſt.* 38. *libri* 1. aſſerens id Laïcis nunquam antea tributum. Brachmanes ſacerdotes mitra gemmis ornata uti conſueviſſe refert Philoſtratus *in vita Apollonii.* Eamdem uſurpaſſe ſummum ſacerdotem Deæ Syriæ Lucianus *in Dea Syria* ſcripſit: idemque tradidit de Pontifice Maximo ethnicæ ſuperſtitionis Prudentius *hym.* 9. *de coronis* his verſibus,

Hh

Summus ſacerdos nempe ſub terram ſcrobe
Acta in profundum conſecrandus mergitur,
Mirè infulatus, feſta vittis tempora
Nectens, corona tum repexus aurea,
Cinctu Gabino ſericam fultus togam.

Mitræ nomina multa ſunt, dicitur enim cidaris, tiara, infula, phrygium, corona ſacerdotalis, cuphia, de quibus Lexicographi græci & latini conſulendi ſunt. De ipſius uſu in Eccleſia duæ ſunt eruditorum ſententiæ. Quidam enim exiſtimant recentem adinventionem eſſe, quæ circa annum Chriſti milleſimum incœperit, quam opinionem probant primò ex tabulis & aliis veterum monumentis, in quibus tam ſummi Pontifices, quàm reliqui Epiſcopi omnibus quidem pontificalibus ornamentis induti, ſed nudo ſemper capite delineati apparent. Secundò ex libris ritualibus ante annos ſeptingentos ſcriptis, & ex antiquis rerum eccleſiaſticarum ſcriptoribus, qui cum ſatis accuratè omnia indumenta epiſcoporum recenſeant, de mitra tamen prorſus ſilent. Alii è diverſo mitræ uſum putant ab ipſis Apoſtolis fluxiſſe, idque variis rationibus & teſtimoniis ſuadere conantur, contrariam verò ſententiam fluxis dumtaxat argutiis niti aiunt, atque omni ſolido fundamento deſtitui. Propugnat acriter hanc mitræ antiquitatem Andreas du Sauſſay *lib.* 1. *Panopliæ epiſcopalis*, omnibus ad hoc argumentum ſpectantibus diligentiſſimè collectis, quæ apud ipſum legi poſſunt. Ego autem crediderim utramque opinionem poſſe facillimè conciliari, ſi dixerimus mitram quidem, qualis eſt hodie, nuperum ornatum eſſe, qui ante milleſimum Chriſti annum vix fuerit in eccleſia: negari tamen non poſſe, quin à temporibus Apoſtolorum aliquod fuerit capitis ornamentum, quo peculiariter, ſi non omnes, aliqui ſaltem Epiſcopi uſi ſint. Hoc enim evincere videntur quæ ad probandam mitræ antiquitatem Sauſſaius congeſſit, præſertim ex Epiphanio; qui in hæreſi Antidicomarianitarum affirmat Jacobum Apoſtolum bracteam ſeu petalum in capite portaſſe: ex Polycrate *apud Euſebium lib.* 5. *hiſt. cap.* 24. & ex Hieronymo *lib. de ſcript. ecclеſ.* aſſerentibus Joannem item Apoſtolum laminam auream in fronte geſſiſſe: ex Gregorio Nazianzeno, qui *orat.* 5. *poſt reditum à fuga* loquens de ſua ordinatione, capiti ſuo cidarim impoſitam ait: ex Balſamone & aliis ſcriptoribus græcis, qui fatentur Patriarcham Alexandrinum Phrygio uti, ſive loro, ut græcè ſcribunt, ex eo quod illud miſerit Cyrillo Celeſtinus Papa, cum eum juſſit Epheſino concilio vice ſua præſidere. Qua verò de cauſa Græci Antiſtites, dempto Alexandrino, olim Phrygio

non uterentur, quæſtio anceps eſt, quam tractat eruditiſſimus Goar in notis ad epiſcopi ordinationem *pag.* 34. Vera ratio illa videtur, quam ipſemet Balſamon, quamvis ſchiſmaticus, inſinuat, quia reliqui hanc honoris prærogativam à Romano Pontifice non habuerunt. Quid verò & quale fuerit illud Phrygium ſive lorum, non conſtat. Aliquos tamen inter Græcos extitiſſe qui ſibi jus Phrygii uſurparint, idem Goar aſſeverat : communiter verò uſque ad hodiernum diem ab hoc ornamento abſtinuerunt, nec ullus eſt in Græcia mitræ uſus. Reliqui epiſcopi orientales Maronitæ, Neſtoriani, & Jacobitæ Cidari utuntur, quæ ipſorum capiti imponitur, dum ordinantur, ut ex eorum Ritualibus apud Morinum manifeſtum eſt. De mitris verò ſanctorum Silveſtri, Auguſtini, & aliorum epiſcoporum, qui in occidente ante annos mille & amplius floruerunt, ab hodiernis non multum diſſimilibus, & inter lipſana quarundam eccleſiarum aſſervatis, non eſt meum ferre judicium. Nonnullis inſignium monaſteriorum Abbatibus tam mitræ quàm aliorum Pontificalium ornamentorum uſum poſt annum milleſimum conceſſum probatiſſima teſtantur monumenta. Alexandrum II. hoc privilegium conceſſiſſe Abbati S. Auguſtini Cantuariæ, Guill. Thorne ejus cœnobii Monachus refert in ſuis chronicis. In Bullario quoque Caſſinenſi extat ejuſdem Pontificis conſtitutio, qua eadem gratia Abbati Cavenſi conceditur. Extat item in Bibliotheca Cluniacenſi ſimile privilegium Urbani II. pro Abbate Cluniacenſi : & Petrus Diaconus *lib.* 4. *Chron. Caſſin. cap.* 17. ſcribit eundem Urbanum facultatem dediſſe Abbati Caſſinenſi utendi compagis, chirothecis, Dalmatica, & Mitra. Recentiora omitto. Privilegium autem Honorii I. & Theodori initio Bullarii Caſſinenſis relatum, quo mitram & alia inſignia Pontificalia Abbati Monaſterii Bobienſis à S. Columbano fundati largiuntur, aliis examinandum relinquo. Damnant uſum Pontificalium in Abbatibus, Bernardus *epiſt.* 42. *ad Henricum Senonenſem*, & Petrus Bleſenſis *epiſt.* 90. *ad Guill. Abbatem fratrem ſuum :* ille ſpiritu humilitatis, hic zelo zelatus pro epiſcopis, quibus hæc Abbatum prærogativa diſplicebat, de qua re extat *epiſt.* 27. *lib.* 2. Goffridi Vindocinenſis. Latè tandem propagata eſt mitræ geſtandæ conceſſio, non ſolùm ad Abbates; ſed etiam ad quarundam eccleſiarum ſecularium Præpoſitos, & ad Cathedralium dignitates & Canonicos, quorum hîc catalogum texere ſuſcepti operis inſtitutum non patitur.

De Baculo Paſtorali, ejuſque nominibus, figura, materia, & uſu. Quid Subcinctorium, Epigonatium, Orale, Gremiale.

XV. QUod Regibus ſceptrum id Baculus eſt Epiſcopis, inſigne ſcilicet auctoritatis, ſollicitudinis, & correctionis. Porrò baculi epiſcopalis mentio fit in Ordine Romano, & in concilio quarto Toletano ante annos mille celebrato, tanquam præcipui & dudum uſitati Epiſcoporum ornamenti. Virga paſtoralis dicitur, & latina voce Pedum, quod Feſto auctore eſt baculus recurvus, quo paſtores utuntur ad comprehendendas oves vel capras, de quo Virgilius ecl. 5.

> *At tu ſume* pedum, *quod me cum ſæpe rogaſſet,*
> *Non tulit Antigenes.*

Honorius *lib.* 1. *cap.* 217. etiam ferulam vocari ait, quæ à feriendo nomen habet; eſt enim baculus ſive virga, qua puerorum manus feriuntur, unde eſt illud Juvenalis ſat. 1. *Et nos ergo manum ferulæ ſubduximus.* In vitis ſanctorum Galli & Magnoaldi *cambuta* vocatur, quæ ſignificat baculum retortum. Honorio Capuita, aliis Gambuta, camboca, vel cambuca eſt; pro qua voce apud Durandum *lib.* 3. *Ration. c.* 35. in omnibus ferè editionibus ſambuca perperam irrepſit. Budæo dicitur lituus Pontificius, quali olim augures utebantur, de quo Cicero *lib.* 1. *de divinatione*, & Gellius *noct. Attic. lib.* 5. *cap.* 8. In teſtamento S. Remigii apud Flodoardum argentea cabuta figurata occurrit, ubi Briſſonius legit cambutam. Erant igitur hujuſmodi baculi aliquando argentei, nam Sauſſaius *lib.* 2. *Panopliæ* ait ſe vidiſſe Rhemis Baculum S. Remigii auri laminis coopertum, cælaturiſque artificioſis circumquâque exornatum. Fuerunt & cupreſſini, de quibus teſtimonium habemus in epiſtolis Stephani Tornacenſis *epiſt.* 223. *& ſequenti.* Nam in priori Abbas Sylvæ majoris ipſi Stephano ſcribens ait, *Mittimus veſtræ cariſſimæ Paternitati munuſculum indignum dignitate veſtra, ſed officio congruum*, *baculum videlicet cypreſſinum:* & in poſteriori ad epiſcopum Aurelianenſem, *Munuſculum vobis mittimus baculum paſtoralem cypreſſinum, officio veſtro & qualitate myſterii congruum, & quantitate miniſterii condignum.* Abbatibus quoque baculus paſtoralis tribuitur in Ordi-

ne Romano, qui mos antiquiſſimus eſt. Apud Græcos item non ſolum Epiſcopis, ſed præfectis etiam monaſteriorum, bacuum tradi in eorum ordinatione oſtendit Goar *in notis ad Euchologium pag.* 313. ex Codino, & Simone Theſſalonicenſi. Forma tamen baculi apud orientales diverſa eſt; non eſt enim in ſummitate curvus ſive retortus, ſed ſumma pars deſinit in globum eburneum, vel in ſignum crucis, vel in lignum tranſverſum ad inſtar litteræ Tau: vel duobus ſerpentibus ex ebore ornatur, qui reflexis capitibus ſe mutuò reſpiciunt.

In Miſſa ab Illyrico edita inter Pontificalia indumenta poſt Cingulum recenſetur Præcinctorium, quod ab Honorio *lib.* 1. *Gemmæ cap.* 206. ſubcingulum, ſive ſubcinctorium nuncupatur. Sed hodie nemo eo utitur in eccleſia Latina, niſi ſolus Romanus Pontifex, cum ſolemniter celebrat, eſtque inſtar parvi cujuſdam manipuli è ſiniſtro latere pendens. Huic apud Græcos aſſimilatur Epigonatium formæ quadrangularis palmi & dimidii ex utroque latere, quod è Zona appenſum geſtatur, ſoliſque epiſcopis & aliis in dignitate conſtitutis permittitur. Latinè dici poteſt *ſupergenuale*. Eſt & aliud peculiare ſummi Pontificis ornamentum, quo utitur ſolemniter celebrans, eſtque velum ſericum ſubtiliſſimum diverſis coloribus diſtinctum & virgatum, quod poſt Albam & cingulum capiti imponit, & replicat ſuper humeros & ante pectus. Orale olim dicebatur, nunc fanonem vocant. Quidam recentior putat ſubcinctorium idem eſſe ac Gremiale, ſed errat: nam Gremiale pannus eſt, qui in gremio Epiſcopi celebrantis ponitur, cum ſedet, & cum ordines confert; de quo agit Ceremoniale Epiſcoporum *lib.* 1. *cap.* 11.

De Pallio Archiepiſcopali. Quid ſit. Quædam de uſu ipſius. Quibus concedi ſoleat. Ejus origo. De Pallio Græcorum.

XVI. POſtremum Pontificale ornamentum eſt Pallium, quod ſolis Patriarchis & Archiepiſcopis competit. Eſt autem Pallium faſcia lanea candida tribus circiter digitis lata, & in modum circuli contexta quæ ſuper humeros imponitur, ex quo circulo alia ſimilis faſcia ante pectus, alia deorſum ex oppoſito pendet, duæ ſuper humeros demittuntur: quæ faſciæ purpureis crucibus ſunt inſignitæ. Ipſum autem pallium tribus aciculis, ſive ſpinulis aureis alligatur. Fit ex lana Agnorum candidorum ſine macula, qui in die ſanctæ Agne-

tis in ejuſdem Eccleſiâ viâ Nomentanâ ſingulis annis offerri ad Miſſam ſolemnem & benedici ſolent, ac ſubdiaconis Apoſtolicis conſignari, & in aliquo Monaſterio Sanctimonialium nutriri, donec veniat tempus ipſos tondendi. Ex quorum lana texuntur pallia, quæ in Baſilicam Vaticanam delata ſuper corpora ſanctorum Apoſtolorum Petri & Pauli ponuntur in vigilia Natalis ipſorum, ibique tota nocte dimittuntur, ac die ſequenti deputatis cuſtodienda traduntur. Pallio ſemper & ubique utitur Romanus Pontifex, cujus eſt ſuper omnes Eccleſias ſummum jus ac plenaria poteſtas: reliqui eo uti non poſſunt niſi intra Eccleſiam certis quibusdam & deſignatis diebus, cum Miſſarum ſolemnia celebrant, idque ex antiqua conſuetudine, quam indicat Gregorius Magnus *lib.* 2. *Epiſt.* 54. Joanni Archiepiſcopo Ravennati ſic ſcribens; *Illud, Frater cariſſime, tibi non putavimus ignotum, quod penè de nullo Metropolitano in quibuslibet mundi partibus ſit auditum, extra Miſſarum tempus uſum ſibi pallii vindicaſſe.* Et lib. 4. epiſt. 50. Vigilio Aretalenſi, *Pallium*, inquit, *tranſmiſimus, quo Fraternitas tua intra Eccleſiam ad ſola Miſſarum ſolemnia utatur.* Idem ſtatutum fuit in ſynodo Romana ſub Joanne VIII. edita ab Holſtenio c. 3. *Quicumque Metropolitanorum per plateas vel in Litaniis uti Pallio præſumpſerit, & non tantùm in præcipuis feſtivitatibus, & ab Apoſtolica ſede indictis temporibus, ad Miſſarum ſolummodo ſolemnia, careat illo honore.* Si tamen verum eſt quod Flodoardus ſcribit in hiſtoria Remenſis Eccleſiæ lib. 3. cap. 10. *Hincmarus*, ejus eccleſiæ Archiepiſcopus, *pro ſuæ ſanctitatis ac ſapientiæ reverentia per interventionem Lotharii Imperatoris pallium ad quotidianum ſuſcepit uſum à quarto Leone Papa, à quo jam aliud perceperat in deſignatis ſibi ſolemnitatibus debitè fruendum. Quem quotidianum pallii uſum nulli unquam Archiepiſcopo ſe conceſſiſſe, vel deinceps conceſſurum eſſe, idem Papa in epiſtola tunc ad eum directa teſtatur.* Sed commentitiam eſſe hujuſmodi conceſſionem ex epiſtola 47. Nicolai I. ad ipſum Hincmarum, & ex ejuſdem ad Nicolaum reſponſione manifeſtum fit. Cum enim memoratus Pontifex ſibi valde diſplicere ſcripſiſſet, quod ille pallio uteretur ultra dies ſibi ab Apoſtolica ſede indultos, reſpondet Hincmarus *tomo* 2. *editionis Sirmundi circa finem epiſt.* 26. his verbis. *Poſtremò de pallio à mea præſumptione non certis temporibus & juxta morem aliis Metropolitanis definitis uſo, unde veſtræ Sanctitatis auribus intimatum eſſe indignitati meæ ſcripſiſtis, auctoritati veſtræ veraciter fateor, quod & in iſtis regionibus per alios, ſi vobis placuerit, reſcire valebitis, quia niſi in die Natalis Dominici, & in die ſanctæ Reſurrectionis ejus, vix in toto anno eodem pallio utor.* Falſa igitur eſt Flodoardi narratio, ipſomet Hincmaro teſte, qui

oppoſitam ſibi uſurpationem facilè potuiſſet diluere prolato Leonis privilegio, ſi extitiſſet. Conceſſum tamen Brunoni Colonienſi ab Agapito II. ut eo præter conſuetudinem uteretur, quoties vellet, ſcribit Rogerus Monachus in ejus vita *cap.* 23. *apud Surium die* 11. *Octobris*. Milo quoque in vita S. Lanfranci Cantuarienſis *cap.* 11. refert Alexandrum II. duo pallia illi dediſſe, unum quod de altari Romano more accepit: alterum quod ſua manu ei porrexit, cum quo Miſſam celebrare ſolebat, in indicium ſui amoris. Poſſet etiam pro uſu quotidiano pallii afferri canon 6. Concilii I. Matiſconenſis, quod anno 582. celebratum fuit, quo præcipitur, ut Archiepiſcopus ſine pallio Miſſas dicere non præſumat, nulla facta dierum ſolemnium, & non ſolemnium diſtinctione. Sed tunc forſitan non idem erant mores, cum præſertim eo tempore ſolus Arelatenſis in Gallia uſu pallii potiretur. Vel certè explicandus eſt canon non de quotidiana, ſed de ſolemni dumtaxat celebratione. Quod verò vir doctiſſimus ex eodem canone infert, duo tunc fuiſſe pallia, unum Romanum, Gallicanum alterum; & hoc quidem uſos propria auctoritate Metropolitanos, quoties libuit; illud autem miſſum à Romano Pontifice pro certis dumtaxat & deſignatis diebus: hoc inquam accuratiùs examinandum foret; mihi enim nihil hactenus videre contigit, quo poſſit hæc conjectura ſtabiliri. Cæterum non omnibus Archiepiſcopis hunc honorem tributum, ſed iis ſolummodo qui inter ipſos præcipui erant, nemo ignorat, qui in veteri hiſtoria verſatus ſit. Nam in Gallia nemini mittebatur, niſi ſoli Arelatenſi, de qua re extant epiſtolæ Vigilii ad Auxanium, Pelagii I. ad Sapaudum, & Gregorii Magni ad Childebertum Regem Francorum *lib.* 4. *epiſt.* 53. In Hiſpania ſoli Hiſpalenſi, in Dalmatia Salonitano, in Italia Ravennati, in Sicilia Syracuſano, in Sardinia Caralitano, ut ex epiſtolis Gregorii liquet: ſive hoc fieret intuitu eccleſiarum ſeu civitatum præ cæteris eminentium: ſive ob vicariatum Apoſtolicæ ſedis illis Archiepiſcopis tributum; quo titulo conſtat Pallio item à ſummis Pontificibus inſignitos fuiſſe Archiepiſcopos Corinthi, Theſſalonicæ, & primæ Juſtinianæ. De S. Malachia hæc narrat Bernardus *vitæ ipſius cap.* 15. viſum ſibi Romam proficiſci, quia Metropoliticæ ſedi deerat adhuc, & defuerat ab initio Pallii uſus, quod eſt plenitudo honoris. Conceſſum poſtea fuit omnibus Archiepiſcopis, ut hoc ornamento ab Epiſcopis diſtinguerentur. Nonnullos quoque Epiſcopos interdum hoc honore affecerunt Romani Pontifices, vel intuitu meritorum, vel alia juſta de cauſa. A Marco Papa, qui obiit anno 336. conceſſum Oſtienſi epiſcopo refert Anaſtaſius. Siagrio epiſcopo Auguſtodunenſi à Gregorio Magno, cujus extat hac de re ad

illum epiſtola 114. lib. 7. Actardo Nannetenſi ab Adriano II. ut ipſe teſtatus eſt in epiſtola ad eum directa his verbis: *Decus tibi Pallii ſolo miſerationis affectu contulimus, ut habeas pro exilio & catena Pallii ornamenta, non ad Eccleſia cui incardinandus es perpetuum inſtitutum, ſed ad tuum ſpecialem certique temporis uſum.* Idem Privilegium habuit Theodulfus Aurelianenſis, de quo ipſe ſic cecinit.

* *Solius illud opus Romani Præſulis extat,*
Cujus ego accepi pallia ſancta manu.

Walo item ſive Valenſis Metenſis Epiſcopus à Joanne VIII. Pallium ſuſcepit, propter quod orta eſt controverſia inter ipſum & Bertulfum Trevirenſem Archiepiſcopum, quam Hincmarus Remenſis compoſuit. Extat epiſtola Joannis ad ipſum Walonem in ſupplemento Conciliorum Galliæ *pag.* 295. cui additæ ſunt notæ hac de re ex hiſtoria Trevirenſi. Ipſum quoque pallium, vt de cæteris ſileam, Gregorius VII. Brunoni Veronenſi *lib.* 1. *ep.* 24. pollicitus eſt, ſi Romam iret: *quia*, inquit, *Anteceſſorum noſtrorum decrevit auctoritas, niſi præſenti perſonæ pallium non eſſe concedendum.* Nunc eo utuntur perpetuo privilegio epiſcopi Lucenſis & Ticinenſis in Italia, & Bambergenſis in Germania. Otigo ejus in utraque eccleſia Orientis & Occidentis antiquiſſima eſt. A Marco Papa conceſſum Oſtienſi jam diximus, at Baronius *anno* 336. *num.* 62. Marco antiquiorem putat; eſt autem corrigendus, quod Phrygium à Celeſtino miſſum Cyrillo Alexandrino pallium eſſe crediderit, cum proculdubiò capitis ornamentum fuerit, ut ſupra indicavimus. Ejuſdem meminit Iſidorus Peluſiota *lib.* 1. *epiſt.* 136. fuſiùs diſſerens de ejus uſu & myſtica ratione. Confirmat ejus vetuſtatem Liberatus Diaconus Carthaginenſis, qui in Breviario *cap.* 18. narrat ſententiam damnationis à Felice Pontifice latam adversùs Acacium Conſtantinopolitanum, quam is recipere noluerat, à quodam Monacho pallio ejus alligatam fuiſſe, cum ad ſacra celebranda ingrederetur. Poſſet & pallii antiquitas aſtrui ex reſcripto Valentiniani Imperatoris, quo Metropoli Ravennæ anno 432. multas ſubjicit civitates, ejuſque Archiepiſcopo uſum pallii concedit apud Rubeum in hiſtoria Ravennatum. At illud reſcriptum omnino falſum & ſuppoſititium eſſe oſtendit Baronius *tomo* 5. *pag.* 631. *editionis Romanæ*: tum aliis de cauſis, tum quia non ſpectabat ad Imperatorem pallii uſum largiri; quicquid in contrarium vir doctus ſcripſerit, qui hoc non probat. Quod verò ſpectat ad canonicas conciliorum generalium ſanctiones, nihil de eo ſancitum legimus ante octavam ſynodum

dum adverſus Photium, quæ de pallio agit can. 27. quia nimirum ejus conceſſio omnino pendet ab auctoritate ſummi Pontificis, à quo etiam conſtituta fuit forma juramenti, quod Archiepiſcopi, antequam illud accipiant, præſtare tenentur. Græci *Omophorion*, & *Epomadion* vocant, ut Theodorus Balſamon docet *in reſponſ. ad* 11. *quæſt. Marci Alexandrini.* Differentia tamen ingens eſt inter pallium Latinorum, & Græcorum Omophorion, ſive Humerale, ut Latini interpretes vertunt: nam Latinum jam ſupra deſcripſimus; Græcorum verò eſt longa faſcia ejuſdem cum Latino aut paulò majoris latitudinis, collum primitus involvens, tum à collo per medium pectus infra genua deſcendens, crucibus itidem intertexta. Olim uſque ad pedes protendebatur, nam Zonaras in vita Conſtantini Copronymi ait Anaſtaſium inſiſtentem veſtigiis Germani Patriarchæ Omophorion ejus calcaſſe, ut ſic eum moneret, ne properaret. Aliud etiam diſcrimen inter utrumque reperitur, quod Latinum ſolis Archiepiſcopis tribuitur, Græcum omnibus Epiſcopis commune eſt, qui illud deponunt cum Evangelium legendum eſt, & reaſſumunt paulò ante communionem, ut docet Simeon Theſſalonicenſis *lib. de templo & Miſſa.* Plura de pallio Franciſcus Florens *ad tit. Decretalium de uſu & auctoritate pallii:* & de Omophorio Græcorum Goar *in notis ad Euchologium pag.* 312. *nu.* 8. Habertus *ad partem ſecundam liturgiæ ordinum obſervat.* 3. & Morinus *de ſacris ordinat. p.* 2. *in notis ad græcas ordinat. n.* 19. vbi latè oſtendit inter pallium Latinorum & Græcorum Omophorion magnum diſcrimen intercedere.

De veſtibus Miniſtrorum, ac primùm de Cappa ſive Pluviali.

XVII. HActenus de veſtibus celebrantium, ſive in primo, ſive in ſecundo Sacerdotio conſtituti ſint. Quia verò Miniſtris rem divinam ſolemni ritu facienti aſſiſtentibus, Presbyteris videlicet, Diaconis, Subdiaconis, & Clericis ſpecialia quoque indumenta aſſignata ſunt, de his breviter agendum eſt. Ordo Romanus agens de ordine Proceſſionis, quando Epiſcopus celebraturus eſt: *Duo*, inquit, *Presbyteri ita ut ad Miſſam, excepto quod Cappis induti ſunt, veſtiti miniſtrent ei.* Eſt autem cappa, pro ut ſumitur hoc loco, veſtis eccleſiaſtica à ſola parte anteriori aperta, ab humeris vſque ad pedes protenſa, quam recentiores Pluviale vocant, quia olim pluviæ tempore ſumebatur, ut Ferrarius *lib.* 1. *de re veſtiaria cap.* 39. ſuſpicatur. Et hinc fortè

emanavit, ut à parte poſteriori capitis tegumentum aſſutum haberet, quod caputium vocamus, cujus quædam forma ſeu veſtigium in hodiernis pluvialibus remanſit. Silent de hoc indumento veteres rerum Eccleſiaſticarum ſcriptores; ejus tamen uſum antiquitus viguiſſe ordo Romanus evincit, cui ſuffragantur Lanfrancus *epiſt.* 13. *ad Joannem Normanorum Archiepiſcopum*, & alii quos refert Sauſſaius *prima parte Panopliæ ſacerdotalis lib.* 6. *cap.* 5. Gulielmum Anglorum Regem ſancto Hugoni Abbati Cluniacenſi miſiſſe cappam penè auream totam, narrat Auctor miraculorum ejus, in qua vix niſi aurum apparebat, vel margaritarum & gemmarum textus; inferiùs autem undique tintinnabula reſonantia; ipſaque aurea pendebant. Latiùs poſt annum milleſimum extenſa eſt Cappæ ſignificatio ad plures veſtes ſacras & profanas, ut ex Gloſſariis patet. Cappa pro quotidiana Monachi veſte utitur Gaufridus Abbas in vita ſancti Petri Tarantaſien. cap. 27. *Tolle tibi cappam hanc manicatam.* Loquitur autem de cuculla monachali. Pro veſte communi ſæcularium Cæſarius Ciſtercienſis lib. 1. Dialog. cap. 38. *Videntes illum cappa trita atque vetuſta indutum, æſtimantes eum ſcholarem pauperem & vagum, ſuſcipere renuerunt.* Pro habitu ſummi Pontificis Petrus Damiani *lib.* 1. *epiſt.* 20. ad Cadolaum Antipapam, *habes juxta morem Romani Pontificis rubeam cappam.* Sunt & cappæ Epiſcoporum & Canonicorum, quibus induti choro interſunt, de quibus non eſt hic locus differendi.

De veſte Diaconorum. Olim colobium, nunc Dalmatica. Ejus origo, forma, & uſus.

XVIII. Diaconornm proprium indumentum nunc eſt Dalmatica ex inſtitutione ſancti Silveſtri, qui, ut legimus in ejus actis, præcepit ut Dalmaticis in Eccleſia uterentur, cum antea teſte Alcuino Colobiis uti ſolerent. Erant autem colobia tunicæ ſine manicis, non quod prorſus manicis carerent, ſed quia ad cubitum tantùm pertingebant. Dalmaticæ verò manicatæ erant, talares, ſericæ, albæ, auro ornatæ, & plagulis ſeu clavis ex purpura aſſutis diſtinctæ. In Dalmatia primum inventæ, & illinc Romam tranſlatæ ſunt, unde & nomen acceperunt, ſicut ait Iſidorus *lib.* 19. *Orig. cap.* 22. Clavatas fuiſſe purpura præter Iſidorum ibidem, aſſerunt alii ſcriptores Eccleſiaſtici diverſis vocibus clavos explicantes. Ait enim Rabanus habuiſſe duos tramites, Alcuinus duas virgulas, Amalarius duas lineas, alii duas zonas purpureas. Remanſit itaque in Dalmaticis priſcus mos

anguſtorum clavorum, ut ſcribit Rubenius *lib.* 1. *de re veſtiaria cap.* 8. qui ideo exiſtimat datam Diaconis Dalmaticam anguſticlaviam, ut inferiores Presbyteris cenſerentur, qui latum clavum portabant, quæ erat veſtis ſenatoria unico clavo purpureo diſtincta, qualia fuiſſe colobia Monachorum docet Dorotheus *ſerm.* 1. dicens, *ſignum purpureum aſſumimus in colobium noſtrum, innuentes nos in Chriſti militiam adſcriptos eſſe, & univerſas afflictiones ejus ſuſtinere debere: etenim quando paſſus eſt Dominus noſter, geſtavit purpureum veſtimentum.* Purpurâ autem etiam clericos quondam uſos, patet ex Concilio Narbonenſi apud Baronium *anno.* 598. nam uſum purpuræ Clericis interdixit. Hodie duobus anguſtis clavis ornatur Dalmatica, nullâ habita ratione coloris purpurei, imò aliquando ſine clavis fit. Planeta verò uno lato clavo diſtinguitur, qui in multis adhuc apparet ex utraque parte in crucis figuram formatus, quia ut ait Tertullianus lib. de cor. mil. cap. 13. *Illic purpura tua ſanguis Domini, & latus in cruce ipſius.* Dalmaticam Romanis in uſu fuiſſe Lampridius teſtis eſt, qui de Commodo & de Heliogabalo Imperatoribus ſcribit in dedecus & probrum ipſorum, quod Dalmaticati in publicum proceſſerint: vel quia mollium & delicatorum veſtis cenſebatur, vel quia exotica & Romanorum oculis inſueta erat. Ejus fit mentio in actis S. Cypriani, ſed ſacrane an communis illa fuerit, diverſæ ſunt ſententiæ. Ego omnino communem fuiſſe credo: illo enim ævo nondum ad uſum ſacrum tranſlatum fuerat. Eutychianus Papa conſtituiſſe dicitur in libro Pontificali, ut quicumque fidelium Martyrem ſepeliret, ſine Dalmatica aut colobio purpurato nullatenus ſepeliret; quod honoris cauſa conſtitutum reor. Sed cum idem honos ſummis Pontificibus, ac ipſis etiam * Diaconis tribueretur, ut Gregorius indicat *lib.* 4. *Dialog. cap.* 40. decreto ſuo idem *lib.* 4. *epiſt.* 44. ſancivit, ne feretrum quo Romani Pontificis corpus ad ſepeliendum ducitur, Dalmaticis tegeretur. Diſſerit de Dalmatica Baronius *in notis ad Martyrologium die ultima Maii*, cujus in ea deſcribenda lapſus notavit Ferrarius *lib.* 3. *de re veſtiaria cap.* 9. Proprium quoque Diaconorum ornamentum apud omnes nationes orientales & occidentales, eſt ſtola ſive orarium in humero ſiniſtro, de quo ſupra actum eſt.

* ſ. Martyribus.

De veſtibus Subdiaconorum. Olim ſoli Alba utebantur, poſtea Tunicam & Manipulum addiderunt. De Planetis, quæ antiquitus communes erant omnibus Ordinibus.

XIX. SUbdiaconi Romanæ Eccleſiæ, ſedente in Apoſtolico throno Gregorio Magno, ſola Alba induti ſuo miniſterio fungebantur: quem morem alias Eccleſias ab ipſa Romana accepiſſe idem Gregorius aſſerit *lib. 7. epiſt. 64 ad Joannem Syracuſanum.* Poſtea, teſte Honorio in *Gemma animæ lib. 1. cap.* 229. duæ illis veſtes peculiares tributæ ſunt: Tunica quam ſubtile vocat, quia ſubtiliùs contexta; & ſudarium ſive mappula, cui hodie ſucceſſit Manipulus. Conſtat autem ex ordine Romano magnum olim diſcrimen inter Dalmaticam Diaconi & Tunicam Subdiaconi extitiſſe: nam titulo de ordine proceſſionis ante Miſſam loquens de veſtibus Diaconorum ſtolas & Dalmaticas recenſet; Subdiaconis verò ſibi congruas veſtes præbendas eſſe dicit, *quæ apud quoſdam*, inquit, *Subdiaconales nominantur, & mappulæ in ſiniſtra manuferendæ:* ſed quæ illæ fuerint nominatim non exprimit. Nulla nunc differentia reperitur inter Dalmaticam Diaconi, & Tunicam Subdiaconi, niſi quod hujus manicæ ſtrictiores & breviores ſunt: quæ differentia ſæpè etiam negligitur. Diebus jejuniorum & in adventu tam Diaconi quàm Subdiaconi planetis utuntur. Quando autem, & qua occaſione hic ritus cœperit, non liquet. Ejus meminit ordo Romanus, à quo uſus Planetæ etiam Acolythis tribuitur. Nam in ordine Eccleſiaſtico Romanæ Eccleſiæ, vel qualiter Miſſa celebratur, *Subdiaconus*, inquit, *tenet Pallium Pontificis in brachio ſuo ſuper planetam.* Et paulò poſt. *Subdiaconus regionarius tenens mappulam Pontificis in brachio ſiniſtro ſuper planetam revolutam exiens ad regiam Secretarii dicit.* Item. *Parat Evangelium qui lecturus eſt reſerato ſigillo ex præcepto Archidiaconi ſuper planetam Acolythi.* Et infrà. *Archidiaconus ſuſcipit amulas, quem ſequitur cum ſcypho ſuper planetam Acolythus.* Conſentit Amalarius, qui lib. 2. cap. 19. *Caſula*, inquit, *eſt generale indumentum ſacrorum ducum, & pertinet generaliter ad omnes clericos* Item. *Caſula dupla eſt, poſt tergum inter humeros, & ante pectus.* Nullum autem tam ordo Romanus, quàm Amalarius ponunt diſcrimen inter planetam ſive caſulam ſacerdotum & aliorum ordinum. Cum enim ſcriberent de re notiſſima, & eo tempore omnium oculis ſubjecta, non ſatis expreſſerunt an & quomodo hujuſmodi planetæ

inter ſe differrent. In aliis autem auctoribus nihil reperio, quo hic ritus clariùs explicetur. Suſpicor itaque Planetæ nomen æquivocum tunc fuiſſe, & pro veſte acceptum, qua ſacerdotes & miniſtri poſtremò induebantur, quæcumque illa fuerit: ſicut hodie, ut ſupra notavimus, cappam vocamus latum illud indumentum, quo Cardinales, Epiſcopi, & Canonici amiciri ſolent, cum publicas & eccleſiaſticas functiones obeunt, vel choro aſſiſtunt ſacris veſtibus non induti: ſicut etiam cappæ nomen tribuimus externo amictui multorum Religioſorum, atque etiam ſæcularium; licet multum ab invicem diſcrepent. Quod ſi diſplicet hæc conjectura, viderint peritiores quid de hac re ſtatuendum ſit; nam eaſdem fuiſſe Sacerdotum, Diaconorum, & Subdiaconorum, atque Acolythorum planetas non credo, nec conveniens & veriſimile videtur.

De habitu ſacro Clericorum. Quid & quale ſit Superpelliceum.

XX. NUnc Clerici minorum Ordinum, cum ſacerdoti celebranti miniſtrant, ſuperpelliceis utuntur, quæ vox barbara eſt, & ante annos ſexcentos incognita: res autem ſub aliis nominibus an fuerit ab antiquis deſignata, incertum eſt. Qui à temporibus Apoſtolorum uſum ſuperpellicei derivant, vetuſta ei vocabula tribuunt; nam quidam eſſe Ephod contendunt, alii phelonium Græcorum, alii lacernum birrum, de quo in actis Cypriani; alii amphibalum, de quo Remigius in teſtamento ait, *futuro Epiſcopo ſucceſſori meo amphibalum album* paſchalem relinquo: quæ omnia accuratiùs examinare propoſita mihi brevitas non patitur. Illud ſanè certum eſt, tempore S. Hieronymi, ut ipſe teſtatur *lib.* 1. *adv. Pelagianos*, omnem clerum in ſacrificii conſummatione candidis veſtibus miniſtraſſe. Poteſt etiam hoc confirmari ex concilio Narbonenſi anno 589. acto, quo ſancitum fuit, ne Diaconus, Subdiaconus, aut Lector, antequam Miſſa conſumetur, Alba ſe præſumant exuere. Ex quo colligitur etiam Clericos alba indutos ſacrificio aſtitiſſe. Sicut autem alba talaris eſt, ita etiam ſuperpelliceum talare olim fuiſſe Stephanus Tornacenſis, qui vivebat anno Chriſti 1180. teſtis eſt *epiſt.* 123. *ad Albinum Cardinalem*, cui mittit ſuperpelliceum novum, candidum, & talare. Honorius ſimiliter de indumentis Clericorum differens *lib.* 1. *cap.* 232. veſtem eſſe ait laxam & talarem. Succeſſu verò temporis decurtatam eſſe concilium Baſileenſe oſtendit *ſeſſ.* 21. ubi decernens quomodo divinum officium in eccleſia celebrandum ſit, præcipit clericis habere tunicas mundas, & ſuperpelli-

cea ultra medias tibias longa. Nunc adeò detruncata ſunt, ut vix ad genua pertingant.

CAPUT XXV.

De Miſſæ apparatu in vaſis, ſupellectili, luminaribus, Incenſo, Miniſtris, Cantoribus, & aliis, quæ infra ſeparatim indicantur.

POſt Sacerdotum & Miniſtrorum indumenta ſequuntur ea quæ propiùs ipſum ſacrificium attingunt, ſacra ſcilicet vaſa, ſupellex & ornatus altaris, & reliqua ad Miſſæ apparatum pertinentia, de quibus breviter agendum eſt.

De Calice, ejuſque origine & materia. Ligneos quandoque fuiſſe, lapideos, & corneos; æneos item, & ſtanneos. Actum fuſiùs de vitreis. Eccleſiam nonniſi aureos & argenteos approbaſſe. Additæ his gemmæ & alia ornamenta. Quidam calices cum anſis. Quidam majores, & minores; miniſteriales, & Baptiſmi.

I. A Calice incipio, in quo ſanguis Chriſti, redemptionis noſtræ pretium, conſecratur. De ejus origine nemo qui credat Evangelio ambigere poteſt. Ibi enim legimus Redemptorem noſtrum in ultima cœna, poſtquam tradidit diſcipulis ſuis ſub ſpecie panis corpus ſuum, accepiſſe calicem, & dediſſe illis ac dixiſſe, ut omnes ex eo biberent ſanguinem ſuum, qui mox pro illis & pro multis effundendus erat in remiſſionem peccatorum. Hoc teſtatur Apoſtolus ſe accepiſſe, à Domino & fidelibus tradidiſſe, *quoniam Dominus Jeſus, in qua nocte tradebatur, accepit panem & gratias agens fregit & dixit*; Accipite & manducate, *Hoc eſt corpus meum quod pro vobis tradetur. Similiter & calicem poſtquam cœnavit dicens, Hic calix novum teſtamentum eſt in meo ſanguine.* Hinc Feria quinta majoris hebdomadæ, in qua hujus ſacrificii inſtitutio recolitur, *Natalis Calicis* ab antiquis Patribus vocabatur; quia tunc calix à profano uſu ad ſacrum Chriſto auctore translatus eſt. Præclarè Eligius Noviomenſis Epiſcopus hom. 10. in cœna

Domini, *Vocatur*, inquit, *hac dies cœna Domini, vocatur & natalis Calicis, quia hac eâdemque die myſticum Paſcha Dominus cum diſcipulis celebrans, Sacramenta corporis & ſanguinis ſui illis, atque per illos nobis tradidit, & ipſe celebrationis initium fecit.* Qualis autem fuerit calix, quo Chriſtus primùm uſus eſt, deſcribit Baronius *anno* 34. *num.* 63. Bedæ nixus teſtimonio his verbis. *Non prætermus tamen dicere quod calix ille, in quo Redemptor noſter Jeſus Chriſtus ſacratiſſimam Euchariſtiam conſecravit, ut egregium tantæ rei monumentum, à communi uſu ſelectus, ac ſumma induſtria aſſervatus, adhuc Bedæ temporibus Hieroſolymis viſebatur, de quo hæc ipſe lib. de locis ſanctis cap.* 2. *In platea, quæ Martyrium & Golgotha continuat, exedra eſt, in qua Calix Domini ſcriniolo reconditus per operculi foramen tangi ſolet & oſculari: qui argenteus calix hinc inde duas habens anſulas ſextarii Gallici menſuram capit.* A Chriſto igitur initium calicis habemus, quem ab Apoſtolis & deinceps à Patribus in ſacrificiis adhibitum fuiſſe extra controverſiam eſt, cum ſacrum celebrari ſine illo non poſſit. Ex qua verò materia primis eccleſiæ ſæculis fabricari ſoleret, hic primo loco inveſtigandum eſt. In Concilio Triburienſi ſub Formoſo *c.* 18. celebre apophthegma refertur S. Bonifacii Epiſcopi Moguntini: *Vaſa quibus ſacroſancta conficiuntur myſteria, calices ſunt & patenæ, de quibus Bonifacius Martyr & epiſcopus interrogatus, ſi liceret in vaſculis ligneis ſacramenta conficere, reſpondit: Quondam ſacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur, nunc è contra lignei ſacerdotes aureis utuntur calicibus.* Honorius quoque in Gemma animæ lib. 1. cap. 89. *Apoſtoli*, inquit, *& eorum ſucceſſores in ligneis calicibus Miſſas celebraverunt.* Sed Honorio id aſſerenti ſine legitimo teſte non credo: & ex verbis Bonifacii inferri non poteſt, quod uſus lignei calicis communis fuerit in primitiva eccleſia. Crediderim potiùs S. Antiſtitem zelo Dei ſuccenſum præteritorum comparatione ſua tempora redarguiſſe, id quod homines paſſim ſolent. Fuiſſe in aliqua eccleſia calicem ligneum vel propter rerum penuriam, vel propter incuriam ſacerdotum, non inficior, neque enim concilium Triburienſe loco citato ſtatuiſſet, ne quis deinceps ſacra myſteria in ligneis vaſculis conficere præſumeret, niſi hic abuſus alicubi irrepſiſſet. Canones quoque editi in Anglia ſub Edgaro Rege *cap.* 41. calicem fuſilem eſſe decernunt, vetantque ne omnino in ligneo fiat conſecratio. Pixidem ligneam & in ea corpus Domini commemorat Rupertus Abbas *lib. de incendio Tuitienſi cap.* 5. Sed hæc conſervandæ Euchariſtiæ, non conficiendæ deſtinata erat. Inter abuſus etiam recenſeo lapideos & corneos calices. De lapideis ſive marmoreis mentio fit in vita S. Theodori Archimandritæ apud Surium *die* 22. *Aprilis*;

narrat enim Georgius Presbyter ejus ſcriptor, quod cum monaſterium ab illo ædificatum auctum eſſet, ſed argentea ſupellectili careret, & vaſa tantùm marmorea in myſteriis adhiberentur, miſit ſanctiſſimus Theodorus Archidiaconum ſuum ad regiam civitatem, ut argenteum vas ad ſacrorum myſteriorum uſum emeret. Ex lapide item onychino factos legimus, nam in ſynodo Duziacenſi edita à Cellotio *p.* 4. *cap.* 5. inter crimina Hincmari Laudunenſis hoc numeratur, quòd calicem onychinum auro & gemmis ornatum à Rege donatum ab eccleſia ſuſtulerit. In actis S. Berneucardi epiſcopi Hildesheimenſis ſcriptum eſt plures ab eo calices datos eccleſiæ, & unum ex lapide onychino, alterum chryſtallinum mira induſtria. Leo Oſtienſis *in fine lib.* 3. *chronici Caſſinen.* inter ornamenta à Victore III. Caſſinenſi eccleſiæ relicta, duos calices onychinos recenſet. Similis lapidi onychino eſt ſardonyx, ex qua gemma Sugerius Abbas ſe altaris officiis calicem pretioſum comparaſſe ait *in libro de geſtis ſuis*, cum regnum adminiſtrabat. Cornei meminit Synodus Calcutenſis in Anglia ſub Adriano I. quæ ejus uſum prohibuit *cap.* 10. Thomas item Bartholinus *lib. de medicina Danorum domeſtica* ſcribit penes ſe eſſe calicem corneum, quo olim in ſacrificio Miſſæ utebantur Norvegi. Fuerunt & calices vitrei, qui proculdubio mundiores, & decentiores erant, & ideo antiquior ac frequentior eorum uſus. Putant nonnulli à Zephyrino Papa ſtatutum fuiſſe, ut calices vitrei eſſent, in libro enim Pontificali ſic de eo ſcriptum eſt. *Hic fecit conſtitutum de eccleſia, ut patenas vitreas miniſtri ante ſacerdotes portarent, dum epiſcopus Miſſam celebraret.* At hic de calicibus nec verbum quidem; extendere autem ad calices ſtatutum de patenis, ut plerique faciunt, ego non audeo, Pontifice nihil de illis decernente: cum præſertim nos lateat ad quem uſum portarentur illæ patenæ à miniſtris, quas probabiliter crediderim diſtribuendæ potius populo communioni, quàm ſacrificio deſerviſſe. Alii huc pertrahunt Tertullianum, qui lib. de pudicitia cap. 7. ait: *Procedant picturæ calicum veſtrorum, ſi vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius*, ovis ſcilicet perditæ & à Domino requiſitæ, & humeris ejus revectæ. Et infra cap. 10. *Si fortè patrocinabitur paſtor, quem in calice depingis.* Et poſt pauca. *At ego ejus paſtoris ſcripturas haurio, qui non poteſt frangi.* Sed hic Tertullianus nihil de materia calicis exprimit, deque ſola pictura loquitur, quæ non ſolum vitreis, ſed etiam argenteis convenire poſſunt, illius præſertim ſcriptoris ſtylo, qui metaphoris abundat, & obſcuritatem ubique affectavit, ut de illo teſtatur Lactantius *lib.* 5. *cap.* 1. Continent autem citata verba, ut hoc obiter notem, illius jam hæretici adversùs Catholicos amarulenta

convitia,

convitia, ac ſi paſtorem ovem perditam geſtantem in calicibus pingerent, ut hinc in omne ſcelus animarentur tanquam pœnitentiam ſummi Paſtoris miſericordia recepturi poſt lapſum, quam ipſe negabat. Alii ad aſtruendum vitrei calicis uſum plurima coacervant veterum Patrum teſtimonia, in quibus fracti calicis mentio fit, ac ſi nihil frangi poſſit, niſi ſit vitreum. At hos redarguunt Grammatici, apud quos frangi dicitur quicquid rumpi, diſcerpi, ſcindi, ſecari, collidi, conteri, comminui poteſt. Unde Cicero orat. 6. in Verrem, *Aureus annulus, quem habebat; fractus eſt & comminutus.* Et lib. 4. ad Atticum epiſt. 3. *Quinti fratris domus conjectu lapidum fracta eſt.* Certiores vitrei calicis probationes probæ notæ ſcriptores ſuppeditant. Apoſtolicis temporibus proximus fuit Marcus hæreticus & magus, qui teſtibus Irenæo *lib.* 1. *cap.* 9. & Epiphanio *hær.* 34. vitreum calicem, catholicorum morem æmulatus, ut putat Baronius, in myſteriis adhibens, vinum album præſtigiis ſuis mutabat in rubrum, ac ſi per ejus invocationem ſanguis ſtillaret in calicem. Donatus quoque epiſcopus Aretinus & martyr calice vitreo utebatur, quem fractum à Paganis fuſa oratione reparavit, ut ſcribit Gregorius Magnus *lib.* 1. *Dialog. cap.* 7. S. Hieronymus *in fine epiſtolæ* 4. *ad Ruſticum* laudans Exuperium epiſcopum Toloſanum, *Nihil*, inquit, *illo ditius, qui corpus Domini caniſtro vimineo, & ſanguinem portat in vitro.* Cæſarius item Arelatenſis, ut narrat Cyprianus ejus diſcipulus in vita ipſius, vitreo calice uſus eſt, cujus illa verba referuntur, *An non in vitro habetur ſanguis Chriſti?* quia nimirum aurea & argentea vaſa pro redimendis captivis diſtraxerat. Calicis quoque vitrei fracti, & meritis S. Laurentii martyris in ejus Baſilica Mediolanenſi reparati meminit Gregorius Turonenſis *lib.* 1. *de gloria Martyrum cap.* 46. Quod verò plures, præcipuè in Gallia, tam Epiſcopi quàm Presbyteri vitreo calice uſi ſint, non in aliquam eccleſiæ legem, neque in eccleſiæ Gallicanæ conſuetudinem, ſed in temporum calamitatem referendum eſt ob barbarorum incurſiones, quæ coegerant omne aurum eccleſiæ pauperibus & in captivitate degentibus erogari, ut Hieronymus & Cyprianus ſupra citati aſſeverant. S. Benedictus Ananienſis, ut vitæ ejus ſcriptor ait, vaſa ad conficiendum Chriſti corpus nolebat ſibi eſſe argentea: ſiquidem primùm ei fuerunt lignea, deinceps vitrea, ſic tandem conſcendit ad ſtannea. Sanctus item Columbanus, æneo calice uſus eſt, cujus exemplum Gallus ejus diſcipulus imitatus vaſa argentea recuſavit, ut habent ejus acta apud Surium *die* 16. *Octobris.* Verum hæc privata illorum opinio fuit, & idem Benedictus mutata poſtmodum ſententia non ſolum calices, ſed & lampades & candelabra, aliaque ornamenta ex argento admiſit. Porrò

KK

Gratianus *de conſecr. diſt.* 1. *c.* 45. & Ivo *p.* 2. *c.* 131. ex quodam concilio Rhemenſi canonem afferunt, quo præcipitur, ne quis in ligneo aut vitreo Calice præſumat celebrare. At quale fuerit hoc concilium, & quo tempore celebratum, nec illi dicunt, nec mihi libet divinare, licèt non ignorem à quibuſdam recentioribus ad ævum Caroli Magni referri, qui tamen ſui dicti nullam afferunt certam rationem. Pluries itaque vetitum, nunquam ſtatutum aut approbatum legimus calicis lignei, aut vitrei, ſive lapidei, vel cornei uſum. Prohibetur ſimiliter in eodem canone Rhemenſi calix ex ære vel aurichalco, *quia ob vini virtutem parit æruginem, quæ vomitum provocat.* Mandat autem ut ſi non ex auro, ſaltem ex argento fiat. Quod ſi quis tam pauper eſt, ut argenteum habere non poſſit, ſaltem ſtanneum habeat. Richardus verò Cantuarienſis Archiepiſcopus immediatus S. Thomæ martyris ſucceſſor in ſynodo à Rogero Hovedenſi relata præcepit, ne conſecraretur Euchariſtia niſi in calice aureo vel argenteo, & ne ſtanneum calicem epiſcopus benediceret. Cui conſonans Petrus Damiani *opuſc.* 23. *cap.* 1. acriter invehitur adversùs incuriam ſacerdotum, qui ſtanneis, vel etiam ſupparis cujuſcumque metalli calicibus, eiſque ſordidis utebantur, quos propriis adhibere labiis vir quilibet potens non dignaretur.

II. Hæc mihi de calicibus ex ligno, vitro, aliâve materia præter aurum & argentum non fabricandis ex veterum monumentis comperta ſunt; ex quibus colligitur orthodoxam Eccleſiam ſemper & ubique in hoc conſpiraſſe, ut aureis vel argenteis calicibus ſacerdotes uterentur. Urbanum Primum feciſſe omnia miniſteria ſacrata argentea, & patenas argenteas 25. appoſuiſſe narrat ſub nomine Damaſi auctor libri Pontificalis: non tamen hinc inferendum, ut quidam perperam faciunt, tunc primùm ex argento cuſos calices fuiſſe. Nam liber Pontificalis refert quid ille fecerit, quid verò ab aliis ante ipſum factum ſit, & quibus vaſis uſi ſint, non dicit. Contrarium potiùs evincitur ex facto S. Laurentii martyris integro ferè ſæculo ante Urbanum, qui ut ſcribit S. Ambroſius *lib.* 2. *de officiis cap.* 28. juſſus à Sixto Pontifice aurum eccleſiæ pauperibus erogare, martyrium ſubire maluit, quàm S. Pontifici non obedire. Aurum igitur egenis diſtribuit, vaſa ſacramentorum vendidit: quia in uſus pauperum, ut ibidem docet Ambroſius, vaſa eccleſiæ etiam initiata confringere, conflare, vendere licet. Eleganter Prudentius *hym.* 2. *de coronis* perſecutorem introducit petentem à Laurentio inter Eccleſiæ theſauros etiam vaſa ſacra his verſibus.

Hunc eſſe veſtris orgiis
Moremque & artem proditum eſt,
Hanc diſciplinam fœderis,
Litent ut auro Antiſtites.
Argenteis ſcyphis ferunt
Fumare ſacrum ſanguinem,
Auroque nocturnis ſacris
Adſtare fixos cereos.
Tunc ſumma eſt cura Fratribus,
Ut ſermo teſtatur loquax,
Offerre fundis venditis
Seſtertiorum millia.

Hic mos fuit primorum Chriſti fidelium, qui venditis poſſeſſionibus pretia Apoſtolis in communem Eccleſiæ uſum afferebant. Non ergo deerant Apoſtolis nummi, quibus & fratrum neceſſitatibus providerent, & quæ ſpectabant ad uſum ſacrificii compararent. Curaſſe autem ut ea maximè decentia eſſent, & ut vaſa ſacra ex pretioſo metallo fabricarentur, non levi conjectura inferre poſſumus ex eorum pietate & maxima veneratione, qua divina myſteria corporis & ſanguinis Chriſti proſequebantur. Derivata ab illis ad poſteros hæc cura & religio eſt, adeò ut etiam ſæviente perſecutione aureos & argenteos calices eccleſiam habuiſſe fide digniſſimi ſcriptores teſtentur. Optatus Milevitanus *lib.* 1. loquens de Menſurio epiſcopo, *Erant*, inquit, *eccleſia ex auro & argento quàm plurima ornamenta, quæ nec defodere terra, nec ſecum portare poterat.* In his autem ornamentis potiorem locum calices obtinuiſſe nulli dubium eſſe poteſt; nam *lib.* 6. inter ſcelera Donatiſtarum hoc etiam recenſet, quod calices fregerint. *Fregiſtis* inquit, *calices Chriſti ſanguinis portatores, quorum ſpecies revocaſtis in maſſas, mercem nefariis nundinis procurantes. Emerunt forſitan in uſus ſuos ſordidæ mulieres: emerunt Pagani facturi vaſa in quibus incenderent idolis ſuis.* Ex quibus verbis duo evidenter deducuntur, unum quod etiam ſub ethnicis Principibus Chriſtianorum perſecutoribus, quibus imperantibus Donatiſtæ eruperunt in Africa, habebat Eccleſia vaſa aurea & argentea: alterum, quàm ineptè viri aliàs non indocti eam Optati ſententiam, *Fregiſtis calices*, afferant ad probandum quod, calices tunc vitrei fuerint, à qua inconſulta opinione proculdubio receſſiſſent, ſi integrum Optati textum legiſſent: neque enim vitri fragmenta vendi poterant, & in Paganorum vaſa conflari. Extant acta Proconſularia adversùs traditores ſub Diocletiano & Maximiano apud

Baronium *to.* 2. *anno* 303. quorum meminit Auguſtinus *epiſt.* 165. *ad Generoſum & in libris adversùs Creſconium*, ex quibus conſtat traditos à Donatiſtis non ſolùm ſacros codices juxta edictum Diocletiani, ſed etiam calices aureos & argenteos. Huc item ſpectat quod Gregorius Turonenſis ſcribit *lib.* 1. *de gloria Martyrum cap.* 38. in cryptis ſubterraneis, in quibus olim fideles metu perſecutionis ſacris operari conſueverant, varia miniſteria argentea reperta fuiſſe. Sopitis verò perſecutionibus ſub Conſtantino Magno & deinceps, cœperunt eccleſiæ aureis, argenteis, & gemmatis calicibus abundare. Ipſe Conſtantinus, ut liber Pontificalis in Sylveſtro recenſet, eccleſias quas ædificavit, ſacris donariis locupletans inter cætera feciſſe dicitur calices minores ex auro puriſſimo XL. penſantes ſingulos libras ſingulas: calices miniſteriales L. penſantes ſingulos libras binas: calices argenteos XX. penſantes ſingulos libras decem. Celebre eſt viri impii convitium, quem cum miſiſſet Julianus Apoſtata ad expilandum templum Antiochenum, ut refert Theodoretus *lib.* 3. *hiſt. eccleſ. cap.* 8. ſacrorum vaſorum, quæ Conſtantinus donaverat, magnificentiam admirans, *En*, inquit, *cujuſmodi vaſis filio Mariæ miniſtratur.* Baſilicam Principis Apoſtolorum plurima ex auro & argento vaſa & ornamenta poſſediſſe, quando Alaricus Gothorum Rex Urbem diripuit, Paulus Oroſius *lib.* 7. jucunda & memorabili hiſtoria enarrat. Auguſtinus *conc.* 2. *in Pſ.* 113. explicans verſiculum *ſimulacra gentium, argentum & aurum*, ait: ſed enim & nos pleraque inſtrumenta & vaſa ex hujuſmodi materia vel metallo habemus in uſum celebrandorum ſacramentorum, quæ ipſo miniſterio conſecrata ſancta dicuntur. Chryſoſtomus aureum calicem & gemmis ornatum commemorat *hom.* 51. *in Matth.* Agathias *lib.* 2. *de reb. Juſtin.* gentem Alemannicam templa expilaſſe ait, amulas, calices, acerras, & alia vaſa ex puro auro diripuiſſe. Ipſemet Choſroes Rex Perſarum tametſi infidelis, ut refert Theophylactus Simocatta *lib.* 5. *hiſtor. cap.* 13. Sergio martyri crucem auream & gemmatam dono dedit ob victoriam ejus ope obtentam; itemque calicem, & diſcum, & thunbulum, aurea omnia, ut ejus interceſſione prolem haberet à Sira conjuge, quæ erat chriſtiana. S. Perpetuus Turonenſis epiſcopus duos calices aureos eccleſiæ ſuæ legavit, ut legimus in ejuſdem teſtamento nuper edito *tomo* 5. *Spicilegii.* Childebertum Regem ſexaginta calices aureos gemmis pretioſis ornatos ab Hiſpania in Galliam detuliſſe ſcribit Gregorius Turonen. *lib.* 3. *hiſt. Franc. cap.* 10. Omitto reliquos ejuſdem vel ſequentium ſæculorum, quorum teſtimonia in re clariſſima ſuperflua ſunt. Inter calices autem aureos, gemmis diſtinctos, & argen-

teos, quos eccleſiis donatos legimus, nonnulli paſſim occurrunt magni ponderis non uſui, ſed ornamento. Conradus Epiſcopus in Chronico Moguntino ſacra vaſa illius Eccleſiæ deſcribens, calices recenſet tantæ quantitatis, quòd cum ipſis divina myſteria nequaquam poterant celebrari: quorum unus duas habebat anſas, quæ poterant manus replere levantis. Carolus Magnus apud Anaſtaſium in vita Leonis III. obtuliſſe dicitur calicem majorem cum gemmis & anſis duabus penſantem libras LVIII. Idem Anaſtaſius in Gregorio III. commemorat inter donaria calicem cum gemmis penſantem libras XXXIV. & in Leone IV. calices majores ex argento puriſſimo, qui pendent, inquit, in arcu numero X. & alios qui pendent inter columnas numero XL. penſantes ſimul libras CCLXVII. Et in Paſchali I. Fecit calices majores ex argento pendentes numero XLII. qui omnes ſimul penſant libras CCLXXXI. Habebant hi catenulas & anſas, quibus ante altare diebus feſtis appendebantur. Iterum in Leone III. Fecit calicem majorem cum gemmis & anſis duabus penſantem libras XXXVI. Eumdem dediſſe ait S. Petro calicem aureum præcipuum tetragonum ſpanoclyſtum diverſis ornatum lapidibus pretioſis, penſantem libras XXXII. nec non & patenam auream ſpanoclyſtam miræ magnitudinis gemmis decoratam penſantem libras XXV. & uncias IX. In his obſervandum non ſolùm majores, qui ad ornatum erant, ſed alios etiam ad uſum ſacrificii anſatos olim fuiſſe. Ordo Romanus agens de officio Miſſæ, *Levat*, inquit, *Archidiaconus calicem per anſas, & tenet exaltans illum juxta Pontificem.* Magnum chronicon Belgicum calicem aureum commemorat habentem duas auriculas, quem S. Henricus Imperator Eccleſiæ ſancti Laurentii obtulerat. Ideò autem anſatos fuiſſe puto, ut commodiùs tractari poſſent, & illis porrigi, qui ex ipſis Chriſti ſanguinem haurire ſolebant. De calice ſancti Remigii, qui propter imagines in eo inciſas *imaginatus* dicebatur, & de verſibus in eo ſculptis legendus Flodoardus *lib.* 1. *hiſt. Rhemen. cap.* 10. *&* 18. Erant & calices baptiſmi, ut colligitur ex Anaſtaſio in Innocentio I. quibus myſticum poculum lactis & mellis recens baptizatis porrigebatur, de quibus non eſt hic locus diſſerendi. Conſtat quoque ex antiquis Ritualibus plures in uno ſacrificio adhibitos olim calices, quorum unus ipſi ſacrificanti, & miniſtris, & aliis ſacerdotibus, ſi qui erant priſco ritu concelebrantes, inſerviebat: alii plures vel pauciores pro numero fidelium communicantium apponebantur, qui grandiores & capaciores erant, & dicebantur miniſteriales, quorum ſæpe fit mentio in vitis Pontificum. Reſpexit ad hanc calicum pluralitatem liturgia Jacobi, in qua Diaconis præcipitur, ut attollant diſcos, id eſt patenas, & calices ad impartiendum populo.

Simili modo in Conſtitutionibus Apoſtolicis monentur Diaconi prætervolantes beſtiolas abigere, ne in pocula incidant. Permanſit hæc conſuetudo uſque ad tempora Gregorii II. qui in epiſt. 14. qua reſpondet conſultationibus S. Bonifacii, conſtituit ne plures calices in altari ponerentur, eo quod hic uſus inſtitutioni Chriſti non conveniret, qui omnes de uno & eodem calice communicavit: cujus rationis pondus non eſt meum examinare. Obſervo tamen Gregorii II. ſæculo communicantium numerum adeò imminutum fuiſſe, ut plures calices neceſſarii non fuerint. Sublata denique communione ſub utraque ſpecie, mos ille prorſus abolitus eſt. Armenii duos calices adhibent in Miſſa, ſed alter patenæ Latinorum, ſive Græcorum diſci vicem gerit, in quo panem conſecrandum ponunt, in altero autem vinum.

De patena, ejuſque forma & materia. Tangere vaſa ſacra quibus liceat. Ad quem olim ſpectaret illorum cuſtodia.

III. Annexa calici eſt patena, quæ ejus operculum eſt, ſic dicta à parendo, qua voce uſus eſt Columella *lib.* 12. *cap.* 43. geque vaſis apud profanos ſcriptores ſignificat latis & patentibus labris. Græci *diſcon* vocant. Sed diſcus magis avus & capacior eſt, ne panis & micæ excidant. Patenas magni ponderis, gemmiſque ornatas ſæpè memorat Anaſtaſius inter donaria Pontificum penſantes XXV. vel XXX. libras. Et in Leone III. meminit patenæ majoris aureæ cum gemmis & anſis duabus. Porrò iſtæ cùm tantæ magnitudinis eſſent, uſui eſſe non poterant ſacerdoti celebranti. Erant autem & patenæ miniſteriales cæteris ampliores, quæ diſtribuendæ populo Euchariſtiæ deſerviebant. Erant & Chriſmales ad uſum Baptiſmatis & Confirmationis. Ex eâdem materia, qua calices, conflatas fuiſſe, cum par utrorumque ſit ratio, credibile eſt. Zephyrinus vitreas fieri ſancivit, Urbanus argenteas, quod qualiter intelligi debeat, jam ſupra dictum eſt. An Chriſtus conſecratum panem in diſco ſeu patena poſuerit, non exprimunt Evangeliſtæ: ejus tamen uſum ævi Apoſtolici eſſe Liturgia Jacobi oſtendit. Sculptum in patena vultum Salvatoris referunt Anaſtaſius in vita Gregorii IV. & Joannes Diaconus in vita ſancti Anaſtaſii epiſcopi Neapolitani. Utriuſque verò tam calicis quàm patenæ extat in Ordine Romano conſecratio, unctione Chriſmatis certiſque precibus adhibitis, quem ritum è veteri teſtamento ad novum profluxiſſe reor. Ideò vetitus utriuſque tactus profanis hominibus decreto Sixti I. à

quod ait liber Pontificalis, conſtitutum, ut miniſteria ſacrata non tangerentur, niſi à Miniſtris. Decreto item Concilii Laodiceni ſub. S. Silveſtro c. 21. ſancitum eſt, non oportere Subdiaconum vaſa ſacrata contingere. Et concilium Agathenſe c. 66. ſtatuit, non oportere inſacratos miniſtros vaſa Dominica contingere. Quod verò attinet ad Subdiaconos, data illis facultas eſt ea tangendi in concilio Bracarenſi primo ſub Joanne III. c. 28. *Placuit ut non liceat cuilibet ex lectoribus ſacra altaris vaſa portare, niſi his qui ab Epiſcopo ſubdiaconi fuerint ordinati.* Acolythis etiam eamdem licentiam conceſſam ex Ordine Romano manifeſtum eſt. His cuſtodiendis ſacrorum vaſorum cuſtos, quem Græci Scevophylacem & Cemeliarchen vocant, olim deputabatur, cujus inter officia & dignitates Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ meminit Codinus *cap.* 1. Fungebatur hoc officio in Eccleſia Romana S. Laurentius, de quo Prudentius ſic canit.

Hic primus è ſeptem Viris,
Qui ſtant ad aram proximi,
Levita ſublimis gradu,
Et cæteris præſtantior,
Clauſuris Sacrorum praerat,
Cæleſtis arcanum domus
Fidis gubernans clavibus.

Neque licitum unquam fuit extra Scevophylaceum ſeu Diaconicon, quod Latini Secretarium dicebant, illa aſportare, aut in domibus privatis conſervare. Hinc Athanaſius *Apolog.* 2. à calumnia confracti calicis, quam finxerant adversùs ipſum Ariani, ſufficienter ſe purgat dicens locum, in quo confractum poculum jactitabant, Eccleſiam non fuiſſe, nec quemquam Presbyterum ei loco vicinum repertum eſſe, cum myſticum poculum nuſquam niſi apud legitimos eccleſiæ præſides inveniatur. In concilio item Chalcedonenſi inter crimina, quæ Ibæ Epiſcopo Edeſſeno objecta fuerunt, ſecundum hoc fuit, quod calicem gemmatum magni pretii inter vaſa ſancta Eccleſiæ ſub cuſtodis cura non repoſuerit, & neſcirent quid de eo factum eſſet. Idem mos ſemper & ubique in eccleſia invaluit, ut vaſa miniſterii neque in privata domo, neque à profanis hominibus; ſed in æde ſacra à miniſtris eccleſiaſticis ſollicitè & cautè ſervarentur.

De aliis vaſis ſeu inſtrumentis ad ſacrificium ſpectantibus, ac primùm de fiſtula, qua ſanguis Domini è calice hauriebatur. Varia ejus nomina. Cur ſanguinis communioni Confirmationis nomen tributum. Locus Ambroſii perperam correctus reſtituitur. De uſu fiſtulæ.

IV. PRæter calicem & patenam alia ſunt vaſa & inſtrumenta, quæ remotiùs ad ſacrificium ſpectant, & ideò non conſecrantur. Ea enumerat Ordo Romanus, ubi agit de ordine celebrandæ Miſſæ; & paſſim occurrunt apud Anaſtaſium inter donaria ſummorum Pontificum. Ab his paucis me expediam, nam ſi fuſiùs & ſingillatim cuncta proſequi vellem, nimis in longum extenderetur hæc diſquiſitio. Ordior à digniori divinum Sacramentum propiùs attingente, nempe à Fiſtula ſeu cannula aurea vel argentea, qua ſanguis Chriſti olim è calice hauriri ſolebat. Ejus uſum explicat Ordo Romanus his verbis. *Diaconus tenens calicem & fiſtulam, ſtet ante Epiſcopum, uſque dum ex ſanguine Chriſti quantum voluerit, ſumat; & ſic calicem & fiſtulam ſubdiacono commendet.* Conradus Epiſcopus in chronico Moguntino de Miſſæ apparatu ſcribens ait, *Erant fiſtulæ quinque ad communicandum argenteæ deauratæ.* Leo Oſtienſis *in fine lib. 3. chron. Caſſin.* inter donaria Victoris III. ad uſum ſacrificii fiſtulam unam auream cum angulo, & alias argenteas enumerat. Liber uſuum ordinis Ciſtercienſis *cap.* 53. agens de ritu communionis in Miſſa ſolemni, fiſtulam inquit neceſſariam non eſſe, cum ſoli Miniſtri communicant: cum verò plures communicant fiſtula uti debent, quam peracta communione ab utraque parte ſugendo, ſanguine Domini evacuari jubet. In aliis tamen antiquis Monachorum Ritualibus uſus fiſtulæ præſcribitur ſacerdoti & miniſtris, cæteriſque omnibus communicare volentibus. Ab Anaſtaſio in Adriano *ſiphon* nuncupatur. *Obtulit calicem majorem fundatum cum ſiphone penſantem libras* XXX. Sunt enim ſiphones, tubi, ſive fiſtulæ, quibus aqua in fontibus emittitur. Apud Miræum in codice piarum donationum cap. 21. extat teſtamentum ſancti Everardi comitis anno 937. in quo inter ſupellectilem ſacram *Pipa aurea* nominatur, id eſt cannula ad hauriendum ſanguinem ex calice, ut optimè Miræus in notis explicat. Antiqua Carthuſianorum ſtatuta *calamum* vocant. *Ornamenta*, inquiunt, *aurea vel argentea præter calicem & calamum, quo ſanguis Domini ſumitur, in Eccleſia non habemus.* Credo autem quod per analogiam ad calamum, quo ſcribimus, etiam pugillarium nomen fiſtulæ

fiſtulæ inditum ſit in Ordine Romano. Pugillares enim numero multitudinis numerantur inter inſtrumenta ſacra, quæ Pontifici ad Stationem procedenti præferebantur: & numero ſingulari idem liber ait: *Deinde Archidiaconus tradit calicem ſubdiacono, qui tradit ei pugillarem, cum quo confirmat populum.* Scio quidem pugillarium nomine à Latinis ſcriptoribus intelligi tabulas, in quibus olim ſcribebant, quæ Græcè *pinacidia* dicuntur: ſed poſtea idem vocabulum tranſlatum eſt ad ſtilos ſeu graphia, ſive etiam pennas vel calamos ſignificandos, quibus litteræ formantur; & ex hac ſimilitudine idem nomen, ut dixi, fiſtulæ ſeu calamo tributum eſt, quo ſanguis è calice exugebatur. Populum verò confirmare, eſt ipſum Dominico ſanguine reficere & ſanctificare: ſicut enim baptizatus unctione Chriſmatis & manus impoſitione ab Epiſcopo accepta perfici dicebatur, ut loquitur concilium Illiberitanum c. 38. & 77. unde factum eſt, ut chriſmatis ſacramento Confirmationis nomen impoſitum ſit: ita qui acceperant corpus Domini, accepto etiam calice, phraſi illius ſæculi confirmari dicebantur, ac ſi ſanguinis potus communionis complementum eſſet, ut ait Micrologus *cap.* 19. ſicut chriſma complementum quoddam baptiſmi cenſebatur; adeò ut nondum chriſmate uncti, ſicut obſervat Albaſpinæus *ad cit. c.* 77. *Illiberitanum*, nec perfectè Chriſtiani haberentur, nec ad Euchariſtiam, quæ eſt maximum & perfectiſſimum Chriſtianorum myſterium admitterentur. Non quòd baptiſmus ſine chriſmate non ſit perfectum Sacramentum, ſed quia per eam unctionem novum gratiæ robur additur ad fidei confeſſionem: & quia uſus illorum temporum ferebat, ut fideles ſub utrâque ſpecie communicarent, calicis participatio veluti complementum Euchariſtiæ phraſi tunc uſitata cenſebatur. Atque huc credo reſpexiſſe Tertullianum lib. 4. adv. Marcionem c. 40. dum ait, *In calicis mentione teſtamentum conſtituens ſanguine ſuo obſignatum, ſubſtantiam corporis confirmavit.* Hoc item ſenſu dixiſſe exiſtimo Sixto Pontifici Laurentium Diaconum apud Ambroſium lib. 1. offic. cap. 41. *Experire certè utrum idoneum miniſtrum elegeris, cui commiſiſti Dominici ſanguinis conſecrationem.* Sic enim ſcriptum eſt in antiquis codicibus tam editis quàm M. SS. non *diſpenſationem*, ut in vulgatis libris correctum eſt. Huic autem lectioni nullatenus formidandæ aut corrigendæ, ſed omnino reſtituendæ, favet contextus, nam ſequitur, *cui conſummandorum conſortium ſacramentorum, huic conſortium tui ſanguinis negas?* Conſors ſcilicet erat Diaconus conſecrationis & conſummationis ſacramentorum, & Ambroſius modo loquendi illius ſæculi, non de conſecratione ſacramentali, ſed miniſteriali loquutus eſt. Certus eſt enim quod Diaconus non conſecrabat ſangui-

nem Chriſti; ſed eo à ſacerdote conſecrato ſanctificabat, confirmabat, & quodammodo conſecrabat populum, ipſum ſanguinem miniſtrando & diſpenſando. Petrus Bleſenſis *epiſt.* 123. *ad Epiſcopum Londonenſem* præcitata Ambroſii verba ſic explicat. *Nobis enim Diaconis conſecratio illius ſalutaris hoſtia committitur, non ut conficiamus, ſed ut conficientibus humiliter aſſiſtamus.* At verò hoc ſenſu non ſolùm Diaconus, ſed omnes aſtantes dicerentur conſecrare: & huc pertinet Guerrici Abbatis ſententia *ſerm.* 5. *de Purificatione* dicentis: *Non ſolus ſacerdos ſacrificat, non ſolus conſecrat; ſed totus conventus fidelium qui aſtat, cum illo conſecrat, cum illo ſacrificat.* Hæc autem explicatio à ſenſu veteris Eccleſiæ remotior, & minùs propria eſt, cui prior præferri debet, ut dicatur Diaconus conſecrare, quatenus ſanguinem diſpenſat, qui eſt conſecratio & ſanctificatio noſtra, & fons atque eſſentia omnis ſanctificationis. Utitur nunc fiſtula ſummus Pontifex cum ſolemniter celebrat, illa hauriens quantum vult de ſanguine, reliquum miniſtris relinguens, qui eàdem fiſtula ipſum abſumunt. Idem uſus adhuc permanet in celebri Monaſterio ſancti Dionyſii in Francia ordinis ſancti Benedicti, nunc congregationis ſancti Mauri, quæ veteri diſciplina reſtaurata, monaſticarum Congregationum & merito & numero nulli ſecunda, doctrina & ſanctitate mirabiliter floret. Ibi enim Miniſtri more antiquo ſub utrâque ſpecie communicant, & ſanguinem è calice fiſtula hauriunt. Apud Græcos fiſtulæ uſum nuſquam reperio, nam cochleari communionem corporis ſimul & ſanguinis miniſtrant, ut ſuo loco videbimus.

De Urceis, aliiſque vaſis ad infundendum calici vinum & aquam. De Calatorio & Aquamanili.

V. UT vinum & aquam calici infundamus, urceis ſive urceolis vitreis vel argenteis uti ſolemus, quos hodie ampullas vocamus. Olim verò ſinguli fideles vinum in ſcyphis ſive amulis offerebant, ex quo Diaconus calici infundebat, quantum ſacrificanti & communicantibus ſufficiebat. Ita ordo Romanus ſæpe cum agit de Ordine Miſſæ. *Pontifice*, inquit, *oblationes populorum ſuſcipiente, Archidiaconus ſuſcipit poſt eum amulas, & refundit in calicem majorem, quem ſequitur cum ſcypho*, continente ſcilicet aquam, *ſuper planetam Acolytus.* Item. *Ornato altari Archidiaconus ſumit amulam Pontificis cum vino de ſubdiacono oblationario regionario, & refundit ſuper colum in calicem.* Et alibi inter vaſa ſacri miniſterii amulas argenteas recenſet ad vina fundenda. In vitis quoque Pontificum paſſim reperiuntur donatæ Ec-

cleſiis amæ argenteæ & ſcyphi argentei, ac etiam aurei & gemmis diſtincti, tum ad uſum, tum ad ornatum: nam plures referuntur penſantes libras XII. XV. XX. & multo amplius. In actis Proconſularibus ſupra citatis cum aliis vaſis ſacris, quæ traditores juxta edictum Diocletiani dediſſe leguntur, etiam urcei argentei nominantur. Ordo Romanus inter vaſa ſacra gemelliones argenteos numerat, quos ornamenta quædam gemmata eſſe putat Bulengerus *lib. de donariis Pontificum cap.* 50. Rectiùs autem Voſſius *lib. de vitiis ſermonis* gemelliones eſſe ait vaſa & urceolos ejuſdem generis & formæ ſimilis, ut ferè ſolent gemini fratres. Non diſſimili notione gemellarium lego apud Auguſtinum *in pſal.* 80. & eſt genus vaſis ſic dictum quod geminam menſuram contineret. Urceolis ſive amulis aut ſcyphis jungebant antiqui *Colatorium*, quod eſt vaſculum concavum ſubtiliſſimis foraminibus in imo fundo perforatum, per quod vinum & aqua ex amulis ſive urceolis in calicem refundebantur, ne quid impuri in ipſum efflueret. Illud Ordo Romanus aliquando colatorium, nonnumquam colum & colam fœminino genere nuncupavit. Ejus meminit Anaſtaſius in Sergio II. & Benedicto III. Chronicon Moguntinum ſæpius citatum, *Erant*, inquit, *Colæ argenteæ novem, per quas vinum poterat colari.* In Muſæo Barberino extat parvum colatorium inſtar cochlearis cum oblongo manubrio. Aliud item argenteum inſtar ſcutellæ, cujus minutiſſima foramina pulcherrimum opus reticulatum efformant. Manſit Colatorii memoria in antiquis quorumdam Monaſteriorum Ritualibus, an verò uſus adhuc perſeveret, incompertum mihi eſt. Lavandis manibus, quoties in ipſa actione Miſſæ opus eſt, Ordo Romanus Aquamanile, Aquimanile, & vas manuale aſſignat, quod etiam barbaro vocabulo Aquamanus dicitur, tum ibi, tum apud Anaſtaſium. Reperitur quoque Aquimanile in Pandectis *de ſupellectili legata lib.* 3. ſic dictum, ut notat illic Gotofredus, quod ex eo aqua manet in pelvim, vel quod aquam poſcere ſolerent antiqui his verbis, *Aquam manibus*, ut apud Plautum in Truculento, & in Perſa. Ait quoque Concilium Carthaginenſe IV. ſubdiaconum in ſua ordinatione ſuſcipere de manu Archidiaconi ſcyphum aquæ cum Aquamanili, & manutergio, quia nimirum ad ipſum ſpectabat aquam ad miniſterium altaris præparare, ipſamque lavandis manibus Epiſcopo, Presbyteris, & Diaconis præbere.

Recenſentur ſacra Græcorum inſtrumenta Latinis ignota. Ea ſunt Lancea, Aſteriſcus, Dicerion, Tricerion, Cochlear & Flabella. Aſtruitur Flabellorum uſus in Eccleſia Latina.

VI. Alia quædam ſacri miniſterii inſtrumenta habent Græci Latinis ignota, nempè *Lanceam*, ſive gladiolum lanceæ figuram habentem, qua hoſtiam conſecrandam ab integra panis maſſa ſecant. *Aſtericum*, qui duobus arcubus conſtat radiis ad inſtar ſtellæ fultis, quo hoſtias conſecrandas cooperiunt, ne vela eas tangant, & ordinem particularum turbent. *Dicerion*, quod eſt cereus biſulcus, & *Tricerion*, quod eſt cereus triſulcus, quibus Epiſcopus celebrans ſæpe populo benedicit, & utrumque frequenter manibus geſtat. Cochlear ab ipſis *Labida* dictum, quo utuntur ad communionem fidelibus porrigendam. Hanc vocem Genebrardns & Hervetus in Liturgiis quas ediderunt forcipem interpretati ſunt, ſed malè, ut in notis ad Liturgiam Chryſoſtomi *p.* 152. doctiſſimus Goar obſervat. Habent denique *Flabella*, quibus duo Diaconi ex utroque latere altaris muſcas & alias immundas beſtiolas prætervolantes abigunt, ne ſacra contingant. Sacra *Ripidia* vocant Græci, *ripis* enim & *ripidion* flabellum eſt. Horum uſus in Eccleſia orientali antiquiſſimus eſt, & expreſsè habetur in conſtitutionibus Apoſtolicis *lib.* 8. *cap.* 12. atque in Liturgiis Baſilii, Chryſoſtomi, aliiſque Græcis & Syriacis. Manubrium habent ligneum ſatis longum, cujus extremitati facies Cherubini ſex alis circumdata affigitur, ejuſque motu ventilant Diaconi ſancta dona certis temporibus, quæ in ordine Liturgiæ notantur. Quod ſi deſint flabella, ſolent linteola & vela manu apprehendere, & iis ventilare. Nec ſolùm ad abigendas muſcas inventa ſunt, ſed etiam propter quaſdam myſticas rationes, quæ ad meum propoſitum non ſpectant, & legi poſſunt apud S. Germanum *in ſua Theoria*, & apud Jobium Monachum relatum à Photio in ſua bibliotheca *c.* 222. *lib.* 6. *cap.* 25. In Ordine Romano, & in multis Latinorum ritualibus libris nulla fit mentio flabellorum, ex quo ſilentio colligunt quidam caruiſſe Latinos his inſtrumentis. Sed eorum uſum aliquando viguiſſe tam in Romana, quàm in aliis occidentalibus Eccleſiis, fide digniſſimis teſtibus demonſtrabo. Joannes Moſchus *cap.* 150. *Prati ſpiritualis* narrat Epiſcopum quemdam Italum coram Agapito ſummo Pontifice Romæ celebrantem, cum ſanctæ oblationis orationem non concluderet, eo quod juxta conſuetudinem S. Spiritus

deſcenſum non videret, rogaſſe Pontificem, ut juberet ab altari recedere Diaconum, qui flabellum tenebat, quo amoto vidit continuo epiſcopus Spiritus Sancti adventum, Hildebertus Turonenſis *epiſt.* 8. cum miſiſſet amico flabellum, de uſu ipſius tropologicè differit, tum oſtendit ad uſum ſacrificii deſtinatum illud fuiſſe dicens: *Dum igitur deſtinato tibi flabello deſcendentes ſuper ſacrificia muſcas abegeris; à ſacrificantis mente ſupervenientium incurſus tentationum catholicæ fidei ventilabro exturbari oportebit. Ita fiet ut quod ſuſceptum eſt ad uſum, myſticum tibi prabeat intellectum.* In antiquis Cluniacenſium conſuetudinibus editis *tomo 4. Spicilegii lib.* 2. *cap.* 30. uſus flabelli his verbis commemoratur. *Unus miniſtrorum, qui ſemper duo debent eſſe, ſtans cum flabello propè Sacerdotem, ex quo muſcarum infeſtatio exurgere incipit, donec finiatur, eas arcere à ſacrificio & ab altari, ſeu ab ipſo ſacerdote non negligit.* Ceremoniale denique Pontificium tempore Nicolai V. quod M. S. extat in bibliotheca Barberina *cod.* 2365. cap. de his quæ ſervanda ſunt circa miniſterium, quando epiſcopus Cardinalis Miſſæ ſolemnia celebrat, propè finem Capituli ait, *Deferant quoque æſtivo tempore flabella ad ejiciendas muſcas à miniſterio.* Eadem quoque flabella ſæpius commemorat in deſcriptione Miſſæ, quam Papa ſolemniter cantat. Hodie in eccleſia Romana, cum ſummus Pontifex ſolemniter celebraturus procedit, duo flabella ex pennis pavonum compacta hinc inde portantur, ſed nullus eorum intra Miſſam uſus eſt.

De Candelabris, aliiſque vaſis ad uſum luminum. Ea in eccleſia antiquiſſima eſſe. Solvitur objectio ex Lactantio, & ex concilio Illiberitano.

VII. COmmunia omnibus eccleſiis ſunt candelabra, lumina, crux, thuribulum, & libri, de quibus diſtinctè agendum eſt. Candelabra, aliaque vaſa affabrè facta ex auro, argento, aliove metallo, quibus fixæ candelæ, vel ellychnia oleo fota accendebantur ad præbendum lumen, ab ipſis Apoſtolorum temporibus fuiſſe in eccleſia, inde oſtendit Baronius *anno* 58. quia hic uſus jam ante vigebat apud Hebræos, quibus in templo & lucernæ ſuccenſæ erant, & aureum candelabrum pretioſiſſimum, *Exodi* 25. egregiè deſcriptum. Quam verò ſumptuoſa hæc eſſent, ſatis expreſſum habemus apud Anaſtaſium, & alios, qui ſummorum Pontificum & Principum donaria recenſentes, frequenter enumerant pharos coronatos, lampades cum delphinis, canthara cereoſtata, & lucernas aureas atque argenteas, multique

ponderis, in quibus non ſolùm cera & oleum commune, ſed aliquando oleum pretioſiſſimum & opobalſamum incendebatur. His autem vaſis dives erat eccleſia etiam ſub ethnicis Imperatoribus, qui ipſam devaſtabant: In actis enim Proconſularibus traditæ leguntur in Africa miniſtris Diocletiani lucernæ argenteæ ſeptem, æneæ undecim cum catenis ſuis, cereoſala duo, candelæ breves æneæ cum lucernis ſuis ſeptem. Et Prudentius in hymno S. Laurentii in perſona Tyranni cecinit,

Argenteis ſcyphis ferunt
Fumare ſacrum ſanguinem,
Auroque nocturnis ſacris
Adſtare fixos cereos.

Eſt & canon 3. Apoſtolorum, ne liceat aliquid aliud ad altare offerre præter oleum ad luminaria, & incenſum tempore ſanctæ oblationis. Athanaſius in epiſt. ad orthodoxos de Arianorum perſecutione ethnicos ab illis in eccleſiam introductos conqueritur, qui candelabra depoſuerunt, & cereos idolis incenderunt. Eumdem luminum uſum indicat Paulinus *Nat. 3. S. Felicis.*

Clara coronantur denſis altaria lychnis,
Lumina ceratis adolentur odora papyris.
Nocte dieque micant, ſic nox ſplendore diei
Fulget: & ipſa dies cœleſti illuſtris honore
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.

Ex quibus apparet non ſolùm noctu, ſed etiam interdiu ſuccenſa lumina, quem morem culpabat Vigilantius dicens, *propè ritum gentilium videmus ſub prætextu religionis introductum in eccleſias, ſole adhuc fulgente moles cereorum accendi.* At Vigilantio nervosè, ut ſolet, Hieronymus reſpondit oſtendens eum morem univerſalem eſſe in oriente, & occidente, non ad fugandas tenebras, ſed ad ſignum lætitiæ demonſtrandum. Aliam addit rationem Iſidorus *lib. 7. originum cap.* 12. ut ſub typo luminis corporalis illa lux oſtendatur, de qua in Evangelio legitur, *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem.* Præclarè item Micrologus cap. 11. *Juxta Romanum Ordinem nunquam Miſſam abſque lumine celebramus, non utique ad depellendas tenebras, cum ſit clara dies, ſed potius in typum illius luminis, cujus ſacramenta ibi conficimus, ſine quo & in meridie palpamus, ſicut in nocte.* Hunc uſum improbare

videtur Lactantius Firmianus *lib. 6. div. inſtit. cap. 2.* ſic ſcribens. *Num igitur mentis ſuæ compos putandus eſt, qui authori & datori luminis candelas ac cereorum lumen offert pro munere?* At ſi bene perpendatur, ſolos ethnicos, quos impugnat, reprehendit, quia lumina Deo accendebant tanquam in tenebris degenti, & luce indigenti. Difficilior objectio ſeſe offert ex c. 34. concilii Illiberitani, *Cereos per diem placuit in cœmeteriis non incendi, inquietandi enim Sanctorum ſpiritus non ſunt.* Qui ſanè canon crucem fixit interpretibus, tum ob prohibitionem, quæ omnium eccleſiarum conſuetudini adverſari videtur; tum ob ejus rationem, quia non ſatis conſtat, quomodo poſſint Sanctorum ſpiritus luminibus inquietari. Variæ Doctorum explicationes extant in commentariis ad ipſum concilium noviſſimè editis Lugduni, quæ ibidem legi poſſunt *pag. 321. & ſequentibus.* Sed ut verum fatear, nulla earum nodum ſolvere mihi videtur, nec meum eſt tantas componere lites. Forſitan in illa Provincia ex luminum in cœmeteriis accenſione aliqua ſuperſtitio irrepſerat, quæ citato canoni occaſionem dedit, ex cujus ignorantia obſcuritas & difficultas in ejus intelligentiâ orta eſt. Plura de uſu luminum in eccleſia congerit Baronius loco citato.

Cur ſine cruce celebrari Miſſa non debeat. De hujus ritus antiquitate.

VIII. INter candelabra Crux in altari collocari ſolet, quem ritum antiquiſſimum eſſe oſtendunt plerique ex canone 3. concilii ſecundi Turonenſis habiti anno 570. *Ut corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, ſed ſub crucis titulo componatur.* De cujus legitimo ſenſu certant viri cruditi, & adhuc ſub judice lis eſt. Alii verò multo antiquiorem merítò exiſtimant, utpote qui ab Apoſtolica traditione profluxerit. Ab aſpectu ſiquidem crucis ſacerdoti celebranti paſſio Chriſti in memoriam revocatur, cujus paſſionis viva imago & realis repræſentatio hoc ſacrificium eſt, mortem cruentam Salvatoris noſtri incruentè exprimens, tanquam idem ſacrificium, quod in cruce oblatum eſt; quamvis diverſo modo offeratur. Ideò ſancti Patres, ut ſeraphicus Bonaventura teſtatur *lib. de myſteriis Miſſæ*, ſtatuerunt ne quiſquam Miſſas agat, niſi in altari adſit imago crucifixi. Ideò etiam Chriſti cultores maxima ſemper veneratione ſignum crucis proſequuti ſunt, adeò ut ad omnem aditum atque exitum, ad veſtitum, ad calceatum, ad menſas, ad lavacra, ad lumina, ad cubilia, ad ſedilia frontem tererent crucis ſignaculo, ut loquitur Tertullianus *cap. 3. de corona militis.* Baſilius lib. de ſpiritu ſancto *cap. 27.* inter dog-

mata, quæ ſine ſcripto recepimus ex Apoſtolica traditione; hoc primo loco commemorat, ut ſigno crucis ſignentur, qui ſpem in Chriſto collocarunt. Auguſtinus tract. 118. in Joannem, *Quid eſt*, inquit, *ſignum Chriſti, niſi Crux Chriſti? quod ſignum niſi adhibeatur ſive frontibus credentium, ſive ipſi aquæ ex qua regenerantur, ſive oleo quo chriſmate unguntur, ſive ſacrificio quo aluntur; nihil horum ritè perficitur.* Nec ſolum crucis ſignaculo in omni actu ſe munire conſueverunt fideles, ſed & materialem ipſius crucis figuram venerari, de qua re antiquos canones Antonius Auguſtinus collegit *lib.* 16. *juris Pontificii tit.* 14. Crucis aureæ in altari meminit Beda *lib.* 2. *hiſt. cap.* 20. Et Jonas Aurelianen. adv. Claudium Taurinen. in præfat. lib. 2. *Multa*, inquit, *ſunt, quæ mos ſancta eccleſiæ, ſicut à majoribus tradita ſunt & derelicta, quædam inſita atque nativa celebratione frequentat. Neque enim noſtro tempore uſus irrepſit figuram crucis in baſilicis Sanctorum ſtatui; ſed mos antiquæ obſervationis legitimus id inſtituit.*

De Thuribulis, & uſu Incenſi. Antiquiſſimum eum eſſe apud omnes nationes.

IX. Thuribulum ſive Thymiamaterium, quod etiam ſuffitorium dicitur ab Anaſtaſio, vas eſt in quo thura & varii odores incenduntur in ſolemni oblatione, idque ex Apoſtolica traditione, & Moſaicæ legis exemplo. Nulla eſt eccleſiaſtica ceremonia, cujus crebrior mentio fiat in antiquis & recentioribus omnium gentium Liturgiis, quàm thuris & thymiamatis, quod ſæpè inter ſacrificandum adoletur. Solemne hoc fuit omni nationi quantumvis barbaræ & veræ religionis experti, ut nullum ſacrificum ritè peragi crediderint ſine incenſo vel aliquo ſaltem odorifero ſuffimento. Magi thure Chriſtum Deum venerati & profeſſi ſunt: Simili modo Poëtæ à divinitatis proteſtatione thuris oblationem inſeparabilem eſſe putabant, *Templa tibi ſtatuam*, ait Ovidius, *reddam tibi thuris honorem.* Qua perſuaſione Chriſtiani idolis ſacrificaſſe cenſebantur, qui ſummis digitis aliquot thuris grana in ignem injeciſſent, quos *thurificatos* vocabant, ut ab aliis lapſis diſcernerentur, qui libellatici, ſacrificati, & idololatræ vocabantur, ſicut ex Cypriano docet Baronius *to.* 2. *ann.* 253. Notum eſt dictum Tertulliani in Apolog. cap. 9. *examinatorem Chriſtianorum adhiberi ut foculum ut acerram oportebat.* Eſt autem acerra vas, in quo thus reponi ſolet. Oblata thymiamateria duo à Conſtantino Magno ex auro puriſſimo penſantia libras XXX. itemque aliud aureum cum gemmis penſans libras XV. refert liber Ponti-

Pontificalis in Silveſtro. Idem in Sergio ait: *Hic fecit thymiamaterium aureum majus cum columnis & coopercu'o, quod ſuſpendit ante imagines tres aureas B. Petri Apoſtoli, in quo incenſum & odor ſuavitatis feſtis diebus, dum Miſſarum ſolemnia celebrantur, omnipotenti Deo opulentius mittitur.* Uſum verò adolendi altaria intra ſolemnia divini officii vetuſtiſſimum eſſe, indicat Ambroſius ad cap. I. Lucæ dicens, *atque utinam nobis quoque adolentibus altaria, ſacrificium deferentibus aſſiſtat Angelus.* Eumdem ritum explicat expoſitor Ordinis Romani apud Caſſandrum in Liturgicis, *poſt Credo*, inquit, *thuribula per altaria portantur, & poſtea ad nares hominum feruntur, & per manus fumus ad os trahitur.* Eſt & *can.* 3. Apoſtolorum ſupra citatus, quo ſancitur ne quid ad altare offeratur præter oleum pro luminaribus, & incenſum tempore oblationis. In libro veterum conſuetudinum monaſterii Floriacenſis diebus ſolemnioribus præſcribitur, ut ante matutinum & veſperas ſacriſta thurificet omnia altaria. Idem olim monachi ante privatas orationes obſervare ſolebant, præſertim Græci, ut ex vitis eorum conſtat. Quod verò miniſtris altaris, ac poſtea circumſtantibus etiam laicis, thuris ſuffitus præberi ſoleat; non ad dignitatis prærogativam, ut per abuſum irrepſit, ſed ad religionem pertinet, ut nimirum excitet ad orationem, & effectum divinæ gratiæ repræſentet. Unde Apoc. 8. incenſa ſunt orationes Sanctorum, & in pſalmo canimus, *dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.* Sacerdos item in Ordine Romano benedicens Incenſum orat, ut omnes inſidiæ & phantaſmata dæmonum, omneſque languores vi odoris ipſius effugentur. Thuris denique uſui à tempore Apoſtolorum in eccleſia recepto non obſtat Tertullianus, qui in apologetico *cap.* 30. ait nos puram precem offerre Deo, *non grana thuris unius aſſis, non arabicæ arboris lacrymas:* Non Arnobius, qui *lib.* 7. *adv. gentes* latè oſtendit thuris uſum rem novellam eſſe, temporibus heroicis, Numæque Pompilio, ac matri ſuperſtitionis Etruriæ ignotam: non Athenagoras, cujus hæc ſunt verba in legatione pro chriſtianis; *opifex ille & pater univerſorum non ſanguine eget, non nidore, non floribus & ſuffimentis fragrantibus, cum ipſe ſit odor longè ſuaviſſimus, cum nulla re indigeat, nihil extra ſe deſideret.* Iſti, inquam, non obſtant, quia de uſu thuris in ſacrificiis gentilium, deque illorum multiplici ſuperſtitione loquuntur: nos autem neque thure ſacrificamus Deo, neque ipſi ſuffitum tanquam indigenti offerimus, nec ſolum credimus ſine interno cultu ad religionem ſufficere, & ut loquitur Tertullianus *lib. de corona cap.* 10. thus quidem incendimus, *ſed non eodem ritu, nec eodem habitu, nec eodem apparatu, quo agitur apud idola.* Eſto, quod nova res fuerit ſuffimi-

gatio in ſacris ethnicorum ſcribenre Arnobio, at non fuit nova in ſacrificiis veri Dei, ut ex veteri teſtamento liquet, ex quo in novum profluxit.

De libris Liturgicis, eorumque veneratione & ornamentis. Quid fuerit Cantatorium.

X. DE libris Liturgicis & ritualibus ſuperfluum videtur ſcribere, cum ſine illis ſacrum nequeat celebrari. Fuiſſe autem ab initio eccleſiæ certas Liturgiarum formulas ab Apoſtolis & apoſtolicis viris compoſitas, oſtendimus ſupra *cap.* 8. Refert Gennadius *lib. de ſcript. eccleſ.* Voconium Caſtellanum Mauritaniæ oppidi epiſcopum, & Muſæum presbyterum Maſſilienſem, ſacramentorum, officiorumque egregia volumina ſcripſiſſe, quæ ſi extarent, multa nobis de antiquis ritibus perſpecta forent. Digeſſit quoque Miſſarum ordinem Gelaſius Papa, & poſt eum Gregorius Magnus: quorum Miſſalia ſeparatim extabant anno Domini 731. in Abbatia Centulenſi, ſive S. Richerii. Sic enim recenſentur in chronico ejus Monaſterii *lib.* 3. *cap.* 3. *tomo* 4. *Spicilegii*, in indice Bibliothecæ, *de libris ſacrarii, qui miniſterio alteris deſerviunt, Miſſales Gregoriani tres*; *Miſſalis Gregorianus & Gelaſianus modernis temporibus ab Albino ordinatus: Miſſales Gelaſiani* XIX. Librum ſacramentorum S. Gregorii edidit Pamelius *to.* 2. *Liturgicorum*, qui deinde correctior prodiit, notiſque eruditiſſimis illuſtratus ab Hugone Menardo Monacho Benedictino Congregat. S. Mauri. Porrò Miſſali magna olim adhibita reverentia, & in Capitulari Caroli M. ex concilio Aquiſgranenſi decernitur, ut ſi opus ſit Miſſale ſcribere, perfectæ ætatis homines ſcribant cum omni diligentia. Nulli autem ſacrorum codicum divino ſacrificio inſervientium major veneratio exhibita, quàm libro Evangeliorum: nam Evangelium typum gent Chriſti in eo loquentis, & ideò in octava Synodo *cap.* 3. decretum eſt librum Evangeliorum & ſacram Imaginem Domini noſtri Jeſu Chriſti æquo honore adorari: & in conciliis idem codex Evangeliorum in ſublimi throno editiori loco poni conſuevit. Eum theca pretioſiſſima aurea vel eburnea, gemmiſque diſtincta cum imagine Chriſti crucifixi includere, aureiſque literis ſcribere mos priſcus fuit, quem indicant Gregorius Magnus *lib.* 12. *epiſt.* 7. *ad Theodelindam*, & Gregorius Turonenſis *lib. de gloria confeſſ. cap.* 63. *& lib.* 3. *hiſtor. Franc. cap.* 10. Conſonat Aimonius *lib.* 2. *de geſtis Francorum* narrans à Childeberto Rege avectas ab Hiſpaniis, in-

ter eccleſiaſtici miniſterii utenſilia, capſas XX. Evangeliorum ſolido auro fabricatas & gemmis ornatas. Libri quoque evangeliorum gemmis forinſecus, & auro exornati mentionem facit Simeon Monachus *lib. 2. de Dunelmenſi eccleſia cap.* 12. Leo Oſtienſis *lib.* 3. *chronici Caſinenſis cap.* 20. *&* 74. inter ornamenta illi eccleſiæ acquiſita & relicta à Deſiderio Abbate, qui poſtea Victor III. Romanus Pontifex fuit, enumerat libros epiſtolarum & evangeliorum, ac ſacramentorum cum tabulis aureis & argenteis. Flodoardus item *lib.* 3. *cap.* 5. librum ſacramentorum ebore, argentoque decoratum commemorat. Apud Goldaſtum *to.* 1. *rerum Alamanicarum* extat liber de origine Monaſterii S. Galli, in quo legimus Hartmotum Abbatem librum evangeliorum auro, argento, lapidibuſque pretioſis ornaſſe. Ducas in hiſtoria Byzantina *cap.* 42. capta Conſtantinopoli Evangelia adhibitis ornamentis mirâ arte compacta, auro argentoque inde revulſis partim venundata, partim projecta conqueritur. Alia multa paſſim occurrunt, ſed hæc carptim relata ſufficiunt, ut dignoſcamus communem hanc librorum Liturgicorum venerationem fuiſſe. Horum ornamentorum rationem reddit Rupertus Abbas *lib.* 2. *de div. offic. cap.* 23. dicens, *Codices quoque Evangelici auro & argento, lapidibuſque pretioſis non immeritò decorantur, in quibus rutilat aurum cœleſtis ſapientiæ, nitet argentum fidelis eloquentiæ, fulgent miraculorum pretioſi lapides, quæ manus Chriſti tornatiles aureæ plenæ hyacinthis operatæ ſunt.* Recolo me legiſſe in commentariis rerum Moſcoviticarum non audere Moſcovitas Evangelium tangere, niſi prius laverint manus, ſeque ſigno Crucis muniennt, & inclinato capite honorem ei exhibuerint: quorum tametſi ſchiſmaticorum reverentiam par eſſet omnes Orthodoxos imitari. Morem, qui nunc viget collocandi ſuper pulvinar librum Miſſalem, antiquum eſſe colligo ex Ordine Romano, in quo ſtatuitur ut perlecto Evangelio accipiat ſubdiaconus pulvinar & evangelium à diacono, eumque præcedat. In eodem libro inter ea quæ portantur ante Pontificem euntem ad Stationem, nominatur *Cantatorium*, quod nihil aliud eſſe conjicio quàm librum ſeu potius tabulam, in qua ſcriptum erat Reſponſorium canendum poſt epiſtolam; nam infra ait, *Poſtquam legerit* ſubdiaconus epiſtolam, *aſcendit cantor cum cantatorio, & dicit Reſponſorium.* De tabulis, quas cantor in manu tenet, agit Amalarius *lib.* 3. *cap.* 16. ſed cum omnia trahat ad ſenſum myſticum, nihil quod ad rem ipſam pertineat inde erui poteſt, niſi quod hujuſmodi tabulæ ex oſſe fieri ſolebant. Forſitan ad hoc cantatorium pertinet, quod Oſtienſis *lib. cit. cap.* 20. de Abbate Deſiderio refert, *Fecit & libellum ad cantandum ante altare ſive in gradu, eumque tabu-*

lis eburneis mirificè ſculptis, & argento annexuit. Nam Reſponſorium poſt epiſtolam in gradu olim cantabant, & hinc Gradualis nomen accepit.

De palla linea, quæ Corporale dicitur. Olim longior, & latior erat. De ſudariolo ſeu Purificatorio, quo tergitur calix. De velo, quo tegitur. Addita quædam de aliis velis.

XI. POſt vaſa & inſtrumenta proxima eſt ſupellex, & primò quidem palla linea ſive ſindon, in qua corpus Chriſti conſecratur, cui propterea *Corporalis* nomen ab eccleſiaſticis ſcriptoribus inditum fuit. Apoſtolos non in nudo altari, ſed pannis ſeu linteis ornato ſacrum celebraſſe omnino credendum eſt, ob maximam reverentiam, qua ſanctiſſimum Chriſti corpus venerabantur. At verò Silveſter in libro Pontificali conſtituiſſe dicitur, ut ſacrificium altaris non in ſerico neque in panno tincto, ſed tantùm in lineo ex terra procreato conſecraretur; ſicut corpus Domini in ſindone linea & munda ſepultum fuit. Græci etiam velo lineo quadrato utuntur inſtar noſtri Corporalis, quod explicatur lecto evangelio, & expleta ſynaxi complicatur. *Iliton* vocant, de quo Chryſoſtomus in Liturgia, & ejus diſcipulus Iſidorus Peluſiota *lib.* 1. *epiſt.* 123. appoſitè ad Silveſtri conſtitutionem, *Pura*, inquit, *illa ſindon, quæ ſub divinorum donorum miniſterio expanſa eſt, Joſephi Arimathenſis eſt miniſterium. Ut enim ille Domini corpus ſindone involutum ſepulturæ mandavit, per quod univerſum mortalium genus reſurrectionem percepit: eodem modo nos propoſitionis panem in ſindone ſacrificantes, Chriſti corpus ſine dubitatione reperimus.* Nomen Corporalis ſæpe legitur in Ordine Romano, in quo etiam extant tres orationes ad illud benedicendum, quibus Antiſtes Deum precatur, ut ipſum linteamen cœleſti benedictione ſanctificetur ad conſecrandum ſuper illud corpus & ſanguinem Domini noſtri Jeſu Chriſti. In eodem libro palla corporalis nuncupatur: *Ubi*, inquit, *pallæ corporales lotæ fuerint, nullum aliud linteamen ibidem debet lavari.* Glaber Rodulfus Monachus *lib.* 5. *hiſt. cap.* 1. applicatione Corporalis fugatos morbos, extincta incendia narrans, vocat illud Chriſmale: quod nomen illi etiam tribuitur à Beda in ſuo Pœnitentiali, neſcio qua de cauſa. Olim multo longius & latius fuit, quàm hodie ſit; nam totum altare eo tegebatur, & ideò palla ac linteamen vocabatur. Colligitur hoc manifeſtè ex ordine Romano, qui duorum Diaconorum operam exigit ad illud expandendum, & complicandum. Sic enim ait. *Tunc venit ſubdiaconus ferens in brachio dextro patenam, & in*

ſiniſtro calicem, & ſuper calicem corporale, quod accipiens Diaconus ponit ſuper altare à dextris projecto capite altero ad Diaconum ſecundum ut expandatur. Item clariùs. *Diaconus accipiens Corporale ab Acolytho, alio ſe adjuvante Diacono, ſuper altare diſtendat: quod utique linteum ex puro lino eſſe contextum debet, quia ſindone munda corpus Domini legitur involutum in ſepulchro: & tanta quantitatis eſſe debet, ut totam altaris ſuperficiem capiat.* Et infra poſt communionem. *His ita peractis duo Diaconi complicantes corporale ponant ſuper calicem.* Ideò autem totum altare tegebat, ut tot in eo panes commodè poſſent collocari, quot neceſſarii erant pro multitudine communicantium, qua ceſſante & ipſum ſtrictius factum eſt. Unicum quoque fuit olim corporale, nec aderat parva illa palla, qua nunc calicem operimus: cum enim palla corporis latior eſſet, ea etiam utebantur ad tegendum calicem. Liber antiquorum Uſuum Ciſtercienſium c. 53. ait: *Diaconus poſito offertorio ſuper altare, ponat calicem ſuper corporale in ſecundo plicatu anterioris & ſiniſtræ dextræque partis & panem ante calicem, revolvens ſuper eum Corporale.* Vetus item Ceremoniale Congregationis Burſfeldenſis ordinis S. Benedicti cap. 44. ait, *Diaconus explicet corporale habens tres plicatus in latum, & quatuor in longum, medium latitudinis ponens in medio altaris.* Et infra. *Plicatu extremæ partis corporalis calicem operiat.* Manet hodie hic ritus apud Carthuſianos. Eccleſia autem Romana ad tegendum calicem parvam adhibet pallam, de qua loquitur Innocentius *lib. 2. de myſteriis Miſſæ cap. 56.* dicens: *Duplex eſt palla, quæ dicitur corporale, una quam Diaconus ſuper altare totam extendit, altera quam ſuper calicem plicatam imponit.* Hunc uſum Romanorum ſequutos fuiſſe ævo ſuo Italos omnes, & Alemannos, Gallos verò uno tantùm Corporali uſos teſtatur Radulfus Tungrenſis *lib. de canonum obſervantia prop. ultima.* B. Joannes de Parma Ordinis Minorum ſeptimus Miniſter Generalis, ut ex annalibus Vuaddingi refert in ejus vita Henſchenius die 19. Martii, fratribus ſuis præcipit, ut pallam diviſam à corporali calici ſuperponerent. At hic uſus jam alicubi vigebat tempore S. Anſelmi Cantuarienſis, ut conſtat ex ejus opuſculo de ſacramentorum diverſitate ad Valerannum Epiſcopum, ipſi enim Anſelmo ſcribens Valerannus ait, *inter conſecrandum nonnulli ab initio calicem operiunt, quidam corporali, alii panno complicato inſtar ſudarii, quod repertum legimus in monumento non cum linteaminibus poſitum; ſed ſeparatim involutum in uno loco.* Cui reſpondens Anſelmus neutram conſuetudinem reprehendit, tutius tamen & decentius putat ut calix operiatur, ne quid immundum in ipſum cadat. In Miſſa Ambroſiana eſt oratio ſuper ſindonem, quam dicit ſacerdos ante offertorium, cum Diaconus in Miſſa ſolemni Corporale expandit

ſuper altare. Thecam pretioſam ſive peram ad reponenda corporalia memorat Conradus Epiſcopus in Chronico Moguntino. De ſudariolo ſeu Purificatorio, quo nunc utimur ad tergendum calicem, nullam apud antiquos ſcriptores mentionem factam invenio. In Ordine item Romano nihil præſcribitur de tergendo calice peracta communione. Ait enim, *Hoc officio juxta altare peracto, & pugillari cum quo confirmetur populus per ſubdiaconum regionarium jam accepto, traditur calix ab Archidiacono eidem ſubdiacono perferendus Acolytho, ut reponatur in paratorio.* Et alibi ait: *Diacono nimis cautè procurandum eſt, ne quid in calice aut patena ſanguinis vel Corporis Chriſti remaneat.* Quomodo autem tam calix quàm patena abſtergerentur, priuſquam reponerentur in paratorio, non dicit. Obſcurum ſimiliter eſt quid per *paratorium* intelligatur, an arca ſive armarium, quo univerſa ſacra ſupellex reconderetur, an capſula ſoli calici aſſervando deſtinata. Monachi olim ad tergendum calicem linteolo utebantur in cornu epiſtolæ cujuſque altaris appenſo, ubi etiam erat parva piſcina, in quam ſecundam calicis ablutionem projiciebant, ut adhuc apparet in antiquis Eccleſiis, præſertim Ciſtercienſium. Græci ſpongia utuntur, qua & calicem & diſcum detergunt ut docet Goar in notis ad Liturgiam Chryſoſtomi *num.* 177. Eam verò in ſacrificio incruento uſurpant, quia ſacrificii cruenti à Chriſto oblati pars fuit & inſtrumentum. Uſus veli, quo calix operitur, antiquiſſimus eſt: nam c. 72. Apoſtolorum ſancitur, ne quis velum ſanctificatum in uſus ſuos convertat: & in concilio Bracarenſi III. tempore Adeodati Papæ c. 2. illi excommunicatione damnantur, qui eccleſiaſtica ornamenta & vela in uſus ſuos transferre, vel aliis donare aut vendere præſumpſerint. Hormiſda quoque Romanus Pontifex *epiſt.* 73. gratias agit Epiphanio Conſtantinopolitano ob calices & vela ab eo ſibi directa. Græci tribus velis ſacra tegunt; uno diſcum, altero calicem, tertio eoque majori utrumque ſimul. Hunc verò *Aërem* vocant, quia per modum aëris circa terram expanſi ſacra dona ambit, cujus nomen & formam ab Eccleſia Hieroſolymitana in reliquas orientales derivaſſe Typicon Sabæ teſtatur apud Goar in Liturgiam Chryſoſtomi *num.* 51. Notandum eſt autem veli nomine ſæpè aulæa ſeu periſtromata intelligi, quibus Eccleſiæ parietes ornantur: itemque ſiparium ſive cortina, quæ ante portas ſanctuarii à Græcis appendi ſolet. Et ad hoc velum referendas puto orationes veli, ſeu velaminis, quæ in Liturgia Jacobi Apoſtoli, & in Baſilii Magni Anaphora leguntur, non autem ad velum calicis, ut quidam exiſtimavit. Erat olim apud Latinos aliud velum ſive cortina, quæ inter chorum & Presbyterium, ubi chorus in medio Eccleſiæ ante altare & Presbyterium ſitus eſt, quadrageſimali

tempore expandi ſolebat, de qua Uſus antiqui Ciſtercienſes *cap.* 15. & vetus ceremoniale Benedictinum *cap.* 31. Ejus uſum adhuc vigere in quibuſdam Eccleſiis Gallicanis à viris doctis & fide dignis intellexi.

Olim Acolythos ſindonem & ſacculos ad Miſſam portaſſe, & cur. De alia ſindone pro recipiendis oblationibus. De velo offertorii.

XII. IN Ordine Romano præcipitur Acolythis ut ſindonem in collo ligatam habeant: & ne abſque ſindone & ſacculis procedant. Et ſindone quidem utebantur, ne nudis manibus ſacra vaſa contingerent: in ſacculis verò oblationes reponebant. Deſcribens enim Ordo Romanus ritum Miſſæ poſt datam pacem ante communionem ait, *& accedentes ſubdiaconi ſequentes cum Acolythis, qui ſacculos ad hæc idoneos portant à dextris & à ſiniſtris altaris: ipſi ergo ſubdiaconi extendentibus Acolythis brachia cum ſacculis ſequentes à fronte, parant ſinus ſacculorum Archidiacono ad ponendum oblationes prius à dextris, deinde à ſiniſtris.* An verò iſtæ oblationes eſſent conſecratæ, libenter à peritioribus diſcerem. Et ſanè primo intuitu ſuſpicatus ſum, ne fortè eſſent eulogiæ poſt Miſſam diſtribuendæ, vel pauperibus mittendæ: ſed verba quæ immediatè ſequuntur non conveniunt eulogiis, & ſatis apertè indicant, quod fuerint conſecratæ. *Tum vadunt*, inquit, *acolythi dextra lævâque poſt Epiſcopos ſive presbyteros circum altare, ut ipſi ſacerdotes incipiant hoſtias confringere, patena præcedente, quam duo ſubdiaconi regionarii deferunt ad diaconos cauſa confractionis, ut ipſi quoque frangant, quando Pontifex annuerit eis.* Et paulò poſt. *Expleta confractione diaconus minor levata de ſubdiacono patena defert eam ad Pontificem, ut communicet corpore Dominico.* Tum deſcribit communionem cæterorum tam eccleſiaſticorum, quàm laïcorum. Accedit quod iſtæ oblationes ab altari ſumebantur mittendæ in ſacculos; in altari verò illas dumtaxat oblationes remanebant poſt offertorium, quæ conſecrari debebant. Cujus verò formæ vel ex qua materia eſſent iſti ſacculi ſilet Ordo Romanus, morem enim deſcribit tunc uſitatum & omnibus notum; nec alibi occurrit mihi apud priſcos ſcriptores vel minimum horum ſacculorum veſtigium. Viderint & judicent qui in evolvendis antiquorum monumentis magis verſati ſunt. Mihi libuit inter ſacram Miſſæ ſupellectilem hos quoque ſacculos ex ordine Romano recenſere. Erat & ſindon ad populi oblationes recipiendas. *Oblationes*, ait idem Romanus ordo, *à Pontifice ſuſcipit ſubdiaconus &*

ponit in ſindone. Et alio loco clariùs. *Oblationes à Pontifice ſuſcipit ſubdiaconus regionarius & porrigit ſubdiacono ſequenti, & ſubdiaconus ſequens ponit in ſindone, quam tenent duo Acolythi. Reliquas oblationes poſt Pontificem ſuſcipit Epiſcopus hebdomadarius, & ipſe manu ſua mittit eas in ſindonem, quæ eum ſequitur.* Adhuc viget aliquo modo hic ritus in Eccleſia Metropolitana Mediolanenſi, nam in Miſſa ſolemni celebrans medius inter diaconum & ſubdiaconum deſcendit ad ingreſſum presbyterii, ubi extenſa ſindone ante gremium, quæ per ſubdiaconum & diaconum hinc inde tenetur, recipit oblationes panis & vini à duobus ſenibus peculiari habitu veſtitis: tum deſcendens ad ingreſſum chori inferioris eaſdem oblationes accipit à duabus mulieribus provectæ ætatis ſpeciali item veſte indutis. Erat & velum oblongum, quod ab ordine Romano offertorium nuncupatur, cujus etiam hodie & vocabulum & uſus permanet. *Levat*, inquit, *calicem Archidiaconus de manu ſubdiaconi, & ponit eum ſuper altare iuxta oblationes Pontificis à dextris, involutis anſis cum offertorio ſuo.* Item. *Cum dixerit Pontifex* Per ipſum, cum ipſo, *levat Archidiaconus cum offertorio calicem per anſas.* Uſus ordinis Ciſtercienſis cap. 53. *Diaconus opertis manibus de offertorio tenens ſiniſtra manu pedem calicis, dextra autem patenam offerat ſacerdoti.* Nunc communiter velum offertorii dicitur, & pendet è collo diaconi cùm offert calicem ſacerdoti: eoque utitur ſubdiaconus cum tenet patenam, quam porrigit diacono circa finem Dominicæ orationis. Hoc ipſum velum Fanonem vocat Ordo Romanus his verbis. *Poſtquam viderint calicem, in quo ſanguis Domini eſt, fanone circundatum, & audierint* ſed libera nos à malo, *vadunt & præparant calices.*

Deſcribuntur Altaris & Eccleſiæ ornamenta.

XIII. Spectant etiam ad ſacram ſupellectilem pro Miſſæ celebratione neceſſariam tegumenta altaris, lintea ſcilicet, quæ velamina, pallæ, operimenta, mappæ, & mantilia dicuntur: ſpectant & amicula anteriora, quæ pallia & Frontalia à recentioribus, ab antiquis veſtes nuncupantur. Denique ad idem pertinent vaſa aurea & argentea, flores, thecæ pretioſæ cum reliquiis Sanctorum, & alia ejuſdem generis, quæ licet neceſſaria non ſint, ſolent tamen ad ornatum altaris adhiberi. Extat in ordine Romano, & in antiquo ordine dedicationis Eccleſiæ apud Menardum benedictio linteaminum. Ivo Carnotenſis 2. *P. decreti cap.* 132. ex concilio quodam Rhemenſi ait: *Obſeruandum eſt ut menſa Chriſti, id eſt altare, ubi corpus Dominicum conſecratur, ubi ſanguis eius hauritur, ubi ſanctorum reliquiæ reconduntur,* ubi

ubi preces & vota populi in conſpectu Dei à ſacerdote offeruntur, cum omni veneratione honoretur: & mundiſſimis linteis & palliis diligentiſſimè cooperiantur, nihilque ſuper eo ponatur, niſi capſa cum Sanctorum reliquiis, & quatuor Euangelia. Optatus Milevitanus *lib.* 6. tanquam morem ubique receptum commemorat, quod altaria linteis operirentur. Ait enim, *quis fidelium neſcit in peragendis myſteriis ipſa ligna*, altaria ſcilicet quæ in Africa lignea erant, *linteamine cooperiri? inter ipſa ſacramenta velamen potuit tangi, non lignum.* Victor Epiſcopus *lib.* 1. *de perſecut. Africana.* Proculum quendam ab impio Geiſerico in provinciam Zeugitanam adversùs Catholicos miſſum ſcribit, qui rapaci manu cuncta devaſtans de pallis altaris camiſias ſibi & femoralia fecit. Theodoretus *lib.* 1. *hiſt. eccl. cap.* 29. loquens de Encæniis ſive conſecratione templorum, quæ à Conſtantino Magno Hieroſolymis ædificata fuerunt, divinum altare aulæis regalibus, vaſiſque aureis omni genere gemmarum collucentibus ornatum fuiſſe refert. Juſtinianus epiſt. ad Hormiſdam Romanum Pontificem ſe duo pallia ſerica eidem direxiſſe ait ad ornamentum altaris ſanctorum Apoſtolorum. Adrianum feciſſe veſtes duas ſuper altare teſtatur Anaſtaſius, majorem unam ex auro puriſſimo atque gemmis, in qua expreſſa Dei genitricis in cœlum Aſſumptio: aliam de ſtauracio ornatam in ambitu blattis. Leo III. apud eundem fecit veſtem ſuper altare tyriam, habentem gryphas majores, & duas notas chryſoclavas cum cruce: aliaſque pretioſiſſimas pro diverſis eccleſiis. Idem fecit ante Confeſſionem Principis Apoſtolorum Angelos ex argento puriſſimo dextra lævâque, penſantes libras CXLVI. Nec non & alios Angelos duos ex argento puriſſimo deauratos, ſtantes in trabe majori & penſantes ſimul libras LXIII. & alios Angelos quatuor minores ex argento puriſſimo deauratos, penſantes ſimul libras LXVIII. Paſchalis fecit in altari ſancti Petri veſtem miræ magnitudinis, pulchram & decoratam nimis, ex auro gemmiſque contextam, præfigurantem hiſtoriam qualiter idem Apoſtolus à vinculis per Angelum ereptus eſt. Sergius II. fecit vela alba holoſerica, ex quibus ſacrum circumdatur altare. Narrat Procopius *lib.* 2. *de bello Vuandalico c.* 9. quod vaſa templi Salomonis, quæ ab urbe Roma Giezericus Rex tranſtulerat in Africam; & Beliſarius ex Africa victo Gilimere Conſtantinopolim detulerat, Juſtinianus Imperator Hieroſolymam miſit, Chriſtianorumque Eccleſiis dono dedit, ut iis nimirum ad ornatum uterentur. Sunt & periſtromata, quæ parietibus appendi ſolent, & ab antiquis vela nuncupantur, de quibus ſæpè Anaſtaſius in vitis Pontificum. Ait enim Gregorium III. vela ſerica alba feciſſe ornata blatto circumquaque in Baſilica pendentia. Zacharias

item ex palliis ſericis fecit vela pendentia inter columnas. Adrianus per univerſos arcus Baſilicæ Principis Apoſtolorum fecit vela numero LXV. de palliis tyriis atque fundatis. Idem in Baſilica S. Mariæ ad Præſepe fecit vela num. XLII. & in Lateranenſi per diverſos arcus LVII. Leo III. plura in diverſis Eccleſiis, & in Baſilica S. Pauli pendentia in arcubus XLIII. Paſchalis fecit in eccleſia S. Petri vela de chryſoclavo per arcus presbyterii habentia hiſtoriam de mirabilibus Apoſtolorum numero XLVI. Sergius II. obtulit cortinas Alexandrinas pretioſiſſimo opere contextas & alia vela holoſerica & ex auro texta. Nicolaus fecit vela auro texta cum gemmis. De velis ante portas ſic canit Paulinus. *Nat. 6. ſancti Felicis.*

Cedo, alii pretioſa ferant donaria, meque
Officii ſumptu ſuperent, qui pulchra tegendis
Vela ferant foribus, ſeu puro ſplendida lino,
Sive coloratis textum fucata figuris.

Et ſupra *Natali 3.*

Aurea nunc niveis ornantur limina velis.

Crebra velorum ante portas majores templorum, quas regias vocabant, mentio fit apud eundem Anaſtaſium, ut in Leone III. de Baſilica S. Petri, *fecit vela alba holoſerica majora tria, quæ pendent ante regias in introitu:* De S. Maria ad Præſepe, *fecit velum aliud majus album, quod pendet ante regias majores in introitu.* Græci autem ex veteri inſtituto portis ſacrarii vela appendunt, quæ in eorum Typicis & euchologiis paſſim commemorantur. De Floribus poſitis in altari teſtimonium habemus S. Auguſtini *lib. 22. de civit. Dei cap. 8.* ubi enarrans inter miracula Protomartyris Stephani virum primarium Martialem multum à Chriſtiana religione abhorrentem, converſum ad Chriſtum oratione pro ipſo à genero ejus fuſa in B. Stephani Oratorio, & admotis floribus ex ejus altari deſumptis; *Viſum*, inquit, *eſt genero ejus, ut iret ad memoriam ſancti Stephani, & illic pro eo quantum poſſet oraret: deinde abſcedens aliquid de altari florum quod occurrit tulit, eique cum jam nox eſſet, ad caput poſuit: & ſe credere dixit.* Hieronymus in epitaphio Nepotiani: *Erat ſollicitus ſi niteret altare, ſi parietes abſque fuligine, ſi pavimenta terſa, ſi janitor creber in porta, vela ſemper in oſtiis, ſi ſacrarium mundum, ſi vaſa luculenta, & in omnes ceremonias pia ſollicitudo diſpoſita. Baſilicas Eccleſiæ & Martyrum conciliabula diverſis*

ſloribus & arborum comis, vitiumque pampinis adumbravit. Sanctus Severus, ut de eo refert Gregorius Turonenſis lib. de gloria Confeſſ. cap. 50. *ſolitus erat ſlores liliorum tempore quo naſcuntur colligere, ac per parietes hujus ædis appendere.* Loquitur autem de eccleſia, in qua ſepultus fuit. Paulinus *natali* 3. *S. Felicis.*

Ferte Deo pueri laudem, pia ſolvite vota;
Spargite flore ſolum, prætexite limina ſertis:
Purpureum ver ſpiret hiems, ſit floreus annus
Ante diem, ſancto cedat natura diei.

Sunt & alia hujuſmodi multa apud veteres Patres, ex quibus deducitur quanta fuerit illorum cura in adornandis templis & altaribus, non alia ſane de cauſa, niſi quia in ipſis peragitur ſacrificium corporis & ſanguinis Jeſu Chriſti, Sanctorumque corpora in eiſdem condita ſunt.

De his qui altari inſerviunt, ac primum de Diacono. Hujus ordinis dignitas, & origo.

XIV. ET hæc quidem de apparatu, qui ad ſacrificium extrinſecus adhibetur, dicta ſufficiant: nunc de intrinſeco agendum eſt, qui & Miniſtros ſacerdoti inſervientes complectitur, & cantores. Primus autem miniſterii locus debetur Diacono, qui primo & præcipuo in ſacrificii oblatione officio fungitur, cæteriſque ampliorem dignitatem habet, quia propiùs ad altare accedit: ac propterea ab antiquis Patribus miniſtri nomen antonomaſticè ſortitus eſt. Hinc Commodianus, qui tempore ſancti Silveſtri vivebat, in Inſtructionibus pro Eccleſiaſtica diſciplina per primas verſuum literas *cap.* 68. ſic ad Diaconos loquitur.

Myſterium Chriſti Diacones exercite caſtè,
Idcircò Miniſtri facite præcepta magiſtri.
Nolite ludere perſonam Judicis æqui,
Integrate locum veſtrum per omnia docti,
Surſum intendentes, ſemper Deo ſummo devoti.
Tuta Deo reddite ſacra miniſteria aræ,
Rebus in adverſis exemplum dare parati.
Inclinate caput veſtrum Paſtoribus ipſi.
Sic fiet ut Chriſto poſſitis eſſe probati.

Præclare Iſidorus de Diaconis ſcribens lib. 2. de off. eccl. c. 8. *Sine ipſis*, inquit, *Sacerdos nomen habet, officium non habet. Nam ſicut in Sacerdote conſecratio, ita in Miniſtro diſpenſatio Sacramenti. Illi orare, huic pſallere mandatur. Ille oblata ſanctificat, hic ſanctificata diſpenſat. Ipſis etiam Sacerdotibus propter præſumptionem non licet de menſa Domini tollere calicem, niſi eis traditus ſit à Diacono. Levitæ inferunt oblationes in altaria, Levitæ componunt menſam Domini, Levitæ aperiunt arcam teſtamenti. Non enim omnes vident alta myſteriorum, quæ operiuntur à Levitis, ne videant qui videre non debent, & ſumant qui ſervare non poſſunt.* Eadem repetit & confirmat concilium Aquiſgranenſe primum *c.* 7. & iis antiquior Epiphanius *hæreſ.* 75. tanti facit Diaconi miniſterium, ut ne Epiſcopum quidem abſque Diacono unquam fuiſſe, aut eſſe poſſe aſſeveret. Diaconorum originem multi Doctores S. Hieronymum ſequuti *epiſt.* 85. *ad Evagrium* à Levitis antiquæ legis repetunt, quibus idcircò tum Diaconorum, tum Levitarum nomen indiſcriminatim tribuere ſolent: quia ſicut presbyteri noſtri filiorum Aaron, ita Diaconi Levitarum vice in eccleſia funguntur, atque ideò in illis iſtorum typum agnoſcimus. Sacri tamen & evangelici diaconatus primordia à libro Actuum Apoſtolorum *cap.* 6. ſumenda ſunt, quando Apoſtoli ſeptem viros elegerunt, & orantes manus ipſis impoſuerunt. Quo exemplo Patres Concilii Neocæſarienſis *can.* 15. hanc legem ediderunt. *Diaconi ſeptem eſſe debent ex canone, etſi magna ſit civitas: Ejus autem rei fidem facit liber Actuum Apoſtolorum.* Sed cum poſtea creviſſet in multis civitatibus numerus Diaconorum, adeò ut Juſtinianus Imperator *Novella* 3. *cap.* 1. Regiæ Urbis Diaconos centenario numero concluſerit, ne hic numerus Apoſtolico exemplo adverſari videretur, auſa eſt ſynodus in Trullo ſine legitima auctoritate congregata præcitatum canonem Neocæſarienſem ſugillare, & inſuper definire ſeptem primos Diaconos non fuiſſe ab Apoſtolis ſacramentali ordinatione initiatos, ſed tamquam œconomos & diſpenſatores cibo & potui diſtribuendo deſtinatos, quam falſam opinionem fusè proſequitur can. 16. Chryſoſtomi teſtimonio pro ſe perperam allegato. At Chryſoſtomi in cap. 6. Actuum, cæterorumque patrum ſenſus eſt, ſi bene perpendatur, duplex illis miniſterium Apoſtolica ordinatione & manuum impoſitione collatum fuiſſe, ſacrificio ſcilicet aſſiſtendi, & bona Apoſtolis oblata pauperibus diſtribuendi; illud autem primarium eorum munus, hoc ſecundarium fuit, & præ illo vix attendendum. Qua de re ſcribens Ignatius Martyr epiſt. ad Trallianos ait: *Oportet autem & Diaconos miniſtros exiſtentes myſteriorum Jeſu Chriſti ſecundum omnem modum omnibus placere. Non enim ciborum & potuum ſunt miniſtri, ſed Eccleſiæ*

Dei. Clariſſimè etiam Cyprianus epiſt. 65. *Diaconos poſt aſcenſum Domini in cælos Apoſtoli ſibi conſtituerunt epiſcopatus ſui & Eccleſiæ miniſtros.* Quod ſi profano dumtaxat miniſterio incubuiſſent, non tam exactum de illis examen fieri juſſiſſet Apoſtolus 1. *ad Timoth. cap.* 3. antequam ordinarentur. Ad idem aſtruendum plerique referunt hos Aratoris ſubdiaconi verſus in hiſtoria Apoſtolica.

Jura miniſterii ſacris altaribus apti
In ſeptem ſtatuere viros, quos undique lectos
Levitas vocare placet: cum ſplendida cæpit
Eccleſiæ fulgere manus, quæ pocula vitæ
Miſceat, & latices cum ſanguine porrigat Agni.

Nec omittenda hoc loco Optati Milevitani ſententia *lib.* 1. aſſerentis Epiſcopos in primo, presbyteros in ſecundo, diaconos in tertio ſacerdotio conſtitutos, qua loquendi formula manifeſtè oſtendit ſacrum eſſe ipſorum officium, & pro ſacro primis Eccleſiæ ſæculis habitum. Imò quarumdem in Gallia Eccleſiarum olim mos fuit, ut in Diaconorum ordinatione manus eorum chriſmate ungerentur, ut docet Menardus in notis ad librum Sacramentorum ſancti Gregorii *pag.* 289. ex antiquo Pontificali, & ex epiſtola Nicolai I. ad Rodulphum Archiepiſcopum Bituricenſem.

De officiis & muneribus Diaconorum. Addita quædam de Diaconiſſis.

XV. Neminem latet plura & diverſa eſſe munera Diaconorum; ſed quædam ex illis abierunt in deſuetudinem, quædam adhuc perſeverant. Differunt de his diffuſiſſimè duo viri eruditiſſimi, Iſaacius Habertus *ad partem IX. Pontificalis Græcorum*, & Joannes Morinus *lib. de ſacris ordinat. par.* 3. Ego paucis ea perſtringam. Primum & præcipuum eſt Epiſcopo vel Presbytero ſacrum facienti aſſiſtere, & quodammodo cooperari, ipſumque in omnibus adjuvare præſcriptis ritibus, qui in diverſis Eccleſiis diverſi ſunt. Deinde Evangelium legere, de qua re fuſiùs ſuo loco: panem & vinum offerre, non quidem conſecrando, ut ex can. 2. Concilii Ancyrani malè intellecto deducunt ſectarii, ſed utrumque ſacerdoti conſecraturo præſentando: munera enim quæ olim Diaconus è manibus populi accipiebat, nunc ex Protheſi accipit, eaque offert Sacerdoti, Sacerdos Deo. Apud Græcos celebrantem ſæpius admonet de iis quæ agenda ſunt, unde in Liturgiis

ea paſſim verba Diaconi ad ſacerdotem occurrunt, *Benedic Domine, extolle, immola*, & his ſimilia. Populum excitat ad attentionem elata voce dicens, *Attendamus.* Miniſtros inferiores officiis ſuis applicat, & illis ſigno, nutu, & aliquando ſublato orario indicat quid & quando agere, ſeu pſallere, aut legere debeant. Indignos à communione ſubmovet: Catechumenis, pœnitentibus, energumenis, & infidelibus ſtato tempore edicit ut ab eccleſia egrediantur. Poſtquam oblatio in altari poſita eſt, flabellum tenet & ventilat, ut beſtiolas prætervolantes abigat à ſacris donis. Curabant olim Diaconi, ut quiſque in eccleſia ſuum locum teneret, portamque cuſtodiebant qua viri ingrediebantur. Dominicum ſanguinem, imò & corpus, fidelibus diſtribuebant, quod Cyprianus *lib. de Lapſis*, Juſtinus Martyr *circa finem* 2. *Apologiæ*, Conſtitutiones Apoſtolicæ, & plures antiqui Patres clarè teſtantur. Hic autem mos ante concilium Nicænum adeò invaluerat, ut etiam presbyteris euchariſtiam porrigerent, quam audaciam ipſa Synodus coërcuit *can.* 18. Inſuper vetitum eis eſt *can.* 15. concilii II. Aurelianen. & 38. Carthaginenſis IV. ne præſente presbytero corpus Domini Fidelibus traderent. In conſecratione Chriſmatis, ac in omnibus eccleſiaſticis officiis epiſcopo aſſiſtunt, eidemque aſtant prædicanti. Eorum etiam munus eſt prædicare, quod tamen primariò epiſcopis convenit: itemque baptizare, ſi epiſcopo & presbytero abſentibus neceſſitas id poſtulet, ut ſancitum fuit in concilio Illiberitano *c.* 77. In ſolemni verò baptiſmatis adminiſtratione ad ipſos ſpectat baptizandos inſtruere, & ad exorciſmum, ac deinde ad immerſionem detractis veſtibus præparare. Secundariò autem & extra myſteria eorundem erat diſtribuere, ut ſupra diximus, eleemoſynas, pauperum menſis miniſtrare, curam gerere Martyrum & Confeſſorum, qui in carcere ob Chriſti fidem detinebantur, eiſque neceſſaria ſuppeditare; eorum vota & ultimam voluntatem excipere, & ad epiſcopum deferre: eccleſiaſtica negotia apud Imperatorem procurare, ſacris virginibus præeſſe. Miſſos quoque Diaconos, ut epiſcoporum abſentium in conciliis vices gererent, ex ipſorum Actis conſtat, ejuſque moris exempla affert Lupus in *notis ad can.* 7. *Trullanum.* Denique Cyprianus *epiſt.* 13. permittit Diaconis pœnitentes reconciliare in abſentia Epiſcopi, & Presbyteri, eoſque abſolvere, non quidem ſacramentaliter, ſed à pœnis ſatisfactoriis, ſive ab excommunicatione. Verba Cypriani hæc ſunt: *Occurrendum puto fratribus noſtris, ut qui libellos à Martyribus acceperunt & prærogativa eorum apud Deum adjuvari poſſunt, ſi incommodo aliquo & infirmitatis periculo occupati fuerint, non expectata præſentia noſtra apud presbyterum quemcumque præſentem, vel ſi presbyter re-*

pertus non fuerit, & urgere exitus cœperit, apud Diaconum quoque exomologeſin facere delicti ſui poſſint, ut manu eis in pœnitentiam impoſita veniant ad Dominum cum pace, quam dari Martyres literis ad nos factis deſideraverunt. Quia verò epiſcopi præcipua quæque per Diaconos agebant, hinc illi inſoleſcere, ſe presbyteris præferre, ante illos ſedere auſi ſunt, quorum ſuperbiam ſæpius carpunt antiqui Patres, & multoties eccleſiaſticis canonibus repreſſa eſt: ſed hæc omitto, quia prorſus parerga ſunt.

Erant & Diaconiſſæ, de quarum ordinatione & miniſteriis in utrâque eccleſia græca & latina eruditè, ut ſolet, diſſerit Morinus *lib. de ſacris ordinat. p. 3. exercit.* 10. Multa etiam ſcitu digna de his congerit Goar in euchologio in notis ad earum ordinationem. Munus illarum præcipuum fuit, ea mulieribus officia præſtare, quæ Diaconi viris. Ideò portas cuſtodiebant, per quas illæ ingrediebantur, earumque conſeſſus in eccleſia ordinabant: principia fidei & ritus baptiſmi eis exponebant, ipſiſque aderant, cum ad immerſionem nudabantur. Juſſa epiſcopi ad eaſdem referebant, & ſi aliqua vellet epiſcopum, presbyterum, vel diaconum alloqui, eam propter honeſtatis teſtimonium comitabantur. Viduarum quoque, & pauperum, ſacrarumque Virginum ſimul cum diaconis curam gerebant. Ante annos ferè ſexcentos ceſſavit in Occidente earum ordinatio & miniſterium: in Oriente verò jam deſierat vivente Balſamone, ut ipſe ait in *notis ad can.* 15. *concilii Chalcedon.* Multa de illis extant veterum canonum ſtatuta, ſed in his immorari non eſt hujus loci. *Licet* enim, ut ait Epiphanius hær. 79. *Diaconiſſarum ordo in eccleſia ſit,* non tamen ad ſacerdotii functionem, aut ullam ejuſmodi adminiſtrationem inſtitutus eſt; ſed ut muliebris ſexus honeſtati conſulatur. Extat earum benedictio in Ordine Romano, & in antiquis Ritualibus.

De Subdiaconis. Quando cœperit Subdiaconatus inter ſacros ordines recenſeri. Quæ ſint officia Subdiaconi.

XVI. SEcundus miniſtrantium locus Subdiaconorum eſt, quorum licèt expreſſa mentio in ſacris literis non reperiatur, eorum tamen inſtitutio vel ad Chriſtum, ut recentiores Scholaſtici exiſtimant, vel ad Apoſtolos referenda eſt. Fuiſſe Romæ ſeptem Diaconos, totidemque Subdiaconos aſſerit Cornelius Papa in epiſt. ad Fabium epiſcopum Antiochenum apud Euſebium *lib. 6. hiſt. eccl. cap.* 43. Eodem ævo Optatum quemdam in Africa ſubdiaconum à ſe ordinatum ſcri-

bit Cyprianus *epiſt.* 24. Eorumdem mentionem faciunt Ignatius epiſt. ad Antiochenos, Conſtitutiones Apoſtolicæ *lib.* 8. & concilium Laodicenum. Ab initio & deinceps per aliquot ſæcula Subdiaconatus inter minores ordines numerabatur, nec ei annexus erat cœlibatus. Quamvis enim concilium Illiberitanum *cap.* 33. Subdiaconis indixerit continentiam, certò conſtat hanc legem nec alibi, nec in ipſa Hiſpania tunc fuiſſe receptam, ut Morinus demonſtrat. *P.* 3. *ſacr. ordin. exercit.* 12. *cap.* 5. Poſt ſextum verò ſæculum vix aliqua memoria ſubdiaconorum reperitur, qui non fuerint continentiæ voto adſtricti. Et Romæ quidem jam ab his continentia ſervabatur tempore Pelagii II. qui ſubdiaconis Siciliæ præcepit, ut more Romanæ Eccleſiæ nullatenus ſuis uxoribus miſcerentur, ut teſtatur Gregorius Magnus ejuſdem immediatus ſucceſſor *epiſt.* 42. *lib.* 1. *&* 34. *lib.* 3. A Romana autem ad alias Occidentis eccleſias eadem inſtitutio propagata eſt: qua occaſione paulatim cœpit hic ordo à minoribus ſeparari, & majoribus ac ſacris accenſeri. Nam cum priùs extra ſanctuarium & altare conferri ſoleret, invaluit poſtea quorumdam epiſcoporum conſuetudo eum intra Miſſarum ſolemnia conferentium, & ita ſenſim majoribus æquiparatus eſt. Multum nihilominus tempus interceſſit, antequam certa & inviolabili lege inter ſacros recenſitus ſit. Etenim Petrus Cantor, qui vivebat anno 1200. relatus à Menardo in lib. ſacram. *pag.* 280. ait: *De novo inſtitutum eſt ſubdiaconatum eſſe ſacrum ordinem.* Subdiaconi officia ex Romano Pontificali hæc ſunt. Aquam ad miniſterium altaris præparare, diacono miniſtrare, Pallas altaris & corporalia abluere, calicem & patenam in uſum ſacrificii diacono offerre, oblationes quæ veniunt ad altare ſuſcipere, ut ex iis quantum ſatis eſt in altari ponatur. Eadem ferè referunt antiquiſſima Ritualia edita à Morino. Iſidorus *epiſt. ad Ludifredum Cordubenſem Epiſcopum* ea ſic recenſet. *Ad Subdiaconum pertinet calicem & patenam ad altare Chriſti deferre, & Levitis tradere, eiſque miniſtrare: urceolum quoque & aquamanile & manutergium tenere epiſcopo: Presbyteris & Levitis pro lavandis ante altare manibus aquam præbere.* Addit Alcuinus ejuſdem miniſterium eſſe, ut deferat diacono linteum, ſuper quod conſecrandum eſt corpus & ſanguis Domini: & ut peracto ſacrificio, quæ ſuperfuerint à diacono colligenda vel deportanda ſuſcipiat. Olim nec calicem, nec patenam, nec oblationes in altari ponebant, ſed hæc omnia porrigebant diaconis, eiſque ſerviebant intra Sanctuarium; ſed ad altare minimè accedebant. De legenda ab illis epiſtola nihil legimus in antiqua eorum ordinatione, nec apud veteres ſcriptores: hoc enim munere Lectores fungebantur, ut ſuo loco oſtendemus. Ex

concilio

concilio IV. Carthaginenſi conſtat licuiſſe eis vaſa ſacra contingere, ſed vacua: nam cum corpus & ſanguinem Chriſti continent, id illis prohibitum fuit c. 21. concilii Laodiceni, quo ſancitur non oportere miniſtrum (id eſt Subdiaconum qui diacono miniſtrat) locum habere in Diaconiis & ſacra vaſa tangere. Sic enim hunc canonem, & quidem rectè, Balſamon interpretatur. Apud Græcos Subdiaconi extra Sanctuarium ordinationem ſuſcipiunt, vaſa ſacra contingunt, ſed non in Miſſarum ſolemniis. Ipſa autem vaſa abſtergunt, ornant, diſponunt, ut ſacrificio apta ſint. Jubente diacono profanos ab eccleſia expellunt, cum ſcilicet diaconus dicit, ut catechumeni diſcedant. Portas Sanctuarii cuſtodiunt, ne quis indignus ingrediatur: & propè illas commorantur, ut ſint parati ad juſſa diaconi capeſſenda; ad altare verò non accedunt. Triceriuin & luminaria in ſanctuario præparant, epiſtolam autem in Miſſa non legunt. Hæc ſunt Græcorum ſubdiaconorum munia ex Euchologio excerpta, ex quibus liquet eos à Latinis multum differre, noſtriſque Acolythis magis quàm Subdiaconis ſimiles eſſe.

Minorum Ordinum antiquitas & origo. Afferuntur de ſingulis veterum Patrum teſtimonia. Apud Græcos ſoli Lectores ordinantur.

XVII. Tertia claſſis miniſtrantium Clericos minorum Ordinum complectitur, Acolythos ſcilicet, Exorciſtas, Lectores, & Oſtiarios; quos antiquiſſimos eſſe, & ab Apoſtolis, vel ab immediatis eorum ſucceſſoribus inſtitutos Doctores ſcholaſtici aſſerunt, ſed non probant. Suſpicatur Arcudius *lib. 6. de ſacram. cap.* 9. omnes minores ordines unica hypodiaconi voce à priſcis Patribus comprehenſos, eo quod diacono ſinguli ſubeſſent; ſed hæc leviſſima ſuſpicio eſt. Eorum diſtincta mentio nec in actis aut epiſtolis Apoſtolorum, nec apud Patres primi & ſecundi ſæculi reperitur. Conſtitutiones Apoſtolicæ, ex quibus teſtimonia pro aliquibus ex his Ordinibus accipiunt, poſterioris ævi ſunt, ut alibi diximus. Nec ſuffragatur illis epiſtola Ignatii ad Antiochenos, quam licèt admittamus ut legitimam, contra quam ſentiant Critici eterodoxi, ſolidum tamen ex ea argumentum pro omnibus ſumi non poteſt, quia nec ſingulos enumerat, & inter eos Laborantes recenſet & Cantores, miſcens ſimul ordines & officia eccleſiaſtica. Dicendum igitur cum S. Thoma *in ſupplem. tertia P. qu. 37. art. 2.* quod temporibus Apoſtolorum

omnia miniſteria, quæ ordinibus minoribus competunt, non à diſtinctis perſonis, ſed ab uno dumtaxat miniſtro exercebantur, qui & Oſtiarii & Lectoris & Exorciſtæ & Acolythi officio fungebatur. Verba Angelici Doctoris hæc ſunt. *In primitiva eccleſia propter paucitatem miniſtrorum omnia inferiora miniſteria diaconibus committebantur, ut patet per Dionyſium cap.* 3. *eccl. hierarchia, ubi dicit*, Miniſtrorum alii ſtant ad portas templi clauſas, alii aliud proprii ordinis operantur; alii autem ſacerdotibus proponunt ſuper altare ſacrum panem & benedictionis calicem. *Nihilominus erant omnes prædicta poteſtates, ſed implicitè, in una diaconi poteſtate. Sed poſtea ampliatus eſt cultus divinus, & eccleſia quod implicitè habebat in uno ordine, explicitè tradidit in diverſis.* Contigit nimirùm eccleſiæ, quod hominibus ſolet, qui dum tenue patrimonium habent, uno ſervo contenti ſunt, qui ſolus omnia adminiſtrat. Si verò redditus augeantur, ſervorum etiam augetur numerus; eòque magis creſcit familia, quo illi locupletiores & ſpectabiliores evadunt. Sic evangelicæ prædicationis initio parvula adhuc & latitans eccleſia paucis indiguit eccleſiaſticarum functionum miniſtris. Creſcente autem credentium multitudine, & auctis facultatibus ex fidelium oblationibus, cum ſoli diaconi non poſſent omnibus incumbere, diverſa onera & officia diverſis perſonis diſtributa ſunt; ex quo factum eſt ut ſplendidiori & auguſtiori apparatu eccleſiaſticarum functionum ceremoniæ peragerentur. Græci ex his ordinibus unum tantùm agnoſcunt, nempè Lectoratum, cæteros prætermittunt: quem morem in eccleſia orientali vetuſtiſſimum eſſe euchologia ante annos octingentos ſcripta, antiqui quoque canones conciliorum, quæ in illis regionibus celebrata ſunt, & Græcorum Antiſtitum, quorum doctrinam & ſanctitatem chriſtianus orbis ubique colit & veneratur, exempla ac monumenta evincunt. Agit de hac re ſæpè laudatus Morinus *par.* 3. *exerc.* 14. Quod ſi alicubi præter Lectores alios etiam legimus; certum eſt eos nudum miniſterium habuiſſe abſque ulla ordinatione vel manuum impoſitione, ſed ſola deſignatione & arbitrio epiſcoporum. In eccleſia autem occidentali diſtinctam mentionem omnium ordinum minorum habemus in concilio Romano ſub Silveſtro, nam *can.* 7. Acolythi, Exorciſtæ, & Lectores; *can.* 9. Oſtiarii nominantur. In concilio item Carthaginenſi IV. ſub Anaſtaſio *can.* 6. *& ſequentibus* materia & forma ſingulorum præſcribitur. Non ignoro hæc duo concilia à quibuſdam Criticis ſuppoſititia cenſeri, ſed quicquid de illis ſit, alia ſuppetunt certiora ab antiquioribus teſtimonia. Nam Cornelius Papa in epiſtola ſupracitata ad Fabium Antiochenum apud Euſebium aſſerit ſuo tem-

pore fuiſſe in eccleſia Romana Acolythos duos & quadraginta, Exorciſtas & Lectores cum Oſtiariis quinquaginta duos. Tertullianus Lectorum meminit *lib. de præſcript. cap.* 41. ubi perſtringens hæreticorum ordinationes tamquam temerarias & inconſtantes, *Hodie*, inquit, *diaconus, qui cras Lector.* A Cypriano quoque memorantur *epiſt.* 24. 33. 34. Acolythos verò idem nominat *epiſt.* 42. 55. 78. & Exorciſtas epiſt. 76. *Quod hodie etiam geritur*, ait, *ut per Exorciſtas voce humana & poteſtate divinâ flagelletur, & uratur, & torqueatur diabolus.* Tertullianus item *lib. de ſpectaculis cap.* 26. exemplum refert mulieris, *quæ theatrum adiit, & inde cum dæmone rediit. Itaque in exorciſmo cum oneraretur immundus ſpiritus, quod auſus eſſet fidelem aggredi; Conſtanter, & juſtiſſimè quidem, inquit, feci: in meo eam inveni.* Et ejuſdem ævi Minutius Felix Exorciſtas quoque deſcribit adjurantes dæmones per Deum vivum, per Deum verum. An verò iſti de Exorciſtis loquantur, tamquam de clericis ad hoc officium ſpecialiter ordinatis; vel potiùs presbyteri eo tunc munere fungerentur, ſicut revera functi ſunt epiſcopi, ut narrat Euſebius *lib.* 5. *hiſt. cap.* 16. agens de Montano & falſis ejus Prophetiis, incertum eſt. Omitto alia Tertulliani loca, quæ à quibuſdam afferri ſolent ad hujus ordinis antiquitatem oſtendendam, *ut de Idololatria cap.* 11. *de anima cap.* 57. *de corona milit. cap.* 11. in his enim de ſolemni exorciſmo ſermo eſt, qui Baptiſmo præmitti ſolet. Negat Auctor conſtitut. Apoſtolicarum *lib.* 8. *cap.* 26. Exorciſtam ordinari: *nam hoc munus*, inquit, *ſpontanea Dei erga homines benevolentiæ & gratiæ eſt, qui illud nimirum gratis dat cui vult.* Et quidem initio eccleſiæ communis erat hæc gratia cunctis fidelibus, ut habetur Marci ult. *In nomine meo dæmonia ejicient.* Poſtea verò ſubtracta hac poteſtate conſtituit eccleſia ordinem, qui dæmonia expelleret: & conc. Antiochenum *c.* 10. facultatem tribuit Chorepiſcopis ordinandi exorciſtas. Illud autem hoc loco prætermittendum non eſt, quod narrat Severus in vita S. Martini. Nam cum dixiſſet Hilarium Pictavienſem epiſcopum ſæpè tentaſſe diaconi officium Martino imponere, & hunc ſemper reſtitiſſe, ſubdit: *Intellexit vir altioris ingenii hoc eum modo poſſe conſtringi, ſi id ei officii imponeret, in quo quidam locus injuriæ videretur. Itaque exorciſtam eum eſſe præcepit. Quam ille ordinationem, ne deſpexiſſe tanquam humiliorem videretur, non repudiavit.* Ex quo liquet tempore S. Hilarii, qui obiit anno, ut plerique exiſtimant, 367. ordinem Exorciſtarum ab aliis diſtinctum, & inter humiliores ſeu minores computatum extitiſſe, adeò ut injuriæ tribui poſſet, quod vir aliquis eximius ad illum aſſumeretur. S. Felicem primò Lectorem, deinde Exorciſtam or-

dinatum fuiſſe Paulinus *in ejus Natali* 4. teſtatur his verſibus.

----- Primis Lector *ſervivit in annis,*
Inde gradum cepit, cui munus voce fideli
Adjurare malos, & ſacris pellere verbis.

Quæ ſint officia ſingulorum Ordinum minorum. Diſcrimen inter Miniſtros Regionarios, Stationarios, Baſilicarios, & Oblationarios. De Archypresbyteris & Archidiaconis.

XVIII. Officia ſingulorum Ordinum ex Romano Pontificali hæc ſunt. Acolythi debent ceroferarium ferre, luminaria eccleſiæ accendere, vinum & aquam ad Euchariſtiam miniſtrare. Olim ex ordine Romano ferebant patenam, ſindonem, ſacculos, & chriſma ante Pontificem, quando procedebat ad Stationes: vaſa ſacra diaconis porrigebant, manutergium portabant, & aquam ad lavandas manus miniſtrabant. Exorciſtam oportet abjicere dæmones, & dicere populo, ut qui non communicat, det locum; & aquam in miniſterio fundere. Lectoris munus eſt ſcripturas in eccleſia legere, unde & nomen accepit: & panem ac omnes fructus novos benedicere. Antiquitus epiſtolam & Evangelium legebant, ut ſuo loco patebit. Apud Græcos Lector, qui illis eſt Anagnoſtes, omnes ſcripturas legit præter Evangelium: cereos & lampades accendit: ignem affert, cum aqua calida calici infundi debet, de quo ritu infra agemus: luminaria fert ante myſteria in magno introitu, cum ſcilicet è protheſi ad altare deferuntur: hymnos Cantoribus præcinit: panem, vinum, & aquam defert Sacerdoti, cum ſacris operaturus eſt: eccleſiam ornat & præparat quæ in ea ſunt neceſſaria. Oſtiarius percutit cimbalum & campanam: eccleſiam & ſacrarium aperit & claudit: & librum aperit ei qui prædicat. Ex his autem miniſtris quidam in Ordine Romano, & apud Anaſtaſium in vitis Pontificum dicuntur Regionarii, qui per Regiones diſtributi Pontifici in illis miniſtrabant. Alii Stationarii, qui eidem aderant in Stationibus celebranti. Erant & Baſilicarii ſeu Palatini, qui in Baſilica Lateranenſi per vices ſerviebant. Erant denique Oblationarij, ad quos ſpectabat oblationes ſuſcipere, & deferre Archidiacono. Abiit nunc in deſuetudinem hæc diſtinctio, quæ diaconos, ſubdiaconos, & acolythos tantùm comprehendebat. Deſierunt quoque minorum ordinum officia, quæ ple-

rúmque à pueris, & ab hominibus mercede conductis, nulliſque ordinibus initiatis exercentur. Priſcis temporibus nemo clericus ordinabatur, qui alicui Eccleſiæ non eſſet addictus. Admiſſi autem pueri in conſortium cleri primò literas, cantum, & ritus eccleſiaſticos edoceri ſolebant, ut paſſim legimus in vitis Pontificum: tum Oſtiarii, deinde Lectores ordinabantur, & ſic per gradus ad reliquos ordines aſcendebant, cum prius ſingulorum officia exercuiſſent. Atque hinc oriebatur, ut rerum Eccleſiaſticarum peritiſſimi eſſent, in quibus fuerant ab ipſa penè infantia enutriti. Collabi cœpit hæc diſciplina ante annos circiter quingentos, donec paulatim ad illos mores deventum eſt, quibus nunc utimur & vivimus.

Epiſcopo ſolemniter celebranti plures miniſtri aſſiſtunt, qui cum presbyteri vel diaconi ſint, non eſt de illis ſpecialis diſquiſitio inſtituenda. Eminet inter Presbyteros Archipresbyter, inter Diaconos Archidiaconus, de quorum officio & dignitate quicquid ex priſco Eccleſiæ uſu dici poteſt vir diligentiſſimus Jo. Morinus in unum collegit, & ſolerter diſcuſſit lib. de ſacr. ord. *P. 3. exerc.* 16. Iſaacius item Habertus de antiquo gradu & officio Archidiaconi eruditè diſſeruit *ad P.* 9. *Archieratici obſervat.* 6. His igitur prætermiſſis, reliquum eſt ut de Cantoribus agamus, quorum officium verſatur in quibuſdam Liturgiæ partibus decantandis.

Cantus Eccleſiaſtici origo. Quando cœperit Organorum uſus. Olim plebs fidelis in Eccleſia canebat: tum inſtituti Cantores.

XIX. A Primordiis Eccleſiæ pſalmos & hymnos in conventu Fidelium decantatos fuiſſe Apoſtolus aſſerit ad Epheſios ſcribens cap. 5. *loquentes vobiſmetipſis in pſalmis & hymnis & canticis ſpiritualibus*: quæ verba de mutuo & alterno cantu intelligenda eſſe Interpretes docent: nec ſectarii audent negare hunc uſum ſemper in Eccleſia viguiſſe. *De hymnis & pſalmis canendis*, inquit Auguſtinus epiſt. 119. cap. 18. *ipſius Domini & Apoſtolorum habemus documenta, & exempla, & præcepta.* Uberrimè tractarunt hoc argumentum viri docti, quos cito in Tract. de Divina Pſalmodia *cap.* 17. §. 2. *n.* 3. Sed & Plinius ethnicus ſcriptor de cantu primorum Chriſtianorum teſtimonium perhibuit in epiſt. ad Trajanum, qua eorum mores deſcribens ait, *ſolitos fuiſſe ſtato die ante lucem convenire, & carmen Chriſto quaſi Deo dicere ſecum invicem*, alterna videlicet modulatione. Quod autem Theo-

doretus *lib.* 4. *hiſt. eccl. cap.* 26. Ephrem Syro, & Auguſtinus *lib.* 9. *confeſſ. cap.* 7. Ambroſio Mediolanenſi eccleſiaſtici cantus originem tribuiſſe videntur, id explicat Theodoretus de hymnorum modulatione, & certa quadam harmonia, quam Ephrem ad Harmonii impias cantiones explodendas inſtituit: Ambroſius verò ad fidelium in Eccleſia excubantium conſolationem hymnos & pſalmos ſecundùm morem orientalium partium cantari præcepit; quem morem à Mediolanenſi Eccleſia ad alias penè omnes Occidentis migraſſe aſſerit Auguſtinus: quod certè non abſolutè de cantu intelligi poteſt, quem ſemper uſitatum fuiſſe conſtat, ſed de modo canendi alternatim, quem Ambroſius introduxit, cæteri imitati ſunt. Notabile eſt quod Synodus Antiochena ad S. Dionyſium Papam apud Euſebium *lib.* 7. *hiſt. cap.* 30. ſcripſit: nam inter ſcelera Pauli Samoſateni refert; quod pſalmos in honorem Domini Jeſu Chriſti cani ſolitos, ex quo arguitur eccleſiaſtici cantus antiquitas, aboleverit, & mulieres magno Paſchæ die pſalmos quoſdam in Eccleſia canere ad ſui ipſius laudem inſtituerit. Poſtea labentibus annis muſicæ vocali addita eſt organica ſive inſtrumentalis tempore Vitaliani Papæ, vt plerique exiſtimant, de cujus uſu in Eccleſia differui loco citato Divinæ Pſalmodiæ *num.* 4. At in Galliis ignota fuiſſe organa ante Pipinum auctor eſt Sigebertus *anno* 766. referens à Conſtantino Imperatore ipſi dono miſſa; antea nunquam viſa: idemque narrant Annales Metenſes *anno* 757. Tempore Apoſtolorum & aliquot ſubſequentibus ſæculis univerſus fidelium cœtus Sacerdoti ſolemniter celebranti reſpondere, & ſimul cum clero pſallere ſolebat, ut ex Liturgia S. Jacobi, & ex lib. 8. Conſtitut. Apoſtolicarum manifeſtum eſt. Cyprianus lib. de orat. *Sacerdos*, inquit, *parat fratrum mentes dicendo* Surſum corda, *ut dum reſpondet plebs* Habemus ad Dominum, *admoneatur nihil aliud ſe, quàm Dominum cogitare debere.* Juſtinus Martyr *Apolog.* 2. idem aſſerit dicens, *Præpoſitum preces fundere, & populum fauſtè acclamare* Amen. Chryſoſtomus etiam *hom.* 36. *in* 1. *ad Cor.* confirmat hunc morem dicens, *conveniebant olim omnes & pſallebant communiter. Hoc nunc quoque facimus.* Et Hieronymus *Praf. lib.* 2. *comment. in ep. ad Gal.* Romanæ plebis fidem laudat magno ſtudio & frequentia ad eccleſias & ad Martyrum ſepulcra concurrentis, *ubi*, inquit, *ad ſimilitudinem cæleſtis tonitrui* Amen *reboat* Cæſarius denique Arelaten. ut Cyprianus in ejus vita commemorat, compulit laïcos & populares homines pſalmos & hymnos promere altâque & modulata voce inſtar clericorum alios græcè, alios latinè proſas & antiphonas decantare, ne illis ſpatium ſuppeteret ad fabulas in eccleſia effutiendas. Quia tamen vix fieri

poterat, quin eccleſiaſticæ harmoniæ contentus populi canentis imperitiâ turbaretur, Patres concilii Laodiceni *c.* 15. ſtatuerunt, *non oportere præter canonicos cantores qui ſuggeſtum aſcendunt, & ex diphtera ſeu membrana cantant*, quod nos dicimus ex libro, non autem memoriter, *alium quemlibet in eccleſia pſallere.* Verum hic canon non fuit ubique receptus, ut ex allatis Cæſarii & Chryſoſtomi teſtimoniis conſtat: idemque ipſe Chryſoſtomus clariùs oſtendit hom. 1. de verbis Iſaiæ *vidi Dominum*, in qua acriter reprehendens pſallentis populi cacophoniam & immodeſtiam, non eos ut ſileant monet, ſed ut ſcitè & modeſtè concinant. In Gallia popularis cantus conſuetudinem ſublatam exiſtimo paucis annis poſt Cæſarium: Synodus enim II. Turonen. c. 4. ſancivit, *ut laici ſecus altare, quo ſacra myſteria celebrantur, inter clericos tam ad vigilias quàm ad Miſſas ſtare penitus non præſumant; ſed pars illa, quæ à cancellis versùs altare dividitur, choris tantum pſallentium pateat clericorum.*

Schola Cantorum Romæ & alibi inſtituta. Quale fuerit olim eccleſiaſtici cantus ſtudium. De Cantorum ordinatione in Eccleſia orientali.

XX. Cum in cantu eccleſiaſtico & clericalis diſciplinæ vigor, & chriſtianæ religionis, ſacrarumque functionum majeſtas maximè eluceat; ſummo ſemper ſtudio Romani Pontifices, & aliarum eccleſiarum Antiſtites curarunt, ut Clerici à teneris annis canendi regulas ediſcerent, dato eis magiſtro, qui, ut ſcitè loquitur Tertullianus lib. de Pallio cap. ult. *primus* eſſet *informator literarum & primus edomator vocis.* Ideò Romæ Schola Cantorum inſtituta fuit, cujus originem Petrus epiſcopus Urbevetanus in ſcholiis ad vitam Leonis IV. ſic deſcribit. *Quamvis circa tempora Silveſtri Papæ plures fuerint in Urbe eccleſiæ, non tamen ſingulæ clericos vel Monachos habebant, qui in illis officia obirent. Presbyteri enim titulis, & Diaconiis præfecti, ſuo quiſque tantùm officio vacabant, illi ſacramentis adminiſtrandis, hi pauperibus procurandis. Ideòque ordinata fuit ſchola Cantorum, quæ in Urbe communis erat, & ſtationes, proceſſiones, ac feſta principalia eccleſiarum Urbis ſequebatur: quæ in ſchola pueri in cantu, lectione, & moribus ſacris inſtituebantur, in communi vivebant, & Primicerium, cujus tunc magna erat in Urbe dignitas, Præfectum habebant.* Hinc ad reliquas civitates eadem inſtitutio propagata eſt: nam Leidradus Lugdunenſis Archiepiſcopus ad Carolum Magnum ſcribens ait, *Habeo ſcholas Can-*

torum, ex quibus plerique ita ſunt eruditi, ut alios etiam erudire poſſint. Synodus Valentina ſub Lothario c. 18. *Ut de ſcholis tam divinæ quàm humanæ literaturæ, nec non & eccleſiaſticæ cantilenæ juxta exemplum Prædeceſſorum noſtrorum aliquid inter nos tractetur, & ſi poteſt fieri, ſtatuatur & ordinetur.* Crodogangus Metenſis epiſcopus in regula Canonicorum à Luca Dacherio primum edita *to. 1. ſui Spicilegii* de Cantoribus & ſchola Cantorum agit *cap.* 50. Primam verò hujus collegii ſive ſcholæ inſtitutionem quidam Hilaro Papæ, alii Gregorio Magno tribuunt, cui etiam debetur eccleſiaſtici cantus in meliorem formam inſtauratio. Licèt enim, ut diximus, ab initio eccleſiæ uſus canendi Romæ fuerit, neſcimus tamen quales ante Gregorium fuerint eccleſiaſticæ modulationes, quæ canentium diſciplina. Joannes Diaconus in ejuſdem Gregorii vita *lib.* 2. *cap.* 6. ſcribit eum conſtituiſſe ſcholam Cantorum, & ei cum nonnullis prædiis duo habitacula fabricaſſe, unum ſub gradibus Baſilicæ B. Petri Apoſtoli, alterum ſub domibus Patriarchii Lateranenſis. Porrò cantus ab eo inſtitutus ille eſt planus & uniſonus, quem ab ipſo Gregorianum nuncupamus, progrediens per certos limites & terminos tonorum, quos modos ſeu tropos vocant Muſici & octonario numero definiunt, ſecundùm naturalem generis diatonici diſpoſitionem. Huic cantui, quo hactenus uſa eſt Eccleſia occidentalis, cum Galli & Germani nonnulla miſcuiſſent, Religioſiſſimus Imperator Carolus Magnus ad primigeniam S. Gregorii harmoniam reſtitui curavit, ut idem Joannes Diaconus ibidem aſſeverat. In vita ipſius Caroli à Monacho Engoliſmenſi conſcripta *cap.* 8. inter ſcriptores hiſtoriæ Francorum, prolixè narratur contentio habita Romæ inter Gallos & Romanos Cantores, quis meliùs caneret; quam litem diremit Carolus pro Romanis latâ ſententia, utpotè qui à B. Gregorio inſtructi fuerant; petiitque ab Adriano Papa cantores, quos miſit in Galliam, ut veram cantandi normam docerent. Qua in re admirabilis fuit pii Regis ſollicitudo, ut fuſiùs docet Monachus Sangallenſis in lib. de eccleſiaſtica cura Caroli M. *cap.* 5. *& ſequentibus.* Ordo Romanus ait ex prædicta ſchola pueros nobiles cubicularios ſummi Pontificis fieri conſueviſſe. Transferebantur nimirum in Oratorium Pontificis, quod olim cubiculum vocabatur, ut docet Baronius in Martyrologio *ad diem* XI. *Junii*, & inter clericos Pontificios numerabantur. Sic à tenera ætate enutritus fuit Sergius I. de quo hæc refert Anaſtaſius. *Hic veniens Romam tempore Adeodati, quia ſtudioſus erat & capax in officio cantilenæ, ſcholæ cantorum pro doctrina eſt traditus, & Acolythus factus per ordinem aſcendens à Leone II. in titulo S. Suſannæ presbyter ordinatus eſt.* Sergius item II. cum puer eſſet à Leone III.

ſcholæ

ſcholæ Cantorum traditus ad erudiendum literis & cantilenæ melodiis, aſcendens deinde per omnes gradus Summus Pontifex creatus eſt. Similia ſcribit Anaſtaſius de Gregorio II. Stephano III. & Paulo I. Hujuſmodi ſcholam, in qua pueri cantu & literis ac moribus inſtruerentur, ducentis ferè annis ante Gregorium Magnum extitiſſe in Africa, Victor Epiſcopus indicat *lib. 5. de perſec. Africana ſub impio Rege Hunerico*, ubi deſcribens multitudinem fidelium pergentium in exilium, ſeparatos ex illis ait, ſuggerente quodam Terchario, qui cum Lector catholicus eſſet, acceſſerat Arianis, duodecim infantulos ſtrenuos & aptos modulis cantilenæ, quos ipſe in Eccleſia diſcipulos habuerat. Hi revocati Carthaginem, & variis ſuppliciis affecti, ut orthodoxam fidem desererent, in ea ſemper conſtantes tormentis ſupervixerunt. *Quos nunc Carthago*, ait Victor, *miro colit affectu, & quaſi duodecim Apoſtolorum, chorum conſpicit puerorum. Una degunt, ſimul veſcuntur, pariter pſallunt, ſimul in Domino gloriantur*. Favet Auguſtinus, qui quantum vigeret in Africa ſtudium eccleſiaſtici cantus luculenter oſtendit *lib. 10. confeſſionum cap. 33.* In Gallia quoque Carolus Magnus *lib. 1. capitularium cap. 72.* hoc de eiſdem ſcholis decretum edidit. *Scholæ legentium puerorum fiant: pſalmos, notas cantus, computum, grammaticam, per ſingula monaſteria vel epiſcopia diſcant.* Quandonam Romæ ſublata ſit ſchola Cantorum ſub Primicerio communiter vivens, nuſquam reperio. Adhuc tamen vigebat ſæculo decimo tertio, nam Cæſar Raſponus Cardinalis in erudito opere de Baſilica Lateranenſi *lib. 2. cap. 4.* ponit conventionem anno 1232. initam inter Lateranenſem Eccleſiam, & Primicerium ac ſcholam Cantorum, qua aſſignantur quidam proventus ipſi Primicerio cum decem Cantoribus pro officio in die ſancti Joannis Baptiſtæ, & in Stationibus ejuſdem Eccleſiæ. Apud Græcos ordinantur Cantores eodem ritu quo Lectores, ut conſtat ex Euchologio, & ex variis Ordinationum græcarum libris editis à Morino. Diverſum tamen à Lectore ordinem Pſaltes ſive Cantor non conſtituit, ut obſervat Habertus *ad partem* IV. *Pontificalis Græcorum obſerv. 4.* niſi quod ille recitat, hic concinit: unde illi in ordinatione liber Apoſtolicus, huic pſalterium præbetur. At verò Maronitis diverſa eſt Lectoris & Cantoris ordinatio, eſtque apud illos Cantoratus gradus ad Lectoratum. De diſciplina pſallendi hæc ſancivit ſynodus Trullana can. 75. *Eos qui in eccleſiis ad pſallendum accedunt, volumus nec inordinatis vociferationibus uti, & naturam ad clamorem urgere; nec aliquid eorum, quæ Eccleſiæ non conveniunt & apta non ſunt, adſciſcere; ſed cum magnâ attentione & compunctione Pſalmodias Deo, qui eſt occultorum inſpector, offerre.* Congeſſit in notis ad hunc canonem plura, quæ ad cantum

ejuſque diſciplinam ſpectant, Chriſtianus Lupus. Diaconos pſallere in Eccleſia Gregorius Magnus prohibuit in Concilio Romano, cujus acta in ejus Regeſto deſcripta ſunt *lib.* 4. *epiſt.* 44. ſed ſolos ſubdiaconos, & clericos minorum ordinum hoc munere fungi conſtituit; ac proptereà ſcholam Cantorum pro puerorum inſtitutione aut primus erexit, aut reſtituit. Clericos autem eccleſiæ adſcriptos debere per ſeipſos pſallere Juſtinianus Imperator edixit *C. de epiſc. & clericis leg.* 42. §. 10. additque cauſam edicti dignam ponderatione. *Nam qui conſtituerunt vel fundaverunt ſanctiſſimas eccleſias pro ſua ſalute & communis Reipublicæ, reliquerunt illis ſubſtantias, ut per eas debeant ſacra Liturgia fieri, & ut in illis à miniſtrantibus piis clericis Deus colatur.* Et initio dixit ſe ideò hoc ſanxiſſe, *ne ex ſola eccleſiaſticarum rerum conſumptione clerici appareant, nomen quidem habentes clericorum, rem autem non implentes.*

FINIS LIBRI PRIMI.

RERUM LITURGICARUM
LIBER SECUNDUS.

QUO SINGULÆ MISSÆ PARTES AC RITUS ſingillatim explicantur.

DISCUSSIS in primo libro, ut vires meæ tulerunt, omnibus quæ ad Miſſam, ejuſque originem, progreſſum, diſciplinam, varioſque ritus, & apparatum pertinere viſa ſunt; ſuſcepti operis ratio exigit, ut in hoc ſecundo ſingulas ejus partes in ordinem digeſtas aggrediar; illarumque cauſas, inſtitutionem, incrementa, mutationes, & ſi quid in illis abditum, obſcurum, & difficile occurrit ex antiquis monumentis, & ex praxi Eccleſiæ, quantum fieri poterit, ſeorſum expediam & explanem. Ordior autem à proxima Sacerdotis ad celebrandum præparatione, poſt quam totum Liturgiæ contextum ab acceſſu ipſius Sacerdotis ad altare uſque ad receſſum, Deo opitulante, explicabo.

CAPUT PRIMUM.

Sacerdotis ad celebrandum præparatio in quo conſiſtat. Præmittenda peccatorum confeſſio. Quædam obiter de priſco uſu confeſſionis. Apologiæ, preces præparatoriæ, & pſalmi. Reconciliatio & pax cum omnibus. Puritas animi. Olim in uſu erat noctis antecedentis Pervigilium. Jejunium neceſſarium, & carnis munditia. Lotio manuum, & nitor veſtium. Orationes recitandæ à Sacerdote, dum ſacris veſtibus induitur. Panis & vini proxima præparatio.

I. SACERDOS Miſſam auſpicaturus primò ſe ipſum ad tantum opus diſponit, ut ſit purus mente & corpore: tum ea præparat quæ ſpectant ad ſacrificium. Et animæ quidem puritatem comparat ſacramentali confeſſione, ſi alicujus culpæ ſibi conſcius ſit. Id enim Apoſtolus præcepit dicens: *Probet autem ſe ipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat: qui enim manducat & bibit indignè, judicium ſibi manducat & bibit.* Eccleſiaſtica autem conſuetudo, ſicut Patres Concilii Tridentini docent *ſeſſ.* 23. *cap.* 7. declarat eam probationem neceſſariam eſſe, ut nullus ſibi conſcius mortalis peccati, quantumvis ſibi contritus videatur, abſque præmiſſa ſacramentali confeſſione ad ſacram Euchariſtiam accedere debeat. Ideò Chryſoſtomus initio ſuæ Liturgiæ ait: Sacerdos divinum myſterium peracturus ante omnia confiteri, & cum omnibus reconciliatum ſe habere debet. Et in Liturgia Baſilii exclamat Pontifex, *Sancta Sanctis:* cujus formulæ idem quoque Chryſoſtomus meminit *homil.* 61. *ad pop. Antioch. & homil.* 17. *in epiſt. ad Hebræos.* In antiquo Miſſali Romanæ Eccleſiæ monetur Sacerdos celebraturus, conſcientiam ſuam per puram confeſſionem optimè præparare. Atque ut antiquius teſtimonium proferam, hoc ipſum Cyprianus apertiſſimè docet lib. de Lapſis, oſtendens quàm ſit pernicioſum ad Euchariſtiam accedere, & corpori Domini ac ſanguini vim inferre ante expiata delicta, ante criminis exomologeſim, ante purgatam conſcientiam. Tum poſt narrata

quædam exempla divinæ vindictæ adversùs indignè communicantes, eos laudat qui nullo crimine idololatriæ maculati, vel ob ſolas de illo cogitationes confitebantur. *Quanto*, inquir, *& fide majores, & timore meliores ſunt, qui quamvis nullo ſacrificii aut libelli facinore conſtricti, quoniam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipſum apud Sacerdotes Dei, dolentes & ſimpliciter confitentes, exomologeſin conſcientiæ faciunt, animi ſui pondus exponunt, ſalutarem medelam parvis licèt & modicis vulneribus exquirunt?* Quæ verba de ſecreta & auriculari confeſſione intelligenda eſſe quis dubitet? publicam enim de cogitationibus, deque modicis peccatis Eccleſia numquam admiſit. Quod etſi parergon, nolui hoc loco tacitus præterire propter Eterodoxos, qui privatam pœnitentiam ex publica ſumpſiſſe originem contendunt, cum potius publicæ delictorum pœnitentiæ privata confeſſio ſemper adnexa fuerit; quod fuſiùs probare ad propoſitum mihi argumentum non ſpectat. Tertullianus lib. de baptiſmo cap. 20. *Nobis*, ait, *gratulandum eſt, ſi non publicè confitemur iniquitates aut turpitudines noſtras.* Et de Pœnitentia cap. 10. *Pleroſque hoc opus*, id eſt confeſſionem, *ut publicationem ſui aut ſuffugere, aut de die in diem differre præſumo, pudoris magis memores quàm ſalutis: veluti illi qui in partibus verecundioribus corporis contracta vexatione, conſcientiam medentium vitant, & ita cum erubeſcentia ſua pereunt.* Hac autem comparatione Patres antiqui & recentiores uti ſolent adversùs illos, qui ob verecundiam turpia quædam & graviora crimina in arcano pœnitentiæ tribunali, quod ſemper in Eccleſia fuit, Sacerdoti abſcondunt, momentaneam confuſionem æternæ præferentes. Sed revertor ad Cyprianum, qui confeſſionis neceſſitatem ante communionem rurſum exaggerat epiſt. 10. clerum ſuum reprehendens, quod Lapſis auſus fuerit Euchariſtiam dare, *nondum pœnitentiâ acta, nondum exomologeſi facta, nondum manu eis ab epiſcopo, & clero impoſita.* Quod licèt de reconciliatione cum eccleſia, & abſolutione à pœnis intelligatur, hæc tamen ſacramentalem confeſſionem adjunctam habebat. Si autem Sacerdoti rem divinam facturo nihil confeſſione expiandum occurrat, ejus tamen ſententiæ meminiſſe debet, quam per os Sapientis protulit Spiritus ſanctus, *de propitiato peccato noli eſſe ſine metu*: quia nimirum de obtenta peccatorum remiſſione nemo in hac vita ſecurus eſt. Ideò antiqui Sacerdotes ſuam ſemper infirmitatem ſuſpectam habentes, humanique cordis pravos & profundiſſimos receſſus formidantes, in quibus ſæpè latent minuta & occulta peccata, ſcientes quoque multa non advertentibus irrepere, multa è memoria excidere, cum timore & tremore in opera pœnitentiæ incumbebant, & ſacris operaturi prolixis preca-

tifex. In Miſſa veteri ex codice Ratoldi Abbatis apud Menardum *pag.* 259. hæc initio leguntur. *Antequam epiſcopus Miſſam celebret, ingrediatur quoddam oratorium, & ſecundùm cordis compunctionem ſe ipſum libamine orationis Deo offerat.* Tum mandat dici hanc orationem, quam priſca Monachorum Ritualia recitari in ingreſſu eccleſiæ præcipiunt poſt diei Dominicæ proceſſionem. *Via Sanctorum omnium Jeſu Chriſte, qui ad te venientibus claritatis gaudium contuliſti, introitum templi iſtius Spiritus Sancti luce perfunde, qui locum iſtum Sanctorum tuorum Martyrum nomine vel ſanguine conſecraſti: præſta quæſumus omnipotens Deus, ut omnes iſti in te credentes obtineant veniam pro delictis, ab omnibus liberentur anguſtiis, impetrent quicquid petierint pro neceſſitatibus ſuis, placere ſemper prævaleant coram oculis tuis, quatenus per te & per S. Petrum militem tuum muniti, mereamur aulam Paradiſi introire. Amen.*

Preces verò præparatorias, eaſque prolixas ſemper in uſu fuiſſe, crebris Sanctorum exemplis docemur, qui tandiu in oratione perſeverabant, donec gratiâ Spiritus Sancti mirabiliter imbuti, ejus virtute & impulſu ad celebrandum excitarentur. De ſumma enim puritate, quæ ad tantum miniſterium requiritur, longè aliter ac nos ſentiebant. Narrat Dionyſius *epiſt.* 8. *ad Demophilum,* ſanctum Carpum virum ob mentis puritatem ad Dei contemplationem aptiſſimum nunquam ſacros myſteriorum ritus auſpicatum fuiſſe, niſi prius ipſi inter præparatorias orationes ſacra quædam & propitia viſio apparuiſſet. Idem refert Joannes Moſchus in Prato ſpirituali *cap.* 27. de quodam presbytero, qui poſt nocturnos hymnos ſedens propè ſanctum altare Miſſarum ſolemnia non incipiebat, quouſque vidiſſet Spiritum Sanctum altare obumbrantem. Sic eodem referente *cap.* 150. quidam epiſcopus coram S. Agapeto Pontifice celebrans tempore oblationis diu perſtitit non concludens orationem, quia juxta conſuetudinem Spiritus Sancti deſcenſum non vidit. Et hic quidem quorumdam Sanctorum mos fuit, omnibus autem Sacerdotibus indiſcriminatim S. Bonaventura *lib. de præpar. ad Miſſam cap.* 5. ſic loquitur. *Proba te ipſum ex quanta charitate, & quali fervore accedis. Non ſolùm enim mortalia vitanda ſunt, ſed etiam venialia peccata per negligentiam & otium multiplicata, & etiam per inconſiderationem ac per diſtractionem diſſoluta vitæ & malæ conſuetudinis, licèt non occidant animam, tamen reddunt hominem tepidum, gravem, & obnubilatum, & indiſpoſitum & ineptum ad celebrandum, niſi dicti pulveres & ſtipulæ venialium per afflatum ſpiritus & flammam charitatis ventilentur & conſumantur exardeſcente igne cordis, & ex conſideratione propriæ vilitatis.* Uſus quoque quorumdam pſalmo-

rum ante Miſſam antiquus eſt. Vetus Miſſa ab Illyrico edita antequam Sacerdos ſacris veſtibus induatur, dici mandat, ſi tempus permiſerit, flexis genibus coram altari ſeptem Pſalmos pœnitentiales cum litania & aliis prolixis precibus, poſt quas ſequuntur alii ſeptem pſalmi, nempe *Quam dilecta. Benedixiſti. Inclina Domine. Fundamenta ejus. Domine Deus ſalutis meæ. Credidi propter quod. Memento Domine David.* Codex Chiſius tres tantùm pſalmos à Sacerdote ſacris veſtibus induto cum circumſtantibus clericis dicendos præſcribit, videlicet *Quam dilecta. Benedixiſti. Inclina Domine.* Iidem præſcribuntur in codice Tiliano apud Menardum *pag.* 266. Miſſale Hiſpalenſe editum anno 1534. jubet dici ſeptem Pſalmos Pœnitentiales, vel *Quam dilecta*, cum reliquis, qui hodie notantur in Miſſali Romano, & leguntur in pleriſque Miſſalibus M. SS. Bibliothecæ Vaticanæ. Micrologus cap. 1. *Presbyter, cum ſe parat ad Miſſam, juxta* Romanam conſuetudinem decantat hos pſalmos; *Quam dilecta. Benedixiſti. Inclina Domine. Credidi*, Deinde *Kyrie eleiſon. Pater noſter*, cum precibus, & oratione pro peccatis. Quidam præmittunt hymnum *Veni creator Spiritus.* Cæterum de his pſalmis nec Ordo Romanus in prima, tertia, & quarta deſcriptione Miſſæ, nec Amalarius, nec Alcuinus loquuntur, ex quorum ſilentio conjicio circa ann. Domini 900. ante Miſſas ſolemnes recitari cœpiſſe. Pſalmos autem pœnitentiales cùm Litania idem Ordo Romanus in ſecunda deſcriptione Miſſæ commemorat dicens: *Duo presbyteri cum ſeptem diaconis coram epiſcopo ſtantes miniſtrent ei, cantantes cum illo ſeptem pſalmos pœnitentiales cum Litania.*

III. Spectat etiam ad animæ puritatem comparandam, ut Sacerdos, quantum eſt in ſe, pacem cum omnibus habeat, nec ulla ſit ei querela adversùs aliquem. Ita Chryſoſtomus initio ſuæ Liturgiæ, & Pontificale Græcorum in principio ordinis Liturgiæ Patriarchalis. Hoc autem Domini præceptum eſt: *ſi offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversùm te; relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo; & tunc veniens offeres munus tuum.* Ita Matthæi cap. 5. Cum enim ſacrificium ſymbolum pacis ſit, & mutuæ unionis profeſſio ac proteſtatio, neceſſaria prorſùs eſt ante ſacram ſynaxim cum fratribus reconciliatio, ne ſacramentum unionis & pacis ſine pace & unione recipientes, mendaces coram eo inveniamur, qui eſt Deus pacis & dilectionis. Præclarè Tertullianus lib. de Oratione cap. 10. *Memoria præceptorum viam orationibus ſternit ad cœlum, quorum præcipuum eſt, ne prius aſcendamus ad Dei altare, quàm ſi quid diſcordiæ vel offenſæ cum fratribus contraxerimus, reſolvamus. Quid eſt enim ad pacem Dei recedere ſine pace? ad remiſſionem*

remiſſionem debitorum cum retentione? Quomodo placabit patrem iratus in fratrem? Habemus de hac re veterem formulam l. 2.conſt. Apoſtol. qua diaconus clamabat, *ne quis contra aliquem, ne quis in ſimulatione.* Sequitur apud Chryſoſtomum loc. cit. expurgatio cordis à pravis cogitationibus, ut nimirum, ſicut ait Auguſtinus tract. 26. in Joannem, *Innocentiam apportemus ad altare.* Scribit Dionyſius *cap. 3. eccl. hierarch.* à divina ſacrificii excelſitate olim ſubmotos non eos dumtaxat, qui à chriſtianæ vitæ ſanctitate deſciverant, ſed & eos qui à deteriore quidem vita receſſerant, nondum verò animos à priſtinæ impuritatis phantaſmatis expurgaverant. *Ideò his demum tam auguſta patere myſteria, qui ad divini ac deifici habitus immobilitatem, vimque actuoſam pervenere, qui ſoli Deo unicè adhæreant, quique omnino irreprehenſibiles ſint atque immaculati.* Suffragatur Chryſoſtomus hom. 17. in ep. ad Heb. *Vox illa*, ait, *in noſtras aures incurrens alios quidem repellit & ejicit, alios autem introducit & ſiſtit. Nam quando dicit* SANCTA SANCTIS, *hoc dicit: ſi quis non Sanctus, non accedat. Non ſolum inquit à peccatis purus, ſed etiam ſanctus. Sanctum enim non facit ſolùm liberatio à peccatis, ſed etiam præſentia ſpiritus & bonorum operum abundantia. Non ſolùm, inquit, volo vos à cœno eſſe liberatos; ſed albos eſſe & ſpecioſos.*

IV. Olim quoque in uſu erat apud Græcos totius noctis antecedentis pervigilium, cum poſtera die ſacrum myſterium celebrandum foret, quod non ſolùm à Sacerdotibus, ſed etiam à populo ſervabatur. Teſtatur Socrates *lib. 2. hiſt. eccl. cap.* 8. ubi referens Athanaſii fugam ait, *veſpera quidem erat, populus autem per totam noctem vigilabat, quia ſynaxis futura erat.* Et Georgius Pachymeres à Petro Poſſino magno rei literariæ bono noviſſimè editus, ex cod. M. S. Bibliothecæ Barberinæ lib. 1. hiſt. Michaëlis Palæologi cap. 11. *A veſpera*, inquit, *nocturnæ decantatæ ſunt preces, poſtera quippè die ſacrum facere Præſul decreverat.* Nec aliena fuit ab hoc inſtituto Romana Eccleſia, nuſquam enim legimus vel in Ordine Romano, vel in libris Sacramentorum Miſſarum ſolemnia peracta fuiſſe; niſi prius in eccleſia vigiliæ nocturnæ cum laudibus perſolutæ eſſent. Quem ritum etiam nunc ſervandum eſſe docent Regulæ Miſſali Romano præfixæ, quibus horam celebrandi determinant.

Hæc de animæ diſpoſitionibus. Ad corpus pertinent jejunium & munditia. De jejunio, quod celebrans ſervare debet à media nocte antecedente, dictum eſt ſupra Cap. XXI. Lib. I. Munditia eſt duplex, in ipſo corpore & in veſtimentis. Prima in caſtitate conſiſtit, quæ quantoperè ſit neceſſaria Sacerdoti paſſim docent ſancti Patres,

& alii doctiſſimi ſcriptores, qui de ſacrorum hominum continentia integros tractatus ediderunt. An verò nocturna illuſio ſine culpa eveniens ſequentis diei celebrationem impediat, quæſtio anceps eſt, in cujus ſolutione diſſident ab antiquis recentiores, ſed nec illi quidem inter ſe conveniunt. Auguſtinus ſerm. 244. de Temp. *Poſt pollutionem*, inquit, *quæ nobis nolentibus fieri ſolet, nobis communicare non licet; niſi prius præcedat compunctio & eleemoſyna, &c. ſi infirmitas non prohibet, etiam jejunium.* Simili rigore utuntur veteres libri Pœnitentiales. Antiqua verò Ciſtercienſium & aliorum Monachorum ſtatuta eâ ſorde fœdatos, non ſolùm à celebratione, ſed ab omni quoque altaris miniſterio arcebant. Alii arbitrio Patris ſpiritualis, vel propriæ cujuſque conſcientiæ dictamini rem decernendam dimittunt. Mihi regula ſervanda videtur à Gregorio Magno præſcripta *lib.* 12. *epiſt.* 31. in reſponſione ad XI. interrogationem Auguſtini epiſcopi Anglorum, quam Gratianus Decreto inſeruit *diſtinct.* 6. *cap.* 1. ut nimirum quiſque conſideret ex qua radice inquinatio illa proceſſerit. Longior illa eſt, quam ut debeat hîc tota tranſcribi, & utiliùs legi poterit apud Gregorium. Facit etiam ad hoc argumentum collatio XXII. Caſſiani de nocturnis illuſionibus, quæ eſt ſecunda Abbatis Theonæ.

V. Accedit lotio manuum, quam ex quodam naturæ inſtinctu ipſimet ethnici ſacrificio præmittebant; nec manuum dumtaxat, ſed etiam totius corporis. Id de Græcis & Ægyptiis teſtatur Herodotus in Euterpe. De Romanis Perſius *Satyra* 2.

Hæc ſanctè ut poſcas, Tiberino in gurgite mergis
Mane caput bis terque, & noctem flumine purgas.

Et Tibullus lib. 2. eleg. 1.

Caſta placent ſuperis, pura cum veſte venite,
Et manibus puris ſumite fontis aquam.

Euclio item apud Plautum in Aulularia *act.* 4. *ſc.* 2. *Nunc lavabo ut rem divinam faciam.* Eſt & illud Heſiodi, *illotis manibus ſacra tractare eſt nefas.* Eadem religio Hebræis fuit, legimus enim cap. 30. Exodi poſitum in templo labrum æneum cum aqua, ut quando ſacerdotes ingreſſuri erant tabernaculum teſtimonii, & acceſſuri ad altare, manus antea lavarent. Simile vas ad eumdem finem, ſed multò capacius in ingreſſu templi poſuit Salomon, quod *Mare æneum* nuncupavit. Hinc

probabile eſt hunc ipſum morem ad Chriſtianos fluxiſſe, ut canthari & luteres aqua pleni, vel etiam fontes ante fores templorum collocarentur, ut ſupra indicavi Cap. XX. Lib. I. quatenus ſacrificia vel preces oblaturi puras ad Deum manus levarent, ſicut Apoſtolus ſcripſit 1. *ad Timoth. c.* 3. & externa lotione internæ puritatis admonerentur. *Quæ ratio eſt*, ait Tertullianus lib. de orat. cap. 11. *manibus quidem ablutis, ſpiritu verò ſordente orationem obire*? Et Chryſoſtomus hom. 61. ad pop. Antioch. *Dic mihi, immundiſne manibus ad ſacrificium eligeres accedere? Non, ut ipſe puto; ſed nec omnino malles accedere, quàm manibus illotis. Ita in parvo quidem es tam reverens, ſordidam autem habens animam accedis, & audes tangere?* Eodem ſpiritu Anaſtaſius Synaita orat. de ſacra ſynaxi adversùs eos declamat, qui lotis quidem manibus, ſed polluta conſcientia corpus Domini ſuſcipiunt. Dorotheus denique *ſerm.* 9. narrans cujuſdam Monachi ſuſpicionem, qui putabat ſe ſummo mane vidiſſe fratrem manducantem, ait: *Vidit ipſum manus abluentem, ut ad communionem accederet.* Ex veteri igitur Eccleſiæ inſtituto Sacerdos lavat manus ante ſacrum, Deum interim exorans ut ſicut exteriùs abluuntur manuum inquinamenta, ſic ab eo mundentur interiùs ſordes mentis: eſt enim corporis munditia interioris innocentiæ profeſſio. Qua de cauſa non ſolùm à corpore, ſed etiam à veſtimentis omnis immunditia abeſſe debet: idque ſummoperè curabant priſci ævi Fideles ad Euchariſtiam acceſſuri. Anaſtaſius in præcitata oratione de ſacra ſynaxi, *Multi quidem non laborant, qua puritate & pœnitentia ad ſacram menſam adeant; ſed quibus veſtimentis exornentur.* Idem docet Chryſoſtomus hom. 52. in Matthæum, *In nonnullis eccleſiis hunc morem corroboratum videmus, ut diligenter multi ſtudeant quo modo manibus lotis, mundis induti veſtimentis in eccleſiam ingrediantur: quomodo autem animam atque mentem ſuam puram offerant Deo, nullam prorſus habent curam.* Luculentiùs autem orat. de Sancto Philogonio; *Hortor vos*, inquit, *ne negligenter ad divina myſteria accedatis. Abſurdum enim eſt tantam habere curam corporalium, ut appetente feſto multis ante diebus veſtem è ſcriniis depromptam diligenter appares, omnibuſque modis temetipſum ornes, nitidumque reddas: animæ verò neglectæ, ſordentis, ſqualidæ nullum habere reſpectum.* Neque damnat Chryſoſtomus corporis & veſtium munditiam, ſed animæ cultum præferendum docet: nam & ipſe moriturus priuſquam communionem acciperet, exutus prioribus veſtimentis candida & nitentia ſumpſit, ut Palladius ſcribit in ejus vita. Hebræos quoque templum ingreſſuros mundis ſe veſtibus induiſſe doctiſſimus inter illos Philo teſtatur, qui *lib. de Cherubim* eos ſimiliter reprehendit, qui dabant ope-

ram, ut candidis, & diligenter emaculatis veſtibus amicti templum ſubirent; mentem verò maculoſam in ipſa penitiſſima ſacraria inferre non verebantur.

VI. Veſtibus autem communibus ſuperaddit Sacerdos ſacrata veſtimenta eo ordine quo ſupra *Lib. I. Cap. XXIV.* quo de illis diſſerui, recenſita ſunt, niſi quod quædam Eccleſiæ ut Ambroſiana & Lugdunenſis amictum ſumunt poſt albam. Ad ſingula verò certas preces in Miſſali deſcriptas recitat, quæ in diverſiis eccleſis diverſæ ſunt, verbis non ſenſu. Earum nec Ordo Romanus, nec Amalarius, nec alii ejuſdèm ſæculi Scriptores mentionem facciunt. Deſunt quoque in antiquioribus Miſſalibus M.SS. & in libro Sacramentorum S. Gregorii. Ex quo ſuſpicor ante annum 900. non fuiſſe ſaltem ubique in uſu. Extant autem apud Menardum in veteri Miſſa ex codice Ratoldi Abbatis Corbeienſis, qui obiit ann. 986. ſed verſibus conceptæ, miniſtro ad ſingulas veſtes petente ab Epiſcopo, ut eas benedicat. *Miniſter*, inquit, *adminiſtret ſuperhumerale & dicat*, Jube benedicere, *reſpondet Epiſcopus.*

Virtus ſumma Deus, cunctorum rector opimus,
Tu benedic noſtrum, quo nunc ornamur, amictum,
Ut ſervire tibi valeamus corde pudico.

Poſtea miniſtret ei albam, & dicat ut ſupra. Reſpondet Epiſcopus.

Veſtibus Angelicis induti, rex pietatis,
Poſſimus libare pii libamen odoris.
Clemens & pravæ purges contagia mentis,
Ac citiùs delenda malæ contagia mentis.

Et ſic de reliquis, ritu videlicet Græcorum, qui ut conſtat ex Liturgia Chryſoſtomi, antequam ſumant ſacra indumenta, ea ſemper benedicunt. In alia Miſſa ex Codice Tiliano ſcripto anno 1032. extant ad ſingulas veſtes breves orationes apud eumdem Menardum. Ad amictum, *Obumbra Domine caput meum umbraculo ſanctæ fidei; & expelle à me nubila ignorantiæ.* Ad albam, *Indue me Domine veſtimento ſalutis, & circumda me lorica fortitudinis.* Ad Zonam, *Domine accinge in me cuſtodiam mentis meæ, nec ipſa mens inflectatur ſpiritu elationis.* Ad Stolam, *Stolâ juſtitiæ circumda Domine cervicem meam, & ab omni corruptione peccati purifica mentem meam.* Ad Caſulam, *Indue me Domine ornamento charitatis & pacis, ut undique munitus virtutibus, poſſim reſiſtere vitiis, & hoſtibus mentis & corporis.* Ad Manipulum, *Da mihi Domine ſenſum*

rectum & vocem puram, ut implere poſſim laudem tuam. Auctor Micrologi, quem Pamelius vixiſſe putat tempore Gregorii VII. de præparatione ad Miſſam ita ſcribit cap. 23. *Presbyter cum ſe parat ad Miſſam, in primis cantat pſalmos,* Quam dilecta, Benedixiſti, Inclina, Credidi. *Deinde* Kyrie eleiſon, Pater noſter. *Verſ.* Ego dixi Domine: Convertere Domine: Fiat miſericordia: Sacerdotes: Protector noſter: Domine exaudi. *Oratio.* Aufer à nobis Domine iniquitates noſtras & peccata noſtra, ut mereamur puris mentibus ad ſancta ſanctorum introire. *Alia.* Actiones noſtras. *Paratus autem venit ad altare.* Nec alias commemorat orationes. In Miſſa Illyrici ſunt ſpeciales precationes ad ſingulas veſtes, quæ infra legi poſſunt in Appendice. In alia Miſſa ex Codice Chiſio ſunt ipſæmet, quæ ſupra ſcriptæ ſunt ex Codice Tiliano. In Miſſali Romano impreſſo Venetiis anno 1534. præmittitur ordo celebrationis Miſſæ ſeorſim etiam excuſus *per D. Joannem Burchardum Argentinum, Decretorum Doctorem & Magiſtrum ceremoniarum D. Papæ,* qui ait orationes dum induitur Sacerdos non ex præcepto, ſed ex devotione dici & poſſe iis dimiſſis recitari Pſalmum *Miſerere,* aut alium convenientem. An verò hodie hæc ſententia tuta ſit, ſcholaſticis diſcutiendum relinquo.

VII. Sic indutus Sacerdos, & omni ornatus Miſſatica paratura, ut auctor vitæ S. Udalrici Epiſcopi Auguſtani loquitur, panem & vinum ad uſum ſacrificii præparat; quod à Latinis in Sacrario, à Græcis in Protheſi fit. Et Latini quidem nulla ceremonia in pane præparando utuntur, niſi quod hoſtiam patenæ ſuperponunt & præparant ante Miſſam. Vinum vèro infundunt calici & aqua miſcent in altari, poſt panis oblationem eo ritu, qui infra ſuo loco explicabitur. At Græci majori apparatu hoc ipſum præſtant in minori altari ad lævam majoris poſito, in quo dona ſacranda primò proponuntur, & primam quodammodo ſanctificationem precibus Sacerdotis accipiunt. De qua re cum in concilio Florentino Græci à Latinis interrogati fuiſſent, illorum nomine Epiſcopus Mitylenenſis legitimè ac canonicè reſpondiſſe fertur: & quamvis non ſit ſcripta ejus reſponſio, credibile tamen eſt nihil aliud eum dixiſſe, quam quod S. Germanus, & poſt eum Cabaſilas, & alii Græcorum rituum explanatores ſcribunt, hæc omnia quæ fiunt in Protheſi ad præparationem pertinere, & ad ea referri quæ paulò poſt in ſummo altari gerenda ſunt. Græcus itaque Sacerdos ſacris veſtibus indutus procedens ad protheſim ſeu menſam propoſitionis lavat manus cum miniſtris dicens: *Lavabo inter innocentes manus meas,* & quæ ſequuntur uſque ad finem Pſalmi. Tum Diaconus præparat diſcum ſive patenam lancis profundioris figuram habentem &

ponit in parte ſiniſtra, calicem verò ad dexteram: ſumitque Sacerdos manu ſiniſtra panem, dextera ſanctam lanceam, nempè gladiolum adinſtar lanceæ huic miniſterio deputatum, & cum eâ ſignum crucis facit ſuper ſigillum oblatæ. Eſt autem ſigillum crucis effigies pani impreſſa. Poſt hæc ſcindit ipſum ſigillum in partes & ponit in diſco, & attollit, adoletque incenſum, & Diaconus infundit vinum & aquam in calicem; multæque interim orationes recitantur, qui in Liturgia Chryſoſtomi legi poſſunt. Imitantur vini & aquæ præparationem antequam Miſſam inchoent quidam Latinorum, vt Carthuſiani, Prædicatores, & veteri ritu Ciſtercienſes ac quidam alii. Statim enim ac pervenerunt ad altare, vinum calici infundunt, & aquam miſcent, brevique oratione benedicunt. Plerique autem ſanguinis & aquæ, quæ de latere Chriſti emanarunt, myſterium commemorant: quem ritum in Eccleſiis Gallicanis paſſim viguiſſe teſtatur Sauſſaius in Panoplia ſacerdotali *par.* 1. *lib.* 8. *cap.* 20. *art.* 5. Sed redeo ad Græcos. Obſervant illi hunc morem, vt facta majoris hoſtiæ oblatione plures deinde particulas ſigillatim offerant, quas *meridas* vocant: quia cum ſacrificium plures fines & effectus habeat, iis ſignificandis particulas multiplicant. Et primam quidem hoſtiam ut debitum Deo cultum reddant in memoriam Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti offerunt. Secundam ad honorem glorioſæ Virginis Mariæ, ut Deus ipſius precibus ſacrificium acceptare dignetur, ſive ut gratias ei agant pro beneficiis ipſi Virgini & nobis per ipſam collatis. Tertia eſt in honorem ſancti Joannis Baptiſtæ, ſanctorum Apoſtolorum, & aliorum quos nominant. Quarta pro ſalute viventium, quorum nomina recitant quotquot voluerint, ut eis Deus peccata dimittat, & omnia bona largiatur. Quinta pro defunctis, eorum item nominibus recitatis. Quod ſi Sancti alicujus ſolemnia eâ die celebrentur, propriam illius venerationi particulam ſecernunt & offerunt. Poſſunt etiam pro quocumque voluerint ſingillatim offerre. Similiter & reliqui Sacerdotes celebranti aſſiſtentes, & Diaconi, ſi velint, tollunt particulas pro iis quoque nominatim, qui ſibi commendati ſunt. Nec Diaconi propterea cenſendi ſunt officium ſibi non debitum ſacrilegè uſurpare, ut credit Arcudius *lib.* 3. *de Sacram. cap.* 13. non enim de hac oblatione loquuntur canones ab eo citati; ſed de alia quæ fit in altari, & ad ſolos Sacerdotes pertinet. In hac verò quæ illi prævia eſt, & à conſecratione longiùs remota, nihil aliud facit Diaconus, niſi quod particulas ſcindit, & in diſco reponit à Sacerdote poſtea conſecrandas. His peractis thus adoletur tum ipſis donis, tum velaminibus, & protheſi, ac toti ſacrario; & aliquot orationibus, pſalmoque quinquageſimo recitatis finis imponitur primæ

parti Liturgiæ, quæ eſt præparatio donorum, & primum offertorium. Porrò particulas illas ſimul cum majori hoſtia à Sacerdote conſecrari certiſſimum eſt, quicquid in contrarium aſſerant quidam Græci recentiores hoc perperam negantes. Primus autem hujus erroris diſſeminator fuit Simeon Theſſalonicenſis, quem Arcudius egregiè confutat *lib. cit. à cap.* 10. *uſque ad* 18.

CAPUT II.

Sacerdotis ad altare duplex proceſſio. De ritu Confeſſionis ante Miſſam, præmiſſo pſalmo Judica me Deus. *Confeſſio generalis omnium gentium more probatur. Variæ ejus formulæ. Sanctorum poſt eam commemoratio cum oſculo Altaris.*

I. SAcerdotis ad offerendum ſacrificium euntis duplex eſt proceſſio: una è propriis ædibus ad Eccleſiam, altera in ipſa eccleſia à Sacrario ad Altare. Et prima quidem, ſi de Epiſcopo ſermo ſit, fieri ſolebat cum ingenti pompa & apparatu. Crux enim & luminaria præibant, ut Nicephorus *lib.* 13. *cap.* 8. & Marcus Diaconus *in vita S. Porphyrii Epiſcopi* ſcribunt. Sequebatur Clericorum, & Presbyterorum ingens comitatus, cujus antiquiſſimum teſtimonium habemus in Concilio Laodiceno c. 56. *Quod non oporteat presbyteros ante proceſſionem Epiſcopi introire ſacrarium & ſedere, ſed cum Epiſcopo debent ingredi.* Magnum Baſilium vidit Ephrem Syrus procedentem in Eccleſiam in die ſancto Theophaniæ & circa eum venerandum clerum candidatum & obſequentem ei, ut auctor vitæ ejus aſſeverat. Ambroſius geſtus indecoros reprehendens *lib.* 1. *de officiis cap.* 18. ait ſe juſſiſſe, ne quidam Clericus unquam præiret ſibi, quia velut quodam inſolentis inceſſus verbere oculos ſuos feriebat. Hinc procedere apud Antiquos nihil aliud eſt, quàm in Eccleſiam ad ſynaxim celebrandam convenire. Auguſtinus lib. 22. de Civit. Dei cap. 8. *ſedebam jam proceſſurus*, nempè in Eccleſiam ad ſacrificium offerendum. Leo Magnus *epiſt.* 81. ad Dioſcorum Alexandrinum, *qui noſtris proceſſionibus atque ordinationibus frequenter interfuit.* Diurnus Pontificum *cap.* 45. de dedicando Oratorio intra Monaſterium, *ſic tamen ut non illic publica proceſſio teneatur*, id eſt publica Miſſa, quæ ut alibi obſervavimus, in Monaſteriis vetita erat.

Altera proceſſio ad altare, ſive Epiſcopus celebret ſive presbyter, antiquo more qui adhuc viget, ſolemniter fieri ſolet. Utramque ſic deſcribit Ordo Romanus.

Denuntiata Statione diebus feſtis primo mane præcedit omnis Clerus Pontificem ad Eccleſiam, exceptis qui in obſequio illius comitantur, qui ordine ſuo ſcribuntur, expectantes Pontificem in Eccleſia. Sed dum venerit Pontifex prope Eccleſiam exeuntes Acolythi & Defenſores ex regione illa, cujus die ad officium fuerit in obſequio, præſtolantur eum loco ſtatuto, antequam veniat ubi deſcenſurus eſt. Porrò Defenſores qui fuerint, quando & à quo inſtituti, deque illorum ſtatu, munere, & juriſdictione, latè diſſerit Morinus lib. de ſacris ordinationibus parte 3. exercit. 16. cap. 6. & duobus ſequentibus. *Similiter & Presbyter Tituli vel Eccleſiæ ubi ſtatio fuerit, una cum Majoribus domus illius civitatis, vel patre Diaconiæ, ſi tamen illa eccleſia Diaconia fuerit, cum ſubdito ſibi Presbytero & manſionario thymiamateria deferentibus in obſequium illius, inclinato capite dum venerit. Acolythi quidem cum Defenſoribus primùm, deinde Presbyteri cum ſuis, petita benedictione diviſis hinc inde partibus, prout militant, præcedunt Pontificem uſque ad eccleſiam. Cum verò eccleſiam introierit Pontifex, non aſcendit continuò ad altare, ſed prius intrat in Secretarium ſuſtentatus à Diaconibus, qui eum ſuſceperint de ſellari deſcendentem. Ubi cum intraverit ſedet in ſella ſua. Et Diaconi ſalutato Pontifice egrediuntur è ſecretario, & ante fores ejuſdem mutant veſtimenta ſua. Et parat Evangelium qui lecturus eſt, reſerato ſigillo ex præcepto Archidiaconi ſuper planetam Acolythi. Pontifex autem per manus Subdiaconorum regionariorum mutans veſtimenta ſolemnia, ordinabiliter compoſitis per Primicerium & Secundicerium veſtimentis ejus ut bene ſedeant; noviſſimè per diaconum vel ſubdiaconum, cui ipſe juſſerit, pallio ſuperinduitur & configitur per acus in planeta retro, & ante, & in humero ſiniſtro. Deinde Subdiaconus regionarius porrigit ei mappulam inclinans ſe ad genua ipſius. His ita compoſitis invitante ad regiam Secretarii præfato Subdiacono ſcholam, quartus ſcholæ qui ſemper nuntiat Pontifici de cantoribus, adſtans ante faciem Pontificis, & nutum ejus ad pſallendum expectans, ſtatim dum innuit ei, egreditur ante fores Secretarii & dicit,* Accendite. *Qui dum incenderint, ſtatim Subdiaconus ſequens tenens thymiamaterium aureum pro foribus ponit incenſum, ut pergat ante Pontificem. Et ille quartus ſcholæ ad priorem, vel ſecundum, ſive tertium inclinato capite dicit,* Domini jubete. *Tunc ſtatuuntur duæ acies in choro per ordinem ab utroque latere, & mox incipit prior ſcholæ antiphonam ad introitum. Subdiaconi verò de ſchola levant planetas cum ſinu, ut nimirum expeditiores ſint ad miniſtrandum. Quorum vocem,* cantorum ſcilicet, *Diaconi dum audierint, continuò intrant ad Pontificem in Secreta-*

Secretarium. Tunc Pontifex elevans ſe dat manum dexteram duobus Presbyteris, & illi oſculatis manibus ipſius procedunt cum ipſo ſuſtentantes eum, præcedentibus ante eos Diaconibus ſeptem. Tunc miniſtri cum thymiamaterio & thuribulis non amplius ternis procedunt ante ipſum mittentes incenſum, & ſeptem Acolythi portantes ſeptem cereoſtata foras Eccleſiam accenſa procedunt ante Pontificem uſque in chorum. Poſt thuribula portatur Evangelium propius Epiſcopo. Eadem autem proceſſio fit ab auſtro in ſeptemtrionem. Tunc procedit Pontifex, & antequam veniat ad ſcholam, dividuntur cereoſtata quatuor ad dexteram, tria ad ſiniſtram. Et pertranſit Pontifex in caput ſcholæ, & in gradu ſuperiori inclinato capite ad altare primò adorat ſancta, & ſtat ſemper inclinatus uſque ad verſum prophetalem; nimirum uſque ad verſum Pſalmi, qui poſt introitum cantatur. Hæc Ordo Romanus de proceſſione ſummi Pontificis ad Miſſam, prout illa ferebant tempora. Eadem multò fuſiùs deſcribitur in eodem libro in tertia Miſſæ deſcriptione. Turmas enim præcedentium Pontificem, eorumque ordinem & nomina accuratiùs exprimit. Tum ait equum Pontificis præceſſiſſe Acolythum ſtationarium geſtantem Chriſma in mappula involuta cum ampulla; alioſque Acolythos portantes ſacculos, ſindonem, aquammanus, calicem, patenam, ſcyphos, pugillares, gemelliones, colatorium, amas, cruces, evangelia, & omnem ſacram ſupellectilem. Sunt & alia minutiora, quæ ibidem legi poſſunt. Hodie ſummus Pontifex ſolemniter celebraturus hoc ordine procedit. Præcedunt nobiles Laici, tum Acolythi, Clerici Cameræ Apoſtolicæ, Subdiaconi, & unus Acolythus ferens thuribulum, & alii ſeptem Acolythi cum ſeptem candelabris. Sequitur Subdiaconus qui epiſtolam lecturus eſt ferens crucem, quem ab utroque latere comitantur duo oſtiarii cum virgis. Deinde Pœnitentiarii cum plànetis, tum Abbates, Epiſcopi, Archiepiſcopi, & Patriarchæ cum mitris: Poſtea Diaconi, Presbyteri, & Epiſcopi Cardinales: & poſt eos Pontifex ſub conopæo, quod octo Principes ſive oratores Regum, aut alii ex nobilioribus portant. Aſſiſtunt Pontifici duo Diaconi Cardinales, eo præcedente qui lecturus eſt Evangelium, poſtremam Pluvialis Pontificii partem ſuſtinente nobiliori Laico, qui ibi adſit, quacumque fulgeat dignitate. Subſequitur longo ordine familia Pontificia, omneſque Palatini, ac demum Protonotarii & Prælati, qui non ſunt induti veſtibus ſacris, omnes cum cappis quas vocant, ſeù ſpecialibus indumentis, quibus in publicis functionibus uti ſolent.

II. Cæterorum Epiſcoporum proceſſio erat ſecundo loco in ipſo Ordine Romano, ubi Miſſa deſcribitur ex Patrum Occidentalium

inſtitutione. Ejus modus hic eſt. Proceſſionem coram Epiſcopo acturis à cuſtode Eccleſiæ in Sacrario ornamenta præbenda ſunt, Presbyteris cappæ, Diaconis ſtolæ & Dalmaticæ, Subdiaconis ſibi congruæ veſtes & mappulæ in ſiniſtra manu ferendæ, Acolythis candelabra & thuribulum portaturis caſulæ. Tertia verò impleta procedunt Diaconi de ſacrario dividentes ſe in duas partes, quatuor ad dexteram, tres ad ſiniſtram. Et tunc procedit Epiſcopus, eoque innuente cantatur Introitus. Poſt hæc ponit incenſum in thuribulo, & oſculatur Evangelium: & procedunt Acolythi cum candelabris; primùm unus, deinde duo & duo, & Subdiaconi ſimiliter, atque poſt eos Diaconi. Et ſic procedit Sacerdos in chorum ducentibus eum duobus Presbyteris cappis indutis. Hæc ſummatim ibidem. Nunc autem quomodo fiat hujuſmodi proceſſio, Ceremoniale Epiſcoporum, & alii libri rituales indicant, qui omnium manibus teruntur. Sunt tamen diverſarum Eccleſiarum diverſę conſuetudines, quas ſi vellem ſingillatim diſcribere, nimis in longum hoc caput protraheretur. Unam ex his non omittam, quæ eſt Eccleſiæ Turonenſis, ex libro de proceſſionibus Eccleſiaſticis Jacobi Eveillon Canonici Andegavenſis cap. 5. *In Eccleſia*, inquit, *Turonenſi magno ſplendore & apparatu procedit hæc pompa. Agmen ducit Theſaurarius longo intervallo præcedens & cereum accenſum candelabro argenteo præferens, aſſectante apparitore qui turbam ſubmoveat. Sequuntur ordine ſingulatim incedentes, ſed longo ab invicem ſpatio ſejuncti, ſeptem pueri ſymphoniaci albis & tunicis veſtiti cum ſingulis candelabris & cereis ardentibus. His ſuccedunt ſex ſubdiaconi tunicis quoque, & cætero ſui ordinis cultu inſignes, quorum unus crucem ſublimem effert, tres deinde Sanctorum Reliquias, duo reliqui libros argenteos inauratos Epiſtolarum & Evangeliorum miſſalium geſtant. Tum Diaconus & Subdiaconus majores ad præcipuum altaris miniſterium præcincti: poſt hos qui crucem Archiepiſcopalem & paſtoralem baculum præferunt. Poſtremo loco progreditur Archiepiſcopus Pontificali ornatu conſpicuus cum duobus aſſiſtentibus Canonicis, & totidem Clericis ſeu Capellanis Pluviale Pontificium ab utrâque parte ſublevantibus. Hoc ordine procedunt à ſecretario in navim Eccleſiæ ſecundùm dextrum chori latus, atque inde per medium chorum ad altare: exceptis dumtaxat pueris ceroferariis, qui cum ad ſummum chorum venerint, ibi ad lineam directi conſiſtunt, quatuor à dextera, tres à ſiniſtra parte, & prætereunte Pontifice omnes candelabra ſua ordinatim diſpoſita in ſolo ante aquilam pulpiti collocant, atque inde ſecedentes duo ad altare pergunt, reliqui ſcholæ cantorum ſe adjungunt. Atque hunc procedendi ritum antonomaſticè* Ordinem *vocant.* Ejuſdem proceſſionis mentionem faciunt Amalarius *lib. 3. cap. 5.* Rupertus Abbas *lib. 1. cap.*

28. & Gemma animæ *lib.* 1. *cap.* 7. qui tamen ſymbolicas dumtaxat ipſius rationes ediſſerunt.

III. Sacerdos cum pervenerit ad altare ſtans in infimo ejus gradu, præmiſſo pſalmo *Judica me Deus*, recitat cum miniſtris Confeſſionem, qua finita aſcendens ad altare dicit orationes *Aufer à nobis*, & *Oramus te Domine*: & ſi ſit Epiſcopus ſolemniter celebrans oſculatur evangelium. Deinde ipſa Ara incenſatur, choro interim introitum concinente. In Ordine Romano cum ſint quatuor Miſſæ deſcriptiones, quæ ferè coincidunt, non niſi in ſecunda, quæ ex inſtitutione Patrum occidentalium dicitur eſſe, mentio fit confeſſionis, nulla tamen ejus formula præſcripta. *Pontifex*, inquit, *poſtquam in medietatem chori perducitur, presbyteris qui eum ducebant ſive Diaconibus manus ejus oſculantibus, propriaque repetentibus loca, inclinans ſe Deum pro peccatis ſuis deprecatur. Tunc erectus primùm duobus presbyteris, deinde Diaconis omnibus pacis oſcula dabit per ordinem.* Poſt hæc aſcendens ad altare primò Evangelium, deinde ipſum Altare oſculatur. Quæ quidem oſcula tum miniſtrorum, tum Evangelii, & altaris, in omnibus ferè antiquis Ritualibus ſancita ſunt. Quod verò Miſſam generalis confeſſio antecedat, ritus antiquiſſimus eſt, ut mox oſtendam; ſed diverſæ in diverſis Eccleſiis ejus formulæ ſunt. Præmittitur ſignum crucis, à quo omnia auſpicari ſemper chriſtianis ſolemne fuit, teſte Tertulliano, qui *lib. de corona mil. cap.* 3. inter ea quæ ex traditione ſine ullius ſcripturæ teſtimonio uſurpantur, hoc etiam recenſet. Sequitur Pſalmus *Judica me Deus*, cum Antiphona *Introibo ad altare Dei*; quem tempore S. Ambroſii dici conſueviſſe aſſerunt recentiores, qui de Miſſæ ſacrificio ſcribunt, ſed perperam: liber enim de initiandis *cap.* 8. & liber quartus de ſacramentis *cap.* 2. quæ duo loca ab illis citantur; nec de ſacerdote, nec de Miſſa loquuntur; ſed de recenter baptizatis. *His abluta plebs*, ait Ambroſius loco priori, *dives inſignibus ad Chriſti contendit altaria dicens*: Introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam. *Depoſitis enim inveterati erroris exuviis, renovata in aquila inventutem, cæleſte illud feſtinat adire convivium.* Et libro citato de Sacramentis, *Veniebas*, inquit, *deſiderans ad altare, quo acciperes Sacramentum. Dicet anima tua*, Introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam. *Depoſuiſti peccatorum ſenectutem, ſumpſiſti gratiæ juventutem. Hoc præſtiterunt tibi ſacramenta cæleſtia*, Baptiſmi videlicet & Confirmationis, de quibus in præcedentibus ſermo fuit. Citant quoque in hunc pſalmum Auguſtini commentarium; verùm ſi quis ipſum attentè legerit, nihil reperiet de ejus ante ſynaxim recitatione. In Miſſa edita ab Illyrico ponitur hic pſalmus peracta confeſſione ab Epiſcopo reci-

tandus poſtquam oſculum pacis præbuit miniſtris. In alia veteri Miſſa codicis Chiſii idem pſalmus cum Antiphona *Introibo* à Sacerdote & miniſtris alternatim dici ante confeſſionem ſtatutus eſt, ut hodie fit. Micrologus quoque cap. 23. *Paratus*, inquit, *Sacerdos venit ad altare dicens Antiphonam*, Introibo ad altare Dei, *& pſalmum* Judica me Deus, *poſt quem ſequitur confeſſio.* Alia Miſſa ex codice Tilliano apud Menardum poſtquam epiſcopus indutus eſt veſtibus ſacris ait, *oſculetur duos presbyteros & duos Diaconos incipiens per ſe*, Introibo ad altare Dei *cum pſalmo* Judica me Deus. Ex Miſſali antiquo Bibliothecæ Vaticanæ num. 4772. Sacerdos hunc pſalmum recitat cum antiphona, dum pergit ad altare, quò cum pervenerit, dicit confeſſionem. Eumdem ritum ſervant Carmelitæ. Miſſale Romanum à Paulo III. recognitum & Lugduni editum ann. 1550. dici hunc pſalmum præcipit à ſolo ſacerdote manifeſtè vel ſub ſilentio antequam accedat ad altare. In aliis verò tam editis quàm M. SS. Miſſalibus multò ante Paulum III. idem mos ſtatuitur, quo nunc utimur: cujus etiam mentionem faciunt Stephanus Bruleſer Armoricus, qui vivebat an. 1480. *in declaratione myſteriorum Miſſæ*, & Guibertus de Tornaco, qui floruit ann. 1260. *lib. de officio epiſcopi cap.* 17. vir denique ſacrorum rituum peritiſſimus Paris Craſſus in M. SS. ceremoniali ſummi Pontificis *cap.* 65. arbitrarium ſuo tempore fuiſſe ait hunc pſalmum dicere vel omittere. Licèt enim ex conſuetudine etiam in Miſſis pro defunctis diceretur, nulla tamen id lege ſtabilitum erat. Ex his autem benè perpenſis intelligimus ante annos ferè octogintos, quo tempore ſcriptus fuiſſe videtur Codex Chiſius, hunc pſalmum cum ſua Antiphona ante Miſſam recitari conſueviſſe; eum tamen ritum nec ubique receptum, & quandoque mutatum, donec Pius V. in poſtrema Miſſalis recognitione ab omnibus, qui Romanis ritibus utuntur, eum confeſſioni præmitti præcepit.

IV. Expleto pſalmo tam Sacerdos quàm miniſtri confitentur alterutrum peccata ſua, aſſerentes generalibus verbis ſe in multis deliquiſſe; quod naturæ inſtinctu fit. Juſtus enim in primordio ſermonis accuſator eſt ſui, ut ait Sapiens *Prov.* 18. ſecundùm verſionem ſeptuaginta Interpretum. Hinc ſacerdotes & prophetæ veteris teſtamenti ea verba veluti formulam conſuetam deprecationibus ſuis præmittebant, *Peccavimus, Domine, injuſtè egimus, iniquitatem fecimus:* & hæc generalis confeſſio omnia illorum ſacrificia præcedebat, ut teſtatur R. Moſes Majemonides in lib. Jad tract. de pœnitentia, & tract. de precibus totius anni. Hinc etiam Jacobus Apoſtolus Liturgiam ſuam à peccatorum accuſatione exorditur his verbis: *Peccatorum multitudine*

inquinatum ne me ſpreveris, Domine Deus noſter. Ecce enim accedo ad divinum hoc & ſupercæleſte myſterium; & indignus quidem, ſed de tua bonitate confiſus emitto tibi vocem: Deus ſis mihi peccatori propitius. Peccavi in cælum & coram te, neque dignus ſum qui oculos obvertam huic ſacræ & ſpirituali menſæ, in qua unigenitus filius tuus & Dominus noſter Jeſus Chriſtus mihi qui peccator ſum & omnibus maculis labefactatus myſticè proponitur in ſacrificium. Sic in ea quæ Marci Evangeliſtæ nomen præfert Sacerdòs initio petit à Deo remiſſionem peccatorum & propitiationem omni populo ſuo. Sic Baſilius in precatione, qua ſacris operaturus uti ſolebat, totus eſt in petenda peccatorum remiſſione. *Ne reſpexeris*, inquit, *me impuriſſimum peccatorem, meâve cauſa iratus ſis populo tuo. Ne memineris Domine turpium ſermonum, quos ex ore meo protuli, ut non exaudias preces meas. Parce pravitati meæ, elue maculas peccatorum meorum, exterge ſordes cordis mei, emunda mentem meam ab omni putredine delictorum.* Simili modo in Ordine oblationis, quem ſcripſit Severus Patriarcha Alexandrinus, Sacerdos initio petit veniam peccatorum recitans pſalmum quinquageſimum. Et paucis interjectis ait: *peccavi tibi, propitius eſto peccatori, ſuſcipe deprecationem meam, & condona mihi delictum meum, Domine dominator omnium miſerere mei.* Conſentiunt Æthiopes quorum Sacerdos initio Miſſæ ſic ait. *Tu ſcis Domine quod huic myſterio ſancto, quod ex te procedit, immundus ſum. Non eſt mihi facies appropinquandi, neque os laudem tuam aperiendi, & gratias agendi. Sed ſolùm propter multitudinem miſerationum tuarum parce mihi Domine quia peccator ſum.* Iiſdem ferè verbis Baſilius Magnus Liturgiam inchoat, quam ex veteri lingua Ægiptiaca & ex Arabica in Latinum tranſtulit Victorius Scialach Maronita. *Domine*, inquit, *qui noſti corda omnium: ſancte qui quieſcis in ſanctis: qui ſolus ſine peccato es: qui potes dare veniam peccatis. Tu Domine noſti nos non eſſe dignos, neque eſſe paratos, ſed indignos hoc miniſterio tuo ſancto. Non mihi eſt facies ut accedam ad ingrediendum, atque ut os aperiam coram gloria ſancta tua: ſed ſecundùm multitudinem clementiæ tuæ parce mihi peccatori.* Eumdem ritum ſervant Maronitæ, quorum Sacerdos in principio Liturgiæ recitat ante altare hanc orationem *Rogo te Deus, ut facias me dignum accedere ad altare tuum mundum ſine macula & ſordibus, quia ſervus peccator ſum, & commiſi peccata & abſurda coram te, neque ſum dignus accedere ad altare tuum mundum, neque ad ſacramenta tua ſancta: ſed rogo te, ô pie, ô miſericors, ô amator hominum, reſpice me oculo miſericordiæ.* Et poſtea dicit totum pſalmum *Miſerere mei Deus.* Sacerdos quoque Armenus cum veſtibus ſacris indutus eſt, ante altare inclinatus dicit confeſſio-

nem more Latinorum, ut ex eorum Liturgia conſtat edita Romæ typis Congregationis de Propaganda fide; cui conſonat ejuſdem ſynopſis apud Caſſandrum cap. 12. Liturgicorum. Idem mos reperitur in aliis Liturgiis orientalium atque huc pertinent tot Latinorum Apologiæ, de quibus ſupra loquutus ſum.

V. Confeſſionem, qua nunc utitur Romana Eccleſia, Pontianum Papam, ſive Damaſum inſtituiſſe aiunt plerique recentiores, quorum aſſertio ſine legitimo teſte nullius apud me ponderis eſt. Non dubito quin aliqua formula generalis confeſſionis antiquiſſima ſit & Apoſtolicæ traditionis; ſed hanc ſpecialem, quæ hodie in uſu eſt, Pontiano vel Damaſo aſſignare, tacentibus hac de re priſcis ſcriptoribus, non audeo. Ad eam alludit in ſuo Pœnitentiali Egbertus Epiſcopus Eboracenſis, qui vivebat anno 730. *Dic ei cui confiteri vis peccata tua: mea culpa, quia nimis in cogitationibus, locutione, & opere peccavi.* Tum ſequitur benedictio ſuper pœnitentem. *Miſereatur tui omnipotens Deus, & dimittat tibi omnia peccata tua, liberet te ab omni malo, conſervet te in omni opere bono, & perducat ad vitam æternam.* Quæ formula extat in antiquis Miſſalibus Romanis, & aliarum Eccleſiarum, ex quibus nonnullæ ſunt, quæ adhuc ea utuntur. In Miſſa Illyrici non exprimitur forma confeſſionis, ſed omittitur; ſicut & alia, quæ communia erant & omnibus nota. *Coram altare*, inquit, *ſtans cum proceſſione proferens confeſſionem det indulgentiam miniſtris.* Miſſa vetus Menardi ex codice Ratoldi Abbatis loco confeſſionis ponit hanc orationem: *Suſcipe confeſſionem meam unica ſpes ſalutis meæ*: quæ extat in Miſſa Illyrici. Eadem oratio Confeſſionis vicem ſupplet in Codice Tiliano, alia addita quæ incipit, *Deus propitius eſto mihi peccatori.* In Codice Chiſio confeſſio his verbis concepta eſt. *Confiteor Deo omnipotenti & iſtis*, quorum ſcilicet Reliquiæ in eo altari ſunt, *& omnibus Sanctis ejus, & vobis fratribus, quia ego miſer peccavi nimis in lege Dei mei, cogitatione, ſermone, & opere, pollutione mentis & corporis, & in omnibus malis, quibus humana fragilitas contaminari poteſt; propterea precor vos, ut oretis pro me miſero peccatore.* Sequuntur orationes pro abſolutione, ut infra in Appendice. Breviùs concipitur apud Micrologum cap. 23. *Confiteor Deo omnipotenti, iſtis & omnibus Sanctis, & tibi frater; quia peccavi nimis cogitatione, locutione, opere, & in pollutione mentis & corporis. Ideò precor te, ora pro me. Miſereatur tui omnipotens Deus, & dimittat tibi omnia peccata tua, liberet te ab omni malo, & confirmet te in omni opere bono, & perducat nos pariter Jeſus Chriſtus filius Dei vivi in vitam æternam. Amen. Indulgentiam & remiſſionem omnium peccatorum noſtrorum tribuat nobis omnipotens & miſericors Dominus. Amen.* In antiquis conſuetudinibus Monaſterii Cluniacenſis *lib.* 2.

cap. 30. apud virum eruditiſſimum Lucam Dacherium to. 4. *ſui Spicilegii* ſtatuitur ne confeſſio verbis amplioribus quàm iſtis dicatur. *Confiteor Deo & omnibus Sanctis ejus, & vobis Pater, quia peccavi in cogitatione, locutione, & opere: mea culpa, precor vos orare pro me.* Harum conſuetudinum vetuſtum exemplar vidi in Bibliotheca Vaticana Palatina n. 564. In Miſſali Romano M. S. Bibliothecæ Barberinæ n. 1861, confeſſio his verbis exprimitur. *Confiteor Deo omnipotenti, & B. Mariæ Virgini, & beatis Apoſtolis Petro & Paulo, S. Auguſtino, S. Hieronymo, & omnibus Sanctis, & vobis Pater, me graviter peccaſſe per ſuperbiam in lege Dei mei, cogitatione, delectatione, omiſſione, conſenſu, verbo, & opere, mea culpa, mea maxima culpa. Ideò precor beatiſſimam & glorioſam Virginem Mariam, & omnes Sanctos & Sanctas, & vos Patrem orare pro me.*

VI. In Miſſali eccleſiæ Sariſberienſis in Anglia, edito Pariſiis an. 1555. hic ritus inchoandi Miſſam præſcribitur. Cum Sacerdos induit ſe incipit *Veni creator ſpiritus* cum oratione *Deus cui omne cor patet*. Sequitur pſalmus *Judica me Deus* cum Antiphona *Introibo*, qua poſt Pſalmum repetita dicit *Kyrie eleiſon, Pater noſter, Ave maria.* His dictis accedit ad gradum altaris & ait, *Confitemini Domino quoniam bonus: Quoniam in ſæculum miſericordia ejus. Confiteor Deo, B. Mariæ, omnibus Sanctis, & vobis; quia peccavi nimis cogitatione, locutione, & opere; mea culpa: Precor S. Mariam, omnes Sanctos, & Vos orare pro me. Miſereatur tui omnipotens Deus, dimittat tibi peccata tua, liberet te ab omni malo, conſervet & confirmet in omni opere bono, & perducat te ad vitam æternam. Abſolutionem & remiſſionem omnium peccatorum veſtrorum, ſpatium veræ pœnitentiæ, gratiam & conſolationem S. Spiritus tribuat vobis omnipotens & miſericors Dominus. Adjutorium noſtrum in nomine Domini: Sit nomen Domini benedictum.* Deinde oſculatur Diaconum & Subdiaconum dicens, *Habete oſculum pacis & dilectionis, ut apti ſitis ſacroſancto altari ad perficiendum officia divina.* Miſſale Hiſpalenſe de mandato Alfonſi Manrique Cardinalis & Archiepiſcopi editum anno 1574. hanc habet confeſſionem. *Confiteor Deo, B. Mariæ, & omnibus Sanctis ejus: & vobis fratres manifeſto omnia peccata mea, quia peccavi nimis per ſuperbiam cogitatione, locutione, opere, & omiſſione, & in cunctis vitiis meis malis, mea culpa. Miſereatur*, ut in Romano. *Indulgentiam & remiſſionem & abſolutionem omnium peccatorum noſtrorum, & ſpatium veræ ac fructuoſæ pœnitentiæ per gratiam S. Spiritus tribuat nobis omnipotens & miſericors Dominus.* Sequuntur tres orationes, *Aufer à nobis. Sancti Spiritus Domine corda noſtra mundet infuſio. Exaudi quæſumus Domine ſupplicum preces.* Item oratio, *Deus qui de indignis dignos facis.* Tum ſignat ſe & accedit ad altare.

Miſſale Auguſtanum ab Othone Cardinali epiſcopo ante annos centum editum initium Miſſæ ſic exhibet. Sacerdos ſtans ante altare ait, *Sancti Spiritus adſit nobis gratia. Amen.* Sequuntur verſus. *Et introibo ad altare Dei. Confitemini Domino quoniam bonus.* Tum flexis genibus ſic confitetur. *Ego reus & conſcius omnium malorum meorum Confiteor Deo Patri omnipotenti, & B. Mariæ ſemper Virgini, & omnibus Sanctis, & vobis in Christo, quod ego miſer & indignus peccator peccavi nimis in vita mea, mala cogitatione, locutione, conſenſu, viſu, ore, opere, & omiſſione, mea culpa, mea graviſſima culpa. Ideò precor glorioſiſſimam Virginem Mariam, ſanctos Apoſtolos Petrum & Paulum, atque Andream; Vdalricum, Sebaſtianum, Vitum, ſanctas Mariam Magdalenam, Catharinam, Barbaram, Afram cum ſodalibus ſuis, iſtos & hodiernos, & omnes ſanctos Dei & patronos, & vos orare pro me peccatore. Amen.* Abſolutio. *Miſereatur veſtri omnipotens Deus, & dimiſſis omnibus peccatis veſtris perducat vos Dominus noſter Jeſus Chriſtus ſine macula cum gaudio in vitam æternam. Amen.* Oratio. *Indulgentiam, remiſſionem, & abſolutionem omnium peccatorum noſtrorum, ſpatium vitæ ac veræ pœnitentiæ, cor ſemper pœnitens, & felicem conſummationem per gratiam Spiritus Sancti Paracliti tribuat nobis pius Pater & miſericors Dominus. Amen.* Verſus. *Exurge Domine adjuva nos. Domine Deus virtutum converte nos. Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiſcum.* Oratio. *Exaudi quæſumus Domine ſupplicum preces.*

Eccleſia Lugdunenſis ſic peragit Confeſſionem. *Et introibo ad altare Dei. Pone Domine cuſtodiam ori meo. Confitemini Domino quoniam bonus. Confiteor Deo omnipotenti. Miſereatur veſtri omnipotens Deus. Amen Fratres per virtutem ſanctæ crucis, & per interceſſionem beatæ & glorioſæ ſemperque Virginis Mariæ, & per merita omnium Sanctorum Dei. Miſereatur noſtri omnipotens Deus, & dimittat nobis omnia peccata, & perducat nos Dominus noſter Jeſus Chriſtus cum ſuis Sanctis ad vitam æternam. Amen. Abſolutionem & veram remiſſionem omnium peccatorum veſtrorum per confeſſionem, contritionem, pœnitentiam, & per ſatisfactionem & emendationem vitæ tribuat nobis omnipotens Pater, pius & miſericors Dominus. Amen. Adjutorium noſtrum in nomine Domini. Sit nomen Domini benedictum.* Orationes. *Conſcientias noſtras. Adſit nobis quæſumus Domine virtus Spiritus Sancti. Amen. Et gratia S. Spiritus illuminare dignetur hodie ſenſus, corda, & corpora noſtra. Amen. Pœnitentiam peto pro omnibus peccatis & offenſionibus meis. Pater noſter. Et vobis fratres. Ave Maria.* Oratio ante altare. *Deus qui non mortem, ſed pœnitentiam deſideras peccatorum, me miſerum fragilemque peccatorem à tua non repellas pietate, neque aſpicias ad peccata & ſcelera mea, & immundas turpeſque*

que cogitationes, quibus flebiliter à tua disjungor voluntate; ſed ad miſericordias tuas, & fidem devotionemque eorum, qui per me peccatorem tuam expetunt miſericordiam. Et quia me indignum medium inter te & populum tuum fieri voluiſti, fac me talem, ut dignè poſſim exorare miſericordiam tuam pro me, & pro eodem populo tuo. Et adjunge voces noſtras vocibus Angelorum tuorum, ut ſicut illi te laudant in excelſa beatitudine, ita nos quoque eorum interventu mereamur te laudare in hac peregrinatione. Per Dominum.

VII. In Miſſa, cui S. Gregorii nomen tributum eſt, edita Pariſiis ſtudio Joannis à S. Andrea cum interpretatione græca Georgii Codini, Sacerdos ſic incipit, *Confitemini Domino quoniam bonus*; & reſpondet miniſter, *Quoniam in ſæculum miſericordia ejus*. Deinde Sacerdos dicit: *Confiteor Deo, B. Virgini Mariæ, & omnibus vobis fratres, quia peccavi nimis verbo, opere, cogitatione, & omiſſione. Ideo precor vos ut oretis Deum pro me.* Tum reſpondent qui adſunt per miniſtrum. *Miſereatur tui omnipotens Deus, & tribuat tibi remiſſionem peccatorum tuorum, & liberet te ab omni malo, ſalvetque te & confirmet in omni opere bono, & perducat ad vitam æternam. Per Dominum noſtrum.* Deinde precatur Sacerdos: *Abſolutionem & remiſſionem omnium peccatorum noſtrorum tribuat nobis omnipotens Dominus.* Sequitur, *Adjutorium noſtrum*, & oratio *Aufer à nobis*.

Miſſale Romanum Pauli III. auctoritate editum hanc breviſſimam confeſſionis formulam habet. *Confiteor Deo omnipotenti, B. Mariæ ſemper Virgini, B. Petro, & omnibus Sanctis, & vobis fratres, quia peccavi, mea culpa: precor vos orare pro me.* Veruntamen in multis M. SS. ante annum 1300. eadem prorſus legitur, quæ nunc in Miſſali Pii V. ſtatuta eſt. In veteri ritu Mozarabum nulla erat confeſſio, ſed eam addidit Cardinalis Ximenez: vicem autem confeſſionis ſupplebant aliæ orationes, quæ Libro I. Cap. II. in illius Miſſæ deſcriptione legi poſſunt. In ordine Romano & aliis vetuſtiſſimis Ritualibus multæ ſunt formulæ confeſſionis generalis admodum prolixæ, & multa peccata continentes, quæ vix queant in uno homine reperiri. Hæ verò à publicè pœnitentibus in eccleſia fieri ſolebant, & non pertinent ad noſtrum inſtitutum. In ipſa autem generali confeſſione pectora tundimus latentes in conſcientia culpas ea tunſione accuſantes & caſtigantes, cujus ritus mentionem faciunt antiqui Patres. Gregorius Nazianzenus orat. 15. *Templum cum ciliciis ingrediamur, ac diu noctuque inter gradus & altare pectora tundamus.* Auguſtinus ſerm. 8. de verbis Domini. *Sequutus eſt ſonus tunſionis pectoris veſtri, audito ſcilicet quod Dominus ait,* Confiteor tibi Pater. *Tundere autem pectus quid eſt niſi arguere quod latet in pectore,*

& evidenti pulſu occultum caſtigare peccatum? Confiteor audiſtis, qui confitetur non attendiſtis. Adeò videlicet aſſueti erant fideles tunſioni pectoris, cum peccata confitebantur, ut audito hoc verbo *Confiteor*, ſtatim pectus manu pulſarent. Idem Auguſtinus in Pſ. 146. *Quid aliud ſignificat pectorum tunſio? Niſi fortè putamus oſſa noſtra aliquid peccaſſe cum tundimus pectus. Sed ſignificamus nos cor conterere, ut à Domino dirigatur.* Sic Publicanus apud Lucam percutiebat pectus ſuum dicens, *Deus propitius eſto mihi peccatori.* Et qui morti Chriſti Domini præſentes fuerant videntes prodigia quæ facta ſunt, revertebantur percutientes pectora ſua. Hoc autem ductu naturæ fit, quia de corde exeunt cogitationes malæ & omnia peccata, & percutientes pectus culpas noſtras agnoſcimus & fatemur.

VIII. Confeſſioni ſubduntur aliquot verſiculi ex Pſalmis, qui in diverſis eccleſiis diverſi ſunt: tum ſequitur oratio, *Aufer à nobis*, quæ extat in vetuſtiſſimis Miſſalibus & in Ordine Romano in officio dedicationis Eccleſiæ poſt Litanias, ejuſque meminit Micrologus *cap.* 23. ſed apud illum præcedit confeſſionem. Eſt etiam in Miſſali Mozarabico ſic concepta: *Aufer à nobis quæſumus Domine cunctas iniquitates noſtras, & ſpiritum ſuperbiæ & elationis cui reſiſtis, & reple nos ſpiritu timoris, & da nobis cor contritum & humiliatum quod non ſpernis, ut ad ſancta ſanctorum puris mereamur mentibus introire.* Eodem ſenſu Maronitæ initio Miſſæ ſic orant: *Fac nos Domine Deus lotis jam cordibus noſtris & emundatis ab omni conſcientia mala & cogitationibus ſordidis dignos introire ad ſancta ſanctorum tua alta & excelſa, & ſplendidè ac purè ſtare ante altare tuum ſanctum, & miniſtrare tibi victimas ſpirituales & excelſas in fide & veritate.* Denique Sacerdos aſcendens ad altare ipſum in medio oſculatur dicens hanc orationem: *Oramus te Domine per merita ſanctorum tuorum, quorum Reliquiæ hic ſunt, & omnium ſanctorum, ut indulgere digneris omnia peccata mea.* Ideò autem Sanctos commemorat, quorum Reliquiæ ibi ſunt, quia ſine illis altare non conſecratur, ut ſupra oſtendimus, cum de Templis ageremus. Nota verò Ortodoxæ fidei apud veteres erat Sanctorum memoriis communicare; & illic offerre ſacrificium, ubi illorum corpora aſſervantur. Teſtis eſt Optatus Milevitanus lib. 2. arguens Macrobium Donatiſtam, quod memoriis Sanctorum non communicaret tamquam Schiſmaticus. *Ibi*, inquit, id eſt Romæ, *ſunt duorum memoriæ Apoſtolorum. Dicite ſi ad has ingredi potuit, ita ut obtulerit illic, ubi Sanctorum memorias eſſe conſtat.* Teſtis Hilarius lib. adverſus Conſtantium. *Audi hæretice*, ait, *damnationis publicum ſenſum & intellige te divinæ religionis hoſtem, & inimicum memoriis Sanctorum.* Quamvis enim communicatio cum Sanctis per fidem, ſpem, &

charitatem præcipuè intelligatur; ſemper tamen Chriſtiani Martyrum ſepulchra venerati ſunt, & ſuper illa altaria erexerunt, eorumque Reliquias habere optaverunt, ut cum iis etiam mortuis, quantum fieri poteſt, communicarent.

CAPUT III.

De Introitu, & ejus inſtitutione. Antiphona quid ſit. Hymnum Gloria Patri *Apoſtolicæ traditionis eſſe. Omnes Introitus ex Pſalmis, paucis exceptis. Tropi aliquando iis additi. Quædam illorum exempla. De veteri verſione Pſalmorum, quæ Italica dicitur, ejuſque uſu in Miſſa. Eam adhuc vigere apud nonnullos in divinis officiis. Græcorum duplex Introitus.*

I. DUm Sacerdos ad altare procedit chorus pſallit antiphonam, quæ ritu Romano *Introitus*, Ambroſiano *Ingreſſa* dicitur; quia nimirum tunc canitur, cum Sacerdos intrat ad altare. Ejus inſtitutio ab his qui eccleſiaſticos ritus explanant, Cæleſtino Papæ unanimi ferè conſenſu tribui ſolet. Auctor enim libri Pontificalis in ejus vita ſic ſcribit. *Hic conſtituit ut CL. Pſalmi David ante ſacrificium pſallerentur antiphonatim, quod ante non fiebat, niſi tantum recitabantur epiſtola Pauli & S. Evangelium, & ſic Miſſæ fiebant.* Quomodo autem hæc Pſalmorum modulatio intelligenda ſit, an de aliquibus tantum verſiculis, & de quibus, an de aliquo integro pſalmo diverſo pro diverſitate officiorum, an de antiphona ex pſalmis excerpta, obſcurum eſt. Amalarius *lib.* 3. *cap.* 5. poſtquam dixit additum Miſſæ hoc officium à Cæleſtino, ait. *Quod nos ita intelligebamus, ut ex omnibus pſalmis excerperet antiphonas, quæ pſallerentur in officio Miſſæ. Nam antea inchoabatur Miſſa à lectione: qui mos adhuc retinetur in vigiliis* Paſchæ & Pentecoſtes. Conſentit Valfridus Strabo *cap.* 22. dicens: *Antiphonas ad Introitum dicere Cæleſtinus Papa inſtituit, ſicut legitur in geſtis Pontificum Romanorum, cum ad ejus uſque tempora lectio una Apoſtoli tantùm & Evangelium legerentur.* Subſcribunt Micrologus & Berno Abbas, uterque cap. 1. At Honorius in gemma animæ lib. 1. cap. 87. *Cæleſtinus*, inquit, *Pſalmos ad Introitum Miſſæ cantari inſtituit, de quibus Gregorius Papa poſtea antiphonas ad Introitum Miſſæ modulando compoſuit.* Ego autem Honorio, tametſi recentior ſit, libentiùs adhæreo, quàm Amalario. Priſcus enim auctor,

qui geſta Pontificum ſcripſit, ait Cæleſtinum conſtituiſſe, ut pſalmi antiphonatim cantarentur. Quid eſt autem canere antiphonatim, niſi alternis choris? quem modum loquendi licet recenſeat Voſſius inter vitia ſermonis *lib. 4. cap.* 31. non audet tamen de hac voce ut barbara contendere; cum in re nova novam fingere licuerit. *Antiphona*, teſte Iſidoro lib. 6. cap. 19. Originum, *ex græco interpretatur vox reciproca, duobus ſcilicet choris alternatim pſallentibus.* Statuit igitur Cæleſtinus pſalmos alternatim cantari ante Miſſam, ſed poſtea Gregorius Magnus unam ex illis antiphonam ſelegit pro Introitu, & alias pro Reſponſorio, offertorio, & communione, quas in unum congeſſit, & ex his librum compoſuit, quem Antiphonarium nuncupavit. Alii Gradualem vocant, quia nonnullæ ex illis, quæ poſt epiſtolam dicuntur, in loco eminentiori cantari ſolebant, ad quem Cantores per gradus aſcendebant. Cum autem Introitus & reliqua omnia reverà antiphonæ ſint, in codice tamen Gregoriano ſolus Introitus antiphonæ nomen peculiariter ſortitus eſt; poſt quem olim integer pſalmus cani conſueverat. Teſtatur Auguſtinus, qui eodem quo Cæleſtinus tempore vixit, *lib. 2. Retractat. cap.* 11. cœpiſſe tunc apud Carthaginem hunc morem, ut hymni ad altare de Pſalmorum libro dicerentur, ſive ante oblationem, ſive cum diſtribueretur populo quod fuiſſet oblatum: quod cum Hilarius vir Tribunitius acriter reprehenderet, aſſerens fieri non oportere, ſcripſit adversùs ipſum Auguſtinus pro defenſione introductæ Pſalmodiæ: quem librum ſic recenſet Poſſidius in Indiculo, *Contra Hilarium de canticis ad altare liber unus.* Atque utinam hîc extaret, multa enim in ipſo haberemus, quibus hic tractatus illuſtrior redderetur. Genebrardus lib. de Apoſtolica Liturgia *c.* 17. manifeſti erroris eos arguit, qui dicunt Cæleſtinum inſtituiſſe, ut Pſalmi in Introitu Miſſæ cantarentur, antiquiorem enim hunc ritum putat ex Dionyſio *l. de Eccl. hierar. c.* 3. §. 2. ubi ait: *Pontifex precem ſacram ad altare Dei celebraturus ab ejuſdem ſuffitione initium faciens univerſum circuit chori ambitum, donec rursùm ad altare divinum rediens ſacrum inſit Pſalmorum melos, omni ordine eccleſiaſtico ſacram ipſi Pſalmodiam ſuccinente.* Supponit autem Genebrardus tamquam certum, id quod ſupra oſtendimus valdè dubium eſſe, hunc ſcilicet Dionyſium eſſe illum Areopagitam Pauli Apoſtoli prædicatione ad fidem converſum. Quod licèt ei concedamus, non tamen inde ſequitur erraſſe priſcos ſcriptores, qui hanc inſtitutionem Cæleſtino tribuerunt. Scimus enim diverſos fuiſſe mores græcorum & latinorum, & forſitan Cæleſtinus conſuetudinem, quæ dudum viguerat in orientalibus eccleſiis, tranſtulit ad occidentales. Sunt etiam quidam recentiores aliàs non indocti, qui

tempore Caſſiani Pſalmos in monaſteriis Ægypti ad Miſſam decantatos fuiſſe aſſeverant, quia nimirum *lib.* 3. *Inſtitut. cap.* 11. ille ſcripſit *die Dominico unam tantummodo Miſſam ante prandium celebrari, in qua Pſalmorum, atque orationum ſeu lectionum pro ipſius Collectæ vel communionis dominicæ reverentia ſolemnius aliquid ac propenſius impendentes in ipſa Tertiam Sextamque pariter conſummatam reputant.* Verum Miſſa hoc loco non pro ſacrificio, ſed pro conventu Monachornm ad perſolvendum divinum officium accipitur, quamvis in hoc conventu ipſum etiam ſacrificium comprehendatur. Senſus igitur Caſſiani eſt, quod cum cæteris diebus Tertiam & Sextam per intervalla perſolverent, ſicque fierent duæ Monachorum dimiſſiones, ſive Miſſæ; die Dominico ſemel tantùm ad Eccleſiam conveniebant, ac ibidem unico contextu Tertiam, & poſtmodum Liturgiam, ac demum Sextam recitabant, qua peracta diſcedebant, & ſic una tantùm Miſſa ſeu dimiſſio agebatur.

II. Poſt Introitum olim, ut dixi, integer Pſalmus; nunc unus ejuſdem verſiculus decantatur cum *Gloria Patri*: qui verſus ab antiquis Patribus hymnus glorificationis dictus eſt. Nicephorus *lib.* 9. *eccleſ. hiſtor. cap.* 24. ejus auctorem facit Flavianum Monachum Antiochenum: alii verò à ſynodo Nicæna inſtitutum aſſerunt; ſed vetuſtiorem eſſe & ab Apoſtolis traditum fuſiùs demonſtravi in Libro de divina Pſalmodia *cap.* 16. §. 6. Athanaſii & Baſilii teſtimonio. Cum enim fideles ab initio Eccleſiæ in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti baptizati eſſent, ipſis tribus perſonis hunc hymnum glorificationis canere didicerunt. Primus qui eum mutavit, Aëtius fuiſſe dicitur eccleſiæ Antiochenæ diaconus Arianiſmi inſtaurator, ſic cani inſtituens, *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto*: quæ verba licèt per ſe nullam hæreſim contineant ſubdolè tamen ab Arianis uſurpabantur, ut illorum æquivocatione ſuam impietatem celarent. Illis in ſenſu Orthodoxo uſus eſt S. Leo ſerm. 1. de Nativitate dicens, *Agamus, dilectiſſimi, gratias Deo Patri per Filium ejus in Spiritu ſancto.* At verò Baſilius cum iiſdem verbis ſermonem ad populum concluſiſſet, catholicis diſplicuit, & pro illorum defenſione librum apologeticum edidit, quem de Spiritu ſancto ad Amphilochium inſcripſit, ſed non omnibus ſatisfecit. Adeò verum eſt oportere Catholicum Doctorem irreprehenſibilem eſſe, & à vocibus abſtinere, quæ communiter ſuſpectæ habentur, & pias aures offendunt, quamvis veræ ſint & Orthodoxæ in eo ſenſu quo ſcribentes vel prædicantes eas concipiunt & docent. Ideò Apoſtolus Timotheo præcepit ut depoſitum cuſtodiret, & profanas vocum novitates devitaret. Sed non eſt hujus loci hæc fuſiùs proſequi. Addi-

tamentum *Sicut erat in principio*, putat Baronius *ann.* 325. *num.* 173. hymno glorificationis acceſſiſſe concilii Nicæni decreto adversùs Arianos, qui dicebant de Filio, erat quando non erat. Alii verò exiſtimant antiquius eſſe, & ad illud alludere Tertullianum lib. de ſpectaculis cap. 25.

III. In Antiphonario S. Gregorii omnes Introitus ex Pſalmis antiquo more deſumpti ſunt, paucis exceptis, quos Durandus *lib.* 4. *Rationalis cap.* 5. vocat irregulares, ut *Puer natus eſt nobis* in die Nativitatis Domini: *Viri Galilæi* in die Aſcenſionis: *Spiritus Domini* in die Pentecoſtes: *Nunc ſcio verè* in die ſancti Petri: & alii pauci ex aliis ſcripturis. Sunt & aliqui qui nec quidem ex Scriptura ſacra excerpti ſunt, ut *Salve Sancta parens*, *Gaudeamus omnes in Domino*, *Benedicta ſit Sancta Trinitas*, quibus caret Antiphonarium Gregorianum. Dicto verſu *Gloria Patri* repetitur Introitus, quem nonnullæ Eccleſiæ ter pſallunt in diebus ſolemnioribus. Ambroſiani nunquam repetunt, niſi in Miſſis defunctorum, ſed ipſa Ingreſſa, quam vocant, ſemel ſine Pſalmo & Gloria recitata, Sacerdos dicit *Dominus vobiſcum*, & ſequitur immediatè *Gloria in excelſis Deo*, ſi dici debeat, alioquin oratio. Mozarabes poſtremam tantùm partem bis repetunt, eo ritu quo Reſponſoria cantat Romana Eccleſia: ut in Miſſa Nativitatis Domini, *Benedictus qui venit*, *alleluia*, *In nomine Domini*, *alleluia*, *alleluia*. Verſus. *Deus Dominus & illuxit nobis. In nomine Domini. Gloria & honor Patri & Filio & Spiritui ſancto in ſecula ſeculorum Amen. In nomine Domini.* Joannes Beleth *in ſuo libello de divinis officiis cap.* 35. & Guillelmus Durandus teſtantur ſuis temporibus in quibuſdam Eccleſiis tropos ante Introitum cantari conſueviſſe diebus ſolemnioribus ad majus gaudium repræſentandum. Tropus autem idem eſt ac converſio, quoniam, ut ait Beleth, iſtic quædam fieri ſolent converſiones. Ad Troparia Græcorum hujuſmodi Tropos accedere ait Pamelius in Præfatione Tomi ſecundi Liturgicorum. Nullum eorum veſtigium inveni apud Scriptores, qui ante annum Chriſti milleſimum libros de divinis officiis ediderunt. Quare Durando nullo modo credendum eſt, illorum inſtitutionem Gregorio Magno adſcribenti; nec Joanni Petro Ferrero Ravennati, viro alioquin erudito, qui Durandum ſequitur lib. 6. de mirifici verbi libamine, qui extat M. S. in Bibliotheca Vaticana. Aliquando tropus ponitur immediatè ante Introitum, ut in feſto Nativitatis ante illum Introitum *Puer natus eſt nobis* præcedit Tropus iſte, *Ecce adeſt de quo Prophetæ cecinerunt dicentes*, Puer. Aliquando ipſi intermiſcetur una parte chori ipſum Tropum, altera Introitum concinente: quorum extant exempla in antiquis Monaſteriorum libris; à Monachis enim

privata quorumdam Abbatum auctoritate, ut priſca ferebant tempora, hæc additamenta originem traxiſſe puto, qui non ſolum Introitus, ſed alias etiam Liturgicas preces eodem modo, ut ſuis locis indicabo, interpolarunt.

In die Pentecoſtes.

HOdie *Spiritus ſancti gratia repleantur corda noſtra, dicite eia.* Spiritus Domini, *Miſſus à ſede Patris.* Replevit orbem terrarum alleluia, *igneis linguis.* Et hoc quod continet, *penetralia intuendo*, omnia. *Omnipotentia Patri atque Filio æqualis.* Scientiam habet vocis. *Quod dies teſtatur præſens & fidelibus & incredulis.* Alleluia, alleluia, alleluia. Addo me Tropos aliquando legiſſe exametro carmine compoſitos, quales ſunt iſti.

In die ſancti Stephani.

ETenim ſederunt Principes, & adverſum me loquebantur. *Nulli unquam nocui, neque legum jura reſolui.* Et iniqui perſequuti ſunt me. *Chriſte tuus fueram tantum quia ritè miniſter.* Adjuva me Domine. *Ne tuus in dubio frangar certamine miles.* Quia ſervus tuus exercebatur in tuis juſtificationibus.

Dominica Palmarum.

I*Sraël egregius Pſaltes, claruſque poëta, ſic quondam Chriſto David cantaverat almo.* Domine ne longè facias miſerationes tuas à me, *Sed celerem mihi confer opem, rex inclite cæli.* Ad defenſionem meam aſpice, libera me de ore leonis, *Qui cupit inſontem morſu lacerare ferino.* Et à cornibus unicornium humilitatem meam.

IV. Illud autem hoc loco non eſt prætermittendum, quod cum omnes Introitus ex pſalmorum verſibus ut plurimum compoſiti ſint, Gregorius eorum auctor non eam Pſalterii verſionem ſequutus eſt, qua hodie omnes Eccleſiæ in divinis officiis utuntur; ſed veterem quæ ante S. Hieronymum in uſu erat, & à ſanctis Patribus Itala & vulgata dicebatur: atque idem in Reſponſoriis, Tractibus, Offertoriis, & Communionibus exactiſſimè obſervavit. Quæ res cum nonnihil habeat caliginis, breviter elucidanda eſt; plerique enim ignorant quæ fuerit iſta verſio, & ex quibus fontibus emanarit. Id vero ut clarius explicetur, paulò altius ejus initium repetendum eſt. Notum eſt omnibus vel

mediocriter eruditis, quantæ olim auctoritatis fuit ante & poſt Chriſti adventum ſeptuaginta duorum interpretum Græca ex Hebraico ſermone tranſlatio. Illa enim Judæi in Synagogis utebantur, teſte Tertulliano, qui de ea differens cap. 18. Apologetici in fine ait, *ſed & Judæi palam lectitant*. Eadem uſi ſunt Hebræorum doctiſſimi Philo, & Joſephus, ut ex libris ipſorum liquet. Sed & Apoſtoli ac fideles in exordio naſcentis Eccleſiæ eam publicè in Eccleſiaſticis conventibus legebant, ut Cyrillus Hieroſolymitanus docet *Catech.* 4. in qua differens de his Interpretibus, eorumque auctoritate. *Hos*, inquit, *ſolos ſtudiosè meditare, quos & in Eccleſia ſecurè tutóque recitamus. Multò prudentiores te erant Apoſtoli, vetereſque illi Epiſcopi Eccleſiæ antiſtites, qui hos tradiderunt.* Idem aſſerit Irenæus *lib.* 3. *cap*, 25. dicens poſtquam enarravit ipſorum Interpretum hiſtoriam. *Apoſtoli conſonant prædictæ interpretationi, & interpretatio conſonat Apuſtolorum traditioni. Etenim Petrus & Joannes & Matthæus & Paulus & reliqui deinceps, & horum ſectatores prophetica omnia ita annunciaverunt, quemadmodum Seniorum interpretatio continet.* Qua de cauſa apud Chriſtianos in magna ſemper veneratione fuit. Sed cum poſtea ſcriptorum vitio corrupta fuerit, ut Sancti Patres Juſtinus martyr *in dial. cum Triphone*, Auguſtinus *de civit. Dei lib.* 15. *cap.* 13. & Hieronymus *epiſt.* 108. conqueruntur; eam primum Origenes, deinde Lucianus martyr, poſtmodum Heſychius, ac denique Hieronymus à mendis expurgarunt. An verò Origenes prototypon viderit, quod Tertullianus loco citato Apologetici credidit ſuo tempore integrum Alexandriæ extitiſſe; & quando illud interierit, incertum eſt; nec mei inſtituti aut otii eſt in hujus rei diſquiſitione immorari. Cum igitur græca iſta tranſlatio tantæ apud omnes auctoritatis fuerit, omnes Latinæ verſiones, quæ poſt Chriſti Domini in cœlum aſcenſionem ac deinceps primis illis temporibus ante ſanctum Hieronymum factæ ſunt, non ex Hebræis fontibus immediatè, ſed ex Græco textu LXX. expreſſæ ſunt. Erant autem eæ verſiones innumerabiles, quia ut ſcribit ſanctus Auguſtinus *lib.* 2. *de doct. Chriſt. cap.* 11. quicumque ſibi videbatur aliquantulum facultatis utriuſque linguæ Græcæ & Latinæ habere, auſus eſt novam cudere interpretationem. Verum inter omnes illa præſtantiſſima, & communiter ac ubique recepta fuit, quæ Itala dicebatur, teſte ipſo Auguſtino qui libro citato cap. 15. ait: *in ipſis interpretationibus Itala cæteris præferatur, nam eſt verborum tenacior cum perſpicuitate ſententiæ.* Cum autem Vulgatæ & Veteris nomine tempore S. Hieronymi hæc inſignita fuerit, conſequens eſt eam cæteris antiquiorem fuiſſe, majoremque inter alias auctoritatem habuiſſe. Dicta eſt etiam Romana, quia illam ab initio recepit Romana Eccleſia.

Et

Et fortaſſis hæc prima fuit ex græco textu tranſlatio aliquo Apoſtolorum diſcipulo facta, & à primis Eccleſiæ fundatoribus viſa & approbata, atque ab his ad Succeſſores ſimul cum depoſito fidei tradita, qua non ſolum ſedes Apoſtolica, quæ Latina verſione nullo unquam tempore caruit; ſed & reliquæ Occidentales Eccleſiæ utebantur: quamvis in eam aliquot mutationes irrepſerint, vel Scriptorum audacia ſive oſcitantia, vel Epiſcoporum licentia, qui quædam verba vel ſententias ad ſuæ regionis idiotiſmos accommodarunt. Porrò hujus verſionis integrum corpus nullibi extat, ſolumque pſalterium remanſit cum canticis, quæ in divinis officiis recitantur. Sunt & aliquot ejus particulæ in expoſitionibus ſanctorum Patrum. Cum enim verſio ſancti Hieronymi, ut Iſidorus ſcribit *lib. 6. orig. cap.* 3. cæteris melior & Hebraicæ veritati magis conſona æſtimaretur, ac ideò cœperit in eccleſiis legi, in conciliis citari, in commentariis exponi, vetus illa, quaſi jam minime neceſſaria eſſet, paulatim negligi cœpit, donec tandem omnino interiit, ac perpetua oblivione ſepulta eſt. Suſpicor autem id contigiſſe ducentis & amplius annis poſt Hieronymum: nam tempore Gregorii Magni utraque in uſu erat & vetus & nova, ut ipſe in fine Epiſtolæ dedicatoriæ expoſitionis in Job ad S. Leandrum Epiſcopum indicat, ubi novam verſionem, Hieronymi ſcilicet, ſe exponere dicit, & quando cauſa comprobationis exigit, nunc novam nunc veterem aſſumere: *ut quia*, inquit, *ſedes Apoſtolica, cui auctore Deo præſideo, utraque utitur, mei quoque labor ſtudii ex utraque fulciatur.* Solum autem Pſalterium antiquiſſimæ illius verſionis, quæ fidem Eccleſiæ naſcentis in Occidentalibus regionibus nutriverat, deplorabile naufragium evaſit, quia cum illo in decantandis divinis officiis uterentur fideles, ipſumque longo uſu memoriæ mandaſſent, non potuit ab illis obtineri, ut novam tranſlationem ediſcerent, ac veterem, cui aſſueti erant dimitterent. Hoc eſt illud Pſalterium, cujus occaſione ad iſta digreſſus ſum, ex quo Gregorius Introitus & reliqua excerpſit, quæ in ſuo Antiphonario continentur. S. Hieronymus juſſu Damaſi Papæ hujus Italicæ verſionis errores quoſdam magis conſpicuos correxit: tum plebeios aliquot & ſoli Italiæ familiares loquendi modos uſitatioribus commutavit, reliquam verſionem ob perſpicuitatem latini ſermonis reliquit: iſtudque Pſalterium ſic emendatum, illud eſt quod nunc in Breviariis & in corpore Bibliorum extat, atque ideò à veteri non differt, niſi in his quæ Hieronymus emendavit. Sed quia hæc verſio ſic correcta hebraicis fontibus in plurimis non reſpondebat, aliam iterum idem fecit quæ extat inter opera ejus, & quoniam ex hebraico textu immediatè tranſlata eſt, à vulgata nova &

veteri ex Græco textu LXX. Interpretum deſumpta, plurimum diſcrepat tam in verbis quam in ſententiis, ut quiſque poteſt ex utriuſque collatione perſpicere. Hæc autem ideò recepta non fuit, quia duæ priores quotidiano uſu in eccleſiis frequentatæ ſine magna divini officii perturbatione non poterant abrogari. Priori editione pura, qualis erat ante S. Hieronymum, utebantur olim omnes eccleſiæ Occidentales; Romana præſertim cum omnibus ſuburbicariis, ut conſtat ex antiquorum Patrum commentariis in Pſalmos; donec idem Pſalterium ab ipſo Hieronymo interpolatum primùm quidem in Gallia, neſcio quo tempore, unde Gallicanum nuncupatum eſt, deinde in aliis regionibus introductum fuit. In omnibus autem Urbis Romæ Eccleſiis vetus illud permanſit uſque ad Pium V. qui ipſum ſuſtulit, & in ſola Baſilica Vaticana reliquit, in qua nunc etiam religioſiſſimè recitatur, & noviſſimè ſublatis mendis, quæ irrepſerant, priſtinæ integritati reſtitutum eſt.

V. Eadem verſione utuntur hodie vetuſto more Ambroſiani, licet alicubi diſcrepet à Romana. In Breviario quoque veteri Hiſpanico ſecundum regulam S. Iſidori, quod Mozarabicum dicitur, extat idem Pſalterium, quo utuntur in divinis laudibus Clerici ex inſtitutione Franciſci Ximenez Archiepiſcopi Toletani hoc ritu pſallentes. In Italia extra diœceſim Romanam & Mediolanenſem ſuſpicor ejus uſum ſublatum ante annos plus minus ſexcentos, nam Bruno Aſtenſis ex Abbate Caſſienſi Epiſcopus Signienſis, qui obiit anno 1125. initio expoſitionis Pſalterii ait, *Cum adhuc adoleſcentulus eſſem expoſui Pſalterium ſecundum aliam tranſlationem, quæ videlicet tranſlatio pluribus in locis tantum differt ab hac, qua utitur Romana Eccleſia, ut nullo modo ſecundum illius expoſitionem hæc translatio intelligi poſſit. Et illa quidem multos habet expoſitores: hanc autem ſi aliquis expoſuerit neſcio.* Exponit autem Pſalterium illud vetus, quo ſuo tempore utebatur Romana Eccleſia, & poſtmodum ſemper uſa eſt uſque ad Pium V. ut dixi. Ex quo fit ut Romæ dumtaxat recitaretur, in aliis verò Italiæ Provinciis illud in uſu erat, quod adoleſcens expoſuerat, quodque jam multos habebat expoſitores, utpotè ubique receptum. Alexander IV. in ſua Conſtitutione quæ eſt ſexta in Bullario ordinis Eremitarum ſancti Auguſtini, mandat Priori Generali & reliquis fratribus in Tuſcia, ut recitent officium juxta morem Romanæ Eccleſiæ, excepto Pſalterio, quia nimirum vetus illud jam ſolius Urbis Romæ proprium erat. Miror autem cur Bruno dicat ſe neſcire an Romanum aliquis expoſuerit: nam expoſuit Caſſiodorus, cujus elegantiſſima Commentaria eo tempore non erant ignota. Auguſtinus quoque in ſua explanatione hanc verſionem

ſequutus eſt, quam omnibus præferendam eſſe docuerat. Magnus item Gregorius ſemper in ſcriptis ſuis teſtimonia ex pſalmis ſecundum hanc verſionem profert, ut ex collectione S. Paterii conſtat. Qua de cauſa ſemper dubitavi ne expoſitio in ſeptem Pſalmos pœnitentiales, in qua verſio à Hieronymo interpolata explicatur, perperam illi adſcripta ſit. Licet enim Apoſtolica ſedes utraque verſione nova & veteri uteretur, ut ex ipſo ſupra oſtendimus, Pſalterium tamen excluditur, quod ſemper Romæ ſecundum veterem tranſlationem permanſit. Accedit alia conjectura ex ipſa expoſitione, in qua ſtylus & ſpiritus Gregorii deeſſe videtur. Sed hoc obiter à me obſervatum peritioribus diſcutiendum relinquo. In Bibliotheca Cardinalis Barberini extat Breviarium M. S. in quo habetur Pſalterium Romanum. Inter Codices item M. SS. Bibliothecæ Chiſiæ ſunt aliquot Breviaria ad uſum eccleſiarum ſeu Monaſteriorum Romanæ diœceſis, in quibus idem Pſalterium legitur. At hæc ſcripta videntur circa annum Chriſti milleſimum: in aliis poſt annum M C. vel propè ſcriptis extat Pſalterium commune; ex quo ſuperior conjectura confirmatur, quod nimirum Italica verſio extra Urbem deſierit ante annos propè ſexcentos. Atque utinam qui hujus mutationis fuerunt auctores rem attentius conſideraſſent, ſacrorumque rituum & eccleſiaſticæ antiquitatis peritos in conſilium adhibuiſſent; non tam facilè à Gregorii Magni inſtitutione diſceſſiſſent. Hoc enim ſemper & ſollicitè præcaverunt ſapientiſſimi Patres, à quibus divina officia Deo inſpirante ordinata ſunt, ut ſumma uniformitas eſſet inter ea quæ in horis canonicis & in Miſſa cantari debent, ſibique mutuo conſonarent Miſſale & Breviarium. Hoc Iſidorus & Ambroſius ſeu quicunque fuerunt antiqui ritus Hiſpanici & Mediolanenſis auctores, in illis Eccleſiis ſedulò obſervarunt. Et ob hanc ipſam cauſam Romana Eccleſia vetus Pſalterium non mutavit, quia ex illo Introitus & reliqua, quæ ex Pſalmis in Miſſa cantantur, deſumpta ſunt. Inconveniens enim & meritò viſum eſt, quod idem pſalmus & idem canticum aliis verbis in Miſſa, aliis in officio cantaretur. Hæc autem diſſonantia ablato nunc veteri Pſalterio ſæpe occurrit. Cæterum iſta hoc loco notare libuit, non ut quemquam carperem; ſed ne priſca Eccleſiæ diſciplina ignoraretur.

VI. Græci duplicem habent ad altare acceſſum ſive introitum, parvum & magnum. Parvus ſeu minor fit, cum Diaconus traditum ſibi à Sacerdote librum Evangeliorum defert ad altare: magnus, cum Sacerdos ſacra dona è protheſi ad ſanctum bema ſolemni ritu deportat. Parvi ritus hic eſt. Diaconus petit à Sacerdote benedictionem, cui ille benè precatur dicens: *Benedictum regnum Patris & Filii & Spiritus ſanc-*

ti, nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum. Tum à Diacono alta voce dicuntur preces, quas irenicas id eſt pacificas vocant, quia à precatione pro pace incipiunt. His intermiſcentur tres Antiphonæ, ſeu, ut illi loquuntur, tria Antiphona, vel typica, aut alia cantica juxta diei exigentiam. Quibus peractis Sacerdos acceptum librum Evangeliorum tradit Diacono, qui egrediens è porta protheſis elevatum ante faciem ſuam defert per Eccleſiam præcedentibus luminaribus, & Sacerdotibus, ipſoque celebrante ſubſequentibus, & *Venite adoremus Chriſtum* alta voce concinentibus. Diaconus verò elevans & oſtendens S. Evangelium dicit, *Sapientia: Recti*, monens populum ut ſapientiam teneat, quæ in Evangelio continetur, & erectus ſtet. Porrò omnes ipſum Evangelium profunda inclinatione venerantur, & modulis quibuſdam decantatis in altari collocatur. Major introitus poſt dimiſſionem Catechumenorum initio Miſſæ fidelium ſolemniori apparatu, præſertim cum Pontifex celebrat, fieri conſuevit. In porta enim, quæ protheſi proxima eſt, Clerici cereas faces accenſas præferentes Diaconos egredientes excipiunt & præcedunt longa per Eccleſiam proceſſione. Ipſi autem Diaconi thus continuò adolent, tum unus Sacerdos panem in diſco repoſitum & opertum velamine geſtat; & alius calicem etiam opertum ante pectus defert. Hos ſequuntur Sacerdotes concelebrantes more ipſorum, qui altaris ſacra inſtrumenta, lanceam, ſpongiam, librum, vel ſacras reliquias portant, cantoribus interim hymnum cherubicum concinentibus, donec ad altare pervenientes ſacranda in eo dona deponunt. Hi ſunt Introitus Græcorum, quos eleganter & diffusè explicant Cabaſilas in expoſitione Liturgiæ, Simeon Theſſalonicenſis lib. de templo, & ſanctus Germanus in theoria rerum Eccleſiaſticarum.

CAPVT IV.

Alterni cantus origo. De precatione Kyrie eleiſon. *Eam ſemper & ubique in uſu fuiſſe. Cur à latinis græcè dicatur. Quò ritu cantari conſueverit. Ipſi addita aliquot verba. Prolixæ preces olim poſt* Kyrie eleiſon. *Hymnus* Gloria in excelſis *à quibus compoſitus & auctus. Priſco more à ſolis Epiſcopis dicebatur. Inſerti eidem quidam verſiculi.*

I. POſt Introitum chorus divinam implorat miſericordiam alternatim pſallens *Kyrie eleiſon.* Cantum verò alternum ſcribit Socrates *lib.* 6. *cap.* 8. à S. Ignatio Epiſcopo Antiocheno in Eccleſiam introductum fuiſſe, oſtenſa ei cœlitus Angelorum viſione, qui Hymnos alter ad alterum Sanctiſſimæ Trinitati concinebant. At Theodoretus *lib.* 2. *cap.* 24. eam conſuetudinem ad Flavianum & Theodorum refert, qui ſub imperio Conſtantii Antiochiæ floruerunt: quod tamen non abſolutè de quocunque alterno cantu, ſed de Pſalmis Davidicis alternatim canendis intelligendum eſſe ex verbis ipſius Theodoreti colligitur. De quo ritu pſalendi agens Baſilius Magnus *epiſt.* 63. *ad Clericos Neocæſarienſes*, eo teſtatur uſos fuiſſe Ægyptios, utramque Lybiam, Thebæos, Palæſtinos, Arabes, Phœnices, Syros, & qui ad Euphratem habitabant. Conſtantinopoli autem hunc morem inter Catholicos B. Joannem Chryſoſtomum introduxiſſe, aſſerunt Socrates *lib.* 6. & Sozomenus *lib.* 8. *cap.* 8. Verumtamen in monaſteriis ſerius receptus eſt, nam tempore Caſſiani, ut ipſe ſcribit *lib.* 2. *Inſtitut. cap.* 5. 8. & 10. unus in medio cæteris audientibus & tacentibus pſalmos modulabatur. Quod ſi loquamur de eccleſia Occidentali, Paulinus in vita Ambroſii, & Auguſtinus in confeſſionibus *lib.* 9. *cap.* 6. & 7. teſtes ſunt ab eodem S. Ambroſio id primum Mediolani inſtitutum ſecundum morem Orientalium partium, cæteris per orbem Eccleſiis imitantibus. Hunc verò canendi ritum primus omnium Damaſus Papa Apoſtolica auctoritate confirmaſſe dicitur, & ubique ſervari præcepiſſe. Porrò ipſum *Kyrie eleiſon* non humana inſtitutione, ſed occulto quodam naturæ inſtinctu uſurpari cœpiſſe manifeſtum eſt. Cum enim homo multis miſe-

riis ab ipſa infantia ob culpam primi parentis veluti hæreditario jure ſubjectus ſit, ad illius opem implorandam natura ipſa impellente excitatur, qui ſolus miſeris miſericordiam præſtare, & tot malis oppreſſam ſublevare poteſt. Ideò in veteri teſtamento hæ precandi formulæ frequentiſſimæ ſunt, *Domine miſerere: Miſerere mei Deus: Miſerere noſtri Deus omnium*, & aliæ ejuſdem generis. Quin etiam gentes fidei lumine deſtitutæ, duce proculdubio natura, à ſuprema omnium cauſa præſidium iiſdem verbis poſtulabant, ut ſcribit Arrianus *lib. 2. diſſertat. Epicteti cap. 7.* dicens, *Deum invocantes precamur eum Kyrie eleiſon.* Primæ ſiquidem notiones omnibus ratione utentibus communes ſunt, utque ait Minutius Felix, omnium iſte eſt conſenſus, vulgi iſte naturalis eſt ſermo, non ſolius Chriſtiani confitentis oratio. Eadem precatio in eccleſiaſticis officiis apud omnes nationes in uſu eſt. Sæpè enim repetitur in Jacobi Apoſtoli, Græcorumque Patrum Liturgiis: ipſamque ſuo idiomate uſurpant Syri, Armeni, & alii Chriſtiani Orientales, quorum ritus antiquiſſimi ſunt. Quis autem à Græcis eam ad Latinos traduxerit, incertum eſt. Amalarius, Strabo, Micrologus, & alii ferè omnes Officiorum Eccleſiaſticorum explanatores tam veteres quam recentiores, Gregorio Magno hoc tribuunt. Sed multis annis ante Gregorium viguiſſe hanc conſuetudinem in Romana Eccleſia ex concilio ſecundo Vaſenſi ſub Felice IV. conſtat *c. 3. Quia*, inquit, *tam in ſede Apoſtolica, quam etiam per totas Orientales atque Italiæ Provincias dulcis & nimium ſalutaris conſuetudo eſt intromiſſa, ut* Kyrie eleiſon *frequentius cum grandi affectu & compunctione dicatur; placuit etiam nobis, ut in omnibus Eccleſiis noſtris iſta tam ſancta conſuetudo & ad Matutinos, & ad Miſſas, & ad Veſperam Deo propitio intromittatur.* Imò ipſe Gregorius *lib. 7. epiſt. 64. ad Joannem Syracuſanum*, reſpondens quorumdam murmurationibus, qui dicebant ipſum velle in Romanam Eccleſiam ritus Conſtantinopolitanæ introducere, ait: Kyrie eleiſon *nos neque diximus, neque dicimus ſicut à Græcis dicitur: quia in Græcis ſimul omnes dicunt; apud nos autem à Clericis dicitur, & à populo reſpondetur: & totidem vicibus etiam* Chriſte eleiſon *dicitur, quod apud Græcos nullo modo dicitur.* Quod autem Gregorius aſſerit à Græcis ſimul dici, id nunc etiam obſervant: univerſus enim cœtus ſimul concinit *Kyrie eleiſon.* Ex his item Gregorii verbis patet olim toties dici conſueviſſe *Chriſte eleiſon*, quoties *Kyrie* dicebatur: at nunc ter tantum *Chriſte*, ſexies *Kyrie* dicimus. Cur verò hæc ſupplicatio græcè potius quam latinè à latinis dicatur, varias comminiſcuntur rationes ſacrorum rituum expoſitores, quas non eſt mei inſtituti examinare. Dicunt Latini in Miſſa *Kyrie eleiſon* græcè, dicunt etiam Hebraicè *Amen, Alleluia, Sabaoth*,

& Oſanna: quia fortaſſis ſic ab initio eccleſiaſticarum precum inſtitutores, voces iſtas uſurparunt, ut oſtenderent unam eſſe eccleſiam, quæ ex Hebræis & Græcis primum, deinde ex Latinis coadunata eſt: vel quia myſteria noſtræ fidei tribus hiſce linguis ab Apoſtolis & Evangeliſtis, eorumque immediatis Succeſſoribus conſcripta fuerunt: quæ quidem linguæ in titulo crucis quodammodo conſecratæ ſunt. Sed quæcumque fuerit cauſa hujus inſtitutionis, certiſſimum eſt eam antiquiſſimam eſſe. Nam Auguſtinus epiſt. 178. quæ eſt publica ipſius altercatio cum Paſcentio Ariano, teſtatur quod ſicut hac voce *Homouſion* à cunctis fidelibus una creditur Trinitatis ſubſtantia; ita iſta *Kyrie eleiſon* unius Dei natura à cunctis Latinis & barbaris rogatur ut miſereatur. Tum ait licere non ſolum barbaris lingua ſua, ſed etiam Romanis dicere *ſi hora armen*, quod interpretatur *Domine miſerere*, lingua ſcilicet Gothica, quam Roma à Gothis capta didicerat.

II. In quorumdam monaſteriorum libris M. SS. ad uſum chori vidi ipſum *Kyrie* interpoſitis quibuſdam clauſulis interpolatum, quas privata auctoritate introductas puto. Legi in Chronico Angliæ ſub nomine Joannis Bromtoni Abbatis Ciſtercienſis inter X. ſcriptores rerum Anglicarum edito *pag.* 879. B. Dunſtanum ſemel ſoporatum Angelos audiviſſe cum ſuavi nota *Kyrie eleiſon* pſallentes, cujus modulos harmoniæ adhuc, inquit, continet tropus ille apud Anglos famoſus, *Kyrie rex ſplendens*, qui in majoribus feſtis Sanctorum cantari ſolet. Sed de harmonia, non de tropo hic ſermo eſt: nam ſæculo X. quo Dunſtanus vixit, non credo hujuſmodi tropos in uſu fuiſſe, quorum nulla mentio ante ſæculum XIII. reperitur. Inſulſi ſunt ut plurimùm, nec benè ſenſui cohærent. Quidam extant in Miſſali Romano ſub Pontificatu Pauli III. edito Lugduni hac præfixa inſcriptione. *Sequuntur quædam devota verba ſuper* Kyrie eleiſon, Sanctus, *&* Agnus Dei, *ibi ob nonnullorum Sacerdotum paſcendam devotionem poſita, licet non ſint de Ordinario Romanæ Eccleſiæ, tamen in certis Miſſis ibidem annotatis licitè dicenda.* Aliquot in exemplum ſubjiciam ex eodem Miſſali, & ex libro 3. Elucidatorii Eccleſiaſtici Jodoci Clictovæi, itemque ex Miſſali M. S. Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ n. 501.

In feſtis Solemnibus.

K*Yrie* fons bonitatis, à quo bona cuncta procedunt, *eleiſon.*
Kyrie qui pati natum mundi pro crimine, ipſum ut ſalvaret, miſiſti, *eleiſon.*

Kyrie qui ſeptiformis das dona Pneumatis, à quo cœlum & terra replentur, *eleiſon.*

Chriſte unice Dei Patris genite, quem de Virgine naſciturum mirificè Sancti prædixerunt Prophetæ, *eleiſon.*

Chriſte agie, cœli compos regiæ, cui melos gloriæ ſemper aſtans pro munere Angelorum decantat apex, *eleiſon.*

Chriſte cœlitus adſis noſtris precibus, quem pronis mentibus in terris devotè colimus ad te pie Jeſu clamantes, *eleiſon.*

Kyrie ſpiritus alme cohærens Patri Natoque, unius uſiæ conſiſtendo, flans ab utroque, *eleiſon.*

Kyrie qui baptizato in Jordanis unda Chriſto effulgens ſpecie columbina apparuiſti, *eleiſon.*

Kyrie ignis divine pectora noſtra ſuccende, ut digni pariter proclamare poſſimus ſemper, *eleiſon.*

In feſtivitatibus Chriſti Domini noſtri.

K*Yrie* cunctipotens genitor Deus omnicreator, *eleiſon.*
Fons & Origo boni, pie, luxque perennis, *eleiſon.*
Salvificet pietas tua nos bone rector, *eleiſon.*
Chriſte Dei ſplendor, virtus, Patriſque Sophia, *eleiſon.*
Plaſmatis humani ſator, lapſi reparator, *eleiſon.*
Ne tua damnetur Jeſu factura benigne, *eleiſon.*
Amborum ſacrum ſpiramen, nexus, amorque, *eleiſon.*
Purgator culpæ, veniæ largitor opime, *eleiſon.*
Offenſas dele, ſacro nos munere reple, *eleiſon.*

In feſtis B. Mariæ Virginis.

K*Yrie* virginitatis amator, inclite Pater, & creator Mariæ, *eleiſon.*
Kyrie, qui naſci Natum volens de Virgine, corpus elegiſti Mariæ, *eleiſon.*

Kyrie qui ſeptiformi repletum Pneumate pectus conſecraſti Mariæ, *eleiſon.*

Chriſte unice de Maria genite, quem de Virgine naſciturum ſtirpis Davidicæ ſancti prædixerunt Prophetæ, *eleiſon.*

Chriſte uſiæ gigas fortis geminæ, qui pro homine homo ſine virili ſemine prodiſti de ventre Mariæ, *eleiſon.*

Chriſte cœlitus adſis noſtris laudibus, quas pro viribus ore, corde, actuque pſallimus, proles pie Jeſu Mariæ, *eleiſon.*

Kyrie

Kyrie Spiritus alme, amborum nexus, amorque, cœleſtis gratiæ rorem infudiſti Mariæ, *eleiſon.*
Kyrie, qui incarnato de Mariæ carne Chriſto ſub noſtra ſpecie, ſemper florem ſervas Mariæ, *eleiſon.*
Kyrie ſimplex & ſumme, Chriſmate ſacro nos reple, ut digno carmine decantemus laudes Mariæ, *eleiſon.*

In aliis Feſtivitatibus.

KYrie rex genitor ingenite, vera eſſentia, *eleiſon.*
Kyrie luminis fons, rerumque conditor, *eleiſon.*
Kyrie, qui nos tuæ imaginis ſignaſti ſpecie, *eleiſon.*
Chriſte Deus formæ humanæ particeps, *eleiſon.*
Chriſte lux oriens, per quem ſunt omnia, *eleiſon.*
Chriſte, qui perfecta es ſapientia, *eleiſon.*
Kyrie ſpiritus vivifice, vitæ vis, *eleiſon.*
Kyrie utriuſque vapor, in quo cuncta, *eleiſon.*
Kyrie expurgator ſcelerum & largitor gratiæ, quæſumus propter noſtras offenſas noli nos relinquere, conſolator dolentis animæ, *eleiſon.*

Dominicis diebus.

ORbis factor, rex æterne, *eleiſon.*
Pietatis fons immenſe, *eleiſon.*
Noxas noſtras omnes pelle, *eleiſon.*
Chriſte, qui lux es mundi, dator vitæ, *eleiſon.*
Arte læſos dæmonis intuere, *eleiſon.*
Conſervans te credentes, confirmanſque, *eleiſon.*
Patrem, Natum, teque Flamen utrorumque, *eleiſon.*
Deum ſcimus unum atque trinum eſſe, *eleiſon.*
Clemens nobis adſis Paraclite, ut vivamus in te, *eleiſon.*
Omitto alia ejus generis, quibus homines ſimplices majus obſequium ac ſolemniorem cultum ſe Deo exhibere arbitrabantur.

III. Poſt *Kyrie eleiſon* ſequitur hymnus *Gloria in excelſis Deo*, ſi dicendus ſit, alioquin præmiſſa populi ſalutatione *Dominus vobiſcum* dicitur oratio, ſive collecta, de quibus ſigillatim agendum erit, ſi prius notavero olim diebus, quibus omittitur *Gloria in Excelſis*, immediatè poſt *Kyrie* prolixas preces pro omni ſtatu hominum recitari conſueviſſe, iis prorſus ſimiles, quas Irenicas ſive Diaconicas Græci vocant, & initio Liturgiæ Diacono præcinente, choro reſpondente decan-

tant. Permanſit hic ritus in eccleſia Latina uſque ad ſæculum IX. ut obſervat Goar in notis ad Miſſam Chryſoſtomi *n.* 62. & nunc etiam permanet in eccleſia Mediolanenſi diebus Dominicis Quadrageſimæ. Sicut enim alibi oſtenſum eſt, veteris eccleſiæ mos fuit, ut officium cum Miſſa conveniret, ac propterea quibus diebus preces in officio dicebantur, in Miſſa quoque dici ſolebant. Agit de his Columbanus in Regula *cap.* 7. ubi modum pſallendi deſcribens à Senioribus ſtatutum ait, *Cum verſiculorum augmento intervenientium pro peccatis primum noſtris, deinde pro omni populo Chriſtiano, deinde pro Sacerdotibus & reliquis Deo conſecratis ſacræ plebis gradibus, poſtremò pro eleemoſynas facientibus, poſtea pro pace Regum, noviſſimè pro inimicis, ne illis Deus ſtatuat in peccatum quod perſequuntur nos & detrahunt nobis, quia neſciunt quid faciunt.* Has autem preces pro variis rebus & perſonis compoſitas Diaconus in Miſſa pronunciare ſolebat; Diaconi namque, ut ait Concilium Aquiſgranenſe ſub Stephano Papa cap. 7. *clara voce in modum præconis admonent cunctos ſive in orando, ſive in flectendo genua, ſive in pſallendo, ſive in lectionibus audiendis.* Auctor antiquitatum Liturgicarum *tom.* 3. *pag.* 307. harum precum hanc formulam affert, quam Miſſalem Litaniam vocat, ex antiquo Codice Bibliothecæ Fuldenſis a Vuicelio tranſcriptam.

Dicamus omnes ex toto corde, totaque mente: Domine exaudi & miſerere.

Qui reſpicis terram, & facis eam tremere. Oramus te Domine exaudi & miſerere.

Pro altiſſima pace & tranquillitate temporum noſtrorum. Oramus te Domine &c.

Pro ſancta Eccleſia Catholica, quæ eſt à finibus uſque ad terminos orbis terrarum. Oramus te.

Pro Patre noſtro Epiſcopo, pro omnibus Epiſcopis ac Presbyteris & Diaconis, omnique clero. Oramus te Domine.

Pro hoc loco & habitantibus in eo. Oramus te Domine.

Pro piiſſimo Imperatore & toto Romano exercitu. Oramus te Domine.

Pro omnibus qui in ſublimitate conſtituti ſunt, pro virginibus, viduiſque, & orphanis. Oramus te Domine.

Pro pœnitentibus & catechumenis. Oramus te Domine.

Pro his qui in ſancta eccleſia fructus miſericordiæ largiuntur. Domine Deus virtutum exaudi preces noſtras. Oramus te Domine.

Sanctorum Apoſtolorum & Martyrum memores ſumus, ut orantibus eis pro nobis veniam mereamur. Oramus te Domine.

Chriſtianum ac pacificum nobis finem concedi à Domino comprecamur. Præſta Domine, præſta.

Et divinum in nobis permanere vinculum charitatis, Dominum comprecemur. Præſta Domine, præſta.

Conſervare ſanctitatem ac puritatem catholicæ fidei, ſanctum Deum comprecamur. Præſta Domine, præſta.

Dicamus omnes, Domine exaudi, & miſerere.

His ſimiles ſunt preces, quæ ritu Ambroſiano hodie dicuntur Dominica Prima Quadrageſimæ immediatè ante Collectam, incipiente Diacono & choro reſpondente.

Divinæ pacis & indulgentiæ munere ſupplicantes ex toto corde & ex tota mente precamur te. Domine miſerere.

Pro Eccleſia Sancta Catholica, quæ hic & per univerſum orbem diffuſa eſt, precamur te. Domine miſerere.

Pro Papa noſtro N. & Pontifice noſtro N. & omni clero eorum, omnibuſque Sacerdotibus ac miniſtris precamur te. Domine miſerere.

Pro famulis tuis N. Imperatore, & N. Rege, Duce noſtro, & omni exercitu eorum precamur te. Domine miſerere.

Pro pace Eccleſiarum, vocatione gentium, & quiete populorum precamur te. Domine miſerere.

Pro civitate hac & conſervatione ejus, omnibuſque habitantibus in ea precamur te. Domine miſerere.

Pro aëris temperie, ac fructu & fœcunditate terrarum precamur te. Domine miſerere.

Pro virginibus, viduis, orphanis, captivis, ac pœnitentibus precamur te. Domine miſerere.

Pro navigantibus, iter agentibus, in carceribus, in vinculis, in metallis, in exiliis conſtitutis precamur te. Domine miſerere.

Pro iis qui diverſis infirmitatibus detinentur, quique ſpiritibus vexantur immundis, precamur te. Domine miſerere.

Pro iis qui in ſancta Eccleſia tua fructus miſericordiæ largiuntur, precamur te. Domine miſerere.

Exaudi nos Deus in omni oratione atque deprecatione noſtra, precamur te. Domine miſerere.

Dicamus omnes, Domine miſerere.

Aliæ hujuſmodi deprecationum formulæ extant apud Clementem *lib. 8. conſtit. Apoſtolic.* & in Liturgiis Græcorum, quæ cum ſupraſcriptis ferè coincidunt. Porrò Diaconus eas recitaturus aſcendebat ambonem, ut notat Goar in ordine ſacri miniſterii *n. 27.* atque id obſervant Græci. Quod ſi deſit ambon, in eccleſiæ medio ſtat, ejuſque centrum quæ ad ſe pertinent recitaturus occupat, quaſi vicarium ambonis locum.

De Hymno Gloria in excelſis.

IV. QUia initium hujus hymni in Nativitate Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti ab Angelis decantatum fuit, inde Angelici nomenclaturam accepit. Aptè verò inter hymnos numeratur, quia omnia illi conveniunt, quæ ad hymni conſtitutionem requiruntur, cantus ſcilicet in laudem Dei. Præclarè Auguſtinus in pſ. 148. *Si laudas Deum & non cantas, non dicis hymnum. Si laudes quod non pertinet ad laudem Dei, etſi cantando laudes, non dicis hymnum. Hymnus ergo tria iſta habet, & canticum, & laudem & Dei.* Addidit Beda *præf. in pſalmos* aliam conditionem, ut ſit metricè ſcriptus; ſed hanc non requiri ad rationem hymni conſtans eſt ſapientum ſententia, idque præter alios adnotavit Cœlius Rhodiginus *lib. 7. antiq. lect. cap.* 5. exemplo Platonis, apud quem in Sympoſio & in Phædro hymni leguntur ſoluta oratione: utque alia deſint exempla, hic ſolus ſufficit de quo hic loquimur; nam ab omnibus antiquis Patribus hymnus nuncupatur. Plura de hymnis, eorumque uſu ex ſacris & profanis ſcriptoribus congeſſi in meo tractatu de divina Pſalmodia *Cap. XVI.* §. 9. Nullus autem hoc nobilior reperiri poteſt, ſive auctorem reſpiciamus, ſive antiquitatem, ſive uſum, ſive tandem divinarum laudum, quæ in eo cantantur, excellentiam & ſublimitatem. Nam quid nobilius, ut cætera omittam, quam quod Deo gratias agimus propter magnam gloriam ſuam? Hoc videlicet idem eſt ſi diceremus, Tibi propter te gratias agimus, non propter bonum noſtrum quod inde emanat, ſed propter gloriam tuam: quia gloria tua hæc eſt ſanctificatio noſtra, & ad unam tui gloriam eſt, quod ſancti ſumus: quia ſanctificans nos participes nos facis gloriæ tuæ in via & in patria; atque ideò noſtra intereſt, quod magni & glorioſi Domini ſervi ſumus; eamque ubique propagari, ac ea te perfrui magis gaudemus, quam ſi noſtra eſſet; quia tu ſolus laudabilis & glorioſus es, & nulla eſt vera gloria extra te. Prima hujus hymni verba *Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis*, è cœlo ad nos Angelorum voce derivata ſunt: cætera quis addiderit, incertum eſt. Quidam Apoſtolis tribuunt, eo quod integer habeatur *lib. 7. Conſtit. Apoſt. cap.* 47. ſed jam norunt viri docti quid de illarum Conſtitutionum auctore & ætate ſentiendum ſit. Alii auctorem faciunt Teleſphorum Papam, qui vivebat anno Chriſti 150. ejuſque ſententiæ ſunt Sigebertus in Chronico, & Innocentius III. *lib. 2. de myſteriis Miſſæ cap.* 20. Alii Symmacho adſcribunt, qui anno quingenteſimo Chriſti

floruit. Plerique recentiores ſequuti Alcuinum *cap.* 40. Hugonem Victorinum *lib.* 2. *de divin. offic. cap.* 11. Remigium Autiſſiodorenſem *in expoſitione Miſſæ*, Honorium *in Gemma lib.* 1. *cap.* 87. & Joannem Belethum *lib. de divin. offic. cap.* 36. à B. Hilario Pictavienſi Epiſcopo completum fuiſſe aſſeverant: ſed in vita & ſcriptis Hilarii, & in ſcriptoribus, qui quatuor poſt ipſum ſæculis floruerunt, nullum hujus rei veſtigium extat: atque inſuper obſervo Athanaſium, qui ſynchronus Hilario fuit, ejus meminiſſe *lib. de Virginitate* verſus finem his verbis. *Matutino tempore hunc pſalmum dicito*, Deus Deus meus ad te de luce vigilo. *Ubi diluculum fuerit, hunc recitabis*, Benedicite omnia opera Domini Domino; *hymnumque dicito* Gloria in excelſis Deo, & in terra pax, in hominibus bona voluntas. Laudamus te: Benedicimus te: Adoramus te: *& quæ ſequuntur.* Ex quibus liquet jam eo tempore uſitatum fuiſſe, & per varias regiones diſperſum. Cautius loquuti ſunt Patres Concilii IV. Toletani, qui can. 12. aiunt. *Reliqua quæ ſequuntur* poſt verba Angelorum *Eccleſiaſticos Doctores compoſuiſſe*, quicumque illi fuerint. Auctor libri Pontificalis in vita Teleſphori ait ipſum conſtituiſſe ut ante Sacrificium hymnus diceretur Angelicus, hoc eſt *Gloria in excelſis Deo*, ſed non dicit ipſum reliqua adjeciſſe: & tunc forſitan verba tantum evangelica in uſu erant, ſicut extant in Liturgia Jacobi, non autem integer hymnus. Symmachus verò præcepit ut omni die Dominico, & in natalitiis Martyrum diceretur: nam Teleſphorus in Miſſa tantum nocturna Nativitatis Domini cantari decreverat, ſi vera ſunt quæ Sigebertus & Innocentius prædicti tradunt. Statutum autem Symmachi ad totum hymnum extenditur, qui jam antea compoſitus erat, ut ex Athanaſio oſtendimus. Etherius Epiſcopus & Beatus Presbyter *lib.* 1. adverſus Elipandum Archiepiſcopum Toletanum, conſueviſſe aiunt in Hiſpania cantari ritu Mozarabico, de quo ibi loquuntur, Dominicis diebus & in quibuſdam feſtivitatibus. A Græcis magna doxologia nuncupatur, & ab iiſdem in matutinis laudibus recitatur. Jubent quoque dici ad Laudes toto tempore Paſchali S. Valerianus Epiſcopus Arelatenſis, qui vivebat anno 550. & S. Tetradius in ſuis regulis.

V. Refert Anaſtaſius in vita Stephani IV. ſtatutum ab illo, *ut omni die Dominico à ſeptem Epiſcopis Cardinalibus hebdomadariis, qui in Eccleſia Salvatoris obſervabant Miſſarum ſolemnia ſuper altare B. Petri celebrarentur*, & Gloria in excelſis *diceretur*. Ratio hujus Edicti eſt, quia olim à ſolo Epiſcopo dici poterat, à Presbyteris verò in ſolo die Paſchatis dicebatur, ut initio libri Sacramentorum S. Gregorii legimus: non

quia ad Epiſcopos maximè pertineat Miſſam celebrare, ut explicat Suarezto. 3. *in* 3. *p. diſput.* 83. *ſect.* 1. ſed quia revera ſic ferebat mos priſcus eccleſiæ, ut ſoli Epiſcopi hunc hymnum dicerent, ſicut ſoli in prima populi ſalutatione dicunt *Pax vobis* iis diebus, quibus *Gloria in excelſis* dici ſolet. Adeò verum eſt, quod ſæpius monui, non debere ex hodiernis moribus veterem Eccleſiæ inſtitutionem æſtimari. Walfridus Strabo cap. 22. *Statutum eſt*, inquit, *ut ipſe hymnus in ſummis feſtivitatibus à ſolis Epiſcopis uſurparetur, quod etiam in capite libri Sacramentorum deſignatum videtur.* In Bibliotheca Vaticana Palatina Cod. 495. exſtat antiquiſſimus Ordo Miſſæ Romanæ initio ſic ſtatuens, *Dicitur Gloria in excelſis Deo, ſi Epiſcopus fuerit, tantummodo die Dominico, ſive diebus feſtis. A presbyteris autem minimè dicitur, niſi in ſolo Paſcha.* Fruſtra hunc ritum convellere nititur Berno Augienſis cap. 2. de rebus ad Miſſam ſpectantibus. *Cur non liceat*, inquit, *omni die Dominico vel natalitiis Sanctorum Presbyteros illum hymnum canere, quem nato in carne Domino Angeli cecinere? Quod ſi conceſſum eſt illum cantare in Paſcha ſecundum prætitulationem Miſſalis, non multo minus licitum puto in Nativitate Domini, quando primum cœpit audiri ab hominibus in terris, qualiter ab Angelis canebatur in cœlis. Proferant contradictores in medium, ubi nam ſit à ſanctis Patribus vel ab ipſo Sanctiſſimo Papa Gregorio interdictum; & ſi ad hæc reſpondere non valemus, meritò manus damus.* Hæc ille, quem non diſputare, ſed obedire par erat, nam Gregorius id vetat initio libri Miſſalis, ut ipſe Abbas Augienſis agnoſcit, & illius auctoritas ſufficere ei debuerat, ne contradicere auderet. Nunc verò ſublata eſt illa reſtrictio, & ab omnibus idem hymnus cantatur, quod ſenſim introductum ſuſpicor paulò poſt Bernonem, qui vivebat anno 1040. ac deinde pro lege habitum.

VI. Scribit Jodocus Clictoveus lib. 3. Elucidatorii, huic hymno Angelico inſertas fuiſſe quaſdam particulas ex Eccleſiaſtica conſtitutione, ſed quæ ſit iſta conſtitutio non liquet. Potius crediderim privata quorumdam licentia id primò cœpiſſe, poſtea invaluiſſe, adeò ut quibuſdam Miſſalibus hujuſmodi clauſulæ inſertæ fuerint. Paſſim in libris ad uſum chori tam editis quam M. SS. ſequens interpolatio pro Miſſa Beatæ Virginis reperitur. Poſt *Domine Fili, unigenite Jeſu Chriſte* additur: ſpiritus & alme orphanorum Paraclite. Poſt *Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris:* Primogenitus Mariæ Virginis matris. Poſt *Suſcipe deprecationem noſtram:* Ad Mariæ gloriam. Tum ſequitur: *Quoniam tu ſolus Sanctus*, Mariam ſanctificans. *Tu ſolus Dominus*: Mariam gubernans. *Tu ſolus altiſſimus*: Mariam coronans,

Jeſu Chriſte: cum Sancto ſpiritu, &c. Refert autem Paris Craſſus in ceremoniali ſummi Pontificis inedito cap. 67. Nicolaum V. prohibuiſſe ne in ſua capella diceretur. Apud Pamelium in fine Tomi II. Liturgicorum duæ extant hujus hymni interpolationes, quarum prima hæc eſt pro die Nativitatis Domini.

Laudamus te. Laus tua Deus reſonet coram te rex. *Benedicimus te.* Qui veniſti propter nos rex Angelorum Deus. *Adoramus te.* Glorioſum regem Iſraël in throno Patris tui. *Glorificamus te.* Veneranda Trinitas. *Qui ſedes ad dexteram Patris, miſerere nobis.* In ſede majeſtatis tuæ. *Quoniam tu ſolus ſanctus.* Deus fortis & immortalis. *Tu ſolus Dominus.* Cœleſtium, terreſtrium, & infernorum rex. *Tu ſolus altiſſimus.* Rex Regum, regnum tuum ſolidum permanebit in æternum. *Jeſu Chriſte.*

Altera eſt in Dedicatione Eccleſiæ. *Gloria in excelſis Deo.* Quem cives cœleſtes ſanctum clamantes laude frequentant. *Et in terra pax.* Quem miniſtri Domini verbo incarnatum terrenis promiſerant. *Laudamus te.* Laudibus cujus aſtra matutina inſiſtunt. *Benedicimus te.* Per quem omne ſacrum & benedictio conceditur, atque augetur. *Adoramus te.* Omnipotens, adorande, colende, tremende, Venerande. *Glorificamus te.* Ut creatura creantem, plaſma plaſmantem, figulus figmentum. *Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam.* Hymnum majeſtati, gratias autem pietati ferentes. *Domine Deus rex Cæleſtis*, & reliqua uſque ad *Suſcipe deprecationem noſtram.* Quem quiſquis adorat in ſpiritu & veritate oportet adorare. *Qui ſedes ad dexteram Patris* uſque ad *altiſſimus Jeſu Chriſte:* Unigenite, qui es una *cum ſancto Spiritu in gloria Dei Patris. Amen.*

Non deſunt alia exempla, ſed iſta ſuperflua ſunt, ut quiſque agnoſcat temerario quorumdam auſu, ſeu potius ſimplicitate, ac zelo qui non erat ſecundum ſcientiam, inſerta hæc Angelico hymno fuiſſe, quæ Eccleſiaſticam gravitatem minimè redolent, cultumque divinum non augent, ſed diminuunt.

CAPUT V.

Origo & uſus Sacerdotalis ſalutationis Dominus vobiſcum. *Græcorum ſalutatio* Pax omnibus. *Epiſcopi quoque pacem precantur. Quare præmitti ſoleat ante collectam* Oremus, *& aliquando* Flectamus genua. *Collectæ nomen æquivocum. A quo primum collectæ ſive orationes inventæ, & quæ forma in iis ſervanda. Earum concluſio explicatur. Cur dum recitantur, manus & brachia extendantur. De Laudibus quæ olim poſt Collectam dicebantur.*

I. SAcerdos hymno Angelorum recitato ſalutat populum dicens *Dominus vobiſcum*, quæ ſalutatio è veteri teſtamento in Eccleſiam derivata eſt. Booz enim, ut in Libro Ruth *cap.* 2. legimus, ſalutans meſſores ſuos ait, *Dominus vobiſcum*: & Propheta miſſus à Deo ad Aſam Regem Judæ, cum victor è prælio cum exercitu ſuo reverteretur dixit 2. *Paralip. cap.* 15. *Dominus vobiſcum, quia fuiſtis cum eo.* Vim autem & efficaciam accepiſſe videtur ex verbis Chriſti, *ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad conſummationem ſæculi.* Quia verò tamquam pluribus dicitur *Dominus vobiſcum*, decreverant olim majores noſtri, ne quis celebrare præſumeret, niſi duobus ſaltem præſentibus & adſtantibus, ut Lib. I. Cap. XIII. dictum eſt. Sed hoc deinde antiquatum fuit, non quia celebranti adeſſe credantur Angeli, ut pie ſcripſit Innocentius III. *lib.* 2. *de myſt. Miſſæ cap.* 25. quaſi ex hoc inferret nunquam celebranti deeſſe adſtantes; ſed quia Miniſter, licet ſit ſolus, perſonam gerit Eccleſiæ: alioquin cum quis recitat ſolus divinum officium hanc ſalutationem prætermittere deberet, quod quam abſurdum ſit, docet Petrus Damiani in libro quem de hoc argumento ex profeſſo conſcripſit, eique propterea titulum præfixit *Dominus vobiſcum.* Non ſolum igitur qui celebrat; ſed etiam qui miniſtrat, perſonam publicam gerunt, & ſicut ille ſalutat Eccleſiam, ita iſte Eccleſiæ nomine ſalutanti reſpondet. Eſt autem hæc ſalutatio propria Sacerdotis, quam cum in Africa ex præſumptione Lectores uſurparent, vetitum id fuit can. 4. Concilii III. Carthaginenſis. Apud Græcos nullus

lus eſt uſus hujus ſalutationis, nec reperitur in eorum Liturgiis, & formula *Dominus ſit ſemper cum omnibus nobis* ſemel tantum extat in Liturgia S. Marci. Cum verò ſalutant populum dicunt *pax omnibus*, ſicut conſtat ex Liturgiis Baſilii & Chryſoſtomi. Hinc ipſum Chryſoſtomum, ſicut refert Socrates *lib. 6. cap.* 14. ab exilio revocatum rogabat multitudo ejus reditu gaudens, ut in epiſcopali throno reſideret, & pacem populo pro more precaretur. Idem quoque Chryſoſtomus *hom.* 3. *in epiſt. ad Coloſſ.* de hoc ritu diſſerens ait, *Cum ingreſſus fuerit is qui praeſt eccleſiæ, ſtatim dicit*, pax omnibus. *Quando ſermonem facit & concionatur*, pax omnibus. *Quando benedicit*, pax omnibus. *Quando jubet oſculari*, pax omnibus. *Peracto ſacrificio*, pax omnibus. Ita etiam Cyrillus in Joannem *lib.* 12. *Salutat diſcipulos uſitata illa forma, pax vobis, legem veluti quandam conſtituens eccleſiæ filiis. Quo fit ut in ſanctis potiſſimum conventibus & ſynaxibus circa ipſa myſterii initia hoc invicem dicamus* Athanaſius tandem epiſtola ad Euſtathium invehitur in quoſdam Epiſcopos, qui cum initio ſacrificii & ſermonis blandum illud proferrent *pax vobis*, tragœdias tamen excitabant, & alios affligebant. Ex hac Græcorum conſuetudine, quæ ex Chriſti exemplo & doctrina traxit originem, dimanaſſe reor, ut etiam latini Epiſcopi cum prima vice ſalutant populum, dicant *pax vobis*, illius vocem uſurpantes, cujus pontificio funguntur. Optatus Milevitanus lib. 3. *Non potuiſtis*, inquit, *prætermittere quod legitimum eſt, utique dixiſtis*, pax vobiſcum. *Quid ſalutas de quo non habes? quid nominas quod exterminaſti? Salutas de pace, qui non amas.* Hujus item ſalutationis meminit Ambroſius. *lib. de dignit. ſacerdot. cap.* 5. quam formulam cum quidam Epiſcopi præter Eccleſiæ conſuetudinem frequentarent, adeò ut altera presbyteris communi nunquam uti vellent, concilium Braccarenſe primum hoc decretum edidit can. 21. *Placuit ut non aliter Epiſcopi, & aliter presbyteri populum, ſed uno modo ſalutent dicentes, Dominus ſit vobiſcum, ſicut in libro Ruth legitur; & ut reſpondeatur à populo & cum ſpiritu tuo: ſicut & ab ipſis Apoſtolis traditum omnis retinet oriens, & non ſicut Priſcilliana pravitas immutavit.* Priſcillianus enim, ut ad hunc canonem notat Garſias Loaiſa, non ſemel tantum ut moris eſt, ſed ſemper ab Epiſcopis dicendum eſſe *pax vobis* contendebat. In hunc autem canonem mendum irrepſiſſe, ut pro occidens oriens legatur, dudum viri docti obſervarunt: nam in Eccleſia Orientali alium fuiſſe uſum, quæ modo allata ſunt, manifeſtant. Omnes ferè recentiores de hac ſalutatione Dionyſium loquutum eſſe arbitrantur *cap. 3. eccleſ. hierarchiæ §.* 8. ubi eam diviniſſimam vocat; ſed ex textu evidens eſt de oſculo pacis eum loqui, cujus rationem reddit his verbis. *Non enim poſſunt ad unum col-*

ligi, atque unius pacificæ unionis participes exiſtere, qui ſecum ipſi diſſident. Sive autem dicatur *pax vobis*, ſive *Dominus vobiſcum*, teſſera hæc eſt mutuæ communionis & pacis, qua fideles in Chriſti fide & charitate copulantur. Ideò Tertullianus hæreticos reprehendit, quod omnes ſine perſonarum diſtinctione ſalutarent. *Pacem*, inquit, *cum omnibus miſcent.* Legimus etiam Marcionis ſalutationem à Polycarpo recuſatam, quia extra Eccleſiam erat. Primis item Eccleſiæ ſæculis hac ipſa de cauſa infideles, pœnitentes, & catechumeni ſermoni intereſſe non poterant, quia Epiſcopus ipſum inchoaturus prius populum ſalutabat. Non enim, inquit Optatus Milevitanus, aliquid incipit Epiſcopus ad populum dicere, niſi primò in nomine Dei populum ſalutaverit. Athanaſius *tom. 2. edit. Commelinianæ pag.* 245. peracturis ſacra aut docturis, blandiſſima illa in ore eſt ſalutatio, pax omnibus. Notabile eſt quod Michaël Glycas refert 4. parte Annalium ex hiſtoria eccleſiaſtica Philonis Philoſophi, tempore ſcilicet perſecutionum, fuiſſe quendam Eccleſiaſticum, qui ab Epiſcopo à communione fidelium ſegregatus fuit. Accidit autem ut ab ethnicis comprehenſus pro teſtimonio fidei occiſus ſit; & in ipſo loco templum conſtructum eſt. Cumque Epiſcopus in eo celebrans verba illa proferret *pax omnibus*, è templo egrediebatur, idque pluries contigit, donec ab Epiſcopo abſolutus, nnnquam deinceps exire viſus eſt. Cum verò Sacerdotes dicunt *pax vobis*, ſive *Dominus vobiſcum*, nos per ipſos ſalutat Chriſtus cupiens in nobis manſionem facere, & nos ſecum unire, ac templum ſuum Euchariſtici Sacramenti perceptione efficere; ſicut Angelus B. Virgini dixit *Dominus tecum*, antequam in ejus utero carnem ſuſciperet. Reſpondet populus Sacerdoti, *& cum ſpiritu tuo*, quæ verba accepta videntur ex epiſt. 2. ad Timoth. cap. 4. ubi Paulus ait, *Dominus Jeſus Chriſtus cum ſpiritu tuo:* & extant in antiquiſſimis Liturgiis. Optimè Chryſoſtomus hom. 18. in 2. ad Corinth. *In tremendis myſteriis ut Sacerdos pro plebe, ita plebs pro Sacerdote vota facit. Hac enim verba* & cum ſpiritu tuo, *nihil aliud quam hoc ſignificant.* Olim univerſus populi cœtus Sacerdoti reſpondebat, ut ex Liturgiis, earumque expoſitoribus apparet; idque Micrologus ſtatutum ait in occidente à concilio Aurelianenſi, ut ſcilicet non ſolum clerici, ſed omnis populus reſponderet, *& cum ſpiritu tuo.* At nunc ſoli Clerici vel miniſtri reſpondent, de qua re fuſius egi ſupra *Lib. I. Cap. XXV.* §. 19. Senſum autem prædictæ reſponſionis Iſidorus Peluſiota *lib.* 1. *epiſt.* 122. ita explicat: *Illud quod à plebe reſpondetur* & cum ſpiritu tuo, *hanc habet ſententiam. Pacem quidem nobis præbuiſti Domine, hoc eſt mutuam inter nos concordiam; pacem autem nobis da, hoc eſt hujuſmodi tecum conjunctionem;*

quæ nullo modo divelli poſſit, ut cum ſpiritu tuo pacati, quam nobis in creationis initio indidiſti, à tua charitate diſtrahi nequeamus. Et Florus magiſter in expoſitione Miſſæ ſcribit, nihil melius inveniſſe Eccleſiam, quod optaret Sacerdoti, niſi quod Sacerdos optat Eccleſiæ, ut idem Dominus, qui dignatur eſſe cum Eccleſia, dignetur etiam eſſe cum ſpiritu Sacerdotis.

II. Sacerdos poſt ſalutationem & ſeipſum & populum excitat ad orandum dicens, *Oremus.* Qua monitione audita omnes ſacro adſtantes ſub ſilentio olim orabant, tum peracta brevi oratione omnium preces Sacerdos brevi item deprecatione concludens, collectam alta voce recitabat. Cum autem Sacerdos exclamabat dicens *Oremus*, veteris Eccleſiæ phraſi orationem dare dicebatur: quem ritum perſpicuè explicat Uranius in vita S. Paulini deſcribens obitum ſancti Joannis Epiſcopi Neapolitani: *Ad eccleſiam*, inquit, *proceſſit, & aſcenſo tribunali populum ex more ſalutavit, reſalutatuſque à populo orationem dedit, & collecta oratione ſpiritum exhalavit.* Eadem phraſi utitur Anaſtaſius in vita Sergii II. ipſum referens Eccleſiam ingreſſum cum Ludovico Francorum Rege, omnes autem proſtratos ad confeſſionem B. Petri oraſſe, *& data à Pontifice ſuper populum oratione* regreſſos eſſe. Synodus idem Romana ſub Zachario cap. 14. decrevit, *ut Epiſcopus aut presbyter, dum ingreſſus fuerit ad Miſſarum ſolemnia celebranda, nullo modo audeat data oratione recedere, ut ab alio Epiſcopo aut presbytero ſuppleantur Miſſarum ſolemnia, ſed qui initium ponit, ſuppleat uſque in finem.* Deſcribunt eumdem ritum acta S. Suſannæ apud Baronium *anno* 294. *num.* 10. ex quibus colligitur conſuetas tunc fuiſſe hujuſmodi preces non ſolum in eccleſiaſticis conventibus, ſed etiam in privatis domibus, cum Sacerdotes alios viſitabant, vel ad ſe venientes excipiebant. Narrant enim Gabinium presbyterum in adventu aliorum ejuſmodi orationem dediſſe, *Oremus*, illiſque humi proſtratis ſic oraſſe: *Domine Deus qui diſperſa congregas, & congregata conſervas, reſpice in opus manuum tuarum, & illumina omnes in te credentes, quia tu es lumen verum in ſæcula ſæculorum.* Cui orationi omnes reſponderunt, *Amen.* Similiter Caius in domo Gabinii omnibus proſtratis *dans orationem*, dixit, *Oremus. Domine Deus Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui omnibus ad ſalutem & vitam æternam miſiſti Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum Filium tuum, ut nos è mundi tenebris erueret, da nobis ſervis tuis conſtantiam fidei, quia tu regnas in ſæcula ſæculorum.* Reſponderunt omnes *Amen.* Aliquando indicta oratione per verbum *Oremus*, monebat Sacerdos pro quibus orandum foret ea formula, qua nunc utitur eccleſia in officio feriæ ſextæ majoris hebdomadæ, cum

pro omni ſtatu hominum preces fundit: ad quem morem alludit Auguſtinus epiſt. 107. ad Vitalem Carthaginenſem, qui perperam docebat non eſſe orandum pro incredulis. *Exerce*, inquit, *contra orationes eccleſiæ diſputationes tuas, & quando audis ſacerdotem Dei ad altare exhortantem populum Dei orare pro incredulis, ut eos Deus convertat ad fidem: & pro Catechumenis, ut eis deſiderium regenerationis inſpiret: & pro fidelibus, ut in eo quod eſſe cœperunt, ejus munere perſeverent; ſubſanna pias voces.* In ordine Romano ſæpius memorato Reginæ Sueciæ ante annos nongentos ſcripto plures extant ejuſmodi formulæ. Unam tranſcribo, pro iis qui agapen faciunt. *Oremus dilectiſſimi nobis Deum omnipotentem pro filio noſtro* illo, *qui recolens divina mandata de juſtis laboribus ſuis victum indigentibus ſubminiſtrat, quatenus hæc devotio ipſius ſicut nobis eſt neceſſaria, ita ſit Domino ſemper accepta.* Et immediatè ſequitur hæc Collecta. *Deus qui poſt baptiſmi Sacramentum ſecundam ablutionem peccatorum eleemoſynis indidiſti, reſpice propitius ſuper famulum tuum* illum, *pro cujus operibus tibi gratiæ referuntur, fac eum præmio beatum, quem feciſti pietate devotum. Per Dominum noſtrum.* Certis diebus dicto à Sacerdote *Oremus*, Diaconus ſubdit, *Flectamus genua*: qui ritus in præcitato libro ſic deſcribitur. *Sacerdos dicit* Oremus, *& annuntiat Diaconus* Flectamus genua, *& poſt paululum dicit*, Levate. Ex qua rubrica duo eruuntur; primum non à Subdiacono ut nunc fit, ſed à Diacono dictum olim *Levate*: alterum, flexis genibus poſt Diaconi monitionem aliquantulum oraſſe fideles, tum monitos ut levarent ſe, ſurrexiſſe, & Sacerdotem illis ſtantibus collectam recitaſſe. Alludit ad hunc ritum Baſilius Magnus lib. de Spiritu ſancto cap. 27. dicens: *Quoties genua flectimus & rurſus erigimur, ipſo facto oſtendimus, quod ob peccatum in terram delapſi ſumus, & per humanitatem ejus qui creavit nos in cœlum revocati ſumus.* De hac ipſa re Cæſarius Arelatenſis *hom.* 34. ſic loquitur plebi ſuæ. *Rogo vos & admoneo fratres cariſſimi, ut quotieſcumque juxta altare à Clericis oratur, aut oratio Diacono clamante indicitur, non ſolum corda, ſed etiam corpora fideliter inclinetis. Nam dum frequenter ſicut oportet, & diligenter attendo, Diacono clamante* Flectamus genua, *maximam partem populi velut columnas erectas ſtare conſpicio, quod Chriſtianis omnino nec licet nec expedit.* Jeſſe item Ambianenſis in epiſt. de Baptiſmo: *Poſtmodum admoneantur à Diacono, Orate electi, flectite genua, & poſtquam oraverint dicat*, levate. Et in Codice Remenſi apud Menardum, *Nuntiat Diaconus* Flectamus genua, *& populus ſilet.* Et in Codice Tiliano apud eundem in officio feriæ VI. majoris hebdomadæ, *Dicat Diaconus*, Flectamus genua, *& oret diutiſſimè*: nam ea die proxilior fiebat

oratio, qua peracta dicebat Diaconus *Levate*. At hodie cum nullum fiat intervallum inter *Flectamus genua* & *Levate*, ſancitum eſt ut primum à Diacono, & alterum dicatur à Subdiacono. Quod autem Collecta omnibus erectis à Sacerdote recitaretur, Caſſianus confirmare videtur, qui *lib.* 2. *Inſtitut. cap.* 7. de diſciplina orandi agens ait: *Cum is qui orationem collecturus eſt è terra ſurrexit, omnes pariter eriguntur; ita ut nullus antequam inclinetur ille, genuflectere; nec cum è terra ſurrexerit, remorari præſumat.*

III. Nomen verò Collectæ æquivocum eſt, nam ſumitur aliquando pro qualibet hominum multitudine in unum congregata, ut in Capitulari Caroli Magni lib. 3. cap. 74. *Si quis ſuper miſſum dominicum cum collecta & armis venerit.* Et lib. 5. cap. 130. *De itinerantibus, ut eos per Collectam nemo auſus ſit adſallire.* Et magis preſsè pro conventu & congregatione fidelium ad orationem ſimul convenientium: atque hoc ſenſu phraſis eſt antiquis Patribus & hiſtoricis eccleſiaſticis valde uſitata, collectas agere, convenire ad collectam, adeſſe collectæ; adeò ut hoc nomen ad ipſum divinum officium & ad Miſſæ ſacrificium tranſlatum ſit, ut ſupra oſtendimus, cum de nominibus Miſſæ ageremus. Etiam in veteri Teſtamento *Levit.* 23. *Deuter.* 16. 2. *Paral.* 7. cœtus fidelium, dieſque ſolemnes Collectæ dicebantur. Eadem voce Paulus Apoſtolus uſus eſt 1. *ad Cor.* 16. pro eleemoſynis, quæ ad alendos pauperes colligebantur. *De collectis*, inquit, *quæ fiunt in ſanctos, ſicut ordinavi eccleſiis Galatiæ, ita & vos facite, ut non cum venero, tunc collectæ fiant.* Extat apud Chryſoſtomum inſignis oratio de eleemoſyna & collectis: de quibus etiam agunt Juſtinus Martyr *Apolog.* 2. Tertullianus *cap.* 39. *Apolog.* Cyprianus *epiſt.* 60. *ad Januarium & reliquos Numidiæ Epiſcopos*, & Leo Magnus *in ſermonibus de Collectis.* Hæ verò indicebantur intra Miſſarum ſolemnia, & ſæpius in ſermone pro ſubſidio indigentium, ſive ad redimendos captivos, de qua re diffusè tractat Ferrarius *lib.* 1. *de ritu Sacrarum concionum cap.* 26. Accipitur tandem Collectæ nomen pro brevi oratione, quam Sacerdos ſalutato populo recitat, quæ ideò Collecta dicitur, quia populo in unum congregato & collecto recitatur: vel quia Sacerdos legatione apud Deum pro omnibus fungens omnium vota in unum colligit: vel quia ex ſelectis ſacræ ſcripturæ & eccleſiæ verbis compendioſa brevitate colligitur: vel quia omnes collectis animis affectus ſuos & mentem ad Deum attollunt; quas notiones fuſius proſequitur Claudius Eſpencæus *tract. de Collectis Eccleſiaſticis.* Innocentius III. *lib.* 2. *de myſteriis Miſſæ cap.* 27. & Joannes Beleth *lib. de div. off. cap.* 37. Collectam propriè dici volunt eam orationem, quæ olim ſuper

populum fieri ſolebat, quando collectus in unum erat cum univerſo clero in una eccleſia, ut ad aliam procederet, in qua ſtatio celebranda erat. Tunc enim epiſcopus ſive ſacerdos collecta omni multitudine brevi oratione ſuper populum uti ſolebat; ex quo fieri potuit ut ad reliquas hujuſmodi orationes Collectæ nomen dimanarit. Hinc liber Sacramentorum S. Gregorii in feſto Purificationis S. Mariæ duplicem habet orationem, quarum una inſcribitur, *Ad Collectam ad S. Adrianum*, ubi populus & Clerus colligebantur, ut inde procederent ad S. Mariam Majorem, & incipit, *Erudi quæſumus Domine plebem tuam:* altera dicitur ad Miſſam, ſcilicet, *Omnipotens ſempiterne Deus majeſtatem tuam, &c.* Lego etiam tributum quandoque Collectis nomen benedictionis: nam in ordine coronationis Caroli Calvi, quæ in ejus Capitulari *pag.* 486. deſcribitur, Collectis, quas ſinguli epiſcopi ſuper Regem recitarunt, hic titulus præfigitur: *Benedictiones ſuper Regem Carolum ante Miſſam & altare S. Stephani.* Explicat luculenter hujus nominis rationem Amalarius lib. 2. cap. 9. *Epiſcopus*, inquit, *vel ſacerdos dicit* Oremus, *ac deinde ſequitur benedictio. Utroque nomine benedictionis & orationis vocatur oratio Sacerdotis. De benedictione dicit Apoſtolus.* Si benedixeris ſpiritu, qui ſupplet locum idiotæ quomodo dicit *Amen* ſuper tuam benedictionem, quia neſcit quid dicas? *Hanc benedictionem vocat Ambroſius orationem dicens, Imperitus audiens quod non intelligit, neſcit finem orationis, & non reſpondet* Amen, *ideſt verum, ut confirmetur benedictio.* Hactenus Amalarius; ſed ſententia, quam tribuit Ambroſio, Hilarii Diaconi eſt, cujus eſſe commentaria in Paulum Ambroſio adſcripta nonnulli exiſtimant. Quod verò benedictio pro Collecta accipi ſoleat, probatur etiam ex Regula S. Benedicti *cap.* 11. in quo diſponens vigiliarum ordinem pro diebus Dominicis præcipit, ut dicto hymno *Te Deum laudamus* Abbas legat Evangelium: lecto autem Evangelio, *& data*, inquit, *benedictione incipiant Matutinos.* Hæc autem benedictio nihil aliud eſt quam Collectà currentis officii, poſt quam laudes immediatè ſubſequuntur. Idem confirmat his omnibus antiquior Auguſtinus lib. de dono perſeverantiæ cap. 23. *An quis Sacerdotem ſuper fideles Dominum invocantem, ſi quando dixit, Da illis Domine in te perſeverare uſque in finem, non ſolum voce auſus eſt, ſed ſaltem cogitatione reprehendere, ac non potius ſuper ejus talem benedictionem & corde credente & ore confitente reſpondit Amen?* Ex hoc autem Auguſtini teſtimonio, & ex epiſtola ad Vitalem ſupra citata, itemque ex actis S. Suſannæ evidens fit Collectarum uſum, quocunque nomine vocarentur, viguiſſe in eccleſia ante Sanctos Pontifices Gelaſium, & Gregorium Magnum, quibus plerique primam illarum inſtitutionem attribuunt.

IV. S. Pontifex Cæleſtinus in Epiſtola ad Galliarum epiſcopos de Gratia Dei pro Proſpero, & Hilario cap. 11. ea quæ ſolemus in Collectis à Deo petere commemorans, eas orationes ab Apoſtolis traditas aſſerit his verbis. *Obſecrationum Sacerdotalium Sacramenta reſp.ciamus, quæ ab Apoſtolis tradita in toto mundo atque in omni catholica eccleſia uniformiter celebrantur, ut legem credendi lex ſtatuat ſupplicandi. Cum enim ſanctarum plebium Præſules mandata ſibimet legatione funguntur apud divinam clementiam humani generis agunt cauſam, & tota ſecum eccleſia congemiſcente poſtulant & precantur, ut infidelibus donetur fides, ut idololatræ ab impietatis ſuæ liberentur erroribus, ut Judæis ablato cordis velamine lux veritatis appareat, ut hæretici catholicæ fidei perceptione reſipiſcant, ut Schiſmatici ſpiritum redivivæ charitatis accipiant, ut lapſis pœnitentiæ remedia conferantur, ut denique cathecumenis ad regenerationis ſacramenta perductis cæleſtis miſericordiæ aula reſeretur.* Hæc Cæleſtinus, cujus verba libro Gennadii de Eccleſiaſticis dogmatibus *cap.* 29. & 30. ejus interpolator inſeruit. Genebrardus quoque *lib. de Apoſtolica Liturgia cap.* 20. Collectarum inſtitutionem Apoſtolis adſcribit, ſed nullo prolato teſte. Mihi verò hæc diſtinctio adhibenda videtur: nam ſi præcisè de Collectis loquamur, quibus nunc utimur, veriſſimum eſſe reor earum primos auctores fuiſſe Gelaſium & Gregorium: id enim omnes rerum Eccleſiaſticarum Scriptores aſſerunt, & antiqua monumenta evincunt. Quod ſi nomine Collectarum breves orationes collectis Gregorianis ſimiles intelligimus, quibus ſumma petendorum à Deo paucis verbis continetur, nulli dubium eſſe poteſt eas Gelaſio antiquiores eſſe, atque ab Apoſtolis eorumque immediatis ſucceſſoribus in ſacris conventibus uſurpatas, ut ex actis S. Suſannæ, aliiſque teſtimoniis ſupra citatis probatum eſt: quibus adjungi poſſunt ex Concilio Milevitano *canon.* 12. & ex III. Carthaginenſi 23. præcipientes, ne quis orationes in Miſſa recitare præſumeret, niſi prius in Synodo approbatæ fuiſſent. Cum enim creſceret pro arbitrio cujuſque epiſcopi earum numerus & diverſitas, nimia licentia coërcenda fuit, ne quid in eccleſia audiretur aut à fide abſonum aut eccleſiaſticæ gravitati incongruum. Quod verò Gelaſius orationes compoſuerit, teſtatur Anaſtaſius in ejus vita: *Fecit*, inquit, *Sacramentorum præfationes & orationes cauto ſermone.* Neque Gregorius omnes quæ extant in ejus libro Sacramentorum de novo compoſuit; ſed ut ait Joannes Diaconus in ejuſdem vita *lib.* 2. *cap.* 17. Gelaſianum Codicem de Miſſarum ſolemniis, multa ſubtrahens, pauca convertens, nonnulla adjiciens, in unius libri volumine coarctavit. Et Valfridus cap. 22. *Curavit*, inquit, *B. Gregorius rationabilia quæque coadunare, &*

ſecluſis iis quæ vel nimia, vel inconcinna videbantur, compoſuit librum qui dicitur Sacramentorum. Obſervo autem quod non obſtante Gregoriana correctione, Miſſales S. Gelaſii diu permanſerunt, nam ut ſupra notavi Lib. I. Cap. XXV. §. X. inter libros ſacros qui anno 831. in Monaſterio Centulenſi erant, tres Miſſales Gregoriani numerantur, & XIX. Gelaſiani, ubi videmus multò plures Gelaſianos fuiſſe quam Gregorianos, quia nimirum illis potius quam iſtis ibidem utebantur. Nec dubito quin hodie alicubi lateat aliquod Gelaſii Sacramentarium, ut vocant: imò cum evloverem codicem illum antiquiſſimum Ordinis Romani Petavianum, qui nunc eſt in Bibliotheca Reginæ Sueciæ, ſuſpicatus ſum ordinem S. Gelaſii in eo contineri, adeò multa habet diverſa à Gregoriano, niſi fortè ex utroque mixtum ſit. Sunt in hoc plures collectæ diverſæ à Gregorianis, ut in Aſcenſione Domini: *Deus qui ad declaranda tua miracula majeſtatis poſt reſurrectionem à mortuis hodie in cœlos Apoſtolis adſtantibus aſcendiſti, concede nobis tuæ pietatis auxilium, ut ſecundum tuam promiſſionem & tu nobiſcum ſemper in terris, & nos tecum in cœlo vivere mereamur.* A Gregorianis item, paucis exceptis, diverſæ ſunt Ambroſianæ à S. Ambroſio & ab aliis ejus eccleſiæ Pontificibus compoſitæ. In Miſſali autem Mozarabum non ſolum diverſæ omnino ſunt orationes, ſed diverſa quoque ipſarum formula eſt: nam & longiores ſunt & ritu diſſimili recitantur. Ut in Dominica prima Adventus immediatè poſt Introitum dicit Sacerdos alta voce, *Per omnia ſemper ſæcula ſæculorum.* Reſpondet clerus, *Amen.* Tum Sacerdos hanc recitat orationem. *Deus qui per Angelicos choros adventum Filii tui Domini noſtri Jeſu Chriſti annunciare voluiſti: qui per Angelorum præconia gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis adclamantibus demonſtraſti, concede ut hujus Dominicæ reſurrectionis feſtivitate pax terris reddita convaleſcat, & fraternæ dilectionis charitate innovata permaneat.* Reſpondet Clerus, *Amen.* Mox ait Sacerdos. *Per miſericordiam tuam Deus noſter qui es benedictus & vivis & omnia regis in ſæcula ſæculorum.* Et reſponſo *Amen*, Sacerdos ſalutat populum dicens, *Dominus ſit ſemper vobiſcum.* In Liturgiis Græcorum quamvis multæ ſint precationes, nulla tamen extat in qua Latinæ Collectæ modus obſervetur. Multas etiam Collectas compoſuerunt Alcuinus & Grimoldus Abbas, quas Pamelius collegit *tom. 2. Liturgicorum:* itemque Muſæus Presbyter Maſſilienſis, & Voconius epiſcopus Caſtellanenſis in Mauritania, ut refert Gennadius *lib. de viris illuſtribus*; ſed quales hæ fuerint neſcimus, quia eorum opera interierunt. Sunt & aliæ à recentioribus editæ, quæ facilè dignoſcuntur, ſi cum antiquis & Gregorianis conferantur.

tur. Elucet enim in antiquis veteris Eccleſiæ ſpiritus: elucet in rebus ipſis apoſtolica quædam gravitas; in ſenſu & in collocatione verborum grata quædam & perſpicua concinnitas, adeò ut brevi compendio multa contineantur. Et primò quidem Dei benevolentia captari ſolet vel ab aliquo ejus attributo, vel à commemoratione alicujus beneficii nobis collati, vel propoſita noſtra infirmitate & indigentia. Sequitur expoſitio rei quæ petitur, addito nonnunquam motivo, quo Deus flectatur ad ea nobis concedenda quæ poſtulamus. Addit eis venuſtatem ipſum genus compoſitionis non ſolutum & vagum; ſed certo ambitu definitum, variiſque ſchematibus exornatum. Docet Petrus Cirvelus Darocenſis in procemio expoſitionis libri Miſſalis editæ Compluti an. 1528. in prima Collecta explicari moraliter Introitum Miſſæ, in ſecreta offertorium, in oratione finali communionem: quæ obſervatio quamvis in nonnullis locum habere poſſit; omnibus tamen aptari nequit, niſi ſenſus literalis violento quodam ingenii conatu ad eam moralitatem ſubtiliter quidem, ſed ſine ullo fundamento, ut in ſimilibus ſæpè contingit, pertrahatur.

V. Concluditur demum oratio obſecratione & obteſtatione per Chriſtum, qui eſt mediator & redemptor noſter. Ad Patrem enim dirigitur oratio, ut Concilium Carthaginenſe III. decrevit, & per Filium terminatur, ſicut ipſe olim præcepit dicens, *Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Atque ideò Tertullianus dixit *cap.* 21. *Apolog.* Chriſtianos Deum per Chriſtum colere. *Dicimus & palam dicimus, & vobis torquentibus lacerati & cruenti vociferamur, Deum colimus per Chriſtum. Per eum & in eo ſe cognoſci vult Deus & coli.* Meminit ejuſdem ritus Optatus Milevitanus lib. 3. *Paganum vocas eum qui Deum Patrem per Filium ejus ante aram rogaverit.* Et Haymo Halberſtaten. in cap. 7. epiſt. ad Hebræos, *Unde*, inquit, *& Sacerdotes eccleſiæ altari aſſiſtentes dicunt, Suſcipe Domine ſancte Pater preces populi tui, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum Filium tuum.* Nemo autem copioſius & elegantius totam hanc clauſulam Orationum expoſuit, quam Fulgentius Ruſpenſis Epiſcopus in epiſt. ad Ferrandum Diaconum de quinque quæſtionibus, quarum quarta eſt iſta. *Unum*, inquit, *regnum Patris & Filii & Spiritus Sancti credimus & fatemur, ſimul eos dominari creaturis omnibus ſentientes: quare ergò in orationibus Sacerdotum,* Per Jeſum Chriſtum Filium tuum Dominum noſtrum, qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus ſancti, *per univerſas penè Africæ regiones catholica dicere conſuevit Eccleſia, tanquam ſolus Filius cum Patre poſſideat regnum, in unitate ſcilicet Spiritus ſancti, ut regnantes adunare, non ſimul regnare Spiritus ſanctus intimetur*? Reſ-

pondet Fulgentius admodum prolixè, aſſerens nos per Jeſum concludere orationem, quod ille mediator ſit. Tum ex doctrina B. Auguſtini ait ideò nos unitatem Spiritus ſancti cum Patre & Filio prædicare, ut ex ipſo unitatis nomine una eſſentia, & ex hoc unum regnum, & in eodem uno regno una Trinitatis poteſtas, unaque majeſtas à Fidelibus agnoſcatur: ne putetur aut Filius, aut Spiritus ſanctus ſecundum divinam naturam ita cum Patre regnare, quemadmodum cum potiori regnat inferior; ſed iſta unitas Spiritus ſancti, quæ eſt communio Patris & Filii, dum in illo regno unitatem Divinitatis monſtrat, unam eſſe regnandi æternitatem, unam poteſtatem, atque majeſtatem, unamque dominationem ſummæ Trinitatis edoceat. *Nullum* autem *præjudicium Filio vel ſancto Spiritui comparatur*, ut idem Fulgentius ſcribit lib. 2. ad Monimum cap. 5. *dum ad Patris perſonam precatio ab offerente dirigitur, cujus conſummatio, dum Filii & Spiritus ſancti complectitur nomen, oſtendit nullum eſſe in Trinitate diſcrimen: quia dum ad ſolius Patris perſonam honoris ſermo dirigitur, benè credentis fide tota Trinitas honoratur, & cum ad Patrem litantis deſtinatur intentio, ſacrificii munus omni Trinitati uno eodemque offertur litantis officio.* Ad ſolum igitur Patrem omnes ferè Collectæ directæ ſunt, paucæ ad Filium, nulla ad Spiritum ſanctum: non quia is donum eſt, & à dono donum non petitur, ut nonnulli cum Durando in ſuo Rationali philoſophantur; ſed quia Miſſa repræſentatio eſt ejus oblationis, qua Chriſtus ſe Patri obtulit, ac propterea ad ipſum Patrem Liturgicæ precationes diriguntur. Porrò ex dictis antiquitas hujus clauſulæ *Per Chriſtum* dignoſcitur: quæ poteſt etiam ex Tertulliano confirmari, qui *lib. de ſpectaculis cap.* 25. æonas æonum id eſt ſæcula ſæculorum alii omnino dicere vetat niſi Deo & Chriſto. Et ex Irenæo *lib.* 1. *cap.* 1. ubi redarguens Valentini Hæreſiarchæ portentoſum commentum de triginta Æonibus, variiſque Æonum generationibus, refert diſcipulos Valentini conatos fuiſſe illius erroris participes facere Catholicos, quod in orationibus dicerent æonas æonum id eſt ſæcula ſæculorum.

VI. Poſt Collectam totus cœtus accinit *Amen*: de qua voce, ejuſque uſu poſt precationem loquitur Apoſtolus 1. *ad Cor. cap.* 14. & poſt eum antiqui Patres. Juſtinus Martyr Apol. 2. *Abſolutis precibus & gratiarum actione quilibet de populo qui adeſt fauſtis* vocibus *acclamat* Amen. Hyeronymus *Præf. lib.* 2. *in epiſt. ad Galatas* in eccleſiis Urbis audiri teſtatur quaſi cœleſte tonitru populum clamantem & reboantem *Amen*. Auguſtinus lib. 2. contra epiſtolam Parmeniani cap. 7. *cum epiſcopus ſolus intus eſt, populus orat cum illo, & quaſi ſubſcribens ad ejus verba reſpondet* Amen. Idem in fragmento ſermonis ad populum contra Pelagianos,

Amen veſtrum ſubſcriptio veſtra eſt, conſenſio veſtra eſt, adſtipulatio veſtra eſt. Dionyſius Alexandrinus in epiſt. ad ſummum Pontificem Sixtum apud Euſebium lib. 7. hiſt. cap. 9. *Qui gratiarum actionem frequenter audierit, & cum cæteris reſponderit* Amen. Theodoretus in epiſt. 2. ad Cor. cap. 1. *Non ſolus Sacerdos orans offert hymnum, ſed etiam qui* Amen *adjungit, eſt oblatæ glorificationis particeps.* Cyrillus Catech. myſtago. 5. obſignari ait per *Amen* orationem; ſicut eâdem voce obſignatas olim epiſtolas, quas *formatas* vocabant, docet Ferrarius *lib. 1. de antiquo genere epiſtolarum Eccleſiaſticarum cap.* 5. Alia quædam de hac voce notavi in tractatu de Divina Pſalmodia *cap.* 16. §. 17. *n.* 5. Quod verò attinet ad numerum Collectarum, ſunt quidam recentiores qui aſſerunt Eccleſiam Romanam à temporibus Apoſtolicis tres orationes recitare conſueviſſe: nullum tamen hujus aſſertionis teſtimonium afferunt: imò illi refragantur Ordo Romanus & antiqui Sacramentorum libri, in quibus pro ſingulis Miſſis una tantùm Collecta aſſignatur. Neque obſtat Concilium Laodicenum, à quo ſancitum fuit can. 19. tres in Miſſa orationes fieri, unam pro catechumenis, alteram pro pœnitentibus, tertiam pro fidelibus; cui ſanctioni favet Chryſoſtomus *hom. 72. in Matth.* Nam ritus græcus in uſu Collectarum, ut ſupra indicavimus, diſcrepat à Latino; & in locis citatis tam Concilium quàm Chryſoſtomus non loquuntur de Collecta, quæ à nobis poſt Introitum dicitur; ſed de orationibus quæ poſt Evangelium & homiliam fieri ſolebant ſuper catechumenos & pœnitentes, antequam veteri ritu dimitterentur, & ſuper Fideles qui in eccleſia remanebant. Puto autem orationes apud Latinos multiplicari cœpiſſe in Monaſteriis, quod ex Synodo Matiſconenſi habita, ut notat Sirmondus, an. 627. deduco. In ea ſiquidem Agreſtinus Monachus Luxovienſis vir pravi & arrogantis ingenii regulam S. Columbani tanquam ſuperſtitioſam impugnavit, inter cætera objiciens Columbanum à cæterorum Eccleſiaſticorum more deſciſcere, & ſacra Miſſarum ſolemnia multiplicatione orationum vel Collectarum celebrare. Cui obſtitit Euſtaſius ejuſdem Monaſterii Abbas dicens, multiplicationem orationum omnibus proficere eccleſiis, quia dum plus Dominus quæritur, plus invenitur; & cum uberiùs oratione pulſatur, eo citiùs exaudire probatur. Narrat diffusè hanc diſputationem Jonas Aurelianenſis in vita prædicti Euſtaſii ſive Euſtachii, ut alii eum vocant. Huc etiam ſpectat quod Matth. Paris refert in vita Abbatum S. Albani, Joannem ſcilicet ejus Monaſterii Abbatem conſtituiſſe, ne numerus Collectarum in Miſſa ſeptenarium excederet. Non ſolum autem in Miſſæ, officiorumque divinorum ſolemniis Collectæ olim recitari ſolebant; ſed in quocumque Clericorum ſeu Mona-

chorum conventu, quoties ſimul orabant, qui præſidebat brevi Collecta conventum dimittere ſolebat Teſtis eſt hujus conſuetudinis Walfridus Strabo cap. 22. dicens, conſueviſſe veteres Patres, qui cæteris eminentiores erant, non ſolùm inter officia Miſſæ; verùm etiam in aliis conventibus, & colloqutionibus brevi oratione opus concludere. *Quod*, inquit, *& in ſanctorum Patrum exemplis agnoſcimus, dum alii alios honorificentiæ causâ orationes colligere poſtulabant. Sicut etiam nunc ſolent ſacerdotes in concluſionibus nocturnæ vel diurnæ Synaxeos orationes breves id eſt Collectas ſubjungere. Sunt enim tales, ut non alibi quàm circa ſacrificii celebrationem ſint dicendæ. Sunt verò alia quibus & in officio Miſſæ & non minus in aliis locis poſſumus uti.* Confirmatur ex regula Magiſtri cap. 15. ubi loquens de oratione pro fratre fluctuante ab univerſa congregatione facta, poſtquam omnes diutiſſimè oraſſent, ſurrexeſſe omnes ait, & ab Abbate completam fuiſſe orationem. Cæterum hoc loco præterire non debeo ab hoc Magiſtro, quicumque ille fuerit, Collectam inuſitato, ſibique peculiari, ac planè barbaro vecabulo vocari *Rogus Dei*. Sic ille paſſim in Regula, cap. 33. *Extra lectiones, verſum, & rogus Dei.* cap. 35. *Pſalmi matutini dici debent omni tempore ſex, reſponſorium unum, verſum, lectionem Apoſtoli & Evangelii, quam ſemper dicit Abbas, & rogus Dei.* Et infra. *Poſt ipſam rogus Dei.* Cap. 37. *Pſalmi completorii tres dici debent, Reſponſorium, lectionem Apoſtoli, lectionem Evangeliorum, poſt quam ſemper præſens Abbas dicat rogus Dei, & verſum cluſorem.* Gloſſator hujus regulæ putat *rogus Dei* eſſe *Kyrie eleiſon*, ſed proculdubio Collecta eſt, ut ex ipſa officii ſerie, & ex communi uſu Monachorum manifeſtum fit. Credo autem ſic dictam, quia per illam rogatur Deus. Hæc obiter. Uſum verò collectarum extra divina officia aſtruit etiam Gregorius Magnus *lib. 3. Dialog. cap.* 17. Agens enim de Mortuo, quem Monachus quidam fuſis ad Deum precibus ſuſcitavit, *cum diutiùs*, inquit, *oraſſent*, Monachus ſcilicet & Quadrageſimus Subdiaconus, *complere orationem Quadrageſimum Subdiaconum ſervus Dei petiit: qua completa ab altaris crepidine pulverem colligit, atque cum eodem Quadrageſimo ad defuncti corpus acceſſit, ſeſeque ibidem in orationem dedit. Cumque diutius oraſſet, jam non ſicut prius fecerat, orationem compleri per Subdiaconum voluit, ſed ipſe benedictionem dedit*, Collectam nimirum recitavit, quam diximus ſupra benedictionis nomine intelligi, *ſtatimque ſurrexit*. Erant autem ut plurimùm hujuſmodi orationes, quæ ad complendum dicebantur, ferè ſimiles Collectis noſtris Liturgicis, ut ex antiquis Monachorum uſibus conſtat. In officiis Græcorum concluduntur orationes Dei glorificatione diverſis formulis idem ſignificantibus. *Quia convenit tibi omnis gloria, honor, & adoratio Patri &*

Filio & Sancto ſpiritui, nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum. Amen. Quia tua eſt potentia, tuum eſt regnum, virtus & gloria Patris & Filii, & Spiritus ſancti, nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum. Amen. Quia tu es rex pacis & ſalvator animarum, & tibi gloriam referimus Patri & Filio & Spiritui ſancto, nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum. Amen. Ita quoque completam orationem à B. Maximo Reienſi Epiſcopo narrat in ejus vita Dynamius Patricius, *His verbis*, inquit, *complevit officium: ſit gloria Dei benedicta in æternum & in ſæcula ſæculorum: reliquis reſpondentibus Amen.*

VII. Collecta expanſis manibus, brachiiſque protenſis recitatur, eo ſcilicet habitu qui fidelibus orantibus in utroque teſtamento ſolemnis fuit. Ideò pſallebat David: *Dum extollo manus meas ad templum ſanctum tuum*: *In nomine tuo levabo manus meas: Expandi manus meas ad te.* Nam ſicut Adam extenſa manu ad vetitæ arboris fructum Dei præceptum tranſgreſſus eſt; ita credimus ipſum pœnitentem noxias manus ad Deum extendiſſe, cum ab ipſo veniam prævaricationis in oratione petebat; cumque ritum filios & nepotes ſuos edocuiſſe. Hac ipſa de cauſa Chriſtum in cruce manus ſuas extendiſſe adversùs primi parentis manus incontinenter extenſas Nazianzeni ſententia eſt. *Idcircò*, ait ille orat. 1. *lignum adversùs lignum, & manus adversùs manum: illæ fortiter extenſæ adversùs incontinenter extenſam; illæ clavis confixæ atque conſtrictæ adversùs remiſſam & ſolutam; illæ orbis fines conjungentes adversùs eam quæ Adamum è paradiſo exturbavit.* Utroque autem myſterio Chriſtianos hac forma oraſſe exiſtimo, ut & Adami tranſgreſſionem, & Chriſti è patibulo pendentis ac pro nobis ſatisfacientis imaginem exprimerent. Apparent paſſim in cryptis & cœmeteriis Romanæ Urbis virorum & mulierum extenſis brachiis, & elevatis manibus orantium antiquiſſimæ picturæ, quas Boſius ſpectandas exhibet in Roma Subterranea. Nec aliud Apoſtolus ſignificat, cum Timotheo ſcribens ait, *Volo viros orare in omni loco levantes puras manus.* Conſonant antiqui Patres. *Crucis ſignum eſt*, ait Minutius Felix, *cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur.* Et Tertullianus in Apologetico cap. 30. *Manibus expanſis, quia innocuis; capite nudo, quia non erubeſcimus, precantes ſemper ſumus.* Idem lib. de orat. cap. 11. *Nos*, inquit, *non attollimus tantùm manus, ſed etiam expandimus è Dominica paſſione modulatum & orantes confitemur Chriſto.* Eumdem uſum S. Pachomio familiarem fuiſſe ſcriptor vitæ ejus tradit his verbis: *conſueverat ſtans in oratione manus expandere, quas per aliquot horarum ſpatia minimè colligebat.* Et in hymno de

ſanctis Fructuoſo Epiſcopo & ſociis eleganter Prudentius ait excidiſſe illis vincula in flammis, ut manus & brachia ad Deum levarent.

Non auſa eſt cohibere pœna palmas
In morem crucis ad Patrem levandas,
Soluit brachia, quæ Deum precentur.

Hunc ipſum habitum petentium à Deo auxilium ipſi etiam infideles natura duce agnoverunt, Apuleio teſte, qui lib. de mundo ait: *Habitus orantium hic eſt, ut manibus extenſis ad cœlum precemur:* qua de re plura congerit eruditiſſimus Briſſonius lib. 1. de formulis.

VIII. Non eſt autem prætermittendus, antequam finem imponam huic Capiti, ritus quidam Romanæ Eccleſiæ, qui olim poſt dictam à celebrante Collectam in Miſſa ſolemni ſervabatur; & à Cencio Camerario tunc præfecto Ceremoniarum, poſtea ſummo Pontifice Honorio III in ſuo Ceremoniali M. S. cap. 2. accuratè deſcribitur. Diaconi Cardinales, Subdiaconi, & alii ordines cum ſcrinariis faciebant laudes Domino Papæ immediatè poſt Collectam hoc ordine. Archidiaconus cum aliis Diaconibus & Subdiaconibus ſtabant juxta altare, & incipiebant alta voce, *Exaudi Chriſte.* Scriniarii verò ſtantes in choro cum Pluvialibus reſpondebant, *Domino noſtro Papæ vita.* Idque tertio repetebatur. Deinde Archidiaconus dicebat tribus vicibus *Salvator mundi*, ad ſingulas reſpondentibus ſcriniariis *Tu illum adjuva.* Tum ſequebantur Litaniæ, videlicet *Sancta Maria, Tu illum adjuva. S. Michael, Tu illum adjuva*; & quæ ſequuntur. Quibus finitis dicebat Archidiaconus, *Kyrie eleiſon, Chriſte eleiſon, Kyrie eleiſon*: idem ſemper reſpondentibus ſcriniariis. Et poſt hæc Subdiaconus legebat Epiſtolam. Hodie laudes hoc loco fieri ſolent Domino Papæ eodem ferè ritu in die dumtaxat ſuæ coronationis. Similes laudes ſive acclamationes intra Miſſarum ſolemnia fieri quoque ſolebant Imperatoribus, & illis abſentibus ipſorum imaginibus; ſicut legimus initio libri XI. epiſtolarum Gregorii Magni. *Venit icona Phocæ & Leontiæ Auguſtorum Romam, & acclamatum eſt eis in Lateranis in Baſilica Julii ab omni Clero vel Senatu. Exaudi Chriſte. Phocæ Auguſto & Leontiæ Auguſtæ vita.* Excommunicatis autem ob varias hæreſes Græcis Imperatoribus, non ſunt factæ eis laudes, quas poſtea factas Carolo Magno à Leone Papa coronato more antiquorum Principum refert Chronicon editum ab Henrico Caniſio to. 3. antiquarum lectionum, & auctiùs tom. 2. ſcriptorum hiſtoriæ Francorum Andreæ du Cheſne. Apud Goldaſtum to. 2. parte 2. antiquitatum Alamannicarum extant hujuſmodi Laudes & Litaniæ quæ ante epiſto-

Iam fieri ſolebant in plerisque Germaniæ eccleſiis tempore Nicolai I. Finita oratione poſt *Gloria in excelſis Deo*, dicit ſacerdos tribus vicibus ſemper reſpondente clero, *Chriſtus vincit*, *Chriſtus regnat*, *Chriſtus imperat*. *Tum ait Sacerdos, Exaudi Chriſte.* Reſpondet clerus, *Nicolao ſummo Pontifici, & univerſali Papæ vita.* Sequitur Litania, *Salvator mundi*, *Tu illum adjuva.* S. *Petre*, S. *Paule*, S. *Andrea*, S. *Clemens*, S. *Xixte*, S. *Cyriace.* Et ſingulis reſpondetur, *Tu illum adjuva.* Sequitur. *Exaudi Chriſte. Ludovico à Deo coronato, magno & pacifico Regi vita & victoria. Redemptor mundi, Tu illum adjuva* S. *Michaël*, S. *Gabriel*, S. *Raphaël*, S. *Joannes*, S. *Stephane*, S. *Theodule*, cum reſponſione ad ſingulos, *Tu illum adjuva.* Addit Sacerdos: *Exaudi Chriſte. Hemma Reginæ noſtræ vita.* S. *Felicitas*, *Tu illam adjuva:* eodemque modo invocantur S. *Perpetua*, S. *Petronilla*, S. *Lucia*, S. *Agnes*, S. *Cæcilia.* Iterum ait Sacerdos. *Exaudi Chriſte. Nobiliſſimæ proli regali vita.* S. *Sylveſter*, *Tu illam adjuva.* S. *Laurenti*, S. *Nazari*, S. *Pancrati*, S. *Anaſtaſia*, S. *Genovefa*, S. *Columba:* addita ſingulis reſponſione, *Tu illam adjuva.* Rurſum dicit Sacerdos. *Exaudi Chriſte. Omnibus Judicibus vel cuncto exercitui Francorum & Alamannorum vita & victoria.* S. *Hilari*, *Tu illos adjuva.* S. *Martine*, S. *Maurici*, S. *Dionyſi*, S. *Albane*, S. *Criſpine*, S. *Criſpiniane*, S. *Gereon: Tu illos adjuva.* Poſt hæc repetit Sacerdos, *Chriſtus vincit*, *Chriſtus regnat*, *Chriſtus imperat*: & hæc quæ ſequuntur Chriſti attributa commemorat, atque ad ſingula reſpondet clerus *Chriſtus vincit*, &c. *Rex regum. Chriſtus vincit*, &c. *Rex noſter. Spes noſtra. Gloria noſtra. Miſericordia noſtra. Auxilium noſtrum. Fortitudo noſtra. Liberatio & Redemptio noſtra. Victoria noſtra. Arma noſtra invictiſſima. Murus noſter inexpugnabilis. Defenſio & exaltatio noſtra. Lux, via, & vita noſtra.* Chriſtus vincit, &c. Denique Sacerdos ait. *Ipſi ſoli gloria, & poteſtas per immortalia ſæcula ſæculorum.* Reſpondet clerus, *Amen. Ipſi ſoli honor, laus, & jubilatio per infinita ſæcula ſæculorum. Amen. Ipſi ſoli virtus, fortitudo, & victoria per omnia ſæcula ſæculorum. Amen. Chriſte audi nos*, ter. *Kyrie eleiſon*, ter. *Feliciter*, ter. *Tempora bona habeas*, ter. *Multos annos*, ter. Hæc Goldaſtus ex Codice M.S. Monaſterii S. Galli. Romanis verò Pontificibus quando fieri deſierint hujuſmodi laudes in ſingulis Miſſis, ignotum mihi eſt. Scribit Joannes Lucius *lib. 2. de regno Dalmatiæ cap. 6.* adhuc in ea provincia laudum ſive acclamationum intra Miſſarum ſolemnia conſuetudinem permanere.

CAPUT VI.

Epiſtolæ nomen cur lectionibus Liturgicis tributum ſit. Earum uſus antiquiſſimus. Lectæ aliquando Pontificum Epiſtolæ. Ordo Lectionum à quo primùm inſtitutus. Quo olim ritu & à quibus legerentur. De Graduali ſeu Reſponſorio, ejuſque origine & variis ritibus. Vox Alleluia quando primùm audita. Vſus ejus in Miſſa. Cur omittatur in Septuageſima. Tractus quid ſit. De Sequentiis & illarum auctoribus.

I. ANtiqui Codices Sacramentorum, tam editi quam M. S. *Poſt Collectam*, inquiunt, *ſequitur Apoſtolus*, id eſt lectio ex Apoſtolo. Tametſi enim ipſa lectio ex aliis quoque libris veteris & novi Teſtamenti deſumatur, ut plurimum tamen ex epiſtolis Pauli accipitur, ac propterea ſolius Apoſtoli in prædictis codicibus mentio fit. Atque inde orta eſt epiſtolæ nomenclatura, quæ huic lectioni communiter tribui ſolet, licet non ex epiſtolis, ſed ex Prophetis ſive ex aliis Scripturæ ſacræ libris deſumpta ſit. Walfridus Strabo cap. 22. non non adeò certum eſſe ait quis ante celebrationem ſacrificii Lectiones Apoſtolicas vel Evangelicas primùm ſtatuerit. *Creditur tamen*, ait, *à primis ſucceſſoribus Apoſtolorum eandem diſpoſitionem factam, ea præcipuè cauſa quia in Evangeliis eadem ſacrificia celebrari jubentur: & in Apoſtolo qualiter celebrari debeant, docetur.* Quod ſi de lectione ſacræ ſcripturæ generaliter ſermo ſit, nulli dubium eſſe poteſt, eam legendi in eccleſia conſuetudinem ab Apoſtolis emanaſſe, ad quos hic ritus è veteri teſtamento profluxit. Nam *Exodi* 24. aſſumens Moyſes volumen fœderis & immolatis victimis legit audiente populo coram altari: idemque *Deuteronomii* 31. verba ejuſdem libri legi præcepit omni populo in unum congregato, vt diſcerent omnes timere Dominum, & verba ejus cuſtodire. Sic Levitæ 2. *Eſdræ* 8. in conſpectu totius populi divinæ legis codicem legebant diſtinctè & aptè ad intelligendum. Sic ipſe Chriſtus Redemptor noſter *Lucæ* 4. intravit ſecundùm conſuetudinem die ſabbati in ſynagogam, & ſurrexit legere. Sic Paulus *Actor.* 13. Hebræos arguit voces Prophetarum ignorantes, quæ per omne ſabbatum legebantur. Hunc verò morem ſervatum fuiſſe ab Apoſtolis, cum fideles

fideles ad ſynaxim conveniebant, ipſemet Paulus aſſeverat ad Corinthios ſcribens, ep. 1. cap. 14. *Cum convenitis unuſquiſque veſtrum pſalmum habet, doctrinam habet:* quem textum de Pſalmis & lectionibus ante ſacrificium quidam interpretantur. Idem expreſſius ad Coloſſen. 4. *Cum lecta fuerit apud vos epiſtola hæc, facite ut in Laodicenſium Eccleſia legatur; & eam quæ Laodicenſium eſt, vos legatis.* Et in fine epiſt. 1. ad Theſſalonicenſes, *Adjuro vos per Dominum, ut legatur epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus.* Quamvis enim præcisè non jubeat fieri hanc lectionem in Miſſarum ſolemniis, veriſimile tamen eſt illi tempori reſervatam, quo ſolebant fideles ad ſacra myſteria percipienda convenire; cum præſertim temporibus illis extra hanc occaſionem publicos conventus in eccleſia factos nuſquam legamus. Clarè item hic ritus in Liturgia Jacobi Apoſtoli præſcribitur, ut nimirum legantur ſingulis diebus in ſacra & divina Miſſa oracula ſacra veteris Teſtamenti & Prophetarum, & incarnatio Filii Dei. Idem aſſerunt antiqui Patres, Tertullianus in Apolog. cap. 39. *Coimus ad literarum divinarum commemorationem.* Et lib. 2. ad uxorem cap. 6. *ubi*, inquit, *fomenta fidei de Scripturarum interjectione*, ſive ut Pamelius legit, *interlectione?* Quæ verba cum aliis quæ ibidem leguntur, ad Miſſam pertinere ex antecedentibus evincitur. Juſtinus Martyr Apolog. 2. Sacrum Chriſtianorum deſcribens ait, *& commentaria Apoſtolorum, aut ſcripta Prophetarum, quoad tempus fert, leguntur.* Cyprianus ep. 33. & 34. Lectorum meminit, quorum munus erat legere in Eccleſia. Dionyſius initio cap. 3. Eccleſiaſticæ hierarchiæ ordinem Liturgiæ deſcribens, *Conſequenter*, ait, *ſacrarum Scripturarum lectio recitatur.* Eadem in Apoſtolicis Conſtitutionibus, & in Baſilii, Chryſoſtomi, aliorumque Liturgiis præcipitur, tamquam ſacri miniſterii notabilis pars, per quam ad divini Sacramenti participationem fidelium animi diſponuntur. Auguſtinus *lib. 3. de Civ. Dei, cap.* 8. Sinaxim diei Paſchatis commemorans, *Salutavi*, inquit, *populum & facto tandem ſilentio ſcripturarum divinarum ſunt lecta ſolemnia.* Idem initio ſerm. 33. de verbis Domini utriuſque lectionis argumentum proponit: *Lectiones ſanctæ propoſitæ ſunt, & quas audiamus, & de quibus aliquid ſermonis adjuvante Domino proferamus. In lectione Apoſtolica gratiæ aguntur Deo de fide gentium: in Evangelio ad cœnam vocati ſumus.* Et ſer. 10. de verbis Apoſtoli: *Primam lectionem audivimus Apoſtoli, fidelis ſermo & omni acceptione dignus.* Ita etiam ſerm. 49. de temp. *Audivimus Apoſtolicam lectionem.* Et ſic paſſim in aliis ſermonibus. Leo Magnus ſerm. 4. Quadrag. prædicaturus jejunium ex verbis Apoſtoli ſe incipere ait, & dicere quod lectum eſt, *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis.* Chryſoſtomus hom. 3. in 2. ad Theſſal. *Quando lector dicit.*

Hæc dicit Dominus: *& ſtans Diaconus ſilentio indicto omnibus os obſtruit, non lectori honorem habens hoc facit, ſed ei qui per illum cum omnibus loquitur.* Idem hom. de David & Saüle, qua elegantiſſimè declamat adverſùs ſpectacula, eos redarguit qui iiſdem oculis, quibus obſcœna ſpectacula inſpexerunt, ſacram menſam intuentur, in qua tremenda myſteria peraguntur: & iiſdem auribus Prophetam & Apoſtolum audiunt, quibus ſcortum audierunt. Ex his autem, omiſſis recentiorum teſtimoniis, evidenter deducitur morem legendi in eccleſia, & ſpecialiter initio Miſſæ, Scripturam, non ab Alexandro I. Romano Pontifice, ut quidam perperam ſcribunt, ſed ab Apoſtolis incœpiſſe.

II. Uſus veterum Patrum fuit non ſolùm ſcripta Prophetarum & Apoſtolorum legere in Eccleſia, cum fideles ad Miſſarum ſolemnia conveniebant, ſed ſummorum item Pontificum, aliorumque Epiſcoporum epiſtolas, eas præſertim quas Irenicas ſive Pacificas, aut Communicatorias vocabant: quarum commercio unitas, pax, & communio inter ſupremum Eccleſiæ caput Romanum Pontificem, & reliquos Epiſcopos, atque univerſa Eccleſiæ membra unâ fidei conſenſione conſervabatur; ita ut Orthodoxi ab Hæreticis facilè ab omnibus ex illarum litterarum participatione diſcernerentur. Mittebantur enim ab una Eccleſia in aliam, ut ſcirent fideles cum quibus Epiſcopis communicandum eſſet. Negat hac de cauſa Auguſtinus *epiſt.* 162. ſe litteras communicatorias ſcripſiſſe Donatiſtis, quas jam olim, ait, propter ſuam perverſitatem, ab unitate Catholica, quæ toto orbe diffuſa eſt, non accipiunt, ſed privatas, qualibus nobis uti etiam ad Paganos licet. Et quia cum illis, qui longo regionum intervallo diſſiti erant, communicatio per oſculum pacis fieri non poterat, neque per Euchariſtiam, aut per Eulogias; per hujuſmodi epiſtolas fieri ſolebat. Præclarè Chryſoſtomus hom. 30. in 2. ad Cor. *Vide quemadmodum omnes tam corporibus longè diſſitos, quàm vicinos inter ſe conciliet, hos nempe per oſculum, illos per literas.* Epiſtolam Clementis ad Corinthios publicè lectam in Eccleſia teſtatur Hieronymus lib. de ſcriptoribus eccleſiaſticis. Apud Euſebium *lib.* 4. *cap.* 15. extat ejus generis epiſtola Smyrnenſis Eccleſiæ ad omnes orthodoxos, qua S. Polycarpi Martyrium deſcribitur. Et infrà *cap.* 23. agens de epiſtolis à Dionyſio Corinthiorum Epiſcopo ſcriptis, ait: ex quibus una eſt ad Lacedæmonios, rectæ fidei inſtitutionem continens, pacemque & unitatem inſinuans. Aliam ſimilem refert *lib.* 5. *cap.* 1. Eccleſiæ Lugdunenſis & Viennenſis ad Eccleſias Aſiæ & Phrygiæ de Martyribus illius provinciæ. In collatione Carthagine habitâ pro defenſione Felicis & Cæciliani legimus, quod pro executione impii edicti Diocletiani tra-

ditæ ſunt etiam literæ ſalutatoriæ ſimul cum ſacris codicibus, qui legebantur in Eccleſia. Auguſtinus epiſt. 165. hæc de Donatiſtis ſcribit: *Legunt in codicibus ſanctis eccleſias, quibus Apoſtoli ſcripſerunt, & nullum in eis habent epiſcopum. Quid autem perverſius & inſanius, quàm Lectoribus eaſdem epiſtolas legentibus dicere, Pax tecum, & ab earum eccleſiarum ſe pace ſeparare, quibus ipſa epiſtolæ ſcriptæ ſunt?* Seriem verò & ordinem lectionum, atque Epiſtolarum & Evangeliorum, quæ ſingulis diebus per annum in Miſſæ ſacrificio legi debent, communis Eruditorum ſententia eſt, paucis licèt negantibus, S. Hieronymum diſpoſuiſſe in libro, quem Comitem inſcripſit, ediditque Pamelius tom. 11. Liturgicorum. Sed & Cornelius Schultingus initio ſuæ Bibliothecæ eccleſiaſticæ ſe eumdem Comitem M. S. habuiſſe aſſerit multo ampliorem quàm ſit editus à Pamelio, quem typis mandare non potuit deficientibus ad id ſumptibus neceſſariis. Citant hunc librum nomine Lectionarii omnes antiqui ſacrorum rituum ſcriptores, quidam ſine nomine auctoris, alii expreſſo nomine S. Hieronymi, & titulo Comitis. Ita Micrologus cap. 25. *Liber etiam Comitis ſive Lectionarius, quem S. Hieronymus compaginavit.* Et Berno Augienſis cap. 1. *Beatum Hieronymum credimus ordinatorem Lectionarii, ut ipſius teſtatur prologus appoſitus in capite eiuſdem Comitis.* Sed hic prologus non extat in præcitato Codice Pamelii. Hugo item à S. Victore lib. 2. de off. eccleſ. cap. 11. *Hieronymus Presbyter Lectionarium, ut hodie habet eccleſia, collegit: ſed Damaſus Papa, ut nunc moris eſt, legi inſtituit.* Verè autem hunc librum à Hieronymo conſcriptum eſſe, ex eo quidam confirmant, quod Patres eo antiquiores lectionum dumtaxat utriuſque teſtamenti generaliter mentionem faciunt: poſteriores verò certas lectiones ſingulis diebus aſſignatas commemorant. Sed certas fuiſſe ante Hieronymum lectiones ex Hippolyti Martyris canone Paſchali evincitur, in quo ſtatæ lectiones in cellulis ſive laterculis deſignantur. Extat autem hic canon latinè tranſlatus, & notis illuſtratus ab Ægidio Bucherio in ejus commentatio de doctrina temporum. Græcè verò legitur apud Gruterum in Inſcriptionibus pag. CXL. ex eo deſcriptus, qui ſculptus eſt in lateribus antiquiſſimæ ſedis lapideæ cum ſtatua ipſius Hippolyti in ea ſedentis, è ruderibus Urbis ante annos centum effoſſæ & in ingreſſu Vaticanæ Bibliothecæ collocatæ. Auguſtinus quoque, qui Hieronymo contemporaneus fuit, certas & proprias lectiones ſtatis diebus ſuo tempore in Africa lectas fuiſſe docet initio expoſitionis in epiſtolam Joannis, his verbis: *Meminit Sanctitas veſtra evangelium ſecundum Joannem ex ordine lectionum nos ſolere tractare. Sed quia nunc interpoſita eſt ſolemnitas ſanctorum dierum, quibus cer-*

tas ex evangelio lectiones oportet in Eccleſia recitari, quæ ita ſunt annuæ, ut aliæ eſſe non poſſint: ordo ille, quem ſuſceperamus, neceſſitate paulùm intermiſſus eſt, non omiſſus. Et infra tract. 9. eiuſdem expoſitionis, *Intercesſerunt*, inquit, *ut intermitteremus textum hujus epiſtolæ, quædam pro diebus feſtis ſolemnia lectionum, quæ non potuerunt niſi legi & ipſa tractari.* Hunc autem morem, qui tunc vigebat in Africanis eccleſiis, credibile eſt in aliis quoque ſervatum: Hieronymum verò ſuum Lectionarium per ſingulos dies diſtributum ordinaſſe jubente Damaſo Papa, qui ordinem illum in Romana Eccleſia ſervari præcepit, ex qua ad alias dimanavit. A concilio Laodiceno can. 59. & à Carthaginenſi, quod Tertium dicitur, c. 47. ſancitum fuit non oportere in Eccleſia libros legere, qui ſunt extra canonem, ſed ſolos Canonicos veteris & novi Teſtamenti. Toletanum IV. c. 16. Apocalypſim legi mandavit Miſſarum tempore à Paſcha uſque ad Pentecoſten. Et Bracarenſe I. c. 20. decrevit, ut per ſolemnium dierum vigilias vel Miſſas omnes eaſdem & non diverſas lectiones legant.

III. Solebant autem antiquitus tam epiſtola quàm Evangelium legi in ambone ſeu pulpito, ex quo etiam Epiſcopus conciones habebat: quem locum antiqui Patres honoris cauſa tribunal Eccleſiæ appellarunt. Cyprianus epiſt. 34. agens de Celerino, quem poſt confeſſionem lectorem ordinaverat: *Quid aliud*, inquit, *quàm ſuper pulpitum, ideſt ſuper tribunal eccleſiæ oportebat imponi, ut loci altioris dignitate ſubnixus & plebi univerſæ pro honoris ſui claritate conſpicuus, legat præcepta & evangelium Domini, quæ fortiter & fideliter ſequitur?* Prudentius hymno de ſancto Hippolyto.

Fronte ſub adverſa gradibus ſublime tribunal
Tollitur Antiſtes, prædicat unde Deum.

Gregorius Turonen. lib. 2. de gl. Martyrum cap. 2. *Denique oratione facta erigo oculorum aciem ad tribunal.* Sidon. carm. 16. Aram vocat:

Seu te conſpicuis gradibus venerabilis ara
Concionaturum plebs ſedula circumſiſtit.

Cathedræ item nomen accepit, unde Eccleſia Cathedralis. Græcis proprie Ambones dicuntur loci excelſi & montani, ſive montium cacumina, & quicquid in plano prominet & exurgit: atque inde tranſlatum eſt nomen ad Eccleſiæ ſuggeſtum ſignificandum, in quo præter prædictas lectiones etiam Diptycha recitari, & ſermones haberi conſueve-

rant. Walfridus Strabo falſò credidit nomen eſſe latinum, & ab ambiendo deduci. In eo quoque ſtabant Cantores graduale & reliqua cantaturi: unde concilium Laodicenum c. 15. non oportere ait præter canonicos cantores, qui ambonem aſcendunt & ex membrana pſallunt, alios canere in eccleſia. Et can. 33. Concilii Trullani quarumdam eccleſiarum damnatur abuſus, in quibus laici ſuggeſtum aſcendentes lectoris & cantoris officio fungebantur. Erat autem diſcrimen inter epiſtolam & Evangelium, nam illa in inferiori, iſtud in ſuperiori loco legebatur. Ita Ordo Romanus. *Subdiaconus qui lecturus eſt; mox ut viderit poſt Pontificem Presbyteros reſidentes, aſcendit in ambonem ut legat, non tamen in ſuperiorem gradum, quem ſolus ſolet aſcendere, qui evangelium lecturus eſt.* In quibuſdam eccleſiis duo ſunt graduum ordines, unus à ſiniſtris versùs orientem, quo aſcendebant; alter à dextris Occidentem ſpectans, quo deſcendebant. In aliis ſubdiaconus viâ unâ, diaconus alterâ ibat. Adhuc Romæ extat veteris ambonis forma in eccleſiis S. Clementis, S. Pancratii, & S. Laurentii extra muros. Priſcis temporibus Lectoris partes erant epiſtolam & evangelium legere, ut notum eſt ex epiſtolis Cypriani 33. & 34. ſupra relatis: & ex concilio I. Toletano can. 2. quo ſtatuitur, ut pœnitens non admittatur ad clerum, niſi exigente neceſſitate inter Oſtiarios deputetur, vel inter Lectores, ita tamen ut evangelium & Apoſtolum non legat: quod fruſtra prohibitum eſſet, niſi ad Lectoris officium id tunc ſpectaſſet. Accedit quod in antiqua Subdiaconi ordinatione, ſive ex concilio Carthaginenſi, ſive ex Aquiſgranenſi, ſive ex Ordine Romano, nihil prorſus reperitur, quod ad legendam epiſtolam referri poſſit: idque fuſiùs oſtendunt Hallier de materia & forma Ordinationis §. 16. & Morinus de ſacris ordinationibus *P.* 3. *exerc.* 12. *cap.* 2. Lector autem olim per traditionem Codicis ordinabatur, qui ritus adhuc hodie perſeverat, & in eccleſia orientali traditur eis codex epiſtolarum S. Pauli, quas publicè legunt in eccleſia. Quo verò tempore cœperint Subdiaconi legere epiſtolam dubium eſt. Suſpicor autem ſæculo octavo id contigiſſe; Amalarius enim, qui initio ſæculi noni claruit lib. 2. cap. 11. *Miror*, inquit, *qua de re ſumptus ſit uſus in eccleſia noſtra, ut ſubdiaconus frequentiſſimè*, non ergo ſemper, *legat lectionem ad Miſſam, cum hoc non reperiatur ex miniſterio ſibi dato in conſecratione commiſſum, neque ex literis canonicis, neque ex nomine ſuo.* Et in fine capitis ſubdit. *Sed poſtquam ſtatutum eſt à Patribus noſtris ut Diaconus legeret Evangelium, ſtatuerunt ut & Subdiaconus legeret epiſtolam ſive lectionem.* At quando id ſtatutum fuerit non dicit Amalarius, & ego exiſtimo ante cœpiſſe Diaconos legere evangelium, quàm epiſtolam Subdiaconos, ut oſtendam cum de evangelio ſermo

erit. Favet ſupradictæ conjecturæ concilium Remenſe I. anno 813. celebratum; in quo c. 4. aſſeritur, quod *præſidentibus cunctis lecta ſunt epiſtolæ Pauli, qualiter Subdiaconi miniſterium eſt eumdem Apoſtolum legere, ut officium ſibi commiſſum implere rectius potuiſſent.* Apud Anaſtaſium Benedictus III. qui vixit in Pontificatu anno 856. librum perditum reſtituiſſe dicitur, *in quo erant lectiones, quæ à ſubdiaconibus more ſolito leguntur per cunctas eccleſiarum ſtationes: in quo græcas & latinas lectiones, quas die ſabbato ſancto Paſchæ, ſimulque & Pentecoſtes ſubdiaconi legere ſoliti ſunt, adjungi præcepit; miraque operationis tabulis argenteis decenter adornavit.* Ex quo vides hunc morem à Romana Eccleſia ad cæteras dimanaſſe. Atque id Micrologus cap. 8. confirmat dicens, *ſolis ſubdiaconibus inter inferiores gradus Romana auctoritas concedit, ut ſacris veſtibus induti epiſtolam legant ad Miſſam. Quod tamen non ex eorum conſecratione, ſed potius ex eccleſiaſtica conceſſione meruerunt obtinere.* Priſco ritu in multis eccleſiis lectioni epiſtolæ lectio aliqua ex Prophetis præmitti ſolebat, diebus præſertim ſolemnioribus, quibus in Comite S. Hieronymi aſſignata eſt: & extat etiam hodie in quibuſdam Miſſalibus pro vigilia Nativitatis Domini, & pro tribus Miſſis ejuſdem feſtivitatis; quibus etiam diebus olim erat in Miſſali Romano, ut Radulfus teſtatur *Propoſit.* 23. antequam ſcilicet fratres Minores Romanum ritum immutarent. Hic autem mos ab eccleſia Mediolanenſi quotidie ſervatur, itemque à Mozarabica, ut in eorum Miſſalibus patet. Eumdem ritum viguiſſe in Gallia, priuſquam Romanis uſibus uterentur, Gregorius Turonenſis teſtis eſt lib. 1. Mirac. S. Martini cap. 5. *Factum eſt*, inquit, *ut illa Dominicâ, prophetica lectione jam lecta, ante altarium ſtaret, qui lectionem B. Pauli proferret.* De eccleſia orientali teſtimonium Pachymeris habemus qui exponens cap. 3. eccl. hierarchiæ Dionyſii ait; *Deinde per lectores divinarum ſcripturarum, Prophetarum, Apoſtoli, & Divini Evangelii lectio fit.* Finita epiſtola reſpondent miniſtri nomine totius populi *Deo gratias*, quæ vox antiquiſſima eſt, nam ejus meminit S. Benedictus *cap.* 66. *ſua Regulæ* tamquam à Monachis paſſim uſurpatæ: & Auguſtinus *in Pſal.* 132. Donatiſtas redarguit, qui Catholicorum *Deo gratias* irridebant.

IV. Dum perlectâ epiſtolâ præparat ſe Diaconus ad legendum evangelium, chorus Reſponſorium concinit, quod Graduale nuncupatur, non à gradibus altaris, ut quidam recentiores ſcribunt; ſed à gradibus ambonis ſive pulpiti, ut docet Ordo Romanus dicens, *Finita lectione illis qui Gradualem & Alleluia cantaturi ſunt, juxta pulpitum in inferiori gradu ſtandum eſt.* Et vetus ejuſdem ordinis expoſitio apud Caſſandrum in Liturgicis cap. 21. *Reſponſorium*, inquit, *quod ad Miſſam dicitur, pro*

diſtinctione aliorum Graduale vocatur, quia hoc pſallitur in grad.bus, cætera verò ubicunque voluerit clerus. Idem aſſerit Amalarius lib. 3. cap. 17. *Lector*, inquiens, *& cantor in gradum aſcendunt more antiquorum.* Nomen autem Reſponſorii inde accepit, quia lectioni convenire & reſpondere debet: ſive ut ait Rabanus *lib.* 1. *cap.* 33. quia uno deſinente alter reſpondet. Aſſerit Iſidorus *lib.* 1. *cap.* 8. *de eccl. off.* Reſponſoria ab Italis inventa eſſe, ſed à quo præcisè & quo tempore inſtituta ſint, incertum eſt. Sunt qui eorum auctorem Cæleſtinum faciunt, ſunt qui Gregorium Magnum. Et Gregorius quidem ea in ſuo Antiphonario per ordinem digeſſit, quæ in ſingulis Miſſis per annum cantari ſolent: at uſum pſallendi vel aliquot Pſalmi verſiculos, vel integrum Pſalmum, inter epiſtolam & evangelium, multò antiquiorem Gregorio fuiſſe, ſaltem in Africa, ex Auguſtino clarè oſtenditur. Nam initio ſerm. 33. de verbis Domini recenſet quid in lectione Apoſtolica, quid in Pſalmo, quid in Evangelio lectum ſit. Et de verbis Apoſtoli ſerm. 8. *Apoſtolum*, inquit, *audivimus, Pſalmum audivimus, evangelium audivimus: conſonant omnes divinæ lectiones.* Et infra ſerm. 10. *Primam lectionem audivimus Apoſtoli, deinde cantavimus Pſalmum: poſt hæc evangelica lectio decem leproſos mundatos nobis oſtendit.* Plerique Miſſæ expoſitores tam veteres quàm recentiores, de Gradualis antiquitate agentes gravi ſe difficultate involvunt propter decretum concilii quarti Toletani, quod celebratum fuit ſub Honorio Papa anno 633. In eo ſiquidem can. 12. non obſtante quod dudum Gregorius Magnus Reſponſorium poſt epiſtolam cantari ſtatuiſſet, ſancitum fuit ut immediatè poſt epiſtolam evangelium legeretur, nulla facta Reſponſorii interpoſitione. Verba canonis hæc ſunt. *In quibuſdam Hiſpaniarum eccleſiis laudes poſt Apoſtolum decantantur, priuſquam evangelium prædicetur; dum canones præcipiunt poſt Apoſtolum non laudes, ſed evangelium annunciari. Præſumptio eſt enim, ut antea ponantur ea, quæ ſequi debent. Nam laudes ideò evangelium ſequuntur propter gloriam Chriſti, quæ per idem evangelium prædicatur. Circa omnes igitur Sacerdotes hic ordo deinceps retineatur, excommunicationis pœnam ſuſcepturis, qui hunc ordinem perturbaverint.* Putat Berno Augienſis cap. 1. tempore hujus concilii Gradualia frequentari cœpiſſe, & Hiſpanos novitate rei perculſos reſtitiſſe; poſtea verò Romanæ Eccleſiæ auctoritate conſtitutum fuiſſe, ut Reſponſoria & Alleluia ante ſanctum Evangelium canerentur. Idque ait Valfridus Strabo cap. 22. uſu Romano commendatum ad omnes deinde Latinorum eccleſias perveniſſe. Sic omnes ferè ignorantiâ facti hunc nodum evadunt, ſed non ſolvunt. Ad ritum enim Mozarabicum, quo tunc Hiſpania utebatur, & longo poſt tempore

ibidem viguit, pertinet citatus canon : quem ritum cum quidam Sacerdotes perverterent, meritò in illos Toletani concilii Antiſtites, Iſidoro Hiſpalenſi in eo præſidente, animadverterunt. Sunt autem laudes quæ poſt evangelium priſco more Hiſpaniarum dicuntur, non hymnus trium puerorum, ut ait in notis ad præcitatum canonem Garzias Loayſa, ſed verſiculus cum Alleluia ei prorſus ſimilis, qui ritu Romano poſt Reſponſorium cantatur. Ipſum verò Reſponſorium cantabant Hiſpani poſt lectionem veteris teſtamenti, quæ in eorum Miſſali epiſtolæ præmittitur. At poſt epiſtolam chorus reſpondet *Amen*, & ſequitur immediatè evangelium. Eodem ferè ritu utuntur Ambroſiani, nam poſt lectionem veteris Teſtamenti ſequitur Pſalmellus quem vocant, inſtar Gradualis Romani. At verſum cum Alleluia concinunt poſt epiſtolam. In Liturgia Maronitarum poſt lectam epiſtolam dicit ſacerdos hæc verba. *Gloria Domino Pauli & Prophetarum & Apoſtolorum. Miſericordia Dei ſit ſuper lectores & ſuper auditores, & ſuper civitatem hanc, atque omnes habitatores ejus in ſæcula Amen. Alleluia, Alleluia. Ferte oblationes, & introite in atria Domini, & adorate eum in templo ſanctitatis ejus, & confitemini ei ac benedicite nomini ejus, à quo vita datur, Alleluia.*

V. Quod verò attinet ad hanc vocem *Alleluia*, quæ poſt Reſponſorium certo anni tempore ſimul cum verſiculo, & tempore Paſchali ſine Reſponſorio geminato verſu decantatur, plura congeſſi in tract. de divina Pſalmodia Cap. XVI. §. 7. Auctor libri de vita & morte Prophetarum inter opera S. Epiphanii Aggæum Prophetam primum fuiſſe ait, qui Alleluia cantavit, cum novam templi ſtructuram vidit. Sed ex pſalmis conſtat primum ejus auctorem fuiſſe David Regem, de qua re eleganter Caſſiodorus in Pſal. 104. *Hoc verbi decus, ait, à præſenti pſalmo fecit initium, nec ante à quoquam reperitur poſitum, quamvis multi ſcriptores fuerint primitus Hebræorum. Hoc eccleſiis votivum, hoc ſanctis feſtivitatibus decenter accommodum: hinc ornatur lingua cantorum, iſtud aula Domini læta reſpondet, & tamquam inſatiabile bonum tropis ſemper variantibus innovatur.* Extat etiam in libro Tobiæ *cap.* 13. nec alibi legitur in tota ſerie veteris Teſtamenti. At in nova lege Joannes Apoſtolus in ſua admirabili Apocalypſi *cap.* 19. refert ſe audiſſe in cœlo ſupernarum virtutum choros pſallentes *Alleluia*: ut inde cognoſcamus nobiliſſimum hoc canticum, è cœlis in eccleſiam deſcendiſſe. Quidam ſecuti Sozomenum *lib. 7. cap.* 19. exiſtimarunt eccleſiam Romanam in ſolo die Dominicæ Reſurrectionis ceciniſſe Alleluia: de qua re latinos reprehendit Michaël Conſtantinopolitanus, cui reſpondens Umbertus Cardinalis, ait nos toto anno pſallere Alleluia, exceptis novem hebdomadibus, quibus id intermittere à Patribus noſtris accepimus, à Septuageſima

tuageſima nimirum uſque ad Paſcha. S. Auguſtinus epiſt. 119. cap. 17. diverſas hac de re eccleſiarum conſuetudines fuiſſe teſtatur: *Ut Alleluia*, inquit, *per ſolos dies quinquaginta in eccleſia cantetur, non uſquequaque obſervatur. Nam & in aliis diebus variè cantatur alibi atque alibi, ipſis autem diebus ubique.* Idem in Pſalmum 106. ait, *Alleluia cantare certo tempore ſolemniter moris eſt, ſecundum eccleſiæ antiquam traditionem.* Gregorius Magnus lib. 7. epiſt. 63. murmuraſſe quoſdam ſcribit, quod Alleluia ad Miſſas dici feciſſet extra tempora Pentecoſtes, quibus ita reſpondet, *Ut Alleluia hic diceretur, de Hieroſolymorum eccleſia ex B. Hieronymi traditione, tempore beatæ memoriæ Damaſi Papæ traditur tractum.* Quod ita intelligendum eſt, ut cum olim tempore tantùm Paſchali cantaretur, tunc ſancitum ſit etiam extra illud frequentari. Cur verò novem prædictis hebdomadibus omittatur, variæ traduntur cauſæ à ſcriptoribus rerum eccleſiaſticarum, quas Theophilus Raynaudus coacervat lib. de attributis Chriſti *ſec. 2. cap. 11. n. 294. & ſequentibus.* Vivente ſancto Benedicto initio tantùm Quadrageſimæ dimitti ſolebat, ut conſtat ex cap. 15. Regulæ: verùm omitti Dominica ſeptuageſimæ paucis poſt ipſum annis cœpit, ut in Antiphonario S. Gregorii ſtatuitur, ubi pro Alleluia ponitur Tractus aliquot verſibus, & interdum integro pſalmo conſtans; cui à trahendo hoc nomen inditum eſt, quia tractim & graviter, notarumque ſeu vocum prolixo decurſu cantatur. *Dum verò pſallimus* Alleluia, *jubilamus magis quàm canimus*, ut obſervat Rupertus Abbas lib. 1. de div. off. cap. 35. *Unamque brevem digni ſermonis ſyllabam in plures neumas protrahimus, ut jucundo auditu mens attonita repleatur, & rapiatur illuc, ubi ſancti exultabunt in gloria, & lætabuntur in cubilibus ſuis.* Sunt autem neumæ ſive neumata, vel neumatum diſtinctiones, ut vocant Muſici, notæ illæ quæ in fine ejus vocis Alleluia prolixè decantantur, de quibus Seraphicus Bonaventura lib. de expoſit. Miſſæ cap. 2. *Solemus*, ait, *longam notam poſt Alleluia ſuper hanc literam A, prolixiùs decantare, quia gaudium ſanctorum in cœlis interminabile & ineffabile eſt.* Et Stephanus Eduenſis lib. de ſacram. Altaris cap. 12. *Alleluiatici cantus modulatio*, inquit, *laudes fidelium Deo dicatas exprimit, & gratiarum actiones quibus ſuſpirant ad æterna gaudia. Verbum eſt breve, ſed longo protrahitur pneumate.* Porrò his notis, quæ poſt Alleluia ſine verbis cantantur, Jubili ſive Jubilationis nomen tribuerunt Antiqui. Ab aliis Sequentiæ dictæ ſunt, quia ſunt quædam veluti ſequela & appendix cantici Alleluia, quæ ſine verbis poſt ipſum ſequitur. Utriuſque nominis meminit Amalarius lib. 3. cap. 16. dicens: *Hæc jubilatio, quam cantores ſequentiam vocant, ſtatum illum ad mentem noſtram reducit, quando non*

erit neceſſaria locutio verborum; ſed ſola cogitatione mens menti monſtrabit quod retinet in ſe. Et Ordo Romanus, *ſequitur*, ait, *jubilatio, quam ſequentiam vocant.*

VI. Hinc factum eſt ut Proſæ illæ ſeu Rythmicæ modulationes, quæ rariùs in Romana eccleſia, in aliis quibuſdam frequentiùs poſt Alleluia cantantur, ſequentiæ dictæ ſint, quia loco ſequentiæ pſalli cœperunt. Radulfus Tungrenſis propoſ. 23. *Abbas Notgerus ſequentias aliquas pro neumis de Alleluia compoſuiſſe dicitur.* Et paucis interjectis. *Jubili autem ſeu neumata gradualium & de Alleluia reſecandi non ſunt, niſi cum illorum loco ſequentiæ decantarentur.* Hugo Victorinus de myſteriis eccleſiæ cap. 7. *Quando ſequentia dicitur, poſterius Alleluia non habet pneuma; ſed chorus loco ejus ſequentiam concinit.* Guibertus Tornacenſis lib. de offic. Epiſcopi cap. 23. *Additur ſequentia, & non protrahitur ſecundum Alleluia; ſed ſequentia loco ejus canitur.* De Auctoribus ſequentiarum diffusè tractat Cornelius Schultingus *to. 1. p. 2. cap. 6. & 7. Bibliothecæ eccleſiaſticæ*, & de ſingulis judicium ſuum profert, ſed non ſemper exactum: multas enim perperam tribuit ſanctis Pontificibus Gelaſio & Gregorio aliiſque Patribus, quas ſtylus evincit à recentioribus ſcriptas eſſe. Communis autem ſententia eſt primum earum auctorem fuiſſe Notgerum Abbatem S. Galli, qui earum volumen Lituvardo Vercellarum epiſcopo obtulit, ut Eccherardus Monachus in vita ejuſdem Notgeri ſcribit cap. 16. & ſequentibus, apud Goldaſtum to. 2. rerum Alamannicarum. Plures etiam ſæculo XII. compoſuiſſe fertur Adam de S. Victore. Crevit deinde earum numerus, & irrepſerunt nonnullæ prorſus ineptæ: non enim ſervati ſunt canones concilii Milevitani, & tertii Carthaginenſis, ut nihil publicè in eccleſia recitaretur, quod in ſynodo comprobatum non eſſet; ſed multi multas introduxerunt, ut ait Radulfus, quia quiſque gaudet ſuis novitatibus. Lugdunenſes proprias habent in ſingulis ferè Miſſis: propriæ item extant in Miſſali Norvegiæ, & in aliis diverſarum eccleſiarum, quarum maximam partem explicat Jodocus Clictovæus lib. 4. ſui Elucidatorii. At in Romana Eccleſia quatuor dumtaxat cantari ſolent, Paſchalis nimirum, quæ incipit *Victimæ Paſchali*, cujus auctorem eſſe Notgerum Herrera ſcriptor recentior aſſerit *lib. 2. de origine & progreſſu rituum Miſſæ cap.* 12. Altera eſt diei Pentecoſtes, *Veni ſancte Spiritus*, quæ Roberto Galliarum Regi adſcribi ſolet, licet à nonnullis tribuatur Hermanno Contracto. Tertia eſt S. Thomæ Aquinatis pro feſto Corporis Chriſti, *Lauda Sion Salvatorem.* Quarta denique canitur in Miſſis defunctorum, *Dies iræ, dies illa*, quam diverſis diverſi tribuunt. Leander Albertus Latino Cardinali Urſino ordinis Prædicatorum adſcribit: Lucas Vadingus Thomæ de Celano

ordinis Minorum: alii apud eumdem Vadingum S. Bonaventuræ vel Matthæo Aquaſpartano ex Generali Minorum Cardinali. Poſſevinus in Appar. ſacro tribui ait Auguſtino Bugellenſi Pedemontano ord. S. Auguſtini, ſubdens ibidem verum auctorem eſſe Umbertum V. Generalem ordinis Prædicatorum. Arnoldus Uvion *lib. 5. ligni vitæ cap. 70.* à quibuſdam adjudicari aſſerit S. Gregorio Magno: nec de ſunt qui S. Bernardo affingant. Notat autem Petrus Cirvelus in expoſitione Miſſalis *lib. 2. cap. 115.* impropriè dici ſequentiam in Miſſis Defunctorum, quia hoc officium nec Alleluia nec ſequentiam debet habere, quæ ſunt cantica lætitiæ: idque ex eo quod ſupra oſtendimus confirmari poteſt, nam Sequentia neumati poſt Alleluia addito ſuffecta eſt: atque inde deducitur hanc nulli Antiquorum tribuendam eſſe, ſed alicui recentiori, cum ritus eccleſiaſtici immutari cœperunt. Porrò ſequentiæ in vita Pauli Abbatis S. Albani Troparia nuncupantur. A Græcis aliter quàm à latinis epiſtola legi conſuevit. Nam præmiſſis antiphonis & precibus, ſequitur Triſagion, deinde Alleluia cum duobus verſibus ex pſalmis, qui Propoſitum dicuntur, poſt quos legitur epiſtola, & eâ completa iterum chorus pſallit Alleluia.

CAPUT VII.

Lectum Evangelium in eccleſia à tempore Apoſtolorum. Non ſtatim hoc munus tributum Diaconis. Varii ritus legentium & audientium. Libro Evangeliorum habitus honor in eccleſia, in Synodis, publicè, & privatim. Vetus quidam Monachorum mos. Sermones, homiliæ & monitiones ad populum poſt Evangelia. Quædam de ſolemni Pœnitentium abſolutione.

I. MOrem legendi Evangelium in eccleſia antiquiſſimum eſſe, nemo dubitare poteſt, qui in evolvendis veterum Patrum monumentis verſatus ſit. Cœpit enim in ſolemni fidelium conventu legi, ſtatim ac ſcriptum fuit. Et quidem de Lucæ evangelio teſtimonium perhibet Apoſtolus 2. *ad Corinth. cap. 8.* dum fratrem commemorat comitem ſuæ peregrinationis, *cujus, laus*, inquit, *eſt in evangelio per omnes eccleſias*, quod non de Barnaba, ut Græci putant, ſed de Luca intelligendum eſſe Hieronymus & alii teſtantur; favetque Ignatius

Martyr, *qui epiſt. ad Epheſios* hoc Pauli elogio utitur dicens, ut teſtatur Lucas, cujus laus eſt in evangelio. Clariùs autem Euſebius *lib.* 2. *eccl. hiſt. cap.* 15. ſcriptum à Marco Evangelium ait Romanorum precibus: *Quod cum Petrus per revelationem ſancti Spiritus cognoviſſet, delectatus ardenti hominum ſtudio, librum illum auctoritate ſua comprobaſſe dicitur, ut deinceps in eccleſiis legeretur. Refertur id à Clemente in ſexto Inſtitutionum libro, cui teſtis etiam accedit Papias Epiſcopus Hierapolitanus.* Hæc Euſebius, cui quod attinet ad publicam Evangelii recitationem, adſtipulantur Juſtinus Martyr, & Cyprianus ſuperiori Capitulo relati, & alii Patres quorum teſtimoniis paginas implere in re clariſſima ſuperfluum foret. Neque obſtat canon XVI. Concilii Laodiceni, quo ſancitum fuit ut Evangelium cum aliis ſcripturis ſabbato legeretur: nam fortaſſis in ea provincia die tantùm Dominico, & quarta ac ſexta feria, quæ tunc ſolemniores erant, & Miſſæ ſacrificio colebantur, ut ſuo loco oſtendimus, legi conſueverat; eumque ritum Patres illius concilii ad diem quoque ſabbati extenderunt: vel aliam ſpecialem nobiſque ignotam illius edicti cauſam fuiſſe credendum eſt. Simili modo in Concilio I. Arauſicano tempore Leonis I. *can.* 18. ſtatutum eſt, ut Evangelia quæ ſolis fidelibus antea legebantur, deinceps etiam Catechumenis legerentur. Idem decrevit Concilium Valentinum in Hiſpania c. 1. *Ut ſacroſancta Evangelia ante munerum illationem in Miſſa Catechumenorum in ordine lectionum poſt Apoſtolum legantur, quatenus ſalutaria præcepta Domini noſtri Jeſu Chriſti, vel ſermones Sacerdotis non ſolùm fideles, ſed etiam Catechumeni ac Pœnitentes, & omnes qui ex diverſo ſunt, audire licitum habeant.* Ut nimirum Evangelium, quod excluſis catechumenis & cæteris qui myſteriis intereſſe non poterant, antea legi conſueverat, mox illis præſentibus & audientibus legeretur. Neque etiam obſtat quòd Gregorius Magnus aſſerit in epiſtola ſæpius citata ad Joannem Syracuſanum, morem Apoſtolorum fuiſſe, recitatâ dumtaxat oratione Dominicâ oblationis hoſtiam conſecrare: ex quo infert Morinus *parte* 3. *exercit.* 9. *cap.* 1. *n.* 12. multorum annorum decurſu Evangelium in Miſſæ celebratione lectum non eſſe. Id enim omnino de illis annis intelligi debet, cum Evangelium nondum erat ſcriptum: alioquin mendacii arguerentur Clemens & Papias Apoſtolorum ſæculo proximi; qui, ut vidimus referente Euſebio, teſtati ſunt Evangelium Marci à Principe Apoſtolorum approbatum publicè in eccleſia lectum fuiſſe: quod de aliis quoque à Matthæo, Luca, & Joanne ſcriptis contigiſſe non dubito. Nam cum Scripturæ ex priſco Synagogæ uſu in conventibus legerentur, fidelium pietas &

amor erga Dominum & Salvatorem nos credere compellit ejus geſta à viris tantæ auctoritatis Deo inſpirante conſcripta publicè perlegi ſtatim cœpiſſe: cui lectioni tamquam ſacræ functioni deſtinatus ab initio fuit ordo Lectorum, ad quos ſpectabat tam Evangelium, quàm reliquas ſcripturas in Eccleſia recitare, ut ſupra demonſtravimus, donec ſucceſſu temporis munus legendi epiſtolam Subdiaconis, Evangelium Diaconis tributum eſt. Certum verò eſt multò ante Diaconum Evangelium legere cœpiſſe, quàm Subdiaconum epiſtolam: nam de lectione Epiſtolæ per Subdiaconum nullum reperio teſtimonium, niſi circa finem ſæculi octavi: at lectionem evangelii tribuunt Diacono antiquiſſimi ſcriptores. Liber 2. Conſtitut. Apoſtolic. cap. 57. Hieronymus ep. ad Sabinianum, *Evangelium Chriſti quaſi Diaconus lectitabas*. Concilium Vaſenſe an. 529. celebratum, quod à nonnullis II. ab aliis III. dicitur, can. 2. *Si Presbyter aliqua infirmitate prohibente per ſeipſum non potuerit prædicare, ſanctorum Patrum homiliæ à Diaconibus recitentur. Si enim digni ſunt Diaconi quæ Chriſtus in Evangelio locutus eſt legere, quare indigni judicentur ſanctorum Patrum expoſitiones publicè recitare?* Iſidorus *lib. 2. de div. offic. cap.* 8. inter Diaconi officia recenſet evangelizare. Sozomenus *lib. 7. hiſt. eccl. cap.* 19. ſacrum codicem evangeliorum Alexandriæ à ſolo Archidiacono, apud alios à Diaconis, & in multis eccleſiis à ſolis Sacerdotibus, atque diebus ſolemnibus ab Epiſcopis legi teſtatur. Obſervant tamen viri eruditi hanc ſolemnem Evangelii lectionem non fuiſſe olim tributam Diacono ex vi ordinationis, licet enim antiqui codices Sacramentorum mentionem faciant Evangelii à Diacono lecti, in eorum nihilominus ordinatione nuſquam apparet traditum eis librum Evangeliorum, nec ea verba prolata, quæ hodie in uſu ſunt: *Accipe poteſtatem legendi Evangelium in Eccleſia Dei, tam pro vivis quàm pro defunctis in nomine Domini.* Imò hæc forma, quamvis habeatur in ordine Romano, à multis tamen antiquis codicibus abeſt, & Durandus 4. *ſent. diſt.* 24. *qu.* 3. non extitiſſe ait in antiquo Rituali Eccleſiæ Anicienſis, cui præfuit, & additam in margine manu ſua, ne ab aliis eccleſiis diſcreparet. Neque dicendum eſt cum quibuſdam ſcholaſticis illam eccleſiam in hoc erraſſe, nam multæ cum illa in eodem ritu tunc conſentiebant. Ratio igitur propter quam Diacono Evangelica lectio ab antiquis Patribus demandata eſt, ab ipſa potius Evangelii ſanctitate & majeſtate petenda videtur, quæ cum maximam exigat reverentiam & venerationem, & ſemper cum ingenti pompa atque apparatu legi conſueverit, eccleſiaſticæ gravitati congruum fuit, tantum munus non lectoribus committere, qui ut plurimùm in puerili ætate

eligebantur; ſed Diaconis, qui ad ſacerdotalem dignitatem proximè accedunt.

II. Priſcum morem legendi Evangelium ſic deſcribit Ordo Romanus. *Diaconus oſculans pedes Pontificis, petitâque benedictione venit ante altare, & oſculans evangelium, levat in manus ſuas codicem, in quo lecturus eſt, & partem eius in dextero humero ponens vadit ad ambonem: & procedunt ante ipſum duo ſubdiaconi cum duobus thuribulis ſive uno, levantes thymiamaterium de manu ſubdiaconi ſequentis, mittentes incenſum. Et duo Acolythi portantes duo cereoſtata, venientes ante ambonem dividuntur à ſe, & tranſeunt Subdiaconi & Diaconi cum Evangelio per medium eorum. Subdiaconi autem duo cum thuribulis ante Evangelium in ambonem ex una parte aſcendentes, & ex altera parte ſtatim deſcendentes, redeunt ſtare ante gradum deſcenſionis ambonis. Ille autem abſque thymiamaterio vertens ſe ad Diaconum porrigit ei brachium ſuum ſiniſtrum, in quo ponit Evangelium, ut manu Subdiaconi aperiatur ei locus, in quo ſignum lectionis poſitum fuerit. Inventoque loco lectionis aſcendit in ambonem in ſuperiorem gradum, & dicit* Dominus vobiſcum. *Quo audito vertit ſe Pontifex, omnis Sacerdotalis gradus, ſicut & omnis populus fidelis ad Orientem. Et poſtquam dixerit* Sequentia ſancti Evangelii, *facit crucis ſignum in fronte ſua idem Diaconus & in pectore, ſimiliterque Epiſcopus & omnis populus, & revertuntur ad evangelium. Sed & baculi omnium deponuntur de manibus, & in ipſa hora neque corona, neque aliud operimentum ſuper capita eorum habetur. Ipſe verò Diaconus ſtat verſus ad meridiem, ad quam partem viri ſolent confluere, aliàs autem ad ſeptemtrionem Sed & candelæ in pavimento, prædicante eo Evangelium, de manibus Acolythorum juxtà ambonem deponuntur uſque ad finitum tempus Evangelii. Perlecto evangelio iterum ſe ſigno S. Crucis populus munire feſtinat, & deſcendente Diacono de ambone, Subdiaconus qui in filo ſtat recipit evangelium, quod tenens ante pectus ſuum ſuper planetam porrigit oſculandum primùm Epiſcopo aut Presbytero, deinde omnibus per ordinem graduum qui ſteterint, & univerſo clero, necnon & populo, deinde conditur in loco ſuo.* Hæc fuſiùs ex ordine Romano tranſcribere libuit, quo plura antiqui ritus monumenta uno aſpectu conſpicerentur. Occurrunt autem hîc multa notatu digna, nam primò Diaconus priuſquam legat, petit à celebrante benedictionem, licentiam videlicet legendi, quia ut dicit Rupertus Abbas *lib.* 1. *cap.* 12. Nemo niſi miſſus aut permiſſus officium prædicandi uſurpare debet: quomodo enim prædicabunt, niſi mittantur? Porrò hic ritus benedictionis antequam publicè quidpiam legatur, antiquiſſimus eſt, in homiliis ſiquidem M. SS. hæc verba veteri more petendi benedictionem præfixa re-

periuntur, *Benedic Pater*. Vulgata verò benedictio, *Dominus ſit in corde tuo & in labiis tuis*, extat in tertia Miſſæ deſcriptione ipſius Ordinis Romani. Hodie ante omnia librum Evangeliorum defert Diaconus ad altare, tum genuflexus in inferiori ipſius gradu dicit orationem *Munda cor meum*. Poſtea accipiens librum de altari petit à celebrante benedictionem, & oſculata illius manu pergit ad legendum. Oratio *Munda cor meum* ſimilibus ferè verbis habetur in Liturgia S. Jacobi ante thurificationem. Etherius & Beatus *lib.* 1. adversùs Elipandum Archiepiſcopum Toletanum de ritu ſacrificii differentes aiunt: *Cum Evangelium à Levita ſuper altare levatur, à Levita primùm dicitur Laus tibi, & ab omnibus reſpondetur, Laus tibi Domine Ieſu Chriſte rex æternæ gloriæ.* Accepto libro de altari inſtituitur proceſſio ad ambonem præcedente cereorum lumine in ſignum gaudii & lætitiæ, quem ritum adversùs Vigilantium S. Hieronymus eleganter defendit. Thus quoque præfertur more conſüeto, ut ex antiquiſſimis Liturgiis liquet: & in quibuſdam eccleſiis præcedit etiam Crux, ut ſcribit Durandus *lib.* 4. *Ration. cap.* 24. Præcedunt & Subdiaconi, aliique miniſtri, modo in Ritualibus expreſſo. Apud Græcos ſolemnior eſt hujuſmodi proceſſio, quæ Introitus ſancti Evangelii dicitur. Sacerdos enim tollens de altari librum Evangelii tradit illum Diacono, & ambo exeuntes de ſacrario per portam ſeptemtrionalem veniunt ad locum conſuetum, ubi Sacerdos dicit orationem ingreſſus. Qua finita dicit Diaconus Sacerdoti ut benedicat ſanctum introitum. Deinde accedit ad epiſcopum ſive ad ſacerdotem, eique porrigit librum oſculandum. Tum perſoluto quodam modulo levat & oſtendit S. Evangelium dicens, *Sapientia, Recti*: ipſumque Evangelium deponit in altari; & interjectis orationibus ac benedictionibus quinquies per intervalla clamat Diaconus ante oſtium ſacrarii, *Attendamus*. Mox altari atque ſacrario thus adolet, ſuſceptoque Evangelio & accepta benedictione, præeuntibus cereis & thuribulis, factâque Evangelio reverentia accedit ad ambonem: & ſacerdos alta voce ait, *Sapientia, Recti. Audiamus S. Evangelium.* Cum verò Diaconus dixit, *Lectio S. Evangelii*, chorus reſpondet, *Gloria tibi Domine*: & rurſum ait Sacerdos, *Attendamus*. Lecto autem Evangelio Diaconus revertitur ad fores ſacrarii, librumque reddit ſacerdoti, qui ei pacem precatur dicens, *pax tibi*. In Miſſa Æthiopum Diaconus ſimiliter circuit Eccleſiam elata voce dicens: *Surgite, audite Evangelium & bonam annuntiationem Domini & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti*. Sacerdos autem accepto Evangelio ter illud incenſat, & facta ſolemni benedictione introitus in Eccleſiam, ipſe cantat Evangelium accenſis luminaribus, & reliquo apparatu ex more adhibito. Cum ſummus Ponti-

ſex Miſſam ſolemniter cantat, tam epiſtola quàm Evangelium Græcè & Latinè leguntur. Diacono Latino, qui Cardinalis eſt, præcedunt ſeptem Acolythi cum ſeptem candelabris & cereis accenſis, eidemque legenti aſſiſtunt: & poſt ipſum idem Evangelium Græcè legit Diaconus græcus. Eumdem morem cantandi Græcè & Latinè epiſtolam & evangelium ſervatum in monaſterio Caſſinenſi narrat in Chronico *lib.* 1. *cap.* 32. Leo Oſtienſis: & hunc ipſum adhuc vigere diebus ſolemnioribus in monaſterio S. Dionyſii in Francia retulit mihi vir fide dignus. De aſcenſu in ambonem egimus ſupra. Præmittit Diaconus titulum Evangelii ſignans primò librum, deinde ſeipſum ſigno crucis in fronte, ore, & pectore, quod etiam aſtantes faciunt veteri more: in fronte quidem ſede pudoris, ut profiteantur ſe non erubeſcere Evangelium; *Uſque adeò*, inquit Auguſtinus in Pſalm. 141. *de cruce non erubeſco, ut non in occulto loco habeam crucem Chriſti, ſed in fronte portem*: In ore autem, & in pectore, quia corde creditur ad juſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Reſpondet populus *Gloria tibi Domine*, quæ reſponſio Græcis & Latinis communis eſt. Reſpondemus, inquit Rupertus Abbas lib. 1. de div. offic. cap. 36. *Gloria tibi Domine*, glorificantes Dominum, quia miſit nobis verbum ſalutis.

III. Item antiquo ritu ſtatim ac Diaconus incipiebat Evangelium, omnes baculos deponebant: cujus rei plures cauſas ſed ſymbolicas afferunt Amalarius *lib.* 3. *cap.* 18. Honorius *lib.* 1. *Gemmæ cap.* 24. Durandus *lib.* 4. *Rationalis cap.* 24. & alii recentiores. Veram autem & litteralem eam eſſe arbitror, quam inſinuat Amalarius his verbis. *Uſque ad iſtud officium baculis ſuſtentabamur, modò ut oportet ſervos ante Dominum ſtare, humiliter ſtamus deponentes baculos è manibus.* Conſonat Hugo in ſpeculo Eccleſiæ cap. 7. dicens: *Nunc conſidera quod plebs hic baculos deponit, reclinatoria relinquit, caput detegit, ſtans audit.* Quæ omnia uno verſiculo comprehendit Hildebertus lib. de myſteriis Miſſæ: *Plebs baculos ponit, ſtat, retegitque caput.* Qua igitur ratione à ſanctis Patribus ſancitum fuit, ut ad Evangelium omnes adſtantes ſurgerent & recti ſtarent; eâdem introductum fuit, ut baculos deponerent, quibus ad ſuſtentandum corpus homines uti ſolent. Baculos item depoſitos eamdem ob cauſam à pœnitentibus, cum ad confeſſionem accedebant, antiquus Ordo Romanus docet apud Morinum *lib.* 4. *de Pœniten. cap.* 18. Omnes autem aſſurgere & ſtare dum legitur evangelium ritus antiquiſſimus eſt, ut tamquam ſervi ante Dominum ſe promptos & paratos oſtendant ad exequenda mandata Dei, quæ in Evangelio promulgantur. Cumque in aliquibus eccleſiis irrepſiſſet abuſus ſedendi, Anaſtaſius Papa, teſte Anaſtaſio in ejus vita, conſtituit, ut quotieſcumque

ſancta

ſancta Evangelia recitarentur, ſacerdotes non ſederent, ſed curvi ſtarent in ſignum reverentiæ. Damnat Nicephorus Calliſtus *lib.* 12. *hiſt. cap.* 34. morem Eccleſiæ Alexandrinæ, in qua Epiſcopus non aſſurgebat, cum evangelium legeretur. *Id verò*, inquit, *in ulla planè eccleſia antiquitus factum eſſe nemo vel vidit, vel audivit.* Et ſuprà *lib.* 9. *cap.* 18. à Theophilo, qui cognominatus eſt Indus, multa refert apud Indos correcta fuiſſe, quæ non ritè agebantur, præſertim quod ſedendo Evangelium audirent contra placitum eccleſiæ. Hoc de Theophilo narrat Philoſtorgius *lib.* 3. *hiſt. eccl. cap.* 5. ipſum ſummis laudibus efferens, utpotè ejuſdem cum illo ſectæ Arianæ, quod non ſatis advertit Nicephorus, qui tacito ipſius nomine hiſtoriam ejus exſcripſit, & ſuæ inſeruit. Optimè de hoc ritu Iſidorus Peluſiota lib. 1. epiſt. 136. *Cum verus Paſtor per adorandorum Evangeliorum apertionem accedit, tum demum Epiſcopus aſſurgit, atque imitationis habitum deponit, hinc nimirum Dominum ipſum paſtoralis artis ducem ac Deum & herum adeſſe ſignificans.* Apud Græcos enim non ſolum ſurgit Epiſcopus ad Evangelium, ſed etiam Omophorium deponit, ſervitutem & ſubjectionem ſuam erga Dominum demonſtrans, ut explicat Simeon Theſſalonicenſis. Ritus autem deponendi baculos diu manſit in eccleſia, nam Nicolaus du Plove Presbyter Poſnonienſis, qui claruit ann. 1434. in expoſitione Miſſæ ait: *Cum legitur Evangelium, arma vel baculi deponuntur, in ſignum quod juxta doctrinam evangelicam parati ſunt fideles non armis, ſed patientia ſe defendere.* Nunc milites Religioſi & equeſtris ordinis viri enſi manum admovent, vel educunt de vagina, cum recitatur Evangelium, ut eo geſtu teſtentur ſe paratos eſſe pro Evangelii defenſione viriliter pugnare & ſanguinem effundere. Commendant in Polonis hanc conſuetudinem Matthias de Michovia Chronicorum Polonic. *lib.* 2. *cap.* 1. Alex. Guaguinus in Mieciſlao Rege, qui fidem Chriſti primus ſuſcepit anno 965. & eum morem introduxit, & alii qui gentis illius hiſtoriam ſcripſerunt. Antiquitus cum Evangelium in ambone legebatur, erantque in templo pro viris & mulieribus loca diſtincta, Diaconus vertebat ſe versùs meridiem ad partem ſcilicet virorum: at nunc vertitur ad aquilonem, cujus mutationis cauſam & originem ex Miſſis privatis proceſſiſſe, in quibus ſacerdos non in ambone, ſed in altari versùs Septentrionem legit Evangelium, ſic Micrologus explicat lib. de eccl. obſerv. cap. 9. *Quod Presbyteri ad legendum evangelium non ſe ad meridiem vertunt, hoc ideò inoleviſſe credimus, quia nec ordo illis injunxit ut in ambonem ad legendum ſicut Diaconos aſcenderent, ubi neceſſariò ad maſculos potius quàm ad fœminas ſe vertere deberent. Nam juxta eccleſiaſticam conſuetudinem ad altare legunt, ubi nulla*

diverſitas auditorum approximat, quæ legentes magis in hanc partem quàm in aliam converti exigat. Nuſquam ibi fœminæ, ſed ſoli Religioſi ad dexteram & ad ſiniſtram permittuntur ſtare. Ad ſiniſtrum verò cornu altaris habent librum cum legunt Evangelium, vel cum ſacrificant, ut in dextera parte ſint expeditiores ad ſuſcipiendas oblationes, ſive ad conficienda altaris ſacramenta. Unde ad aquilonem magis quàm ad meridiem verſi videntur, cum annunciant Evangelium. Hinc itaque illa uſurpatio emerſiſſe videtur, ut etiam Diacones in ambone contra Romanum Ordinem ſe vertant ad aquilonem, potiuſque ſe ad partem fœminarum quàm maſculorum vertere non vereantur. Quæ uſurpatio jam adeò inolevit, ut apud pleroſque quaſi pro ordine teneatur. Sed quia certiſſimè contra ordinem eſt & inhoneſta, à diligentioribus Ordinis ſervatoribus meritò refutatur. Hinc apparet quàm verum ſit, quod à nobis in hoc tractatu ſæpius inculcatur, multa hodie pro lege haberi in his quæ pertinent ad eccleſiaſticas obſervationes, quæ ſenſim ex abuſu irrepſerunt; quorum originem cum recentiores ignorent, varias conantur congruentias & myſticas rationes invenire, ut ea ſapienter inſtituta vulgo perſuadeant. Porrò iſti, ut ſcitè Hieronymus de Origene dixit, ingenii ſui adinventiones faciunt Eccleſiæ ſacramenta.

IV. Lecto Evangelio fideles olim dixiſſe *Amen* Beleth in explicatione divinorum officiorum *cap.* 39. & Durandus *lib.* 4. *cap.* 24. teſtes ſunt; quod etiam in Miſſa Mozarabum, & in Regula ſancti Benedicti *cap.* 11. præſcribitur. Alenſis item 4. p. Summæ in tract. de offic. Miſſæ, *Perlecto*, inquit, *evangelio dicunt aſſiſtentes* Amen, *quaſi dicant: Faciat nos Deus perſeverare in doctrina evangelii. Alii dicunt* Deo gratias, *in gratiarum actionem pro beneficio tantæ doctrinæ & tam ſalutaris.* Nunc dicimus, *Laus tibi Chriſte.* Addit Alcuinus ex Ordine Romano populum ſe ſigno crucis munire tunc conſueviſſe, ut quod ex divinis eloquiis ad ſalutem percepit, ſignatum ſigillo crucis atque munitum permaneat. Tandem ipſum evangelium tam celebrans quàm Diaconus oſculantur, quod olim univerſo clero, omnique populo ad oſculandum circumferri & porrigi à Subdiacono ſolebat in ſignum venerationis & communionis cum Domino Jeſu Chriſto & doctrina ejus, ut Jonas Aurelianenſis egregiè docet in Præf. lib. 2. de cultu imaginum adversùs Claudium Taurinenſem. *Sacra*, inquit, *religionis uſus in ſancta Eccleſia adhuc ſervatur, ſi tamen apud te, ut perlecta S. Evangelii lectione, ab Epiſcopo vel presbytero, cæteriſque ſacri ordinis religioſis codex in quo Evangelii lectio recitata eſt, multiplicibus oſculis veneretur. Sed hoc cujus cauſa, niſi illius cujus eſſe verba creduntur, agimus?* Liber enim Evangeliorum typum gerit Chriſti in eo loquentis, qua de cauſa idem liber in conciliis

honorifico apparatu in throno collocatur. Cyrillus Alexandrinus in Apologia ad Theodoſium id ſervatum ſcribit in Synodo Epheſina: *Sancta Synodus*, ait, *in ſancta Eccleſia quæ Maria dicitur, congregata, Chriſtum veluti caput conſtituit. Venerandum enim evangelium in ſancto throno collocatum erat, illud tantùm ſanctorum ſacerdotum auribus inſinuans, juſtum judicium judicate.* Idem in actis aliorum conciliorum apparet. Hinc etiam mos receptus tactis evangeliis jurandi, ac ſi Deus in iis præſens agnoſcatur. Hinc evangelia collo item appenſa legimus tamquam amuleta: & in ſynodo octava c. 3. idem honor ſacris imaginibus decernitur, qui ſanctis Evangeliis exhibetur. *Sacram*, ait, *imaginem Domini noſtri Jeſu Chriſti æquo honore cum libro ſanctorum Evangeliorum adorari decernimus.* Id verò ſancitum fuit adversùs quorumdam Galliæ epiſcoporum errorem, qui ſacrum quidem evangeliorum codicem & ſignum S. Crucis honorari debere docebant, imagines non item.

V. Non eſt omittendus hoc loco ritus quo Maronitæ legunt evangelium. Ante ipſius lectionem ponitur incenſum in thuribulo cum quibuſdam orationibus: tum dicit ſacerdos, *Pax omnibus vobis*: Reſpondet populus, *Et cum ſpiritu tuo.* Miniſter ait, *Eſtote in attentione.* Subdit ſacerdos, *In tempore gubernationis Domini noſtri & Dei noſtri ac Salvatoris Jeſu Chriſti, dixit diſcipulis ſuis & turbis.* Populus, *Pater noſter benedic.* Sacerdos vertens ſe ad populum ſignat eum ſigno Crucis & dicit: *Dextera Domini noſtri Jeſu Chriſti & brachium excelſum fortitudinis ejus ac virtus abſcondita majeſtatis ejus, illa quæ continet omnes benedictiones ac omnia dona vitæ, illa quæ requievit ſuper Apoſtolos ſanctos in cœnaculo ſancto Sion & ſanctificavit eos; & in monte olivarum benedixit eos; ipſa veniat, habitet, & requieſcat ſuper fratres meos lectores atque auditores, & cuſtodiat eos, & cuſtodiat locum hunc & habitatores ejus fideles in omni tempore & in omni momento in ſæcula.* Populus *Amen.* Sacerdos, *In tempore itaque gubernationis Domini noſtri Jeſu Chriſti Salvatoris noſtri Verbi Dei, quod incarnatum eſt pro nobis, hæc ſic facta ſunt.* Populus, *Domine noſter miſerere noſtri.* Poſt hæc Sacerdos legit Euangelium, & In fine oſculatur librum dicens: *Et pax ſive ſecuritas omnibus nobis.* Populus, *Amen.* Tandem Sacerdos ait: *Ipſi Jeſu Chriſto ſint laudes & gratiarum actiones & benedictiones propter verba ſua viva quæ ſunt erga nos, & Patri ejus qui miſit eum propter ſalutem noſtram, & Spiritui ejus vivo & ſancto, nunc & in ſæcula. Amen.*

VI. Notat Rupertus *lib. de div. off. cap. ult.* Evangelium eſſe principale omnium quæ dicuntur in Miſſa, cui cætera omnia intellectuali ratione conſentiunt. Idem aſſerit Petrus Cirvelus in proœmio expoſitionis

libri Miſſalis, ubi ait Evangelium inter cæteras partes Miſſalis officii eſſe veluti baſim & fundamentum veræ & rectæ intelligentiæ omnium aliarum auctoritatum tam novi quàm veteris teſtamenti, quæ in eodem officio adducuntur; ad quas talem habet analogiam, qualem ſubjectum ad totam ſcientiam, & centrum ad lineas. Difficile tamen eſt hanc convenientiam in ſingulis reperire, niſi violentæ quædam & myſticæ explicationes adhibeantur, quæ ut plurimum voluntariæ ſunt, adeò ut ex illis ſolida ratio haberi non poſſit, aſſerente Dionyſio Theologiam ſymbolicam non eſſe argumentativam. Accedit quod firmo manente reliquo officio ſæpè in aliquot Miſſis evangelia mutata ſunt: neque una eſt cauſa propter quam hoc potius Evangelium quàm illud in tali Miſſa recitetur. Ut enim obſervat Beleth *cap.* 39. aliquando legitur ſecundùm hiſtoriam, ut in die Reſurrectionis: aliquando ſecundùm allegoriam, ut in feſto Aſſumptionis B. Mariæ: aliquando propter aliquam partem, ut in feſto S. Crucis ponitur Evangelium de Nicodemo ob extremam particulam, *ſicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet Filium hominis*: aliquando ſecundùm totum, ut in die Circumciſionis. Ritu monaſtico immediatè poſt Evangelium fiunt ſolemnes Monachorum Profeſſiones, modo in eorum Ritualibus expreſſo. Verum hic mos non ubique viget, nam in aliquot Congregationibus fieri ſolent poſt Offertorium. Olim quoque poſt Evangelium pueri à parentibus Monaſterio offerebantur, involuta manu pueri in palla altaris, ut ſanctus Benedictus decernit in Regula *cap.* 59. Puer autem panem & vinum prò uſu ſacrificii offerebat, quem ritum eruditè & diffusè explicat Menardus ad *cap.* 66. concordiæ Regularum: ubi etiam oſtendit quod pueri ſic oblati, tametſi ad intelligibilem ætatem nondum perveniſſent, tenebantur in Monaſterio permanere, vota ſervare, nec poterant poſt annos pubertatis parentum promiſſionem irritare, & ad ſæculum redire. Æquali enim vinculo Monaſterio obſtricti cenſebantur, tam qui proprio arbitrio & voluntate profitebantur, quàm qui parentum devotione offerebantur: idque ſancitum fuit can. 48. concilii 4. Toletani his verbis. *Monachum aut paterna devotio aut propria profeſſio facit: quicquid horum fuerit alligatum, tenebit. Proinde his ad mundum revertendi intercludimus aditum, & omnes ad ſæculum interdicimus ingreſſus.* Scio multa his opponi à recentioribus, qui ex moribus hodie uſitatis veterem diſciplinam æſtimant: at mihi propoſitum eſt à ſcholaſticis concertationibus abſtinere; neque ad hunc locum hujus rei explicatio pertinet. Certum eſt pueros etiam quinquennes & ſeptennes olim hoc modo Deo in Religione dicatos, qui mos adhuc vigebat tempore S. Bernardi,

ſed paulò poſt à Celeſtino III. ſublatus fuit, cujus de hac re decretum refertur *c. cum ſimus.* de Regularibus.

VI. Honorius in Gemma animæ lib. 1. cap. 25. *Deinde*, inquit, nimirum poſt evangelium de quo egit capite antecedenti, *epiſcopus ſermonem ad populum facit.* Hic mos numquam interruptâ ſerie ab initio eccleſiæ uſque ad noſtra tempora ſervatus eſt, ut proximè poſt evangelium ſermo ſive homilia vel tractatus ad populum haberetur. Huc reſpexit proculdubiò Tertullianus jam in hæreſim lapſus *lib. de Anima cap.* 9. ubi Priſcillæ Montani ſociæ revelationes commendans; quas in eccleſia inter Dominica ſolemnia diabolico ſpiritu decepta per exſtaſim habebat, *Jam verò*, ait, *prout ſcripturæ leguntur, aut pſalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur, ita inde materiæ viſionibus ſubminiſtrantur.* Hæc ille Miſſam Catechumenorum accuratè deſcribens, cantum ſcilicet Pſalmorum, orationes, lectiones, & adlocutiones ſive homilias. Idem confirmat Juſtinus martyr *Apolog.* 2. conventum chriſtianorum die ſolis enarrans, in quo commentaria Apoſtolorum aut ſcripta Prophetarum legebantur. *Deinde*, inquit, *lectore quieſcente præſidens ſermonem habet, quo populum inſtruit, & ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur.* Auctor item Conſtitutionum Apoſtolicarum *lib. 8. cap.* 4. præcipit epiſcopo, ut poſt lectionem legis & Prophetarum atque evangelii, populum alloquatur ſermonibus exhortatoriis. Ejuſdem ritus teſtimonia frequentiſſima ſunt apud Origenem, Hilarium, Ambroſium, Auguſtinum, Gaudentium, Chryſoſtomum, Cyrillum Alexandrinum, Chryſologum, Leonem, Gregorium Magnum, & alios quorum ſermones habemus. Extant etiam in conciliis ſanctiones multæ huc ſpectantes, & Caſſianus idem aſtruit jucunda narratione *lib. 11. Inſtit. cap.* 15. Quicquid autem pertinet ad hoc argumentum, ſumma eruditione tractavit Ambroſiani Collegii Doctor Ferrarius libris duobus de ritu ſacrarum concionum. Hebræos, è quorum fontibus non pauci è noſtris ritibus emanarunt, poſt legis & prophetarum lectionem loqui ad populum in ſynagogis conſueviſſe Lucas teſtatur; tum evangelii *cap.* 4 narrans Jeſum ſecundùm conſuetudinem intraſſe die ſabbati in ſynagogam & legiſſe Iſaiam Prophetam, & cum plicuiſſet librum ſermonem habuiſſe: tum Actuum *cap.* 13. de Paulo & Barnaba referens, poſt lectionem à principibus ſynagogæ invitatos fuiſſe, ut ſermonem exhortationis ad plebem facerent. Conſonat Philo lib. *Quod omnis probus ſit liber*, dicens: *Quoties ſacras ædes, quas ſynagogas vocant, adeunt, pro ætatis ordine juniores ad ſeniorum pedes conſidunt, & ad audiendum ſe componunt. Ibi alius ex libro prælegit, alius quiſpiam è peritioribus accedens quæ obſcura ſunt explicat.* Porrò munus prædicandi propriè

& præcipuè ad epiſcopos pertinere tum uſus veteris eccleſiæ & omnium ſanctorum epiſcoporum exemplum; tum ipſa docet epiſcopalis conſecratio, in qua dicitur, *Accipe evangelium, vade, prædica populo tibi commiſſo.* Ideo Paulus ad Timotheum ſcribens, ipſum terribili adjuratione obteſtatur per Deum & Jeſum Chriſtum, ejuſque adventum & regnum, ut inſtanter prædicet, moneat, increpet in omni patientia & doctrina. Et de ſeipſo ad Corinthios *ep. 1. cap.* 6. ait, *Si evangelizavero, non eſt mihi gloria: neceſſitas enim mihi incumbit; væ enim mihi eſt, ſi non evangelizavero.* Teneri autem per ſeipſos hoc officium exercere, Synodus Tridentina edixit antiquos canones ſecuta, niſi fuerint legitimè impediti. Quam obligationem ab omnibus epiſcopis, qui doctrina & ſanctitate floruerunt, agnitam fuiſſe evidens eſt; ſemper enim lecto evangelio in ſuggeſtum ipſi aſcendentes verbum ſalutis populo prædicarunt. Multa in hanc rem congerit Chriſtianus Lupus in notis ad canonem XIX. concilii Trullani: mihi ſatis eſt hoc obiter tetigiſſe. Concilium Aurelianenſe apud Ivonem P. 2. decreti cap. 120. decrevit, *ut in diebus Dominicis vel feſtis poſt ſermonem intra Miſſarum ſolemnia habitum, plebem ſacerdos commoneat, ut juxta Apoſtolicam inſtitutionem omnes in commune pro diverſis neceſſitatibus preces fundant ad Dominum, pro Rege & epiſcopis & rectoribus eccleſiarum, pro pace, pro peſte, pro infirmis qui in ipſa parochia lecto decumbunt, pro nuper defunctis, in quibus ſingulatim precibus plebs orationem Dominicam ſub ſilentio dicat. Sacerdos verò orationes ad hoc pertinentes per ſingulas admonitiones ſolemniter expleat. Poſt hæc ſacra celebretur oblatio.* Idem generaliter præcipitur in Capitulari Caroli Magni *lib.* 1. *cap.* 165. & 166. Hanc verò functionem Galli *Pronum* ſive Præconium vocant, cujus quatuor ſunt munia. Nam primò verſi ad populum ſacerdotes animarum curæ præpoſiti indicunt preces: ſecundò docent ipſum populorum rudimenta fidei, Deique præcepta & eccleſiæ, ſicut conſtituit catechiſmus Romanus: tertiò admonent quæ feſta, quæ vigiliæ, quæ proceſſiones eâ hebdomada occurrant: quartò promulgant edicta, excommunicationes, futura matrimonia, & quicquid demum ad populi notitiam pervenire oportet. Olim hæc omnia fieri ſolebant ante communionem, poſtquam ſacerdos dixerat, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum,* ut ſuo loco indicabimus. Hincmarus Remenſis *epiſt.* 7. *to.* 2. mandat Presbyteris ſuis ut excommunicationem adversùs quoſdam deprædatores, non poſt evangelium ſicut mos erat, populo denuntiarent, ſed ſtatim poſt epiſtolam; quia nonnulli ejus criminis rei lecto evangelio protinus ab eccleſia recedebant. Item poſt evangelium plerique eccleſiis publici Pœnitentes abſolvi & reconciliari ſolebant, ut oſtendit Morinus *lib,* 8. *de Pœnit. cap.* 14. At verò in aliis hanc

abſolutionem impendebant ſacerdotes poſt conſecrationem, antequam oratio Dominica recitaretur, cujus rei teſtis eſt lib. 2. Optatus Milevitanus dicens; *Etenim inter vicina momenta dum manus imponitis & delicta donatis, mox ad altare converſi Dominicam orationem prætermittere non poteſtis.* Alia quædam *de Pœnitentium* abſolutione. Lib. I. in fine Capitis XVII. allata ſunt.

CAPUT VIII.

Incipit Miſſa Fidelium. Symbolum ejus initium. Traditum ab Apoſtolis ſine ſcripto. Quotuplex ſit, & quando cœperit in eccleſiis cantari. Offertorium, ejuſque ritus. Mos panem & vinum offerendi, antiquiſſimus Alia quædam his addita. De agno à Romanis oblato calumnia Photii. Diſcrimen inter munera & oblationes. Non omnium dona ab eccleſia recepta. Communio duplex. Non ſemper qui offerebant, communicabant. Offerentium nomina publicè olim recitabantur. Offerendi mos quando deſierit. Oblationum chartæ poſitæ in altari.

I. Ejectis extra eccleſiam Catechumenis, Pœnitentibus, & aliis, quibus peracto ſermone nefas erat in ea permanere, incipit Miſſa Fidelium, quæ, cum ſeverior diſciplina vigebat, clauſis januis agebatur, eaſque cuſtodiebant Miniſtri, ne quis intraret immundus vel indignus; de qua re egimus ex profeſſo Cap. XVII. lib. I. Ejus initium à ſymbolo, quod diebus Dominicis & in aliis quibuſdam feſtivitatibus cantari ſolet. In eo præcipua Chriſtianæ fidei dogmata continentur, de quo Tertullianus initio libri de velandis Virginibus ait, *Regula fidei una omnino eſt, ſola immobilis & irreformabilis, credendi ſcilicet in unicum Deum omnipotentem, mundi conditorem, & filium ejus Jeſum Chriſtum, natum ex Virgine Maria, crucifixum ſub Pontio Pilato, tertia die reſuſcitatum à mortuis, receptum in cælis, ſedentem nunc ad dexteram Patris, venturum judicare vivos & mortuos per carnis etiam reſurrectionem.* Et in præſcriptionibus cap. 37. *In ea regula,* inquit, *incedimus, quam eccleſia ab Apoſtolis, Apoſtoli à Chriſto, Chriſtus à Deo tradidit.* Loquitur autem de ſymbolo, quod ab Apoſtolis

compoſitum fuiſſe priuſquam in varias orbis partes ad prædicandum Chriſti evangelium diſpergerentur, ut eo veluti ſigno ſeu teſſera veri fideles à falſis diſcernerentur, communis Patrum ſententia & vetus Eccleſiæ traditio eſt. Cur verò ſymboli nomen impoſitum illi fuerit, diffusè explico *in tract. de divina Pſalmodia cap. 16. §. 3.* Sicut enim ſymbolum apud profanos ſcriptores idem eſt ac ſignum, teſſera, collatio, & indicium: ita regula fidei religionis noſtræ ſignaculum eſt, brevis credendorum collectio, & mutua ac certa credentium conteſſeratio. Extat ejus expoſitio inter opera Cypriani, quæ conſenſu omnium Eruditorum eſt Rufini Presbyteri Aquileienſis, ubi teſtatur non fuiſſe ab Apoſtolis ſcripto traditum, ſed ſola voce & traditione, ne fortè ad infideles perveniret, aut à falſis chriſtianis depravaretur. Cui conſonans Hieronymus epiſt. 61. ad Pammachium cap. 9. ait, *In ſymbolo fidei & ſpei noſtræ quod ab Apoſtolis traditum, non ſcribitur in charta & atramento, ſed in tabulis cordis carnalibus, poſt confeſſionem Trinitatis & unitatem eccleſiæ, omne Chriſtiani dogmatis ſacramentum carnis reſurrectione concluditur.* Sola igitur voce fidelibus tradi conſuevit, ut tutò poſſent eos dumtaxat ad communionem admittere, qui hoc ſignaculum chriſtianæ profeſſionis tamquam arcanam ſoliſque fidelibus notam teſſeram memoriter proferrent: idque tanta ſecreti fide inviolabiliter ſervatum eſt primis eccleſiæ ſæculis, ut nec quidem à catechumenis memoriæ juvandæ causâ deſcribi permitteretur. Sed nec ullus ſcriptor ante Conſtantinum Magnum ipſum libris ſuis inſerere auſus eſt, niſi ſolus Tertullianus loco ſupra citato, compendio tamen uſus, & quibuſdam articulis prætermiſſis. Hermias item Sozomenus, ut alibi ſcripſi, ſymbolum Nicænum in ſua hiſtoria referre veritus eſt, quod eum librum ab his qui initiati non eſſent lectum iri timeret. Verùm Athanaſius, Baſilius, Leo, aliique Patres illud ſcriptis ſuis inſerere non dubitarunt, quia tunc pacatâ eccleſiâ nullas à gentilibus & Judæis inſidias metuebant. Trecentis & amplius annis ſolo Apoſtolico ſymbolo uſa eſt eccleſia, donec Arius deteſtandæ hæreſis impiiſſimus auctor emerſit, pro cujus damnatione coacta Nicæna Synodus novam fidei teſſeram tradidit Orthodoxis, qua ab Arianis diſcernerentur. Quare Athanaſius in epiſt. ad epiſcopos Africanos Nicænam ſynodum trophæum & columnam eſſe dixit, in qua omnes hæreſes oſtentui inſcriptæ ſunt & triumphantur. Et Gregorius Nazianzenus in encomio Heronis Philoſophi Alexandrini, eandem ait Divinitatis doctrinam certis finibus ac verbis circumſcripſiſſe. Hoc verò ſymbolo in eâdem ſynodo recitato omnes epiſcopos exclamaſſe legimus, *Hæc eſt Catholi-*

corum

corum fides, huic omnes credimus, in hanc baptizati ſumus, in hac baptizamus. Poſtquam enim publicatum fuit, omnes eccleſiæ orientales illud ſtatim receperunt, & catechumenis ac fidelibus ediſcendum tradiderunt, adeò ut Arianus cenſeretur quicunque ipſum non profitebatur. In partibus verò Occidentalibus à quibuſdam eccleſiis citiùs, ab aliis ſeriùs receptum fuit, pro ut ſeriùs vel citiùs Ariana hæreſi contaminari cœperunt. Novis poſtea exortis hæreſibus ſecunda ſynodus Oecumenica Conſtantinopoli coacta eſt, in cujus primo congreſſu aliud ſymbolum editum fuit, quod Marcus Epheſinus in ſynodo Florentina tamquam ex communi Græcorum Patrum ſententia à Gregorio Nazianzeno compoſitũ fuiſſe aſſeruit. Utrumque autem tam Nicęnum quàm Conſtantinopolitanum pro uno & eodem ſemper habitum fuit: & quod nunc cantamus in Miſſarum ſolemniis, quamvis ſit Conſtantinopolitanum, à Magiſtro ſententiarum *lib.* 1. *diſt.* 11. & ab aliis ſcholaſticis Nicænum nuncupatur. Utrumque etiam confundunt Patres, quia quicquid additum eſt à Conſtantinopolitano, jam virtute in Nicæno continebatur: & cum fides una ſit, unum etiam ſymbolum eſt, quamvis Nicænum Apoſtolico, Nicæno autem Conſtantinopolitanum quædam majoris explicationis gratia adjunxerint. Hoc verò ultimum in Miſſa cantari potius quàm Nicænum antiqui Patres inſtituerunt, non quia modulis muſicis aptius ſit, ut parum rectè autumat Walfridus Strabo *cap.* 22. ſed quia in eo dogmata orthodoxa clariùs exprimuntur, & omnes hæreſes eò uſque exortæ pleniùs confutantur.

II. Quis omnium primus illud Liturgiæ inſeruerit, aut cantari præceperit, incertum eſt. Radulfus Tungrenſis *prop.* 23. à Marco Papa Sylveſtri ſucceſſore ſancitum fuiſſe ait ut ſymbolum Nicænum in Miſſa diceretur. At Innocentius III. *lib.* 2. *de myſteriis Miſſæ cap.* 49. & alii paſſim ſcribunt S. Damaſum id recitari juſſiſſe ad exemplum Græcorum. In hoc autem conveniunt omnes, quod publicè cantari cœperit in eccleſiis orientalibus adversùs pravas hæreticorum opiniones, à quibus poſtea ad Occidentales laudabilis uſus transfuſus eſt. Verùm Græci vivente Damaſo hunc ritum nondum admiſerant, ait enim Theodorus Lector *lib.* 2. *Collectaneorum*, Timotheum Patriarcham anno 510. Conſtantinopoli inſtituiſſe, ut ſymbolum fidei per ſingulas ſynaxes diceretur, cum antea ſemel tantùm in anno diceretur in magno die Paraſceves, cum epiſcopus cathecumenos inſtruebat. Eandem ſymboli recitationem in omni conventu Petro Gnapheo tribuit Nicephorus Calliſtus *lib.* 15. *cap.* 28. Sed hic fortaſſis in Antiochena, ille in Conſtantinopolitana eccleſia hunc morem induxerunt; quem poſtea Hiſpani primi in-

Ccc

ter latinos receperunt. Extat de hac re decretum concilii tertii Toletani anno 589. c. 2. *Pro reverentia ſanctiſſimæ fidei, & propter corroborandas hominum invalidas mentes, conſultu Piiſſimi & glorioſiſſimi Domini noſtri Reccaredi Regis ſancta conſtituit Synodus, ut per omnes eccleſias Hiſpaniæ & Galliciæ ſecundùm formam orientalium eccleſiarum, concilii Conſtantinopolitani, hoc eſt CL. epiſcoporum ſymbolum fidei recitetur, & priuſquam Dominica dicatur oratio, voce clara à populo decantetur, quo & fides vera manifeſtum teſtimonium habeat, & ad Chriſti corpus & ſanguinem prælibandum pectora populorum fide purificata accedant.* Exprimit hic canon ritum Hiſpanicum, qui adhuc permanet in Miſſali Mozarabico, in quo poſt conſecrationem & aliquot breviſſimas preces dicit Presbyter, *Fidem quam corde credimus, ore autem dicamus.* Tum elevat corpus Chriſti, ut videatur à populo, & dicit chorus ſymbolum fidei, videlicet: *Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cæli & terræ: Viſibiliumomnium & inviſibilium conditorem. Et in unum Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium Dei unigenitum. Et ex Patre natum ante omnia ſæcula. Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero. Natum non factum Omouſion Patri, hoc eſt ejuſdem cum Patre ſubſtantiæ per quem omnia facta ſunt, quæ in cœlo & quæ in terra. Qui propter nos homines & propter noſtram ſalutem deſcendit de cœlis. Et incarnatus eſt de Spiritu ſancto ex Maria Virgine, & homo factus eſt. Paſſus ſub Pontio Pilato, ſepultus tertia die reſurrexit. Aſcendit ad cœlos, ſedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Inde venturus eſt judicare vivos & mortuos, cujus regni non erit finis. Et in Spiritum ſanctum Dominum vivificatorem, & ex Patre & Filio procedentem, cum Patre & Filio adorandum & conglorificandum, qui locutus eſt per Prophetas. Et unam ſanctam Catholicam & Apoſtolicam eccleſiam. Confitemur unum baptiſma in remiſſionem peccatorum. Expectamus reſurrectionem mortuorum, & vitam venturi ſæculi. Amen.* Sic ibi cantatur ſymbolum, poſt quod dicitur oratio dominicalis. Hiſpanicas eccleſias Gallicanæ & Germanicæ poſtmodum imitatæ ſunt regnante Carolo Magno poſt Felicis hæretici damnationem, ut Walfridus teſtatur *cap.* 22. Refert Baronius *tom.* 9. *ann.* 809. Dialogum de ſymbolo inter Leonem III. & Legatos Caroli Magni: cum enim Franci licentiam à Leone accepiſſent ipſum canendi in eccleſia, illudque canerent cum additamento *Filioque*, quod verbum adverſùs Priſcillianiſtas epiſcopi Hiſpani adjunxerant approbante & conſentiente Leone Magno, ut idem narrat Baronius *anno* 447. dubitatum fuit in ſynodo Aquiſgranenſi, non quidem de proceſſione Spiritus ſancti ex Patre & Filio, ſed utrum illa particula *Filioque* licitè addita eſſet. Quam ob cauſam Legatos

miſit ad Leonem Carolus Imperator, quorum cum Pontifice colloquium ſive diſputationem Baronius refert loco citato. Ipſe autem Leo, teſte Anaſtaſio, duas tabulas argenteas penſantes libras XCIV. & uncias VI. in Baſilica S. Petri propè ipſius confeſſionem affigi mandavit, in quarum altera latinè, in altera græcè ſymbolum legebatur abſque illo additamento *Filioque*; tum ob venerationem antiquitatis, cujus tenaciſſimus fuit; tum quia minimè neceſſarium putabat, ut omnia fidei dogmata ſymbolo infererentur. Poſtea tamen Romanorum Pontificum decreto hoc ipſum additamentum receptum fuit, ut oſtendit Baronius *anno.* 883. ad retundendam Schiſmaticorum pervicaciam, qui catholicum dogma de proceſſione Spiritus ſancti à Patre & Filio impugnabant. Quando cœperit Romæ in publica Miſſarum celebratione cantari, narrat teſtis oculatus Berno Augienſis *cap.* 2. libri de rebus ad Miſſam pertinentibus, *Romani*, inquit, ſymbolum poſt evangelium *uſque ad hac tempora Diva memoriæ Henrici Imperatoris nullo modo cecinerunt. Sed ab eodem interrogati cur ita agerent; me coram aſſiſtente, audivi eos hujuſmodi reſponſum reddere, videlicet quod Romana Eccleſia non fuiſſet aliquando ulla hæreſeos fæce infecta; ſed ſecundùm S. Petri doctrinam in ſoliditate catholicæ fidei permaneret inconcuſſa. Et ideò magis his neceſſarium eſſe illud ſymbolum ſæpius cantando frequentare, qui aliquando ulla hæreſi potuerunt maculari. At Dominus Imperator non antea deſiit, quàm omnium conſenſu id Domino Benedicto Apoſtolico perſuaſit, ut ad publicam Miſſam illud decantarent.* Contigit hoc anno MXIV. quo illud ſuis Annalibus conſignavit Baronius, hæc verba ex ſolida ſua ſapientia adjiciens: *Placent iſta, ſed nobis gratius, ſi venerandæ antiquitati annorum mille magis delatum fuiſſet, quàm novitati.* Et juſtam ſanè cauſam Romani Presbyteri attulerunt Imperatori, propter quam ſymbolum non canebant in Miſſa: nam Rufinus Aquileienſis S. Hieronymi celeberrimus antagoniſta initio expoſitionis in ſymbolum Apoſtolorum, in diverſis eccleſiis ait aliqua ipſi ſymbolo adjecta fuiſſe. Tum ſubdit, *In eccleſia tamen Urbis Romæ hoc non deprehenditur factum:* & rationem reddit, *quod neque hæreſis ulla illic ſumpſit exordium, & mos ibi ſervatur antiquus.* Agit autem de ſymboli recitatione, quæ à catechumenis audiente populo ante baptiſmi ſuſceptionem fieri ſolebat. Ab anno igitur Milleſimo decimo quarto jubente Benedicto VIII. cœpit Romæ cantari ſymbolum; & ideò nec in Ordine Romano, nec in priſcis Sacramentorum Codicibus, nec apud Alcuinum, Amalarium, Rabanum, Remigium, & alios qui ante prædictum annum Romanæ Miſſæ ordinem explanarunt, ulla ſymboli mentio reperitur: cum tamen multò ante in Hiſpania, Gal-

lia, & Germania cantaretur. Extat in omnibus Liturgiis Græcorum; Maronitarum, & cæterarum gentium, quæ in Oriente ſunt.

III. Poſt ſymbolum, & quando non dicitur, poſt evangelium, Sacerdos ſalutat populum & excitat ad orandum. Tum chorus canit Antiphonam, quæ Offertorium nuncupatur, quia antiquo more populus interim ſua dona offerebat. Nomine autem Offertorii ſive offerendæ, ut Amalarius & alii veteres loquebantur, ea omnia comprehenduntur, quæ à Sacerdote & Miniſtris fiunt & recitantur à prædicta ſalutatione uſque ad ſecretæ orationis concluſionem, cum excelſa voce ſacerdos intonat *Per omnia ſecula ſeculorum*. Quis eam antiphonam cantari inſtituerit, non liquet. Plerique à Gregorio Magno primò inſtitutam aſſerunt, quia in ſuo Antiphonario propriam ſingulis Miſſis aſſignavit. Sed jam vigebat in Africa hæc conſuetudo, ut ſcribit Auguſtinus *lib.* 2. *Retract. cap.* 11. Apud Gregorium ſingula offertoria plures verſus habent adjunctos, & quandoque integer pſalmus repetita poſt ſingulos verſus antiphona cantari ſolebat, ut toto illo tempore quo populus offerebat, pſallentium clericorum voces audirentur: ſicut olim in veteri teſtamento cum populus offerret holocauſta, in voce, & tubis & cymbalis laudes canebant Deo, ut ea nimirum modulatione ſe hilari mente munera Deo offerre indicarent. Hac ipſa de cauſa ſolent cantores eadem verba ſæpius repetere, ne citiùs finiat cantus quàm ſacra functio abſolvatur. Ideò non rectè quidam recentiores hanc repetitionem inter muſicæ hodiernæ abuſus enumerant, cum præſertim quædam ejus exempla habeamus in ipſo Gregorii Magni Antiphonario, ut in Offertorio Quinquageſimæ bis dicitur, *Benedictus es Domine, doce me juſtificationes tuas.* Et in offertorio hebdomadæ XXI. poſt Octavam Pentecoſtes in Verſu primo bis dicuntur hæc verba, *Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui*; verbum autem *Et calamitas* ter repetitur. Crebræ etiam repetitiones fiunt in ſequentibus verſiculis: in IV. *Quoniam non reuertetur oculus meus vt videam bona*, ter dicitur *Quoniam*, & novies *vt videam bona*. Rationem hujus repetitionis, ſed myſticam ut ſolet, affert Amalarius lib. 3. cap. 39. *officii auctor*, inquit, *vt affectanter nobis ad memoriam reduceret ægrotantem Iob, repetivit ſæpius verba more ægrotantium.* Hodie ab Offertorio ſublati ſunt verſus, ſed his reſecatis ipſum offertorium moroſiùs decantari debet, ut notavit Radulfus Tungrenſis *prop.* 23. Retinuerunt verſus Offertorii Lugdunenſes in aliquot Miſſis, Romani verò & alii eos ſuſtulerunt, tum quia populi oblationes ceſſarunt, quæ longam pſallendi moram exigebant; tum quia Organa introducta ſunt, quæ cum pulſantur, nec ipſum quidem Offertorium decantatur.

IV. Mos fuit in veteri eccleſia, ut qui ad ſacram ſynaxim conveniebant, panem & vinum portarent & offerrent, ſicut ſupra oſtendi Lib. I. Cap. XXIII. §. 3. ex conciliis & Patribus. Addo Optatum Milevitanum, qui initio libri VI. reprehendit Donatiſtas quod altaria frangerent, in quibus vota populi portabantur, *in quibus fraternitatis munera non juſſit Salvator poni, niſi quæ eſſent de pace condita.* Loquitur autem de oblationibus quæ in altari conſecrabantur, nam ſubdit: *Quid eſt enim altare niſi ſedes corporis & ſanguinis Chriſti?* Ideò Tertullianus *lib. de exhort. Caſtitatis cap.* 7. omnes ſacerdotes eſſe dixit, non quod omnes poteſtatem conſecrandi habeant, ut Anonymus quidam perperam explicavit, egregiè à Petavio confutatus in Diatriba de poteſtate conſecrandi; ſed quia omnes panem & vinum ad altare Dei offerebant. Ritus autem priſcus fuit ea dumtaxat offerre, quæ ſacrificio uſui erant, panem ſcilicet & vinum: reliqua ſupra altare offerri prohibet *can.* 3. Apoſtolorum. Permittit autem offerri & benedici oleum ad luminaria, & incenſum, novaſque ſpicas & uvas ex quibus fiunt panis & vinum, quæ ſunt propria hujus ſacrificii elementa. Reliquos fructus domum mitti jubet epiſcopo & presbyteris, qui diaconis & clericis diſtribuant. Hunc Canonem explicans Zonaras, *Fructus*, inquit, *legumina & alia hujuſmodi offeruntur altari, non ut ſacrificium, ſed tamquam primitiæ. Oleum permittur offerri, ut per hoc lumen vero lumini accendatur, & incenſum tempore oblationis.* Poſteà concilium Trullanum uvam vetuit offerri *can.* 28. propter abuſum, qui in diverſis eccleſiis irrepſerat, ut eam miniſtri incruento ſacrificio conjungentes ſimul cum Euchariſtia populo diſtribuerent. Ideò decrevit ut Sacerdos ſolam oblationem populo porrigeret, & uvam tamquam primitias ſeorſim benediceret, & petentibus tribueret ad fructuum datoris gratiarum actionem. Idem ſancivit *can.* 57. quod ad altare mel & lac offerre non oportet. Concilium verò Carthaginenſe, celebratum anno 397. ut habetur in codice Eccleſiæ Africanæ hæc omnia clariùs ediſſerit *can.* 37. his verbis: *Ut in ſacramentis corporis & ſanguinis Domini nihil offeratur, quàm quod ipſe Dominus tradidit, hoc eſt panis & vinum aqua mixtum. Primitiæ verò, ſeu lac & mel, quod uno die ſolemniſſimo in infantum myſterio ſolet offerri, quamvis in altari offerantur; ſuam tamen habeant propriam benedictionem, ut à ſacramento Dominici corporis & ſanguinis diſtinguantur: nec amplius in primitiis offeratur, quàm de uvis & frumentis.* Primitiarum igitur oblationem abſque ulla temporis limitatione concedit: mel autem & lac offerri præcipit ſemel tantùm in anno in die Paſchalis feſtivitatis, quo ſolemne baptiſma celebrari, & egreſſis è ſacro fonte mel & lac dari conſueverat; de quo ritu

egimus Lib. I. Cap. XVI. Solebat etiam populus in die Cœnæ Domini oleum offerre in ampullis ipſa die ab epiſcopo conſecrandum, ut ex libro ſacramentorum S. Gregorii apud Pamelium, & ex Ordine Romano conſtat. Mos enim veteris eccleſiæ fuit non conficere ſacramenta, nec quidpiam ad ea pertinens benedicere, niſi ex oblatis.

V. Inter calumnias adversùs Eccleſiam Romanam, quas Photius Bulgariæ Regi, hic Romano Pontifici Nicolao miſit, una hæc fuit, quod in Paſchate more Judaico Agnum ſuper altare ſimul cum Dominico corpore offerret & benediceret. Sed hoc putidum mendacium eſt: quamvis enim Romana Eccleſia Agni carnibus Sacerdotalem benedictionem impertiri ſoleret; non eas tamen aut ſuper altare collocabat, aut ſimul cum Chriſti corpore offerebat ſeu benedicebat. Extat Agni benedictio pro die Reſurrectionis in Ordine Romano, ipſa enim die Agni carnes ſacerdotali benedictione ſanctificatas Fideles comedebant ob reverentiam Chriſti Agni immaculati pro nobis occiſi: idque olim in ejus figuram Domino præcipiente conſtituit Moyſes tamquam præcipuam Judaici Paſchatis ceremoniam. Nimio zelo hunc ritum tamquam ſuperſtitioſum & erroneum Walfridus Strabo reprehendit *cap.* 18. nec video cur adeò acerbè morem antiquiſſimum ab eccleſia approbatum, & hodie adhuc vigentem inſectetur: cum præſertim fateatur quod neque in altari, ſed ſub ipſo vel juxta ipſum poneretur, neque ſimul cum Dominico corpore, ut nequiter Latinis impoſuit Photius, ſed propria benedictione & à conſecratione corporis Chriſti multùm diverſa benediceretur. Aliquem fortaſſis abuſum improbat, quem non indicat: aut reſpexit ad præcitatum canonem Africanum, quo inter ea quæ offerri permittuntur, Agnus non recenſetur. At omiſſo Strabone illud inſuper obſervandum eſt, quod ſicut omnia indiſcriminatim offerre illicitum erat; ita Sacerdotes non omnium paſſim oblationes recipiebant. Nam primò omnia dona in locum deputatum ante Miſſam deferre mos erat, qui Gazophylacium ſive Secretarium vocabatur, in quo & oblationum & offerentium diligens inquiſitio à Diacono præmittebatur. Deinde ejectis ſive ſegregatis qui offerre non poterant, ipſa dona conſuetis ritibus, de quibus infra, fideles offerebant per manus Diaconorum altari inferenda. Mos autem antiquus erat, ut qui communicandi jus non habebant, iidem offerre prohiberentur, ut ex concilii Illiberitani can. 28. manifeſtum eſt. *Epiſcopum placuit ab eo qui non communicat, munera accipere non debere.* Omnes enim qui Miſſæ intererant & communicabant, panem quoque & vinum offerebant, ex quibus Euchariſtia conficeretur; atque ideò cum jure communicandi annexum erat jus

offerendi. Lites ſcrunt ſuper hujus canonis intelligentia viri eruditi, ſed facilè componi poſſunt duplicis communionis, munerumque & oblationum adhibita & benè perpenſa diſtinctione. Quod enim attinet ad munera, Baronius *to.* 7. *anno* 523. hoc inter ea & oblationes ponit diſcrimen, quod munera ea dicerentur, quæ nulla habita ratione donantis, in Eccleſiam tamquam in Gazophylacium inferebantur: oblationes autem eſſent, quæ à ſolis Fidelibus Orthodoxis ſolemni ritu offerri & recipi conſueverunt, de quibus ait Irenæus lib. 4. cap. 34. *Is qui offert glorificatur ipſe in eo quod offert, ſi acceptetur munus ejus.* Et munera quidem etiam ab infidelibus acceptata fuiſſe, ex eo probat Baronius quod Anaſtaſius refert in vita Hormiſdæ Theodoricum Italiæ Regem Arianum obtuliſſe B. Petro Apoſtolo cereoſtrata argentea duo penſantia libras LXX. Non ſemper tamen hoc obſervatum fuit ob varias rerum & perſonarum circumſtantias. Cum enim Euſebius Conſtantii Imp. Ariani eunuchus multa B. Petro munera obtuliſſet, Liberius Papa cuſtodem eccleſiæ acriter increpavit, quod illa inferri in Eccleſiam paſſus eſſet, ipſaque tamquam illicita & execranda ab Eccleſia projici mandavit. Rem narrat Athanaſius epiſt. ad ſolitariam vitam agentes. Imo aliquando ſi quid Hæretici eccleſiæ intulerant, antequam in hæreſim laberentur, id eis poſt lapſum reſtitutum fuit: idque Tertullianus de Marcione refert lib. de Præſcript. cap. 30. dicens; *Ubi tunc Marcion, ubi Valentinus? Nam conſtat illos in Catholicam primò doctrinam credidiſſe apud Eccleſiam Romanenſem ſub epiſcopatu Eleutheri benedicti, donec ob inquietam ſemper eorum curioſitatem, quam fratres quoque vitabant, ſemel & iterum ejecti; Marcion quidem cum ducentis ſeſtertiis quæ eccleſiæ intulerat, noviſſimè in perpetuum diſſidium relegati, venena doctrinarum ſuarum diſſeminarunt.* Adeò munera illius hæreſiarchæ eccleſia deteſtata eſt, ut CC. ſeſtertia, quæ, ut ſupputat Budæus, quinque aureorum millia valebant, illi cum è cœtu fidelium expelleretur, ultro reſtituerit, nihil ipſius volens retinere. Hoc verò diſcrimen munerum & oblationum paſſim negligunt probati ſcriptores, nam quæcumque res Deo offeruntur, ſive teſtamento ſive alia quavis donatione; ſive res ſoli, ſive mobiles ſint; ſive pertineant ad ſacrificium, ſive pauperum vel eccleſiaſticorum ſuſtentationi deſtinatæ fuerint, oblationes dicuntur, qua voce uſus eſt Ulpianus in Pandectis *lib.* 24. *tit.* 1. *de donationibus inter virum & uxorem lib.* 5. §. 12. ubi ait locum ſacrum fieri, ſi maritus ad oblationem Dei uxori donaverit. Veteres, teſte Feſto, offerumenta vocabant. Unde colligimus oblationis nomen æquivocum eſſe: nam primò ea munera ſignificat, quæ non altari, ſed eccleſiæ extra Miſſam offe-

rebantur: ſecundò arctatur idem vocabulum ad ea quæ intra Miſſarum ſolemnia altari inferuntur, ſive ad ſacrificium pertineant, ſive ab eo aliena ſint. Eſt & alia magis preſſa ſignificatio, qua oblationis nomine ipſum ſacrificium à ſacerdote Deo oblatum intelligimus, de qua aliquid diximus, cum de nominibus Miſſæ ageremus.

VI. Eadem æquivocatio in nomine communionis repetitur, quæ neceſſariò explicanda eſt, ut palam fiat de qua communione loquamur, cum dicimus illorum oblationes non fuiſſe receptas, qui ad communionem jus non habebant. Quod ergo attinet ad præſentem Diſſertationem, duæ erant communionis ſpecies. Una erat participatio cum fidelibus in communi converſatione & conſortio, atque etiam in oratione, qua qui donati erant, poterant in omnibus cum fidelibus convenire, ſed non in perceptione Euchariſtiæ. Altera, quæ maxima dicebatur, jus præbebat ſumendæ Euchariſtiæ. Qui utrâque privabantur, hi ab eccleſia omnino præciſi erant, quales ſunt hodie excommunicati, de quibus nullum eſt dubium quod nihil poterant altari offerre, cum ab ipſo Eccleſiæ ingreſſu, ſicut & Pœnitentes primi gradus, arcerentur. Idem dicendum eſt de Catechumenis & Pœnitentibus ſecundi & tertii ordinis, & de reliquis qui peracto ſermone ab Eccleſia egrediebantur, & januis clauſis adeſſe myſteriis non poterant. Pœnitentes autem qui ad quartum gradum pervenerant, illi etiam qui ob aliquod minus grave peccatum ſola Euchariſtiæ communione privabantur, licet ſacris intereſſent & orationum participes fierent, atque pauperibus eleemoſynas erogare poſſent, nihil tamen poterant offerre ad altare: cum enim non liceret eis Chriſti corpore refici, conſequens erat ut eorum oblationes rejicerentur, quia poteſtatem offerendi, & jus ſumendi corpus Chriſti ſibi invicem connecti tunc eccleſia arbitrabatur; nec putabat gratas fore & acceptabiles Deo illius hoſtias & oblationes, qui à perceptione divinorum munerum abſtentus erat. Confirmat hunc morem epiſtola Auguſtini nomine ſcripta ad Bonifacium virum illuſtrem, qui tempore Auguſtini vivebat & Romani imperii perduellis erat. Hæc eſt 6. *in Appendice to.* 2. eamque Baronius *an.* 427. eſſe putat alicujus epiſcopi Africani. *Oblatio*, inquit, *domus tua à clericis ne ſuſcipiatur indixi, communionemque tibi interdico, donec peracta pro auſibus vel errore à me definita tibimet pœnitentia & tempore condonato, pro hoc facto corde contrito & humiliato dignum offeras ſacrificium Deo.* De utrâque communione loquitur concilium Ancyranum, ut optimè explicat Baron. *to.* 3. *an.* 314. nam quibus dumtaxat permiſſum erat cum fidelibus orare, illos ait communicaſſe ſine oblatione: qui verò ad Euchariſtiæ perceptionem admittebantur, ii dicebantur communicare cùm oblatione. De com-

munione

munione laica & peregrina ſuo loco commodiùs agam. De Energumenis ſtatuit concilium Illiberitanum *can.* 29. ne ipſorum nomen cum oblatione ad altare recitaretur. De Pœnitentibus autem ſubitò mortuis concilium Vaſenſe I. c. 2. decrevit, ut eorum oblationes reciperentur, & nomina recitarentur. Decreti cauſam reddidit Concilium Arelatenſe II. c. 12. quia pœnitentiam honoraverunt. Idem ſancivit concilium Toletanum XI. can. 12. Atque inde originem accepit quorumdam in Africa ſuperſtitio, qui ori mortuorum Euchariſtiam infundebant, ut communi Eccleſiæ reſtitui crederentur, quæ damnata eſt in codice canonum Eccleſiæ Africanæ c. 18. Cum autem in Eccleſia primævus rigor vigeret, ita fideles cum mortuis communicabant, quemadmodum communicaverant cum viventibus: atque ita qui vivens inter *Flentes* erat, ſive inter *Audientes*, aut *Subſtratos*, vel *Conſiſtentes*; etiam defunctus ſimilem gradum habebat, ejuſque corpus in eodem Eccleſiæ loco collocabatur, in quo vivens ſtare conſueverat; atque inde ad ſepeliendum efferebatur. De his verò qui animo jam deficientes pœnitentiam poſtulabant, & ante reconciliationem ſive abſolutionem moriebantur, Leo Magnus *epiſt.* 92. ad Ruſticum Narbonenſem Epiſcopum ſic ſcripſit. *Horum cauſa Dei judicio reſervanda eſt, in cuius manu fuit ut talium obitus uſque ad communionis remedium differretur. Nos autem quibus viventibus non communicavimus, mortuis communicare non poſſumus.* Porrò communio in his verbis pro abſolutione & venia accipitur, quo ſenſu antiqui canones graviorum quorumdam criminum reis hanc pœnam impoſuerunt, ut nec quidem in fine communionem acciperent, quod de reconciliatione & reſtitutione conſortii cum fidelibus omnino accipiendum eſt. Mitigata deinde fuit hæc ſeveritas, nec ulli ſeriò pœnitenti venia denegata eſt, adeò ut ſecunda Synodus Aurelianenſis c. 15. illorum etiam oblationes recipi conceſſerit, qui in aliquo crimine fuerant interempti, iis tantum exceptis, qui propriis ſibi manibus necem intuliſſent.

VII. Sed regredior ad oblationes, & quia ſupra indicavimus ſimul cum oblationibus offerentium quoque nomina oblata ſeu recitata fuiſſe, ideò inquirendum quid ſit hujuſmodi nominum oblatio ſeu recitatio. Quidam putant hoc nihil aliud fuiſſe quàm pro illis orare, illorumque meminiſſe in orationibus ſeu publicis ſeu privatis. Verè tamen alicujus nomen offerre idem erat, ac ipſum in ſancto ſacrificio recitare & enuntiare; qui ritus manifeſtè colligitur ex epiſtola decima Cypriani adversùs Presbyteros, qui lapſos nondum peracta pœnitentia ad conſortium fidelium, & ad oblationem ac perceptionem Euchariſtiæ admittebant: *Ad communicationem*, inquit, *admittuntur, & of-*

ſertur nomen eorum, & nondum pœnitentia acta, nondum exomologeſi facta nondum manu eis ab Epiſcopo & clero impoſita, Euchariſtia illis datur. Eidem adſtipulatur Innocentius I. ep. qua reſpondet Decentii Epiſcopi Eugubini conſultationibus, ubi ait: *De nominibus recitandis antequam precem ſacerdos faciat, atque eorum oblationes quorum nomina recitanda ſunt ſua oratione commendet, quàm ſupefluum ſit, & ipſe pro tua prudentia recognoſcis, ut cujus hoſtiam nec dum Deo offeras, ejus ante nomen inſinues. quamvis illi incognitum ſit nihil. Prius ergo oblationes ſunt commendandæ ac tunc eorum nomina, quorum ſunt oblationes, edicenda, ut inter ſacra myſteria nominentur, non inter alia quæ ante præmittimus, ut ipſis myſteriis viam futuris precibus aperiamus.* Rurſum Cyprianus *epiſt.* 60. de redemptione captivorum ad Epiſcopos Numidiæ, eorum nomina ſe miſiſſe ſcribit, qui aliquid in illud opus contulerant: non fruſtrà, ut ad eam notat Rigaltius, nec ſupervacuè, nam in ſacrificiis ipſorum nomina offerebantur. Hæc autem recitatio ad Diaconum ſpectabat, teſte Iſidoro, qui epiſt. ad Ludifredum epiſcopum Cordubenſem de Diacono agens ait, *Ad ipſum pertinet officium precum & recitatio nominum.* Idem Hieronymus docet in cap. 18. Ezechielis dicens, *Multos conſpicimus qui opprimunt per potentiam vel furta committunt, ut de multis parva pauperibus tribuant, & in ſuis ſceleribus glorientur, publicéque Diaconus in Eccleſia recitet offerentium nomina: tantum offert illa, tantum ille pollicitus eſt: placentque ſibi ad plauſum populi, torquente conſcientia.* Ex quo diſcimus vitio reproborum in ambitionem degeneraſſe, quod pro Numinis cultu inſtitutum fuerat. Quare idem Hieronymus lib. 2. in Hieremiam cap 11. ait: *Nunc publicè recitantur offerentium nomina, & redemptio peccatorum mutatur in laudem.* Græci nomina recitant, cum ſcindunt panes, & pro ſingulis tam vivis quam defunctis particulam ſeponunt, & offerunt, ſicque eos ſacrificii participes faciunt. Latini in canone diſtinctis locis vivorum & mortuorum memoriam agunt, quod olim fieri ſolebat recenſitis nominibus. Ex verbis enim S. Innocentii modò citatis conſtat recitata fuiſſe nomina inter ſacra myſteria, id eſt in canone, poſt munerum commendationem: idque confirmatur ex Concilio Emeritenſi ſub Vitaliano Papa cap. 19. quo ſtatuitur, *Ut in ſingulis Eccleſiis, in quibus Presbyter juſſus fuerit præeſſe, ſingulis diebus Dominicis ſacrificium Deo procuret offerre, & eorum nomina à quibus eas Eccleſias conſtat eſſe conſtructas, vel qui aliquid his ſanctis Eccleſiis videntur aut viſi ſunt contuliſſe, ſi viventes in corpore ſunt, ante altare recitentur tempore Miſſæ: quod ſi ab hac deceſſerunt aut diſceſſerint luce, nomina eorum cum defunctis fidelibus recitentur in ſuo ordine.*

Nomina verò legebantur ex Diptychis, de quibus & de aliis ad hanc nominum recitationem ſpectantibus commodior agendi locus erit, cum verba illa Canonis explicabimus, *Memento Domine.* Occurrunt autem hoc loco duo quædam ex Walfrido Strabone, quæ pertinent ad oblationem nec mihi omittenda videntur. Nam primò ſic loquitur cap. 22. *Sciendum quoſdam inordinatè offerre, qui attendentes numerum oblationum potius quàm virtutem ſacramentorum, ſæpè in illis tranſeunter offerunt Miſſis, ad quas perſiſtere nolunt. Rationabilius ſiquidem eſt ibi offerre, ubi velis perſiſtere, ut qui munus Domino obtuliſti, offeras pariter pro eodem munere ſuſcipiendo poſtulationem devotam. Non enim fruſtra in actione dicitur,* Qui tibi offerunt: *non dicit,* Qui obtulerunt, *ut intelligamus eos perſiſtere debere in offerendo, donec oblata ad hoc perveniant ad quod oblata ſunt.* Ex quibus verbis diſcimus ſæculo nono, quo Walfridus claruit, eos qui offerebant non ſemper communicaſſe, imò aliquando facta oblatione ſtatim ab Eccleſia diſceſſiſſe, quem abuſum acriter reprehendit. Deinde aliam perſtringit conſuetudinem, dicens, *Sed & in hoc error non modicus videtur, quod aiunt quidam ſe non poſſe aliter plenam commemorationem eorum facere, pro quibus offerunt, niſi ſingulas oblationes pro ſingulis offerant; vel pro vivis & defunctis non ſimul æſtimant immolandum, cum verè ſciamus unum pro omnibus mortuum, & unum panem eſſe & ſanguinem, quem univerſalis Eccleſia offert. Quod ſi cui placet pro ſingulis ſingulatim offerre, pro ſolius devotionis amplitudine & orationum augendarum delectatione id faciat, non ſtulta opinione qua putet unum Dei ſacramentum non eſſe generale medicamentum. Quodammodo enim in fide imperfectus eſt, qui putat Dominum non diſcernere, quando una petitione pro multis rogatur, quid cuique ſit neceſſe: vel faſtidire eum æſtimat, cum eadem oblatio nunc pro uno, nunc pro alio exhibetur.* Hactenus ille, cujuſque Sacerdotis arbitrio ſeu devotioni relinquens unum pro multis offerentibus ſacrificium, aut ſingula pro ſingulis celebrare. Noſtrorum verò temporum alia conditio eſt, alii mores: nec ullus ignorat quid de hac re ab Apoſtolica ſede ſtatutum ſit.

VIII. Adhuc viget mos offerendi in multis eccleſiis, præſertim in pagis & oppidulis Ruſticorum, qui cum priſcarum conſuetudinum tenaciores eſſe ſoleant, ſupervenientibus mutationibus haud facile acquieſcunt. Verùm hujuſmodi oblationes non in uſum ſacrificii cedunt, ſed Parocho vel pauperibus tribuuntur, imò plerumque pecunia offertur, nam cum populi communio refrigeſcente charitate ceſſaſſet, & ad uſum celebrantis modica panis particula ſufficeret; panis verò pro uſu ſacrificii à clericis formaretur, cœpit populus, ut ait Honorius *in*

Gemma animæ lib. 1. *cap.* 66. pro oblatione panis ſive farinæ, denarios offerre. Erat hoc in uſu tempore Petri Damiani, ipſe enim ſcribit *lib.* 5. *epiſt.* 13. quòd ſibi Miſſarum myſteria celebranti uxores Principum Bizanteos obtulerunt: erant autem Bizantei nummi aurei. Porrò uſum offerendi eo tempore apud Latinos deſiiſſe exiſtimo, quo Panis azymus à miniſtris altaris pro Miſſæ ſacrificio confici cœpit: nam ſi quid poſtea oblatum legimus, id nequaquam ad ſacrificium, ſed ad clericorum vel pauperum ſuſtentationem, vel ad eccleſiarum & monaſteriorum conſtructionem pertinebat; & ſic omnino intelligendæ ſunt Conciliorum ſanctiones, quæ poſt annum milleſimum aliquid offerri præcipiunt. Synodus Romana V. ſub Gregorio VII. cap. ult. *Omnis Chriſtianus procuret ad Miſſarum ſolemnia aliquid Deo offerre*: aliquid inquit, non panem aut vinum; *& duci ad memoriam quod Deus per Moyſen dixit*, Non apparebis in conſpectu meo vacuus. *Etenim in collectis ſanctorum Patrum liquidò apparet, quod omnes Chriſtiani offerre aliquid Deo ex uſu ſanctorum Patrum debeant.* Synodus Eboracenſis ſub Celeſtino III. prohibet Sacerdotem aliquid accipere pro Miſſarum celebratione, niſi hoc dumtaxat quod oblatum fuerit. Sunt & alia ſtatuta quibus decernitur, ne quis laïcorum de oblationibus participet, quæ offeruntur ad altare, quæ proculdubio non de his quæ ad ſacrificium ſpectabant, ſed de aliis rebus loquuntur ad uſum Eccleſiæ vel pauperum oblatis: quæ quidem oblationes diu apud fideles permanſerunt. Agit de his Baronius *ann.* 44. *num.* 68. ubi de indicta à Paulo collecta ſermonem habet, pluraque congerit ad comprobandum earum uſum ex Tertulliano, Cypriano, Juſtino, & aliis Patribus, quibus nonnulla addit infra *ann.* 57. *num.* 72. *&* 167. Eaſdem oblationes reſpiciunt decreta concilii Gangrenſis *c.* 7. *&* 8. Vaſenſis I. apud Sirmondum. *c.* 4. Arelatenſis II. *c.* 28. Aurelianenſis I. *c.* 14. Matiſconenſis I. *c.* 4. Engilenheimenſis *c.* 8. Tempore Goffridi Vindocinenſis in uſu erant oblationes in Eccleſiis Monaſterio ſubjectis, quæ in utilitatem Monachorum cedebant, uti conſtat ex epiſt. 40. libri 3. Vivebat autem Goffridus anno 1130. Oblationum in eccleſia Græca priſca formula hæc fuit: *Tua de tuis offerimus tibi Domine.* Similiter Latini, *Offerimus*, inquiunt, *præclaræ Majeſtati tuæ de tuis donis ac datis.* Nam quicquid homo habet Dei donum eſt, & ideò in his quæ offert, reddit Deo quod ſuum non eſt, illo recipiente quod ſuum eſt. In Capitulari Caroli Magni *lib.* 6. *cap.* 285. alia formula oblationum recenſetur his verbis. *Quiſquis noſtrum ſuas res Eccleſiæ tradit, Domino Deo illas offert atque dedicat, ſuiſque ſanctis & non altari, dicendo talia & agendo ita. Facit enim ſcripturam de ipſis rebus, quas Deo dare deſiderat,*

& ipſam ſcripturam coram altari ut ſupra tenet in manu dicens ejuſdem loci Sacerdotibus atque Cuſtodibus : offero Deo atque dedico omnes res quæ in hac chartula tenentur inſertæ, pro remiſſione peccatorum meorum ac parentum & filiorum, aut pro quocunque illas Deo deliberare voluerit ad ſerviendum ex his Deo in ſacrificiis, Miſſarumque ſolemniis, orationibus, luminariis, pauperum ac clericorum alimoniis, & cæteris divinis cultibus, atque illius eccleſiæ utilitatibus. Si quis autem eas inde, quod fieri nullatenus credo, abſtulerit, ſub pœna ſacrilegii ex hoc Domino Deo, cui eas offero atque dedico, diſtrictiſſimas reddat rationes. Hoc antiquis ſolemne fuit ut chartas donationum ponerent ſuper altare, ut patet ex Marculfo Monacho, qui vivebat an. 660. lib. 1. formularum cap. 1. *Nec de hoc quod à Dominum timentibus hominibus tranſmiſſum, aut in altario offertum fuerit, auferre præſumat.* Anaſtaſius quoque in Adriano donationem factam Romanæ eccleſiæ à Carolo Magno poſitam ab eo fuiſſe refert ſuper altare S. Petri. Idem confirmat Gregorius Turonenſis *lib.* 1. *de gloria Martyrum cap.* 61. ubi narrat baltheum ex auro puriſſimo cum omni apparatu ſtudioſiſſimè fabricatum ab homine deuoto oblatum ſuper altare baſilicæ S. Nazarii. Alia quædam teſtimonia affert Bignonius in notis ad locum citatum Marculfi; quibus plura addi poſſent ex breviculis ſive inſtrumentis donationum, quas eccleſiis & locis religioſis Reges, Principes, & alii paſſim fecerunt. Adhuc vigebat hæc conſuetudo tempore Innocentii III. qui *cap. ex litteris, de conſuetudine*, reſcribens Archiepiſcopo Lundenſi in Dania, non Lugdunenſi, ut perperam ſcribitur in Decretalibus, perfectæ donationis ſignum eſſe ait, cum quis modicum terræ illius poſſeſſionis quam offert eccleſiæ, ponit ſuper altari. Eodem modo Monachi cum per ſolemnem profeſſionem ſeipſos offerunt Deo, ipſius profeſſionis chartam ponunt in altari, ut S. Benedictus præcipit in Regula *cap.* 58. Et Regula Tarnatenſis, ſiue Agaunenſis Monaſterii *cap.* 1. agens de his qui ſæculo renuntiantes ſe & ſua donabant Monaſterio, *oblatione in ejus*, inquit, *ad integrum devotio ſincera commendet, & ſuper altare ſtatuat.* Conſonat Regula Magiſtri *cap.* 89. dicens: *Si quis cum rebus ſuis introierit, tunc ille brevis, & donatio rerum ſuarum Deo vel Monaſterio facta ipſius donatoris manu ſuper altare ponatur, dicente ipſo fratre: Ecce Domine cum anima mea & paupertate mea quicquid mihi donaſti tibi reconſigno & offero: & ibi volo ut ſint rès meæ, ubi fuerit cor meum & anima, ſub poteſtate tamen Monaſterii & Abbatis, quem mihi Domine in vice tua timendum præponis.* Ad hunc morem alludere videtur Gregorius Magnus *lib.* 4. *expoſit. in* 1. *Regum cap.* 4. cum de Novitiis differens ait, *Quod coram nobis promittunt, Deo offerimus, ut ipſe jam de manibus noſtris*

teneat, quod exquirat. Cum ergo ea quæ Novitii promittunt Deo offerimus, quaſi chirographum quod nobis faciunt, illi damus. Quia nimirum chartam profeſſionis poſitam à Novitio ſuper altari Abbas Miſſam celebrans accipit, & loco Dei acceptat, & ipſi offert. Idem olim ſervabant Abbates, cum benedictionis munere accepto ab epiſcopo diœceſano, obedientiam illi & reverentiam pollicebantur, nam chartam ejus ſponſionis ſeu profeſſionis altari imponebant: quem ritum commemorat Innocentius III. *lib.* 1. *epiſt.* 58. ſic ſcribens epiſcopo Burgenſi: *Cum autem ab eo* Epiſcopo *fuerit benedictus, reverentiam ei ſuper his tantummodo quæ præſcripta ſunt repromittat, profeſſione hujuſmodi ſuper altare in ſcriptis oblata.* Ad quæ verba quædam eruditè obſervat Franciſcus Boſquetus in notis. Ejus autem profeſſionis formulam exhibet Honorius III. *cap.* 43. Ne Dei eccleſiam: de Simonia.

CAPVT IX.

Ritus oblationum deſcribitur. An omnes offerentes accederent ad altare. Orationes, quibus munera offeruntur, diverſas eſſe in diverſis eccleſiis. Vinum aqua miſceri ex Chriſti inſtitutione. Græci bis aquam miſcent. Quo apparatu dona ſacranda deferant è protheſi ad altare. Quo ſitu olim collocaretur hoſtia ſuper altare. Thurificatio, & lotio manuum. Sacerdotis pro ſe ad populum deprecatio. Orationes Secretæ.

I. Ritum olim in oblatione adhibitum ſic deſcribit Ordo Romanus. *Cantores cantant offertorium cum verſibus, & populus dat oblationes ſuas, ideſt panem & vinum, & offerunt cum Fanonibus candidis primò maſculi, deinde fœminæ.* Erant autem fanones, ſindones, ut notat ipſius ordinis expoſitio apud Caſſandrum. *Noviſſimè verò Sacerdotes & Diaconi offerunt, ſed ſolum panem, & hoc ante altare. Subdiaconus verò cum calice vacuo ſequitur Archidiaconum; & Pontifice oblationes populorum ſuſcipiente, Archidiaconus ſuſcipit poſt eum amulas, & refundit in calicem majorem.* Amula hic accipitur pro vaſculo, quo vinum continebatur, antiquis verò amula erat vaſculum quo religionis gratiâ aqua portabatur, qua voce uſus eſt Columella de cultu hortorum.

Aut habilem lymphis amulam, Bacchove lagenam.

Oblationes autem à Pontifice ſuſcipit Subdiaconus & ponit in Sindonem, quæ eum ſequitur, quam tenent duo Acolythi. Tunc epiſcopus redit in ſedem & lavat manus, quibus lotis *accedit ad altare. Tunc Subdiaconi levantes oblatas de manu Subdiaconi ſequentis porrigunt Archidiacono, & ille componit altare. Ornato verò altari, Archidiaconus ſumit amulam Pontificis cum vino de Subdiacono, & refundit ſuper colum*, ideſt ſuper colatorium, *in calicem. Deinde deſcendit Subdiaconus ſequens in Scholam, & accipit fontem de manu Archiparaphoniſtæ & defert Archidiacono, & ille ex amula infundit faciens crucem in calicem.* Porrò Subdiaconus ideò ad ſcholam cantorum accedit, ut ab eis aquam accipiat vino miſcendam, quia cantores, ut docet Amalarius *lib.* 3. *cap.* 19. propter inſtantem cantandi neceſſitatem non habent licentiam huc illuc diſcurrendi, & ne penitus extorres eſſent à ſacrificio, aquam pro cæteris offerebant. *Mox Pontifex ſalutat altare*, ipſum videlicet oſculando, *& ſuſcipit oblatas de manibus Presbyterorum & Diaconorum, quibus licitum eſt accedere ad altare. Deinde Archidiaconus ſuſcipit oblatas duas de oblationario, & dat Pontifici: quas dum poſuerit Pontifex in altari, levat calicem Archidiaconus de manu Subdiaconi, & ponit eum ſuper altare juxta oblationes Pontificis à dextris, involutis anſis cum offertorio ſuo*, id eſt cum velo, quod nunc quoque offertorium dicitur, quia eo utimur, cum dona offeruntur, *quod etiam ponit in dextro cornu altaris. Poſt oblationem ponitur incenſum ſuper altare, & Pontifex inclinans ſe paululùm ad altare reſpicit ſcholam & annuit ut ſileant, & convertit ſe ad populum dicens, Orate.* Hæc Ordo Romanus in prima Miſſæ deſcriptione; idemque ferè repetitur in tertia, & quarta. An verò populus ſua dona oblaturus cancellos ingredi & ad altare accedere permitteretur, non poteſt facilè explicari, niſi tempora diſtinguamus & regiones. Apud Græcos omnes laicos à ſacrario ſemper excluſos, excepto Imperatore cum dona ſua Creatori offerre volebat, canon Trullanus LXIX. oſtendit, multique comprobant Græci ſcriptores, quos Leo Allatius citat in diſſertatione de templis recentiorum Græcorum. Eumdem morem diu apud latinos viguiſſe ex Ordine Romano liquet in ſecunda Miſſæ deſcriptione, quæ eſt Patrum occidentalium. *Pontifex*, inquit, *dum cantatur offertorium, à Presbytero & Archidiacono ad locum ubi oblationes à fidelibus laicis ſive viris ſive fœminis offeruntur, eaſdem accepturus ducatur.* Et in tertia, quæ propria Romanæ Eccleſiæ eſt: Pontifex deſcendit ad *Senatorium & ſuſcipit oblationes Principum.* Et infra: *Pontifex antequam tranſeat in partem mulierum, deſcendit ante Confeſſionem &*

ſuſcipit oblatas Primicerii defenſorum. Idem confirmat Capitulare Caroli Magni lib. 5. cap. 219. *Ut per omnes dies Dominicos oblationes Deo offerant, & ut ipſa oblatio foris ſepta altaris recipiatur.* Heraldus etiam Turonenſis Archiepiſcopus *cap.* 7. ſui Capitularis diſertis verbis conſtituit, *Ut populus extra cancellos ſtet, ejus oblatio extra cancellos recipiatur.* At Teodulphus Aurelianenſis in ſuo item Capitulari cap. 6. ſolas fœminas excludit, quas in locis ſuis ſtare jubet, atque ibi ſacerdotem earum oblationes accipere. De viris nihil ſtatuit, ex quo licet inferre quòd illi ad altare accederent, & ibi offerrent. Sic paulatim everſa eccleſiaſtica diſciplina omnes indiſcriminatim cujuſcumque ſexus & conditionis ad ſacrum altare ſibi aditum uſurparunt.

II. In Ordine Romano nulla fit mentio orationum quæ dici ſolent à ſacerdote, dum oblationes & reliqua peraguntur, quas nec Gregorius Magnus in libro Sacramentorum, nec Alcuinus, nec Amalarius, nec alii Romanæ Miſſæ expoſitores commemorant; quia ut obſervat Micrologus *cap.* 11. Romanus Ordo nullam orationem inſtituit poſt Offerendam ante ſecretam; & ideò omnis iſta actio ſub ſilentio complebatur. Ex hac autem conſuetudine Romanæ Eccleſiæ quorumdam Scholaſticorum opinio convellitur, aſſerentium oblationem iſtam cum orationibus eidem aſſignatis ad ſacrificii integritatem pertinere. Fatentur quidem & agnoſcunt omnes Theologi oblationem eſſe intrinſecam ſacrificio, ſed in qua ejus parte conſiſtat; an cum Sacerdos præſcripto ritu panem & vinum offert, an cum peracta conſecratione ea verba profert, *Unde & memores nos Domine ſervi tui offerimus præclaræ majeſtati tuæ hoſtiam puram,* & quæ ſequuntur; quæſtio inutilis eſt. Oblatio enim, cum ſit inſeparabilis à ſacrificio, à certa precum ſive rituum formula non dependet; alioquin ſacrificium Apoſtolorum & cæterorum, qui nondum inſtitutis hujuſmodi orationibus vixerunt oblatione caruiſſet. Quicquid igitur offertorii nomine comprehenditur, ſimplex ceremonia ac merè accidentalis eſt mox futuri ſacrificii præparatoria. Hinc etiam diſcimus, qua de cauſa orationes quæ in offertorio dicuntur in diverſis Eccleſiis diverſæ ſint; quia cum diu Romana eccleſia illis uſa non fuerit, unaquæque eccleſia ſibi peculiares inſtituit. Micrologus duas tantum profert ex Ordine Gallicano, nempè *Veni ſanctificator*, & *Suſcipe S. Trinitas.* Ordo Romanus in ſecunda deſcriptione Miſſæ hanc ſolam commemorat, *Veni ſanctificator*, quæ non eſt Romanæ Eccleſiæ, ſed partium occidentalium. In antiquis Miſſalibus Monaſticis hac unica oratione panis & vinum offeruntur.

Suſcipe S. *Trinitas unus Deus, hanc oblationem quam tibi offerimus in memoriam beatæ Paſſionis, Reſurrectionis, & Aſcenſionis Domini noſtri Jeſu Chriſti, & in honorem B. Mariæ ſemper Virginis genitricis ejuſdem Domini noſtri, & omnium ſanctorum & ſanctarum, cœleſtium virtutum & vivificæ crucis: ut eam acceptare digneris pro nobis peccatoribus, & pro animabus omnium fidelium defunctorum. Qui vivis.* Ita olim Ciſtercienſes.

Ritu Eccleſiæ Lugdunenſis cum Sacerdos calicem diſcooperit, ait: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem ſalutaris accipiam, & nomen Domini invocabo.* Tum accipiendo calicem dicit: *Hanc oblationem quæſumus omnipotens Deus ut placatus accipias, & omnium offerentium & eorum pro quibus tibi offertur peccata indulge.* Deinde elevat calicem dicens, *In ſpiritu humilitatis*, &c. Et poſt incenſatum altare & lotas manus ait: *Veni ſancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium, & tui amoris in eis ignem accende.* Tum inclinat ſe ante altare & dicit: *Suſcipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero in memoriam Incarnationis, Nativitatis, Paſſionis, Reſurrectionis, & Aſcenſionis Domini noſtri Jeſu Chriſti, & in honorem Virginis Mariæ, & in honorem omnium ſanctorum tuorum, qui tibi placuerunt ab initio mundi, ſeu eorum quorum hodie feſtivitas celebratur, & quorum nomina & reliquiæ hic habentur, ut illis proficiat ad honorem, nobis autem ad ſalutem; ut illi omnes Sancti pro nobis intercedere dignentur in cœlis, quorum memoriam agimus in terris. Per eumdem Dominum noſtrum.*

Ritu Eccleſiæ Sarisburienſis panis & vinum ſimul offeruntur hac oratione. *Suſcipe S. Trinitas hanc oblationem, quam ego indignus peccator offero in honore tuo, B. Mariæ & omnium Sanctorum tuorum, pro peccatis & offenſionibus meis, & pro ſalute vivorum & requie omnium fidelium defunctorum. In nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti acceptum ſit omnipotenti Deo hoc ſacrificium novum.*

In Miſſali Hiſpalenſi ad hoſtiam offerendam dicitur hæc Oratio. *Acceptabilis ſit majeſtati tuæ omnipotens Deus hæc oblatio, quam tibi offerimus pro reatibus & facinoribus noſtris, & pro ſtabilitate ſanctæ Dei Eccleſiæ catholicæ.* Ad calicem. *Offerimus tibi Domine calicem Chriſti filii tui, humiliter deprecantes clementiam tuam, ut ante conſpectum divinæ majeſtatis tuæ cum odore ſuavitatis aſcendat.*

In antiquo Miſſali M. S. Bibliothecæ Vaticanæ cod. 4772. quod alicujus Monaſterii fuiſſe conſtat, ſic fit oblatio. Quando Diaconus offert calicem Presbytero, calicem ſcilicet cum patena & hoſtia ſuperpoſita, dicit: *Immola Deo ſacrificium laudis, & redde Altiſſimo vota tua.* Et ſacerdos accipiens oblationem dicit: *Calicem ſalutaris accipiam & nomen Domini invocabo. Laudans invocabo Dominum, & ab inimicis meis ſalvus*

ero. Et conſequenter dicit hanc Orationem. *Suſcipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro me peccatore, & noſtræ congregationis ſalute, & pro omnibus in Chriſto fratribus & ſororibus noſtris, & pro omni populo Chriſtiano, & pro omnibus eleemoſynas nobis facientibus, & pro his etiam qui ſe commendaverunt in noſtras orationes, & qui noſtri memoriam in ſuis orationibus habent, ut hic veniam recipiamus peccatorum, & in futuro præmia conſequamur æterna.* Cum ſuperpoſita fuerit oblatio in altari dicat. *Acceptum ſit Domino Deo omnipotenti iſtud ſacrificium altari ſuo ſuperimpoſitum, in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti. Sit ſignatum, & conſecratum, & benedictum ſacrificium.* Super oblata. *Sanctifica Domine hanc oblationem, ut nobis unigeniti tui corpus fiat.* Super calicem. *Sanctifica quæſumus Domine hunc calicem, ut nobis Vnigeniti tui ſanguis fiat.*

In Miſſa codicis Tiliani apud Menardum, & in ea quam edidit Illyricus, diverſæ habentur formulæ oblationum, generales & particulares. Sunt & aliæ in aliis Miſſalibus quæ ferè cum ſupraſcriptis coincidunt. Omnium breviſſima eſt ſequens oratio, qua panem & vinum ſimul offerunt Fratres Prædicatores. *Suſcipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero in memoriam paſſionis Domini noſtri Jeſu Chriſti, & præſta ut in conſpectu tuo tibi placens aſcendat, & meam & omnium fidelium ſalutem operetur æternam.*

Ritu Ambroſiano Sacerdos offerens hoſtiam dicit: *Suſcipe Clementiſſime Pater hunc panem ſanctum, ut fiat Unigeniti tui corpus, in nomine Patris* &c. Et dum offert calicem ait, *Suſcipe clementiſſime Pater hunc calicem, ut fiat Unigeniti tui ſanguis, in nomine Patris* &c. Deinde junctis manibus & inclinatus dicit, *Omnipotens ſempiterne Deus, placabilis & acceptabilis ſit tibi hæc oblatio, quam ego indignus pro me miſero peccatore, & pro delictis meis innumerabilibus tuæ pietati offero, ut veniam & remiſſionem omnium peccatorum meorum mihi concedas, & iniquitates meas ne reſpexeris, ſed ſola tua miſericordia mihi proſit indigno.* Tum ſtans manibus extenſis proſequitur. *Et ſuſcipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus pro regimine & cuſtodia atque unitate catholicæ fidei, & pro veneratione quoque B. Dei genitricis Mariæ, omniumque ſimul Sanctorum tuorum: & pro ſalute & incolumitate famulorum famularumque tuarum, & omnium pro quibus clementiam tuam implorare polliciti ſumus, & quorum quarumque eleemoſinas ſuſcepimus, & omnium fidelium Chriſtianorum tam vivorum quàm defunctorum; ut te miſerante remiſſionem omnium peccatorum, & æternæ beatitudinis præmia in tuis laudibus fideliter perſeverando percipere mereantur, ad gloriam & honorem nominis tui, Deus miſericordiſſime rerum conditor. Per Chriſtum Dominum noſtrum.* Diebus Dominicis & in feſtis Sanctorum dicit Orationem incipientem,

Suſcipe ſancta Trinitas, parum differentem ab ea quæ ſupra deſcripta eſt in ritu Lugdunenſi. Deinde manus expanſas tenens ſuper oblata ait, *Et ſuſcipe S. Trinitas hanc oblationem pro emundatione mea, ut mundes & purges me ab univerſis peccatorum maculis, quatenus tibi dignè miniſtrare merear, Deus & clementiſſime Domine.* Poſtea benedicit oblata his verbis: *Benedictio Dei omnipotentis Patris & Filii & Spiritus ſancti copioſa de cælis deſcendat ſuper hanc noſtram oblationem, & accepta tibi ſit hæc oblatio Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, miſericordiſſime rerum conditor. Amen.* Tandem ſi ſolemniter celebrat, incenſat oblata.

Mozarabes dicunt duas orationes ex Miſſali Hiſpalenſi ſupra deſcriptas, quibus addunt *In ſpiritu humilitatis*, & *Veni ſanctificator.*

III. More Romano Sacerdos offert primò patenam cum hoſtia dicens orationem, *Suſcipe ſancte Pater omnipotens, æterne Deus hanc immaculatam hoſtiam*, &c. De qua oratione Joannes Hoffmeiſter ordinis S. Auguſtini in expoſitione Miſſæ ſibi cum viro docto magnam fuiſſe diſceptationem ſcribit, objiciente illo ſe mirari, quomodo auderemus panem & vinum vocare hoſtiam immaculatam, quam Deus ſuſcipiat pro ſalute vivorum & defunctorum: cui ipſe reſpondit. *Non panem & vinum vocamus immaculatam hoſtiam, ſed corpus & ſanguinem Domini, quæ ex illis conficiuntur. Igitur non ob hoc quod jam ſunt, ſed quod paulò poſt futura ſunt, tali digna æſtimantur appellatione, locutionis quodam modo à ſacris litteris non alieno. Sicut Judas ab initio ſuæ vocationis vocatus eſt proditor, quia talis futurus erat.* Dicimus ergo immaculatam hoſtiam per relationem ad terminum ſubſtantiæ panis & vini mox ſubrogandum: neque enim aliter pertinent panis & vinum ad rem immolatam, niſi quia ex Chriſti inſtitutione in his conficitur ſacrificium, & ſub eorum ſpeciebus per verba conſecrationis Chriſti corpus & ſanguis verâ & reali tranſubſtantiatione collocantur. Pane autem oblato ponit ſacerdos vinum in calice & aquam miſcet, idque ex Chriſti inſtitutione, ut antiquæ Liturgiæ Jacobi, Marci, Baſilii, & Joannis Chryſoſtomi teſtantur, dicentes Chriſtum poſtquam cœnavit accepiſſe calicem & vino aquam miſcuiſſe. Idem definitum fuit in concilio III. Carthaginenſi c. 24. *Ut in ſacramentis corporis & ſanguinis Domini nihil amplius offeratur, quàm quod ipſe Dominus tradidit, hoc eſt panis & vinum aqua mixtum.* Et in concilio IV. Aurelianenſi c. 4. *Ut nullus in oblatione ſacri calicis, niſi quod ex fructu vineæ ſperatur, & hoc aqua mixtum offerre præſumat; quia ſacrilegium judicatur aliud offerri, quàm quod in mandatis ſacratiſſimis Salvator inſtituit.* At in antiquis editionibus hujus canonis textum cor-

ruptum fuiſſe pridem obſervarunt viri eruditi; nam ſic legebatur, *& hoc ſine aqua mixtum*: repugnat autem quod mixtum ſit & ſine aqua; quare delenda vox *ſine* vel in *niſi* mutanda, quod forſitan verius eſt. Concilium quoque Autiſſiodorenſe *c.* 8. Vormatienſe *c.* 4. Triburienſe *c.* 19. vinum aqua mixtum offerri decreverunt, idque antea conſtituiſſe dicitur Alexander I. non quod auctor hujus mixtionis fuerit, ut nonnulli perperam ſcribunt, ſed quia adversùs hæreticorum errores, quod ex Domini & Apoſtolorum traditione acceperat, ſcripto firmavit. Longam de hoc argumento epiſtolam ſcripſit ad Cæcilium Cyprianus, quam laudat Auguſtinus *lib.* 4. *de doctr. Chriſtiana cap.* 21. hoc Domini præceptum eſſe affirmans, cujus tranſgreſſio graviſſimum peccatum ſit, & hujus ineffabilis ſacramenti mutilatio. Juſtinus Martyr Apolog. 2. panem, vinum, & aquam offerri ait. Irenæus lib. 4. cap. 57. *Dominus,* inquit, *accipiens panem, ſuum corpus confitebatur, & temperamentum calicis ſuum ſanguinem confirmavit.* Damaſcenus lib. 4. de fide Orthod. cap. 14. *Conſimili modo,* ait, *acceptum calicem & vino & aqua conſtantem impertivit eis.* Gennadius de eccleſiaſticis Dogmatibus cap. 75. *In euchariſtia non debet pura aqua offerri, ut quidam ſobrietatis falluntur imagine, ſed vinum cum aqua mixtum.* Ambroſius *lib.* 5. *de ſacram. cap.* 1. aquam vino miſceri docet, tum quia Chriſtus petra eſt, quam illa præfiguravit, ex qua Moyſes aquam eduxit: tum quia ex latere Chriſti ſanguis & aqua fluxerunt. Auguſtinus in ſermone ad Neophytos, *Hoc accipite in pane, quod pependit in cruce: hoc accipite in calice, quod manavit de Chriſti latere.* Theodulphus item Aurelianenſis duplicem ejuſdem mixtionis cauſam agnoſcit in libello de Ordine baptiſmi, quem edidit Menardus in notis ad librum Sacramentorum, *cap.* 18. ſive quia de latere Domini aqua cum ſanguine fluxit: vel quia per vinum Chriſtus, per aquam populus ſignificatur. Hanc verò ſecundam rationem elegantiſſimè pertractat Cyprianus in laudata epiſtola ad Cæcilium. *Videmus in aqua populum intelligi, in vino oſtendi ſanguinem Chriſti. Quando autem in calice aqua vino miſcetur, Chriſto populus adunatur, & credentium plebs ei in quem credidit copulatur & conjungitur. Quæ copulatio & conjunctio aquæ & vini ſic miſcetur in calice Domini, ut commixtio illa non poſſit ab invicem ſeparari. Unde eccleſiam, id eſt plebem in eccleſia conſtitutam, fideliter & firmiter in eo quod credidit perſeverantem, nulla res ſeparare poterit à Chriſto. Sic autem in ſanctificando calice Domini aqua ſola offerri non poteſt, quomodo nec vinum ſolum poteſt. Nam ſi vinum ſolum quis offerat, ſanguis Chriſti incipit eſſe ſine nobis: ſi verò aqua ſit ſola, plebs incipit eſſe ſine Chriſto.* Hæc & alia multa Cyprianus, quæ Patres concilii tertii

Bracarenſis *can.* 1. tranſcripſerunt. Hydroparaſtatas ſive Aquatios & Encratitas, qui ſola aqua utuntur in myſteriis; itemque Armenos, qui ſolum vinum adhibent, ſemper damnavit Eccleſia. Aquariorum mentionem faciunt Clemens Alexandrinus *lib.* 1. *Stromatum*, Irenæus *lib.* 5. *cap.* 1. Chryſoſtomus *hom.* 83. *in Matth.* Auguſtinus *de hæreſibus cap.* 64. Epiphanius *hæreſ.* 46. *adversùs Encratitas*, Theodoretus *lib.* 1. *hæretic. ſabul. cap.* 20. Aliam Aquariorum ſpeciem Cyprianus impugnat in prædicta epiſt. 63. eorum nimirum qui cum veſpere calicem cum vino & aqua, ſicut Dominus obtulit offerrent; in matutinis tamen & antelucanis cœtibus ſola aqua utebatur, ne Gentiles ex odore vini eos agnoſcerent. Armenos damnavit concilium Trullanum *can.* 32. eoſque egregiè confutat Clemens Galanus *Tomo II. ſecundæ partis Conciliationis Eccleſiæ Armenæ cum Romana, tract. de nova lege, quæſt.* 4. §. 3. *ſect.* 2. Hi ſtultorum more, dum Aquariorum hæreſim vitant, in contrarium errorem lapſi ſunt, ſolum vinum offerentes: ſive per ſolum vinum unam dumtaxat in Chriſto naturam deſignatint, à Jacobo Syro Eutychianæ blaſphemiæ propagatore ſeducti, ut Nicephorus indicavit *lib.* 18. *Eccleſiaſt. hiſt. cap.* 53. ſive aquam detraxerint ut à Græcis ſepararentur, ut ex quadam illorum hiſtoria colligitur, quam ſupra commemoravimus *Lib. I. Cap. XXIII.* Refert Bernardus *epiſt.* 69. quorumdam opinionem exiſtimantium aquæ mixtionem neceſſariam eſſe ad ſacramenti integritatem; ſed certa eſt Theologorum ſententia omiſsâ aquâ validam eſſe conſecrationem, quamvis omittens graviter peccet. Cum verò aqua myſterii causâ apponatur, vel minima gutta ſufficiens eſt: de qua re Antonius Auguſtinus vir doctiſſimus in Synodalibus Conſtitutionibus Tarraconenſibus Pii V. ad illius civitatis Archiepiſcopum, conſtitutionem affert, in qua nonnullos arguit, qui non guttam tantummodo aquæ, ſicut fieri debet, calici infundebant; ſed plus aquæ quàm vini, aut tantumdem aquæ quàm vini, quod omnino corrigi & emendari præcepit. Hunc autem exceſſum præcaventes quædam Eccleſiæ aquam vino miſcendam parvo cochleari excipere ſolebant, & ex eo in calicem fundere, qui mos adhuc permanet in eccleſiis Carthuſianorum. Romano ritu dum aqua miſcetur vino dicitur Oratio, *Deus qui humanæ ſubſtantiæ dignitatem*, quæ extat in Miſſa veteri edita ab Illyrico, & in Tilliana apud Menardum. Eccleſiæ omnes Orientales & plures Latinæ in eâdem mixtione ſanguinem & aquam è Chriſti latere fluxiſſe commemorant. Sic enim Ambroſiani dicunt cum aquam infundunt, *De latere Chriſti exivit ſanguis & aqua pariter, in nomine Patris, &c.* Sic Lugdunenſes, *De latere Do-*

mini noſtri Jeſu Chriſti exivit ſanguis & aqua tempore paſſionis: id eſt myſterium S. Trinitatis. Joannes Evangeliſta vidit & teſtimonium perhibuit, & ſcimus quia verum eſt teſtimonium ejus. Sic Hiſpalenſes; *Ex latere Domini noſtri Jeſu Chriſti ſanguis & aqua exiiſſe perhibetur, & ideò pariter commiſcemus ut miſericors Deus utramque ad medelam animarum noſtrarum ſanctificare dignetur.* Sic Ciſtercienſes priſco ritu, *Sicut de latere Domini noſtri Jeſu Chriſti exivit ſanguis & aqua, ſic fiat pariter commixtio vini & aquæ in remiſſionem peccatorum noſtrorum.*

IV. Græci bis aquam miſcent, ſemel frigidam cum in protheſi ſancta dona præparant, pungente ſacerdote panem ſancta lancea & dicente, *Unus militum lanceâ latus ejus aperuit, ſtatimque exivit ſanguis & aqua*: & Diacono infundente vinum & aquam. Deinde calidam poſt conſecrationem, immediatè ante communionem, petente Diacono à ſacerdote ut aquam fervidam benedicat, illo verò benedicente his verbis, *Benedictus fervor ſanctorum tuorum jugiter, nunc & ſemper & in ſecula ſeculorum, Amen.* Tum Diaconus infundit in calicem dicens, *Fervor fidei plenus Spiritu ſancto Amen.* Tum Diaconus infundit in calicem dicens, *Fervor fidei plenus Spiritu ſancto. Amen.* Rationem reddunt hujus ſecundæ mixtionis ſcriptores Græci apud Goar in notis ad Miſſam Chryſoſtomi *num.* 167. & apud Arcudium *lib.* 3. *ſuæ concordiæ cap.* 39. tum quia aqua calida è latere Chriſti exivit, tum quia per eam, fervorem S. Spiritus intelligi volunt. Addi poteſt Theodorus Antidorum Epiſcopus apud Allatium in Hottingero convicto cap. 9. *Dictum eſt*, ait ille in expoſitione Miſſæ, *in principio Protheſis quo præparentur modo à Diacono tunc infundente partem puſillam aquæ. Et ſic manent quouſque ſanctificentur & tranſmutentur Spiritu ſancto, & ad tempus exaltationis pretioſi Corporis Chriſti & Dei noſtri. Tum verò adducitur aqua calida in parvo lebete, ex eáque infundunt in ſacra menſæ appoſita ſive crateres ſint ſive pocula: ut ſicuti ſupra naturæ vires tamquam ex vivente utraque tunc proceſſerunt ex ſacro latere caliditatis plena; pari modo & aqua perquam maximè calida tempore communionis immixta perfectum typum abſolvit eorum qui communicant ex calice, tamquam qui per illam lateri vitam exhibenti contigui fiunt.* Hunc autem Græcorum ritum quidam è noſtris Theologis ignorantes, vel utramque mixtionem confundunt, ut Eſtius vir alioquin doctiſſimus *orat. Theologica.* 16. vel putant eos aquam non apponere, ut Guido Carmelita *lib. de hæreſibus*; vel aquæ calidæ infuſionem impugnant, ut Umbertus Sylvæ candidæ Epiſcopus invectiva adversùs Nicetam Pectoratum. Sed immeritò hac de cauſa Græci vexantur, hunc enim ritum in ſuis Liturgiis præſcribunt ſancti Patres Baſilius & Chryſoſto-

mus, uſuque perpetuo orientalis Eccleſiæ Sacerdotes doctrina & ſanctitate conſpicui comprobarunt. Hunc eumdem Græcorum morem convellit S. Thomas 3. *p. qu.* 83. *art.* 6. *ad* 4. dicens: *Nullo modo debet aqua vino jam conſecrato miſceri, quia ſequeretur corruptio ſacramenti pro aliqua parte.* Quæ doctrina ex ignoratione approbati ritus procedens Latinis præbuit anſam Græcos impugnandi in concilio Florentino, pro quibus optimè reſpondit Epiſcopus Mitylenenſis, & Eugenio Papæ plenè ſatisfecit. Solent etiam Græci ingenti pompa & apparatu è Protheſi ad majus altare ſacra dona conſecranda deferre, quam ceremoniam majorem ingreſſum vocant. Egreſſi enim tam celebrans quàm miniſtri è porta minoris aræ per eccleſiam procedunt incipientes à parte virorum. Antecedunt lectores cereas faces præferentes, & Diaconi cum thuribulis thus adolentes. Sequitur Diaconus, ſive ſacerdos qui panem in diſco poſitum & opertum velamine in capite geſtat: & poſt illum alius, qui calicem item opertum ante pectus defert. Quod ſi adſint plures ſacerdotes concelebrantes, hi proceſſionem comitantur vacuos calices ornatus gratia, & alia altaris inſtrumenta ſive Sanctorum reliquias portantes. Cantores interim gravi cantu Cherubicum hymnum modulantur, & Epiſcopus omnibus benedicit. Populus verò procumbens ipſa nuda elementa panis & vini nondum conſecrata, ac ſi jam eſſent in corpus & ſanguinem Chriſti tranſmutata venerabundus adorat. Jacobus Goar ad Liturgiam Chryſoſtomi *num.* 110. hanc adorationem ſuſtineri poſſe tanquam Orthodoxam exiſtimat, utpotè exuberans devotionis argumentum, quo conſecratio prævenitur: & cultum exhiberi ait vel ſigno crucis in pane impreſſo; vel Chriſto ipſi, qui paulò poſt ſub illis ſpeciebus præſens aderit; fatetur tamen plebem erudiendam & admonendam, ne fortè Chriſtum jam ibi præſentem eſſe opinetur. At vir doctiſſimus natione Græcus Petrus Arcudius *lib.* 3. *de Euchariſtia à cap.* 16. *ad* 25. hanc adorationem inter Græciæ eterodoxæ errores commemorat, rudemque populum errandi occaſionem hauſiſſe docet ex pompa qua dona circumferuntur; vel ex eo quod non diſtinguat inter ingreſſum qui fit in Miſſa Præſanctificatorum in qua verum Chriſti corpus, & ingreſſum aliarum Miſſarum in quibus panis nondum conſecratus circumfertur. Scripſit librum pro hac adoratione Gabriël Archiepiſcopus Philadelphiæ: cui doctè & diffusè reſpondit Arcudius.

V. Sed regredior ad Sacerdotem Latinum, qui calicem aqua mixtum Deo offert dicens: *Offerimus tibi Domine calicem ſalutaris*, &c. cumque in panis oblatione ſingulariter dixerit *Offero*, hic pluraliter ait *Offerimus*, quia nimirum Romano ritu eandem orationem ſimul

cum Sacerdote in Miſſa ſolemni recitat Diaconus, qui antea vinum calici infudit, & olim ſanguinem populo miniſtrabat. Neque obſtat quod privatæ Miſſæ ſine Diacono celebrantur, & nihilominus Sacerdos dicit *Offerimus*, quia formulæ pro ſolemni Miſſa inſtitutæ in privata non mutantur. Hujus verbi *Offerimus* meminit Auguſtinus *lib. 20. adv. Fauſtum Manichæum cap.* 21. dicens: *Quis enim antiſtitum in locis ſanctorum corporum aſſiſtens altari aliquando dixit, Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo qui Martyres coronavit.* Orat item Sacerdos in ipſa oblatione ut calix oblatus *in conſpectu divinæ majeſtatis cum odore ſuavitatis aſcendat:* cum illo ſcilicet myſtico odore qui ex ipſo calice, cum conſecratus fuerit, ſuaviſſimè expirat. Poſt hanc orationem collocat Sacerdos calicem in altari, hoſtia ante calicem conſtituta. At in hoc Græci differunt à Latinis, non enim in longum coram ſe, ſed in tranſverſum, panem & vinum ordinant: qui mos etiam à Latinis diu obſervatus eſt. Nam in Ordine Romano in poſtrema Miſſæ deſcriptione ſic legimus. *Archidiaconus ſuſcipit oblatas Pontificis de oblationario & dat Pontifici: quas dum poſuerit Pontifex in altari, levat calicem Archidiaconus de manu ſubdiaconi regionarii, & ponit eum ſuper altare juxta oblatam Pontificis à dextris.* Et Micrologus cap. 10. *Ita*, inquit, *juxta Romanum Ordinem in altari componenda ſunt, ut oblata in corporali poſita, calix ad dextrum latus Oblatæ ponatur, quaſi ſanguinem Domini ſuſcepturus quem de latere Dominico profluxiſſe credimus.* His autem recentior B. Joannes de Parma ſeptimus Ordinis Minorum Miniſter Generalis, qui obiit anno 1289. in epiſtola ad Fratres provinciæ Thuſciæ, quam Lucas Vadingus refert in Annalibus, præcepit illis ut juxta ritum Romanæ Eccleſiæ, à quo fortaſſis aliqui tunc deviare incipiebant, hoſtiam ad ſiniſtram ſacerdotis, calicem ad dexteram ex tranſverſo altaris componerent. Poſteà hic ordo mutatus eſt, nam calix in medio altaris, & inter calicem & ſacerdotem hoſtia collocatur. Sequitur deprecatio *In ſpiritu humilitatis* ex verbis Azariæ apud Danielem, quæ in multis Miſſalibus M. SS. reperitur: itemque alia *Veni ſanctificator*, quæ communior & antiquior eſt, & dirigitur, ut plerique explicant, ad Spiritum ſanctum, ut veniat & præparatum ſacrificium benedicat. Invocare autem Spiritum ſanctum ad oblationem ſanctificandam mos antiquiſſimus fuit Eccleſiæ Africanæ, ut ex Fulgentio conſtat, qui *lib. 2. ad Monimum à cap. 6. & deinceps* hanc ſibi propoſitam quæſtionem ſolvit, cur ſancti Spiritus tantùm miſſio poſtuletur ad conſecrandum ſacrificium corporis & ſanguinis Domini. cum ipſum ſacrificium omni Trinitati offeratur. Ad eandem poſtulationem alludit

dit Optatus Milevitanus lib. 6. reprehendens Donatiſtas, qui altaria fregerant: *In quibus*, inquit, *vota populi & membra Chriſti portata ſunt: quo poſtulatus deſcendit Spiritus ſanctus.* His peractis adoletur incenſum, quod à Leone I. inſtitutum ex quibuſdam Chronicis ſcribit Radulfus Prop. 23. Sed illis Chronicis nulla fides adhibenda eſt, nam ſi ſermo ſit de quocumque uſu thuris in Miſſà, jam ſupra oſtendimus ab initio Eccleſiæ Apoſtolorum decreto thus adhibitum in ſolemni ſacrificio. Si verò loquamur de thurificatione oblatorum in altari, teſtis eſt Amalarius in præfatione librorum de eccleſiaſticis officiis, Romanos poſt Evangelium incenſum olim ſuper altare non obtuliſſe. Et Micrologus cap. 9. ait, *Romanus ordo præcipit, ut incenſum ſemper præcedat Evangelium, cum ad altare ſive in ambonem portatur: non autem concedit ut oblatio in altari thurificetur.* Et Amalario quidem teſti oculato credendum eſt, licet ordo Romanus, ut nunc extat in prima deſcriptione Miſſæ poſt oblationem dicat incenſum poni ſuper altare: nam hæc deſcriptio recentior eſt, cum ſymboli poſt Evangelium mentionem faciat, quod Romæ poſt annum milleſimum cantari cœpit. Tertia verò & quarta, quæ verè Romanæ ſunt, Amalario & Micrologo conſentiunt, tunc tantùm incenſi uſum præſcribentes cum legendum eſt Evangelium. Porrò fideles fumum incenſi manu ad os trahere & naribus applicare ſolebant, ut Ordo Romanus ait in præcitata prima deſcriptione. Thure etiam utebantur in Monaſteriis, in privatis ædibus tam Religioſi quàm Laici ante privatas orationes. Sed iſtæ & aliæ thurificationes ad hunc tractatum non pertinent.

VI. Poſtquam Sacerdos thus adolevit, lavat manus in ſignum puritatis animæ, ut ait Clemens *lib. 8. conſtit. cap. 11.* Dionyſius quoque *cap. 3. Eccleſiaſt. Hierarch.* non ſolùm Pontificem ſacris operantem, ſed omnes etiam Presbyteros manus abluiſſe docet, cujus lotionis prolixa ibidem Theoria legi poteſt. Adſtipulatur Cyrillus Hieroſolymitanus initio catecheſis quintæ myſtagogicæ dicens, *Vidiſtis Diaconum aquam lavandis manibus porrigentem Sacerdoti, & illis qui circum altare Dei ſtabant Presbyteris.* Communis eſt omni nationi hic ritus manus abluendi poſt oblationem, Græcis, Latinis, Maronitis, & aliis orientalibus. Sed ſingulare eſt quod ſcribit in expoſitione Miſſæ Nicolaus de Plove presbyter Poſnonienſis, hanc ablutionem in Eccleſia ſua dilatam uſque ad finem præfationis immediatè ante canonem, & alios quidem recitaſſe tunc pſalmum *Lavabo inter innocentes manus meas*: ab aliis verò convenientiùs omiſſum propter ſequentis canonis continuationem. Poſt lotionem recitat Sacerdos aliam orationem incipientem *Suſcipe ſancta Trinitas*; qua rurſùm dona ſa-

cranda offert Deo in memoriam Paſſionis Chriſti, & in honorem B. Virginis, S. Joannis Baptiſtæ, ſanctorumque Apoſtolorum Petri & Pauli, & *iſtorum*, quorum videlicet Reliquiæ in eo altari conditæ ſunt. Franciſcus Archiepiſcopus Rothomagenſis in collationibus de Miſſa *parte* 2. *art.* 3. ait quoſdam pro *iſtorum*, legere *juſtorum*, quam lectionem vulgatæ præfert, ſed perperam, nam illa vox *juſtorum* non benè cohæret, & ſuperflua foret, cum ſtatim ſequatur & *omnium Sanctorum*. Quam antiqua ſit hæc oratio, non liquet. Extat paucis mutatis in codice Tiliano apud Menardum, & in Miſſa Illyrici quotidiana & generalis nuncupatur; ſitque in ea expreſſa mentio ſanctorum quorum ibi Reliquiæ habentur. Tum memor ſacerdos fragilitatis ſuæ, cum ſit & ipſe circumdatus infirmitate, orationum ſuffragia ab aſtantibus poſtulat dicens: *Orate fratres, ut meum ac veſtrum ſacrificium acceptabile fiat apud Deum Patrem omnipotentem.* In codice Tiliano hæc poſtulatio ſic exprimitur; *Orate pro me miſero peccatore ad Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, ut meum ac veſtrum ſacrificium ſit acceptabile in conſpectu divinæ pietatis.* In Miſſa Illyrici. *Orate pro me peccatore fratres & ſorores, ut meum & veſtrum ſacrificium acceptum fiat Domino Deo omnipotenti ante conſpectum ſuum.* Aliæ Eccleſiæ apud Alenſem P. 4. ſummæ tract. de off. Miſſæ dicunt: *Obſecro vos fratres, orate pro me, & ego pro vobis, ut meum pariterque veſtrum ſacrificium acceptabile fiat apud Deum Patrem omnipotentem.* Reſpondent Miniſtri vel circumſtantes ex Miſſali Romano, *Suſcipiat Dominus ſacrificium de manibus tuis ad laudem & gloriam nominis ſui, ad utilitatem quoque noſtram, totiuſque eccleſiæ ſuæ ſanctæ.* Ab aliis præſcribitur hæc oratio, *Dominus ſit in corde tuo & in labiis tuis, ſuſcipiatque de manibus tuis ſacrificium iſtud; orationes tuæ aſcendant in memoriam apud Deum pro noſtra & totius populi ſalute.* In Codice Tiliano, *Orent pro te omnes ſancti Dei. Memor ſit Dominus ſacrificii tui, & holocauſtum tuum pingue fiat. Exaudiat te Dominus pro nobis orantem. Miſereatur tui omnipotens Deus & dimittat tibi omnia peccata tua.* Eadem oratio additis nonnullis habetur in Miſſa Illyrici. Alii apud Alenſem ſic reſpondent: *Spiritus ſanctus ſuperveniat in te, & virtus Altiſſimi obumbret tibi.* Græci quoque ſacerdotes pro ſe in ſua Liturgia populi orationes poſcunt, ut notat Goar ad Miſſam Chryſoſtomi *nu.* 113. Quod verò fideles circumaſtantes à ſacerdote fratres appellentur, id ex veteri conſuetudine ſimul cum religione exorta ad nos profluxit. Nam Chriſtiani fratres ſe invicem mutuæ charitatis cauſa nuncupabant; ſed quia gentiles ſacris nominibus fratris & ſororis ad libidines tegendas abutebantur, ut ex Petronio & Martiali, aliiſque conſtat; ideò Cæcilius apud Minutium Felicem hanc fratris & ſororis nomen-

claturam Chriſtianis exprobrat, inde arguens ſtupra & libidines ab illis perpetrari. Cui reſpondens Octavius ait, *ſic nos, quod invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut conſortes fidei, ut ſpei cohæredes.* Rectè Arnobius in Pſal. 133. *Unde eſtis omnes fratres? De uno patre Chriſto, de una matre Eccleſia.* Denique omnia ad offertorium pertinentia ſecretis orationibus concluduntur, quæ ſuper oblata recitantur, ut ea Deus ad gloriam ſuam, & ad ſalutem noſtram acceptare dignetur. Ad earum originem & antiquitatem ſpectant quæcumque de Collectis dicta ſunt ſupra. His utuntur omnes Eccleſiæ Latini ritus, & in fine ipſarum extollens vocem ſacerdos intonat *Per omnia ſæcula ſæculorum.* Græci item aliquot Liturgiæ orationes ſecretò legunt, quarum poſtremam clauſulam voce elata pronuntiant, ut ab omnibus audiatur.

CAPUT X.

Præfatio Miſſæ, ejuſque ratio, nomina, & inſtitutio. Uſus ipſius antiquiſſimus in omnibus Eccleſiis, ſed formulæ diverſæ. Tot erant olim Præfationes, quot Miſſæ. Poſtea in Romana Eccleſia redactæ ad novem. Tributa perperam hæc reſtrictio Pelagio Papæ. Addita una communis, & altera de B. Virgine. Clauditur Præfatio hymno Seraphico. Ejus ritus & origo. Duplex Triſagion. Quot ſint hymni liturgici.

I. LEctis ſecretò orationibus ſuper oblata incipit Sacerdos Præfationem præmiſſa populi ſalutatione. Eſt autem Præfatio veluti proloquium aſtantes excitans & diſponens ad præcipuam actionem, in qua propriè ſacrificium conſiſtit. In vetuſtiſſimo codice Miſſarum Sereniſſimæ Chriſtinæ Reginæ Sueciæ ſæpius laudato Præfationi præfigitur hic titulus, *Immolatio*, & interdum *Conteſtatio Miſſæ*, quia in ea ſacerdos audita voce populi, vel Cleri, ſive Miniſtri aſſerentis dignum & juſtum eſſe Deo gratias agere, conteſtatur veram eſſe hanc populi aſſertionem: tum ſolemni gratiarum actione ſe & fideles diſponit ad tremenda myſteria, quibus Chriſti corpus immolatur. In Miſſali Mozarabico inſcribitur *Inlatio*, quia ni fallor, ex verbis fidelium infert ſacerdos verè dignum & juſtum eſſe Deo omnipotenti gratias agere, ip-

ſumque laudare & prædicare. De primo Præfationum auctore hæc ſcribit Walfridus Strabo cap. 22. *Præfationem actionis, qua populi affectus ad gratiarum actiones incitatur, ac deinde humanæ vocis ſupplicatio cæleſtium virtutum laudibus admitti depoſcitur, quis primus ordinaverit, nobis ignotum eſt.* Alii earum inſtitutionem Gelaſio I. tribuunt, ea ducti ratione quod in libro Pontificali ſacramentorum præfationes & orationes cauto ſermone compoſuiſſe dicatur. Sed quamvis concedamus plures à Gelaſio, plures item ab Ambroſio & à Gregorio Magno, aliiſque Patribus editas fuiſſe; certum nihilominus eſt in ipſis eccleſiæ primordiis jam uſum Præfationum extitiſſe, earumque inſtitutionem vel Apoſtolis vel Apoſtolicis viris tribuendam; quod facilè probari poteſt: nam integra, noſtræque ſimillima legitur in Jacobi Apoſtoli Liturgia, ejuſque mentio reperitur apud ſanctos patres Gelaſio & Ambroſio antiquiores. Et ut incipiam à Cypriano, illi etiam ex nomine nota fuit, ut ex libro de oratione manifeſtum eſt. *Quando ſtamus,* inquit, *ad orationem, fratres dilectiſſimi, vigilare & incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis carnalis & ſecularis abſcedat, nec quidquam tunc animus, quàm id ſolum cogitet, quod precatur. Ideò & ſacerdos ante orationem præfatione præmiſſa parat fratrum mentes dicendo,* Surſum corda, *ut dum reſpondet plebs* Habemus ad Dominum, *admoneatur nihil aliud ſe quàm Dominum cogitare debere.* Hanc Cypriani ſententiam recitat & laudat Eligius Noviomenſis Epiſcopus *hom.* 11. Cypriano autem addo Auguſtinum, cujus plura afferri poſſunt hac de re teſtimonia. Epiſt. 57. ad Dardanum, *Noſti in quo ſacrificio dicatur,* Gratias agamus Domino Deo noſtro. Et ad Honoratum epiſt. 120. cap. 19. *Hinc gratias agimus Domino Deo noſtro, quod eſt magnum Sacramentum in ſacrificio novi Teſtamenti, quod ubi, & quando, & quomodo offeratur, cum fueris baptizatus invenies.* Itemque ad Probam epiſt. 156. *Anima Chriſtiana non fruſtra audit Surſum cor, nec fruſtra reſpondet ſe habere ad Dominum.* Idem de vera Religione cap. 3. *Quotidie per univerſum orbem humanum genus una penè voce reſpondet ſurſum corda ſe habere ad Dominum.* De dono perſeverantiæ cap. 13. *Quod ergo in ſacramentis fidelium dicitur, ut ſurſum cor habeamus ad Dominum, munus eſt Domini: de quo munere ipſi Domino Deo noſtro gratias agere à ſacerdote poſt hanc vocem, quibus hoc dicitur, admonentur; & dignum & juſtum eſſe reſpondent.* De bono viduitatis cap. 16. *Inter ſacra myſteria cor habere ſurſum jubemur, ipſo adjuvante id valemus, & ideò ſequitur, ut de hoc tanto bono Domino Deo gratias agamus; quia hoc dignum, hoc juſtum eſt recordari.* Eadem ferè ait in Pſal. 10. & 85. De ſpiritu & litera *cap.* 11. *& ſerm.* 44. *&* 54. *de tempore.* Concilium Milevitanum,

cui interfuit ipſe Auguſtinus, can. 12. *Placuit ut preces, vel orationes, ſeu Miſſæ, ſive Præfationes, quæ probatæ fuerint in concilio, ab omnibus celebrentur.* His ſuffragatur Cæſarius Arelatenſis hom. 12. Conſonant etiam Patres Græci. Cyrillus Hieroſolymitanus catecheſi quinta myſtagogica diffusè & eleganter, *Clamat*, inquit, *Sacerdos*, Surſum corda. *Verè enim circa illam maximè tremendam horam ſurſum ad Deum corda levare neceſſe eſt, & non deorſum ad terram terrenaque negotia deprimere. In hanc igitur ſententiam omnibus præcipit Sacerdos, curas ſcilicet vitæ hujus omnes, & domeſticas ſollicitudines illa hora relinquere, & cor in cœlo habere apud Deum generis humani amatorem: Vos deinde reſpondetis*, Habemus ad Dominum, *aſſentientes ei profitendo. Nullus autem ſic conſiſtat, ut ore quidem dicat*, Habemus ad Dominum, *mente verò circa vitæ hujus curas vagetur. Dicit deinde ſacerdos*, Gratias agamus Domino. *Certè gratias agere debemus, quod nos adeò indignos ad tantam gratiam vocavit. Ad hæc vos ſubjicitis*, Dignum & juſtum eſt. *Cum enim nos Deo gratias agimus, dignum profectò & juſtum opus facimus* Et paucis interjectis, quibus totius Præfationis ſeriem texit, Angelosque commemorat apud Iſaiam canentes *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus ſabaoth*; quem hymnum nos cum illis modulamur, huius modulationis rationem reddit dicens; *Propterea enim traditam nobis hanc ſeraphicam Theologiam recitamus, ut in illa cœleſti hymnodia cum ſupramundana militia communicemus.* Chryſoſtomus hom. 18. in 2. ad Cor. *In tremendis myſteriis*, ait, *ut ſacerdos pro plebe, ita plebs pro ſacerdote vota facit. Neque enim ipſe ſolus gratias agit, ſed etiam plebs univerſa. Nam cum prius illorum vocem ſumpſit, atque illi aſſenſerunt id juſtè ac dignè fieri, tum demum gratiarum actionem auſpicatur.* Et hom. de Euchar. *Quid facis ô homo? Non promiſiſti ſacerdoti qui dixit*, Surſum mentem & corda, *& dixiſti*, Habemus ad Dominum? Anaſtaſius ſynaita ſerm. de ſacra ſynaxi: *Hæc teſtatur nobis Sacerdos dicens*: Surſum corda. *Deinde quid nos ad iſta reſpondemus?* Habemus ad Dominum. *Quid ais, quid facis? Mens tua ad corruptibilia & temporalia temerè attollitur, & tu dicis, Habeo ad Dominum?* Occurrunt paſſim aliorum teſtimonia, ſed in re clariſſimâ ſuperflua ſunt.

II. Præfationes autem ubique receptas atque uſitatas fuiſſe, ex Liturgiis omnium Eccleſiarum & nationum palam fit. Diverſæ quidem in diverſis Eccleſiis illarum formulæ fuerunt, omnes tamen idem argumentum proſequuntur. Nam primò ſacerdos corda ſurſum attolli jubet quæ verba ex Alcuino hunc ſenſum habent. *Jam Apoſtolicis & Evangelicis præceptis ſufficienter inſtructi & confirmati, corda veſtra à terrenis curis ſurſum ad Dominum dirigite, ut ſacrificium, quod Deo*

offerendum mihi obtuliſtis, dignè offerre valeam. Ait populus ſe cor habere ad Dominum & ſacerdos iterùm hortatur ad gratias agendas; quod populus dignum & juſtum eſſe profitetur. Mox ille aſſumens fidelium vocem vertit ſe ad Deum Patrem omnipotentem, ipſique laudem concinit & gratias agit magnificis verbis. Demum Angelicis immixtus choris tam ipſe quàm omnis populus unanimi concentu & quaſi uno ore ſacrum Triſagion modulantur. Quæ omnia Jacobus Apoſtolus in ſua Liturgia his verbis exprimit. *Verè dignum & juſtum eſt, decens & debitum, ut te laudemus, te hymnis celebremus, tibi gratias agamus omnis creaturæ viſibilis & inviſibilis opifici, theſauro æternorum bonorum, fonti vitæ & immortalitatis, omnium Deo ac Domino, quem cæli & cæli cælorum laudibus celebrant, ac omnis virtus eorum, ſol & luna, univerſuſque aſtrorum chorus, terra, mare, & omnia quæ in eis ſunt, Hieruſalem cæleſtis congregatio, eccleſia Primogenitorum deſcriptorum in cælis, ſpiritus Juſtorum & Prophetarum, animæ Martyrum, Apoſtolorum, Angeli, Archangeli, Throni, Dominationes, Principatus, Poteſtates, ac Virtutes tremendæ, Cherubimque multos oculos habentia, & Seraphim ſex alis prædita, quæ duabus quidem alis operiunt facies ſuas, duabus verò pedes, & reliquis duabus volantia clamant alterum ad alterum inceſſabili voce, perpetuis laudibus hymnum triumphalem tuæ magnificæ gloriæ clara voce canentia; Sanctus, Sanctus, Sanctus, &c.* Hæc eſt Præfatio Jacobi, quam expreſſit ſupra relatus Cyrillus ejus in throno Hieroſolymitano ſucceſſor; nec multum ab eo diſcrepat Baſilius in ſua Liturgia. Chryſoſtomus verò aliis verbis, eadem ſententia ait. *Dignum & juſtum eſt te celebrare, te benedicere, te laudare, tibi gratias agere, te adorare in omni loco dominationis tuæ. Tu enim es Deus ineffabilis, qui nec mente percipi, videri, nec comprehendi potes. Qui ſemper es, eodemque & ſimili modo exiſtis tu, & Unigenitus Filius tuus, & Spiritus tuus ſanctus. Tu è nihilo ad eſſe nos eduxiſti; & cum lapſi eſſemus, nos rurſus erexiſti; & omnia facere non deſtitiſti, donec nos in cælum deduceres, & futurum tuum regnum largireris. Pro his omnibus agimus tibi gratias, & Unigenito Filio tuo, & Spiritui ſancto; pro omnibus quæ neſcimus & ſcimus, manifeſtis & occultis tuis beneficiis. Agimus tibi gratias etiam pro hoc ſacro miniſterio, quod ex manibus noſtris ſuſcipere dignatus es: etſi tibi adſiſtant millia Archangelorum, & myriades Angelorum, Cherubim & Seraphim ſex alas & multos oculos habentes, ſublimes & alti, qui triumphalem hymnum canunt, clamant, vociferantur & dicunt: Sanctus, Sanctus, Sanctus, &c.* Eodem ferè tenore procedunt reliquæ orientalium gentium Præfationes, quas prolixi operis foret ſingillatim referre. Diffuſiſſima autem illa eſt, quæ tribuitur Clementi *lib.* 8.

Conſtit. Apoſt. cap. 16. In ea ſiquidem Dei perfectiones & attributa, ac æterna Verbi generatio, tum productio omnium creaturarum, earumque diſpoſitio, atque in eis regendis admirabilis Dei ſapientia & providentia, & erga homines benignitas eleganti ſermone recenſentur. Demum concluditur more uſitato Angelorum commemoratione canentium & dicentium, *Sanctus, Sanctus*, &c. In Miſſa Maronitarum Sacerdos dicit, *Surſum ſint pendentes intellectus noſtri, mentes noſtræ, & corda omnium noſtrum.* Reſpondet populus, *Sunt ad te Domine.* Sacerdos, *Confiteamur Domino in timore, & adoremus in tremore.* Populus, *Dignum & juſtum eſt.* Sacerdos, *Corde, intellectu, & lingua confiteamur tibi Domine Pater & Fili & Spiritus ſancte, qui es unus Deus verus. In congregationibus inviſibilibus & ordinibus innumerabilibus commiſceantur ſeraphicè voces noſtræ. Populus tuus fidelis Domine ter laudant, exclamant, & dicunt ter: Sanctus, Sanctus, Sanctus*, &c. Porrò Græci & aliæ in Oriente nationes unicam habent Præfationem, quæ in ſingulis Miſſis repetitur; Latinis variæ ſunt. Ambroſiani unam. communem Romanæ ſimilem habent: at in Miſſis propriis ſive de feſto, ſive de Dominica, aut de feria, propriam item canunt Præfationem. Simili modo Mozarabes propriis ſemper utuntur, in quibus vel myſteria ejus feſtivitatis quæ tunc celebratur, vel Sancti de quo eſt Miſſa laudes & encomia ſtylo ſublimi, variiſque ſententiis exornato decantantur. In libro Sacramentorum S. Gregorii propriæ item extant in ſingulis Miſſis ab Ambroſianis diverſæ, quarum uſus diu permanſit, ut ex antiquis codicibus M. SS. conſtat. Extant aliquot libelli Præfationum in Bibliotheca Vaticana: & Cornelius Schultingius *to.* 1. Bibliothecæ Eccleſiaſticæ *parte* 2. *cap.* 12. laudat librum editum Coloniæ ab Henrico Gravio, in quo ſunt ducentæ quadraginta Præfationes propriæ. Apud Ennodium Ticinenſem una etiam legitur dictione ſacra quinta pro Miſſa, in qua epiſcopus conſecratur.

III. Baronius *to.* 7. *Annalium an.* 590. & Binius *to.* 4. *conciliorum*, aliique paſſim citant & referunt Pelagii II. epiſtolam ad epiſcopos Germaniæ & Galliæ, qui ipſum rogaverant, ut ordinem Præfationum eis mitteret, quem S. Romana Eccleſia tunc habebat, quibus ſic reſpondet: *De veſtra voluntate & ſtudio bono multum gaviſi ſumus, & ſacrum Ordinem Romanorum, ſacraque conſtituta noſtrorum Anteceſſorum ſolerter relegentes, invenimus has novem præfationes in ſacro Catalogo tantummodo recipiendas, quas longa retrò veritas in Romana Eccleſia hactenus ſervavit. Unam in albis Paſchalibus, aliam de Aſcenſione Domini, tertiam de Pentecoſte, quartam de Natali Domini, quintam de Apparitione, ſextam de Apoſtolis, ſeptimam de S. Trinitate, octavam de Cruce, nonam de jejunio & Quadra-*

geſima tantummodo dicendam. Has Præfationes tenet & cuſtodit S. R. E. Has tenendas vobis mandamus. Hoc ipſum decretum in antiquis editionibus Gratiani de *conſecr. diſt.* 1. *c. Invenimus*, Gelaſio adſcribitur. Sed hanc epiſtolam dum attentiùs conſidero, hac ſuſpicione vehementer perculſus ſum, ne alterius fortè Pontificis recentioris ſit, & Pelagio per errorem tributa. Si enim ætate Pelagii illis tantum Præfationibus Romana Eccleſia tamquam dudum in ea receptis & approbatis utebatur, quomodo Gregorius ejus immediatus ſucceſſor, ſacrorumque rituum tenaciſſimus cuſtos, alias novas inſtituit? Auget ſuſpicionem Joannes Diaconus, qui cum res à Gregorio geſtas in vita ipſius minutiſſimè proſequatur, nullam tamen de Præfationibus ab eo contra morem diu receptum inſtitutis mentionem facit. Ipſe item Gregorius in epiſtola ſæpius relata ad Joannem Syracuſanum, in qua de additis vel immutatis in ritibus ſacrificii, propter quæ reprehenſus fuerat, rationem reddit, de Præfationibus ſilet: ſicut & de epiſtola Pelagii ſilent ſcriptores illius & aliquot ſequentium ſæculorum. Quod ſi mea ſuſpicio æquo lectori non placet, hoc ſaltem negare non poterit, uſum Romanæ Eccleſiæ, de quo Palagius teſtatur, poſt ejus deceſſum antiquatum fuiſſe, ejuſque decretum de novem Præfationibus nullibi receptum, nec executioni mandatum, niſi ſæculo X. vel XI. Evidens enim eſt in libris antiquis ſacramentorum, qui Romanæ Eccleſiæ titulum præ ſe ferunt, plures reperiri Præfationes, vixque ulla Miſſa eſt, cui propria & peculiaris non aſſignetur. Accedit teſtimonium Guitmundi ex Monacho S. Benedicti epiſcopi Averſani, qui objiſſe dicitur anno MLXXX. Romanis ritibus jam ubique receptis. Nam *lib.* 1. de Euchariſtia adversùs Berengarium, *Ne quis*, inquit, *exiſtimet me hanc ſententiam ex meo ſenſu commentatum, Præfationem iſtam, quæ per totum penè orbem Latinum inter Epiphaniam & Septuageſimam in quadam die Dominica habetur, hic ſuppoſui hæc continentem.* Æterne Deus: Et tibi hanc immolationis hoſtiam offerre, quæ eſt ſalutifera, & ineffabile divinæ gratiæ ſacramentum: quæ offertur à plurimis, & unum corpus Chriſti ſancti Spiritus infuſione perficitur. Singuli accipiunt Chriſtum Dominum, & in ſingulis portionibus totus eſt, nec per ſingulos minuitur, ſed integrum ſe præbet in ſingulis. Propterea ipſi qui ſumimus communionem hujus ſancti panis & calicis, unum Chriſti corpus efficimur. Ejuſdem Præfatiotionis auctoritate utitur Algerus Monachus Cluniacenſis, qui anno MCXXX. floruit *lib.* 1. *de ſacram. Corp. & ſanguis Domini cap.* 5. Extat autem in libro ſacrament. S. Gregorii Dominica V. poſt Epiphaniam, & in hodierno Miſſali Ambroſiano VI. quamvis Algerus eam ex Ambroſio Dominica V. citet. Quo verò tempore tot Præfationes

deſierint,

deſierint, non liquet; niſi quod in Miſſalibus ſcriptis poſt annum MCC. illæ novem dumtaxat reperiuntur à Pelagio enumeratæ; quibus duæ additæ ſunt, una communis antiquiſſima, quæ Gelaſii ſive Gregorii creditur eſſe, altera de B. Virgine ab Urbano II. inſtituta. Et hæ undecim ſunt, quibus omnes eccleſiæ ritui Romano adhærentes hodie utuntur.

IV. Sequitur hymnus quem Epinicion, ſive triumphalem vocant Græci. Hunc in omnibus Liturgiis eccleſia militans à triumphante edocta Deo exercituum modulatur, *cui*, ut loquitur Tertullianus lib. de oratione, *illa Angelorum circumſtantia non ceſſat dicere, Sanctus, Sanctus, Sanctus.* Vidit Iſaias *cap.* 6. Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & audivit ſeraphicos Spiritus alterna modulatione pſallentes, *Sanctus, Santus, Sanctus, Dominus Deus exercituum. Plena eſt omnis terra gloriâ ejus.* Et Joannes in Apocalypſi *cap.* 4. quatuor myſtica animalia plena oculis deſcribit, requiem non habentia die ac nocte & dicentia: *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, qui eſt, & qui venturus eſt.* Præclarè Ambroſius lib. 3. de Spiritu ſancto cap. 18. *Cherubim & Seraphim indeſeſſis vocibus laudant & dicunt*, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus ſabaoth. *Non ſemel dicunt, ne ſingularitatem credas: non bis dicunt, ne Spiritum excludas: non ſanctos dicunt, ne pluralitatem æſtimes: ſed ter repetunt & idem dicunt, ut etiam in hymno diſtinctionem Trinitatis & divinitatis intelligas unitatem. Hæc cum dicunt, Deum prædicant.* Additum hunc hymnum ſacrificio Miſſæ à Sixto I. pleriqne ſcribunt, ſed liber Pontificalis hoc ſolùm à Sixto conſtitutum ait, ut ſacerdote ipſum incipiente, etiam populus eumdem cantaret. Quia verò progreſſu temporis quidam abuſus irrepſerat, ut non niſi in ſolemnibus Miſſis diceretur, eo tollendo hic canon à concilio Vaſenſi anno 529. editus eſt; *Ut in omnibus Miſſis ſive matutinis, ſive Quadrageſimalibus, vel quæ in defunctorum commemorationibus fiunt, ſemper* Sanctus, Sanctus, Sanctus, *eo ordine quo ad Miſſas publicas dici debeat: quia tam dulcis & deſiderabilis vox etiamſi diu noctuque poſſet dici, faſtidium non poteſt generare.* Altera pars hymni, *Benedictus qui venit in nomine Domini. Oſanna in excelſis*, Chriſto Domino à turbis in ſolemni Jeroſolymæ ingreſſu ante paſſionem decantata fuit. Antiqua Ritualia ſtatuunt ut Triſagion pſallentes inclinent ſe chorus contra chorum, & incipientes, *Pleni ſunt cæli*, erigant ſe. Idem præcipit Lanfrancus in ſuis ſtatutis cap. 5. *niſi*, inquit, *verſus interponantur.* Solebant enim alicubi eo tempore verſus quidam interponi, licentia, quam ut alibi notatum eſt, ſequioris ævi Religioſi ſibi in conſultò uſurparant. In vetuſto quodam Miſſali ſequentes rythmos interpoſitos reperi pro feſtis Domini.

Cæleſte præconium
Sonet vox fidelium
Ad Dei magnalia. Sanctus.
Virgo parit Filium
Caſtitatis lilium
Dei plena gratia. Sanctus.
Cujus natalitia
Stella prodit prævia,
Quem paterna proprium
Vox teſtatur Filium
Ad Jordanis flumina. Sanctus.
Cujus ſancta Paſſio,
Mors, & Reſurrectio
Mundi lavit crimina. Pleni ſunt &c.
Jam in Patris dextera
Sedens ſuper æthera
Regnat ſuper omnia,
Cum paterno Numine,
Et cum ſancto Flamine. Oſanna in excelſis.
Ipſi laus & gloria, in excelſis.

Alia ſimilis interpolatio rythmica extat in Miſſa Thomæ Aquinati adſcripta de ſanctiſſimo Sacramento.

Sanctus. *Sanctum divinum myſterium ſemper declaratur,*
Et mens infidelium tumens excæcatur.
Firma ſpes credentium fide roboratur.
Sanctus. *Fides eſt ſummopere credere in Deum,*
Panem ſanctum edere, & tractare eum,
Iubens dicit: Sumite, Hoc eſt corpus meum.
Sanctus. *Panis prius cernitur, ſed dum conſecratur,*
Caro Chriſti ſic mutatur, quomodo convertitur,
Deus operatur. Dominus Deus Sabaoth.
De vino ſimiliter ſi ſit benedictum,
Et tunc eſt veraciter ſanguis Chriſti dictum,
Credamus communiter verum & non fictum.
Pleni ſunt cœli & terra gloria tua, Oſanna in excelſis.
Nobis celebrantibus iſtud ſacramentum,
Et cunctis fidelibus fiat nutrimentum,
Iudæis negantibus ſit in detrimentum,
Benedictus qui venit, &c.

V. Sunt autem hoc loco duo quædam advertenda. Unum quod

duplex eſt Triſagion. Iſtud nimirum de quo nunc agimus omnibus eccleſiis commune: & illud, quod Græci quotidie, Latini ſemel in anno græce ſimul & latinè concinunt in magna Paraſceve, nempè *Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis miſerere nobis*, cujus originem Felix III. Pontifex narrat in epiſtola ad Petrum Cnaphæum. Cum enim Conſtantinopolis terræ motu quateretur, & populus in campo oraret cum Proclo Patriarcha Puer parvulus ſpectante multitudine in cœlum raptus eſt, & poſt horam in terram demiſſus narravit ſe hunc hymnum à cœleſtibus ſpiritibus cantari audiviſſe, ſibique præceptum impoſitum, ut populo denuntiaret Deum illi propitium futurum, ſi eumdem hymnum devotè cantarent; atque ita eo decantato ab imminenti clade liberati ſunt. Addidit poſtea huic hymno nequiſſimus vir Petrus Cnapheus Patriarcha Antiochenus hanc clauſulam, *Qui crucifixus es pro nobis miſerere noſtri*, eâ doloſè tegens hæreſim Eutychetis, qua infectus erat. Facti ſeriem, hujuſque additamenti condemnationem, & quicquid pertinet ad hoc Triſagion congeſſit in notis ad can. 81. concilii Trullani Chriſtianus Lupus.

Alterum notandum eſt quatuor eſſe Liturgicos hymnos, ut ait Goar in notis ad Miſſam Chryſoſtomi, quorum primus eſt Angelicus *Gloria in excelſis Deo*, quem nato Domino Angeli cecinerunt. Secundus Cherubicus, quem Græci Cherubim voces æmulantes ante magnum introitum cantant dicentes, *Qui Cherubim myſticè repræſentamus, & vivificanti Trinitati ter ſanctum hymnum canimus, omnem ſæcularem deponamus ſollicitudinem, tanquam Regem omnium ſuſcepturi Angelicis invisibiliter ſtipatum agminibus. Alleluia.* Hujus inſtitutionem ad Juſtini tempora revocat Cedrenus. Tertius Triſagion, de quo ſupra, nempe *Sanctus Deus, ſanctus fortis*, &c. Quartus Epinicion, Deo tanquam Victori & omnium triumphatori ab omnibus poſt Præfationem decantatum. Obſervo nihilominus plures ex Græcis ſcriptoribus ſecundum à tertio non diſtinguere, & tam illis quàm ultimo Cherubici & Seraphici nomen paſſim tribuere.

CAPUT XI.

Tranſitur ad Canonem. Ipſum interpolare illicitum. Varia ejus nomina. Origo & auctores inveſtigantur. Agitur de prima Canonis oratione. In ea mentio Papæ, Epiſcopi, & Regis fit. Orat ſacerdos generaliter pro cunctis fidelibus, tum ſpecialiter pro offerentibus. De nominum recitatione.

I. HActenus ſacerdos ſeipſum & aſtantes iis omnibus quæ præceſſerunt ad tremenda myſteria in ſacra Synaxi perficienda tanquam præviis initiationibus diſpoſuit & præparavit: jam propiùs ad ea accedit, & elevatis in cœlum oculis, ſurſumque expanſis manibus, quaſi ingreſſus in Sancta Sanctorum, ſecretò cum Deo loquitur, ut rei divinæ hac ſilentii gravitate major reverentia concilietur. Multa verò à ſacerdotibus ſecretò dici uſus antiquiſſimus eſt, ut ex Jacobi & aliorum Liturgiis, & ex *can.* 19. concilii Laodiceni evidenter oſtenditur. In vetuſtiſſimis Sacramentorum codicibus inter Præfationem & Canonem Chriſti crucifixi imago picta conſpicitur, qui ritus etiam hodie ſervatur, ut ejus aſpectus in mentem celebrantis revocet cruentum illud ſacrificium, quod in cruce ſemel oblatum quotidie in eccleſia verè & realiter, ſed actione incruenta renovatur. Ipſi imagini oſculum figendum à ſacerdote, priuſquam canonem incipiat, ſcribit Nicolaus de Plove in expoſitione Miſſæ, ſed ex more ſingulari ſuæ eccleſiæ Poſnonienſis. Addit Petrus ab Opmeer in aſſertione Miſſæ *pag.* 362. hanc orationem poſt hymnum triumphalem Canoni præmittendam. *Domine Jeſu Chriſte fili Dei vivi, adjuva infirmitatem meam, & conforta me nunc in hac hora: quia imperfectum meum vident oculi tui. Adoramus te Domine Jeſu Chriſte & benedicimus tibi, quia per ſanctam crucem tuam redemiſti mundum. Qui paſſus es pro nobis, miſerere noſtri.* At hujuſmodi interpoſitiones, ut ſæpe dictum eſt, inconſulta quorumdam devotione introductas nunquam approbavit Eccleſia. Ut enim rectè ait Micrologus cap. 12. *Nimis temerarium videtur, ut nos aliqua Canoni ad noſtrum libitum adjiciamus, niſi quæ à ſanctis Patribus adjecta vel adjicienda eſſe cognovimus; præcipuè cum inter ipſos ſanctos Patres nulli aliquid adjeciſſe legantur, niſi qui*

Apoſtolicæ auctoritate præditi hoc facere potuerunt. Optimum ergo videtur, ut in hac cauſa terminos patrum noſtrorum non excedamus, nec nos Apoſtolicæ auctoritatis reos efficiamus, ſi quod ſoli Apoſtolicæ auctoritati competit, Canonem noſtris interpoſitionibus augumentare præſumamus. Ideò expunctæ ſunt ab ipſo Canone diverſæ oratiunculæ, quæ in antiquis Miſſalibus M. SS. variis in locis interjectæ leguntur, quia tametſi ex ſe bonæ ſint, ei tamen actioni non conveniunt: & hæc ſemper ſummorum Pontificum cura fuit, ne quid irreperet inordinatum, ſuperfluum, aut ſuperſtitioſum. Incipit ab oratione *Te igitur clementiſſime Pater*, uſque ad orationem Dominicam, quæ abſoluto Canone alta voce recitatur. Nomen canonis tempore Gregorii Magni in uſu erat, nam *lib.* 7. *epiſt.* 64. referens quorumdam adversùs ſe murmurationes, hoc inter cætera querelarum caput enumerat, quod orationem Dominicam mox poſt canonem dici ſtatuiſſet. Et *lib.* 11. *epiſt.* 59. narrat Januarium Epiſcopum Calaritanum tempore, quo ſacrificium celebrabat, tantam paſſum frequenter anguſtiam, ut vix poſt longa intervalla ad locum Canonis, quem reliquerat, redire valeret. Canon autem regula eſt, qua voce uſa eſt eccleſia, ut indicaret hanc eſſe regulam fixam & ſtabilem, qua novi Teſtamenti ſacrificium celebrandum eſt. Idem Gregorius *eadem epiſt.* 64. *lib.* 7. precem vocat, eo loquendi genere, quo nonnunquam Patres utuntur, dum verba conſecrationis preces nuncupant, quia ſunt verba ſacra: neque enim totus Canon ex precibus contextus eſt. Haymo Halberſtatenſis explicans cap. 2. epiſt. 1. ad Timoth. *Orationes*, inquit, *ſunt, quas fundit Sacerdos in conſecratione Euchariſtiæ.* In Concilio Eboracenſi tempore Celeſtini III. *Secretum* Miſſæ nuncupatur his verbis: *Quia* ſecretum *Miſſæ frequenter invenitur, aut Scriptorum falſitate, aut librorum vetuſtate corruptum, ita ut diſtinctè legi non poſſit, Archidiaconorum ſollicitudo provideat, ut in ſingulis Eccleſiis ad verum & probatum exemplar Canon Miſſæ cum omni diligentia corrigatur.* Ab aliis Actio dicitur, quia in eo, ut ait Valfridus, dominica ſacramenta conficiuntur. Atque hinc intelligitur, qua de cauſa cum aliquid in ipſo Canone in oratione quæ incipit *Communicantes* addendum eſt, quod in Chriſti Domini feſtivitatibus fieri ſolet, titulus apponatur, *Infra actionem*, quia nimirum actio ſacrificii ibi propriè continetur. Hic verò titulus *Infra actionem* ante ipſum *Communicantes* in editis Miſſalibus paſſim reperitur.

II. Auctorem canonis quidam fuiſſe putant Gelaſium Papam, alii Muſæum Presbyterum Maſſilienſem, alii Voconium Epiſcopum Caſtellanenſem in Mauritania, qui teſte Gennadio libros ſacramentorum compoſuerunt. Aldelmus Epiſcopus *lib. de laudib. Virginitatis cap.* 23.

à Gregorio Magno editum exiſtimat. At ipſe Gregorius epiſt. præcitata ait a Scholaſtico compoſitum, ſed quo tempore id factum fuerit non dicit. Jacobus Janſſonius in ſuis Liturgicis *lib.* 3. *cap.* 11. per precem, quam Gregorius ait à Scholaſtico compoſitam, non putat canonem intelligi debere, ſed aliquam orationem actioni Miſſæ inſertam. Reverà tamen de canone ibi Gregorium loqui, ipſe contextus epiſtolæ evincit. Miras nugas de hoc Scholaſtico quidam ſcribunt, præſertim Eterodoxi Miſoliturgi; cum manifeſtiſſimum ſit in prædicta Gregorii epiſtola nomen Scholaſtici non eſſe proprium alicujus hominis, ſed accipi pro viro docto & erudito, quales olim fuerunt qui ſcholis Chriſtianorum præficiebantur, ut converſos ad fidem erudirent. Auguſtinus tract. 7. in Joannem, *Qui habent cauſam, & volunt ſupplicare Imperatori, quærunt aliquem Scholaſticum Iuriſperitum, à quo ſibi preces componantur.* Salvianus in Præfatione libri de gubern. Dei. *Id facere anniſi ſunt, ut Scolaſtici ac diſerti haberentur.* Hieronymus de viris Illuſtr. *Serapion epiſcopus ob elegantiam ingenii cognomen Scholaſtici meruit.* Quicunque autem fuerit ille Scholaſticus, à quo Canonem compoſitum indicat Gregorius, certum eſt antiquiorem fuiſſe Gelaſio & aliis ſupra nominatis. Nec credendum Polydoro Virgilio, qui *lib.* 5. *de Invent. rerum cap.* 10. à multis Pontificibus compactum aſſeverat: licèt enim aliqui paucula quædam verba adjunxerint; ipſum tamen, ut ait Vigilius Papa epiſt. ad Eucherium, *ex Apoſtolica traditione ſuſcepimus.* Concilium quoque Tridentinum *ſeſſ.* 22. *cap.* 4. conſtare Canonem docet ex ipſis Domini verbis, ex Apoſtolorum traditionibus, ac ſanctorum Pontificum inſtitutionibus. Obſervandum nihilominus neminem ex Pontificibus poſt Gregorium Magnum quidpiam addidiſſe aut immutaſſe. Hoc ſolum legimus apud Anaſtaſium, quod ſæviente Leonis Iſaurici Imp. adversùs imagines & reliquias Sanctorum acerrima perſecutione, Gregorius III. Oratorium ædificavit in honorem omnium Sanctorum, quorum reliquias toto orbe collectas in eo collocavit, ac ibidem eorum natalitia à Monachis trium Monaſteriorum Baſilicæ S. Petri ſervientibus celebrari præcepit, & à ſacerdote in ipſo Oratorio Miſſas agente hanc clauſulam in canone poſt illa verba, & *omnium ſanctorum tuorum*, dici inſtituit: *Quorum ſolemnitas hodie in conſpectu tuæ majeſtatis celebratur, Domine Deus noſter, in toto orbe terrarum.* At hoc ſpecialiter pro illo oratorio inſtitutum fuit, atque ideò ut notat Walfridus *cap.* 22. non eſt Canoni, qui generaliter dicitur, adnotatum: cumque plura viderim Miſſalia M. SS. in uno dumtaxat hæc verba adſcripta reperi, quod extat in Bibliotheca Barberina cod. 1858. Idem Walfridus canonem per partes compoſitum fuiſſe ex eo arguit,

quia nomina Sanctorum in duobus locis poſita ſunt; quæ ſanè leviſſima conjectura ſive ſuſpicio eſt, nullâ veterum Patrum auctoritate comprobata. Primam verò partem ex eo conjicit antiquiſſimam eſſe, quia nomina Apoſtolorum non ſunt eo ordine digeſta, quo in emendatioribus evangeliis inveniuntur. Idque fortaſſe hac de cauſa eveniſſe putat, quia pars illa prius compoſita eſt, quàm evangelia ad eam veritatem, quæ nunc habetur apud Latinos, corrigerentur, cujus rei S. Hieronymum teſtem producit. Porrò Canon penè ad verbum repetitur apud Ambroſium *lib.* 4. de ſacramentis. Auctor item quæſtionum veteris & novi Teſtamenti apud Auguſtinum *tom.* 4. qui *quæſt.* 44. ſe ſcribere teſtatur annis trecentis poſt elapſas Danielis hebdomadas, hoc eſt integro ſæculo ante Gelaſium, aſſerit *quæſt.* 109. Melchiſedech eſſe quidem ſacerdotem, ſed non ſummum, *ut*, inquit, *in oblatione præſumunt Antiſtites*: in oratione ſcilicet quæ incipit, *Supra quæ propitio ac ſereno vultu.* Alludere etiam ad Canonem mihi videtur Optatus Milevitanus *lib.* 2. his verbis: *Offerre vos dicitis pro eccleſia toto terrarum orbe diffuſa.* Sed his generaliter præmiſſis operis ratio poſtulat, ut ſingulas ejuſdem Canonis partes percurramus.

Prima oratio eſt, *Te igitur Clementiſſime Pater*, quam referens Haymo Halberſtatenſis *in* 1. Timoth. *c.* 2. omittit hæc verba *ſupplices rogamus*, brevitatis cauſa, ut puto, nam extant in omnibus M. SS. Ad hanc reſpexit Vigilius Papa ſic ſcribens in epiſt. ad Juſtinianum Imperatorem: *Omnes Pontifices antiquâ in offerendo ſacrificia traditione depoſcimus, ut Catholicam fidem adunare, regere Dominus, & cuſtodire toto orbe dignetur.* Et primò quidem offert Sacerdos pro eccleſia, deinde pro Papa. Hæc teſſera unitatis eccleſiæ eſt, *in qua*, ut ait Cyprianus epiſt. 76. ad Magnum, *nonniſi concordes & unanimes habitant*: hæc nota unionis membrorum cum capite, quia ut idem Cyprianus ſcribit *epiſt.* 52. & 55. cum Eccleſia Catholica ille communicat, qui cum Romano Pontifice conſentit: & à Petri cathedra unitas ſacerdotalis exoritur. Teſte item Irenæo *lib.* 3. *cap.* 3. ad Romanam Eccleſiam propter potentiorem principalitatem neceſſe eſt omnem convenire eccleſiam: quia nimirum, ut ſcribit Auguſtinus epiſt. 162. *ſemper in ea viguit Apoſtolicæ cathedræ principatus.* Unde conſtat, inquit Pelagius Papa citatus ab Alcuino, ab univerſi orbis communione ſeparatos eſſe, qui qualibet diſſenſione inter ſacra myſteria Apoſtolici Pontificis memoriam ſecundùm conſuetudinem non frequentant. Refert Nicephorus *lib.* 16. *cap.* 17. Acacium Conſtantinopolitanum primum omnium Papæ nomen (erat tunc Felix. II.) è ſacris tabulis eraſiſſe, quod nemo ante eum tentaverat, quamvis in eo throno plures Epiſcopi hæretica labe infecti ſe-

diſſent. Idem auſus eſt in eccleſia Alexandrina impius Dioſcorus, pronunciato adversùs Leonem Magnum anathemate. Epiſcopi quoque orientales eodem ſpiritu diviſionis imbuti, Athanaſium causâ fidei perſequentes, ut ſcribit Sozomenus *lib.* 3. *cap.* 10. à Julio Romano Pontifice receſſerunt. Patres verò orthodoxi ſemper Papæ nomen in Liturgicis precibus commemorarunt; quod cum in aliqua Galliarum eccleſia fortaſſis prætermitteretur, id Concilium Vaſenſe II. præcepit hac lege edita can. 4. *Nobis juſtum viſum eſt, ut nomen Domini Papæ, quicunque Apoſtolicæ ſedi præfuerit, in noſtris eccleſiis recitetur.* Ennodius Ticinenſis in Apologia pro ſynodo, nullo unquam tempore à nominis Papæ, Symmachi videlicet, commemoratione ceſſatum eſſe aſſerit, dum ſacra Miſſarum ſolemnia celebrarentur, quo argumento oſtendit ipſum, non Laurentium, legitimum Pontificem fuiſſe. In Liturgia quæ Marci nomine inſcripta eſt, Papæ mentionem ter fieri legimus, ſed cujus ævi illa ſit ignoramus. In Liturgiis Jacobi, Baſilii, & Chryſoſtomi generalis commemoratio omnium Epiſcoporum fieri ſolet hac formula: *Memento Domine ſanctorum Patrum, qui in eccleſia catholica ſunt, & fratrum noſtrorum ac epiſcoporum, qui per univerſum orbem orthodoxè adminiſtrant verbum veritatis tuæ.* An verò primis ſæculis Græcia orthodoxa mentionem fecerit Romani Pontificis, non liquet. Iſaacius Habertus *ad partem VIII. Pontificalis Græcorum Obſervat.* 12. tunc putat Papam cœpiſſe in ſacris nominari, cum reliquorum Patriarcharum mentio fieri cœpit, cujus conjecturæ nihil habeo quod opponam, niſi aliquid certius eluceſcat. Nunc teſte Arcudio *lib.* 3. *cap.* 39. Antiſtitum mentio à Græcis hoc ordine fit. Presbyter pro ſuo Epiſcopo orat, Epiſcopus pro Archiepiſcopo, ſeu Metropolita, is verò pro Patriarcha: Hunc autem oraſſe olim pro ſummo Pontifice addit Arcudius nullum afferens teſtimonium ad ſuæ ſententiæ confirmationem. Teſtatur Habertus in quibuſdam exemplaribus Liturgiæ Chryſoſtomi legi hæc verba. *Nicolai ſanctiſſimi univerſalis Papæ longa ſint tempora*, quæ vivente Nicolao primo ab aliquo Patriarcha addita putat. Habemus autem hujus rei antiquius monumentum in Divali ſacra Conſtantini Pogonati Imperatoris ad Agathonem Papam concilio ſexto præfixa, in qua aſſerit ſe Patriarchis illarum partium reſtitiſſe poſtulantibus ut nomen Papæ à Diptychis expungeretur, donec eorum, quæ inter Romanam & Conſtantinopolitanam ſedem controverſa erant, inquiſitio fieret & ſatisfactio. Hinc quoties actum eſt de unione utriuſque Eccleſiæ, id ſemper inter cætera ſtabilitum fuit, ut nomen Papæ in ſacrificio recitaretur. Petiit hoc à Michaële Palæologo Urbanus IV. ut ſcribit Nicetas *lib.* 5.

Hoc

Hoc idem exegit Gregorius X. teſte Nicephoro Gregora, qui factam refert concordiam ſub certis conditionibus, quarum prima fuit, ut in ſacris hymnodiis Papæ mentio fieret cum quatuor Patriarchis: quam conditionem adimpletam fuiſſe narrat Gregorius Pachymeres in hiſtoria nuper edita ex Bibliotheca Barberina *lib. 5. cap.* 22. duo aſſerens ſubſecuta eſſe ex adventu legatorum pacem factam referentium, Patriarchæ ſchiſmatici exauctorationem, & publicam Papæ in ſacro commemorationem. Celebrata enim ſynaxi die prima Auguſti, mentio Papæ proprio loco per diaconum facta eſt, & Gregorius ſummus Pontifex Apoſtolicæ Eccleſiæ ac Oecumenicus Papa proclamatus. Ducas quoque in hiſtoria Byzantina *cap.* 36. celebratam ait Conſtantinopoli Liturgiam in magna eccleſia anno 1452. præſente Iſidoro Cardinali Legato, in qua Nicolai Papæ facta eſt commemoratio, pleriſque repugnantibus, & à ſacris donis abſtinentibus ob initam concordiam cum Latinis, quos acriter perſtringit Ducas, eoſque meritò ait in Turcarum manus deveniſſe. Summo Pontifici ſingulæ eccleſiæ proprii Antiſtitis commemorationem ſubjungunt, quæ in omnibus M. SS. ſacramentorum libris, & in omnibus Græcorum Liturgiis reperitur.

Addunt Græci nomen Imperatoris, & aliquot Latinæ Eccleſiæ nomen Regis ex Apoſtolica traditione, præcipiente Paulo I. *ad Timoth. cap.* 2. ut fiant orationes pro Regibus, & omnibus qui in ſublimitate ſunt, idque etiam pro infidelibus, quales erant qui Paulo vivente regnabant. *Sacrificamus pro ſalute Imperatoris*, ait Tertullianus ad Scapulam cap. 2. *ſed Deo noſtro & ipſius, ſed quomodo præcepit Deus, pura prece.* Idem hoc argumentum fuſiùs proſequitur in Apologetico *cap.* 30. *&* 31. Sic etiam Arnobius loquitur *lib.* 5. contra gentes. *Noſtra ſcripta cur ignibus meruerunt dari? cur immaniter conventicula dirui, in quibus ſummus oratur Deus, pax cunctis & venia poſtulatur, magiſtratibus, exercitibus, Regibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus, & reſolutis corporum vinctione.* Sic Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium lib. 7. hiſt. cap. 11. *Nos unum Deum rerum omnium opificem, qui Valeriano & Hallieno ſacratiſſimis Auguſtis imperium tradidit, colimus & adoramus. Huic continuas preces offerimus pro imperio illorum, ut ſtabile & inconcuſſum permaneat.* Sic Origenes *lib.* 8. reſpondens Celſo qui Chriſtianos hortabatur ad gerenda bella pro Imperatore; *Laboramus*, inquit, *pro imperio Romano, dum juſtè viventes pro eo vota facimus.* Et ſupra jam dixerat nos ferre auxilia Imperatori, ſed divina, idque Apoſtoli monitis obedientes. Conſonant Juſtinus martyr *Apolog.* 2. Melito Sardianus in libro pro Chriſtianis ad Antoninum Imperatorem

quem laudat Euſebius *lib.* 4. *hiſt. cap.* 26. Athenagoras in fine ſuæ legationis. Imò etiam pro Conſtantio Imperatore hæretico Liturgicas preces habitas teſtatur Athanaſius in Apologia ad ipſum Conſtantium. Quod ſi pro impiis & infidelibus in ſacris conventibus deprecationes fieri conſueverunt, quantò-magis pro chriſtianis & orthodoxis? Ita lib. 3. arguit Optatus Milevitanus dicens, *Meritò Paulus docet orandum eſſe pro Regibus & Poteſtatibus, etiam ſi talis eſſet Imperator, qui gentiliter viveret. Quantò magis quod Chriſtianus, quantò quod Deum timens, quantò quod religioſus, quantò quod miſericors?* Sequitur, *Et omnibus Orthodoxis, atque Catholicæ & Apoſtolicæ fidei cultoribus.* Quæ verba deſunt in antiquo Ordine Romano, & in libro Sacramentorum S. Gregorii M. S. Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ cod. 495. itemque in vetuſto Miſſali Vaticano cod. 4770. Eaque ſuperfluò poni notat Micrologus cap. 13. *Nam Ordo*, ait, *ſtatim in ſequenti verſu, ubi dicitur* Memento Domine, *nobis concedit, ut omnium vivorum commemoremus quoſcumque voluerimus.* Et *cap.* 23. deſcribens Canonem ea omittit, ſequutus nimirum Ordinem Romanum, in quo non extant. Sed meritò addita eſſe nec ſuperflua cenſeri ex eo evidens fit, quod per ipſa omnes fideles vivi generaliter commemorantur: at in ſequentibus *Memento Domine*, offerentium dumtaxat commemoratio propriè fit, & ibi olim ex ſacris tabulis quorumdam nomina legebantur, ut mox videbimus. Ita ſanè Alcuinus. *Cum dicitur* Memento Domine famulorum famularumque tuarum, *& ſic deinde ſubjungitur*, & omnium circumſtantium, *manifeſtum eſt, quod quaſi quidam locus ſit, ubi aliquibus ſpecialiter nominatis, etiam cæterorum qui aſſiſtunt in Eccleſia commemoratio adjungatur. In quo loco liberum eſt Sacerdoti quos deſideraverit peculiariter nominare. Aut certè illud ab antiquis eſt obſervatum, ut ibi offerentium nomina recitarentur.*

V. Poſt illa verba *& omnium circumſtautium*, ſive circumadſtantium, addunt quidam libri *omniumque fidelium:* ſed omninò rejicienda hæc additio tanquam ſuperflua; nam in fine præcedentis orationis præmiſſa eſt pro omnibus fidelibus deprecatio illis verbis, *& omnibus orthodoxis.* In aliis codicibus poſt eadem verba *& omnium circumſtantium*, hæc adduntur; *Et eorum quorum nomina ad commemorandum conſcripſimus, ac ſuper ſacrum altare tuum ſcripta adeſſe videntur.* Hæc autem ſuſpicor ſubſtituta à quibuſdam nominum recitationi; poſtquam prætermitti cœpit, ut ſaltem generalis eorum mentio fieret, pro quibus orandum erat, poſita ſuper altari charta, in qua ſingillatim omnes deſcripti forent. Hæc formula orandi per verbum *Memento*, extat in omnibus Liturgiis, Jacobi, Marci, Baſilii, Chryſoſtomi, & aliorum, & in quibuſ-

dam ſæpius repetitur: quod à ſanctis Patribus ſapientiſſimè conſtitutum eſt, nam ut ait Auguſtinus, meminiſſe Dei adjuvare eſt. In quibuſdam M. SS. priuſquam ſacerdos pro aliis oret, hanc pro ſeipſo orationem præmittit. *Memento mei quaſo & miſerere, licèt hac indignè tibi ſancte Pater omnipotens, æterne Deus, meis manibus offerantur ſacrificia, qui nec invocare nomen tuum dignus ſum. Sed quoniam in honore, laude, & memoria glorioſiſſimi dilecti filii tui Domini Dei noſtri Jeſu Chriſti offeruntur ſicut incenſum in conſpectu divinæ majeſtatis tuæ cum odore ſuavitatis accendantur.* In Miſſali Vaticano num. 4770. oratio incipiens *Memento*, ſic concepta eſt: *Memento Domine famulorum famularumque tuarum, quorum commemorationem agimus, & qui nobis bona fecerunt, & qui de eleemoſynis ſuis commemoraverunt loca ſanctorum, & qui nobis confeſſi ſunt, & qui ſe noſtris orationibus commendaverunt: & pro quibus orare polliciti ſumus. Retributor omnium bonorum retribuat illis bona in vitam æternam. Et omnium circumſtantium.* Eadem ferè formula reperitur in Miſſali Palatino ejuſdem Bibliothecæ Vaticanæ num. 499. *Memento Domine mei peccatoris & peſſimi in bonum æternum: & omnium quorum ego eleemoſynas ſuſcepi, & quorum confeſſionem peccatorum audivi, & quorum manus in memoriam familiaritatis ſuſcepi, & qui mihi amicitia vel cognatione junguntur, etiam illorum qui mihi emendabiles inimici ſunt; & famulorum famularumque tuarum*, &c. In Miſſali Bibliothecæ Barberinæ num. 1858. poſt illa verba primæ orationis, *Apoſtolica fidei cultoribus*, hæc ſubduntur: *Mihi quoque indigniſſimo famulo tuo propitius eſſe digneris, & ab omnibus meis delictorum offenſionibus me clementer emundare dignare.* Et immediatè ſequitur *Memento*, præmiſſa hac inſcriptione, *Petitio ſecunda. Recita nomina.* In multis poſt *Memento* hæc vox parentheſi incluſa vel minio exarata legitur, *Nomina*, quia videlicet hoc loco nomina recitabantur. In aliis vel diverſo charactere, vel in margine ſcriptum eſt: *Hic recitantur Nomina.* In Miſſali ejuſdem Bibliothecæ Barbarinæ circa annum 900. conſcripto num. 326. poſt verba: *Et nota devotio*, hæc interſeruntur, *Mihi quoque indigno famulo tuo peccatori propitius eſſe dignare, & cum his omnibus me à cunctis emunda delictis, pro quibus tibi offerimus, &c.* In alio quod erat Cardinalis Beſſarionis, in margine è regione verbi *Memento* ſcriptum eſt *Beſſarionis Epiſcopi, Theodulæ matris ejus, Georgii, & Baſilii.* Hæc verba, *Pro quibus tibi offerimus*, deſunt in antiquo Ordine Romano, & in aliquot M. SS. eaque omittit Micrologus *cap.* 23. & ſuperflua eſſe ait *cap.* 13. quia in antiquioribus & veracioribus ſacramentariis offerentes nonniſi in tertia perſona reperiuntur. At non eſſe ſuperfluas, ut alias rationes omittam, uſus

omnium eccleſiarum evincit. In libro Sacramentorum ſæpius laudato ante annos nongentos ſcripto, Dominica tertia Quadrageſimæ, in qua fieri olim ſolebat Scrutinium electorum, fit ſpecialis mentio ſuſceptorum his verbis: *Memento Domine famulorum famularumque tuarum, qui electos tuos ſuſcepturi ſunt ad ſanctam gratiam baptiſmi tui: & recitantur nomina virorum & mulierum, qui ipſos infantes ſuſcepturi ſunt.* Quo verò tempore omitti cœperit hæc nominum recitatio, incertum eſt. Remigius Autiſſiodorenſis, qui vivebat anno Chriſti 900. lib. de celeb. Miſſarum, *Etiam hodie*, inquit, *Romana Eccleſia recitat nomina ex Diptychis.* Auctor item Micrologi, quem poſt annum 1085. claruiſſe ex eo apparet, quod Gregorii VII. & Anſelmi Lucenſis meminerit, recitanda nomina monet poſt *Memento*, ſed non die Dominico. Idem mos recitandi nomina in ſacrificio vigebat eo tempore in Monaſteriis, ut patet ex Victore III. Rom. Pontifice, olim Deſiderio Abbate Montis Caſſini *lib.* 1. Dialogorum, ubi refert miracula Joannis Lucenſis Præpoſiti Monaſterii. De iiſdem nominibus agit Honorius ſcriptor XII. ſæculi in Gemma animæ *lib.* 1. *cap.* 107. ea tamen ratione ut ſatis clarè indicet jam tunc illam recitationem in deſuetudinem abire cœpiſſe. Cur verò die Dominico nomina non recitarentur, fateor me ignorare.

CAPUT XII.

Diptycha quid ſint, & quot eorum genera, qui uſus. Inſcripta eis nomina vivorum & defunctorum. De ſolis vivis hic agitur. Cur fiat in Canone quorumdam Sanctorum commemoratio Quædam notatu digna de Coſma & Damiano. Diverſos fuiſſe mores eccleſiarum in hac Sanctorum commemoratione. De oratione Hanc igitur oblationem, *ejuſque variis formulis apud Antiquos.*

I. QUoniam de Diptychis ſæpe mentio facta eſt, & oratio quæ *Memento* incipit in quibuſdam Miſſalibus M. SS. *Oratio ſuper Diptycha* inſcribitur, explicare hîc breviter oportet, quid ea ſint, & quis eorum in ſacris uſus fuerit. Diptychorum nomen à Ptychis id eſt plicis derivatur: unde Diptycha tabulæ ſunt,

quæ duas habent plicas, de quibus, earumque profano uſu plura ex Ethnicis ſcriptoribus congerit Heribertus Roſvueydus in Onomaſtico ad Vitas Patrum. Erant & Triptycha atque Pentaptycha, triplices nimirum & quintuplices tabulæ, de quibus Turnebus *lib.* 9. *Adverſar. cap.* 23. Publica etiam ratiocinia Polyptycha à Græcis dicta aſſerit Gothofredus *ad l.* 2. *de diſcuſſoribus lib.* 10. *Codicis*, quod illæ chartæ multas plicas haberent: quæ vox à Gregorio Magno *lib.* 7. *epiſt.* 40. *Indict.* 2. à Caſſiodoro *lib.* 5. *epiſt.* 16. à Marculfo in Formulis, & ab aliis paſſim Latinis ſcriptoribus eo ſenſu uſurpatur. Invenio autem tria fuiſſe genera Diptychorum ſive tabularum, quibus nomina in ſingulis eccleſiis inſcribebantur. Primum erat peculiare epiſcoporum, eorum præſertim qui illam eccleſiam rexerant, dummodo probitate ac ſanctis moribus claruiſſent. Secundum vivorum, in quibus eorum nomina deſcripta erant; qui adhuc viventes dignitate aliqua, vel beneficiis illi eccleſiæ collatis conſpicui, vel alio titulo benemeriti erant. In his primo loco Romanus Pontifex, tum alii Patriarchæ, & proprius Antiſtes; ac reliqui clero adſcripti recenſebantur: poſtea Imperator, Principes, Magiſtratus, & populus fidelis. Tertium erat mortuorum, qui in catholica communione deceſſerant. Uſum verò Diptychorum, eorumque lectionem intra Miſſarum ſolemnia vel ab Apoſtolis, vel ex illorum inſtitutione ſeu traditione ab immediatis ſucceſſoribus cœpiſſe ſatis conſtat ex iis quæ ſupra Cap. VIII. de nominum recitatione ex priſcis Patribus allata ſunt. Quod autem ſpectat ad primum genus pro ſolis epiſcopis cum opinione ſanctitatis vita functis, eam inſcriptionem ſpeciem quamdam habuiſſe canonizationis ſeu beatificationis, fidem facit Dionyſius in theoria capitis tertii eccleſ. Hierarchiæ. *Sacrarum*, inquit, *tabularum recitatio deprædicat eos, qui ſanctè vixerunt, & ad ſtudioſæ vitæ perfectionem conſtanter pervenerunt. Nos quidem eorum imitatione ad beatiſſimum illum ſtatum quietemque deiformem adhortando ac manuducendo: illos verò ceu viventes celebrando; quippe ut Theologia docet, nequaquam mortuos, ſed ex morte ad vitam diviniſſimam translatos.* Ideò Eccleſia ſollicitè ſemper cavit, ne ſanctorum epiſcoporum nomina ob quorundam pravorum hominum calumnias, vel ob errores proborum è ſacris Diptychis expungerentur. Hæc enim expunctio pœna erat illis ſolis irrogata, qui vel à fide defecerant, vel ob aliquod crimen à communione Fidelium abſtenti erant. Notæ ſunt diuturnæ altercationes de Chryſoſtomi nomine in Diptycha referendo, in quibus ipſum ſcribere multi renuebant, eo quod à Theophilo Alexandrino exauctoratus, tametſi iniqua ſententia, & non abſolutus mortuus eſſet: qua de re reſcribens Theodoretus *lib.* 5.

hiſtor. cap. 34. ait epiſcopos Occidentis non prius cum epiſcopis Ægypti, Orientis, Boſphori, & Thraciæ communicare voluiſſe, quàm nomen illius ſanctiſſimi viri in tabulas defunctorum epiſcoporum retuliſſent. Et quidem S. Cyrillus Theophili nepos & in Cathedra Alexandrina ſucceſſor, diu renuit Chryſoſtomum recipere, ut ex ejus & Attici litteris conſtat, quarum partem Facundus Hermanienſis *lib.* 4. integras affert Nicephorus *lib.* 14. ſed tandem ceſſit, eumque recepit, ne gratiam & communionem Romanæ Eccleſiæ amitteret. Ex eodem more Adrianus II. in epiſt. commonitoria ad ſynodum Tricaſſinam epiſcopis mandat, ut deceſſorem ſuum Nicolaum Papam Apoſtolicæ recordationis in Diptychis eccleſiarum ſcribi, & nomen ejus inter ſacra Miſſarum ſolemnia recitari faciant. Plures occurrunt ſimiles hiſtoriæ in actis Conciliorum, & in epiſtolis veterum Patrum. Nec ſolùm Epiſcopi, ſed etiam Oecumenica concilia Diptychis inſcripta ſunt. In ſynodo Conſtantinop. ſub Menna act. v. ſæpius à fidelibus conclamatum eſt, ut Diptycha portarentur ad ambonem. *Quatuor ſynodos Diptychis, Leonem epiſcopum Romanum Diptychis, Diptycha ad ambonem*; nempe ut publicè legerentur, & populus audiret nomina quatuor ſynodorum & Leonis Papæ, & Macedonii, atque Euphemii reſtituta. *Tempore autem Diptychorum cucurrit omnis multitudo cum magno ſilentio circumcirca altare: & cum lectæ fuiſſent à Diacono appellationes ſanctarum quatuor ſynodorum, & ſanctæ memoriæ Archiepiſcoporum Euphemii & Macedonii & Leonis, voce magna univerſi clamarunt, Gloria tibi Domine, & poſt hoc cum omni modeſtia completa fuit cum Deo Divina Liturgia.* Juſtinianus item Auguſtus in epiſt. ad Epiphanium Conſtantinop. quam Codici inſeruit L. 7. de ſumma Trinitate §. 5. ait: *Nullus fruſtra nos turbet ſpe vana innixus, quaſi nos contrarium quatuor conciliis fecerimus, aut faciamus, aut fieri à quibuſdam permittamus, aut aboleri eorumdem ſanctorum quatuor conciliorum piam memoriam ex eccleſiæ Diptychis ſuſtineamus.*

II. Cæterum cum de Diptychis ſermo eſt, id minimè prætermittendum, quod præter tabulas quæ ſola nomina in eccleſiis recitanda complectebantur, aliæ erant ab his diverſæ, in quibus omnium, qui ad baptiſmum accedebant, nomina deſcribi ſolebant. Quam tabularum ſeu Diptychorum diverſitatem quidam non attendentes exiſtimarunt omnium prorſus fidelium nomina intra ſacram ſynaxim à Diacono lecta fuiſſe. Atqui hoc abſurdum omnino eſt: Fide enim jam progagatâ & everſâ idololatriâ ad eam recitationem nec menſes nec anni ſuffeciſſent; præſertim in civitatibus, quæ innumerabilem populi multitudinem continebant. Delectus itaque habebatur, & in Diptychis tam vi-

ventium quàm defunctorum, quæ publicè in eccleſia recitabantur, eorum tantùm nomina notabantur, qui inter cæteros aliqua ſpeciali nota præeminebant, facta de reliquis generali commemoratione. Jacobus Goar in variis lectionibus Liturgiæ Chryſoſtomi *pag.* 97. ex codice M. S. ducentorum & amplius annorum Bibliothecæ Chriſtianiſſimi Regis hanc brevem exhibet formulam commemorationis vivorum. *Memento mei, & cunctorum, & cunctarum. Joſeph ſanctiſſimi & univerſalis Patriarchæ*, nempe Conſtantinopolitani, nomen enim Papæ ſcriptor ſchiſmaticus omiſit, *Philothei Alexandriæ, Marci Antiochiæ, Theophili Hieroſolymorum, & pro offerente Domino Deo ſancta dona N. honorando Sacerdote: Sacerdotum etiam adſtantum, venerandi Presbyterii, miniſterii in Chriſto, & omnis ſacri ordinis cœtus. Pro ſalute, victoria, permanentia devotiſſimorum & Chriſtum diligentium Imperatorum noſtrorum: devotiſſimæ & Chriſtum amantis Dominæ noſtræ Hypomenes monialis: devotiſſimæ & Chriſtum amantis Dominæ noſtræ Eugeniæ Monialis: devotiſſimorum & Chriſtum diligentium Imperatorum noſtrorum Joannis & Mariæ. Pro pace & conſiſtentia totius mundi, & ſanctarum Dei eccleſiarum: pro redemptione fratrum noſtrorum captivorum: proſperitate & firmitate Chriſtum diligentis exercitus: reſidui populi ſalute; & cunctorum & cunctarum.* Porro hæc formula contractior eſt, alias autem ampliores eſſe non dubito. De Diptychis mortuorum infra agam. Vivi autem dicuntur offerre *pro ſe ſuiſque omnibus, pro redemptione animarum ſuarum, pro ſpe ſalutis & incolumitatis ſuæ*: memoriæ Sanctorum *communicantes* & eos venerantes; Eccleſia enim, quæ militat in terris, cum ea communicat, quæ in cœlis triumphat. Uſus autem commemorandi B. Virginem & Sanctos in Miſſa omnium eccleſiarum immemorabili conſuetudine comprobatur, ut patet ex earum Liturgiis. Cyrillus Hieroſolymitanus ſacram ſynaxim deſcribens Cathech. V. Myſtagogica aſſerit Sacerdotem memoriam in ea facere SS: Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Martyrum, ut Deus orationibus illorum, & deprecationibus ſuſcipiat preces noſtras. Auguſtinus lib. de Virginitate cap. 45. *Fidelibus*, inquit, *notum eſt, quo loco Martyres, & quo defunctæ ſanctimoniales ad altaris ſacramenta recitentur.* Idem tract. 84. in Joannem, *Ideo ad menſam Domini non ſic Martyres commemoramus, quemadmodum alios, qui in pace requieſcunt, ut etiam pro eis oremus; ſed magis ut ipſi orent pro nobis, ut eorum veſtigiis adhæreamus.* Et ſerm. 17. de verbis Apoſtoli, *Martyres eo loco recitantur ad altare Dei ubi non pro ipſis oretur: pro cæteris autem commemoratis defunctis oratur.* Agit de hac Sanctorum commemoratione apud Græcos Nicol. Cabaſilas *in expoſit. Liturgiæ cap.* 33. Maronitæ

in ſua Miſſa hanc ipſam commemorationem ſic peragunt. *Memoriæ Domini Dei, & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, & totius diſpenſationis illius ſalutaris quæ eſt erga nos, recordamur in hoc momento. Item patris noſtri Adam, & matris noſtræ Evæ, & omnium hominum, qui placuerunt ante Deum ab Adamo uſque in hodiernum diem, ſcienter autem & nominatim ſanctæ & laudabilis Virginis, & in omni tempore beatæ genitricis Dei Mariæ, & Prophetarum, Apoſtolorum, Martyrum, Confeſſorum, Juſtorum, Sacerdotum, Patrum ſanctorum, & Doctorum, Rectorum, Religioſorum, & omnium Virginum, & Sancti N. ſupra cujus altare offerimus.*

III. In canone Romano poſt B. Virginem & Apoſtolos, Martyres duodecim nominantur. Confeſſorum nulla fit mentio, vel quia Martyres paſſionem & mortem Domini, quæ in hoc ſacrificio repræſentatur, effuſo ſanguine imitati ſunt: vel quia canon editus eſt, antequam Confeſſorum memoria celebraretur, de quibus ſilent tribus prioribus ſæculis eccleſiaſtica monumenta. Quarto verò Gregorius Nyſſenus Baſilii laudes celebravit in die anniverſaria obitus ejus, Gregorius quoque Nazianzenus Athanaſii. Obiit eodem ſæculo Martinus Turonenſis, cujus feſtivitas ſtatim coli cœpit, ut alibi notavimus, & ideò ſolus ex Confeſſoribus officium proprium in vetuſtiſſimis Breviariis habet, quia ipſi primo publicus ab Eccleſia cultus tributus eſt. Cur autem Lini, Cleti, Clementis, & cæterorum potius quàm aliorum mentio fiat, evidens ratio aſſignari non poteſt, & fortaſſis non una & eadem omnium & ſingulorum eſt. Porrò omnes, qui hic nominantur, vel Romæ paſſi ſunt, vel in locis Romano Patriarchatui immediatè ſubjectis: ex qua conſideratione hæſi diu anceps, neſciens qua de cauſa ſoli inter orientales Coſmas & Damianus Arabes, & in Ægæa civitate martyrio coronati, hoc loco recenſerentur. Sed tandem inveni tria fuiſſe paria ſanctorum ejuſdem nominis Coſmæ & Damiani: unum Martyrum in Arabia, alterum Confeſſorum in Aſia, tertium Martyrum qui Romæ martyrium ſubierunt. Extat de his ex M. SS. græcis ſyntagma hiſtoricum Viennæ in Auſtria editum, interprete Simone Uuangnereckio. Arabum memoria in Menæis legitur die XVII. Octobris, Romanorum 1. Julii, Confeſſorum I. Novembris. Quomodo autem Latini ſolos Arabes colant die XXVII. Septembris, qua Romano Martyrologio inſcripti ſunt, quomodo confuſa ſint horum omnium acta, & quid in notis ejus diei peccaverit Baronius, eruditè pertractat Reinoldus Dehnius in Præfatione Apologetica prædicto Syntagmati præfixa. Credibile eſt amiſſa fuiſſe acta Romanorum, & per ignorantiam ſeu negligentiam ſubſtitutos Arabes,

Arabes, quorum paſſio illuſtrior fuit. Omnes profeſſione Medici fuerunt, & dicti Anargyri, quia ſine pretio ægrotos curabant. Ex qua profeſſionis, & nominum ſimilitudine facilè æquivocatio & confuſio oriri potuit. Agit etiam de his Florentinius in ſuo Martyrologio ad diem XXVII. Septembris, ubi optimè advertit Romanis in Urbe dicatam eccleſiam, eorumque Natalitia tum in veteri Kalendario, tum in libro Sacramentorum S. Gregorii V. Kalend. Octobris inſcripta fuiſſe. Et hos proculdubio eſſe cenſeo, qui in canone nominantur. Ambroſiani poſt Apoſtolos addunt Xyſtum, Laurentium, Hyppolytum, Vincentium, Cornelium, Cyprianum, Clementem, Chryſogonum, Joannem & Paulum, Coſmam & Damianum, Apollinarem, Vitalem, Nazarium & Celſum, Prothaſium & Gervaſium, Victorem, Naborem, Felicem, & Calimerum. In libro Sacramentorum Petaviano poſt nomina Coſmæ & Damiani hæc addita ſunt, Dionyſii, Ruſtici, & Eleuterii, Hilarii, Martini, Auguſtini, Gregorii, Hieronymi, Benedicti. In Codice Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ paris antiquitatis cum ſuperiori *num.* 495. adduntur nomina Hilarii, Martini, Auguſtini, Gregorii, Hieronymi, Benedicti, & manu recentiori Wldarici, Adalberti. Codex item Vaticanus n. 4772. addit Donatum, Hilarinum, Laurentinum, & Pergentinum. Et alius num. 4770. Hilarium, Martinum, Auguſtinum, Gregorium, Hieronymum, Ambroſium, Benedictum, Iſidorum. Eadem nomina Hilarii, Martini, Auguſtini, Gregorii, Hieronymi, & Benedicti leguntur in libro Sacramentorum, quem edidit Menardus. At hæc additamenta particularium eccleſiarum fuerunt: nam Ordo Romanus eos tantùm Martyres admiſit, qui in hodierno Canone ſunt, Confeſſoribus ſemper excluſis. Quare nonnulli haud temerè exiſtimarunt Lucam & Marcum evangeliſtas non eſſe in Canone, quia dubium eſt an fuerint Martyres. Adjungunt aliqui Codices nomen Sancti, cujus eâ die feſtivitas celebratur, quod ex Liturgiis Baſilii & Chryſoſtomi deſumptum eſt. Refert etiam Matthæus Paris in vita Guillielmi Abbatis S. Albani interrogatum Innocentium III. an liceret addere in ſecreto Miſſæ nomen illius Sancti, cujus corpus in eccleſia requieſcit, reſpondiſſe id ſibi dignum jurique conſonum videri; Sed nihil addendum eſſe jam ſupra oſtenſum eſt.

IV. In ſequenti oratione, *Hanc igitur oblationem*, rogat Deum Sacerdos, ut oblationem ipſius, cunctæque familiæ ſuæ, omnium videlicet aſſiſtentium, qui olim oblatis muneribus, nunc voto & animo offerunt, placatus accipiat: tum pacem petit in præſenti ſæculo, ereptionem à perpetua damnatione, & æternam patriæ felicitatem. Hæc

autem verba, *Dieſque noſtros in tua pace diſponas*, cum reliquis uſque ad finem orationis, addidit Gregorius Magnus, ut referunt in ejus vita Joannes Diaconus & Anaſtaſius. In feſtivitatibus Paſchæ & Pentecoſtes fit ſpecialis oblatio pro renatis ex fonte baptiſmatis, quæ in omnibus antiquis codicibus extat. In vetuſtiſſimo autem ſacramentorum libro Reginæ Sueciæ ſpecialis intentio ſæpe in hac oratione exprimitur, propter quam ſacrificium offertur.

In Miſſa Dominicæ tertiæ Quadrageſimæ pro ſcrutinio Electorum. *Hanc igitur oblationem Domine ut propitius ſuſcipias deprecamur, quam tibi offerimus pro famulis & famulabus tuis, quos ad æternam vitam & beatum gratiæ tuæ* · · · · · · *dinumerare, eligere, atque vocare dignatus es.* Et recitantur nomina Electorum, & poſtquam recenſita fuerunt, dicitur: *Hos Domine fonte baptiſmatis innovandos ſpiritus tui munere ad ſacramentorum tuorum plenitudinem poſcimus præparari.* Porrò hîc notandum quod in *Memento* hujus Miſſæ recenſentur nomina ſuſceptorum, & hoc loco nomina electorum.

Feria V. in cœna Domini. *Hanc igitur oblationem Domine cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerunt ob diem jejunii cœnæ Dominicæ, in qua Dominus noſter Jeſus Chriſtus tradidit diſcipulis ſuis corporis & ſanguinis ſui myſteria celebranda, quæſumus Domine placatus intende, ut per multa curricula annorum ſalva & incolumis munera tua tibi Domine mereatur offerre; dieſque noſtros, &c.* In Miſſa de Paſcha annotino, quam feſtivitatem, qui in Paſchate baptiſmi gratiam ſuſceperant, anno ſequenti celebrabant, die anniverſaria ſuæ regenerationis. *Hanc igitur oblationem famulorum famularumque tuarum, quam tibi offerunt annua recolentes myſteria, quibus eos tuis adoptaſti regalibus inſtitutis, quæſumus Domine placatus intende, pro quibus ſupplices preces effundimus, ut in eis & collata cuſtodias, & promiſſa beatitudinis præmia largiaris; dieſque noſtros.*

In dedicatione novæ Baſilicæ. *Hanc igitur oblationem famuli tui vel famulæ tuæ illius, quam tibi offerunt hanc dedicantes eccleſiam, quæſumus Domine placatus accipias, noſtraſque preces dignanter exaudias, ut ſint oculi tui aperti ſuper domum iſtam die ac nocte, templumque hoc in honorem Beatorum Martyrum tuorum illorum, vel illarum Sanctarum, & Confeſſorum ſacris myſteriis inſtitutum, clementiſſimus dedica, miſerator illuſtra, propitius ſplendore clarifica. Cunctam familiam tuam ad aulæ hujus ſuffragia concurrentem benignus exaudi, ejuſdemque conditorum omnia deſideria cordis complacita tibi pius adimple, votiſque reſponde. Augmenta eis annos vitæ & temporum felicitatem, ut per ſpatia longæva viventes melioribus ornamentis ſtudio eorum locus iſte refulgeat: dieſque noſtros.*

In natali conſecrationis Presbyteri, qualiter ſibi Miſſam debeat ce-

lebrare. Mos enim antiquorum fuit, ſingulis annis diem recolere ſuæ Ordinationis, ſeu Profeſſionis quoad Religioſos, qui ritus in ſola die anniverſaria conſecrationis Epiſcoporum hodie remanſit:& hunc diem natalem vocabant, diem verò nativitatis ex utero matris, natalem genuinum nuncupabant. *Hanc igitur oblationem quam tibi offero ego tuus famulus hodie, ob diem quo me nullius dignum meriti, ſed ſolo tuæ miſericordiæ dono ad hunc locum perducere dignatus es Presbyterii, quæſo placatus accipias: dieſque noſtros.*

In conſecratione ſacræ virginis, quæ in Epiphania, vel ſecunda feria Paſchæ, aut in Apoſtolorum natalitio celebratur. *Hanc igitur oblationem famulæ tuæ quam tibi offert ob diem natalis ſui, in quo eam tibi ſocians ſacro velamine protegere dignatus es, quæſumus Domine propitiatus ſanctifica, ut tibi Domino, ac ſponſo ſuo venienti cum lampade ſua inextinguibili placitura occurrere mereatur.*

In Miſſa pro his qui Agapen faciunt. *Hanc igitur oblationem Domine famuli tui illius, quam tibi offert cum juſtis eleemoſynis ſuis, quas in pauperes tuos operatur; ut placatus ſuſcipias deprecamur, pro quo majeſtati tuæ ſupplices fundimus preces, ut adjicias ei tempora vitæ, ut per multa curricula annorum lætus tibi in pauperes tuos hæc operetur, atque annua tibi vota perſolvat.*

In trigeſimo vel annuali nuptiarum. *Hanc igitur oblationem famulorum tuorum, quam tibi offerimus ob diem trigeſimum vel annualem, quo eos jugali vinculo ſociare dignatus es, ut placatus ſuſcipias deprecamur, pro quibus tremendæ pietati tuæ ſupplices fundimus preces; ut pariter bene & pacificè ſeneſcant, & videant filios filiorum ſuorum uſque in tertiam & quartam progeniem, & te benedicant omnibus diebus vitæ ſuæ.*

In natali genuino. *Hanc igitur oblationem famuli tui illius, quam tibi offert ob diem genuinum natalis ſui, quo eum de maternis viſceribus in hunc mundum naſci juſſit ad recognoſcendum Deum vivum & verum, ut placatus ſuſcipias deprecamur: pro quo majeſtati tuæ ſupplices fundimus preces, ut adjicias ei annos & tempora vitæ, ut per multa curricula annorum lætus tibi hæc ſua vota perſolvat, atque ad optatam perveniat ſenectutem, & te benedicat omnibus diebus vitæ ſuæ.*

Pro defuncto. *Hanc igitur oblationem ſervitutis noſtræ quam tibi offerimus pro anima famuli tui illius, quæſumus Domine placatus intende, pro quo majeſtati tuæ ſupplices fundimus preces, ut eum in numero ſanctorum tuorum tibi placentium facias dignanter adſcribi: dieſque noſtros, &c.* Sunt & alia multa ejuſdem generis in eo Codice, ſed hæc in exemplum allata ſufficiunt.

CAPUT XIII.

De Conſecratione, ejuſque forma & ritu. Olim Fideles poſt verba Conſecrationis reſpondebant Amen. *Mos elevandi ſacramentum antiquiſſimus apud Græcos. Quando cœperit apud Latinos. Explicantur reliqua uſque ad commemorationem defunctorum. Error Græcorum ſchiſmaticorum perſtringitur. Latini ab eorum calumnia vindicantur.*

I. ACcedimus ad Conſecrationem, cui præmittitur hæc oratio; *Quam oblationem* &c. quæ à Paſchaſio *lib. de corp. & ſang. Chriſti cap.* 12. ſic explicatur. *Rogamus hanc oblationem benedictam, per quam nos benedicamur: adſcriptam, per quam nos omnes in cælo adſcribamur: ratam, per quam in viſceribus Chriſti cenſeamur: rationabilem, per quam à beſtiali ſenſu exuamur: acceptabilemque facere dignetur, quatenus & nos per hoc quia in nobis diſplicuimus, acceptabiles in ejus unico Filio ſimus.* Hæc Paſchaſius ſub Auguſtini nomine citatus à Gratiano *de conſecr. diſt.* 2. *cap.* 72. & à S. Thoma 3. *p. qu.* 83. *art.* 4. Reperitur hæc ipſa oratio apud Ambroſium *lib.* 4. *de ſacram. cap.* 5. Tum ait Sacerdos, *Qui pridie quam pateretur, accepit panem,* & quæ ſequuntur, ut poſſit in perſona Chriſti formam ipſam proferre, qua idem Dominus & Salvator uſus eſt in hoc ſacramento conficiendo. Obſervat Innocentius *lib.* 4. *myſteriorum Miſſæ cap.* 5. tria hîc commemorari, quæ non ſunt in evangelio, videlicet *elevatis oculis in cælum*: & in calicis conſecratione *æterni teſtamenti, & myſterium fidei*: quæ tamen aſſerit addita ex Apoſtolica traditione. Walfridus & Micrologus opinati ſunt ab Alexandro Papa additam hanc clauſulam, *Qui pridie*: ſed rectiùs ſentit Alcuinus etiam Apoſtolis in uſu fuiſſe. Extat autem in Liturgia Jacobi & Clementis, & apud Ambroſium *lib. de Sacramentis*. Chriſtum autem, cum gratias Patri acturus erat, oculos in cælum elevare conſueviſſe, notum eſt ex evangelio: nec dubitare licet, quin eumdem ritum in hac maxima actione ſervaverit, licèt non ſcripſerint Evangeliſtæ. Forma conſecrationis panis in Liturgiis Græcorum hæc eſt: *Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis frangitur*; addunt Jacobus & Marcus, *& datur*, ſive *diſtribuitur, in remiſſio-*

nem peccatorum. In Miſſali Mozarabum, *Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis tradetur.* Integra formula qua vinum conſecratur, ex Evangeliſtis accepta eſt, his vocibus additis *æterni* & *myſterium fidei* : quæ in Liturgiis Græcorum non extant. In Miſſali Mozarabum ſic concepta eſt *Hic eſt calix novi Teſtamenti in meo ſanguine, qui pro vobis & pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum.* In Liturgia Jacobi, *Hic eſt ſanguis meus novi Teſtamenti, qui pro vobis & multis effunditur & datur in remiſſionem peccatorum.* Apud Baſilium & Chryſoſtomum eadem eſt, excepto verbo *& datur.* Hæc verba *Myſterium fidei* non ſunt in Ordine Romano; ſunt tamen in omnibus antiquiſſimis Miſſalibus M. SS. quos vidi. Eraſmus Roterodamus temeritatem ſuam ac impietatem oſtendit cum in Annotationibus *ad cap.* 11. primæ ad Corinthios optare ſe ait ut Scriptura nobis exprimeret quibus verbis Chriſtus conſecravit, & quibus nos oporteat conſecrare. Utrumque enim Scriptura expreſſit, & manifeſtè tradidit Eccleſia divino magiſterio edocta, debere nos facere quemadmodum fecit Dominus, à quo Apoſtolus accepiſſe ſe ait quod & tradidit nobis: & quandoquidem Eraſmus ad antiquos Patres provocare ſolet, docere eum poterat, ſi aures audiendi habuiſſet, Latinorum antiquiſſimus Tertullianus, qui lib. 4. adv. Marcionem cap. 40. ait: *Acceptum panem & diſtributum diſcipulis corpus illum ſuum fecit, dicendo, Hoc eſt corpus meum.* De qua Tertulliani ſententia cum his quæ ſequuntur, nos alibi fuſiùs. Græci & alii Orientales verba conſecrationis elatâ voce pronuntiant, & populus reſpondet *Amen.* Dionyſius Alexandrinus de hoc ritu teſtimonium perhibet epiſt. ad Xyſtum Romanum Pontificem apud Euſebium lib. 7. hiſt. eccl. cap. 9. *Qui gratiarum actionem*, inquit, *frequenter audierit, & qui cum cæteris reſponderit* Amen, *qui ad ſacram menſam aſtiterit*, & quæ ſequuntur. Eumdem morem ſervabat olim Eccleſia occidentalis, omnes enim audiebant ſanctiſſima & efficaciſſima verba, quibus Chriſti corpus conficitur. Hinc Tertullianus *lib. de ſpectaculis cap.* 25. in eos invehitur, qui *eo ore quo* Amen *in ſanctum protulerant*, gladiatori teſtimonium reddere non verebantur. Ambroſius lib. de iis qui initiantur ait: *Ante conſecrationem aliud dicitur: poſt conſecrationem ſanguis nuncupatur. Et tu dicis* Amen, *hoc eſt, verum eſt.* Alcuinus idem aſſerit, & ex eo Florus magiſter in expoſitione Miſſæ: *Amen autem quod ab omni Eccleſia reſpondetur, interpretatur verum, non ubicumque & quomodocumque, ſed myſtica religione. Hoc ergo ad tanti myſterii conſecrationem, ſicut & in omni legitima oratione reſpondent Fideles, & reſpondendo ſubſcribunt.* Poſtea ſtatutum eſt, ut Canon ſubmiſſa voce recitaretur, & ſic deſiit ea conſuetudo ſæculo decimo,

ut conjicio, quia poſt Florum, qui nono labente vixit, ejus mentionem non reperi apud ævi poſterioris ſcriptores.

II. Latini peracta conſecratione, Græci paulò ante communionem, ut ex Liturgiis Jacobi, Baſilii, & Chryſoſtomi manifeſtum eſt, corpus Dominicum & calicem elevant, ut à populo adoretur. Idque ab antiquo tempore fieri ſolitum indicant ſcriptores Græci; Dionyſius cap. 3. eccl. hierarchiæ, *Diviniſſima*, inquit, *conſecrat myſteria, & in aſpectum ducit quæ celebravit*. Et infra. *Obtecta munera in apertum producit*. Baſilius lib. de Spiritu ſancto cap. 27. *Invocationis verba, cum oſtenditur panis Euchariſtiæ & poculum benedictionis, quis ſanctorum ſcripto nobis reliquit?* S. Germanus in contemplatione rerum eccleſiaſticarum circa finem: *elatio autem in altum venerandi corporis repræſentat crucis elationem*. Anaſtaſius Synaita ſerm. de ſacra ſynaxi: *ſacerdos poſt ſanctificatum ſacrificium incruentum, attollit panem vitæ, & omnibus illum oſtendit*. Maronitæ poſt orationem Dominicam & alias preces eamdem hoc ritu peragunt elevationem. Sacerdos elevat corpus Chriſti, & vocem attollens dicit: *Sancta ſanctis in perfectione, puritate, & ſanctitate dentur*. Reſpondet populus, *unus Pater ſanctus, unus Filius ſanctus, unus Spiritus ſanctus. Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto*. Tum elevat calicem dicens: *Ita Domine in veritate & verè credimus in te, ſicut credit in te Eccleſia ſancta Catholica, quia es unus Pater ſanctus, cui gloria, Amen, unus Filius ſanctus, cui gloria, Amen; unus Spiritus ſanctus, cui gloria & gratiarum actio in ſæcula, Amen*. Eumdem ritum ſequuntur Æthiopes, nam ſancta dona elevant ante communionem dicente Diacono, *Inſpiciamus*. Tum ait Sacerdos, *ſanctum date ſanctis*. Subdit populus, *unus Pater ſanctus, unus Filius ſanctus, unus Spiritus ſanctus*. Et ſacerdos elevans ſacramentum dicit alta voce, *Domine Jeſu Chriſte miſerere nobis*. Habet exemplum in veteri Teſtamento hæc hoſtiæ elevatio: nam paſſim legimus partem victimæ à ſacerdotibus elevatam coram Domino, *Exodi* 29. *Levitici* 7. *&* 23. *Numerorum* 5. 6. *&* 8. David quoque Euchariſtiæ noſtræ elevationem prædixiſſe dicitur *Pſal*. 71. *verſ*. 17. Siquidem verba illa, *Et erit firmamentum in terra in ſummis montium*, paraphraſis Chaldæa ſic legit, *Erit placenta tritici in capitibus ſacerdotum*, ſicut in commentario ejuſdem Pſalmi refert Genebrardus, quod Hebræorum magiſtri, qui ante Chriſtum vixerunt, de ſacrificio venturi Meſſiæ explicarunt, ſi vera tradit Galatinus *lib*. 10. *arcanorum catholicæ veritatis cap*. 4. & ante ipſum Raimundus Martinus in Pugione Fidei *Parte* 3. *diſt*. 3. *cap*. 15. De campana pulſanda, dum fit elevatio extat ſtatutum Guillelmi Pariſienſis Epiſcopi To. VII. conciliorum Binii p. 1. c. 14. *Sicut alias*, inquit, *ſtatutum fuit, in celebratione Miſſarum*,

quando Corpus Chriſti elevatur, in ipſa elevatione vel paulò ante, campana pulſetur, ut ſic mentes fidelium ad orationem excitentur. Et Ivo Carnotenſis, qui eodem tempore vixit, ejus ritus meminit *epiſt.* 142. qua gratias agit Matildi Anglorum Reginæ ob campanas quas dederat Eccleſiæ B. Virginis, quarum ſonitu renovari ait in cordibus fidelium ipſius Reginæ memoriam, tunc præſertim, *quando illa ſalutaris hoſtia pro nobis redimendis in ara crucis oblata per novi ſacerdotii miniſtros in Domini menſa quotidie conſecratur.* Ex quibus diſcimus hanc piam conſuetudinem viguiſſe in Gallia initio ſæculi XII. At verò in Germania ſequenti ſæculo introducta fuit à Guidone Cardinali, qui prius fuerat Abbas Ciſtercii, cum legatus Apoſtolicæ ſedis Coloniam miſſus eſt ad confirmandam Othonis Imperatoris electionem. Hic enim, ut ſcribit Cæſarius Heiſterbacen. lib. 9. Dialog. cap. 51. *bonam illic conſuetudinem inſtituit, ut ad elevationem hoſtiæ omnis populus in Eccleſia ad ſonitum nolæ veniam peteret, ſicque uſque ad calicis benedictionem proſtratus jaceret.* Contigit hoc anno 1203. ut refert Odoric. Raynaldus tom. 13. Annalium Eccleſiaſticorum. Quo verò tempore in Italia, aliiſque regionibus hic mos incœperit, incertum eſt. Nec etiam liquet quæ prima origo fuerit in Eccleſia Latina elevandi ſacra myſteria ſtatim ac conſecrata ſunt: in antiquis enim Sacramentorum libris & in codicibus Ordinis Romani tam excuſis, quam M. SS. nec in priſcis rituum expoſitoribus Alcuino, Amalario, Walfrido, Micrologo, & aliis aliquod ejus veſtigium reperitur. Ea dumtaxat in Ordine Romano elevatio commemoratur, qua calix attollitur ante orationem Dominicam *Cum dixerit* Per quem hæc omnia Domine, *erigit ſe Archidiaconus ſolus, & cum dixerit* per ipſum & cum ipſo, *levat cum offertorio calicem per anſas & tenet exaltans illum juxta Pontificem.* Stephanus Durantus, *lib.* 2. *cap.* 40. ab ipſis eccleſiæ incunabulis conſuetum putat Euchariſtiam in altum tollere, Græcorum Patrum teſtimonio ſuffultus, qui de Latinis ritibus nihil probant. Scriptor Eterodoxus id primum introductum comminiſcitur in Concilio Lateranenſi ſub Innocentio III. ſed craſſâ juris & facti ignorantiâ, ut ex Guillelmo & Ivone ſupra citatis evincitur, qui integro ſæculo Innocentium anteceſſerunt: quibus accedit Hildebertus Turonenſis ipſam elevationem commemorans in verſibus de ſacrificio Miſſæ. Solent quædam Galliarum Eccleſiæ, dum tollitur in altum hoſtia, eos verſiculos canere, *O ſalutaris hoſtia*, &c. idque rogante Ludovico XII. ab epiſcopis illius regni ingruentibus undique bellis ſtatutum fuit: cum tamen ſatius ſit Chriſtum in ſilentio adorare, ſicut conſuevit Romana Eccleſia: quod etiam ſancitum eſt in Concilio Provin-

ciali Colonienſi *P.* 2. *can.* 14. Synodus verò Auguſtana c. 18. quamvis permittat Antiphonas ad ſacrificium pertinentes ſub elevatione decantari, rectè tamen ſubdit melius fore & veteri eccleſiæ convenientius præſentiam Dominici corporis in altiſſimo ſilentio proſtratos venerari. Miſſale Carmelitarum poſt elevationem calicis recitari præcipit diebus ferialibus Quadrageſimæ in Miſſa conventuali pſalmum, *Deus venerunt gentes*, cum hac oratione; *Pientiſſime Deus, qui iniquitatum ad te converſorum non recordaris, ſed eorum gemitus clementer exandis, reſpice templa tua infidelium manibus profanata, & tui electi gregis afflictionem: reminiſcere hæreditatis tuæ effuſione pretioſiſſimi ſanguinis tui Unigeniti acquiſitæ: vineamque tua plantatam dextera, quam ferus aper exterminare conatur, ferventer viſita: ac illius cultores adversùs devaſtantium rabiem tua virtute corrobora, victores effice, in eâque bene operantes tui fac regni poſſeſſores. Per eumdem.* Diebus verò Dominicis & feſtis eodem loco dicunt Pſalmum. *Lætatus ſum.* cum orationibus *Eccleſiæ tuæ. Hoſtium noſtrorum. Deus à quo ſancta deſideria.*

III. Peracta conſecratione in omnibus Liturgiis Chriſti mandatum commemoratur præcipientis, ut ipſum ſacrificium in ejus memoriam peragamus, *Hæc quotieſcumque feceritis in mei memoriam facietis.* Quis enim auderet ad altare Dei accedere, & auguſtiſſimum myſterium celebrare, niſi Dominus tanti ſacramenti inſtitutor præcepiſſet? Ideò, ait Gaudentius *tract.* 2. *de Paſchate*, *Diſcipulis mandavit, quos primos eccleſiæ ſuæ conſtituit ſacerdotes, ut indeſinenter iſta vitæ æternæ myſteria exercerent, quæ neceſſe eſt à cunctis ſacerdotibus per ſingulas totius orbis eccleſias celebrari, uſquequò iterum Chriſtus de cœlis adveniat, quo & ipſi ſacerdotes & omnes pariter fidelium populi, exemplar Paſſionis Chriſti ante oculos habentes quotidie, & gerentes manibus, ore etiam ſumentes ac pectore, redemptionis noſtræ indelebili memoriâ teneamus.* Propterea Eccleſia Domini mandato obſequens ſequentia verba recitari conſtituit: *Unde & memores Domine nos ſervi tui, ſed & plebs tua ſancta*, fidelis ſcilicet & in Eccleſiæ gremio conſiſtens; ſancta, non quidem actu, cum non omnes ſancti ſint, ſed vocatione, debito, & profeſſione; quæ vel præſens adeſt ſacrificio, vel in unitate Eccleſiæ ubique degens particeps eſt ſacrificii, *ejuſdem Chriſti filii tui Domini noſtri tam beatæ paſſionis, necnon & ab inferis reſurrectionis, ſed & in cælos glorioſæ Aſcenſionis, offerimus præclaræ majeſtati tuæ de tuis donis ac datis hoſtiam puram*, & quæ ſequuntur. Eadem hoc loco expreſſit Chryſoſtomus in ſua Liturgia his verbis. *Memores igitur ſalutaris hujus mandati, & omnium quæ pro nobis facta ſunt, crucis, ſepulchri, triduanæ reſurrectionis, in cælos aſcenſionis, à dextris ſeſſionis, ſecundi & glorioſi rurſus adventus, tua ex tuis tibi offerimus*

rimus per omnia & in omnibus. Auctor libri Pontificalis in vita Alexandri I. ait, *Hic paſſionem Domini miſcuit in precatione ſacerdotum, quando Miſſæ celebrantur.* Ad quæ verba notat in ſcholiis ineditis Petrus Urbevetanus, *ibi videlicet, tam beatæ paſſionis.* Alii etiam paſſim ſcribunt hanc orationem, *unde & memores*, ab Alexandro inſtitutam. Sed ſi præciſè de memoria paſſionis ſermo ſit, ſive iſtis ſive aliis verbis fiat, ea certè non fuit ab hoc ſancto Pontifice inſtituta, ut præclarè obſervat Baronius *ann* 132. *num.* 3. habemus enim hac de re expreſſum in evangeliis præceptum Domini: & Paulus 1. *ad Cor. cap.* 11. luculentum ejuſdem rei teſtimonium præbet dicens, *Quotieſcumque manducabitis panem hunc & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat*: quia nimirum durabit hoc ſacrificium uſque ad ſecundum Chriſti adventum in fine mundi. Extat apud Ambroſium hæc oratio *lib.* 4. *de ſacramentis*, ſimul cum ſequenti, qua propitium Dei vultum ſuper munera noſtra precamur, quatenus noſtra ſunt, ne fortè propter iniquitates noſtras minus grata ſint Deo, quæ alioquin ex parte rei oblatæ, & ex parte primarii offerentis, qui eſt Chriſtus, ſemper illi placita ſunt. Similia habentur in Liturgia Jacobi & Baſilii, & ad ea verba, quibus Melchiſedech ſummus ſacerdos nuncupatur, reſpexit auctor quæſtionum veteris & novi Teſtamenti ſupra à nobis citatus Cap. II. §. 2. Anaſtaſius in vita Leonis Magni refert eum conſtituiſſe ut infra actionem ſacrificii diceretur *ſanctum ſacrificium, immaculatam hoſtiam*, quæ ſunt poſtrema verba hujus orationis. An verò hæc ſola verba huic orationi, an ipſam integram orationem Canoni Leo addiderit, Pamelius noluit definire *Tom.* 1. *Liturg:corum pag.* 572. At ego cenſeo nihil addidiſſe niſi prænotata verba, ipſius enim orationis memoratus auctor quæſtionum utriuſque Teſtamenti mentionem facit, qui Leone antiquior fuit. Maronitæ quoque in ſua Liturgia veterum Patrum ſacrificia commemorant hac oratione. *Deus qui acceptaſti ſacrificium Abel in planitie, & Noë in arca, & Abrahæ in ſummitate montis, & Davidis in area Doſon Jebuſæi, & Heliæ in monte Carmelo, & quadrantes viduæ in gazophylacio, tu Domine Deus accipe oblationes iſtas, quæ offeruntur tibi per manus meas infirmas & peccatrices, & fac in eis Domine Deus memoriam bonam vivis & defunctis, pro quibus offeruntur, & benedic habitationem offerentium eas. Amen.*

IV. Poſt hæc Sacerdos externo geſtu ſummam indicans animi demiſſionem ſupplex Deum rogat ut perferri jubeat, non ipſa corporis & ſanguinis Chriſti myſteria; ſed vota, fidem, & preces fidelium, in ſublime altare ſuum, de quo Irenæus ait lib. 4. cap. 34. *Eſt altare in cœlis, illuc preces noſtræ & oblationes diriguntur* per manus S. Angeli ſui, cu-

jus miniſterio fidelium orationes in cœlum deferri teſtatur Scriptura, *Tobiæ* 12. *& Apoc.* 8. Unde Tertullianus *lib. de orat. cap.* 12. eorum irreverentiam acriter reprehendit, qui ſedendo orant, *ſub conſpectu*, inquit, *Dei vivi, Angelo adhuc orationis aſtante.* Id autem à Deo poſcit Sacerdos, ut quotquot Chriſti corpus & ſanguinem ex ea altaris participatione ſumpſerint, omni benedictione cœleſti & gratia repleantur. Nam cum olim qui aderant communicarent, pro illis eſt hæc deprecatio: & hinc deducitur eam antiquiſſimam eſſe, cujus etiam meminit Ambroſius *lib. cit. de ſacramentis.* Ex hac oratione ſcriptor ſchiſmaticus Nicolaus Cabaſila in expoſitione Liturgiæ Latinis appingit recentioris Græciæ peſſimum ac deteſtandum errorem, conſecrationem ſcilicet non fieri verbis in perſona Chriſti à Sacerdote prolatis, ſed precatione ejuſdem Sacerdotis poſtea orantis & dicentis: *Fac hunc panem pretioſum corpus Chriſti tui*, quæ poſt verba conſecrationis extat in Liturgia Chryſoſtomi; ac ſi verba Chriſti ad conficiendum ſacramentum inefficacia forent, aut forma euchariſtiæ deprecatoria ſit. Sed præſtat verba Cabaſilæ audire, quibus Latinos hujus hæreſis aſſertores efficere conatur ex verbis orationis, *ſupplices te rogamus*, de qua nunc agimus, perperam intellectis, & ad pravum ſenſum violentâ explicatione pertractis. Poſtquam enim *cap.* 29. dixit verba Chriſti narrativè tantùm proferri, & non ſufficere ad donorum ſanctificationem, ſubdit c. 30. *Quod autem os eis*, qui contradicunt, *omnino obſtruit, eſt quod etiam Latinorum eccleſia, ad quam ſe referre videntur, poſt verbum Domini pro donis orare non recuſat. Ii autem ideò falluntur, quod Latini non ſtatim poſt Domini prolatum ſermonem orant, & quod non apertè petunt ſanctificationem, & mutationem in corpus Dominicum, ſed aliis utuntur nominibus eò ferentibus, & quæ tantumdem valent. Quæ eſt autem oratio? Iube ſurſum ferri dona hæc in manu Angeli ad ſupercæleſte tuum altare. Dicant enim: quid eſt hoc, ſurſum dona deferri? Vel enim localem eis tranſlationem precantur à terra & inferioribus locis in cælum, vel dignam aliquam & ab humilioribus ad altiora mutationem.* Et paucis interjectis. *Unde manifeſtum eſt eos omnino ſcire ea adhuc eſſe panem & vinum, quæ ſactificationem nondum ſuſceperunt, & propterea pro ipſis quidem orant, qua oratione adhuc indigent. Orant autem ut ea ſurſum ferantur, ut quæ adhuc inferiùs ſita ſint; & ad altare, ut quæ nondum ſint ſacrificata, ut illic poſita ſacrificentur.* Hæc Cabaſilas, Latinæ Eccleſiæ Catholicam deprecationem ad ſuam hæreſim diſtortâ interpretatione detorquens. At Græci orthodoxi veterum Patrum ſuorum ac fidei ſententiæ adhærentes, hac de re in concilio Florentino à Latinis interrogati, apertè profeſſi ſunt panem & vinum in corpus & ſanguinem Chriſti per ipſius verba

tranſubſtantiari : illam verò orationem, *Fac hunc panem pretioſum corpus*, &c. quam poſtea adjungunt, hunc ſenſum habere, ut quod jam conſecratum eſt verbis Chriſti, fiat ſuſcipientibus in ſalutem. Hæc ipſorum verba ſunt *ſeſſ.* 25. Concilii. *Fateri nos diximus, per hæc verba* Hoc eſt corpus meum, *tranſubſtantiari ſacrum panem & fieri corpus Chriſti : ſed poſtea quemadmodum & vos dicitis*, Jube hæc perferri per manus ſancti Angeli tui in ſublime altare tuum; *ita nos quoque oramus dicentes, ut Spiritus ſanctus deſcendat ſuper nos, & efficiat in nobis panem hunc pretioſum corpus Chriſti ſui, tranſmutetque ipſa* dona *Spiritu ſancto ſuo; ut fiant communicantibus in purgationem animæ, in remiſſionem peccatorum, & non fiant in judicium aut condemnationem noſtram.*

V. Hanc autem veram & orthodoxam eſſe illorum verborum *Fac hunc panem*, &c. explicationem, hunc legitimum ſenſum, quem Græci Antiſtites profeſſi ſunt; quarumdam etiam in Occidente eccleſiarum conſenſus evincit. Ritus enim Mozarabicus, quo omnes Hiſpaniæ & Galliarum eccleſiæ olim utebantur, ut Lib. I. Cap. XI. & XII. oſtenſum eſt, poſt conſecrationem brevem ponit orationem quæ *Poſt pridie*, ſive *Poſt Secreta* inſcribitur : & in ea ſacerdos precatur, ut deſcendat Spiritus ſanctus & dona benedicat atque ſanctificet, ac ſi nondum benedicta & ſanctificata forent. Ita legimus in Miſſa S. Germani, quam ex veteri codice M. S. tranſcripſimus ſupra Cap. XII. *Deſcendat ſuper hæc, quæ tibi offerimus, Verbum tuum ſanctum : deſcendat inæſtimabilis gloriæ tuæ Spiritus, ut fiat oblatio noſtra hoſtia ſpiritalis.* Ita ſæpius in Mozarabico. In die Natalis Domini : *In altare tuum panis ac vini holocauſta proponimus, rogantes ut has hoſtias Trinitas indiviſa ſanctificet.* Dominica ſecunda poſt octavam Epiphaniæ : *Quæſumus ut oblationem hanc Spiritus tui permixtione ſanctifices, & corpus ac ſanguinem Domini noſtri Jeſu Chriſti plena transformatione conformes.* Dominica V. *Ut has hoſtias intendas propitius, ſanctifices, & benedicas.* Dominica I. Quadrageſimæ : *Emitte Spiritum tuum de ſanctis cælis tuis, quo ſanctificentur oblata.* Dominica III. *Digneris hæc oblata ſanctificare.* In die Paſchatis : *Ut hic panis cum hoc calice in Filii tui corpus & ſanguinem te benedicente diteſcat.* Dominica III. poſt Paſcha : *His ſacrificiis propitiatus illabere, hiſque benedicturus deſcende.* Hæc & alia plura his ſimilia in Miſſali Mozarabico legimus jam peracta conſecratione. At ea prorſus eumdem ſenſum orthodoxum habere, quo Patres Græci in ſynodo Florentina ſuam orationem *Fac hunc panem pretioſum corpus Chriſti tui* explicarunt, ut nimirum hoſtia jam conſecrata nobis noſtræque ſaluti ſancti Spiritus illapſu ſanctificetur, ip-

ſimet Mozarabicæ Miſſæ inſtitutores in hac ipſa oratione *Poſt pridie* evidenter declarant. Nam Dominica III. Adventus hoc modo concepta eſt: *His quoque te quæſumus ſacrifitiis noſtris ita ſanctificationem tuam infunde, quo ex his ſumpturi nullo decidamus in crimine; ſed ſanctificati tuum mereamur adventum impavidi ſuſtinere.* Dominica VI. poſt Paſcha: *Oramus ut hac libamina Spiritus tui ſancti benedictione reſpergens ſumentium viſceribus ſanctificationem accommodes.* Dominica I. poſt Pentecoſten: *Impoſita hac altaribus tuis munera benedicere nobis & ſanctificare digneris.* Nobis inquit, ideſt pro noſtra ſalute & ſanctificatione. Et hæc quidem vera & catholica expoſitio eſt, ſed recentioribus non eſt viſa ſufficiens ad vindicandam Græcorum precationem ab omni nota & ſuſpicione errotis: Ritum autem Mozarabicum in hoc convenire cum Græco nemo hactenus obſervavit. Ideò nonnulli exiſtimarunt Græcos ab initio ea precatione uſos ante conſecrationem; poſtea ad eum locum tranſlatam, in quo nunc eſt. Sed huic conjecturæ obſtant antiqui Codices M. SS. in quibus legitur eo ipſo loco, in quo hodie reperitur. Omnes autem corruptos fuiſſe nefas eſt ſuſpicari. Deinde eadem extat eodem loco in Liturgiis Jacobi, Marci, Clementis, & Baſilii, paucis verbis additis vel immutatis, ſenſu tamen integro permanente. Extat etiam in Liturgia Armeniorum, quæ dum hæc ſcribo data eſt mihi examinanda à S. Congregatione de Propaganda Fide in Latinum tranſlata à Sacetdote illius nationis Baſilio Barſech. Verba eorum hæc ſunt. *Adoramus, rogamus & petimus à te benefactor Deus, mitte in nos & in propoſita hæc munera conſempiternum tuum & coëſſentialem S. Spiritum: Per quem panem hunc benedicens corpus verè facies Domini noſtri & redemptoris Ieſu Chriſti*: & dicitur ter. *Et calicem hunc benedicens ſanguinem certè facies Domini noſtri & redemptoris Ieſu Chriſti*: & dicitur ter. Alii ipſam ſic intelligendam putant, ut reſpiciat non tempus quo profertur, ſed quod conſecrationem antecedit: ac ſi ſacerdos tanti myſterii ſublimitate extra ſe raptus, ſuæque memor fragilitatis, id quod jam factum ex fide credit, quaſi efficiendum conſideret, ac propterea oret, Fac panem hunc pretioſum corpus Chriſti tui: neque enim abſurdum videtur quod jam conceſſum eſt, ac ſi nondum conceſſum foret, iteratis precibus poſtulare. Alii dicunt corpus Chriſti duplex eſſe, verum quod ipſius verbis conficitur; & myſticum quod eſt eccleſia, ſupra quod ſacerdos Spiritum ſanctum jam facta conſecratione deſcendere precatur, ut participatione ſacramenti unum corpus eccleſia cum Chriſto efficiatur. Alias aliorum explicationes omitto, ne actum agam. Tractant de hac controverſia Beſſarion Cardinalis *lib. de Euchariſtia.* Goar *ad Litur-*

giam Chryſoſtomi num. 139. Allatius *lib.* 3. *de perpetua utriuſque eccleſiæ conſenſione cap.* 15. Diffuſiſſimè autem Petrus Arcudius *lib.* 3. *ſuæ concordiæ cap.* 27. *& novem ſequentibus.*

CAPUT XIV.

Refertur & rejicitur quædam interpolatio. Memoria defunctorum recitatis eorum nominibus. Cur Dionyſius ſola Diptycha mortuorum commemoret. Specialis ritus Mozarabum. Quare cum mortuis nomina ſimul Sanctorum recenſeant. Qua ratione ſacrificium oblatum pro Sanctis. De oratione Nobis quoque peccatoribus. *Olim poſt eam benedictiones frugum & aliarum rerum fieri ſolebant. Omnes ſacræ & eccleſiaſticæ functiones intra Miſſarum ſolemnia. Finis Canonis.*

I. IN Miſſali Bibliothecæ Vaticanæ *num.* 4770. ante annos ſexcentos ſcripto poſt orationem *Supplices te rogamus*, ante commemorationem defunctorum interponitur hæc oratio. *Omnipotens ſempiterne Deus, dignare ſuſcipere hanc oblationem & hoc ſacrificium, quod ego peccator præſumo offerre in honorem Domini noſtri Jeſu Chriſti: in memoriam Incarnationis, Nativitatis, Reſurrectionis, Aſcenſionis ejus: in honorem Beatæ & glorioſæ ſemper Virginis Dei genitricis Mariæ, ſanctorumque omnium Angelorum, Archangelorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Martyrum, Confeſſorum, & Virginum, & omnium Sanctorum tuorum, & eorum ad quorum honorem in iſto altario reliquiæ habentur, & cujus hodie feſta celebrantur, & pro me miſero peccatore, & pro omnibus meis parentibus, & pro omnibus benefactoribus meis. Ut & ipſi pro nobis intercedere dignentur in cælis, quorum memoriam facimus in terris. Per Chriſtum Dominum noſtrum. Amen.* Conſtat autem vel ex ipſius orationis textura, privata alicujus ſcriptoris licentia eam hîc alieno loco inſertam eſſe. In alio item Miſſali paris antiquitatis *num.* 4772. eodem loco ſequens deprecatio ſcripta eſt, cujus meminit Durandus lib. 4. Rationalis cap. 45. *Memento mei quæſo peccatoris, Domine Deus miſericors, & miſerere mei, licet hæc ſancta indignè tibi, ſancte Pater omnipotens, æterne Deus, meis pollutis manibus offerantur ſacrificia, qui nec invocare ſanctum ac venerabile*

nomen tuum dignus ſum: ſed quoniam in honorem & memoriam glorioſiſſimi & dilecti filii Domini noſtri Jeſu Chriſti tibi offeruntur, quaſo Domine tibi placeant, & ſicut incenſum in conſpectu divina majeſtatis tua in odorem ſuavitatis accendantur. Per eundem Chriſtum Dominum noſtrum. Amen. Sed & hæc inconſultò hìc poſita eſt, nam ſacerdos pro ſe orare debet, cum fidelium viventium meminit ante conſecrationem. In eodem codice poſt hanc orationem hæc leguntur. *Sequuntur nomina. Ingizo Prapoſitus, Petrus Presbyter,* & alia nomina in ſequenti oratione, *Memento etiam Domine*, recitanda. In aliis Codicibus hæc ipſa oratio ſic inſcribitur, *Super diptycha.* Nomina enim fidelium defunctorum tabulis inſcribere, & intra Miſſarum ſolemnia recitare, ut ſupra indicavi, antiquiſſima conſuetudo eſt, & Apoſtolicum inſtitutum. Habent mortuorum commemorationem omnes Liturgiæ, & de hac ſalubri inſtitutione teſtimonium perhibent omnes ferè antiqui Patres, quos recenſui in *tract. de Divina Pſalmodia cap.* 13. Chryſoſtomus hom. 69. ad pop. Antioch. *Non temerè*, inquit, *ab Apoſtolis hac ſancita fuerunt, ut in tremendis myſteriis defunctorum agatur commemoratio.* S. Monica moritura filio Auguſtino, ut idem refert *in fine lib.* 9. *confeſſionum*, mandavit memoriam ſui fieri ad altare Dei. Et ipſe Auguſtinus *lib. de cura pro mortuis gerenda cap.* 1. univerſæ eccleſiæ conſuetudinem eſſe teſtatur, ut in precibus Sacerdotis, quæ Domino Deo ad ejus altare funduntur, locum ſuum habeat commendatio mortuorum. Serm. item 32. de verbis Apoſtoli ait, *Hoc à Patribus traditum univerſa obſervat Eccleſia, ut pro eis qui in corporis & ſanguinis Chriſti communione defuncti ſunt, cum ad ipſum ſacrificium ſuo loco commemorantur, oretur, ac pro illis quoque id offerri commemoretur.* Epiphanius quoque *har.* 75. antiquum morem fuiſſe teſtatur defunctorum nomina proferendi & pro eis orandi. Hinc aliquem poſt mortem excommunicari, nihil aliud erat quàm nomen ejus è ſacris diptychis eradi, & à ſuffragiis eccleſiæ excludi, ut oſtendit Pamelius *ad epiſt.* 66. *Cypriani.* Florus Magiſter in explicatione Miſſæ, cujus duo exemplaria M. SS. vidi in Bibliotheca Sereniſſimæ Reginæ Sueciæ *num.* 927. & 1348. ex quibus ſuppleri poſſunt multa, quæ in editis deſunt. *Uſus*, inquit, *antiquorum fuit, ſicut etiam uſque hodie Romana agit Eccleſia, ut ſtatim recitarentur ex diptychis, id eſt tabulis, nomina defunctorum; atque ita poſt lectionem nominum ſubjungerentur verba ſequentia*, Ipſis Domine &c. *Ipſis videlicet quorum nomina memorantur, & cateris omnibus in Chriſto quieſcentibus.*

II. Hunc autem ritum orandi pro aliquibus prolatis eorum nominibus, & pro reliquis generali commemoratione, commendat Auguſtinus eodem libro de cura pro mortuis dicens: *Non ſunt prater-*

mittendæ ſupplicationes pro ſpiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in Chriſtiana catholica ſocietate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumcumque ſub generali commemoratione ſuſcepit Eccleſia, ut quibus ad iſta deſunt parentes, aut filii, aut quicumque cognati, vel amici, ab una eis exhibeantur matre communi. In Monaſteriis viguit olim hic mos, & in pletiſque adhuc manet, ut mitterent ſibi invicem Fratrum, amicorum, & benefactorum defunctorum nomina, ut diptychis inſcriberentur. Poſtquam verò diptychorum uſus deſiit, in libro, quem Necrologium vocabant, ſcribebantur; & quotidie poſt lectionem Martyrologii ex ipſo Codice eorum nomina legebantur, qui ipſa die obierant, & pro ipſis pſalmus *De profundis* cum oratione competenti cantari ſolebat, ſicut hodie fit in Cœnobiis benè inſtitutis poſt generalem defunctorum commemorationem. Ven. Beda *lib. 4. hiſt. Anglic. cap.* 14. loquens de obitu Oſuvaldi Regis, *Quærant*, inquit, *in ſuis codicibus, in quibus defunctorum eſt adnotata depoſitio, & invenient illum hac ut diximus die raptum eſſe de ſæculo.* Plura ejuſdem conſuetudinis teſtimonia exhibent epiſtolæ S. Bonifacii Martyris: nam *epiſt.* 24. Fratrum defunctorum nomina ſe mittere ſcribit Aldherio Abbati: & *epiſt.* 52. ſcripta nomina trium monaſteriorum ait, *Nomina noſtrarum defunctarum ſororum ego Cneuburg memorialiter te habere, ô Vuitberte Presbyter fidelis, deprecor, & omnibus circumquaque amicis tranſmittere, quarum prima fuit Quongyth ſoror mea germana, & Ellu.* Epiſt. item 74. *Nomina Presbyterorum veſtrorum, Diaconorumque ac Monachorum vel Monacharum per monaſteria & eccleſias noſtræ diœceſis direximus.* Et ſic alibi ſæpè, *ut epiſt.* 62. 84. 95. 106. Similia leguntur in antiquis ſtatutis & Ritualibus Monachorum. Non eſt autem hoc loco prætermittendum, quod Dionyſius *cap.* 3. *eccleſ. hierarchiæ* divinæ Liturgiæ myſteria ediſſerens nuſquam meminit nomina viventium recitata tunc fuiſſe, ſed mortuorum dumtaxat, idque ante conſecrationem. Hoc in ſcholiis tanquam dignum obſervatione à S. Maximo notatum eſt. *Notandum*, ait, *mortuorum tantùm eo Pontifice recitari ſolita fuiſſe nomina.* Cujus rei cauſam inveſtiganti illud venit in mentem, in ea eccleſia cui præfuit Dionyſius, omnes fideles, qui pauci erant nondum extincto ethniciſmo ſacris ſolemniis interfuiſſe: atque ideò defunctorum, qui ſoli aberant, factam dumtaxat commemorationem. At ubi poſtea vel aucto fidelium numero, vel diminuto fervore, plures abeſſe cœperunt, illorum quoque nomina recitata ſunt, vivorum quidem ante conſecrationem, & poſt illam defunctorum. Sunt qui ſcribunt à Pelagio II. ſancitum, ut mortuorum memoria poſt conſecrationem fieret, ſed hi recentiores ſunt, nec ullam affe-

runt ex antiquis ſcriptoribus ſui dicti confirmationem.

III. Ritu Mozarabum nomina eodem contextu leguntur paulò poſt offertorium; primò quidem vivorum, deinde defunctorum. Sacerdos enim generaliter Eccleſiam catholicam, omneſque lapſos, captivos, infirmos, & peregrinos Deo commendat: tum ſacrificium offerri ait pro univerſa fraternitate dicens, ut ſuo loco notavimus: offerunt Papa Romenſis & reliqui pro ſe & pro omni clero. Item, Offerunt univerſi Presbyteri, Diaconi, clerici, ac populi circum adſtantes in honorem Sanctorum pro ſe & ſuis. Et chorus reſpondet: *Offerunt pro ſe & univerſa fraternitate.* Hîc verò recitabantur nomina vivorum offerentium, ſeu pro quibus ipſe celebrans offerebat. Deinde præmiſſa commemoratione B. Virginis, Zachariæ, Joannis, Infantium, Petri, Pauli, & reliquorum Apoſtolorum, atque Evangeliſtarum, & omnium Martyrum, ait Sacerdos: *Item pro ſpiritibus pauſantium.* Et recitat nomina Hilarii, Athanaſii, Martini, & aliorum plurimorum, ex quibus nonnulli Sanctorum catalogo adſcripti ſunt, alii non item: quibus recitatis ait chorus, *Et omnium pauſantium.* Tum ſequitur oratio in ſingulis Miſſis diverſa, in qua ſæpe mentio fit offerentium, itemque defunctorum, & omnium ipſorum: ex quo palam fit ante hanc orationem ipſa nomina ex tabulis lecta fuiſſe. Inſcribitur autem *Poſt nomina*, ejuſque formula hæc eſt. Dominica III. Adventus. *Tu offerentium nomina illuc adſcribe, quo ipſe præceſſiſti in corpore, ut quos hic adventus primi gratia redemiſti, in ſecundi adventus examinatione nulla exurantur pœna ſupplicii: ſicque nunc pro defunctorum quiete exaudiamur, quo te opitulante æterno cum illis pariter fruamur conſortio Beatorum.* In Miſſa S. Andreæ Apoſtoli. *Nominibus ſanctorum Martyrum, offerentiumque fidelium, atque eorum qui ab hoc ſæculo tranſierunt, à miniſtris jam ſacri ordinis recenſitis, te Dominum Deum noſtrum per interceſſum ſancti tui Andreæ Apoſtoli & Martyris deprecamur, ut, & Martyrum patrocinia nobis ſemper opitulentur, & offerentium obſequia à te clementer accipiantur, ac defunctorum fidelium animabus cæleſtium receptacula manſionum, & ſempiterna quietis tutamina tribuantur.* In Miſſa Circumciſionis in fine orationis. *Offerentium ſacrificia ſanctificanda ſuſcipias, atque ſpiritus quieſcentium, quorum eſt facta commemoratio nominum, in requiem electorum perducas.* Dominica ante Cineres. *Recenſita Domine tuorum Fidelium nomina quæſumus ut liber vitæ æternæ contineat: & defunctos eruas à tenebroſa infernali caligine.* In feſto Apoſtolorum Petri & Pauli. *Quorum nomina ore prolata ſunt recitantium.* Et ſic alibi ſæpe. Nullibi autem clariùs diſtinctio nominum, quæ legebantur, apparet, quam in Miſſa Dominicæ quartæ Adventus, cu-

jus

jus orationem *Poſt nomina* hic exhibeo. *Sanctorum tuorum Domine communicantes memoriæ, Patriarcharum, Prophetarumque tuorum non ſumus immemores, ipſis enim renunciantibus adventus tuus claruit mundo. Memoramus etiam Apoſtolos tuos, qui adventum tuum à Prophetis, Patriarchiſque prædicatum oculis ſuis cernere meruerunt. Facimus quoque & tuorum Martyrum mentionem, qui te Dominum redemptorem jam veniſſe confeſſi, ad mortem uſque ſunt certati pro veritate. Fidelium præterea tuorum in hac adhuc peregrinatione degentium nomina recenſemus, proteſtantes, ut eorum vitæ curſum & perfectionem conſummes, quos ſanctos tuos apud te in cœleſti habitaculo cautos perfectoſque jam retines* (quos ſcilicet ad vitam æternam prædeſtinaſti.) *Non obliviſcimur quoque defunctos naturæ noſtræ ac fidei ſocios: ſed precamur te Dominum ampliſſimæ pietatis, ut eis refrigeria tribuas ſempiternæ quietis.* In Miſſali item antiquiſſimo Reginæ Sueciæ, de quo ſupra actum eſt Lib. I. Cap. XII. extant hujuſmodi orationes *poſt nomina*, ex quibus idem ritus probatur, nomina enim offerentium & defunctorum audita & recenſita multoties commemorantur; oratque Sacerdos, ut ea Dominus in libro vitæ inſcriptione ſempiternâ figere dignetur.

IV. Quia verò inter defunctos, pro quibus hoc ritu ſacrificia offerri dicuntur, illi etiam enumerantur, quos catholica Eccleſia ſancti Spiritus infallibili magiſterio edocta cum beatis æternæ patriæ civibus veneratur; legentium ſcrupulo occurrendum eſt, ne mores antiquos ex præſentis ævi uſu æſtimantes in ſuſpicionem erroris trahant, quod à ſanctis & orthodoxis Patribus inſtitutum fuit. Tempora igitur diſtinguenda ſunt, ut omnis offenſionis occaſio præcidatur. Quamvis enim tempus præciſum ignoremus, quo à ſanctis Hiſpaniæ Epiſcopis hæc Miſſa inſtituta fuit, credimus tamen ejus originem illi ævo adſcribendam, quo ſolis Martyribus publicus & ſolemnis cultus concedi ſolebat: reliqui autem, præſertim epiſcopi, qui in pace eccleſiæ, etiam cum opinione ſanctitatis decedebant, ſacris defunctorum tabulis inſcribi, eorumque nomina promiſcuè legi conſueverant; ita ut nullum diſcrimen eſſet inter illos qui poſtea ſancti nuncupati ſunt, quales fuerunt Hilarius, Athanaſius, Martinus, Ambroſius, Auguſtinus, Fulgentius, Leander, Iſidorus; & cæteros quibus hic titulus nunquam tributus fuit. Cum igitur eo tempore utrorumque par cauſa eſſet, nec ulla eccleſiæ declaratione conſtaret quemquam ex illis Dei viſione perfrui, & conſequenter viventium non indigere ſuffragiis, pro omnibus indiſcriminatim preces & ſacrificia offerebantur: eâdem prorſus ratione qua nunc ſolemus pro ſingulis defunctis orare, tametſi aliqui ex illis cum opinione ſanctitatis deceſſerint: nec ta-

men erramus, quia donec à ſummo Pontifice Sanctorum numero adſcripti ſint, certò ſcire non poſſumus in quo ſtatu reperiantur. Eccleſia autem per Sacerdotem miniſtrum ſuum ſacrificium offert pro mortuis intentione conditionata, ut ſi quidem eo indigent, illis proſit; alioquin aliis indigentibus applicetur. Illud inſuper advertendum, quod veteris Eccleſiæ phraſi etiam pro juſtis & ſanctis, atque adeo pro ipſis Martyribus ſacrificium offerri dicebatur, non quidem pro eis orando, non enim ignorabant antiqui Patres ſuperfluum id fore, cum perſuaſiſſimum omnibus eſſet Martyres Chriſti ſtatim poſt obitum ſupernæ patriæ felicitate frui, ſed pro illorum honore & commemoratione. Teſtatur hoc Cyprianus *epiſt.* 34. in qua diſſerens de Martyribus, qui *palmas à Domino & coronas illuſtri paſſione meruerunt*, ait: *Sacrificia pro eis ſemper ut meminiſtis offerimus*: quod pro illorum commemoratione intelligendum eſſe idemmet clariùs ediſſerit *epiſt.* 37. dicens, *Dies eorum*, qui ſcilicet in carcere & vinculis propter Chriſtum detenti deceſſerant, *quibus excedunt, annotate, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare poſſimus*. Et infra. *Celebrentur hic à nobis oblationes & ſacrificia ob commemorationes eorum*. Aliter explicat hanc phraſim, qua etiam in Liturgia utuntur Græci, Nicolaus Cabaſila in ejuſdem Liturgiæ expoſitione *cap.* 33. ut offerri dicatur ſacrificium pro Sanctis in gratiarum actionem Deo pro donis ab ipſo eiſdem collatis. *Hi enim*, ait, id eſt ſancti, *ſunt eccleſiæ agendarum Deo gratiarum cauſæ. Pro iis offert rationabilem hunc cultum, tanquam Deo gratiarum actionem, & præ cæteris omnibus pro Beata Dei matre, ut quæ omnem ſanctitatem excedat. Propterea nihil pro eis orat Sacerdos, ſed potius eos orat, ut ab eis in orationibus adjuvetur. Quia non ad ſupplicationem, ſed ad gratiarum actionem, ut dictum eſt, facit pro ipſis donorum oblationem*. Sic Caius Papa, ut refert Baronius *an.* 295. *num.* 9. à die quo Suſanna virgo neptis ejus martyrio coronata fuit, in loco ubi percuſſa eſt, jugiter obtulit ſacrificium pro ejus commemoratione. Innocentius quoque Tertius *c. cum Marthæ, de celebr. Miſſarum* ſecretam orationem S. Leonis, pro ut legitur in antiquis codicibus, videlicet: *Annue nobis Domine ut animæ famuli tui Leonis hæc proſit oblatio*, ita explicat, ut proſit illi ad honorem, adeò ut magis à fidelibus glorificetur, quod fit in ejuſdem annua commemoratione. Sive igitur in commemorationem, ſive in gratiarum actionem, ſive in honorem modo explicato ſacrificium pro Sanctis offerri dicatur, nihil in hoc vel fidei catholicæ, vel eccleſiaſticis ritibus diſſonum eſt. Sed ex hoc diverticulo in ſemitam redire oportet.

V. Orationi pro defunctis alia ſubnectitur incipiens, *Nobis quoque*

peccatoribus, qua ſeipſum & adſtantes Deo Sacerdos commendat, ut ſibi & aliis ſanctorum ſocietatem, & partem aliquam beatitudinis donare dignetur. Rurſum autem aliquot Sancti hîc recenſentur, quorum in priore parte Canonis mentio facta non eſt. Et primo quidem loco nominatur Joannes, non evangeliſta, ut putat Alexander Alenſis in expoſitione Miſſæ, non Marcus item evangeliſta, qui & Joannes ex quorundam ſententia dictus eſt, ut Honorius aſſerit *lib.* 1. *Gemmæ cap.* 107. ſed Joannes Baptiſta præcurſor Domini, quem etiam commemoranr poſt conſecrationem Baſilii & Chryſoſtomi Liturgiæ. Cæteri ex diverſis ordinibus ſelecti ſunt, ut idem Honorius obſervat *ibidem cap. ſequenti*, ex Diaconis Srephanus, ex Apoſtolis Matthias, ex diſcipulis Barnabas, ex epiſcopis Ignatius, ex ſummis Pontificibus Alexander, ex Presbyteris Marcellinus, ex clericis minorum ordinum Petrus, ex conjugatis Felicitas & Perpetua, ex virginibus, quas à Gregorio Magno canoni adjunctas ſcribit Aldelmus epiſcopus *lib. de Virginitate cap.* 25. Agatha, Lucia, Agnes, Cæcilia, Anaſtaſia. Florus Magiſter poſt Marcellinum & Petrum addit Hilarium & Martinum, & in quibuſdam codicibus Vaticanis adjungitur Auguſtinus, in aliis Juliana, & Euphemia: ſed ſolos Martyres in canone admitri, nec ulli licere aliquid adjicere, jam ſupra oſtendimus, *alioquin*, ut ait Honorius, *præſumptioni non devotioni adſcribetur*. Finita hac oratione poſt illa verba *Largitor admitte*; ſi novæ fruges, aut quælibet alia humanis uſibus inſervientia benedicenda erant, ante altare collocari olim ſolebant, & hîc à Sacerdote benedici, & terminata benedictione ſolita clauſula *Per Chriſtum Dominum noſtrum*, ſequentem addebant orationem, *Per quem hæc omnia Domine ſemper bona creas:* quæ ut notat Lucas Dacherius in præfatione ad Lectorem *tomo* 4. ſui ſpicilegii præfixâ, non ſolùm referuntur ad oblata, ſed etiam ad res tunc benedictas, quas Deus continuò crear ſive producit, eaſque petimus ejus benedictione ſanctificari noſtris uſibus profuturas. In libro antiquiſſimo ſacramentorum Reginæ Sueciæ ponitur hoc loco benedictio iſta novarum frugum in die Aſcenſionis Domini. *Benedic Domine & has fruges novas fabæ, quas tu Domine rore cæleſti & inundantia pluviarum ad maturitatem perducere dignatus es, ad percipiendum nobiſcum gratiarum actionem in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, Per quem hæc omnia Domine*, &c. In antiquo item Miſſali Vaticano *num.* 470. inſerta eſt eodem loco benedictio Agni in die Paſchatis, quæ legi poteſt in Ordine Romano. In aliis pleriſque tam Vaticanæ quàm Barberinæ Bibliothecæ, lac & mel benedicuntur pro Catechumenis in Miſſa ſabbati ſancti hac oratione: *Benedic Domine & has creaturas fontis, lac-*

tis & mellis, & pota famulos tuos de hoc fonte perenni, qui eſt ſpiritus veritatis, & enutri eos de hoc lacte & melle. Tu enim Domine promiſiſti patribus noſtris Abrahæ, & Iſaac, & Iacob dicens: Introducam vos in terram fluentem lacte & melle. Conjunge Domine famulos tuos ſpiritu charitatis & pacis, ſicut conjunctum eſt hoc lac & mel, in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Per quem hæc omnia, &c. Antiqua ſtatuta Monaſterii Cluniacenſis edita à Dacherio *tomo* 4. *ſpicilegii*, alterius benedictionis mentionem faciunt, *lib.* 1. *cap.* 35. quæ olim communis erat in die Natalis S. Sixti Martyris, Uvarum ſcilicet, ſi tamen ea die eſſent maturæ. *Sed ſi nondum ſunt maturæ*, inquiunt ſtatuta, *cuſtos eccleſiæ obſervat quando primò mattureſcant, ut faciat eas ad eccleſiam deferri: allatas Armario repræſentat, & Armarius ſacerdoti inter canonem ad horam competentem & prænotatam, ut eas benedicat. Poſtea in Refectorio per Sacerdotem diſtribuuntur.* Porrò Armarius voce barbara is dicebatur, cui Armarii id eſt cellarii cura commiſſa erat, quem Latini promum-condum vocant. Eadem benedictio uvæ in die S. Sixti in libro ſacramentorum S. Gregorii legitur apud Menardum*, à quo quædam adduntur in notis. Hanc ipſam habent Græci die item ſexta Auguſti in Euchologio edito à Goar *pag.* 695. Ritus autem ejus ſic deſcribitur ipſa die S. Sixti in Miſſali Lugdunenſi. *In canone Miſſæ antequam Sacerdos dicat*, Per quem hæc omnia Domine ſemper bona creas, *ponantur à Diacono ſuper altare ad partem dexteram propè manum Sacerdotis dexteram acini uvarum in vaſe mundo, & ſacerdos dicat:* Benedic Domine hos fructus novos uvæ, quos tu Domine rore cœli, & inundantia pluviarum, & temporum ſerenitate atque tranquillitate ad maturitatem perducere dignatus es, & dediſti eos ad uſus noſtros cum gratiarum actione percipere in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. *Deinde Sacerdos aſpergat acinos uvarum aqua benedicta; & poſtea ſubjungat*, Per quem hæc omnia. *Diaconus verò elevet vas acinorum de altari, & tradat Vicemagiſtro chori, quo accepto, ipſe videlicet Vicemagiſter chori diſtribuat acinos uvarum omnibus de conventu in choro exiſtentibus, & omnibus aliis laicis in eccleſia.* Hæc nimirum majorum noſtrorum religio fuit, ut omnes ſacræ & eccleſiaſticæ functiones, ſacramentorum adminiſtrationes, & quæcunque benedictiones intra Miſſarum ſolemnia peragerentur; omnium enim, ut diximus ſupra Lib. I. Cap. III. ultima perfectio & conſummatio Euchariſtia eſt, à qua vim energeticam & ſanctitatem accipiunt. Sive fœdus ſanciendum foret, ſive incunda concordia, ſive aliquid Deo offerendum, ſive hæretici excommunicandi; ſive Sanctorum natalitia, aliæque Feſtivitates denunciandæ, ſive indicenda jejunia & Litaniæ, ſive reconciliandi pœnitentes, ſive imponendæ manus ſuper initiandos,

ſive epiſcopi conſecrandi, ſive Reges inungendi, ſive chriſma conficiendum; hæc & alia ejuſdem generis ab Euchariſtia auſpicari ſolebant, nec quidquam ſine ſacrificio rectè inſtitui exiſtimabant. Sed tepeſcente ſucceſſu temporis fervore, multa ex his, ne Miſſa proxilior evaderet, ab ea paulatim ſejuncta ſunt; adeò ut etiam ipſa communio poſt Miſſam differatur, non ſine magna rituum eccleſiaſticorum perturbatione; quia orationes, quæ poſt communionem à Sacerdote dicuntur, pro ipſis communicantibus ſunt. Porrò eccleſia finem canoni imponit hac oratione, *Per quem hæc omnia Domine ſemper bona creas*, qua veluti epilogo ſupremam Chriſti excellentiam ſtrictim commendat, quia *per ipſum, & cum ipſo, & in ipſo eſt Deo Patri omnipotenti in unitate Spiritus ſancti omnis honor & gloria.* Primam hujus partem putant nonnulli apud Cyprianum reperiri *ſerm. de cœna Domini*; ſed dudum obſervarunt Eruditi, tractatum illum, qui de operibus Chriſti cardinalibus inſcribitur, perperam tribui Cypriano, cum ſit Arnoldi Abbatis Bonævallis.

CAPUT XV.

De priſco uſu Orationis Dominicæ in ſacrificio. Gregorii Magni hac de re ſententia expenditur. Ipſius orationis præfationes. Olim interdicta Catechumenis. Brevis ejus expoſitio. Addita oratio Libera nos *quæ Emboliſmus nuncupatur. Hoſtiam frangi, & particulam in calicem mitti, mos eſt omnium eccleſiarum. Horum rituum antiquitas.*

I. Dignum & conveniens fuit poſt actionem ſanctiſſimam ſacrificii, orationem recitari quam Chriſtus docuit, ut ejus acerbiſſimæ paſſionis præmiſſa commemoratione fidelium petitiones faciliùs à Deo Patre exaudiri mereantur. Errant autem qui putant hoc à Gregorio Magno ſtatutum fuiſſe; veterem quippè & Apoſtolicam conſuetudinem eſſe ipſemet Gregorius teſtatur *lib. 7. epiſt.* 64. dicens, *Orationem Dominicam idcircò mox poſt precem dicimus, quia mos Apoſtolorum fuit, ut ad ipſam ſolummodo orationem oblationis hoſtiam conſecrarent.* Quæ verba qua ratione intelligenda ſint ſupra explicavimus Lib. I. Cap. V. §. 3. Deinde illa dictio exceptiva *ſolummodo* aut irrepſit in textum Gregorii, aut ad alias orationes reſtringenda eſt, quæ conſecrationem antecedunt &

ſubſequuntur. Nam verba, quibus Chriſtus hoc ſacrificium inſtituit, Apoſtoli proculdubio recitabant non omiſſa memoria paſſionis ejus, ſicut ille præcepit, *Hoc facite in meam commemorationem.* Hieronymus etiam ait *lib.* 3. *adv. Pelagianos* Apoſtolos quotidie orationem Dominicam ſolitos dicere in ſacrificio, ſed non addit ſolam. De priſco autem ipſius uſu in Miſſæ celebratione teſtimonium perhibent tum omnes Liturgiæ, tum ſancti Patres Gregorio antiquiores. Optatus Milevitanus lib. 2. *Inter vicina momenta dum manus imponitis & delicta donatis, mox ad altare converſi dominicam orationem prætermittere non poteſtis.* Quia nimirum abſolutio Pœnitentium, de qua loquitur, fieri ſolebat ante orationem Dominicam & communionem. Auguſtinus *epiſt.* 59. *ad Paulinum* explicans de ſacrificio Miſſæ obſecrationes & orationes, quas Apoſtolus commendat 1. *ad Timoth. cap.* 2. orationes tunc fieri dicit, cùm id quod eſt in Dominica menſa benedicitur & ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur: *quam totam petitionem*, inquit, *ferè omnis eccleſia dominicâ oratione concludit.* Idem hom. 42. inter 50. *In eccleſia ad altare Dei quotidie dicitur oratio dominica, & audiunt illam fideles.* Cyrillus Hieroſolymitanus catech. myſtag. 5. *Poſt hæc*, inquit, nempe poſt commemorationem fidelium defunctorum, *dicimus orationes illam, quam Salvator ſuis diſcipulis tradidit.* Cæſarius Arelatenſis hom. 12. quæ eſt de ſacrificio Miſſæ, ait *Quando oratio dominica dicitur, quis eſt qui humiliter aut veraciter clamet*, Dimitte nobis debita noſtra? Ejuſdem meminit Ambroſius *lib.* 6. *de Sacram. cap. ult.* illique addita ait hæc verba quibus caret hodiernus ritus: *Audi quid dicat ſacerdos. Per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, in quo tibi eſt, cum quo tibi eſt honor, laus, gloria, magnificentia, poteſtas, cum Spiritu ſancto à ſæculis, & nunc & ſemper & in omnia ſæcula ſæculorum.* Quod ſi uſus univerſæ Eccleſiæ à temporibus Apoſtolorum fuit, hanc orationem in ſingulis Miſſis recitare, neſcio cur Gregorius in præcitata epiſtola dicat, inconveniens ſibi viſum eam omittere, ac ſi ſuo tempore in uſu non eſſet: nec video cur hac de cauſa à quibuſdam reprehenſus fuerit, ac ſi novos & græcanicos ritus introduxiſſet. An fortè in quotidianis Miſſis omittebatur, ipſe autem priſtinum morem reſtituit? Sanè hunc abuſum in eccleſiis Hiſpaniarum invaluiſſe, eodem ſæculo quo Gregorius deceſſit, concilium IV. Toletanum nos docet c. 9. *Nonnulli*, inquit, *ſacerdotum in Hiſpaniis reperiuntur, qui dominicam orationem, quam Salvator noſter docuit & præcepit, non quotidie, ſed tantùm die Dominica dicunt.* Id autem vetat deinceps fieri, & ſingulis diebus dici conſtituit, eum verò qui prætererit, ordinis ſui honore mulctari jubet. Verùm ſi attentiùs verba Gregorii conſiderentur, & cum iis conferantur quæ de illo Joannes Diaconus

ſcribit *vitæ ejus lib.* 2. *cap.* 20. nihil aliud à Gregorio ſtatutum fuiſſe conſtat, niſi ut loco congruo recitaretur. *Orationem dominicam*, ait Joannes, *mox poſt Canonem ſuper hoſtiam cenſuit recitari.* Notat autem Gregorius in eâdem epiſtola, apud Græcos ab omni populo, apud nos à ſolo ſacerdote dici, qui mos etiam hodie in utrâque eccleſia græca & latina perſeverat. Præmittitur item ab omnibus brevis Præfatio, qua ſacerdos ſe indignum & degenerem Dei filium agnoſcens, proteſtatur ſe non audere Deum patrem compellare, niſi Chriſtus monitis & præceptis fiduciam præbere dignatus eſſet. *Dignos nos redde Domine*, aiunt Græci, *qui cum fiducia abſque condemnatione auſimus invocare te Deum patrem cæleſtem, & dicere:* Pater noſter. Maronitæ hac formula utuntur. *Aperi Domine Deus ora noſtra & labia noſtra, ſanctifica corpora noſtra atque animas omnium noſtrum, & purifica intellectus ac mentes noſtras, adeò ut ſuppliciter clamemus ad te Deus Pater miſericordiarum, atque oremus & dicamus:* Pater noſter, &c. Mozarabes diverſas habent formulas in ſingulis Miſſis, ut in die Natalis Domini. *Quod via, ut ſequeremur, oſtendit; quod vita, ut loqueremur, edocuit: quod veritas, ut teneremus, inſtituit; tibi ſumme Pater cum tremore cordis proclamamus è terris*, Pater noſter. In die Reſurrectionis. *Chriſte Jeſu bone, qui ad Patrem de cruce clamaſti, tu nos in hac die, qua ipſe de tumulo ſurrexiſti, ad te clamantes exaudi: quo Reſurrectionis tuæ hilaritate, gaudentium ora repleantur jubilo laudis, & corda effectum percipiant exorationis, cum nunc exoraverint ea quæ præcepiſti, clamantes atque ita dicentes è terris*, Pater noſter qui es in cœlis. In Aſſumptione B. Mariæ. *Domine Jeſu Chriſte, qui ſic Virginem matrem honorificaſti, quo uſque Aſſumptionis gratia eam coram te evexiſti ſuffragatricem incomparabilem, indigni quæſumus divinitatis tuæ clementiam, quatenus per obtentum illius Beatiſſimæ genitricis emundati ab univerſis contagiis, audeamus exclamare & dicere è terris*; Pater noſter qui es in cœlis. Romana Eccleſia uno ſemper tenore dicit, *Præceptis ſalutaribus moniti, & divina inſtitutione formati audemus dicere*, Pater noſter. Conveniunt ſemper cum Romanis Ambroſiani, excepto die Cœnæ Domini, quo hac formula utuntur. *Ipſius præceptum eſt Domine quod agimus, in cujus nunc te præſentia poſtulamus. Da ſacrificio authorem ſuum, ut impleatur fides rei in ſublimitate myſterii, ut ſicut veritatem cœleſtis ſacrificii exequimur: ſic veritatem dominici corporis & ſanguinis hauriamus, per eumdem Chriſtum Dominum noſtrum dicentes*, Pater noſter. Diſcrepant etiam aliquantulum in die S. Paſchæ, nam dicunt: *Divino magiſterio edocti, & ſalutaribus monitis inſtituti, audemus dicere*, Pater noſter. Hujus autem formulæ antiquitatem indicat Hieronymus lib. 3. adv. Pelagia-

nos: *ſic docuit Apoſtolos ſuos, ut quotidie in corporis illius ſacrificio credentes audeant loqui, Pater noſter.* Ad eamdem alludit Chromatius Aquileienſis *tract. de octo beatitudinibus* Deum nobis indulſiſſe dicens, ut ipſum patrem dicere audeamus.

II. Hanc olim orationem recitare ſolis initiatis licitum erat, *Qui enim nondum initiatus eſt*, inquit Chryſoſtomus hom. 21. in Matth. *non poteſt patrem appellare Deum.* Ideò Competentibus tradi conſueverat feria 4. poſt Dominicam quartam Quadrageſimæ, ut ex Ordine Romano conſtat: & in Africa feria 2. majoris hebdomadæ, ut oſtendit Auguſtinus *hom.* 42. ſuperiùs citata, quam dixit illa die. Tradebatur autem brevi & nervoſa expoſitione adjuncta, quæ in Ordine Romano & in antiquis codicibus M. SS. extat: neque extra propoſitum meum erit, aut legenti inutile, eam hîc tranſcribere.

Pater noſter qui es in cælis. Hæc libertatis vox eſt, & plena fiduciæ. Ergo nobis his moribus eſt vivendum, ut & filii Dei & fratres Chriſti eſſe poſſimus. Nam patrem ſuum Dominum, qua temeritate dicere præſumit, qui ab ejus voluntate degenerat? Unde vos dilectiſſimi dignos exhibete adoptione divina: quoniam ſcriptum eſt, Quotquot autem crediderunt in eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri.

Sanctificetur nomen tuum. Non quod Deus noſtris ſanctificetur orationibus, qui ſemper eſt ſanctus; ſed petimus ut nomen ejus ſanctificetur in nobis, ut qui in baptiſmate ejus ſanctificamur, in eo quod eſſe cœpimus perſeveremus.

Adveniat regnum tuum. Deus namque noſter quando non regnat maximè, cujus regnum eſt immortale? Sed cum dicimus, Adveniat regnum tuum, regnum petimus advenire à Deo nobis promiſſum, Chriſti ſanguine & paſſione quæſitum.

Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra. Ideſt, in eo fiat voluntas tua, ut quod tu vis in cœlo, hoc nos in terra poſiti irreprehenſibiliter faciamus.

Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie. Hîc ſpiritalem cibum intelligere debemus. Chriſtus enim panis eſt noſter, qui dixit, Ego ſum panis vivus qui de cœlo deſcendi. Quem quotidianum dicens, ita nos ſemper immunes præcipit eſſe peccati, ut digni ſimus cœleſtibus alimentis.

Et dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Hoc pactum eſt ſignificans nos non aliter peccatorum poſſe veniam promereri, niſi priùs nos in nos delinquentibus aliis veniam relaxemus, ſicut in Evangelio Dominus noſter dicit: Niſi dimiſeritis peccata hominibus, nec vobis Pater veſter dimittet peccata veſtra.

Et ne nos inducas in tentationem. Id eſt, ne nos patiaris induci ab eo qui nos tentat pravitatis auctore: nam dicit Scriptura, Deus enim intentator malorum eſt, diabolus verò eſt tentator, ad quem evincendum Dominus dicit, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.

Sed libera nos à malo. Hoc ideò ait, quia dixit Apoſtolus, Neſcitis quid vobis oporteat orare. Unde Deus omnipotens ita à nobis orandus eſt, ut quicquid humana fragilitas cavere non prævalet, hoc ille propitius nobis conferre dignetur Jeſus Chriſtus Dominus noſter. Qui vivit & regnat cum Deo Patre & Spiritu ſancto, per omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

Hactenus antiquus Paraphraſtes, qui in petitione 4. ſubobſcurè loquitur de ſacramento Euchariſtiæ, quod ante baptiſmum non licebat Catechumenis clarè explicare. Sequutus eſt autem in hujus petitionis expoſitione illorum ſententiam, qui putant hîc peti panem ſpiritualem ſive Euchariſticum. Et hunc quidem principaliter petimus, ſecundariò autem quicquid pertinet ad vitæ ſuſtentationem. Sacerdotes græci recitata à populo hac oratione dicunt elata voce: *Quia tibi convenit regnum & virtus & gloria Patri & Filio & ſancto Spiritui, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.* Qua exclamatione à Græcis omnes orationes terminantur. Poſtrema petitio latiùs extenditur ſequenti deprecatione, *libera nos*, quam priſci rituum expoſitores græca voce Emboliſmum vocant, latinè interpoſitionem, ſive excreſcentiam, aut ſuperaugmentum. Ea ſiquidem magis exprimitur, à quibus malis liberari petamus, à præteritis ſcilicet, præſentibus, & futuris, intercedente B. Virgine, cum beatis Apoſtolis Petro & Paulo, atque Andrea, qui primus ad Apoſtolatum vocatus fuit. Uſus erat antiquus hîc addere plures ſanctos ad arbitrium ſacerdotis. Ita Micrologus aſſerit cap. 13. *Aliorum Sanctorum nomina annumerare non debemus, niſi quos in canone invenimus antiquitus deſcriptos, excepto poſt* Pater noſter *in illa oratione* Libera nos, *ubi juxta ordinem quorumlibet Sanctorum nomina internumerare poſſumus.* Honorius in Gemma *lib.* 1. *cap.* 109. idem teſtatur. Vetus Miſſale M. S. Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ *num.* 483. poſt hæc verba, *atque Andrea*, ait: Hîc nominat quotquot ſanctos voluerit. In aliis pleriſque M. SS. additos legimus Patronos illius Eccleſiæ, ad quam codex ille pertinebat. Ambroſiani addunt Ambroſium. Nonnulli teſte Schultingio *to.* 4. *Biblioth. Eccl. P.* 1. *pag.* 74. poſt hanc orationem, perperam uſurpata licentia, ſequentem recitant: *Reſpice Domine Jeſu Chriſte Deus noſter de ſancto habitaculo tuo, & de ſede gloriæ regni tui, & veni ad ſanctificandum nos, qui ſurſum cum Patre ſedes, & hic nobiſcum inviſibiliter ades, & dignare po-*

tenti manu tua participes nos facere immaculati corporis tui & pretioſi ſanguinis, & per nos omnem populum. Qui vivis.

III. Orationi *Libera nos* conſueta clauſula apponitur *Per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum*, quam dum profert Sacerdos, hoſtiam frangit ritu antiquiſſimo, & cum ipſa hujus ſacramenti inſtitutione exorto. Chriſtus enim in myſtica cœna accepit panem, benedixit & fregit, deditque diſcipulis ſuis dicens: *Hoc eſt corpus meum.* Et quia præcepit Apoſtolis, ut idem in ejus commemorationem facerent, eumdem morem & ipſi ſequuti ſunt, & eccleſiæ tradiderunt. Ideò in actis ipſorum legimus *cap.* 20. quod die Dominico conveniebant cum Fidelibus ad frangendum panem: ipſique fideles ſupra cap. 2. perſeveraſſe narrantur in communicatione fractionis panis. Non utique panis communis, ſed Euchariſtici, de quo ait Apoſtolus 1. *ad Cor. cap.* 10. panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini eſt? Hunc igitur ritum ex Domini traditione accepimus, qui paſſionem ſuam mox futuram ea fractione deſignavit. Ideò eccleſia, quæ hoc ſacrificio incruenro eamdem paſſionem quotidie repræſentat, corpus ejus ſub ſpecie panis immolatum quotidie frangit, quia quæ fiunt in ſpeciebus panis, in Chriſti corpore dicuntur fieri, quod ſub illis reipſa exiſtere non dubitamus. Frangitur autem & dividitur ad diviſionem ſpecierum, ipſo in ſe integro permanente & in qualibet particula exiſtente; ſicut anima rationalis, ut præclarè dixit Auguſtinus lib. 6. de Trinit. cap. 6. *Et in toto corpore tota eſt, & in qualibet ejus parte tota eſt.* Aptè id explicat Cæſarius lib. 3. dialog. Interrog. 169. *Credimus ſecundùm ſermonem divinum id eſſe corpus dominicum quod in divina menſa ſanctè conſecratur, & univerſo cœtui ſacro abſque ſectione dividitur, & abſque defectu participatur.* Hoc ſenſu Chryſoſtomus *hom.* 24. *in* 1. *ad Corinthios* exponens Pauli verba, *Panis quem frangimus*, ait: *Hoc licet videre fieri in Euchariſtia, in cruce autem non item, ſed utique ei contrarium, os enim, inquit, ejus non conteretur: Sed quod non eſt paſſus in cruce, hoc in oblatione patitur propter te, & patitur frangi, ut omnes impleat.* Dividitur enim, ut ſcitè dixit Cæſarius, ſine ſectione; frangitur incruenta fractione, eodem modo quo Chriſtus in cœna corpus ſuum fregit abſque ſciſſura & dolore: quod multò magis nunc fit, cum ejus corpus immortale eſt, nullique paſſioni obnoxium. Sed hæc obiter dicta ſint: nam fuſior hujus myſterii explicatio ad Theologos ſpectat. Hujus fractionis tamquam in eccleſia ſemper & ubique à temporibus Apoſtolorum uſitatæ mentionem faciunt ſancti Patres, & alii Eccleſiaſtici ſcriptores. Clemens Alexandrinus lib. 1. Strom. *Cum Euchariſtiam, ut mos eſt, diviſerint, permittunt unicuique*

ex populo ejus partem ſumere. Dionyſius cap. 3. eccl. hierarch. §. 13. *Pontifex obtecta munera in apertum producit, ipſorumque unitatem in plura dividit.* Gregorius Nazianzen. epiſt. 240. ad Amphilochium. *O Dei cultor ſanctiſſime, ne cuncteris orare & intercedere pro nobis, quando dicto allicis Verbum Dei, quando incruenta ſectione corpus & ſanguinem Dominicum ſecas, vocem adhibens pro gladio.* Auguſtinus epiſt. 59. ad Paulinum loquens de pane Euchariſtico: *Cum benedicitur*, inquit, *& ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur.* Omitto alios innumeros, præſertim recentiores. Liturgiæ quoque quæcumque extant, hanc fractionem præſcribunt, ejuſque myſteria ediſſerunt ſacrorum rituum expoſitores, Amalarius *lib. 3. cap.* 31. Walfridus *cap.* 22. Micrologus *cap.* 18. *&* 23. Ivo Carnotenſis *tract. de convenientia vet. & novi ſacrificii propè finem.* Hugo à S. Victore *lib. 2. de eccl. off. cap.* 39. Honorius in Gemma *lib.* 1. *cap.* 63. Germanus in expoſitione Liturgiæ; quibus addi poſſunt S. Thomas 3. *parte qu.* 83. *art.* 5. Ernulfus Roffenſis epiſcopus *epiſt.* 2. *tom.* 2. *Spicilegii, quæſt.* 2. & alii paſſim.

IV. Latini dividunt in tres partes, Græci & reliqui orientales in quatuor, Mozarabes in novem. Olim fracta hoſtia una pars ſervabatur uſque ad finem Miſſæ, ut ex Sergio Papa refert Gratianus *de conſecr. diſt.* 2. *cap.* 22. quam pro infirmis reſervatam fuiſſe aſſerit Micrologus. Ordo quoque Romanus ait particulam oblatæ quam frangit Pontifex ab eo relinqui ſuper altare. Maronitæ, dum hoſtiam frangunt; *Credidimus*, inquiunt, *& obtulimus, ſignamus & frangimus Euchariſtiam hanc, panem cæleſtem, corpus Verbi Dei vivi in calice ſalutis & gratiarum actionis; ſignamus in face ardenti, propitianti, & plena myſteriis ab excelſo: in nomine Patris vivi in vitam: & Filii Unigeniti & ſancti, geniti ab eo, & illi conſubſtantialis in vitam: & Spiritus ſancti principii & finis & ſigilli totius quod factum eſt & fit in cælo & in terra. Una virtus, una poteſtas, una voluntas: unus Deus verus, benedictus & excelſus, in quo non eſt diviſio, à quo eſt vita in ſecula ſeculorum.* Amen. Græci frangunt ſtatim poſt elevationem hoc modo. Diaconus ſtans à dexrris ſacerdotis ait: *Divide Domine panem ſanctum.* Sacerdos verò frangit in quatuor partes dicens, *Frangitur & dividitur Agnus Dei, Filius Patris; qui frangitur, & non comminuitur: qui ſemper comeditur & non conſumitur: ſed eos qui ſunt participes ſanctificat.* Tum accipit partem unam, & in manu tenet, & Diaconus oſtendens ſacrum calicem dicit, *Imple Domine ſanctum calicem.* Ait Sacerdos, *Plenitudo fidei Spiritus ſancti.* Et exprimens ſignum crucis immittit in ſanctum calicem. Quid verò per plenitudinem Spiritus ſancti Patres Græci hoc loco intelligant, luculenter ediſſerit Iſaacius Habertus *ad partem X. Liturgiæ ordin.*

obſerv. 4. Ritu Ambroſiano poſt orationem *Per quem hæc omnia*, ſacerdos dividit hoſtiam ſuper calicem dicens, *Corpus tuum frangitur Chriſte, calix benedicitur*. Tum aliam detrahit particulam dicens, *Sanguis tuus ſit nobis ſemper ad vitam: & ad ſalvandas animas, Deus noſter*. Mox particulam ponens in calicem ait. *Commixtio conſecrati corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu Chriſti nobis edentibus & ſumentibus proficiat ad vitam & gaudium ſempiternum*. Interim chorus concinit Antiphonam, quam vocant Confractorium, ſtatimque ſequitur oratio Dominica, & poſt eam *libera nos*: deinde, *Pax & communicatio Domini noſtri Jeſu Chriſti ſit ſemper vobiſcum*. Et Diaconus ſubdit, *Offerte vobis pacem*; choro reſpondente *Deo gratias*. Romano more Sacerdos fracta hoſtia in duas partes æquales; unâque depoſita ſuper patenâ, ex altera parte quam tenet ſiniſtra manu, aliam particulam decerpit, qua ter ſignans calicem, dicit *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*: quæ ſalutatio in Ordine Romano, & in omnibus antiquis Miſſalibus reperitur. Illam verò particulam mittit in calicem dicens: *Hæc commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu Chriſti fiat accipientibus nobis in vitam æternam*. Abeſt à quibuſdam codicibus vox *conſecratio*, quæ de exteriori quadam conſecratione ex corporis & ſanguinis mixtione intelligenda eſt: quamvis enim nec corpus ſine ſanguine, nec ſanguis ſine corpore ſit, quia tamen ſeorſum corpus ſub ſpecie panis & ſangui ſub ſpecie vini conſecrantur, juſtis de cauſis, quas tradunt Miſſæ expoſitores, ſtatutum eſt ut corpus ſanguini miſceretur. Extat hæc mixtio in Liturgia Jacobi, & in vetuſtiſſimo Ordine Romano, aliiſque Miſſalibus, ſed oratio quæ miſcendo dicitur in diverſis codicibus aliis verbis concepta eſt, quæ tamen idem ſignificant, ut ex infraſcriptis formulis apparet. In codice Rotaldi apud Menardum: *Hæc ſacroſancta commixtio corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu Chriſti fiat omnibus ſumentibus ſalus mentis & corporis, & ad vitam capiendam æternam præparatio ſalutaris*. In codice Tiliano apud eumdem: *Sancti ſanguinis commixtio cum ſancto corpore Domini noſtri Jeſu Chriſti proſit omnibus ſumentibus ad vitam æternam*. Apud Micrologum cap. 23. *Fiat commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu Chriſti accipientibus nobis in vitam æternam*. Ritu Maronitarum dum ſacerdos ponit particulam in calice, dicit: *Conjunxiſti Domine divinitatem tuam cum humanitate noſtra, & humanitatem noſtram cum divinitate tua, & vitam tuam cum mortalitate noſtra, & mortalitatem noſtram cum vita tua. Tu noſtrum tuliſti, & dediſti nobis tuum in vitam & ſalutem animarum noſtrarum. Tibi gloria in ſæcula. Amen.*

CAPUT XVI.

Benedictiones epiſcopales ante communionem, & priſcus earum uſus. De duplici benedictione in Miſſa. Olim preces indictæ poſt Orationem Dominicam. Mos antiquus denuntiandi feſta, jejunia, aliaſque functiones poſt fractionem hoſtiæ. Ritus dicendi Agnus Dei *quando vel à quo inſtitutus. Orationes ante communionem. Oſculum pacis. Quædam obiter de oſculo.*

I. OLim poſt orationem *Libera nos*, antequam Sacerdos diceret, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, interponi ſolebat benedictio, quam Scriptores ſacrorum rituum epiſcopalem vocant, quia ad ſolum epiſcopum pertinebat. Extant hujuſmodi benedictiones in vetuſtis libris Sacramentorum, & in Romano Pontificali edito ſub Leone X. Sunt etiam ſeorſum M, SS. in codicibus Vaticanis. Conſtant tribus capitulis ſeu precationibus, & nonnunquam quatuor, addita concluſione, ut mox videbimus: ſingulis autem reſpondetur *Amen*. Ex recentioribus Pontificalibus expunctæ ſunt, earum tamen uſum in quibuſdam eccleſiis adhuc vigere teſtatur Menardus in notis ad librum Sacramentorum Gregorii *pag.* 30. Earum meminit Ordo Romanus in prima Miſſæ deſcriptione his verbis. *Poſt ſolutas, ut in his partibus mos eſt, Pontificales benedictiones, cum dixerit*, Pax Domini ſit ſemper vobiſcum, *mittit in calicem de ſancta oblatâ.* Et in ſecunda ait idem Ordo: *epiſcopo dicent.* Per omnia ſæcula ſæculorum, *nempè poſt* libera nos, *accipiat Diaconus benedictionalem librum, & converſus ad populum dicat*, Humiliate vos ad benedictionem: *& clero reſpondente* Deo gratias, *porrigat epiſcopo librum. Expleta autem benedictione veniens Presbiter accipiat pacem ab epiſcopo, eandem cæteris oblaturus.* Ejuſdem benedictionis ritus ſic fuſiùs deſcribitur in Miſſali Vaticano M. S. cod. 4743. *Reſponſo* Amen *poſt orationem* Libera *Pontifex ponit particulam ſuper patenam. Tum Diaconus ad populum converſus cambucam*, ita baculum paſtoralem vocant medii ævi ſcriptores, *in manibus tenens dicit alta voce*: Humiliate vos ad benedictionem, *& chorus reſpondet* Amen. *Et ſtatim cantat alta voce*, Princeps Eccleſiæ, paſtor ovilis, tu nos benedicere digneris. *Mox diaconus rurſus ait*: Cum manſuetudine & charitate humiliate vos ad

benedictionem. *Chorus dicit*: Humili voce clamantes atque dicentes Deo gratias ſemper agamus. *Quibus dictis Pontifex convertit ſe ad populum ante medium altaris, & legit benedictionem ſolemnitati congruentem, qua data ait*: Et pax ejus ſit ſemper vobiſcum : *tum particulam mittit in calicem dicens*, Fiat commixtio. Idem ferè ritus habetur in Pontificali M. S. Bibliothecæ Barberinæ *n.* 1866. & in aliis codicibus apud Menardum *pag.* 27. Ritu Mozarabum non ſolum epiſcopi, ſed omnes presbyteri hanc benedictionem in ſingulis Miſſis impertiri ſolent; de qua re loquitur canon 17. Concilii IV. Toletani, *Nonnulli Sacerdotes poſt dictam orationem Dominicam ſtatim communicant, & poſtea benedictionem in populo dant, quod deinceps interdicimus, ſed poſt orationem Dominicam; & conjunctionem panis & calicis benedictio in populum ſequatur.*

II. Harum benedictionum formulam pro ſingulis Miſſis, apud Pamelium habemus Tom. 2. Liturgicorum poſt librum ſacramentorum Grimoldi Abbatis, quarum prima hæc eſt in Adventu Domini.

Omnipotens Deus, cujus Unigeniti adventum & præteritum creditis & futurum expectatis, ejuſdem adventus vos illuſtratione ſanctificet, & ſua benedictione locupletet. Reſpondet chorus. *Amen.*

In præſentis vitæ ſtadio vos ab omni adverſitate defendat, & ſe vobis in judicio placabilem oſtendat. Amen. Quo à cunctis peccatorum contagiis liberati, illius tremendi examinis diem expectetis interriti. Amen.

Quod ipſe præſtare dignetur, qui cum Patre & Spiritu ſancto vivit & gloriatur Deus per omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

Benedictio Dei Patris & Filii & Spiritus ſancti, & Pax Domini ſit ſemper vobiſcum.

Item in Nativitate S. Joannis Baptiſtæ.

Benedicat vobis omnipotens Deus B. Ioannis Baptiſtæ interceſſione, cujus hodie natalitia celebratis, concedatque ut cujus ſolemnia colitis, patrocinia ſentiatis. Amen.

Illius obtentu ab omnibus adverſis tueamini, & bonis omnibus perfruamini, qui adventum Redemptoris mundi necdum natus agnovit, matris ſterilitatem naſcendo abſtulit, patris linguam natus abſolvit. Amen.

Quatenus ipſius Agni quem ille digito oſtendit, cujus immolatione eſtis redempti, ita virtutum lanis veſtiri, & innocentiam valeatis imitari, ut ei in æternæ patriæ felicitate poſſitis adjungi. Amen.

Quod ipſe præſtare. Benedictio Dei Patris, ut ſupra. Iſtæ enim clauſulæ ſemper poſtremo loco adjunguntur: & per ultimam, ut patet, connectitur antecedenti benedictioni ſubſequens ſalutatio, *Pax Domini.* Ultima verò clauſula in præcitato codice Vaticano *num.*4743. his ver-

bis concipitur. *Benedictio Dei patris omnipotentis & Filii & Spiritus ſancti deſcendat ſuper vos & maneat ſemper. Amen.* Tum additur hæc notula. *Iſto loco Indulgentia pronuntiatur : & poſtea dicit*, Et Pax ejus ſit ſemper vobiſcum ; *faciendo cum hoſtia, ſicut eſt fieri conſuetum, tres cruces.*

Mozarabes hanc benedictionem conferunt hoc ritu. Dicit Diaconus, *Humiliate vos benedictioni.* Tum ait Sacerdos, *Dominus ſit ſemper vobiſcum.* Reſpondet chorus, *Et cum ſpiritu tuo.* Deinde Presbyter legit benedictiones : quarum formula hæc eſt. Dominica prima Adventus.

Illuſtret vos Unigenitus Dei Filius lumine adventus ſui, qui vos redimere non dedignatus eſt pretio ſanguinis proprii. Amen.

Accingat vos virtutibus pacis, & ditet muneribus copioſis. Amen.

Ipſumque Dominum ſemper habeatis protectorem, quem omnipotens Pater ſuſcitavit de tribu Iuda victorem. Amen.

Per miſericordiam ipſius Dei noſtri, qui eſt benedictus & vivit, & omnia regit in ſæcula ſæculorum. Amen.

In veteri quoque Miſſali, quod Gallicanum ſupra nuncupavimus, ſimiles benedictiones reperiuntur, quæ quatuor vel quinque continent petitiones, ut in Miſſa S. Cæciliæ.

Summe, optime, miſericordiſſime Deus, benedic famulos, & famulas tuas. Amen.

Tribue eis per interventum S. Cæciliæ virginis cor in tuo amore ſollicitum, in tuo timore devotum, in tuo fervore perfectum. Amen.

Da eis tranquillitatem temporum, ſalubritatem corporum, ſalutem animarum. Amen.

Mereantur te fide quærere, operibus invenire, gratia promereri. Amen.

Et illa ſtudeant agere te teſte, quæ digna fiant in remuneratione te judice. Amen.

Quod ipſe præſtare digneris, qui in Trinitate perfecta vivis, dominaris, & regnas in ſæcula ſæculorum. Amen.

De hac benedictione loquitur Cæſarius Arelatenſis hom. 8. inter eas quas nuper edidit Stephanus Baluſius, his verbis : *quia præmiſſa oratione Dominica benedictio vobis non ab homine, ſed per hominem datur, grato & pio animo, humiliato corpore, & corde compuncto, rorem divinæ benedictionis accipite, ut fiat in vobis fons aquæ ſalientis in vitam æternam.* Similes benedictiones plura capita continentes leguntur apud Hincmarum in coronationibus Regum Caroli Calvi, & Ludovici, in fine tomi primi. Hujus item benedictionis tamquam communiter tunc uſitatæ mentionem faciunt Acta concilii Lemovicenſis apud Baronium *anno* 1034. in cauſa Apoſtolatus S. Martialis. *Cum ad horam fractionis Dominici corporis ventum eſſet, atque ex more Archiepiſcopus benedictionem*

ſunderet ſuper populum interſeruit B. Martialis nominis mentionem, ita dicens: Benedicat & cuſtodiat vos omnipotens Deus, domumque hanc ſui numinis præſentia illuſtrare, atque ſuæ pietatis oculos ſuper eam die ac nocte dignetur aperire. Amen. Concedatque propitius, ut omnes qui ad ſolemnitatem anniverſariam hujus Baſilicæ hodierna die conveniſtis, intercedente B. Martiale Apoſtolo, & cæteris Sanctis ejus, quorum Reliquiæ hîc pio venerantur amore, vobiſcum hinc veniam peccatorum veſtrorum reportare valeatis. Amen. Quatenus eorum interventione ipſi templum ſancti Spiritus, in quo Deus Trinitas jugiter habitare dignetur, effecti, poſt hujus vitæ labentis excurſum ad gaudia æterna feliciter venire mereamini; *& cætera quæ epiſcopali benedictione proferri ſolitum eſt.* Hactenus acta illius concilii.

III. Hunc ritum ignorantes quidam ſcriptores noſtri temporis, & priſcos mores ex hodierno uſu perperam æſtimantes, confundunt hanc benedictionem epiſcopalem cum ea quæ in fine Miſſæ ab omnibus Presbyteris dari conſuevit: & cum legunt in concilio Agathenſi ſub Symmacho cap. 44. *Benedictionem ſuper plebem in eccleſia fundere, aut pœnitentem in eccleſia benedicere, Presbytero penitus non licebit*: vel hunc canonem intelligendum eſſe aiunt de benedictione extra Miſſarum ſolemnia, qualem epiſcopi per eccleſiam incedentes largiri ſolent: vel mendum in eum irrepſiſſe. Id verò confidentiùs aſſerunt, quia alia ſanctio in eodem concilio extat c. 47. priori contraria, ut ipſi putant. *Miſſas*, inquit, *die Dominico ſecularibus totas tenere ſpeciali ordine præcipimus, ita ut ante benedictionem Sacerdotis egredi populus non præſumat.* Hoc igitur canone prior deſtrui vel corrigi videtur: nam hic præcipit ut populus non diſcedat antę benedictionem Sacerdotis; ille autem edicit non licere Presbytero benedicere. At nullo modo concilium duo ſibi adverſantia conſtituit. In priori etenim canone ſermo eſt de benedictione epiſcopali intra Miſſarum ſolemnia, & de ſolemni ac publica pœnitentium reconciliatione, quæ duo ad ſolos epiſcopos tunc pertinebant: & hanc eſſe veram & communem illius canonis interpretationem aſſerit Micrologus *cap.* 21. Poſterior autem ſanctio vel nomine ſacerdotis epiſcopum intelligit, pro ut uſus illorum temporum ferebat; & benedictio de qua loquitur illa eſt, quam dabat Epiſcopus poſt Dominici corporis confractionem: vel ut indicat Micrologus benedictionis nomine intelligitur oratio quæ poſt communionem dicitur. Porrò hoc firmiùs ſtabilitur, quia aliunde non conſtat, quod eo tempore benedictio, pro ut hodie accipitur, in fine Miſſæ dari ſoleret: & nos ſupra oſtendimus nomen benedictionis olim Collectis ſive orationibus tributum. Hanc meam expoſitionem confirmat Walfridus Strabo *cap.* 22.

licèt

licèt concilium Aurelianenſe nominet pro Agathenſi. Illi adſtipulantur Amalarius & Rabanus, quorum verba expendens Menardus in notis ad librum Sacramentorum, licèt fateatur in antiquis Miſſis & codicibus M.SS. nullam reperiri in fine Miſſæ benedictionem, canonem tamen Agathenſem loqui exiſtimat de benedictione, quæ datur peracta Miſſa: *nam ſi hæc benedictio*, ait ille pag. 28. *non daretur in fine Miſſæ, ſed ante communionem, illa data populus egrediens non intereſſet integræ Miſſæ, quia ante communionem diſcederet*. Sed hoc erat illi probandum, quod hujuſmodi finalis benedictio tunc eſſet in uſu, aliquid enim aſſerenti abſque legitima probatione non creditur: neque ſatis percipio quomodo ſequentia Cæſarii Arelatenſis verba, quibus ad confirmandam ſuam ſententiam utitur, benedictioni in fine Miſſæ aptari poſſint. *Qui vult Miſſas*, ait Cæſarius hom. 12. *ad integrum cum lucro animæ ſuæ celebrare, uſquequo oratio Dominica dicatur & benedictio populo detur, humiliato corpore & compuncto corde debet ſe in eccleſia continere.* Sanè hîc benedictio connectitur cum oratione Dominica, & de illa proculdubio ſermo eſt, quæ poſt ipſam orationem ab epiſcopo dari conſueverat. Idem ſancitum fuit in concilio III. Aurelianenſi can. 28. *De Miſſis nullus laicorum ante diſcedat, quam Dominica dicatur oratio: & ſi epiſcopus præſens fuerit, ejus benedictio expectetur.* Ubi vides præceptum concilii ad illos primitus dirigi, qui nondum recitata Dominica oratione ab eccleſia egrediebantur: tum ſubdit, quod ſi Epiſcopus præſens fuerit, ipſius benedictio, quæ poſt prædictam orationem dari conſueverat, expectetur. Sed dices, Ergo licitum erat ante communionem diſcedere, Miſſâ nondum peractâ. Ita planè, ſi mores attendantur illius ævi, quo omnes qui aderant Miſſæ communicabant: quicunque enim aut non poterant, aut nolebant myſteriorum eſſe participes, abſoluto canone priuſquam oratio Dominica recitaretur ab eccleſia diſcedebant, quia quod reliquum erat, ad communionem pertinebat; ipſa ſcilicet oratio & benedictio Antiſtitis atque oſculum pacis tanquam diſpoſitio; ut his expiati puriores ad divinam menſam accederent: mox ipſa communio ſequebatur, & poſt eam gratiarum actio. Jubet ergo concilium, ut ſaltem permaneant, donec recitata Dominica oratione epiſcopali benedictione muniti diſcedant. Idem præcipit, ni fallor, verbis citatis Cæſarius, quia fortaſſis ea tunc erat in illis regionibus conſuetudo ſive abuſus. Obſervo tamen canonem, de quo ſermo eſt, totidem verbis inſertum eſſe Capitularibus Caroli Magni *lib.* 7. *cap.* 201. cum hac additione, *Neque ante Miſſam expletam quis egredi præſumat:* quæ verba aliud mandatum à ſuperiori diſtinctum continent, permanendi in eccleſia uſque ad finem Miſſæ: at

Nnn

hoc fortaſſis addiderunt Epiſcopi, qui juſſu Caroli Magni Capitulare compilarunt, trecentis ferè annis poſt dictum concilium, habita ſuorum temporum conſideratione. Nec obſtat his quæ hactenus dicta ſunt, Concilii primi Aurelianenſis canon 28. apud Binium. *Cum ad celebrandas Miſſas in Dei nomine convenitur, populus non ante diſcedat, quàm Miſſæ ſolemnitas compleatur, & ubi epiſcopus non fuerit, benedictionem accipiat Sacerdotis.* Nam ut teſtatur Carolus le Cointe *to.* 1. *Annal. Eccl. Francorum an.* 511. aliter legitur hic canon in Codicibus M.SS. expuncta ſcilicet negatione, *& ubi epiſcopus fuerit, benedictionem accipiat Sacerdotis.* Quam ſanè negationem idem auctor à Collectoribus canonum adjunctam fuiſſe arbitratur, quia Sacerdotem hoc loco diverſum ab epiſcopo putarunt, cum idem ſit. Loquitur ergo concilium de benedictione epiſcopali poſt Dominicam orationem, quia Presbyteri non benedicebant, nec ulla tunc erat in fine Miſſæ benedictio. Hinc autem liquet, eradicandæ pravæ conſuetudini, quæ irrepſerat, exeundi ante communionem, illarum partium epiſcopos ſemper in Synodis incubuiſſe. Hæc occaſione epiſcopalium benedictionum, dictæ ſunt quas ſolemnes vocat Guibertus Tornacenſis, qui vivebat an. 1260. lib. de offic. epiſcopi cap. 2. *Solemnes*, inquit, *benedictiones ad ſolemnes pertinent Sacerdotes, ſcilicet ad Pontifices, quas ſolemniter per ſolemnes exhibent dies, quæ cauſam & originem nanciſcuntur ex eis quæ in Numeris ſic leguntur.* Loquutus eſt Dominus ad Moyſen dicens: Loquere Aaron & filiis ejus, ſic benedicetis filiis Iſraël, & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus & cuſtodiat te: oſtendat Dominus faciem ſuam tibi & miſereatur tui: convertat Dominus vultum ſuum ad te, & det tibi pacem. *Tres igitur clauſulæ in hac benedictione tanguntur, & tres clauſulæ ſimiliter in benedictionibus epiſcopi ſolemnibus apponuntur.* Et poſt allatas earum myſticas rationes, eaſdem ait pro feſtorum & temporum differentia variari. *Sunt & aliæ*, inquit idem cap. 3. *benedictiones non ſolemnes, quæ in fine Miſſæ conferuntur populo tam per epiſcopos, quàm per minores alios ſacerdotes*: jam enim ipſo vivente inſtituta fuerat benedictio expletâ Miſsâ. Alias quoque recenſet benedictiones minus ſolemnes cap. 4. *quæ uſitato & communi nomine benedictiones dicuntur, & quadrageſimali tempore conferuntur, cum humiliare Deo capita jubemur.* Hinc verò confirmatur quod ſupra dictum eſt, ſumi quandoque nomen benedictionis pro Collecta ſive oratione, quæ in fine Miſſæ recitatur.

IV. Nicolaus III. ad impetrandam pacem inter Principes chriſtianos ſtatuit in Miſſa ſolemni, poſtquam Sacerdos dixit *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, ante *Agnus Dei* cantari pſalmum *Lætatus ſum* cum

aliquot verſiculis & Collecta pro pace. Idemque conſtituit Joannes XXII. pro tollendo ſchiſmate, ut teſtatur Angelus Roccha in Paralipomenis commentarii de campanis. Idem pſalmus cum precibus extat in Miſſali Ciſtercienſi dicendus poſt *Pater noſter* pro pace eccleſiaſtica & temporali. Miſſale Sariſburienſe editum Pariſiis an. 1555. in Quadrageſima & certis feriis tres pſalmos dici decernit, antequam dicatur *Pax Domini*, nempe *Deus venerunt gentes. Deus miſereatur. Domine in virtute tua*, cum Antiphona *Tua eſt potentia*, & poſt eam precibus ac tribus orationibus, quarum prima eſt pro recuperatione Terræ ſanctæ, altera pro Pontifice, tertia pro Rege. In libro Sacramentorum Romanæ Eccleſiæ ante annos nongentos ſcripto, quem ſæpè citavimus, poſt ſalutationem *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, hæc ex uſu illorum temporum adnotantur. *Poſt hæc commonenda plebs pro jejuniis quarti, ſeptimi, & decimi menſis temporibus ſuis: ſive pro ſcrutiniis, vel aurium apertione: ſive orandum pro infirmis, vel annuntianda Natalitia Sanctorum.* Hæ ſunt autem in hoc codice formulæ Denunciationum.

Denunciatio jejunii. *Anniverſaria, fratres cariſſimi, jejunii puritate, qua & corporis acquiritur & animæ ſanctitas, nos commonet illius menſis inſtaurata devotio: Quarta igitur & ſexta feria ſolito convenientes occurſu offeramus Deo ſpirituale jejunium. Die verò Sabbati apud B. Petrum, cujus nos interceſſionibus credimus adjuvandos, ſanctas vigilias chriſtiana pietate celebremus, ut per hanc inſtitutionem ſalutiferam peccatorum ſordes, quas corporis fragilitate contraximus, jejuniis & eleemoſynis abluamus. Auxiliante Domino noſtro Jeſu Chriſto, qui cum Patre & Spiritu ſancto vivit & regnat per omnia ſæcula ſæculorum.* Jejuniorum autem denunciatio neceſſaria olim fuit, quia ſtatam & definitam ſedem non habebant. Vetus quidem conſuetudo fuit ut jejunium æſtivum menſe Junio, autumnale Septembri, hiemale Decembri fieret, in deſignanda autem hebdomada diverſus diverſarum Eccleſiarum mos erat, ut notat Sirmondus *ad epiſt.* 23. *lib.* 3. *Goffridi Vindocinenſis.* Gregorium VII. certam eis hebdomadam aſſignaſſe docet Micrologus, ſed ejus decretum non ſtatim ubique promulgatum fuit: nam Goffridus ibidem, ac ſi res adhuc incerta foret, ab Hildeberto epiſcopo quærit, qua hebdomada Junii jejunium celebrari deberet.

Denunciatio pro ſcrutinio. *Scrutinii diem, dilectiſſimi fratres, quo electi noſtri divinitus inſtruantur, imminere cognoſcite. Ideoque ſollicita devotione illa feria circa horam diei*

ſextam convenire dignemini, ut cæleſte myſterium, quo diabolus cum ſua pompa deſtruitur, & janua regni cæleſtis aperitur, inculpabili Deo juvante miniſterio peragere valeamus.

Denunciatio pro Natalitiis Sanctorum. *Noverit veſtra devotio, ſanctiſſimi fratres, quod B. Martyris illius anniverſarius dies intrat, quo diaboli tentationes exuperans univerſitatis creatori glorioſa paſſione conjunctus eſt. Ideoque Dominum collaudemus, qui eſt mirabilis in ſanctis ſuis, ut qui illis victoriæ coronam contulit, nobis eorum meritis delictorum indulgentiam largiatur. In illo igitur loco, vel in illa via, illa feria hanc eandem feſtivitatem ſolita devotione celebremus.*

Denunciatio cum reliquiæ Martyris ponendæ ſunt. *Dilectiſſimi fratres, inter cætera virtutum ſolemnia, quæ ad gloriam pertinent Chriſti Domini noſtri, hoc quoque præſtitit Martyribus, qui pro nominis ejus confeſſione morte ſuſceptâ cæleſtia præmia meruerunt, ut fidelium votis, eorum præclaris Reliquiis collocatis, integritas ſancti corporis eſſe credatur. Et ideò commonemus dilectionem veſtram, quoniam illa feria, illo loco, Reliquiæ ſancti illius Martyris collocandæ ſunt. Quæſumus ut veſtram præſentiam nobis admonentibus non negetis.* Has Denuntiationes in notis ad librum Sacramentorum commemorat Menardus ex Codice Remenſi *pag.* 164. & 208. ubi etiam teſtatur, poſtquam dixerat Sacerdos, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, eas legi conſueviſſe.

V. Confracta hoſtia & immiſſa in calicem particula ſequitur deprecatio ad Chriſtum Agnum Dei tollentem peccata mundi, incruentè à Sacerdote immolatum, de quo ad ſe veniente teſtimonium perhibuit Joannes Baptiſta dicens, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Ex quo Præcurſoris elogio mos emanavit pingendi Chriſtum in forma Agni, quem ſynodus Trullana *c.* 82. auſu temerario convellere tentavit, prohibens ne deinceps Chriſtus Dominus ſub Agni figura pingeretur. Sed pſeudoſynodi conatibus reſtitit Romana Eccleſia, quæ veterem uſum ſemper retinuit. Et Sergius I. ſummus Pontifex, teſte Anaſtaſio, *ſtatuit ut tempore confractionis dominici corporis*, Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miſerere nobis, *à clero & populo decantaretur.* Apud Græcos antiquior eſt Agni Dei mentio in ſacris ſolemniis, ſed non per modum precationis. Jacobus in Liturgia: *Ecce Agnus Dei, filius Patris, qui tollit peccata mundi.* Et in Liturgia Chryſoſtomi Sacerdos diviſurus ſanctum panem dicit, *Frangitur, & dividitur Agnus Dei, filius Patris.* Hac autem Agni in græca ſynaxi commemoratione quidam decepti, & eam ad Latinorum precationem trahentes, ſcripſerunt ante Sergium coe-

piſſe, & concilio Nicœno antiquiorem, vel certè coævam exiſtimarunt. Et Sergius quidem inſtituit ter dici *Miſerere nobis*; ſed multis poſtea ingruentibus Eccleſiæ adverſitatibus, ut ait Innocentius *lib. 6. de myſteriis Miſſæ cap.* 6. ſive ad tollendum ſchiſma, ut alii ſcribunt, ſtatutum fuit ut in tertio diceretur, *dona nobis pacem:* qui ritus ubique receptus eſt, excepta baſilica Lateranenſi, in qua adhuc ſervatur antiqua forma dicendi ter, *miſerere nobis.* In antiquis Miſſalibus ante annum milleſimum ſcriptis hæc oratio tertiò reperitur cum clauſula *Miſerere nobis*: ex quo apparet prædictam mutationem poſt eum annum contigiſſe. A quo Pontifice ſtatuta fuerit, nuſquam memini me legiſſe. At ſi verax eſt Robertus Abbas Montenſis in ſupplemento Chronici Sigiberti, hanc pacis poſtulationem attulit è cœlo B. Virgo. Apparuit enim, ut ipſe refert *anno* 1183. cuidam fabro lignario opus facienti in ſylva, deditque illi ſigillum cum imagine ſua & Filii ſui, & cum hac inſcriptione: *Agnus Dei qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem*: juſſitque ut ferret ad epiſcopum, atque ei diceret, ut qui vellent pacem eccleſiæ, facerent hujuſmodi ſigilla, & portarent in ſignum pacis. In quodam Miſſali antiquo ſic interpolatam reperi privatâ quorumdam licentiâ hanc precationem. Agnus Dei qui tollis peccata mundi, *crimina tollis, aſpera mollis, Agnus honoris*, miſerere nobis. Agnus Dei qui tollis peccata mundi, *vulnera ſanas, ardua planas, Agnus amoris*, miſerere nobis. Agnus Dei qui tollis peccata mundi, *ſordida mundas, cuncta fœcundas, Agnus odoris*, dona nobis pacem.

VI. Ante communionem tres orationes Romano ritu præmitti ſolent, non ex antiqua ſummorum Pontificum inſtitutione, ſed ex Religioſorum traditione, ut ait Micrologus *cap.* 18. Prima eſt qua Sacerdos pacem precatur Eccleſiæ, poſt quam ſequitur oſculum pacis, quo ipſe Miniſtros; tum illi, omneſque fideles ſe invicem ſalutant in ſignum unionis & mutuæ charitatis. Apoſtolicum inſtitutum hoc eſt, ut per ſolemnia pacis ſacrificii conſummatio fiat. Et Romani quidem atque Ambroſiani hoc loco, Græci verò & alii Orientales, itemque Mozarabes ante Præfationem dant oſculum pacis, diverſo ritu, ſed eadem fide & religione, ut oſtendant ſe omnes in Chriſto unum eſſe; eoſque dumtaxat divinorum munerum participatione dignos cenſeri, qui pacem fratribus verbo & opere impendunt. In Liturgia Jacobi poſt ſymboli recitationem porrigitur oſculum præmonente Diacono, *Oſculemur nos in oſculo ſancto.* In Liturgia Chryſoſtomi ante ſymbolum ait Diaconus, *Diligamus nos invicem, ut in concordia confiteamur Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum.* Apud Maronitas Sacerdos ante Præfationem dat pacem altari & myſteriis dicens. *Pax tecum altare*

Dei, & pax myſteriis ſanctis poſitus ſuper te. Et dat pacem miniſtro dicens: *Pax tibi miniſter Spiritus ſancti.* Miniſter dicit. *Veni in pace Pater noſter, ſacerdos candide.* Et dant pacem in eccleſia. Mozarabes in ſingulis Miſſis proprias habent orationes pro oſculo pacis, quibus breviter a Deo petunt, ut oſcula fidelia ſint, & pax ſincera: ut per exterioris hominis oſculum indiſrupta maneat interioris hominis pax: ut pacem quam ore annuntiant, opere impleant: ut una dilectionis copula jungat, quos unius fidei ſacramenta locupletant. Similes habentur precationes in Miſſali Gallicano, orat enim Sacerdos *in Miſſa Epiphaniæ*, ut oſculum quod in labiis datur, non negetur in cordibus: *in Miſſa ſancti Clementis*, ut qui in præſenti labiorum impreſſione illigati fuerint oſculo, Dei cuſtodia pacifici permaneant in futuro: *in Cathedra S. Petri*, ut qui ex præcepto junguntur oſculo, livore pectoris excluſo illic per gratiam ducantur, ubi eſt Petrus janitor cœli. Ritu Ambroſiano dicit Diaconus, *offerte vobis pacem.* Chorus autem reſpondet, *Deo gratias.* Et præmiſſa oratione *Domine Ieſu Chriſte, qui dixiſti Apoſtolis tuis*, pro ut in Romano, datur Pax. In quibuſdam Miſſalibus M. SS. Diaconus ait, *Habete vinculum pacis & charitatis, ut apti ſitis ſacroſanctis myſteriis.* Et circumſtantes ſe invicem oſculantes dicunt, *Pax Chriſti & eccleſiæ abundet in cordibus noſtris.* In aliis ſunt orationes peculiares, quibus Sacerdos, dum ſe populus invicem oſculatur, Deum rogat ut omnes pacificare dignetur. Errant qui Innocentio I. hujus oſculi inſtitutionem adſcribunt: non enim inſtituit, ſed abuſum emendavit, qui irrepſerat, ut contra uſum Romanæ Eccleſiæ pax alicubi ante confecta myſteria traderetur, cum neceſſariò indicenda ſit poſt conſecrationem, ut pacis oſculo demonſtretur populum ad omnia quæ in myſteriis aguntur atque in eccleſia celebrantur præbuiſſe conſenſum. Ita ille ſcribit *epiſt.* 29. ad Decentium Epiſcopum Eugubinum. Deinde ejuſdem oſculi tanquam ab Apoſtolis inſtituti mentionem faciunt veteres & orthodoxi Patres. Tertullianus de Orat. cap. 14. *Alia jam conſuetudo invaluit, jejunantes habita oratione cum fratribus ſubtrahunt oſculum pacis, quod eſt ſignaculum orationis. Quæ oratio cum divortio ſancti oſculi integra? Quale ſacrificium eſt, à quo ſine pace receditur?* Et lib. 2. ad uxorem *cap.* 4. non paſſurum ait maritum infidelem uxorem fidelem alicui fratrum ad oſculum convenire. Narrat Optatus Milevitanus *lib.* 1. Lucillam fœminam potentem & factioſam, quæ ſchiſmati Donatiſtarum occaſionem præbuit, ſolitam fuiſſe ante communionem os cujuſdam Martyris, ſi tamen Martyris, aut ſi Martyris, needum vindicati, oſculari: qua de re à Cœciliano tunc archidiacono poſtea epiſcopo Carthaginenſi correpta, ipſi Cœciliano irata ſchiſma adversùs illum ſuſcitavit. Hanc autem

mulierem ideò reprehenſam puto,quod fraternum oſculum, quod ſibi mutuò ante ſuſceptionem corporis Chriſti præbebant fideles, vel dedignata vel eo non contenta, incertas inſuper reliquias oſculari præſumeret. Meminit ejuſdem oſculi Dionyſius *cap. 3. eccl. Hierarchiæ*,itemque Juſtinus Martyr *Apolog.* 2. quibus ſuffragantur alii Patres græci & latini. Cyrillus Hieroſolymitanus initio Catecheſis quintæ: *Clamat Diaconus, complectimini & oſculamini vos invicem; atque tunc mutuo nos oſculo ſalutamus.* Hieronymus epiſt. 62. ad Theophilum Alexandrin. *Quiſquamne extenſa manu vertit faciem. & inter ſacras epulas Iudæ oſculum porrigit?* Auguſtinus ſerm. 83. de diverſis: *Ecce ubi peracta eſt ſanctificatio, dicimus orationem Dominicam, quam accepiſtis & reddidiſtis, Poſt ipſam dicitur, Pax vobiſcum, & oſculantur ſe Chriſtiani in oſculo ſancto, quod eſt ſignum pacis, ſi quod oſtendunt labia fiat in conſcientia. Id eſt quo modo labia tua ad labia fratris tui accedunt, ſic cor tuum à corde ejus non recedat.* Chryſoſtomus lib. 1. de compunctione: *Oſculum pacis porrigere tempore, quo munera offeruntur, in uſu eſt; ſed vereor ne fortè plures ex vobis labiis hoc tantummodo faciant, cum Chriſtus pacem non ex ore, ſed ex corde deſideret.* Anaſtaſius Synaita orat. de ſancta Synaxi: *Propter hoc ipſum nos mutuò in oſculo pacis amplexamur, ut omni colligatione impietatis & cordis duritie abjecta, puro corde ad Dominum accedamus.* In actis S. Mariæ Ægyptiacæ, *Pacis oſculum obtulit ſeniori, & ſic vivifica dona ſuſcepit.* Gregorius 3. *dialog. cap.* 36. navim deſcribens tempeſtate agitatam, omnes qui in ea erant pacem ſibi dediſſe ait, corpuſque & ſanguinem Redemptoris accepiſſe. Huc pertinet quod non ſemel Apoſtolus hortatur fideles, ut ſalutent ſe invicem in oſculo ſancto: ex quo, inquit Haymo Halberſtaten. in epiſt. ad Romanos cap. 16. *mos traditus eſt Eccleſiæ, ut convenientes fideles ad audiendum verbum divinum, Miſſarumque celebrationem, poſt orationes oſculo dilectionis ſuſcipiant ſe invicem.*

VII. Erat autem oſculum non ſolius communionis, ſed & omnium Eccleſiaſticarum functionum ſignaculum & ſigillum, quod in omnibus ſacramentis adhiberi ſolebat. Nam Epiſcopus baptizatum & confirmatum collato ſacramento oſculabatur addita ſalutatione *Pax tecum:* quam cum Ordo Romanus, ac veteres Sacramentorum libri præſcribunt, oſculum quoque ſubintelligitur. Cyprianus *epiſt.* 59. *ad Fidum* de baptizandis infantibus; *Etſi infans*, ait, *à partu novus eſt, non ita eſt tamen ut quiſquam illum in gratia danda atque in pace facienda horrere debeat oſculari.* In ordinum collatione conſueviſſe Epiſcopum initiatos oſculari, teſtes ſunt poſt Dionyſium *in eccl. hier.* Ordo Romanus, & antiqua Pontificalia. Mos item fuit oſculari mortuos, ut idem Dionyſius

ſcribit *cap. poſtremo ejuſdem libri*, qui in pace & communione Eccleſiæ decedebant, cujus ea ſalutatio indicium & proteſtatio erat. Sed poſt... concilium Autiſſiodorenſe ſub Gregorio Magno c. 12. oſculum dari mortuis prohibuit. Miſſæ quoque defunctorum olim oſculo carebant, quia privatæ & ſine communione erant; qui ritus etiam nunc permanet. Scribit etiam Albaſpinæus *obſerv.* 17. *lib.* 1. Miſſis Monachorum oſculum defuiſſe, quia privatæ: & Durandus lib. 4. Ration. cap. 53. *Inter Monachos*, inquit, *Pax non datur, quia mundo mortui reputantur.* Contrarium tamen evincitur ex vetuſtis Monachorum Ritualibus, quæ oſculum ante communionem præſcribunt: & ipſe Monachorum Pater Benedictus *cap.* 63. *Regulæ* præcipit Monachos ſecundùm ordines quos conſtituerit Abbas, vel quos ipſi habuerint, debere ad pacem & ad communionem accedere. Idem *cap.* 55. ſuſcipi hoſpites jubet oſculo pacis. Subtrahitur ſimiliter oſculum feria VI. ante Paſcha in ſignum mœſtitiæ: quare Procopius in hiſtoria arcana Juſtinianum & Theodoram infauſto omine imperium ſuſcepiſſe refert ea die, qua nulli pacem & ſalutem dicere fas erat. Signum igitur mutuæ dilectionis & pacis erat oſculum inter Chriſtianos, à quo procul aberat omnis ſuſpicio impuri affectus. Commendant ejus ſanctitatem Clemens Alexandrinus *lib.* 3. *Pedag. cap.* 11. & Athenagoras circa finem Apologiæ. Aptiſſimè autem & eleganter Chryſoſtomus hom. 30. *in epiſt.* 2. *ad Cor.* agens de oſculo, quod communioni præmittitur: *De hoc*, inquit, *ſancto oſculo aliud quoque afferri poteſt. Templum Chriſti ſumus: Itaque templi veſtibula & aditum oſculamur, cum alii alios oſculamur. Neque enim vulgari quodam honore os noſtrum afficitur, cum corpus Dominicum excipit: eâque præſertim de cauſa tum mutua oſcula jungimus.* Veteri tandem ſimplicitate in malitiam degenerante ſubtractum paulatim eſt oſculum, & ejus vice mos introductus porrigendi tabellam cum crucis vel Chriſti imagine, quam ſequioris ſæculi ſcriptores *oſculatorium* vocant, de quo vocabulo agit Spelmannus in Gloſſario. Hanc dum primùm Sacerdos, tum reliqui oſculantur, eandem mutuam charitatem & fidem ſe habere teſtantur, quæ olim per oſculum indicabatur. Alii mutuo amplexu idem munus perſolvunt. Oſculum oris adhuc vigebat tempore Innocentii III. qui de eo loquitur *lib.* 6. *myſteriorum Miſſæ cap.* 5. atque hinc inferre probabiliter poſſumus oſculi conſuetudinem permanſiſſe, donec à Fratribus Franciſcanis plerique ritus Romanæ Eccleſiæ, ut Lib. I. Cap. VII. oſtendimus, aut ſublati aut immutati ſunt.

CAPUT

CAPUT XVII.

Ritus & uſus Antiphonæ, quæ Communio nuncupatur. Orationes Sacerdotis ante communionem. Ejus dandæ, & accipiendæ diverſa conſuetudo. Quotidiana veterum communio. Ea ad Clerum, tum ad miniſtros altaris redacta. Olim Euchariſtia manu excepta, domi ſervata, ad abſentes miſſa, delata in itinere, cuſtodita in eccleſiis, defunctis conſepulta. Hi mores an & quando deſierint. Qui fuerint alicubi in communione abuſus. Modus, ordo, ſitus communicantium.

I. POſt oſculum pacis ſuſcipit Sacerdos ſacra dona, quibus ipſe refectus ea populo diſpenſat, & interim chorus cantat Antiphonam, quæ ideo communio dicitur, quia populo Communicante cantatur. Olim pſalmus ſimul concini ſolebat cum *Gloria Patri*, atque ipſius antiphonæ repetitione, ut tota actio communionis laude Dei perſonante perficeretur. *Sciendum eſt autem*, inquit Micrologus cap. 18. *eandem antiphonam ſemper eundem pſalmum cum introitu habere, ſi non habet proprium, ex quo ſumpta videatur.* Cuius rei exemplum habemus in Antiphonario S. Gregorii, & in antiquis Miſſalibus manu exaratis. Teſtatur Auguſtinus *lib.* 2. *Retract. cap.* 11. hanc conſuetudinem in eccleſia Africana ipſo vivente cœpiſſe, ut hymni ad altare de Pſalmorum libro dicerentur, cum populo oblatio ſacra diſtribueretur. Ordo Romanus in prima deſcriptione Miſſæ ejuſdem ritus antiquitatem confirmat dicens: *Mox ut Pontifex cœperit communicare populum in Senatorio, ſtatim Schola incipit antiphonam ad communionem, & pſallunt uſque dum communicato omni populo, etiam in parte mulierum, redit in ſedem, & repetito verſu quieſcunt. Pontifex verò contemplans populum communicatum eſſe innuit per Subdiaconum primo Scholæ, & ille reſalutato eo dicit* Gloria Patri, *&* Sicut erat, *& Verſum. Et finita antiphona ſurgit Pontifex cum Archidiacono, & veniens ad altare dat orationem ad complendum.* Eumdem morem vigere apud Æthiopes docet eorum Miſſa his verbis. *Dum miniſtratur ſacramentum populo, pſallunt docti aliqua carmina, in honorem ſacramenti, & Sanctorum quorum feſta celebrantur,*

compoſita, quæ populus reiterat canendo. Armenii quoque hymnos canunt & pſalmos non ſolum tempore communionis, ſed etiam cum eulogiæ peracta ſynaxi diſtribuuntur. In Liturgia S. Jacobi, dum ſacerdos oblata in partes dividit, cantantur Pſalmi, *Dominus regit me. Benedicam Dominum in omni tempore. Exaltabo te Deus meus rex.* & *Laudate Dominum omnes gentes.* Ante communionem ter dicit Sacerdos, *Domine non ſum dignus*, qui verſus in quibuſdam antiquis Miſſalibus M. SS. reperitur, at in pleriſque deeſt. Ejus uſum commendat Origenes *hom.* 5. in diverſa loca Evangelii: *Quando*, inquit, *ſanctum cibum, illudque incorruptum accipis epulum, quando vitæ pane & poculo frueris, manducas & bibis corpus & ſanguinem Domini, tunc Dominus ſub tectum ingreditur. Et tu ergo humilians te ipſum imitare hunc Centurionem & dicito: Domine non ſum dignus ut intres ſub tectum meum.* Chryſoſtomus item hom. de S. Thoma Apoſtolo exhortans fideles ut puri accedant ad Dominum ait, *Dicamus Redemptori noſtro, Domine non ſum dignus ut intres ſub tectum animorum noſtrorum; quia tamen tu à nobis teneri vis, de tua freti indulgentia ad te accedimus.* Sunt & aliæ peculiares orationes à diverſis eccleſiis in ſuis Miſſalibus præſcriptæ à Sacerdote recitandæ ante communionem, quarum nonnullæ cum Romanis ferè coincidunt, aliæ diverſæ ſunt. In Miſſali Romano M. S. quod mihi oſtendit vir multæ eruditionis Camillus de Maximis Patriarcha Hieroſolymitanus hæc indicitur, quam etiam legi in Miſſali Sariſburienſi. *Deus pater, fons & origo totius bonitatis, qui ductus miſericordia Unigenitum tuum pro nobis ad infima mundi deſcendere & carnem ſumere voluiſti, quem ego indignus hic in manibus meis teneo, te adoro, te glorifico, te tota mentis ac cordis intentione laudo & precor, ut nos famulos tuos non deſeras; ſed peccata noſtra dimittas, quatenus tibi ſoli vivo ac vero Deo puro corde & caſto corpore ſervire valeamus.* Tum immediate ante communionem. *Ave in æternum ſanctiſſima caro Chriſti, mihi ante omnia & ſuper omnia ſumma dulcedo.* Et ante ſumptionem ſanguinis. *Ave in æternum cœleſtis potus mihi ante omnia & ſuper omnia ſumma dulcedo.*

II. Dandæ verò & accipiendæ communionis diverſæ olim fuerunt conſuetudines, prout diverſa locorum, temporum, gentiumque conditio exigebat. In primordiis Eccleſiæ certum eſt & exploratum omnes fideles, quorum erat cor unum & anima una, quotidie perſeveraſſe in communicatione fractionis panis, ut Acta Apoſtolorum teſtantur: nec ullus ſacris Myſteriis intereſſe permittebatur, ſicut alibi oſtenſum eſt, niſi qui offerre poterat, & de oblatis participare; quam conſuetudinem diu perſtitiſſe evidens eſt. Nam ex Juſtino *Apolog.* 2. ex conſtitutionibus Apoſtolicis *lib.* 8. *cap.* 20. ex Dionyſio *cap.* 3. *eccl. hierarchiæ*, & ex aliis

conſtat Pontificem confectis myſteriis ſumpſiſſe Euchariſtiam & ſingulis præſentibus tradidiſſe ſive per Diaconos, ſive per ſeipſum. Cyprianus lib. de Oratione, *Hunc panem*, inquit, *dari nobis quotidie poſtulamus, ne qui in Chriſto ſumus & Euchariſtiam quotidie ad cibum ſalutis accipimus, intercedente aliquo graviore delicto, dum abſtenti & non communicantes à cæleſti pane prohibemur, à Chriſti corpore ſeparemur.* Hieronymus *epiſt.* 50. ad Pammachium: *Scio*, ait, *Romæ hanc eſſe conſuetudinem, ut fideles ſemper Chriſti corpus accipiant, quod nec reprehendo, nec probo.* Nec ſolum Romæ, ſed etiam in Hiſpania eumdem morem ſumendi quotidie Euchariſtiam eo tempore viguiſſe, *epiſt.* 28. *ad Lucinium Bæticum* affirmat. Auguſtinus hac de re varias in Africa extitiſſe ſententias indicat *epiſt.* 118. *ad Januarium*, nec declarat cui ipſe adhæreat. Ambroſius *lib.* 5. *de Sacram. cap.* 4. hortatur ad quotidianam communionem, ſic tamen vivendum monet, ut quotidie mereamur accipere. Ex quibus liquet initio quinti ſæculi in quibuſdam eccleſiis occidentalibus nondum abrogatum fuiſſe uſum quotidie communicandi. Imò alicubi adeò invaluerat mos communicandi quoties quis aderat Miſſæ, ut aliqui exiſtimarint eum qui pluribus eâdem die Miſſis intererat, debere in ſingulis communicare. Quæſtionem ex occaſione proponit & ſolvit Walfridus Strabo prope finem c. 22. his verbis. *Quia de communicandi varietate quadam præmiſimus, hoc addendum videtur, eſſe quoſdam qui ſemel in die communicare, etiamſi pluribus interſuerint Miſſis, pro dignitate ſacramentorum ſufficere credant: eſſe verò alios, qui ſicut in una, ſic in omnibus quibus affuerint Miſſis in die communicare velint. Quorum neutros culpandos exiſtimo, quia ſicut Auguſtinus ait de his qui quotidie communicant, & illis qui rariùs, iſtos reverentia ſanctarum retrahit rerum, illos verò amor ſalubrium invitat ſacramentorum. Nam & ipſe ſacerdos quoties in die Miſſas facit, communicare non omittit. Quod ſi non faciat, canonico eſt feriendus judicio.* Hæc Walfridus, qui ſæculo nono vivebat. Citiùs autem in Oriente eorum qui ſacris myſteriis intererant, communio deſiit: nam Chryſoſtomus ſæpè, & aliquando Athanaſius, atque alii Patres Græci de infrequentia communicantium, ut ſuperiùs dictum eſt, in ſuis ad populum homiliis conqueruntur. Solidæ tandem pietatis in aliqua provincia defectu eò redacta res eſt, ut in concilio Turonenſi II. ſub Leone III. cap. 50. ſancitum fuerit, ut homines laici, ſi non frequentiùs, ter ſaltem in anno communicarent. Tum labente per univerſum orbem religionis ſtudio, cum rarior in dies fieret uſus communionis, in concilio Lateranenſi ſub Innocentio III. ſingulis fidelibus mandatum eſt, ut cum ad annos diſcretionis pervenerint, ſemel ſaltem in anno peccata ſua confiteantur, &

in Paſchate ſacra communione reficiantur. In Miſſa autem ſolemni retenta eſt ab aliquibus eccleſiis communio Miniſtrorum, quæ Romæ nunc permanet in inſignioribus Baſilicis, & ubi deſierat, Apoſtolicæ viſitationis decreto reſtituta eſt. Sapientiſſimo ſanè conſilio, ne in deſuetudinem abeat antiquiſſimus eccleſiæ ritus, ſine quo vix poſſunt intelligi, quæ in Liturgicis orationibus quotidie recitantur.

III. Olim ante communionem clamabat Diaconus *Sancta ſanctis*: ac ſi diceret, Qui non eſt ſanctus non accedat. Eadem verba nunc etiam apud Græcos dicit ſacerdos. Quæ verò ſanctitas ad hoc requiratur, quæſtio perplexa eſt ante aliquot annos excitata, de qua plures circumferuntur libelli, partium potius quàm veritatis indagandæ ſtudio conſcripti. De lotione manuum ante Miſſam, deque nitidis & mundis veſtibus, quas ſumere ſolebant ad hanc divinam menſam acceſſuri, egimus ſupra Cap. I. Ipſam autem Euchariſtiam ſumpturis, tabellæ quędam ſpongiâ perpolitæ à miniſtris apponebantur, veluti menſulæ, ut ex Chryſoſtomo & Athanaſio obſervat Baron. *an.* 57. *nu.* 146. quibus hodie linteamina ſucceſſerunt, ut ſi quid fortè decidat, his excipiatur. At verò Sacerdos ſacramentum diſtribuens quid daret conteſtabatur dicens: *Corpus Chriſti*: & accipiens reſpondebat *Amen*, qua voce verum illud eſſe profitebatur. Auctor Conſtitut. Apoſtolicarum lib. 8. cap. 13. *Epiſcopus tribuat oblationem dicens; Corpus Chriſti, & accipiens dicat, Amen, Diaconus verò tribuat calicem dicens, Sanguis Chriſti poculum ſalutis, & bibens dicat, Amen.* Cornelius Papa epiſt. ad Fabium Antiochenum apud Euſebium *lib.* 4. *hiſt. eccl. cap.* 43. Novatiani mores & ſchiſma deſcribens, ait inter cætera cum quoſdam communicaſſe, & ab illis juramentum exegiſſe quod nunquam ad Cornelium reverterentur. Tum ſubdit: *Et cum panem illum accipiens dicere debuiſſet* Amen, *dicit*: *Non revertar deinceps ad Cornelium.* Tertullianus *de ſpectac. cap.* 25. eos reprehendit, qui ex ore quo *Amen* in Sancta protulerant, teſtimonium gladiatori reddebant. Ambroſius lib. 4. de ſacram. cap. 5. *Dicit tibi ſacerdos, Corpus Chriſti, & tu dicis Amen, id eſt verum.* Hieronymus epiſt. 62. ad Theophilum Alexandrinum: *Qua conſcientia ad Euchariſtiam accedam, & reſpondebo* Amen; *cum de charitate dubitem porrigentis*? Auguſtinus lib. 12. contra Fauſtum c. 10. *Habet enim magnam vocem Chriſti ſanguis in terra, cum eo accepto ab omnibus gentibus reſpondetur* Amen. Leo Magnus ſerm. 6. de jejunio ſeptimi menſis: *Sic ſacræ menſæ communicare debetis, ut nihil prorſus de veritate Corporis Chriſti & ſanguinis ambigatis. Hoc enim ore ſumitur quod fide creditur, & fruſtra ab illis* Amen *reſpondetur, à quibus contra id quod accipitur, diſputatur.* Sunt alia quamplurima Patrum teſtimonia, quæ in re clariſſima coacervare inutile foret. Tem-

pore Gregorii Magni ſacerdos tradens euchariſtiam hac formula utebatur, ut in ejus vita ſcribit Joannes Diaconus lib. 2. *Corpus Domini noſtri Jeſu Chriſti conſervet animam tuam.* Auctor anonymus de Perſica captivitate editus à Combefis, *Ut quid*, inquit, *his qui accedunt ais*, *Corpus & ſanguis Agni Dei quod tibi datur in remiſſionem peccatorum*? Alcuinus hanc formulam habet: *Corpus Domini noſtri Jeſu Chriſti cuſtodiat te in vitam æternam.* Helgaldus in vita Roberti Regis Galliæ, *A dante*, inquit, *ſacerdote dicitur*, *Corpus Domini noſtri Jeſu Chriſti ſit tibi ſalus animæ & corporis.* Ipſa quoque ſacra communio antiquo ritu non ore excipi ſolebat, ut hodie fit, ſed manu: quam qui ſuſceperat ori reverenter admovebat. Suppetunt hac de re ſanctorum Patrum Græcorum & Latinorum innumerabiles auctoritates; ſed ne prolixior ſim, modum in iis recenſendis ſervabo. Tertulliano primus locus tribuendus eſt. Is lib. de Idololatria exclamans adversùs Chriſtianos ab idolis ad eccleſias euntes, ingemit illos *eas manus admovere corpori Domini*, *quæ dæmoniis corpora conferunt*, quæ ſcilicet idola gentibus fabricant. *O manus præcidendæ!* Et in fine libri de baptiſmo agit de prima manuum cum fratribus apertione poſt lavacrum; utique ad accipiendam euchariſtiam. Clariùs Magiſtro hunc ritum exprimit Cyprianus epiſt. 56. ad Thibaritanos, *Armemus & dexteram gladio ſpiritali, ut ſacrificia funeſta fortiter reſpuat, & euchariſtiæ memor, quæ Domini corpus accepit, ipſum complectatur.* Idem lib. de lapſis: *Quod non ſtatim Domini corpus inquinatis manibus accipiat, aut ore polluto Domini ſanguinem bibat, ſacerdotibus ſacrilegus iraſcitur.* Et paulò poſt. *Quidam & ipſe maculatus, ſacrificio à Sacerdote celebrato, panem cum cæteris auſus eſt latenter accipere, Sanctum Domini edere & contrectare non potuit, cinerem ferre ſe apertis manibus invenit.* Alia Cypriani teſtimonia affert Pamelius *lib.* 1. *Liturgicorum.* Ambroſius apud Theodoretum *lib.* 5. *hiſt. eccl. cap.* 17. increpans Theodoſium poſt cædem Theſſalonicenſium, *Quomodo*, inquit, *manus extendes injuſtæ cædis ſanguine adhuc ſtillantes? Quomodo hujuſmodi manibus Domini corpus accipies*? Auguſtinus lib. 2. contra litteras Petiliani cap. 23. *Illum commemoro*, Optatum ſcilicet Gildonianum Donatiſtarum epiſcopum, *qui vobiſcum vixit, cui pacis oſculum inter ſacramenta copulabatis, in cujus manibus euchariſtiam ponebatis, cui viciſſim danti manus porrigebatis.* Dionyſius Alexandrinus epiſt. ad Xriſtum Romanum Pontificem apud Euſebium *lib.* 7. *cap.* 9. agens de quodam ab hæreticis baptizato, qui reconciliatus Catholicæ Eccleſiæ ejus baptiſmum poſtulabat, ait: *Ego eum qui ad ſacram menſam aſtiterit, & manus ad ſuſcipiendum ſacrum cibum porrexerit, renovare non auſim.* Baſilius Magnus *epiſt.* 289. ad Cæſariam Patriciam, *Nam & in ipſa eccleſia ſacerdos partem aliquam*

Ooo iij

euchariſtiæ *in manus tradit, & illam apprehendit qui percipit cum omni libera poteſtate, atque ita ſuis propriis manibus eandem ſuo ori admotam ingerit.* Chryſoſtomus hom. 21. ad pop. Antioch. *Cogita quid manu capias, & ipſam ab omni avaritia & rapina liberam conſerva. Reputa quod non tantùm manu capias, verùm & ori admoveas, & linguam cuſtodi à contumelioſis & turpibus verbis mundam.* Idem hom. in recens baptizatos edita à Franciſco Combefis: *Tene manu donum, animo id quod eſt occultum. Manus teneat, & mens iſta dicat, Deus meus & Dominus meus.* Gregorius Antiochenus orat. in diem ſabbati ſancti apud eumdem: *O cælorum rex ne nos repellas, cum de tua freti clementia ſceleſtis manibus ſacrum tuum corpus tenere auſi fuerimus.* Sozomenus *lib. 8. cap. 5.* & Nicephorus *lib. 13. cap. 7.* narrant factum mulieris Macedonianæ, quæ Chryſoſtomo ſacris operante, ut marito orthodoxo ſe fidei conſortem probaret, euchariſtiam accepit, quam manu retinens tradidit ancillæ ab ea accipiens panem communem domo allatum. Sed dum ori admotum dentibus conterere conatur, in lapidem converſum ſenſit. Concilium Trullanum *c.* 101. illos reprehendit qui corpus Chriſti non manu excipiebant, ſed quibuſdam inſtrumentis ſeu receptaculis ex auro vel alia materia pretioſa comparatis: quod licèt à religione profectum, ut ait Zonaras in hujus canonis expoſitione, ſynodus tamen improbavit: quia nulla res ſenſibilis ipſo homine, ejuſque manu præſtantior eſt. Idem canon modum præſcribit, quo ſacra dona excipienda erant, dicens: *Si quis immaculati corporis particeps eſſe voluerit, & offerre ſe ad communionem, manus in crucis formam figurans ſic accedat.* Eamdem manuum compoſitionem antea docuerat Cyrillus Hieroſol. Catech. 5. Myſtagog. *Accedens ad communionem non expanſis manuum volis accede, neque cum disjunctis digitis, ſed ſiniſtram veluti ſedem quamdam ſubjiciens dexteræ, quæ tantum Regem ſuſceptura eſt, & concava manu ſuſcipe corpus Chriſti dicens Amen.* Hunc ipſum ritum commendat Damaſcenus lib. 4. orthod. fidei cap. 14. *Ardenti cupiditate ad eum adeamus, manibuſque in crucis formam compoſitis Crucifixi corpus ſuſcipiamus.* Eâdem ætate qua Damaſcenus in Oriente, vixit Beda in Occidente, qui vitam Cednonis Monachi enarrans *lib. 4. hiſt. Anglicanæ cap. 24.* ait ipſum de hoc ſæculo exiturum petiiſſe ſibi afferri euchariſtiam, *qua accepta in manu, interrogavit ſi omnes placidum erga ſe animum haberent; ſicque ſe cœleſti muniens viatico vitæ alterius ingreſſui paravit.* Hujus ritus ignorantia quidam apud Galanum in conciliatione eccleſiæ Armenæ cum Romana *parte 1. pag.* 132. inter errores Iberorum, quos nunc Georgianos vocamus, hunc enumerat. *Aliquibus diebus feſtivis multi ſacerdotes Miſſæ ſacrificio adſtantes communicant, ſed eucha-*

riſtiam ab epiſcopo celebrante recipiunt in propriis manibus, quam ipſimet proprio apponunt ori. Tangit autem hic articulus & alium veteris eccleſiæ morem, de quo ſuo loco dictum eſt, omnes ſcilicet presbyteros epiſcopo concelebraſſe, & ab eo communionem ſuſcepiſſe: qui & perperam errori adſcribitur. Porrò hîc notandum eſt in ſuſceptione euchariſtiæ inter viros & mulieres diſcrimen aliquod fuiſſe: nam viri nuda manu, mulieres ſubjecto linteolo, quod Dominicale dicebatur, illam accipiebant. Sic ſtatutum legimus in concilio Autiſſiodorenſi c. 36. *Non licet mulieri nuda manu euchariſtiam accipere.* Et c. 42. *Ut unaquaque mulier, quando communicat, Dominicale ſuum habeat: quod ſi qua non habuerit, uſque ad alium diem Dominicum non communicet.* Auguſtinus item *ſerm.* 252. *de tempore*, diu ante hoc concilium invaluiſſe per Africam hanc conſuetudinem teſtis eſt dicens: *Mulieres quomodo nitidum exhibent linteolum, ubi corpus Chriſti accipiant, ſic corpus caſtum & cor mundum exhibeant.* Hanc tamen differentiam apud Orientales non invenio, nam ſilent de ea Patres Græci, & ſynodus Trullana cenſuit nudam manum alia quavis materia digniorem eſſe.

IV. Hoc etiam circa uſum euchariſtiæ ſæviente perſecutione introductum fuit, ut cum in locis abditis ſacra ſynaxis peragebatur, qui ad eam conveniebant, non ſolùm de oblatis participarent, ſed particulas quoque acceptas à ſacerdote ſecum deferrent, & domi reverenter cuſtodirent, ut quia quotidie vitæ periculum eis imminebat, quotidie ſeipſos poſſent ſacra communione ad certamen præparare. Id in primis Tertullianus oſtendit lib. 2. ad Uxorem cap. 5. *Non ſciet maritus quid ſecretò ante omnem cibum guſtes: Et ſi ſciverit panem, non illum credit eſſe qui dicitur.* Et de orat. cap. 14. *Accepto corpore Domini & reſervato, utrumque ſalvum eſt, & participatio ſacrificii, & executio officii.* Cyprianus lib. de ſpectaculis, *Qui feſtinans ad ſpectaculum, & adhuc gerens ſecum, ut aſſolet, euchariſtiam.* Et lib. de lapſis: *Cum quædam mulier arcam ſuam, in qua Domini Sanctum fuit, manibus indignis tentaſſet aperire, igne inde ſurgente deterrita eſt, ne auderet attingere.* Narrat Gregorius Nazianzenus orat. in funere ſororis ſuæ Gorgoniæ eam apud ſe in cubiculo reconditum habuiſſe corpus Chriſti, & fuſâ ante ipſum oratione à gravi morbo liberam evaſiſſe. Baſilius epiſt. cit. ad Cæſariam: *Quoniam verò per tempora illa perſecutionum cogebantur homines neceſſariò, ſacerdote vel miniſtro non præſente, propriis manibus percipere communionem, non eſt niſi ſupervacuum ut demonſtrem illam ipſam rem non eſſe graviter & iniquè ferendam, eo quod inveterata conſuetudo hoc ipſum revera confirmatum dederat. Nam & illi omnes qui per eremos vitam monaſticam inſtituunt,*

ubi copia non ſuppetit ſacerdotis, cum habeant domi communionem, de ſuis manibus illam percipiunt. Alexandriæ autem & per Ægyptum unuſquiſque etiam de plebe ut plurimùm habet domi ſuæ communionem. Et paucis interjectis. *Idem igitur quoad poteſtatem eſt, ſive quis de manu ſacerdotis partem unam aliquam percipiat, ſive partes ſimul quàm plurimas.* Hieronymus *epiſt.* 50. *ad Pammachium* illos objurgat, qui poſt nocturnum concubitum eccleſiam ingredi non audebant divinam timentes ultionem, domi autem accipere euchariſtiam non formidabant. *Ipſorum*, ait, *conſcientiam convenio, qui eodem die poſt coitum communicant, & juxta Perſium Noctem flumine purgant: quare ad Martyres ire non audent? quare non ingrediuntur eccleſias? an alius in publico, alius in domo Chriſtus eſt? Quod in eccleſia non licet, nec domi licet.* Philippicus gener Mauritii Imperatoris, ut Anaſtaſius Bibliothecarius in hiſtoria ſcribit, noctu ab eo accerſitus, timens vitæ ſuæ, corpus Chriſti percipere quæſivit, utique domi aſſervatum, antequam pergeret ad Imperatorem. Seleuciæ ſub Dionyſio epiſcopo miraculum accidiſſe narrat Joannes Moſchus in Prato ſpirituali; quidam enim ſervus fidelis ſumptam communionem in die cœnæ Domini ſecundùm conſuetudinem illius provinciæ linteo mundiſſimo involvit, & repoſuit in armario; Dominus autem ejus aperiens armarium vidit omnes ſanctas particulas culmos & ſpicas germinaſſe.

V. Ad abſentes quoque mitti conſuevit, quod multiplici veterum Scriptorum teſtimonio probatur. Juſtinus Apolog. 2. *Diaconi diſtribuunt unicuique præſenti, & ad abſentes perferunt.* Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium *lib.* 6. *cap.* 44. ſeni cuidam Serapioni miſſam refert à Presbytero partem euchariſtiæ per puerum laicum, qui eam aqua intinctam in os ſenis infudit, & protinus animam exhalavit. Romanum Martyrologium die XV. Auguſti Tharſicium acolythum commemorat, quem cum pagani inveniſſent corporis Chriſti ſacramenta portantem, cœperunt diſquirere quid gereret, at ille indignum judicans porcis prodere margaritas, tamdiu ab illis fuſtibus & lapidibus mactatus eſt, donec ſpiritum emiſit: cujus corpore revoluto ſacrilegi diſcuſſores nihil ſacramentorum Chriſti invenerunt. Irenæus Martyr in epiſt. ad Victorem Papam, quam hiſtoriæ ſuæ inſerit Euſebius *lib.* 5. *cap.* 24. teſtis eſt à ſummis Pontificibus Victoris prædeceſſoribus diverſarum eccleſiarum presbyteris ſeu epiſcopis tranſmiſſam euchariſtiam, in ſignum videlicet mutuæ communionis, ut alibi notatum eſt. Refert Palladius in hiſtoria Lauſiaca *cap.* 9. & 52. olim Monachos in ſolitudine habitantes non antea ſumpſiſſe cibum, quàm ſpiritale alimentum animæ accepiſſent, ſanctam nimirum communionem in cellis ſervatam, quam

quam ſacerdotes vel illis in eccleſia dabant, vel domum mittebant. Juſtinianus *Novella* 123. *de Epiſcopis & Monachis c.* 41. Sanctimonialibus fœminis presbyterum ſive diaconum ab epiſcopo deputari ſtatuit *ad faciendum eis reſponſum, aut ſanctam eis communionem portandam.* Scriptor vitæ S. Laurentii Dublinenſis *apud Surium die* 14. *Novembris* alium morem indicat ab antiquis uſurpatum, & ipſius viri ſancti, qui obiit anno 1181. temporibus adhuc vigentem, deferendi ſecum euchariſtiam, cum quis longè proficiſcebatur. Narrat enim quatuor ſacerdotes auguſtiſſimum Sacramentum ſecum portantes incidiſſe in latrones, qui ſacra dona irreverenter tractantes eos ſpoliarunt, & mox, injuriam Deo ulciſcente, ſuſpendio interierunt. Confirmant eumdem ritum, quæ de Satyro fratre navigante refert Ambroſius orat. in funere ipſius: de Maximiano epiſcopo Syracuſano Gregorius *lib.* 3. *Dialog. cap.* 36. de Monachis Conſtantinopolim navigantibus Joannes Diaconus in vita Gregorii *lib.* 1. *cap.* 33. de S. Birino epiſcopo Dorceſtrienſi Anonymus apud Surium *die* 3. *Decembris cap.* 1. Atque huc forſitan reſpexit Hieronymus cum in fine epiſt. 4. ad Ruſticum ita de S. Exuperio epiſcopo Toloſæ ſcribit, *Nihil illo ditius qui corpus Domini caniſtro vimineo, ſanguinem portat in vitro.* Idem mos etiam hodie ſervatur à Monachis Græcis in longiori itinere, ut Petrus Arcudius teſtatur *lib.* 3. *de ſacramen. cap.* 59. Romanus quoque Pontifex cum extra Urbem longum iter agit, euchariſtiam deferre ſolet, quæ cum magnifico & religioſo comitatu ipſum præcedit: de qua re eruditum commentarium edidit Angelus Rocca Apoſtolici ſacrarii Præfectus, ubi ejus originem refert ad hunc priſcum morem de quo agimus.

VI. Quod ſi olim licitum fuit & domi privatim habere euchariſtiam, & eam ſecum in itinere deferre, multò credibilius eſt in eccleſiis conſervatam fuiſſe, ut ſemper in promptu eſſet ad infirmos communicandos. Nec deſunt probationes. Nam Optatus Milevitanus de conſervata in templo Euchariſtia intelligendus eſt, cum à Donatiſtis inaudito ſcelere traditam canibus narrat *lib.* 2. non ſine ſigno divini judicii, canes enim accenſi rabie homines ipſos dente vindice laniaverunt. Victor epiſcopus *lib.* 1. *Africanæ perſecutionis* de divinis quoque ſacramentis in eccleſia aſſervatis agit, cum Valerianum epiſcopum viriliter dimicaſſe ait ne ipſa traderet, qua de cauſa ab impio Rege Geiſerico foras civitatem ſingularis juſſus eſt pelli, addito præcepto, ne quis eum in domo aut' agro permitteret habitare. Cyrillus Alexandrinus ejuſdem moris teſtis eſt in epiſt. ad Caloſyrium præfixa libro adversùs Antropomorphitas, qua eos redarguit qui dicebant Euchariſtiam in ſequentem diem ſervandam non eſſe.

Ppp

Idem colligitur ex Pœnitentiali Columbani Abbatis, in quo præſcribit quæ pœna ſit illis imponenda quorum negligentia Euchariſtia corrupta & putrefacta ſit. Eudocia martyr apud Henſchenium *die* 1. *Martii* antequam ad martyrium duceretur, brevi morula à ſatellitibus impetrata ad ſacram ædem cucurrit, & arcula reſerata ſacri doni corporis Chriſti particulam acceptam ſinu recondidit, & cum militibus abiit. Eſt item de hac re canon Concilii II. Turonenſis, *ut corpus Domini altari non in imaginario ordine, ſed ſub crucis titulo componatur*: videlicet non inter imagines, ſed ſub cruce in loco digniori ponatur. Ad quem ritum ſunt qui exiſtiment multò ante hoc concilium reſpexiſſe Paulinum Nolanum *epiſt.* 12. *ad Severum* his verſibus.

Divinum veneranda tegunt altaria fœdus,
Compoſitis ſacra cum cruce Martyribus.
Cuncta ſalutiferi coëunt martyria Chriſti,
Crux, corpus, ſanguis, Martyris ipſe Deus.

At hæc ſubobſcura ſunt: imò ex antecedentibus de ſolis Sanctorum lipſanis Paulinus loqui videtur. Clariora ſunt quæ Venantius Fortunatus ſcribit *lib.* 3. *carm.* 25. ad Felicem Bituricenſem epiſcopum, qui turrim auream fecerat, qua corpus Domini aſſervaretur.

Quam bene juncta decet, ſacrati ut corporis Agni
Margaritum ingens, aurea dona ferant!
Cedant Chryſolithis Salomonia vaſa metallis,
Iſta placere magis ars facit atque fides.

Similem turrim commemorat Gregorius Turonenſis *lib.* 1. *de gl. martyrum cap.* 86. quam è manibus impuri diaconi elapſam refert, ſeque in altari collocaſſe, ita ut eam diaconus nunquam aſſequi potuerit. Ad eundem uſum ſuſpenſas in altari aureas & argenteas columbas legimus in vita S. Baſilii Amphilochio adſcripta. Eas autem ſublatas à Severo hæretico conqueſti ſunt clerici & monachi Antiocheni, oblato quintæ ſynodo ſupplici libello. Rectè verò obſervat Morinus *lib.* 8. *de pœnitentia cap.* 14. ſervatum antiquitus in eccleſia corpus Chriſti propter infirmorum communionem, addens hodiernam conſuetudinem plures particulas reſervandi ad fideles in ipſa eccleſia etiam extra ſacrificium communicandos, à Mendicantibus primùm introductam, & ab aliis deinde uſurpatam, ipſo Romano Rituali refragante, in quo nunc etiam decernitur propter infirmos aſſervari. Sanis veteri ritu nullus erat com-

munionis uſus extra ſacrificii actionem, niſi cum permiſit eccleſia, ut accepta myſteria domum deferrent. Notabile eſt autem quod in præcitata Baſilii vita refertur; cum enim precibus à Deo gratiam obtinuiſſet, ut ſuis verbis ſacrificium offerre poſſet, accepto divinitus pane & vino, ipſiſque conſecratis; tempore confractionis panem diviſit in tres partes, & unam quidem cum multo timore & veneratione ſumpſit, alteram verò unà ſecum ſepeliendam ſervavit, tertiam denique in columba aurea depoſitam deſuper ſacrum altare ſuſpendit. Quod ideò hoc loco adnotandum cenſui, quia olim viguit hic mos conſepeliendi mortuis euchariſtiam, non ſolum apud Græcos, ſed etiam apud Latinos. Extat ſiquidem exemplum S. Benedicti, qui ut Gregorius ſcribit *lib.* 2. *Dialog. cap.*24. puerum monachum extra clauſtra defunctum ſepulturæ tradi juſſit poſito ſuper pectus ejus Dominico corpore, quod ad hunc effectum ipſemet dedit, ne terra defoſſum cadaver projiceret, ſicut antea bis acciderat. Sive autem id fecerint ſancti Patres peculiari inſtinctu, ne unquam à Domino ſepararentur, ſive ex conſuetudine tunc recepta, hæc tamen poſtmodum abrogata fuit. Alius quoque uſus olim irrepſerat mortuos communicandi, præſertim pœnitentes, qui ſine communione deceſſerant, credentibus nonnullis pia quadam ſimplicitate, ipſos eccleſiæ ea communione reconciliari. Sed hic vetitus eſt c. 6. Concilii III. Carthaginenſis, c. 12. Autiſſiodorenſis, & c. 83. Trullani.

VII. Simili modo deſiit mos accipiendi manibus euchariſtiam, & eam domum deferendi, pœniſque graviſſimis tranſgreſſoribus impoſitis ſancitum fuit, ne quis eam, exceptis miniſtris, attrectaret; nam paulatim abuſus irrepſerant, & fraudes multæ, & ſacrilegia. Ideò Concilium Cæſarauguſtanum ſub Damaſo c. 3. decrevit, ut ſi quis probaretur euchariſtiæ gratiam in eccleſia non ſumpſiſſe, anathema eſſet in perpetuum. Et Toletanum I. anno Chriſti 400. c. 14. *Si quis*, inquit, *acceptam à ſacerdote euchariſtiam non ſumpſerit, velut ſacrilegus propellatur*. Idque primum in Hiſpania conſtitutum fuit propter Priſcillianiſtas & alios infideles, ut indicat hoc canone recitato Concilium Toletanum XI. anno 675. c. 11. Et hi quidem canones hoc tantum præcipiunt ut ſtatim accipiatur, nec reſervetur & domum deferatur: quando verò cœperit in os immitti, ſicut hodie fit, incertum eſt. Ordo Romanus in ſecunda Miſſæ deſcriptione ita de communione decernit: *Presbyteri ergo & diaconi oſculando epiſcopum corpus Chriſti ab eo manibus accipiant, in ſiniſtra parte altaris communicaturi. Subdiaconi autem oſculando manum epiſcopi ore accipiant corpus Chriſti ab eo.* Quam ſententiam teſtatur Morinus *de ſacris Ordinat. p.* 3. *exercit.* 12. *cap.* 3. ſe

totidem verbis legiſſe in Ordine Romano ante annos ſeptingentos conſcripto. Hinc autem deducitur nec ſubdiaconis quidem tunc permiſſum corpus Dominicum manu attingere, multò minus ſæcularibus. Sed variæ fuerunt diverſarum eccleſiarum conſuetudines; nec omnia ubique uno eodemque tempore recepta & immutata ſunt. Quod ſi conjecturis in re obſcura aliquid tribuere fas eſt, ſatis mihi probabile videtur tunc cœpiſſe in Occidente corpus Chriſti ore accipi, cum in pane azymo confici cœpit: idque ubique receptum fuiſſe, cum panis conſecrandus ad eam formam tenuiſſimam, qua nunc utimur, redactus eſt; ob periculum videlicet ne leviſſima particula manu elabi, & in terram decuti poſſet. Eſt & alia cauſa, ut impiorum fraudibus, cunctiſque irreverentiis & abuſibus, quantum fieri poterat, occaſio præcluderetur. Perpetuæ ſcilicet mutationi obnoxiæ ſunt res humanæ, nec quidpiam tam ſanctè inſtitutum eſt, quin aliquando in ſuperſtitionem & pravos uſus degeneret. Sic ex domeſtica communione, quæ olim omnibus licita erat, abuſus in quibuſdam locis exortus eſt, ut etiam intra eccleſiam, publicam ſibi euchariſtiæ adminiſtrationem laici homines uſurparent. Patres enim concilii Trullani c. 58. ſtatuerunt, ne quis eorum qui ſunt in ordine laicorum, divina ſibi myſteria impertiret præſente epiſcopo, vel presbytero, vel diacono. Sic ex more mittendi ipſa ſacramenta ad ægrotos vel abſentes deteſtabilis abuſus emanavit, quem proſcripſit ſynodus Remenſis apud Ivonem *p.* 2. *Decreti c.* 39. & apud Gratianum *de conſecr. diſt.* 2. *c.* 29. his verbis. *Pervenit ad notitiam noſtram quod quidam presbyteri in tantum parvipendant divina myſteria, ut laico vel fœminæ ſacrum corpus Domini tradant ad deferendum infirmis: & quibus prohibetur ne ſacrarium ingrediantur, nec ad altare propinquent, illis ſancta ſanctorum committuntur. Quod quàm ſit horribile, quàmque deteſtabile, omnium religioſorum animadvertit prudentia. Igitur interdicit per omnia ſynodus, ne talis temeraria præſumptio ulterius fiat; ſed omnimodis presbyter per ſemetipſum infirmum communicet. Quod ſi aliter fecerit, gradus ſui periculo ſubjacebit.* Alia item ſynodus habita Lundoniæ in Anglia anno 1138. ſancivit ut corpus Domini non deferatur ad infirmos, niſi per ſacerdotem vel diaconum: at verò in neceſſitate per quemlibet deferri permiſit, ut referunt Ricardus Haguſtaldenſis & Gervaſius monachus inter X. ſcriptores antiquos hiſtoriæ Anglicanæ editi. Sed alia multò turpior & vix credibilis corruptela in quibuſdam Galliæ provinciis occurrit, ut mulieres intolerabili impudentia ad altaria irrumpere auderent, atque ipſa divina myſteria populis miniſtrare. Rem narrant, & qua par eſt ſeveritate execrantur epiſcopi in

ſynodo Pariſienſi an. 829. congregati lib. 1. cap. 45. *Quidam*, inquiunt, *noſtrorum, verorum virorum relatu, quidam etiam viſu didicimus, in quibuſdam provinciis contra legem divinam, canonicamque inſtitutionem fœminas ſanctis altaribus ſe ultrò ingerere, ſacrataque vaſa impudenter contingere & indumenta ſacerdotalia adminiſtrare: & quod his majus, indecentius, ineptiuſque eſt, corpus & ſanguinem Domini populis porrigere, & alia quæque quæ ipſo dictu turpia ſunt exercere. Miranda ſanè res eſt, unde is illicitus in Chriſtiana religione irrepſerit uſus, ut quod viris ſæcularibus illicitum eſt, fœminæ, quarum ſexui nullatenus competit, aliquando contra fas ſibi licitum facere potuerint.* Inhibent deinde ne hoc vlterius fiat, ejuſque rei curam ſeriò epiſcopis injungunt. Hæc de abuſibus dicta ſint, nunc ad alios priſcæ communionis ritus tranſeundum eſt.

VIII. Ordo communionis hic erat, ut primò quidem celebrans ſeipſum communicaret, deinde epiſcopos ſi qui aderant, vel Presbyteros ſimul cum eo ſynaxim agentes: tum diaconos, ſubdiaconos & clericos; monachos, diaconiſſas, & ſacras virgines; noviſſimè populum adjuvantibus presbyteris, primùm viros, poſtea mulieres. Idem in calicis diſtributione ſervabatur, niſi quod presbyteri per ſe illum ſumebant, diaconi à presbyteris, reliqui à diaconis, ut ex Ordine Romano & ex Græcorum Euchologio conſtat. Præmittebatur communicantium exploratio & notitia, unde illa vox in quibuſdam Liturgiis, *Agnoſcite vos invicem*: & Græci nunc etiam hoc ſervant, ut nomen communicantis inquirant, ſi ignotus ſit; & cum ſacerdos alicui porrigit Euchariſtiam, nomen ejus exprimit dicens: *Sumis ſerve Dei N. pretioſum & ſanctum corpus & ſanguinem Domini & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti in remiſſionem peccatorum tuorum & vitam æternam.* Quod ſpectat ad locum, celebrans in medio altaris, alii presbyteri in circuitu, diaconi retro altare communicabant, ſubdiaconi & clerici in limine Sanctuarii, ſive in choro; reliqui extra cancellos. Græci ſanctuarium ingredi ſoli permiſerunt Imperatori *can. Trullano* 69. At Theodoſium, qui ex græca conſuetudine eum ſibi locum aſſumpſerat, inde amovit Ambroſius, & docuit purpuram Imperatorem facere, non ſacerdotem. Hic ordo diu permanſit in Romana Eccleſia, ut latinorum rituum Scriptores oſtendunt; deinde paulatim tum Romæ, tum alibi mutatus eſt. Concilium Toletanum IV. ſub Honorio c. 17. Sacerdotem & Levitam ante altare communicare conſtituit, in choro clerum, populum extra chorum. Bracarenſe I. tempore Joannis III. c. 31. ſic decrevit: *Placuit ut intra ſanctuarium altaris ingredi ad communicandum non liceat laicis viris vel mulieribus, niſi tantùm clericis, ſicut & antiquis ca-*

nonibus ſtatutum eſt. Sub eodem Pontifice celebrata in Gallia II. ſynodus Turonenſis, in qua c. 4. ſancitum eſt ne laici intra cancellos ad Miſſam ſtare præſumant: ad communicandum verò ſtatuit ut tam viris quàm fœminis pateant Sancta Sanctorum. Ex quo apparet eodem tempore varias de eâdem re leges & conſuetudines in diverſis regionibus extitiſſe. De ſitu communicantium, ſi de Græcis ſermo ſit, nulla eſt dubitatio; quin ſtantes divina dona percipiant; ita enim præſcribunt ipſorum Ritualia, quibus conſonant ſancti Patres: ſed prono capite, & demiſſis oculis, ut Cyrillus *Cath.* 5. & Chryſoſtomus *orat. in Encænia* monent. De Latinis non auſim affirmare, nihil enim habeo ex antiquis ſcriptoribus, quo id confirmem, niſi quod etiam hodie in Miſſa ſolemni Romani Pontificis diaconus communicat ſtans, omnino ex veteri ritu. Deinde puto, ut in reliquis, ita etiam in hac re, ſimiles ab initio utriuſque eccleſiæ ritus fuiſſe. Nunc ſolus ſacerdos celebrans communicat ſtans, reliqui omnes genibus flexis de manu ſacerdotis communionem accipiunt. Summus Pontifex cum ſolemniter celebrat, ſedens communicat hoc modo. Data pace epiſcopo & duobus diaconis aſſiſtentibus, qui os ejus & pectus oſculantur, aſcendit ad ſedem ſuam comitantibus ipſum diaconis & epiſcopis. Tum diaconus evangelii apud altare patenam cum ſacramento reverenter accipiens, ambabus manibus in altum elevat uſque ad oculos habentem deſuper auream ſtellam cum nominibus XII. Apoſtolorum, ne hoſtia labi poſſit. Et primò vertit ſe ad latus epiſtolæ cum ſumma gravitate, & per eandem viam revertitur ad medium altaris: poſtea eodem modo vertit ſe ad latus evangelij, ubi ſubdiacono genuflexo patenam tradit cum ſacramento. Tum ſurgit ſubdiaconus, & ipſe diaconus flectit genua, donec ille diſceſſerit portans ſacramentum Pontifici, qui ei advenienti profundè inclinat, ac ipſum reverenter adorat. Subdiaconus verò cum pervenerit ad Pontificem ſtat rectus ad ejus ſiniſtram. Poſt hæc diaconus accipiens calicem parvo velo aureo coopertum eodem modo ſe vertit ad utrumque latus altaris, ſicut cum patenam tenebat: & inde cum ipſo calice ad dextrum latus Pontificis accedit. Pontifex verò ſumit unam partem hoſtiæ, & aliam in duas partes dividit pro communione diaconi & ſubdiaconi. Sumpto autem à Pontifice Chriſti corpore epiſcopus Cardinalis aſſiſtens porrigit ei calamum aureum, quo ſanguinis partem ſugit, reſiduum dimittens pro diacono & ſubdiacono. Tum Pontifex communicat diaconum ſtantem & tenentem dextera manu calicem, calamum ſiniſtra; qui accepto corpore Chriſti faciem Pontificis oſculatur, & reverſus ad altare partem ſanguinis ſugit. Eodem modo corpus Chriſti porrigit Pontifex ſubdiacono coram ſe genuflexo &

patenam tenente, qui & ipſe ad cornu altaris accedens reſiduum ſanguinis cum calamo ſugit. Unus autem ex ipſis particulam hoſtiæ, quæ calici de more immiſſa fuerat, ad labia ipſius calicis retrahit & ſumit. Hæc ex ceremoniali Romani Pontificis excerpta ſunt, quæ ab antiquiſſimo Ordine Romano in paucis diſcrepant, ut utrumque conferenti manifeſtum erit.

CAPUT XVIII.

Communio olim ſub utraque ſpecie. Sub una tantùm nunquam vetita, imò multoties uſitata à primis eccleſiæ ſæculis & deinceps. Quando & qua occaſione fieri deſierit ſub utraque. Græcorum ritus in paranda Euchariſtia, quam pro infirmis conſervant. Mos eorum diſcutitur corpus Domini ſanguine intinctum communicantibus porrigendi. Viguit aliquando idem uſus in Occidente. Horribile exemplum damnationis hæreticorum calamo intincto in ſanguine Chriſti.

I. PRæter ea quæ dicta ſunt, ad veteres ritus Euchariſtiæ pertinet communio ſub utrâque ſpecie noviſſimis hiſce temporibus inter catholicos & hæreticos acerrimè controverſa. Omiſſis autem diſputationibus in his dumtaxat immorabor, quæ ad veterem adminiſtrandæ communionis ſub una vel ſub duplici ſpecie conſuetudinem ſpectant, ad duo puncta breviſſimè redigens quicquid ſpiſſis voluminibus de hoc argumento à viris præſtantiſſimis ſcriptum eſt. An videlicet communio ſub utrâque ſpecie ſemper in uſu fuerit: & an permiſſum olim ſit ſub una tantùm communicare. Facilè autem utraque lis componi poteſt, ſi communionem publicam intra Miſſarum ſolemnia à privata extra eccleſiam & ſynaxim diſtinguamus. Certum quippe eſt, omnes paſſim clericos & laicos, viros & mulieres ſub utrâque ſpecie ſacra myſteria antiquitus ſumpſiſſe, cum ſolemni eorum celebrationi aderant, & offerebant, ac de oblatis participabant. Extra ſacrificium verò, & extra eccleſiam ſemper & ubique communio ſub una ſpecie in uſu fuit. Primæ parti aſſertionis conſentiunt omnes tam catholici, quàm ſectarii; nec eam negare poteſt qui vel leviſſima rerum eccleſiaſticarum

notitia imbutus ſit. Semper enim & ubique ab eccleſiæ primordiis uſque ad ſæculum XII. ſub ſpecie panis & vini communicarunt Fideles, cœpitque paulatim ejus ſæculi initio uſus calicis obſoleſcere, pleriſque epiſcopis eum populo interdicentibus ob periculum irreverentiæ & effuſionis, quod inevitabile erat aucta fidelium multitudine, in qua deeſſe non poterant minus cauti & attenti ac parum religioſi. In Ordine Ciſtercienſi ſtatutum olim fuit, ne ulla perſona Ordinis, exceptis miniſtris altaris ſacris veſtibus indutis ad ſacrum calicem pro percipiendo ſanguine accedere præſumeret propter periculum & ſcandalum evitandum. Ob eamdem cauſam Rodulfus Abbas S. Trudonis, qui vivebat anno 1110, removeri à laicis calicem ſuadet his verſibus:

Hic & ibi cautela fiat, ne Presbyter ægris
Aut ſanis tribuat laicis de ſanguine Chriſti,
Nam fundi poſſet leviter; ſimplexque putaret,
Quod non ſub ſpecie ſit totus Jeſus utraque.

Sic paulatim, ut dixi, introducta eſt communio ſub ſola ſpecie panis, poſteaquam intolerandi abuſus religioſos Antiſtites ad abrogandum communem calicis uſum induxerunt. Moribus enim immutatis leges quoque mutandæ ſunt, quæ aliquando utiles atque optimæ fuerunt. Hæc autem mutatio facta eſt primum à diverſis epiſcopis in ſuis eccleſiis, deinde à Synodo Conſtantienſi canonica ſanctione pro omnibus ſtabilita, nullo profectò ſpiritualis refectionis detrimento, ut fideles experiuntur; nulla divinæ legis tranſgreſſione: quia communio ſub utrâque ſpecie nec divinitus inſtituta fuit, nec unquam antiqui Patres eam ad ſalutem neceſſariam eſſe docuerunt. Objiciunt aliqui canonem Gelaſii apud Gratianum *de conſecr. diſt. 2. Comperimus.* Adversùs eos qui ſumpta tantummodo corporis ſacri portione à calice abſtinebant: ſed ex ipſa lege manifeſtè cognoſcitur ſanctum Pontificem aſſertioni noſtræ non adverſari. *Comperimus*, ait, *quod quidam ſumpta tantummodo corporis ſacri portione à calice ſacri cruoris abſtineant, qui proculdubiò, quoniam neſcio qua ſuperſtitione docentur obſtringi, aut integra ſacramenta percipiant, aut integris arceantur: quia diviſio unius ejuſdemque myſterii ſine grandi ſacrilegio non poteſt provenire.* Illos igitur ferit hic canon, qui calicem reſpuebant, non quia crederent communionem ſanguinis non eſſe neceſſariam, cum integer Chriſtus ſub ſpecie panis ſumatur; ſed quia moti quadam ſuperſtitione à calice abſtinebant. Erat autem hæc ſuperſtitio Manichæorum, qui cum dicerent vinum eſſe fel principis tenebrarum & à diabolo creatum, communionem

ſub

ſub ſpecie vini ſumere recuſabant, ut teſtatur Leo Magnus ſerm. 4. de Quadrag. in quo de illis diſſerens inter cætera ait: *Cumque ad tegendam infidelitatem ſuam noſtris audeant intereſſe myſteriis, ita in ſacramentorum communione ſe temperant, ut interdum tutiùs lateant: ore indigno corpus Chriſti accipiunt, ſanguinem autem redemptionis noſtræ haurire omnino declinant. Quod ideò veſtram volumus ſcire ſanctitatem, ut vobis hujuſcemodi homines, & his manifeſtentur indiciis, & quorum deprehenſa fuerit ſacrilega ſimulatio, notati & prohibiti à ſanctorum ſocietate ſacerdotali auctoritate pellantur.* Ex his apparet adversùs Manichæos promulgatam hanc legem; qui, ut ait Anaſtaſius, temporibus Gelaſii inventi ſunt in Urbe Roma, & in exilium deportati, eorumque codices ante fores Baſilicæ S. Mariæ incendio concremati. Ut igitur latitantes ſub catholico nomine proderentur, idem remedium adhibuit Gelaſius, quo pridem Leo uſus fuerat, præcipiens ut ſub utrâque ſpecie omnes communicarent: ne ſi catholici à calice abſtinerent, ſe de hæreſi Manichæorum ſuſpectos redderent: aut ipſi Manichæi eo ſigno detegi non poſſent, ſi idem facerent quod catholici, ſub ſpecie ſola panis communicantes. Cum verò rationem reddens ſanciti decreti ait diviſionem myſterii ſine grandi ſacrilegio provenire non poſſe, eoſdem Manichæos perſtringit, qui hauſtum vini reſpuentes tanquam fel diaboli, divina myſteria proculdubio mutilabant, ſeque grandi ſacrilegio obſtringebant. Notabile eſt quod Princeps Theologorum docet 3. par. quæſt. 80. art. 12. ad 2. *Perfectionem* videlicet *hujus ſacramenti non in uſu fidelium, ſed in conſecratione materiæ ſitam eſſe, & ideò nihil derogat perfectioni hujus ſacramenti, ſi populus ſumat corpus ſine ſanguine, dummodo Sacerdos conſecrans ſumat utrumque.* Nec Manichæos à ſanctis Patribus reprehenſos & ab Eccleſia damnatos legimus, quod ſub unica ſpecie communicarent, ſed quia, ut diximus, à conſecratione & communione calicis tanquam à re mala & diabolica abſtinendum eſſe ſacrilego errore dicebant.

II. Sic prima aſſertionis parte luculenter comprobata, ad alteram tranſeundum eſt, quæ veterum Patrum doctrina & praxi, totiuſque Chriſtiani orbis conſenſu, atque inconcuſſo catholicæ fidei firmamento ſtabilita, à nemine, cui ſcintilla rationis adſit, negari poterit. Quid enim clarius & frequentius in veteri hiſtoria quam communio ſub una ſpecie? Hanc evincunt exempla ſuperius allata de Euchariſtia domi aſſervata, ad abſentes tranſmiſſa, atque in longis itineribus ac navigationibus à fidelibus delata, utique in ſola ſpecie panis, cum ferret occaſio ſumenda. Nec aliter communicabant Anachoretæ in vaſtis ſolitudinibus, quàm particulis quas ſecum ferebant, cum in ſolemnioribus

Qqq

feſtis ad eccleſiam conveniebant; vel ad eos mittebant aut portabant Sacerdotes. Vinum ſiquidem diu conſervatum aceſcit, & corrumpitur, nec poteſt ſine periculo effuſionis longè portari. S. Virgo Theoctiſte Lesbia, cum XXXV. annis in inſula Paro ſolitaria vixiſſet, inventa à viro ſæculari & venatore rogavit eum ut anno ſequenti unum ex intemeratis donis corporis Chriſti ad illam afferret, quod ille attulit, eoque accepto migravit ad cœlum, ut narrat Metaphraſtes apud Surium die X. Novembris. Lucas junior Monachus, cujus vitæ excerpta edidit Franc. Combefis *tom. 2. Auctor. Biblioth. Patrum*, cum à Corinthi Archiepiſcopo quæſiviſſet, quomodo ſolitarii horrenda myſteria percipere poſſent, apud quos nec ſynaxis erat, nec ſacerdos; Reſpondit ille, decere Sacerdotem adeſſe, quod ſi non adſit, conſervandas ſacras particulas, ſumptoque Chriſti corpore, loco ſacri laticis vini poculum bibendum, vini ſcilicet non conſecrati, qui ſanguinis locum ſuppleret: idque ex more qui tunc apud ſolitarios vigebat. Semper etiam fuerunt homines vel ex nativitate, vel ob infirmitatem abſtemii, qui nec quidem odorem vini ferre poſſunt. Acceſſit & converſio gentium Aquilonarium, apud quas nec vinum naſcebatur, nec facilè ferri poterat. Hos autem vel privare debemus divinæ menſæ participatione, vel dicendum ſola panis ſpecie communicaſſe. Legimus enim in quibuſdam regionibus vix repertum à fidelibus per eas iter agentibus vinum pro ſacerdote celebrante. Græci ſub una ſpecie communicant toto tempore Quadrageſimæ, quo Præſanctificatis utuntur, exceptis Sabbatis & Dominicis. Aliis diebus quamvis doceant faciendam communionem ſub utrâque ſpecie, factam tamen ſub una non damnant. Nec unquam legimus aut Græcos à Latinis ob duplicem ſpeciem, aut Latinos à græcis ob unicam reprehenſos fuiſſe: nec ipſi Græci, qui poſt Schiſma nullam occaſionem prætermiſerunt vexandi Latinos, hoc diſſimulaſſent, ſi utramque ſpeciem ex præcepto Chriſti neceſſario ſumendam credidiſſent. Imò ipſi ægrotis & moribundis ſub una tantùm præbent: nam ſingulis annis feria V. majoris hebdomadæ panem recentem ſolito majorem præparant & conſecrant, cujus quartam partem ſacerdos abſumit, tres reliquas in minutulas particulas comminuit, quas *Meridas*, & communiori vocabulo *Margaritas* vocant. Sed antea conſecratum panem Chriſti ſanguine leviter humectant, tum ſacro diſco ignem ſubjicientes cunctum humorem exprimunt, & ſic adeò indureſcit, ut per totum annum à corruptione immunis ſervari poſſit. A pane verò ea ratione exſiccato modicum illud vinum quo imbutus fuerat omnino evaneſcit, & conſequenter remanet ſub ſola ſpecie panis corpus Chriſti, quod ad ægro-

tum, cum opus eſt; deferentes, prius extrahunt è pyxide margaritam unam, & in cochleari vino communi perfundunt, ut emolleſcat; eâque ſic perfuſa illum communicant. Agit de hoc ritu Græcorum doctè & diffusè Leo Allatius *epiſt. 2. ad Nihuſium in ſuis Symmictis lib. 1.* Infantibus verò dant Græci more antiquo Euchariſtiam ſub ſola ſpecie vini, cochlear ſanguine intinctum ori ipſorum inferentes ut lambant, quibus poſtea matres vel nutrices à ſanctuario recedentes ubera præbent, ut ſanguinem ſimul cum lacte deglutiant, ut idem Allatius aſſerit in annotationibus de communione Orientalium additis ad Tract. de conſenſione utriuſque eccleſiæ. Extat ibidem teſtimonium Abrahami Ecchellenſis Maronitæ, aſſerentis non ſolùm Maronitas, ſed & reliquas nationes Orientales ſub unica ſpecie communionem præbere ægrotis, paſtoribus, ruſticis, & aliis qui eccleſiam adire non poſſunt, ad quos calicem deferre nec ſolent, nec tutum eſſet propter infideles, quorum dominio ſubſunt, & propter locorum diſtantiam, cum quatuor vel ſex vici Chriſtianorum longo itinere inter ſe diſſiti ſæpè unicam habeant eccleſiam, ad quam omnes confluere nequeunt, & unicum ſacerdotem, qui ad abſentes ſolum panem euchariſticum defert. Addit Gabriel Sionita *epiſt. ad Nihuſium in ſymmictis Allatii* eoſdem Maronitas & reliquos Orientales infantibus ſacro fonte nuper ablutis cochlear ſolo ſanguine delibutum ſugendum exhibere: iter quoque longum ingreſſuris & profecturis ad bellum ſacrum donum ſub una ſpecie panis ſecum ferendum concedi, ut ipſum ſumant vitæ diſcrimine imminente. Quod verò ſubjungit duobus hiſce caſibus exceptis cæteros omnes cujuſvis ætatis & conditionis ſub utrâque ſpecie communicare, id ſacerdotes Maronitæ in Urbe degentes à me conſulti de his intelligendum teſtantur, qui intra Eccleſiam communicant. Liber enim conſtitutionum Eccleſiæ orientalis, quem citat Abraham Ecchellen. epiſt. ad Nihuſium, poſtquam decrevit *cap. 3. ſect. 3.* non licere Sacerdoti præbere corpus ſine ſanguine, ſtatim ſubdit: *exceptis ægrotis, & qui longè diſtant ab eccleſia, & qui impedientibus ſunt diſtracti negotiis, ut ſunt paſtores & agricolæ qui incolunt villas, nec habent eccleſias, nec eccleſiam remotam adire poſſunt: ſimiliter quoque mulieres, præſertim cum timetur ne hinc accidat eis ignominia aliqua propter itineris diſtantiam: deferre autem ad hos calicem, periculoſum eſt valde, ideoque corpus ſine ſanguine detur illis.* Simili modo apud Abaſſinos viaticum moribundis præberi ſub unica ſpecie panis Lucas Holſtenius ad Nihuſium ſcribit ex certa & fida ſacerdotis Abaſſini relatione: idque mihi ſiſcitanti duo ejus nationis Monachi viri graves & ſenio venerabiles, quos per interpretem allocutus ſum, confirmarunt. Ipſe

Chriſtus duobus diſcipulis euntibus in Emmaus ſub ſola ſpecie panis corpus ſuum præbuit, ut aſſerit Auguſtinus lib. 3. de conſenſu Evangeliſtarum cap. 25. ubi explicans verba illa: *Oculi eorum tenebantur ne eum agnoſcerent*, ait: *Non incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum à ſatana factum fuiſſe, ne agnoſceretur Jeſus: ſed tamen à Chriſto facta eſt permiſſio uſque ad ſacramentum panis, ut unitate corporis ejus participata, removeri intelligatur impedimentum inimici, ut Chriſtus poſſit agnoſci.* Patet autem calicem à Domino conſecratum non fuiſſe, quia cum illis porrexiſſet panem, illicò evanuit. Non nego aliquando ſimul cum corpore Chriſti ſanguinem quoque extra eccleſiam delatum, in vita enim S.Mariç Ægyptiacç à Sophronio conſcripta legimus, quod cum in vaſta eremo annis XLVII. vitam rigidiſſimam egiſſet, ab Abbate Zozimo Dei nutu reperta, ſibique mortem imminere cognoſcens rogavit illum ut reverſus in Monaſterium divini corporis & vivifici ſanguinis portionem in vaſe ſacro ſibi afferret, quia nunquam communicaverat, ex quo deſertum ingreſſa fuerat. Ille verò ſtatuto tempore mittens in modico calice intemerati corporis & pretioſi ſanguinis portionem ad eam attulit, quæ ſuſceptis ſacris myſteriis in pace quievit. Sed hoc exemplum, & alia ſimilia, ſi quæ adſunt, utramque ſpeciem neceſſario ſumendam eſſe non evincunt, & contraria totius eccleſiæ praxi obruuntur, Ideò Synodus Tridentina à Spiritu ſancto edocta, ac ipſius eccleſiæ judicium ac conſuetudinem ſequuta, declaravit & docuit Laicos & Clericos non conficientes nullo divino præcepto obligari ad ſumendam Euchariſtiam ſub utrâque ſpecie: deinde perpetuò fuiſſe in eccleſia poteſtatem in adminiſtratione ſacramentorum ea mutandi & ſtatuendi, quæ ſuſcipientium utilitati, & illorum venerationi; ſalva manente ſubſtantia, pro rerum, temporum, & locorum varietate magis expedire judicaret. Quare gravibus, ac juſtis cauſis adducta veterem conſuetudinem ſumendi Euchariſtiam ſub utrâque ſpecie, quæ jam ferè deſierat, alterâ commutavit ſub una dumtaxat communicandi, atque hanc pro lege habendam decrevit. Quamvis autem ipſum concilium ſummi Pontificis prudentiæ diſcutiendum reliquerit, an communio ſub utrâque ſpecie alicui regno vel nationi permittenda quandoque foret, docuit tamen experientia rerum magiſtra, id nec utile Reip. Chriſtianæ, nec ſalutare petentibus eſſe. Conſtat ex Actis conſiſtorialibus Pium IV. ann. 1564. ſacro cœtui Cardinalium ſæpius repetitas Ferdinandi Imperatoris preces retuliſſe, quibus Germanicæ nationi uſum calicis concedi poſtulabat. Id ni fieret, brevi futurum ut graſſantem in illis provinciis hæreſim omnes amplecterentur: hunc verò uſum unicum tanto malo remedium eſſe. Qua ſpe motus optimus Pon-

tifex epiſcopis Germaniæ facultatem dedit deputandi ſacerdotes, qui ſervatis quibuſdam conditionibus Fidelibus laicis communionem ſub utrâque ſpecie præberent. Verùm nec fructus inde provenit qui ſperabatur, nec petentium ſaluti aut deviorum reductioni id profuit: imò ſtatim irrepſerunt abuſus, adeò ut Pius V. anno vix elapſo coactus fuerit quicquid de hac re Pius IV. permiſerat revocare, præcipiens ſub pœna excommunicationis, ut decretum de communione ſub una ſpecie ab omnibus inviolabiliter ſervaretur.

III. Græci hodie traditâ ſibi ante aliquot ſæcula à majoribus ſuis conſuetudine, ſub utrâque ſpecie, non ſeorſum ſed ſimul mixta, populum communicant. Sacras enim particulas ſanguine perfuſas ſacerdos diſtribuit, ſingulis ſingulas præbens parvo cochleari, cujus tenue & oblongum manubrium eſt in parvam crucem deſinens, quas ſinguli ore excipiunt. Suſpicatur Arcudius *lib.* 3. *cap.* 53. hanc communionem originem traxiſſe ex facto mulieris Macedonianæ ſupra commemoratæ, quæ, celebrante Chryſoſtomo ſe catholicam ſimulans de manu ejus Euchariſtiam ſuſcepit, quam ancillæ occultè dedit, & alium panem ab eâdem acceptum ori impoſuit, qui in lapidem verſus eſt. Sed nuſquam lego hoc factum occaſionem dediſſe veterem ritum immutandi, & ex ſcriptis Chryſoſtomi conſtat Diaconum ſanguinem diſtribuiſſe: quo munere fungi deſiit, cum panis ſacer ſanguine tinctus cochleari præberi cœpit. Potiùs crediderim non tam fraudis evitandæ gratia, quàm ob periculum effuſionis hunc uſum introductum, ut ſacra myſteria ſimul mixta populo diſpenſarentur. Humbertus Sylvæ candidæ Epiſcopus in libro adversùs calumnias Græcorum hunc ritum inſectatur, ſed acrius fortaſſis quàm oportuit, totius enim orientalis eccleſiæ, & ſanctorum Patrum, qui eoſdem ritus uſu approbarunt, auctoritatem revereri par eſt. Idem mos intinctum panem porrigendi viguit etiam in Eccleſia Latina: nam Ivo Carnoten. *p.* 2. *cap.* 11. *&* 85. & Gratianus *de conſecr. diſt.* 2. *c. Cum omne crimen*, afferunt decretum Julii I. vetantis communionem intinctam, quod iiſdem verbis extat in concilio Bracarenſi III. habito anno 675. c. 1. ubi cum inter abuſus qui irrepſerant, & hunc enumeraſſet, quod quidam intinctam euchariſtiam populis pro complemento communionis porrigerent, id vetat deinceps fieri, quia hoc non recipit prolatum ex Evangelio teſtimonium, ubi ſeorſum panis, ſeorſum calicis commendatio memoratur. Micrologus item cap. 19. *Non eſt*, inquit, *authenticum, quod quidam corpus Domini intingunt, & intinctum pro complemento communionis populo diſtribuunt, nam Ordo Romanus contradicit*. Exceptus eſt caſus neceſſitatis & cautelæ in canone concilii Claromontani ſub Urbano II. quem refert Baronius To. XI.

ex ſchedis Antonii Auguſtini. At verò Paſchalis II. etiam caſum neceſſitatis excluſit ep. 32. ad Pontium Abbatem Cluniacenſem præcipiens ut parvuli & infirmi, qui panem abſorbere non poſſunt, in ſolo ſanguine communicent, hoc decentiùs exiſtimans, quàm intinctam communionem permittere. Alicubi tamen invaluit uſus infirmos eo modo communicandi, adeò ut apud Ivonem *p. 2. cap.* 19. decretum hac de re ſancitum legamus à quodam concilio Turonenſi. *Omnis Presbyter*, inquit, *habeat pyxidem aut vas tanto ſacramento dignum, ubi corpus Domini cum diligentia recondatur ad viaticum recedentibus de ſæculo. Quæ tantùm ſacra oblatio intincta debet eſſe in ſanguine Chriſti, ut veraciter Presbyter poſſit dicere infirmo: Corpus, & ſanguis Domini noſtri Jeſu Chriſti proficiat tibi in remiſſionem peccatorum & vitam æternam.* Sic Patres Turonenſes decreverunt, ſed ratio quam afferunt quanti ponderis ſit nôrunt Theologi: neque enim corpus Chriſti eſt ſine ſanguine. Alibi invaluit idem mos pro omni populo, non alia ſanè de cauſa quàm propter cautelam, ne ſanguis effunderetur. Ritus antiquus Miſſæ à Joanne epiſcopo Abrincatenſi deſcriptus apud Menardum in Appendice libri Sacramentorum, vetat ſacerdotem & miniſtros intincto pane communicare, excipit autem populum, *quem*, inquit, *intincto pane, non auctoritate, ſed ſumma neceſſitate timore effuſionis ſanguinis Chriſti permittimus communicare.* In antiquis conſuetudinibus Monaſterii Cluniacenſis *lib. 2. cap.* 30. *tomo* 4. *Spicilegii* ſtatutum extat de communione intincta. In margine autem ex alio codice ratio addita eſt, id contra uſum aliarum eccleſiarum eſſe, permitti tamen propter novitios & alios rudes, qui ſi ſanguinem ſeparatim acciperent, vix fieri poſſet quin aliquam negligentiam incurrerent. In Anglia adeò propagatus erat hic uſus, ut eum prolixè defendat Ernulfus Roffenſis Epiſcopus epiſt. ad Lambertum *To. 2. Spicilegii.* Concilium verò Anglicanum ſub Richardo Archiepiſcopo Cantuarienſi an. 1175. cap. 15. prohibuit, ne quis quaſi pro complemento communionis intinctam alicui euchariſtiam tradat. Erat autem duplex intinctio: una cum ſanguine, altera cum vino communi, & hæc etiam aliquando viguit pro pueris & infirmis, qui panem ſiccum deglutire non poterant. In præcitatis ſtatutis Cluniacenſibus *lib.* 3. *cap.* 28. communio moribundi ſic deſcribitur. *Sacerdos corpus Domini incenſat, frangit, & partem quam allaturus eſt ſuper calicem tenet, & tam ipſe calix quam manus ſacerdotis linteolo candidiſſimo cooperitur. Interea curatur, ut infirmi bucca lavetur recepturi ipſum corpus Domini, quod recipit vino intinctum, quo epotato ebibit quoque ablutionem calicis*, ne videlicet aliquod fragmentum in eo remanſerit: nondum enim in uſu erat panis ille te-

nuiſſimus, quo nunc utimur in ſacris myſteriis, ut alibi oſtenſum eſt. De hac ipſa intinctione loquitur, ni fallor, S. Proſper *cap. 6. dimidii temporis,* ubi narrat hiſtoriam mulieris energumenæ, quæ diebus ſeptuaginta nullum cibum, nullumque potum ſumpſerat. Huic ſacerdos particulam corporis Domini tinctam præbuit, vino ſcilicet non conſecrato, ſive aqua, ut eam faciliùs deglutiret. Nunc omnes intinctiones abierunt in deſuetudinem, cum enim ad tollendos abuſus decreta & præcepta non ſufficerent, cœpit tandem communio fieri ſub una ſpecie, nulluſque locus intinctioni in eccleſia occidentali relictus eſt. Porrò cum agimus de corpore Domini ſanguine intincto, alia quædam ſingularis intinctio dictu horrenda mihi venit in mentem, quam ex Græcorum Annalibus ſic narrat Baronius *an.* 648. Cum perditiſſimus Pyrrhus Monothelita poſt recantatam palinodiam in priſtinum errorem lapſus eſſet, *Theodorus Papa plenitudine convocata Eccleſiæ ad ſepulchrum verticis Apoſtolorum acceſſit, & divino calice expoſtulato ex vivifico ſanguine in atramentum ſtillavit, & ita propria manu depoſitionem Pyrrhi excommunicati fecit.* Simili modo ſcribit Nicetas in vita S. Ignatii Conſtantinopolitani ſubſcripſiſſe epiſcopos damnationi Photii Pſeudopatriarchæ calamo intincto in ſanguine Domini vice atramenti: quod ſane horrendum eſt: ſed illi peculiares ſui conſilii rationes habuerunt.

CAPUT XIX.

Communio puerorum. De ea quid ſenſerint antiqui Patres, & quæ veteris eccleſiæ praxis fuerit. Communionis nomen æquivocum. Perceptionem euchariſtiæ & mutuam fidelium ſocietatem ſignificat. Quæ fuerit communio laica, quæ eccleſiaſtica. Quibuſdam olim negatum in fine viaticum euchariſtiæ. Examinantur Doctorum ſententiæ de communione peregrina. De eulogiis, earumque uſu ac diſtributione.

I. QUia ſupra de communione puerorum mentio frequenter facta eſt, operæ pretium erit, quid de illa ſenſerint antiqui Patres, & quid tandem definitum ſit pleniùs explicare. Innocentius Papa ſcribens ad Patres concilii Milevitani epiſtolam adverſùs Pelagianos, *quæ*

eſt 93. *apud Auguſtinum:* & ipſe Auguſtinus *lib.* 1. *contra duas epiſtolas Pelagianorum cap.* 22. *& lib.* 1. *de peccatorum meritis cap.* 20. atque alibi ſæpè, baptiſmi neceſſitatem ex neceſſitate euchariſtiæ inferentes in ea ſententia fuiſſe videntur, quod etiam infantibus rationis uſu carentibus tribuenda eſſet neceſſariò poſt baptiſmum euchariſtia, adeò ut ſine ea ſalvari omnino non poſſent. Sed aliam fuiſſe illorum mentem, ſi ſcripta ipſorum diligentiùs excutiantur, perſpicuum eſt. Neque enim de reali ſive ſacramentali communione loquuti ſunt, ſed de ejus effectu, qui eſt unio & incorporatio cum Chriſto, quæ etiam per ſolum baptiſmum fit, ſine actuali euchariſtiæ ſuſceptione. Quamvis ergo revera priſci Patres ſoliti ſint infantes communicare, non tamen ad communionem eis exhibendam ea ratione moti ſunt, quod eam crediderint ad eorum ſalutem neceſſariam. Plura congerunt Scholaſtici, ut hanc fuiſſe Auguſtini aliorumque Patrum ſententiam oſtendant, ſed his omiſſis inſtar omnium & ſuper omnes mihi eſt auctoritas concilii Tridentini. Seſſione ſiquidem 21. cap. 4. poſtquam declaravit parvulos uſu rationis carentes nulla obligari neceſſitate ad ſacramentalem euchariſtiæ communionem, ait: *Neque ideò tamen damnanda eſt antiquitas, ſi eum morem in quibuſdam locis ſervavit. Ut enim ſanctiſſimi illi Patres ſui facti probabilem cauſam pro illius temporis ratione habuerunt; ita certè eos nulla ſalutis neceſſitate id feciſſe ſine controverſia credendum eſt.* Neque aliter crediderunt ipſimet diſcipuli S. Auguſtini, is præſertim qui primum inter eos locum tenet, Fulgentius Ruſpenſis epiſcopus. Is etenim epiſt. ad Ferrandum Diaconum de baptiſmo Æthiopis moribundi cap. 11. manifeſtè docet ex ea ſententia Salvatoris Joan. 6. *Niſi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis ejus ſanguinem, non habebitis vitam in vobis*; non poſſe inferri actualem communionem poſt baptiſmum neceſſariam eſſe ad ſalutem; quandoquidem effectum euchariſtiæ in ipſa regeneratione baptizatus ſuſcepit factus corporis Chriſti verum membrum. *Quod etiam*, inquit, *ſanctos Patres indubitanter crediſſe ac docuiſſe cognoſcimus.* Tum ſermonem hac de re habitum à S. Auguſtino ſubjungit, ac tandem ſic concludit epiſtolam. *Arbitror ſancte frater diſputationem noſtram præclari doctoris Auguſtini ſermone firmatam, nec quicquam eſſe aliquatenus ambigendum, tunc unumquemque fidelium corporis ſanguiniſque dominici participem fieri, quando in baptiſmate membrum corporis Chriſti efficitur, nec alienari ab illo panis calicisve conſortio; etiamſi antequam panem illum comedat & calicem bibat de hoc ſeculo in unitate corporis Chriſti conſtitutus abſcedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non privatur, quando ipſe hoc, quod illud ſacramentum ſignificat, invenitur.* Hinc colligitur ſenſum Auguſtini non bene

ab

ab illis perceptum fuiſſe, qui perperam eum accuſant, quod euchariſtiam parvulis neceſſariam ad ſalutem eſſe docuerit contra eccleſiæ definitionem, quæ hanc ſententiam inflicto anathemate condemnavit. Cautiùs loquutus eſt Hugo à S. Victore doctrinæ Auguſtini ſectator egregius, qui veteris eccleſiæ conſuetudinem attendens, tradendam quidem pueris euchariſtiam ſub ſpecie vini docuit *lib.* 1. *de Sacram. cap.* 20. ſed cum cautela & limitatione: nam *ſi in reſervando ſanguine Chriſti vel miniſtrando pueris, immineat periculum, potius ſuperſedendum videtur.* Tum ait pueris nullum imminere ſalutis periculum, ſi eos contingat abſque communione decedere, quia membrum corporis Chriſti jam ſunt effecti per baptiſmum. Idem ſcribit Lanfrancus Cantuarienſis *epiſt.* 33. ad Domnaldum epiſcopum Hiberniæ, qua doctè & ſubtiliter de Infantium communione pertractat. Horum autem aliorumque Patrum doctrinam, & verborum Chriſti expoſitionem ab illis traditam non conſiderans Radulfus Hugoni contemporaneus, loquens de Euchariſtiæ neceſſitate ſerm. in die Paſchæ, *Statutum eſt*, inquit, *ut pueris mox baptizatis ſaltem in ſpecie vini tradatur, ne ſine neceſſario ſacramento diſcedant.* Et Radulfo antiquior Gualterius Aurelianenſis, qui vixit ſæculo nono, cap. 7. ſui Capitularis mandat ut Presbyter ſemper euchariſtiam paratam habeat, ut quando quis infirmatus fuerit, aut parvulus ægrotaverit, ſtatim eum communicet, ne ſine viatico moriatur.

II. Quod verò Antiqui miniſtrare parvulis ſacra myſteria conſueverint, ex eorum ſcriptis evidenter oſtenditur. Cyprianus epiſt. 63. ad Cæcilium, *Per baptiſmum*, ait, *Spiritus ſanctus accipitur, & ſic à baptizatis & ſpiritum ſanctum conſecutis ad bibendum calicem Domini pervenitur.* Idem libro de lapſis, ab indigna communione horrendis exemplis deterrens, celeberrimam hiſtoriam narrat, quam etiam ex ipſo refert & ponderat Auguſt. *epiſt.* 23. cujuſdam infantulæ, quæ cum parentum incuria & nutricis delatione panem vino mixtum de idolothytis comediſſet, ipſo Cypriano ſacrificante aderat cum matre in eccleſia. *Ubi verò ſolemnibus adimpletis calicem Diaconus offerre præſentibus cœpit, & accipientibus cæteris locus ejus advenit, faciem ſuam parvula inſtinctu divinæ majeſtatis avertere, & labiis obturantibus premere, calicem recuſare. Perſtitit tamen Diaconus, & reluctanti licèt de ſacramento calicis infudit. Tunc ſequitur ſingultus & vomitus. In corpore atque ore violata euchariſtia permanere non potuit.* Dionyſius in fine cap. 2. eccl. hierarch. *Omnibus*, inquit, *peractis eum qui initiatus eſt ad euchariſtiam vocat, & myſteriorum perficiendi vim habentium communionem illi tradit.* Et infra cap. 7. *Quod autem infantes, qui per ætatem nequeunt intelligere, divinæ regenerationis,*

ſanctorumque divinæ communionis myſteriorum participes fiant, videtur hominibus profanis non immeritò riſu dignum. Mox hujus facti rationem reddit. Vetus hæc conſuetudo fuit ut quicunque baptizabantur ſive adulti ſive infantes, ſacra ſtatim communione reficerentur. Liber Sacramentorum S. Gregorii editus à Menardo in officio Sabbati ſancti agens de baptiſmo infantium ait, *Qui etiam non prohibentur lactari ante ſacram communionem, ſi neceſſe fuerit.* Jobius Monachus apud Photium, *Primò*, inquit, *baptizamur, deinde ungimur, inde pretioſo ſanguine dignamur.* Theophanes Nicænus, cujus frontem verſibus conſcribi juſſit impius Theophilus Iconoclaſta, aſſerit *epiſt.* 3. *ad ſacerdotes* ſtatim poſt baptiſmum datam omnibus communionem. Hieronymus adversùs Luciferianos Hilarium ait non potuiſſe baptiſmum ſine euchariſtia adminiſtrare, quia presbyter non erat. Huc item reſpicit Tertullianus *lib. de pudicitia cap.* 9. ubi explicans filii prodigi parabolam, *Anulum*; inquit, *accipit tunc primùm, quo fidei pactionem interrogatus obſignat, atque ita exinde opimitate Dominici corporis veſcitur, euchariſtia ſcilicet.* Narrat Evagrius *lib.* 4. *hiſt. eccl. cap.* 35. dejecto Anthimo è throno Conſtantinopolitano, eique Menna viro orthodoxo ſubſtituto, hoc miraculum in puero Hebræo contigiſſe. Vetus fuit conſuetudo Conſtantinopoli, ut ſi quando multæ particulæ corporis Chriſti ſupereſſent, ſacerdotes pueros incorruptos accerſerent, qui eas comederent. Cum his adfuit aliquando puer Hebræus, & cum cæteris ſacrorum myſteriorum particeps effectus eſt. Quod cum Pater didiciſſet, furore ac rabie ſuccenſus in clibanum ardentem, in quo vitrum formare ſolebat, puerum conjecit; qui triduo in igne, Deo protegente, illæſus permanſit, donec à matre eductus è fornace, ipſe cum matre baptiſmum ſuſcepit, pater cruci affixus eſt. Hoc miraculum referunt Greg. Turonen. *lib.* 1. *de gloria martyrum cap.* 10. & Nicephorus Calliſtus *lib.* 17. *cap.* 25. atque hic poſtremus addit, ſe cum puer admodum eſſet, ſæpenumero cum aliis interfuiſſe, & reliquias ſacramentorum ſuſcepiſſe. Vixit autem Nicephorus ſæculo XIV. ex quo infertur hunc morem in Urbe regia octo ſæculorum ſpatio perſtitiſſe, nam Mennas claruit ſæculo VI. Joannes Moſchus *in prato ſpirituali cap.* 19. aliud miraculum narrans, quod pueris Apamienſibus accidit, qui per jocum ſacram ſynaxim celebrantes verba conſecrationis ſuper panem & vinum protulerant, eos potuiſſe ait illa verba ediſcere, quia conſuetudo tunc erat in eccleſia, ut pueri ante ſacrarium aſſiſterent, & primi poſt clericos communicarent. Eumdem morem reliquias ſacramenti pueris miniſtrandi, in Occidente quoque, ſaltem in Gallia, viguiſſe docet nos concilium II. Matiſconenſe habitum

an. 588. nam cap. 6. ait: *Quæcumque reliquiæ ſacrificiorum poſt peractam Miſſam in ſacrario ſuperſederint, quarta vel ſexta feria innocentes pueri ab illo cujus intereſt ad eccleſiam adducantur, & indicto eis jejunio, eaſdem reliquias conſperſas vino percipiant.* Poſtea concilium Turonenſe III. tempore Caroli Magni c. 19. presbyteros admonendos eſſe ſancivit, ut cum ſacra Miſſarum ſolemnia peregerint atque communicaverint, pueris aut aliis quibuſlibet perſonis adſtantibus corpus Domini indiſcretè non tribuant. Et Odo epiſcopus Pariſienſis, qui vivebat an. 1175. in ſtatutis ſynodalibus cap. 39. *Communium præceptorum*, diſcretè præcipit presbyteris, ne hoſtias licèt non ſacratas dent pueris ullo modo. Sic deſiit in Gallicana eccleſia ſæculo XII. mos pueros communicandi, quem licèt optaverit inſtaurare ejuſdem ſæculi ſcriptor Hugo à S. Victore, aſſerit tamen loco ſupra citato jam ſuo tempore deſiiſſe, aliquo ejus veſtigio remanente; nam presbyteri retinentes veterem formam, ſed non rem, vinum commune pueris recens baptizatis dabant pro ſanguine, quod Hugo ſuperfluum & dimittendum arbitrabatur. Ne verò reliquiæ ſacramenti ſupereſſent, ſæpe decretum eſt, ut tot dumtaxat particulæ conſecrarentur, quot erant parati ad communionem: & ſi quid reſiduum foret, à ſacerdote ſeu miniſtris comederetur, aliquot tantùm particulis pro infirmorum communione reſervatis, quæ ſtatis diebus renovarentur. Quod ſi contingeret ut miniſtrorum incuria putreſcerent, ſtatuit concilium Arelatenſe apud Ivonem *p. 2. c. 56.* ut igne comburantur & cinis juxta altare ſepeliatur; idque in uſu fuiſſe docet Algerus *lib. 2. cap. 1.*

III. Eſt autem nomen communionis æquivocum. Quamvis enim hodie nihil ſit, quod nomine communionis intelligatur, niſi ſola euchariſtiæ participatio, hæc tamen vox latiùs olim patebat, & præter euchariſtiam alia multa complectebatur. Congerunt in hanc rem plurima teſtimonia è veteris eccleſiæ praxi viri eruditiſſimi Gabriel Albaſpinæus *lib. 1. obſervat.* & Joannes Morinus *lib. 2. eccleſiaſt. exercitationum.* Et primo quidem duo veluti genera erant Chriſtianæ communionis, communio ſciilcet commercii ſive mutuæ cum cæteris Fidelibus ſocietatis: & communio euchariſtiæ, quæ prioris perfectio, finis, & centrum eſt. Illa habitudinem habet & relationem ad corpus Chriſti myſticum, quod eſt eccleſia: hæc verum corpus ejuſdem reſpicit, quod ſumitur in euchariſtia. Illa dicebatur communio ſine oblatione, utpotè conſiſtens in ſola participatione orationum & conſortii fidelium: hæc, communio cum oblatione, iis conceſſa qui corporis & ſanguinis Domini participes erant. Quia verò eccleſia ex populo conſtat, cujus eſt inſtitui, dirigi, & perfici; & ex clero, ad

quem ſpectat docere, ſacramenta adminiſtrare, dirigere, & perficere; ideò commnnio, quatenus reſpicit myſticum Chriſti corpus dividitur in laicam & eccleſiaſticam. Eccleſiaſticæ tot ſunt ſpecies, quot ordinum gradus: aliter enim inter ſe & cum aliis clerici minorum ordinum, aliter ſubdiaconi, & diaconi, aliter presbyteri & epiſcopi communicabant. Cum ergo aliquis ordinis ſui munia in pœnam alicujus delicti obire non poterat, is communione privari dicebatur, quia cum cæteris in his quæ ſui ordinis erant communicare vetitum illi & illicitum erat. De hac communione antiqui canones loquuntur, quoties clericos, diaconos, presbyteros, ſive epiſcopos communione privari præcipiunt. Quod ſi quis perpetua depoſitione à ſui gradus honore & functione removebatur, is omne jus eccleſiaſticæ communionis amittebat, & inter laicos relegatus ipſorum tantùm communione fruebatur. Unde fit ut communio laica, quæ laicis honor eſt, eccleſiaſticis dedecus eſſet, quia illis in pœnam irrogari ſolebat, cum admiſſo aliquo crimine è loco & gradu ſuo detruſi cum laicis eſſe jubebantur. Recentiores qui audito nomine communionis, ejus veteri notione neglecta, id ſolum concipiunt quod hodie ea voce ſignificatur, laicam communionem nihil aliud eſſe putant quàm perceptionem euchariſtiæ ſub unica ſpecie aut extra cancellos more laicorum; quod quàm falſum ſit vel ex eo liquet, quod ſæpe clericos ad laicam communionem detruſos legimus eo tempore, quo etiam laici ſub utrâque ſpecie communicabant. Eſt igitur communio laica jus ſocietatis & communicationis cum cæteris fidelibus in rebus tam ſacris quàm civilibus more laicorum: ex quo conſequens erat, ut clerici ad eam damnati, quandoquidem à gradu clericali dejecti in ordinem plebis redigebantur, in perceptione euchariſtiæ inſtar laicorum ſe gererent, eam ſumentes extra ſepta altaris, aut ſub una vel utraque ſpecie, ſicut ex uſu eccleſiæ tunc laici ſumere conſueverant.

IV. Illud autem difficilius videtur, quod aliquando antiqui canones in fine tantùm vitæ, aliquando nec quidem in fine, laicam communionem reis concedebant, ut c. 2. concilii Sardicenſis, &c. 18. Illiberitani. Sed quibus perſpecta eſt veteris eccleſiæ diſciplina, ignotum eſſe non poteſt hanc diverſitatem animadverſionis ex criminum diverſitate proveniſſe. Quædam enim crimina adeò gravia cenſebantur, ut eorum reus non ſolùm depoſitione puniretur, ſed etiam ad agendam pœnitentiam, tanquam indignus ipſa laica communione, extra limen eccleſiæ uſque ad finem vitæ inter *Flentes* ablegaretur, cui animam agenti concedebatur, ut tanquam laicus fidelis prævia peccatorum

abſolutione euchariſtiam more laicorum acciperet. At qui ſcelera atrociora perpetraverant, iis ſeveriore ſententia abſolutio quidem à peccatis, quæ nemini verè pœnitenti in fine negari ſolebat, concedebatur; ſed viatico euchariſtiæ privabantur, ut qui flagitiis ſuis clericalem gradum vivendo deturpaverant, nec viaticum quidem corporis Chriſti in morte ſuſciperent, quod nulli laico fideli ab hoc ſæculo decedenti negabatur. Hæc durior animadverſio an fuerit mitigata can. 13. magnæ ſynodi Nicænæ quo præcipitur, *ut ſi quis vita excedat, ultimo & neceſſario viatico minimè privetur*, controverſum eſt. Nam cum duplex apud antiquos viaticum eſſet, nempe abſolutionis & euchariſtiæ; hîc per ultimum & neceſſarium viaticum putat Albaſpinæus ſacramentalem abſolutionem & ſolam admiſſionem ad conſiſtentiam à Patribus Nicænis indicatam, cui explicationi favere videtur idem Canon ſtatuens quod ſi is ſupervixerit, ſit inter eos qui communionem tantùm orationis conſequuntur. Habertus verò *ad partem X. Liturgiæ obſerv. X.* contrariam ſententiam ſuſtinet, de viatico euchariſtiæ canonem Nicænum loqui; idque deducit ex ſecunda parte ejuſdem qua ſancitur, ut cuilibet generaliter in exitu poſito, & euchariſtiæ participationem poſcenti, epiſcopus cum probatione oblationem impertiat. Utraque ſententia probabili fundamento innititur, & per me liberum cuique erit cui maluerit adhærere. Quæcumque enim fuerit Nicænæ ſynodi mens, certiſsimum illud eſt, cujus gratia huc digreſſi ſumus, quibuſdam pœnitentibus propter horrenda crimina negatum in fine viaticum euchariſtiæ, & ſolam precum communionem cum viatico abſolutionis conceſſam. Imò primis eccleſiæ temporibus, ut Lib. I. Cap. XVII. oſtenſum eſt, idololatriæ, mœchiæ, & homicidio ipſam etiam abſolutionem negatam, quorumdam ſententia eſt, qui ad hanc, non ad Euchariſtiam omnino referendos putant concilii Illiberitani canones, quibus decernitur, ut rei prædictorum criminum nec in fine ad communionem ſuſcipiantur. Arguitur hæc ſynodus à nonnullis nimiæ ſeveritatis, ſed ſic ea tempora & fidelium mores ferebant. Fuit ergo, ut Innocentius I. ad Exuperium Epiſcopum Toletanum ſcribit, *obſervatio prior durior, poſterior interveniente miſericordia inclinatior. Nam conſuetudo prior tenuit, ut concederetur eis pœnitentia*, id eſt ut admitterentur qui lapſi fuerant in ordine pœnitentium, *ſed communio*, id eſt participatio cum fidelibus & abſolutio ſine qua illorum conſortio frui non poterant, *negaretur. Nam cum illis temporibus crebræ perſecutiones eſſent, ne communionis conceſſa facilitas homines de reconciliatione ſecuros non revocaret à lapſu, negata meritò communio eſt, conceſſa pœnitentia, ne totum penitus negaretur, & duriorem remiſſionem fecit temporis ratio. Sed poſt-*

quam Dominus noſter pacem eccleſiis ſuis reddidit, jam depulſo terrore, communionem dari abeuntibus placuit, nempe communionem reconciliationis de qua ab Exuperio interrogatus fuerat, *quaſi viaticum profecturis.* Idem ferè decernitur can. 3. concilii I. Arauſicani: *Qui recedunt de corpore pœnitentia accepta, placuit ſine reconciliatoria manus impoſitione*, publica ſcilicet & ſolemni quæ in eccleſia fieri ſolebat. *eis communicari. Quod morientis ſufficit conſolationi ſecundùm definitiones Patrum, qui hujuſmodi communionem ſufficienter viaticum nominarunt. Quod ſi ſupervixerint, ſtent in ordine Pœnitentium, & oſtenſis neceſſariis pœnitentiæ fructibus, legitimam communionem cum reconciliatoria manus impoſitione percipiant.* Legitimæ autem communionis tunc participes erant, cum plenè reconciliati ad divina myſteria percipienda admittebantur.

V. Erat & aliud genus communionis, quæ peregrina dicebatur, de qua variæ ſunt Eruditorum ſententiæ. Quidam, inter quos eſt Binius in notis ad concilium Ilerdenſe, eam cum laica confundunt: ſed non eſt credibile veterem eccleſiam eandem rem diverſis adeò vocabulis expreſſiſſe. Ingens quoque inter utramque diſcrimen fuit, clerici enim ad laicam damnati gradu ſuo in perpetuum carebant, peregrinâ verò mulctati, ut conſtat ex concilio Agathenſi c. 11, non ſemper ei pœnæ ſubjacebant. Alii exiſtimarunt communionem peregrinam nihil aliud eſſe, quam perceptionem euchariſtiæ ſub una tantùm ſpecie. Verùm quid magis alienum à diſciplina veterum Patrum, quàm ut euchariſtiæ etiam ſub una ſpecie ſumptionem, tanquam pœnam irrogarent Clericis furti & aliorum criminum reis, qui etiam in fine vitæ conſtitutis & longa ac ærumnoſa pœnitentia functis eam aliquando denegabant? Franciſcus Boſquetus vir multæ eruditionis, *in notis ad epiſt. 174. lib. 1. Innocentii III.* peregrinæ communionis nomine pœnam ſuſpenſionis intelligit, cum epiſcopus omni Pontificali poteſtate exutus, honorem dumtaxat habebat, & primam ſedem inter presbyteros: quæ pœna ad alios deinde ordines, ut ipſe putat, tranſlata eſt. At hæc communio non pœna, ſed ſolatium fuit: idque tributum epiſcopis Novatianis poſt abjuratos errores legimus can. 8. concilii Nicæni, ut honore ſervato primi inter presbyteros ſederent. Nec aliter explicandus eſt canon 3. ſynodi Reienſis, quo nititur Boſquetus. Sermo enim in eo eſt de Armentario, qui Ebredunenſis epiſcopus à duobus tantùm ordinatus fuerat cum multiplici canonum tranſgreſſione: quam ordinationem irritam & nullam ſynodus pronunciavit, vetuitque illi conſiſtere intra fines Alpium maritimarum. Quia tamen facti pœnitens ſe ignoranter deliquiſſe dicebat, permiſit ei extra illam provinciam ma-

nere, & in aliqua eccleſia ei miſericorditer attributa peregrina communione foveri, juxta decretum præcitatum concilii Nicæni. Patet autem hanc communionem in ſolatium amiſſæ dignitatis conceſſam, eique potius ornamento quàm pœnæ fuiſſe. Alia eſt ſingularis ſententia Gabrielis Henao, qui *lib. de ſacrif. Miſſæ p.* 3. *diſput.* 28. *ſect.* 49. *& ſequentibus* diffuſiſſimè agens de communione peregrina, eam tandem fuiſſe concludit, ad quam clerici admittebantur, quibus in pœnam alicujus peccati peregrinationes ſive perpetuæ ſive ad tempus impoſitæ erant. Sed quamvis multa dicat, non tamen probat, quæ & qualis fuerit peregrinantium communio. Et hoc deinde ab illo demonſtrari oportebat, quod quando canones de communione peregrina editi ſunt, ſolerent clericis ad expianda peccata peregrinationes injungi. Cellotius *lib.* 6. *de Hierarchia cap.* 16. nihil ſacrum reſpicere hanc communionem exiſtimat, ſed tantùm humanam ſocietatem & ſubſidia victus ac veſtitus clericis erogata, quibus hæc pœna peregrinitatis imponebatur: dictam autem peregrinam autumat, quia ſic mulctati non merebantur tractari ut cives Sanctorum & domeſtici Dei, ſed tanquam advenæ & peregrini. At hæc ingenioſa nominis explicatio eſt, rem non attingens, de qua quæritur. Simili modo aberrant à ſcopo Scholaſtici & Canoniſtæ, qui cum ſolam euchariſtiæ perceptionem audito communionis vocabulo mente concipiant, eam peregrinam dici ſcribunt, quæ olim peregrinis ſpeciali aliquo ritu, ſeparatim ab incolis loci præberi ſolebat. Alii dicunt eam eſſe, quæ ad finem uſque vitæ reſervabatur, quia ex hoc ſæculo migraturi quaſi in exteras regiones peregrinantur. Sed turpe eſt hujuſmodi ineptiis recenſendis tempus prodigere.

VI. Sirmondus *in hiſtoria publicæ pœnitentiæ cap. ult.* & Albaſpinæus *lib.* 1. *Obſervat.* tunc peregrina communione mulctatos fuiſſe clericos crediderunt, quando in eo loco & ſtatu collocabantur, quo poni ſolebant clerici peregrini, qui ſine literis commendatitiis, quas *Formatas* vocabant, extra propriam diœceſim peregrinabantur. Excipi enim benignè conſueverant, & ſumptibus eccleſiæ ali, nullo prætermiſſo humanitatis officio: nemo tamen clericorum cum illis tanquam cum clericis communicabat, nec ullis ſui ordinis muneribus fungebantur. Sic ſtatuiſſe legimus concilium Liptinenſe c. 4. ut epiſcopi vel presbyteri ignoti undecunque venientes in eccleſiaſticum miniſterium non admitterentur ante probationem ſynodalem. Hoc autem advenis nulla erat pœna, ſed ſic ferebat uſus eccleſiæ, ut clerici vagantes ſine Formatis ad ſuorum ordinum exercitia in aliena diœceſi non admitterentur: quæ cautio etiam hodie adhibetur, ut ignoti & extranei ſacer-

dotes non permittantur celebrare, niſi litteras ſuæ ordinationis oſtendant, tametſi in reliquis omnia illis officia Chriſtianæ charitatis impendantur. Cum verò clerici alicui eccleſiæ adſcripti functiones ſui ordinis exercere prohibebantur, id ſanè pœna erat in hoc ſita, quod licèt peregrini non eſſent, certumque domicilium & gradum in propria civitate & eccleſia obtinerent; ſic tamen cum eis agebatur, ac ſi peregrini forent, de quorum ſtatu & conditione non conſtaret. Cumque ſui ordinis exercitio carerent, non tamen abſtenti erant à perceptione Euchariſtiæ, quæ nec peregrinis quidem & ignotis negabatur, cum ſe verè orthodoxos eſſe docuiſſent. Putat Albaſpinæus deſumptam hanc pœnam ex legibus Romanorum, quibus ſancitum erat, ut deportati & extorres, jus civitatis & ea quæ erant juris civilis amitterent, illa tantum retinentes quæ ſunt juris gentium, ut docent Ulpianus *l.* 1. *§.* 2. *& 4. ff. de legatis III.* & Marcianus *ibid. de pœnis lib.* 17. Agit de his eruditè, ut ſolet, doctiſſimus vir Nicolaus Antonius *lib.* 2. *de exilio c.* 5. *num.* 10. *& cap.* 7. *num.* 12. Teſtatur quoque Suetonius in Claudio *cap.* 16. redactos quandoque Romæ viros illuſtres ad peregrinitatem: *Splendidum virum*, inquit, *Græciæque provinciæ Principem, verùm latini ſermonis ignarum, non modo albo Judicum eraſit, ſed etiam in peregrinitatem redegit.* Hujus communionis, ut pœnæ, duo tantùm concilia mentionem faciunt: Agathenſe ſub Symmacho, & Ilerdenſe ſub Joanne I. Agathenſe can. 2. ait: *Contumaces clerici ab epiſcopis corrigantur, & ſi qui prioris gradus elati ſuperbia communionem*, conſortium ſcilicet cæterorum, *fortaſſe contempſerint, aut eccleſiam frequentare vel officium ſuum implere neglexerint, peregrina eis communio tribuatur, ita ut cum eos pœnitentia correxerit, reſcripti in matricula gradum ſuum dignitatemque ſuſcipiant.* Idem can. 5. *Si quis clericorum furtum eccleſiæ fecerit, peregrina ei communio tribuatur.* Ilerdenſe can. 16. *Si quis clericus quacumque occaſione de omni facultate* Eccleſiæ *quippiam probatus fuerit abſtuliſſe, vel forſitan dolo aliquo ſuppreſſiſſe, reus ſacrilegii prolixiori anathemate condemnetur, & vix quoque peregrina communio concedatur.* Anathema autem hîc ſumitur in latiori ſignificatione pro quacunque eccleſiaſtica pœna. Patet autem ex c. 2. Agathenſis hac pœna mulctatos à cætetorum ſocietate ſubductos, ex matricula expunctos, gradu ſubmotos, & in ordinem redactos fuiſſe, donec per pœnitentiam diluto peccato, matriculæ & corpori à quo ſegregati fuerant, reſtituerentur. Sed quid propriè peregrinæ communionis nomine præcitata Concilia intellexerint, ex horum canonum contextu colligere non poſſumus. Probabilis quidem eſt Sirmondi & Albaſpinæi conjectura, nec aliquid mihi occurrit, quo eam falſi arguere poſſim, optarem

optarem nihilominus eamdem ſolidioribus magiſque perſpicuis ex antiquitate argumentis fulciri. Moveor autem ad dubitandum eo confidentiùs, quod legerim ſupraſcriptam ſententiam ipſi Albaſpinæo poſtea diſplicuiſſe, ſeque plenius & uberiùs de ea ſcripturum in altera editione promiſiſſe, quod tamen non fecit morte præventus. Quid igitur verè ſit peregrina communio, libenter diſcam à peritioribus, mihi enim non liquet; licebitque fateri cum viro nec indocto nec ignaro antiquitatis Guillielmo Lindano *lib.*4. *Panopliæ cap.* 58. eam mihi non ſatis perſpectam eſſe.

VII. Poſtremum genus communionis illud erat, quod per eulogias fieri inſtituit vetus Eccleſia. Quid autem ſint eulogiæ, & qua de cauſa inſtitutæ, diximus ſupra Lib. I. Cap. XXIII. §. 12. Erat enim panis qui ſupererat conſecrationi in particulas diſſectus, & in fine Miſſæ à Sacerdote iis diſtributus qui ob aliquod impedimentum non poterant, aut non erant parati communicare. Id Græci & Latini ſcriptores teſtantur. Theodorus Balſamon *in can.* 2. *concilii Antiocheni*, Simeon Theſſalonicenſis *lib. de divino templo*, Nicol. Cabaſilas *in expoſitione Liturgiæ*, Gemma animæ *lib.* 1. *cap.* 67. Durandus in rationali *lib.* 4. *cap.* 53. Illis verò dumtaxat eulogia præberi poterat, qui jus habebant ad communionem, cæteris negabatur quibus vel nondum patebat aditus ad euchariſtiam, vel ob aliquod crimen interclusus erat: quales erant Catechumeni, Pœnitentes, & abſtenti à communione. Hoc edicit Theophilus Alexandrinus can. 7. *Quæ in ſacrificii rationem offerunt, poſt ea quæ in ſanctorum uſum conſumuntur, clerici dividant, & nec Catechumenus ex iis bibat vel comedat, ſed ſolùm clerici, & qui cum eis ſunt fideles fratres.* Quia enim, ut explicat Balſamon, altari oblata ſunt, & ex illis ſumptæ ſunt partes ad divina dona, qui ſunt imperfectiores ex iis edere non debent. Errant igitur qui de Catechumenis aliter ſentiunt, decepti loco quodam Auguſtini, quem malè interpretati ſunt. Is lib. 2. de peccat. meritis & remiſſ. cap. 26. ait: *Catechumenos ſecundùm quendam modum ſuum per ſignum Chriſti & orationem manus impoſitionis puto ſanctificari: & quod accipiunt, quamvis non ſit corpus Chriſti, ſanctum eſt tamen, & ſanctius quàm cibi quibus alimur, quoniam ſacramentum eſt.* At Auguſtinus non hîc de pane, ut illi perperam exiſtimant, ſed de ſale loquutus eſt, quod Catechumenis dari ſolebat, ut Eruditis notum eſt. Negatas quoque Eulogias excommunicatis & graviorum criminum reis, exemplo ſuo docuit Gregorius Turonenſis *lib.* 5. *hiſt cap.* 15. agens de Meroveo Apoſtata, & *l.* 8. *c.* 20. de Urſicino epiſcopo Cadurcenſi. Eamdem ob cauſam cautum eſt in ſynodo Laodicena *can.* 32. & in ſecunda Bracarenſi *can.* 70. ne Fideles orthodoxi ab

Sſſ

hæreticis eulogias acciperent, quia cum illis communicare non debent. Solebant autem comedi in eccleſia, de qua re extat decretum Synodi Conſtantinopolitanæ tempore Alexii Comneni habitæ ad quintam Monachorum quæſtionem: quem ritum etiam à Latinis ſervatum legimus. Græci tamen recentiores, cum peregrè proficiſcuntur, Antidoron ſive eulogiam ſecum deferre conſueverunt tanquam alexiterium in tempeſtatibus & periculis, ut ſcribit Goar in notis ad Euchologium *pag.* 155. Monachos item Cluniacenſes eulogias in refectorio comediſſe, antiquæ eorum conſuetudines teſtantur apud Lucam Dacherium *to.* 4. *ſpicilegii lib.* 2. *cap.* 30. his verbis. *Privatis diebus hoſtiæ non conſecratæ portantur in Refectorio, ut his qui eo die non communicaverunt, per manus ſacerdotis diſtribuantur.* Et infra *lib.* 3. *cap.* 12. Officium ſacriſtæ deſcribentes inter cætera ab eo agenda hoc recenſent. *Portat pyxidem cum hoſtiis non conſecratis in Refectorium, de quibus ſinguli prælibant, qui noluerunt aut non potuerunt communicare.* Apud Christophorum Brouverum *Antiquit. Fuldenſium lib.* 3. *cap.* 12. extat libellus ſupplex Monachorum, quo inter cætera petunt, ut communionem fracti panis ante cibum quotidie ſumere non reſpuatur ſecundùm exempla præcedentium Patrum. Et in Aquiſgranenſi concilio c. 68. decernitur ut eulogiæ fratribus à presbyteris in Refectorio dentur, his nimirum qui non communicaverant. Hæc enim, ut diximus, potiſſima cauſa fuit inſtitutionis eulogiarum, ut vices agerent euchariſtiæ, & communioni ſuccederent, quæ olim frequentior erat. Nihilominus ſucceſſu temporis his etiam datæ ſunt, qui euchariſtia refecti fuerant. Codinus *lib. de officiis aulæ Conſtantinopol. cap.* 17. Imperatoris coronationem deſcribens, *Poſtquam*, inquit, *divinorum myſteriorum particeps effectus eſt, impoſita rurſus capiti corona egreditur ex tabernaculo, finitâque Liturgia & pane ſanctificato, quod antidoron nominamus, populo diſtributo, de quo poſtquam & ipſe participavit, & benedictionem à Patriarcha cæteriſque præſentibus epiſcopis accepit, eorumque manus deoſculatus eſt, aſcendit ad locum Catechumenorum.* Idem aſſerit Cantacuzenus *lib.* 1. *hiſt. cap.* 41. Permanſit hujus ritus veſtigium aliquod in quibuſdam provinciis in quibus panis die feſto benedicitur, & in fruſta diviſus aſtantibus poſt Miſſam, etiam ſi communionem perceperint, diſtribuitur in ſignum fraternæ communionis & charitatis. Ab hac verò publica & ſolemni eulogiarum diſtributione aliæ privatæ exortæ ſunt inter eccleſiaſticos & religioſos, qui ut ſupra oſtenſum eſt Lib. I. Cap. XXIII. panes ſibi invicem mittebant velut ſymbolum religioſæ fraternitatis. Atque hinc factum puto, ut nomen eulogiarum, ad cujuſcunque generis munuſcula tranſlatum ſit, loquendi formula ab Hebræis deducta, qui munus

benedictionem appellant, ut 1. Reg. cap. 25. *Accipe benedictionem, quam attulit ancilla tua:* ubi in textu hebraico eſt *Beracah*, in græco *eulogia*, quæ voces idem ſignificant. Sic Eulogias accipit S. Benedictus, cum *cap.* 54. *ſuæ regulæ* Monachis prohibet ne abſque licentia Abbatis ſibi invicem eulogias mittant. Sic Marculfus *lib.* 2. *Formularum* exhibens formulam qua epiſcopus alteri epiſcopo in Reſurrectione Domini eulogias mittit. Sic Magiſter in regula *cap.* 76. modum præſcribens quo debent ſuſcipi eulogiæ miſſæ ad monaſterium à ſummo Pontifice ſive à Sacerdotibus. Sic alii ſcriptores paſſim, quos prætermitto; nam de eulogiis hoc ſenſu acceptis non eſt hîc locus differendi. Multa congerit de his Gretſerus lib. 2. de benedictionibus.

CAPUT XX.

Ablutio & gratiarum actio poſt communionem. Orationes pro his qui communicârunt. Oratio ſuper populum. Dimiſſio aſtantium dicente Diacono, Ite Miſſa eſt. *Cur hæc dimiſſio certis diebus omittatur. Conſummatio Miſſæ & populi benedictio. Ejus origo & ritus diverſi. Evangelium poſt Miſſam. Uſus ipſius recentior. Receſſus Sacerdotis ab altari. Hymnus trium puerorum. Sacrarum veſtium depoſitio. Finis Libri.*

I. Diutiùs in diſquiſitione communionis immorati ſumus, ita exigentibus priſcis Eccleſiæ inſtitutis, jam ad finem divini ſacrificii accedendum eſt. Poſtquam omnes communicaverunt, ait Micrologus *cap.* 23. dicit ſacerdos: *Quod ore ſumpſimus Domine, pura mente capiamus, & de munere temporali fiat nobis remedium ſempiternum.* Hanc orationem ſecretò recitandam plerique codices M. SS. inſinuant. Alterâ, quæ nunc dicitur cum digiti & calix abluuntur, videlicet, *Corpus tuum Domine quod ſumpſi, &c.* carent veteres libri, nec eam reperi niſi in Miſſa edita ab Illyrico. Lotionis manuum poſt communionem mentio fit in Ordine Romano, ſed non ablutionis, quæ nunc ſumitur à ſacerdote: tantummodo monet ut Diaconus cautè procuret, ne quid in calice aut patena ſanguinis vel Corporis Chriſti remaneat. Ritus Miſſæ à Joanne Epiſcopo Abrincacenſi deſcriptus apud

Menardum poſt communionem ſacerdotis & aliorum, ait *Particulam quæ in calice remanſit ſacerdos ſumat, & poſt Diacono calicem ad mundandum & ſumendum quod remanſit porrigat, qui in ſiniſtrum cornu altaris calicem cum patena deferat, ubi partem ſibi accipiat, & partem ſubdiacono tribuat. Poſt mundato utroque utrique participent. Acolythus verò alterum calicem ſacerdoti ad mundandos digitos deferat.* Sed quid fieret de ablutione non dicit: puto autem projectam in ſacrarium, nam in antiquis eccleſiis præſertim Monachorum ſingula altaria à parte epiſtolæ parvam habent piſcinam in hunc uſum paratam. In libro Uſuum ordinis Ciſtercienſis *cap.* 53. hic modus ablutionis præſcribitur. *Si quid reſiduum fuerit de ſanguine, bibat illud Diaconus cum calice, poſtquam fiſtulam reddiderit ſubdiacono. Quam fiſtulam antequam reddat, in quantum potuerit, ab utrâque parte ſugendo à ſanguine Domini evacuet, ſubdiaconus verò tenens fiſtulam contra faciem ſuam in tranſverſo, eat ad ſacerdotem per retrò altare miniſtrare vinum in calice. Qui recepto calice reſpergat digitos ſuos in ipſo, quem ponens ſuper altare eat ad piſcinam abluere in ipſa digitos aqua. Quibus terſis redeat ad altare ſumere vinum quod dimiſit in calice. Quo ſumpto iterum aſpergat calicem vino. Quo hauſto ponat illum non reclinatum ſuper altare juxta patenam.* Eadem ferè leguntur in aliis Ritualibus monachorum poſt annum milleſimum ſcriptis. Nihil autem antiquius occurrit, niſi quod ſemper ſumma diligentia miniſtri altaris curarunt, ne quæ reliquiæ ſacramenti; ut ſuperiùs diximus, peracta ſynaxi remanerent, iis particulis exceptis quæ pro communicandis infirmis conſervabantur.

II. Diaconus verò ex præſcripto Ordinis Romani videns omnes communicaſſe faciebat ſignum crucis in fronte, ut Prior ſcholæ cantorum ex eo intelligeret, quando deberet poſt antiphonam, quæ communio vocatur, gloriam S. Trinitati pſallere & verſum repetere. Olim enim poſt ipſam communionem pſalmus, & Diacono innuente verſiculus *Gloria Patri* cantari ſolebant, cum antiphonæ repetitione. Tum ſurgens Pontifex è ſede ſua & veniens ad altare dabat orationem ad complendum. Sic enim in libro Sacramentorum S. Gregorii nuncupatur oratio, quæ nunc dicitur Poſtcommunio, quia nimirum ea recitata pro gratiarum actione ſacrificium completur. Optimè Auguſtinus diſſerens de ſacramentorum celebratione epiſt. 59. ad Paulinum, *Participato*, inquit, *tanto ſacramento, gratiarum actio cuncta concludit.* Porrò iſtæ orationes pro communicantibus inſtitutæ ſunt, quando omnes vel pleríque qui aderant ſacrificio communicabant: nam & ipſum communionis vocabulum impropriè hîc uſurparetur, niſi plures de eodem ſacrificio participarent. Quamvis autem mos ille deſierit, nihil tamen

in orationibus immutatum eſt; ſed ideò retentæ ſunt, ut ſciamus quid olim factum ſit, & ex ipſo precationum tenore ad priſtinum fervorem excitemur. Accedit & alia ratio, quam rangit Walfridus Strabo *cap.* 22. quia licet rotius Miſſæ decurſu pro his maximè & quaſi nominatim oretur, qui ibi offerunt atque communicant; cæteri tamen offerentium atque communicantium perſiſtentes, ejuſdem oblationis & communionis participes fiunt, tanquam ejuſdem actionis cooperatores, Hinc infert Radulfus Tungrenſis *propoſ.* 23. ante has orationes communicare eos debere, qui earumdem orationum benedictione foveri deſiderant: neque ut fieri ſolet cum notabili ſacrorum rituum trangreſſione, uſque ad finem Miſſæ differenda communio. Eſt & alia oratio quæ dicitur ſuper populum, quam Amalarius *lib.* 3. *cap.* 37. ultimam benedictionem vocat, & potiſſimum in Quadrageſima frequentatur, Diacono præcinente *Humiliate capita veſtra Deo.* Cur verò hæc addi ſoleat, diebus præſertim ſolemnis jejunii, ſic ediſſerit Micrologus cap. 51. *Orationem ſuper populum in Quadrageſima ideò frequentamus, quia oratio poſt communionem pro ſolis communicantibus ſolet orare. Populus autem etſi quotidie in Quadrageſima conveniat, non tamen quotidie ut deberet communicat. Ne ergo populus ita oratione ut communione careret, adjecta eſt oratio ſuper populum, in qua non de communicatione, ſed pro populi protectione ſpecialiter oratur. In Dominicis tamen diebus non dicitur, quia genuflexio vitatur, quæ huic orationi à populo antiquitus perſolvebatur. Vel potius ideò quia omnes juxta atteſtationem S. Ambroſii in Dominicis diebus communicare deberent; quibus & oratio poſt communionem pro benedictione ſufficere poſſet.* Aliam rationem affert Honorius in Gemma animæ *cap.* 67. dicens: *Statutum eſt ut panis poſt Miſſam benediceretur, & populo pro benedictione communionis partiretur: ſed quia hoc in Quadrageſima fieri non licuit* propter jejunium, *orationem ſuper populum dici eccleſia inſtituit, ut per hanc particeps communionis ſit.* De hoc enim fideles ſemper ſolliciti fuerunt, ut ſecum invicem unionem & communicationem ſervarent, vel Euchariſtiæ participatione; vel Eulogiæ ſeu antidori, quod loco ſacri doni dabatur, perceptione; vel ſaltem mutuo orationum conſortio. In libro Sacramentorum S. Gregorii, & in nonnullis Miſſalibus M. SS. ſunt in pleriſque Miſſis etiam extra Quadrageſimam hujuſmodi orationes ſuper populum quas ex veteri Anglicano Miſſali ſuæ Bibliothecæ Eccleſiaſticæ *To.* 3. *p.* 2. inſeruit Cornelius Schultingus. Excepta autem hac oratione ſuper populum, tot ſunt numero Collectæ ad complendum, quot initio dictæ ſunt: quibus recitatis ſalutat populum Sacerdos conſueta formula *Dominus vobiſcum.*

III. Tum Diaconus dimittit populum dicens, *Ite Miſſa eſt*: idem enim eſt Miſſa ac miſſio ſive dimiſſio, ut initio Libri I. explicavimus. Græci quoque in fine Liturgiæ *Apolyſin* canunt, id eſt dimiſſionem. Nam peracta communione ſacerdos dicit ſecretò orationem pro gratiarum actione; poſtea Diaconus hortatur populum ad gratias agendas, eumque dimittit his verbis: *In pace procedamus.* Reſpondet chorus, *In nomine Domini.* Deinde Sacerdos benedicit populum, & diſtributis Eulogiis facit apolyſin, cujus varias formulas pro varietate feſtivitatum exhibet Euchologium *pag.* 922. Communis hæc eſt, *Gloria tibi Chriſte Deus noſter, ſpes noſtra, gloria tibi.* Apud Clementem *lib.* 8. *Conſtitut.* dimiſſio populi his verbis fit, *Ite in pace.* Ordo Romanus antiquiſſimus debere ait unum ex Diaconis, cui præceperit Archidiaconus, finita oratione ad complendum dicere ad populum, *Ite Miſſa eſt.* Etiam Ethnici ſacrificiis peractis licentiam abeundi à ſacerdotibus accipiebant, qui certa formula licere cunctis diſcedere alta voce indicabant. Apuleius *lib.* 11. *fabulæ Mileſiæ* ſacris peractis unum inquit de ſublimi ſuggeſtu ſolemni ritu clamaſſe, *Populis miſſio*: quæ vox abire omnibus fas eſſe ſignificabat. Putabant ſiquidem viri ſapientes indecens eſſe, ut qui ſimul convenerant nulla habita licentia diſcederent. In funere Romanorum combuſto cadavere, collectiſque in urna cineribus, Præfica noviſſimum verbum alta voce pronuntiabat, *Ilicet*, quod eſt *Ire licet*: quo audito qui funus comitati fuerant domum redibant. Virgilius, *Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba*, id eſt *Ilicet*, ut Servius exponit. Briſſonius *lib.* 2. *de formulis* dimiſſum ſenatum ſcribit his verbis, *Nil vos moramur Patres Conſcripti.* Concionis verò dimittendæ hæc erat formula, *Si vobis videtur, diſcedite Quirites.* Chriſtianis autem ſæpè præcipiunt canones, ne conventum deſerant nondum expletis Miſſarum ſolemniis, ut alibi notavimus; & ideò tempus quo abire liceret, Diaconi voce indicendum fuit. Chryſoſtomus homil. de eccleſia non contemnenda, *Ingreſſus es in eccleſiam ô homo: ne exeas niſi dimittaris.* Cur verò certis diebus omiſſa dimiſſione per verba *Ite Miſſa eſt*, dicat Diaconus, *Benedicamus Domino*, hanc rationem affert Micrologus cap. 46. *Congruè in feſtivis diebus* Ite Miſſa eſt *dicitur, quia tunc generalis conventus celebrari ſolet, qui per hujuſmodi denunciationem licentiam diſcedendi accipere ſolet. Ad quotidiana autem Miſſarum ſolemnia non generaliter ab omnibus, ſed à Religioſis convenitur, qui plus ſpiritualibus negotiis quàm ſæcularibus invigilant, qui & reliqua dum licet officia frequentant: Ergo convenienter illis poſt Miſſam, non ut ſtatim diſcedant, ſed ut Dominum benedicant, denuntiatur. Huic aſſertioni &*

eccleſiaſtica conſuetudo videtur adſtipulari: quia cum Ite miſſa eſt *dicimus, ad populum vertimur, quem diſcedere jubemus: cum autem* Benedicamus Domino *dicimus, non ad populum, ſed ad altare, id eſt ad Dominum vertimur, noſque ipſos non ad diſcedendum, ſed ad benedicendum Domino adhortamur. Sciendum tamen quod* Ite Miſſa eſt *infra Adventum Domini & Septuageſimam non recitetur; non quaſi eo tempore nullus fiat conventus qui ſit dimittendus, ſed potius pro triſtitia temporis inſinuanda.* Hæc Micrologus non ſatis appoſitè, illi enim probandum erat, quod olim quotidianis Miſſarum ſolemniis populus non intereſſet. Crederem potius tunc omiſſam dimiſſionem, cum fideles Miſsâ peracta non ſtatim abibant, ſed permanebant in eccleſia, donec recitatis canonicis precibus, & ſtatione ſoluta abire fas erat: deinde extenſum hunc morem ad Miſſas minus ſolemnes & quotidianas. Dimiſſo populo inclinatus ſacerdos in medio altaris recitat orationem incipientem, *Placeat tibi S. Trinitas*, quam in omnibus ferè Miſſalibus antiquis reperi, etiam in ſcriptis ante annum milleſimum. Extat item in Miſſa Illyrici, & in aliis apud Menardum. In Liturgia Chryſoſtomi orat ſimiliter ſacerdos pro omnibus pro quibus obtulit ſacrificium. In Miſſa Maronitarum ſic orat Sacerdos priuſquam diſcedat ab altari: *Mane in pace altare ſanctum, ad te revertar in pace. Oblatio quam accepi à te ſit mihi in propitiationem debitorum & in remiſſionem peccatorum, ut adſtem ante thronum Chriſti ſine damnatione & confuſione. Neſcio utrum revertar offerre ſuper te aliam oblationem, vel non.*

IV. Sequitur recentiori ritu benedictio, quam olim ante communionem Epiſcopus largiri ſolebat, ut ſuo loco oſtendimus; illi enim potiſſimùm convenit populum benedicere, qui peculiari quadam ratione Chriſtum ſummum ſacerdotem & epiſcopum animarum noſtrarum repræſentat. Cum autem in uſu erant Pontificales benedictiones, nulla in fine Miſſæ præſcripta erat: & in Miſſali Vaticano M.S. *num.* 4743. in quo ritus epiſcopalis benedictionis fuſiùs explicatur, hoc peculiariter notatur, quod quando hæc ſolemnis benedictio datur ante communionem; non eſt neceſſe in fine Miſſæ iterum benedicere. Atque hinc ut puto factum eſt, quod tam in Ordine Romano, quàm in antiquis ſacramentorum libris nulla ſit mentio benedictionis in fine Miſſæ. Quod verò aſſerunt recentiores ex Amalario *lib.* 3. *cap.* 36. & ex Rabano Mauro *lib.* 1. *cap.* 33. datam olim hanc benedictionem antequam diaconus diceret, *Ite Miſſa eſt*; error eſt à nobis alibi indicatus & exploſus, ex eo proveniens quod lecto locis citatis nomine benedictionis, illud protinus mente conceperunt, quod nunc ea voce intelligitur, neſcientes vel non ad-

vertentes olim Collectis ſive orationibus tributum hoc nomen. Cum igitur Amalarius & alii ejuſdem ævi dicunt conſummato ſacrificio populum à ſacerdote benedici, de poſtrema oratione loquuntur, quæ Poſt-communio vocatur; idque ex verbis Rabani manifeſtum eſt. *Poſt communionem*, inquit, *& poſt ejuſdem nominis canticum*, poſt antiphonam ſcilicet quæ communio nuncupatur, *data benedictione à Sacerdote ad plebem Diaconus prædicat Miſſa officium eſſe peractum dans licentiam abeundi.* Clariùs Walfridus in fine cap. 22. *Statutum eſt Aurelianenſi Concilio ut populus ante benedictionem ſacerdotis non egrediatur de Miſſa. Quæ benedictio intelligitur illa ultima ſacerdotis oratio.* Illa ſcilicet quæ ad complendum dicitur, de qua paulò ante loquutus eſt. Et ad hanc proculdubio reſpexit decretum Aurelianenſe Capitulari Caroli Magni inſertum lib. 1. cap. 71. *Ut fideles quando veniunt ad Miſſarum ſolemnia, non exeant ante completionem benedictionis ſacerdotalis.* Ritu veteri Ciſtercienſi, qui paucis ab hinc annis mutatus eſt, nulla extat in fine Miſſæ benedictio, ſed ſacerdos dicta oratione *Placeat tibi S. Trinitas*, oſculatur altare dicens, *Meritis & precibus iſtorum & omnium Sanctorum ſuorum miſereatur noſtri omnipotens Dominus. Amen.* Sicque ſignans ſe & inclinans recedit. Eodem ritu utuntur Carthuſiani, cujus rationem ex Joanne de Indagine hanc aſſignat Joannes Bechoffen in expoſitione Miſſæ edita Baſileæ an. 1519. quia qui populum non habent, non obligantur ad hujuſmodi benedictionem dandam: Carthuſiani autem non habent populum. Auctor libri de eccleſiaſticis obſervationibus ſub nomine Micrologi, qui vivebat propè annum 1090. multa congerit *cap.* 21. de benedictione poſt Miſſam tum ex canonibus à nobis alibi perpenſis, tum ex epiſtola ad Ruſticum Narbonenſem perperam S. Hieronymo attributa; ſed his omiſſis hoc ſolum obſervo; uſum benedictionis in fine Miſſæ jam eo tempore in aliquibus eccleſiis introductum fuiſſe; ſic enim capitulum concludit. *Soli communicantes confectioni ſacramentorum antiquitus intererant, quibus oratio poſt communionem, quæ pro ſolis communicantibus inſtituta eſt, pro benedictione potuit ſatisfacere. Apud Modernos autem, cum jam populus communicare ceſſaret, nec tamen à divinis myſteriis ſe ſubtraheret; neceſſariò permiſſum eſt, ut à Presbytero benediceretur, ne tam benedictione quàm communione privatus diſcedere videretur. Sive autem ea occaſione, ſive alia, hoc Presbyteris permitteretur ab epiſcopis, adeò tamen in uſum jam uſquequaque venit, ut nequaquam abſque gravi ſcandalo à Presbyteris in populo prætermitti poſſit, niſi fortè Apoſtolica ſedes generaliter & ſynodaliter prohibere voluerit.* Mozarabes præter benedictionem, quæ datur

ante

ante communionem, aliam dant in fine Miſſæ his verbis, *In unitate Sancti Spiritus benedicat vos Pater & Filius.* Græci ſæpè benedicunt, aliquando cum dicerio vel tricerio, cereo ſcilicet duplici vel triplici, aliquando ſola manu ſignum crucis efformantes. In fine autem Liturgiæ ſacerdos depoſitis ſacris veſtibus rurſum benedicit populum dicens: *Cuſtodiat Dominus Deus omnes vos ſua gratia & humanitate perpetuò, nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum, Amen.* Et populus reſpondet: *Benedicentem & ſanctificantem nos Domine conſerva in multos annos.* Et in pace cum Deo diſcedunt. In Ordine Romano alia quædam benedictio commemoratur, quam dat Pontifex poſtquam peractis omnibus ad Miſſam pertinentibus receſſit ab altari. Eo enim deſcendente in Presbyterium epiſcopi primum dicunt, *Jube Domine benedicere*, & ille reſpondet, *Benedicat nos Dominus.* Hæc autem benedictio nihil aliud eſt quàm ſalutatio Pontificis & licentia abeundi. Maronitarum benedictio in fine Miſſæ hæc eſt. *Benedictio Domini noſtri Jeſu Chriſti veniat de cœlo & requieſcat ſuper me & ſuper vos, ac ignoſcat debitis veſtris, & dimittat defectus veſtros, & requieſcere faciat animas defunctorum veſtrorum, & ſcribat nomina veſtra in libro regni cœleſtis, ac nos & vos eripiat Deus à damnatione & confuſione in die judicii juſti & recti. Pater & Fili & Spiritus ſancte, tibi gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.* In veteri Teſtamento *Numer.* 6. Deus ipſe formulam docuit, qua ſacerdotes filiis Iſraël benedicerent. *Benedicat tibi Dominus & cuſtodiat te. Oſtendat Dominus faciem ſuam tibi & miſereatur tui. Convertat Dominus vultum ſuum ad te, & det tibi pacem.* Ex hac autem deſumptam formulam epiſcopalis benedictionis jam ſupra dictum eſt. *Benedictio*, ait Tertullianus lib. de teſtim. animæ cap. 2. *inter nos ſummum eſt diſciplina & converſationis ſacramentum. Benedicat te Deus, tam facile pronuntias, quàm Chriſtiano neceſſe eſt.* De ritu verò ſuſcipiendæ benedictionis, an & à quibus flexis genibus ſive ſtando ſuſcipi debeat, extat diſſertatio Iſaaci Haberti adversus Franciſcum Menardum I. C. *ad partem XI. Liturgiæ Patriarchalis obſerv.* 6. in qua & in tribus antecedentibus diffusè agit de benedictione. In Miſſis pro defunctis omittitur benedictio, quia pertinet ad ſolemnitatem, qua carent officia defunctorum. In quodam tamen Miſſali M. S. hanc aſſignatam legi, *Deus qui eſt vita vivorum & reſurrectio mortuorum, benedicat vos in ſæcula ſæculorum.* Carmelitæ poſt benedictionem ante medium altaris genuflexi dicunt antiphonam *Salve Regina*, cum verſu & oratione: tempore autem Paſchali dicunt ſtantes *Regina Cœli.*

V. Denique ſacerdos poſtquam à Deo benedictionem populo pre-

catus eſt, legit initium evangelii ſecundùm Joannem, in quo fidei orthodoxæ quædam veluti anacephalæoſis continetur. Præclarum de eo teſtimonium cujuſdam Platonici refert Auguſtinus *lib.* 10. *de Civit. Dei cap.* 29. dicens: *Initium ſancti Evangelii, cui nomen eſt ſecundùm Joannem, quidam Platonicus ſicut à ſancto ſene Simpliciano, qui poſtea Mediolanenſi eccleſiæ præſedit epiſcopus, ſolebamus audire, aureis literis conſcribendum, & per omnes eccleſias in locis eminentiſſimis proponendum eſſe dicebat.* Hoc in noviſſima Miſſalis recognitione Pius V. legi præcepit, cum antea ſine certa lege ex ſola conſuetudine à quibuſdam dici, ab aliis omitti pro cujuſque arbitrio ſoleret, ut Paris Craſſus teſtatur in Ceremoniali ſummi Pontificis inedito *cap.* 65. Qua de cauſa in quibuſdam Miſſalibus tam editis quam M. SS. tam Romanis quàm aliarum eccleſiarum, nihil de eo decernitur, ſed dicta oratione *Placeat tibi ſancta Trinitas*, Oſculetur, inquiunt, altare, & recedat dicens Canticum trium Puerorum. Ita Miſſale Romanum à Paulo III. recognitum & Lugduni editum an. 1550. Silent etiam de illo vetus M. S. Bibliothecæ Barberinæ *num.* 1858. & aliud recentiori manu deſcriptum, quod oſtendit mihi vir natalibus & eruditione conſpicuus Camillus de Maximis inter R. E. Cardinales à Clemente X. nuper adſcriptus. Zacharias Andrianus Brixienſis in expoſitione Miſſæ quam edidit an. 1573. cum omnes ejus partes minutiſſimè explicet, nihil prorſus dicit de evangelio in fine, ſed data benedictione recitandum eſſe ait canticum *Benedicite.* Miſſale M. S. *num.* 501. Bibliothecæ Palatinæ Vaticanæ, & aliud Vaticanum *num.* 3807. hoc ipſum evangelium dici ſtatuunt dum exuitur ſacerdos, vel poſt veſtium depoſitionem. Sariſburienſe editum; Poſt orationem *Placeat*, ſignat ſe, inquit, & recedit, & in redeundo dicit evangelium *In Principio.* Ordo Miſſæ editus Romæ an. 1502. à Joanne Burchardo Præfecto ceremoniarum ſummi Pontificis, & Miſſale pro regno Norvegiæ impreſſum Hafniæ anno 1519. Auguſtanum item an. 1510. & alia quædam typis excuſa ante Pium V. ipſum legi conſtituunt priuſquam ſacerdos ab altari recedat. Teſtes ſunt ejuſdem conſuetudinis Stephanus Brulefer Armoricus ordinis Minorum, qui vivebat anno 1480. in declaratione myſteriorum Miſſæ, & Joannes Bechoffen ſupra citatus. Suſpicor autem hanc conſuetudinem à Pio V. lege firmatam ex eo traxiſſe originem, quod olim Fideles hoc initium evangelii collo appenſum tamquam amuletum geſtare ſolebant, ut refert Maldonatus *initio comment. in Joannem num.* 15. cumque difficile foret, ut ipſum ſinguli ſibi in membranis exarari facerent, aut exaratum ſollicitè cuſtodirent; ſaltem curarunt ut ipſum poſt Miſſarum ſolemnia audirent: cumque hoc in ſuperſtitionem aliquando degeneraſſet, concilium Salegunſta-

dienſe an. 1022. can. 10. ne ulterius fieret hoc edicto ſancivit: *Quidam etiam laicorum, & maximè matronæ, habent in conſuetudine, ut per ſingulos dies audiant evangelium*, In principio erat Verbum, *& Miſſas peculiares, hoc eſt de ſancta Trinitate, aut de S. Michaële, & ideò ſancitum eſt ut hoc ulterius non fiat, niſi ſuo tempore, & niſi aliquis fidelium audire velit pro reverentia S. Trinitatis, non pro aliqua divinatione.*

VI. Lecto demum evangelio ſacerdos ab altari recedens & ſacris veſtibus ſe exuens, hymnum recitat trium puerorum ex veteri conſuetudine; cujus meminit Micrologus *cap.* 22. Miſſa Codicis Tiliani apud Menardum, *Expletis omnibus*, inquit, *epiſcopus rediens ad ſacrarium cum Diaconibus & cæteris cantet hymnum trium Puerorum.* Idem ferè ait Miſſa Illyrici. Quod verò Micrologus & poſt eum recentiores à concilio IV. Toletano decretum fuiſſe aſſerunt, ut hoc canticum à ſacerdote poſt Miſſam diceretur, id omnino falſum eſt, errorique cauſam præbuit, ritus eccleſiaſtici, qui tunc in Hiſpania vigebat, ignorantia. In eo ſiquidem concilio multa ſancita ſunt, quæ ad ritum Mozarabicum pertinebant: atque inter cætera decretum eſt, ne hymnus trium puerorum omitteretur. Hunc autem non quotidie dicunt Mozarabes, ſed diebus tantùm Dominicis & in ſolemnitatibus Martyrum: nec in fine Miſſæ, ſed in principio ante Epiſtolam, iiſdem ferè verbis quibus canitur ritu Romano ſabbatis quatuor temporum, ut ex eorum Miſſali evidens eſt: atque ideò concilii decretum nullo modo ſpectat ad canticum quod poſt Miſſam à nobis recitatur. Clariſſimè hoc patet ex ipſius decreti tenore can. 13. qui in nova editione eſt 14. *Hymnum trium puerorum, in quo univerſa cœli terræque creatura Dominum collaudat, & quem eccleſia catholica per totum orbem diffuſa celebrat, quidam ſacerdotes in Miſſa Dominicorum dierum, & in ſolemnitatibus Martyrum canere negligunt: proinde hoc ſacrum concilium inſtituit, ut per omnes Eccleſias Hiſpaniæ vel Galliæ in omnium Miſſarum ſolemnitate idem in pulpito decantetur; communionem amiſſuri qui & antiquam hujus hymni conſuetudinem, noſtramque definitionem exceſſerint.* Quædam eccleſiæ pro cantico *Benedicite* recitant hymnum *Te Deum laudamus.*

Et hic finis eſt divini ac tremendi ſacrificii, hæc meta ſuſcepti operis, cui multo tempore inſudavi, dubio ſanè, ac minus felici eventu. Sæpe enim volenti & conanti vel ingenii vires, vel rerum antiquarum notitia, vel alia ſubſidia defuerunt: nec fieri potuit, quin per loca ſalebroſa in tenebris ambulans interdum offenderim. Sed & aliquando, quod ultrò confiteor, labore & ægritudine feſſo ac defatigato ſomnus obrepſit. Viam nihilominus ſtravi, & facem prætuli peritioribus,

atque minus occupatis ut penetralibus auguſtiſſimi myſterii intimiùs ſe inferant, abdita veteris eccleſiæ monumenta diligentiùs perquirant & ſubtiliùs excutiant: cumque aliquid incautiùs & negligentiùs à me ſcriptum offenderint, ignoſcant primùm, meoſque conatus ac vigilias non deſpiciant; deinde amica manu corrigant & emendent, & quæ omiſi ſuppleant. Si quid verò boni repererint, Deo adſcribant, non mihi; ipſique mecum gratias agant bonorum omnium largitori, cui eſt laus, honor, & gloria per infinita ſæcula. Amen.

Finis Libri ſecundi.

APPENDIX.

UT fidem liberem quam ſupra dedi Lib. I. Cap. XII. addo hic veluti Appendicem, Miſſam ante annos centum & ampliùs editam Argentinæ à Matthia Flacco Illyrico, de cujus antiquitate, uſu, & auctoritate quid ſentiendum ſit, non ſine diligenti examine ibidem expoſui. In editione Illyrici ſic inſcribitur. Miſſa Latina, quæ olim ante Romanam circa 700. Domini annum in uſu fuit, bona fide ex vetuſto authenticoque Codice deſcripta. *Sed titulus mentitur; eſt enim ipſamet Miſſa Romana variis orationibus interpolata.*

MISSA LATINA.

INcipit Ordo Sacramentorum. *In primis, quomodo ſacerdos Apologetica celebrare debeat, antequam ad Miſſarum celebrationem accedat. Mox antequam ſacerdotalibus induatur veſtibus, ſi locus acciderit, vel tempus permiſerit, flexis genibus coràm Altare cantet VIII. Pſalmos pœnitent. cum litania, qua finita dicat* Pater noſter. Credo in Deum Patrem omnipotentem. *Poſt has preces.*

Exurge Domine adjuva nos, & redime nos propter nomen tuum.

Dirige me in veritate tua, & doce me: quia tu es Dominus Salvator meus, & te ſuſtinui tota die.

Reminiſcere miſerationum tuarum Domine: & miſericordiarum tuarum, quæ à ſæculo ſunt.

Delicta juventutis meæ, & ignorantias meas ne memineris Domine.

Secundùm miſericordiam tuam memento mei tu: propter bonitatem tuam Domine.

Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo; multum eſt enim.

Non derelinquas me Domine Deus meus, ne diſceſſeris à me.

Complaceat tibi Domine, ut eruas me: Domine ad adjuvandum me reſpice.

Fac mecum Domine ſignum in bono, ut videant, qui me oderunt, & confundantur, quoniam tu Domine adjuviſti me, & conſolatus es me.

Manus tuæ Domine fecerunt me, & plaſmaverunt me, da mihi intellectum ut diſcam mandata tua.

Servus tuus ſum ego da mihi intellectum, ut ſciam teſtimonia tua.

Egredere Domine in ſalutem populi tui: in ſalutem cnm Chriſto tuo.

Converte nos Deus ſalutaris noſter: & averte iram tuam à nobis.

Dignare Domine die iſto, ſine peccato nos cuſtodire.

Miſerere noſtri Domine, miſerere noſtri.

Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos: quemadmodum ſperavimus in te.

Peccavimus cum patribus noſtris, injuſtè egimus, iniquitatem fecimus Domine.

Domine ne memineris iniquitatum noſtrarum antiquarum: citò anticipent nos miſericordiæ tuæ, quia pauperes facti ſumus nimis.

Adjuva nos Deus ſalutaris noſter, & propter gloriam nominis tui Domine libera nos, & propitius eſto peccatis noſtris propter nomen tuum.

Domine non ſecundùm peccata noſtra facias nobis: neque ſecundùm iniquitates noſtras retribuas nobis.

Ne reminiſcaris Domine delicta noſtra, vel parentum noſtrorum: neque vindictam ſumas de peccatis noſtris.

Libera nos Deus in mirabilibus tuis: & da gloriam nomini tuo.

Extende Domine brachium tuum: & libera animas noſtras, ne pereamus.

Memento noſtri Domine in beneplacito populi tui: viſita nos in ſalutari tuo.

Memor eſto Domine congregationis tuæ: quam poſſediſti ab initio.

Cuſtodi nos Domine, ut pupillam oculi: ſub umbra alarum tuarum protege nos.

Protege nos Domine à facie impiorum; qui nos afflixerunt.

Eſto nobis Domine in Deum protectorem, & in domum refugii, ut ſalvos nos facias.

Eſto nobis Domine turris fortitudinis, à facie inimici.

Da nobis Domine auxilium de tribulatione, quia vana ſalus hominis,

In Domino faciemus virtutem : & ipſe ad nihilum deducet tribulantes nos.

Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis.

Deus tu converſus vivificabis nos, & plebs tua lætabitur in te.

Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam : & ſalutare tuum da nobis.

Sacerdotes tui induantur juſtitiam : & ſancti tui exultent.

Domine Deus virtutum converte nos : & oſtende faciem tuam ; & ſalvi erimus.

Domine exaudi orationem meam : Et clamor meus ad te veniat.

His autem precibus finitis, dicat ſacerdos has Orationes.

Dominus vobiſcum, &c.

Oremus.

OMnipotens & mitiſſime Deus, reſpice propitius preces meas, & libera cor meum de malarum tentatione cogitationum, ut ſancti Spiritus dignum fieri habitaculum merear.

Deus, cui proprium eſt miſereri ſemper & parcere, ſuſcipe deprecationem noſtram, & quos delictorum catena conſtringit miſeratio tuæ pietatis abſolvat.

Exaudi quæſumus Domine ſupplicum preces, & confitentium tibi parce peccatis, ut pariter nobis indulgentiam tribuas benignus, & pacem.

Omnipotens ſempiterne Deus, miſericordiam tuam nobis oſtende ſupplicibus, ut qui de meritorum qualitate diffidimus, non judicium, ſed indulgentiam ſentiamus.

Omnipotens Deus, miſericordiam tuam nobis placatus impende, ut qui te contemnendo culpam incurrimus, confitendo veniam conſequamur.

Poſtea ſurgens ad induendum ſe veſtimentis ſacerdotalibus, primò dicat.

INtervenientibus pro nobis omnibus Sanctis, & electis tuis, actiones noſtras quæſumus Domine, & aſpirando præveni, & adjuvando proſequere, ut omnis oratio, & cuncta noſtra operatio à te ſemper incipiat, & per te cœpta finiatur.

Tunc lavet manus hunc verſum dicendo.

LAvabo inter innocentes, &c.

Oremus.

LArgire ſenſibus noſtris omnipotens Deus, ut ſicut hic exteriùs abluuntur inquinamenta manuum, ſic à te mundentur interiùs pollutiones mentium, & creſcat in nobis augmentum ſanctarum virtutum.

Cum ſe exuerit quotidianis veſtibus, dicat.

COnſcinde Domine ſaccum meum, & circumda me lætitia ſalutari.

Hos pſalmos interim dum paratur Epiſcopus, circumſtantes Clerici cantent.

QUam dilecta tabernacula, *&c.* Benedixiſti Domine terram, *&c.* Inclina Domine aurem tuam, *&c.* Fundamenta ejus in montibus, *&c.* Domine Deus ſalutis meæ. Credidi propter quod locutus ſum. Memento Domine.

Induendum ad Ephot, vel Amictum.

HUmeros meos ſancti Spiritus gratia tege Domine, reneſque meos vitiis omnibus expulſis præcinge ad ſacrificandum tibi viventi, & regnanti in ſæcula ſæculorum.

Ad Albam.

CIrcumda me Domine fidei armis, ut ab iniquitatum flagitiis erutus, valeam æquitatem & juſtitiam cuſtodire.

Oratio ad Albam.

OMnipotens ſempiterne Deus, te ſuppliciter exoro, ut fraude omnium fuſcatorum exutus, alba veſte indutus te ſequi merear ad regna, ubi vera ſunt gaudia.

Ad Cingulum.

CIrcumcinge lumbos meos Domine zona juſtitiæ, & circumcide vitia cordis, & corporis mei.

Ad Præcinctorium.

PRæcinge me Domine virtute, & pone immaculatam viam meam.

Ad Stolam.

STola juſtitiæ circumda Domine cervicem meam, & ab omni corruptione peccati purifica mentem meam.

Oratio ad Stolam.

DIrumpe Domine vincula peccatorum meorum, ut jugo tuæ ſervitutis innixus, valeam tibi cum timore & reverentia famulari.

Ad Subtile.

INdue me Domine veſtimento ſalutis, & circumda me lorica fortitudinis.

Ad Dalmaticam

INdumento hoc typico priſcorum patrum ritu in modum crucis tramitibus purpureis contexto veſtitus, humiliter poſtulo, ut ex commemoratione paſſionis tuæ, fiam tibi Domine Jeſu Chriſte jugiter gratioſus, qui vivis, &c.

Ad

Ad Caſulam.

INdue me Domine ſacerdotali juſtitia, ut induci merear in tabernacula ſempiterna

Oratio ad Caſulam.

INdue me Domine ornamento humilitatis, & charitatis, & concede mihi protectionem contra hoſtem inſidiatorem, ut valeam puro corde, & caſto corpore laudare nomen tuum ſanctum in ſæcula ſæculorum. Amen.

Cum Mappulam acceperit.

INveſtione iſtius mappulæ ſubnixè deprecor Domine, ut ſic operer in temporali converſatione, quatenus exemplo priorum patrum in futuro merear perenniter gaudere per omnia, &c.

Cum Mappulam induerit.

DA Domine virtutem manibus meis ad abſtergendam omnem maculam immundam, ut ſine pollutione mentis, & corporis valeam tibi ſervire. Amen.

Ad induendas manus.

CReator totius creaturæ, dignare me indignum famulum tuum indumentis juſtitiæ, & lætitiæ induere, ut puris mentibus ante conſpectum tuum aſſiſtere merear mundus.

Ad Annulum.

CIrcumda Domine digitos meos virtute, & decora ſacrificatione.

Ad Rationale.

DA nobis Domine veritatem tuam firmiter retinere, & doctrinam veritatis plebi tuæ dignè aperire.

Poſt quam infulatus fuerit dicat hanc Orationem.

ROgo te altiſſime Sabaoth, pater ſancte, ut me tunica caſtitatis digneris accingere, & meos lumbos baltheo tui amoris ambire, ac renes cordis, ac corporis mei charitatis igne perurere, quatenus pro peccatis meis poſſim dignè intercedere, & aſtantis populi peccatorum veniam promereri, ac pacificas ſingulorum hoſtias immolare; me quoque audacter Domine ad te accedentem non ſinas perire, ſed dignare me mundare, lavare, ornare, & leniter, ac benignè ſuſcipere, Pater ſanctiſſime, qui cum Filio, & Spiritu ſancto vivis, & regnas Deus in ſæcula ſæculorum. Amen.

Inde confeſſio ſingularis.

DOmine Deus omnipotens, qui es trinus & unus, & ubique præſens, tibi confiteor omnia peccata mea, quæ ſi non confiterer, te tamen latere non poſſunt, quia peccavi nimis in cogitationibus, in lo-

cutionibus, diverſiſque operibus malis, & multis, & quia ego miſer, & miſerabilis, Domine, propter duritiam & nequitiam cordis mei, niſi tu adjuves me, in ipſa peccatorum meorum morte perduro, propterea propter te miſerere mei, qui vivis, & regnas.

His omnibus ritè peractis dicat Epiſcopus preces has.

EXurge Domine adjuva nos: Et redime nos propter nomen tuum.

Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos: Quemadmodum ſperavimus in te.

Deus tu converſus vivificabis nos: Et plebs tua lætabitur in te.

Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam: Et ſalutare tuum da nobis.

Ne intres in judicium cum ſervis tuis Domine: Quia non juſtificabitur in conſpectu tuo omnis vivens.

Domine ne memineris iniquitatum noſtrarum antiquarum: Citò anticipent nos miſericordiæ tuæ, quia pauperes facti ſumus nimis.

Propitius eſto peccatis noſtris Domine: Propter nomen tuum Domine.

Domine exaudi orationem meam: Et clamor meus ad te veniat.

Sequuntur Orationes. *Oremus.*

FAc me quæſo omnipotens Deus ita juſtitia indui, ut in ſanctorum tuorum merear exultatione lætari, quatenus emundatus ab omnibus ſordibus peccatorum conſortium adipiſcar tibi placentium Sacerdotum; meque tua miſericordia à vitiis omnibus exuat, quem reatus propriæ conſcientiæ gravat. Qui, &c.

Alia.

AUres tuæ pietatis mitiſſime Deus, inclina precibus meis, & gratia ſancti Spiritus illumina cor meum, ut tuis myſteriis dignè miniſtrare, atque æterna charitate diligere te merear. Per, &c.

Ad Incenſum imponendum.

IN nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti, ſit benedictum hoc incenſum in odorem ſuavitatis Domino, & in remiſſionem omnium peccatorum noſtrorum. Amen.

Ad oſculandum Evangelium.

PAx Chriſti in viſceribus noſtris permaneat.

Cum egreditur Epiſcopus de Sacrario, dicat.

DEduc me Domine in via tua, & ingrediar in veritate tua, lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum. Voluntariè ſacrificabo tibi, & confitebor nomini tuo Domine, quoniam bonum eſt.

Eccleſiam intrans dicat.

INtroibo in domum tuam Domine, & adorabo ad templum ſanctum tuum in timore tuo.

Domine deduc me in juſtitia tua propter inimicos meos; dirige in conſpectu tuo viam meam.

Averte Domine oculos meos, ne videant vanitatem, in via tua vivifica me. Deus propitius eſto mihi peccarori.

Interim cum Proceſſione egrediens ad gradus hunc pſalmum pro ſe cum eum deducentibus cantet.

DOminus regit me, & nihil mihi deerit, &c.

Cum Verſu.

VIrga tua, & baculus tuus &c. *Quo finito ſubjungat orationem hanc.*
Dominus vobiſcum. Et cum ſpiritu tuo.

Oremus.

DOminus Deus omnipotens, qui es magnus, & mirabilis Dominus, qui nobis donaſti introitum in Sancta Sanctorum, incarnationem Unigeniti Filii tui Domini noſtri obſecrantes, poſtulamus benignitatem tuam, quia in timore ſumus, & tremore, volentes aſſiſtere ante ſanctum, & glorioſum Altare tuum, ut emittas ſuper nos donum gratiæ Spiritus ſancti, & innoves animas noſtras, & corpora, ut mundo corde offeramus tibi ſacrificium, donum fructiferum in remiſſionem peccatorum noſtrorum, & populi tui per gloriam; & humanitatem Jeſu Chriſti filii tui, qui tecum &c.

Coram Altare autem ſtans cum Proceſſione proferens confeſſionem det indulgentiam Miniſtris hanc.

INdulgentiam, & remiſſionem ipſe occultorum omnium cognitor per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum Filium ſuum, unà cum Spiritu ſancto, contritionem ſpiritus, gemitum cordis, & confeſſionem oris veſtri blandè, & venerabiliter ſuſcipere dignetur, quique mulieri peccatrici omnia peccata dimiſerat lachrymanti, & latroni ad unam confeſſionem clauſtra aperuit Paradiſi, ipſe vos redemptionis ſuæ participes ab omni vinculo peccatorum abſolvat, & membra aliquatenus debilitata ſuæ medicina miſericordiæ ſanata, corpori ſanctæ eccleſiæ redeunte gratia reſtituat, atque in perpetuum ſolidata cuſtodiat. Qui vivit, & regnat.

Data indulgentia adnectat has Orationes.

Oremus.

OMnipotens ſempiterne Deus, te humiliter deprecamur, ut non nos permittas perire, quia tua creatura ſumus, ſed concede no-

bis ſpacium vitæ vivendi, ut ante diem exitus noſtri per veram pœnitentiam, fidemque rectam, & puram confeſſionem tibi omnipotenti Domino in hac præſenti vita placere mereamur. Per, &c.

Alia.

PRæſta quæſumus omnipotens, & miſericors Deus, ut reatus noſtri confeſſio indulgentiam valeat percipere delictorum. Per, &c.

Alia.

FAmulorum tuorum quæſumus Domine delictis ignoſce, & qui tibi placere de actibus noſtris non valemus Genitricis filii tui Domini Dei noſtri, & iſtorum, atque omnium Sanctorum tuorum interceſſione ſaluemur. Per eumdem, &c.

Deinde in eodem loco presbyteris illum ducentibus, & diaconis præbeat oſculum pacis, ipſique poſt acceptam pacem ab epiſcopo, ſinguli aſcendant ad cornu altaris, oſculantes illud. Et redeant presbyteri ad ducendum Epiſcopum ad altare, & in aſcendendo dicat orationem hanc.

DOminus Vobiſcum.
Et cum ſpiritu tuo.

Oremus.

AUfer à nobis quæſumus Domine iniquitates noſtras, ut ad ſancta ſanctorum puris mereamur mentibus introire.

Et dum pervenerit ad Altare imponat per ſe Antiphonam.

INtroibo ad altare Dei, ad Dominum, qui lætificat juventutem meam.

Cum pſalmo. Judica me Deus, & diſcerne cauſam meam de gente.

Quo finito has adnectat preces.

DElictum meum cognitum tibi feci, & injuſtitias meas non abſcondi: iniquitates meas ego cognoſco, & delicta mea contra me ſunt ſemper. Averte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

Redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me. Auditam fac mihi mane miſericordiam tuam: quia in te ſperavi.

Notam fac mihi viam in qua ambulem, quia ad te levavi animam meam.

Eripe me de inimicis meis Domine ad te confugi, doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu.

Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam: propter nomen tuum Domine vivificabis me in æquitate tua.

Educes de tribulatione animam meam, & in miſericordia tua diſperdes inimicos meos.

Et perdes omnes, qui tribulant animam meam, quoniam ego ſervus tuus ſum.

Egredere Domine in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo.

Tunc ſalutat Evang. dicens.

PAx Chriſti, quam nobis per Evangelium ſuum tradidit, confirmet, & conſervet corda, & corpora noſtra in vitam æternam. Amen.

Deinde oſculetur Altare dicens hanc orationem.

OMnipotens ſempiterne Deus, qui me peccatorem ſacris Altaribus adſtare voluiſti, & ſancti nominis tui laudare potentiam, concede quæſo per hujus Sacramenti myſterium, meorum mihi veniam peccatorum, ut tuæ majeſtati dignè miniſtrare, atque æterna charitate diligere te merear. Per, &c.

Poſt hæc ſecretò dicat hanc confeſſionem.

SUſcipe confeſſionem meam unica ſpes ſalutis meæ Domine Deus meus Jeſu Chriſte, quia gula, ebrietate, fornicatione, libidine, triſtitia, acidia, ſomnolentia, negligentia, ira, cupiditate, invidia, malitia, odio, detractione, perjurio, falſitate, mendacio, vana gloria, levitate, & ſuperbia perditus ſum, & omnino cogitatione, locutione, actione, atque omnibus malis extinctus ſum: qui juſtificas impios, & vivificas mortuos, juſtifica me, & reſuſcita me Domine Deus meus. Qui vivis &c.

Alia.

COnfiteor tibi peccata mea æterne Pontifex, & Sanctorum miniſter, & veri tabernaculi ſacerdos, qui ſemel in anno in myſteria ſancta intraſti, & ſanctum immaculatum agnum proprii corporis tui ad hoſtiam dediſti pro peccatis meis. Tibi confiteor, quia debitor ſum tibi non ſolum decem millia talenta delictorum meorum, ſed totius vitæ meæ reddere rationem debeo, quia in omni vita mea nullum mandatum tuum perfectè à me cuſtoditum ſcio, in quo ego ſermone, viſu, auditu, guſtu, greſſu, opere, cogitatione, aut ſuaſione, vel conſenſu me deliquiſſe profiteor. Sed nunc Domine prævenio faciem tuam in confeſſione, & in conſpectu Angelorum, & omnium ſanctorum confiteor tibi peccata mea, veniam poſtulo pro delictis meis, teque obſecro, ut in hoc tempore accepto exaudias me, & in his diebus ſalutis adjuves me, ut in præſenti perfectè valeam recognoſcere peccata mea, & æterno Judici confiteri, & per id veniam mereri omnium delictorum meorum, quatenus ad tremendum judicium tuum ſecurum me ab omnibus accuſationibus inimici facias pervenire. Per eumdem, &c.

Alia.

EGo miſer peccator, qui me præ omnibus Chriſtianis ſceleratiſſimum puto, & ſcio, confiteor Domino, & omnibus Sanctis ejus, omnibus ſceleribus, & flagitiis infinitis ab ineunte ætate uſque in præſentem diem me ſemper occupatum fuiſſe, ſine aliquo Divini timoris intuitu, maximè autem in fornicationibus nimiis, & variis, ſedula ebrietate hoc perpetrante, negligentiis omnigenis, perjuriis, mendaciis, invidia, ſuperbia, malitia, gula, avaritia, rapina, furto, in vana gloria, in arrogantia, in inobedientia, in contumacia, in duritia mentis, in contradictione, in murmuratione, in indignatione, in detractione, in ira, in odio, in maledictione, in ſuſurratione, in triſtitia, in lætitia vana, in loquendo, in reticendo, in increpando immoderate, in remittendo incautè, in dilectione vana, in riſu, in joco, in ſcurrilitate, in diſcordia, in ſeminando diſcordiam, in ficta amicitia, in dando, & accipiendo, & in omnibus ſenſibus corporis me corruptum eſſe confiteor, & in omnibus peſtibus, quæ ad mortem meam pertinent, me gravatum, & repletum eſſe profiteor; in tantùm ut nec homicidii me ſecurum confidam, quia plurimos per meam negligentiam fame mortificatos eſſe puto, quos aliquatenus vivificare potuiſſem, ſi de his, quæ ſuperflua erant, propenſiorem eis curam impendiſſem. Hæc omnia cum ſemper feciſſem, nunquam ea pura confeſſione purgavi, vel debita pœnitentia minui, ſed ſemper gravibus graviora adjeci. Pro his omnibus, & aliis innumerabilibus, quæ non ſolùm non numerare, ſed nec ad memoriam reducere potero, veniam à miſericordiſſimo Domino peto, quia neſcio ubi fugiam ab ira ejus niſi ad illum.

Poſt confeſſionem ſingularem ſequuntur orationes.

TUam Domine clementiam deprecor, ut mihi veniam peccatorum meorum concedas, & me in mandatorum tuorum cuſtodias obſervatione, nec non etiam me, indignum exaudire digneris pro omnibus, quorum confeſſiones, vel eleemoſynas ſuſcepi, vel qui ſe confidentia charitatis mihi commendaverunt, ut ſive vivunt, ſive in tuæ pacis ſpe requieſcunt, tuæ propitiationis perpetualiter ſentiant adjumentum.

Salva me Domine Rex æternæ gloriæ, qui potes ſalvare, da mihi & velle & operari, & perficere quæ tibi placent, & mihi expediunt, da in perturbatione auxilium, in perſecutione ſolatium, & in omni tentatione virtutem, tribue de præteritis veniam, de præſentibus malis emendationem, de futuriſque digneris largiri cuſtodiam. Amen.

Alia.

OBſecro Domine Jeſu cunctas Civitatis meæ portas juſtitiæ facias, ut ingreſſus in eas confitear nomini tuo, tuæque majeſtati cum miniſtris cæleſtibus eam] crebriùs inviſenti non fœtor elati cadaveris occurrat; ſed occupet ſalus muros illius, & portas ejus laudatio.

Alia.

DEus Omnipotens miſerere ſupplici tuo, quia non ſum ſicut innumeri ſervi, contemptu ſæculi ſublimes, juſtitiæ merito glorioſi, caſtitatis laude angelici, velut etiam multi illorum, qui poſt flagitia publica, pœnitendo tibi meruerunt eſſe devoti, qui etîamſi quid boni, tua gratia largiente fecero, quo fine hoc faciam, quâve à te diſtrictione penſetur, ignoro.

Alia.

INdignum me Domine fateor tuis ſacris, qui innumeris quotidie fuſcor peccatis, nam qui te blandis verbis rogare præſumo, improbis ſæpiſſimè factis offendo; tu enim mihi medicinam ingeris ægro, ego ſanitati meæ indeſinenter contraria ago; legem tuam ſacris inditam paginis lego, ſanam verò diſciplinam infelix negligo, ad tuum quidem altare, quaſi devotus accedo, ſed à præceptis tuis contumaci corde recedo, quaſi dignum me in oculis hominum oſtendo, ſed in tuo conſpectu, quem occulta non fallunt, diverſis ſceleribus pollutus ſordeo. Sed tuum eſt Domine Deus dare peccatori cor compunctum, fontemque lacrymarum, quo dignè valeam abluere multitudinem ſcelerum. Meum eſt, ſi donaveris delicta deflere; tuum eſt, ea, ut nubem, citò delere, & licèt palmam amiſerim innocentiæ Inimico ſuadente, ſaltem per confeſſionem veniam merear, te miſerante, ut tibi ſit gloria, laus, & honor, cuncta regenti in ſæcula ſæculorum, &c.

Alia.

DEus propitius eſto mihi peccatori, quia tu es immortalis, & ſine peccato ſolus. Domine Deus meus indulge mihi indigno famulo tuo & peccatori, quia peccator ſum, & indignus, qui præſumo ad ſanctum Altare accedere, & invocare te, quia peccavi coram te, & coram Angelis tuis: ſed per illorum interceſſionem tribue mihi indulgentiam delictorum meorum, & confirma me in ſancta Eccleſia tua in fide Orthodoxorum, & doce me facere voluntatem tuam omnibus diebus vitæ meæ.

Alia.

DOmine Jeſu Chriſte Redemptor Mundi, propitius eſto mihi peccatori omnibus modis in peccatis jacenti, quia tu ſolus Domine immortalis es, & ſine peccato; indulge mihi miſerrimo præſumenti

accedere ad ſanctum altare tuum & invocare te; quia peccavi ab infantia mea uſque nunc coram te, & coram Angelis, & omnibus Sanctis tuis, ſed per illorum interceſſionem tribue mihi divinam clementiam, veniamque peccatorum meorum, & doce me facere voluntatem tuam omnibus diebus vitæ meæ, Amen.

Alia.

DEus miſericordiæ & veritatis, clementiam tuam ſuppliciter deprecor, ut mihi miſero innumerabilium veniam concedas peccatorum, quibus iram tuæ potentiæ provocavi, quatenus te miſerante in hac vita ſecundùm tuam voluntatem purgatus ad æternæ beatitudinis participationem pertingam, cunctis etiam in corpore, ſive extra corpus viventibus, qui mihi ſpiritali, vel carnali conjunctione cohærent; & qui ſe mihi vel confitendo, vel rogando commendaverunt, nec non & quorum pecunias, vel eleemoſynas ſuſcepi, vel qui per meam negligentiam, ſeu malitiam corrupti ſunt, manum miſericordiæ tuæ porrigas, & per ineffabilem largitatem tuam adoptatam eis indulgentiam peccatorum concedas & ad requiem beatorum ſpirituum perducere digneris. Per, &c.

Alia.

CLementiſſime Chriſte fidelium animarum redemptor, propitius quæſo adeſto meis indignis precibus exauditor, qui ad immolandam ſacræ tuæ paſſionis hoſtiam tremens aſſiſto, dum multifaria, & noxia me accuſantia crimina recognoſco, debita altaribus tuis indignus ſacrificia tuo conſpectui offerre præſumo, qui ante tuæ Majeſtatis præſentiam jaceo, corpore, mente, cordeque pollutus, ſed habeas inter hæc tuum antidotum Chriſte, quo ſanare bone Medice animarum vulnera noſtri. Conſcriptum quæſo contra me, Arbiter alme, dele peccati chirographum, ne ultor à me ſuum ultra valeat exigere nummum. Ob hoc tuam Domine clementiam indigno ore, menteque de poſco, ut ſereno familiam tuam, ſacri tui nominis officia præſtolantem digneris aſpicere vultu, ne per me indignum eorum ſalutis pereat pretium, pro quibus dignatus es tuum ſanctum fundendo ſanguinem eſſe redemptio, ſed tua nos ſemper, & ubique protectione conſerva, ut quos pretioſo ſanguine redemiſti in terris, æternâ facias cum ſanctis tuis gloria numerari in cœlis, qui cum æterno Patre, vivis, & regnas Deus in unitate Spiritus ſancti in ſæcula ſæculorum. Amen.

Has orationes interim dicat, donec cantentur Verſus ad introitum, Kyrie eleiſon, & deinde carmen Angelorum.

GLoria in excelſis Deo. Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Laudamus te, benedicimus te, adoramus te, glorificamus

te, Hymnum dicimus tibi, Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam, Domine Deus Rex cœleſtis, Deus pater omnipotens. Domine fili unigenite, Jeſu Chriſte altiſſime, Domine Deus, Agnus Dei, filius Patris, qui tollis peccata mundi, miſerere nobis: Qui tollis peccata mundi, ſuſcipe deprecationem noſtram, Qui ſedes ad dexteram Patris, miſerere nobis, quoniam tu ſolus ſanctus, tu ſolus Dominus, tu ſolus Altiſſimus Jeſu Chriſte, cum Sancto Spiritu in gloria Dei Patris. Amen.

Hæc ſequens Oratio dicatur ab epiſcopo interim donec hymnus Angelicus finiatur.

Oremus.

DEus, qui juſtè iraſceris, & clementer ignoſcis, qui etiam non mortem peccatorum, ſed vitam deſideras, me miſerum, fragilemque peccatorem delictorum ſordibus plenum, à tua pietate non repellas, neque reſpicias ad peccata mea, quæ malè vivendo commiſi, ſed ad immenſas miſericordias tuas, quibus gratuito munere peccantibus ſubvenire conſueviſti. Obſecro itaque Domine, ut immemor ſis peccatorum meorum, & memor miſericordiarum tuarum, vota, preceſque meas dignanter ſuſcipias, & diſſimulatis fragilitatis meæ peccatis, labia mea aperias, & ad confeſſionem me tuæ laudis placatus admittas, qui per incarnationem, & humanitatem D. N. I. Chriſti filii tui dediſti pacem hominibus, & cæleſtium collegium Angelorum, da me & de tuæ pacis ubertate repleri, & de Angelicæ ſocietatis unitate lætari; ſicque me facias his temporalibus officiis intereſſe, ut ad tuas miſericordias in æternum cum illis decantandas perpetuis electorum tuorum choris aggregari præcipias. Per &c.

Finita Angelica laude miſſalem orationem dicat ſacerdos. Deinde lectio recitetur, & inter lectionem, & evangelium, ideſt tempore Gradualis, & Alleluia, ac Sequentia, epiſcopus dicat has orationes.

ANte oculos tuos Domine Deus, conſcientiæ teſtis aſſiſto, rogare non audeo, quod impetrare non mereor. Tu ſcis Domine, quæ aguntur in nobis, erubeſcimus fateri, quod non timemus admittere: verbis tibi tantùm obſequimur, corde mentimur, & quod velle nos dicimus, nolle noſtris actibus approbamus. Sed parce Domine confitentibus, ignoſce precantibus, miſerere te rogantibus. Et quia meus ſenſus in ſacramentis tuis infirmus eſt, & apud te non habent peccatores verba ſine crimine, præſta Domine, ut ſi ex nobis indignis, duri cordis verba non ſuſcipis, per temetipſum veniam largiaris. Qui vivis, &c.

Alia.

CHriſte parce, miſerere mei, non ſecundùm merita mea, ſed ſecundùm miſericordiam tuam. Noli me deſpicere peccatorem. Noli me reprobare, ſed ſuſcipe me ſecundùm eloquium tuum, & vivam, & non confundas me ab expectatione mea. Miſerere mei Domine, quia peccavi tibi, da mihi fontem lachrymarum, fons vitæ, & lux luminis, concede mihi in præſenti vita veram pœnitentiam de peccatis meis, & in bono perſeverantiam. Domine exaudi orationem meam; Qui vivis, &c.

Alia.

QUæſumus immenſam pietatem tuam Deus, ne nos pro noſtra iniquitate condemnes, ſed pro tua pietate in viâ rectâ diſponas, nec ſicut meremur delinquentibus iraſcaris, ſed fragilitati noſtræ invicta bonitate ſubvenias, omnibuſque errantibus indulge juxta magnitudinem pietatis tuæ.

Alia.

MOrdacis conſcientiæ ſtimulis, & delictorum noſtrorum recordatione commoniti, Dominum indulgentiæ deprecamur, ut quidquid dicto, facto, cogitatione deliquimus, ſive lubricæ ætatis impulſu, ſive errore ignorantiæ commiſimus, pietas Domini noſtri ſolvere, ac perdonare dignetur, ut te, Domine, annuente, valeamus quæ mala ſunt declinare, & quæ bona ſunt conſequenter explere, & quia nos feciſti ad tua ſacramenta pertinere, tu clementer in nobis eorum munus operare, omnibuſque errantibus indulge, juxta magnitudinem pietatis tuæ.

Alia.

SI ante oculos tuos Domine, culpas quas fecimus, & plagas, quas vel duriſſimas in hac vita pati poſſumus conferamus, minus eſt, quod patimur, majus eſt, quod meremur; peccati pœnam ſentimus & peccandi pertinaciam non evitamus; in flagellis tuis fragilitas noſtra frangitur, & iniquitas non mutatur; mens ægrota torquetur, & cervix dura non flectitur, vita in dolore ſuſpirat, & tamen in opere non ſe emendat. Si expectamur, non corrigimur; ſi vindicas non duramus; confitemur in correptione quod fecimus; obliviſcimur in viſitatione quod flevimus; ſi impreſſeris manum, facienda promittimus; ſi ſuſpenderis gladium, promiſſa non facimus; ſi ferias clamamus ut parcas; ſi parcis, iterum te provocamus ut ferias; ſi anguſtiæ veniunt, tempus petimus pœnitentiæ; ſi miſericordia ſubveniat, abutimur patientia quæ pepercit: adhuc plaga illata vix præterit, etiam non recolit mens ingrata quod pertulit: ſi citius nos exaudias, ex miſericordia inſoleſ-

cimus; ſi tardiùs, ex impatientia murmuramus. O Domine, volumus te ſervare quod feceris, non timemus negligere quod juſſeris: habes Domine confitentes reos, parce quia pius es. Novimus, quod niſi dimittas, rectè nos punias; ſed apud te eſt multa miſeratio, & propitiatio perabundans; præſta ſine merito quod rogamus, qui feciſti qui te rogarent. Clamantibus autem ad te nobis Domine miſerere. Moveat pietatem tuam vox fidelis, & flebilis, atque illa de qua totum ſperamus pietas non reputet quod offendimus, dum reſpicit quod rogamus; & cum ſit grandis miſeria eſſe nos reos, major tibi ſit clementia erga nos miſeros. Erige nos Domine Deus noſter, & alleva miſericordia tua, ut communione ſalutis, & gaudio charitatis, dum ipſi ſalvari ex munere tuo cupimus, etiam fide & pace cunctarum gentium gaudeamus. Per &c.

Alia.

ANte conſpectum tuæ inæſtimabilis majeſtatis, ſancta Trinitas, & vera Unitas, omnipotens æterne Deus, non ſine debita reverentia, attamen nulla officii dignitate vilis admodum precator accedo, & reus conſcientiæ aſſiſto teſtis, accuſo ego me, & non excuſo, ſed coram teſtibus; ſcilicet omnium Sanctorum tuorum reliquiis, vel omnibus Sanctis tuis in cœlo, & in terra, confiteor omnes injuſtitias meas tibi, quatenus per eorum merita, & interceſſiones remittas omnem peccati mei impietatem, quia ego peccavi in cœlum, & coram te; etiam non ſum dignus vocari filius tuus, peccatorum ſordibus involutus, ſed tu occultorum cognitor miſerere mei, & reſuſcita me de morte animæ meæ, & ſeptiformi gratiâ Spiritus ſancti illumina cor meum, & doce me facere voluntatem tuam ubique, quia Deus meus es tu. Amen.

Alia.

MIſerere Deus omnibus errantibus, & ad te pertinentibus, & his omnibus miſereſce, pro quibus debitores ſumus exorare, vivis ſive defunctis, vel quorum eleemoſynas, & confeſſiones ſuſcepimus, & nomina ad commemorandum conſcripſimus, quatenus his omnibus miſericorditer indulgeas, & vitam æternam concedas, nec non perſequentibus nos, & calumniantibus indulge juxta magnitudinem pietatis tuæ. Amen.

Alia.

SUccurre mihi Deus meus antequam moriar, antequam me tormenta rapiant, antequam me tenebræ obvolvant. Reus enim judicii tui teneor peccati pavore, iram tuam formido; ſi enim vix juſtus ſalvabitur, ego impius ubi ero? quid faciam, dum venerit tremendi ju-

dicii dies? Cum examen judicis venerit, quid reſpondeam? quid verò dicturus ſum, cum ante tribunal Chriſti fuero præſentatus? Melius fuiſſet non in ſæculo procreatum, quàm æterna ſupplicia perpeti cruciandum: Peccavi enim ſæpè in verbo, in facto, in cogitatione, & peccavi crudeliter: nullum invenitur peccatum, cujus ſordibus non ſim ego miſer inquinatus, nullus eſt morbus vitiorum, à quo non contraxi contagium. Semper delicta mea iteravi: plurimos pravis motibus ad iniquitatem perverti: exemplis vitæ meæ multi ſubverſi ſunt. Obſecro vos omnes choros ſanctorum Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Martyrum, & omnium ſanctorum, ut oretis pro me, ut miſereatur mei Deus, & deleat peccata mea, uti auferat iniquitatem meam, & recipiat me in gaudium ſempiternum. Tu Domine miſericors, clemens, & pius, nullum relinquis, nullum reſpuis, nullum ſecludis à miſericordia tua. Converte animam meam in requiem Paradiſi. Tu ovem errantem requiſiſti, & inventam tuis humeris reportaſti ad gregem; quæſo hanc viliſſimam animam manibus attrahe, & offer benedicto, & immortali Patri tuo, coram Cherubim & Seraphim, & coram ſanctis Angelis, ut deliciis paradiſi fruens cum eis dicere poſſim. Gloria Patri immortali, gloria Filio immortali, gloria Spiritui ſancto immortali, in ſæcula ſæculorum. Amen.

Alia.

DOmine Jeſu Chriſte, qui me tuo ſanguine redemiſti, exaudi me peccatorem quotidie peccantem, & in peccatis nimiis jacentem. Tibi ſoli peccavi, te Chriſte confeſſus ſum. Ego peccavi coram te, & coram omnibus ſanctis tuis, in verbis, & in factis, in omnibus cogitationibus meis, quibus excogitare potui. Infelix ego homo! innumerabilia ſunt peccata mea: miſerere mei Deus, omnipotens Deus. Veniam peto coram te & ſanctis tuis, de univerſis peccatis meis præteritis, præſentibus, & futuris. Deus propitius eſto mihi peccatori, & da mihi licentiam in hac vita agendi pœnitentiam; per quam deleam omnia peccata mea, quia neſcio ubi fugiam, niſi ad te Chriſte, quia tu es vita vivorum, & reſurrectio mortuorum. Orate pro me miſero omnes ſancti Apoſtoli, atque Martyres, Confeſſores, & ſanctæ Virgines, atque Viduæ, & omnes Sancti, & electi Dei; orate pro me, ut Deus omnipotens illuminet vultum ſuum ſuper me miſerum, & miſereatur mei. Qui vivit, & regnat, &c.

Alia.

DOmine Jeſu Chriſte, integritatis amator, muni cor meum ab omnibus ſagittis, & inſidiis inimici, & extingue in me omne incendium libidinis, & ad veram humilitatem, & patientiæ tranquillitatem

converte; pectus meum ſuccende charitatis ſtimulis, ut odio habens omnem viam iniquitatis, poſſim cunctis diebus vitæ meæ tibi complacere. Qui vivis, &c.

Alia.

TUam Domine clementiam precor, ut mihi famulo tuo remiſſionem cunctorum tribuas peccatorum, & omnibus pro quibus debitor ſum exorare, vivis ſive defunctis, miſericordiæ tuæ munus impendas, ut ad æternam vitam tua gubernatione perveniant, & tuæ ubique gratiæ dona percipiant. Per, &c.

Alia.

PRojectis nobis Domine in condemnationem operum noſtrorum, da capiti noſtro aquam, & oculis noſtris fontem infunde lachrymarum, ut peccati maculas abluendo, ultrices pœnarum flammas fletuum ubertate vincamus. Et quia tibi Domine non ſunt occulta quæ geſſimus, concede, ut in nobis, non oris ſit tantùm confeſſio, ſed etiam cordis, nec excuſatio criminum, ſed lamentatio peccatorum. Siquidem caſtos cordis noſtri oculos laſciviæ violavit aſpectus, ſunt mores corrupti, diſciplina violata, ſimulatio in vultu, fallacia in verbis, dolus in corde, volubilitas in lingua, operatio ſtulta, mens dubia, concupiſcentia carnalis, ſollicitudo terrena, oblivio animæ, negligentia ſanctitatis, ſuper hæc autem mortis timor increvit. Miſerere nobis Domine, miſerere nobis, & da de præteritis malis veniam, de præſentibus emendationem, & de futuris cautelam. Qui vivis, &c.

Alia.

IMpellit me peccatorem miniſtrandi officium, hoſtiam ſalutarem offerre pro populi delicto: ſed terret conſcientia indebiti ſacerdotii pro reatu, ſi à me omnium ſacerdotum peripſemate ſacrificium offertur, pollutæ conſcientiæ crimen augetur. Si tantæ majeſtati, & univerſæ carnis judici non offertur, negligentiæ reatus adſcribitur. Inter hæc tuæ omnipotens Deus libramen pietatis imploro, cujus ultionis diem accuſante conſcientia pertimeſco, ne me indignum, quæſo, miſericordiâ tuâ judices, quem à tempore pœnitentiæ non excludis.

Suſpende, precor, interventu iſtorum, & omnium ſanctorum meritis ſecurim, donec cultor vineæ admoveat cophinum ſtercoris ad radicem infructuoſæ arboris. Parce mihi Domine clementiſſime, pœnitenti, qui David poſt lapſum clementer ad veniam revocaſti, qui Petri, miſericors amarè flentis lachrymas reſpexiſti; qui Latronem in crucis patibulo tanti facinoris reum, divina gratia illuſtraſti; cui mox obtinuit confeſſio propitium Dei filium, fides præmium, pœna veniam, lamenta gaudia ſempiterna, dum confeſſor in cruce, poſſeſſor extitit

Paradiſi propter crucem. Sed quia verba veniæ tuæ pietatis indigent, quæ indigni ſacerdotis opera non commendant, ſaltem aſtantium vota ſuſcipe, ut & mihi ſuis apud te precibus veniam, & eorum meritis ſacrificia, noſtrorum vulnerum nobis conferant medicinam. At quia Omnipotens, pro omnium peccatis factus es hoſtia ſalutaris, adſis nobis juſtificatio pro delictis, Jeſu Chriſte Salvator Mundi, Qui cum Patre, & Spiritu ſancto vivis, & regnas, &c.

Oratio pro ſemetipſo.

SAlva me Domine Rex æternæ gloriæ, qui potes ſalvare, & da mihi, ut valeam & operari, & perficere quæ tibi placeant, & mihi expediant: Domine ſancte, Pater omnipotens, Deus da mihi in tribulatione auxilium, in perſecutione ſolatium, & in omni tempore tentationis virtutem.

Domine ſancte, piiſſime Pater, da mihi de præteritis delictis veniam, de præſentibus emendationem, de futuris largire cuſtodiam, quia malum dimittere non poſſum, nec bonum facere, niſi ſuccurrat mihi miſericordia tua magna, ut te merear cognoſcere, & timere, & amare ex toto corde. Domine Jeſu Chriſte Redemptor omnium, qui es refugium pauperum & conſolator tribulatorum, per tuam magnam miſericordiam ſis mihi conſolatio in omnibus anguſtiis, & tribulationibus meis, quia non habeo in alium ſpem niſi in te, quia tu es refugium meum, & virtus in tribulationibus meis, quæ invenerunt me nimis. Propterea clamo ex toto corde ad te, ut exaudire me digneris, & hæc omnia, quæ indignus precor, clementia tuæ pietatis merear adipiſci, & quicquid illud eſt quod infelicitas mea à te petere non ſapit, aut non præſumit, id tu pro tua pietate, ac majeſtate tribue, quia tu es conſolatio, & protectio vitæ meæ in omni tempore, &c.

Oratio in quacumque tribulatione.

DEus qui Contritorum non deſpicis gemitem, & mœrentium non ſpernis affectum, adeſto precibus noſtris, quas pietati tuæ pro tribulatione noſtra effundere præſumimus; implorantes ut eas clementer ſuſcipere digneris, tribuaſque, ut quicquid contra nos diabolicæ, atque humanæ moliuntur adverſitates, ad nihilum redigas, & conſilio pietatis tuæ allidas, ut nullis adverſitatibus læſi, ſed erepti de omni tribulatione, & anguſtia, læti tibi in eccleſia tua ſancta gratias referamus per Chriſtum, per quem te ſumme Deus rogamus, ut preces has attendas, & propitiabili dignatione ad hanc noſtram orationem reſpicias, quam tibi pro ereptione ac relevatione à preſſura noſtræ infirmitatis offerimus. Jam Domine reſpice ſuper nos vultu placabili, & miſericordia ſingulari à nobis amove quod ſævitia malorum promit-

tit, quod inimicorum pravitas infert, quod pravorum in conſiliis adverſitas alligat, quod ex judicio imminet, quod ex ſententia pendet, quod conſpiratione machinatur, quod accuſatione confringitur, quod propriæ merentur iniquitates, quod alienis fictionibus alligamur, quod preſſuris dejicimur, quod cruciatibus premimur, quod anguſtiis anguſtiamur. Non juſtitiam tuam, quæſumus Domine in injuſtitiis noſtris exerceas, ſed potiùs pietatem tuam in iniquitatibus noſtris manifeſta; non nos in perſecutione dejicias, non per intolerantiam perdas, ſed per tribulationem exerce, per pietatem attolle, per miſericordiam rege, quò te protegente ab inimicorum jaculis tuti, à præſenti tribulatione exempti, te Dominum vivum in Trinitate conſonâ laudemus voce. Qui cum Unigenito Filio tuo, ſanctoque Paraclito ſpiritu vivis, & regnas per infinita ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio Paſtoris dicenda pro ſe, & pro ſubditis.

Dimitte Domine Deus omnipotens quicquid per intemperantiam mordacis linguæ incauta oris noſtri increpatio momordit in ſubditos, quicquid minus de boni perfectione diximus parce, quicquid incongruum, vel minus temperatè protulimus ignoſce. Non incautum præſumptio puniat, ſed agnoſcentem me iniquitates meas, miſerationis tuæ pietas abſolvat. Et quia non mihi alibi eſt fiducia, niſi in miſericordia tua, Tu & os meum præconio veritatis perarma, & opus pleniore ubertate ſanctifica, ut & indignum ſalves, & commiſſum mihi gregem pro tua pietate ſanctifices. Quidquid in illis vitiatum eſt ſana, & quidquid in me vitioſum inſpicis; cura; ſi quæ vitio tepiditatis meæ, vel incuria contraxerunt delicta, propitius dimitte. Si quo etiam me ignorante, vel ſciente ceciderunt in crimine; atque ſi exempli mei offendiculo proruerunt, manu miſericordiæ tuæ inde eripe, & pro talibus culpis miſero mihi non reſtituas ultionis vicem. His tamen, quibus increpationis viſus ſum adhibere judicium, increpatio proficiat ad ſalutem. Et oratio hæc interpellans commiſſo eos revocet ab errore, ut non perferant tartareos cruciatus, quibus utpote mortalibus pœnitentiæ indiximus leges, quo utrorumque incommodis parcens, & illorum iniquitatibus tribuas veniam, & meam contractam abluas de regendi incommoditate offenſam. Præbe Deus aurem ſacrificiis noſtris, & me, mihique commiſſos tuis adſcribe in paginis, quò cum Grege mihi credito, & à cuncto eluar crimine, & ad te merear pervenire in pace. Pacatum redde Deus noſtrorum cordium habitaculum, expulſione carnalium vitiorum; & quia in ſubditis conor ſummam exercere virtutum, pacatis mentium corporumque incommodis pacificus merear te judicante coronari cum Angelis. Fac ergo quæſumus nos pie-

Deus adſpicientes in conſpectu tuo flammeſcere tuæ gratiæ dono, ut zelus domus tuæ nos comedat, atque ita per vigorem ſancti Spiritus regentes ſubditos temperemus, ut ex diſciplina noſtri regiminis capiant lucrum, & illorum duritia frangatur, ac vita ſanctificetur. Suſcipe Domine noſtrorum votorum libamina, & per hæc quidquid in ſubditos correctionis verbo, vel merito impertimur, non ad diſcordiam noſtri, ſed ad dulcedinis perpetuæ gaudium, & nobis, & illis profeciſſe gaudeamus. Ablue nos omnipotens Deus, & alieno, & proprio delicto, ut in utroque & ſpiritalis gratiæ efficientiam capientes, fiducialiùs tuo nomini ſupplicemus. Per, &c.

Cum Incenſum ante Evangelium in thuribulum mittitur, dicat Sacerdos.

ODore cæleſtis inſpirationis ſuæ accendat, & impleat Dominus corda noſtra ad audienda, & implenda Evangelii ſui præcepta. Qui vivis, &c.

Benedictio ejuſdem.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti benedicatur incenſum iſtud, & acceptabile fiat in odorem ſuavitatis.

Deinde inclinanti ſe diacono dat benedictionem Dei dicens.

BEnedictio Dei Patris omnipotentis, & Filii & Spiritus ſancti, deſcendat ſuper te, & aperiat Chriſtus Dominus os tuum ad dignè, idoneéque pronunciandum ſanctum Evangelium ſuum. Dominus Deus ſit in corde tuo, & in labiis tuis, ut nuncies competenter Evangelium pacis.

Diaconus accipiendo, vel oſculando Evangelium dicat.

DA mihi Domine ſermonem rectum, & bene ſonantem in os meum, ut placeant tibi verba mea, & omnibus audientibus propter nomen ſanctum tunm in vitam æternam. Amen.

Perlecto autem Evangelio, Diaconus dicat.

PEr iſtos ſermones ſancti Evangelii tui, indulge mihi Domine omnia peccata mea.

Et cæteri omnes dicant.

Pax tibi.

Tunc allato incenſo, ſimulque Evangelio ad ſalutandum, dicant ſinguli.

PEr iſtos ſanctos ſermones Evangelii Domini noſtri Jeſu Chriſti, indulgeat nobis Dominus univerſa peccata noſtra.

Quando incenſum offertur dicant ſinguli.

DIrigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo Domine.

Tunc

Tunc ſacerdos incipiat Symbolum, ideſt.

CRedo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli & terræ. Viſibilium omnium, & inviſibilium; Et in unum Dominum Jeſum Chriſtum, Filium Dei unigenitum; Et ex Patre natum ante omnia ſæcula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero. Genitum, non factum, conſubſtantialem Patri; per quem omnia facta ſunt. Qui propter nos homines, & propter noſtram ſalutem deſcendit de cælis. Et incarnatus eſt de Spiritu ſancto ex Maria Virgine, Et homo factus eſt. Crucifixus etiam pro nobis ſub Pontio Pilato, paſſus & ſepultus eſt. Et reſurrexit tertiâ die ſecundùm ſcripturas: Et aſcendit in cælum, ſedet ad dexteram Patris; Et iterum venturus eſt cum gloria judicare vivos & mortuos, Cujus Regni non erit finis. Et in Spiritum ſanctum, Dominum & vivificantem. Qui ex Patre, Filioque procedit, qui cum Patre, & Filio ſimul adoratur, & conglorificatur; Qui locutus eſt per Prophetas. Et unam ſanctam Catholicam, & Apoſtolicam Eccleſiam. Confiteor unum Baptiſma in remiſſionem peccatorum. Et expecto reſurrectionem mortuorum: Et vitam futuri ſæculi. Amen.

Finito Symbolo Apoſtolorum dicat Sacerdos.

DOminus vobiſcum.
Et cum Spiritu tuo.

Deinde lavet manus hanc Orationem dicens.

LArgire ſenſibus noſtris omnipotens Pater, ut ſicut hic exteriùs abluuntur inquinamenta manuum, ſic à te mundentur interiùs pollutiones mentium, & creſcat in nobis ſanctarum augmentum virtutum. Per, &c.

Hæc prædicta oratio dicenda eſt à ſacerdote cum manus lavat, ſive ante Miſſam, vel interim, ſeù poſteà.

Tam diù autem, quàm diù offertorium, & verſus canuntur, has dicat Orationes.

DOmine Deus omnipotens, fac me peccatorem hodie ſecundùm magnam miſericordiam tuam accedere ad ſanctum Altare tuum, & præſta ut non ſit mihi hoc ſacrificium reatus ad pœnam, ſed ablutio ſalutaris ad veniam. Per, &c.

Deus, qui de indignis dignos facis, de peccatoribus juſtos, de immundis mundos; munda cor meum, & corpus meum ab omni cogitatione mala, & ſorde peccati, & fac me dignè, atque ſtrenuè ſanctis Altaribus miniſtrare tuis, & concede propitius, ut in hoc Altari, ad quod indignus accedo, hoſtias acceptabiles offeram pietati tuæ pro peccatis, & offenſionibus meis, & innumeris quotidianis exceſſi-

bus. Et pro Grege mihi commiſſo, & famulis, & famulabus tuis, qui mihi confeſſi ſunt peccata ſua, & ſuas eleemoſynas largiti ſunt. Et pro populo mihi ſubjecto, & omnibus circumſtantibus, omnibuſque mihi familiaritate conjunctis, atque omnibus odio execrabili inſectantibus, & eccleſiæ mihi commiſſæ adverſantibus, cunctiſque ſimul fidelibus Chriſtianis. Et per eum ſit tibi meum votum, atque ſacrificium acceptabile, qui ſe tibi Deo Patri pro nobis obtulit in ſacrificium, qui eſt ſummis Sacerdos, & Pontifex, & ſolus ſine macula peccati. Jeſus Chriſtus Filius tuus Dominus noſter, qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus ſancti Deus, per omnia, &c.

Alia.

MAjeſtatem tuam totis viribus, Deus piiſſime humili prece depoſco, & exoro, ut remittas crimina, quæ caro fragilis à tentatione iniquorum ſpirituum nequiter admiſit: etiam reverti ad ea ultra non ſinas, ſed confirma me in juſtificationibus tuis, & perſeverantiam mihi tribue in illis, & fac me dignum ante conſpectum Majeſtatis tuæ aſtare, & ſacrificium tibi, Domine, caſto corpore, & mundo corde dignè offerre. Per, &c.

Cum autem ornatum fuerit Altare, antequam oblationes accipiat, has orationes humillimè ante altare ſe flebiliter accuſans dicat.

ANte oculos tuos Domine, reus conſcientiæ teſtis aſſiſto, rogare non audeo, quod impetrare non merear; Tu ſcis Domine, quæ aguntur in nobis, erubeſcimus confiteri quod non timemus admittere. Verbis tibi tantùm obſequimur, corde mentimur, & quod velle nos dicimus, nolle noſtris actibus approbamus. Sed parce Domine confitentibus: ignoſce peccantibus: miſerere te rogantibus: Et quia meus ſenſus in ſacramentis tuis infirmus eſt, & apud te non habent peccatores verba ſine crimine, præſta Domine, ut ſi ex nobis indignis, & peccatoribus duri cordis verba non ſuſcipis, per temetipſum veniam largiaris. Qui vivis, & regnas, &c.

Alia.

DEus, qui te præcipis à peccatoribus exorari, tibique contriti cordis ſacrificium offerri, hoc ſacrificium quod ego indignus famulus tuus confiſus de tua miſericordia, tuæ immenſæ majeſtati offerre præſumo, acceptare dignare; & ut ipſe tibi ſacerdos, & ara, & templum, & ſacrificium eſſe merear, propitiatus concede, quo per miniſterii hujus exhibitionem peccatorum meorum adipiſci merear remiſſionem, mihique & his omnibus pro quibus offertur, tuam miſericordiſſimam propitiationem concede. Per, &c.

Alia.

COnſcientia quidem trepidi Domine ad Altare tuum accedimus, ſed fiduciam de tua miſericordia retinemus, & licet ad celebranda ſacrificia ſemper inveniamur indigni, tamen ſi recedimus, veremur de inobedientia condemnari, pro qua re pietate paterna omnipotens Deus, atque placabili vultu cordis noſtri interiora purgare digneris, precamur etiam, licet culpabiles ſimus, noſtrorum tamen tibi ſint placita myſteria conſecrata.

Alia.

ANte conſpectum divinæ Majeſtatis tuæ reus aſſiſto, qui invocare nomen ſanctum tuum præſumo, miſerere mihi Domine homini peccatori, ignoſce indigno ſacerdoti, per cujus manus hæc oblatio videtur offerri. Parce mihi Domine, præ cæteris capitalium criminum labe polluto, & non intres in judicium cum ſervo tuo, quia non juſtificabitur in conſpectu tuo omnis vivens, ſcilicet vitiis, ac voluptatibus carnis aggravatus ſum. Recordare Domine, quod caro ſum, in tuo conſpectu etiam cœli non ſunt mundi, quanto magis ego homo terrenus immundus ſicut pannus menſtruatæ? Indignus ſum Domine Jeſu Chriſte, ut ſim vivens, ſed tu, qui non vis mortem peccatoris, ſed ut convertatur & vivat; da mihi veniam in carne conſtituto, ut per pœnitentiæ labores vita æterna perfrui merear in cœlis, &c. Qui vivis, &c.

Alia.

ALtiſſime Deus ignoſce mihi peccatori, quia totius vitæ meæ ſuperavit me iniquitas; quo vultu te conſpiciam Domine, vel quibus verbis me coram tuis conſpectibus excuſabo? nec enim potero abſcondi ante te, qui ſecreta cordis conſideras. Væ mihi peccatori, qui ſancto Altari tuo indignus aſſiſtens, nullum apud voluntatem tuam mentis ornamentum exhibui: ſed tu Domine miſerator, & miſericors, qui creaſti cuncta ex nihilo, qui me quoque immeritum formaſti, & ſtatuiſti dignè tibi ſervire, non me repellas à cœleſti tuo ſacrario, nec confundas me ante conſpectum tremendæ Majeſtatis tuæ.

Ego verò tibi ſervire, tibi Domine placere propoſui, ſed per meam negligentiam non implevi; ego ergo tam in terris, quàm in cœlo deſtitutum & nudum me eſſe conſpicio, quia mandatorum tuorum non cuſtodivi præcepta. Non eſt igitur mihi ſpes ſalutis in operibus meis, ſed anima mea in ſola pietatis tuæ immenſitate ſuſpenſa eſt, & in multitudine miſericordiæ tuæ confidit, ut eam ſalvam facias, Domine Jeſu Chriſte, qui non vis mortem peccatorum, niſi ut convertantur, & vivant. Reſpice ſecundùm magnam miſericordiam tuam ſuper me mi-

ſerum, & rumpantur funes peccatorum meorum, ut non peream. Reſpice in me Domine de ſede Majeſtatis tuæ, & tenebras cordis mei radio tuæ lucis expelle. Protege me Domine ſcuto veritatis tuæ, ac fidei, ut me diaboli jacula ignita non penetrent; Et quicquid illud eſt, quod infelicitas mea à te petere non ſapit, aut non præſumit, id tu Domine pro virtute tua tribue, quod animam meam ſalvet à morte, & exeunti mihi de hoc cœno tenebrarum manum porrigas, & lumen oſtendas, & illud indulge, quod feci, & concede ne amplius faciam. Amen.

Alia.

IGnoſce quæſo mihi Domine, quem maculatæ vitæ conſcientia trepidum, & criminum meorum confuſio fecit eſſe captivum, & qui pro me veniam obtinere non valeo, pro aliis rogaturus aſſiſto. Profero ad te, ſi digneris Domine, captivorum gemitus, tribulationes plebium, pericula populorum, neceſſitates peregrinorum, inopiam debilium, deſperationes languentium, defectus ſenum, ſuſpiria juvenum, vota virginum, lamenta viduarum, deſolationes eccleſiarum. Sed quoniam me eadem, quæ populum, catena peccati conſtringit; ideo omnes lugeo paſſiones. Non obſit Domine populo tuo oratio ſubjugata peccatis, per me offertur votum, per te Domine meum compleatur officium, quia vivis, & regnas, &c.

Tunc accedens ad Altare, & illud oſculando dicat.

ORo te Domine Omnipotens Deus, ut per merita Sanctorum tuorum, quorum reliquiæ hîc continentur eorum interceſſionibus indulgere digneris mihi omnia peccata mea. Qui vivis, &c.

Tunc convertat ſe ſuſcipere oblationes Presbyterorum aliorumque, Quando quis oblationem in manum epiſcopi, vel Presbyteri offert, dicat.

TIbi Domino creatori meo offero hoſtiam pro remiſſione omnium peccatorum meorum, & cunctorum fidelium tuorum, vivorum ac defunctorum.

Pro ſemetipſo, & pro cuncto populo Chriſtiano.

TIbi Domino creatori meo offero hoſtiam placationis pro delictis meis, & populi tui: peto Domine, ut des nobis veniam omnium peccatorum noſtrorum.

Pro Rege, & Antiſtite noſtro, & pro cuncto clero, ac pro omni populo chriſtiano.

TIbi Domino creatori meo offero hoſtiam placationis & laudis, pro me, & pro Rege noſtro, & Antiſtite noſtro, ac pro cuncto populo chriſtiano: peto Domine, ut des nobis vitam æternam.

Epiſcopus verò, vel presbyter, oblationes accipiens, dicat.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offert famulus tuus N. & præſta, ut in conſpectum tuum tibi placens aſcendat, &c.

Poſt acceptas oblationes à clero, vel plebe, accipiat Diaconus de manu Subdiaconi oblatam, ita dicendo.

ACceptum ſit omnipotenti Deo, & omnibus Sanctis ejus ſacrificium tuum.

Venienſque diaconus ante epiſcopum offerat dicens hoc offertorium.

SUſcipe Domine ſancte Pater hanc oblationem, & hoc ſacrificium laudis in honorem nominis tui, ut cum ſuavitate aſcendat ad aures pietatis tuæ. Per, &c.

Et epiſcopus accipiens oblationem à diacono dicat.

ACceptabilis ſit omnipotenti Deo oblatio tua.

Tunc puro corde offerat Domino oblatam ita dicens.

SUſcipe ſancte Pater omnipotens, æterne Deus, hanc immaculatam hoſtiam, quam ego indignus famulus tuus tibi offero Deo meo vivo, & vero, quia te pro æterna ſalute cunctæ Eccleſiæ tuæ ſuppliciter exoro. Per &c.

Alia.

SUſcipe clementiſſime pater hoſtias placationis, & laudis, quas tibi offero ego indignus famulus tuus, quia tu ſcis figmentum meum, quia peccavi in conſpectu tuo, & non ſum dignus tibi hoſtiam offerre, ſed tu clemens, & miſericors indulge mihi, & indulgentiam quærentem placatus ſuſcipe Clementiſſime. Qui vivis, &c.

Iſta orationes cum oblationes offeruntur ad altare dicenda ſunt, & eſt hac prima quotidiana, & generalis.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero in memoriam incarnationis, nativitatis, paſſionis, reſurrectionis, aſcenſionis Domini noſtri Jeſu Chriſti, & in honorem Sanctorum tuorum, qui tibi placuerunt ab initio mundi, & eorum quorum hodie feſtivitas celebratur, & quorum hîc nomina, & reliquiæ habentur, ut illis proficiat ad honorem, nobis autem ad ſalutem, ut illi omnes pro nobis intercedere dignentur in cœlis, quorum memoriam agimus in terris. Per, &c.

Pro ſemetipſo.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro innumerabilibus peccatis atque offenſionibus meis, ut præterita mihi dimittas, & de futuris me cuſtodias, pro ſalute corporis & animæ

meæ, ut hìc te donante mandata tua cuſtodiam, & in futuro præmia æterna conſequi merear. Per, &c.

Alia pro ſemetipſo.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro me peccatore, & miſerrimo omnium hominum, & pro meis peccatis innumerabilibus, quibus peccavi coram te in dictis, in factis, in cogitationibus, ut præterita mihi dimittas, & de futuris me cuſtodias, & pro ſanitate corporis, & animæ meæ, & pro gratiarum actione de tuis bonis, quibus quotidie utor. Domine averte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

Exaudi Domine vocem deprecationis meæ, dum oro ad te, dum extollo manus meas ad templum ſanctum tuum. Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.

Apologia Sacerdotis.

SUſcipe confeſſionem meam unica ſpes ſalutis meæ, Domine Deus meus, quia peccavi in lege tua in cogitationibus, in verbis, in factis, & multa ſunt peccata mea, & negligens ſum de opere Dei, & de ordine meo, quia peccavi de vana gloria, de ſuperbia, de detractione, de fornicatione, de furto, de falſo teſtimonio, de perjurio, de adulterio, de opere Dei, quod ego negligenter feci, de concupiſcentia carnali, de riſu, de auditu, de viſu, de gula, de crapula, vel de omnibus malis meis; quæ ego negligenter commiſi, veniam inde peto Domine, quia culpabilem me recognoſco.

Alia.

DEus, qui per os David locutus es, Vovete, & reddite Domino Deo veſtro, te ſuppliciter exoro, ut me famulum tuum vigilanter cuſtodias, & oblationem, quam tibi pro memetipſo offero, interveniente Beata Maria ſemper Virgine, clementer accipias, qui vivis, &c.

Alia.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam ego indignus, & peccator famulus tuus tibi offerre præſumo pro abſolutione peccatorum meorum, quatenus te Domino miſerante mihi remiſſio, & indulgentia peccatorum concedatur.

Pro familiaribus, ac fratribus, & ſororibus.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro me peccatore, & noſtræ congregationis ſalute, & pro omnibus in Chriſto fratribus, & ſororibus noſtris, & pro omni populo Chriſtiano, & pro omnibus eleemoſynas nobis facientibus, & pro his etiam, qui ſe commendaverunt in noſtras orationes, & qui noſtri memoriam

in ſuis orationibus habent, ut hîc veniam recipiamus peccatorum, & in futuro præmia conſequi mereamur æterna.

Pro Rege, & populo Chriſtiano.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus pro Rege noſtro, & ſua venerabili prole, & ſtatu regni ſui, & pro omni populo Chriſtiano, & pro eleemoſynariis noſtris, & pro his, qui noſtri memoriam in ſuis continuis orationibus habent, ut hîc veniam recipiant peccatorum, & in futuro conſequi præmia æterna mereantur. Per, &c.

Pro Eccleſia Catholica.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam pro Eccleſia tua ſancta catholica tibi offero, ut tibi grata ſit, & ipſi ſalutaris ſempèr exiſtat. Per, &c.

Pro ſalute Vivorum.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro ſalute famuli N. tui, quatenus te donante perceptâ veniâ peccatorum, vitæ quoque ſempiternæ immenſa gaudia percipere mereatur.

Pro infirmis.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro infirmo famulo tuo N. ut mentis, & corporis recepta ſanitate, in eccleſia tua ſancta tibi laudes referat, & de *verbere* tuo æterna præmia conſequi mereatur.

Pro defuncto.

SUſcipe Sancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro anima famuli tui N. ut per hoc ſalutare ſacrificium purgata ſanctorum tuorum conſortio coadunari mereatur. Per, &c.

Pro defunctis.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro animabus famulorum, famularumque tuarum, & requiem æternam dones eis inter tuos ſanctos, & electos, ut in illorum conſortio vita perfruantur æterna. Per, &c.

Alia.

SUſcipe Sancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus pro omnibus in tui nominis confeſſione defunctis, ut te dexteram auxilii tui porrigente vitæ perennis requiem habeant, & à pœnis impiorum ſegregati, ſemper in tuæ laudis lætitia perſeverent. Per, &c.

Pro omnibus univerſalis.

SUſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam pro ſeniore noſtro, & cuncta congregatione ſancti Petri; meiſque parentibus, fra-

tribus, benefactoribus, fidelibus, amicis, meiſque propinquis, & omnibus circumſtantibus, cunctiſque, qui ſe mihi commendaverunt, & qui pro me orant, ſeù pro quibus debitor ſum exorare, tam vivis, quàm defunctis, tibi offero, quatenus te Domino miſerante, eis & mihi remiſſio, & indulgentia peccatorum concedatur, & vita æterna condonetur. Per &c.

Tunc imponat oblatam altari, & dicat.

SAnctifica Domine hanc oblationem, ut nobis unigeniti filii tui Domini noſtri Jeſu Chriſti corpus fiat. Qui tecum vivit, &c.

Deinde Diaconus accipiat à Subdiacono vinum, & miſceat cum aqua in calice, dicens.

DEus, qui humanæ ſubſtantiæ dignitatem mirabiliter condidiſti, & mirabiliùs reformaſti, da nobis quæſumus per hujus aquæ, & vini myſteria ejus divinitatis eſſe conſortes, qui humanitatis noſtræ dignatus eſt fieri particeps Jeſus Chriſtus.

Tunc Diaconus calicem offerat ſuper altare, & Epiſcopo dicat.

IMmola Domino ſacrificium laudis, & redde Altiſimo vota. Sit Dominus adjutor tuus, mundum te faciat, & dum oraveris ad eum exaudiat te.

Et Sacerdos calicem offerens dicat offertorium iſtud.

OFferimus tibi Domine calicem ſalutaris, & deprecamur clementiam tuam, ut in conſpectu divinæ majeſtatis tuæ cum odore ſuavitatis aſcendat.

Sequitur Oratio.

DOmine Deus Jeſu Chriſte, qui in cruce paſſionis tuæ, de latere tuo ſanguinem & aquam, unde tibi Eccleſiam conſecrares, manare voluiſti, ſuſcipe hoc ſacrificium Altari tuo ſuperpoſitum, & concede clementiſſime, ut pro redemptione noſtra, & etiam totius Mundi in conſpectum Divinæ Majeſtatis tuæ cum odore ſuavitatis aſcendat. Qui vivis, &c.

Poſito Calice ſuper altare dicat ſacerdos.

OBlatum tibi Domine calicem ſanctifica, ut nobis unigeniti tui D. N. Jeſu Chriſti ſanguis fiat. Qui tecum, &c.

Tunc benedicat utroſque elevata manu, & dicat.

IN nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti, ſit ſignatum, ordinatum, ſanctificatum, & benedictum hoc ſacrificium novum.

Adjungat.

VEni ſanctificator omnipotens, æterne Deus, & benedic hoc ſacrificium tibi præparatum. Qui vivis, &c.

Poſtea

Poſtea accipiens epiſcopus thus à diacono, ponat in thuribulum, dicens.

PEr interceſſionem ſancti Gabrielis Archangeli ſtantis à dextris Altaris incenſi, & omnium electorum ſuorum, incenſum iſtud Dominus dignetur benedicere, & in odorem ſuavitatis accipere.

Hæc oratio dicenda eſt, dum Incenſo miſſo in Thuribulum, ipſum Thuribulum ſuper panem & calicem circumducitur.

MEmores ſumus æterne Deus, Pater omnipotens, glorioſiſſimæ paſſionis Filii tui, reſurrectionis etiam ejus, & aſcenſionis ejus in cœlum. Petimus ergo Majeſtatem tuam, ut aſcendant preces humilitatis noſtræ unà cum Incenſo iſto in conſpectum tuæ clementiæ, & deſcendat ſuper hunc panem & ſuper hunc calicem, plenitudo Divinitatis. Deſcendat etiam Domine illa ſancti Spiritus incomprehenſibilis inviſibiliſque majeſtas, ſicut quondam in Patrum hoſtias deſcendebat. Per eumdem, &c. ejuſdem, &c.

Circumiens autem altare cum incenſo Epiſcopus aut Presbyter, dicat.

INcenſum iſtud à te benedictum, aſcendat ad te Domine, & deſcendat ſuper nos miſericordia tua.

Sequitur.

DIrigatur oratio mea, ſicut incenſum in conſpectu tuo Domine.

Quando odor Incenſi porrigitur ſacerdoti & fratribus, dicat unuſquiſque eorum.

ACcendat in nobis Dominus ignem ſui amoris, & flammam æternæ charitatis.

Tunc ſacerdos humillimè ſe convertat ad circumſtantes, dicens.

ORate pro me peccatore, fratres & ſorores, ut meum, & veſtrum ſacrificium acceptum fiat Domino Deo omnipotenti ante conſpectum ſuum.

Tunc reſpondeatur ei à ſingulis.

SUſcipiat omnipotens Deus de manibus tuis ſacrificium, & orationes tuæ aſcendant in memoriam ante Dominum, ipſeque te exaudiat, qui te conſtituit interceſſorem pro peccatis noſtris.

Orent pro te omnes Sancti, & electi Dei, memor ſit omnis ſacrificii tui, & holocauſtum tuum pingue fiat.

Immola Domino ſacrificium laudis, & redde Altiſſimo vota tua.

Exaudiat te Dominus orantem pro omnium ſalute.

Miſereatur tui omnipotens Deus, & dimittat tibi omnia peccata tua.

Dominus ſit in corde tuo, & in ore tuo, & ſuſcipiat ſacrificium ſibi acceptum de manibus tuis, pro noſtra omniumque ſalute.

Tunc converſus ſacerdos ad altare fundat pro ſemetipſo hanc orationem ante ſecreta.

DOmine Jeſu Chriſte, fides & fiducia noſtra, & tota in hujus præſentis vitæ ærumna conſolatio noſtra, me indignum, & peccatorem propitius reſpice & placatus exaudi, & mitte ſanctum Angelum tuum de cœlis, qui hanc oblationem ſuſcipiat & ante conſpectum tuæ miſerationis repræſentet in memoriam mei, ad laudem & gloriam nominis tui. Qui vivis, &c.

Tunc incipiat ſecreta, quibus finitis, & Præfatione dicta, quando alii Sanctus, ſanctus, ſanctus *decantant, hæc oratio curſim dicenda eſt à ſacerdote.*

DOmine Deus, qui non mortem, ſed pœnitentiam deſideras peccatorum, me miſerum, fragilemque peccatorem à tua non repellas pietate, neque aſpicias ad peccata & ſcelera mea, & immunditias turpeſque cogitationes, quibus flebiliter à tua disjungor voluntate, ſed ad miſericordias tuas & ad fidem, devotionemque eorum, qui per me peccatorem tuam deprecantur miſericordiam, & quia me indignum inter te & populum tuum medium fieri voluiſti, fac me talem, ut dignè poſſim tuam exorare miſericordiam pro me & pro eodem populo tuo.

Domine adjunge voces noſtras vocibus ſanctorum Angelorum tuorum, & ſicut illi te laudant inceſſabiliter & infatigabiliter in æterna beatitudine, ita nos quoque eorum interventu te mereamur laudare inculpabiliter in hac peregrinatione. Per, &c.

Hac oratione finita, antequam ſacramenta incipiantur, iterum ſe Domino commendet dicens.

FActurus memoriam ſalutaris hoſtiæ totius mundi, cum illius dignitatem & meam intueor fœditatem, conſcientia torqueor peccatorum. Verùm quia tu Deus multùm miſericors es, imploro, ut digneris mihi dare ſpiritum contribulatum, qui tibi gratum ſacrificium revelaſti, ut eo purificatus vitali hoſtiæ pias manus admoveam, quæ omnia peccata mea aboleat, & ea deinceps in perpetuum vitandi mihi tutelam infundat, omnibuſque fidelibus vivis, & defunctis pro quibus tibi offertur, præſentis vitæ, & futuræ ſalutis commercia largiatur. Qui vivis, & regnas, &c.

Deinde cum ſumma reverentia incipiat, Te igitur, *& Miniſtri ſtantes in gradibus ſuis cantent iſtos pſalmos, uſque dum* Te igitur *finiatur.*

EXaudiat te Dominus
Ad te Domine levavi animam meam.

Miſerere mei Deus ſecundùm magnam
Domine refugium.
Qui habitat in adjutorio.

Deinde Preces.

SAlvum fac ſervum tuum Domine Deus meus ſperantem in te.

Deſiderium cordis ejus tribuiſti ei Domine, & voluntate labiorum ejus non fraudaſti eum.

Vitam petiit à te, & tribuiſti ei Domine longitudinem dierum in ſæculum, & in ſæculum ſæculi.

Oculi Domini ſuper juſtos, & aures ejus in preces eorum.

Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos quemadmodum ſperavimus in te.

Exurge Domine adjuva nos, & redime nos propter nomen tuum.

Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.

Oratio pro ſacerdote.

GAudeat Domine quæſumus, famulus tuus beneficiis impetratis, & cui fiduciam ſperandæ pietatis tribuiſti, optatæ miſericordiæ præſta benignus effectum.

Alia communis.

PRecibus noſtris quæſumus Domine, aures tuæ pietatis accommoda, & orationes ſupplicum, occultorum cognitor benignus exaudi; ut te largiente ad vitam perveniamus ſempiternam. Per, &c.

Infra actionem.

IN primis unà cum famulo tuo Papa noſtro N. & pro omnibus orthodoxis, atque Apoſtolicæ Fidei cultoribus Pontificibus & Abbatibus, Gubernatoribus, & Rectoribus Eccleſiæ ſanctæ Dei, & pro omni populo ſancto Dei.

Memento Domine famulorum famularumque tuarum, cunctorum ſcilicet conſanguinitate mihimet, vel familiaritate, & amicitia conjunctorum, cunctorumque ſua mihi peccata confitentium, meque in tuo nomine bonis reficientium, & omnium circumſtantium.

Hanc etiam oblationem humilitatis meæ, & devotionis, quam tibi offero pro peccatis meis, & criminoſis actionibus meis caſtigandis & dimittendis, pro cæca, & lapidea cordis mei duritia diſſolvenda & illuminanda, quæſo Domine, ut placatus accipias, & ſinum pietatis ſuper me expandas, meque illumines, ſenſum aperias, ſpiritum corrigendi tribuas, & ad te miſero mihi redeundi aditum per lamenta pœnitentiæ concedas. Per Chriſtum Dominum, &c.

Quam oblationem tu Deus in omnibus quæſumus.

Iſtud præfer in eodem Canone, quando concilium, vel conſilium aliquod agitur; poſtquam dixeris æterno Domino vivo, & vero.

HAnc igitur oblationem, quam tibi offerimus pro hujus negotii qualitate, de quo in præſentis diſputationis actione ventilatur, ut benignè ſuſcipias ſuppliciter deprecamur, quatenus, non humano, ſed tuo ſancto conſilio æquoque judicio misericorditer terminatum, vel directum, juſtitiæ, veritatiſque termino finiatur, atque ſecundùm tuam voluntatem modis omnibus ordinetur, & compleatur. Per Chriſtum Dominum noſtrum.

Communicantes, & memoriam venerantes.

Pro ſemetipſo.

MEmento Domine, & miſerere mei, multi enim & magni ſunt languores mei, mali ſunt & peſſimi, ſed major eſt miſericordiæ tuæ multitudo. Miſerere mei Domine qui veniſti in multitudine miſericordiæ, & ſana languores animæ meæ, miſerere mei Domine, & per hoc unicum mundi remedium aliquod ſtillicidium cœleſtis gratiæ arido cordi meo infunde ad cognoſcendum te.

Nobis quoque peccatoribus.

Pro ſemetipſo, & pro debitoribus.

MEmento Domine famulorum famularumque tuarum N. N. Præcipuè deprecor pro his qui memoriam mei coram te in ſuis precibus faciunt, vel qui ſe meis indignis precibus commendaverunt, quique etiam in tuo conſpectu ſua mihi delicta confeſſi ſunt, & qui mihi, vel congregationi tuæ aliquid, charitatis officio ſive pietatis vel largitatis ſuæ ſtudio impenderunt, quique etiam mihi propinquitatis, vel conſanguinitatis, ſeu tuæ charitatis affectu conjuncti ſunt; mihi quoque indigniſſimo famulo tuo propitius eſſe digneris, & ab omnibus delictorum offenſionibus me emundare. Per, &c.

Nobis quoque peccatoribus.

Item pro ſemetipſo in eodem canone dicenda.

MEmento etiam mei, quæſo Deus, & miſerere: & licèt hæc ſancta indignis meis manibus, tibi ſancte Pater, omnipotens, æterne Deus, offerantur ſacrificia, qui nec invocare ſanctum ac venerabile nomen tuum dignus ſum, tamen, quæ in honore, laude, & memoria glorioſiſſimi & dilectiſſimi filii tui D. N. I. C. offeruntur, ſicut incenſum in conſpectu Divinæ majeſtatis tuæ cum odore ſuavitatis accendantur. Per eumdem Chriſtum Dominum, &c.

Nobis quoque peccatoribus.

Item pro ſalute vivorum, & mortuorum.

MEmento etiam Domine famulorum famularumque tuarum, & beatiſſimæ Virginis Mariæ, omniumque Sanctorum tuorum intercedentibus meritis ſuppliciter quæſumus omnipotens Deus, ut famulos, ac famulas tuas, quorum eleemoſynas accepimus, ſeu qui nobis familiaritate conjuncti ſunt, larga miſericordia tua protegas, & ab omnibus impugnationibus defendas; ut tua ubique protectione ſalventur, & animabus famulorum famularumque tuarum, videlicet omnium orthodoxorum, quorum commemorationem agimus, & quorum corpora hîc, & ubique requieſcunt, vel quorum nomina hîc in libro vitæ ſcripta eſſe videntur, indulgentiam & remiſſionem omnium tribuas peccatorum, & in conſortio electorum tuorum habere digneris.

Hic recites nomina quorum velis.

IStis, & omnibus in Fide catholica quieſcentibus, locum pacis, refrigerii, & quietis, ut indulgeas deprecamur. Per Chriſtum, &c.

Nobis quoque peccatoribus.

MEmento etiam Domine famulorum, famularumque tuarum N. N. qui nos præceſſerunt cum ſigno fidei, & dormiunt in ſomno pacis. Ipſis & omnibus in Chriſto quieſcentibus, locum refrigerii, lucis & pacis ut indulgeas deprecamur. Per Dominum, &c.

Nobis quoque peccatoribus,

Expletâ ſecretâ, & oratione Dominicâ cum dixerit

PAx Domini ſit ſemper Vobiſcum;

Miſceatur corpus Dominico ſanguini, & dicatur:

HÆc ſacroſancta commixtio corporis, & ſanguinis D. N. I. C. fiat omnibus nobis ſumentibus ſalus mentis & corporis, & ad æternam vitam capeſſendam præparatio ſalutaris. Per eumdem, &c.

Fiat commixtio & conſecratio corporis, & ſanguinis D. N. I. C. omnibus accipientibus nobis in vitam æternam.

Non mittat epiſcopus in calicem partem oblatæ, ut presbyteri ſolent, ſed expectet, donec finita benedictione epiſcopus communicare debeat: & tunc accipiens partem, quam antea fregerat tenenſque ſuper calicem immittat dicens.

SAcri ſanguinis commixtio cum ſancto corpore D. N. I. C. proſit omnibus ſumentibus ad vitam æternam.

Oratio.

COncede Domine Jeſu Chriſte, ut ſicut hæc ſacramenta corporis & ſanguinis tui, fidelibus tuis ad remedium contuliſti; ita mihi fa-

mulo tuo indigno, & omnibus per me ſumentibus, hæc ipſa myſteria non ſint ad reatum, ſed proſint ad veniam omnium delictorum. Per te Jeſu Chriſte, &c.

Poſt hæc dicta oſculetur altare, dicens.

DOmine Jeſu Chriſte, qui dixiſti Apoſtolis tuis. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, ne reſpicias peccata mea, ſed fidem Eccleſiæ tuæ, eamque ſecundùm tuam voluntatem pacificare, & adunare dignare.

Deinde convertat ſe ad circumſtantes, pacemque ferat dicendo.

HAbete vinculum pacis, & charitatis, ut apti ſitis ſacroſanctis Myſteriis.

Et ipſi invicem ſe pacificando dicant.

PAx Chriſti & Eccleſiæ abundet in cordibus noſtris.

Quando corpus Dominicum ſacerdos in manus accipit, dicat.

PAnem cæleſtem accipiam, & nomen Domini invocabo.

Sequitur oratio.

PErceptio corporis tui, Domine Jeſu Chriſte, quam indignus ſumere præſumo, non mihi proveniat ad judicium & condemnationem, ſed pro tua pietate proſit mihi ad tutamen mentis & corporis. Qui cum Patre, &c.

Alia.

FIat mihi obſecro Domine, hoc ſacramentum tuum, quod indignus, & peccator præſumo percipere confiſus de tua larga clementia ad viſcera miſericordiæ tuæ, & gratiam ſalutis, ad ſanitatem animæ & corporis, remiſſionemque omnium peccatorum, ut non ad judicium, ſed ad remedium illud merear percipere; Salvator mundi, &c.

Cum corpus ſumitur.

COrpus D.N. I. C. ſit mihi remedium ſempiternum in vitam æternam.

Quando calicem in manus accipit ſacerdos, dicat.

QUid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi. Calicem ſalutaris accipiam, & nomen Domini invocabo. Laudans invocabo Dominum, & ab inimicis meis ſalvus ero.

Seqnitur oratio.

COmmunicatio & confirmatio corporis & ſanguinis D.N. I. C. proſit mihi in remiſſionem omnium peccatorum meorum, & conſervet me ad vitam æternam.

Alia ad utrumque.

DOmine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, da mihi hoc corpus, & ſanguinem Filii tui ita ſumere, ut per hoc merear remiſſionem omnium peccatorum accipere, & tuo ſancto Spiritu repleri, quia tu es Deus, & præter te non eſt alius, cujus glorioſum nomen permanet in ſæcula ſæculorum. Amen.

Cum ſanguis ſumitur.

SAnguis D. N. I. Chriſti cuſtodiat me in vitam æternam.

Poſt perceptam communionem.

DOmine J. C. Fili Dei vivi, qui ex voluntate Patris cooperante Spiritu ſancto per mortem tuam mundum vivificaſti, libera me per hoc ſacrum corpus, & ſanguinem tuum, à cunctis iniquitatibus & univerſis malis meis, & fac me tuis obedire mandatis, & à te nunquam in perpetuum ſeparare digneris. Qui vivis, &c.

Alia.

COrpus tuum Domine quod accepi, & calix quem potavi, adhæreant in viſceribus meis, & præſta ut nulla ibi remaneat peccati macula, ubi tua ſancta introierunt ſacramenta. Qui vivis, &c.

Deinde presbyteris & diaconis corpus in manus accipientibus & communicantibus, dicitur ſingulis.

PAx tecum. ℟. Et cum ſpiritu tuo.

Alia.

VErbum caro factum eſt, & habitavit in nobis

Calicem verò cum ſacroſancta commixtione dando, unicuique dicat.

HÆc ſacroſancta commixtio corporis, & ſanguinis D. N. J. C. profit tibi ad vitam æternam.

Subdiaconis autem, ac alio clero communicet hoc modo dicens.

PErceptio corporis & ſanguinis D. N. J. C. ſanctificet corpus & animam tuam in vitam æternam. Amen.

Populo quidem communicando dicat.

COrpus & ſanguis D. N. J. C. profit tibi in remiſſionem omnium peccatorum, & ad vitam æternam. Amen.

Interim dum communicant, dicat.

IGnoſce Domine, quod dum rogare compellor, dum per immunda labia nomen ſanctum tuum aſſumo, & immundorum actuum ſecreta confiteor, non habeo apud te verba ſine crimine: tu enim conſcientiæ meæ vulnera, tu cogitationum mearum occulta noſti, & immun-

ditias meas tu ſolus agnoſcis. Miſerere mei Domine, miſerere: mihi ignoſce myſterii tui ſecreta tractanti, nec indignum miſericordiæ tuæ judices, quem pro aliis rogare permittis, & in quo teſtimonium boni operis non agnoſcis, officium ſaltem diſpenſationis creditæ non recuſes. Salvator miſerere mei.

Poſt perceptam communionem.

QUod ore ſumpſimus Domine, mente capiamus, & de munere temporali fiat nobis remedium ſempiternum. Per. &c.

Oratio.

OBſecro etiam te piiſſime omnium auxiliator, ne ad damnationem æternam mihi proveniat, quod quotidie cum conſcientia polluta nomen ſanctum tuum præſumo invocare, corpuſque Chriſti Filii tui & ſanguinem indignus audeo accipere: quin magis per hoc me expurges ſedulò, & munias ab omnium inimicorum jaculo, ac per eum in me habitare digneris, quem ad hoc miſiſti; ut redimeret nos ab omni inquinamento ſpiritus,& carnis.Per ipſum unigenitum Filium tuum Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, nos omnes ab omni libera malo, & in omni bono conſerva; qui tecum, &c.

Alia.

COnſervent nos Domine munera tua, & æternam vitam tribuant nobis. Per, &c.

Alia.

CUſtodi intra nos Domine gratiæ tuæ munus, ut adversùs omnia præſentis & futuri ſæculi mala, Euchariſtiæ quam percepimus viribus & virtute muniamur. Qui vivis, &c.

Alia.

PRæſta Domine Jeſu Chriſte fili Dei vivi, ut qui corpus, & ſanguinem proprium pro nobis indignis datum edimus & bibimus, fiat nobis ad ſalutem, & ad redemptionis remedium ſempiternum omnium criminum noſtrorum. Per, &c.

Poſtquam Diaconus dixit, Ite Miſſa eſt;

PLaceat tibi Sancta Trinitas obſequium ſervitutis meæ, & præſta, ut ſacrificium, quod oculis tuæ majeſtatis obtuli, ſit tibi placens, mihique, & omnibus, pro quibus illud obtuli, ſit te miſerante propitiabile. Qui vivis, &c.

Finitâ Miſſâ accedat ad Altare, & oſculetur illud dicens.

MEritis, & interceſſionibus Beatæ Mariæ ſemper Virginis, & iſtorum atque omnium Sanctorum ſuorum, miſereatur noſtri omnipotens Deus, qui vivit, &c.

Expletis

Expletis omnibus, epiſcopus de altari ad ſacrarium rediens cum diaconibus, & cæteris quos voluerit, cantet Hymnum trium Puerorum.

BEnedicite omnia opera Domini Domino,
Laudate Dominum omnes gentes.
Laudate Dominum in ſanctis ejus.

Poſtea.

PAter noſter, qui es in cœlis.

Et preces.

COnfiteantur tibi Domine omnia opera tua, Et ſancti tui benedicant tibi.

Exultabunt ſancti in gloria, lætabuntur in cubilibus ſuis.

Exultent juſti in conſpectu Dei: & delectentur in lætitia.

Non nobis Domine non nobis: ſed nomini tuo da gloriam.

Sacerdotes tui Domine induantur juſtitiam, & ſancti tui exultent.

Non intres in judicium cum ſervis tuis Domine, Quia non juſtificabitur in conſpectu tuo omnis vivens.

Domine Deus virtutum converte nos: Et oſtende faciem tuam, & ſalvi erimus.

Benedicat nos Dominus Deus noſter, benedicat nos Deus, & metuant eum omnes fines terræ.

Domine exaudi orationem meam; Et clamor meus ad te veniat.

Oremus.

DEus, quem omnia opera benedicunt, quem cœli glorificant, quem Angelorum multitudo conlaudat, quæſumus te, ut ſicut tres pueros de camino incendii, non ſolùm illæſos, ſed etiam in tuis laudibus conclamantes liberaſti; ita nos peccatorum nexibus obvolutos, velut de voragine ignis eripias, ut dum te pari benedictione laudamus, criminumque flammas, operumque carnalium incendia ſuperamus, hymnum tibi debitum jure meritoque reddamus. Per Dominum noſtrum, &c.

Alia.

DEus, qui tribus pueris mitigaſti flammas ignium; concede propitius per interceſſionem eorum, & merita omnium Sanctorum tuorum, ut nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum, atque tormentorum. Per Dominum, &c.

Alia.

ACtiones noſtras quæſumus Domine, aſpirando præveni, & adjuvando proſequere, ut omnis oratio, & cuncta noſtra operatio à te ſemper incipiat, & per te cœpta finiatur. Per, &c.

Explicit ordo de officio Miſſæ.

ALTERA APPENDIX.

Continet hæc Appendix Fragmentum Miſſæ ab initio uſque ad Evangelium ad inſtar ſuperioris variis precationibus interpolatæ hactenus ineditum, de quo legenda ſunt quæ ſupra notavimus *Lib.* I. *Cap. XII.* §. 4. Atque utinam integram Miſſam haberemus, ſed à codice M. S. avulſa erant in fine plurima folia. Erat codex Monaſterii S. Vincentii Ordinis S. Benedicti, nunc aſſervatur in Bibliotheca Eminentiſſimi Cardinalis Chiſii.

Incipit Ordo qualiter Miſſa celebrari debeat. In primis ſacerdos dicat orationem ad calceandum ſe.

Calcea Domine pedes meos in præparatione Evangelii pacis, & protege me in velamento alarum tuarum.

Ad manus lavandas. *Largire ſenſibus meis omnipotens Pater, ut ſicut exterius abluuntur inquinamenta manuum, ſic à te mundentur interius pollutiones mentis, & creſcant in nobis ſanctarum augmenta virtutum. Per Chriſtum, &c.*

Ad mappam. *Da Domine virtutem manibus meis ad abſtergendam omnem maculam immundam, ut ſine pollutione mentis & corporis valeam tibi ſervire. Per Chriſtum.*

Ad amictum. *Obumbra Domine caput meum umbraculo ſanctæ fidei, & pelle à me nubila ignorantiæ.*

Ad albam. *Indue me Domine veſtimento ſalutis, & circunda me lorica fortudinis.*

Ad zonam. *Domine accinge in me cuſtodiam mentis meæ, ne ipſa mens infletur ſpiritu elationis. Amen.*

Ad ſtolam. *Stolâ juſtitiæ circunda Domine cervicem meam, & ab omni corruptione peccati purifica mentem meam.*

Ad caſulam. *Indue me Domine ornamento humilitatis, charitatis, & pacis, ut undique munitus virtutibus, poſſim reſiſtere vitiis & hoſtibus mentis & corporis.*

Ad manipulum. *Da mihi Domine ſenſum rectum & vocem puram, ut implere poſſim laudem tuam. Amen.*

Deinde cantet cum circumſtantibus clericis hos pſalmos, *Quam amabilia*, id eſt Pſal. 83. qui ſic incipit in verſione Italica & propria Romanæ Eccleſiæ, de qua egimus Lib. II. Cap. III. *Benedixiſti. Inclina Domine. Pater noſter.* Verſ. *Exurge Domine adjuva nos. Fiat Domine miſe-*

ricordia tua ſuper nos. Deus tu converſus vivificabis nos. Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam. Non intres in judicium cum ſervo tuo. Propitius eſto Domine peccatis noſtris. Domine exaudi orationem meam.

Oremus.

AUres tuæ pietatis, mitiſſime Deus, inclina precibus meis, & gratia S. Spiritus illumina cor meum, ut tuis myſteriis dignè miniſtrare, teque æterna charitate diligere merear. Per Dominum noſtrum, &c.

Tum dicat apud ſe. *Rogo te Deus Sabaoth altiſſime, Pater ſancte, ut tunica caſtitatis digneris me accingere, & lumbos meos baltheo tui amoris ambire, ac renes corporis mei igne charitatis exurere, quatenus pro peccatis meis te Dominum meum dignè poſſim intercedere, & aſtantis populi peccatorum veniam promereri, ac pacificas ſingulorum tibi hoſtias immolare, Me quoque indignum audacter ad te accedentem non ſinas perire, ſed dignare me tua pietate mundare, lavare, ornare, tibique idoneum & dignum miniſtrum efficere, leniter me ac benignè ſuſcipere. Praſta mihi hoc omnipotens Pater per unigenitum Filium tuum Dominum noſtrum, qui tecum vivit, &c.*

Fac me quæſo omnipotens Deus ita juſtitia indui, ut in Sanctorum tuorum merear exultatione lætari, quatenus emundatus ab omnibus ſordibus peccatorum conſortium adipiſcar tibi placentium ſacerdotum, meque tua miſericordia à vitiis omnibus exuat, quem reatus propriæ conſcientiæ gravat. Per Chriſtum, &c.

Deinde cum clerici inceperint *Gloria* poſt Introitum, procedat antecedente eum diacono, & ante eum ſubdiacono cum libro Evangelii, & ante ſubdiaconum acolytho cum thymiamate; ante quem duo alii acolythi præcedant cum candelabris & luminaribus, & ſic ordinatè exeant à Secretario cum Antiphona, *Redime me & miſerere mei, ut in eccleſiis benedicam te Deus Iſraël:* & Pſalmo *Judica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingreſſus ſum*: & ut pervenerint ante altare incipiant Pſalmum cum Antiphona *Introibo ad altare Dei*. Pſal. *Judica me Deus & diſcerne cauſam meam*, cum *Gloria Patri*, & repetitur Antiphona. Deinde inclinati faciant confeſſionem diacono ſtante ad dexteram ſacerdotis cum Acolytho, & ſubdiaconus à ſiniſtris teneat librum Evangelii contra faciem ejus. Sequitur confeſſio.

COnfiteor Deo omnipotenti, & iſtis, & omnibus Sanctis ejus, & vobis fratribus, quia ego miſer peccavi nimis in lege Dei mei, cogitatione, ſermonte, & opere, pollutione mentis & corporis, & in omnibus malis, quibus humana fragilitas contaminari poteſt, propterea precor vos, ut oretis pro me miſero peccatore.

Precibus & meritis ſanctæ Dei genitricis & Virginis Mariæ & omnium

Sanctorum ſuorum, miſereatur vobis omnipotens Dominus, & dimittat vobis omnia peccata veſtra, præterita, præſentia, & futura: liberet vos ab omni malo, conſervet vos in omni opere bono, & perducat nos pariter Chriſtus Filius Dei vivi in vitam æternam. Amen.

Indulgentiam & abſolutionem & remiſſionem omnium peccatorum noſtrorum, & ſpatium veræ pœnitentiæ per interceſſionem omnium Sanctorum ſuorum tribuat nobis omnipotens, pius, & miſericors Dominus. Amen.

Verſ. *Converte nos Deus ſalutaris noſter.* Reſp. *Et averte iram tuam à nobis.*

Dignare Domine die iſta. Sine peccato nos cuſtodire.

Fiat Domine miſericordia tua ſuper nos. Quemadmodum ſperavimus in te.

Domine exaudi orationem meam. Et clamor meus ad te veniat.

Oremus.

AUſer à nobis quæſumus Domine iniquitates noſtras, ut ad Sancta Sanctorum puris mereamur mentibus introire. Exaudi quæſumus Domine ſupplicum preces, & confitentium tibi parce peccatis, ut pariter nobis indulgentiam tribuas benignus & pacem. Per Dominum, &c.

Quibus expletis ſubdiaconus apertum librum præbeat ſacerdoti oſculandum. Oſculato autem Evangelio, quod eo die legendum eſt, dicat: *Pax Chriſti, quam nobis per Evangelium ſuum tradidit, conſervet & confirmet corda noſtra & corpora in vitam æternam. Amen.* Et ſubdiaconus claudens librum ponat ſuper altare in ſiniſtro cornu. Cum verò inceperint in choro *Kyrie eleiſon*, acolythi deponant candelabra in pavimento. Diaconus verò accipiat thuribulum de manu acolythi & accedens oſculetur altare, quem ſubſequitur ſacerdos, & inclinatus oret prius hujuſmodi.

Ad te Plaſmator meus, redemptor meus, ſalvator meus, ego miſerrimus ſervus tuus ad te cordis devotione confugio. Tu quia pius es miſerere mei, & ſuſcipe confeſſionem meam unica ſpes ſalutis meæ, Domine Deus meus: Nam gulæ, ebrietatis, & crapulæ vitiis quotidie ſine intermiſſione deſervio, & delector. Fornicationis, pollutionis, & libidinis ſtercoribus ab ipſa penè pueritia putrefactus ſum: & omni ſpurcitia & immunditia libidinis intus exteriuſque maculatus ſum. Triſtitia, accedia, ſomnolentia, iracundia, concupiſcentia, cupiditate, avaritia, invidia, malitia, odio, detractione, ſuſpicione, ſimulatione, perjurio, falſitate, mendacio, negligentia, inobedientia, vana gloria, levitate, ac ſuperbia perditus ſum: & omni mala cogitatione, locutione, ſive actione, atque omnibus malis & iniquitatibus extinctus ſum. Sed tu qui juſtificas impios & vivificas mortuos, juſtifica me & reſuſcita me Domine Deus meus.

Deinde ſurgat & oſculetur altare dicens: *Omnipotens ſempiterne Deus,*

qui me peccatorem ſacris altaribus aſtare voluiſti, & ſancti nominis tui laudare potentiam, concede quæſumus per hujus ſacramenti myſterium, meorum mihi veniam peccatorum, ut tua majeſtati dignè miniſtrare merear. Per, &c.

Et ſic accepto thuribulo de manu diaconi faciat incenſum ſuper altare, & reddat eidem diacono porrigens ei oſculum. Diaconus verò faciat incenſum circum altare, & reverſus odorem præbeat ſacerdoti, redditoque thuribulo acolytho ſtet poſt ſacerdotem, & ſubdiaconus retrò poſt eum. Finitis in choro *Kyrie eleiſon*, ſi tempus fuerit, dicat ſacerdos *Gloria in excelſis Deo.* Deinde verſus ad populum, cum quo verti debet & diaconus, dicat *Dominus vobiſcum*, & orationem. Qua dicta ſubdiaconus contra altare legat epiſtolam, quam dum incipit, ſacerdos & diaconus ſedeant in ſedilibus ſuis ad dexteram partem altaris, juxta quos & ſubdiaconus poſt lectam epiſtolam ſedeat. Deinde canatur Graduale, Alleluia, vel Tractus, ſeu Sequentia. Interim verò dicantur à ſacerdote vel miniſtris iſtæ Orationes.

Oratio.

BEnigniſſime ac miſericordiſſime, ſereniſſime ac clementiſſime Deus, cui omnis Angelica famulatur virtus, cuique quicquid ſanctum ac mundum eſt obſequitur, ante conſpectum divinæ majeſtatis tuæ aſſiſto reus, ſacroſancti myſterii uſurpator ſatis indignus: quin & invocare ſanctum ac venerabile nomen tuum non ſum idoneus, quippe qui ſum innumerabilibus criminibus prægravatus, ſuperbia inflatus, cenodoxia turgidus, invidia demolitus, acedia anxiatus, libidine flaccidus, laſcivia diſſolutus, iracundia ſtimulatus odio inveteratus, detractione perditus, protervia tumidus, ventris ingluvie & gulæ appetitu immoderatus, fallacia repletus, immunditia ſordidatus, amore ſæculi nimis detentus, avaritia irretitus, jactantia elatus, hypocriſi ſubdolus, contentione pertinaciſſimus, diſcordia fraudulentus, ſuſurratione promptiſſimus, rancore cordis & puſillanimitate affectatus, torpore ignavus, in jurando inconſideratus, ſcurrilitate aſſiduus, verbis otioſis & ſuperfluis atque criminoſis deditus, fornicatione tam ſpirituali quàm corporali graviter pollutus, & in cunctis voluptatibus in quibus humana fragilitas labi poteſt miſerrimè præcipitatus; & in omnibus omnino vitiis atque criminibus, in quibus cogitando, loquendo, & operando peccari poteſt, coram examine æquitatis tuæ me graviter peccaſſe & reum eſſe recognoſco & confiteor. Sed tu piiſſime & miſericordiſſime Deus, non intres in judicium cum ſervo tuo, quia non juſtificabitur in conſpectu tuo omnis homo vivens, quippe qui eſt fœnum areſcens, & corruptibilis caro, quotidiéque ad non eſſe tendens

omnino. Quis ergo poteſt mundum de immundo conceptum ſemine facere, niſi tu qui ſolus es Deus? Sicut enim pannus menſtruatæ, ſic immundi ſumus ante majeſtatem claritatis tuæ Domine. In tuo namque conſpectu nec ipſi cœli ſunt mundi, quanto magis nos creati in carne corruptibili, atque homines terreni & immundi? Quid enim dignè offerat mortalis immortali, corruptibilis incorruptibili, mutabilis incommutabili? Sed ut hoc valeret fieri, incarnatus es pro nobis Fili Dei, mundus & incorruptibilis permanens ſicut es. Sacramentum quoque corporis & ſanguinis tui electis tuis tradidiſti, quo efficeremur de immundis mundi, de peccatoribus ſancti, de inceſtis caſti, & de fœditate nitidi, & quo poſſemus ante majeſtatem gloriæ tuæ apparere præclari. Ergo tu Domine ſacerdos ſumme, ſanctificator & ſanctificatio ſacerdotii, miſerere mihi homini peccatori, parce indigno ſacerdoti, ignoſce myſterii tui ſecreta tractanti, nec indignum miſericordiæ tuæ judices, quem pro aliis rogare permittis, & in quo teſtimonium boni operis non agnoſcis, officium ſaltem creditæ non recuſes diſpenſationis. Et fiat mihi hæc ſacroſancti myſterii frequentatio omnium ſcelerum meorum indulta propitiatio, Salvator mundi. Qui vivis, &c.

Alia Oratio.

DEus miſericordiæ & veritatis, clementiam tuam ſuppliciter deprecor, &c. *Extat ſupra in Miſſa Illyrici.*

Alia Oratio.

DEus qui non mortem, ſed pœnitentiam deſideras peccatorum. *Ut ſupra in Miſſa Illyrici.*

SEQUITUR LITANIA.

CHriſte audi nos.
Pater de cælis Deus, miſerere nobis.
Fili Redemptor mundi Deus, miſerere nobis.
Spiritus ſancte Deus, miſerere.
Sancta Trinitas unus Deus, miſerere nobis.
Sancte Sanctorum Deus, miſerere nobis.
Sancta Maria, Ora pro nobis.
S. Dei Genitrix, ora.
S. Mater Domini, ora.
S. Virgo Virginum, ora.
S. Regina cœlorum.
S. Mater miſericordiæ.
S. Michaël.
S. Gabriel.
S. Raphaël.
Omnes S. Angeli & Archangeli.
S. Joannes Baptiſta.
Omnes S. Patriarchæ & Prophetæ.
S. Petre.
S. Paule.
S. Andræa.
S. Jacobe.
S. Joannes.
S. Jacobe.

S. Philippe.
S. Bartholomæe.
S. Matthæe.
Omnes ſancti Apoſtoli & Evangeliſtæ.
S. Dionyſi.
S. Stephane.
S. Corneli.
S. Cypriane.
S. Sebaſtiane.
S. Chryſante.
S. Georgi.
S. Aureli.
S. Proceſſe.
S. Januari.
S. Hermes.
S. Vite.
S. Mercuri.
S. Cæsâri.
S. Pancrati.
S. Adelberte.
S. Cyriace.
S. Evatice.
S. Phocas.
S. Joannes & Paule.
SS. Tiburti & Valeriane.
SS. Fauſtine & Jovita.
SS. Sergi & Bacche.
SS. Nazari & Celſe.
SS. Feliciſſime & Agapite.
SS. Nicander & Marciane.
SS. Valentine & Hilari.
SS. Cirine & Maxime.
SS. Quadraginta Martyres.
S. Fortunate cum ſociis tuis.
Omnes ſancti Martyres.
S. Gregori.
S. Martine.
S. Ambroſi.
S. Pauline.
S. Maxime.
S. Felix.
S. Nicolae.
S. Remigi.
Omnes SS. Pontifices & Confeſſores.
S. Benedicte.
S. Maure.
S. Placide.
S. Severine.
S. Romane.
Omnes SS. Monachi & Heremitæ.
S. Scholaſtica.
S. Cæcilia.
S. Daria.
S. Catharina.
Omnes ſanctæ Virgines.
Omnes Sancti & Sanctæ Dei.
Propitius eſto, Parce nobis Domine.
Ab inſidiis dæmonum, Libera nos Domine.
A periculo mortis. Libera.
Ab immundis cogitationibus.
A dominatu omnium vitiorum.
A cæcitate cordis.
Ab omni malo.
Peccatores, Te rogamus audi nos.
Ut parcas nobis, Te.
Ut nobis ſpem certam dones.
Ut fidem rectam tribuas.
Ut charitatem perfectam conferas.
Ut cunctorum in nobis vitiorum monſtra mortifices.
Ut omnium nos virtutum prærogativa vivifices.
Ut nobis per incarnationem tuam introitum in ſancta ſanctorum pandas.

Ut per hoc ſacroſanctum myſterium animas & corpora noſtra renoves.
Ut per hoc conſcientias noſtras purifices.
Ut hoc terribile myſterium non ſinas nobis fieri ad judicium.
Ut iſtud ineffabile ſacramentum mundis manibus tractemus.
Ut puris mentibus ſumamus.
Ut indulgentiam omnium peccatorum per hoc conſequamur.
Ut per hoc tibi ſemper inhærere valeamus.
Ut per hoc & tu in nobis, & nos in te manere mereamur.
Ut gratiam S. Spiritus cordibus noſtris infundere digneris.
Ut cunctum populum chriſtianum pretioſiſſimo ſanguine tuo redemptum conſervare digneris.
Ut locum pœnitentiæ nobis concedas.

Pater noſter. *Verſ.* Converte nos Deus ſalutaris noſter.
Dignare Domine die iſta.
Miſerere nobis Domine.
Fiat Domine miſericordia tua ſuper nos.
Delicta juventutis meæ & iguorantias meas.
Adjuva nos Deus ſalutaris noſter.
Non intres in judicium cum ſervo tuo Domine.
Domine non ſecundùm peccata noſtra facias nobis.
Non nobis Domine, non nobis.
Exurge Domine adjuva nos.
Domine exaudi orationem meam.

Sequitur Oratio.

ADjuva nos Domine Deus noſter tuorum deprecatione Sanctorum, ut omnium beatorum Angelorum, Archangelorum, cunctorum ſpirituum ſupernorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Evangeliſtarum, Martyrum, Confeſſorum, Sacerdotum, Levitarum, Monachorum, Virginum, Viduarum, Innocentium, atque omnium fidelium tibi in cælo & in terra miniſtrantium, quorum hodie feſta geruntur per univerſum mundum, eorum nos peccatores & indigni quod optamus & indigemus opportuno tempore ſentiamus auxilium. Per te Jeſu Chriſte Salvator mundi. Qui vivis, &c.

Alia Oratio.

COnſcientia quidem trepida omnipotens Deus ad altare tuum accedo, ſed ſi dimitto vereor de inobedientia condemnari. Parce ergo mihi Domine indigno famulo tuo, & licèt ad tanta myſteria celebranda ſemper indignus inveniar, tamen fiduciam de tua miſericordia

cordia retineo. Pro qua re Deus omnipotens dignare me paterna pietate, placidoque vultu reſpicere, & cordis mei interiora purgare; & ſi ego reatu culpabilis exiſto, beatæ tamen & glorioſæ ſemperque Virginis Mariæ, & omnium ſanctorum tuorum obtentu ſint tibi in omnibus placita mea miniſteria. Qui vivis, &c.

Alia Oratio.

DOmine Deus omnipotens qui es trinus & unus, ubique præſens, ubique totus, tibi confiteor omnia peccata mea, quæ ſi non confiterer, te tamen Domine, quem occulta non fallunt, latere non poterant: quia peccavi nimis in cogitationibus, locutionibus, diverſiſque operibus malis & multis. Et quia ego miſer & miſerabilis propter duritiam cordis mei, niſi tu adjuves me, in ipſa peccatorum meorum morte perduro, propterea precor te, miſerere mei. Qui vivis & regnas in ſæcula ſæculorum. Amen.

Alia.

DEus qui de indignis dignos, de immundis mundos, de peccatoribus efficis juſtos, munda cor meum & corpus meum àb omni ſorde & contagione peccati, & fac me dignum ſacris altaribus tuis miniſtrum, & concede propitius, ut in hoc altari ad quod indignus miniſtraturus accedo, hoſtias acceptabiles atque placabiles offeram pietati tuæ pro omnibus peccatis & offenſionibus meis, & innumeris quotidianis exceſſibus, & pro omnibus qui ſe meis indignis precibus commendaverunt, ſed & pro omnibus fidelibus Chriſtianis, & pro omnibus circumſtantibus, omnibuſque mihi familiaritate vel conſanguinitate conjunctis, & pro omnibus etiam qui mei memoriam in ſuis orationibus faciunt: & per eum ſit tibi meum votum atque ſacrificium acceptabile, qui ſe tibi Deo Patri obtulit in ſacrificium Jeſus Chriſtus Dominus noſter. Qui tecum, &c.

Alia.

INdignum me Domine fateor tuis ſacris, qui innumeris quotidie fuſcor peccatis. *Extat totidem verbis in ſuperiori Miſſa Illyrici.*

Alia.

ALtiſſime Deus ignoſce mihi, &c. *Extat etiam ſupra aliquot verbis additis & immutatis.*

Bb

Alia.

IMpellit me miniſtrandi officium hoſtiam ſalutarem offerre pro populi delicto, ſed terret conſcientia indebiti ſacerdotii, &c. *Habetur item in ſuperiori Miſſa.*

Cætera deſunt.

FINIS.

INDEX
RERUM, ET VERBORUM.

A

ABlutio. 512
Abſolutio publicè pœnitentium 137. 382
Abſolutio quibus olim negata. 131. 505
Acerra. 272
Æthiopum, ſive Abaſſinorum ritus. 59
Agape Chriſtianorum. 3
Agenda. 15
Actio idem ac canon. 421
Agnus Dei. 472. 473
Agnum offerri à Romanis, calumnia Photii. 390
Alleluia. 368
Aliturgici dies. 139
Albani & eorum ritus. 58
Alba. 226
Altarium uſus & origo. 164
Altaria olim lignea, tum lapidea & argentea. 165. *plura in eadem eccleſia.* 109. *conſecrata cum reliquiis Martyrum.* 162
Altare portatile. 166
Altaris veſtes & ornamenta. 281. 282
Ambroſius an ſit auctor librorum de Sacramentis. 44. 45
Ambroſianorum Miſſa. 65
Amen. 354. 441. 480
Amictus. 225
Amula. 398. 399
Anaphora. 18
Anaboladium. 226
Antimenſia. 166
Anulus. 240. 241
Apologiæ ante Miſſam. 302
Apoſtolorum prima Miſſa, ejuſque ritus. 27. 31
Apoſtolorum Liturgiæ. 49. & ſeqq.
Apoſtolium, 160
Aqua vino miſcenda. 405. *eam Græci bis miſcent.* 406
Aquamanile. 267
Area & cœmeteria. 158. 159
Armeniorum ritus. 60. *utuntur azymis.* 199
Archipresbyter. 293
Archidiaconus. 293
Armarius. 456
Aſtericus. 268
Audientes. 134
Azymi & fermentati controverſia. 200. *Eccleſiam Latinam diu fermentato uſam.* Ibid.
Azymorum uſus quando & qua occaſione inceperit. 215

B

Baculi olim depoſiti cum legeretur Evangelium. 376
Baculus paſtoralis. 244
Baſilii liturgia. 55
Baſilica. 161
Baſilicarii. 294
Benedictio pro Collecta ſive oratione. 350. 470
Benedictiones frugum & aliarum rerum quo loco olim in Miſſa fierent. 455. 456
Benedictiones epiſcopales poſt orationem Dominicam. 465
Benedictio duplex in Miſſa, & alia quædam de Benedictionibus. Ibid.

C

Caligæ. 237
Calix, & de eo multa. 254
Calix baptiſmi. 261
Calumniæ Ethnicorum adversùs Chriſtianos. 24
Camiſia. 226
Campanarum origo. 190. *ad quem ſpectet eas pulſare.* 196
Campanæ Religioſorum. Ibid. & 197
Campanæ pulſatio ad elevationem. 442
Candelabra. 378
Canon Miſſæ. 420. *ejus nomina, & auctor.* 421
Canonis interpolatio damnatur. 420. 450
Cantatorium. 275
Cantorum ordinatio apud Orientales. 297
Cantores aquam offerebant. 399
Cantorum ſchola. 295. *olim populus cantare ſolebat.* Ibid. & 346
Cantus eccleſiaſticus. 293
Cantus alterni origo. 333. *cur in cantu eadem verba repeti ſoleant.* 388
Canticum trium puerorum. 519
Cappa. 249
Carmelitarum preces poſt elevationem. 443. 444
Caſula. 235
Caſubula. 236
Catechumenorum diſciplina & claſſes. 120. 121. 128. 136
Cemeliarches. 263
Chartæ piarum donationum poſitæ in altari. 396
Chirothecæ. 240
Chriſmale. 276
Chriſtus ſacrificii inſtitutor. 21. *pictus in forma agni.* 472
Chryſoſtomi Liturgia. 57
Cingulum. 226. 227
Clauſula orationis, Per Dominum noſtrum. 353
Clementis Miſſa. 52
Clocca. 196
Cœmeteria. 158. 159
Cochlear. 268
Cola, colum, colatorium. 267
Colchi & eorum ritus. 58
Collecta. 14. 15. 349
Colobium. 250
Comes S. Hieronymi. 363
Compagi. 237
Competentes. 121. 126
Communicatio cum Sanctis. 321
Communio idem ac Miſſa. 16
Communio duplex. 392

Communio mortuorum. 393. 487
Communio ſanguinis cur dicta confirmatio. 265
Communio, id eſt Antiphona populo communicante. 477
Communionis varii ritus. 478. *frequentia.* 479. *abuſus.* 488. *ordo* Ibid. & 489
Communicantium ſitus. 490
Communio ſub utrâque ſpecie. 491. *ſub una tantùm.* 493
Communio intincta. 497
Communio puerorum. 499
Communio Laïca, & Eccleſiaſtica. 503
Communio peregrina. 506
Conciliorum origo, auctoritas, frequentia. 38
Confeſſio ante Miſſam. 315
Confeſſio ſacramentalis. 301
Confeſſorum feſta quando agi cœperint. 115
Conſecratio. 440
Conſiſtentes. 134
Conſtitutionum Apoſtolicarum ſub nomine Clementis auctoritas. 53
Copti & eorum ritus. 59
Coſmas & Damianus Martyres qui fuerint. 437. poſt 432
Corporale. 276
Cortina ante presbyterium. 278
Crucis ſignum. 271. 272
Crux pectori appenſa. 238
Crypta urbis. 157. 158

D

D*Almatica.* 239. 249
Defunctorum memoria. 449. 450
Denuntiationes in Miſſa quo loco fierent. 472
Diaconi. 283
Diaconiſſæ. 287
Diaconicon. 224
Dicerion. 268
Dies Aliturgici. 139. *Liturgici.* 143. *Polyliturgici.* 145
Dionyſii Miſſa & de illo judicium. 53
Dioſcori Liturgia. 59
Diptycha. 431. 450
Diſcus. 262
Dominus vobiſcum. 344
Domine non ſum dignus. 478
Dominicum pro Miſſa. 15. *pro Templo.* 160
Dominicale. 481
Durandi error. 152

E

E*Ccleſiæ & templi diſcrimen.* 156.
Elevatio Euchariſtiæ. 442
Emboliſmus. 461
Energumeni. 130
Encolpion. 238
Ephrem Syri hymnus. 62
Epiſcopi ſepulti ſub altari. 164
Epiſtolæ Pontificum uſque ad Siricium cujus auctoritatis. 12. & 13.
Epiſtolæ Epiſcoporum lectæ in Eccleſia. 362
Epiſtola & Evangelium olim à lectore legebantur. 365. 373
Epiſtolæ nomen & uſus. 363
Epitrachelion. 233
Epigonatium. 245
Epimanicion. 229

Epomadion. 249
Evangelium. 274. 371
Evangeliorum libro qui honor habitus. 378
Evangelium in fine Miſſæ. 518
Eucteria. 161
Eucharistia manu excepta. 481. *domi aſſervata.* 482. 483. *ad abſentes miſſa.* 484. *item miſſa in ſignum communionis.* 214. *delata in itinere.* 485. *in templis cuſtodita in turri & in columba propter infirmos.* Ibid. & 486. *defunctis conſepulta.* 487. *pro infirmis quomodo conſervetur à Græcis.* 494. 495
Eulogiæ. 221
Expulſio ſive dimiſſio profanorum ab Eccleſia. 127. 135. 136

F

Facere idem ac ſacrificare. 15
Fanon. 228. 245. 280. 398
Feria quinta cur olim Miſſâ careret. 140
Fermentati uſus. 200. & ſeqq.
Fermentum miſſum Eccleſiis à Pontificibus. 210
Fiſtula. 264
Flabella. 268
Flectamus genua. 348
Flentes. 133
Floribus ornatum altare. 282. 283
Fontes in atrio templi. 170
Fractio hoſtiæ. 462
S. *Franciſci Epiſtola, & de ea judicium.* 112
Fratres cur ſe mutuò vocent Chriſtiani. 410

G

Gallicanæ Eccleſiæ ritus. 78. 84
Gelaſii Miſſale. 274. 352
Gemelliones. 267
Gloria Patri. 325
Gloria in excelſis. 340
Græcorum ritus. 55. & alibi paſſim.
Græcorum major ingreſſus. 407
Græcorum oratio poſt conſecrationem, ut panis fiat corpus Chriſti, & ejus explicatio. 445. 446
Graduale. 276
Gremiale. 245
Gregorius Magnus quid addiderit Canoni. 438. 457

H

Hanc igitur oblationem. 437
Hora Miſſæ celebrandæ deſtinata. 182
Hoſtiarum quibus nunc utimur origo. 219
Hoſtiæ ſitus in altari. 408
Hyemantes. 135
Hymni Liturgici. 419
Hymnus S. Ephrem. 62

I

Jacobi Apoſtoli Liturgia. 50
Jacobitarum ritus. 59
Iberi nunc Georgiani, & eorum ritus. 58
Jejunium ante Miſſam & communionem. 174
Jejunium eccleſiaſticum olim incompatibile cum perceptione Euchariſtiæ. 184

Jejunia quatuor temporum olim propriâ ſede carebant. 471
Iliton. 276
Illyricorum lingua in ſacris. 58
Incenſi uſus. 272
Interpolatio Miſſæ. 327. 337. 342. 450. *Miſſa interpolata.* 521
Introitus Miſſæ. 323
Introitus parvus & magnus Græcorum. 331
Ite Miſſa eſt. 513

K

Kyrie eleïſon. 333. & ſequentibus.

L

Lac & mel datum recens baptizatis. 125
Lancea. 268
Laïci excluſi ab altari. 399. *& à ſanctuario.* 173
Laudes poſt collectam. 358
Lectiones in Miſſa. 360. *Ordo lectionum per annum.* 362. 363
Lectoratum ſolum inter minores ordines agnoſcunt Græci. 290
Lectores olim Epiſtolam & Evangelium legebant. 365. 372
Libera nos *poſt* Pater noſter. 461
Libri Liturgici. 274
Liber Evangeliorum. 275
Lignorum uſus pro campanis. 190
Linea veſtis ſacerdotum ethnicorum. 227
Linguæ variæ in ſacris. 31. 32. 57. 58
Linguarum mutatio. 32
Liturgiæ nomen. 16
Liturgiæ multæ Orientalium. 64
Lotio manuum. 409
Luminum uſus in Miſſa. 28. 296

M

Mappula. 228
Manipulis. Ibid.
Mantilia altaris. 277
Maronitæ & eorum ritus 61. 198
Martyrium. 160
Mediolanenſis Eccleſiæ ritus. 65
Melchitæ. 59
Memento. 426. & ſeq. 450.
Minorum ordinum antiquitas & officia. 289
Miſſale. 274
Miſſale S. Gelaſii. Ibid. & 351
Miſſalis & Breviarii conſonantia neceſſaria. 331
Miſſæ nomen. 1
Miſſa idem ac miſſio. 3
Miſſæ nomen multa ſignificat. 7. & 8
Miſſa pro die feſto. 10
Miſſarum ſolemnia. 11
Miſſas tenere. 11. & 12
Miſſæ nomen antiquiſſimum. 11
Miſſæ varia nomina. 14. *Patrum de illa teſtimonia.* 19. 25. *quis primus celebraverit.* 27
Miſſæ primæ apparatus. 28
Miſſæ Apoſtolorum formulæ. 30
Miſſa olim qua lingua. 31. *cur non agatur lingua vulgari.* 32. 33
Miſſæ ordo corruptus ab hæreticis. 41. 42.
Miſſa Romana. 42. 46.
Miſſa Africana. 42
Miſſa Clementis. 52. *Dionyſii.* 53.

Baſilii. 55. 56. *Chryſoſtomi.* 57 *Ambroſiana.* 65. *Gothica, ſeu Mozarabica.* 68. *Gallicana ante Pipinum.* 78. 83. *edita ab Illyrico.* 79. *& in Appendice.* 521
Miſſa antiqua in die S. Martini. 86. *S. Stephani.* 89. *S. Germani.* 93
Miſſa ſolemnis, publica, generalis quæ ſit. 98
Miſſæ olim aderant ſoli communicantes. 99
Miſſæ publicæ vetitæ in monaſteriis. 100
Miſſæ privatæ. 101. *earum uſus antiquiſſimus.* 105. 143
Miſſæ ſolitariæ. 102
Miſſæ de Sanctis. 107. 114
Miſſæ pro defunctis. 108. 117
Miſſæ plures in eadem eccleſia. 110
Miſſæ ſine communicantibus. 111
Miſſæ de Tempore. 114
Miſſa votivæ. 116
Miſſa Præſanctificatorum. 117
Miſſa ſicca, ſeu nautica. 118. 119
Miſſæ plures in unum congeſtæ. 119
Miſſa Catechumenorum & Fidelium. 120
Miſſæ plures ab uno ſacerdote eâdem die. 145
Miſſa aliquando extra templum & ſine altari celebrata. 157
Miſſa una à pluribus ſimul acta. 151
Miſſæ nocturna & veſpertina. 177
Miſſæ præparatio. 300. 301. *omnes functiones ſacræ intra Miſſarum ſolemnia.* 456
Miſſa Latina interpolata. 521
Mitra. 241
Mortuorum memoria. 450
Moſcovitæ & eorum ritus. 57
Monachi an quotidie antiquitus celebrarent. 143
Mozarabes, eorumque ritus. 68. 452
Mulieres an admiſſæ ad publicam pœnitentiam. 135
Mulieres in templo ſeparatæ à viris. 171
Myſtagogia. 17

N

Natalis calicis. 225
Necrologium. 451
Neſtoriani & eorum ritus. 59
Neumæ. 369
Nobis quoque peccatoribus. 455
Nominum notitia neceſſaria. 1. 7
Nominum recitatio. 450. 452

O

Oblatio pro Miſſa. 16
Oblationarii. 292
Oblationis nomen æquivocum. 391
Non omnium oblationes receptæ, 390. *oblationum & munerum diſcrimen.* 391
Oblationum ritus. 398
Oeconomia pro ſacrificio. 19
Offerumenta. 392
Offertorium. 388. 398. 399
Offerentium nomina olim recitabantur. 393
Offerentes non ſemper communicabant. 395
Offerendi mos. 201. 389. *quando deſierit.* 396
Officium Romanum mutatum à Fratribus

tribus Minoribus. 48. *olim Romæ diverſa officia.* 47
Officium Gothicum. 68
Omophorium. 249
Orarium. 232
Orale. 245
Oratorium privatum. 166
Oratio cur manibus expanſis fiat. 357
Orationes dum ſacerdos induitur. 308
Orationem dare quid ſit. 346
Orationes in oblatione munerum. 400
Orate fratres. 410
Orationes ſecretæ. 411
Oratio Dominica. 457. *ejus præfationes.* 459. *à Catechumenis dici non poterat.* 460. *ejus expoſitio.* Ibid. & 461
Orationes olim pro pace, & pro aliis neceſſitatibus poſt orationem Dominicam. 471
Orationes poſt communionem. 511
Oratio ſuper populum. 513
Orationes ſacerdotis cum diſcedit ab altari. 514
Oremus. 347
Organorum uſus & *initium.* 293. 294
Ornamenta altaris & Eccleſiæ. 280
Oſculum pacis ante communionem. 473. *item in omnibus ſacramentis.* 475
Oſculatorium. 476

P

Palla linoſtima. 231
Pallium Archiepiſcopale. 245
Pallium Græcorum. 248
Panis conſecrandus qualis eſſe debeat. 198. 199. *quomodo præparari.* 219. 220. *ejus forma & figura.* 217
Panis miſſus in ſignum communionis. 214
Panis & vini præparatio ante Miſſam. 309
Panis conſecratus datus olim pro communione 46. *dierum.* 214
Papæ nomen in Miſſa. 423
Paratorium. 378
Paſſionis Chriſti commemoratio. 445
Paſcha annotinum. 148
Paſtophorion. 224
Patena. 262
Pax vobis. 345
Penula. 234
Petrus Apoſtolus primus omnium celebravit. 28
Phælonium. 234
Planeta. Ibid. *ejus complicatæ uſus.* 237
Planetæ omnibus ordinibus communes. 252
Pluviale. 249
Pœnitentium claſſes. 131. & ſeq.
Pœnitentiæ opera. 133
Polyſtaurion. 236
Poſtcommunio. 512
Prædicare, munus Epiſcoporum. 381
Præfationes Miſſæ. 411
Præparatio ad Miſſam. 200. 301
Præcinctorium 245
Preces olim recitatæ poſt Kyrie eleiſon. 337
Proceſſio ſacerdotis ad Eccleſiam & ad altare. 311
Profani à ſacris remoti. 127
Profeſſio puerorum. 380
Profeſſionis ritus. 397
Propheteum. 160. 161

Proſeucteria. 161
Proſphora. 18
Pſalmorum cantus. 325. *verſio Italica.* 327
Puerorum communio. 499. 500
Pugilares. 264.265
Pulvinar. 275
Pulpitus ad legendas lectiones. 364
P[illegible]torium. 278

Q

Quadrageſima carebat olim Feſtis Sanctorum. 142

R

Regionarii. 292
Regis nomen in Miſſa. 425
Reliquiæ ſub altari. 161. 162
Reſponſorium. 366
Ripidion. 268
Rituum varietas in quo ſita ſit. 34. 35. *non tollit unitatem fidei.* Ibid. *cauſa varietatis.* 36. *in ritibus innovandis nimia licentia arguitur.* 37. 38. *in propriis retinendis nimia quorumdam pertinacia.* 38. *pro varietate tollenda quid actum.* 40. *mutati à ſectarus.* 41.42. *peculiares quomodo conſtituantur.* 43. 44. *quomodo introducti.* 46
Rogus Dei. 356
Romæ olim diverſa officia. 47

S

Sacerdotes ſine titul[o] & ſine Eccleſia. 108
Sacculi & ſindones ad recipiendas oblationes. 279
Sancta Sanctis. 300. 305. 480
Sanctus, Sanctus, Sanctus. 414. 417
Sanctorum memoria in Miſſa. 431. 461. *quomodo pro iis ſacrificium offerri dicatur.* 453
Sacramenta celata catechumenis. 122.
Sal datum catechumenis. 125
Salutatorium. 224
Sanguine Chriſti ſcripta damnatio quorumdam hæreticorum. 499
Scenophylacium. 224
Scholaſtici. 152. 422
Sedes Epiſcopi in Eccleſia. 172. 173
Semanterion. 190
Secretarium. 223
Septuaginta interpretum auctoritas. 328
Sequentiæ. 369. 370
Sermo ad populum poſt Evangelium. 381
Signi nomen pro campana. 194. *quo ſigno fideles olim ad ſynaxim convocarentur.* 188
Stationarii. 292
Subſtrati. 134
Subdiaconi. 252 287
Subcinctorium. 245
Subtile. 252
Superpelliceum. 253
Supra quæ propitio. 445
Supplices te rogamus. Ibid.
[Sym]bolum Nicænum. 383. 384. *[qu]ando cœperit Romæ cantari.* [3]87
Synaxis. 17

T

Tabellæ appoſitæ communicantibus. 480
Te igitur. 423
Telete. 17
Teletarchus. 23
Templa, eorumque origo. 153. *nomina.* 160. 161. *conſecratio.* 167. *ſtructura.* 168
Tertulliani ſententia de Miſſa. 19
Thuribulum, Thymiamatherium. 272
Tituli. 161
Tractus. 369
Triserion. 268
Triſagion. 419
Tropi ad Introïtum 326. *ad* Kyrie eleiſon. 335
Tunica epiſcopalis. 239. *ſubdiaconi.* 252.

V

Vaſa ſacra. 262. 263
Vela diverſa ad uſum Eccleſiæ. 278
Velum offertorii. 280
Verſio Italica pſalmorum. 327
Veſtiarium. [illegible]
Veſtes celebrantium. 22
Veſtes ſacræ Apoſtolorum. 28
Veteres Eccleſiæ mores ex præſentibus non æſtimandi. 137
Vigiliæ ante Miſſam. 305
Vinum ad uſum ſacrificii. 220. 221
Virginis Mariæ & ſanctorum commemoratio. 431. 461
Unde & memores. 444
Urcei. 266

FINIS.

TYPIS THEODORICIANIS.
M. DC. LXXII.

ERRATA.

Paginâ 3. num. 4. lin. 8. *Lege* Tununenſis.
Pag. 5. lin. penult. *l.* quæ verba tranſcripſerunt à S. Gregorio.
Pag. 8 num. 2 lin 13. *l.* celeritatem.
Pag. 12. lin. antepenult. *l.* nullius.
Pag. 19. l. 5. ante finem. *l.* Telecan.
Pag. 34. num. 1. lin. 18. *l.* Catechumenorum.
P... num. 1. lin. 20. *l.* & unde.
Pag. 9. lin. 11 *l* citus.
P... in ...tulo 1. *l.* Collectio.
Pag. 93. ... *l.* memorato.
Pag. 95. in Poſt ſecreta. lin. 2. *l.* gloriæ,
Pag. 100. lin 8. *l.* dici. *ibid.* num. 3. lin. 5. *l.* in Monaſterio.
Pag. 101. num. 4. lin. 11. *l.* tantùm.
Pag. 102. num. 5. lin. 10. *l.* ſolitarius.
Pag 105. num. 1. l. 16 & 17. *l.* luceſcente.
Pag. 107. lin. 32. *l.* extat.
P. 114. lin 5. ante ult. *l.* Turonenſi.
Pag. 118. lin. 35. *l.* conſecratorum.
Pag. 122. lin. 16. *l.* Arauſicani,
Pag. 126. lin. 20. & 21. *l.* petunt.
Pag. 128. lin. 4. *l.* acceſſi. *ibid.* lin. 10. *l.* iis.
Pag. 136. l. 7. ante ult. *l.* intererant.
Pag. 140. lin. 21. *l.* flagella.
Pag. 155. lin. 21. *l.* ſcelera.
Ibid. lin. 22. *l.* fuit.
Ibid. lin. 37. *l.* ætea.
Pag. 164. lin 5. *l.* Anteceſſore.
Pag. 167. lin 26. *l* edoctis.
Pag. 169 lin 28. *l.* Pantheon.
Pag. 170. lin. 12. *l* fluenta.
Pag. 173. lin. 31. *l.* ſublimiorem.
Pag. 184 lin. 25 *l.* pſalmis.
Pag. 186 lin 7. *l.* ſed.
Pag. 192 lin. 33 *l* preces.
Pag. 219. lin. 9. *l.* dictis.
Pag. 210. lin 8 *l* ſpicas.
Pag. 245. lin. 2. *l* baculum.
Pag. 262. lin. 17. & 13. *l* genuſque.
Ibid. lin 18 *l.* cavus.
Pag. 263. lin 1 *l.* quo.
Ibid lin. 2 *post* ſub. *dele* punctum.
Pag. 266. lin. 15. *l.* relinquens.
Pag. 268. lin. 18. *l.* prætervolantes
Pag. 272 lin 13. *l.* celebratione.
Ibid. lin. 15. *l.* inſtituit.
Pag. 283. lin. 3 *l.* flores.
Pag. 284 lin 4 *l.* ſanctificat.
Pag. 311. lin. 32. *l.* interſuit.
Pag 316. lin. 24 *l.* octingentos.
Pag. 355. lin. 35. *dele* Aurelianenſis.
Pag. 380. lin. 23 *l* altaris.
P. 388. lin. 28. *l.* calamitas.
Ibid. lin. 29. *l.* verſiculis.
Pag. 396 lin. 4. *l.* aureî.
Pag. 421. num 2. lin. 1. *l* Gelaſium.
Pag. 423. lin 8. *l.* reperitur.
Pag 430. lin. 6. *l.* Hermanienſis.
Pag 446. lin. 10 *l.* Cabaſilas. & Pag. 454
Pag. 457. l. 6. & 7. *l.* perturbatione.
A pagina 432. ad 437. vacui numeri paginarum.
Pag. 464. lin 21. *l.* ſanguis.
Pag. 466. lin. 1. *l.* dicit.
Pag. 470. lin. 17 *post* benedictionum *dele*, *& lege* dicta ſunt.
Ibid. lin. 31. *l.* expleta.
Pag 478. lin. 38. *l.* perſtitiſſe.
Pag 481. lin. 35 *l.* Xiſtum.
Pag. 511. lin 23. *l* Micrologus.
Pag. 519. lin. 34. *l.* eventu.
Pag. 521. lin. 16. *l* VII.
Pag. 524 l. 15. *l* ſagittis.
Pag 527. lin. 7 *l.* peccatori.
Pag. 531. lin. 29. *l.* fine.
Pag. 532. lin. 1. & 2. *l.* infantia.
Ibid. lin. 27. *l.* noſti.
Ibid lin. 30. *l.* tui.
Pag. 534. lin. 34. & 35. *l.* ſuſpendetis.
Pag. 538. lin. 29. *l* gemitum.
Pagina 54 lin. 8. *l.* ſummus.
Ibid. lin. 12. *l.* piiſſime humili.
Pag. 554 lin. 18. *l.* proſæ.
Pag 555. lin 17. *dele* in.
Pag. 557. lin. 30. *l.* meritóque.
Pag. 559. lin. 37. *l.* ſermone.
Pag. 560. lin. 16. *l.* ubi.

S·SILV

GOTTSCHEE • L
1874